

FEJEZETEK A MAGYARORSZÁGI TÁRSADALOM- ÉS SZOCIÁLPOLITIKA TÖRTÉNETÉBŐL II.

*Szövegek a kiegyezéstől a rendszerváltásig
(1867–1989)*

Szerkesztette:
Cora Zoltán – Kiss Mária Rita – Olasz Lajos

A kötet kronologikus sorrendben követi nyomon a szociális kérdés magyarországi alakulását. Minden korszakon belül négy, az adott periódusban kiemelten fontosnak tekinthető, a társadalmi és szociális viszonyokat jelentős mértékben meghatározó, jellemző problémakört mutat be.

A szemelvénygyűjtemény történeti forrásokat tartalmaz: a korabeli szereplők, a közvetlenül érintettek társadalmi kérdésekre adott reflexióit mutatja be.

A szövegválogatás legfontosabb szempontja az volt, hogy megjelenítsük az adott kor fontosabb társadalomtörténeti kérdéseit, valamint társadalom- és szociálpolitikai irányzatát. Ebből az is következik, hogy nemcsak feltétlenül a legszínvonalasabb, vagy a mai értékrendünkhöz legközelebb álló munkák kerültek az anyagba. A közismert szerzők (egykori szakpolitikusok, közéleti szereplők, döntéshozók) mellett igyekeztünk kevésbé ismert személyek, nehezebben hozzáférhető, az adott korszak társadalmi tablójához viszont feltétlenül hozzátartozó szereplő írásait is bemutatni.

A szerkesztők

FEJEZETEK
A MAGYARORSZÁGI
TÁRSADALOM-
ÉS SZOCIÁLPOLITIKA
TÖRTÉNETÉBŐL

II.

FEJEZETEK
A MAGYARORSZÁGI
TÁRSADALOM-
ÉS SZOCIÁLPOLITIKA
TÖRTÉNETÉBŐL

II.

*Szövegek a kiegyezéstől a rendszerváltásig
(1867–1989)*

Szerkesztette:

Cora Zoltán – Kiss Mária Rita – Olasz Lajos

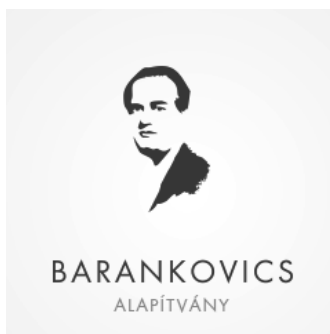
BELVEDERE

Belvedere Meridionale
Szegedi Egyetemi Kiadó

Szeged, 2020

*A kutatást és a kézirat elkészítését az EFOP-3.5.2.-17-2017-00003 számú,
„Duális és gyakorlatorientált felsőoktatási képzések fejlesztése és oktatási
innováció a szociális munka és a segítő szakmák terén a Dél-alföldi régióban”
című projekt támogatta.*

A könyv megjelentetését támogatta a Barankovics István Alapítvány

Borítóterv: Majzik Andrea

Műszaki szerkesztő: Szabó Erik

A borítón szereplő képek:

1911. Magyarország, Szeged partfürdő, háttérben a Felső-Tiszapart. Forrás: Fortepan
http://www.fortepan.hu/_photo/download/fortepan_19554.jpg?rand=1595505399

1935. Magyarország, Dunavecse, Elemi iskola. Forrás: Fortepan
http://www.fortepan.hu/_photo/download/fortepan_70673.jpg?rand=1595505481

1946. Magyarország, Pécs, Mecsekszabolcs (ekkor önálló, ma a város része),
bányászgyűlés a „széncsata” idején, 1946. március 3-án. Forrás: Fortepan
http://www.fortepan.hu/_photo/download/fortepan_128538.jpg?rand=1595505581

1967. Magyarország, Székesfehérvár, Lenin út (korábban Prohászka Ottkokár út), 36.
Forrás: Fortepan
http://www.fortepan.hu/_photo/download/fortepan_69897.jpg?rand=1595505705

ISBN 978-615-6060-26-6ö
ISBN 978-615-6060-28-0 [print]
ISBN 978-615-6060-30-3 [online pdf]

Kiadta: Belvedere Meridionale – Szegedi Egyetemi Kiadó
Nyomta: s-Paw Bt., Üllés

Tartalomjegyzék

Bevezető.....	15
1. A dualizmus kora.....	17
1.1. Szövegek a dualizmus kori társadalomról	19
1.1.1. Társadalomtörténet	19
ERDEI FERENC	
A magyar társadalom a két világháború között.....	19
KENÉZ ZOLTÁN	
Tíz év múltán. Visszapillantás a gazdasági viszonyokra az Alföldön....	23
PETHŐ SÁNDOR	
Világostól Trianonig. A mai Magyarország kialakulásának története...26	
SZALAY SÁNDOR	
Városi cselédkérdés.....	29
THIRRING GUSZTÁV	
A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság.....	32
ZIGÁNY ZOLTÁN	
Népoktatásunk reformja	35
1.1.2. Társadalmpolitika	38
PROHÁSZKA OTTOKÁR	
A modern szegénység és az evangélium	38
GAAL JENŐ	
A társadalom feladatai a közgazdasági patriarchalizmus terén	40
PIKLER GYULA	
A jótékonyág központosítása	43
Gratz Gusztáv előadása a liberalizmusról	45
Geöcze Sarolta előadása a konzervativizmusról és	
keresztényszocializmusról.....	49
JÁSZI OSZKÁR	
Új Magyarország felé.....	51
BÖHM VILMOS	
Szociálpolitikai kongresszusok	54
GIESSWEIN SÁNDOR	
Keresztény szociális törekvések a társadalmi és gazdasági életben.....	56
1.1.3. Szociálpolitika	58
1891. évi XIV. törvénycikk az ipari és gyári alkalmazottaknak	
betegség esetén való segélyezéséről.....	58

1898. évi II. törvénycikk indoklása a munkaadók és mezőgazdasági munkások között jogviszony szabályozásáról	62
1907. évi XIX. törvénycikk az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról	64
1907. évi XLVI. törvénycikk a gazdasági munkaházak építésének állami támogatásáról	70
PROHÁSZKA OTTOKÁR	
Mi a szociális kérdés?	73
1.1.4. További ajánlott irodalom.....	77
1.2. Kiemelt társadalom- és szociálpolitikai kérdések.....	78
1.2.1. A középosztály-problematika	78
LÁNG LAJOS	
A társadalmi deficit.....	78
SZEKFŰ GYULA	
Három nemzedék és ami utána következik	81
BERZEVICZY ALBERT	
A dzsentriőről	85
PETRÁSSEVICH GÉZA	
Magyarország és a zsidóság	88
PROHÁSZKA OTTOKÁR	
Az anarchia logikája.....	91
PROHÁSZKA OTTOKÁR	
Kultúra és terror – Keresztény szocialista akció	96
1.2.2. A munkáskérdés.....	102
RÉZLER GYULA	
A magyar nagyipari munkásság kialakulása 1867–1914	102
PULSZKY ÁGOST	
A munkáskérdés	105
FÖLDES BÉLA	
A munkáskérdés megoldása	108
JÁSZAI SAMU	
A magyarországi szakszervezetek taktikája	112
PROHÁSZKA OTTOKÁR	
Mi a szociális kérdés?	114
1.2.3. Az agrártársadalom.....	124
DÁNIEL ARNOLD	
Föld és társadalom.....	124
ECSERI LAJOS	
Az alföldi munkáskérdés és a mezőgazdasági válság	127
MIKLÓSSY ISTVÁN	
Keresztény magyar népünk gazdasági romlása.	
Szociálpolitikai tanulmány.....	130

	KOMÁROMI SÁNDOR	
	Ágoston statisztikái	134
	KÁROLYI MIHÁLY	
	Földreform.....	137
	CZETTLER JENŐ	
	A magyar állam mezőgazdasági szociálpolitikája.....	139
1.2.4.	Nemzetiségi aspektusok	143
	MOCSÁRY LAJOS	
	Néhány szó a nemzetiségi kérdésről	143
	AJTAY JÓZSEF	
	A nemzetiségi kérdés.....	146
	BARTHA MIKLÓS	
	Kazár földön.....	149
	RÉZ MIHÁLY	
	Magyar fajpolitika	153
	THOROCZKAY VIKTOR	
	Magyar állam és nemzetiségei	155
	WITTMANN ERNŐ	
	A nemzetiségek önrendelkezési jogának múltja és jövője	160
1.2.5.	További ajánlott irodalom.....	164
2.	A Horthy-korszak	167
2.1.	Szövegek a Horthy-korszak társadalmáról	169
2.1.1.	Társadalomtörténet	169
	DOROS GÁBOR	
	Családvédelem. Küzdelem a születéscsökkenés ellen	169
	KOVÁCS ALAJOS	
	Magyarország népe és népesedésének kérdése	172
	OLAY FERENC	
	Kisebbségi népoktatás	175
	RÉZLER GYULA	
	A magyar gyári munkásság	178
	SZEKFŰ GYULA	
	Három nemzedék és ami utána következik	181
	WEIS ISTVÁN	
	Hazánk társadalomrajza	184
2.1.2.	Társadalompolitika	187
	BALÁS KÁROLY	
	Társadalmi politika.....	187
	GR. BETHLEN ISTVÁN	
	A jobb- és baloldali radikalizmus ellen	191

GR. BETHLEN ISTVÁN	
1926. november 27-i, debreceni díszpolgárrá választása alkalmából elmondott beszéde	195
BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE	
A nemzeti radikalizmus szociálpolitikai programja	197
A Gömbös-kormány Nemzeti Munkaterve	200
HALLA AURÉL	
Politika a szociálpolitikában.....	203
MIHELICS VID	
Pápai enciklikák és szociális fejlődés.....	209
TELEKI PÁL	
Szociális Magyarország.....	212
Merre megyünk?	214
2.1.3. Szociálpolitika	219
Az 1940. évi XXIII. törvénycikk az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról.....	219
ESZTERGÁR LAJOS	
A szociális munka vázlata	221
HILSCHER REZSŐ	
Bevezetés a szociálpolitikába.....	224
KERÉK MIHÁLY	
Milliók a milliókért. Új magyar szociálpolitika	231
KOVRIG BÉLA	
Hogy életünk emberibb legyen	235
KOVRIG BÉLA	
Korfordulón. Eszmék forrongása. Új formák keresése. Az emberi együttélés mai válságában.....	236
MAGYARY ZOLTÁN	
Társadalomjóléti köztestületek.....	245
2.1.4. További ajánlott irodalom.....	250
2.2. Kiemelt társadalom- és szociálpolitikai kérdések.....	252
2.2.1. Trianon társadalmi hatásai	252
FÖLDES BÉLA	
A trianoni békeparancs hatása a magyar közgazdaságra.....	252
SZEKFÚ GYULA	
Három nemzedék és ami utána következik.....	255
KLEBELSBERG KUNO	
Neonacionalizmus	259
TELEKI MIHÁLY	
Trianon hatása mezőgazdaságunkra	262
BIKKAL DÉNES	
Társadalombiztosítás a Felvidéken	265

HOSSZÚ KÁROLY	
A cseh- és szlovák szociálpolitika	266
2.2.2. A zsidókérdés	268
HALLER ISTVÁN	
A zsidókérdés és a keresztény térfoglalás végleges megoldása	268
STERN SAMU	
A zsidókérdés Magyarországon	271
SZABÓ DEZSŐ	
Az elsodort falu	274
Írók, művészek, tudósok deklarációja a magyar társadalomhoz és a törvényhozás tagjaihoz.....	277
TELEKI PÁL	
A keresztény nemzeti irány és a zsidókérdés	279
JOHAN BÉLA	
A közegészségügyi szolgálatunk krízisének okai, különös tekintettel az orvoskérdésre. Javaslatok ennek megoldására vonatkozólag (1941. május 11.).....	282
PETRES JÓZSEF	
A zsidó kérdés orvosi és társadalmi szempontból.	285
2.2.3. Agrárpolitika.....	289
HELLER ANDRÁS	
Cselédsor	289
KERÉK MIHÁLY	
A magyar földkérdés	292
MATOLCSY MÁTYÁS	
Agrárpolitikai feladatok Magyarországon	295
WEIS ISTVÁN	
A magyar falu.....	299
NÉMETH LÁSZLÓ	
A magyar élet antinómiái. A föld kérdése	301
SOMOGYI IMRE	
Kertmagyarország felé	305
KERÉK MIHÁLY	
A földkérdés és a szociálpolitika	307
SZEKFŰ GYULA	
Három nemzedék és ami utána következik.....	312
CZETTLER JENŐ	
A falusi szegényügy és a különös védelemre szorulóak gondozása	316
2.2.4. Család-, egészség-, oktatáspolitiká.....	319
JOHAN BÉLA	
Gyógyul a magyar falu.....	319

KORNIS GYULA	
Magyarország közoktatásügye a világháború óta	322
SCHERER PÉTER PÁL	
Így látom én. Alföldi falvaink lakossága és szociális problémái	325
KLEBELSBERG KUNO	
Falusi népiskoláink kiépítése	328
ILLYÉS GYULA: PUSZTULÁS	
Úti jegyzetek. Észak-Baranya, 1933. július	330
TEGZES LÁSZLÓ	
Új irányok a magyar nép- és családvédelemben (Országos Nép- és Családvédelmi Alap)	334
DOROS GÁBOR	
Az egészséges magyar népszaporodás feltételeinek biztosítása.	337
JOHAN BÉLA	
Zöldkeresztes egészségvédelmi munka.....	340
2.2.5. További ajánlott irodalom.....	342
3. A népi demokrácia és a Rákosi-korszak.....	345
3.1. Szövegek az 1945–1956 közötti magyar társadalomról	347
3.1.1. Társadalomtörténet	347
SNYDER ÁRPÁD	
Becslés Magyarországnak a második világháború következtében elszenvedett embervesztéséről	347
MÓD ALADÁR	
Az újjáépítés gazdaságpolitikája	352
Az MDP Központi Vezetősége és a Minisztertanács határozata a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről – Hegedűs András előadói beszéde a KV 1953. december 19-i ülésén.....	357
LÁNYI KAMILLA	
Hozzászólás Nagy Tamás: A nemzeti jövedelem termelése és felhasználása című cikkéhez (Kézirat 1956 tavaszáról).....	360
Az iskolák államosítása	363
BIBÓ ISTVÁN	
Zsidókérdés Magyarországon 1944 után (1948).....	367
3.1.2. Társadalompolitika	372
Válogatás a koalíciós korszak polgári pártjainak társadalompolitikai programjaiból	372
MOÓR GYULA	
(MFP) felszólalása az Országgyűlés 1947. október 8-i ülésén a kormányprogram vitájában	377
Nagy Imre 1953. június 4-i miniszterelnöki expozéja	381
3.1.3. Szociálpolitika	385
Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar	

társadalombiztosítás helyzetéről	385
MEZŐ GYULA	
Út a népbiztosítás felé	389
SZÉKELY MIKLÓS	
A közeljövő társadalombiztosítási feladatai	393
3.1.4. További ajánlott irodalom	397
3.2. Kiemelt társadalom- és szociálpolitikai kérdések	398
3.2.1. Újjáépítés és modernizáció	398
BEREND T. IVÁN	
Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945–1948	398
SZAKÁCS SÁNDOR	
Földosztás és agrárfejlődés a magyar népi demokráciában	402
A műszaki fejlesztés és a fiatal értelmiség problémái	406
RÁKOSI MÁTYÁS	
A Magyar Dolgozók Pártjával erős virágzó Magyarorszáért	409
RÁKOSI MÁTYÁS	
Pártunk a dolgozó nép élén	413
A valorizáció kérdése. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről	417
Az újjáépítés. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről	424
3.2.2. Társadalmi berendezkedés	429
RÁKOSI MÁTYÁS	
Tied az ország, magadnak építed	429
A Központi Vezetőség határozata a párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról, s ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról (1953. június 27–28.)	433
BIBÓ ISTVÁN	
A magyar demokrácia válsága című cikke és a cikk vitája	437
MIHELICS VID	
A mi roppant felelősségünk	442
Nyilatkozat Magyarország állami, társadalmi és gazdasági rendjének alapelveiről és a politikai kibontakozás útjáról (1956. december hó 8.)	445
KOVRIG BÉLA	
A szocializmus rekonstrukciójára törekedett-e a felkelés?	449
Igazoló bizottságok, a társadalombiztosítási intézmények önkormányzatainak összetétele és a reakció elleni harc. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről	452
LITECZKY ANDOR	
A mezőgazdasági társadalombiztosítás	455

	Tájékoztató Rákosi elvtársnak a társadalombiztosítás átszervezéséről, mai helyzetéről. (1951. október 26.)	462
3.2.3.	Piaci viszonyok és állami szektor	466
	VERES PÉTER	
	A paraszti jövőendő	466
	RÁKOSI MÁTYÁS	
	A dolgozó parasztság a szövetkezés útján	469
	GERŐ ERNŐ	
	A szocialista iparosítás útján	473
	Indokolás „az egyes ipari vállalatok állami tulajdonba vételéről” szóló törvényjavaslathoz (1948. április 26.)	476
	PROPPER SÁNDOR	
	A hároméves gazdasági terv a szociálpolitika tükrében	477
	Szociálpolitika az 5 éves tervben	481
3.2.4.	Egyén és közösség	487
	Áralakulás Magyarországon 1938-ban és 1949–1955-ben	487
	A magyar nevelésügy kérdései	490
	KÁLMÁN ANDRÁS	
	A magyar cigányok problémája	493
	Az egyházi iskolák államosításáról szóló törvény parlamenti vitája (1948. évi június hó 16.)	496
	Ratkó Anna népjóléti miniszter felszólalása a tárca 1951-es költségvetéséről szóló vitában	502
	Sárfi Rózsi és Non György felszólalása a kisdédóvókról szóló törvényjavaslat vitájában (1953. március 18.)	505
	WEIL EMIL	
	A népjóléti költségvetés	508
	A szakszervezetek feladatai a dolgozók élet és munkakörülményeinek megjavításában (1956. VIII. 21.)	514
3.2.5.	További ajánlott irodalom	521
4.	A Kádár-korszak	523
4.1.	Szövegek az 1956–1989 közötti magyar társadalomról	525
4.1.1.	Társadalomtörténet	525
	BÁLINT JÓZSEF	
	Társadalmi rétegződés és jövedelmek	525
	FERGE ZSUZSA	
	Társadalmi újratermelés és társadalmpolitika	529
	KULCSÁR KÁLMÁN	
	A mai magyar társadalom	533
	ANDORKA RUDOLF	
	A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon	538

Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a népesedési helyzetünkről, népesedéspolitikai feladatainkról (1973. február 13.)	542
MONIGL ISTVÁN	
Életmódváltás és életkörülmények	546
4.1.2. Társadalompolitika	550
Fock Jenőnek, a Minisztertanács elnökének beszámolója a kormány munkájáról.....	550
Györi Imre képviselő népesedéspolitikai témájú hozzászólása Fock Jenőnek, a Minisztertanács elnökének beszámolójához	554
4.1.3. Szociálpolitika	559
A társadalombiztosítás szervezete és működése. Szervezet. A társadalombiztosítási ügyek intézése. Nemzetközi kapcsolatok	559
A szociálpolitika főbb területei és értelmezései	563
1975. évi II. törvény a társadalombiztosításról	569
4.1.4. További ajánlott irodalom.....	573
4.2. A korszak kiemelt társadalom- és szociálpolitikai kérdései	575
4.2.1. A mezőgazdaság szocialista átszervezése. A vidéki Magyarország	575
KULCSÁR KÁLMÁN	
A magyar falu és a magyar parasztság	575
FÓRIS IMRE	
A szociális gondoskodás helyzete, problémái a termelő szövetkezetekben	579
Az MSZMP agrárpolitikájának tézisei. A párt politikája a parasztság egyes rétegeivel kapcsolatban (1957. július)	584
A nyugdíjrendszer fejlődése	587
A tsz-tagok új nyugdíjrendszere	588
4.2.2. Forradalom és reform: 1956–1968	592
NYERS REZSŐ	
Útkeresés – reformok	592
SZÉLL JENŐ:	
Társadalmi és politikai erők az 1956-os forradalomban	596
HEGEDŰS ANDRÁS	
A történelem és a hatalom ígázatában	601
Kádár János beszéde a budapesti dolgozók nagygyűlésén a Hősök terén, 1957. május 1-jén.....	605
Társadalombiztosítás.....	607
A nyugdíjtörvény értékelése, a megoldásra váró feladatok.....	613
A családi pótlék	617
Megoldásra váró feladatok	622

4.2.3. „Jólét” és szegénység – életmód a Kádár-korszakban.....	626
BOKOR ÁGNES	
Szegénység a mai Magyarországon.	626
FERGE SÁNDORNÉ – LÁNG GYÖRGYNÉ – KEMÉNY ISTVÁN (SZERK.)	
Társadalmi rétegződés Magyarországon	631
Az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása a Magyarországon élő cigánylakosság helyzetéről(1974. június 11.).....	636
Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról (1961. június 20.).....	641
KIS JÁNOS – KŐSZEG FERENC	
Beszélő-beszélgetés a Szeta kezdeményezőivel	644
Antall József a késő Kádár-rendszer társadalmáról	648
Egészségügyi ellátás.....	652
A társadalombiztosítás a hatodik ötéves terv idején.....	655
4.2.4. Értelmiségpolitika, rendszerkritika és kiútkeresés	663
ANDORKA RUDOLF ET AL.	
Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon	663
Az MSZMP Központi Bizottsága Kultúrpolitikai Munkaközösségének állásfoglalása néhány társadalomkutató antimarkista nézeteiről (1973. március)	667
ANTAL LÁSZLÓ ET AL.	
Fordulat és reform. Háttér tanulmányok. A magyar gazdaság helyzete a nyolcvanas években.	672
Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a vallásos világnézet elleni eszmei harcra, a vallásos tömegek közötti felvilágosító és nevelőmunka feladatairól (1958. július 22.)	676
Az MSZMP Központi Bizottsága Titkárságának határozata a középiskolai, a főiskolai és az egyetemi felvételi rendszer megjavításáról (1959. február 27.)	679
ACZÉL GYÖRGY	
Az ideológiai és kulturális élet néhány időszerű kérdése. Vitaindító előadás az 1973. január 24–25-én rendezett országos agitációs propaganda és művelődési tanácskozáson	680
Lakitelki nyilatkozat	682
Szabad Demokraták Szövetsége: A rendszerváltás programja	683
A szociális kiadások és a szociálpolitika Magyarországon.....	688
Egészségi ellátás.....	691
4.2.5. További ajánlott irodalom.....	694
Irodalom- és forrásjegyzék	697

Bevezető

Fejezetek a magyarországi társadalom- és szociálpolitika történetéből c. két kötetes munka második kötete tudományos és oktatási célokat is szolgál egyben.¹ A szegedi szociálpolitika MA képzésen három történeti tárgy hivatott a kérdéskör vizsgálatára. A *Társadalomtörténet* kurzus a 19–20. századi társadalmi jelenségek és a társadalmi folyamatok elemzésén keresztül azt mutatja be, milyen kihívásokkal kellett szembe-sülnie a dualizmus korától kezdődően a szociális kérdésekre választ kereső gondolkodóknak, szakembereknek és politikusoknak. *A szociális kérdés a magyar politikai gondolkodásban* című tantárgy a mindenkori politikai elit szociális problémaérzékelését, a megoldásukra irányuló politikai gondolkodásbeli stratégiákat, fontosabb társadalom-politikai célkitűzéseiket vizsgálja. *A társadalom- és szociálpolitika történelmi alakzatai* kurzus pedig mindezek összegzéseként a korszakokonként változó szociálpolitikai eszköz- és intézményrendszer bemutatására és a szociális problémák megoldására született elképzelések megvalósítására helyezi a hangsúlyt, nemzetközi folyamatokba ágyazva a magyar szociálpolitika főbb trendjeit. Mindezek mellett a kurzus a szociális jogok fejlődését, valamint a jóléti állam történetét is vizsgálja.

Szöveggyűjteményünk a három tantárgy oktatási szükségleteinek megfelelően egyaránt követ kronologikus és tematikus szempontokat. Fő fejezeteinek tagolása – mint ahogyan az I. kötetben található tanulmányoké is – kronologikus sorrendben követi nyomon a szociális kérdés magyarországi alakulását. Az alfejezetek tematikus blokkokból állnak. Minden korszakon belül kiválasztottunk négy, az adott periódusban kiemelten fontosnak tekinthető, a társadalmi és szociális viszonyokat jelentős mértékben meghatározó, jellemző problémakört, amelyeket kortárs társadalomtörténeti, társadalompolitikai és szociálpolitikai szövegekkel komplex módon igyekeztünk bemutatni. A többféle megközelítés, eltérő aspektusok alkalmazása elősegíti a kérdéskörök alaposabb megismerését, további tanulságok levonását. A szemelvények előtt információkat közlünk a szerzőkről, a művek keletkezésének körülményeiről, jelezve egyben a kiválasztás szempontjait.

Szöveggyűjteményünk történeti forrásokat tartalmaz: a korabeli szereplők, a közvetlenül érintettek társadalmi kérdésekre adott reflexióit mutatja be. A szövegválogatás legfontosabb szempontja az volt, hogy megjelenítsük az adott kor minden fontosabb irányzatát. Ebből az is következik, hogy nem feltétlenül a legszínvonalasabb, vagy a mai értékrendünkhöz legközelebb álló munkák kerültek az anyagba. A szakma művelői előtt közzismert szerzők (egykori szakpolitikusok, közéleti szereplők, döntéshozók)

¹ A kutatás az EFOP-3.5.2.-17-2017-00003 számú, „Duális és gyakorlatorientált felsőoktatási képzések fejlesztése és oktatási innováció a szociális munka és a segítő szakmák terén a Dél-alföldi régióban” című projekt keretében valósult meg

mellett igyekeztünk kevésbé ismert személyek, nehezebben hozzáférhető, az adott korszak társadalmi tablójához viszont feltétlenül hozzátartozó írásait is bemutatni.

Az oktatási célokat is szolgáló forrásgyűjtemény a tanulási eredményalapú szemlélet jegyében született. A segédanyag jól hasznosítható mindazon oktatók számára, akik a lexikális tudásanyag közvetítésén túl feladatuknak tekintik a jövő szociálpolitikus szakembereinek szemléletformálását, a szakma gyakorlásához szükséges készségek és jártasságok elmélyítését is. A szöveggyűjtemény szemelvényei lehetővé teszik a hallgatók önálló tanulását, elősegítik az egyéni és kreatív szövegeértést, szövegelemzést és a forráskritikán keresztül a kritikai gondolkodás fejlesztését. A szerkesztők célja az volt, hogy hallgatóik a történeti példákból leszűrhető következtetések birtokában lássák, értsék: a társadalmi tények, a társadalmpolitikai koncepciók, a politikai értékrendszerek és pragmatikus kényszerek miként befolyásolják a szociálpolitikai döntések meghozatalát, végső soron pedig a szociálpolitikai beavatkozások megvalósulását. Történeti példákon keresztül szerezzék meg azt a jártasságot a társadalmi, politikai, valamint szociálpolitikai helyzetek értelmezésében, amelyre gyakorló szakemberként szükségük lesz, és képessé váljanak a szociálpolitikusi szakmai racionalitás érvekké történő alátámasztására, a szakma érdekeinek és értékeinek képviselésére.

Szeged, 2019. december

A szerkesztők

1. A dualizmus kora

1.1. Szövegek a dualizmus kori társadalomról

1.1.1. Társadalomtörténet

ERDEI FERENC

A magyar társadalom a két világháború között

In: Erdei Ferenc: A magyar társadalomról.
Budapest, 1980, Akadémiai. (291–346). 293–298.

Erdei Ferenc (Makó, 1910. december 14. – Budapest, 1971. május 11.) szociográfus, agrárközgazdász, politikus. 1933-ban jogi doktorátust szerzett a szegedi egyetemen. Bekapcsolódott az ún. falukutató mozgalomba. Első jelentős műveit az alföldi parasztság gazdálkodásáról, életkörülményeiről publikálta, de foglalkozott írásaiban a magyar társadalom történeti sajátosságaival, politikai és kulturális kérdésekkel is. Részt vett a Márciusi Front (1938) és a Nemzeti Paraszt Párt (1939) megalakításában és felszólalt az 1943-as szárszói konferencián. 1944 decemberétől az Ideiglenes Kormány belügyminisztere volt, majd a Nemzeti Paraszt Párt főtitkára. 1948-tól magas kormányzati beosztásokat töltött be (államminiszter, földművelésügyi, igazságügyi miniszter, a minisztertanács elnökhelyettese. 1956-ban tagja volt Nagy Imre kormányának. 1957-től tudományos tisztségeket töltött be, köztük az MTA Agrárgazdasági kutatóintézetének igazgatója volt.

A magyar társadalom a két világháború között című munka eredetileg a Valóság folyóiratban jelent meg két részben (1976. 19. évf. 4. sz. 23-53.; 5. sz. 36-58.), amelyben Erdei a történeti nemzeti és a modern polgári társadalom kialakulását, sajátosságait elemezte. A parasztságot nem illesztette be ezek közé, mert szerinte az sem a történeti nemzeti, sem a modern polgári társadalomfejlődés folyamataival, struktúráival nem írható le. Így tulajdonképpen nem „kettős”, hanem egy „hármás” társadalomszerkezetet vázolt fel.

Az eredeti kapitalista társadalomban együtt fejlődött a termelés technikája, a tőkés termelőviszony és az osztálytársadalom polgári szerkezete, azokon az alapokon, amelyek a középkori alakulás kifejlesztett. A gazdasági szerkezet és a társadalomstruktúra kölcsönösen termékei egymásnak ebben a fejlődésben, s egyúttal olyan általános

képződmények, melyek az egész társadalmat átfogták, és a feudalizmus rendi társadalmát fölváltották. Tehát az ipari forradalom és a polgári politikai-társadalmi forradalom alulról építette át ezeket a társadalmakat egyszerre kapitalista gazdasági rendszerré és polgári társadalommá. Jellegzetesen eltérő típusai vannak ennek az eredetei kapitalista-polgári fejlődésnek is, mint a francia, az angol és az amerikai alakulás, az azonban mindben közös, hogy mind termelésük kapitalista rendjét, mind társadalmuk polgári szerkezetét a saját fejlődésükben alakították ki.

Ezzel szemben a kelet-európai társadalmakban nem ilyen úton ment végbe a modern fejlődés. Itt nem olyan volt a középkori alakulás, hogy az már a feudalizmusban kifejlesztette volna polgári társadalom technikai és társadalmi föltételeit, vagy ha kifejlesztette is kezdetleges fokon, az újkori századokban nem engedte tovább épülni. Ezekben a társadalmakban sem a technikai, sem a társadalmi-politikai forradalom nem ment végbe, tehát a társadalomszerkezet rendi formái sokban fennmaradtak a késői időkre is. Viszont a nyugati társadalmakban kifejlődött kapitalizmus a XIX. század közepétől kezdve mégis kiterjedt ezekre a tájakra is, és ezeknek a társadalmaknak a termelését is a maga üzemébe kapcsolta. Ilyenformán, ide kívülről és felülről tört be a termelés kapitalista rendszere, ami más szóval azt jelenti, hogy ezek a társadalmak nem fejlődtek a maguk útján kapitalista gazdasági szerkezetű és polgári társadalomstruktúrává, hanem kívülről kapitalizálódtak. A termelés és az áruforgalom kapitalizálódása azonban ennek ellenére itt is bekövetkezett, tehát a feudális gazdálkodás kötöttségei előbb-utóbb itt is felbomlottak, és mind a mezőgazdasági termelés, mind az ipar és a kereskedelem lényegében a kapitalizmus viszonyai szerint szerveződött át. Ugyanakkor azonban nem alakult át egyúttal és egy csapásra a társadalomszerkezet is ennek a gazdasági változásnak megfelelően. Nyilvánvalóan, hiszen nem volt ezekben a társadalmakban olyan polgári réteg, amely ezt a társadalmi forradalmat megvalósíthatta volna. Így pedig a gazdálkodás kapitalizálódása ellenére megmaradtak a társadalomszerkezet rendi formái, és ezek alkalmazkodtak az új gazdasági rendhez, illetve ezek illeszkedtek be a kapitalista termelő viszonyok megfelelő helyzetébe. Tehát kapitalizálódott a mezőgazdasági termelés is, azonban a mezőgazdaság tőkésai és munkásai nem alakultak át polgári társadalmi osztályokká, hanem továbbra is rendies társadalomszerkezetükben maradtak megkötve, szóval továbbra is földbirtokos urak és parasztok maradtak.

E kapitalizált társadalmakban mégsem kizárólag a történeti rendi társadalomszerkezet folytatódott tovább a megváltozott gazdasági alapokon, hanem új társadalomelemeket is képzett a kapitalista termelés, azonban ezek is lényegesen különbözök lettek, az eredeti kapitalista polgári társadalmak hasonló rétegeitől. Itt nevezetesen ezek új alakulások voltak, nem pedig a történeti polgári társadalom továbbfejlődései. Szóval itt is kifejlődött a kapitalizmus saját polgársága és munkássága, itt azonban ez merőben új alakulás volt, amelynek nem voltak történelmi-társadalmi előzményei, vagy legalábbis csak nagyon csökevényes előzményei voltak. De nemcsak új, történelmietlen alakulás volt itt a kapitalizmusnak megfelelő igazi polgári társadalom, hanem egyúttal elszigetelt külön darab is a „benszületett” történeti rendi társadalomszerkezet mellett. A rendi társadalom kötetlenebb elemeiből és igen nagy részben idegenekből

állott össze ez a polgári társadalom, s mint külön, modern társadalomszerkezet szerveződött meg a tovább élő történeti társadalomszerkezet mellett. Tehát egyszerre gyarmatias képződmény lett, és „idegen test” a társadalom általános szerkezetében.

E furcsa szerveződés végeredményben annak a fáziseltolódásnak volt a következménye, amely ezeknek a társadalmaknak a fejlődésében bekövetkezett, azonban a modern kapitalista fejlődésben ez már nem könnyen korrigálódott. Az ilyen megzavarodott fejlődés természetesen előre siethet, és lehetséges benne egy késői polgári forradalom, amely utólagosan fölszámolja a rendi társadalomszerkezetet és általánosan polgári struktúrává alakítja az egész társadalmat, azonban ez nem következik be okvetlenül. A kelet-európai társadalmak nagyobb részében ez nem is következett be, tehát a legtöbb helyen egészen a legutóbbi időkhöz fennmaradt ez a felemás társadalomszerkezet, illetve a társadalomstruktúrának és a termelési rendnek a különbözősége.

Végeredményben tehát úgy áll a helyzet a kelet-európai kapitalizált társadalmakban, hogy külön kérdés a gazdasági szerkezet, amely alapjában véve kapitalista természetű, és külön kérdés a társadalomszerkezet, amely egyfelől rendies képződmény, másfelől pedig gyarmatias alakulás. Szóval ezek is kapitalista osztálytársadalmak, azonban nem igazi és tiszta polgári társadalomszerkezetek, hanem rendies történeti képződmények, vagy történelmietlen polgári alakulások. Tehát lényeges elhajlás van ezekben a társadalmakban a termelés szervezete és a társadalomszerkezet között, ami más szóval azt jelenti, hogy osztályszerkezet és társadalmi állapot itt nem egyértelmű. Külön történeti vonalon alakult a kettő, ami azt eredményezte, hogy különböző természetűket végig, a modern fejlődésben is megtartották.

Az a különös társadalomalakulás, ami a kelet-európai kapitalizált társadalmak példájában áll előttünk, természetesen nem dönti meg a termelés viszonyai és a ráépülő társadalomszerkezet összefüggésének az általános törvényszerűségét. Itt csak arról van szó, hogy a különleges fejlődésmenetben fáziskülönbség állott elő a termelő viszonyok és a társadalmi formák között. A továbbfejlődésnek föltétlen érvénnyel az a tendenciája, hogy ezt a fáziskülönbséget csökkenti, tehát a társadalomszerkezeti viszonyok igazodnak, illeszkednek a termelés megváltozott viszonyaihoz. Ez a folyamat általánosan jellemző is ezekre a társadalmakra, s a folyamat lassúbb-gyorsabb előrehaladása a legjellemzőbb vonása újabb alakulásuknak. Legáltalánosabb értelemben polgárosodásnak kell neveznünk ezt a folyamatot, és ez azt jelenti, hogy a történeti társadalomformák minden fokon igazodnak és hozzáidomulnak a termelés viszonyaihoz. Tehát a földbirtokos úri történelmi osztály mindinkább kapitalista vállalkozó polgári osztállyá alakul, s ugyanígy a paraszt kisbirtokosok mindinkább agrár kisvállalkozó kispolgárrá fejlődnek, viszont a mezőgazdaság szellér-szegény paraszt munkásai mezőgazdasági proletariátussá. Ez a folyamat azonban bármilyen erősen halad is előre, még mindig nem ment annyira végbe, hogy megszüntette volna a kettősséget. Még nem a folyamat végbemente, tehát a fáziskülönbség kiegyenlítődése a valósága ezeknek a társadalmaknak, hanem maga a kiegyenlítődési folyamat. S ez az átmeneti állapot nagyon tartósnak bizonyult. Általában a múlt század közepén indult meg a kelet-európai társadalmak kapitalizálódása, s polgárosodásuk még most is többé-kevésbé befejezetlen.

A magyar társadalom jellegzetes példája a kívülről kapitalizálódott kelet-európai társadalmaknak, tehát a magyar társadalom fejlődésében is jellegzetesen érvényesül a termelő viszonyok és a társadalomszerkezet sajátos kettőssége. A magyar társadalom is kapitalista termelőviszonyai szerint szerveződik és rétegződik, ugyanakkor azonban a társadalomstruktúra nem közvetlenül ennek a termelőmódnak a képződménye, hanem a feudalizmusból fennmaradt szerkezeti elemeknek a továbbalakulása. Emellett pedig a magyar társadalomra is jellemző a fáziskülönbség kiegyenlítődének a folyamata, szóval a polgárosodás, valamint az is hogy a történeti társadalomszerkezet mellett modern polgári társadalom is épült a modern fejlődésben, a termelés kapitalista viszonyainak megfelelően. [...]

De jellemzi az is, hogy ezek a szerkezetek kölcsönösen hasonultak egymáshoz, a mi a polgárosodás ilyen társadalmakban általánosan előrehaladó folyamatát több irányúvá tette, és bizonyos mértékben megzavarta. Ilyen szerkezeti viszonyok idézték elő, hogy társadalmunk e korszakában nem alakultak ki tiszta típusok, ellenben a társadalmi formák átmeneti változatainak a végtelen sora helyezkedett el egymás mellett. e sokféle formát mégis egy társadalomüzemben kapcsolta össze a kapitalista termelés és az élet egybefolyó közössége a magyar országterületen, ami azt eredményezte, hogy a magyar falvakban és városokban egészen keleties tarkaságban rétegződtek és keveredtek a különböző társadalmi és kultúrformák.

A kifejlett nemzeti társadalmak egyúttal igazi polgári társadalmak is. Az ilyenekben a polgári forradalom lerombolta a rendi felsőséget, és a nemzetet az egész nép polgári társadalmává formálta. Ezzel a nemzeti társadalom az egész népnak, mint polgári termelőközösségnek és társadalomszerkezetnek lett az egysége, és benne polgári helyzete szerint vált részessé az egész társadalom. Tehát a polgárság épp úgy nemzeti polgárság lett, mint a munkásság nemzeti munkásság.

A magyar fejlődésben nem ment végbe a polgári átalakulás, a magyar nemzeti társadalom nem válhatott ilyen kifejlett polgári nemzetté. A magyar polgári forradalmat a köznemesség csinálta meg, és az állam és a gazdasági élet nemzeti-polgári átalakulását a rendi nemesség felső és középső rétege végezte el, helyesebben vezette le, tehát ez az átalakulás nem járhatott olyan eredménnyel, mint a polgári forradalom. Az egész társadalom nem alakult át polgári szerkezetté, tehát a nemzet sem válhatott az egész nép társadalmává. Bár – a termelés kapitalizálódása folytán – átalakult polgári termelőközösséggé, a társadalomszerkezet továbbra is megmaradt a történelmi rendi vonalon. Így pedig a modern nemzet is ennek a társadalomszerkezetnek lett a foglalatja, nem pedig a nép egész társadalmáé. A magyar nemzeti társadalom tehát közvetlen utóda és folytatása a nemesi nemzet társadalomszervezetének, szóval lényegében ugyanazoknak a rétegeknek és ugyanazoknak a társadalmi formáknak az együttese, amelyek a rendi társadalomban kialakultak. [...]

A magyar fejlődésben nem olyan volt a rendi korszak társadalomszerkezete, hogy abban a társadalom alsó szervezetei épülhettek, gyarapodhattak volna. Tehát sem a polgárság nem fejlődhetett akár termelőtechnikája, akár társadalomszervezetei, akár politikai ereje szerint, sem a parasztság nem alakulhatott a polgári fejlődés irányában.

Amikor a termelés kapitalista módja kívülről betört a magyar társadalomba, ennek szervezetében nem voltak olyan elemek, amelyek alulról tudtak volna belekapcsolódni ebbe a fejlődésbe. Nem volt komoly polgári réteg, amely a saját korábbi fejlődése alapján kifejleszthette volna a kapitalizmus polgári társadalmát, a nemesség és a parasztság pedig még inkább képtelen volt arra, hogy a kapitalizmusnak megfelelő polgári társadalommá alakuljon át.

KENÉZ ZOLTÁN

Tíz év múltán.

Visszapillantás a gazdasági viszonyokra az Alföldön

Budapest, 1893, Országgyűlési Értesítő Ny. 47–51.

Kenéz Zoltán (Túrkeve, 1861. február 28. – Túrkeve, 1924. január 24.) földbirtokos, gazdasági író. Felső-Ausztriában érettségizett 1878-ben. Önkéntes katonai szolgálata után 1881-ben tartalékos honvédtisztté avatták. Elvégezte a mosonmagyaróvári Gazdasági Akadémiát. 1883-tól a túrpásztói családi birtokon gazdálkodott. 1894-ben kezdeményezésére és vezetésével alakult meg a Túrkevei Gazdasági Egyesület. Szövetési titkárként közreműködött az Országos Magyar Gazdasági Egyesület munkájában és a Köztelek szerkesztésében. 1903-tól a Kecskeméti Gazdasági Egyesület ügyvezető titkára volt. Írásában elsősorban a parasztság viszonyaival, a szövetkezetekkel, illetve a szegényebb rétegekben terjedő agrárszocialista mozgalmakkal foglalkozott. Cikkei a Gazdasági Szemle, a Gazdasági Mérnök, a Köztelek, a Pozsonyi Gazda, a Túrkeve című lapokban jelenetek meg.

A Tíz év múltán. Visszapillantás a gazdasági viszonyokra az Alföldön című művében részletesen foglalkozott az Alföld lakosságának helyzetét az 1880-as évek elején megnehezítő gazdasági és társadalmi problémákkal, majd bemutatta a következő évtized során bekövetkezett gazdasági és közigazgatási változásokat, melyek lehetővé tették a gyorsabb gazdasági fejlődést és az életkörülmények bizonyos mértékű javulását. A szegény agrármunkás réteg helyzetének javítását elsősorban a parasztság általános és szakmai műveltségének emelkedésétől várta.

A helytelen birtokmegosztás káros azon közvetítet len ellentét miatt, mely az óriás kiterjedésű nagybirtok s a célszerűtlenségig feldarabolt kisbirtok közt van. Mezőgazdaságunk fejlődésére egy erőteljes középbirtokos osztályra van szükségünk, melynek, mint államfenntartó elemnek hivatása áthidalni az úrt s a gazdaság terén a haladási tényezők alkalmazása által előidézni mezőgazdaságunk fejlődését; példájuk pedig minden rábeszélésnél jobban serkentené haladásra a régihez csökönyösen ragaszkodó kis birtokos osztályt.

A népességi viszonyok, kivált Alföldünk egyes vidékein, a gazdára nézve igen elszomorító képet nyújtanak. A munkások 80% a gazdasági munkával keresi kenyerét, minek első következménye, hogy egyformák lévén igényei, szükségletei és élvezetei a népnek, egymás közt forgalomról, ipari tevékenységről és fogyasztásról alig lehet szó. Másrészt az egyforma termelés miatt a helyes munkamegosztás hiányzik, s míg télen tétlenül hever a munkáskéz, nyáron összehalmozódván minden mezei munka, az emberfeletti iparkodás és magas munkabér dacára is érezhető a munkáskéz hiánya.

A közlekedés és szállítás akadályaiul az Alföld kő- szegény vidékein a rossz utakat, vízi utak hiányát s a városok nagy távolságát kell megjelölnöm. E közlekedési hiányokon a vasutak vannak hivatva segíteni, de a magas szállítási díjak nyers terményeinkre még igen nyomasztók.

A magas adó és járulékai, pótdadók, közmunka- és vízszabályozási költségek ellen legtöbb az indokolt és indokolatlan panasz. Jelenleg a direkt és indirekt adók a tiszta jövedelemnek 30%-át képezik. Ez bizony elég magas percent, pedig ezen felül az állam még a só- és dohány-egyedáruság, egyes ipari cikkekre kivetett vámok, fogyasztási és szeszadók által ismét a gazdaközöniséget adóztatja. Hozzájárul ezekhez még a törvényhozás lassúsága, mezei rendőri és cselédtörvények hiánya, a telekkönyvek rendezetlensége stb., miknek orvoslását a közel jövőben várjuk.

Ami végül a tőkét és hitelt illeti, mint az intenzívebb gazdálkodás tényezőit, úgy ezek hiánya egyik finánciális oka extenzív gazdasági rendszerünknek, mert változatosabb termelésnél befektetésekre, tőkére van szükségünk; már a jószágtenyésztés is ezzel jár, hát még az iparvállalatok, ezek többnyire a kölcsönös hitelen, a társulás eszméjén alapulnak.

Az itt felsorolt társadalmi bajok egy része célszerű országos intézkedések, törvények által orvosolhatók, s örvendetes mozgalom indult meg napjainkban ez irányban, maga a kormány vévén kezébe az ügyet, általános és jogos a remény, hogy e téren javulás áll be. De közzgazdaságunk jövőjére tekintettel, ez nem elég, egész mezőgazdasági rendszerünket kell egészséges alapokra helyezni, rekonstruálni.

Mezőgazdaságunk jelen helyzetében minden számítás oda mutál, hogy – midőn a magyar gazda nyersterményeiben évente talaj-erejének s tőkéjének egy részét kénytelen külföldre szállítani, a nélkül, hogy ennek visszapótlásáról gondoskodva volna, – az ilyen termelés előbb-utóbb megszűnik jövedelmező lenni, hozzájárul ehhez még Amerika és Oroszország veszedelmes versenye: oly két válságos tényező, mely mezőgazdaságunk teljes átalakulását sürgeti. Az Alföld gazdasági viszonyait vizsgálva, már ott is jeleztük a fenyegető veszélyt; az üzletrendszert bár hiányosnak, egyoldalúnak ismertük fel, de a viszonyok által indokoltnak tartottuk. Lássuk tehát, minő eszközökkel hánthatjuk el a mezőgazdaságunkat fenyegető válságot s vizsgáljuk e célból az általánosan javasloít állattenyésztés és mellékiparok jövőjét.

A jószágtenyésztés az Alföldön a 70-es években hanyatlásnak indult, nem azért, mert elhanyagoltuk, hanem, mert, nem jövedelmezett eléggé. Ugyanis a jó repce és búzatermések, magas árak mellett mindig több hold tért hódítottak természetes legelőinkből szántás, vetés alá. Így eleinte redukáltuk birkáink és szarvasmarháink létszámát.

Később az alacsony gyapjú árak, s fokozódó igavonó szükséglet miatt áttétünk a juhtenyésztésről a marhatartásra. Marha állományunk az egyoldalú gabonatermelés szolgáltatásban, szám szerint nem csökkent ugyan, de azért beállott egy sajátságos jelenség ez időszakban, mely határozott hanyatlásnak tekinthető, az, hogy az előző évtizedekben a buja nyári legelőkön 50 tartott, s télen, át jó gyepszénával nevelt gulyáink sovány legelőkre szorítkozva, elcsigázva a sok őszi munkától, télen törekés szalmán rosszul kitarva úgy elsatnyultak idővel, hogy megszoktuk a haszon-marha tartás helyett jószág tartásunkat a munka és trágya hasznáért, szükséges rossznak tekinteni. Egyes nagybirtokosok áldozatkészsége, s a kormány előrelátása mentette meg e sajnos tévedéstől állattenyésztésünket, megőrizve jobb időkre tiszta vérben törzsnyájákat és törzsgulyákat.

A fent javasolt állattenyésztésnek akadályai megvannak Alföldünkön részben ma is, most száraz éghajlatunk a természetes legelőkre kedvezőtlen, hiányzik a tőke a szükséges befektetésekhez, s a verseny e terén is mutatkozik: de hogy egyoldalú gabonatermesztésen alapuló gazdálkodásunkban helyre állíthassuk az egyensúlyt, okvetlen szükséges nyers terményeink jobb értékesítése, s a talajerő egyensúlyozása végett a megfelelő jószágtenyésztést újból felkarolnunk, s' azt mesterséges takarmányok által szélesebb, realisabb alapra fektetni.

Ami a mellékiparágaknak a válságos helyzet által indokolt elterjedését illeti, az Alföldön ez csaknem leküzdhetetlen akadályokba ütközik: építő és tüzelő anyagok hiánya, utak rosszasága, kevés vállalkozó szellem és munkáshiány miatt. Hiányzik gyakran az első sorban szükséges víz, mint hajtó erő, vagy tisztító szer. Ez akadályok ellenzik az ilyen a gazdaság szolgálatában álló vállalatok keletkezését vidékünkön, hanem többnyire távolabb a termelési helytől, egyes gócpontjain az ipar és kereskedelemnek keletkeznek ezek.

Még így is az ipar ilyen fejlődésével, nyers terményeinknek hazai gyárakban leendő feldolgozásával, két messze kiható előnyt okvetlen megnyerünk. Egyik az, hogy nyers terményeink feldolgozás által a szállítási díjakat jobban megbíró kisebb térfogatra szoríttatnak, és a melléktermények takarmányul, a hulladékok pedig trágyázásra a belföldön visszamaradnak – a másik pedig az, hogy más előrehaladottabb államok példájából ítélve, a fejlődő gyáripár belsőfogyasztást és forgalmat teremt, ezáltal míg az ipari cikkek, s általában a termelési tényezők olcsóbbodnak, addig az élelmiszerek ára, s így a gazdasági nyers terményeké emelkedik.

Így jár karöltve az ipar fejlődésével a mezőgazdaság felvirágzása, s alföldi mezőgazdaságunk nagy átalakulását is, mint az ipar és belforgalom emelkedésének következményét remélhetjük.

Hazánk politikai fénykorát már megélte, de ipara és mezőgazdasága még ifjú korát éli s ez jövő fejlődésének alapja. Én nem tartok azon csüggedőkkel, kik kétlik ezen felvirágzást, mert ugyanazon hazaszeretet, mely őseinkben „vitám et sanguinem” áldozni kész volt. áldozni jövőben is a haza jólétére: munkája és értelmisége által. Hogy mikor lesz elérhető ezen felvirágzás, csak idő kérdése, de hogy lesz, hiszi és higgye minden magyar, ki megérti a legnagyobb hazafi ama mondását: „Magyarország nem volt, hanem lesz!”

PETHŐ SÁNDOR

**Világostól Trianonig.
A mai Magyarország kialakulásának története**

Budapest, 1925, Enciklopédia Rt. 125–130.

Pethő Sándor (Pásztori, 1885. március 1. – Balatonfüred, 1940. augusztus 25.) újságíró, történész. 1907-ben elvégezte a kolozsvári egyetemet, majd Halléban és Nápolyban tanult. 1908-ban szerzett bölcsészdoktori oklevelet. 1909–1918 között állami főgimnáziumi tanárként dolgozott Budapesten. 1918-ban egyik alapító tagja volt a trianoni határokat elutasító Magyar Területvédő Ligának. 1920-tól a Magyarország című lap főmunkatársa, 1934-től főszerkesztője volt. 1938-ban részt vett, a Magyar Nemzet megalapításában, melynek 1940-ig főszerkesztője volt. Mérsékelt jobboldali, legitimista nézeteket vallott, nyíltan fellépett nemzetiszocialista eszmék és a hazai szélsőjobboldal törekvéseivel szemben. Történelmi munkássága során megírta a magyar nemzet történetét, több műben foglalkozott az 1848–1849-es szabadságharccal, illetve a dualizmus kialakulásához, majd széteséséhez vezető történelmi és társadalmi kérdésekkel. Autóbalesetben vesztette életét.

A Világostól Trianonig. A mai Magyarország kialakulásának története című munkájában röviden áttekintette a magyar történelmet a honfoglalástól a XIX. századig. Részletesebben elemezte az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverését követő Habsburg abszolútizmust, és a kiegyezés létrejöttét. Bemutatta a dualista rendszer politikai problémáit, társadalmi ellentmondásait és a nemzetiségi konfliktusokat. Tárgyalta a világháborús évek belső viszonyait, az összeomláshoz és a forradalmak kirobbanásához vezető okokat.

Fentebb utaltunk a magyar társadalom topográfiájának lassú átalakulására, a magyar társadalomban végbemenő anyagcserére, amely egyrészt elemésztette az évszázadok óta államfenntartó birtokos középosztályt és új, mohó és becsvágyó, de lelkiileg és szervezetenként a régigtől lényegesen különböző elemeket iktatott az ürülő gazdasági pozíciókba. Olyan polgári osztály, mint aminő a nyugat-európai demokráciákban nagyobb megrázkódtatások nélkül pótolta a rendiséget, s amely átvette a nagy tradíciók töretlen folytonosságának képviselőjét, a szónak történelmi értelmében Magyarországon nem volt, és nem is fejlődhetett ki. Az a polgári rend, amely a régi honoráciorok, a végzett földesurak a lateiner elemek és a jobbadán német eredetű kistőkések heterogén összetételéből képződött, sem anyagi erejének gyarlósága, sem politikai életének alsóbbrendűsége folytán nem tudta betölteni a megürült kereteket.

Azzal a gazdasági potenciával, amely nagyszabású politikai feladatok vállalásának és munkálásának nélkülözhetetlen feltétele, csak mozgatóke rendelkezett, amely nálunk lassanként a zsidóság tulajdonába ment át.

A magyarországi zsidóság a *pragmatica sanctio* idejében mindössze 12 000 lélekre becsült száma 1787-ig – ebből az évből való az első, hitelesebbnek tekinthető adat – 83 000 lélekre szaporodott. A XIX. század folyamán pedig már 1805-ig is 130 000 főre szaporodott zsidóság csaknem meghétszereződött, és a XX. század elején már elhagyta a kilencszázezret is. S ha természetes szaporaságuk felette állott is az országos átlagnak, kedvező népmozgalmi fejlődésüket mégis elsősorban a különösen a múlt század negyvenes éveiben nagy mérveket öltő bevándorlás szökkentette fel, – az 1910-ben talált több mint 900 000 főnyi zsidóságból legföljebb 100 000 van olyan, akinek az őse kétszáz évvel ezelőtt is itt lakott már – észrevehető módon megváltoztatva a zsidó pszichének a viszonyát a magyar problémákhoz is.

A reformkorszak, a szabadságharc és a kiegyezés nemzedéke tartaléktalanul állott a magyarság politikai erőfeszítésének szolgálatába. Előkelő zsidó publicisták, írók, politikusok és közgazdasági faktorok mindenütt ott jártak, a magyar nemesség liberális és demokratikus harcainak rohamcsapataiban, s fenntartás nélkül magukévá tették a nacionalista gondolkört, amelyben a 48-as és 67-es korszak magyar generációja az állami fejlődés súlyvonalát látta. Azok a szabadelvű reformok, amelyeket a magyar törvényhozás létesített, s amelyekből a magyar zsidóság annyi hasznot húzott, sohasem jöttek volna létre, ha épp a zsidóság kulturális és politikai szereplése alapján a magyar nemzet nem hitt volna az asszimiláció lehetőségében, sőt szükségességében. És csakugyan felette biztató előjelek között indult meg a beolvadás lendületes folyamata, amelyet azonban a XIX. század utolsó két évtizedében ismét frissebb és szaporább rajokban betóduló keleti invázió megzavart, sőt minden látszat ellenére, lehetetlenné tett. A zsidóság előzönlötte a szabad pályákat a magyarság hibájából csaknem a maga monopóliumává tette a kereskedelmet, s domináns állásra tett szert a nagytőke szövényes hálózatában, a nagybirtok bérleteiben, és abban a hitelszervezetben, amely a maga záloglevelei által a gazdasági függés viszonyába hozta az eladósodott földbirtokot. De az új elemek berajzása észrevehető átalakulást idézett elő a magyarországi zsidó társadalom szerkezetében is. Az új zsidó intellektualizmus már nem elégedett meg azzal a másodrendű fegyverhordozói szereppel, amelyet az előbbi generáció a nagy magyar államférfiak oldalán annyi sikerrel töltött be. Ha az előbbi kor zsidó értelmisége a maga individualitása fenntartása nélkül olvadt szét a történelmi magyar pártok között, az új lassankint szakított ezzel a tradícióval, a magyar lelkeségtől sok tekintetben idegen radikalizmus szolgálatába állott, s egy gyökértelen, a történelmi hagyományoktól idegen, sőt azokkal ellentétes ideológia rögeszméinek hatalmába került.

A magyar társadalmi élet nem egy abnormis tünete követelte a gyökeres gazdasági és társadalompolitikai javítást. A földbirtok megosztása a 48-as reformok végrehajtása óta változatlan maradt. A népszaporodás következtében a régi jobbágytelek egy része törpe-birtokká aprózódott, s a kisbirtokosok béres és napszámos sorba süllyedtek. A tagosítás ellen is lehetett évtizedek óta jogos kifakadásokat hallani a nélkül, hogy a

kormányzat e panaszokat megvizsgálta vagy orvosolta volna. A mamut-birtokok aránykában egyes vidékeken a népmozgalom visszafejlődött, másutt a parasztbirtokokon titkos hitbizományi rendszer fejlődött ki az egyke által. Amellett évről-évre nőtt a földtelenek és nincstelének száma, ami egyrészt az agrárszocializmusra, másrészt a fenyegető arányokban jelentkező amerikai kivándorlásra adott impulzust. A század elején a történelmi Magyarországból évenként átlag százezer ember próbált egzisztenciát keresni az új világ földjén. A Darányi-féle telepítési kísérletek nem annyira földbirtok-politikai, mint inkább magyarosító célt szolgáltak. Kossuth Lajos népe ezután is hűségesen megválasztotta a maga függetlenségi képviselőit, akiknek közjogi radikalizmusában néha felcsillant a Kossuth-tradíció demokratizmusának érce is, de ígéreteken kívül követőitől egyebet éppen úgy nem kapott, mint a központi kormánytól. Ott, ahol megunták várni a jobb jövőt, s ahol az okszerűtlen birtokmegosztás és a történelmi példák a földosztás evangéliumának leginkább előkészítették a talajt, a függetlenségi párt népszerűségét leversenyezte Mezőfi-féle agrárszocializmus, és Békés vármegyében a magyar parasztnak Tiborc-hajlamaira spekuláló merész bujtogatás melynek fő képviselője Áchim András volt.

Budapesten és a nagyobb vidéki gócpontokban a marxista szocializmus hódította meg a proletártömegeket. Az állami szubvencióval támogatott nagyipar természetszerűen kitermelte azt a munkásproletariátust, melynek vezérei és agitátorai bíráló nélkül, rágó és emésztő szervek nélkül falták az ortodox marxizmus tanait, s szívós propagandájukkal a nagyvárosi munkásságot lassankint elvonták a nemzeti gondolattól és a régi előítéleteik bekrétázott körén túlnézni képtelen történelmi pártoktól. [...]

Ismerték a magyar állam archimédeszi pontját: a nemzetiségi kérdést, amelyben a történelmi magyar pártok általában közös nevezőn állottak ugyan, az egységes magyar nemzeti állam gondolatának büvkörében, anélkül, hogy értékelni vagy ellensúlyozni tudták volna azokat a sikereket, amelyeket a nemzetiségek egyházi, kulturális és gazdasági birtokállományuk gyarapításában értek el. A magyar közvélemény – úgy látszik – nagy eredményt látott abban, hogy a szláv és román nemzeti kisebbségek passzivitásba mentek. Nem fogta fel a veszedelmét ennek a politikai szempontból passzív, gazdasági és művelődési tekintetben felette aktív, a magyarságra végzetes magatartás következményeit, amely nem egy vonásban emlékeztetett a magyar rendi társadalom szenvedőleges ellenállására a Bach- és a Schmerling-korszak alatt. Ritkán riadt fel azokra a vészkiáltásokra, amelyek a végek aggódó magyarsága részéről érkeztek a főváros felé. Sem az államhatalom, sem az úgynevezett magyar kapitalizmus nem törődött a román pénzüzeteknek azzal a szívós aknamunkájával, amellyel annyi magyar földet vont el régi tulajdonosaik lába alól és parcellázott fel fajrokonai között. Nem eszmélt annak a kapcsolatnak a magyar állameszmét fenyegető horderejére, melyet a tót értelmiség a neoszlávokkal és újcehekkkel, az erdélyi románság vezetői a királyságbeli testvéreikkel ápoltak, és egyre belterjesebbé formáltak. Magára hagyta, rettentő önvédelmi tusájában Rákóczi népét, a szerencsétlen rutén népet, hogy szabadon versenyezzen rajta a skizmatikus propaganda és a keleti zsidóság uzsorája. A magyar radikálisok e bajok orvoslására eleinte elegendőnek tartották az 1868-as nemzetiségi törvény igazságos és

tárgyilagos végrehajtását, amelyet a régi függetlenségi pártnak olyan előkelősége is hirdetett, mint Mocsáry Lajos. A magyar politikai társadalom azonban egyetemes ellenállást tanúsított a nemzetiségi törvény végrehajtásának kísérlete ellen, mert a kezdő lépést látta benne arra az útra, amely a föderalizáció felé vezet. Minél hevesebbé és általánosabbá vált a magyar közvélemény ellenszegülése az Eötvös- és Deák-féle tradíciókhoz való visszatéréssel szemben, annál inkább növekedett a nemzetiségi izgatások feszítő ereje, felelőtlensége, irredenta-jellege.

SZALAY SÁNDOR

Városi cselédkérdés

Budapest, 1909, May János. 9–17.

Szalay Sándor (Nagybárát, 1868. október 1. – Budapest, 1939. június 28.) jogász, közigazgatási tisztviselő. Jogi doktorátust szerzett a budapesti egyetemen. 1889-től dolgozott a főváros apparátusában, 1895-től fogalmazóként, 1909-től II. kerületi előljáróként. 1923-ban kormányfőtanácsosi címet kapott. Ő dolgozta ki a munkanélküliség esetére szóló biztosítás tervezetét (1907), illetve a budapesti cselédbiztosító szervezésére vonatkozó javaslatot (1919). Egyéb munkáiban Budapest lakáspolitikai problémáival, az albérletek szabályozásával, a legkisebb munkabérek bevezetésének kérdésével foglalkozott.

A Városi cselédkérdés című írásában a polgárosodó magyar városi társadalom egyik sajátos problémájával foglalkozik. A cselédtartást sajátos modernizációs kísérőjelenségnek tartja, ami mentesíti a magasabb társadalmi osztályokat a háztartás gondjaitól, hogy egyéb gazdasági, társadalmi teendőikre koncentráljanak. Fontosnak tartotta, hogy ez a terület állami beavatkozással kellően szabályozott legyen, oldják meg a cselédek képzését, közvetítését, biztosítását.

A cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról alkotott 1876. évi XIII. t. c. szerint, „cseléd az, ki magát bizonyos háztartási vagy a gazdaság körüli személyes és folytonos szolgálatoknak, legalább egy havi időtartamon át bérért való teljesítésére kötelezi.”

A cseléd és a gazda közötti viszony ugyan szerződésen alapul, de a viszony nem pusztán munkabéri, mert a cseléd a gazda háznépének tagjává válik, a miből folyólag mindkettőre kölcsönös, az anyagiakon túl menő jogok és köteleességek származnak le. A gazda a cselédétől hűséget, erkölcsösséget, engedelmességet követelhet, a cseléd a gazda parancsait tisztelettel tartozik fogadni. Az a cseléd, ki gazdája ellen fellázad, annak ellenszegül, jogos parancsainak teljesítését megtagadja, pénzbüntetéssel sújtandó – az a cseléd pedig, ki társai hűtlenségét gazdájának fel nem jelenti, kártérítéssel tartozik. A helyüket kellő ok nélkül gyakran változtató cselédek, mint csavargók, eltoloncolandók,

stb. A cseled alárendeltségének megfelelőleg, különös erkölcsi és anyagi kötelességek hárulnak a gazdára. Így köteles gondoskodni, hogy a cseléd tankötelességének eleget tegyen, hogy időről-időre saját hitfelekezete isteni tiszteletén részt vehessen, hogy testi fejlődését és egészségét veszélyeztető munkára ne alkalmaztassék, hogy a cseléd józan, takarékos és erkölcsös életet folytasson, valamint az 1908. évi XXI. tc. szerint köteles a saját hibája nélkül megbetegült cseléd ápoltatásáról is gondoskodni.

A cseléd és a gazda most vázolt viszonyát fontos társadalmi érdekek indokolják. Épp ezért a történetileg reánk származott jogintézményeknek mind a két fél érdeke követelte szociális szellemtől áthatott továbbfejlesztésében látnók a cselédkérdés megoldásának legeredményesebb eszközét.

Ha a cselédkérdés legújabb tüneteinek okát keressük, azt kétségkívül a változott gazdasági viszonyokban s társadalmi felfogásban találjuk meg. A szabadság, az egyéni önállóságra való törekvés, amely a munkásokat a munkaadók elleni küzdelemre indította s a munka egyenjogúságának elismerésére vitt, nem marad hatás nélkül a cselédre szinte természetes, hogy a munkások kivívta eredménynek láttára, helyzetükkel elégedetlenkednek s a szolgálati viszony másféle szabályozására törekednek.

Mindenekelőtt szolgálati viszonyaiknak az egyéb munkaszerződésekkel való egybevetése ösztönzi a cselédeket arra, hogy a cselédviszonynak nagyobb szabadsággal járó átalakítására törekedjenek. Ennek a mozgalomnak erősítésére szolgál az a körülmény, hogy míg ezelőtt a keresőképes hajadonok túlnyomóan rá voltak utalva a cseléd szolgálatra, újabban nagyszámban az iparban találnak foglalkozást. Az ipari munkaviszonyt a törvényhozás mind szabadelvűbben szabályozza és, ami a fő, a bérek időnkint tetemesen emelkednek, s ez erősen csábító hatású. Végül az ipari munka mellett nagyobb a mozgási szabadság és a munkaidő tartama is jobban korlátozva van.

A kétféle munkaviszony egybehasonlításánál nagy súllyal bír az a körülmény is, hogy a cselédekre háramló különböző szolgálatok nem külön-külön díjazták, hanem bizonyos átalánybér fejében oly szolgálatokkal tartoznak, melyeknek tartama nincs előre pontosan meghatározva, hanem a véletlentől s a gazda vagy hozzátartozóinak kedvétől függ. [...]

Itt is előtérbe nyomul korunk társadalmi, gazdasági életének fokmérője: a bér kérdése. A havi vagy évi átalány bérösszegének nagyságára nézve természetesen kétség fenn nem foroghat; bár helyes eljárás volna a cselédnek az adandó alkalmakkor járó ajándékokra nézve is tiszta képet nyújtani. A cselédbérek a korábbiakhoz képest tetemesen emelkedtek ugyan, de mert az ellátás természetben történik, az ezt értékelni nem tudó egyének szemében még mindig mögötte maradnak azon összegeknek, melyeket az iparban alkalmazott munkásoknak fizetnek.

A legnagyobb nehézségeket a házicsselédbér normális kialakulása tekintetében az okozza, hogy itt nincs különbség tanulatlan vagy tanult egyén között. A képezés igazolása az alkalmaztatás feltételeinek megállapításánál csak alantas szerepet játszik, miután sem a törvényt sem a szokás a nagyobb képzettség formai vagy gyakorlati elismerésének helyes irányát eddig a cseléd szolgálati szerződés megkötésénél nem követte.

Az iparban magasabb munkabér és szabadság elleneikéül szolgálna a cselédek: a jobb ellátás és a családi közösségbe való felvétel. A cseléd elismerése legtöbb esetben nem is marad el, ahol a háziasszony vele szemben anyai gondoskodást gyakorol. Hiszen a szolgálatban lévő női cselédek nagy része, de azoknak szülői is, nemcsak kizárólag arra tekintenek, hogy mennyi bért kapnak, hanem már nemüknél fogva arra is, hogy a család védőszárnyai alá vonulhassanak, és annak előnyét élvezhessék.

A cselédszolgálat szerződési viszonyának legvitásabb pontja: a szabadidő kérdése. Mindenféle kellemetlenség és összeütközés elkerülése végett okvetlen szükséges volna, hogy a cselédnek járó szabad idő teljes nyíltsággal és szilárdsággal – lehetőleg törvényhozási úton – megállapíttassék. [...]

Általánosan ismert az a sok visszaélés, mely a hatósági cselédnyilvántartás és a cseléd könyvének a szolgálatba való be- és kilépésekor annyira kívánatos hatósági láttamozás kötelező voltának hiányában gyökerezik. Pedig ezen eljárás – mint a hogy az ipari munkásoknál az eredmény mutatja, fontos közbiztonsági érdekeket szolgál, a közerkölcsiséget fenyegető facér cselédekkel szemben pedig – különösen is hatékonyabbá tenné a hatósági ellenőrzést és a cselédkönyvet igazolási okmányi jellegén kívül, a gazda és cseléd közti bizalmi, viszony formai alapjává is emelhetné. A fennálló törvény szerint a cselédkönyv rovataig fontos okokból, a cseléd hátrányára szolgálható tartalommal ki nem tölthetők, de a cseléd öntudatának emelése képesítésének és jó magaviseletének igazolása érdekében, szükséges volna a gazdákat arra kötelezni, hogy minden esetben a fennálló szerződési viszony megszüntéről és a cseléd magaviseletéről az igazságnak megfelelő külön bizonyítványt adjanak ki.

A cselédszerzés mai rendszere – a mint alább látni fogjuk, kétségkívül a legrosszabb, mert magát a közvetítő üzleti érdekét, éppen a mai cseléd viszony ok legimmorálisabb jelensége, – a gyakori változás elégíti ki. Elengedhetetlen és halaszthatatlan törvényhozási reform volna tehát, hogy a cselédközvetítés pártatlan közhatósági intézménnyé váljék.

Kívánatos volna továbbá, hogy a betegség és baleset esetére való kötelező biztosítás, az 1907. évi XIX. t.-cikkben foglalt elvei szerint, a házi cselédekre is kiterjesztesék és általában a munkásvédelem terén a törvényhozási intézmények jól berendezett épületében egységes jogelvek szerint lehetőleg az egész munkásvilág, köztük a házi cselédség is helyet foglalhasson.

Ugyancsak törvényileg volna biztosítandó a megalkotásra váró lakás-törvényben, a házi cselédnek a közegészség és közerkölcsiség követelményeinek megfelelő elhelyezése, illetve lakással való ellátása.

A maximális munkaidő megállapítása, a cseléd szolgálatának természetéből kifolyólag lehetetlen, miután a házi teendők végzését legtöbb esetben az időhatárok zárlati közé szorítani nem lehet. Hanem igenis a cseléd éjjeli nyugvásának, életkor valamint évszak szerinti minimális ideje és munkaszünete törvényhozásilag biztosíthatók.

E törvényhozási intézkedésekkel igaz előbbre visszük a cselédrendszert, de a cselédkérdés gazdasági és szociális megoldásának mégis csak az önsegély és társadalmi tevékenység képezi kulcsát.

THIRRING GUSZTÁV

A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság

Budapest, 1904, Kilián Frigyes. 8–18.

Thirring Gusztáv (Sopron, 1861. december 25. – Budapest, 1941. március 31.) statisztikus, demográfus, földrajztudós. 1884-ben végzett a budapesti egyetemen. 1888 és 1894 között a Magyar Statisztikai Hivatal munkatársa volt, 1904-től aligazgatója, 1906 és 1926 között igazgatója. A budapesti egyetemen demográfiát tanított. 1914-től a Magyar Földrajzi Társaság alelnöke. Közreműködött a Magyar Turista Egyesület megalapításában (1888), szerkesztője volt a Turisták Lapja, társszerkesztője a Városi Szemle című lapoknak (1894–1925). Az MTA tagja volt, 1902-től levelező, 1926-tól rendes tag. Jelentős történelmi-demográfiai és társadalomstatisztikai munkákat publikált, foglalkozott a hazai demográfiai folyamatokkal, a migráció kérdésével, illetve Budapest közegészségügyi és közművelődési viszonyaival.

A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság című munkája a kivándorlás századfordulójáig lezajló folyamatának részletes adatközpontú statisztikai elemzését adta. A szerző a kivándorlás okozta társadalmi problémákra hívta fel a figyelmet, a szétszóródásra, a férfihányra, a fiatal korosztályok arányának csökkenésére, és az ebből eredő hosszú távú veszélyekre.

A kivándorlás legközvetlenebb következménye, hogy százezrével hiányzik a munkáskéz, minek folytán úgy a mezei gazdálkodás, mint az ipari működés fennakad. Ez a munkáshiány csak messziről hozott napszámosokkal pótolható annyira-amennyire, de még ott is, ahol ez teljesen sikerül, nagy a kalamitás, mert a drága munkaerő a válság szélére sodorja a mezőgazdaságot, az ipar s bányászat pedig ugyanezen okból teljesen pang. A kivándorlottak háza s földbirtoka vagy gazdátlanná válik vagy csak hiányos gondozásban részesül a kivándorlottak hátra maradt hozzátartozói részéről, az amúgy is primitív módon űzött gazdálkodás tehát még alább hanyatlik. Az elhanyagolt s kellőleg sem meg nem művelt, sem ki nem használt föld, alig termi meg a reá fordított költség és munka értékét s a népesség elszegényedése nő, a nyomor mindjobban fokozódik. Az elhagyatottság, a pusztulás képét mutatják a népükben megfogyott, mezei kultúrájukban alá süllyedt községek, melyekben gyermekeken s öregeken kívül alig akad férfi, melyekben a családi élet s a társas együttlét teljesen fel van dűlva. Mily irtózatossá a következményei lesznek ezen természetellenes állapotnak, egyik későbbi fejezetben tüzetesen fogjuk kimutatni. Itt elég legyen arra utalni, hogy az elnéptelenedett falvakban a társas élet áldásait hiába keressük, a családi tűzhely szentsége meg van fertőzötve, a hátrahagyott asszonyok körében az erkölcstelenség ragályos nyavalya módjára harapózik el, s

amidőn a házasságok s a születések száma folyton csökken, a törvénytelen gyermekek száma óriási módon emelkedik. A társadalmi élet teljes elzülése s a családi erkölcsök elaljasodása oly súlyos következményei a kivándorlásnak, melyeknek hatása nemzetünk jövődjé fejlődésében gyászos nyomokat fog hátrahagyni.

Idáig a kivándorlás káros hatásait csak abban az irányban vizsgáltuk, amint azok közvetlenül a kivándorló néprétegeken és a kivándorlás sújtotta vidékeken jutnak kifejezésre. Ámde a hatások nemcsak helyiek, hanem a legáltalánosabb természetűek, s közletről érintik az állami élet legvitalisabb érdekeit. Ha súlyos az állam alaperejét képező népesség számának csökkenése, még sokkal érzékenyebb az a veszteség, melyet a kivándorlás folytán az állam védereje szenved, mivel a kivándorlók túlnyomó része fegyverfogható s harcképes férfiakból áll, kiknek hiánya háború esetén érezhetően esnék latba. Ez a hiány az általános hadkötelezettségnek még eleget nem tett fiatalság számában is érezhető, mely a felvidék akárhány helyén messze mögötte marad a kivetett újoncjutalék törvényes száma mögött. Hasonlóképen jelentékeny az a csökkenés, melyet a kivándorlás az adóbevételekben előidéz; mert habár a kivándorlók nagy része oly munkás és napszámos, kinek adóképessége nem magas, mégis különösen újabb időben mindinkább emelkedik a kivándorló földművesek és kisbirtokosok kontingense, kik után elég magas adójövedelemtől esik el az állam. A kivándorlás tehát az állami háztartás egyensúlyára is kedvezőtlen hatást gyakorol. Ez a hatás azonban nemcsak az adózás csökkenésében áll, de – és talán nagyobb mértékben – azokban az anyagi áldozatokban is rejlik, melyeket állam és társadalom a kivándorlón egyéneknek különféle javakban való részesítése céljából éveken keresztül hoztak, s mely áldozatok a hazájukból való távozás következtében teljesen kárba vesztetteknek tekinthetők. Néhány százezer embernek iskoláztatása, lelki életének és egészségének ápolása, katonai kiképzése nagy áldozatokat igényel és hasonlóképen nagyok az adminisztrációs költségei, melyek természetesen minden egyes állampolgár után felmerülnek, s így a kivándorlók után is viseltettek. Ezen jelentékeny költségek gyümölcsözésétől teljesen elesik a haza s a társadalom, melyekre ekként csak az emberanyag előteremtésének terhe nehezedik, míg fáradozásuk gyümölcsét idegen államok szedik le. [...]

A mindinkább fokozódó kivándorlási mozgalom első nagyobb hullámverése a hetvenes években jutott el hazánkig, de nagyobb arányokat e mozgalom nálunk csak a nyolcvanas évek óta öltött, tehát abban az időben, amidőn a kivándorlás aranykora már tündezni kezdett és az Egyesült Államok immár védekezni igyekeztek a mindinkább elfajuló bevándorlás ellen. És nem tagadhatni, hogy az ezt célzó rendszabályok létrejöttében a magyarországi kivándorlásnak is volt némi része. Hazai kivándorlóink nagyobbbrészt oly néposztályokból kerültek ki, melyeknek elköltözését idehaza — ahol népflöslegünk sehol sincs – súlyosan éreztük és fájlalhattuk ugyan, de melyek az annyival fejlettebb amerikai viszonyok mellett az óceánon túl nem tartoztak a szívesen látott elemek közé. Amerikai lapokban és hivatalos jelentésekben gyakoriak a panaszok, hogy a magyarok (kik alatt túlnyomó számban felföldi tótjaink értendők) a legkezdetlegesebb igényű emberek, kik az amerikai viszonyokhoz képest rendkívül alacsony munkabérrel érik be s ezért a nagyobb igényekhez szokott amerikai munkások

kereseti viszonyait tetemesen megrontják. Magyar munkásoknak Amerikába való tömeges szállítására az Egyesült Államok egyes részein kiütött sztrájkok adták meg az alkalmat; élelmes ügynökök olcsóbb munkáskéz megszerzésére törekedtek s ez okból figyelmüket oly vidékekre fordították, ahonnan bár műveletlenebb, de éppen ezért kevesebb igényű népet remélhettek a kivándorlás ügyének megnyerni. Így vonták be először Csehországot, azután Magyar- és Lengyelországot, majd Orosz- és Olaszországot a kivándorlás hálózatába. A magyarokat (kiknek első tömeges szállítmánya 1877-ben érkezett az Egyesült Államokba), 1882-ben és 1883-ban ugyan sok helyről kiszorították az orosz zsidók, kik még olcsóbban álltak munkába; 1888-ban viszont honfitársaink szorították ki a szivargyárakban alkalmazott szlávokat, mert négy dollárral kisebb heti bérrel érték be, mint amazok. Pennsylvania szenterületeiből is a magyar munkások elől voltak kénytelenek a bennszülött amerikaiak hátrálni. [...]

Az amerikai jelentésekből kitűnik, hogy valamennyi bevándorló közt a magyarok hoznak magukkal legkevesebb pénzt. New-Yorkban 1892 év első felében 13 149 magyar kötött ki, ezek közül csak 150-nek volt több mint száz dollárja, tizenháromezer ennél kevesebb pénzzel érkezett Amerikába, és mert soknak semmije sem volt, a fejenkénti átlagos pénzmennyiség nem rúgott többre 11,42 dollárnál, míg a francia kivándorlók átlag 56, a németek 35, az angolok 26 dollárral rendelkeznek kikötéskor, s tizedrészük száz dollárnál nagyobb vagyont hoz magával. Nem egy magyar kivándorlónak hónapokon keresztül kell keserves munkát végeznie, hogy a nagy tengeri út költségeit ledolgozza s a zsaroló ügynököt kielégítse. A kivándorlóknak ez a része jár legrosszabbul, mert az ügynök minden képzelhető módon csalja és zsarolja a szegény tudatlan népet, mely elhagyatva, tájékozatlanul áll új, előtte idegen és érthetetlen világban, ahol a létért küzdelem a legerősebb akaratot és tudást is próbára teszi. Valóban bámulatra méltó az a tudatlanságában merész elszántság, mellyel a felvidéki tót neki mer indulni az ismeretlen világnak, azt sem tudva, hogy Amerika mely részébe viszik őt. Némelyeknek sikerül a merész vállalkozás és példájuk másokat is oda vonz; de sokan elmerülnek a nagy küzdelemben, mások csalódva térnek vissza vagy vándorolnak tovább Dél-Amerikába, a legtöbb pedig csak véghetetlen nélkülözések és fáradalmak közt, erejének végső megfeszítésével bírja létét biztosítani vagy jobb életre szert tenni, mint amilyen neki hazájában osztályrészül jutott. Felvethetnők persze a kérdést, hogy ennyi erőmegfeszítés mellett nem lettek volna-e képesek idehaza is megélni? Amott, érvényesíteniük kellett akaraterejüket és tehetségüket, hogy nyomorult módon el ne pusztuljanak, míg otthon, családjuk s barátaik körében mégis csak tovább tengethették valahogy életüket, anélkül, hogy szokott indolenciájukból fel kellett volna magukat rázatni. Az amerikai élet kétségtelenül megszilárdítja akaratukat s megállapítja önállóságukat; akik hazájukat még viszontlátják, gazdag tapasztalatokkal térnek oda vissza és sokan meg nem vetendő vagyont is hoznak magukkal. De a kivándorlók nagy része mégis veszve van hazájára nézve, s ezt a veszteséget egykönnyen nem pótolhatja semmi.

ZIGÁNY ZOLTÁN

Népoktatásunk reformja

Budapest, 1918, Új Korszak. 5–18.

Zigány Zoltán (Székesfehérvár, 1864. – Budapest, 1921. február 8.) polgári iskolai igazgató, szakíró. 1889 és 1903 között tanítóként dolgozott, többek között az budapesti tanítóképző gyakorlóiskolájában. 1909 és 1919 között polgári iskolai igazgató volt. Polgári radikális nézeteket vallott, részt vett a Társadalomtudományi Társaság megalapításában, a Huszadik Század, a Néptanító Lapja és az Új Korszak című lapok szerkesztésében. Egyik szervezője, és elnöke volt az 1906-ban megalakított Magyarországi Tanítók Szabad Egyesületének, amely többek között a közoktatás államosítását sürgette. 1919 februárjában beválasztották a főváros tanácsába. Írásaiban foglalkozott a nők szakmai, kereskedelmi és ipari oktatásával, de különböző társadalom- és szociálpolitikai kérdésekkel, valamint a társadalmi szervezetek működésével és a választójog kiterjesztésével is.

A Népoktatásunk reformja című munkája tulajdonképpen az 1918. december 21-én, Miskolcon, a Társadalomtudományi Társaság helyi fiókjának ülésén, a Borsod-megyei Általános Tanító Egyesület tagjai jelenlétében tartott nyilvános vitán elmondott előadása, egy problémafelvető vitaindító, amely szakmai körökben nagy érdeklődést keltett.

A mai magyar népoktatás intézményei és munkássága az 1868. évi XXXVIII. tc.-n alapulnak. Ez a törvény a községi, felekezetnélküli iskolázás rendszerét állapította meg, meghagyván az egyes felekezeteknek, társulatoknak és magánosoknak kezében az iskolatartás és iskolaállítás jogát. Az állam részére pedig csupán azt a kötelezettséget szabta ki, hogy ahol az utóbbiak, tudniillik a magánosok, társulatok és felekezetek nem állítanak népiskolákat, a községek pedig a maguk erejéből nem képesek arra, ezeken a helyeken lépjen közbe az állami a maga segítő erejével, s állítson föl ott állami iskolákat. Ez a népoktatási törvény a 60-as évek jóhiszemű, nemes liberalizmusának légkörében és abban a föltevésben született, hogy az abszolutizmus bukása után óhajtott demokrácia létre fogja hozni a községi autonómia nagystílusú életrendjét, s ebben kifejleszti a községi iskolázás erőteljes és termékeny szervezetét is.

Az élet rácaffolt az Eötvös-féle liberalizmus jóakarató törekvéseire. A községi iskolák rendszere csekély fejlődés után csődöt mondott, a felekezeti iskolák régi számukban és elmaradottságukban vegetálnak és csupán a szurrogátumnak szánt állami iskolák mutatják – legalább külsőleg – a számbeli fejlődésnek nem remélt, de még mindig elégtelen arányait. A legutóbbi statisztikai évkönyv (XIV. kötet) szerint az 1911–12. iskolai, évben 16 530 elemi népiskolában 33 000 tanító 2,5 millió mindennapos és

ismétlőiskolai tanulót oktatott: ez iskolák közül 72% volt a felekezeteké, 8%, a községeké és 18% az államé.

E tényleg meglévő iskolákon kívül szólanunk kell még azokról az iskolákról is, amelyek nincsenek; amelyek kellenének az iskolakerülő gyermekek százezreinek befogadására. A közoktatási kormánynak 1910–1911. iskolai évi jelentése szerint ebben az évben 248 000 mindennapos és 160 000 ismétlő iskolaköteles, összesen tehát 409 000 gyermek maradt iskolázatlanul. E kimutatásról azonban Somogyi Béla a Népszava 1913. szeptember 13-iki számában tételesen kimutatja az egyes adatok hamis voltát. Az 1910. évi népszámlálás korstatisztikájából és az iskolába járó tankötelesek hivatalos kimutatásából ugyanis kiderül, hogy az iskolába egyáltalában be sem iratkozott gyermekek száma nem 409 000, hanem ennek kétszeresénél is több, 893 000. Ennyi gyermek számára nincsen tehát ma Magyarországon iskola és tanító, Kellene tehát e hivatalos adatok szerint csupán a mindennapos iskolakerülők számára, körülbelül 9000–10 000 új tanítói állás, illetőleg ennyi új osztály. [...]

Hogy pedig az egyes iskolafőnntartó hatóságok és testületek miképpen felelnek meg hivatásuknak, azt a következő néhány adat világosíthatja meg.

A magyarországi összes iskolák közül 68%, tehát az iskoláknak közel háromnegyede olyan, amelyben egy tanító tanít osztatlanul, hat osztályt, fiukat, leányokat együtt, egy teremben, egy időben. Ezeknek az iskoláknak 81%-a, a felekezetek kezén van, az államén nem egészen 10%. Van körülbelül 1000 oklevélnélküli tanítótársunk, s ezek közül 93% felekezeti iskolákban van alkalmazva, az államnál mindössze csak 10 van még állásban. Egy-egy tanítóra jut a gazdag római katolikus felekezet iskoláiban átlag 70 gyermek, az állam iskoláiban ellenben 54.

A kalocsai érsekmegye 151 iskolája közül 51 iskola, tehát 84%, nem felel meg a törvény követelményének, mert egy-egy tanító keze alatt 80-nál több gyermek van. Ezekben az iskolákban 25 661 gyermek a törvényben meg nem engedett mértékben van összezsúfolva, s ha ezekhez hozzászámítjuk az illető községek 2951 be nem iskolázott tanköteles gyermekét, akkor ez érseki főegyházmegyének jelentéséből kiderül, hogy az iskolakötelesek 61%-át nem látja el a törvényben megkövetelt minimális iskoláztatással. Hasonló adatokat nyújt az egri főegyházmegye népiskolai jelentése is, amelyből kitűnik, hogy 879 osztály közül 384-ben, tehát 44%-ban a tanulók száma szintén meghaladja a törvényben megállapított maximumot, ami azt jelenti, hogy az egri érsek az iskolakötelesek 58%-át tartja a törvényben meg nem engedett mértéken túlszűfolt iskolákban.

Az évi költség volt 1910–1911-ben egy-egy tanulóra az állam iskoláiban 39 korona, a felekezetiekben 21,70 korona. Nyolc hónapnál rövidebb ideig járt iskolába évenként 270 000 gyermek, azoknak iskolái közül 87,4% volt a felekezeteké és csak 7,7% az állam kezén. Egy-egy tanítójelölt kiképzése került évente az államnak 513 koronába, a felekezeteknek pedig 193 koronába; vagyis egy-egy tanító nevelési tőkéje az állami képzésben 2052 korona, a felekezeti képzésben pedig 772 korona.

Végül az állam nemcsak a múltban, hanem még most is jobban fizeti és függetlebb, méltóbb helyzetben tartja tanítóit, mint a felekezetek, pedig a tanítóság anyagi

jó- módjának, szolgálati és erkölcsi függetlenségének követelése korántsem az osztály-önzés túlzása, hanem az iskolának és a tanítói munkának leghathatósabb följavítása. A tanítóságnak mindenféle terhes mellékfoglalkozásoktól s az ezekkel járó megalázkodásoktól való fölmentése, társadalmi és szolgálati függetlensége nélkülözhetetlenül szükséges ahhoz, hogy tanítói hivatásának szentelhesse összes képességeit. [...]

Még jobban, kitűnik egész iskolázásunk osztályjellege, ha összeállítjuk, hogy mennyit költ a magyar állam egy-egy tanulóra a társadalom különböző rétegei számára való iskolákban. A szőnyegen forgó költségvetés szerint az iskolák 1910. évi népességére számítva 1918-ban kerülni fog a magyar államnak egy-egy tanuló:

a népiskolában	53 koronába
a polgári iskolában	292
a kereskedelmi iskolában	346
a gimnáziumban és reáliskolában	398
a felsőbb leányiskolában	627
a főiskolában	1110
a katonatiszti iskolában	2600

Ezek a számok nagyon érthetően beszélnek, s mi csak azt az egy megjegyzést fűzük e számsorhoz, hogy a viláért sem szeretnők, ha egy népiskolai tanulóra annyit költene az állam, mint egy orvosnövendékre: hanem azt igenis nagyon helyeselnők, ha a népoktatásra abszolút összegben is, meg százalékos arányban is tetemesen több jutna a tárca pénzéből. Ausztriát és Poroszországot például még a rosszakarat sem mondhatná túlon túl demokrata államoknak és mégis, amabban a közoktatási tárcából 69,8%, emebben pedig 78,4% jut a népoktatásra, holott nálunk csak 49,9%-ot költ az állam a népnevelésre. [...]

Legjobban mutatja különben a népiskola munkásságának meddőségét az, hogy tanítványait az iskolakötelezettségnek ideje alatt nem képes végigvezetni ezen a kiszabott rövid iskolapályán sem. A statisztikai évkönyvek kivétel nélkül és állandóan azt igazolják, hogy az első osztályba beíratott gyermekek közül alig 25% jut föl a hatodik osztályba. Az iparos-iskolákba beírt tanulók közül körülbelül 21–23% megy az előkészítő osztályba, mert az elemi iskolában nem tanulták meg az olvasásnak, írásnak és a számolásnak még az elemeit sem.

Ma már az egész világon bevonult az iskolákba a modern reális élet ismeretanyagának, a gyermek aktivitásának és a materiális hasznosságának fölkarolása. Nekünk, magyarországi tanítóknak is, tervszerű tudatossággal kell a modern élet eme haladó hullámvonalába belekapcsolni a magyar népkultúra reformját. A tanterveinkben most túltengő humán tárgyak rovására sokkal nagyobb teret kell nyújtanunk a természeti és a társadalmi tudományoknak, oktatási módszerünkben pedig centrális szerepet kell biztosítanunk a munka tanításának. Nem a kenyérkereseti képesítés célzatával, hanem az erkölcsi és pedagógiai nevelő értékére való tekintettel kell a munkaiskolák programját fölkarolni.

Ámde, a tanítás anyagának és annak módszerén kívül kifogást kell emelnünk a kitűzött nevelési cél ellen is. Maga a boldogság relativitásának keresztény beállítása merőben antikulturális dolog. Amaz aszkéta szellem, amely a lemondást, a kevéssel beérést, a lelki megnyugvást, a mai rend isteni eredetét és megváltoztathatatlanágát tanítja, minden anyagi és szellemi haladásnak egyenes ellensége.

Az iskola hivatása a kultúra szolgálatában nem lehet más, mint a képességek maximális kifejlesztése és az emberi élet minden terén a leggazdaságosabb üzemek kiszolgálása. Minden olyan törekvés, amely ezekkel a tendenciákkal szembehelyezkedik, nem kulturális, hanem osztálypolitika, amelynek az a célja, hogy a mai uralmi viszonyokat a köznevelés visszaszorításával konzerválja. A tömegek számára passzív erényeket és kevesek számára kiváltságos jogokat konstruál. A mai iskolában a tantervvel, rossz iskolákkal, az elnyomott és rosszul fizetett tanítóssággal törekszik erre a régi teológiai szellem. Az egyházak évezredek szokásuk szerint meghúzódnak a hatalom árnyékában és onnan kormányoztatják kedvük szerint a nemzeteket. Segítenek a lelkek narkotizálásával meghosszabbítani a mai uralmi viszonyokat és viszont az iskola tekintélyével akarják megerősíteni a gyöngülő egyházi hatalmat. Pedig a vallási hatalom lényegileg erkölcsi uralom, és amikor a világi hatalom segélyéhez folyamodik, ezzel azt bizonyítja, hogy erkölcsi uralma már elégtelen.

1.1.2. Társadalompolitika

PROHÁSZKA OTTOKÁR

A modern szegénység és az evangélium

Katolikus Hitvédelmi Folyóirat, 6. évf. (1895) 3. sz. 315–330.

Prohászka Ottokár (1858–1927) székesfehérvári püspök, országgyűlési képviselő, a keresztényszocializmus vezető alakja, akit a katolikus egyházban „szociális apostolként” tisztelnek. Ő fordította le először magyarra XIII. Leó Rerum novarum kezdetű enciklikáját, amely fordulatot jelentett az egyház szociális kérdéshez való viszonyában. Prohászka szociális alapállásából következett antiszemitizmusa is, szerinte a zsidókérdés elsősorban szociális kérdés, ezért megszavazta a numerus clausust. A közgondolkodásban kétféle kép él a püspökről. A Prohászka személyét ellenzők főképp a hungarizmusát és a zsidókérdésben foglalt álláspontját hozzák fel ellene vádként, míg az értékrendjét magáénak valló tábor mély hitét, szociális érzékenységét és a magyar kereszténységhez való ragaszkodását tartja a valós Prohászka-képnek.

Az újkonzervatív irányzat, s benne a keresztényszocializmus elismerte a modernizáció számos vívmányát, ám bírálta az individualizmus abszolutizálását, a nyomában

járó materializmust, az „egyéni önzést” és a „pénzvágyat”, ami szerintük az erkölcsök elfajulásához a „gyöngék eltiprásához” vezetett. A keresztényszocialisták az emberi méltóságra hivatkozva a munkásság szociális érdekvédelmének felkarolásával tettek kísérletet a modern kor szegényeinek az egyházhoz való visszavezetésére. A keresztényszocialista munkás szakszervezetek fénykorukat 1919–1921 között élték, majd a mozgalom jelentősége csökkent.

Az a meggyőződés tör utat magának mindjobban, hogy korunk a bomlás kora, az erkölcsi eszmék, a jogi fogalmak, amelyek addig uralkodtak szétmorzsolódnak, hogy a társadalmi szervezet, mint idejétmúlt hajtás elhal, s hogy a bűnnek, a hazugságnak bosszuló vihara söpör majd végig az államokon, elsodorva magával a modern társadalom hitelét, becsületét, műveltségét.

A bölcselő szemlélők keresztbefont karokkal nézik, mint lett az erőteljes haldásból haldokló szétzüllés, filozofálnak arról, hogy nincs a világon semmi abszolút, semmi változatlan, elismerik, hogy az erkölcsi és társadalmi világ szörnye, a pénzvágy, melyet a liberalizmus még inkább felszabadított, vérszemet kapva rettenetes sikereken és végzetes győzelmeken, melyeket aratott, arra az öntudatra ébredt, hogy övé a világ. S ez örjögő mámorában, miután legyőzte a nemesség hatalmát, s a királyokat, miután meghódította magának az észet, művészetet és betűt: beleült az erkölcsstan székébe és meghatározta azt is mi az erkölcsös és mi nem. Ezzel a világ fogalmai megváltoztak.

Ami a pénz hatalomnak, a plutokráciának kedvez, az erkölcsös volt. A pénzé minden: a munka, a verejték, a jog, minden az övé. Elvitte, s elviszi mindenkitől, aki gyöngébb és nyomorultabb azt, amit eddig, mint sajátját becsült, s szeretett [...] s aranylábának toppanására ott terem – ziláltabb és rémesebb alakban, mint a régi nyomorúság [...] – a modern szegénység. Az emberek fogcsikorgatva nyögnek a szegénység jármában; átok, káromlás, erkölcsi s anyagi elzüllés bélyegzi nyomdokait; kín, s szerencsétlenség tölti el vigasztalan áldozatait.

No, hát tisztelendő testvéreim, most menjenek fel a szószékre és hirdessék, ez a szegénység Isten akarata! Mondják meg a munkás nyomorékoknak: „isten akarta, hogy dolgozzál és munkád bérét meg ne kapd”. S én azt fogom maguknak belekiáltani a beszédjükbe: „Ti sem az evangéliumot, sem a történelmet nem értitek! Ne hamisítsátok meg az Isten ígését! Az Isten tiltja a lopást és a rablást! Égbekiáltó bűn a munkás bérének visszatartása. Ne azt hirdessétek, hogy a szegények szenvedjenek, hanem álljatok az élükre és mondjátok: Emberek bajban van a világ. Jogtalanság és bűn ütötte fel köztünk tanyáját; az pusztít el minket. Jól vigyázzatok! Senkit se bántsátok, mert azok nem tehetnek róla, hogy eltévélyedtünk; hanem szedelőzködjetek össze, csináljunk új jogrendet, azt a jogrendet, amit az Úr Jézus hozott midőn kihirdette, hogy minden ember testvér, s mindenkinek egyenlő joga van a boldoguláshoz, tehát a boldogulás eszközeihez is.” [...]

Azért papok úgy néztek a szegénységet, mint törvényes rablók és fosztogatók által okozott kárt, s ne hirdessétek, hogy ez Isten akarata. [...] Amikor szó van a

keresztény világnézetéről, a keresztény társadalmi rendről, az Isten akaratáról, a jogról, akkor mindig elsősorban azt kell hangoztatni: ez a modern szegénység bűn és igazságtalanság, jogtalanság, s nem az Isten akarata. [...]

Szegénység, mely az emberiség nagyobb részét az elzüllés és az erkölcsi tönk örvényébe kergeti; mely az embereket elállatiasítja, minden nemes érzésre képtelenné teszi; szegénység mely nem haladást, hanem a hanyatlást, a bűnt és elkorcsosodást szolgálja: nem Krisztus szegénysége, nem a haladás útja, nem a tökéletesség eszköze. [...] A rendszerből, a bűnből való szegénység ellen mindenkinek küzdenie kell, aki szereti Istent, s az Isten műveit, mert ez a szegénység valóságos mérge a lelkeknek, mely gyorsabb, vagy lassúbb elhalásba dönti az emberiséget. Azért testvéreim, a modern szegénység poklába ne zavarják az Úr Jézust bele.

Hanem mit tegyen a papság? Fogadja társadalmi befolyásának, tekintélyének, politikai tevékenységének oltalmába a modern szegénységet. Ismerje fel az idők jelét, melyek olyannyira hasonlóak a kereszténység föllépésének, a Megváltó megjelenésének korához. [...]

Adjatok nekünk papokat, kik a néppel, a szegényekkel azonosítják magukat, kik érdeküket a szegények érdekeiben ismerik föl, kik apostoli életükkel kétséget nem hagynak aziránt, hogy a szegénység, a szegény nép egy szívvel-szájjal kiáltsa: „ezek a mi embereink”. S bizony, ha ilyen papjaink lesznek, akkor van reményünk, hogy a kereszténységnek ezt a válságos idejét jól felismerjük, s hogy elveit, áldását, kegyelmét, vigaszt annak a most vágyódó, küszködő emberiségnek megkönnyebbülésébe befektetnünk sikerül.

GAAL JENŐ

A társadalom feladatai a közgazdasági patriarchalizmus terén

In: Gaal Jenő: Társadalmi béke a közgazdasági patriarchalizmus alapján.
A socialis kérdés megoldása. Budapest, 1898, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 15–20.

Gaal Jenő (1846–1934) közgazdász, műegyetemi tanár, politikus, 1908-tól főrendiházi tag. A Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1907 és 1913 között egyik igazgatója volt a Társadalomtudományi Társaságból kilépő liberálisok által alapított Magyar Társadalomtudományi Egyesületnek. A Kivándorlási Tanács elnöke. Munkái többnyire a közgazdaságtan és a szociálpolitika területén születtek.

Gaal Jenő nézetrendszerének alakulása jól tükrözi azt a folyamatot, amelynek során számos korábban liberálisnak tekinthető gondolkodó irányt vesz a szociálkonzervativizmus felé. Tipikus példája ennek az agrárius mozgalom modernitáskritikája, ami nem jut el a liberalizmus, mint társadalomszervezési elv tagadásáig, de annak korrekcióját követeli. A szerző antropológiai alapállása szerint a

társadalomban a vagyoni műveltségbeli különbségek léte természetes, de ez nem jelenti azt, hogy ne lenne szükség korrekciós mechanizmusokra. A megoldást az individualizmus, mint társadalomszervezési elv megtartása mellett annak etikai elvekkkel való vegyítésében, az egyéni önzés altruizmussal való ellensúlyozásában látja. Míg az újkonzervatív táboron belül a politikai katolicizmus a problémákat a valláserkölcsháttérbe szorulásában látta, addig a szociálkonzervatív agrárius mozgalom a közérkölcsök hanyatlását bírálta, s tett kísérletet az általa érzékelt folyamatok visszaszorítására, a kormányzati liberalizmus alternatívájának kidolgozására.

Az emberiség nem született boldogtalanságra, de zavartalan boldogságra sem. Bizonyos mérvű szenvedés és az annak nyomán kelő elégedetlenség, míg emberek fogják benépesíteni, mindig lesz a földtekén. A mai társadalmi renddel egyes hátrányok kétségkívül elválaszthatatlanul járnak. De nincs rendszer, amely azok híjával volna. A kérdés csak az, hogy létesíthető-e oly alap, a melynek hátrányai egyáltalában, ha t.i. azon a leghelyesebb, de természetünkkel még mindig megegyeztethető és nem csupán angyaloktól várható eljárást követünk, amazoknál lényegesen kisebbek lennének. A fennebb előadottakból az tűnik ki, hogy ilyen alapot teremteni, de még csak kigondolni is a történet által megvilágított évezredek alatt a múltban senkinek sem sikerült. Mindaz, ami e részben mondatott, csupán agyrém, álomkép vagy ábránd, melyet alig lehet tüzetesen elemezni, mert annak képtelensége a bonckést nem bírja meg. A szegény és gazdag különbsége, az érdem és a jutalom igazságos változatainak felel meg. A foglalkozások hierarchikus, lépcsőzetes alakulása az erők és képességek fokozata szerint természetes. Az osztályok keletkezése az egynemű érdekekkel bíró emberek csoportosulása, a kik egymással szemben sokszor nagyobb harcot folytatnak a létért, mint az egyes osztályok egymás közt. A létért folytatott küzdelem nemcsak az embernek, hanem isten minden teremtményének osztályrésze. E sors miatt, melytől semmiféle emberi intézmény segítségével nem szabadulhatunk, nincs kivel szembe szállani. Teljes béke még az anorganikus világban sincs. Az képzelhetetlen dolog a szerves világban is. Az osztályok különbsége a művelődésnek épp úgy előfeltétele, mint következménye. Ezek harca is oly tényező, mely csupán a munkamegosztás alapján már magasabb fokra jutott népeknél fordul elő. E harcz kegyetlensége is csak egy bizonyos fokig enyhíthető és ez az enyhítés a civilizációnak éppen egyik feladatát képezi. De az életküzdelmet veszélytelenné, vagy kellemessé tenni, ez már magában véve ellentmondás.

A mai társadalmi rend alapjai tehát igazságosak, mert természetesek. Ebből azonban korántsem következik, hogy az azon felépült állami és gazdasági szervezet működése folytán keletkezett minden baj, szenvedés, nyomor és ellentét oly mérvű legyen, mint aminőnek tényleg jelentkezik. Nem következik különösen, hogy a zavarok, melyek abból előállnak, egyre növekedjenek. A tudománynak arra kell törekedni, hogy kutassa és megállapítsa a javulás lehetőségét és annak módjait. A társadalmi és közgazdasági politika feladata pedig oda hatni, hogy a tudomány által kimutatott irányban a bajok lehető enyhítését, az osztályok közt támadt ür áthidalását, gyakorlatilag keresztülvigye. Az ember kettős természetének megfelelő individualisztikus

és socialis követelmények kibékítendők s az egyéniség szabadsága és a társadalom békéje összhangba hozassék. Kiindulási pontul sem az egyiket, sem a másikat nem lehet a tudománynak elfogadni, mert az egyik álláspont optimizmusra, a másik pedig pesszimizmusra vezet és pedig mindegyik irány összes káros következményeivel. Nincs más megoldás, mint a jogosult egyéni érdeken nyugvó individualizmust telíteni etnikai elemekkel, melyek a socialismus egyetlen megvalósítható alkatrészeit képezik. Az egyén jogai megállapíthatók törvények által is, de azokkal szemben megfelelő kötelességeknek kell állni, különben benső consistentiával nem bírhatnak. [...]

Ha a családtagok, ha egy társadalmi kör részesei, ha az egy nemzetbeliek és a polgártársak csak azt teljesítenék egymás iránt, a mi jogi szankcióval ellátható kötelesség, és amit a törvényekbe egyedül lehet foglalni, akkor az élet általában túrhetetlenné válnék az emberekre nézve. Azonban a családi kötelek, az osztályok és körök kapcsolatai, a faj- és hazaszeretet, a vallásos érzelmek, sok embernek vissza nem szorítható jótékonyasága, mely szívének okvetlenül kielégítendő benső szükségét képezi, annyi szociális elemmel gazdagítják még a legönzőbb társadalmat is, hogy a kíméletlen, főleg gazdasági önérdék tiszta érvényesülését igen megnehezítik ott is. A szeretetet, a vonzódást, a lelkiismeretet, a lelkesedést, a felmagasztaltságot, az áhítatot, az ihletet, az önérdetet és a becsvágyat – mind a bennünk lakó és kiirthatatlan közszellem nyilvánulásai. Miért ne lehetne ezeket ápolni, fokozni, hatályosítani és kiterjeszteni minden polgári, társadalmi, gazdasági és állami intézményre. Ennek követelményei jogi szankcióval aránylag kevésbé, de társadalmi szankcióval igen is elláthatók. A társadalomnak vannak már ma is ítéletei, melyek az egyént minden bírósági ítéletnél jobban sújtják. Miért ne lehetne ezt a hatalmat szervezni, helyesebb irányba terelni, a magasabb társadalmi, gazdasági és emberi érdekek szolgálatába hajtani és a csupán jogi intézményekkel meg nem oldható problémák elintézésénél segédeszközzül felhasználni. Hiszen annak alapjai és elemei épp úgy velünk születnek, mint az önzéséi. Hiszen annak nyilvánulásai határozottan inkább vannak rendeltetve boldogokká tenni bennünket, mint emezéi. Hiszen már évezredek óta tudják, hogy a méltányosság hozzájárulása nélkül a summum jus summa injuria.² Miért ne lehetne az etikai elemek gyarapításával erősbült közszellemet az állami, társadalmi és gazdasági élet szervezésénél és folyásának intézésénél oly fontos tényezővé emelni, mint aminővé a jus mellett az aequitas³ bizonyos határon belől az igazságszolgáltatás terén már lett. [...]

Ez uralmi váltakozása a természetünket képező két fő alkatelemnek, az önzés és a közszellemnek, haladásunk egyik fontos lépcsőzetét képezi. Az individualisztikus irányzatnak rendkívül sokat köszönünk. A nélkül újabb-kori műveltségünk legtöbb vívmányával, a munka nagy termékenységevel, nem dicsekedhetnénk. Azonban túlsúlyának az ideje úgy látszik egyelőre lejárt. A nyomában keletkezett visszahatás oly nagy, hogy a társas követelményeknek magán- és közéletünkben akarva nem akarva nagyobb tért kell engedni. Ha a helyzetet nem akarjuk vagy tudjuk veszélyesnek felismerni, oly eruptiók⁴ állhatnak be, melyek pusztításainak mérvét előre kiszámítani nem

2 A legnagyobb jogszerűség egyúttal a legnagyobb igazságtalanság.

3 méltányosság

4 robbanások

lehet. Ha pedig a forradalmi kitöréseket nem akarjuk bevárni, akkor az egész vonalon hozzá kell látni azon munkához, mely által társadalmi életünket az eddiginél sokkal őszintébb és nagyobb etikai tartalommal tölthetjük meg. A társias szellemnek kell áthatni egész felfogásunkat és azt közölni kell a társadalom minden rétegével.

A mai társadalmi rend alapjait nem forgathatjuk fel józanul, mert azok helyébe nem tudunk semmi hozzájuk csak foghatót is tenni. A tulajdon és örökjog, az egyén szabad elhatározása élethivatásának választásánál; a családi élet önállósága, a gazdasági tevékenység lehető szabadsága, mind csak a társias nagyobb érdekek szempontjából korlátozható a szükséges mértékig. De az altruizmus⁵ iránti érzék az egoizmussal, a szociális érzés az individuális iránnyal szemben a jelzett intézmények lényegének feláldozása nélkül fejlesztendő és terjesztendő. Az erkölcsi kötelességtudásra és az általa elfoglalt állás követelményeinek tiszteletére kell nevelni az embert. [...]

Az emberi természet két oldalát, az individualizmust és az altruizmust kell mindenekelőtt kibékíteni és összhangba hozni az által, hogy összes állami és társadalmi intézményeink kezelésénél az etikai követelményeket igyekszünk lehetőleg megvalósítani s az egyén és társadalom jogainak és kötelességeinek megállapításánál lényünk mindkét oldalának megfelelő felfogását törekszünk uralkodóvá tenni. Szóval a társadalmi reform korszakát kell előkészíteni, nehogy a fejlődés folytán eszközlendő változások a forradalom útján menjenek végbe.

PIKLER GYULA

A jótékonyág központosítása

Budapest, 1900, Demokratia Páholy. 16–29.

Pikler Gyula (1864–1937) a pozitivista jogbölcselet kiemelkedő képviselője, a magyar baloldali társadalomtudományi gondolkodás egyik megalapozója. A budapesti egyetemen tanított állam- és jogbölcseletet, később érdeklődése a lélektan felé fordult. A dualizmus utolsó évtizedében a konzervatív liberalizmus és a tőle jobbra elhelyezkedő irányzatok ideológiai támadásainak keresztüztüében állt liberális és szabadkőműves nézetei miatt. A polgári radikális Társadalomtudományi Társaság tagja, szellemi vezetője, a Huszadik Század című folyóirat irányvonalának egyik meghatározója volt, de a társaság radikálisainak 1906-os előretörése után magát a marxizmustól mindvégig igyekezett elhatárolni. Mentora volt továbbá a szabadgondolkodó egyetemi fiatalokat tömörítő 1908-ban alakult Galilei körnek is.

A „Jótékonyág központosítása” című írását a szabadkőműves páholy adta ki. Benne a szerző élesen bírálja a jobboldali karitatív szemléletet és javasolja a szegénységet kezelő szabadkőműves rendszer szisztematikus kiépítését. A 19–20. század fordulója a

5 önzetlen viselkedés

szabadkőművesség virágkora Magyarországon. Az önmagát filantropikus intézménynek tartó szabadkőművességben a szociális problémák kezelése központi figyelmet kapott. A magyar szabadkőművesek korabeli társadalmi súlyukat, nem utolsó sorban jótékonyági intézményeiknek köszönhatték. Ilyenek voltak például az ingyen kenyér, ingyen tej, ingyen cipő egyesületek, a leányanyák otthona, a hajléktalanokat segítő Minerva Páholy tevékenysége.

De azért nem felejtjük el a nyomort. Egy-egy száraz újsághír néha azt beszéli, hogy valaki éhen halt meg az utcán; máskor, hogy valakinek az éjjeli fagy oltotta ki az életét; ismét máskor, hogy valaki, néha férfi, néha nő, de néha anya, gyermekét szorítva magához, a víz hullámai között keresett enyhébb menhelyet e rideg világnál. Már pedig, ha csak egy ilyen eset fordul elő egy évben, egy ilyen irtózatos eset, elég ok arra, hogy minden igyekezetünkkel iparkodjunk egyrészt a professzionátus koldusok elől megvédeni az által, hogy alamizsna helyett munkát nyújtunk nekik, másrészt arra, hogy megvédjük a munkátlanokat is a legelemibb, túrhetetlen nyomortól, megadva nekik szerényen díjazott munka alakjában a legszükségesebbet addig, míg szokott munkájukat meg bírják találni. Elég ok arra, hogy a társadalom zajongó lelkiismerete megnyugtatóra helyeket teremtsen, melyekről elmondhassa, hogy ott mindenki, akit a társadalom, a természet és saját ügyetlensége megüldözött, kap munkát és munkájáért élelmet és hajlékot, anélkül, hogy kérni, anélkül, hogy köszönni, anélkül, hogy pirulnia kellett volna. Azt hiszem, hogy ez a jótékonyágnak legelemibb formája, hogy ez a legkevesebb, a mivel a társadalom saját magának és Geniusának tartozik.

A jótékonyág szervezésének feladatai tehát, röviden összefoglalva már most mindent: egy munkaintézmény, mint központ, mely a selejtes elemeket kirostálja és egyúttal a koldulni nem is akaróknak a percnyi, legszükségesebb segélyt az emberi méltóság megóvásával megadja; ezen intézmény körül (mely Budapesten csirájában már megvan), szerves összefüggésben az igazán tehetetlenek, a nyomorékok, a gyermekek, az aggok és last but not least⁶ a nők menhelye. A másik oldal felé: az erkölcsi komolyságnak, a céltudatosságnak és a szervezethez hatalmával kiselejtezése és kiszorítása a nem komoly, sokszor inkább ártalmas, mint hasznos, sokszor inkább egyének önző szereplési szükségletét vagy fitogtatási vágyát, mint a megszorultakat szolgáló nem komoly intézményeknek, és az ártalmas, kellemetlen, fosztogató, professzionális jótékonyágnak, a bálozó, majálisozó, bazározó és uzsonnakávét mellett gyermekfelruházó jótékonyágnak, mely a begyűjtött, szent céloktól elvont krajcárokat minden kritika, és gond nélkül éppen csak hogy széjjeldobja és lerázza magáról, és harmadsorban céltudatos, szervezett igyekezés belevonni a segélybe való megfelelő részvételbe mindazokat, akiknek szíve nem különösen jó, hanem csak normális, azaz majdnem mindenkit, aki anyagilag teheti. Mert, mint Bellamy mondja, az ember alapjában nem rossz, hanem jó. Ami a rosszat szüli, az a rendezetlenség, a káosz. Maga az ember, ismétlem, alapjában nem rossz, hanem jó. Csak nem szabad bevonni célját tévesztett akciókba és hozzá közelíteni hamis, vagy szentimentális jelszavakkal.

6 utoljára, de nem utolsó sorban

A jelenlegi kaotikus állapotok közepette pedig egy ilyen sokat sanyargatott jelszó az altruizmus.⁷ Semmi szükségünk erre a hazug szóra. Az „altruizmus” vagy hazug jelszava azoknak, a kik saját túltengő egoizmusukat akarják ennek a szónak a hangoztatásával leplezni, vagy pedig szentimentális jelszava egészségtelen, holdkóros lelkeknek, akiknek altruizmusuk épp olyan színtelen és sápkóros, mint egoizmusuk. Ami minden szerves lényt, növényt, állatot, embert életben tart, az az egészséges egoizmus, amely ha ad, a maga erőfölöslegéből ad, ad annyit, a mennyit öröm adni és amennyit épp ezért öröm elfogadni. És ha csak ezt az egészséges, örömmel adott erőfölösleget gyűjtjük össze rendszeresen azok számára és védjük is meg azután azok számára, akiknek nincs egyéb eszközük a megélhetésre, mint a mások irgalmas könyörületessége, akkor [...] többet tettünk, százszor többet, mint a mennyit a mai kaotikus, szervezetlen kapkodásban tesznek úgy jóakarattal, de szervezés nélkül az emberbarátok, mint szereplési és fitogtatási vágyból a jótékonyság gyűlöletes parazitái. És nem félek ezek után még egyszer a szemébe nézni annak a kérdésnek, vajon ha mindezt megteesszük, vajon lesz-e még aztán is nyomor a világon? Igen, lesz. De megkezdődött az ésszerű és hogy úgy mondjam szívyszerű védekezés ellene egy nagy, keresztülgondolt építmény alakjában.

Ennek a nagy védőgátnak építésére kőművesek kellenek, szeretett testvéreim, kőművesek a szó legbüszkébb, legjobb, legszebb értelmében. Erre az építkezésre, ennek a szabadkőműves munkának a megkezdésére hívom fel, szeretett testvéreim, a páholyt, és indítványozom: mondja ki a páholy, hogy a jótékonyság egységes szervezését és központosítását felveszi mielőbb megoldandó feladatai közé; hogy helyesnek tartja erre a szervezésre és központosításra azt az alapot, és irányt, melyet vázoltam; illetve, hogy szerényebb legyek, azt az alapot, melyen a jótékonyság a kontinens több államában részben már szervezve is van, hogy e nagyméretű cél elérésére, mely meghaladja egy páholy erejét, a testvérpáholyoknál a propagandát megindítja, és azoktól egy páholyközi bizottság kiküldését kéri és végül, hogy az eziránti technikai részletek és eljárási módok megállapítására bizottságot küld ki, mely a páholyok tanácskozása eredményéről mielőbb jelentést tegyen.

Gratz Gusztáv előadása a liberalizmusról

In: A társadalmi fejlődés iránya. A Társadalomtudományi Társaság által 1904-ben rendezett vita. Huszadik Század (klnyt.). Budapest, 1904, Porlitzer Zsigmond. 3–20.

Gratz Gusztáv (1875–1946) német nemzetiségi származású politikus és publicista. 1896-tól a Pester Lloyd parlamenti tudósítója volt. A dualizmus korában a polgári radikálisokhoz állt közel, lapjuknak a Huszadik Századnak egyik alapítója, majd

7 Önzetlenség, a XIX. század végi szociálkonzervativizmus társadalompolitikájának egyik társadalomelméleti alapja.

főszerkesztője volt, de nem értett egyet a szocialista nézetekhez való közeledésükkel, mivel maga szociálliberális nézeteket vallott. Kétszer volt miniszter: 1917-ben Eszterházy Móricz kormányában a pénzügyi, majd 1921-ben Teleki Pál első kormányában a külügyi tárcát vezette.

Előadása, amely a liberalizmus szociális szemlélettel való ötvözésének szükségességéről szól a Társadalomtudományi Társaság 1904-ben rendezett vitaciklusán hangzott el, ahová a szervezők a korabeli közélet jeles képviselőit hívták meg. Miközben az ankét résztvevői a modernizáció árnyoldalai kiküszöbölésének lehetséges alternatíváit mutatták be, egyúttal a korszak főbb politikai irányzatait is reprezentálták.

Még a művelt magyar közönség jó része is megelégszik azzal, hogy pl. a liberalizmus – manchesterizmus, a gyöngye kiszipolyozása a gazdaságilag erősebb által; a szocializmus = földfelosztás; és a konzervativizmus vagy keresztény szocializmus = fekete csuha, sötét reakció stb., stb. [...]

Nyíltan beszélnek mindenütt a liberalizmus csődjéről, az igazán szabadelvű pártok egész Európában visszafejlődésben vannak, és két front ellen lévén kénytelenek küzdeni, mind szűkebb és szűkebb körökre szorulnak, helyükbe pedig új eszmék, új irányok lépnek. [...] Amíg akadályokba ütközött [a liberalizmus - KMR], egy világot volt képes megmozgatni, mihelyt meghozta azt a szabadságot, melyet meghozhatott, családást szült. De azért ez a szabadság, melyet a liberalizmus küzdött ki számunkra, most is megvan, ha nem is érezzük többé naponta értékes voltát. [...]

A kérdés, amelyre már most ily körülmények között meg kell felelnem, az lesz: betöltötte-e a liberalizmus teljesen feladatát, vagy alkalmas-e arra, hogy tovább is küzdjünk érte; nyújtott-e nekünk már mindent, amit csak nyújthatott, vagy remélhetünk még valamit tőle, befejezte-e világtörténeti szerepét, vagy várnak-e reá még új feladatok? [...]

Látjuk tehát, hogy ez a liberalizmus a maga tisztaságában nem valósulhatott meg, hanem összeforrt a középosztály érdeklőpolitikájával és ebből erednek a praktikus liberalizmus legsúlyosabb hibái, oly hibák, melyek gyakran magát a liberális eszményt sértették. A fejlődés nem állt meg ezen a ponton. Az, amit a liberalizmus címen megvalósítottak, megint csak egy osztály érdekében történt, a középosztály érdekében. S azért utóbb ismét be kellett következnie annak, mit a liberalizmus megszületésénél láttunk, csakhogy most nem a középosztály volt a támadó, hanem a legalsóbb osztály, a munkásosztály, a középosztály pedig a megtámadott lett. [...]

Ha a liberalizmus a szabadság zászlajával vonult harcba, a szocialisták az egyenlőség jelszavát írták lobogójukra, – két eszme, mely oly viszonyban áll egymással, mint a nap és hold – mihelyt az egyik előbukkan, a másiknak kell eltűnnie, mert teljes szabadság mellett az emberek sohasem lesznek egyenlők és teljes egyenlőségben soha nem lehet őket tartani, ha teljes szabadságot adunk nekik. [...]

Következésképpen kifejtve, a szociális állam a nagy tömegek zsarnoksága volna, melyet elsősorban a kiválók éreznének, kiknek rovására a gyengébbek és tehetetlenebbek jobban élhetnének, tehát ismét egy osztály élvezne érdemtelenül előnyöket a

többiek felett, de éreznék a nyomást magának a tömegnek egyes tagjai is, kik egyenként semmik sem volnának és kik a majoritás rabszolgáivá lennének magánviszonyaikban is. Mindezen alpnál fogva a szocialista elv, a szociális állam teljes kiépítése, nem növelné az emberi jóllétet és boldogságot, sőt valószínű, hogy nagymértékben csökkentené. Fel kell tehát merülnie annak a kérdésnek, hogy a liberalizmus és a szocializmus által egyaránt okozott nagy bajokat miként lehetne jóvátenni? A merev liberalizmus és a tiszta szocializmus egyaránt sértők és bántók, az egyik, mert az egyenlőség vágyára nincs kellő gondtal, a másik, mert a szabadságszeretetet sérti. A kérdés csak az, melyikből lehet kellemesebb, az emberiség jóllétét és haladását jobban biztosító rendszert kovácsolni. [...]

A hibát a liberalizmus nézetünk szerint akkor követte el, amikor ezeket a korlátokat pusztán a mások fizikai hatalmának túltengése ellen való védekezésben kereste, amikor is az egyéni szabadság más által, mint a büntető törvénykönyv és bizonyos rendőri szabályokkal alig lett volna korlátozható. Ez a felfogás túlságosan szűk. Vaknak kell lennie, ki nem látja, hogy ez az egyoldalúan felfogott egyéni szabadság is korlátozza mások szabadságát, kivált gazdasági téren, hol az erősebbeknek nagyon is sok esz-köz áll rendelkezésükre, hogy a gyengébbek felett a modern rabszolgaság egy nemét alapítsák meg. A kár nem ott kezdődik, hol valaki könnyű vagy súlyos testi sérülést szenved, ugyanolyan, sőt nagyobb a kár, ha az erősek kihasználják hatalmukat és erejüket, hogy a gyengébbeket igazságtalan adórendszerrel kiszipolyozzák, ha oly drágává teszik számukra a nevelést, hogy egyenlő feltételek mellett nem konkurálhatnak a kedvezőbb sorban levőkkel, ha munkaidős munkabér dolgában aknázzák ki a gyengéket s i. t. A liberalizmus éppen mivel mindenkinek egyenlő szabadságára törekszik, ezekkel az állapotokkal meg nem alkudhatik és ha megalkudott vele, hibásan tette ezt. A liberalizmus, ha tisztultan fogjuk fel, nem tűrhet osztályállamot, sem a felsőosztály, sem a középosztály, sem az alsóbb osztály államát, s azért kötelessége a gazdaságilag gyengéknek védelmét magára vállalni azon károk ellen is, melyet a gazdaságilag erősebbek okoznak nekik.

A gazdasági szabadság elvét így keresztültörte a nagy szociálpolitikai elv: bizonyos handicap terhet kell az erősebbekre rakni és bizonyos terhet a gyengéktől elvenni, hogy egyenlő feltételek mellett, egyforma esélyek között indulhassanak neki a nagy életharcnak, melyben egyéniségüknek méltó helyet küzdhetnek ki maguknak.

Ezt az elvet előbb-utóbb a liberalizmusnak is el kell ismerni és ezzel korántsem válik hűtlenné önmagához, csak kiterjeszti azon elvet, hogy a gyengéket a mások által okozott károk ellen megvédi, a direkt fizikai károktól az indirekt gazdasági károkra is. Az osztály előítéletekben felnövekedett liberalizmus is már mindinkább erre a felfogásra jut, és önfenntartási ösztöne hozza magával, hogy erre a felfogásra térjen át, mert a jövő liberalizmusa vagy szociális liberalizmus lesz, vagy egyáltalában elpusztul. [...]

És ezért felmerül a kérdés, milyen legyen a modern szociálpolitikai liberalizmus pozitív tartalma? A régebbi liberális politika hiányain az a kár és szenvedés, mellyel az erősebbek a szabad verseny mellett a gyengébbeket sújtották, az az intézményes

elnyomás, melyben a gazdagok gyakran kiszipolyozták a szegényeket, az az egyenlőtlenség, mely a külső segédeszközökkel bőven ellátott gazdagok és az előmenetelükben és haladásukban minden külső segédeszköz nélkül önmagukra utalt szegények életkonjunktúrái között fennáll, kétségtelenül széles rétegekben felkeltették azt az érzetet, hogy ezeken a bántó igazságtalanságokon segíteni kell. E célból a régi liberalizmus, mely a közvetlenül okozott kár meggátolásán kívül semmi más befolyást az egyéni életbe meg nem tűr, csak két eszközt tudott ajánlani: a gyengék tömörülését és a jótékonyt. Elegendő-e ezek az érintett bajok csökkentésére? A tapasztalatok mutatják, hogy nem. Nincs tehát más mód, minthogy a jelzett körön belül a leghatalmasabb szervezet, az állam nyúljon közbe és mindig figyelemmel arra, hogy az egyéni szabadság korlátozása veszélyes és káros volna a szabadságnak a gyengébbekre való káros hatását enyhítse. [...]

Általános szólammal itt kevésre jutunk, és azért legyen szabad néhány szóval kiterjeszkednem, néhány példával illusztrálnom a liberalizmus szociálpolitikai programját. Ott van mindenekelőtt a népoktatás. A kötelező iskolalátogatások behozatala mindenkor par excellence liberális követelmény volt, bár bizonyos kényszer rejlik benne. Az elemi iskoláztatás azóta a gyermekeknek állami költségen való részbeni felneveltetésévé lett. E téren azonban a kezdet kezdetén vagyunk. De sehol sincs megírva az sem, hogy az állam gyermeknevelési kötelessége megszűnik, ha a tanulók egy népiskola hat osztályát elvégezték. Továbbképzésükről is kell gondoskodni és semmi sem zárja ki azt, hogy az állam a tehetséges szegény tanulók egy részét minden évben saját költségén képeztesse ki abban, miben tehetségük van. Viszont alkalmazza a szigorú mértéket a vagyonosak gyermekei képességeinek megítélésében. [...] A közegészségügy terén az állam szigorú építkezési rendszabályokkal egyenesen kényszerítheti a háztulajdonosokat arra, hogy a szegényebb osztály legalább higiénikus szempontból rosszabbul ne lakják, mint a vagyonos osztály. A gyógyszerek magas árának leszállítása a mostani privilegizált gyógyszerügyi rendszer megszüntetése útján, kellő számú orvosnak az ország egész területén való szétosztása, kórházak létesítése, esetleg a nagyon magas temetkezési költségeknek az állam vagy község számlájára való átvétele megannyi intézkedés, mely az alsóbb osztályok helyzetét kiegyenlíti a vagyonos osztályok helyzetével. [...] A mezőgazdasági politika terén majdnem felesleges sok szót vesztegetni a birtokok megkötésének igazságtalan voltára. [...] A járadékirtok intézményét, a törzsöröklési rendszert, s mindazokat a rendszabályokat, melyeket konzervatív és agrárius részről vetettek fel a kisbirtokosok helyzetének erősítésére, szintén nem ítélnénk el feltétlenül a liberalizmus szempontjából, ha a szegény birtokos osztályt velük megmenthetjük a zülléstől. [...] Az adóügy terén ma már a régi iskolához tartozó legdoktrinerebb politikusok is alig tagadják a progresszív adóknak jogosult voltát. (...) Az iparfelügyelet megjavítása elsőrendű követelménye a liberalizmusnak. A női munka szabályozását, az iparban foglalkoztatott gyermekek védelmét ma már liberális szempontból is alig támadja valaki. El fog jönni az az idő, mikor az állam bérminimumok megállapításával, munkaidő szabályozásával s hasonló intézkedésekkel fogja elejét venni a munkások kizsákmányolásának. [...]

A szocializmus az emberszeretet nagy jelszava alatt támad, – most szabadságszeretőnek mutatkozik, hogy megnyerhesse a hatalmat, de megszűnnék az lenni, mihelyt hatalomra jutott. A liberalizmus a szabadságszeretetet hirdeti, de emberszeretőbbé kell válnia, hogy megtarthassa a hatalmat, mely kezéből már-már ki kezd siklani. E célból meg kell tölteni a liberalizmus üres kereteit pozitív szociálpolitikai tartalommal. A liberalizmusnak csak úgy van jövője, ha gazdasági téren fölveszi a gondoskodást a gyengék, szegények és elnyomottak érdekében és soha sem felejtí el, hogy az éhező-ember természetén alapuló jogot formálhat jóllakott embertársainak kenyerére.

Geőcze Sarolta előadása a konzervativizmusról és keresztényszocializmusról

In: A társadalmi fejlődés iránya. A Társadalomtudományi Társaság által 1904-ben rendezett vita. Huszadik Század (klnyt.). Budapest, 1904, Porlitzer Zsigmond. 67–85.

Geőcze Sarolta (1862–1928) Le Play konzervatív szociológiájának követője, pedagógiai szakíró, tanár, leányiskola igazgató. Nézetei a kor keresztényszocialista, konzervatív, agrárius gondolköréhez kapcsolódtak. A Budapesti Hírlapban és a Hazánkban jelentek meg írásai. A századforduló keresztény konzervatív feminizmusának ismert képviselője.

A Társadalomtudományi Társaság vitaestjén tartott előadása jól reprezentálja a klasszikus konzervativizmuson túllépő újkonzervativizmus paradigmaticus jegyeit. Míg a klasszikus konzervativizmus anacionális volt, inkább a trónhoz kötődött, mint a nemzethez, addig az újkonzervativizmus már nemzeti tematikában gondolkodott. A polgári társadalmat nem megdönteni, hanem megreformálni akarta a korszakban mindenekelőtt a szociális kérdés kezelése terén. Fő feladatának a szocialisták oldaláról fenyegető társadalmi forradalom megelőzését tekintette. Geőcze előadásában a kor eszméáramlatai között az újkonzervativokat középre pozicionálta, és mint a szélsőségek közötti kiegyensúlyozó tényezőt mutatta be.

Nem tudok hinni a társadalmi forradalom üdvözítő voltában, annak sem erőszakos sem utópisztikus formájában; mert a társadalom mai betegsége nem egyes tag lokális üszkösödése, hanem az egész szervezetben elterjedt vérbaj; azon tehát nem valamely tag levágásával, hanem csakis a romlott vér megtisztításával lehet segíteni, a konzervativizmus életrendjéhez való visszatérés által, melytől azt a liberalizmus uralma alatt nagyra nevelkedett kapitalizmus eltérítette. [...]

Hogy lehet, hogy a liberalizmus [...] a társadalom természetes nemes eszmei tartalma mellett mégis ilyen mérges gyümölcsöket termelt? – Mert lényege a tagadás, pozitív tartalma nincs. Lerombolván a korlátokat, feladatát elvégezte. Hiába igyekszik

üres kereteit szociálpolitikai tartalommal megtöltve, magát új életre galvanizálni. A szociálpolitika, a gyöngék oltalmazása, saját lényegével áll ellentétben; mert elve, a szabad verseny, az önzésnek kedvez. A társadalmi politikához keresztényi szeretet is kell, mely a liberalizmus lényegéből hiányzik. A szociálpolitika a keresztényszocializmus elveinek kisajátítása volna; kisajátítással pedig sokáig életet hazudni egy holtembe nem lehet. A liberalizmus tehát lejátszotta szerepét s elmehet. [...]

A konzervativizmust sokan azonosítják az antiprogresszizmussal, úgy amint az Kínában, vagy a törököknél nyilvánul. Holott csak az erőszakos újítástól, a tabularasától idegenkedik; a józan haladástól, a szociálreformtól nem zárkózik el; hanem igenis, igyekszik fenntartani azt, ami a nemzeti múltban és a törvényben gyökerező intézményekből fenntartásra érdemes; kegyelettel őrzi a múlt nemes hagyományait; ragaszkodik a kipróbált jóhoz és a keresztény világnézet alapján kifejlődött, fennálló társadalmi rendhez. Tényül fogadja el az emberi gyarlóságot, valamint a természeti és társadalmi életben egyaránt uralkodó differenciálódást, átöröklést és kiválasztást, vagyis az egyenlőtlenséget és belenyugszik. [...]

A konzervativizmus tehát: a keresztény világnézet alapjára épült társadalmi rend; a keresztényszocializmus pedig: a társadalmi kérdésnek a keresztény erkölcsi törvény alapján való megoldása, akár a társadalom, akár az állam viszi keresztül. Más szóval, a konzervativizmus, szemben a liberalizmussal: gazdasági és társadalmi patriarkalizmus (patronage), vagyis a gyöngék oltalmazása. Szemben az anarchizmussal: törvénytisztelet. Szemben a szocializmussal: nem osztályharc, hanem keresztény – azaz szereteten és kötelességérzeten alapuló szociálreform. Szemben mindkettővel: a magántulajdonra, a családra, a haza fogalmára és a vallásra alapított állami és társadalmi rend. [...] S követeli a gyöngék patriarkális oltalmazását, a védővámokat s a nemzeti vagyon megvédését az idegen kéz ellen. A józan birtokpolitikát; a kis- és középbirtok fejlesztését (ez utóbbit azon hivatásra való tekintettel, mely a középosztályra, mint a nép természetes vezetőjére s a nemzeti élet munkására vár. [...])

A liberalizmus képviselője a szociálpolitika, vagyis keresztény szociálreform elvét fogadta el; az anarchizmusé az önkéntes együttműködést hirdette; a szocializmusé a jelszava a harc volt – s az a hang fájt. De mindegy. Ha így is. Azért mégis különféle úton bár, egy célra törekszünk; az a cél nem lehet – sem a pusztá hatalom, sem a pusztá anyagi boldogulás, csupán a társadalom erkölcsi emelése. Jobbá tenni minden réteget, hogy jogaival nemesebben tudjon élni s kötelességeit hívebben teljesítse – ez lehet a végcél mindnyájunk előtt, akármit mond Marx és Engels. Az általam képviselt irány e cél elérésére a keresztény társadalmi reformot tartja legjobbnak; ám ennek feltétele a kötelességérzet felébresztése az egyesekben, fent és alant, mert – ebben az anarchizmusnak igaza van – a társadalom csakis az egyéni megigazulás által javulhat meg. Erre kell törekednünk egyenként és mindnyájunknak.

JÁSZI OSZKÁR

Új Magyarország felé

Huszadik Század, 8. évf. (1907) 1. sz. 1–10.

Jászi Oszkár (1875–1957) polgári radikális politikus, az 1901-ben alapított Társadalomtudományi Társaság vezető alakja. Az irányzat lapjának, a Huszadik Század című folyóiratnak egyik szerkesztője. Szabadkőműves, 1915-ben a Polgári Radikális Párt alapítója. Károlyi Mihály kormányában nemzetiségi ügyekkel megbízott tárca nélküli miniszter volt, de a Tanácsköztársaságot később az emigrációban már „új középkor”-nak nevezte.

Az „Új Magyarország felé” című írása a Társadalomtudományi Társaságból a liberálisok kiválása után megerősödő polgári radikalizmus társadalomképének és társadalompolitikai programjának tömör összefoglalója. Eszerint a végső cél a munkásdemokrácia, de a Nyugathoz képest elmaradottnak tekintett magyar „agrárfeudális” világban még a polgári demokrácia megteremtése lehet az aktuális lépés, amit a polgári radikálisok vezetésével, a munkásosztály tömegtámogatásával kell megvalósítani.

Ez alatt itt nálunk az agrárfeudális reakció vidám napokat él. Szövetségeseit, a hiszékeny és szűk látókörű kispolgárságot becsapva, a vezényszó-szélmalomharc kókleri lármája közepett elsikkasztotta az önálló vámterületet, és most javában lakmározik a Tisza-korszak megvetett húsfazekain, és egyetlen politikai bölcsessége oda irányul, hogy az általános, titkos választójog helyett valami megkésett fél-rendszabállyal hintsen port a tömegek szemébe. Közben az országgyűlésen szövik bornírt vagy tudatlan terveiket, s a kivándorlás borzalmas vérvesztését börtönnel és kuli-importtal akarják gyógyítani az esztelenek! A kötött birtok rémséges kórját paraszthitbizományokkal akarják fokozni, s a magyar nemzet egyedüli forradalmi kovászát, a szervezett munkásságot sztrájk törvénnyel akarják lenyűgözni, amelytől még az okosabb munkaadók is visszarettennek. S miközben – különben lecsendesült és megjuhászkodott – hazafias frázisaikkal igyekeznek a polgárságot továbbra is hipnotizálni, kultuszminiszterük kijelenti, hogy a nemzeti kultúra fő eszköze nem az iskola, hanem a hadsereg. Ez alatt zsidó bankárikaik baráti ölelgetése mellett sajtójuk egy része nyílt antiszemitizmusban utazik, a tudományegyetemen feltűnik a kereszt, s mindennap felbukkan egy-egy kompilátor professzoruk, aki „csalhatatlan” szert talált fel a szocializmus elpusztítására. [...]

És bár főorgániumuk mindezt örömpesve nézi, és a 48 bölcs fejlődésének minősíti a világtól elmaradt junkerek kába utópiáit, s bár ők szentül hiszik, hogy hatalmukat

a rendőrség és a katonaság szuronyaival tovább fenntarthatják, minket ne tévesszen meg a közelség illúziója, és vegyük észre, hogy a diadalmas demokrata, szabadgondolkodó és szocialista nyugat-európai élet közepette már alapjaiban megingott ez az agrárfeudális világ, s a történelmi erők kis marionettjei, az ő nagy államférfiaik nem a születendő élet, hanem a halál táncát járják . [...]

Az íróknak, kutatóknak és szociálpolitikusoknak az a kis csapata, mely idáig izoláltan dolgozott eszményeiért, keresve az igazságot, és szinte L'art pour l'art hintve a modern haladás eszméit, gúny, rágalom és gyanúsítás s mindössze néhány száz ember rokonszenves megértése által kísérve: ama lehetőség, sőt kötelesség elé fog kerülni, hogy eszméinknek gyakorlati megvalósítására módot és eszközöket jelöljön ki. És ez a feladat nemcsak tárgyilag lesz a legnehezebbek egyike, hanem ezt a csoportot súlyos lelki dilemmák elé is fogja állítani, olyan dilemma elé, melyet a nagy nyugati államok politikusai nem ismernek. Csak természetes, hogy mi, kik a XIX. század végének és a XX. század elejének szociológiáját és szocializmusát tanulmányoztuk: eszmékben egyek vagyunk azokkal, akik a nagy nyugati demokráciák avantgárdé küzdelmeit vezetik. Természetes, hogy figyelmünk, érdeklődésünk és vágyaink elsősorban azok felé a társadalmi alakzatok felé irányulnak, melyeket a fejlődés legutolsó ritmusa hozott létre. Ezzel szemben a közvetlenül megvalósítható honi feladatok nem a nagy nyugat-európai demokráciák mai feladatai. Ott egyre aktuálisabbá válik a polgári demokráciából a munkásdemokráciába való átmenet problémája; nálunk elsősorban ezt a polgári demokráciát kell létrehozni. Tehát oly valami eljöveteleért kell majd küzdenünk, melynek átmeneti jellegéről meg vagyunk győződve, valamiért, aminek szellemi és gazdasági gyarlóságait már a nyugati tapasztalatokból jól ismerjük. Mégis, modern szocializmus modern gyáripari kapitalizmus és az ezen alapuló polgári demokrácia nélkül el sem képzelhető. És ezen a ponton jutunk megoldhatatlan ellentétbe az agrárfeudalizmussal, és valószínű szövetségekbe az ipari tőkével, jóllehet meggyőződésben és érzelmekben csaknem egyformán távol állunk az egyiktől, mint a másiktól. [...]

Én meg vagyok róla győződve, hogy a józan magyar nép meg fogja érteni az ilyenféle beszédet: Ausztria nyom bennünket, az bizonyos. De elsősorban nem hadseregével, hanem gazdaságával nyom. A népet a szegénység és a nyomorúság teszi földönfutóvá, nem pedig a 70 vezényszó. És magyarosítani ingyenes állami népoktatással ezerszer jobban lehet, mint azzal, hogy magyar vezényszóval kínozzák a legénységet német helyett. A népet tehát függetlenné nem a vezényszó vagy a külső hadi dísz teszi, hanem az anyagi függetlenség. Földet kell adni a népnek és ipart. De ez a nagy földesuraknak nem tetszik, mert az ő érdekük, hogy a hitbizományok rendszere és az igazságtalan adók megmaradjanak, melyek a magyar ipart lehetetlenné teszik. Ellenben a hadsereg mai állapota az uraknak kellemetlen, mert megnehezíti fiaik előmenetelét a tisztai állásokban. Ezért hitetik el veletek, hogy a vezényszó a fontos, és a közgazdaság a mellékes. A magyar függetlenséget csak a nép vívhatja ki a maga erejéből. De a magyar nép egyre gyöngül, mert kivándorol a nyomorúság elől, mert állati módra él, mert beteg és tudatlan. Világos tehát, hogy mindenekelőtt szabaddá és gazdaggá kell tenni a népet.

Aki címerrel vagy vezényszóval hozakodik elő, mielőtt nektek becsületes kenyeret és iskolát adna: az politikai szélhámos, aki a ti nyomorúságotokkal seftel, és önző osztályérdekeit istápolja vele. Nézzétek csak meg a közelmúlt nemzeti küzdelmét. Mi lett belőle? Az urak elsikkasztották az önálló vámterületet, mely hatalmas magyar ipart teremtett volna. Ha rozoga lett a házatok, ha düledeznek a falai, mit csináltak? Zászlót tűztök ki rá, avagy nemzetiszínűre festitek, hogy össze ne omolják? Ugye nem, hanem megerősítitek a falakat, esetleg új fundamentumot ástok neki. A nemzet házával is úgy van: a külső dísz mit sem használ, ha az alapok ingadoznak. A nemzeti lét alapja pedig a nép ereje, gazdagsága, műveltsége. Emellett pedig idehaza békesség legyen. Előbb állítsuk helyre a testvéri egyetértést az összes nemzetiségekkel. Az oláh, a tót, a rutén stb. éppoly szegény és elnyomott, mint ti. Nem ellenségeitek, hanem barátaitok ők. S mindaddig, míg jó egyetértésben nem élünk velük, hiába mennénk Ausztria ellen, mert akkor elől is, hátul is támad bennünket az ellenség stb. stb. [...]

Ne féljünk tőle: meg fogja érteni a radikális függetlenségi politikát, pláne ha az becsületesen hadat üzen összes ellenségeinek: latifundiumnak, püspököknek, vármegyéknek, prókátoroknak és a nemes urak és zsidó bankáraiak „közgazdasági tevékenységének”. És ez épp a radikális politika tulajdonképpeni programja.

A radikális párt programjának fel kell ölelnie a gazdasági és kulturális élet egész terét, és fel kell használnia a művelt nyugat összes tapasztalatait e kérdések megoldása körül. S nem mint hazug jelszót és ürügyet osztályérdekek leplezésére, hanem mint a radikális haladás komoly tényezőjét figyelembe kell venni történelmi múltunk és mai helyzetünk speciális tényezőit. [...]

Az ipar megteremtésének és a fogyasztás emelésének fő-fő problémája a latifundiumok elleni küzdelem lesz, mely a nagybirtokot felosztva, egy messze kiterjedő s valóban a nép érdekét szolgáló termelési, fogyasztó és értékesítő szövetkezeti hálózattal megteremti az intenzíven gazdálkodó kisbirtok rendszerét. Természetesen e célból véget kell vetni a parcellázási uzsorának, s nemcsak olcsó földet kell adni a parasztnak, hanem az állami és községi szervek messzemenő bevonásával a modern szövetkezés minden erőforrásaival támogatni kell a népet úgy a termelésben, mint az értékesítésben. Ez viszont csak akkor lesz lehetséges, ha a mai vármegyei nemesi önkormányzat a legszélesebb alapokon nyugvó népies önkormányzattá lesz a municipálszocializmus termékeny kezdeményezéseinek céltudatos felkarolásával. Mindezek a feladatok elkerülhetetlenné fogják tenni a nép szellemi felemelését, és a valláserkölcsi butítás és a véres történetírás helyét el kell foglalniuk a gazdasági és technológiai ismereteknek, a természettudományoknak és a humánus kultúrtörténeteknek, mely nem a vérengzések, hanem a termékeny, alkotó munka és az emberszerető béke etikáját hirdeti. Ezen grandiózus közoktatásügyi reform kellő fedezetre fog találni az egyházi birtokok szekularizációjában s a mai rendszernek az egyházakat és az improduktív osztályokat szolgáló kiadásaiban, valamint adóügyünk reformjában egy bátor és becsületes progresszív adó alapján. Mindennek természetes következménye lesz az egészségügyi szolgálat államosítása az egész vonalon, és a saját érdekei tudatára ébredt nép a jól honorált orvosokban nem csak testi, de lelki vezérekre is fog találni. [...]

A polgári radikalizmus a munkásosztályban nagy törekvései megvalósításának leghatalmasabb szövetségesét látván, csak természetes, hogy teljes erejével fel fogja karolni a munkásvédelmi intézményeket, különösen a munkásbiztosítás minden fajtát. Nem feledve pedig el, hogy minden társadalmi haladás az eszmék szabad terjesztésének lehetőségétől függ, biztosítani fogja a teljes gondolat-, sajtó-, gyülekezési, egyesülési, igazgatási és sztrájk szabadságot, ameddig az erőszakos, terrorisztikus eszközök alkalmazásához nem nyúl.

BÖHM VILMOS

Szociálpolitikai kongresszusok

In: Jemnitz János – Schlett István (szerk.): Szocializmus (1906–1938).
Budapest, 1984, Kossuth. 547–554.

Böhm Vilmos (1880–1949) baloldali szociáldemokrata politikus, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja. Aktívan részt vett az őszirózsás forradalomban, a kommunistákkal folytatott pártegyesülési tárgyalásokon, a Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadsereg szociális, majd hadügyi népbiztosa, később a hadsereg főparancsnoka lett.

A szöveg példa az osztályharc centrikus társadalomszemléletre. A szerző a szociálpolitika fejlődését mindenekelőtt a szervezett munkásság gazdasági érdekérvényesítő erejének és politikai zsaroló potenciáljának tulajdonítja, míg szerinte a szociálpolitikusok csak a kapitalizmus „önző érdekeit” képviselik.

Négy nemzetközi polgári szociálpolitikai egyesület tanácskozott a szeptember 5–12-ig terjedő héten Zürichben. A polgári szociálpolitikai egyesületek munkálkodása propaganda szempontjából ezúttal is eléggé érdekes volt. Gyakorlati eredményeket a tanácskozástól nem várhatunk, mert a gyakorlati szociálpolitika terjedelmét sosem kongresszusi határozatok, hanem a társadalmi osztályok erőviszonyai szabályozzák.

Polgári elemek a szociálpolitika térfoglalását az uralkodó osztályok jóindulatának tulajdonítják, némelyek a munkásvédelmi törvényhozásban a társadalmi mozgalmak hathatós ellenszerét ismerik föl. A valóságban a szociális alkotások egyrészt a polgári társadalom önző érdekeinek fölismeréséből, másrészt a szervezkedő munkásosztály társadalmi befolyásának gyarapodásából fakadnak.

A kapitalisztikus termelés, a technikai fejlődés, a gépmunka rohamos térfoglalása gyökeresen megváltoztatta a termelő erők szerepét. A tökéletesített technikai eszközök a munka produktivitásának fokozását szolgálják. A technikai berendezkedés, a szervezett üzemszervezés az egyéni munkateljesítménynek a legmagasabb fokú

kihasználását célozza. A legrafináltabb szerkezetű gépek bevezetésével párhuzamosan a különböző bérrendszerek kényszerítik a munkást a munkateljesítmény mértéktelen emelésére. A termelő munkának lázas fokozása természetszerűleg a munkaerő testi és szellemi kizsákmányolásához vezet.

Az egyéni munkateljesítmény túlhajtott fölcsigázása a munkaerővel folytatott rablógazdálkodáshoz azonban hovatovább a munkaerő állomány teljes katasztrófájához vezet. kezdetben csökkenti az egyéni munkaerő teljesítőképességét, később egész nemzedékek egészséges fejlődését gátolja meg.

Ennek a veszedelemnek a fölismerése, a munkaerő közgazdasági értékének mérlegelése kényszerítette a szociálpolitikát a polgári társadalom tényezőire. A munkaképesség korai pusztulása, az ipari munkásság félelmetesen növekvő halálozási aránya, a csecsemők, gyermekek nagyarányú elhalálózása, a népesség egészségi viszonyainak megromlása, a megbetegedési esetek katasztrófaszerű elterjedése, a tüdővész és más népbetegségek pusztítása, végül a balesetek számának rohamos emelkedése világosította föl a polgári társadalom értelmesebb elemeit a mértéktelen kizsákmányolás, a munkaerő pusztítás közgazdasági és társadalmi veszedelméről. [...]

A különben minden elismerésre méltó szociálpolitikuskok tehát, ha öntudatlanul is, elsősorban a kapitalizmus önző érdekeihez alkalmazkodnak. Az a tény, hogy a szociálpolitika menete gyorsabb ütemben halad, hogy a törvényhozási intézkedések mélyebben hatolnak a termelés menetébe, messzebb mennek a munkaerő védelmében, amint azt a szociálpolitikuskok tábora kívánná, az kizárólag a szociálpolitikában legjobban érdekelt fél, a munkásosztály társadalmi erejének tulajdonítható.

Az angol kapitalizmus is a néppusztítás rémes borzalmain keresztül emelkedik világhatalommá. Engels: „Az angol munkásosztály helyzete” című művében mesészerű tollal rajzolja meg az angol tőke világhuralmának munkásvérrel történt megalapozását. [...]

Azóta a munkásosztály hatalmas szervezettsége korszakalkotó szociálpolitikára kényszerítette az angol parlamentet. A gazdasági és politikai szervezkedés egynéhány évtized alatt a félénk, inkább tapogatózó gyermekvédelmi törvénytől – egy halom szociális törvényen keresztül – a munkanélküliség elleni biztosítás, és a bányászok minimális bérmegállapító törvényéig hajtotta az angol szociálpolitikai törvényhozást.

Hasonló folyamat vonul végig az összes ipari államokban. A munkásosztály befolyásának növekedésével Németország, Franciaország, Belgium, Hollandia, Svájc, a Skandináv államok, Ausztria, az ausztráliai államok, a legutóbbi időben a Balkán-államok, az Egyesült Államok, sőt látszatra Magyarország is, egymás után alkotják meg a munkaerő védelmét szolgáló különböző törvényeket. A törvényhozás a kapitalizmus okozta veszedelmeket természetesen csak a leggyöngédebb eszközökkel igyekszik elensúlyozni. Az orvoslás mértékét azonban a mindenkor a munkásosztály gazdasági és politikai hatalma szabályozza.

Mindezek megállapítása nem csökkenti a polgári szociálpolitikai tevékenység értékét. A polgári szociálpolitikuskok legfőbb érdeme, hogy a szociális védelem eszméjét, a szociálpolitika szükségességét a tudomány eszközeivel alapozzák meg, az eszmét széles körökben népszerűsítik, nemzetközi megállapodásokkal bizonyos kérdések

nemzetközi rendezését segítik elő. A nemzetközi rendezés lehetőségét is inkább az ipari államok egymás közötti versenye biztosítja, mint a szociálpolitikai egyesületek akciója. A szervezettebb munkásosztálytól hajtott államok ugyanis örömmel hozzájárulnak a nemzetközi rendezéshez, mert versenyképességüket biztosítja, ha a többi államok termelő ágazatai hasonló, tőlük tehernek talált kötelezettségeket vállalnak. A kezdeményezés dicsősége mindazonáltal a szociálpolitikai egyesületeké marad

GISSWEIN SÁNDOR

Keresztény szociális törekvések a társadalmi és gazdasági életben

Budapest, 1913, Stephaneum. 3–5.

Giesswein Sándor (1856–1923) pápai prelátus, győri kanonok, demokrata és keresztényszocialista politikus. Közel 20 éven keresztül volt országgyűlési képviselő, emellett író és társadalomtudós. A konzervatív Katolikus Néppárttal szemben az 1907-ben zászlót bontó Országos Keresztény Szocialista Párt vezetője, aki a magyar parlamentben a kisemberek érdekeit képviselte. Antimilitarista, 1910-ben a Magyar Békeegyesület elnöke. Támogatta a nők egyenjogúsítását, választójoguk megadását. 1916 és 1921 között a katolikus gondolkodás szellemi központjának számító Szent István Akadémia elnöke volt.

Szemelvényünk a budapesti egyetemen, 1910–1911 telén a keresztényszocializmus európai fejlődéséről tartott kurzusából készült kötete bevezetője. Giesswein a keresztény társadalomszervező elvek és társadalometika érvényesítésétől, a materiális szemléletet háttérbe szorító idealizmus megerősödésétől várta a szociális feszültségek enyhülését.

Sokan vannak még, akik midőn a szociális szót hallják vagy olvassák, mindig valami társadalom felforgató vagy vallásellenes mozgalomra gondolnak, dacára annak, hogy már etimológiáját tekintve is, a szociális szó (a latin socius társ-szóból képezve) tulajdonképpen épp azt jelenti, ami a valódi társadalmi kötelék és kapcsolat megteremtésére és megerősítésére szolgál. Ez a félnék aggodalom minden szociális mozgalomtól, miként Brooke Foss Westcott durhami anglikán püspök nagyon jól megjegyzi, onnan származik, hogy a szocializmus hitelét veszítette azáltal, hogy sok mindenféle túlcsapongó és forradalmi követelés társaságába szegődött, de nekünk arra kellene törekednünk, hogy e gyanús társaságtól megszabadítva, nemesebb célokra használjuk. Szocializmus tulajdonképpen az individualizmus ellentéte. Az individualizmus az emberiséget szoros kapcsolat nélküli, sőt egymással küszködő atomok egyvelegének tekinti, míg a szocializmus benne szerves egészet, életteljes

egységet lát, melyet az egymással kölcsönös viszonylatban álló és együttműködő tagok összessége alkot. Mégis hozzátehetjük, hogy az individualizmus, vagyis az egyéni érvényesülésre való törekvés és a szocializmus, vagyis a társadalmi kötelék szorossága, bármily ellentéteseknek látszassanak is, valójában egymást kiegészítő erők, melyeknek egyensúlyba és harmóniába kell helyezkedniük. S azért a kizárólagos individualizmus, vagyis anarchizmus épp oly felforgató és veszedelmet hozó, mint a kizárólagos szocializmus. Pl. a szociáldemokrácia elméletében, mert míg az előbbi a társadalmi rend és erkölcs felforgatásával az egyénnek, addig az utóbbi a tömegnek korlátlan zsarnokságára vezet és ellenségévé válik minden polgári és társadalmi szabadságnak. A világon még nem volt és nem is lesz oly erkölcsi hatalom, mely az egyén és társadalom közti harmóniát úgy meg tudta volna teremteni és fenntartani, mint a kereszténység és nevezetesen annak több ezeréves csodálatos erejű organizációja, a katolikus egyház. Innen van, hogy azt ellenségének tartja és ez oknál fogva támadja az individualizmus is és a szocializmus is. Az úgynevezett szocialisták épp úgy, mint az individualizmus bálványozója, a német bölcselet, Nietzsche, a legnagyobb dühvel rontanak a kereszténységre és különösen a katolikus egyházra, bár máskor megint Krisztusra, mint az első szocialistára hivatkoznak. Krisztus tanítása mindenesetre szociális irányzatú abban az értelemben, hogy a felebaráti szeretetet az ő nemes kötelességeivel addig nem gyanított piederstálra emelte, de emellett a legnemesebb értelemben vett individualizmust is hirdeti, midőn a legkisebbekben is az emberi lélek szabadságát és sérthetlenségét emeli minden erkölcsi érték fölé. S azért a Krisztus egyháza nem mondható sem individualistának, sem szocialistának, hanem az mind a kettő együttvéve. A kereszténység individualizmusát, az egyéniség megbecsülésében, korlátozzák a keresztény szeretet és igazságosság parancsolatai és az ő szocializmusát korlátozza az emberi léleknek istenképősége és erkölcsi szabadsága. Ezt a harmóniát a keresztény individualizmus és szocializmus között a társadalmi és gazdasági életre alkalmazott és abba belevitt materialisztikus világnézet bontotta meg, amint az különösen Smith Ádám⁸ és Bentham⁹ nemzetgazdasági és bölcseleti elméletei szerint kialakult, félredobván és mellőzván minden erkölcsi értéket és egyedül csak az önző ösztönök haszonleső törekvéseit ismervén el társadalmi és gazdasági irányító erőnek. A történelmi materializmusnak tulajdonképpen ezek az elméletek voltak megteremtői, melynek irányelveit aztán Marx az egyén körzetéből a tömegekre vitte át. Ő az egyesek kezén levő tőke irgalmatlan és kíméletlen zsarnokságával szembehelyezte a tömeg zsarnoki hatalmát, amire Peabody nagyon jól jegyezte meg, hogy ez annyit jelent, mintha valaki az ördögöt Belzebubbal akarja kiűzni.

Az az erkölcsi és anyagi nyomorúság, melyet a materialisztikus gazdasági rendszer és a nem kevésbé materialisztikus szociáldemokrata propaganda magával hozott, váltotta ki erkölcsi érzékkel bíró lelkekből azt a törekvést, hogy a gazdasági és társadalmi életben a keresztény etikának, mint a társadalmi igazságosság alapjának,

8 Adam Smith (1723–1790): skót közgazdász, a liberalizmus közgazdasági szemléletének megalapozója.

9 Jeremy Bentham (1748–1832): liberális gondolkodó, az utilitarizmus megalapozója.

megint érvényt szerezzenek. Ezt a törekvést jelezzük röviden keresztény szociális akciónak, mások ezt az egész gazdasági és társadalmi rendszert keresztény szocializmusnak is szeretik nevezni, bár vannak megint, akik a szocializmus szót annyira kompromittáltnak tartják, hogy még a keresztény jelző sem tudja őket vele kibékiteni. Azonban kár a szavakon nyargalni. Keresztény szociális mozgalomról mindenütt beszélnek, ahol van keresztény és szociális gondolkodás. Sőt azt mondhatjuk, a kettő tulajdonképpen egy és ugyanaz. A világtörténelem nem ismer erkölcsi hatalmat, mely annyira küzdött volna a társadalmi igazságtalanságok ellen, amint azt Krisztus egyháza kezdettől fogva tette. S nagyon érdemes dolog lesz az egyház szociális működését a századokon keresztül tudományos apparátussal végigkísérni, miként ezt a munkát egy olasz tudós már megkezdette. Midőn tehát az újabb idők történelmi materializmusával és rendszeres materialisztikus világnézetével szemben a gazdasági és társadalmi élet gyakorlati alkalmazásaiban egyházi részről egy fokozottabb szociális akció vette kezdetét, ez csak az egyház régi működésének hagyományos továbbfejlesztése és a modern idők követelményeihez való alkalmazása volt. Minden dolgot legjobban úgy értünk meg, ha azt a maga fejlődésében lépésről-lépésre kísérjük. Azért óhajtom a következő fejezetekben a keresztény szociális mozgalmat, vagy miként mások nevezik, a keresztényszocializmust történelmi evolúciójában fejtegetni és pedig nemcsak időszerinti, hanem egyszersmind országok szerint való kialakulásában.

1.1.3. Szociálpolitika

1891. évi XIV. törvénycikk az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89100014.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D33> (2018. 08. 31.)

Szentesítve: 1891. IV. 9. Kihirdetve: 1891. IV. 14.

I. FEJEZET

Általános határozatok

1. § A jelen törvényben megjelölt segélyezési célokra betegsegélyezési pénztárak szolgálnak.
2. § Betegsegélyző pénztárhoz kell tartozniok, nemre, korra és honpolgárságra való tekintet nélkül mindazoknak, a kik a magyar korona országai területén:
 - a) valamely az ipartörvény (1884:XVII. tc.) alá eső foglalkozásnál, ideértve még ugyanezen törvény 183. § d) és f) pontja alatt felsorolt vállalatokat is;

- b) bányákban és kohókban vagy a bányatermékeket feldolgozó egyéb művekben, ugyszintén kőfejtő-, homok-, kavics- és agyagtermelő telepeknél;
- c) nagyobb építkezéseknél (57. §.);
- d) a vasuti üzemeknél és ezek gyáraiban és műhelyeiben; a postánál, távirdánál, távbeszélőknél;
- e) hajózásnál és a hajóépítésnél, valamint
- f) a fuvarozásnál, szállítmányozásnál, raktáraknál és a kereskedelmi pinczészetnél oly fizetéssel vagy bérrel vannak alkalmazva, melynek egy munkanapra eső összege 4 frtnál nem magasabb és a kikkel szemben a munkaadó a munkába álláskor világosan ki nem kötötte, hogy az alkalmazás nyolcz napnál rövidebb időre terjed.

A tengeri hajózásnál és a tengeri halászatnál alkalmazottakra a jelen törvény nem terjed ki.

- 3. § Alkalmazottakul tekintetnek a tanoncok, gyakornokok és más olyan személyek is, kik be nem fejezett kiképzésük miatt bért vagy fizetést épen nem vagy a szokásosnál csekélyebbet huznak.
- 4. § Szabad elhatározásuk alapján beléphetnek a betegsegélyző pénztárba és az illető pénztár, a mennyiben alapszabályai mást nem rendelnek, felvenni köteles mindazokat, a kik
 - a) a 2. §. alatt említett vállalatokhoz nyolcz napnál rövidebb időre szerződtek;
 - b) a 2. §. alatt felsorolt üzemeknél 1.200 forintnál magasabb évi, vagy 4 forintnál magasabb napi fizetést vagy bért élveznek;
 - c) azon egyének, kik házi iparral foglalkoznak;
 - d) önálló iparosok;
 - e) oly mezőgazdasági vállalatok munkavezetői és munkásai, kik az ipartörvény határozmányai alá nem tartoznak ugyan, kiknek belépését azonban a vállalkozó az illetők beleegyezésével óhajtja;
 - f) a 2. §. szerint betegség esetére biztosításra kötelezettek, valamint a jelen §. szerint saját elhatározásuk alapján biztosítottak családtagjai;
 - g) mindazok, kiknek belépését az illető betegsegélyző pénztár alapszabályai megengedik.
- 5. § Az állami, törvényhatósági, községi és közalapítványi vállalatoknál, ideértve az állami vasutakat, postát, távirdát, távbeszélőt és a gyárat is, végleges minőségben állandó fizetéssel alkalmazottak a jelen törvény értelmében szervezett betegsegélyző pénztárakba nem kötelesek belépni az esetben, ha az ezeknél érvényben álló szolgálati rendtartások szerint betegség esetében is illetményeik részükre a betegség kezdetétől számítva legalább husz héten át kijárnak.
- 6. § A 2. §-ban elősorolt egyéb vállalatok alkalmazottjai közül azokat, kik betegség esetében a munkaadótól teljes ellátást vagy fizetésüket szerződés szerint legalább husz hétre követelhetik; az iparhatóság, - a mennyiben ezen ellátást vagy fizetést kellőleg biztosítva találja, - a betegsegélyző pénztárba való köteles belépés alól felmenti.

II. FEJEZET

A betegsegélyző pénztár által nyújtandó segélyezésről

7. § Minden e törvény szerint fennálló betegsegélyző pénztár tagjainak legalább is a következő segélyezést köteles nyújtani:
- ingyen orvosi segélyt, valamely a pénztár igazgatósága által kijelölendő és orvosi gyakorlatra jogosult orvos által, mely azonban egyfolytában husz hetet meg nem haladhat; szülés esetében ugyancsak ingyen a szükséges szülészeti támogatást és gyógykezelést;
 - gyógyszereket és a szükséges gyógyászati segédeszközöket (szemüveg, mankó, sérvkötő stb.) husz héten át szintén ingyen;
 - táppénzt azon esetre, ha a betegség keresetképtelenséggel jár és három napnál tovább tart, a megbetegedés napjától számítva a keresetképtelenség tartamára, de ha a keresetképtelenség előbb véget nem érne, legalább husz héten át és pedig a járulék kiszámításának alapjául vett összeg (16. §.) felével;
 - gyermekágy esetében gyermekágy-segélyt, mely a táppénzzel egyenlő összegben jár, már a lebetegedés első napjától azonban legalább négy hétig;
 - halálozás esetében temetkezési segélyt és pedig a járulék kiszámításának alapjául vett összeg (16. §.) huszszoros értékéig
8. § A betegsegélyző pénztár a rendelkezésére álló források mérvéhez képest és a jelen törvény III. fejezetében foglalt határozmányok keretében a megelőző szakaszban megállapított segélyezésnél nagyobb segélyt is nyújthat tagjainak, mindazonáltal:
- a nyújtandó táppénz nem haladhatja meg a járulék alapjául vett összeg (16. §.) 75%-át;
 - a betegsegélyezés egy évi időtartamon túl nem haladhat;
 - a temetkezési segély a járulék kiszámításának alapjául vett összeg (16. §.) 40-szeresénél nagyobb nem lehet;
 - a biztosítottal egy háztartásban élő családtagokat ingyen orvosi segélyben és gyógyszereknek ingyen kiszolgáltatásában részesítheti;
 - a biztosított családjában történő halálozási esetekben temetkezési segély nyújtható, mely azonban a 7. §. e) pontjában megállapított összegnél nagyobb nem lehet.
- Ezeken túlmenő segélyezést a betegsegélyző pénztár nem nyújthat és nevezetesen nem vonhatja működési körébe a rokkant-, özvegyi és árvaellátást, illetve segélyezést.
9. § Az alapszabályokban kimondható, hogy táppénzre nem tarthat igényt az, a kinél a betegséget saját szándékos cselekménye vagy önhibájából előidézett verekedés vagy kicsapongó életmód vagy iszákosság okozta.
- A betegsegélyző pénztárnak azon joga, hogy ily esetekben a táppénzt elvonhatja, az alapszabályokban biztosítandó.

10. § Addig is, míg a munkásoknak balesetek esetére való biztosítása külön törvény által szabályozva lesz, a jelen törvény 7., illetve 8. §-ában megállapított segélyezés azon betegségi, illetve halálozási esetekre is kiterjed, melyek balesetek által okoztatnak.
11. § A táppénz, illetve a gyermekágy-segély heti utólagos részletekben, a temetkezési segély pedig legkésőbb a halálozást követő napon fizetendő ki.
Ha a betegsegélyző pénztárak tagjaikat orvosi segélyben és gyógyszerekben nem részesítik (7. §. a) és b) pont), a pénztárak a táppénzeket ezeknek törvény szerinti legkisebb összegének felével felemelni tartoznak.
12. § A 7. §. a)-c) pontjaiban megállapított segélyezés helyett a segélypénztár által kórházi teljes ellátás nyújtható; azonban
- a) azon betegnek, ki házasságban vagy családjának valamely tagjával egy háztartásban él, vagy egyébként házi ápolásban részesül, csakis akkor, ha a megbetegedett a kórházi ápolásba beleegyezik, vagy ha a betegség ragadós vagy olyan, hogy, hogy az kórházban való ápolást tesz szükségessé;
 - b) ellenben más betegeknek pénzben való segélyezés helyett feltétlenül kórházi ápolás nyújtható.
- Ha azonban a betegnek hozzátartozói vannak, kiket addig keresetéből tartott fenn, ez esetben azon időre, a míg a kórházi ápolás tart, a kórházban való ingyen ellátáson felül még a 7. §. alatti táppénznek fele is kifizetendő hozzátartozói részére.
- A kórházi ingyen-ápolás és ellátás alatt a betegnek a kórházba való ingyen beszállítása is értendő.
13. § A biztosítottnak ezen törvényen alapuló igényei át nem ruházhatók, el nem zálogosíthatók és le nem foglalhatók.
Minden oly intézkedés, illetve jogügylet, melylyel a biztosított a neki ezen törvény határozmányai, illetve az ezen törvény alapján megalakult pénztár alapszabályai értelmében járó segélyezésről mások javára egészben vagy részben lemond, érvénytelen.
14. § A segélypénztárak kötelesek tartalékalapról gondoskodni, mely legalább az évi kiadások utolsó öt évi átlagáig szaporítandó és erre addig, míg ezen összeget el nem éri, a jövedelemnek legalább egy tizedrésze fordítandó (36. §.). Az itt megállapított legcsekélyebb tartaléktőke-alap kétszeresen túl terjedő tartaléktőke csakis a kereskedelemügyi minister előzetes engedélye alapján gyűjthető.
15. § A tartalékalap elhelyezése és kezelése körül követendő eljárást a kereskedelemügyi minister a pénzügyministerrel egyetértőleg rendeleti úton szabályozza.

1898. évi II. törvénycikk indoklása a munkaadók és mezőgazdasági munkások között jogviszony szabályozásáról

Képviselőházi Irományok. Budapest, 1896/1901. X. köt. 271. sz. 59–75.
Szentelése: 1891. IV. 6. Kihirdetve: 1891. IV. 9.

Általános indokolás

Az 1876: XIII. tc. V. fejezetében a mezőgazdasági munkások és a munkaadók jogviszonyaira vonatkozó törvényes határozmányok egyrészt s általában a gazdasági viszonyok fejlődése miatt, másrészt, s különösen az ország egyes vidékein a munkások körében gazdasági és társadalmi okokból fellépett mozgalom következtében ma már nem felelnek meg, s mert a jogviszonyok hiányos vagy nem megfelelő módon való szabályozása a munkaadónak s a munkásnak egyaránt hátrányára van, általában érzett szükségét képez, hogy az idézett törvény hivatott fejezete mielőbb módosíttassék, illetőleg a munkaadók s a mezőgazdasági munkások közötti jogviszonyok, a gazdasági munkálatok zavartalanságát célzó intézkedések kapcsán, mielőbb újból, a cselédekre vonatkozó és szintén módosítást igénylő fejezetektől függetlenül, külön, önálló törvénnyel szabályoztassanak.

A most beterjesztett javaslat benyújtása által ezen, a munkaadók és munkások által egyaránt érzett, közzgazdasági szempontból is igen fontos szükséglet kielégítéséről kívántam gondoskodni.

A javaslatra vonatkozólag általánosságban meg kell jegyezmem, hogy az, - bárha a munkaadó s a munkás érdekét egyaránt figyelembe veszi, s egyoldalú intézkedések helyett mindkét félre nézve egyaránt megszabja a jogokat s kötelelességeket, rendelkezéseivel közvetlenül nem hatol be a jogviszonyoknak tisztán a szerződő feleket érintő s anyagi jelentőségű részleteibe, hanem csak annyiban s ott kíván intézkedni, a menyiben, a hol s a mily mérvben arra közérdekből, jelesen gazdasági, közrendészeti s közegészségügyi szempontokból feltétlen szükség van, s így a helyett, hogy a szerződő felek között a munkabér-képződés tekintetében, bármely fél előnyére részrehajló bíró kívánna lenni, csak megszabja azon keretet, melyben a munkabér-képződés természetes törvényei, mindkét fél érdekének egyenlő méltatása mellett, érvényesülhetnek.

A folyó évi aratási sztrájk alkalmából a munkaadók és a munkások körében is felmerült az az óhaj, hogy a mezőgazdasági s különösen az aratási munkabérek minimuma és maximuma a törvényhozás által az egész országra vonatkozólag, vidékenként közvetlenül megállapíttassék, avagy, valamely a feleken felül álló közhatalóság e munkabérek szabályozására a törvényhozás által feljogosíttasson. Mivel az a meggyőződésem, hogy ezen óhaj megvalósítása teljes ellentétben áll a munkabér-képződés természetes és súlyos közzgazdasági következmények nélkül meg nem másítható törvényeivel, s mivel a munkabér hivatalos megállapítását úgy a magyar mezőgazdasági viszonyok, mint a

munkás-mozgalom szempontjából a legszerencsétlenebb eszköznek kell tekintenem: e javaslatban teljesen tartózkodtam a munkabér hivatalos, hatósági úton való tételes megállapítása tekintetében bármily intézkedést felvenni, sőt ugyanezen indokokból az ú. n. discretio, ingyenmunka tilalmazására nézve sem vettem fel közvetlen tiltó intézkedéseket. Azt, hogy a gazdasági munka teljesítésére nézve kötött szerződésben, a tulajdonképi munkán kívül némely vidéken a munkaadók u. n. discretiós munkát is kikötnek, nem tartom ezt törvényhozásilag betilthatónak, egyrésztől azért, mert az úgynevezett discretiós munka általában a munkás megszarolásának még nem tekinthető, s lehetetlen megvonni a határvonalat, hogy a helytelenül ingyen munkának nevezett szolgálmány megkövetelése hol esik már túl a fizetett munkabérért megkövetelhető szolgáltatás megfelelő mértékén, másrésztől azért, mert a túlcsigázott discretiós munka egyszerű eltiltása a helyzet anyagi megjavítását úgy sem biztosíthatná, mivel ugyanis, ha ez tilalmaztatnék, akkor egyszerűen a munkabér lényeges csökkentése által kárpótolnák magukat azon egyes munkaadók, a kik a munkásoknak a nagy munkakeresletből kifolyó versengését a discretiós munka igénybevételére itt-ott túlhajtva felhasználták.

Egyébiránt a folyó év tapasztalásai szerint az úgynevezett discretiós munka törvényhozási közvetlen eltiltásáról nem is feltétlen szükséges intézkedni. Az ily munka csak a szerződésben lévén kiköthető: a munkások beleegyezése nélkül azt a munkaadó nem biztosíthatja magának, a munkások zöme pedig ilyen, discretiós munka mellett szerződéseket kötni, ott, a hol az ilyen kikötések az elégtelenségre okot adtak, immár általában nem hajlandó. Az úgynevezett discretiós munkát maguknak a munkások versengése teremtette meg és most ugyancsak a munkások magatartása szünteti azt meg, illetőleg korlátolja.

Az pedig, hogy bármely munkaadó a munkások megszorultságát titkon kihasználhassa, kizártnak tekinthető, mert a munkaszerződés e javaslat szerint a községi előjáróság előtt vagy tudtával kötötven meg, s csak az okiratba foglalt megállapodások lévén érvényesíthetők, a munkások szinte a jó gazdák közvéleményének oltalma alá helyeztetnek, a kik bizonyára önmaguk itélik el azt, a ki a munkások helyzetével esetleg visszaélve, a munkásnép izgalomban tartása által a munkaadók és a munkások közötti jó viszony megzavarására okot szolgáltat.

Megjegyezhetem még általánosságban, hogy e törvényjavaslat intézkedései nem elvont elméletekből származtattak le, hanem az érdekelt körök kifejezésre jutott s éveken át gondosan megfigyelt nézeteinek kellő mérlegelésével a gyakorlati életben a tapasztalás szerint szabályozást igénylő viszonyokra, esetekre vonatkoznak s nem céljuk a munkás és munkaadó közötti jogviszonyt s e részben a gazdasági jogrendet új alapokra fektetni. Épen így ez a javaslat nem azzal az igénnyel lép fel: hogy intézkedései által a munkáskérdés végleges megoldást nyer. A jogviszonyok rendezése s a rendészeti teendők megállapítása mindenesetre jelentékeny lépés ama nagy jelentőségű kérdés megoldása felé: de egymagában arra nem elegendő.

A javaslat intézkedései egyengetni óhajtják a társadalmi fejlődés utjait, s akkor, a mikor megvédik a munkaadót a munkás szerződészegése, erőszakoskodása ellen s megvédik a munkást a munkaadó esetleges túlkapása ellen, s szigorral büntetik azt, a ki a kiegyenlíthető ellentéteket szántsándékkal a végleteleg kiélesíteni igyekszik:

megjelölik amaz irányt, melyben a társadalomnak s abban az érdekelt feleknek az erőszakos rázkódtatások megelőzése végett, egymást megértve, haladniok kell.

E törvényjavaslat előkészítésénél figyelembe vettem mindazt, a mi az 1876:XIII. tc. életbelépte óta a törvényhozási tárgyalásokban, a törvényhatóságok, a gazdasági egyesületek felirataiban, emlékirataiban, a gazda- és munkás-kongressusok tanácskozásában, határozataiban, a szaklapokban, az irodalomban, e kérdésre vonatkozólag kifejezésre jutott, - figyelembe vettem továbbá a Tallián-féle tervezetet s a gazdasági egyesületeknek ezen tervezet véleményezése alkalmából nyilvánosságra hozott nézeteit; - meghallgattam a törvényhatósági tisztviselők véleményét; e javaslat előadói tervezetének tárgyalása végett pedig értekezletet tartottam, a melyen a kiváló gyakorlati szakemberek véleményét kértem ki; s ezenkívül írásbeli véleményadás végett, számos gazdával és közgazgatási szakemberrel is közöltem az előadói tervezetet.

Így azt hiszem, hogy az ily módon előkészített javaslat ezen jogviszonyok szabályozását tekintetében az ország minden vidékének megfelelő intézkedéseket tartalmaz.

1907. évi XIX. törvénycikk az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700019.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36> (2018. 08. 31.)

Szentesítve: 1907. IV. 6. Kihirdetve: 1907. IV. 9.

I. rész

Anyagi rendelkezések – Biztosítási kötelezettség

1. § Betegség esetére való biztosítási kötelezettség alá esnek, nemre, korra és honpolgárságra való tekintet nélkül, mindazok, a kik a magyar szent korona országai területén:
 1. valamely az ipartörvény (1884:XVII. tc.) alá eső foglalkozásnál, ideértve az állami egyedáruságot és az azzal összekötött vállalatokat (1884:XVII. tc. 183. § d) pont), úgyszintén a kir. kisebb haszonvételek sorába tartozó malmokat és az italmérési üzleteket is (1884:XVII. tc. 183. § f) pont);
 2. az ipartörvény alá nem tartozó, de ipar-, illetve vállalkozásszerűleg üzőtt kereseti foglalkozásoknál (műszaki és ügynöki irodákban, színházaknál, gyógyszerházakban, gyógyintézeteknél stb.);
 3. bányákban, kohókban, sóművekben, bányatermékeket feldolgozó egyéb művekben (XIII. fej.), kőfejtő-, homok-, kavics- és agyagtermelő, kő- és földanyagok törésével és feldolgozásával foglalkozó üzemeknél, telepeknél és munkáknál;

4. út-, híd-, vasút-, alagút-, víz-, gát-, csatorna-, kikötő-, erdősítési-, vízvezeték-, gáz-, villámvilágító és erőátviteli vezeték-építkezéseknél;
5. gyúlékony, az egészségre ártalmas vagy mérges, úgyszintén robbanó anyagok és robbantó tárgyak előállításánál és feldolgozásánál;
6. vegyészeti, physikai és gyógyszerügyi laboratóriumokban;
7. vágóhidaknál és jégművekben;
8. a vasúti üzemeknél tekintet nélkül a hajtóerőre, ezek gyáraiban és műhelyeiben, építkezéseinél, fenntartási munkáinál, a postánál, távírdánál, távbeszélőknél, ezek építkezési és fenntartási munkáinál (10. §);
9. hajózásnál, mindennemű hajórakodásnál és hajóépítésnél;
10. kotró-, rév-, komp- és tutajozó vállalatoknál;
11. fuvarozásnál, szállítmányozásnál, raktáraknál és kereskedelmi pincészetnél;
12. a mezőgazdasági és erdei termeléssel, állattenyésztéssel, halászatnál, kert- és szőlőműveléssel, selymészettel és méhészettel összefüggő mellékiparágakban, még ha azokban leginkább a saját nyers termények dolgoztatnak is fel (1884:XVII. tc. 183. § a) pont);
13. közintézeteknél (10. §);
14. állami, törvényhatósági, községi és közalapítványi vállalatoknál (XIII. fej.) vagy hivatalokban (10. §), ide nem értve a katonai intézetekben és üzlettelepeknél alkalmazott katonákat (1884:XVII. tc. 183. § e) pont);
15. nyilvános tanintézetek műhelyeiben;
16. egyleteknél, társulatoknál, ipartestületeknél és az e törvény szerint alakult biztosító pénztáraknál

akár állandóan, akár ideiglenesen, kiegészítőképpen vagy átmenetileg oly fizetéssel vagy bérrel vannak alkalmazva, mely évenként kétezer négyszáz koronánál, illetve naponként nyolc koronánál nem több.

A tengeri hajózásnál és a tengeri halászatnál alkalmazottakra e törvény rendelkezései nem terjednek ki.

2. § Az 1. §-ban említett biztosítási kötelezettség alá eső alkalmazottaknak tekintendők az inasok, gyakornokok, s az olyan egyének is, kik be nem fejezett kiképzésük miatt fizetést vagy bért egyáltalán nem, vagy csak a szokásosnál csekélyebbet kapnak.

Biztosításra kötelezettek továbbá azok is, kik saját műhelyükben vagy lakásukban más iparúzóknak megbízásából és azok számlájára ipari munkával foglalkoznak (otthoni munkások), még ha a nyers- és segédanyagokat maguk szerzik is be s mellékesen saját számlájukra is dolgoznak.

Az ily otthoni munkások bejelentéséért és biztosítási járulékaikért minden egyes munkaadó felelős.

3. § Balesetbiztosítási kötelezettség alá esnek, a nemre, a korra és a bér vagy a fizetés nagyságára való tekintet nélkül, mindazok, kik az alább felsorolt vállalatoknál, üzemekben vagy munkáknál akár állandóan, akár ideiglenesen, kiegészítőképpen vagy átmenetileg vannak alkalmazva. Azonban az alkalmazott javadalmazása

úgy a baleseti kártalanítások, mint a baleseti költségelosztás és kirovás tekintetében csak évi kétezer négyszáz korona összegig vétetik számításba.

Azok a vállalatok, üzemek és munkák, melyekre a balesetbiztosítás hatálya kiterjed, a következők:

1. bányák, kohók, sóművek, bányatermékeket feldolgozó egyéb művek (XIII. fej.), kőfejtő-, homok-, kavics- és agyagtermelő-, kő- és földanyagok törésével és feldolgozásával foglalkozó üzemek, telepek és munkák;
2. hajóépítő-, ács- és fűrésztelepek;
3. az összes gyárak, még ha azok az 1884:XVII. tc. 183. §-ának a) pontjában megnevezett foglalkozások mellékiparágaként üzetnek és azokban leginkább a saját nyers termények dolgoztatnak is fel, úgyszintén az összes ipari műhelyek, a mennyiben azokban állandóan legalább húsz alkalmazott van foglalkoztatva;
4. az összes építőipari üzemek és munkák, úgyszintén a nem iparszerűleg, hanem házilag végzett építkezések, - a nem iparszerűleg végzett és építési engedélyhez nem kötött javítási munkák és egyszerű szerkezetű földszintes építkezések kivételével;
5. út-, híd-, vasút-, alagút-, víz-, gát-, csatorna-, kikötő-, erődítési-, vízvezeték-, gáz-, villámvilágító és erőátviteli vezeték-építkezések;
6. vízvezetéki-, gáz-, villámvilágító- és villámhárító-szerelő munkák;
7. út-, ház-, csatorna- és ablaktisztító munkák;
8. kéményseprő-, kútcsináló- és kőfaragó iparüzemek, kő- és gipsz-szobrászat;
9. ablak-, kirakat- és szellőztető készülék-szerelő, asztalos, bádogos, cserepező, házfedő, kovács, lakatos, mázoló, szobafestő, tapétázó és üveges ipari üzemek;
10. gyúlékony, az egészségre ártalmas vagy mérges, úgyszintén robbanó anyagok és robbantó tárgyak előállításai és feldolgozási munkálatai;
11. hivatásos tűzoltóság;
12. vegyészeti, physikai és gyógyszerári laboratóriumok;
13. vágóhidak, mészáros- és hentes üzemek és jégművek;
14. malátát, olajat, lakkokat, festékeket és kencét előállító ipartelepek;
15. az összes vasúti üzemek, tekintet nélkül a hajtóerőre, ezek építkezései, fenntartási munkái, műhelyi üzemei, úgyszintén a vasúti pályaudvarokon folytatott összes ipari üzemek (vendéglők, árusító üzletek stb.);
16. hajózási üzemek, ideértve a hajókon berendezett vendéglő-üzleteket, mindennemű hajórakodási és hajóépítési üzemek és munkák;
17. kotró-, rév-, komp- és tutajozó vállalatok;
18. fuvarozó, szállítványozó és raktárvállalatok, valamint a kereskedelmi pincészet;
19. gépkocsik (automobilok) kezelése;
20. a posta-, távírda- és távbeszélőüzemek és ezek építkezései, valamint fenntartási munkái;

21. iparszerű fa- és szénraktárak, iparszerű fatermelés;
22. a vízrendező és vízhasználati társulatok szivattyútelepei;
23. betegápoló intézetek;
24. nyilvános tanintézetek műhelyei;
25. javítóintézetekben elhelyezettekkel és letartóztatási intézetekben letartóztatottakkal dolgozó vállalatok; végül
26. mindazok az üzemek, tekintet nélkül az alkalmazott munkások számára, a melyek elemi erő által hajtott gépeket vagy hatósági engedélyhez kötött gőzkazánt használnak.

Az állami, törvényhatósági, községi és közalapítványi üzemek, a menynyiben az 1-26. pontok alá esnek, úgyszintén a biztosítási kötelezettség alá tartozó főüzemek melléküzemeiben és mellékhelyiségeiben foglalkoztatott egyének szintén biztosításra kötelezettek.

A bányatörvény hatálya alá tartozó bányáüzemekben alkalmazottak e törvény XIII. fejezetében megjelölt módon és szervezetben biztosíthatnak.

Az 1902:XIV. tc. 26. §-a akképpen módosíttatik, hogy a gép tulajdonosa a cséplőgép, gőzeke és általában bármely gazdasági gép mellett alkalmazott munkásokat, ide értve a gépészt is, ha azok nincsenek az említett törvény 25. §-a szerint biztosítva, köteles az 1900:XVI. tc. és az előbb említett törvénycikk értelmében szervezett gazdasági munkás- és cselédsegély-pénztár rendkívüli tagjául felvétetni s a tagsági díjat (egy korona) helyettük megfizetni; kivévn, ha meggyőződött arról, hogy az illető a pénztárnál mint rendes vagy rendkívüli tag, vagy mint gazdasági cseléd baleset esetére már biztosítva van. Ha a gép tulajdonosa az e bekezdésben reá rótt kötelességének nem tesz eleget: e mulasztásból eredő teljes kárért a munkásnak, illetőleg jogutódainak akkor is felelős, ha a munkaközben bekövetkezett baleset körül őt különben semmiféle gondatlanság se terheli.

A kereskedelemügyi miniszter felhatalmaztatik, hogy a balesetbiztosítási kötelezettséget rendeleti úton és az 1884:XVII. tc. 183. § a) pontja alá tartozó munkálatok és üzemek tekintetében, a földművelésügyi miniszterrel egyetértőleg, az alkalmazottakra nézve baleseti veszéllyel járó más üzemekre is kiterjeszthesse. Az e tárgyban kiadott rendelet és annak minden módosítása az országgyűlésnek bemutatandó.

4. § Belföldi üzemek állandóan külföldön foglalkoztatott magyar honosságú alkalmazottai az 1-3. §-ban megállapított módon biztosításra kötelezettek, hacsak nincsenek már annak az államnak törvényei szerint biztosítva, a melynek területén hivatásukat teljesítik.

Belföldi üzemek ideiglenesen külföldön foglalkoztatott biztosításra kötelezett magyar honosságú alkalmazottai az e törvény szerinti biztosítás előnyeit egyaránt élvezik, akár bel-, akár külföldön érte őket az e törvény értelmében biztosítás alapjául szolgáló betegség vagy baleset, kivéve, ha az alkalmazott az illető külföldi állam törvényei szerint ott betegség vagy baleset esetére biztosított.

5. § Belföldi üzemekben alkalmazott külföldi honosok a betegség esetére való biztosítás tekintetében minden esetben, a balesetbiztosítás tekintetében pedig csak akkor esnek egyenlő elbánás alá a magyar honosokkal, ha az illető állam a területén alkalmazott magyar honosokkal szemben hasonló eljárást követ. Oly államok alattvalóival szemben, melyekben a balesetbiztosítás nincs törvényesen rendezve, a kereskedelemügyi miniszter a 3. §-ban említett biztosítási kötelezettséget a viszonyosságra való tekintet nélkül is elrendelheti.
6. § Az a vállalat, melynek üzeme az ország határán túl terjed, csak az egyik államban esik biztosítási kötelezettség alá; erre nézve a vállalat székhelye az irányadó. Ha azonban az ily vállalatnak belföldön állandó képviselőisége van, az ennek jogköre alá tartozó alkalmazottak e törvény szerint esnek biztosítási kötelezettség alá.

Az első bekezdésben említett üzemek bel- és külföldi honos alkalmazottai viszonyosság esetében a biztosítás szempontjából az 5. § szerint egyenlő elbánásban részesülnek.

7. § Betegség esetére önként biztosíthatják magukat, s az e törvény X. fejezete értelmében szervezett országos munkás-betegsegélyező és balesetbiztosító pénztár, a mennyiben a törvény mást nem rendel, fölvenni köteles:
- a) a 10. § értelmében biztosítási kötelezettség alá nem eső oly alkalmazottakat, a kiknek évi fizetése lakbérrel együtt ezer koronát, vagy napi bére négy koronát meg nem halad;
 - b) a házi cselédeket;
 - c) a házi iparral foglalkozókat;
 - d) a segédszemélyzet nélkül dolgozó önálló iparosokat;
 - e) a közönséges napszámosokat (1884:XVII. tc. 183. § m) pont);
 - f) a biztosított pénztári tagok családtagjait;
 - g) a műhelyekkel bíró nyilvános tanintézetek tanulóit;
 - h) a mezőgazdasági munkásokat és cselédeket;
 - i) a javítóintézetekben elhelyezetteket és letartóztatási intézetek üzemeiben foglalkoztatott letartóztatottakat;
 - j) az e törvény életbeléptét közvetlenül megelőzőleg az 1891:XIV. tc. alapján a betegsegélyező pénztáraknál legalább három hónapon át önként biztosítottakat;
 - k) mindazokat az alkalmazottakat, a kik a 3. § értelmében balesetre biztosítatnak, de az 1. és 2. § értelmében betegség esetére való biztosítási kötelezettség alá nem esnek, a mennyiben évi fizetésük, illetve keresetük kettőezer négyszáz koronát, vagy napi keresetük nyolc koronát meg nem halad.

Az a-h) pontok alapján önként belépni kívánó egyének előzetes orvosi vizsgálatnak vehetőek alá, s a felvétel az orvosi vizsgálat kedvező eredményétől tehető függővé, ezenfelül az önkéntes belépési jogosultságra nézve az alapszabályok kor tekintetében is állapíthatnak meg korlátokat.

Ha a munkaadó biztosításra nem kötelezett és e szakasz szerint önként biztosítható alkalmazottait maga jelenti be és biztosítja az országos munkás-betegségélyző és balesetbiztosító pénztárnál, ez esetben az ilyen biztosítás hatálya csak az alkalmazottnak a munkából való kilépése napjával, egyébként pedig mindig csak a naptári év végével szüntethető meg.

8. § Balesetre szabad elhatározásuk alapján biztosíthatják magukat kétezer négyszáz koronát meg nem haladó jövedelmük, illetve javadalmazásuk erejéig mindazok, a kik a 7. § értelmében magukat betegség esetére önként biztosíthatják. Ezeken kívül biztosíthatják:
- a) az ipari üzemek tulajdonosai önmagukat;
 - b) balesetbiztosítási kötelezettség alá nem eső alkalmazottaikat;
 - c) az üzemben rendszeresen vagy hivatásszerűleg megforduló más személyeket.

E szakasz b) és c) pontjai értelmében eszközölt biztosítások bejelentésük napjával kezdődnek és annak a naptári évnek a végéig tartanak, melyben a biztosítás megszüntetése bejelentetik. Ha az üzem megszűnik, vagy az üzemtulajdonos személyében változás áll be, e biztosítások azonnal megszűnnek, kivéve ez utóbbi esetben, ha az új üzemtulajdonos a biztosítás fenntartását a változástól számított tizenöt nap alatt bejelenti.

Az igazságügyi miniszter felhatalmaztatik, hogy azokat az eltéréseket, melyekkel e törvény rendelkezései a 3. § 25. pontjában és a 7. § i) pontjában említett üzemekre alkalmazandók, rendeleti úton állapíthassa meg.

9. § Az e törvény értelmében biztosított alkalmazott oly szolgálat közben ért baleset esetére is biztosítottak tekintetik, melyet a munkaadó vagy megbízottja rendeletről vagy az üzem érdekében végez.
10. § Az állami, törvényhatósági, községi és közalapítványi vállalatoknál vagy hivatalokban, ideértve az állami vasutakat, postát, távírdát, távbeszélőt és a gyárakat is, továbbá a közintézeteknél (1. § 13. és 14. pont), úgyszintén a nyilvános forgalmú vasúti és gőzhajózási vállalatoknál alkalmazottak nem esnek a betegség esetére való biztosítás hatálya alá, ha az ezeknél érvényben álló szolgálati rendtartások szerint betegség esetében illetményeik részükre a betegség kezdetétől számítva legalább húsz héten át kijárnak.

E vállalatok, hivatalok és közintézetek nyugdíjjogosultsággal kinevezett tisztviselőire, valamint oly alkalmazottaira, a kik, valamint hozzátartozóik üzemi baleset esetére az e törvény VII. fejezetében megállapított kártalanításnak megfelelő nyugdíjigénnyel bírnak, a balesetbiztosítási kötelezettség hatálya sem terjed ki.

Az 1874:XVIII. tc. rendelkezései az annak hatálya alá tartozó alkalmazottakra nézve, a mennyiben azok a második bekezdés értelmében az e törvény szerint való balesetbiztosítás hatálya alól kivételnek, továbbra is érvényben maradnak.

11. § A bér vagy a fizetés nagyságának a betegség esetére való biztosítási kötelezettség, s a fizetendő járulékok szempontjából való megállapításánál a lakbér, vagy a természetbeni lakás egyenértéke, a 7. § a) pontjában megállapított eset kivételével,

ügyszintén az esetleg élvezett pótlékok (az élelmezési pótlékok kivételével) és osztalékok számításba nem vehetők.

Ellenben az e törvény szerinti balesetbiztosításnál, úgy a biztosítási költségek felosztása és kirovása, mint a kártalanítások megállapítása tekintetében az évi javadalmaszba az előző bekezdésben említett összes mellékjavadalmaszok is beszámítandók.

Ha az alkalmazott fizetés vagy bér helyett egészben vagy részben élelmezést kap, a betegség esetére való biztosítási kötelezettségnek, s a fizetendő járulék nagyságának megállapításánál, ügyszintén a balesetbiztosítás évi költségeinek felosztásánál és kirovására, valamint a kártalanítások megállapítása tekintetében az élelmezésnek helyben szokásos pénzbeli egyenértéke a tényleg élvezett fizetéssel vagy bérrrel együtt veendő alapul. A fizetésen vagy béren felül, vagy az e helyett szerződésileg megállapított élelmezés és egyéb természetbeni járandóságok egyenértéke a kerületi munkásbiztosító pénztár alapszabályaiban állapítandó meg.

1907. évi XLVI. törvénycikk a gazdasági munkásházak építésének állami támogatásáról

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700046.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36> (2018. 08. 31.)

Szentesítve: 1907. VII. 31. Kihirdetve: 1907. VIII. 20.

1. § Ha valamely törvényhatóság vagy község munkásházak létesítése céljából gazdasági munkásoknak ingatlant ad el, vagy az építéshez kölcsönt nyújt, vagy kész munkásházakat ad el, vagy ad bérbe, a földművelésügyi miniszter:
 - a) az államkincstár költségére díjtalanul elkészíttetheti a szükséges felméréseket, felosztási vázlatokat, terveket, a szerződések és egyéb okmányok terveit;
 - b) az államkincstár terhére évenként összesen 300,000 koronáig a törvényhatóság vagy községek irányában a munkások helyett, ezek javára, kötelezettséget vállalhat a vételár, illetőleg a kölcsön után járó évi tőke- és kamattörlesztési részletek meghatározott hányadának legfeljebb 100 féléven át, illetőleg az évi bérösszeg meghatározott hányadának legfeljebb 30 éven át való megfizetésére.
2. § Az első szakaszban megállapított kedvezmények csak akkor engedélyezhetők:
 - a) ha a munkásházak építési helyeül kijelölt ingatlan fekvésénél, minőségénél fogva gazdasági munkásházak létesítésére alkalmas;
 - b) ha az építéshez kizárólag hazai anyag használatik;
 - c) ha a telkek vagy házak eladása (bérbeadása), illetőleg a házépítési kölcsön a közérdekeket szolgálja és nem üzérkedési célú;
 - d) ha az eladás (bérbeadás), illetőleg a kölcsön feltételei s a létesítés terve a gazdasági munkásokra nézve előnyösek;

- e) ha a gazdasági munkásoknak az eladóval (bérbeadóval), hitelezővel szemben váltói kötelezettséget, kezességet, vagy egyetemleges kötelezettséget nem kell vállalniuk;
 - f) ha a törlesztési idő 100 félévnél nem hosszabb s a tartozás a megállapított idő előtt is bármikor és bármily részletben, minden külön díjfizetés nélkül, visszafizethető;
 - g) ha a bérbe adott munkásházakra nézve a szerződésben ki van kötve, hogy a munkások az előre megállapított évi bérösszegnek legfeljebb 30 éven át megszakítás nélkül eszközölt pontos fizetése által a tulajdonjogot megszerzhetik és a bérvizonyt a munkás özvegye és leszármazói az eredeti feltételek mellett fönntarthatják;
 - h) ha legalább tíz munkásház létesíttetik;
 - i) ha a vevő vagy bérlő gazdasági munkások magyar állampolgárok.
3. § Ha valamely törvényhatóság vagy község gazdasági munkásházak létesítése céljából ingatlant szerez, vagy kölcsönt vesz fel, az ingatlan megszerzésére vonatkozó jogügyletek, a kölcsönszerződések, az esetleges engedmények, valamint a kölcsön telekkönyvi bekebelezése és kitörlése, továbbá a tulajdonjog és a kölcsön bekebelezése végett a telekkönyvi hatósághoz benyújtandó beadványok és ezek mellékletei s mindennemű vonatkozó okirat, beleértve a telekkönyvi kivonatokat is, bélyeg- és illetékmentesek.
4. § A törvényhatóság vagy község és a gazdasági munkás között létrejött jogügyletek, melyek az 1. § értelmében támogatott gazdasági munkásházak létesítésének ügyére vonatkoznak, valamint az e célból benyújtandó mindennemű beadványok bélyeg- és illetékmentesek (10. §)
5. § Az 1. § alapján állami támogatással újonnan létesített gazdasági munkásházakra nézve a fennálló általános törvények alapján járó ideiglenes adómentességnek időtartama húsz évre emeltetik fel, mely idő alatt e munkásházak mindennemű állami, törvényhatósági és községi adónak fizetése alól mentesek. A felemelt ideiglenes adómentesség megszűnik azonban:
- a) ha a munkás a munkásházat bérbe adja, de csak a bérbeadás évében s csak a bérbe adott részére nézve;
 - b) ha a munkásház - örökösödés esetét kivéve - oly egyén tulajdonába megy át, a ki nem gazdasági munkás.

Az 1. § első bekezdése alapján törvényhatóságok vagy községek által eladott ingatlanok vételárhátraléka, vagy az általuk nyújtott kölcsönök után járó kamatok, minden állami, törvényhatósági és községi adó alól mentesek. (10. §)

Az ezen §-ban engedélyezett adómentesség kiterjed azokra a gazdasági munkásházakra is, a melyek az 1901. évtől kezdve állami támogatással létesültek és az eddigi törvények alapján már ideiglenes adómentességben részesültek. A felemelt adómentesség iránti kérvény a jelen törvény életbeléptétől számított egy év alatt a pénzügyi hatóságnál nyújtandó be.

Az 1907. évi III. tc. 3. §-ának rendelkezései érintetlenül maradnak.

6. § A gazdasági munkásházak létesítésére kijelölt, vagy már felhasznált területen az 5. §-ban megjelölt időtartam alatt italmérési engedélyt kiadni nem szabad.
7. § Az állami támogatással létesített gazdasági munkásház e jellege a telekjegyzőkönyv, illetőleg teleknyvi betét birtoklapján feljegyzendő. A munkásháznak ez a jellege a vételár, illetőleg kölcsön törlesztésének tartamáig áll fenn. Ezen idő alatt az ingatlan, a vételárból vagy a létesítésre adott kölcsönből eredő követeléseket kivéve, végrehajtás alá nem vonható és a törvényhatóság első tisztviselőjének kivételes esetekben megadható engedélye nélkül más ingatlannal nem egyesíthető, fel nem osztható, meg nem terhelhető, el nem idegeníthető s bérbe (albérletbe) nem adható. A törvényhatóság első tisztviselőjének határozata ellen a közgazgatási bizottsághoz lehet fellebbezni.
8. § Felhatalmaztatik a földművelésügyi miniszter, hogy az állami költségvetésben gazdasági munkásházak építésének előmozdítására engedélyezett évi hitelekből, az illető számadási év végéig fel nem használt részösszegeket, 1907. évtől kezdve „Országos gazdasági munkásház építési alap” létesítésére, illetőleg gyarapítására fordíthassa s ezen alapból a gazdasági munkásházak építését segélyek engedélyezésével előmozdítsa.
Ezen alap álladékaról s minkénti felhasználásáról a törvényhozásnak évenként a költségvetési előirányzatok benyújtásával egyidejűleg jelentés teendő.
9. § A jelen törvény alapján engedélyezhető kedvezmények megadásánál a földművelésügyi miniszter azon községek és törvényhatóságok kérelmét részesíti előnyben, a melyek a munkásházak építését ingyen telek, vagy kert létesítésére is alkalmas telek adományozásával támogatja, kivételesen figyelembe veendőik azonban azon törvényhatóságok és községek, a melyek területén a kivándorlás indokolttá teszi a munkásházak létesítését.
10. § Felhatalmaztatik a földművelésügyi miniszter, hogy ha a törvényhatóság vagy a község a gazdasági munkásházak létesítésére általa kiadott felhívásnak meg nem felel, a jelen törvényben megállapított kedvezményeket más erkölcsi testületeknek és jogi személyeknek engedélyezhesse.
11. § Felhatalmaztatik a kereskedelemügyi miniszter, hogy az 1. § szerint támogatásban részesített gazdasági munkásházak építéséhez szükséges építési anyagokat a magyar királyi államvasutakon és az állami biztosítást élvező vonalakon az önköltségek megtérítése mellett szállíttathassa.
12. § A törvény végrehajtásával a m. kir. földművelésügyi, a pénzügyi az igazságügyi és a kereskedelemügyi miniszter bíztatik meg.

PROHÁSZKA OTTOKÁR

Mi a szociális kérdés?

Magyar Sion, 8. évf. (1894) 1. sz. 1–25.

Prohászka Ottokár (1858–1927) székesfehérvári püspök, egyházi író, szónok, filozófus, a magyar egyháztörténet XX. századi egyik legkiemelkedőbb alakja. 1909-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1921-től állandó tagja. Az I. világháborút követően 1919-től az újkonzervatív politikai mozgalom vezetője és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjá-nak elnöke. Politikai gondolkodása erősen hatott a Horthy korszak állami ideológiájának alakulására. A főrendiház (1905-18) és a felsőház képviselője, 1920-tól nemzetgyűlési képviselő. A Szent István Akadémia (1916), a Petőfi Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia (1921), a Kisfaludy Társaság tagja (1926). Kortársai és az utókor is egyaránt a magyar keresztényszocializmus meghatározó személyiségének tartják. A keresztényszocializmus vezető alakja, ő fordította le először magyarra XIII. Leó Rerum novarum kezdetű enciklikáját, amely fordulatot jelentett az egyház szociális kérdéshez való viszonyában. Az újkonzervatív irányzat, s benne a keresztényszocializmus elismerte a modernizáció számos vívmányát, ám bírálta az individualizmus abszolutizálását, a nyomában járó materializmust, az „egyéni ön-zést” és a „pénzvágyat”, ami szerintük az erkölcsök elfajulásához a „gyöngék eltiprásához” vezetett. A keresztényszocialisták az emberi méltóságra hivatkozva a munkásság szociális érdekvédelmének felkarolásával tettek kísérletet a modern kor szegényeinek az egyházhoz való visszavezetésére.

Mi az a szociális kérdés?¹⁰

Az emberiség a „facilis descensus Averno” lejtőjén rohamosan süllyed, s a sebesebb törvénye szerint rövidebb idők alatt futja be a romlás gyászos pályáját.

Az egész középkor az „Isten jogait” hangoztatva rendezte a világ ügyeit, s mondhatni, hogy mindent összevéve, jól rendezte és sokáig fönntartotta. A reformáció óta pedig pirkadt az „ember jogainak” öntudata, mely véres, bíboros hajnallal hasadt a fejvesztett s a guillotine alatt fejjel megkurtított emberre. S mióta az hasadt, azóta már

10 A vörös és fekete zászlót csak az ímént lobogtatták a kath. nagygyűlés alkalmából a zsidó zszurnaliszták maguknak vindikálva természetesen a vörös zászlót. – A vörös zászlónak van valami létjoga s ezt a létjogát »társadalmi kérdés« állapítja meg. – Ez a két zászló most is, de különösen a legközelebb jövőben méri majd össze erejét, amikor más zászlók nem lesznek, mert más kérdés egyáltalában nincs, mint ezek: rend vagy rendtelenség, – élet vagy halál, – kereszt vagy vakoló, ember vagy állat. De mivel e kérdésnek aktuális jellegű kiadása a szocializmus, azért a »Sion«-ban tüzetesen foglalkozunk majd e tárggyal s előre is felhívjuk e kérdésekre az olvasó közönség figyelmét.

nem századokkal mérjük az idők folyamát; hanem csak egy, számtalan vészjel által nyugtalanított századdal, s hogy hány tized jön utána, azt ugyan ne nagyon vérmes álmokkal pitykézgezzük; – mert gyors tempóban lesiklott a történelem színvonala az „ember jogainak” magaslatáról az „állat jogainak” lábába.

Most az „állat jogainak” korszakát éljük.

Az állat emancipáltatott az emberben; az állati ember lépett föl a világ színpadán, az az ember, aki korlát és tekintet nélkül, igazság és szeretet nélkül, a modern szabadság zsarnokságával s a létért való küzdelem könyörtelen jogcímével szerezheti magának azt, am jó neki: élelmet, hatalmat, élvezetet; mert mást nem ismer és nem kíván. A szivárványt nem bámulja; de a vállát nézi; a csillagokba nem tor, melyek az égen ragyognak; csillagai legföljebb a koronák s a ragyogó, kéjes szemek. Eltáposhat minden gyengébbet, kiszípolozhat minden vért és velőt, vájkálhat a teli tálakban, dúskálhat szeme-szája javaiban, kiemelhet fészükéből ezreket s miután kedélyesen beleült szerzeményükbe naplopókká s a társadalom proletárjaivá degradálhatja a kis embereket; mert az erősebb győz, – s a győzelem megkoszorúzza az állatot az emberben.

Nézzétek ezt az állatot, amint leleplezve s a följjajduló s percre kijózanodó emberiség átkától átszegezve áll azon mély útvesztő árok előtt, melyet Panama-csatornának hívnak! Nézzétek ezeket a becsületrend keresztjével ékesített, a szalonok routinejával legyalult, sima, ügyes társalgású csalókat, kik élveznek, zsarolnak, s miután kihasználták erényeteket és becsületeteket, mérget isznak vagy megszőknek. Mi lesz ezekben piedestrala emelve az aranyborjú-e vagy az aranydisznó?

Nézzétek az „onorevoli”-k gyülekezetét a római bank botrányaiban! Úgy-e csupa „onorevole”, csupa tiszteletreméltó „galant-uomo!” S lássátok ezek uralkodnak rajtatok; legpiszkosabb szenvedélyeiket szolgáljátok, s mialatt ők hatalmukat és igényeiket annyira terjesztik, amennyire a lelkiismeretlen raffineria s a ti ostobaságtok és jámborságtok terjed: addig ti a jármot húzzátok s az „emberi jogokból” az emberi nyomort és szenvedést jussoltátok.

Borzasztó megnyilatkozása az elkeseredésnek és elfojtott dühnek! Ismeritek-e ezt a beszédet? így beszélnek az ember-állat jogainak proklamációjánál.

De hiszen már nem beszélnek; már tesznek! Az alsó társadalmi rétegek szervezkednek, hogy nekik is jusson abból, amiben azok ott fönny vájkálnak s az ember-állat bennük is bődül, élvezni kíván. S mert nagyon kíván, azért neki iramodik, száguld, tipor, tapos s a hunok és vandálok szerepére készül egy oly társadalomban, mely megérett arra, hogy kivágassák szüette fája és kiperzseltsék az a méreggyökér, mely annyi halált és oly méletyt fakasztott az emberiségben. Ez események fonala pedig azért gömbölyödik le jelenleg rapid gyorsasággal a társadalmi logika sodrófájáról, mert a negyedik rend megismerte nyomorát és erejét, s kilépve a társadalom örvényeiből kiemeli és romba dönti azt, ami izmos rabszolga vállain épült, – kiemeli és romba dönti a főnnálló társadalmat.

Az Isten-jogokból tehát ember-jogok, s az ember-jogokból állat-jogok lettek, s miután az ember állattá lett földülja azt a társadalmat, mely az Isten országa, civitas Dei s az Isten fiainak háza volt, s alkot magának vagy egy vadont fenevadak számára

az anarchizmusban, – vagy egy utópiát a socialdemokratizmusban; de mindenesetben szédítő sietséggel sürgeti a régi társadalom újjáalakítását: s ez a szociális kérdés.

Ki ne érdeklődne az újkor legforrongóbb, a társadalom alapjait földülő s új földi paradicsomot ígérő mozgalom iránt, melynek neve a szocializmus? Főleg ez utolsó jellege kezd napjainkban csábítólag hatni az ifjúság képzeletére is; hogy ne, hiszen új világot, boldog nemzedéket látni a föld virányain; összezúzni a régi jármot, melyhez annyi véres emlék tapadt, s melyet megrothasztani nem volt képes sem a türelmes népnek verejtéke, sem a próféta- és apostol-számba menő, elégedetlen lázongók vére; mindenki előtt kedves álmkép, de az ifjúságnak, mely még jó nagyrészt önmaga számára akar lefoglalni az új világ s új boldogságból, nemcsak vonzó álmkép, de ittasító, lelkesítő, elragadó utópia. Siet tehát, hogy megvalósítsa!

Másokat a mozgalom rémületes oldala foglalkoztat; a szeretet azon intézményekhez, melyek évezredek át a népek sátorfái voltak, s a hit, mely a lélek szentelt érdekeit az új tanok által romba döntve látja, fölcsigázza tehetségüket s egyéniségük egész erélyével indulnak meg az ellenséges áramlat ellen, nem a 48-as honvéd ruganyos, húszéves lelkesülésével ugyan, de a hadjáratokat végigszenvedett praetorianus izmos karával s biztos szemével.

Ez érdeklődésből, talán mindkét fajtájából ragadt rám is egy kevés s amikor szeret tettem, szívesen néztem tüzetesebb információk után. Történt, hogy első rendű, német tekintélyt a szocializmus terén modern szokás szerint meginterviewolhattam a kelő szerénységgel, s nyomban föladtam neki a kérdést: „Tanár úr, mi az a szocializmus, s hogyan segítsünk a nagy társadalmi bajokon?”

„Kegyed – mondá a tanár, följebb lökvén szeméhez a lecsúszó pápaszemet – bizonyára nem az orvoslást ígérő, szocialista rendszereket érti ez alkalommal a szocializmus alatt, hanem a modern társadalom nagy sebét, melyet szocializmussal gyógyítani sietnek. Ez esetben azt kell Önnek felelnem, hogy a szociális kérdés tényleg a régi társadalom krízise, vagyis minden eddig fennálló társadalmi alakulásnak és szervezetnek bomlása. A társadalom úgy teremt magának szervezeteket, mint ahogy a víz váj magának folyómedreket, tavakat és tengereket; partjai biztosítják az egésznek harmóniáját, rendezett keringése föltételezi az életet. Ha most minden víz kilépne eddigi medréből s más utakat és helyeket keresne magának mint az eddigieket; a régi alakulások fölbomlása s az új alakulások megteremtése leghívebben visszatükröztetné ennek a nagy krízisnek képét, melyet szociális kérdésnek hívunk.”

Emlékszem, hogy miképp iparkodtam a társadalomnak itt emlegetett szervezeteiről hamarosan konkrét fogalmat alkotni; akadozásomban ki is ejtettem a szót „társadalmi szervezetek”, oly hangsúlyozással, melyet vontatott kérdéseknek adunk. A tanár észrevette nehézségemet s így szólt.

„Társadalmi szervezetek! igen, ez a fő. Keyed úgy látszik nincs tisztában ez elvont szó konkrét értelmével, s a szó által jelzett dolog számtalan kiadásaival. De ezt is az említett hasonlattal fogom Önnek megvilágítani. A folyók, patakok és tavak cseppek-ből állnak; de e cseppek önmagukban, elszigeteltségükben sehol se szerepelhetnek állandóan, legföljebb átmeneti módon; mert egyenkint fölszívhatnak, eltaposhatnak,

elpárolognak, azért hogy mint állandó alakokkal számolhasson velük a földrajz, összeköttetésben, tömegben lépnek föl. Tegye a csepp helyére az embert; a folyók, patakok, tavak, tengerek helyébe a családot szűkebb vagy szélesebb értelemben, – a céheket, – a kereskedő kamarákat, – a nemesek, – a papok rendjét, – az egyházat, – az államot s rögtön kiveszi majd a „tertium comparationis”-t, az érdekközösség által – legyen szabad a fizikára is ezt a szót alkalmaznom – megalkotott összetartozásokat. E társadalmi szervezeteket ha összetörik, kell helyükbe másokat emelni. A társadalom modern krízise abban áll, hogy a munkából élő nagy néprétegek társas szervezeteit vagy már összetörték vagy javában folyik bennük a bomlás; – ezzel egy időben föllép a szegénység vagyis a megnemélhetés.”

A társadalom tehát szakít a régi alakokkal s teremt magának újakat; teremt a szó szoros értelmében új világot.”

Sokat beszélt még ez irányban ; de a főgondolat mindig ez maradt: a szociális kérdés a régi társadalom szervezeteinek, első sorban a keresetre, a munkára vonatkozó szervezeteinek és testületeinek szétbomlása; már pedig a szétbomlott szervezetek helyébe okvetlenül kell más alakulásokat helyezni: tehát helyeznek is, vagyis inkább iparkodnak helyezni, s aszerint amint mást és mást helyeznek, aszerint hívjuk őket anarchistáknak, szociáldemokratáknak, vagy a társadalmat keresztény alapokon rekonstruáló keresztény-szociális fákknak.

Gondolhatjuk már, hacsak futó pillantást is vetünk a most átolvasott syllogismusra, hogy a társadalom szervezetei, és in specie a munka-szervezetek nem lebegnek a levegőben, hanem ezer gyökérszállal ereszkednek bele az ember gazdag érdekvilágába, a materiális érdekekbe épp úgy, mint az erkölcsiekbe. Testületek, szervezetek, kereset-szövetkezők, vagy bármi néven nevezzük a társadalom munkáját szervező alakulásokat, annak a társadalomnak, melyben léteznek, elvein, nézetein, jogfogalmain, erkölcsin és vallásán épülnek föl, a legszorosabban vannak mindezekkel egybekötve; azért is nem változhatnak meg önmaguk lényegesen, anélkül, hogy minden más kérdésben is változást elő ne idézzenek. Innen van, hogy a szociális-kérdés nem mondható gyomor- vagy kenyér-kérdésnek kizárólag, hanem kiterjed mindenre, ami a társadalmat alkotja és élteti. Hiszen azért hívják „társadalmi kérdésnek” egy új társadalom megteremtéséről s a réginek szétbomlásáról van szó. Aki tudja, hogy a társadalom micsoda; aki öntudatára hozza magamagának, hogy a társadalmi test nemcsak gyomor, hanem épp úgy fej is, ész és szív is, jog és szeretet is, földi lét és vallásos törekvés is: az nem jut kísértetbe a társadalmi kérdést, ezt a nagy szociális bajt, gyomor-kérdésnek elnevezni s mint gyomor-kérdést kezelni; hanem éppen ágy jogi krízisnek, s nem kevésbé erkölcsi és vallási forradalomnak fogja azt tartani.

1.1.4. További ajánlott irodalom

Társadalomtörténet:

- Balás Károly: A család és a magyarság. Budapest, 1906, Grill Károly.
- Beksics Gusztáv: A magyar politika új alapjai. Budapest, 1899, Athenaeum.
- Bernáth Gyula: Az új Magyarország agrárpolitikája 1967–1914. Budapest, 1938, Dunántúl Pécsi Egyetemi Kiadó.
- Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. Magyarország története. I–II. köt. Budapest, 1934, Magyar Szemle.
- Kőrösi Henrik: Népoktatásunk nemzetközi megvilágításban. Budapest, 1911. Franklin Társulat.
- Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1989, ÁKV – Maecenas.
- Thirring Lajos: Magyarország népessége 1869 és 1949 között.
In: Kovacsics József (szerk.): Magyarország történeti demográfiája 896–1995. Budapest, 1963, Közgazdasági és Jogi. 221–388.

Társadalompolitika:

- Czettler Jenő: Szükségünk van-e szociálpolitikai egyesületekre?
In: Czettler Jenő: Mezőgazdaság és szociális kérdés Tanulmányok és parlamenti beszédek. Budapest, 1995, Századvég – Akadémiai. 116–117.
- Dr. Csekey István: Szociális kötelességeink. Kecskemét, 1914, Széll Nándor.
- Földes Béla: A socialis kérdésről. Budapest, 1876, Aigner Lajos.
- Geőcze Sarolta: A leányok középfokú oktatásáról. In: Geőcze Sarolta: Tanulmányok a magyar társadalom életéből. Budapest, 1896, Singer és Wolfner. 185–201.
- Geőcze Sarolta: Egészségügyi statisztika. In: Geőcze Sarolta: Tanulmányok a magyar társadalom életéből. Budapest, 1896, Singer és Wolfner. 61–71.

Szociálpolitika:

1898. évi II. tc. Magyar Törvénytár. Budapest, 1899, Franklin Társulat.
1907. évi XLV. tc. és 1907. évi XLVI. tc. Magyar Törvénytár. Budapest, 1908, Franklin Társulat.
- Modern társadalombiztosítás kialakulása. <http://mek.oszk.hu/08200/08281/08281.pdf> (2019. 09. 05.)
- Tallián Béla: Törvényjavaslatok munkás- és cselédek sorsának betegség, baleset, rokkantság és aggkor esetére való biztosításáról. Budapest, 1896, Pátria Ny.

1.2. Kiemelt társadalom- és szociálpolitikai kérdések

1.2.1. A középosztály-problematika

LÁNG LAJOS

A társadalmi deficit

Budapest, 1881, Kilián Frigyes. 55–69.

Láng Lajos, báró (Pest, 1849. október 13. – Budapest, 1918. március 28.) közgazdász, újságíró, liberális politikus. A pesti és a berlini egyetem végezte tanulmányait, 1876-ban jogi doktorátust szerzett a pesti egyetemen. 1877-ben a nemzetgazdaságtan egyetemi magántanára 1883-tól statisztikát tanított a budapesti egyetemen. Két alkalommal választották a Jog- és Államtudományi Kar dékánjává, 1905–1906-ban az egyetem rektori tisztét töltötte be. 1877-től az Ellenőr című lap munkatársa, 1881-től szerkesztője volt. 1882-től a Nemzet című politikai lap munkatársaként dolgozott. 1878-tól országgyűlési képviselő, szabadelvű, majd 1910-től munkapárti programmal. 1896–1898-ban a képviselőház alelnöke. 1883-tól a pénzügyi tárca államtitkára, 1902–1903 között kereskedelemügyi miniszter. 1883-tól az MTA levelező tagja, 1893-tól rendes tagja. Alapítója és elnöke 1893-tól a Magyar Közgazdasági Társaságnak. Mintegy 20 könyvet publikált és számos kisebb írást publikált, melyekben elsősorban közgazdasági és a demográfiai kérdésekkel foglalkozott.

A társadalmi deficit című, 1881-ben kiadott művében az úri középosztálynak a modernizációs folyamatban való fokozott bekapcsolódását sürgeti, mert szerinte ez a kulcs a réteg és vele együtt az ország gyorsabb gazdasági fejlődésének.

Még azok között is, kik belátják, hogy társadalmi mérlegünk beteges voltáért csak magát a társadalmat lehet felelősségre vonni, rendszerint egyedül abban találják a hibát, hogy a magyar középosztály pazarlásra hajlandó. Mondják, hogy bármely más nemzet középosztálya sokkal takarékosabb; utalnak különösen a németekre, s azt hiszik, hogy a kiadások korlátozása, a legszigorúbb takarékoság az egyedüli orvosság, mi e kétségtelenül fenyegető alakot öltött társadalmi bajon segíthet.

Nem szükséges talán mondanom, miszerint magam is azt tartom, hogy a kiadásainknak alkalmazkodniuk kell a bevételeinkhez; magam is azt tartom, ki többet ad ki, mint amennyit keres, vétkezik önmaga, családjá és az egész társadalom ellen. Mindazonáltal hogy mérlegünk ez egyoldalú orvoslása, szóval csupán kiadásaink szigorú ellenőrzése által segíthetnénk a bajon. [...]

Kiadásaink egyoldalú korlátozása, igényeink elfojtása megóvhat bennünket a közvetlen elbukástól, de csak ideig-óráig nyújthat segílyt, s midőn elfojtja egyszersmind termelő képességünk erélyes kifejlesztését, eloltja bennünk azon erőket, melyek megizmosodása nélkül meg nem állhatunk a modern népeknek a létért folytatott, minden erőfeszítést megkövetelő küzdelmében. Bármily elengedhetetlen kötelességnek tartsam részemről is a takarékoságot bármennyire nélkülözhetetlennek tekintsem az egyensúlyt kiadásaink és bevételeink között: nem habozom kimondani, hogy a takarékoság azon neme, melyet hazánkban leggyakrabban találunk, csak ilyen pillanatnyi óvszer, mely akadályát képezi ugyan a hanyatlásnak, de nem egyszersmind sarkantyúját a haladásnak. Megállapodást jelez a lejtőn lefelé rohanásban, de egyszersmind stagnációt, veszteglést a szüntelenül előtörő gazdasági fejlődésben.

Mert igenis fogunk találni olyanokat, akik lelkiismeretes szigorúsággal örködnék kiadásai és bevételeik egyensúlya felett, ami, ismétlem, szerintem is elengedhetetlen kötelesség. Csak az a baj, hogy igen sokan azt hiszik, hogy ezzel megtettek mindent, amit tőlük kívánni lehet. Büszkén fognak arra hivatkozni, hogy megmaradtak apáik egyszerűségében, de amellet feledik, hogy vagyonuk hasznosításában, földjeik megművelésében szintén ott maradtak, ahol apáik voltak. S ha dicséretes önmegtagadásuk által meg is meg is kíméltek oly értékeket, melyeket mások eltékoztak volna, indolenciájuk által elmulasztottak oly értékeket termelni, melyek segítségével bőven fedezheték volna, önmaguk és családjuk fizikai és erkölcsi szükségleteinek mindig táguló körét.

Nézzük ellenben azt a fajt, melyben a modern gazdasági irány minden hibája és erénye a legpregnansabb módon nyer kifejezést. Nézzük a zsidókat és látni fogjuk, hogy a megfeszített munkásság és minden alkalmat felhasználó kereseti ösztön éppen nem zárja ki a mindig gyarapodó szükségletek kielégítését. Igaz, hogy a zsidó nem költi gyomrára jövedelmeinek zömét, és nem is teszi egy kártyára keresetének tetemes hányadát, hanem nézzük meg a lakását, és hasonlíthatatlanul nagyobb kényelmet és ízlést fogunk benne találni, mint a megfelelő vagyonú keresztény ember lakásán. S ezt hiába neveznök pusztán hivalkodó fényűzésnek, mert ha e költsékezésben nagy szerepet játszik is ezen selejtesebb és éppen nem dicséretes jellemvonás, másrészt nagy része van abban a mindig dicséretes családi érzelmeknek, mely az otthont, a gyermek első benyomásaira döntő befolyást gyakorló családi tűzhelyet, külsőleg is megbecsüli. De menjünk tovább ki a mulatóhelyekre, utcákra, sétaterekre, el a színházakba, hangversenyekre, vendéglőbe, kit látunk ott ismét, és pedig mindig családjával, s még hozzá nagyobb számú és gondosabban öltözött családjával, a legnagyobb számban? A zsidót. S végül – hogy a legtisztéletreméltóbb vonását említsem – ki ad gyermekeinek leggondosabb nevelést, ki az, ki maga nélkülöz, ha kell, koplal, csakhogy gyermekeire több pénzt fordíthasson, mint a nála sokkal gazdagabb birtokos osztály? Ismét a zsidó.

Nem az a fő baj tehát, hogy sokat költünk, hanem az, hogy keveset keresünk. S miért nem keres a magyar középosztály többet? Ah, annak igen sok oka van, de legfontosabb és legelső valamennyi közt az, hogy a kormánytól vár mindent ahelyett, hogy elsősorban és főleg saját erejére támaszkodnék. [...]

S még nem is az egyedüli betegség. Ott van mindjárt egy másik, mely ezzel szoros összeköttetésben áll, a vis inertiae, mely egész mezőgazdaságunkat, nemzeti vagyonunk legfontosabb részét átlengi. Nálunk mindenki földbirtokos akar lenni, és senki sem tud jószántából öröklött földbirtokától megválni. Gazdálkodni akarunk mindnyájan, de nem tekintjük mesterségnek, melyet tanulni és iparszerűleg kezelni kell, hanem úri foglalkozásnak, melyet lehetetlen nem érteni. Még a szorgalmas és takarékos gazdák egy része sem tartja szükségesnek az előleges elméleti és gyakorlati kiképzést, hanem ha utána is néz a gazdaságának, rábízta magát az Úristen jóakarátára, s az öreg béres bölcsességére. Ha van három–négy gyermeke, elküldi őket jogra, mert hát birtokos ember fia nem lehet más, mint ügyvéd vagy hivatalnok. De igen sokszor megtörténik, hogy egyik sem végez semmit, hanem haza jön – gazdálkodni, s mikor azután hárman–négyen ülnek bele ugyanabba a birtokba, melyből azelőtt egy is csak nehezen tudta szükségleteit fedezni, elkeserednek, hogy nem bírnak megélni. S ezek még nem a legrosszabb esetek. Azokról, kik könnyelmű tékozlás által jutnak tönkre, nem is szólok, mert azokat kivételeknek akarom tekinteni, s különben is nem a költsékezés nagyságában, hanem és főleg a kereset elmaradásában keresem a bajt.

Nincs pálya elég, melyen a birtokos osztály gyermekei jövőjüket biztosítanák, itt van a baj fészke, de ezen ismét csak maga a társadalom segíthet. Abból, ami van, nem használjuk ki ami legfontosabb és túlterheljük a kevésbé fontosat, elhanyagolunk másokat, melyek voltak, és előítélettel fordulunk el minden újtól, mely tisztességes kenyeret adhatna. [...]

De mit tesz a birtokos családok azon gyermeke, mely nem marad a mezőgazdaságnál? Hivatalnok, tisztviselő vagy ügyvéd lesz – de más pályára nem megy, nem is mehet, mert visszatartja őt a szokás és az előítélet. S hozzájárul még az az anomália, hogy igen sok esetben megtartja amellet birtokát, aminek kezeléséhez nem ért, és így majdnem paragon hagyja heverni a nemzeti vagyon egy részét. E pályák kizárólagos felkeresése ma mind a hármat annyira túltelítette, hogy a szellemi proletariátus komoly veszedelem gyanánt kezdi fenyegetni a magyar társadalmat. Ha akármely parányi hivatal megürül, százával jönnek a folyamodványok olyan állásra, mely alig képes emberét eltartani. S e részben egyik sem hat oly károsan, mint a tisztviselői pálya. Mert a hivatalnoki pálya legalább bizonyos egzisztenciát nyújt, de a választott tisztviselő állása nemcsak sokkal szerényebb, hanem bizonytalanabb is. A választási rendszer, korunk modern áramlatával homlokegyenest ellenkező rendi alkotmány ez utolsó maradvány, ami mindennél hatalmasabban működik közre a középosztály megrontására. Mert midőn szerény és bizonytalan kenyeret nyújt egynek, reményt ad tíz másnak ki különben talán jobban fizető és biztosabb kenyér után látna. S az ügyvédi pálya túlterheltségével

szemben, meg éppen hiába várunk orvoslást bármely korlátozásoktól, mert amíg még nagyobb és majdnem legyőzhetetlen nehézségekkel nem fog járni e pályákon az élet, a szokás és az előítélet nem fogja engedni, hogy középosztályunk más pályákra küldje ifjait.

Pedig ott van két igen szép és a magyar nemzeti állam életében nagy és nemes feladattal felruházott pálya, a katonaság és a papság, melyeket a magyar középosztály egészen elhanyagolt. [...]

De ha e pályákon sem látjuk a magyar birtokos osztály gyermekeit, mily szörnyülködés fogná el legnagyobb részét, ha azt követelnék tőle, hogy iparra és kereskedelemre küldje fiait. Pedig amíg ez előítélettel nem szakít, alapos gyógyulást szintén hasztalan reménylünk. Magyarország földje jobban művelve, tetemesen többet jövedelmezne, mint ma, de akárhogy fokoznók termő erejét, arra már nem elegendő, hogy egyedül elégítse ki mindazok fokozott igényeit, kik ma a középosztályhoz tartoznak.

SZEKFŰ GYULA

Három nemzedék és ami utána következik

Budapest, 1935, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 244–251., 312–338.

Székfű Gyula (Székesfehérvár, 1883. május 23. – Budapest, 1955. június 29.) történész, publicista, politikus. A Budapesti Egyetem bölcsészkarán szerzett történelem, német, francia szakos diplomát 1905-ben. 1905–1906 között a Nemzeti Múzeum, 1907-től a bécsi udvari levéltár munkatársa, közben 1908–1910 között gyakornokként az Országos Levéltárban is dolgozott. Bécsből 1924-ben települt haza. 1916-tól egyetemi magántanár, 1925-től a Budapesti egyetem kinevezett professzora volt. 1925-ben az MTA levelező, 1941-ben rendes tagjává választották. Hóman Bálinttal közösen nagy összefoglaló munkát írt a magyar nemzet történetéről. A korszak elismert történésze volt, munkásságát 1930-ban Corvin-koszorúval díjazták. 1927-től 1939-ig a mérsékelt konzervatív irányzatú Magyar Szemle szerkesztője, 1939-től 1944-ig pedig a németellenes Magyar Nemzet publicistája volt. 1945-től 1948-ig moszkvai magyar követ, 1953-tól országgyűlési képviselő volt, 1954-től bekerült Elnöki Tanácsba.

A Három nemzedék és ami utána következik című munkája egy korábbi írása folytatása volt. 1920-ban jelent meg a Három nemzedék, amely 3 kiadást élt meg. 1934-ben Székfű egy új fejezettel bővítette ki a munkát, így született meg ez a könyv, amit a következő évben újra kiadtak. A mű az 1848-as, az 1867-es, a századfordulós és a Trianon utáni magyar társadalmi, politikai folyamatokat foglalta össze, elutasítva a revolúciót, kiemelve a középosztály problémáit és a zsidóság hazai térfoglalását.

A magyar kapitalizmus 67 körül az osztráknak fiókvállalkozása. A magyar iparvállalatok megállapíthatólag osztrák tőkével alakulnak, még akkor is, midőn az intézmények élén ősi magyar nevek kápráztatják a közönséget. Első vasutjaink egytől-egyig idegen kézen vannak, alkalmazottjaik nagy többsége osztrák-német, kiknek Baross Gábor által történt ukázszerű megmagyarosítását nemzeti eseménynek kell tartanunk. Persze a külföldi tőke óvakodik a gyarmat kezelésében oly rendszabályoktól, melyek saját otthoni vállalatait érintenék, azoknak komoly konkurenciát teremtenének. Az új magyar vállalatok nem a legmagasabb fokú gyártmányokat termelik, megelégszenek a nyerstermények első feldolgozásával, félgyártmányokkal, melyek külföldre szállítatván, az osztrák üzemekben nyerik a tőkélyt és magas értéket, hogy azután mi újra visszavásároljuk. Egyetlen példa: finom bőrárunk nem nálunk készülnek, holott mi, állattenyésztők, volnánk arra hivatottak, hanem Bécsben, melynek mi adjuk feldolgozásra a nyersanyagot s tőle megvesszük a kész árucikket.

Ez a helyzet a már ismert gazdasági viszonyokból természet szerint adódott, s mint ilyen, következése volt a Mária Teréziától kezdve gyakorolt osztrák iparpolitikának, nem pedig a 67-es kiegyezés közös vámterületének. Elég két század fejlődését egyvégtében áttekinteni s rögtön látjuk, hogy a helyzet éppen 67 óta javult, gyarmati függésünk a 48, sőt 67 előttihez képest folyton könnyebb lőn. Külön vámterület esetén talán kizárhattuk volna az osztrák tőkét, de akkor maradtunk volna vagy szegény tőkétlenséggel, megfúltunk volna saját zsírunkban, vagy pedig máshonnan kaptunk volna idegen tőkét, mely aztán fejletlenségünket éppen úgy kihasználta volna, mint Ausztria. Bajunk százados hátramaradás eredménye lévén, rajta egyszerre, törvényekkel, vámvonalakkal nem lehetett segíteni. Mint legutóbb fejlődő ország, mely nyugati szomszédjai után lép be a kapitalizmus közösségébe, természetes hátrányban voltunk a fejlettebbekkel szemben. E hátrány csak lassan volt paralizálható. És mi sem természetesebb, minthogy e tőkét nekünk az az állam adja, új fellendülésünket az fölözze le, melyre mi nyersterményeink eladása végett leginkább rá voltunk utalva. Ausztria és Magyarország közt a *do ut des* elve érvényesült, mégpedig, mivel mi voltunk a gyöngébbek, nem egyszer úgy, hogy túlfizetésre kénytelenítettünk.

Hirtelen változást csak az a körülmény eszközölhetett volna, ha az eddig harcos és jogász nemzet egyszerre, máról holnapra, kereskedelmi és ipari tehetségnek bizonyul. Ez azonban nem történt meg. Ellenkezőleg, gazdasági életünk lassú bontakozásának egyik oka az, hogy a magyarság ez új korszakban is húzódozott e pályáktól. Az alacsony műveltségű osztályokat, a paraszti tömegeket nem érheti itt szemrehányás, őket eléggé elfoglalta a szabad birtok, az újonnan megnyílt önálló agrárpálya, de a kiváltságos osztályok nem menthetők fel bizonyos felelősség alól. Mint föntebb láttuk, a korábbi közbirtokosok és középnemesek tekintélyes hányada volt kénytelen jobbágyfelszabadítás és abszolutizmus nyomása miatt házi tűzhelyét elhagyni, új egzisztenciát keresni. Csekély éleslátással megtalálhatta volna ezt, ha a kapitalizmus győzelmes szekerebe kapaszkodik, ha földes uraság helyett ipari és kereskedelmi pályára megy. Így a föld terményei a magyar földművelőtől magyar kézen át, magyar közvetítéssel jutottak volna el a hazai vagy külföldi fogyasztóhoz.

Sajnos, az ősi szenvedélyek nem engedték ezt. A volt privilegizált osztályok görcsösen ragaszkodtak az „úri“ pályákhoz, s inkább végkép leszállottak, fokról-fokra csúszva, a társadalmi létrán, semhogy hirtelen kiragadják magukat megszokott körükből és az ipari produkció vagy kereskedelem szolgálatába álljanak. A tönkrement agrárcsaládok fiai városokba tódultak s ott megszállták az állami, megyei, városi hivatalokat, le egész az írnokságig, mert ezen helyeken, korlátolt látkörük és világot nem ismerő felfogásuk szerint továbbra is „urak“ – más nyelvre így értelemben le nem fordítható szó – maradhattak. Az ősi földről elszakított magyarság így indult neki a tévelygésnek, miután az első lépést, a hivatalba állást már megkönnyíté neki Tisza Kálmán protekciós politikája, s az államhivataloknak tőle eszközölt szaporítása. Legújabb történetünkre fontos tény ez: az új kapitalizmusban a magyarság nemcsak tőkével nem, de vezető szellemmel, ipari és kereskedelmi üzembeli munkával sem vett részt.

A nemesség hatalma, vezető szerepe nem is a birtokon alapul. Már a második korszakban is láttuk, hogy azon osztály, mely Tisza Kálmán hagyományaihoz képest vármegyei és parlamenti közéletünkben uralkodott, csak kis részben állott földbirtokos nemesekből. Hozzá tartozott és tartozik az új korszakban is a régi nemességnek megyei és állami szolgálatba lépett vagyontalan tömege, hozzá a városi életbe vonult józan polgári érzésű nemesség, valamint az egész vidéki városbeli intelligencia, mely polgári és parasztszármazás ugyan, de életfelfogásban, politikai és nemzeti érzésben asszimilálódott a nemesség hivatalviselő tömegeihez, kik a központi hivatalokban ülve, a vidék előkelőbb államhivatalait, reprezentációs helyeit, minő például a törvényszéki elnökség, vármegyei hivatalokat tartósan megszállva, sorsukat az államéhoz kötötték, s így az állami omnipotencia korszakában túlnyomó befolyást, egyéb rétegekre olvasztó hatást gyakorolnak. E birtoktalan nemességnek vagyona semmi vagy csekély, de van konnexiója a központi hivatalokban és van szorgosan ápolat atyafisága a középnemesség birtokos maradványaival. E rokoni viszony szabja meg életmódját s egyúttal azon nemfemes intelligenciáét, mely vele napi érintkezésben lévén, szokásait híven átveszi. Innen az a különös jelenség, hogy megmagyarosodott polgárcsaládok fiain gyakran a legszorgosabb kutatással is alig fedezhetünk fel polgári erényeket, de annál szembeötlőbbek rajtuk azon tulajdonok, melyeket a pusztuló és szegényedő, de a gazdag atyafisággal minden áron lépést tartó hivatalnoknemességtől vettek át. A szegény hivatalnoknemes külsőleg él, hogy lássák, s ahelyett, hogy a lelki műveltség terjedésével a külső életről leszokott volna, még utánzókra tesz szert, s életmódját, melynek pusztulásra ítélt osztályánál megvan a természetes jogosultsága, egy újonnan feltörekvő rétegre is kiterjeszti. Innen vidéki városaink közismert sivár életmódja, a folytonos külsőségkeresés, a lelkieknek tökéletes elhanyagolása. Hogy csak egy drasztikus jelenséget említsük: vidéki kávéházak éjjeli életében cigányszó (magyar áfium!), kártya és betört tükrök mellett nemcsak a lehanyagolt nemések: megyei aljegyzők, huszártisztek ifjúsága hervadt nem egyszer sivár, lélektelen férfikorrá, de még inkább, nagyobb számban a polgári és parasztcsaládokból feltörekvő új értelmiség; általában utánozták a kihalt nemesség jó és rossz szokásait, polgári légkör sehol ki nem alakult. [...]

A Kárpátok hágóit átlépve a galíciai és orosz zsidó, ki az ázsiai állapotok közt, honnan jött, emberszámba is alig ment, kellemes csodálkozással vette észre, hogy íme csak nemzeti ruháját kell levetnie, csak a közönséges érintkezésre szükséges magyar beszédet kell elsajátítania, máris éppen olyan jó magyar, tagja új magyarországi nemzeti közösségének, mint generációk óta bentlakó zsidó polgártársai, vagy akár a magyar föld autochtonai, ősi családok nemes vagy paraszt leszármazói. Az idegen elemeket a belső átalakulás kötelessége alól a magyar közhangulat elvileg, változhatatlan érvénnyel felmenté: a határt akadálytalanul átlépő galíciai hosszabb-rövidebb tanyázás után rutén-tót vidéken, az Alföld magyar városaiba megérkezve, már magyar-számba ment és joggal elhithette magáról, a közhangulat hatása alatt, hogy éppoly jó magyar, mint bárki más ez akkor még széles országban. Az államilag szervezett névmagyarosító akció segítségével eldobja nevét, újat vesz fel, boltot nyit, kis házat szerez, ezzel a magyar illúziók: az állam és nemzet formalisztikus felfogása szerint valóban és egészen magyarrá vált, gyarapítá a magyarság számát. Eggyel megint többen vagyunk, mondtuk, ráfér szegény, testvértelen fajtánkra.

A közhangulat azonban illúziókba burkolózva, örömet szemlélte a magyarság ilyen rohamos gyarapodását, melyet siettetni és nagy arányokra növelni mindent megtett azon értelmiségi réteg, mely az illúziók szolgálatában a magyarság számbeli gyarapodását, a magyar impérium fantomját tette meg élete feladatainak. [...]

Ez a milliónyi zsidóság, a magyar állam és közvélemény illuzionárius intézkedéséhez alkalmazkodva, magyarnak vállalá magát és egyetlen magyar zsidó réteget képezett, melyben régi honosok és ma érkezettek közt senki sem tett különbséget. A galíciai menekült ebben a rétegben egyszerre részesévé lön mindazon előnynek, melyet a honos zsidóság a magyar faj antikereskedelmi és antikapitalista talentuma folytán élvezett. A kapitalizmus hirtelen fellendüléséhez, az industrializmus és pénzüzet szédületes kifejlődéséhez a zsidóság szolgáltatta az agyvelőt és embert, míg testi munka nélkül lehetett működni. Így a nyereség is az övé volt, azaz a galíciai menekültek a zsidó kapitalizmus segítségével már az első és második generációban felemelkedtek a középosztályba, a magyar középosztályba. Közrejátszott itt a zsidó faj szeretet, a családi érzés is, mely nem nyugszik addig, míg az utódokat kényelmesebb életmódba, székbeli foglalkozások körébe nem emeli.

A zsidó rétegnek szellemi pályák felé kisugárzása pedig annál valóságosabb mérveket öltött, minél inkább elszegényedtek a magyar értelmiségi rétegek, melyek a kapitalizmus napjában nem sűtkérezhettek, s minél inkább tartózkodott az itt-ott még vagyonosabb dzsentri a produktív szellemi munkától. A zsidóság élénk gyakorlati érzékével meg sem kísérté a dzsentrivel a harcot felvenni, meghagyta neki a minisztériumok és vármegyék cifra nyomorúságát, fenn az ernyő, nincsen kas tekintélyét, de annál nagyobb erővel veté magát a jobb keresettel kecsegtető pályákra, minő az ügyvédi, orvosi és mindennemű ipari és kereskedelmi értelmiség. Statisztikai adatokra itt nincs szükség, inkább azt kell meggondolnunk, hogy a zsidóság térfoglalása, mely e pályákon nem egyszer annyira ment már, hogy a keresztények számát megközelíti, sőt felülmúlja (például orvos volt 1900-ban 4807, ebből zsidó 2321, tehát 48%), nem

hosszú fejlődésnek eredménye, hanem néhány évtized alatt, hirtelen, kivédhetetlen betörésszerűen jött létre. Mikor tehát mi a modern Magyarország kulturális haladását dicsőítettük, ez alapján véve nem volt egyéb, mint az értelmiségi pályáknak a zsidósággal való átítatása. Az ügyvédi kar száma például 1890 és 1900 közt 7,2%-kal, de a zsidó ügyvédek száma ugyanekkor 68,6%-kal szaporodott. Tehát a magyar kulturális pályákon működő egyének számának gyarapodása összeesik azzal, hogy a magyar elem a zsidó előtt háttérbe szorul. Mikor azután ezen jobb kerestet nyújtó pályák annyira megteltek a zsidó tömegekkel, hogy meg-élhetési esélyeik a túltömöttség és konkurencia folytán leszállottak, csak ekkor térj észte ki figyelmét a zsidóság a rosszból fizetett tanári, bírói és egyéb pályákra.

BERZEVICZY ALBERT

A dzsentriről

In: Berzeviczy Albert: Beszédek és tanulmányok. II. köt.
Budapest, 1905, Singer és Wolfner. 233–253.

Berzeviczy Albert (1853–1936) liberális politikus, a Szabadelvű Párt, később a Nemzeti Munkapárt tagja. Történetíró, több mint 50 kiadvány szerzője. 1905 és 1936 között a Magyar Tudományos Akadémia, 1923 és 1936 között a Kisfaludy Társaság elnöke volt. 1903–1905 között vallás- és közoktatásügyi miniszter. Berzeviczy a kormányzati liberalizmus képviselőjeként a szociális feszültségek feloldását nem az államtól, hanem a társadalmi öntevékenységtől várta, visszautasítva a lesüllyedő osztályok érdekében történő állami beavatkozás lehetőségét. A reformkori liberális középnevelés tönkremenetelének legfőbb okát, a dzsentri liberalizmustól való eltávolodását, és az antiszemitizmus felé fordulását a társadalmi osztály hibás mentalitásában, a válalkozó szellem hiányában és a bünbakkeresésben jelölte meg. A dzsentri érdekében egyre többek által követelt állami birtokpolitika helyett arra biztatta az érintetteket, hogy vegyenek példát a kapitalizmus és a polgári szabadság lehetőségeit sikeresen kihasználó zsidóságról, szálljanak ringbe a társadalmi csoportok szabad versenyében, vegyék kezükbe saját sorsuk irányítását.

A válság természete fölött sokkal többet beszéltek és írtak már s arra nézve a nézetek általában sokkal megegyezőbbek, semhogy megállapításainál soká kellene időznünk. Hármasszámú természete megfelel a gazdasági, társadalmi és politikai átalakulásnak, melyen nemzetünk az utóbbi évek alatt átment, s melyek mindegyike megváltoztatta a dzsentri helyzetét is és olyasmit vont el tőle, amelyek hiányát még eddig, az új viszonyok között kipótolni nem tudta. A gazdasági átalakulás – melynek következményeit legsűrűbben méltatták, s melyekkel ezért e sorokban legkevésbé fogunk foglalkozni – megszüntette

reá nézve a gazdálkodás azelőtti könnyű módját és oka lett, hogy mint osztály, gazdasági súlyából veszített; a politikai reformok eltörölték kiváltságos állását az alsóbb osztályokkal szemben mindkét vesztesége természetesen alászállította társadalmi befolyását és tekintélyét.

Ily helyzetben a magyar dzsentri nagy része – mint elégtelen embereknél történni szokott – szívesen fogadta be azokat a tanokat, melyek azt hirdették, hogy bajainak oka nem ő lévén, azoknak orvoslása sem indulhat tőle, hanem vagy vissza kell vinni mindent oda, ahol azelőtt volt, vagy az egyenlő jogokat és szabad versenyt – melyek pedig a dzsentrinek éppúgy szolgálnak, mint a többi osztályoknak – az ő érdekében, az ő előnyére, tehát mások hátrányára, különféle korlátok közé kell szorítani; mely doktrínák indoklásaképpen természetesen sok szép dicséretet hallottunk a dzsentri múltjáról és nemzetfenntartó erejéről, melyeket teljes joggal hangoztathatunk mi is, akik a dzsentri életrealitásában hiszünk és őt a bajok leküzdésére buzdítjuk, de amelyek furcsán hangzanak azok ajkáról, akik eget-földet tele jajveszékelnék a dzsentri nyomorúságos állapota felől panaszokkal, s elérkezettnek látják az időt, melyben nemzetünk nevezetes osztálya hagyományos önállóságával és büszkeségével szakítva mankóért, kegyelemkenyérért folyamodik az államhoz.

Az ellenzék bizonyos elemeinek – melyek a politikai siker hosszú nélkülözése folytán erkölcsileg teljesen kiéheztek – éppen kapóra jött így a dzsentri helyzete és annak megjavítását célzó kecsegtető tanok iránti fogékonysága. A maguk ügyévé tették a megindult agitációt, annak visszautasításából nem késtek vádat formálni a kormány „tehetetlen, terv és eszme nélküli” politikája ellen, sőt még olyan gyanúsítgatásokkal is tetézték ezt, mintha a kormány csak azért vonakodnék az exkluzív dzsentripolitikusok kiforratlan, sőt gyakran érthetetlen reformterveit azonnal megvalósítani, mert szerintük a szabadságunkból egyedül hasznot húzó más osztályok érdekeit akarja legyezni, mert azok zsoldjában áll. [...]

A mi dzsentrink fölfogta hivatását, amikor a forradalom árját megelőzve, kiváltságos helyzetét önként feladta ezáltal biztosítván magának ama nagy előnyt, hogy míg másutt a polcáról egy forradalom vihara által lesöpört nemesség, mint legyőzött lépett át az új érába, nálunk a dzsentri egy nagylelkű győztes nimbuszával, erkölcs, s anyagi erejével foglalta el helyét az újon szervezett társadalomban. Helyét azóta nem vesztette el, s csak tőle függ, hogy megtartsa, ha nem a múltba, hanem a jövőbe néz, nem mástól, de önmagától vár segílyt. [...]

Ezért nem átalldjuk bevallani, hogy a bajok legnagyobb része megelőzhető lett volna, s most a dzsentri barátainak nem volna okuk oly sok kipusztult, vagy idegen kézbe került úrilak fölött szomorkodni, ha dzsentrink összes tagjai – úgy, mint sokan közülük – idejekorán beletalálták volna magukat az új gazdasági helyzetbe, s aszerint rendezkedtek volna be és járnak vala el. Hanem hát sok igaz van abban, amit egy kitűnő hazai publicistánk mond, hogy mi „egyszerre lettünk modernnek igényeinkben, de avitikusak maradtunk keresetünkben”. Elmondták már ezt a dzsentrinek sokszor és sokan, de hiába, mikor ezzel szemben midig megcsendülnek a szirénhangok, amelyek azt zengik, hogy úgy volt jól minden, ahogy volt, s hogy ezen túl sem kell másként tenni, csak az állam politikájának kell jobbá változnia, akkor majd új aritmetikát is fogunk kapni.

Nem akarunk e fájdalmas tárgynál időzni, csak kiemeljük, hogy a gazdálkodási slendriánság, az idegenkedés a legtöbb produktív pályáról, melyet gentlemanlike-nak¹¹ el nem ismer az elfogultság, a takarékoság hiánya és az álszemérem, meg gyakran az a túlságos tartózkodás a kockázattól, mely voltaképpen semmi egyéb, mint indolencia, s amely jobban szereti a csekély, de biztos jövedelmet nyújtó hivatalocskát, az egyéni munka erélyétől és jelességétől függő keresetmódoknál. Ezek okozói legtöbbször azoknak az elzüllött egzisztenciáknak a dzsentri körében, amelyek fölött annál kevésbé szeretünk könnyedén vagy éppen gúnyosan napirendre térni, minél inkább méltányoljuk a dzsentri tulajdonait és hivatását. Ami áll a dzsentri bajának fő okára nézve a gazdasági téren, hogy tudniillik az új helyzetet idejekorán föl nem ismerte s annak eringenciáival nem számolt kellőleg, az áll a politikai és társadalmi elmérgesedéséről is. Bármily hévvel hirdessék is az ellenkezőt, nekünk erős meggyőződésünk, hogy itt a hiba épp abban rejlik, hogy a dzsentri az önmaga által inaugurált¹² korszak demokratizmusa iránt kezd elhidegülni. [...]

A haladási eszmék szolidaritása hozza magával, hogy az egyikkel nem lehet szakítani anélkül, hogy valamennyivel összeütközésbe ne jönnénk. Ezért amily mértékben szorult ki a dzsentri egy részéből a demokratikus szellem, melynek intézményeink fejlődésében oly nagy feladat jutott, oly mértékben kaptak benne lábra a legkülönbözőbb antidemokratikus irányzatok, úgyhogy a mai nap már – sajnálattal bár – be kell vallani, hogy a magyar liberalizmus nem bírja úgy, mint hajdan a dzsentriben legerősebb támaszát. [...]

Legjellemzőbb ebben az agitációban mindenestre az, hogy majdnem teljesen nélkülözi a konkrét terveket és javaslatokat s rendesen csak bizonyos érzékeny húrok pengetésére, hangulatcsinálásra, s meddő kesergésre szorítkozik. [...] Ez a divatos politikai romanticizmus pedig tényleg a főszerepet játssza az egész dzsentriagitációban, ami azon túlmegy alig több mint embriója egy-egy közgazdasági, vagy szociálpolitikai reformeszmének, természetesen az újság, vagy eredetiség minden igénye nélkül; modernizált régiségek vagy importált külföldi csecsebecsék. Majorátusokkal akarják megerősíteni és vezérszerepében biztosítani a dzsentrit? Mintha a majorátusok nem szaporítanák az elzüllött egyének számát s mintha azok egy oly osztályban, amelynek befolyása sohasem alapult annyira vagyoni erején, mint inkább erkölcsi tulajdonain és politikai lehetőségein, képesek volnának társadalmi és politikai irányban konzerválni a dzsentri állását. Egyoldalú biztos hatásuk ez volna, hogy merevségükben hozzá még privilégiumként alkalmazva élesebbé vonnák a határt a dzsentri és a többi mellette és alatta lévő társadalmi osztályok között, tehát elmérgesítenék a bajt, amelyet mi mindekelőtt tartunk megszüntetendőnek. [...]

Mert az állami szocializmusnak¹³ kétségbevonhatatlan jogosultsága van addig a határig, amíg a társadalmi verseny előfeltételeinek hiányában lévő osztályokat, tehát az ügyefogyottakat, műveletleneket, munkaképteleneket igyekszik ama feltételek birtokába juttatni: de nem volna értelme akkor, ha gyámolító működését egy oly osztályra

11 úri emberhez méltó

12 beiktatott

13 az állam szociális intézkedéseinek

irányozná, amely társadalmi és politikai vezérszerep jogos pretenzióival¹⁴ lép föl, s annak majdnem minden előfeltételeit is bírja. [...]

Ezzel az agitációval szemben mi nem fogunk megszűnni – bármily népszerűtlennül is hangzik is az most – a dzsentrit arra figyelmeztetni, arra kérni, hogy elutasítva magától minden politikai fölhasználásra irányzott sarlatán kísérletet, simuljon egész lélekkel a középosztály többi eleméhez, olvadjon össze, egyenlősitse magát velük, vegye föl a versenyt bátran, a gazdasági kereset és társadalmi működés minden becsületes terén, s mindezek mellett ragaszkodjék szilárdan azokhoz a liberális elvekhez, amelyekhez hagyományai kötik, bízva önjerejében, s el nem fogadva semmi kiváltságot. [...] Kimutatni törekedtünk, hogy egy konzervatív, vagy éppen reakcionárius éra a dzsentrit mai politikai pozíciójáról okvetlenül leszorítaná; a magyar dzsentrinek e politikai pozíciója hozzá van kötve a magyar liberalizmus ügyéhez: vele győz, vele bukik. Az lehetséges, hogy a liberalizmus magát az őt fenyegető támadások ellen higadt és egyúttal erélyes politika által győzelmesen meg fogja védeni, még ha dzsentri hátat is fordít neki; de az bizonyos, hogy amely napon ez megtörténnék, azon a napon a magyar dzsentri kiváló politikai szerepe mindenkorra be volna fejezve.

PETRÁSSEVICH GÉZA

Magyarország és a zsidóság

Budapest, 1899, Szent Gellért Ny. 89–108.

Petrássevich Géza (1871–1908) jogi végzettségű újságíró, a századforduló nagy hatású antiszemita pamfletjeinek szerzője, kora ifjúságának egyik vezéralakja. Írásai kezdetben a politikai katolicizmus lapjaiban, a Magyar Államban és az Alkotmányban jelentek meg. 1904 elejétől az „Új Lap” felelős szerkesztője. „Magyarország és a zsidóság” című politikai pamfletje a jobboldali radikalizmus társadalomképeinek és társadalompolitikai programjának koherens tablója. E világnézet alapvetését az antiszemitizmus adta. A radikálisok úgy látták, hogy a szabaddá vált érvényesülés keretei között a zsidóság minden eszközt a saját javára fordított, a liberális korszak az ő javukat szolgálta. Társadalomstatisztikai kimutatásokkal bizonyították a gazdasági és kulturális életben való – ahogy ők nevezték – „zsidó térfoglalást”, s ezzel párhuzamosan a magyarság pusztulását. Össztársadalmi önvédelmi harcot és állami beavatkozást egyaránt követeltek a folyamat visszafordítására.

Szomorú kötelességet teljesít az ember akkor, a mikor Magyarország közigazdasági állapotáról akar írni. Pedig fejlődésének, illetve haladásának rossz iránya még csak ötven, illetve harminc esztendő. 1848-ig az igaz, hogy szorososan vett kultur gazdasági

14 igényeivel, követelményeivel

életről Magyarországon nem igen lehetett szó, de az utána következő fejlődés sajnos igazolja megbocsáthatatlan tévedéseit annak a forrongó társadalmi és közgazdasági evolúciónak, mely a 48-as forradalmi eszmék hipnotikus hatása alatt született meg. [...]

Rombolt mindent 48, de alkotni nem alkotott semmit. Ezer és ezer életerős magyar embernek ontotta ki vérért, tíz esztendő nehéz rabláncot fűzött karjainkra, gyilkoló anyagi és erkölcsi romlást hozott ránk, s mit adott érte cserébe? Semmit. Egyetlen vívmányát, a politikai szabadságot még egyszer kellett kivívunk 67-ben s ezt, ha később is, megtettük volna 48 és vérontás nélkül is. Ellenben az elpusztult magyar földbirtokot, a zsidó mozgó tőkévé formálódott magyar aranyat, a társadalom erkölcsét, tisztaságát, az elbukott középosztályt ki adja nekünk vissza? [...]

De hibás, véghetetlenül hibás még most is az az osztály, mely elbukott, amely a munkáról alkotott fogalmát nem tudta mind a mai napig megváltoztatni, amely nem akar még ma sem okulni a múltakból. Pedig ennek az osztálynak pusztulása egyenlő a magyar nemzet, a magyar faj pusztulásával. Igaz ugyan, hogy akadtak ebből az osztályból származó magyar államférfiak, a kik emancipacionális aberrációjuknak arra a magaslatára emelkedtek, melyben ki merték mondani, hogy a régi nemesség pusztulásán búsulni fölösleges, mert új, tehetősebb, munkásabb elem foglalja el helyét s elvégre az államhatalom szempontjából mindegy, ki fizeti az adót, csak fizesse. A nemzeti államok kialakulásának közepette nem tudok szavakat találni eme felfogás kellő méltatására. Egy szocialista, egy anarchista beszélhet így, de a magyar faj, a magyar nemzet egy tagja hazaárulást követ el, ha ilyesmit kiereszt a száján. Hisz elvégre nekünk nem az állam a legféltebb kincsünk, de e faj, a nemzet. Ha a nemzet erős, államot még mindig alkothat, de ha már a nemzet mállott szét, akkor nincs az a kőműves, amelyik még egyszer összetákolja ugyanabból az agyagból ugyanazt a nemzeti államot. Ha a magyar faj szétmállott, elbukott, akkor ugyanazon a helyen felépülhet egy ugyanazt a nevet viselő állam, de tagadom, hogy az az állam a nevének kívül másban is magyar lenne. Az az állam soha sem lenne a Szent István, a Mária keresztény országának folytatása.

1848-ban a köznemesség nyitotta meg az útját önként minden szabadságnak; 1867-ben a középosztály nyitotta meg önként a zsidóságnak a rablógazdálkodás aranykapuit; 1895-ben fájdalom már a középosztály romjain tomboló judaizmus rombolta le a társadalmi elkülönülés utolsó korlátját. Itt a középosztály már csak tűrt, hallgatott, sírt – a másik része pedig, mint a megfizetett bohócok, vagy a színházi statiszták ujjongva ugráltak körül Hebron rózsáit, a Sión hegyét. Szegény Don Quijote, azt hittük letűnt már a birodalmad!? Vajon van-e ennél a képnél szívfacsaróbb tragikomédia?

Közgazdasági tényezőink közül kétségtelenül a mezőgazdaság van a legsiralmasabb helyzetben, amennyiben eme, természeténél fogva minden egészséges és józan gazdasági rendszerben első és feltétlen termelési tényező, a jelenlegi merkantil-liberális közgazdálkodás mellett az ipar és kereskedelem elől teljesen a háttérbe szorult. Így van ez majdnem minden államban, de a merkantilizmus hatása sehol sem oly romboló, mint nálunk. Ami természetes is. A mi mezőgazdaságunk

korántsem volt még oly intenzív, hogy a naturálgazdaságról a mozgó pénzgazdálkodásra való hirtelen átmenetet csak könnyű megrázkódtatás nélkül is ki tudta volna heverni. [...]

A pénzügyi politika, a zsidó bankok és pénzintézetek voltak első sorban azon törvényileg biztosított és védett intézmények, melyek a börzével karöltve ellenállhatatlanul törtek a magyar gazda ellen. Az ipar is, akkor amikor, a keresztyény kisiparosok kezéből a zsidó gyárosok kezébe került, a kereskedelem pedig mindenha zsidó kézben lévén, mindig ellenlábas a nem segítő, kiegészítő része volt a magyar mezőgazdaságnak. Mindez a pénzgazdálkodás teljes erejével rávetvén magát az egyedül álló gazdaközönségre, természetnyelveinek kellő és tisztességes értékesítését lehetetlenné tette s kényszerítette a gazdát a kényszereladásra. S a kényszernek kellett engedni, mert sem az állammal, sem a társadalommal szemben nyersterményekkel többé nem lehetett eleget tenni. A kulturális fejlődés is kényszerítette arra a gazdát, hogy pénzzel dolgozzék. A pénz pedig a magyar gazda, de különösen a középnemes birtokos osztály kezében mindig veszedelmes fegyver volt. Nem tudott vele bánni. Fényűző, költekező hajlamai megmaradtak, az értékben folyton alábszálló pénz teljesen elvakította: tovább akart nyújtózni, mint ameddig a takaró ért; erkölcsét, nevelését, karakterét a zsidók által inaugurált szellem teljesen megrontotta; süllyedt, süllyedt mindig lefelé; vagyona, hitele, mindene a bankok sötét pincéibe temetkezett. És mindezt a féktelen gazdasági szabadság tette. De ez is kellett az állami védelem alatt vígan burjánzó tőkének; erre törekedett mindig, jó talajra kívánt bukkanni a gazdag magyar földben s számításában nem csalatkozott. Ma már nyugodtan mondhatja, hogy a magyar föld a kötött, egyházi, állami, társulati vagyonon kívül az ő hatalmában van. A nemzet gerince tehát, a kis-, de különösen a középbirtokos osztály teljes sorvadásnak indult s ebben a sorvadásban nincs senki, még önmaga sem, hogy gátat tudjon vetni neki. [...]

Igen, mondaná mindezekre az adatokra a merkantil-liberalizmus, mindez elszomorító dolog, de ez csak az érem egyik oldala; a másik oldalán pedig ott vannak az újkor gazdasági vívmányai, a gyárak, a tőzsdepapírok, takarékpénztári betétek, vállalatok, állampapírok, melyek az állam vagyonosodását mutatják. Nos tehát a figyelmünk erre az oldalra való terelése még inkább elcsüggeszt halvány reményünkben, mert igaz ugyan, hogy a gyárak, az állampapírok, a tőzsdepapírok, a vállalatok, a vagyonosodás bizonyítékai, de vajon kiknek a kezében vannak mindezek? A magyarokéban? Hisz éppen ez mutatja közgazdasági fejlődésünk ferde irányát leginkább, hogy mindaz, amit ma vagyon számba vesznek, ami manapság az állam, a hatalom, a politika, a társadalom bázisa: a pénz, Magyarországon teljesen idegen, mégpedig zsidó kézben van. Nemcsak az az elszomorító, hogy az érem egyik oldala, amelyen a terhek, a nyomor vannak felírva, a mienk, hanem még elszomorítóbb az, hogy a másik oldala, melyen a vagyon, a gazdagság, jólét van felírva, az másé, idegené, ellenségünké a zsidóé. [...]

Ily sivár, ily kétségbeejtő tehát a helyzet Magyarországon, melyet a szabad verseny okozott. A korán hozott törvények kidobtak minket a nyugattal való szabad verseny elé s mi természetesebb, minthogy teljesen felfegyverzetlenül nem bírtuk ki a versenyt

vele, illetve az onnét ránk zúduló farkascsoarával, a zsidósággal. Mi gyengék voltunk és segíteni nem segített rajtunk senki. Még az államgépezet vezetői is, akik pedig saját vérünkéből valók voltak, nemhogy ellensúlyozták volna a ránk zúduló csapásokat, hanem meghajolva gyáván az aranyborjú előtt csatlósaivá szegődtek a nagyfőkének s még kegyetlenebbül ostorozták önnön véreiknek hátát, mint az olyan ember, akinek háta mögött már elégett a híd. És ezek a csapások fájnak a nemzetnek leginkább. Az államnak a közzgazdaság terén alkotott minden egyes törvényhozási cselekedete egy-egy törszúrás, egy-egy kalapácsütés a magyar népre s egy-egy kriszkindli avagy hús-véti piros tojás a bankoknak, pénzintézeteknek, a börzének, gyáraknak, egyszóval a hazátlan nagy főkének. A kiegyezés óta a törvények egész légiója igyekszik kifosztani, kijátszani, megcsalni a mezőgazdaságot s dédelgetni a főkét.

PROHÁSZKA OTTOKÁR

Az anarchia logikája

In: Schütz Antal (szerk.): Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái. XI. köt.
Budapest, 1927, Szent István Társulat. 53–57.

Prohászka Ottokár (1858–1927) székesfehérvári püspök, egyházi író, szónok, filozófus, a magyar egyháztörténet XX. századi egyik legkiemelkedőbb alakja. 1909-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1921-től állandó tagja. Az I. világháborút követően 1919-től az újkonzervatív politikai mozgalom vezetője és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának elnöke. Politikai gondolkodása erősen hatott a Horthy korszak állami ideológiájának alakulására. A főrendiház (1905–1918) és a felsőház képviselője, 1920-tól nemzetgyűlési képviselő. A Szent István Akadémia (1916), a Petőfi Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia (1921), a Kisfaludy Társaság tagja (1926). Kortársai és az utókor is egyaránt a magyar keresztényszocializmus meghatározó személyiségének tartják. A keresztényszocializmus vezető alakja, ő fordította le először magyarra XIII. Leó Rerum novarum kezdetű enciklikáját, amely fordulatot jelentett az egyház szociális kérdéshez való viszonyában. Az újkonzervatív irányzat, s benne a keresztényszocializmus elismerte a modernizáció számos vívmányát, ám bírálta az individualizmus abszolutizálását, a nyomában járó materializmust, az „egyéni önzést” és a „pénzvágyat”, ami szerintük az erkölcsök elfajulásához a „gyöngék eltíprásához” vezetett. A keresztényszocialisták az emberi méltóságra hivatkozva a munkásság szociális érdekvédelmének felkarolásával tettek kísérletet a modern kor szegényeinek az egyházhoz való visszavezetésére.

A pünkösdi lélek eltöltötte régen azt a házat, melyben Krisztus Urunk a nagy szentséget rendelte, s eltölti azóta is azt a házat, mely az „egyház”, s melyben a pünkösdi Lélek most is oly illatosan és titokzatosan száll és leng, mint az idei tavaszban a reggel

harmatos fuvalma. De a modern kor felfogása szerint az élet árama elhagyta már az „egyházat” s más „házak” felé jár, melyek a modern élet színtereivé, a divatos szellem szentélyeivé lettek; e házak: a kávéházak, színházak és országházak; ezekben pezseg az élet, árad a beszéd, rikácsol a szabad szó, táboroz az intelligencia, toboroz híveket a közvélemény; ez az a három kiváltságos ház: kávéház, színház, országház.

A kávéházban gyenge morkát vagy éppen kathreinert mérnek s politizálással öntenek bele egy kis erőt; a színházban komédiáznak és tragédiáznak, amint jön, vagyis inkább amint valami jobban fizet; az országházban pedig a nemzetállam színe-java mond nagyokat, sokat beszél, és sokszor félrebeszél. De mindez már körülbelül száz év óta folyik, s nem újság; ami azonban ugyancsak újság, s csak két év óta van meg s azelőtt nemigen volt, az, hogy a kávéházban most már nemcsak morkáznak és mókáznak, hanem pufogatnak és durrogatnak örömeire az anarchiának, s a színházban és országházban nemcsak gombákat termelnek, hanem bombákat is röpítgetnek, s míg eddig a szabadelvűek, a hitetlenek, a darvinisták, az ateisták, a szocialisták, a hegelisták szabadon természetthették a gombát s árulták a szellemi piacon nagy lepedőkön, a sajtó lapjaiban. ...A valóságos bomba a szellemi gombából való; mert először megmételtyezik az emberek lelkét és szívét a lelki penésszel, a rossz elvek és tanok gombáival s a félrevezetett tömeg azután bombát ragad.

Bombát nem láttam; sem postán még nem kaptam, mert nem vagyok sem német császár, sem Caprivi kancellár; de gombát, azt sokat kell lenyelnem. Minden liberális újság tele van gombával, természetesen bolond gombával. Ott virítanak a frázisok, mint a penészflóra az őserdőben; ott írnak Istenről, erényről, tisztességről, elvekről, akár csak a nadrágról vagy a kabátról, melyet lehet felhúzni, s amikor tetszik, megint levetni; ott nekimehet tekintélynek, hitnek, vallásnak akármelyik zsidó firkász.

De hiszen így volt ez már jó ideje, s ami a divat, az mind jó; beszélni hit ellen, erkölcs ellen, felforgatni az elveket, ez, jó, mert divat; bombákat vetni pedig még nem divat. Hogy is várnánk következetességet a világtól, melynek az elv a leggyengébb oldala, s a szeme hályogos. De a mi meggyőződésünk a katolikus elvek szirtjein áll, s képviseli és hangoztatja azt a nagy elkerülhetetlen követelményt, hogy a kereszténység kell mindenbe, s hogy az elveket sérteni egy ponton sem szabad; e szírtén állva akarom röviden megvilágítani, hogyan lesznek gombákból bombák.

Az életet elvek hordozzák; az elvek testet öltenek az emberekben és törekvésekben. Az elvek járnak az utcán és öltözködnek vagy szerényen, vagy kacéru; az elvek laknak a házakban és formálják a családi életet; az elvek csinálnak törvényeket és paragrafusokat; az elvek adnak irányt az iparnak és a kereskedelemnek; a léha elvek, a korrupció, az erkölcstelenség, a tekintélymegvetés elvei, vagy ha tetszik fonáságai, ezek dominálnak törpe, gyenge korokban csakúgy, mint a józan erkölcs s hit elvei tisztább és felvilágosodott korokban.

Az elvek a gyökér, az élet a fájuk, az emberek cselekedetei a gyümölcsük, s ebben szigorú egymás után van, s azt az evangélium ezt így mondja: ex fructibus eorum cognoscetis eos! /a gyümölcsükről ismerjük meg őket/ Fordítsuk most már magyarra e deák szót: a bombák, melyek ropognak és öldökölnek kávéházaitokban és

színházaitokban, hová mulatni jártok, a ti fáitok gyümölcsei, liberális elvek; a bombavető, kik elkeseredett szívvel, melyből romboló düh tajtékzik, emelkednek fel a társadalom örvényeiből, a ti nevelésetek; az anarchisták, nihilisták, mind a szabadelvűségnek gyermekei, s ennek az édesapának nincs sürgetőbb dolga most, mint nyakáról lerázni és eltagadni önfiait; de bármint tagadja megvannak, s enni követelnek, s megesszik és szétroppantják saját édesapjukat, azt a liberális, a kereszténységtől elpártolt társadalmat, mely őket nevelte.

Ne legyen félreértés; vannak tisztességes liberálisok, de a liberalizmus, mint elv, szakítás a kereszténységgel, s én csak erről szólok. A liberalizmus, mint elv fakasztja a bombavető sarjait s a bombák a liberalizmus gyümölcsei!

A liberalizmus a politikában ignorálása az isteni tekintélynek, mely az egyházban és a tanító pópában él. Mint a spanyol grandok, büszkén mennek el a liberális urak az egyház tekintélye mellett, ignorálják s valamint az angol bányászgyerek arra a kérdésre, hogy ismeri-e az Istent, azt felelte: „Azt nem ismerem, mert köszénbányaiban még nem dolgoztam” Úgy a liberális államférfiak is azt látszanak mondani: „Kicsoda az az egyház, miféle tekintély az, hiszen annak bakáit és zsandárjait még nem láttam.” A logika aztán tettekben nyilvánul: tehát jogait nem tisztetem, intézkedéseit ignorálok, papjaitól elszakadok. [...] Ez jó darabig tart, néha száz évig is; de a gyökér el van ásva, s mozog benne az élet; felemeli a fejét az ördög fattyúhajtása, s a tekintély ellen indítja a politikai, társadalmi revolúciót, s azok az emberek, kiket a liberális állam rátanított, hogy nincs isteni tekintély, fényes logikával ráhajtják, hogy tehát emberi sincs. Azok a nemzedékek, melyeket arra tanítottak, hogy az auktoritást, mint erkölcsi hatalmat megvessék, hogy az egyház erkölcsi tekintélyét nevéssék s csak az államnak hódoljanak, azt mondják: liberális urak, nem tarthat végig. Ma nekem, holnap neked. Ma te vagy az úr, liberális nemzetállam, holnap én leszek, én az anarchia.

S ha az ököl nem verhet szét bilincseket, itt a dinamit, nitroglicerin, s másféle zacherlin-por, megtisztítjuk majd mi a földet az élsődiektől, kik nyakunkon ülnek, nem az Isten, hanem az emberek nevében.

Ez ugye, tagadhatatlanul liberális elv: ignoráljátok az egyházat, ennek gyümölcse a tekintély tagadása és megvetése; a gyümölcs most már érett, s fölpattan a héja, s magot szór, tüzes magot, szeget, golyót s vasdarabokat.

Ezt a történelem mindenféle kiadásban tanította [...] I. Jakab angol királyt kivált a pápa feszélyeztette; annak jogait nyirbálni, a szentszék szavára semmit sem adni, minden mozdulatára féltékenykedni, minden bullára protestálni, törvényeket faragni a nemzet függetlenségének megóvására: ez volt a passziója; s öröme telt az erélyes, a pápát, az egyházat megvető nemzetben: de nem soká, mert a gyökér nőtt, a liberalizmus hajtott, s már I. Jakab fiának nemcsak koronája, de a feje is lehullott a piacon felállított pellengérről. És XIV. Lajos, ez a mintaképe a liberális királynak, ki a papságot is heccelte, hogy az isteni tekintélyt lehetőleg az egyházban is korlátozza, ugyancsak „kitrotoározta” a királyi unokájának, XVI. Lajosnak az utat a vérpadra. Az egész középkorban sohasem jutott egy király sem a bitófára, dacára a pápa „elnyomási politikájának” mindenestre nem azért, mert a népek buták voltak, hanem azért, mert

a tekintélyt tisztelték, valamint hogy a középkorban a céhekben az ipar virágzási periódusát ülte, bizonyára nem azért, mert a munkás buta volt, hanem azért, mert becsülete volt neki Isten és ember, király és törvény előtt.

A bombavető a társadalom meghasonlott, a polgári osztályt utáló, gyűlölő, vesztét szomjazó emberei. söpredéke, törmeléke, elzúlló rongyai a társadalmi testnek, kik miután törekedtek, dolgoztak, iparkodtak és elbuktak, csak egy emléket hordoznak lelkükben: halálfejet – egy érzelmet: a gyűlöletet.

A liberalizmus, mely megteremtette a morált Isten nélkül, s emancipálta az erkölcsöt a vallástól, s ezáltal megint csak nevében nevezve a gyereket, a korrupciónak, az élvezetnek, a kegyetlen, kíméletlen önzésnek kaput nyitott, hogy kitóduljon rajta mind az a szenny, amit előbb gátak összetartottak és emésztőgödrök takartak, hogy kitóduljon, s bűzével, s mirigyves leheletével megmérgezze az erkölcsöket. Mit tiszteljenek az emberek egy társadalomban, melynek díszje, virága, miniszterek, szenátorok, képviselők, hírlapírók 1000 millió frankot sikkasztanak el a szegényektől [...] Mit tiszteljen egy nép a társadalomban, melyben az olasz bankok csalásai és vesztegetései illusztrálják az embereket: Nézzétek, ezek a ti uraitok! Mit egy társadalomban, melyben magas államhivatalnokok, fő-vámvizsgálók egészen komoly csalásban kompromittáltak - lásd Chauvet ügyét melyben olasz miniszterek, kik mindég teli szájjal beszélnek, ha jogról és igazságról van szó, hatalmas újságbirtokosoktól, kik előbb altisztek és csiszárok voltak, úgy vezetnek, mint az oláh medvék, a zsurnaliszták pedig ütik hozzá a dobot?

Azt szokás ezekre mondani: ez meg az nem csalás, hanem provízió /jutalék/; a gaffickókkal való paktálás politika; az erkölcstelenség pedig modern élet; s ez mind szükséges, ez mind kell; az elkeseredett emberek pedig erre azt mondják: ha ez mind kell, akkor az ily társadalomnak dinamit is kell. Úgy látszanék talán, mintha én az okoskodást védeném. Nem védem, de a logikát nem tagadom. Logika van ott bőven. Ha szabad az uralkodó társadalomnak magát Isten és vallás alól emancipálni: szabad a nyomorultaknak is; ha a liberalizmus az Istent kitette az erkölcs portájából, hogy szabadon üzérkedjék s megtartsa uralmát: szabad e szabadsággal élni még inkább másnak, aki nyomorult. A társadalmi morált a liberalizmus megmérgezte! Minek legyen egy mérgezett társadalom, mely minket nyúz és nyom? Vagy segítsünk rajta kereszténység által, s ezt mi mondjuk, - de a liberálisok nem akarják vagy dinamitot neki. Hol van a logika? Mondom, hogy nem a liberális túlparton. Ezek rettenetes perspektívák, de nem nagyítások. Vagy kereszténység, vagy anarchia.

Menjünk át a munka terére. A liberalizmus a munka terén a legkegyetlenebb zsarnokságot, a fehér rabszolgaságot teremtette a tőkének uralma által.

Tény, hogy a munkásnak elveszi a bérét, amit a középkorban nem tettek, mert nem voltak liberálisok [...] tény, hogy a dologtalan tőke hízik a munkások verejtékén. Ezáltal nagy társadalmi osztályok, az iparos és földműves osztályokból széles rétegek merülnek el a létért való küzdelemben, s önálló emberekből munkásokká és éhenkórászokká lesznek. az éhség eszközlí a gyomorkorgást, s a gyomorkorgás mennydörgéssé válik a szociális kérdésekben, melyből az anarchisták bombái, mint megannyi villámok cikáznak ki.

A liberalizmus alkotja meg a tőke uralmát, tehát ez szüli a szociális revolúciót s az anarchiát. A népeket kifosztó liberalizmus teremti meg az elkeseredett munkásokat, s miután felekezeti nélküli iskoláival, szemtelen újságaival, hitetlenségének fitogtatásával megmérgezte szívüket, s kitépte belőlük a vallást, mit akartok? Mit tett ezáltal? Csakhogy kezükbe nem adta a bombát, mondván, nesze, mit habozol, üsd agyon azokat, kik téged nyomorultakká tettek!

Azonban nemcsak az egyes emberek közt, de az államok közt is a mostani állapot nem a jog és az igazság viszonya, hanem a ragadozó állatok állapota. Nincs más biztossága az államoknak, mint a félelem az erőtől. Melyik állam nem dőlne össze csak egy napig is policáj és rendőrség nélkül: csak az erő, csak az ököl, csak az állat az emberben, az a vezércsillagzat; vele szemben nyög a gyöngye, az elnyomott, mialatt a legmélyebb Isten-feledettség idegeníti el a szükölködő rétegeket a társadalom birtokos osztályaitól. Az elfojtott és letartott düh azután kitör hihetetlen vadságokban. [...]

Végül pedig ott lépked a tudomány. Az anarchiának tudományos alapja is van: ez a tudományos alap a hitetlen liberális tudomány. Fölve: az isteni rend ellen felállítani az emberi rendet, ezáltal lealacsonyítani az embert. „Darwin az embert kellő helyére tette, az ő testvéreinek, az állatoknak az élére” - így szólt egy híres berlini tanár az ottani akadémiának Darwint tisztelő ülésén, ahol jelen volt a porosz kultuszminister is. Ugyanekkor a szemére hányták az országgyűlésen a szociáldemokratáknak, hogy ők Isten és társadalom ellenségei. Bebel megfelelt nekik: Mit hányjátok ti szemeinkre, hogy istentelenek és hitetlenek vagyunk, és az életet élvezni akarjuk? Igen, akarjuk, de ki tanított minket arra? A ti egyetemeitek. Ott tanultuk, hogy nincs Isten, nincs lélek, nincs örök lét, s mi csak a következtetést vonjuk le, s be akarjuk rendezni az életet ezen tanok szerint.

Igazuk van. A liberális társadalomnak, mely az államot az isteni törvény fölé helyezi, mely a társadalmi morált a Panama árkába temeti, mely a kizsákmányolás szabadságát hirdeti, s a hitetlen tudományt dicsőíti, nincs joga szemrehányásokat tenni az anarchizmusnak.

A liberalizmus szép szóvirágaiért és szép szemeiért ne adja fel senki az elvet, melynek kegyelméből nemcsak hiszünk, hanem élünk; azt a szent kereszténységet, melynek erejében elkerüljük nemcsak a poklot, hanem a bombákat is. Éljen a keresztény elv! Félre a liberalizmus bolondgombáival s az anarchizmus bombáival! [...]

Ezek a gombák mint megannyi bacillus röpködnek a levegőben, a közvéleményben, – megmérgezik a közérzetet, lázba hozzák a tömegeket, – földagasztják a társadalom testének ügyis pufók tagjait, s valóságos örületbe ejtik az embereket, kik szinte megbomolva józan eszükben és nézeteikben, kivetkőznek békés természetükből, dühös, romboló elemekké szilajulnak s mindent tönkretenni iparkodnak; e gombáktól lesznek az emberek liberálisokká, azután szociáldemokratákká, anarchistákká, nihilistákká, s mint az esztergomi hídépítésnek egy olasz munkása mondta: bestiákká. [...] A társadalmi morált a liberalizmus megmérgezte! Minek legyen egy mérgezett társadalom, mely minket nyúz és nyom? Vagy segítsünk rajta kereszténység által, s ezt mi mondjuk, – de a liberálisok nem akarják – vagy dinamitot neki.

PROHÁSZKA OTTOKÁR

Kultúra és terror – Keresztény szocialista akció

In: Schütz Antal (szerk.): Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái. XI. köt.
Budapest, 1927, Szent István Társulat. 49., 64–65.

Prohászka Ottokár (1858–1927) székesfehérvári püspök, egyházi író, szónok, filozófus, a magyar egyháztörténet XX. századi egyik legkiemelkedőbb alakja. 1909-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1921-től állandó tagja. Az I. világháborút követően 1919-től az újkonzervatív politikai mozgalom vezetője és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának elnöke. Politikai gondolkodása erősen hatott a Horthy korszak állami ideológiájának alakulására. A főrendiház (1905–1918) és a felsőház képviselője, 1920-tól nemzetgyűlési képviselő. A Szent István Akadémia (1916), a Petőfi Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia (1921), a Kisfaludy Társaság tagja (1926). Kortársai és az utókor is egyaránt a magyar keresztényszocializmus meghatározó személyiségének tartják. A keresztényszocializmus vezető alakja, ő fordította le először magyarra XIII. Leó Rerum novarum kezdetű enciklikáját, amely fordulatot jelentett az egyház szociális kérdéshez való viszonyában. Az újkonzervatív irányzat, s benne a keresztényszocializmus elismerte a modernizáció számos vívmányát, ám bírálta az individualizmus abszolutizálását, a nyomában járó materializmust, az „egyéni önzést” és a „pénzvágyat”, ami szerintük az erkölcsök elfajulásához a „gyöngék eltiprásához” vezetett. A keresztényszocialisták az emberi méltóságra hivatkozva a munkásság szociális érdekvédelmének felkarolásával tettek kísérletet a modern kor szegényeinek az egyházhoz való visszavezetésére.

A mély meggyőződés a keresztény hitvallást mindenütt érvényesíti, s a keresztény morális alól nem von ki semmi viszonyt, semmi ügyet, semmi szerződést. S az ilyen kereszténység az lesz igazán életbölcesség, az lesz igazán eleven, lelkes vallás, elvbevallás, elv-érvényesítés! [...] Az egyházi akció modorában konzervativizmust nem ismerünk; a modor s a taktika változik; az nem lehet konzervatív; konzervatív csak az elv. [...] Mivel pedig a XIX. század társadalmá a szociális eszmék lendületében készül új, pogány alakot ölteni, éppen azért az anyagi érdekek felkarolásában kell kimutatni a kereszténység életre valóságát. Ismétlem: azé a jövő, ki az emberekhez érthető nyelven szól; az emberiség pedig most egy nyelvet ért csak, egy nyelvet, mely egy szót hajtogat s százszorosán körülír, – ez a szó: érdekeink!

A szocializmus legsötétebb oldala a gyűlölködés és a terror. A tömegpsziché két alacsony szenvedélye már magában véve is éles ellentétet jelent minden vallás-erkölcsi alapon álló kultúrával szemben; ugyanakkor pedig aggodalmat ébreszthet a

gondolkodó emberekben, kik aligha kereshetik a haladást s a nemesbülést a rabság s a tömeguralom útirányában. Szegény szabadság s emberi méltóság, hányan veszik föl programjukba ez ideálokat, s hányan tapossák küzdelmeikben sárba őket. Előbb főleg a középkor, az akkori egyház ellen hangzott el ez a vád; s kivált a liberalizmus panasolta föl, hogy a katolikus középkor a szabadságot nem tisztelte, s bár a szabad akaratot tanította - manapság ezt sok kultúrember tagadja, s a szabadságért mégis lelkesül - mégis a tudományos kutatásban, a nézetekben s az emberi fejlődés szabad mozgásában érvényesülését állítólag megakadályozta.

Mi lesz hát ezentúl a szabadság s az emberi méltóság sorsa? A modern fejlődés ugyanúgy az államban, mint a tudományban a több szabadság jelszava alatt indult meg, de azért az állam is, nemkülönben a társadalmi és gazdasági élet is tele van az elnyomás és az erőszakoskodás égbekiáltó bűneivel. Vegyük csak az állami és társadalmi élet operaházát, első versenyporondját, a parlamentet; vegyük szemügyre a pártpolitikai életet, nem látjuk-e abban a hatalmaskodás s az erőszakoskodásnak szabadalmazott üzelmeit? Felnőtt emberek: átlag mégiscsak művelt emberek alkotják a pártokat; de állásfoglalásukat, sakkhúzásaikat, s intrikákat az ösztönösség s az érdekhajhászás kiszámíthatatlansága jellemzi és bélyegzi. Ha ezt a hatalmi huzavonát s e maszlagosító példa nyomában a többi körök és klikkek, a vén rókák kisedő játékaikat nézi az ember, mély bepillantást nyer annak a német filozófusnak a mondásába, s rájön arra, hogy voltaképpen mit is akar mondani, mikor azt írja: „In der Tat hängt die Weltanschauung wesentlich vom Willen ab und auch im einzelnen bestimmen die Erfahrungen des Menschen seine Weltanschauung. Die persönliche Färbung und erst den richtigen Wert.” (A világnézet valójában az akarattól függ, egyedileg pedig az emberi tapasztalat határozza meg. A világnézetet a személyes élmények színezik és adják meg valódi értékét.) S valóban, mennyire igaz, hogy érzelmi momentumok s az azok által befolyásolt akarat vagy inkább akaratosság s ösztönösség határozza meg az ember állásfoglalását és világnézetét.

Ha híres emberek is bizonyos gazdasági és társadalmi életáramokba nem sodródnak bele, ha épp ezen s nem más politikai vagy művészi befolyások alá nem kerülnek, egészen más erkölcsi s politikai ábrázatuk volna, s arról az ábrázatról bizony rá nem ismernénk a mostani emberre. Ezt inkább a szabadság sorsának mondhatnók, mint önelhatározásnak és jellemességnek. „A modern állam szabadsága”, ez is szép szó; de hogy mily nagy hazugság s mily kevés igazság, elég Franciaországra s a modern szabadságnak ottani szabadkőműves bemutatkozásaira rámutatnunk. Ott egyáltalában furcsa műszerekkel dolgozik a szabadság. Szabadságnak nevezett erőszakoskodásban és zsarnokságban csorbult ki a guillotine is, melyet véresszájú és véreskezű „államférfiak kezeltek, kik a természet- és emberjogokat kaparták ki a feledés lomtárából. „Minden ember egyenlő”, „minden ember szabad”, „minden ember szabadon nyilvánítja véleményét”, „minden ember szabadon gyülekezik és társul....”, ezek az emberi jogok papíron; különben pedig, aki nem volt voltaire-iánus, azt lenyakazták, s akinek feje volt ahhoz, hogy keresztény legyen, azt lefejezték.

S mit művelnek a modern jakobinusok a kultúra s a haladás nevében? A guillotine most nem működik, de az erőszak éppen úgy dolgozik s elő akarja írni, hogy az ember mit higgyen s mit ne, s hogyan éljen s hogyan ne. Ezt az erőszakos s még a hitet is előíró „kultúrirányt” követi a szabadság s emberi méltóság nevében a szociáldemokrácia. Még nem élvezzük a szociáldemokrata törvényhozást, de a szellemével s e szellem orgánumával, a vörös ökölrel már ismerkedtünk. Akár a szociáldemokrata hittérítést, akár a szakszervezkedést nézzük, előtérben nem az ige hatalma s a szabad elhatározás, hanem a kényszer és a terror áll. Természetesen a szociáldemokrácia is a tudomány elfogulatlan-ságából s a hírhedt „Voraussetzungslosigkeit” (előfeltétel-nélküliség) tiszta napsütéséből való, s mint ilyen, színgigazságokat állít föl, melyeket tagadásba venni nem szabad. A megbúvólt tömegek ez „igazságokat” buta gondolatlansággal nézik, mint az indiánok a szörnybálványokat. Elhiszik azokat, mert így illik az öntudatosokhoz. Különbösen is üdvös azokat elhinni, ha nem is az örök üdvösséget ígéri érte. E dogmákról nem azt mondják, hogy aki nem hisz, elkárhozik, hanem azt, hogy aki nem hisz, az majd megpuhíttatik, s aki az üdvösség ez aklába nem kívánczik, azt majd beterelelik vagy éhenhalatják.

Ezt a sok szép szabadságot nem annyira mondják, mint inkább megtapasztaltatják; mert ha a mondást vesszük, az egészen másképp hangzik, úgy ti., hogy „a szociáldemokrácia nem felekezteskedik”, no meg úgy, hogy a „vallás magánügy”. E mondás s a valóság közt csak az a különbség van, ami a hazugság s az igazság közt. - Ismerjük ezt a hangot: „a vallás magánügy” s más efféle frázist, - írja egy napilapunk - ezt hirdetik a profánok számára a szabadkőművesek, a keresztény balek-munkások számára a szociáldemokraták, a nők számára a feministák. És sok gimpli /együgyű/ lépvesszejükre száll. A praxisban pedig akként fest ez az elv, hogy sajtójukban és a parlamentben követelik a vallásoktatás eltörlését, az egyház és az állam teljes szétválasztását, a katolikus intézmények megrendszabályozását. A munkásokat állandóan vallástalan elveikkel maszlagolják, papot elmarják a haldokló ágya és a halott koporsója mellől, s a „Népszavá”-ban, a magyar nemzet elbetyárosodásának e vezető pizsoklapjában ügyészi közbelépés után kiabáló istenkáromlásokkal terjesztik a „felvilágosodást”.

Mennyi brutalitás tombol e kabátos s nem analfabéta vadakban az ellenkező vélemények letörésére; mennyi türelmetlenség minden más „hitnek” kigúnyolására! Pedig hát a legjobb esetben nekik is csak „hitük” van, úgy hívják, hogy materializmus; ugyancsak szerény hit, melyben annyi világosság és eszményiség van, mint amennyi napsugár van a vakond szemében; de hát mindenkinek azt kell hinnie, mert? -mert az erőszak így parancsolja. S hozzá még azt kell vallani, hogy ez fölvilágosodottság. Mily szűkkeblű „felekezteskedés” van ebben az új iszlámban! Művelt ember, aki az ember-megbecsülés miliójében nőtt fel, ezt el sem képzelheti. Én sem tudom elképzelni, hogy a pártnak műveltebb elemei mit gondolnak a szociáldemokrácia e kultúrbarbárságáról? Vajon csak az alacsony néposztályok dühöngésének nézik e magatartást, melyet el kell tűrni, vagy a hatalomra jutás eszközének, melyet igénybe kell venni; bármint legyen, az igazi műveltség s a szabadságtisztelet borzadozva látja, hogy a XX. század új társadalmi alakulása a tömegek legrosszabb és legalacsonyabb ösztöneit mozgatta meg s azokkal akar új világot teremteni.

A párthatalmi erőszakoskodást még sajtóságosabban jellemzi az a körülmény, hogy ez a csatázó, inkvizíciós szociáldemokrácia bizonyos „hitet” nagyon kímél, mikor más „hiteket” kegyetlenül üldöz. A „Dohányipari Munkásnők Lapjában” / 1918. április 1./ olvasom, hogy mikor tüntető felvonulást tartottak demokrátáék, a sok fényes zsidó-üzlet láttára egy még „neveletlen” 16 éves leánya elkiáltja magát: „le a zsidókkal”. A rendezők egyike meghallja s a „szorongatott” felekezet” védelmére siet ilyképpen: „Kislány, látom, hogy maga még fiatal, s ezért nem intem szigorúbban rendre, de jegyezze meg magának, mi nem felekezeteskedünk”. Tehát itt a felekezet ki lett kapcsolva, s mi történik azalatt másutt? Erre egy példa. Az egyik gyár vezetését demokrata küldöttség keresi föl és sztrájkjal fenyegetőzik, ha azonnal el nem bocsátja, azon katolikus munkásnőket, akiknek egyetlen, de megbocsáthatatlan bűnük, hogy Jézus Szíve Társulatának tagjai. E hitet üldöző erőszakoskodásban a zsidók vezetnek. Biztosan tudom, hogy az óbudai dohánygyári zavarokban is egy Róth Róza nevű zsidó nő volt az, aki a legvéresebb s legpiszkosabb szájjal rontott neki a katolikus nőknek, s inszecenálta a keresztényüldözést. Temesvárott pedig ugyancsak a dohányipari keresztényüldözésekben egy Róth nevű zsidó ügyvéd hadonászott, s rendezte a kegyetlen bántalmazást.

A szociáldemokrácia sajtója folyton izgat a keresztény, főleg a katolikus vallás és pap-ság ellen, de soha egyetlen árva szava nincs a zsidó vallás s a rabbinusok és sakterek ellen. Nagy diadallal hirdeti, hogy Böggöcs János elvtárs koporsójánál pap nem okvetetlenkedett, de Böggöcs János még élő elvtársai nem fogják megélni az oly jelentést, hogy például Schwartz Mór elvtárs temetésén a rabbi nem okvetetlenkedett. Nagyon találóan írja a „Fejérmegyei Napló”, hogy mennyire egy húron pendül ez az egész magyarországi szociáldemokrata - radikális - haladó - fölvilágosodott - szabadkőműves stb. trupp, annak finom kis példája a magyar intellektuelek számára szerkesztett és a sajnos ma már sok tyúkeszű keresztény magyar intelligens ember által előfizetett „Világ”. A szabadkőművesség éppúgy, mint a szociáldemokrácia, kimondottan vallástalan irányzat. Minden tételes vallás ellensége; soha keresztény vallás szertartásairól hirdetést, tudósítást nem hoz. Soha keresztény vallásról elismerő szava nincs. Soha keresztény vallások istentiszteletének sorrendjét nem közli. Rendben van, gondolja magában, s talán mondja is magában Sereghy Tihamér fölvilágosodott keresztény magyar úr. Mi is azt mondjuk: rendben volna, ha például a pünkösdi ünnepek előtt ily közlemények nem jelennének meg a „felekezetek felett álló” „Világban”: „Istentisztelet. A budai izr. hitközség templomaiban: Főtemplom II., Öntőház-utca 5.; Lágymányosi I., Vendel-utca 12.; Újlaki III., Zsigmond utca 49.; a sebuet ünnepi istentiszteletének sorrendje a következő: esti ima fél 8 óraker, reggeli ima fél 7 óraker, sebuet első napján délelőtt 9 óraker, a főtemplom konfirmáció 11 óraker. A második napon reggel 6 óraker mázkir, délelőtt háromnegyed 10 óraker istentisztelet.”

Tudvalevőleg ebben a fölvilágosodott lapban szokta lesajnálni a szellemes Ignotus a templomok, feszületek előtt keresztet vető kis katolikus iskolásleányokat. Igazán szép ez a következetesség! Nem mutatja-e az ily eljárás azt, hogy a szociáldemokrácia hitelvi tekintetben sem intakt, s hogy nem annyira materialista nem törődés, mint inkább voltaire-i és zsidó gyűlölet fészkelődik keblében? E szemfényvesztő hazugság leleplezésére most írásba foglalják s a központba küldik a hívő munkások az eseteket.

E tünetekből ítélve, azt kell hinnünk, hogy a szociáldemokrácia átvette a hatvanas és hetvenes évek garázdálkodó liberalizmusának türelmetlenségét, mellyel az a pozitív kereszténység ellen viselkedett. A különbség e két atyafi közt csak az, hogy a liberalizmus a polgári hitetlenséget az akkor bálványozott „tudománnyal” párosította, míg a szociáldemokrácia a tömegek durvaságát a „létért való küzdelemnek” új nagyhatalma által ütteti lovaggá. Amilyen a lovak, olyan a harcmodora is. A szabadság iránt, nem csoda, hogy nincs nagy érzéke; hiszen őt a létért való küzdelem emlőin nevelték, azokból pedig nem tejet, hanem pálinkát és mérget szopott.

Azért is a harcmodora durvaság, az eleve türelmetlenség, a kereszténység neki vörös posztó, zsarnoki követelménye pedig az, hogy a munkásnak hinnie nem szabad, s ha a hitet a munkás a lelkéből ki nem tépheti, kész a testét megtörni. Hát nem állhattak volna be az ily vitézek Néró zsoldjába vagy XIV. Lajos dragonádáiba? S nem lesznek-e túl e szomorú száj- és ökölhősök az általuk túlságosan vérrel aláfestett spanyol inkvizíción? A spanyol inkvizíció azonban becsületesebb volt, mert nem hazudott, hanem világosan kimondta, hogy csak meggyőződéses katolicizmust tűr el Spanyolországban, aki tehát hipokrita, az pusztuljon; míg a szociáldemokrácia öt századdal előbbre akar lenni a haladás útján, s hirdeti, hogy a vallás „magánügy”, ugyanakkor pedig vértanúságba kergeti azokat, kik hisznek, s meggyőződésükből ily mocskos fickek kedvéért nem engednek, de hát az inkvizíciót spanyol keresztények, míg ellenben ezt a szociáldemokráciát Jakabok és örült spanyolok végzik. A gyakorlatban tényleg nem tartunk már messze a vértanúságtól. Amit, hogy mást ne említsek, legutóbb a pozsonyi, pécsi, temesvári, főleg pedig az óbudai dohánygyári munkások üldöztetéséről és szenvedéseiről olvastunk, az minden kultúremléket mélyen megrendít, s tisztelettel és szimpátiával tölt el a munkások iránt.

Megrendíti az, hogy a szociáldemokrácia a legalávalóbb és legdurvább eszközökkel, ököllel, bosszantással csinál magának propagandát, s hogy nem tűri, hogy valaki katolikus legyen. Véres üldözés alá fogták a múlt nyáron a katolikus munkásokat, gúnyolták vallásukat, a munkatermekben álló Szűz Mária szobrokra cafatokat akasztottak, ütötték, verték a munkásokat, s piszkos, szemérmetlen szóáradatban öntötték ki gyűlölködésüket; s gyönyörűen írja a „Dohánygyári Munkások Lapja” s ez írások szelleme úgy üt el a szociáldemokratikus durvaságtól, mint a Margitsziget tulipános kertje a budapesti kloákák hálózatától: „Nem akadt Júdás közöttük, tudták, mi a kötelességük, életüket és vérüket készek voltak keresztény vértanúk millióihoz hasonlóan föláldozni a keresztény igazság érdekében. Óbudai testvéreink s azután az üldözött lágymányosiak, a síp utcaiak is csak sajnálni tudták eltántorodott, megtévesztett vörös testvéreiket, kikről tudták, hogy róluk is elmondható, ami a Krisztust üldöző néptömegekről, hogy „nem tudják mit cselekszenek”.

S ismét: „Szegény Rothék és vörösek, ezek azt hiszik, hogy minket, Krisztusnak igaz híveit, minket keresztényszocialistákat, akik az evangélium szellemében élünk és sorsunk javításáért több s igazabb s egyedül boldogító eredményekkel küzdünk, el lehet tántorítani meggyőződésünktől, - gondolják, hogy minket csakúgy át lehet gyúrni istentagadó vöröskké, mint a tésztát. Nem, mi nem pép, mi nem tészta vagyunk, hanem tiszta, kemény

márvány, melybe Jézus neve és szelleme van belevésve”. E harcok és kegyetlenkedések most már okmányyszerű hitelességgel vannak kiderítve, amennyiben a budapesti magyar királyi törvényszék elítélte azokat a szociáldemokrata munkásnőket, kik a múlt nyáron nekiestek a keresztény kisdud csapatnak, mely nem akart hitét megtagadva a szociáldemokrata szervezetbe belépni. Mindezek után nem lehet kétség aziránt, hogy mily ítéletet hozunk mi is a szociáldemokrácia kultúrirányzatáról és tartalmáról, főleg ha azt a szociáldemokráciát vesszük tekintetbe, mely elvből elzárkózik minden más társadalmi osztálytól s melynek egyik tézise: az izommunkának fölénye az agymunka fölött.

Egy percig sem vonom kétségbe a szociáldemokrácia érdemeit, aminthogy nem tagadom törekvéseinek jogosultságát sem a béreknek s a munkások háztartási szintjének emelésére nézve. Még azt is elismerem, amit egy szellemdús író nő jegyez meg, hogy „a milliók általános jólétének emelése tényleg az emberiségnek elsőrendű kötelessége s hogy e kötelesség teljesítéséért méltán hálásak lehetünk, hívják azt, aki így cselekszik, akár szociáldemokráciának is”. Megértem azt is, amit folytatólag mond, hogy „bár a szociáldemokrácia föllépése erőszakos, de mikor lehetett szelíd, szép szóval a hatalomtól valamit kicsikarni? Nem kellett-e a gazdasági s társadalmi egyenlősítést mindig és mindenütt ökölcsapásokkal kierőszakolni?” Én is el tudom ismerni a szociáldemokrácia érdemeit s azok elől e cikkeimben sem zárkóztam el; tudom azt is, hogy a mammon-bálvány vaskarmait nem érdemes kesztyűs kézzel simogatni, hanem vasszervezetek feszítő erejével kell azokat letörni; tudom azt is, hogy időnként beköszönt a nagy társadalmi s gazdasági tisztálkodás és takarítás, s hogy a kloákákat nem lehet aranykelyhekkel öblögetni, hanem ahhoz vedrek, s nem esztéták és filozófusok kellene: hanem e szolgálatokkal szemben mégis folyton rá kell mutatnom azokra a kolosszális tévedésekre, melyekbe az elkapott világreformerek beleesnek, nevezetesen pedig arra a durvaságra, arra az erőszakoskodásra s mérhetetlen elbizakodottságra, mellyel a tömeglélek legalacsonyabb ösztöneit ébresztik, s mellyel mindent megvetnek, ami szent és nagy, s ami az embert jobbá s nemesebbé teheti.

Értelmetlen suhancok és zsebkendőhöz is alig szoktatott lapajok lekritizálnak mindent, amit, nem mondom, Plató és Arisztotelész, hanem Kant és Hegel nagyra tartott. Lehet-e már most igazi kultúráról szó, hol a bölcs mérséklet egyáltalában ismeretlen lelkiállapot? Lehet-e kultúra ott, hol az állatot s annak legrosszabb szenvedélyeit föl szabadítják, s hol a fiatalságot az eszményiségnek s az erkölcsi ideáloknak megvetésére ösztönzik? Mit használ technika és szakszervezet ott, hol kultúrbarbárok élhetnek vissza ezekkel? Az erkölcsiség mindenütt csak önfegyelmzés, önmegtagadás, önfékezés által tisztul s erősbül meg bennünk; minden haladásban, a lelki kultúrában is, a jelszó csak az lehet, hogy fölfelé tartunk s az ösztönöket zabolázzuk. Erre kevély s pökhendi emberkék, kiknek fejét mindenféle elméletekkel összezavarják, s kik erejüket az erkölcs gyakorlatainak megvetésében fitogtatják, ugyancsak nincsenek beállítva, s így azután nem is a kultúrhatásnak, hanem a kultúrbarbárságnak útjain haladnak.

Csoda-e, hogy ily körülmények közt a kereszténység s a szociáldemokrácia közt elvi ellentétek élesednek ki s hogy a zabolátlan mozgalom dühének s szenvedélyességének piszkos árját elsősorban a katolikus egyházra zúdítja?

1.2.2. A munkáskérdés

RÉZLER GYULA

A magyar nagyipari munkásság kialakulása 1867–1914

Budapest, 1945, Faust. 33–46.

Rézler Gyula (Miskolc, 1911. május 31. – Budapest, 2001. október 29.) szociológus. A budapesti Pázmány Péter tudományegyetemen tanult, tagja volt az Eötvös Kollegiumnak. 1935-ben szerzett történelem–földrajz szakos tanári diplomát. 1938-ban Szegeden társadalomtörténetből, majd 1941-ben Pécsen államtudományokból doktorátust szerzett. 1938 és 1941 között munkatársa volt a Miniszterelnökség Gazdaságkutató osztályának 1943-ban alapítója és első igazgatója a Magyar Munkatudományi Intézetnek. Elsősorban munkás- és üzemszociológiai kutatásokkal foglalkozott. 1945 és 1948 között az Újjáépítési Minisztérium szaktanácsadója volt. 1948 novemberében Ausztriába emigrált, majd 1952-től az Egyesült Államokban élt. Egyetemi tanárként dolgozott New Yorkban, Chicagóban. Széleskörű szakmai tudását 1976-tól munkaügyi döntőbíróként kamatoztatta. Szakmai írásában a technikai fejlődés és az automatizálás munka világára gyakorolt következményeivel, illetve a munkaügyi viták rendezésének kérdéseivel foglalkozott. 1998-ban visszakapta korábban elvesztett magyar állampolgárságát és az MTA külső tagjává választották.

A magyar nagyipari munkásság kialakulása című, 1938-ban publikált, majd 1945-ben bővített változatban újra kiadott munka a nagyipar fokozatos térnyerését mutatja be. Kitér a munkásság helyzetének, a munkaidő, a bér, az életmód tárgyalására részletes statisztikai adatok felvonultatásával.

A nagyszámú gyáralapítás a munkaerő-szükségletet hatalmas arányokban növelte meg. Ennek a szükségletnek még kisebb mértékben sem tudott megfelelni a meglévő csekély számú gyári munkásság, amely különben is a működő gyárakban már munkahelyet talált. Az így támadt űrt azoknak kellett betölteniük, akik – munkalehetőség híján – a gazdasági élet többi termelési ágából kiszorultak. Érdemessé tették a gyárakban való elhelyezkedést a növekvő munkáskereslet folytán kialakult bérek, amelyek ezekben az időkben az ipari munkásoknak viszonylagos jólétet biztosítottak. Ez a kedvező gazdasági helyzet nemcsak a munkanélkülieket vonzotta a gyárakba, hanem azokat is, akiknek megvolt ugyan másutt a keresetük, de anyagiak szempontjából a gyári munkabér megfelelőbbnek mutatkozott. A nagyipar felszívó ereje következtében

a gyári munkásság külön városrészekben helyezkedett el. A folytonos együttlevés a gyári munkának a többi foglalkozástól elütő jellege és legfőképpen a munkások megnövekedett száma idézte elő, hogy a munkásság a magyar társadalomban új csoportot kezdett alkotni.

E folyamatban emberek tízezrei kerültek máról-holnapra teljesen új életkörülmények közé. eddigi érdekeik megváltoztak, s ezzel kiléptek azokból a társadalmi keretből melyekben eddig helyet foglaltak. Ilyen nagyszámú egyedeknek rövid idő alatt bekövetkezett helyváltoztatása a magyar társadalom szerkezetének részleges változását kellett előidéznie. [...]

A magyar munkásosztály tehát főleg a kisiparosság és a falusi földműves és állattenyésztő parasztság tagjaiból alakult. Vizsgáljuk meg, hogyan történt az egyik társadalmi osztályból a másikba való átlépés, hogyan változtak meg az első generáció körülményei, miként érvényesült már a második generációnál a hasonulás.

A kisiparosságot a gyárakba a nagyobb lehetőségek vonzották. A nagyipar megindulásakor nagy szükség volt tanult munkásokra. Ezeket jól megfizették, úgyhogy a kisiparosi életnívót, mint gyári munkavezető vagy előmunkás is fenntarhatta. A helyzet megváltozott, mihelyt a gazdasági válságok alkalmával a keresetet csökkentették és a gyárak versenye által elsorvasztott kisiparosok is a munkáskínálatot növelték. 1873-ban a bécsi tőzsdekrach nyomán következett be az első gazdasági válság. Nagy munkás elbocsátások voltak, amelyek a munkabéreket természetesen csökkentették. A gyárakban elhelyezkedett kisiparosság keresete apadt, és az életnívója jövedelme alábbszállásával arányosan gyengült. Ez a keresetcsökkenés volt az a tényező tulajdonképpen, amely a gyárakban elhelyezkedett kisiparosokat korábbi társadalmi osztályuktól elválasztotta és a munkásosztályba beolvasztotta. Érdek- és politikai körök elfordult a polgári pártoktól és lassankint a gyárhoz és a gyárban dolgozó társaikhoz szabódott. Sok esetben rövid időn belül már érdekellentétbe is kerültek a kisiparossággal.

A falusi társadalmi réteg feljövő generációjának körülményei még inkább megváltoztak, mint a nagyiparba bekapcsolódott kisiparosságé. Az utóbbiaknak a gondolatvilága, a már régen végzett közös irányú munka következtében mégis közelebb állt a nagyiparhoz. Ellenben a földműves nép gondolkodási módjának is teljesen át kellett alakulnia, amikor az eddigi működésétől eltérő, azzal nagy ellentétben lévő gyári munkát választotta hivatásul. Az új életviszonyok és körülmények hamarosan átalakították. Még ha meg is akarta tartani az egyes hazai szokásokat, s nem is értette meg az idegen eszméket, a vele szemben érvényesülő új hatások ellen védekezni nem tudott. Ehhez nem volt megfelelő műveltsége sem, de az új élet, amelybe került, nem is engedte a régi gondolkodás és szokás fenntartását. Ez a munkásosztályba lépő első generáció sorsa.

A második generáció, úgy a kisiparosságból, mint a mezőgazdasági népeiségből származó munkásoknál is már teljesen homogén. Ez érthető, mert születésüktől kezdve mindegyiket ugyanazok a hatások érték. Külvárosokban, bérkaszárnnyák között nőttek fel, kora ifjúságuktól fogva a gépek mellett dolgoztak. Ezeknek az együttes

hatása alatt gyári munkássá alakultak át, akiknek lelkülete ugyanaz, akár Londonban, akár Bécsben, akár Budapesten élnek, mert lelkivilágukat, képzelet- és fogalomkörüket ugyanazok a hatások alakították ki: a külváros, a bérkaszánya, a gyár és a gépek üteme. [...]

Ettől a külső irányú és igen rövid ideig tartó rétegződéstől eltekintve, a munkásosztályon belül a nagyipar sajátos jellege szerint is kialakult bizonyos függőleges irányú rétegződés. A döntő szempont az egymásközi társadalmi emelkedésnél, vagy leszállásnál a szakértelem volt. Ez jelentette a nagyobb bért, s ennek folytán a kedvezőbb gazdasági és kulturális életkörülményeket.

E szempont szerint a munkásság két nagy csoportra tagozódott: tanult és tanulatlan munkásokra. A tanult munkások képzettségüknek megfelelően nagyobb munkabért kaptak. Mesterségük elsajátítása közben a különböző alsó- és középfokú ipariskolákban általános műveltségre tettek szert. Ezek az előnyök a munkásosztályon belül a tanult munkásoknak elsőbbséget biztosítottak. A nagyobb bér magasabb életnívóra nyújtott lehetőséget. A képzettség, az általános műveltség pedig az egymásközi életben, a szervezkedésben adott tekintélyt a szakmunkásoknak. Döntő szerepük lett a céhek megszűnése után alakított szakszervezetekben, amelyeknek eleinte csak tanult munkások lehettek s tagjaik. A politikai pártmozgalom is a szakszervezetekben már kipróbált és ott vezető szerepre jutott munkásokat használta fel vezetőül.

A tanulatlan munkások a munkásosztálynak azt a részét képezték, amely napszámos munkát végzett, vagy a gépek mellett teljesített segédmunkálatot. E munkának megfelelően bérük kisebb és életmódjuk is primitívebb volt. Legtöbbjük még írni és olvasni sem tudott. A szervezkedésekben ők szolgáltatták a népgyűlések tömegét. Egyébként csak a politikai irányú szervezkedésbe kapcsolódhattak be, a szakszervezetekből sokáig ki voltak zárva. Viszont a politikai pártokban szívesen fogadták őket, mint olyan tömeget, amelynek nem is lehetett – képzettség híján – ellenvéleménye. [...]

Magyarországon a tanult és tanulatlan munkások közti különbség fokozott mértékben mutatkozott a városi kispolgárságból kikerülő szakmunkások és a vidékről feljövő napszámosok között. A további generációk már öntudatosabbak lettek, a fővárosban vagy a többi ipari centrumban a szükséges műveltséget is megszerezték. A közös sors összevegyítette őket a tanult munkásokkal, és a fennálló válaszfalakat a minimálisra szűkítette.

A munkásosztály külső és belső rétegződésével egyidejűleg, megfigyeltünk egy vízszintes tagoltságot is, amelynek az oka Magyarország nemzetiségi viszonyaiban rejlett. A munkásság vízszintes irányú tagolódást különféle nemzetiségű munkásoknak egymás mellett való elhelyezkedése jelentette. A nemzetiségi keveredést a külföldi munkásbevándorlások is nagymértékben előidéztek. [...]

De a magyar állampolgárságú munkások között is kevés volt a magyar nemzetiségű. Budapest kivételével ugyanis a nagyipari központok olyan vidékeken fejlődtek ki, amelyeken nagyrészt nem magyar nemzetiségűek laktak. Köztudomású, hogy az ipari gócpontok helyét elsősorban a nyersanyag közelsége határozza meg. Nagy-Magyarország fontosabb ipari nyersanyaglelő és bányászó helyei pedig a magasabb

hegységekben voltak, amelyek korábbi északi, keleti és déli határainkkal párhuzamosan, jobbra az ország szélén vonultak. Viszont Nagy-Magyarország nemzetiségei úgy oszlottak meg, hogy a magyarság zöme inkább az ország közepén helyezkedett el, míg a többi nemzetiségek a határok mentén települtek. A bevezető részben felsoroltuk a XIX. század első felének nagyobb gyárait települési helyükkel. Csak felszínes pillantást vetve ezek földrajzi helyzetére, rögtön látni lehet, hogy a gyárak legnagyobb része már a meginduláskor a Felvidéken és Erdély ama részein helyezkedett el, ahol a nemzetiségek voltak többségben. A gyáraknak ez az elhelyezkedése már nagyvonalakban meghatározta a munkásság nemzetiségi viszonyait. De rá kell mutatni arra is, hogy nagyobb számban voltak az idegen nemzetiségű munkások, amint ezt az ország nemzetiségi aránya engedte volna. Ennek oka pedig az előbb felsorolt tényezőkön kívül a magyarság bizonyos faji jellegzetességeiben rejlett. Nemzeti történetünk egész folyamán a magyarság az ipar vagy a kereskedelem gyakorlásában arányszámánál sokkal kisebb mértékben vett részt, s a mezőgazdálkodást vagy a hivatalnokoskodást tekintette igazi élethivatásának.

PULSZKY ÁGOST

A munkáskérdés

Budapest, 1890, Eggenberger. 6–14.

Pulszky Ágost (Bécs, 1846. július 3. – Budapest, 1901. szeptember 11.) jogfilozófus, szociológus, liberális politikus. Londoni és torinói középiskolái után, jogi tanulmányait a Pesti Egyetemen végezte. 1872-től egyetemi magántanárként, 1875 és 1894 között a jogbölcselet professzoraként tanított. 1887-ben az MTA levelező tagjává választották. Deák-párti, mérsékelt ellenzéki, majd szabadelvű programmal több ízben országgyűlési képviselővé választották. 1894-től közoktatásügyi államtitkár volt. Alapítója és első elnöke 1901-től a Társadalomtudományi Társaságnak, és alapítója a Huszadik Század című lapnak. Jelentős szerepe volt a szociológiai szemlélet, mint a közgazdaságtan, az etika, a politikatudomány és a jog- és állambölcselet diszciplínáit összegző általános társadalomtudományos megközelítés terjesztésében. Elsősorban jog- és államtudományi munkákat írt, de értekezett a nemzetiségekről, illetve az egyetemek fejlesztésének ügyéről is.

A munkáskérdés című írás az egyik első tudományos igényű elemzés a témában. A következtetések között kiemelte, hogy a sajátos magyarországi viszonyok között jelentkező problémák nem orvosolhatók sem a nyugat-európai megoldások változatlan átvételével, sem csupán államhatalmi korlátozással vagy a radikális követelések teljesítésével, hanem csak a társadalmi és termelési egyensúly fenntartását biztosító „felvilágosult önérdék” érvényesítése révén.

Kétségtelen, hogy a nagytőke melletti termelés folyamán a munkások tudata egyrészt az állapotok ki nem elégítő voltáról, másrészt összetartozandóságukról és az erőről, a melyet együttes működéssel kifejthetnek, sokkal rohamosabban ébred, mint ahogy az az elégedetlenség szokott terjedni, a mely a földműves osztály konzervatívizmusán, a hagyományokhoz való ragaszkodásán, önmegadásán lassan rágódik tova. Ugyanaz a paraszt, a kinek ősei nemzedékeken keresztül évenként csak egyszer-kétszer éltek húseledellel, a ki, ha cselédnek szegődött, nem ütközött meg rajta, mert nem is képzelte lehetőnek mást, mint hogy több családdal egy szobában lakják együtt, – ha gyármunkásnak áll be, pár év múlva tűrhetetlennek fogja találni a régen megszokotthoz képest kétszeres bért, kényelmet, táplálékot. De ugyanez a változás körülményeiben, ugyanez a felébredés az ősi elaléltságból, ugyanez az értelmi fellendülés, a mely elégedetlenné teszi, a mely esetleg a társadalommal szemben nagyobb követelésekre készíteti, egyszersmind az állam közösségébe tartozás mozzanataira is irányítja figyelmét: polgárrá, habár talán kedvetlen polgárrá teszi azt, a ki addig a hazának csupán lakosa volt. Az ősi környezetben a nemzetiségi nagy rétegeket magyarokká átalakítani semmi iskolai törvénynek, semmi közigazgatási mesterfogásnak sikerülni nem fog; a központosított telepek, a városi élet, a gyáripár az egyedüli eszközök, a melyek által gyorsulhat a nemzeti egybeolvadás munkája. [...]

Arra, hogy a munkáskérdést meg lehessen oldani, mindenekelőtt a tőkének kell nagymértékben szaporodni. A tőke nagy tömege nélkül munkáskérdések nem keletkezhetnek, de nem azért, mintha a bajok, amelyekből fakadnak, nem léteznének, hanem, mivel a nép átlagos színvonala alatta marad azon mértéknek, amelyen a kérdések jelentőségét maga megérzi, felfogja, és ennek folytán kedve támad azokat felvetni. Minél kevesebb a tőke, annál olcsóbb a munka, s egyetemes tapasztalat szerint éppen aránytalanul olcsó és értéktelen a nyers munka maga. A kézi és műipar termelése nagy értéket képvisel a nemzeti vagyonban, hanem folyamata a nagytőke gyűjtésére nem alkalmas. A kisiparos nem használhatja fel a pillanatnyi konjunktúrákat; ritkán s csak megszorított mértékben dolgozhat nagy kivitelre, világpiacra. Ezen kívül szabad szervezetű társadalomban, amely egyes osztályt védelemben lefelé nem részesít, természetesen gyorsan fokozódik a verseny a kisipar minden haszonhajtó ágánál s minden kedvező foglalkozási körben a termelés bővülésével párhuzamosan szaporodnak a fogyasztó egzisztenciák. Ennek folytán viszonylag vagyonos alsó fokú középosztály keletkezését idézi elő a kisipar, s így előnyös az államra, amelynek részére az értelmiség és ügyesség tömegét biztosítja, s amelyben a tűrhető körülmények közt élő családok számát növeli, de sem a tömeges szükségleteket kielégíteni nem képes, sem a világverseny válságaival, s az ízlés és divat hirtelen átalakulásaival szemben meg nem állhat, mert nem vezet oly tetemes összegek megtakarítására, amelyek mellett egy-egy időre veszteséggel is dolgozhatna. Védelemre szorul nemcsak keletkezése alkalmával, hanem fennállása alatt is folyton, különösen lefelé, a betóduló alsóbbrendű munkások ellenében; tartalékkal önmagában nem bír s természetével ellenkező a hirtelen, vagy bizonyos határokon túl való terjeszkedés; növekedése szükségképpen csak lassú és fokozatos lehet. Ennek következtében, ameddig Európában a természeti erők fölött

nyert uralom s a gépészet haladása a nagy gyáripart még meg nem alapították volt s lényegileg a kézi ipar szükségéi szerint alakult a társadalom iparos részének szervezete, e szervezet következetesen a korlátozás, a megszorítás azon rendszeréhez illeszkedett, amely a céhszabályzatokban és a mesterek kiváltságait biztosító törvényhozási intézkedésekben lelte kifejezését. Az iparos osztályon kívül álló munkásokkal szemben hathatós gátak voltak megállapítva, nehogy könnyűszerrel eláraszthassák áruikkal a piacot. A szükséges segédmunka viszont törvényes bérmaximumokkal volt biztosítva, annyival inkább, mert az uralkodó földművelő osztály saját érdekéből is hasonló intézkedéseket eszközölt. Az iparos így saját céljaira kizsákmányolhatta az alsóbb helyzetű tömegeket, kivált a segédmunkásokat, annál is inkább, mivel egyrészt szükségképpen kapcsolatban van s gyakran ugyanazon kezekben összpontosul a kézi ipar s cikkeinek elárúsítása, s így egyszersmind bizonyos uzsora gyakorlása volt lehető a kisebbrendű közönséggel szemben, másrészt a mesterekből álló céhek és testületek hatósággal is fel voltak ruházva a tanoncok és segédek felett. Minden korlátozása a munkástömegnek, amelyet utóbb a gyáripár a munkásokkal szemben felhasznált, azon törvényhozási intézkedésekben gyökerezik, amelyeket a kisipar valamikor a maga érdekében érvényesített; csak hogy akkor az alsórendű munkások annyival is rosszabb sorsban részesültek, mivel az egyes műhelyekben szétszórva, úgyszólván parányokra oszolva, bajaik közösségét alig ismerhették fel s még kevésbé gondolhattak azok orvoslására. [...]

A gyáripár természete és hatása ezzel egészen ellenkező. Mindenekelőtt, gépekkel helyettesítve az emberi nyers erőt, csökkenteni látszott a foglalkozó munkások számát. Majd, előbb képzelhetetleneknek látszott arányokban fokozva és olcsóbbítva a termelést, hirtelen népességi szaporulatnak nyitott tért, amit szükségképpen a bérek viszonylagos csökkenése kísért. Ahol fennmaradt egy-egy korlátozás a munkásokkal szemben, természetesen, amennyire lehetett, felhasználta, de kíméletlenül lerombolta azon biztosítékokat, amelyeket a mesterek saját maguk számára szereztek. A nagytőke azon lehetőségek folytán, amelyeket mozgékonyasága, országról-országra s foglalkozási ágról foglalkozási ágra való könnyű átcserélése nyújt, önmagával szemben kizárta az elszigetelten dolgozó egyes iparosok versenyét, számos téren leszorította őket a munkásvezetők, majd egyszerű munkások állásába. Növekvési képessége szinte korlátlanul bizonyult. A kivétel feltételeihez való alkalmazkodás tehetsége által minden legkisebb részen be tudott hatolni, még oly országokba is, amelyek eleinte befolyásától idegenkedtek s védvámokban kerestek rendjük biztosításaiba fegyvert. A gazdasági szabadságot ekként hosszú ideig egészen a saját előnyére aknázhatta ki a gyáripár annál is inkább, mivel a nagy tőkék szövetkezése és szervezkedése sokkal könnyebb volt, mint az általuk kizsákmányolt osztályoké. A termelt cikkek árának rendkívüli leszállítása folytán hozzáférhetővé lettek azok a tömegek részére. A régiekkel egy összegű, vagy még valamivel csekélyebb bérekért is a kényelemnek hasonlíthatatlanul nagyobb fokát élvezhették így a munkások, de szükségleteik annál gyorsabban emelkedtek, s a foglalkozás bizonytalansága, amely a gyáripár árnyoldala, súlyos gonddal terhelte azokat, akik addig ugyan tényleg rosszabb sorshoz, hanem élélhetésük tekintetében

kevésbé kétséges létfeltételekhez voltak szokva. A gyáripar részben egyszersmind drágította a földművelést, amelyben a gépek legkésőbb alkalmaztattak. A munkástömegeket a mezőről telepeikhez szólította: s urainak új keletű, hirtelen szerzésű vagyonával veszélyeztette a hagyományos arisztokráciák politikai és társadalmi fölényét. Lassanként azonban az együttműködésre és szervezkedésre szoktatta a munkásokat is, akiket mintegy katonailag tagolt nagy tömegekben központosítva használt fel; ennek folytán természetes, hogy őket a nagytőkével szemben az ez által felkeltett igények kielégítésére és a feltételeiből származó egyesüléseikben védelem keresésére ösztönözte: oly törekvésekre, amelyekben a kiváltságos helyzetüket fenyegetettnek érző nagybirtokosok törekvéseivel találkoztak. Sőt, nemcsak a gyáriparnál használt, hanem a fennmaradt kisipar szolgálatában álló munkások is megtanulták a szövetkezés titkát. A nagytőke ennek folytán a harcot többé nem egyedül maga ellen idézte fel, hanem fegyvereket nyújtott egyszersmind az általa úgy is nyomasztó helyzetbe jutott kisebb munkaadók ellen. Továbbá nemzetközi természete által versenyét is, de az általa életre keltett szervezkedési hajlamot is átültette oly országokba szintén, amelyekben maga még nem honosodott meg, s amelyek ennél fogva ki nem kerülhették a kíséretében járó csapásokat, bár áldásait csupán igen csekély részben és csak közvetve élvezték.

FÖLDES BÉLA

A munkáskérdés megoldása

In: Földes Béla: A socialis kérdéstről. Nemzetgazdasági tanulmányok.
Budapest, 1876, Pesti Könyvnyomda. 109–157.

Földes Béla (1848–1945) politikus, közgazdász statisztikus. 1872–1973 között a Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatóhelyettese, több egyetemen tanított nemzetgazdaságtani tárgyakat. A magyarországi történelmi statisztikai és gazdaságtörténelmi kutatások elindítója, több gazdasági és társadalompolitikai témájú monográfia szerzője. 1905 és 1918 között függetlenségi párti programmal országgyűlési képviselő, az Esterházy- és a Wekerle-kormányban tárca nélküli miniszter.

A socialis kérdéstről című munkája a szociálist kérdést a munkáskérdéssel azonosítja. Benne áttekinti a munka emberi társadalmakban játszott szerepét, az iparfejlődés társadalmi következményeit, az európai munkásmozgalmak történetét. Bírálja korának a munkáskérdés megoldására tett javaslatait, többek között a kommunista megoldási alternatívát is. Földes szerint az egalitárius kommunizmus szükségszerűen kudarcra van ítélve, mert nemcsak a szabadság garanciáját adó tulajdont számolja fel, de a személyes motivációkat is megfojtja, az állami erőszakkal teremtett mesterséges egyenlőség pedig – lévén természetellenes – nem állhat fenn tartósan, az egyenlőtlen-ségek szükségszerűen újratermelődnek.

A mai közjog elismeri az államot, mint mindennek legmagasabb célját, mely minden egyéniség egységét foglalja magában. Egy ilyen államöntudat, áthatva az egyenlőség uralkodó eszméjétől, mindenestre más jogosítottat nem ismerhet el maga mellett. Azonban másfelől mégis csak az egyesek – mint jogosult személyiségek – társulatának tekintetik s azoknak szabad tért kell engedni. Ezen két ellentétes nézetből támadó harcban azon nézet lép fel, hogy az állam nemcsak megközelíthetővé tegyen mindent mindenkinek, hanem valóságban is szerezzon. Ezen nézetből indul ki a St. Simonizmus¹⁵ és Fourierizmus¹⁶ valamint a kommunizmus is; az elsónél az egyenlőség az élvezetek egy jótállott minimál összeg által létesítetik; ez azonban nem történhetik egy kegyetlen hierarchia nélkül, mely az egyéniség hatáskörébe átnyúl, az emberi egyéniséget korlátozza. Azon kívül ezen állam azon a több mint kockázatos nézeten és feltevésen alapul: hogy a társadalmi intézmények kigondolt összhangjában az emberek minden ösztönei és szenvedélyei kielégítést találnak anélkül, hogy másnak jogkörébe gátolva lépjenek. A kommunizmus a legkövetkezetesebb, miután ez az egyenlőséget a legtágabb kiterjedésben egész a túlsó következményekig képviseli, és mindenkit nemcsak egyenlően jogosít, nem csak egy minimál összeget biztosít, hanem a tökéletesen egyenlő részvétet akarja keresztülvinni. Azonban a kommunizmus teljesen elöl minden egyéniséget; az ember, mint olyan megsemmisítetik, csak a polgár, jobban mondva, csak egy szám maradt meg. Minden ember lemészároltatik áldozatul azon borzasztó eszmének: van egy egyenlőség, mely a természet gúnyjára az államra tukmáltatik, mely a munkához való minden személyi ösztön hiányában végképp és bizonyosan nyomorban elvész. [...]

A szocializmus és kommunizmus tehát azon eszméknek, rendszereknek, felekezeteknek és mozgalmaknak összefoglalata, melyek a személyi egyenlőség gondolatából kiindulva, a munkásoknak a birtokos osztályokkal teljesen egyenlő jogosultságát nemcsak kívánják, de végrehajtani akarják. De ez lehetetlen; mert ha a tulajdon nem semmisítetik meg teljesen, akkor előáll ismét az előbbi egyenlőtlenesség s azért a socializmus fél eszköz. Előbb-utóbb a kommunizmushoz vezet, ez pedig a legnagyobb igazságtalanság; ez kizsákmányolása az erősöknek a gyengék által, tehát ismét csak egyenlőtleneséget szül; megsemmisíti a szabadságot, miután a kommunisztikus államban minden a kormány által határozottatik. Mindkettő borzasztó diktatúrához és hatalomérti harchoz vezet és előáll a bellum omnium contra omnes¹⁷ őszállapota. A munkához való serkentés hiányzik, mert az egyéniség megsemmisítetik, melynek valószínűsítése az államnak főfeladata volna. A socialis állam, minden személyiség feltétlen alárendelésével az egésznek akarata alá, megsemmisíti az államot, hogy egy társadalmat alkothasson, mely mindenkinek, tekintet nélkül tulajdonságaira, egyenlően oszt ki, megöli a személyiséget és a társadalmat, egy államért, mely minden tagját a nyomor és szegénység egyenlő fokára lenyomja. De ezen egyenlőség ellenkezik a természettel; a valódi egyenlőség abban áll, hogy minden belsőleg képesített ember mindenhez juthasson nem abban, hogy senki a legnyomorékból nyomor mindennapi színvonala felé emelkedjék. [...]

15 Claude Henri de Rouvroy de Saint-Simon (1760–1825) utópista szocialista gondolkodó

16 François Marie Charles Fourier (1772–1837) utópista szocialista gondolkodó

17 Mindenki mindenki ellen.

Mindazon megtámadások közt, melyeket a szocializmus és kommunizmus mai társadalmunk ellen intéznek legjogtalanabb a tulajdon megszüntetése. A tulajdon fő védőeszköze a szabadságnak; az angolok erről már régen meggyőződtek. Valamint a családi kötelékek gyengülése a társadalom kellemét, célját, sőt a polgáriasodás leg-hathatósabb eszközét megsemmisíti, úgy a tulajdont sem lehet korlátozni a központi hatalmak túlemelkedése nélkül. Minden igazán liberális bölcsészet első kötelessége tehát a tulajdon elvét egész fontosságában és kiterjedésében megerősíteni és szükség esetében megvédeni. [...] A mellett a termelés pangana, az egyesek közti harc nem szűnnék meg és az anyagi tért elhagyva a hatalom körüli verseny fölött folynék és a kommunizmus a legnagyobb barbárság rendszerévé válnék. [...]

Mint a munkásosztályok emelésére szolgáló eszközt ajánlják mások a bérmínimumot. Ezt is helytelennek találjuk. A bér, úgy mint minden árú, a kereslet és kínálat közti viszony által határozta meg, és ezen törvénynek működését még az államnak sem szabad gátolni. Ha az állam magasabb bért rendelne, mint az iparos adhatna, akkor megtámadja az egész termelő rendszert, melynek következménye a socialis bukás. Mivel pedig bérmínimum által nem csak az ipari cikkek, hanem az élelmezési cikkek is drágábbak lesznek, általa a munkás is, mint fogyasztó, leginkább sújtatik.

Említésre méltó még azon modus is, melyet már több oldalról ajánltak, s melynek természete felett kétely nem létezhetik. A céhrendszer visszaállítása. [...] A céh a versenyt, melynek az ipari haladás nagy részét köszönjük, elnyomja. Többet köszönünk a versenynak (Concurrenz), mint amit a céh terhes láncai nyújtanának. Verseny nélkül a fogyasztók kizsákmányoltatnának a gyárnokok által; verseny nélkül a jóságok ki-egyenlítése és szétterjesztése lehetetlen volna, verseny nélkül kevés gazdag élvezné a természetényeket és a nagy többség azokat nélkülöznék; verseny nélkül minden új talál-mánynál rászedetnének a fogyasztók a feltalálók által, kiket most a verseny kényszerít az árakat leszállítani; verseny nélkül a nemzeti vagyon csak lassan növekednék. [...]

Említendő még azon nézet is, mely a munkásosztályok emelését a részvevőség általánosítása által gondolja eszközölhetőnek. Nem lehet tagadni, hogy ez nagyon jó eszköz a munkások helyzetének javítására, hogy ez ajánlható és követelhető minden-ütt, hol a munka jóságától, szorgalomtól és becsületességtől az anyagi eredmények függenek, de nem oszthatjuk azon véleményt, hogy ezen résztvevőséget kötelezőnek kell tenni, mert ez által a tőke a munkának vettetik alá., A munka, mely a veszteséget nem viselheti, előnyösebb helyzetet nyer, nem tekintve azt, hogy ez számtalan sok visszásságot, egyenlenséget gyáros és munkás közt szülne, az üzlet vezetését nehezítené, a munkásoknak okvetetlenül erre is befolyást engedne, és így rendzavaró közösségességhez vezetne. [...]

Az önsegélyezés jelszava: „Selbst ist der Mann”. Az önsegélyezésnek eszközei a társulatok, melyek a munkást részint, mint fogyasztót, részint, mint termelőt segíteni akarják. Ezen társulatok összpontosítják a munkások csekély anyagi erőit, hogy közös működés által céljaikat könnyebben és biztosabban érthessék el. Vannak egyletek a nyersanyag nagybani megszerzésére, úgy hogy a munkás is a nagytőke előnyeit élvezheti s épp oly olcsó és nyersanyagot szerezhet magának, mint amaz. A fogyasztó

egyletek feladata a munkást jó és olcsó élelmi cikkekkel, ruházattal stb. ellátni. [...] Látjuk már ezen vázlatból, hogy ezen társulatok nagyon előnyösök, sok szép eredményt nyújtanak és a munkások anyagi és szellemi emelésére mindig nagy befolyással lesznek. Ezen társulatok által sok baj fog enyhülni, sok jó fog létesülni. De az associatióban dacára annak nem fekszik a munkásosztályok számára egy egyetemes gyógyszer. A társulatosság nem rejti magában a socialis kérdés megoldását, a munkások társadalmi helyzete azáltal lényegesen nem változtatott, a munka és a tőke közti viszony ugyanaz maradt. A munkásnak bére megmarad azon határnál, melyet az élet fenntartása és a legeslegszükségesebb szükségletek fedezése szab. [...]

Termelő társulatok, általános szavazási jog és államsegély ezek a jelszavak, melyekkel a földet, a társadalmi világot sarkaikból [Ferdinand Lasalle¹⁸] ki akarja forgatni. A fő, hogy a munkásosztály saját vállalkozója legyen, mi által a munkabér és a vállalkozó nyereség között eddig fenntartott elválasztó vonal elesik és helyébe a munkajövedelme lép. Az állam pedig e célra az eszközöket nyújtsa és erre az általános szavazási jog által kényszeríttessék. Lassalle agitációja tehát első sorban politikai. Lassalle-nak javaslatai keresztülvihetetlenek; s dacára annak, hogy nagy elvi jelentőséggel bírnak, jelenleg és a közeljövőben kevés horderővel fognak bírni. Először is az általános szavazási jog nem vezet oly feltétlenül olyan képviselőházhoz, mely Lassalle elveit valáná; a nagy tömeg nem bír önállósággal: szép szavakkal ámíttatik már el, mennél könnyebben a tőkés emberek pengő aranyai által. De ha győzne is végtére Lassalle princípiuma, képes-e a végrehajtó hatalom — feltéve jóakarátát azoknak érvényt szerezni? Nem sodortatnék a legnagyobb veszélyekbe és válságokba, nem gátolná-e a termelésnek szabad működését és kifejlését? Nem zsákmányoltatnék ki ezáltal a tőke, ki kényszerítve volna olyan vállalatok segélyezésére, mely őt megsemmisíti, koldusbotra juttatja, minthogy ezekkel a verseny lehetetlen lesz; a mi természetes, mert a munkás vállalatok, támogatva mindig az államtól mintegy vaktában fognak termeltetni. [...]

Korántsem csatlakozunk Lassalle pártjához. De az államsegély nagy fontosságát és szükségét mi is védjük. A 19. század állama az érdekközösséget képviseli, s mint ilyen ne legyen kizárólagos bourgeoisie állam, mintsem kizárólagos munkásállam. Az állam törölje el mindazt, mi a szabad fejlődést gátolja, az állam gondoskodjék minden tagja jólétéről, emelje az értelmiség legmagasabb fokára mindazokat, kik a műveltség isteni jótéteményit még nem élvezik, enyhítse azon káros befolyásokat, melyek az ipar fejlődését kísérik, gondoskodjék a gyermekek kiképzetéséről, a munkás segélyezéséről nagy válságok idejében, a személyiség teljes kifejtéséről, az associatio¹⁹ terjesztéséről, a teljes szabadságról [...]

Vizsgálatunk végéhez érkeztünk. Kérdezzük most őszintén: Találtunk-e egy utat a munkáskérdés megoldásához, találtunk-e egy gyógyszert társadalmi bajaink javítására? És hisszük, hogy követvén az újkor komolyabb bűvárlatait, követvén a politikusok, bölcsészek és nemzetgazdák őszinte törekvéseit, melyekkel e munka folyamában

18 Ferdinand Lasalle (1825–1864): szocialista politikus, a munkásosztály helyzetének javítását az általános választójoggal vélte megoldhatónak. Az Általános Német Munkáségylet megalapítója 1863-ban.

19 asszociáció, egyesület

megismerkedtünk, azt mondhatjuk: igen. Nem általános gyógyszer, sem panacea²⁰ az, mit találtunk, de természettörvények, melyekben a társadalmi létezésünk gyógyítására szükséges szereket olvastuk. Műveltség emelése, szabadság és egészséges kifejtése a termelési módszereknek, állami segélyezés ott, hol az egyesnek gyenge ereje elégtelen a visszasságok megszüntetésére. Tehát az egészséges lakások előállítására, melyek szükség esetében állami segéllyel építtessenek, önszegélyezési egyletek és a szabad associatio a legnagyobb mérvbeni alkalmazása és életbeléptetése. Evvel karöltve jár a nemes családi kötelek erősítése, takarékoság és előrelátás, a munkásnak, különösen a nők és gyermekeknek felszabadítása a korlátlan munka nyomasztó és apasztó járma alól, tehát a munkaórák szabályozása. Szigorú felügyelet a némi gyárakban létező, erkölcsöt és egészséget rontó, viszonyoknak. A darabmunka és részvevőség bő alkalmazása, különösen ott, hol a munkások szorgalmától buzgóságától és becsületességétől függ a gyártmány jósága és a verseny legyőzése. Magasabb műveltségi foknál a munkások részesítése a politikai jogok élvezetében, hogy ezen osztály ne süllyedjen alá a mindennapi kenyér utáni vadászat lenyomasztó posványába; minden irányban keletkező egyletek által készíttessenek elé egy nemesebb lét élvezetere, mint önképző egyletek, olvasó egyletek, népszerű felolvasások, vasárnapi iskolák, ipari múzeumok, dalárdák és testgyakordák satöbbi által. A tőkés és gyárnokok részéről kívánjuk a szívélyes atyai bánásmódot, a munkásokat sértő és lealázó, felizgató fényűzés korlátoztatását, élénk részvétet és támogatást minden a munkások javát előmozdító törekvésben, szóval erkölcsi patronatust.

JÁSZAI SAMU

A magyarországi szakszervezetek taktikája

Szocializmus, 1. évf. (1906) 1. sz. 12–17.

Jászai Samu (1859–1924) nyomdász. A magyarországi Szociáldemokrata Párt alapító tagja, majd az első világháború után nemzetgyűlési képviselő. A párt lapjának, a Népszavának a munkatársa, több iparos szaklap szerkesztője.

A szakszervezetek fogalma alatt mindenütt a világon olyan testületet értenek, amelynek első és fő célja a munkafeltételek javítása. Már ez maga is kifejezi, hogy a szakszervezet milyen keretek között mozog. A munkafeltételek javítása soha, vagy csak a legkritikább esetben történik békés úton, így a szakszervezetek a munkások harci szerveivé váltak. Minden fillér béremelés, vagy minden perc munkaidő rövidítés csak elkeseredett gazdasági harcok segélyével vívható ki. Ez utóbbit tudták a magyarországi munkások már akkor midőn az első szakszervezet alapításáról álmodoztak.

20 csodaszer

Álmodozásról beszélünk, mert igazi szakszervezet, vagyis olyan szervezet, amelynek alapszabályszerű joga volna a munkafeltételeket sztrájk segítségével javítani, még ma sincs Magyarországon. A „szabadelvű” kormányok egyszerűen lehetetlenné akarták tenni a sztrájkokat. Kötelezték a szervezkedni óhajtó munkásokat, hogy alapszabályaik keretébe vegyenek fel olyan pontot, amely a sztrájkolók segélyezését tiltja. Ez a reakciós intézkedés nemcsak, hogy nem szüntette meg a sztrájkokat, hanem ellenkezően, ezeket még fejlesztette.

Ez állításunkat igazolni is fogjuk.

Midőn a kormány a munkásszervezeteket csonkította, vagyis tulajdonképpen hivatásukban korlátozta, a munkások kényszerítve voltak arra, hogy csonka egyesületeiket az alapszabályok keretén kívül kiegészítsék. Megalapították az úgynevezett szabad szervezeteket,²¹ amelyek a szakegyesületekkel együtt a modern szakszervezetek fogalma alá esnek. A szabad szakszervezetek már csak azért sem lehetett főszoletni, mert egyesületi működést nem folytattak. Néhány tagú bizottság intézte és intézi még most is a szabad szervezet ügyeit. Ügyel a munkaviszonyokra, ellenállási alapról gondoskodik, a munkások anyagi helyzetének jobbítására törekszik. És hogy ezek a szabad szervezetek éppenséggel nem kerülnek a gazdasági harcot, azt a legutóbbi évek sztrájkmozgalmai igazolják, noha tény, hogy a sztrájkok egy része tudtuk és beleegyezésük nélkül tört ki. Az ipari munkásság számarányához viszonyítva Magyarországon az utóbbi három évben több sztrájk és kizárás volt, mint Angliában, vagy Németországban. És ez nem csak annak tulajdonítható, hogy nálunk a munkabérek kisebbek, mint az említett államokban, hanem annak is, hogy a munkások gazdasági érdekeivel foglalkozó szabad szervezeteket korántsem terheli az a nagy felelősség, mint az angol, vagy német szakszervezeteket. Németországban valamely hosszú ideig tartó nagy sztrájk anyagilag tönkretetheti a leggazdagabb szakszervezetet is, mivel ez utóbbi nem csak jogosítva, de anyagilag kötelezve is van arra, hogy sztrájkoló tagjait segélyezze. A magyarországi szakegyesületek ellenben anyagi tekintetben csak annyiban vannak érdekelve a sztrájkoknál, hogy tagjaik a sztrájk ideje alatt nem fizetnek járulékot. Bizonyos azonban, ha nagyobb anyagi érdekeltségük volna, akkor a kétes kilátású sztrájkokat nem engedélyeznék.

A sztrájkok jogosságát szükségtelen indokolnunk. Ha valahol, akkor Magyarországon, ahol a legprimitívebb munkavédelmi intézkedések sem történnek, jogosak a sztrájkok. De a jogosultság még nem elegendő valamely sztrájk kimondásához. A tömegek lelkesültsége és harci vágya fölemelő dolog, azonban a lelkesültséghez kitartás is kell. És hogy meg lesz-e a kellő kitartás, elég jók-e a konjunktúrák a gazdasági harchoz, azt a tömegek a legkritább esetben tudják előre megítélni. Sajnos számos példáját láttuk annak, hogy a munkások sztrájkba lépnek, anélkül, hogy a legcsekélyebb kilátásuk lett volna a győzelemre. A legtöbb esetben tanácsért sem fordulnak a vezetőséghez, hanem csak utólag tudatták sztrájkba lépésüket a szervezettel. A munkások tudva azt, hogy a szakegyesülettől úgysem kaphatnak segélyt, sztrájkjaikhoz nem kérnek engedélyt. Egészen másképpen alakulnának azonban a viszonyok, ha a szakegyesületeknek

21 A legális szakegyesületekhez kapcsolódó füllegális, alapszabállyal nem rendelkező egyesületek.

meg volna az a természetszerű joguk, hogy a sztrájk esetén segíyezhetnék tagjaikat. Elsősorban a szükséges szakszervezeti fegyelem volna erősebb, másodsorban pedig a meggondolatlan sztrájkok száma csökkenne alaposan. [...]

Annyi bizonyos, hogy a kormányhatóságok reakciós intézkedései a szakszervezeti mozgalom fejlődését nem gátolták, ellenben azzal, hogy a szakegyesületek alapszabályait megnyirbálták, feloldották ezeket a sztrájkrendezés felelősségétől, és ezzel tág teret nyitottak az úgynevezett vad sztrájkoknak. Ez persze óriási felsülése a kormányhatalomnak, amely éppen az ellenkezőjét célozta: lehetetlenné akarta tenni a sztrájkokat. És csodálatos dolog, hogy hivatalos körökben még ma sem látják a baklövést. A mostani „nemzeti kormány” éppúgy tesz, mint elődei tizenöt évvel ezelőtt tettek: kényszeríti a munkásokat, hogy az ismert sztrájkklauzulát vegyék fel alapszabályaikba. [...]

Tény azonban, hogy a modern munkásmozgalom legnagyobb ellenségei: a gyárosok és vállalkozók testületei, ellentétben a hivatalos körökkel, már érzik, hogy a munkások egyesülési és sztrájkjogának korlátozása nem vezet célhoz. De okulni nem tudnak. Olyan sztrájktörvényért kiabálnak, amely a sztrájkjogot még jobban korlátozza.

PROHÁSZKA OTTOKÁR

Mi a szociális kérdés?

Magyar Sion, 8. évf. (1894) 1. sz. 9–25.

Prohászka Ottokár (1858–1927) székesfehérvári püspök, egyházi író, szónok, filozófus, a magyar egyháztörténet XX. századi egyik legkiemelkedőbb alakja. 1909-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1921-től állandó tagja. Az I. világháborút követően 1919-től az újkonzervatív politikai mozgalom vezetője és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának elnöke. Politikai gondolkodása erősen hatott a Horthy korszak állami ideológiájának alakulására. A főrendiház (1905–1918) és a felsőház képviselője, 1920-tól nemzetgyűlési képviselő. A Szent István Akadémia (1916), a Petőfi Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia (1921), a Kisfaludy Társaság tagja (1926). Kortársai és az utókor is egyaránt a magyar keresztényszocializmus meghatározó személyiségének tartják. A keresztényszocializmus vezető alakja, ő fordította le először magyarra XIII. Leó Rerum novarum kezdetű enciklikáját, amely fordulatot jelentett az egyház szociális kérdéshez való viszonyában. Az újkonzervatív irányzat, s benne a keresztényszocializmus elismerte a modernizáció számos vívmányát, ám bírálta az individualizmus abszolutizálását, a nyomában járó materializmust, az „egyéni önzést” és a „pénzvágyat”, ami szerintük az erkölcsök elfajulásához a „gyöngék eltírásához” vezetett. A keresztényszocialisták az emberi méltóságra hivatkozva a munkásság szociális érdekvédelmének felkarolásával tettek kísérletet a modern kor szegényeinek az egyházhoz való visszavezetésére.

Van azonban a gyomornak egy különös szerepe a szociális kérdésben, ami alkalmul szolgált, hogy többen az egészet „gyomor-bajnak” nézték s ez az, hogy a társadalmi kérdés a gyomorból származik; az volt az első, amely elromlott a nagy társadalmi testben, s a gyomor romlásával szédülni kezdett a fej, egész az agy megzavarodásáig; reszketni kezdtek az idegek és izmok; félelmetes idegesség vett erőt a testen; undor és elsavanyodás váltakoztak a düh és a rombolás mániájának kitöréseivel. Íme itt áll előttünk a társadalmi kérdés ! Kiindulása a gyomor- vagyis a kenyérgkérdésből való, amely akkor állt be, mikor a munka-szövetkezetek, a társadalom munka-szervezetei bomladozni kezdtek; gyorsan növekedett s bomlásukkal lépést tartva napjainkban óriási méreteket öltött; de ugyanakkor párhuzamosan az élet küzdelmeinek s a jogtalanságnak és elkeseredésnek nyomása alatt foszladozásnak indultak a régi társadalom elvei, erkölcei, hite, jogi nézetei, szóval az egész szervezet.

A foszladozó, a bomladozó régi társadalom, íme ez az a társadalmi kérdés.

Alkossunk már most maguknak tüzetes fogalmat arról, hogy miképpen bomlik szét jelenleg a régi társadalmi szervezet.

Vegyük a legegyszerűbb példákat, melyek szemeink előtt állnak. A szabó és a suszter tüvel és árral dolgoznak; saját kezük munkája, fáradságosan szerzett ügyességük és iparuk terén való tapasztalataik tartják fel őket. A munkának bér jár s a bér olyan, mely táplálja és fenntartja a munkást. Van a munkások közt is nagy különbség: az egyik jobban ért a dologhoz, a másik kevésbé, – az egyik több pár cipőt vagy több darab ruhát készít ugyanazon idő alatt, mint a másik, s épp azért mindenféle viszonyok közt az állapotok bizony sohasem lesznek egyenlők, az egyiknek jobb keresete van mint a másiknak. Tényleg azonban úgy volt a régi társadalomban, hogy a kézműipar fenntartotta a kézműves osztályt, a remekelt mesternek önállóságot, családot és otthont biztosított.

A gép föltalálásával s még inkább tökéletesítésével, de kiváltképp az iparszabadság kihirdetésével egy iszonyú fordulatot vett az ipar addig biztosított léte s egy teljes szétzüllésére vezet azon egész társadalmi osztálynak.

A gép gyorsan és jobban dolgozik, mint az ember; kevés munkaerő kell hozzá ember részről, tehát sokat produkál és szállít a piacra s ezáltal kielégíti a fogyasztást. Akinek nincs gépe, az nem konkurálhat a géppel bíró munkással, s mindjobban leszorul állásáról. Mivel a gép sokat produkál, azért olcsóbban is adhatja terményeit, mint a keze munkája után élő munkás, aki kevesebb gyártmányaira kényszerül elosztani az élet- és családfenntartás és a munkával járó kiadások rezsijét. A következmény nem marad el; a fölületes közönség elfordul a dolgos, kézműiparostól s a gép- és gyármunkát pártolja.

Az imént mondtam, hogy „gép- és gyármunka.” Igen a gép megteremti a gyárat. A gép tökélesbülése és halmozása kívánja, hogy minél nagyobb mérvekben dolgozzék; mert annál olcsóbb a termelés, minél nagyobb az. De nagy termeléshez sok tőkebefektetés kell, s így arra csak a nagy tőke lesz képes, mely pedig nincs az iparos osztály kezén. Az iparszabadság e részben megnyitotta a tőke minden zsilipjét. Bárki föllálíthat cipőgyárat, aki egyáltalában nem ért a cipővarráshoz, hogyha csak pénze van.

Mit csináljon már most az önálló mester? Miután meg nem élhet, beáll a gyárba s lesz bérmunkás. Aki előbb önálló volt, az most bérszolga lett, – aki előbb a munka teljes gyümölcsét élvezte, az most a haszonnak csak egy részét, esetleg teljesen eltűnő részecskéjét kapja; a többit elnyeli a tőke, megkapják a részvényesek vagy a bankok. Tehát az emberi munka szolgál a tőkének. A tőke az úr; élet-halálra kell a munkásnak megadnia magát; tőle függ. így porlódnak szét, így atomizálódnak a régi munkás rendek, s az önálló polgári harmadik rendből folyton szállnak lefelé a negyedik rendnek sötét és fanatikus dühtől telített mélységeibe.

Ne csodálkozzunk azon, hogy a negyedik rendnek mélységeiről és pedig fanatikus dühtől telített mélységeiről szólok, hiszen e rend csupa tönkretett existenciákból áll, vagy ha oly munkásokból tevődik idővel össze, akik sohasem bírtak önállósággal, az ilyenek – mint már fejlődésükben s egészséges állapotokra való törekvésükben megakasztott emberek – egyszerűsége kevesebb erkölcsi értéket, kevesebb vallásosságot és erényt hoznak magukkal s őriznek meg a gyárak világában. Minél jobban fejlődik tehát a korlátlan iparszabadság gyilkoló érája alatt a gyári munka, annál több áldozatra, annál több szabad, önálló mesterből lett bérmunkásra, vagy a rabszolgaságban fölnevekedett s mindig ott letartóztatott munkás existenciára erőszakolja rá a tőke az ő vasjarmát s készíti elő számukra a társadalmi katasztrófákat.

Mik tehát a munkások? A munkások nem mesterek; a munkások a gép napszámossai. A munkafelosztásnál fogva a munkások idővel nem is értenek egy mesterséghez sem; hanem különálló részletmunkákhoz. A szövőgyárakba nem kellenek takácsok, hanem gyerekek, fiúk és leányok, akik a gép munkáján, a szálakon itt-ott igazítanak s az anyagot a gép tartóiba illesztik. – A cipőgyárakhoz sem kellenek egész cipőt előállítani tudó mesterek, hanem a cipő részleteivel bíbelődő s a gép munkáját segítő napszámossok. Eszerint a gép a munkafelosztás elvénél fogva lassankint magát a mestert kiküszöböli; a kézműiparos letűnik a világ felszínéről, s helyébe lép a gyári napszámoss.

Kérdezheti tán valaki, hogy a gyári ipar haladást jelent-e az emberi munkában; annak azt feleljük, hogy a technikában bizonytalannal haladást jelent; de az emberi munkában szédítő magaslatról való visszazuhanást von maga után; mert a gyári iparban a munka teljesen elveszti etikus jelentését és értékét, s az önálló polgári állás privilégiuma s aranyat termő talaja és egy egész társadalmi rendnek büszkesége lévén régen: most a degradált, s a tőkének szolgáló rabok igájává lett.

A munka, az ipar most nem emberhez méltó s emberét fönntartó foglalkozás, hanem prédálásra, kihasználásra, mások verejtékéből kipréselt gazdagság fölhalmozására kárhoztatott szerencsétlen és nyomorult sorsrész. A munka egy oly provincia, melyet a törvényhozás az iparszabadság által, jellemtelen és kegyetlen szerencsevadászok, iparlovagok s rabszolgaahajhászok kényére bízott. A munka erősebb prédálók áldozata; – a munka emberi jogokkal nem bíró, szabadon kiaknázzható, ezerszeresen megdézsmálható emberi produktum. A munka rabszolga lett; annyit sem vetnek oda neki sokszor, hogy megélhessen; rosszabb sorsa van a szabadság csillaga alatt, mint a robotos, jobbágyos világban.

Hozzájárul, hogy a degradált munkás, miután házi tűzhelyének s önállóságának aranyat termő talajából kitépetett, e lengedi állapotában játéklabdája lett egy másik szabadságnak: a költözködést szabadságnak, melynek szarujából új átok özönlik rá.

Már nincs a röghöz kötve. Igaz; de a tűzhelyhez sincs kötve; nincs otthona, nincs családja. Csodálkozunk-e azon, hogy lassankint odaér, hogy nincs hazája?

A kereset a gyárakba összepontosítja a munkás népet.

A gépnek nagyban kell dolgoznia, hogy minél nagyobb hasznot nyújtson a tőkének; azért aránylag nagy munkás csődületeket provokál. A munkások tehát áttörnek illetőségük korlátait s özönlenek a gyárakhoz. A gyárak ennek következtében a munkás népet rohamos áramlatban sodorják a nagy gyártelepek felé, kezdetben a városok, azután a faluk lakosságát is.

E csődület azonban alábbra akasztja a munka értékét; mert minél nagyobb a kínálat, annál kisebb a kereslet, s így a bérkérdés vasszükségyszerűsége egyre lejjebb szorítja a béreket. Annál jobb a tőkének; olcsóbban dolgozik s nagyobb haszonnal.

A tőke tehát egy rafinált gonosztevő, mely maga után zúdítja a kenyeret kereső népet s földönfutóvá teszi azt; miután pedig földülta otthonukat s hatalmába kerítette a védtelenekeket, egymásra uszítja s túllicitáltatja az egyik olcsó kínálatát a másiknak szinte ingyenes munkájával. E siralmas szabadság égise alatt történik, hogy szabómesterek, kik előbb tisztességesen megéltek, a ruharaktárosoknak, – ami megfelel más szakokban a gyárosnak, – mondom a ruharaktárosoknak 36 kr. napszámban dolgoznak. Sőt a „Vaterland”-ban olvastam s télen nálunk is megtörténik, hogy szabólegények följánlják munkájukat minden bérfizetés követelés nélkül csakis lakás és ételmezésért, és halljuk a hallatlant! A mesterektől e föltét alatt gyakran föl nem fogadhattattak. Tehát a munka még az ételmet sem adja meg sok esetben a „szabad munkásnak.”

A gép mindezzel nem törődve tovább zakatol; a tőke tovább spekulál és kalkulál; az összecsődült, gyülevész, munkásnép pedig tovább izzad, s örömtelen napjait avval édesíti, hogy ha van jó kereset, elveri dínom-dánomban a pénzét; ha pedig nincs, koplal, lop, rabol és viczorítja fogát.

De van ebben a lázas törtetésben sok gyászos fönnakadás; van ebben a siketítő, izgalmas zakatolásban néha rémes csend, s a munkás népben pedig tompa kétségbeesés vagy az Aetna kitörése előtt való földalatti morajra emlékeztető zúgás, melyet lassan-lassan az anarchisták majd csak szerveznek, hogy kiadóbb és hathatóssabb legyen: értem a vállalatok kríziseit.

A gép, mint említettem, nagyban dolgozik, nagymérvű termelésre van utalva. E nagymérvű termelés pedig nagymérvű fogyasztást föltételez. Ha nincs arányos fogyasztás; akkor a termelés halmoz a raktárak számára, s terhével tönkre teszi, agyonnyomja a tőkét.

Már most mi regulázza és tartja fönn az arányt a termelés és fogyasztás közt? Semmi; a termelésben egy teljes anarchia uralkodik; mindenki termelhet, amennyit bír, s iparkodik túladni termékein, ahogy bír. A gyárak nagymérvű, tömeges produkciója a vidékek, városok, provinciák piacát kiszélesbíthette világszerte. Ledöntötte a városok, és vidékek iparosainak piacsorompóit és a szabad kereskedelem általános

zűrzavart, s általános konkurenciát nyitott, melyben senkinek sincs átnézete, hogy mi kell, s miből mennyi kell; hanem mindnyájan az önzés furiától kergettetve nyakra-főre termelnek, egymást rászedni, túllícitálni, letromfolni sietnek; e rendezetlen, fejvesztett produkció a munkába, kereskedésbe, hitelviszonyokba általános bizonytalanságot teremt; senki se tudja, hogy máról holnapra hol ütök ki a nyeregből, hol zárják el előle, hol foglalják le orra előtt olcsóbb följajlás és kínálat által a piacot.

Minden vállalkozó tehát nyakra-főre termel s nincs más gondolata, mint a nyereség, nincs más ösztöne, mint a nyereszkedés; nincs más korlátja, mint saját tőkéje vagy hitele. Azonban minden egyes így gondolkozik; minden egyes így iparkodik. Következőleg senki sem tudja, hogy vevőit ki, mikor foglalja le? Lehetséges, hogy az idén még a gépnek valami patentes tökéletesítése, vagy egy szerencsés tömegvétel folytán más olcsóbban és jobban termelheti ugyanazon cikkeket, mint én; lehetséges, hogy vevőimet valami csapás fizetéképtelenné tette; mit csináljak? Keresek más piacokat; mert íme, előttem a világ s a szó szoros értelmében igaz, hogy szabad a vásár. Igen szabad volna, de ki tudja, hogy nem turakodott-e be oda is szemfüleőbb konkurencem, aki, hogy kiüssön a nyeregből, egy ideig talán a termelés költségein alul is elkótyavetyéli cikkeit, csak hogy tönkre tegyen. Már most én alighanem, a jó remény fejében, továbbra is termelek; raktározom termékeimet s várom a jó szerencsét. Jön, nem jön-e az a jó szerencse; az teljesen bizonytalan; ha soká nem jön; csődöt mondok; munkásaim kereket oldanak; nyomorogva, lopva, éhezve hömpölyög az ár másfelé.

Íme az atomizált tömeg; minden arra mutat a modern munkában, hogy nagy társadalmi osztályok szét vannak szedve és porlódva s a tőke krízisei, – mint forgószelek a futóhomokot, – ragadják, sodorják s táncoltatják kínjukban.

Ez régen nem volt így. A konkurenciának a többi közt az a határa is volt, hogy korlátoztak lévén városok, sőt még városrészek szerint a piacok, a termelőknek mindig átnézetük volt a szükségleten; hübele-Balázs módjára nem dolgoztak, de nem is érték meg azt a sajnálatos sorsot, hogy az emberiség mennél többet dolgozik, annál többet éheznek. A városi és vidéki piac tehát kiszélesült, országos, sőt világpiaccá. A korlátlanág, mely az aranyat termő talajt kirántotta a munkás lábai alól s azt megkülönböztetés nélkül mindenkivel, a nem-munkással is megosztotta, – a korlátlanág, mely a gép fölléptetésével a termelésnek határt nem szabott, – ugyanez a korlátlanág a piacot bizonytalan krízisek és spekulációk porondjává tette, hol az erősebb mindig megeszi a gyöngébbet.

Tehát, a munkában, a termelésben, a piacban semmi korlát, és ezzel semmi rend. Gondolhatjuk-e, hogy az emberi tevékenység ily óriási mezeje a törvény rendező befolyása alól büntetlenül és bosszulatlanul kivonható legyen?

Azonban a piac korlátlanágára, ami egészen annyit jelent, mintha mondanám, rendtelenségére szolgálhatok közlőként vett példával. Esztergomban elég a cipész, s csizmadiából meg éppen annyi van, hogy nem kell hozzájuk még metaforikus csizmadiákat sem fogni. A párkányi vásáron Pestről is fölcihekedik egyik-másik cipész, úgy hogy az esztergomi suszterek nagyon jól tudják, hogy körülbelül hányan lesznek ott, akik leverik a sátorfát a Simon-Juda-napi sárba s megfizetik a helypénzt. Ismerik körülbelül a keresletet is, s készülnek sebtében, posta-munkát végezve a nagy

napra. Azonban a párkányi vásártér már nem Párkánynak és vidékének piaca, hanem bizonyos értelemben világpiac. Meg is látszik rajta. Mert a becsületes cipész iparosok sátrai csakúgy ásítanak” s elnyeléssel fenyegetik a járókelőket, annyira üresek; aki pedig cipőt akar venni, azt elhódítja a „bécsi cipőgyárnak” sátra; ott tetszetősebbet és olcsóbbat is kap. Az esztergomi iparosok éhen-szomjan, fázva-ázva ládáikba rakhatják a vásárfiának készült topánt, cipellőt, papucsot; a konkurencia leforrázta őket.

Ez a példa csak porszem abból a görgetegből, mely egyre napról-napra leválik az ipar, s a régi kézműves osztály sziklaerős bástyáiról, s pusztulással fenyegeti lenn a társadalomnak birtokos virányait.

Íme egy egész nagy társadalmi osztály folyton atomizáltatik s mint egy fuldokló ember mind mélyebbre és mélyebbre süllyed.

Azért ismétlem annyiszor ezt a gondolatot, mert ebben van rekapitulálva a tulajdonképpeni szociális kérdés, a régi osztályok szétzúllásában.

A munka ez anarchiájában a túltermelés tehát kimaradhatatlan, s ki fogja győzni a konkurenciát? Aki olcsóbban adhatja termékeit; s ki adhatja rendesen olcsóbban különös körülményektől eltekintve termékeit? Akinek nagyobb tőke áll rendelkezésére. Így történik és pedig a logikai fejlődés vasszükségyszerűségével, hogy a nagyobb tőke elnyeli a kisebbet; a kisebb tőkét folyton magához ragadja a nagyobb tőke, s ijesztő méretekben nő, mialatt körülötte minden sorvad. A nagyobb tőke elnyelvén a kisebbeket, egyre kevesebb és kevesebb kézbe koncentrálja a termelést is. A termelés- és a tőke koncentrációja lesz a jelen társadalmi kelevény végső phasisa.

A koncentrált tőke az az újkori Mammon, az a borzasztó hatalom, mely a nyugati, keresztény társadalom egére ráborítja, ha nem is az utolsó, de bizonyára egy világtörténeti Ítéletnek éjjelét, föltornyosítja egén a sötét, ólmos vészfelhőket, melyekből villámok cikláznak le, hogy összezúzzák az önzés bálványait s megbosszulják a Mammon áldozatait, de amelyekből egyszersmind kivillan az emberfiának, az eltévedt, keresztény társadalom alapítójának dicsőséges keresztfája, jelezve az utat a visszatérésre.

Addig pedig a tőke zsarnokoskodik s parancsol teljhatalommal a millióknak, az expropriált, otthonaikból kidobott, önálló, független helyzetükből kiemelt s a negyedik rend szolgáltatásába merített munkások millióinak. Lenyomja bérüket, – fogyasztásra képtelenné teszi őket, s kiszíván zsebeikből a pénzt teljesen: végleg megakasztja a föld javainak cirkulációját.

E gazdasági rendszerben a forgó tőke vagyis a pénz lévén az úr, kiterjeszti terrorismusát az ingatlan tőkére s elveszi értékét, amennyire csak teheti. Fogyasztás-képtelenné tévén az emberiség túlnyomó részét, a föld terményeinek nincs árú; eszerint az ingatlan tőke nem kamatoz, vagy csak nagyon holdkóros, hatosos ezüstben; az aranykamatot a forgó tőke, a pénz szedi, mert ebbe van beleolvasztva millió embernek a vére s a verejtéke. – Az ingatlan tőke nem segíthet magán. Az ingatlan tőkét nem lehet befektetni a gépekbe, tehát a modern termelés leggazdagabb fogalmába; a pénz mind oly vállalatokba fektetetik, melyek bőven kamatoznak; a mezőgazdaságnak nem igen jut forgó tőke, vagy ha jut, oly kamattal jut, amely azt a gazdaságot megfojtja.

Ne gondoljunk e tárgy megbeszélésénél a jól fölszerelt latifundiumokra. A gazdag családok és intézetek pl. püspökségek saját pénzüket fektetik be az ingatlan birtokba, mert mindenféle érdekük ezt kívánja; azonkívül pedig ez a termelés is félig-meddig gyári termelés; gépekkel űzik a munkát s gyáraikban földolgozzák a nyers terményt; szolgáljon például a Leidenfrost lévai uradalma. Ez már nem kézi, már nem emberi munka; a szociális kérdés éppen az emberi munka krízise; azért ezt kell mindig szem előtt tartani.

Ahol latifundiumok és pedig géppel kezelt latifundiumok nincsenek, mi fog ott történni a mezőgazdasággal? Ha nem adja rá fejét veteménymagok termesztésére, mely esetben néha holdanként 400–500 f[o]r[in]t a jövedelme – s hány teheti azt? s hol tehetik azt? – ha nem adja rá fejét hollandi műkertészetre – s ezek közül is hány fizeti ki magát? – mondom, ha nem adja rá magát valami ilyen, keveseknek való s épp azért soknak a biztos bukás kilátását nyitó üzletre: akkor tengődik és elbukik. A mezőgazdaság elveszti régi értékét és jelentőségét. A nemzetgazdaság súlypontja máshol van! A földbirtokból, a földet elfoglalt s birtokába vett nemzet kezéből a materiális hatalom a forgó tőkébe helyezkedik át. A forgó tőke pedig Magyarországon is a zsidók, francia-zsidók vagy német-zsidók vagy angol-zsidók kezében lehet, s vele együtt a materiális hatalom és tehetséges.

A nemzetek bámulva veszik észre, hogy helotákká lettek saját hazájukban, – hogy koldusokká lettek s tehetetlenül állnak a saját házukban is a parancsoló, idegen jövevény trónja előtt.

Minél kisebb lesz a földbirtok s minél inkább híjával van a forgó tőkének, annál előbb kerül újra az adósság hurokjával nyakán termelni kényszerül kamatba a jövedelem utolsó batkájáig. Ez aztán a robot. Tudunk eseteket, midőn a hitelező nem üttötte újra az adós birtokát, mert nem kapott volna annyit, mint ahogy kap most, mikor a paraszt megdolgozza a földet s levonva maga számára a száraz kenyeret és só gyanánt a keserves verejtéket: a többi, a hasznot beszolgáltatja a hitelezőnek. Volt-e ilyen robot valamikor bárhol? Még a Fáraók s hozzájuk méltó utódjuk a Khedive se kíván ennyit a Felláhtól. Ahol pedig ezt a robotot nem akarják a nagyhatalmú, lét és nem-lét fölött rendelkező tőkebirtokosok, újra verik a parasztnak s közepesdi gazdának, sőt bármilyen gentry-nak a gazdaságát s dobszó mellett elmondhatják az expropriáltak: vos hinc migrate coloni.

Eszerint a paraszt osztály szintén földönfutóvá lesz; a társadalom alaprétege szétzúllóval belesodortatik az atomizálás boszorkatancába, s az önálló, független, otthonának örvendő, konzervatív természetű parasztnép leszorítottatik a proletár, föld és ház nélküli modern Jánosok vigasztalan tömegébe.

Mily nagy ez a tömeg, mely egyre növekszik, s csak öntudatára kell ébrednie nyomorának és erejének, hogy fölvesse az igazságtalan világot! Ez üvegen nézve a társadalmi bomlást értjük csak meg az ilyen s hasonló mondatokat: „mi a negyedik rend? Semmi. Mi lesz a negyedik rend? Minden.”

A szociális kérdés gyúanyagát a parasztosztály is szolgáltatja. Nem ugyan annyira, mint a kézműipar, de mégis ijesztő mérvben. A felbomlási processzus nem veheti magát annyira bele a parasztosztályba; mert ott a munkát nem ragadhatja ki úgy az emberi kézről a gép, mint a kézműiparban. De azért a feloszlás bacilusai a parasztságban is

csíráznak; mert a tőke uralmát, az örökösödés módját, az eladósodást a parasztság sem tartja ki s lesüllyed a koldusok és pedig a követelő, mert kifosztás teremtette koldusok negyedik rendjébe. Csak az a néhány mesterség, melyben a gépnek nincs oly nagy érvényesülése fog fennállhatni; jóllehet ezeket is aprítgatja és gyöngíti a raktároknak szánt, tömegben termelő ipar, melyet a tőke itt is inscenál.

Így készül el a társadalom krízise, vagyis a régi társadalmi rétegek szétfoslása, amely magával hozza azt, hogy a rajtuk épült társadalmi rend lebukik s romba dől mint a ház, melynek alapjait elszedi az ár.

Ez a krízis mint láttuk a tőke uralmától függ az emberi munka fölött, mely uralmat a gép alapította meg. A kapitalisztikus termelés néhány embernek kezébe játssza a tőkét, a többi koldussá válik. A tőke kirabolja és jogfosztottá teszi az emberi munkát. A tőke centralizációja tehát egyrészt, s a proletár munkás másrészt.... ez a kettő képezi produktumát a liberális, kapitalisztikus nemzetgazdaságnak.

Ennek a két produktumnak tüzetesebb ismertetését máskorra hagyjuk; most még folytatnunk kell a társadalmi krízisnek ismertetését a politikai és az erkölcsi viszonyokat illetőleg.

A termelés módjának gyökeres megváltozásával a politikai térkép is lényeges változásokat tüntet föl. A régi világ politikai viszonyait a különállás, a decentralizáció jellemezte. A községek, a városok, a rendek és osztályok autonómiája erőteljes és rendez vonásokban tüntette fel a lakosság típusát; szétosztotta a munkát és vagyont s biztosította az egyeseknek existenciáját. Elosztotta a népességet városokba, s falukba s lekötötte azt társadalmi szervezetei által, mint ahogy az omló hegyoldalt vagy a futóhomokot leköti az akácültetvény. Élesztette az osztály s a rend önértetét; az egyesek közösségben érezték magukat, s nem árva elszigeteltségben; az egész osztálynak a tekintélye és súlya esett latba az egyesek érdekében. A kézműves egy szabadalmazott, nagy rendnek tagja volt; munkáját és jogait védte az egész iparos osztály; ez osztálynak autonómiája volt; azt vette fel kebelébe, aki megérdemelte, s aki a keresztény nézetek árnyában fejlődött jogi kívánalmaknak megfelelt; a munka arany-talaja az iparosoké volt; a termelők maguknak verejtékeztek s nem a henye tőkének. – A kézműves e szolidaritásban és aránylagos jómódban meg volt elégedve; tisztelte a papi és nemesi rendet, de legjobban becsülte és szerette a maga rendjét. Városában élt és halt, ott alapított családot; szeretetével és bánatával összeforrt a város sorsa; falait és földjét úgy szerette, s úgy védte, mint saját tűzhelyét. – E különállásban domborodtak ki a népek, vidékek, városok és lakóik eredeti, sajátos vonásai; erőteljes népjellem vert gyökeret telítve kereszténységgel és hazafisággal s a politikai életet – egyes eseteket és megzavarodásokat kivéve – nem rendítette meg a megélhetés lehetetlensége.

A kapitalisztikus termelés e politikai egyensúlyt teljesen földúlja. A régi decentralizáció helyébe a centralizáció, – a különálló eredetiség és sajátosság helyébe a lelketlen egyformaság, – a lekötöttség helyébe a földönfutás, – a virágzó sok város és falu helyébe a veszedelmes daganatszamba menő nagy városok, – a műhelyek helyébe a gyárak, – a kedélyes, kerttel és mezővel dicsekvő otthonok helyébe a munkáskaszárnyák, – az összetartó, édes családi kör helyébe a szétszórt s csak éji néma közösségben

találkozó gyermektelen szülők és szülőtlén gyermekek, – a vidékek, osztályok, rendek helyébe a nemzet-állam lépett.

Már most kérdem, nem volna-e feltűnő, hogy a szétzüllött nemzeti test éppen ennek a semminek, a nemzet-államnak, mely enni nem ad, s kebelében mindazt kipusztította s agyonnyomorgatta, ami kedves, édes volt nekünk, hogy mondom ez a szétzüllött nemzeti test éppen a nemzet-állam korlátai közt maradjon s ezeket is, mint a nagy atomizálódási processzus árny-korlátait szerte szét ne vesse? Lehetetlen, hogy ember, aki a centralizáció s a nivellálás menetét éppen a hontalan és internacionális tőke uralma alatt és vezércsillaga alatt figyelemmel követi, elhiggye, hogy az atomizálódás a családon, a városokon, a vidéken, a rendeken, a társadalmi szervezeteken végigrágva magát, tisztelettel meghódoljon a nemzet-állam nebánsvirágja előtt! A család, az otthon, a város, a vidék, az osztály, a rend megszüntetése után, – a családhoz, az otthonhoz, a vidékhez, osztályhoz, rendhez való szitátnak elfojtása után, a hazaszeretet egy oly lángocska, mely a vízrétegen úszó néhány olajcseppecskéből táplálkozik, de sistersége, lobbanása jelzi, hogy egy lehelet kioltja szikráját.

Igaz, hogy most már nincs paraszt, nincs mesterember, nemes és pap; a törvény előtt csak polgárok vannak; a munkás is polgár, bár az is igaz, hogy még nem egészen; de a liberalizmus mikor megadta a jognak egyenlőségét, megteremtette a materiális hatalomban, a pénzben való hallatlan s ázsiai zsarnokok és rabok egyenlőtlenségét meghaladó egyenlőtlenséget. Minden, ami a nemzeti létet tartotta, ami neki változatlanságot és életerőt, biztonságot és szervezetet adott, azt mind letörte s maga hasznára lefoglalta, . . . csak a jogi egyenlőséget azt megadta! De fél munkát végzett s egy keserves és félemeletes revolúciót készített elő; mert a „gyár”, a „világváros”, a „nemzet-állam” után okvetlenül következik a tőke s a proletárok nemzetközi szervezete.

Ez a politikája a kapitalisztikus termelésnek.

Közelebb akarta hozni az embereket, – le akarta dönteni az elválasztó korlátokat; tényleg pedig valóságos fenevadak élet-halál harcát, – számtalan existenciát tönkretévő s folyton dúló gazdasági irtó háborút, – s a leggyűlöletesebb ellenségeskedését teremtette meg mindazoknak, akiknek már semmijük sincs, mindazok ellen, akiknek még valamijük van.

Az erkölcsi hanyatlást ezek után külön ecsetelni, szinte fölösleges. Hiszen mindazt ami a társadalmat szervezi és élteti, az erkölshöz tartozik s belőle való. A társadalmi szervezetek lelkét, a családnak, az otthon, és osztálynak, a céhnek szellemét az erkölcs lehelte. Ha pedig e szervezetek eltűnnek, akkor mind megannyi oszlopa dől ki az erkölcsös, társas létnek. E hiányt nagy elvadulás követi, éppen úgy, mint a nevelés és fegyelem hiányát az erkölcstelenség. A család fölbomlik; apa, anya, gyermekek dolgoznak a gyárban, a tűzhely hideg, – az ellátás fűszertelen, az otthon rideg. Az asszony nem anya, hanem napszámos; a napszámos pedig nem feleség és nem nevel gyermeket. Haza nem húzza a családtagokat semmi; a férj s a felcseperedett fiúk a korcsmába gravitálnak; a leányok semmi háziasságot, semmi szemérmert nem tanulnak; igazi felemások, ösvéri típusok; sem fiúk, sem leányok. Ilyenekből lesznek azután anyák, vagyis nem anyák, hanem csak szülők; gyermekeket szülnek, de nem nevelnek.

A család egészséges szervezetének felbomlásával semmi sem adhatja meg a nemzedékeknek azt az erkölcsi támaszt, melyre az életben elengedhetetlenül szükségük van. A korlátlan és éjjel-nappal folytatott termelés nem respektál vasárnapot, nem különböztet éjt és napot; neki minden kéz jó, akár csak porc még a gyermek kacsójában, akár már erős csont a férfi kezében. Úgysem kell ott valami egészet tudni; egész nem létezik a kapitalisztikus produkció érájában, hanem csupa dirib-darab, csupa törmelék, csupa rész! Nem is használ, ha tud valamit egészen; mert annyi a bére, mint másnak, aki csak ahhoz ért, amit a gép napszámosának érteni kell. E bért megkaphatja már mint kamasz, s nincs ragyogó kilátása arra nézve, hogy később valami különösen többet kapna. Kevesebbet – igen, attól félhet; – esetleg beüt majd az is, hogy semmit sem kap.

A kamasz-munkás így fix. und fertig állampolgár lévén, korán házasodik. A korai házasságok, az asszony – s a gyermekmunka, – a családi nevelés hiánya, – a nyomorúságos élelmezés, – a zsúfolt lakások, hol ember-ember hátán egymást öldösi pestises kigőzölgésben, – a gyári olajos léghő vagy kártékony párolgású termények, – az éjjelezés és kocsmázás, – a nemek szerint való elkülönzés hiánya, s ennek következtében a szemérmetlen, erkölcstelen élet mind összejátszanak, hogy az anyagilag tönkretett népség erkölcsileg, szellemileg és testileg is végleges hajótörést szenvedjen.

Az itt csak szóval jelzett érdekek és bajok tüzetesebb gondozása a szociálpolitikának és a megindult munkásvédő törvényhozásnak feladata. Jelenleg ezekbe bele nem bocsátkozunk, hanem részletes tárgyalásunk cikkeiül tüzzük majd ki.

Amit e cikkben kifejtteni akartam, azt gondolom a szíves olvasó fölértette, hogy a szociális kérdés a régi társadalom nagy osztályainak bomlása. Ez a bomlás először a munka, a termelés mezején jelentkezik s egy borzalmas, megélhetésért vívott küzdelemmé növi ki magát a szuverén isteni Mammon, a tőke ellen. E tekintetben mondhatni, hogy a szociális kérdés kiindulása a praxisban s nem az elméletben: a gyomorkérdés. A termelés révén megtámadott s tönkre tett nagy társadalmi rétegek anyagi hanyatlásukban magukkal rántják a politikai és az erkölcsi életet és egyensúlyt. S ez a körülmény jellemzi a társadalmi krízist. A szociális forradalom már nemcsak kenyér- és gyomorkérdés, hanem a társadalmi életnek, az eddig főnnálló rendnek, a tiszteletben tartott elvek és jogi nézeteknek, a vallásnak s az erkölcsnek szóval az emberiség eddigi életének a krízise.

Azért minden embert közelről érdekel, s mi nem tehetünk sürgősebb szolgálatot a keresztény civilizációnak, mint ha e kérdést mindenütt napi rendre tüzzük, iránta az érdeklődést fölkeltség s vállvetve odahatunk, hogy a mennyire tőlünk telik ez új vér- és petróleum özön, e modern kénköves és dinamitos tűz fel ne perzselje a keresztény társadalmat.

1.2.3. Az agrártársadalom

DÁNIEL ARNOLD

Föld és társadalom

Budapest, 1911, Athenaeum. 180–187.

Dániel Arnold (Tata, 1878. szeptember 15. – Leatherhead, UK, 1967. december), újságíró, közgazdász. Budapesti egyetemen folytatott közgazdasági tanulmányait félbehagyva újságíró lett. Elsősorban az agrárkérdéssel foglalkozott. Csatlakozott a szociáldemokrata mozgalomhoz, közreműködött az MSZDP agrárprogramjának kialakításában. Rendszeresen publikált a Huszadik Század és más lapok hasábjain. Szoros kapcsolatot tartott a Jászi Oszkár körül tömörülő polgári radikálisokkal. Részt vett az 1914-ben megalapított Országos Polgári Radikális Párt agrárprogramjának kidolgozásában. 1918-ban fellépett a földosztás mellett. 1919 tavaszán az erősödő politikai bizonytalanság miatt emigrált. A kapcsolatot nem szakította meg a magyar baloldali politikai tényezőkkel, közvetítők révén közreműködött az SZDP 1930-as új agrárprogramjának előkészítésében. 1919 és 1933 között Svájcban és Ausztriában, 1934-től Csehszlovákiában élt, végül 1938-ban Nagy-Britanniában telepedett le. A brit kormány mezőgazdasági szakértőként vette igénybe szolgálatait. A második világháború alatt kapcsolatot tartott a magyar antifasiszta emigrációval.

A Föld és társadalom című munkája 1909-ben íródott és 1911-ben publikált munkája a nagy- és kisgazdaságok tevékenység szerkezetével, a termést növelő és az élők munkára ráfordítást megtakarító megoldásokkal foglalkozik, külön kiemelve a különböző szövetkezeti formákban rejlő lehetőségeket.

A kisgazda leginkább a munkamegtakarító géphasználat terén marad el a nagygazda mögött, de semmiféle technikai akadályja nincs annak, hogy ezt a hátrányát szövetkezés útján ki ne küszöbölje. Egy kisgazda egymaga nem képes egy gőzcséplőgép kihasználására, de ha egy falu népe összeáll és közösen szerez be egy ilyent: a gép kihasználása épen olyan tökéletes lehet, mint a nagygazdaságban, s egyúttal minden egyes kisgazda épen olyan jól használhatja, mintha az övé volna. Más hasonló, életelen tárgyakat feldolgozó gépekről (kukoricamorzsolókról stb.) ugyanezt lehet mondani. Azon nagyobb gépek közül, melyek a szántóföldet járták be, csupán a gőzeke az, melyet a kisgazda még szövetkezetiileg sem képes használni, de ezt az eszközt az ígás mélyszántó eke minden hátrány nélkül pótolhatja. Egyébiránt semmiféle technikai

akadálya, hogy a kisgazda, másokkal szövetkezvén, a maga kisméretű vető- és egyéb művelő eszközeit nagyobb munkaszélességű és hatásfokú gépekkel cserélje föl. [...]

Termésszaporító javítások alkalmazása tekintetében aránylag kevesebb technikai akadály áll az elszigetelt kisgazda előtt. De azért itt is vannak olyanok, amelyeket csak szövetkezés által győzhet le. Például a mélyszántó ekét, melynek használatához nincs elég fogatos ereje, csak szövetkezeti úton szerezheti be. A szövetkezés hozzáférhetővé tesz számára minden olyan termésszaporító javítást, melyet különben nélkülözne, így az alagszövezést vagy más, nagyobb területen egységes végrehajtást követelő meliorációt. Szövetkezeti úton annyi műtrágyát szerezhethet be, amennyit akar; Olasz- és Franciaországban éppen a szövetkezeti műtrágyabeszerzés előnyei voltak azok, melyek a kisgazdák figyelmét a szövetkezésre irányították. Nincs a termésszaporítás terén olyan nehézség, melyet a kisgazdák szövetkezeti úton le ne győzhetnének. Nyugat-Európában odáig mennek, hogy közös csikónevelő és faj állattenyésztő gazdaságokat létesítenek, így pótolván saját üzemük e téren mutatkozó hiányait.

Többé-kevésbé minden ilyen szövetkezeti úton életbe léptetett javítás tőkét igényel. Természetes, hogy a kisgazdák csak olyan időkben képesek jövedelmükből a kellő összegeket félrerakni és belőlük a szövetkezeti felszereléseket összehordani, mikor – mint ma, a XX. század elején is – a dolgozó nép jövedelme egyáltalán emelkedőben van. Van azonban még két pont, melyben az elszigetelt kisgazda a nagygazda mögött marad: és ez a beszerzés, valamint az értékesítés. Főleg az utóbbi.

A nagyban való értékesítés már magában előnyt jelent a nagygazdaság számára, amihez még hozzájárul, hogy a nagygazda a maga nagy tömegekben jelenlevő termékeit a lehető legjobb módszerekkel kikészíti, s ilyen pompásan kikészített, egyenletes minőségű terméktömegekkel lép föl a piacon. Ezen a téren az elszigetelt kisgazda nem versenyezhet a naggyal, de a parasztszövetkezet ugyanarra, sőt többre képes, mint a nagygazdaság.

Éppen az értékesítés terén mutatkozik a legélénkebb szövetkezeti mozgalom, itt állnak elő a legnagyobb szabású szövetkezeti képződmények. Ha e szövetkezetek sajátos természetét meg akarjuk ismerni, legjobb lesz, ha néhány tipikus formájukat szemügyre vesszük. Legelterjedtebb közülük a tejszövetkezet, mely tagjaitól megveszi a tejet, külön e célra létesített ipartelepen vajat vagy sajtot gyárt belőle, s a gyártmányt eladja. Az üzleti nyereség, mint osztalék a tagoknak jut, a beszolgáltatott tej mennyiség arányában. [...]

A sertésvágó-szövetkezet. Megveszi tagjaitól a sertést súly szerint; saját ipartelepén hentesárukká földolgozza és eladja. A nyereséget a tagok évről-évre a beszolgáltatott élősúly szerint fölosztják. A szövetkezet arra törekszik, hogy meghatározott fajtájú, egyenletes minőségű sertéseket kapjon tagjaitól; tehát tenyészállatokat szerez be és az állatok tartása iránt az egyes tagnak utasításokat ad.

A baromfiszövetkezet. Tíz-tizenöt falu kisgazdái összeállnak és az egész terület részére meghatározott, egyenlő- fajú tenyészkakasokat szereznek be. Az így megalakult szövetkezet nagy mennyiségében is egyenletes minőségű tojással és baromfival képes a piacot ellátni. A tojásokat nem külön, az egyes gazdaságokban költetik ki, hanem költőgépekkel a szövetkezet központi költőtelepén; ez látja el a tagot fölnevelni való fiatal csirkével.

Magtár szövetkezet. Közös magtárt épít a tagok számára, azoknak gabonáját ártás után súly és minőség szerint átveszi és hitelt ad rá. Később, mikor a gabona-árak emelkednek, az egész készletet eladja; az árfolyamnyereség így a tagok javára esik. A sütőház-szövetkezet a gabonát nem nyers, hanem kenyérré feldolgozott alakban értékesíti (mindenütt, ahol megkísérelték, kiváló sikerrel). A gabonaszövetkezetek is oda-törekcszenek, hogy az egyes tagokat egyenletes minőségű gabona termelésére bírják, e célra vetőmagbeszerzést is folytatnak.

Az előbb leírt szövetkezeteknél nagyobb nehézségekkel küzd a borértékesítő szövetkezet, melynek az a legnagyobb baja, hogy tagjai nem igen tudnak egymás között megegyezni arra nézve, kinek borát milyen árban vegye át az összesség. Mindegyik termelő a maga borát dicséri és egyik sincs megelégedve azon árral, melyben terményét a szövetkezet átveszi. Utoljára a folytonos súrlódások széjjelrobbantják a szövetkezetet. Persze a bor értékét nem lehet literrel és szeszfok-mérővel megállapítani, az értéket erősen befolyásolja a szín, szag, íz: csupa imponderabilis tényező, amelynek megállapítására nincs mérőeszköz. A kereskedőnek odaadja borát a kiskazda: maga az a körülmény, hogy hányan keresik a terményt és milyen árban kérik, nagyjából tájékoztatja őt annak piaci ára felől. A szövetkezetnek való átadás alkalmával a kereslet-kínálat e felvilágosító játéka elesik. Itt nem arról van szó, mennyit ér a bor a piacon, hanem arról: mennyit ér a többi szövetkezeti tag borához viszonyítva, melyekkel majd együttesen, egy tömegben kerül eladásra. Könnyebb e viszonylagos értéket megállapítani, ha a szövetkezet egyenlőfajta szőlővesszővel látja el tagjait, s ezen kívül nem csupán a kész termény értékesítését, de a kikészítést (a sajtolást, erjesztést, kezelést) is elvállalja; a közös, s egyszersmind fejlett technikával pl. tenyésztett erjesztő-baktériumokkal) végbemenő kikészítés a terményt is egyenletesebbé s egyszersmind valamennyit jobb minőségűvé teszi. Ilyen körülmények között könnyebben megegyeznek a tagok, esetleg kölcsönös engedékenységre is hajlandók: a kooperáció előnyei nagyon is szembeötlőek. Az ún. vincellér szövetkezetek, melyek a termény kikészítését is elvállalják, türhető eredménnyel működnek, sőt Dél-Németországban határozott sikerrel.

Van ezen kívül még több másfajta mezőgazdasági értékesítő szövetkezet, de ezek leírását mellőzzük, mert csak az általános elvekre vari szükségünk, melyek a leírt típusokból eléggé kitűnnek, s amelyeket a következőkben összegezzük.

Minden értékesítő szövetkezet odatörekcszik, hogy jó és egyenletes minőségű árut tudjon piacra vinni. Sokat jelent ebben az irányban, ha a szövetkezet nem nyersterményt, hanem saját központi üzemében kikészített árut visz a piacra, mert maga a kikészítő eljárás egyöntetűsége is többé-kevésbé egyöntetűvé teszi a piacra vitt áru minőségét. Ezért látjuk, hogy azon szövetkezetek, melyek a kikészítést is elvállalják, sokkal nagyobb sikert tudnak fölmutatni, mint azok, melyek tagjaik termékeit piacra vinni való állapotban, pusztán értékesítés végett veszik át.

A minőség javítására, egyenletességének fokozására jelentős lépés, ha az Összesség beavatkozik az egyes tag gazdálkodásába, meghatározott fajtájú vetőmagot vagy tenyészállatot ad neki és a termelőfolyamatot – előírásokkal – bizonyos meghatározott irányba tereli.

A földműves nép szövetkezeti mozgalmában tehát megvan az a tendencia, hogy a kikészítő eljárásokat az egyes parasztgazdaságból kiküszöbölje. Mivel ezek az eljárások – pl. vaj készít és, sertésfeldolgozás stb. – lényegükben ipari műveletek: a fejlődésnek a földműves-szövetkezetekben megnyilatkozó iránya – mint Dávid megalapítja – a kisgazdaságot redukálja tiszta mezőgazdasági üzemmé, el nem vitathatóan a termelőképesség javára. A szövetkezeti kikészítés munkamegtakarítást jelent, s egyben a termék minőségének javulását.

Megvan továbbá a szövetkezeti mozgalomban az az irányzat, hogy a kisgazdaságok között meglévő egyéni különbségeket lehetőség szerint kisebbitse, szakismeretek terjesztése és a termelőfolyamat ellenőrzése útján. Egyéni különbségek akár két egymás mellett fekvő kisgazdaság között is mindig lesznek, a szerves életet támogató termelőfolyamatot sohasem lehet egy bizonyos mintába szorítani, de a termelés technikai alapelvei akár százezer kisgazdaságban is közősek lehetnek (hacsak erősebb talaj- és éghajlatbeli eltérések fõnn nem forognak) és igen nagymértékben hozzájárulhatnak a termények minőségének nagyobb egyenletességéhez.

Mikor azonban a szövetkezet benyúl az egyes tag gazdaságába, hogy fejlessze és az összességgel harmóniába hozza: egyrészt átveszi azt az oktató szerepet, melyet a XIX. század folyamán a nagygazdaság gyakorolt, másrészt beviszi a földműves község határába a tervszerű központi vezetést.

ECSERI LAJOS

Az alföldi munkáskérdés és a mezőgazdasági válság

Budapest, 1898, Lampel Róbert. 51–54., 86–87.

Ecséri Lajos (1881-ig Ehrlich) (Szentés, 1860. május 7. – Szentés, 1938. május 13.), ügyvéd, közigazdasági író, etnográfus, szociográfus. 1878-ban, az érettségi után jogi tanulmányokat kezdett Budapesten, majd Lipcsében tanult és 1885-ben szerzett jogi doktorátust. 1886-ban hazatelepült Szentésre, ügyvédi irodát nyitott és 500 kh földön gazdálkodott. Városi képviselõként részt vett a közéletben, 48-s függetlenségi programmal. 1893 és 1902 között Szentés város tiszti főügyésze volt, és hosszabb időn át töltötte be a zsidó hitközség elnöki posztját. 1918 decemberében a városi forradalmi néptanács elnökévé választották. A forradalmak bukása után visszavonult a közélettől. Érdeklődése a mezőgazdaság problémái, illetve az agrárnépesség szociális helyzete felé fordult, és kiemelt figyelmet fordított az agrárproletariátus kialakulására.

Az alföldi munkáskérdés és a mezőgazdasági válság című írásában az ország azon régióját vizsgálta, ahol a mezőgazdasági munkások a legnagyobb számban élnek. Rámutatott, hogy a földmunka és a mezőgazdasági tevékenység egymást kiegészítve

biztosított jobb megélhetést ennek a rétegnek. A gazdasági válság nyomán azonban nemcsak kiesett az egyik jövedelemforrás, hanem a másik területen az erőfölénybe kerülő munkaadók gyakran visszaélnek a munkások kiszolgáltatott helyzetével.

A földmunkálatok körül évről-évre a munkások ezrei találtak biztos foglalkozást. Ezen fáradságos, nagy kitartást és ügyességet igénylő munkánál jó keresetre tettek szert a munkások, s ennél fogva a kevésbé díjazott mezői munkákkal sokan felhagytak. A rendszer az volt, hogy a kubikosok kora tavasszal útnak indultak, s csak az aratásra tértek vissza, ennek végeztével ismét eltávoztak, s ameddig csak a fagy engedte folyton dologban voltak. Otthon tehát családjuk körében jóformán csak a telet töltötték, bár az is szokásba jött, hogy a „messze kubikra”, ha apró gyerekek nem volt, feleségüket is magukkal vitték.

A legerősebb, legkitartóbb s legügyesebb munkások tehát mezőgazdasági munkálatokkal csak akkor foglalkoztak, amikor azok különösen jól díjazottak, s így a mezőgazdasággal már csak laza összefüggésben álltak. Minél többet szerzett a munkás földmunkálatoknál, annál magasabb igényei voltak az aratásnál is, melyeket teljesíteni kellett, sőt, minthogy bármely munkás mehetett kubikra, az összes munkadíjak, a napszám s a cselédbérek is az ő keresetük után igazodott. [...]

A munkásosztály igényei is nagyban növekedtek, s a nagyobb keresettel, lakása, ruházódása, táplálkozása, s egész életmódja kényelmesebb és költségesebb lett. Amint a régibb időben a gazdát nem lehetett megismerni a munkástól, oly egyszerűen öltözött mindkét osztály, most a munkáét, mikor kiöltözik, alig lehet a gazdától megkülönböztetni. A munkás-lakások legnagyobb részében rendet, tisztaságot szerény, de tisztességes bútorokat, s sok ágyneműt lehet találni, petróleummal világítanak, fehér, tiszta búzakenyeret esznek, mely mellé néha hús is kerül, mert legnagyobb része hizlal egy malacocskát, és ha csak lehet, felesége aprójószágot nevel.

A fejlődő ipar, mely a munkásosztály fogyasztására számított olcsó cikkeket tömegesen állítja elő, mintegy megmutatja a használati tárgyakat, s felkölti az igényeket. Mikor a munkásoknak bőséges keresete volt, hozzászórtak bizonyos kényelmi cikkekhez, melyek azelőtt ismeretlenek voltak előttük, de lassankint azok megszerzése mindennapi szükségletté vált, úgy, hogy a munkásosztály életszükségletei jelentékenyen növekedtek, életmódja anyagilag határozott haladást mutatott. Ehhez járul, hogy kényszer-iskoláztatás következtében az írás-olvasás mindinkább terjedvén a tudásvágyó, olvasgatni szerető, természetes ésszel megáldott, és mint kubikos, messze földön megforduló ott tapasztalatokat szerző magyar földműves munkás meglepő értelmiségre tett szert, s a művelődés terén is nagyot haladt az előbbi állapothoz képest. Ezen, a munkásosztályra nézve egészében kedvező helyzet hosszú ideig, 20–25 évig tartott, mialatt a nagy népszaporodás óriási munkás-tömegeknek adott életet, melyeknek a kedvező kereseti viszonyok jó megélhetési módot biztosítottak.[...]

Ez óriási vagyontalan néptömegek előbb kedvező kereseti viszonyai az utolsó 10–15 évben rosszabbra fordultak, s helyzetükben fokozatos hanyatlás állott be. Az első

lökést erre nézve a vízszabályozás munkálatok kevesebbedése adta meg. [...] Tény, hogy a földmunka koránt sem adott az utóbbi években olyan fényes kerestet, mint annak előtte, ezért a munkások ismét mind tömegesebben a földművelésre vetették magukat, amelytől már majdnem teljesen elszakadtak. Itt azonban a munkáshiány már jóformán pótolva lett, részint a szegény nép szaporodása folytán, részint az által is, hogy az éves cselédek mindinkább a részesek mellé egész vagy fél-részesül adták oda a kisgazdák. Azon kívül időközben a gőzcséplőgépek alkalmazása által korszakalkotó nagy átalakuláson ment keresztül a mezőgazdaság. A learatott gabonának pár nap alatti elcsépelése mezőgazdasági szempontból megbecsülhetetlen haszonnal jár, mert a földművelőnek lehetővé teszi, hogy terményeit igen rövid idő alatt piacra hozhassa, és a cséplés s a kukoricatörés közt való időt vagy ugarolásra, vagy már mag alá való szántásra felhasználhassa. [...] Miután a lázas tevékenység véget ér, és az aratás be van fejezve, a munkások nem találnak többé dolgot. Míg a kukoricatörés el nem érkezik, pihenhetik az aratás fáradalmait, azon kevesek kivételével, kik a cséplőgép-nél, mint napszámosok dolgoznak. Egész évben nincs az aratáson kívül sürgős dolog, mely a munkások összességének teendőt adna, csak a kukorica munkálatok, de már itt nem a gazdálkodók adnak munkát, hanem a szegény emberek egymásnak, mert a munkásokat a harmadosok fogadják. A kisbirtokosok egy része nem ad ki harmados kukoricaföldet sem, hanem azt maga műveli a kapálást ekekapával eszközli. Akik próbálták, azt mondják, hogy az ekekapá jól beválik, s még több kukorica terem utána, mint a kézi kapálás után. Mindez ismét sok munkást tesz feleslegessé. A többi gazdasági teendőt az állandó gazdasági cselédek és a kisgazdák maguk ellátják, s ezeknek évadján a munkás, ha kubik munkára nem mehet, számba vehető tartós foglalkozást nem talál. [...]

Bebizonyosodott ténynek kell tekinteni, hogy a mezőgazdasági munkásaink közt az év több szakában igen nagy a munkanélküliek száma, s ősz közepétől tavasz derekáig a cselédek kivételével csak nagyon kevés munkásnak van állandó foglalkozása. A munkahiányon kívül főleg a kukoricaföldek munkálatánál lábra kapott uzsora és robot képezi a munkások állandó panaszának tárgyát. Még a feles kukoricaföldek idejében jött divatba, hogy a feles minden hold föld után vagy pénzben, vagy aprójószág, tojás, söprű és más effélében bizonyos fizetést teljesített, amit uzsorának neveztek, vagy pár nap ingyen dolgozott, amit az úrbéres szolgálmányokhoz hasonlóan robotnak hívtak. Később, mikor mindinkább igyekeztek a munkások maguknak kukoricaföldet biztosítani, harmadából is felfogták azt, mi a nyolcvanas évek derekán már általánossá vált. Sok helyen még ezzel sem elégedtek meg, hanem az uzsorát vagy robotot éppen úgy kívánták, mint régen a feles földeknél, különösen szokásban volt a harmadostól holdanként 1 forint uzsorát szedni. Mások a földet felibe adták három, négy forint ráfizetése mellett olyként, hogy a feles a maga igáján tartozik a földet szántani, és a szárból, hajból nem részelt. Néhol, az uzsorát nemcsak a munkaadó, hanem alkalmazottja is szedi a munkásoktól, némely gazdálkodásban a parasztasszonyok kénytelenek tojást, csirkét a gazdatiszt nejjének olcsón eladni, másutt az öregbéres fizeteti meg magát a kukoricaföldek kiosztásánál. Ily módon, kivált, amint a kukorica ára is hanyatlott, a

kukoricaföldek részéből való művelése, lassankint annyira terhes és háládatlan lett, hogy a harmados ezen, az év több szakára kiterjeszkedő egyik legfőbb termelési ágból, ha saját munkáját is számította, legtöbbször mi hasznot sem húzott. Sőt gyakran a saját és családja munkája kárba vezett, s a kukoricaföld műveléséhez csak szokásból, egyéb foglalkozás hiánya miatt, és azért ragaszkodott, hogy a részére maradó kukoricával disznót hizlalhasson, s így szerezhessen magának kárba esett munkájáért kárpótlást.

A robot-munka egy neme az aratásnál kapott lábra. Itt ugyanis előfordul, hogy kisebb esőzés miatt vagy, mert nagyobb esők után a talaj még nedves, az aratás megszakíttatik, de a részesek haza nem mennek, hogy mihelyt lehet, a munkába állhassanak. Ilyenkor, mivel úgy is heverésben voltak, s az eleség nekik ezen időre is kijárt, elvégeztek egyet-mást a gazdaságban, ezt utóbb meg is követelték, sőt a gazdasági folyómunkák elvégzését, ha az időjárás miatt nem szünetelt is a munka az aratási szerződésben ki is kötötték. E munkákat némely vidéken a munkaadók diszkrecionális munkának nevezik, a nép ily megkülönböztetéseket nem tesz, ezt is robotnak hívja.

MIKLÓSSY ISTVÁN

Keresztény magyar népünk gazdasági romlása. Szociálpolitikai tanulmány

Budapest, 1913, Stephaneum. 62–66.

Miklóssy István (1857–1934) a Hajdúdorogi Egyházmegye első és egyetlen görögkatolikus püspöke. Keresztényszocialista elkötelezettségű, de nézetei közel álltak a jobboldali radikalizmushoz is. 1914-ben román fanatikusok sikertelen pokolgépes merényletet hajtottak végre ellene, viszont 3 munkatársát megölték. Trianon után az egyházmegyéje megszűnt.

Miklóssy a vidéki tömeges elszegényedés orvoslására az agrárius receptet, a szövetkezeti mozgalmat javasolta, mindenekelőtt az arisztokrata és az egyházi birtokokon létesítendő földbérlő szövetkezetek formájában. A szociális kérdést ugyanakkor markánsan összeköti a nemzeti kérdéssel és az egyházakban nagy hagyományokkal bíró szabadkőművesség elleni küzdelemmel is. „Szociálpolitikai tanulmányában” statisztikai adatokkal mutatja ki a magyar földbirtok zsidók kezére kerülését, ami párhuzamosan zajlott a keresztény magyarság elszegényesedésével. Számításai szerint 1913-ig a közép- és nagybirtokok 12%-a került a zsidók tulajdonába és további 12%-a haszonbérletébe. A kívánatos szociálpolitikai lépéseket nem utolsó sorban a társadalmi stabilitás megőrzése miatt is indokoltnak tartja.

Ismét hangsúlyozzuk e helyen is, hogy okadatolásunk nem arra irányul, hogy a zsidóságot ridegen negligáljuk, hogy őket visszaszorítsuk, hanem pusztán arra, hogy keresztény földművelő népünknek a gazdasági élet terén azt a helyet biztosítsuk, amely őt számarányainál fogva joggal megilleti. Nem azt mondjuk tehát, hogy arisztokráciánk és főpapságunk ne adja birtokaikat a zsidóság haszonélvezetébe, csak azt hangsúlyozzuk, hogy ezen ténykedésnél a demográfiai számarányok figyelembe vétessenek. Csak azt hangsúlyozzuk, hogy keresztény földművelő népünk nagy része, 10, sőt 5 holdnál kisebb területen tengődik, ami máris nagy szegénységet, szomorú stagnálást jelent. Csak azt hangsúlyozzuk tehát, hogy az arisztokrata és főpapi nagybirtok haszonélvezetébe főleg – számarányainak megfelelő mértékben – földműves népünknek azon részét juttassuk, amely szomorú gazdasági helyzeténél fogva minden fejlődésre képtelen.

Ezen szempontok figyelembe ajánlásával azt sem mulaszthatjuk el, hogy rá ne mutassunk, ugyancsak a már fentebb említett szabadkőműves és szabadgondolkodó forrásból jövő, azon állandó izgatásra, amely úgy a páholyokban, mint nemkülönben a zsidó sajtóban, a főpapi vagyon, illetve földbirtok ellen irányul. A szabadkőművesség hivatalos orgánuma szerint (Kelet, 1912. márc.) az Archimedes-páholyban «A szabadgondolkodó mozgalom támogatása» címen olyan szervezkedés indult meg, amelyet az ott elhangzott szavakkal óhajtok jellemezni. Íme: A Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete egy olyan akció megindítását vette programba «amely nem a polgárság köréből toborozna híveket, hanem a népesség nagyobb rétegéből: a parasztság köréből. A parasztság szervezése s törekvéseinek beállítása a fejlődés útvonalába, a szabadgondolkodóknak is föladata, amelynek megoldására az egyetlen kínálkozó módszert, a szekularizációt kell megragadniuk. A szekularizációs propaganda ügye, ma már túl van a reménytelenség stádiumán. Ma, midőn az országban itt is, ott is, magukat szabadgondolkodóknak nevező parasztek tömörüléséről hallunk hírt, elérkezettnek kell látni az időt egy nagyszabású, erélyesen vezetett szekularizációs propagandára. Az egyesület ennek megvalósítását a következőképpen tervezi. Pályázatot hirdet egy, a parasztság nyelvén írott kis füzetre, amely világosan és röviden mutatja meg, hogy mit várhat a föld népe a szekularizációtól. Ezt a füzetet több százezer, esetleg milliányi példányszámban terjeszteni fogja a nép körében a fent említett szabadgondolkodó parasztek útján, kiket esetleg kisebb anyagi támogatásban részesít. (A füzetek terjesztése azóta már megtörtént.) Számít továbbá a meglévő paraszt- és földmunkás-szervezetek közreműködésére, a haladó szellemű tanítókra s a Galilei-kör vidéki tagjaira, akiket egy agitációskurzusban fognak a vidéki propagandára kiképezni. Az erjesztő szerepre, az értelmiséget szabadgondolkodó szellemre nevelni az a testület hivatott, amely rátermettségének már számos jelét adta: a szabadkőművesség testülete.» Íme, a romboló szabadkőműves és szabadgondolkodó szellem is «henye apátiában» sínylődőnek taláta szegényebb földműves népünket, a «parasztságot». Nosza hát, az egyetlen kínálkozó módszert, a «szekularizációt» akarja megragadni, hogy a papi javak odaígérése révén, ne csak a zsidó szabadkőműves páholyokra számíthasson, hanem, hogy a «meglévő paraszt- és földmunkás szervezeteket» is belevonhassa egyházellenes akciójának gyűjtőpontjába. Egészen világos tehát és szinte parancsoló a helyzet arra nézve,

hogy józan birtokpolitikával a legsürgősebben vonjuk ki földműves népünknek legelmaradottabb és legszegényebb részét, a zsidó szabadkőműves aknamunka hatásköréből. Főpapságunknak és arisztokráciánknak jelenleg még nagyon is módjában áll, hogy a szabadkőműves üres ígérgetésekkel szemben, tényleg és valójában földdel csillapítsa le szegényebb földműves népünk kínzó földhétségét. Az a sok ezer és ezerholdnyi föld, melyet arisztokráciánk és főpapságunk a zsidóság demográfiai arányszámán, tehát az 5%-on felül ad a zsidóság kezére, egyszerre és egy csapásra csillapíthatná népünknek idáig kielégítetlen földhétségét. Ha arisztokráciánk és főpapságunk nem is annyira «a szív ösztönét» – amint Széchenyi mondja – de sokkal inkább «az ész tanácsát» követné; ha földbirtok politikájuk, a földműveléssel foglalkozó szegényebb keresztény nép gazdasági föllendítését célozná; ha óriási birtokaikat egy-egy falu szegény népének, egy-egy földbérlet szövetkezet tagjainak adnák méltányos áron haszonélvezetbe, de hogy volnának akkor «szabadgondolkodó», arisztokrata- és egyház-ellenes «parasztok»! Ellenkezőleg, hálával és köteles tisztelettel adnák jöteveiket. Ha arisztokráciánk és főpapságunk a földbérlet-szövetkezetekbe tömörült szegényebb keresztény népünket földhöz, bérlethez juttatná, sárba esnék a szabadkőműves és szabadgondolkodó demagógiának minden hazugsága, minden humbugja. Ebben az esetben nem hirdethetnék, hogy az «agrár-feudális nemesség» és főpapságunk «a legönzöbben és a legerőszakosabban» érvényesíti «a saját érdekeit». Ebben az esetben a szabadkőműves, a szabadgondolkodó és «úttörő» vándorszónokok nem mutathatnának rá az izgatás hangján, egy-egy szegénységben sínylő falu népe előtt, a falu határában elterülő arisztokrata vagy főpapi nagybirtokra. Nem mondhatnák, hogy az a nagybirtok csak az «agrár-feudális» nemességnek, a «grófi-papi álkultúrának» hajtja busás jövedelmét. Nem. Ebben az esetben szemébe kacagna a nép, a bujtogatóknak. Belátnák, hiszen tapasztalatból tudnák, hogy nagybirtokos arisztokráciánk és főpapjaink a nép igazi jötevői, igazi segítői. És ennek az állapotnak eléréséhez nem kellene egyéb, mint az, hogy arisztokráciánk és főpapjaink következetes céltudatossággal, következetes áldozatkészséggel, következetes politikával elősegítsék a keresztény földbérlő szövetkezetek megalakítását szerte a hazában. Abban az esetben, ha minden faluban megalakulnának a keresztény földbérlő szövetkezetek, a nagybirtok bérbeadása, sem rizikóval, sem a bérösszeg behajtásának kellemetlen nehézségeivel nem járna karöltve. Legföljebb arról a néhány ezer korona többletről kellene lemondani, amelyet zsidó árendások rendszerint oly szívesen helyeznek kilátásba. A falu népének ilyen irányban való megszervezésének, a földbérlő szövetkezetek gondolatának a néptudatba való bevitelének, a földbérlő szövetkezetek tényleges megalakulásának, nem pusztán a törpebirtokosok anyagi megerősítése, gazdasági föllendítése járna nyomában. Ezen fontos nemzetgazdasági kérdésnek megoldásán kívül, vele járna a dologgal, népünk hazafias és vallásos érzésének erősítése és mélyítése is. Ha a nép azt látná, hogy a Fényes Samuktól²² pusztá hitegetésen és ígérgetésen kívül semmit sem kap, amint tényleg nem is kaphat semmit; ha arról győződnek meg népünk, hogy körükben

22 Fényes Samu (1863–1937): író, újságíró, filozófus, szociáldemokrata politikus.

a Szende Pálok²³ és Jászi Oszkárak, pusztán az ő kiseded szabadkőműves játékaik kedvéért lazítják hihetetlen erőfeszítéssel a történelmi és vallási kapcsokat, úgy egy pillanattal sem késnének a szabadkőműves, szabadgondolkodó, üres kezű demagógiának hátat fordítani. A magyar szív hazafias érzésével, a magyar ész józanságával fordulnának istápolóikhoz, segítőkhez, vezéreikhez azok felé, akik az anyagi és gazdasági segélynyújtáson fölül lelküket is a nemzeti öntudat felé, a vallásos hit felé irányítják. Törpebirtokos népünknek szervezése, földbérlő és egyéb szövetkezetekbe tömörítése, az anyagi jólét mellett, kiölné a destrukciónak népünk közé immár szétszórt és elhintett miazmáit²⁴ is. Anyagi és szellemi föllendülés, egyéni és nemzeti izmosodás, eszmék és érzések tisztulása járna együtt, szegényebb népünk gazdasági jólétének föllendítésével. Egyesüljön tehát az egész magyar keresztény társadalom, az arisztokraták, a főpapok, a papság, az intelligens középosztály, keresztény egyetemi ifjúságunk, keresztény tanítóságunk, keresztény népünknek józan anyagi és egészséges szellemi föllendítésére! Jut szerep mindenkinek, minden foglalkozású hazafinak. A szellemi munkások érdeklődjenek, beszéljenek, olvassanak népünk gazdasági helyzetéről; keressenek és állapítsanak meg olyan módokat, amelyek nyomán elszegényedett keresztény népünk gazdaságilag fölemelhető. Az ő ideáljuk, a magyar kultúra fölvirágzása, szükségszerűen fog nyomában haladni népünk gazdasági föllendülésének. Megközelíthetik hát ideáljukat! Tehetős földbirtokosaink pedig, arisztokrata és főpapi nagybirtokosaink, tettel álljanak a praktikus elméletek, módok, kivitelek mögött. A helyes tervet, a helyes módot, rögtön és határozottan kövesse a céltudatos és hazafias tett. A célt szolgáló intézményeket szállják meg a lelkes tettek emberei. Az Országos Központi Hitelszövetkezet, az újonnan létesült altruista agrárbank ne legyenek pusztán egy ideális lelkesedés szülte és csak homályos körvonalakban látható félszeg, félvalóság, hanem tegye őket arisztokráciánk és főpapságunk éles körvonalakban látható, nemzeti erőforrásokká, amelyek a földbérlő és egyéb szövetkezeteket föllendítik, erősítik, táplálják. Elvértve, látjuk már az örvendetes jeleket. Tudjuk, hogy például a megboldogult kalocsai érsek, Városv Gyula, az érsekségéhez tartozó bácsi uradalmat kiskgazdáknak bérbe adta, miáltal három virágzó községben megállította az Amerikába való kivándorlást, bennük, jólétet és elégedettséget teremtett. [...]

És ha idáig népünk gazdasági föllendítésének kérdésénél, az állam segítségét nem is hoztuk szóba, ez nem azért történt, mintha arról volnánk meggyőződve, hogy a nagy célt, pusztán és magában társadalmi úton lehetne elérni. Ellenkezőleg. Meggyőződésünk szerint, az állampolitikának kellene a nép minden általános baját, gazdasági baját is gyógyítani. Az államnak kellene a nép szociális szükségleteit kielégíteni. A szociális problémák megoldása körül, az államnak kellene a kezdeményezéssel, az eszmék megvalósításával elöl járnia. A mi legfőbb állami szervünk, a magyar parlament, ehelyett, meddő közjogi viták közt veszíti el minden népszerűségét. A nép szociális bajának enyhítésére hiányzik belőlünk minden érzék, minden iskolázottság, minden tudás és legfőképpen minden akarat.

23 Szende Pál (1897–1934): polgári radikális politikus, 1918-19-ben pénzügyminiszter.

24 fertőző, kórt okozó anyag

KOMÁROMI SÁNDOR

Ágoston statisztikái

In: Komáromi Sándor: *Mi az igazság?*

Válasz Ágoston Péter: *A zsidók útja* című munkájára.

Budapest, 1917, Egyenlőség. 70–90.

Komáromi Sándor (1866–1921) eredeti nevén Haber Samu, hírlapíró, az Egyenlőség című zsidó lap szerkesztője. Szépirodalmi írásait, tárcáit a saját nevén, közéleti, gazdasági írásait különböző álnevek alatt, gyakran Komáromi néven publikálta. Cikkei a Pesti Hírlap, Pesti Napló, Az Újság, Köztelek, Magyar Ipar, Politikai Hetiszemle című lapokban jelentek meg.

*A forrás címe Ágoston Péter (1874–1925) egyetemi tanárra, szociáldemokrata politikusra utal. A zsidók útja című, 1917-ben megjelent munkája azért keltett nagy fel-tűnést és váltott ki heves közéleti reakciókat, mert benne a baloldali és egykor szabad-közműves szerző átvette a kor közismert antiszemita toposzait. A forradalmak kitörése előtti háborús évben több Ágoston Pétert bíráló cikk látott napvilágot, az Egyenlőség zsidó politikai hetilap *Mi az igazság?* címmel tanulmánykötetben cáfolta a könyvének állításait.*

Ágoston Péter a zsidóhitűek szigorú kritikusa, kenyérkereseti pályáinkba természetesen szintén belebotlik. Tétele az, hogy hitfeleink nem akarnának nehéz testi munkát végezni, nem akarnának földet művelni, hanem a városokba özönlének, s a kereskedelmet, meg a szabad foglalkozásokat lepik el. Bár sokat foglalkozik a zsidóhitűek gazdasági fejlődésének történetével és nagyon jól tudja, vagy legalább tudhatná, hogy a zsidóhitűek mezőgazdasági és ipari munka terén nemcsak a múlt század közepéig, hanem utána többé-kevésbé mind a mai napig nem azért nem foglaltak le nagyobb részt, mert erre való akaratauk hiányzott, hanem azért nem, mert az úgynevezett befogadó népek, amelyek között épp úgy vannak befogadottak, mint a zsidóhitűek között befogadók, magatartása és gazdasági rendjük vezéreszméi, sőt részben vallásos nevelésük is egyenesen útját állotta annak. Mégis nekünk, zsidóhitűeknek, lobbantja szemünkre a mások bűneit. Összetéveszti az okot az okozattal és, si fecisti, nega,²⁵ minket tesz felelősekké oly hibákért, melyeket nem mi követtünk el. [...]

A zsidó vallású munkás, sőt az úgynevezett levegőember is, akár önálló, bár határozott foglalkozása nincs, dolgos, szívós, józan, kis igényű elem. Ha nyugton hagyják, éhbéren, a leghihetetlenebb kis kereset mellett is eltengődik. Meghúzódik nagy és kis városok külső részein és itt a versenytársak ellenérzését épp úgy kihívja maga

25 Ha tetted, tagadd!

ellen, mint mikor munkája, józansága, mértékletessége, szorgalma és tehetsége gyümölcsseiből kapitalistává változott. Egyszer azért van útban, mert mint olcsó munkaerő, lenyomja a béreket, máskor meg azért, mert maga szerzett pozíciójának előnyeit kihasználni igyekszik. Szomorú sors, de ennek semmi köze a zsidó hithez. A kínai kuli, a sárga faj olcsó munkája épp oly fájdalmas érzéseket vált ki, a nagyobb bérekre törekvő más munkásokból, mint az orosz és román despoták és az amerikai tröszt-fejedelmek a saját, jól szituált honfitársaikból. Annak, hogy a kisbirtokosok közt aránylag kevés a zsidóhitű, a már érintetteken kívül más oka is van. A városinak nevelődött és nevelt elem máról-holnapra el nem parasztosodhatik, el nem parlagiasodhatik. A gazdasági fejlődés útja ellenkezőleg az, hogy az őstermelésből és mezőgazdasági foglalkozásokból egyre többen mennek át az ipari és más városi jellegű foglalkozási ágakra. És ez természetes is. Még pedig két okból. Először azért, mert a megművelhető földterület a kulturországokban a lakosság szaporodásával arányban álló mértékben folytonosan nem szaporodhatik; másodszer meg azért, mert a megművelt területek fix kezekben vannak, sőt speciálisan nálunk jelentékeny részben olyanokban, amelyek törvényhozási intézkedések nélkül a forgalom tárgyai nem is lehetnek. Mikor a kivándorlók háromnegyed része rendszerint őstermelő, mezőgazdasági munkás és cseléd és pedig éppen azért ezek, mert az élet drágulása mellett, az öfenntartásra szükséges nagyobb területek, vagy magasabb munkabérek meg nem szerezhetők, sőt a kis parasztbirtokok is – a család szaporodása folytán elaprózódnak, amikor továbbá minden nagyobb birtokeladás vagy csak bérlet nyomán is felhangzik a jajszó, hogy pusztul a „nemzet gerince”, „idegenek” kezére kerül a honi föld, akkor igazán túlzott és belső igazság, meggyőződés nélkül szűkölködő panasz, hogy a zsidóhitű lakosság nem veti magát a földművelésre. Örök áron kicsinyben földet nem szerezhet, s amit szerez is – túlnyomóan bérlet. [...]

De földművesnek is hiába megy a zsidóhitű. A zsidóhitű őstermelővel szemben is kész a vád. A földművelésnek jövedelmezőbb részét választja, a nagy és középbirtok is a kezükbe került sokkal nagyobb arányban, mint az az országos aránynak megfelel, a kis- és törpebirtok pedig nem kell neki. Ez a vád is hamis, mert általában nem a nagy- és középbirtok a jövedelmező, hanem a könnyen áttekinthető és rendben tartható kis birtok, az pedig vakmerő és semmivel nem igazolható, bár bizonyos oldalról sokszor hangoztatott állítás, hogy a nagy- és középbirtoknak sokkal nagyobb aránya került volna a zsidóhitűek kezére, mint ami az országos aránynak megfelel. Csak az állapítható meg, hogy Magyarországon az országos arányt szám szerint meghaladja a nagy- és középbirtokos zsidók aránya, de nem az, hogy több földbirtok lett volna a kezükön, mint amennyi őket megilletné. Tudjuk a népszámlálási adatokból, hogy a nagybirtokosok közül 19 százalék, a középbirtokosok közül (100–1000 kat. hold) pedig 10 százalék a zsidóhitű kereső, de arról nincs hiteles és hivatalos statisztika, ámbár lehetne, hogy az egyes felekezetek hívei kezén mennyi földbirtok van. 1000 holdat meghaladó nagybirtok 3768, tehát 2111-el több van, mint nagybirtokos, és a középbirtokok száma is néhány százzal több, mint a középbirtokosoké. De nem ez a lényeg, hanem az, hogy Schönborn, Eszterházy, Festetich stb. nagybirtokosok kezén körülbelül több

birtok van, mint az összes zsidóhitű nagybirtokosok kezén. Ki merné különben azt állítani, hogy a 6,888 millió hektárnyi 1000 holdon felüli birtokok 19 százaléka, vagyis fejenként átlagban 4130 hektár és a 3,259 millió hektárnyi középbirtok 10 százaléka, vagyis fejenként átlagban 166 hold volna a zsidóhitűek kezén? Tisztára abszurdum, mikor azt akarják elhiteni, hogy Magyarország 21 millió hektár területű gazdaságából 7,7 százalék, 1,625 millió hektár, néhány száz nagy- és középbirtokos zsidóhitű lakos kezén volna. Zsidóhitű haszonbérlő (100 holdon felül) Magyarországon aránylag nagyon sok van. 5172 közül 2515, vagyis 48,6 százalék, az összes bérlőknek majdnem a fele. Ámde ez az adat nem a zsidóhitűek őstermelő-iszonya, vagy foglalkozásbeli inferioritása²⁶ ellen, hanem ellenkezőleg, éppen mellette szól. A zsidóhitű bérlők komerciális érveke és ismeretei bizonyára több haszonértéket tudnak kihozni a magyar földből, mint más hasonló foglalkozásúakéi, különben a nagybirtokosok nem nekik adnák bérbe földjeiket, s maguk a zsidóhitű bérlők is, ha számításaikat meg nem találnák, nem bélelnének aránylag oly nagy számban földeket, hanem az ipar, vagy a kereskedelem, vagy a (szabadfoglalkozások más területén) helyezkednének el. A zsidóhitűeknek a földbirtokosok nem azért adják bérbe birtokaikat, mert zsidók, hanem — sokat emlegetett ellenérv dacára is azért, mert a birtokosok szempontjából is jobban tudják hasznosítani. A többtermelésnek, a belterjes gazdálkodásnak ők pionírjai közé tartoznak, s ezt a mezőgazdasági kiállításokon nyert kitüntetésekkel is sokszor és igen meggyőzően bizonyították. [...]

A Zsidók útjának írója „teljes és tiszta képet” vélt tendenciózusan beállított és sok tekintetben hibás magyar foglalkozási statisztikájával adni arról, hogy „a zsidók az ő számuknak megfelelő arányt a jobb pozíciókban mindenütt messze túlhaladják.” A kérdés mindig az, mi a jobb pozíció? Püspöknek lenni mindenesetre jó, de a miniszterség, államtitkárság, fő- és alispánság, polgármesterség, tanári székek, tanácsnoki állások, szolgabírói tisztségek, szóval a magasabb egyházi, állami, megyei, városi, sőt községi köztisztviselői foglalkozások is, úgyszintén a magasabb tanügyi alkalmazások – fix fizetéses, nyugdíjjal járó, hatalmat és tekintélyt biztosító tartozékaik mellett – mindenesetre jobb pozíciók, de azért zsidóhitűek közül vagy egyáltalán senki, vagy csak elvétve juthatott hozzájuk. [...]

Vagyis a helyzet, Magyarországon van a fejlődés leghelyesebb útján: mert Magyarország jövője az iparosodáson fog fölépülni. Ha a zsidóhitűek ebben nyújtanak segítséget és izomerejüket meg intelligenciájukat ezen a területen igyekeznek érvényesíteni, illetőleg más országok zsidóival szemben ebben válnak ki, akkor ezért őket gáncs nem illetheti, sőt talán az Ágoston Péterek részéről is megérdemlik az igazságosabb ítéletet.

KÁROLYI MIHÁLY

Földreform

In: Károlyi Mihály: Hit, illúziók nélkül. Budapest, 1977, Magvető. 193–196.

*Károlyi Mihály (1875–1955) radikális demokrata politikus, 1905-től országgyűlési képviselő, akit baloldali nézetei miatt „vörös grófnak” is hívtak. Az 1918-as őszi-
rszás forradalom idején a Magyar Nemzeti Tanács elnöke. A Károlyi- és Berinkey-
kormányok több szociális reformot terveztek, így a társadalombiztosítás kiterjesztését, a
nyolc órás munkanap bevezetését, és az 500 holdnál nagyobb magán-, valamint a 200
holdnál nagyobb földbirtokok szegényparasztság körében történő felosztását, ame-
lyekből semmi nem valósulhatott meg. Az 1919. február 15-én életbe lépett földreform
végrehajtására a kormánzatnak szintén nem maradt ideje, csak Károlyi Mihály osz-
totta fel saját nagybirtokát Kápolnán. Alakja a forradalom centenáriumán éles emlé-
kezetpolitikai viták keresztüüzébe került.*

*Hit illúziók nélkül című műve a politikus emlékirata, amit már az emigrációban írt
meg. 1956-ban angol nyelven jelent meg először, később a Kádár-rendszerben több-
ször kiadták.*

A földreform kérdésében a koalíciós kormányon belül hónapokon át ellentétek mutatkoztak. Csak 1919. február elején jutottunk megegyezésre. Ezeknek a hóna-
poknak az elvesztegetése végzetes kérésnek bizonyult: ez lett az oka a kudarcunk-
nak. A létükben fenyegetett feudális osztályok mind ellenségesebb magatartását a
parasztság megnyerésével és támogatásával lehetett volna ellensúlyozni. A szociál-
demokraták azonban, akiknek a parasztság körében nem voltak híveik, időt akartak
nyerni, hogy kiépíthessék saját mezőgazdasági szervezetiket, s ezért szabotálták a
reformot. Elméletileg igazuk volt, hiszen a birtokos parasztság konzervatív elem,
amely nem törődik az ország egészének sorsával, csakis a magáéval. Komoly befo-
lyása volt a parasztságra a római katolikus egyháznak is. A földreform elhalasztása
gyakorlatilag mégis azt jelentette, hogy ellenségeink időt nyertek és ellenünk fordít-
hatták a csalódott parasztságot.

Mérsékelt agrárreformunkat végül februárban fogadta el a kormány. Az engedélyez-
ett birtokok felső határa 50 hold volt. Kivételes esetekben, ha az ország érdeke így
kívánta, az állam a 200 hold fölötti birtokokat is kisajátíthatta. Mindezeket a földeket
5–20 hold nagyságú parcellák formájában (ennyin megélhetett egy parasztcsalád) a
földetlen parasztek között osztottuk volna szét. A több ezer holdnyi földbirtokok egy
része szövetkezetekké alakult volna át. A föld értékét a háború előtti alacsony ára-
kon állapítottuk volna meg, és a tulajdonosok erősen megadóztatott államkötvények

formájában kaptak volna kártérítést. Valójában ez a vagyonadó egy formáját jelentette volna. Az új parasztbirtokosok több éves haladékot kaptak arra, hogy földjük ellenértékét megfizessék az államnak.

Ez a reform hasonló lett volna ahhoz, amit a szomszédos országok hajtottak végre. Az egykori magyar földbirtokosok elkeseredett dühvel szegültek szembe ezzel a reformmal, és évtizedeken át gyűlöltek is engem miatta, ma már jól tudják – többen nekem is elismerték számukra is üdvös lett volna annak idején, ha időben végrehajtnak.

Tavasszal hozzákezdünk a föld tényleges szétosztásához. Mint az ország egyik legnagyobb birtokosa, én magam kezdtem el saját kápolnai birtokomon. Könnyen elképzelhető, ez volt az utolsó csepp a pohárban osztályom és rokonaim számára. Addig azzal áltatták magukat, hogy a földreformról csak saját népszerűségem miatt beszélek, ez csak amolyan tudatosan alkalmazott taktika a részemről. Most megértették, ha nem cselekszenek azonnal, minden elveszett. [...]

Szakadt az eső azon a február végi napon, amikor birtokomat felosztottam. A távoli falvakból is összegyűlt parasztnagy esernyők alatt álltak ott, mélyen barázdált arcukból a meglepetés, a csodálat és a gyanakvás valami leírhatatlan keveréke sugárzott felém. Annyiszor becsapták, bolonddá tették már őket, nem tudták elhinni, hogy álmuk végül mégis megvalósul. Nagy kő esett le a szívemről, mert mindig büntudatot éreztem gazdagságom miatt: ifjúkoromban öntudatlanul, később már tudatosan. A kápolnai földbe, mely évszázadokon keresztül családom birtoka volt, karót vertem arra helyre, ahol a földet igénylő agrárproletárok listáján szereplő első ember parcellája kezdődött. Elégedett voltam. A dolgok rendje helyreállt. A föld most már a Mátra völgyének parasztszájáié volt.

A kápolnai földosztás után olyan legenda keletkezett, amelyben én valami Tolsztojhoz, vagy Gandhihoz hasonló alakként szerepeltem. Pedig erre nem szolgáltam rá. Én semmiféle áldozatot nem hoztam, minthogy sohasem volt érzékem a tulajdon iránt. Ez az érzés inkább a burzsoáziára jellemző, amely saját erejéből halmozta fel vagyonát. De még a saját osztályom köreiben is arról voltam nevezetes, hogy legkevésbé sem kötődöm, ragaszkodom a tulajdonomhoz. Így tehát az én úgynevezett nagylelkűségem nem volt érdem. Mindig jobban szerettem adni, mint kapni.

A kommunisták és a reakciósök ezután megkétszerezték támadásaikat. Minél jobban felemelte a fejét az ellenforradalom, annál több anyagot nyújtott a kommunista propagandának, és minél erőteljesebb lett a kommunista agitáció, annál több ürügy volt a reakciósök szervezkedésére. Így egymást kiegészítve, és kölcsönösen segítve, titokban mindkét fél elégedett volt. Úgy vélték minden jobb annál, ami pillanatnyilag fennáll. A reakció szemében a kommunizmus, a kommunizmus szemében a reakció volt a kisebbik rossz. Egyetlen ellenségük volt – a Károlyi-féle „harmadik erő”.

CZETTLER JENŐ

A magyar állam mezőgazdasági szociálpolitikája

Budapest, 1905, Stephaneum Nyomda Rt. 1–25.

Czettler Jenő, czétényi (1879–1953) jogász, közgazdász, egyetemi tanár. Budapesten és Berlinben végzett jogot, 1901-ben doktorált, majd a Földművelésügyi Minisztériumban külkereskedelmi kérdésekkel foglalkozott. A magyarországi agrárkérdés és agrár-szociálpolitika egyik legfontosabb elméleti szakembere. 1906-ban részt vett a mezőgazdasági cseléd- és munkástörvény előkészítésében. 1908-ban Berlinben a mezőgazdasági szociálpolitikát, a skandináv államokban a mezőgazdasági szövetkezeteket tanulmányozta. 1914 elején meghonosította a gazdagimnáziumot. Az első világháború idején a hadügyminiszter mellett működő legfőbb gazdasági tanács és a hadsereg-főparancsnokság gazdasági tanácsadó tagja. 1918 után elhagyta az egyetemi katedrát és a Magyar Gazdaszövetség igazgatója lett. A Mezőgazdasági Társaság főtitkáráként részt vett a várható forradalmi mozgalmak elleni szervezkedésben. A Tanácsköztársaság idején eltiltották a tanítástól, annak bukása után újjászervezte a Gazdaszövetséget. A két világháború közötti időszakban tudományos és egyetemi oktatói tevékenységet folytatott. A második világháborút követően rövidesen a kommunista hatalom látókörébe került, mint „reakciós”. 1950 őszétől az ÁVH megfigyelte, majd 1950. december 18-án letartóztatták, s 1951 folyamán a Grósz-perben zárt tárgyaláson 10 társával Jónás Béla tanácsa a „népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezése és vezetése” bűnében elsőfokon, majd 1952-ben másodfokon 12 év börtönre, vagyonelkobzásra és a közügyektől való 10 éves eltiltásra ítélte. 1953-ban börtönben halt meg.

Amint láttuk, a magyar mezőgazdasági munkás védelmét nagyban és egészében az 1898. II. tc. konstruálta. De tekintettel arra, hogy a törvény létesítésekor főleg a munkaszerződésből folyó jogviszony lebegett a törvényhozó szeme előtt, abból a szoros értelemben vett munkásvédelmi intézkedések hiányoznak. Ezek közül legsürgősebben az egészséget védő intézkedések volnának pótlandók. Mert igaz ugyan, hogy a szabad levegőn, elszórtan dolgozó munkás a ragályozásnak s a betegségeknek nincs oly mértékben kitéve, mint az ipari munkás, azonban a trachoma és más járvány gyors terjedése azt bizonyítja, hogy a mezei munkások egészségének védelme szilárdabb alapokra volna fektetendő. Ott, ahol sok munkás dolgozik egy tömegben, legalább hetenkint egyszer, rendes orvosi vizsgálatról kellene gondoskodni. Ma ez még természetesen kivihetetlen, mert kellő számú orvosunk nincsen. Ha egyszer azonban az orvosi közszolgálat államosíttatik, s ha az Országos Gazdasági Munkás- és Cselédségélypénztár

gondoskodási körébe a betegsegélyezést is bevonja²⁷ (ez természetesen csak az állami támogatás esetén lehetséges), akkor a munkások egészségügyi védelme könnyen lesz keresztülvihető. A munkásvédelem egyik igen fontos követelménye az is, hogy különösen az idegen vidékről jött aratómunkások számára a munkaadó megfelelő alvóhelyekről gondoskodjék. Ma többnyire ólakban vagy a szabad ég alatt hálnak s minden intézkedés hiányzik arra nézve, hogy a férfiak és a nők egymástól elkülönített helyiségekben pihenhessék ki a napi munka fáradalmait. Sok uradalomban a cselédlakások is száználmas állapotban vannak. Egy helyiségben két-három család lakik. Ez állapot morális és higiénikus hátrányain a munkaadó nagyobb megterhelése nélkül akként lehet segíteni, ha nagyobb pénzügyektől miként Poroszországban, olcsó amortizációs kölcsönöket adnak cselédlakások építésére. A női és a gyermekmunka különös védelme is hiányzik az 1898. II. tc. és az ezt követő törvényekből. E reformnak jogelvé emelése természetesen sok nehézségbe ütközik, mert a mezőgazdasági munka természete egészen más, mint az ipari munkáé, amelynél bizonyos normális, általános érvényű szabályok könnyen fölláthatók. A mezőgazdaságban pl. a gyermekmunka általában véve nem vezet a testi erőnek oly fokú kizsákmányolásához, mint az iparban, miután ott inkább az őrzés, az ide-oda szaladgálás képezi szolgálatainak lényegét s a női munka is rendszerint könnyebb, mint a férfi teendője. Azonban némely lelkiismeretlen munkaadó, de még inkább a kisbirtokos szülő valóban testet-lelket ölő munkát ró a szegény fejlődő gyermekre (éppígy a női munka kíméletlen kihasználása is gyakori a kis üzemekben). Törvényhozás útján kellene gondoskodni arról, hogy ilyen esetek elő ne fordulhassanak, illetve megtoroltassanak.

A munkaidő általános szabályozása a mezei munkánál szokásos részben miatt a munkás érdekét sértené s ezért törvényhozási megállapítása csak nagy elővigyázattal eszközölhető. Egyes munkanemeknél azonban (pl. vízépítési, erdei stb. munka) a normál munkanap minden nehézség nélkül keresztülvihető. Mindezen reformok természetesen nem teszik szükségszerűvé az 1898. II. tc. megváltoztatását, novelláris úton is meg lehet azokat valósítani.

A munkásosztály anyagi helyzetének javítását szolgáló állami intézmények²⁸ további kiépítése is kívánatos. A parcellázás nagyobb arányokban művelendő s abba a külföldre vándorolt mezőgazdasági munkások is bevonandók, annyival is inkább, mert visszatelepítésük ily módon könnyebben sikerül, másodszer mert ők többnyire elegendő anyagi eszközzel is rendelkeznek a parcellázáshoz szükséges összeg előteremtésére.

A munkásosztály sorsának javítása körül nagy hivatása van a szövetkezeti eszmének, amellyel oly nehezen tudnak vagy akarnak a mezei munkások megbarátkozni. Pedig ha valami segíthet rajtuk, az a szövetkezés. Termelőszövetkezetet a mezőgazdaságban bajos létrehozni, miután a üzem természete individuális, de a háziipar nagyobb arányú fejlődése csak úgy remélhető, ha a munkások és kigazdák anyagbeszerző és értékesítőszövetkezetbe tömörülnek. Éppen így a munkáslakások építése is csak akkor

27 Sok idővel az összes mezőgazdasági munkásosztály kötelező nyugdíjbiztosítása is létesítendő.

28 Mondanom sem kell, hogy az állam legfőbb törekvése az intenzívebb gazdálkodási módok s a mezőgazdasági gyáripar terjesztésére irányuljon, mert a helyes munkamegosztás csak ettől remélhető.

vesz nagyobb, szinte általános lendületet, ha a munkások építőszövetkezeteket alapítanak s a szövetkezeteket részint segéllyel, részint kamatmentes kölcsönrel támogatná mind az ideig, míg annyira meg nem erősödnek, hogy támogatás nélkül, a saját erejükből képesek lesznek megélni.

A munkásosztály kultúrnívójának emelése terén is lehetne az állam szociálpolitikájának intenzitását fokozni. Ma a munkás a népiskolában csak a műveltség technikai részét sajátítja el, s a különféle szaktanfolyamok sem juttatják kellő szociális, jogi, közigazgatási s kultúrismeretekhez. Mohó tudni vágyását ezért ott elégíti ki, ahol tudja, s többnyire káros befolyások alá kerül. Az államnak a munkásosztály fölvilágosítására nemcsak folyóiratokat kellene kiadnia, hanem az egész országban rendszeres szociális kurzusokat szervezhetne külön e célra képezett vándorelőadók segítségével.²⁹ Ott, ahol a kisbirtokos és a munkásosztály között szakadás még nem állott be, mindkét osztály gazdakörökbe tömörítendő, hogy ez összefoglaló keretek a vándor szociális előadók-nak szervezett hallgatóközönséget biztosítsanak.

Végül még egy igen sürgős és igen fontos reform vár megvalósításra, amely nélkül mezőgazdasági szociálpolitikánk nagyobb arányú fejlődése elé szinte elháríthatatlan akadály tornyosul. A helyes szociális politika alapelve a prevenció: minden bajt lehetőleg megelőzni. De hogyan lehetséges ez, ha az államnak hiányoznak azon szervei, amelyeknek segítségével a baj lokális okai kimutathatók? A munkásviszonyokat jobbra csak a száraz statisztikai adatokból ismerjük, no meg a közigazgatási bizottságok sablonos jelentéseiből. Maguk a hatóságok (tisztelet a kivételnek!) többnyire csak akkor érdeklődnek a munkásnép helyzete iránt, ha az elégtelenség valamely munkáslázadás képében, konkrét eset gyanánt áll előttünk. Pedig akkor már késő, mert a szociális fertőzés csirái szétterjedtek az egész beteg testben. Az állami szociálpolitikának szüksége van oly szervre, amelynek speciális feladatát a munkásügyek tanulmányozása képezi. Országrészenként, esetenként a szociális mozgalom által inficiált minden vármegyében egy-egy munkásfelügyelőség szervezendő, amelynek kötelessége a munkásviszonyok tanulmányozása, erre vonatkozó jelentések készítése, végül a munkásközvetítés ellenőrzése volna. Az adminisztratív ügyekben az 1898. II. tc. által kijelölt hatóságok továbbra is illetékesek maradnának, sőt a mezőgazdasági munkásfelügyelő egyik legfontosabb hivatása lenne a jegyzőket és a főszolgabírákat buzdítani és ellenőrizni, hogy ezek a munkásvédelemmel intenzívebben foglalkozzanak s minden észlelhető gazdasági vagy társadalmi helyzetváltozást a felsőbbség tudomására hozzanak.

Ily munkásfelügyelőségek nemcsak a belföldön, de külföldön is létesítendőek volnának. Tudvelevőleg a magyar vándormunkások úgy Németország, mint Románia gazdasági életében évről évre nagyobb szerepet játszanak. Ők nem tekinthetők kivándorlóknak, mert lakásuk, családjuk Magyarországon van, s csak a nyári munkaszezonra mennek ki s télire összetakarított pénzzel megrakodva, visszatérnek. Természetes, hogy míg hazánkban a kereseti viszonyok nem javulnak, a kivándorlásnak ezen, hazánkra nézve kedvezőbb formája akármily erélyes intézkedéssel sem lesz

29 E célra, mint a múlt évi szociális kurzuson tartott előadásomban kifejtettem, a főiskolai ifjúság ereje volna igénybe vehető a nyári szünetben.

megakadályozható. Tehát arra kell törekednie az államnak, hogy vándormunkásainkat a külföldi expedíció alkalmával minden nagyobb kellemetlenségtől megoltalmazza. Ma vándormunkásaink a külföldön jóformán védelem nélkül állanak. Tulajdonképpen munkásszerződésük (olyan pl. mint aminőt Olasz- és Franciaország a múlt évben kötöttek egymással) egyetlen országgal sincsen, a konzulátusok pedig részint nyelvi, részint kényelmi szempontból nem elegendnek a magyar munkás és az idegen munkaadó egyes-bajos dolgaiba. A fontosabb szomszéd államokkal, a betegsegélyezésre, munkásközvetítésre stb. is kiterjedő munkaszerződés volna kötendő s ebben a külföldi munkásfelügyelőségek ügyköre is megállapítandó lenne, hogy azok ne csupán a külföldi munkásviszonyok, a szociális haladás megfigyelőállomásai legyenek, hanem a hatóságoknál is közbenjárhassanak a magyar munkások érdekében.

A munkásfelügyelőségek nem adminisztratív jellegű jelentéseinek, tanulmányainak értékesítése céljából egy szociális központi hivatalt kellene létesíteni, amely az összegyűjtött anyagot földolgozná, a szükséges intézkedésekre nézve (legyenek azok gazdaságiak vagy társadalmiak) előterjesztéseket, javaslatokat tenne s a szociálpolitikai törvényjavaslatokat elkészítené. E központi hivatal a szociális nevelésnek is legfőbb orgánumát képezné s a nép fölvilágosítására szolgáló összes kultúreszközök (nyomtatványok, könyvtár stb.) fölhasználásáról rendelkezne. E központ vagy a minisztérium munkásügyi osztályának keretében működne (mint ma a munkásközvetítés), vagy mint különálló mezőgazdasági szociális múzeum szervezetenék s ez esetben terjedelmes szociálpolitikai könyvtárral s a mezőgazdasági szociálpolitika haladását feltüntető szemléleti eszközökkel is felszerelendő volna.

De bármily reformokat létesítünk is a mezőgazdasági szociálpolitika terén s ez intézményeknek bármily nevelő hatása legyen is a magyar társadalomra, különösen a tisztviselői karra, az állam szociálpolitikájának jóságát és belbecsét mégis azon tényezők munkálkodása határozza meg, amelyek a szociális intézmények vezetésére törvény szerint hivatvák. Azért Önöknek, Magyarország jövőndő tisztviselőinek s a magyar társadalom hivatott vezetőinek ma sem mondhatok mást, mint amire ezelőtt egy évvel kértem Önöket, amidőn e helyről a magyar ifjúság szociális föladatait ismertettem: tehetségük egész erejével tanulmányozzák a szociális kérdést és igyekezzenek a szerzett tapasztalatokat jövő hivatásuk körében becsülettel érvényesíteni, mert ne feledjék, hogy hazánk előrehaladása elsősorban gazdasági alapépítményének jóságától és társadalmi struktúrájának erősségétől függ.

1.2.4. Nemzetiségi aspektusok

MOCSÁRY LAJOS

Néhány szó a nemzetiségi kérdéstről

Budapest, 1886, Singer és Wolfner. 41–42., 60–66.

*Mocsáry Lajos (Fülekkovácsi-Kurtyány, 1826. október 26. – Andornak, 1916. január 7.) liberális politikus, publicista. 1941-ben érettségizett Eperjesen, majd a pesti egyetemen tanult, történelmet, filológiát. Betegség miatt csak mankóval tudott járni, 1846 és 1850 között Ausztriában gyógykezelték. 1860-ban bekerült Borsod vármegye képviselő testületébe. 1861-ben országgyűlési képviselővé választották a Deák-párt színeiben. 1965-ben a Tisza Kálmán féle Balközép Párthoz csatlakozott, ellenezte a Kiegyezést. Közben a Pesti Napló munkatársa volt. 1867-ban Borsod vármegye alispánjává választották. Ezt követően az Ellenőr című lapnak dolgozott. Mivel a Balközép Párt beolvadt a Deák-pártba, 1874-ben közreműködött a 48-as programot hirdető Függetlenségi Párt létrehozásában, melynek elnöke lett, és több ciklusban országgyűlési képviselője. A nemzetiségi jogok melletti következetes kiállása miatt a politikai elit minden csoportjával, még saját pártjával is szembeke-
rült. 1892-ben visszavonult az aktív politizálástól, de publicistaként számos írásban mondott véleményt az aktuális politikai kérdésekről. Nagyobb lélegzetű írásaiban főként a közjogi kérdésekkel és a nemzetiségi problémával foglalkozott, utóbbiról 6 könyvet publikált.*

A Néhány szó a nemzetiségi kérdéstről című írás az erőszakos asszimiláció, a magyarosítás ellen, a nemzetiségekkel való együttműködés mellett állt ki. A nemzetiségi konfliktusok feloldására az állampolgári és a kollektív kisebbségi jogok bővítését szorgalmazta. Hangsúlyozta, hogy ez nemcsak a lakosság felét kitevő nemzetiségek, hanem a szomszédos államokkal való jó viszonynak is az alapja lehet, és erősítheti Magyarországnak pozícióját a Monarchián belül és az egész régióban.

„Aki magyar kenyeret eszik, beszéljen is magyarul” – ez a legszokásosabb érv, melyet hall az ember feleletül, ha azt kérdi, hogy hát miért kötelessége minden embernek e hazában magyarrá lenni. És hát ennél nem bírnak nagyobb értékkel azok az érvek sem, melyeket az ember nagyhírű és tekintélyű államférfiak és szónokoktól hall. Alaposabb-e, bír-e nagyobb benső tartalommal például gr. Apponyi Albertnek azon érve, hogy „a magyar nyelv ebben az államban nem csupán a magyar államnak hivatalos nyelve, hanem

egszersmind ama kultúrai egységnek orgánuma, a mely kultúrai egységgé Magyarország összes polgárainak össze kell formniuk, hogy ha az egységes politikai nemzetnek fennállását biztos alapokra akarjuk fektetni”. Hát ez semmi egyéb, mint szónoki körülírása annak az érveknek, hogy: a ki magyar levegőt szí, s a ki magyar kenyeret eszik, legyen magyar; sem a magyar kenyérre, sem a politikai nemzetegység megszilárdítására való hivatkozás nem mutat ki jogi kötelezettséget a nemzetiségekre nézve, hogy a magyarságba beolvadjanak. Beszéljen mindenki magyarul, forrjon össze velünk kulturális egységgé minden nemzetiség – a kettő egészen egy értelmű, rációja mind a kettőnek csupán annyiból áll, hogy mi magyarok így óhajtjuk, így akarjuk, tehát így kell neki lennie.

De hallom a megjegyzést: Nem szeszély, nem úrhatnamság, nem hatalmaskodás nyilvánulása nálunk e követelés, hanem egyszerűen a célszerűség parancsa, mert a nyelv-egység az egységes politikai nemzet fennállásának legbiztosabb alapja, s hogy ez az ország egységes állam legyen, az a haza minden lakóira nézve nyelvkülönség nélkül első rendű fontossággal bír. Kétségtelen, hogy a politikai nemzetegységnek a legegyszerűbb, mondhatjuk normális formája a nyelvegység, kétségtelen, hogy ez az állapot irigylésünk, vágyódásunk tárgya méltán lehet. De ezzel a politikai célszerűséggel, ha úgy tetszik: szükséggel szemben, egy más hatalmas tényező áll: az egyéni szabadság.

Ennek kifolyása azon követelés, hogy a nem magyar ajkú honpolgárok nemzetiségüket fenntarthassák, sőt fejleszthessék, és ebből erre az államra nézve az a helyzet következik, hogy nélkülöznie kell azon előnyöket, melyeket egy államnak a nyelvegység megad, e nélkül kell megélnie, más módon, más eszközökkel kell pótolni az állami egység kellékeit.

A nemzetiséghez, nyelvhez, szokásokhoz, tradíciókhoz való ragaszkodás, s az azoktól való megfosztatás elleni védekezés joga éppoly kifolyása az egyéni szabadságnak, mint a valláshoz való ragaszkodás. [...]

A nemzetiségek a személyes szabadság, a nemzetiségi egyenjogúság természetes kifolyásának tekintik azt, hogy saját nyelvükön tanulhassanak és képezhessék magukat művelt emberekké, hogy nemzetiségi egyéniségük teljes fenntartása mellett léphessenek be a kultúrnépek sorába, azt, hogy előbb vagy együttesen magyarokká legyenek, ha a műveltséghez eljutni akarnak, semmi szín alatt nem vállalják, mert ezt saját nemzetiségükről való lemondásnak, s annak tekintenék, hogy cserben akarják hagyni saját fajukat azon törekvésében, hogy a kultúrfajok közzé emelkedjék, és hogy meg akarják e tekintetben tagadni az e házon kívül élő fajrokonaikkal a szolidaritást. A nemzetiségek, tartozzanak a művelt vagy nem művelt osztályhoz, a maguk nyelvéhez szívből, s mondhatni a rajongásig ragaszkodnak, ezt nem áldozzák fel semmiért, a kultúráért sem, de égető vágyat éreznek a kultúra után is, a kettőt összekötve, nemzeti jellegükből levetkőzés nélkül akarnak a műveltséghez jutni. S e törekvésük ép oly természetes, mint jogos, ellenállhatatlan, részükön van az igazság és a kor szelleme. Mert nem szabad elfelejteni azt, hogy a nemzetiségi mozgalmakban általában legfőbb rugóként az nyilatkozik, a mi az emberben a legnemesebb, t. i. a szabadság szeretete, s a kultúrának magasabb fokára való törekedés. Bármilyen bajokat hoztak létre e mozgalmak, bármennyire zavarták meg a régi status quo-t, hoztak létre éktelen zavart, kaotikus,

anarchikus állapotokat, sőt itt-ott „atrocitásokat” is: ama jellegeket félreismerni nem lehet, s mindenesetre végeredményül annak kell lenni hatásuknak, hogy ott, a hol fel-támadtak, a kultúra színvonalat magasabbra emeljék. A nemzetiségek nem sáros csizmában, s póriás káromkodással ajkukon akarnak berontani az előbbre haladott népek lakába, hanem fehér nyakravalóval, s lakktopánban akarnak leülni a jogegyenlőség terített asztalához. Midőn a jogegyenlőséget követelik, a műveltség megszerzésében való eszközöket akarják megszerezni elsősorban, s annak elnyerésére való szívós erélyes törekvésük tagadhatatlan. Jó helyen keresik a helyzet kulcsát; ha műveltségben egyenlőkké lesznek másokkal, leomlik előlük minden válaszfal, melyet az előbbre haladott népek arisztokratikus gőgje eléjük rakott. [...]

Fontos következtetések folynak ebből a viszonyból, oly kötelezettségek, melyek a sovínisztáknak talán súlyosaknak látszanak, de ezek a következtetések jól megfontolva annak fölismeréséhez vezethetnek bennünket, hogy bármi nehézségeket okoznak a nemzetiségekhez való viszonyaink, van azoknak előnyös oldaluk is, s épen e viszonyokban számunkra a jövőnket biztosító erőnek forrása rejlik. Paradoxnak látszik valószínűleg első hallásra ez állításom. Hát, hiszen az az általános vélemény, hogy éppen ellenkezőleg gyengeségünknek legfőbb forrása a szerencsétlen nemzeti-ségi állapot; volnánk csak egy nemzetiségi tekintetben kompakt nemzet, volna csak 15 millió magyar, majd megmutatnók mi, mit tudunk; gr. Andrassy Gyulának híres mondásai közé tartozik, hogy nem jó volna akkor nekünk szomszédunknak lenni.

Az a tény, hogy hazánkban nagy számmal léteznek oly emberek, kik fajrokonai, test az ő testükből, vér az ő vérükből szomszéd független államokat alkotó nemzeteknek, bizonyos kapcsot képez köztünk és ezen nemzetek közt, mely kapocs nem maradhat hatás nélkül egymáshoz való nemzetközi viszonyunkra. Hozzájárul ehhez, hogy úgy nekünk, mint ezen nemzeteknek közös ellenségünk van egy nagy hatalmasságban, mely a hódítás politikáját követi; teljesen világos ez a románokat illetőleg, kiknek épp úgy, mint nekünk, létkérdés az Oroszország ellen való védekezés, de így áll a dolog az egyes szláv törzsekre nézve is, ha szabad nemzeti létre tartanak számot, s hogy erre törekszenek, az iránt kétség alig foroghat fenn.

Ez az adott helyzet. Nemzetközi viszonyainkkal ideje volna, hogy már egyszer komolyan és tüzetesen foglalkozzunk, ne csak mától holnapra éljünk, kizárólag bel-ügyeinkkel foglalkozva, mint a torma esett féreg, önként nyújtva nyakunkat abba a járomba, melyet a rólunk nélkülünk századok óta intézkedő idegen külügyi politika számunkra faragott.

Az adott helyzet a szövetségnek természetes alapját képezi köztünk s a délkeleti kisebb államok és országok közt. Hogy ily szövetség a mi rendeltetésünk, annak csalhatatlan bizonyosságát szolgáltatja a történelem. Alig hogy megállapodott az Árpádok birodalma, – mint mondani szeretik, bár helytelenül, mert e nemzetnél, midőn független volt, az uralkodó és a dinasztia döntő tényezőként nem szerepelt: a nemzet maga intézte saját sorsát, – mihelyt konszolidálódott a magyar állam és meglazultak a napkeleti császárságot összetartó kötelékek, Magyarország felé gravitáltak a szomszéd tartományok, s hol mint szövetséges országok, hol mint meghódított tartományok vagy éppen bekebelezett

részek, a legkülönbözőbb közjogi viszonyok mellett, de velünk tényleg századokon át egy közös államrendszert képeztek, melynek csak a török hódítás vetett véget, fokról fokra szűkebbre szorítva a kört, elfoglalva részben utoljára magunkat is. Amily mértékben vonul hátrább az újabb időben a török uralom, azon mértékben lépnek elő ismét a régi viszonyok és érvényesülnének ismét egész erővel, ha a régi hódítónak nem lépett volna nyomába egy másik, t. i. az orosz hatalom; melyet, mint hajdan a törököt, visszatartani feladata most már Európának s első sorban mindazoknak, kiket közvetlen elnyeléssel fenyeget; a jelszó volt akkor a kereszténység, most a szabadság.

Ez a helyzet nagyban és egészben. A közös érdekek, a barátságra és szövetségre utaló helyzet természetesen nem biztosítanak számunkra a szomszédokkal való örök békét s zavartalan egyetértés boldogságát, de a helyzet posztulátumai utóvégre is elemi erővel érvényesítik magukat súrlódások, összeütközések mellett is. [...]

Hanem egy dolog bizonyos, az t. i., hogy a szóban levő szomszéd államokhoz való jó viszonyok fenntartására szükséges az, hogy idebent jó viszonyban legyünk a nemzetiségekkel. Politikai tekintetéből élhetünk tán békében a szomszédokkal, még akkor is, ha nincs meg idebent a nemzetiségekkel való jó viszony, a nemzetközi politika a nemzetközi exigenciák tudománya; de állandó barátság, szövetség és szívélyes támogatás csak azon feltétel alatt jöhet létre, ha a nemzetiségekkel egy jó modus vivendi-t megállapíthatnunk sikerül. Amazt a békés állapotot fenntarthatják ideig-óráig a kormányok, az utóbbi azonban csak a nemzetnek, a népnek műve lehet. S ennek hangulata s akarata ellenállhatatlanul nehezedik dinasztiki és kormányokra is, mert hiszen azok az országok független államok, melyekben a nemzeti akaratot, úgy, mint nálunk, ignorálni vagy annak ellenszegülni nem lehet. Ha mi nem bánunk jól az itt lakó románokkal és szerbekkel, jó viszonyra Romániával és Szerbiával nem számíthatunk, ez az ára annak, hogy a szomszéd nemzetek barátságát és szövetségét magunknak biztosíthassuk, ez a módja annak, hogy befolyásunkat náluk megszilárdíthassuk. Tehát ugyanazon eszköz, mely a belbékét a honpolgárok közt biztosítja, egyszersmind megszerzi a jó nemzetközi viszonyokat is azokkal, kiknek jó indulata ránk nézve nagy értékkel bír, és pedig nem csak egyszerűen a jó, hanem a fentebb előadottaknál fogva a szorosabb és bensőbb viszonyt.

AJTAY JÓZSEF

A nemzetiségi kérdés

Budapest, 1914, Pesti Könyvnyomda. 3–8.

Ajtay József (nagyajtay, dr.) (Verespatak, 1876. – ?) jogász, közigazgatási bíró. Iskoláit Budapesten és Párizsban végezte. 1900-ban a Pénzügyminisztérium szolgálatába lépett, közben egy időre áthelyezték a Közigazgatási Bírósághoz. 1908-tól fogalmazóként, később miniszteri titkárként, majd tanácsosként és osztálytanácsosként

dolgozott. 1918 novemberében alapítója és 1921-ig alelnöke volt a Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligájának, 1920–1921-ben a szervezést úgy folytatta, hogy munkahelye tartós szabadságot biztosított a számára. 1926-tól a Magyar Nemzeti Közösség ügyvezető alelnöke volt. 1921 és 1929 között közigazgatási bíró volt. 1920 és 1938 között a Magyarság, 1938-tól a Pesti Hírlap belső munkatársaként dolgozott. Bajcsy-Zsilinszky Endre baráti köréhez tartozott, liberális nézeteket, de egyben legitimista elveket vallott. A nemzeti, nemzetiségi kérdés mellett foglalkozott a választójog kérdésével, valamint gazdasági jogi problémákkal. A magyar mellett több könyvet publikált angol és francia nyelven.

A nemzetiségi kérdés című munka síkra szállt a magyar állam politikai és nyelvi egység teremtésére irányuló törekvése mellett. Álláspontja szerint a nemzetiségi törekvések mögött, hatalmi, önállósodási szándék húzódik, holott az ország boldogulása a belső társadalmi egységen múlik. Szerinte a magyarság vezető szerepét elvitathatatlan, így a nemzetiségeknek be kell olvadniuk a magyar társadalomba.

Hazai nemzetiségeink faji öntudatra ébredése és szervezkedése is nagy lépéssel haladt előre. A nemzetiségi politika elhagyta a meddőnek bizonyult politikai izgatás és tüntetés taktikáját és most a legnagyobb céltudatossággal arra törekszik, hogy a létező nyelvi és faji elválasztó vonalakra tervszerűen ráépítse a kulturális, társadalmi és gazdasági teljes elkülönülés tömör falait, így rakja le természetes alapjait az államjogi elkülönülésnek. Ha ez a szervezkedés teljes befejezést nyer, a magyar állami és nemzeti egységre való törekvés útjába olyan sziklák gördülnek, amelyeket az államhatalom roppant erejének céltudatos és teljes kihasználása, párosulva a magyar társadalom szervezett erejének teljes megfeszítésével, sem lesz képes többé részekre mállasztani, amint erre az utóbbi időben különösen a poseni lengyelkérdés mutat meggyőző példát.

Ezzel egyidejűleg a magyar nemzeti törekvések gyöngülésére vezetett az a körülmény, hogy az újabb magyar értelmiség – az idegen, teljesen be nem olvasztott és így a nemzetiségi és a nemzetközi irányzatok számára könnyebben hozzáférhető elemek nagy tömegének betódulása következtében – egységében megbomlott és az új, nagyobbára a bevándoroltakból kikerülő elemek a tisztán magyar nemzeti szemponttól eltávolodva, erősen közelednek a nemzetiségi elv előtt való meghódolás felé.

A demokratikus fejlődés, amely a túlnyomóan magyar jellegű középosztály politikai befolyásával szemben egyre inkább a nagy tömegek politikai befolyását juttatja érvényre, kedvez a nemzetiségi törekvéseknek, miután a széles néptömegekben a magyar faj túlsúlya már jóval csekélyebb. Fokozottabb mértékben fog ez a hatalmi eltolódás jelentkezni, ha a választójog a szélesebb néprétegekre is kiterjesztetik. [...]

A nemzetiség az emberi egyedeknek főleg faji, illetve nyelvi alapon nyugvó és öntudatosá vált kapcsolata, amely a történelem tanúsítása eszerint a társadalmi csoportosulásoknak talán legszorosabb, legszilárdabb alakulata, és mint ilyen a fajfenntartás és a faj érvényesülésének természetes célját szolgálja. Ha az öntudatosá vált faji, illetve nyelvi kapcsolat állami szervezettel nyeri betetőzést, megszületik a nemzet, a fajfenntartás és faji érvényesülés legmagasabb rendű szervezete. Ha valamely állami

szervezet több fajt, illetve különböző nyelvű lakosságot foglal magában, természetszerűen megindul a fajok küzdelme a fajfenntartás és faji érvényesülés leghatalmasabb eszközeinek: az államhatalomnak birtokba vételéért.

Faji törekvésekkel, sűrűlódásokkal és harcokkal a történelem minden korszakában találkozunk, de ezek döntő jelentőségre csak az újabb korban tettek szert, amidőn a tömörülésre, a tökéletesebb szerveződésre, a nagy gazdasági összpontosításra, és ennél fogva nyelvegységre törekvő modern állami irányzat szembekerül a kisebb fajok nyelvűkhöz való ragaszkodásának és faji érvényesülésének természetes ösztönével. [...]

A nemzeti törekvés az egy állam keretén belül létező nyelvi, faji, vallási, szociális és gazdasági különbségek lehető tompítására, megszüntetésére, az állampolgároknak minél szervezesebb egészbe való összetűzésére törekszik. Míg a nemzetiségi törekvések a jelzett különbségek tervszerű kiélesítésével a már létező nyelvi és faji elválasztó vonalakra a minél teljesebb kulturális, társadalmi és gazdasági elkülönülés tömör falait igyekeznek ráépíteni, hogy így természetes, önként kínálkozó alapot teremtsenek a végső cél: az állami elkülönülés számára.

Önként folyik ebből, hogy a nemzetiségi törekvések nem egyenlőségi, hanem hatalmi, uralmi törekvések. Külső megnyilvánulásukban rendszerint úgy jelentkeznek, hogy az államnyelv mellett valamely nemzetiségi nyelv használatának megengedését is követelik, de mihelyt ezt a célt elérik, az első akadályt átugorják, előtérbe nyomul a nemzetiségi törekvések igazi jellege: a nemzetiségi nyelvnek és az illető fajnak az állami élet egész területén kizárólagos uralomra való juttatására irányuló törekvés. (Például szolgálhatnak a cseh és horvát államjogi törekvések.)

A nemzetiségi törekvés küzdelme a nemzeti irányzattal – a dolgok mélyére tekintve – tulajdonképpen nem egyéb, mint állameszmék egymással való élethalálharca, ahol a kiegyenlítés, a békés megegyezés és megférés lehetősége hiú ábránd, mert ez a harc, csak akkor érhet véget, ha valamelyik küzdő fél végleg a porondon marad.

A nemzeti államok kialakulásának története egyrészt, a nemzeti irányzat és nemzetiségi törekvések között szemeink előtt folyó harcok másrészt, világosan bizonyítják, hogy a többnyelvű modern államokat fel nem tartóztatható erők hajtják vagy a nyelvi egységesülés, vagy pedig a nemzeti alapon való állami tagozódás felé. Még pedig a szerint, amint az illető többnyelvű államban van, avagy nincs olyan faj, amely a faji és nyelvi tömörülés folyamatát állandóan előreviszi és vannak, avagy nincsenek olyan földrajzi viszonyok, gazdasági érdekek, mély gyökeret vert intézmények, amelyek a nyelvi egységesülés irányát folyton ható erővel szolgálják.

A modern fejlődési irányzat kétségtelenül a nagyobb államokban való tömörülés, a tökéletesebb szerveződés és a fokozottabb gazdasági összpontosítás felé vezet, amiből önként következik, hogy a nemzeti irányzat, amely ennek a fejlődésnek szolgálatában áll, felsőbbrendű és egyetemesebb érdekeket mozdít elő, mint a nemzetiségi törekvések.

Innen van az, hogy az állami szervek – különösen a legmagasabb fokon – rendszerint az egységesülés irányzatát támogatják, és csak akkor adják fel a harcot, amidőn végleg beigazolódik, hogy egy adott állami területen az egységesítés természetes

előfeltételei hiányozván, a nyelvi tömörülés keresztülvitele kizártnak tekintheti, és így kénytelen-kelletlen a másodrendű, kisebb államalakulatok kifejlődésének kell tért engedni. (Az osztrák centralizáló és germanizáló törekvések kudarca.)

Amíg remény van a nyelvi egységesítésre, addig az öntudatos állami politika hihetetlen erőfeszítéseket tesz, és nagy áldozatokat hoz a nemzeti egység megteremtése érdekében. (A poseni német politika).

Megállapított igazság az is, hogy az állami szervezett erejének és a társadalom vezető szerveinek, irányadó elemeinek céltudatos, kitartó működése még a természetes folyamatokkal szemben is eredményeket bír felmutatni. Annál inkább képes arra, ha nincs másról szó, mint egy, felsőbbrendű alakulás érdekében végbemenő természetes folyamat gyorsításáról, a mesterségesen emelt gátak lerontásáról, a folyamat medrének szélesbítéséről. Ha a természetes alapokon nyugvó nemzeti irányzatot állam és társadalom céltudatosan támogatják, bámulatos lendületet vesz az egységesülés folyamata, amint ezt a nyugati nemzeti államok gyors kialakulása világosan igazolja.

Ha az előadott tételek világánál vizsgáljuk hazai viszonyainkat, megállapítható, hogy a száz év óta állandóan jelentkező nemzetiségi törekvéseknek hazánkban természetes alapjuk van azokban a nagyszámú és az ország jelentékeny területén tömegesen lakó nem magyar ajkú fajokban, amelyek a magyar államnyelvvvel szemben a közéletben a maguk nyelvét igyekeznek uralomra juttatni. Ez a törekvés állandó külső támogatást nyer a szomszédos államokból is, amelyekben nemzetiségeink fajtestvérei önálló nemzeti és állami életet élnek (románok, szerbek) avagy széleskörű autonómia keretében jajilag érvényesülnek (csehek).

Viszont az is kétségtelen, hogy hazánkban a történeti múlt, a földrajzi és az ebből folyó gazdasági egység, állami életünk központi szervezése, és az államalkotó magyar fajnak az utolsó száz év alatt jelentkező, és legújabb statisztikai adatok alapján immár kétségtelenné vált felsőbbes szaporodási és beolvasztási képessége, és e révén tett nagy hódításai, a magyar faj központi elhelyezkedésében rejlő lekötő és felszívó ereje, kétségtelen és egyre fokozódó kulturális túlsúlya a természetes fejlődés irányát szemmel láthatólag az egységesülés, a nemzeti tömörülés felé hajtja.

BARTHA MIKLÓS

Kazár földön

Kolozsvár, 1901, Ellenzék Nyomda. 176–281.

Bartha Miklós (1848–1905) jogász, függetlenségi párti országgyűlési képviselő. Publicistaként, lapszerkesztőként a korabeli közélet ismert figurája. Népszerű nacionalista, akit „kis Kossuthnak” becéztek. A „Kazár földön” címet viselő, Ruténföldi akciót bemutató sociográfiája először lapjában, a Függetlenségben jelent meg 1900-ban.

A Ruténföldi akció egy kárpátaljai szociálpolitikai program volt 1897–1900 között. A Darányi Ignác földművelési minisztersége idején elindított modellkísérlet egyszerre szolgált szociálpolitikai és nemzetpolitikai célokat. Az ország leginkább elmaradott vidékén a nyomor enyhítése mellett a „leghivebbnek” tartott rutén nemzetiség megmagyarosítását, tömeges kivándorlásának megakadályozását is célozta. Az akció azért is keltett nagy feltűnést, mert az agráriusok kaptak lehetőséget szociálpolitikai elveik gyakorlati kipróbálására. A program egyben új formában vetette fel a zsidókérdést is, mivel többen úgy vélekedtek, a rutén nép nyomora a Galíciából bevándorolt ortodox zsidók miatt van. Bartha Miklós – hogy megkülönböztesse őket a hazai asszimilált zsidóságtól – „kazároknak” nevezte el őket. Innen a mű címe: Kazár földön.

Bármely szempontot vegyünk figyelembe, akár közgazdaságát, akár biológiai, akár etikai, akár nemzetit: a hegyvidéki akciót mindenáron meg kellett indítani. Hangsúlyozom, hogy mindenáron és hangsúlyozom, hogy nemzeti szempontból is. Hazánkban négyszázezer rutén lakik. Galíciában két és fél millió. Bukovinában egy fél millió. A Besszarábiában, Ukrajnában és Podoliában lakó 16 millió rutént maholnap feldolgozza az orosz. [...] E pillanatban ugyan egy jel sem mutat arra, hogy a mi ruténjeinkben fogékonyság volna a galíciai irányhoz való csatlakozásra. Ellenkezőleg. A partikularizmusnak egyetlen vonását sem voltam képes köztük fölfedezni. Én ott csak ruténül beszélő magyarokat találtam. [...] Egyszóval, tetőtől-talpig magyarok. Nem politikából, nem számításból, nem opportunizmusból magyarok, hanem igaz, jó magyarok, miként a székely, miként a kun, miként az örmény, miként a művelt zsidó születésüknél, véralkatuknál, jellemüknél és egész mivoltuknál fogva. Kell-e több magyarázat ahhoz, hogy az akciót nemzeti szempontból is mindenáron meg kellett indítani? Szabad volt-e halogatni az ügyet? Szabad-e krajcároskodni? Szabad volt-e azt a népet tovább is magára hagyni, hogy vagy kivándoroljon, vagy végső kétségbeesésében pánszláv izgatások martalékaul dobja oda magát? Fölismerni ezt a helyzetet és még sem tenni semmit: ez annyit jelentene, mint korunk felelősségét az eljövendő századok átoksúlyával megterhelni.

A nemzetiségi eszme, íme, arra készül, hogy fölmarcangolja hazánk testét. A túlzók rávetették magukat Szent István ezer éves palástjára, hogy azt széttépjék. Elbolondított tótjaink Szvatopluk birodalmát emlegetik s annak tartalmát Morvából, Sziléziából, Csehországból, Galíciából és Felső-Magyarországból akarnak adni. Ábránd, melynek valósulása lehetetlen. De minket még az ábránd is gyöngíti. Elbolondított oláhaink pedig Dákóromániát emlegetik, melynek tartalmat adna Oláhország, Bukovina és Magyarország keleti része a Tiszáig. Ez is ábránd. Ennek a megvalósulása is képzelenség. De erkölcs-politikai egységünket ez is gyöngíti. A délszlávok Nagyszerbiáról álmodoznak. Horvátország, Szerbia, Bosznia, Montenegro, Dalmácia igen egy nyelvet beszél. Ez az álom kiszakít a papíron hazánkból egy nagy és értékes földdarabot. Körös-körül vagyunk tehát véve ködképekkel. Láthatárunk csupán a székely bércek fölött tiszta. Határaink egyéb részein ellenséges indulatú fajoknak van kiszolgáltatva hazánk őrizete. Fajoknak, a kiknek hazafiságára nem számíthatunk, de a kik szomszédos

állami organizációkban találnak támaszt ábrándjaik élesztésére. Ennek a feladatnak mindent alá kell rendelnünk. Egész jövődönk a politikai és kulturális egység megőrzéséhez van fűződve. Már most ott áll fajpolitikánk rendelkezésére egy négyszázezer lelket számláló határszéli nép, mely rutén nyelven beszél, de magyarul érez. Ezt a népet rohamosan pusztítja egy bevándorolt, idegen elem, mely hazafias és erkölcsi szempontból megbízhatatlan. Van-e a pillanatnak fontosabb feladata, mint azt a magyarul érző népet egyfelől kiragadni a pusztító elem karmai közül s másfelől nyelvére nézve is beolvasztani a magyar faj testébe? Jól jegyezzük meg: a rutén akar magyar lenni. [...]

Azonban, hogy magyarrá legyen a rutén: ahhoz egy minden tekintetben jól átgondolt, pontosan körülírt, helyesen és szeretettel vezetett állami akcióra van szükség. Meg kell győzni ezt a népet arról, hogy a magyar haza neki gondviselő édesanyja. Úgy kell cselekedni, hogy odaadó, határtalan hálát érezzen a magyar haza iránt. Ez az akció már három év előtt megkezdődött és már is igen szép eredményeket tud felmutatni. Négyszázezer lelket tehetünk azon a vidéken rövid idő alatt magyarrá! Igen nagy szó ez. Horderejéről nem is lehet számot adni. A magyar faj nagy túlsúlyát jelentené ez számszerűleg is. A nemzetiségi izgatás egyik méregfogát azonnal elveszítene. Sokkal többen volnánk, mint ők együttvéve valamennyien.

A kérdés tehát abban kulminál, hogy mi módon lehet ama néptömeg lelkéhez igazán hozzáférni? Az iskola elégtelen, mert igaza volt Kossuth Lajosnak, hogy mikor az iskola szemközt áll a tűzhellyel, akkor a tűzhely a győztes. A közigazgatás is elégtelen, mert arra a feladatra, hogy szívet hódítson és hagyományokat alakítson át, ha még olyan jó volna is, amilyen rossz merevségénél és hivatalos formáinál fogva nem képes. Nos, hát ezt a nehéz kérdést megoldotta Darányi Ignác földművelési miniszter. Gazdasági téren a nép leginkább megközelíthető. A jótéteményt itt érti meg leghamarább és legbiztosabban. A szegény parasztnak nincsenek eszményei. Gondolatvilága a kenyér körül csoportosul. Aki megélhetést biztosít neki: az megnyerte őt. Ahhoz bizalommal van; aziránt hálát érez; azt nem csalja meg. Annak tanácsát követi, kívánságát teljesíti. Ahhoz ragaszkodik; azt megszereti; elismeri őt egy superiorius lénynek; nem tágít mellőle sem jó, sem rossz napjaiban. Ismerem az oláh népet. Egész lelkemből meg vagyok győződve, hogy a Darányi akciója az oláhoknál éppen olyan eredményekkel járna, mint a ruténeknél. Ott is olyan népszerű lenne az „államszki” bank, „államszki” bolt, „államszki” iskola, „államszki” olvasóegylet, „államszki” tehén, mint a ruthén vidéken. Ezzel együtt népszerű lenne az állam, annak tisztikara, törvény. Az állammal együtt a magyar faj, melyet a nép a dolgok élén lát, s melynek saját gazdasági és intellektuális előmenetelét köszönheti. Az ilyen akció legjobb hullámtörője az izgatásnak. Egy ilyen akciónál tények cáfolják meg a szavakat. Itt a valóság áll szemben az ígérettel; az állapot nyugalma a kilátás izgalmaival.

Ez a megoldás nem éppen olyan Kolombusz-tojás, mint aminőnek látszik. Nincs legelőjük: hát szerezzünk nekik legelőt; nincs marhájuk: hát adjunk nekik marhát. Ez így könnyű lett volna. De Darányi az első pillanattól kezdve abból indult ki, hogy semmi ajándék, semmi ínségadomány. A nyomornak nem pillanatnyi enyhítését, hanem

állandó eltávolítását vette tervbe. Nem megalázni akarta a népet borralalóval, hanem úgy szerezni meg számára a megélhetés feltételeit, hogy a vagyoni állapottal együtt izmosodjék az erkölcsi érzület is. Az a kizsárolt nép százezreket nyelt volna el az úgynevezett könyöradományokból, anélkül, hogy életrendje és vagyoni helyzete megváltozott volna. A könyöradomány elvándorolt volna a kazár boltjába ruházati és érlelmi cikkért és a kazár kocsmájába és cukrászdájába pálinkáért. A legrigorózusabb eljárással úgy lehetne kiosztani évenként csak a szolyvai járásban kerek egy milliót, hogy a nép hetenként egy napon jóllaknék s a többi hat napon koplalna. Ha minden tervszerűség nélkül osztatott volna ki a szarvasmarha a nép között: felületes munkát végzett volna a kirendeltség. De a földművelési kormány tudja, hogy valódi termékenységre mély barázdákat kell szántani. Ők a barom kiosztással nemcsak azt akarták, hogy akármilyen állathoz jusson a nép, hanem felhasználták ezt a kínálkozó alkalmat egy magas fokú állattenyésztési kultúra meghonosítására is. Ha csak legelőt adtak volna a népnek: egyoldalú és ideiglenes lett volna a behatás. Segítség lett volna ez is, de nem mentés. Adtak tehát marhát is, hogy a legelő kihasználtsék. Ez már több a segélynél, de még nem lábra állítás. [...]

Azt a kis reményét a jólétnek, mit a legelővel és az állami marhával nyújtott az akció, merőben nullifikálja az uzsora többi neme. Épen ezért gondoskodni kellett a többi uzsorák meggátolásáról. A pénzuzsora ellen törvényes tilalom létezik. Ez a tilalom évtizedek óta áll fenn. A papíron. A rutén nép szörnyű pusztulása bizonyítja, hogy a valóságban nem tudtak a tilalomnak érvényt szerezni. Más eszközt kellett tehát megragadni. Valami olyat, a mi kizárja a pénzuzsora lehetőségét. Ez az uzsora abból keletkezik, hogy a nép hitelre szorul. Ha tehát tisztességes hitel nyújtatik a népnek, akkor nem megy uzsoráshoz. Hitelszövetkezetekre a pénz uzsora ellensúlyozása okából volt szükség. Ezeket a szövetkezeteket az országos központi hitelszövetkezet látja el pénzzel. De mivel áru uzsora is sanyargatja azt a népet, mert minden községben van kazár bolt: ennél fogva a kirendeltség a hitelszövetkezetek útján áruraktárakat is létesített. A tagsági díj, illetve az üzletrész itt is annyi, mint a hitelszövetkezeteknél. Van tehát most már a népnek „államszki bank”-ja és „államszki bolt”-ja. Amott olcsó hitelt élvez; itt olcsó és jó portékát vásárol a hamis mérleg alkalmazása nélkül. Az olvasóegyletekkel karöltve jönnek létre a segélyegyletek is, gyermekek felruházására, iskolakönyvekkel való ellátására, aggod és betegek istápolására, karácsonyfák felállítására. [...] Egy népmentő akciónak nemcsak az a célja, hogy létező bajokon segítsen, hanem az is, hogy a létező bajok ismétlődésének lehetőségét kizárja. Hiába szerzett volna alkalmat a kirendeltség az uzsora pénz visszafizetésére, ha nem állít hitelszövetkezetet az uzsora ismétlésének meggátolására. A kocsmá és áruzsora visszafizetésével szintén nem segítettek volna a népen, ha nem szervezik az áruraktárakat, s ezzel elejét nem veszik a visszaesésnek. A legelőbérlet hatása sem lenne intenzív, ha össze nem kötnék célirányos legelési renddel, modern legelőműveléssel, a fajtenyésztés meghonosításával, a tenyészállatokra vonatkozó tulajdon jognak a megszorításával és tejjgazdasági kultúrával. Mindezzel szoros összefüggésben van némely igazságszolgáltatási intézkedés. Ilyen az uzsora hivatalból való üldözése és a rituális eskü behozatala, úgy

a keresztyén, mint a Mózes hitű lakosságra nézve. Összefüggésben van a közigazgatási feladatok lelkiismeretes teljesítése a népgondozás terén. Ennek a népnek ellensége volt a birtokrendezés, mely természetes fekvőségeitől fosztotta meg. Ellensége az erdő, mely nem ad neki munkát. Ellensége a vad, mely a vetését pusztítja; a pálinka mely nyomorba kergeti. Sokfelé kell tehát nyúlni annak, aki ott segíteni akar. Nem mellőzheti az iskolákat sem, mert az értelem fegyelmezése nélkül nincs lábra állított nép. A közoktatási kormány nem is zárkózott el a fölmerült szükségletek elől. Számos népiskolát állított és most folyamatban van huszonöt iskolának az építése. Nem jut mindenüvé államiskola, mert a költségvetés még mindig szűk határok közt mozog, de a jóindulat, hogy a nép lábra állításánál az állami iskola is komoly feladatokat teljesítsen, valóban nem hiányzik.

RÉZ MIHÁLY

Magyar fajpolitika

Budapest, 1905, Kilián Frigyes. 23–46.

Réz Mihály (1878–1921) közjogász, az eperjesi jogakadémia és a kolozsvári egyetem tanára. A konzervativizmusba forduló liberalizmus egyik reprezentánsa, Tisza István Munkapártjának támogatója, a „magyar szupremácia”, a nemzetiségek feletti uralom minden áron való fenntartásának teoretikusa.

A századfordulón folyó közéleti viták egyik markáns iránya a kultúrkritika volt. Magyarországon a kultúra ekkor vált tökéletes vállalkozássá, a magas kultúra mellett megjelentek a tömegkulturális termékek is. Mindez ráirányította a politikai gondolkodásbeli irányzatok figyelmét a kultúra politikai jelentőségére, a tömegpárti stratégia szerves részévé vált a kulturális egyletek, szervezetek működtetése. Ezt a szemléletbeli előfeltevést tükrözi a Réz Mihálytól választott szövegrészlet is.

Mai felsőbb oktatásunkból a kulturális munkásság intenzivitása hiányzik s a bukások statisztikája megdöbbentő képet mutat. Ha a kultúra fegyver, e fegyvert meg kell szereznünk, s ha a támadás ellenünk kulturális eszközökkel indítatik, akkor ugyanazon a jogon, amellyel az általános katonakötelezettséget megállapítottuk, a kulturális védkötelezettség elvét is ki kell mondanunk. Mert semmivel sem kisebb a veszedelem, mely minket ezen oldalról fenyeget. Mai felsőbb oktatási rendszerünk célhoz nem vezet. Az egyetemen az előadások egyszerű meghallgatásának passzív szerepe a komoly munkára vágyókat ki nem elégítheti, s a szórakozás ezer féle kísértéseivel szemben az ingadozóknak nem nyújt semmi támaszt. Pedig támaszt kell nyújtania az ifjúság számára, hogy az teljesíthesse komoly kötelességeit. A mai rendszer tehát mellőzendő s behozandó a felelős és önképzés aktív rendszere. [...]

Abban az országban, melynek intelligenciájában túlnyomó a jogász elem, melyben a kultúra politikai fontossággal bír; abban az országban, melynek tisztviselőire egy nagyszabású fajpolitika nagy feladatai hárulnak: a tankötelezettség elve elsőrendű fontosságú. Szükséges ez kulturális szempontból, szükséges ennél fogva nemzetiségi szempontból is. Mert a kulturális felsőbbtség fogja megadni fajunknak a szupremáciát, melyet nem erőnkre, hanem szellemi felsőbbségünkre kell alapítanunk, ha ideális eszközökkel akarjuk a jövőendő Magyarország egységét megalapítani.

Ha ez a kultúra erős lesz, könnyű lesz eljuttatni azt az ország idegen rétegeibe is, s ha bővebben lesznek s magas kulturális képzettséggel bírnak a magyar intelligencia vezető elemei: könnyű lesz mindenütt megadni nekik a domináló szerepet. Addig is igyekeznünk kell terjeszteni ezt a kultúrát, terjeszteni különösen a nemzetiségektől lakott városainkban. A nemzet kulturális kiválóságainak az lenne a feladata, hogy ismertessék s szeretessék meg velük a magyar kultúrát. Rázzák fel érzéketlenségükből, vonják ki elszigeteltségükből a nemzetiségek intelligensebb elemeit s értessék meg velük, hogy nem brutális erő az, mely a magyar állam egységében minden széthúzó törekvéssel szemben áll, hanem egy mély érzelmekből fakadó, nemes idealizmus szenvedés teljes hosszú harcainak eredménye, melyet megdönteni csak a mi pusztulásunk árán lehet. Az érzelmek közössége a legerősebb kapocs s az érzelmek közösségéhez a legelső lépés, ha igyekeznünk megérteni – rokonszenvezve érteni meg egymás érzelmeit. A magyar kormány feladata pedig az lenne, hogy segítse a nemzetiségi városok magyar sajtóját s igyekezzék azt tehetséges egyénekké és megbízható információkkal egyaránt segíteni, a kormány képviselőinek pedig e sajtó támogatását politikai kötelességévé tegye. Második feladata a kormánynak az, hogy eszközöljön ki a parlamenttől egy olyan – nagyobb szabású – szubvenciót, mely a nemzetiségi városokban egy kifogástalan magyar színtársulat szereplését lehetővé tegye, s mely színtársulatot a többi vidéki fölé, oly színvonalra emelje, mely a magyar kultúra méltóságának megfelel. Ha helyes előmozdítani az internacionális jellegű opera céljait, – s ennek helyességét kétségbe nem vonom – még helyesebb ennek a nemzeti hivatású színtársulatnak céljaira hozni áldozatot. És ha helyes a nemzet külső képviselőiben a fényes reprezentációra megszavazni a kellő kiadásokat, épp olyan helyes az ennél a kérdésnél, ahol szintúgy a magyar nemzet méltósága az, amit reprezentálni kell. [...]

A politikai nézetkülönbségek harca közepette érintetlenül áll két dolog elismert igazsága. Az egyik az, hogy úgy a (politikai fegyverekkel, nyíltan vívott) közjogi harcban, mint a (gazdasági fegyverekkel, alattomban tusakodó) nemzetiségi küzdelemben, a magyar középosztály pótolhatatlan. A másik elismert igazság pedig az, hogy ennek az osztálynak gazdasági ereje napról-napra hanyatlik. Minél inkább nyilvánul e két tény valósága, annál nyilvánvalóbb lesz a jelenlegi gazdasági helyzetnek és jövőendő politikai feladatainknak progresszív ellentétessége. De annál világosabb a cél, és annál világosabbak az eszközök, melyekkel a célt elérhetjük. A cél csak az lehet, hogy ez osztály gazdasági erejét megszilárdítsuk; az eszköz pedig csak olyan, amelyet nem az osztályérdek, hanem a nemzeti eszme jelöl meg. Az osztályérdek jogot kíván. A nemzeti eszme kötelességet parancsol. [...]

Ha valóban szükségünk van a nemzetiségi terjeszkedés ellen erős védőgátra, ha

valóban szükség van a vármegyei autonómiának – a nobile officium segítségével – újra fölélesztésére, és ha már valahára szükség volna egy hathatós politikai akcióra: mindezek csak egy gazdaságilag erős birtokos osztály segítségével vihetők keresztül. És hogyan szükség van a hadsereg magyar szellemének fölkeltésére s egy magyar iparos- és kereskedő osztály létesítésére: akkor is csak ez a rendszabály fogja megteremteni azt, amire eddig minden buzdítgatás eredménytelen volt. Pedig nemcsak azért szükséges ez az osztály, hogy ezt a gazdasági missiót teljesítse, hanem szükséges azért is, hogy a nemzeti eszmének jövőre a birtokos osztályon kívül is erős támasztékot teremtsünk, hogy azt az eszmét ennek az osztálynak a gyöngülése jövőre ne veszélyeztesse. [...]

Szükséges, hogy az alsó néposztálynak nemzetiségi része elszakítassék az izgatóktól s azoknak üres frázisaival szemben a magyar állam reális támogatását érezze. Ez elemeknek idegenkedése amúgy is inkább osztálygyűlölet s eltompul ez az idegenkedés is, mihelyt az osztálygyűlöletnek éle vétetik. A kilátásban levő adóreform is már enyhítené azt a nyomást, melyet az állam rájuk is szükségképpen gyakorol. A munkásoknak a segítőpénztár révén való szervezkedése pedig alkalmas arra, hogy messzemenő szociális reformok kivívására az alsóbb néposztály – nemzetiségi különbség nélkül – egységesen tömöríttessék. Az oláh szocialistáknak a nemzetiségi izgatók ellen való kifakadásaiban oly tünet nyilvánul, mely messzemenő következtetésekre jogosít. Különös figyelmet érdemel szociális tekintetben az a körülmény, hogy Magyarországon a városi gyári munkások száma elenyésző csekély s így a szociális kérdés tulajdonképpen a mezőgazdasági munkások helyzetének kérdése. [...]

A nemzeti politika érdeke az, hogy az alsóbb néposztály csak akkor bocsátassék be az alkotmány sáncaiba, midőn elveszítette minden nemzetellenes tendenciáját annak minden rétege. Hogy ezt a tendenciát elveszítse, arra való minden szociális politika.

Az államnak pedig a nép sorsán kell könnyítenie s ezzel a magyar állameszmének visszanyerheti. Mert nem jog kell a népnek, hanem kenyér.

THOROCZKAY VIKTOR

Magyar állam és nemzetiségei

Budapest, 1896, Pesti Könyvnyomda. 130–135., 139–143., 145–148.

Thoroczky Viktor, torockó-szentgyörgyi báró (1860 – Budapest, 1939. március 27.) politikus. 1885-ben Bánffy Dezső Beszterce-Naszód vármegye főispánjának titkára volt. Később a Főrendi ház titkaraként tevékenykedett. 1889–1901 között Hódmezővásárhely főispáni tisztét és a megyei gazdasági Egyesület elnöki posztját töltötte be. 1905-től a Függetlenségi Párt színeiben több cikluson át országgyűlési képviselő volt. Torda-Aranyos vármegye főispáni székéből vonult nyugalmába. Nemzetiségi kérdéssel foglalkozott.

A Magyar állam és nemzetiségei című könyv az országon belüli magyra többség megteremtését, és a vegyes lakosságú területen a gazdasági pozíciók meghatározó részének magyra kézbe juttatását szorgalmazta. Ennek eszközét a telepítési politikában, illetve az állami ipari érdekeltségek számának növelésében látta. Nem ellenezte a nemzetiségek számára a kulturális autonómia egyes elemeinek biztosítását, de kiállt az „egy politikai nemzet” gondolat mellett és feltételként fogalmazta meg a nemzetiségek teljes politikai, közéleti lojalitását.

A telepítés, mint a nemzeti politika eszköze két irányban követel figyelmet, a szerint, a mint mezőgazdasági vagy ipari telepek létesítéséről van szó. Azon nagy társadalmi átalakulás, melynek célja a telepítési politika háttérében lappang, természetsszerű- leg eltérően módosul akkor, ha egy par excellence földművelő lakosság, vagy pedig ha iparúzó népesség megteremtéséről akarunk gondoskodni. Már pedig éppen ezen fordul meg a nemzeti asszimiláció sorsa, a mennyiben azok az erőtényezők, melyek az áthasonulás folyamatát vezetik és irányozzák, oly rendűek, a melyek a népességnek táplálkozási, foglalkozási s más életviszonyai által föltételezett erkölcsi és szellemi világából veszik eredetüket. Egész más magatartást fog tanúsítani az állam magasabb rendű feladatai iránt egy oly népesség, mely tisztán agrikultúr elemekből áll; s ismét mást az, a melynek zömét az ipar szolgáltatja. Nemcsak természetes hajlamuk, egyéni diszpozícióik, de érdekeik összeszővődése és gondolkodásuk, valamint gyakorlati élet-felfogásuk is más-más típust teremtenek az állam végcéljához való viszonylataikban s ennek helyes mérlegelése a megvalósítandó reformok szempontjából nemcsak az államfilozófia elvont tárgya, hanem az oknyomozó gyakorlati politikáé is. Talleyrand szerint kormányozni annyi, mint előrelátni s ép abban különbözik a modern kormányzati politika egész rendszere a régi állambölcsestől, hogy szélesebb, tartalmasabb alapokra képes fektetni akcióját s a viszonyokat nemcsak felhasználja, de azokat szükség esetén elő is idézi.

A telepítés egy nép expanzív ereje, reprodukáló képessége, térben való kiterjedése és megtöbbszöröződése. Annyit jelent ez, mint a föld egy részét nyelvének, szokásainak, eszméinek és törekvéseinek alávetni. Egy nép, mely telepít, jövőbeli nagysága és szupremáciája alapját veti meg. A telepítő nemzet minden élő ereje megszorodik duzzadó életképessége ezen kicsordulásában. Anyagi szempontból fajalkotó egyéneinek száma megszorodik, új forrásai, új terményei korlátlan mértékben megsokosodnak, végtelen tér nyílik ezzel a tőke elhelyezésére s a polgárok szorgalma értékesítésére.

Újabban Lévy Henrik szólott hozzá a telepítési kérdéshez, kapcsolatban egy agrár-bank létesítésének tervével, mely, míg egyfelől összevásárolná az eladott földbirtokokat, másfelől ugyanazokat kisbirtokokká parcellázva adná tovább. Nem kételkedünk abban, hogy ily intézet bizonyos feltételek mellett hatalmas fegyver lenne a nemzeti politika kezében s különösen Erdélyben volna sikerrel szegezhető az eloláhosodás ellen.

Nézetünk szerint azonban nem elégséges csupán csak megkönnyíteni akarni a mezői munkásosztálynak a kisbirtok-szerzést, hanem módokat kell adni neki annak megtartására is. S itt van szerintünk a kérdésnek nehezebb része. Egy tisztán üzleti

érdekekre alapított vállalat az ingatlan-forgalom megkönnyítése által a kisgazdák közt, ha helyes gazdasági politika nem vezet, első sorban paraszt uzsorások és paraziták céhei alakulását mozdítja elő, kik szindikátusba állva össze a szegény emberek kiszípolozására, utoljára egész paraszt arisztokráciát képeznének közöttük. Hisz ismerjük ennek példáját az orosz földművelői bankok működéséből. Ennek a veszélynek elhárítását csak úgy lehetne remény lenünk, ha az intézet működését kiterjesztenők eredeti célján túl oly irányban is, hogy könnyű visszafizetési feltételek mellett olcsó kölcsönöket nyújtson házépítés, gazdasági eszközök, gyermekek kiházásítása stb. céljaira.

A mellett figyelembe veendő az is, hogy igazi paraszt-birtokrendszer, melynek gondolata az, hogy a bérelt munka mellőzésével a jövedelem és bér közötti különbség elenyésztesse, illetve egy kézben összpontosítsa, csak úgy képzelhető, ha a parcellák elegendő nagyok arra, hogy a család egész idejét igénybe vegyék s így megmentsék attól, hogy vagy nélkülöznie kelljen saját gazdaságában, vagy pedig idegen napszámba járnia.

S mindezekon túlmenve, vajjon nem kellene-e foglalkoznunk még a birtokvédelem megfelelő eszközével is, ha a rendszernek állandóságát biztosítani akarjuk? Már pedig ha valahol, itt csakugyan jogosult a szkepszis, a „homestead”, birtokminimum, vagy paraszt hitbizomány bármely formájának elérhető eredményével szemben. Volt idő, mikor e kérdés nálunk is élénk eszmecsere-t hívott ki. Voltak rajongó védelmezői és voltak feltétlen támadói. Annyi azonban bizonyos, hogy a rendszer Amerikában sincs jelentékeny árnyoldalak nélkül, mert kifejleszti a nép erkölcsében a csalárdságot, az adósságok rosszhiszemű kijátszását, nem tekintve azt, hogy a gazdát is megfosztja legtöbb esetben a jelzálogkölcsön útján biztosítható tőkétől s végül sem a német „Hofrecht”, sem a romániai birtokmegkötés nem bírta megakadályozni még csak az évről-évre szaporodó kivándorlást s a parasztság elzüllesztését sem.

Nem épen véletlen összefüggésre mutat az, hogy épen most, midőn a nagyipar fejlődése a vidék lakosságát ellenállhatlanul csábítja a nagy városokba, épen most kezd akuttá válni a nemzetiségi eszme annyi idő óta felhalmozott gyúanyaga is.

Mert látni való, hogy a földbirtok és ennek művelése közti kapocs mind tágabbra lazulása s a mezőgazdaság és ipar mind teljesebb elkülönződése és különösen a nagyipari műhelyek összetorlódásai, távol a vidéktől, rendkívül nehézzé tették a kisgazdák, a mezei munkások s általában a vidéki népesség helyzetét, azon népét, mely leghamarabb hajlandó helyzete okait tévesen fogni fel. A mindjobban csak a mezei munkára és a gazdasági évszakok idejére korlátozott munkabérek nálunk is elégteleneknek bizonyulnak. Rendkívüli módon növekedtek a közvetett adók is, valamint a fogyasztási cikkekre vetett vámok, melyek természetesen csökkentik az eladást s következésképp az értéket is, s így utolsó sorban a termelő munkára súlyosodnak.

Mind e jelenségek lehangolták a kisbérelőket s a mezei munkásokat s őket természetesen a városok felé hajtják. Ha e mozgalom tovább tart, akkor elkövetkezik majd az az idő, hogy a földművelés rövid időn csak a nagy tőkepénzesek és nagy szövetkezetek kezében lesz lehetséges. Nem vizsgálva itt azt, hogy vajjon a földművelésnek ez a formája kedvezőbb lenne-e a lakosság érdekeire, annyi bizonyos, hogy mivel

lehetetlen kívánni, hogy egy egész terület csupán néhány ezer magános, vagy társaságba állott nagy tőkepezestől míveltessék, tehát nincs kizárva az a lehetőség, hogy a hazai föld nagy része míveletlen és érték nélküli marad. [...]

Minden elfogulatlan szemlélő előtt nyilvánvaló lehet, hogy elnyomatásról, zsarnokságról, barbarizmusról csak a leggonoszabb rosszhiszeműség panaszkodhatik. A magyar állam egyszerűen teljesíti nemzeti misszióját melyre őt kiváltságos geográfiai fekvése, épen az európai béke és az állandó politikai egyensúly biztosítása szempontjából nemcsak feljogosítja, hanem kötelezi is. És ez a misszió, nem akarjuk mondani, a magyar faj úgynevezett hegemoniájában, mert ez a terminológia, bár általánosságban használatik, nézetünk szerint hibás és a jogállam keretébe nem illeszthető be, de mindenesetre az állam nemzeti jellege lenyomatában bírja természetes célját. Hogy ezen kívül semmi speciális tót, román, vagy horvát politikát nem űzhet, az magától értetődik, hisz ez abdikálás volna történeti múltjáról és providenciális jövőjéről. De ebben az élesen kivont keretben minden nemzetiség szabadon fejlesztheti ki összes erőit, megerősítheti nyelvét, egyházát, szokásait, megtalálhatja szellemi művelődése és anyagi előmenetele összes tényezőit. Nemcsak a nemzetiségi kultúrintézetek fentebb közölt statisztikája bizonyítja ezt, de bizonyítják még inkább az oláhság által lakott vidéki román pénzüintézetek nagymérvű terjeszkedései, melyek különösen Erdély gazdasági életét idestova egészen behálózák s azok a beruházások, melyeket ezen intézetek évről-évre nagyobb arányokban eszközölnek ingatlan birtokokban. Sőt ennek elnézése már a hanyagság és apátia vádját alkalmas kihívni a kormánnyal és a társadalommal szemben. Lehetetlen mindezek után, hogy minden komoly politikus be ne lássa, miképp a nemzetiségi kérdés oly problémája a magyar államiság intézményének, mely egy egész politikai rendszer gerincét szolgáltatja s hogy hovatovább épen azok a kérdések, melyek a nemzetiségek jogos vagy jogtalan követeléseivel állnak kapcsolatban, oly magasabb rendű appreciálásra tarthatnak számot, mely az államélet összes létező viszonyai számbavételével eszközölje a megoldást. Nemcsak helyesnek és célszerűnek, de egyenesen az állami öntudat megnyilatkozásának kell tartanunk tehát a nemzetiségi ügyek kiemelését az adminisztracionális kezelés szűk köréből s azon felsőbbrendű irányeszmék világításába állítását, melyek egy parlamenti többségből kikerült pártkormányzat programszerű munkálkodását kell hogy vezessék. Első megnyilatkozását látnók ebben annak a modern és korszerű felfogásnak, mely a nemzetiségi kérdést elemzésében, élő dokumentumaiban hajlandó tanulmányozni, szemben az absztrakt politikai álláspont dogmatikus sablonjaival, s mely azt gazdasági, kulturális, vallási és szociálpolitikai momentumaira bontja szét, hogy tünetszerűleg és helyileg kezelje beteges megnyilatkozásait. De he ez így van, ha az előttünk álló jelenségeknek objektív vizsgálata meggyőz arról, hogy tulajdonképpen nemzetiségi probléma nincs is, hanem vannak az állami és társadalmi élet különböző ágaiban összehalmozódó forrongási anyagok, melyek egyé tömörülve s öntudatosan fölszítva, egy egységes és a magyar állam létét veszélyeztető akció jellegét látszanak magukra ölteni, akkor ebből önként következik, hogy ezen különböző forrásokból eredő, de egy gyújtópontban találkozó tényezőknek okait gyökerükben szükség fölkeresni s orvosolni, mielőtt még szervezkeznének, vagyis gazdasági, szociális és kulturális téren egyenkint és külön-külön

kell felvenni velők a harcot a megfelelő fegyverekkel, – s így az ellenség erőit megosztva semmisíteni meg; amire nincs más mód, mint a miniszterelnök vezetése alatt egy oly politikai ügykör létesítése, mely a reszort-miniszteriumok összes funkcióival szemben szükség esetén az ellenőrzést gyakorolhassa s azokat a kormányzati politika alapprincipiumaival összhangzatba hozza. [...]

Elodázhatatlan volna azonban ezzel egyidejűleg az állam büntető hatalmának oly megtorló eszközeiről is gondoskodni, esetleg novelláris úton, melyek az államellenes büntetendő cselekményeknek az eddiginél fokozottabb súlyú büntetési szankcióját biztosítanák, akár az eddig alkalmazásban volt büntetésnek, úgy erkölcsileg, mint társadalmilag szigorúbb beszámítás alá eső fogságnemre való változtatása, akár pedig határozott vagy határozatlan időre való deportáció vagy relegáció alkalmazása útján. Nincs semmi gyakorlati vagy teoretikus érv, mely az ily cselekmények enyhébb elbírálását indokolná nálunk, mint Európa más művelt államaiban. A hazaárulás, az állami egység megbontása, az általános béke s az állampolgárok nyugalmanak megzavarása s mindezek által nemzetek és trónok veszélybe döntésére irányuló cselekmények leginkább megérdemlik és provokálják magok ellen a büntető igazság és megtámadott jogrend szigorú megtorlását. S meg vagyunk győződve, hogy az ilyen büntetendő cselekmények méltó megtorlása redukálná nálunk is a népek hiszékenységét kiaknázó s gomba módra szaporodó professzionátus izgatók számát.

A közigazgatásnak rendezése egy olyan követelmény, mely, míg kilátásba helyezi közállapotainknak az adminisztráció egyöntetűsége s az ellenőrzés gyakorolhatása által való javítását; addig biztosítja az állam érdekeit és ingerenciáját a nemzetiségeket érintő kérdésekben. Mindenesetre a magyar állam nem zárkózik el a nemzetiségek jogos követelményei elől, hanem módot kíván nyújtani az esetleges sérelmek jóindulatú és racionális orvoslására. Epén úgy nem kívánja az annyszor panaszkép hangoztatott közhivatalok viselésének monopolizálását sem, mert meg van győződve arról, hogy önmaga érdekeit támogatja akkor, a midőn az államszolgálat terheiben a nemzetiségeket is megfelelő arányban részesedni látja. De önérdéke parancsolja ezt már azon szempontból is, hogy míg egyrészt a közkormányzat menete az egyes vidékek anyanyelvét bíró tisztviselők alkalmazása által nagyban elősegítetik; addig eloszlik a nem magyar ajkú nép lelke előtt azon tévhit, hogy minden magyar tisztviselőben egy-egy ellenséget lásson, kikkel szemben aztán nem nehéz a nép igaz barátjának feltüntetni magukat az állami eszme és intézmények ellen harcoló lelketlen izgatóknak.

Ezredéves államiságunk közelgő ünnepe a történelmi magyar nemzet egybeforró egészének impozáns megnyilatkozása, állami és társadalmi léte minden körében. Ez a jelleg biztosíthatja csak azt az erkölcsi erőt történetünk e momentuózus eseményének, mely nélkül az merőben efemer értékűvé süllyedne s állami fejlődésünk igazi szellemének, nemzeti hivatásunk vezérlő gondolatának félreismerésére vezetne. Kell, hogy a magyar társadalom, a magyar nemzet tradícióinak hivatott letéteményesei felfogják azt a nagy missziót, mely a második ezredév küszöbén eléjük tárul s váll vetett igyekezettel küzdjék ki azt az eszményt, hogy Magyarország igazán magyar legyen, nemcsak nyelvében, nemcsak nevében, de szellemében, érzületében és intézményeiben is.

Meggyőződésünk, hogy a fejlődő kultúra minden kérdésének, az eszmék harcában felvetett kontroverziák minden mozzanatának úgy kell viszonyulnia ez egyetlen tételhez, mint az égbolt csillagképleteinek az álló csillaghoz, Magyarország haladásának oly fix pontja ez, melyből államiságunk minden más föltétele kisugárzik. A nemzeti állam egy nép politikai génuszának legmagasabb szerves kifejezése, önmaga iránti kötelességeinek élő szimbóluma. Hogy ezt elérhessük, nemcsak nemzeti, de társadalmi politikát is kell csinálnunk; fel kell ébreszteni, munkásságra kell serkenteni az igazi nemzeti erőket.

WITTMANN ERNŐ

A nemzetiségek önrendelkezési jogának múltja és jövője

Budapest, 1918, Franklin Társulat. 109–114.

Wittmann Ernő (Budapest, 1881 – ?) Budapesti Egyetemen, majd Párizsban tanult, 1904-ben jogi doktorátust szerzett. Magyar és külföldi (francia, angol) magánjoggal és nemzetközi joggal foglalkozott. 1906 és 1941 között Budapesten volt ügyvédi irodája.

A nemzetiségek önrendelkezési jogának múltja és jelene című írásában áttekinti az önrendelkezés elvének modernkori történetét, főként francia jogtörténeti források, példák alapján. Főként arra igyekszik rámutatni, hogy a nemzetközi jogban sem pontosan meghatározott az, hogy ki, milyen társadalmi csoport lehet az önrendelkezés alanya, és léphet fel az elszakadás jogos igényével. Ennek megítélésében nem általános érvényű, mindenki által elfogadott jogi normák, hanem politikai, hatalmi érdekek játszanak szerepet.

A „történelmi határok” nem alkalmasak az önrendelkezésre jogosult területeknek egymástól való elhatárolására, ezt az egyes nemzetiségeknek a magyarok ellen, a történelmi múlt alapján támasztott igényei kétségtelenül bizonyítják. A nemzetiségek megoszlása Magyarországon pedig bizonyítja azt is, hogy az etnográfiai határok segítségével sem lehet ezt a természettől egységnek kialakított területet, önrendelkezésre jogosult részekre bontani. Ha Magyarországot etnográfiai határoknak megfelelően akarjuk részekre tagolni, úgy az első kérdés, melyet el kell döntenünk a faj fogalmára, helyesebben azokra az ismérvekre vonatkozik, melyek az egy fajhoz való tartozás meghatározására alkalmasak.

Ha az ország lakosságát különböző csoportokba akarjuk osztani, úgy elsősorban meg kell határozunk azt az elvet, melynek segítségével a felosztást eszközölni akarjuk. Az embereket lehet nagyság szerint, hajszín stb. szerint osztályozni, de mindezeknek az osztályozásoknak előfeltétele, hogy az osztályozás előtt a principium divisionis tisztázottassék, az egyes osztályok, melyekbe a sorozás történni fog és az osztályokra jellegzetes ismérvek meghatározottassanak. így pl. a nagyság szerinti osztályozásnál

meghatározandó minden osztály tekintetében a minimális és maximális határ, továbbá az a mérték (méter stb.), melynek segítségével az osztályozandók nagysága megállapítható. Az átöröklési kérdésekre vonatkozó kutatásoknál az osztályozásnak és a célszerű osztályozási elveknek igen fejlett technikája fejlődött ki, melynek ereje az osztályozási elveknek fix meghatározásában rejlik.

Az ország lakosságát fajok szerint akarjuk osztályozni. Kérdés tehát, melyik az az ismérv, amely az egyik fajt a másik fajtól elválasztja? A faj természettudományi fogalom. A természettudós pedig az eredetet tekinti annak az ismérvnek, mely az egyes fajokat egymástól elválasztja. Egységes eredetű egyének, ugyanazon ősök utódai egy-fajúak, különböző eredetű egyének, azaz különböző ősök utódai, különböző fajúak. Ha el is tekintünk attól, hogy a pozitív természettudomány tiszta fajról csak oly esetekben beszél, midőn a szaporodás sejtnek megoszlása, vagyis partenogenezis útján történik, úgy mégis be kell látnunk, hogy ha nem is vesszük tekintetbe azt a fajkeveredést, mely a nemzetiségi ősöket, a ma élő utóddal összekötő láncolat folyamán beállott, úgy a különböző eredet, az egyes nemzetiségek egymástól való elválasztására nem alkalmas. így pl. halljuk, hogy a ma Magyarországon élő német nemzetiségűek, négyféle eredetűek: más eredetűek a svábok és más eredetűek a szászok, más fajból fakadnak az erdélyi és ismét másból a felvidéki szászok. Az eredetnek ismérvként való elfogadása a nemzetiségek számát növelné, amit úgy hiszem, senki sem tart kívánatosnak. Feltéve tehát, ami különben igen kétséges, hogy egyes nemzetiségek eredete meghatározható, úgy az eredetet legfeljebb az egyes nemzetiségeket elválasztó ismérvként lehetne elfogadni, de ezt az ismérvet egy nemzetiségen belül, a nemzetiséghez tartozó egyének meghatározására alkalmazni nem lehet. Az egyes ma élő emberek és távoli ősök közötti kapcsolat mindig kimutathatatlan.

Ezek és más hasonló praktikus megfontolások arra az eredményre vezettek, hogy a nemzetiségi politikusok a faj, fogalom fenntartása mellett az egy fajhoz való tartozás ismérvének az anyanyelvűséget tekintik.

A nemzetiségi politikusok ragaszkodtak az eredethez, mint ismérvhez, mert egyrészt ez a fogalom történelmi érvelésüket jól kiegészíti, másrészt az eredet körüli, viták igen alkalmasak úgy arra, hogy a velük ellenséges viszonyban álló fajokat különféle fajokra szétosszák, mint arra, hogy közös eredet jogcímen más fajokat magukhoz láncoljanak. Így pl. a szerbek a horvátokról azt állítják, hogy ugyanahhoz a fajhoz tartoznak mint ők, mert állítólag a két nép közös törzsből ered; a csehek ugyanazt vitatják a tótokról stb. Mindkét nép viszont hajlandó lesz a magyarországi németiség különböző eredetét vitatni, a németiség egységét tagadni. Tudományos szint adni az ilyen érveléseknek igen egyszerű, mert hiszen tudvalevő dolog, hogy a felmenők száma, mennél messzebbre visszanyúlunk a múltban, annál erősebben nő, szükségszerűen tehát mennél régebbi eredetét kutatjuk két egyéneknek, annál valószínűbb a gyér népességű múltban, hogy közös ősökre akadunk. A közös eredet egyedüli bizonyítékának, mondom, az anyanyelvűséget tekintik.

Ugyanazt a nyelvet beszélő emberek ugyanahhoz a fajhoz tartozandóknak tekintendők. A különböző fajok egymástól való elkülönöztetésének alapfeltétele tehát a nyelvek különféleségének megállapítása és szükségszerűleg a hány különböző nyelv

van, annyi különböző faj van. Igen egyszerű megállapítani, hogy a magyar nyelv a német nyelvtől különbözik és hogy a magyarok más nyelven beszélők, mint a németek. A feladat már közelítőleg sem oly egyszerű, ha a német nyelvet és annak egyes tájszólásait tekintjük és kutatjuk, hogy az ú. n. platdeutsch az egységes nyelvnek táj szólása-e vagy külön nyelv-e? Hol van az a határ, melynél a közös eredetű nyelvek egyike a másikának még tájszólása? Hol van az a határ, melyen túl az egyik nyelv a másiknak nem tájszólása többé, hanem külön nyelv? A határok a nyelvek között, ugyanúgy, mint a fajok között, összefolynak és a közös eredet mit sem bizonyít. Emberek és nyelvek egyaránt kisszámú családból erednek és a közös eredet kevés emléket, a különböző faji történetek, az eltérő alkalmazkodási folyamatok, melyeken a közös ősöktől eredő egyes ágak átmentek, többé-kevésbé elmosták.

Így pl. a csehek a tót nyelvről azt állítják, hogy a cseh nyelvnek tájszólása, evvel szemben Gerő János tanár igen érdekes kutatásai eredményeként a következő konklúzióhoz jut: „A tót nyelvnek grammatikai és szótári feldolgozása eloszlatja a homályt, világosságot derít a cseh-tót kérdésbe és megfosztja a szláv nyelvészeket és néprajzi írókat attól az alaptól, amelyen a tót népet a cseh nemzet alkotórészének és a tót nyelvet cseh nyelvjárásnak tekintik”.

Így már arra a kérdésre, hogy hány nemzetiség él Magyarországon, a legkülönbözőbb módon lehet megfelelni, mondhatjuk, hogy van hat féle faj és pedig magyar, német, román, szerb, rutén és cseh; és ugyancsak mondhatjuk, hogy van 10 faj és pedig: magyar, székely, román, német, sváb, szász, tót, horvát, szerb és rutén; mindkét feleletet számos tudós állításával, sok történelmi és nyelvészeti adattal lehet megerősíteni. A sok nemzetiségű ország politikai légköre természetesen minden pártatlanságot megöl és mindenki annyi nemzetiség létezését fogja állítani és bizonyítani, ahány nemzetiség létezése, annak a fajnak, melyhez az ítélkező tartozik, politikai ideáljai megvalósítása érdekében a legkívánatosabb. Mindenki az ellenséges fajt lehetőleg parcellázni, a saját faj kereteibe lehetőleg sok nemzetiséget beleszorítani igyekszik. Így ha Magyarországot a nemzetiségek szerint etnográfiai határoknak megfelelően kívánjuk megosztani, az első és alapkérdésen nem igen tudunk túljutni. Kérdjük és pártatlanul akarjuk meghatározni, hány nemzetiség van? Hány egység van jogosítva az osztozkodásban részt venni? És a feleletek tömege zúdul felénk. A délvidékről halljuk, hogy ott csak szerbek élnek és ugyanonnan más politikai párt-állású egyenektől értesülünk arról, hogy ott szerbek és horvátok élnek, és pedig ellenséges viszonyban egymással. Északról az egyik informátorunk esküjével szemben, hogy ott csak egy cseh faj és pedig a szlovákok élnek, áll a másik informátorunk egyenértékű esküje, hogy ott tótok élnek, kik a csehekről mit sem akarnak tudni.

De még ha ezen a kérdésen túl lehetne jutni és meg lehetne határozni a magyar területen élő nemzetiségek számát, hol van az az ember, ki megbízható módszert tudna találni egyes egyének anyanyelvének meghatározására?

A magyar hivatalos népszámlálás adatainak helyességét a nemzetiségi írók kétségbe vonják és bizonyítani igyekeznek hogy a közzétett adatok meg vannak hamisítva a magyarság érdekében. Az állítás nem valószínű, mert az 1910-ik népszámlálás adatai alapján a magyar kormány választójogi törvényt épített fel és pedig oly választójogi

törvényt, melynek célja a magyarság hatalmának biztosítása volt. Kern valószínű tehát, hogy ily fontos törvény oly adatokon épült volna fel, melyek hamisak, melyek magyar anyanyelvűeknek mondanak nem magyarokat is. De feltéve, hogy tényleg a magyarok az adatokat érdeküknek megfelelően módosították, úgy ez csak bizonyíték arra, hogy a románok, szerbek, csehek, kik ugyanúgy, mint a volt magyar kormány, fajuk uralmát akarják lehetőleg nagy területen biztosítani, szintén hamisítani fogják a statisztikai adatokat. Ez ideig románokból, szerbekből stb. a statisztika magyarokat gyártott, ezután majd magyarokat fog románoknak, szerbeknek minősíteni. Alig hiszem, hogy ez a változás a békének erős biztosítéka volna.

De még feltéve, hogy a nemzetiségek számát és az egyes nemzetiségekhez tartozó egyéneket meg lehet helyesen határozni, úgy az eredmény csak azt fogja bizonyítani, hogy az etnográfiai határoknak megfelelően Magyarországot részekre bontani nem lehet, mert egy nemzetiség sem lakik egy tömbben, hanem szétszórva az ország több vidékén, egy nemzetiség sem él tisztán és elkülönülten, hanem vegyesen és más nemzetiségekkel keverten. Balogh Pál Magyarország fajnépeiről szóló kitűnő tanulmányából veszem a következő adatokat:

A magyar nyelvterület 3903 helységet foglal magában. Ezek mind egy tagban fekszenek s határaik szorosan egymásba kapcsolódnak. Összefüggését csak itt-ott teszi szaggatottá néhány más ajkú nyelvmedence vagy nyelvsziget. A magyar helyiségek közel nyolcadrésze 593, tizenegy nyelvmedencét alkot. Ezen kívül 224 magyar helység szigetszerűleg fekezik más faj népek nyelvterületen szétszórva. Összesen tehát körülbelül 2 000 000 magyar él az ún. magyar tömbön kívül – a magyar tömböt pedig másajkú nyelvmedencék és szigetek szaggatjuk meg.

A románoknak egy tömbjük, egy nyelvmedencéjük (középső egység) és 116 nyelv-szigetük van. A tótoknak egy tömbön és egy medencén kívül 135 nyelv-szigetük van. A németeknek egy tömbön kívül 15 nyelvmedencéje és 221 nyelv-szigete van. A szerbekről pedig Balogh azt mondja, hogy a tömbjük, saját nyelvterületük közel van az elenyészéshez. Egykori méreteiből 146 község maradt fenn, ezen kívül 11 község egy nyelvmedencét alkot, 46 pedig sziget gyanánt szóródott szét.

Ha már most minden nyelvterületet (tömböt) és minden medencét külön etnográfiai egységnek tekintünk, akkor Magyarország megoszlanék 5 tömbre és 29 medencére, összesen 34 részre. Annak ellenére, hogy a felosztásnál a szigeteket, a legkisebb egységet, tekintetbe sem vettük. Kétségtelenül a nemzetiségek önrendelkezési joga elismerésének igazságos megvalósítása a nyelvmedencéknek önálló egységként való elismerését követeli. Magyarországnak pl. egyenlő számú tót és német lakossága van. Ha két millió tót magyar uralom alatt élni nem köteles és joga van önrendelkezésre, úgy ugyanez a jog megilleti az itt élő két millió németet is. Nem lehet különbség az önrendelkezési jog szempontjából, hogy a tótok tömörebben, a németek szétagoltabban élnek; nem lehet különbség, mert hiszen a német medencéket is össze lehetne kapcsolni oly képen, hogy az összekapcsolt területen a németység legyen többségben, szóval a sok nyelvmedencéből lehetne egy tömböt alkotni. Ha továbbá a Magyarországon élő közelítőleg 400,000 horvát és szerbnek önrendelkezési joga van, úgy nem lehet ezt a jogot megtagadni az erdélyi magyar medencéktől sem,

melyek közül az egyiknek, a székely medence lakosságának száma- közelítőleg 500 000, tehát nagyobb, mint a Magyarországon lakó szerb és horvát lakosság száma.

Az etnográfiai határok segítségével Magyarországot sikerülne tehát oly részekre bontani, mely részek egyike sem életképes. A nemzetiségek megoszlása Magyarországon bizonyítja, hogy az ú. n. etnográfiai határok sem alkalmasak az önrendelkezésileg alanyának meghatározására.

Adva van tehát egy terület, Magyarország, melyen a múltban egy faj, a magyar, kizárólagos és más nemzetiségek érdekeit sértő uralmat gyakorolt, ezt meg kell változtatni. Úgy halljuk ez a probléma. A megoldás, melyet nekünk ajánlanak kettős, és pedig: az egyik: hogy a magyar faj ne uralkodjék a többi fajon, hanem inkább a többi faj a magyaron, egy faj uralma helyébe más faj uralma lépjen; a másik: osszuk fel az országot etnográfiai határoknak megfelelően annyi részre, hogy egyik rész se legyen életképes. A magyar faj idegen uralom alá kerüljön.

A Búr-háború: folyamán mondotta egyszer az akkor még ellenzéki David Lloyd George, hogy «annektálni egy nemzetet, mely nem akar annektálva lenni, nem könnyű feladat, különösen ha gondolunk arra, hogy az a faj, melynek annektálásáról beszélünk, 100 évig ellent állott a spanyol hatalomnak és pedig oly időben, midőn az a hatalom katonai dicsőségének csúcspontján állott. A hollandusok, habár a spanyolok minden ütközetben megverték őket, elérték azt, hogy Spanyolország erejét kimerítették és Spanyolország hanyatlása ezen időponttól számítódik. Igaz, hogy a háború akkor vallási kérdésekért és ma faji kérdésekért folyik. Faji ellentétek élesebbek azonban a vallási ellentéteknél.» Idegen nemzet annektálása nyilván nem lesz könnyebb feladat azért, hogy ha az annektálandó nemzet öntudatát 1000 év története alakította ki.

1.2.5. További ajánlott irodalom

A középosztály-problematika:

A zsidókérdés Magyarországon. A Huszadik Század körkérdése. Huszadik Század, 18. évf. (1917) 7–8. sz.

Concha Győző: A gentry. Budapesti Szemle, 142. k. (1910) 401. sz. 1–34., 402. sz. 177–199.

Farkas Géza: Az úri rend. Budapest, 1912, Eggenberger.

Istóczy Győző: A zsidókról. Budapest, 1875, Tettey Nándor és Társa.

Kiss Sándor: Fajunk védelméről. Budapest, 1918, Hornyánszky.

Lippay Zoltán: A magyar birtokos középosztály és a közélet. Budapest, 1919, Franklin.

Mailáth József Szociálpolitikai tanulmányai és beszédei. Budapest, 1903, Kilián.

Münstermann Győző: A középosztály önvédelme. Kolozsvár, 1904, Ajtai K. Albert.

Szabó Dezső: A magyar középosztály megteremtése. Budapest, 1935, Ludas Máttyás.

Verhovay Gyula: Az ország urai. Budapest, 1890, Buschmann.

A munkáskérdés:

- Bangha Béla: Magyarország újjáépítése és a kereszténység. Budapest 1920, Szent István Társulat.
- Chyzer Béla: A gyermekmunka Magyarországon. Budapest, 1909, Országos Gyermekvédő Liga.
- Ferenczi Imre: Munkáslakás-kérdés, különös tekintettel Budapestre. Budapest, 1906, Kilián.
- Gelléri Mór: Harc a munkanélküliség ellen. Budapest, 1900, Új Magyar Szemle.
- Méhely Kálmán: A munkáskérdés háborús fejlődése. Budapest, 1918, Pesti Könyvnyomda Rt.
- Szántó Menyhért: Az állam és a társadalom szerepe a munkásvédelem terén. Elhangzott a Társadalomtudományi Társaság ülésén. Huszadik Század, 2. évf. (1901) 1. sz. 239–248.
- Szász Zsombor: A munkáspolitikai irányai. Elhangzott a Magyar Társadalomtudományi Egyesület értekezőjében. Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1. évf. (1908) 10. sz. 938–948.
- Szterényi József: A szociálpolitikai conservativizmus. Megnyitó beszéd a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének 1914. évi közgyűlésén. Budapest, 1914, Kilián.
- Víg Albert: Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben. Budapest, 1932, MTA.

Az agrártársadalom:

- Asbóth János: A föld, mint társadalom-politikai és nemzeti kérdés. Budapest, 1900, Athenaeum.
- Bernát István: A magyar agrártörekvések célja és létjogosultsága. Budapest, 1896, Kilián.
- Bernát István: Agrárpolitika. Budapest 1903, Kilián.
- Czettler Jenő: Magyar mezőgazdasági szociálpolitika. Budapest 1914, Pátria Ny.
- Dániel Arnold: A szövetkezetek és a parasztság. Budapest, 1907, Huszadik Század.
- Erdei Ferenc: A magyar paraszttársadalom. In: Erdi Ferenc: A magyar társadalomról. Budapest, 1980, Akadémiai. 83–252.
- Issekutz Győző: A tűzhely védelme. Magyar Gazdák Szemléje, 3. évf. (1898) 1. sz. 257–287.
- Károlyi Sándornak a Magyar Gazdaszövetség nevében írt felterjesztése az Igazságügy-miniszterhez. In: Az uzsora ellen. Jogi tanulmányok és a Magyar Gazdaszövetség szaktanácskozása. Budapest, 1902, Magyar Gazdaszövetség.
- Timoleon (Beksics Gusztáv): A legújabb politikai divat. Budapest, 1894, Zilahy.
- Tisza István: Magyar agrárpolitika. In: Gróf Tisza István összes munkái. I. köt. Budapest, 1923, Franklin. 237–302.

Nemzetiségi aspektusok:

A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei.

Magyar Statisztikai Közlemények IX. köt. Budapest, 1895, KSH.

A Szlovák Nemzeti Párt 1901. évi választási programja. In: Mérei Gyula – Pölöskei

Ferenc (szerk.): Magyarországi pártprogramok 1867–1919. Budapest, 2003,

ELTE–Eötvös. 202–203.

Bánffy Dezső: Magyar nemzetiségi politika. Budapest, 1902, Révay.

Jászi Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés. Budapest, 1912,

Grill Károly.

Steier Lajos: A tót kérdés. A tót nemzetiségi mozgalom fejlődésének története.

Liptószentmiklós, 1912, Steier Izidor.

Timoleon (Bekszics Gusztáv): A legújabb politikai divat. Budapest, 1894, Zilahy.

2. A Horthy-korszak

2.1. Szövegek a Horthy-korszak társadalmáról

2.1.1. Társadalomtörténet

DOROS GÁBOR

Családvédelem. Küzdelem a születéscsökkenés ellen

Budapest, 1938, Magyar Családvédelmi Szövetség. 37–47.

Doros Gábor (Székelyudvarhely, 1892. március 24. – Budapest, 1980. február 15.) orvos, egyetemi tanár. Orvosi diplomát 1915-ben szerzett a Budapesti Egyetemen. Részt vett az I. világháborúban. 1920 és 1927 között a Nékám-klinikán volt gyakornok, majd tanársegéd. 1926 és 1944 között tagja volt Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának. 1927 és 1945 között az OTI Pestújhelyi kórházának főorvosa volt. 1939-ben kapott egyetemi magántanári, 1941-ben pedig nyilvános és rendes tanári ki nevezést. A II. világháború időszakában jobboldali radikális nézetek hatása alá került. 1945 után a budapesti XIV. kerületi Bőr- és Nemibeteg-gondozó Intézet osztályvezető főorvosaként és az Országos Bőr- és Nemi-kórtani Intézet munkatársaként dolgozott. 1962-től 1973-as nyugdíjazásáig a GANZ-MÁVAG szakrendelő intézet bőrgyógyászati osztályát vezette. Munkája során nagyszámú szacikket és egészségpolitikai témájú írást publikált.

A Családvédelem. Küzdelem a születéscsökkenés ellen című írás európai összehasonlításban vizsgálja a korszak egyik fő demográfiai trendjét, a születések számának csökkenését. A magyarországi helyzet okait kutatva kiemeli a megélhetési nehézségeket, de még nagyobb hangsúlyt helyez a társadalmi és gondolkodásbeli tényezőkre, az individualizációra, a hagyományos erkölcsi szemlélet átalakulására.

A gyermek-nemakarás persze rendkívül sokrétű körülményre vezethető vissza és a népességben társadalmi osztály, foglalkozás, vagyoni állapot, lakóhely stb. szerint más és más okokból táplálkozik. Mindezeknek a körülményeknek azonban közös tulajdonságuk, hogy a két legfontosabb depopulációs indok, éspedig a) az erkölcsi, vagy b) a gazdasági jellegű depopulációs okok csoportjába beilleszthetők. Emellett közös jellemvonásuk az is, hogy az okok az esetek többségében egymással összefolynak és

csak ritkán képzelhető el pusztán egyféle indító ok fennforgása. Az erkölcsi és gazdasági fő okok változó arányú megoszlásban, de úgyszólván mindig együtt találhatóak.

A lelki motívumokban rejlő erkölcsi okok között első helyen áll a vallástalanság terjedése és a keresztény erkölcsstan szellemének és tanulságainak sajnálatos elhalványulása. [...] A vallásos hit elhalványulása és a vallásellenes propaganda elősegíti, sőt egyenesen táplálja az erkölcsi hiányosság folyamatát, amely a születéscsökkenés keletkezésében jut kifejezésre. A másik jelentékeny probléma a városiasodás fejlődésével együttjáró lelki átalakulás. A városok és főként a nagyvárosok kialakulása, ahol a körrengetegben összezsúfolt népesség erkölcsi dekadenciára hajlik, nem kedvez a natalitásnak. A szexuális élet lezülése a városi rétegeket éles szögben eltéríti a családi élet tisztaságától, s a szexualitás valódi céljától: a fajfenntartástól.

A városi születéscsökkenés megítéléséhez tartozik az élet léhábbról felfogása, a mulatni vágyás, az ifjúság zománcának megőrzésére való törekvés és a jövedelemmel arányban nem álló életmód folytatása. Nem tagadható, hogy a nőemancipáció is erkölcsi ellensége az anyaságnak. Az a női típus, amelyik élete céljául a férfiével azonos munka vállalását tűzte maga elé, nem ér rá a fajfenntartás örök idői óta legfontosabb anyai feladatát teljesíteni. A városi gyermektelenség terjedésében fontos szerepet játszik az önálló életre törekvő, vagy önálló keresettel bíró nők rohamos szaporodása, akik nagyrészen erkölcsi felfogása az önálló szexuális életbeosztás elvéhez áll közelebb, mint a gyermeknevelés magasztos, de fáradságos munkájának vállalásához. [...]

Ott, ahol a városi lakosság gyermekáldás részese, betegesen rabjává válik az utódokra vonatkoztatott utilitarisztikus szellemiségnek. Ez a körülmény eredményezi azt, hogy ma az emberek nagy része többet akar nyújtani az utódjának, mint amennyit a sors neki juttatott. Sikert, karriert akar mindenki a gyermekének, hogy többet érjen el az apjánál és – amint képzelik – „boldog” legyen. Nem a gyermek lelki kincsei és benső boldogsága, hanem előrejutása, a törtetés, az anyagiakban és címekben való dúskálódás képezi a szülők hiú álmát, s miután ez nagyobb gyermekszám mellett nem valósítható meg, a dilemmán csak a születéskorlátozás segít.

Emellett mindinkább lábra kap a pesszimizmus, a jövőtől való félelem és sorsunk további kialakulásába vetett bizalom megrendülése. Szaporodnak az emberek, akik nem mernek nőszülni és gyermekeket nemzeni, mert – úgymond – minek kitenni a családot és a gyermeket a jövő bizonytalanságának, korunk veszélyeinek. Nem lesz-e az utód sorsa még rosszabb a szüleinél, vajjon érdemes-e egyáltalán élni és életet adni? Egyesek politikai és gazdasági pesszimizmusukban meggyőződéssel, sőt másokat vádoló módon hangoztatják, hogy felelősségteljes ember csak az esetben házasodik és neveljen gyermekeket, ha azok felnevelését biztosítani tudja, mert ellenkező esetben lelkiismeretlenséget követ el utódaival szemben. [...]

Természetesen el kell ismerni, hogy bőven vannak esetek, ahol a születéskorlátozást komoly gazdasági nehézségek előzik meg, ámde erkölcsi okok több-kevesebb mértékben ilyenkor is szerepet játszanak. Nem kell elfelejteni, hogy éppen a városokban is a születéscsökkenés folyamata a felső rétegeknél, magasabb rangú hivatalnokoknál, katonatiszteknekél és a jómódú polgároknál kezdődött. Hogy pedig a városi

munkásréteg szaporasága lényegesen megcsappant, arra vonatkozólag is alaptalanul hozzák fel érvül a nehéz gazdasági és kereseti viszonyokat, – hiszen éppen a szervezett munkásság az, amely a mai nehéz viszonyok dacára sokkal jobb anyagi színvonalon él, mint félévszázaddal ezelőtt, az általános bőség korszakában. A jelzett körülmények mindenesetre azt bizonyítják, hogy a gazdasági teória egymagában nem ad kielégítő magyarázatot a városi szaporodáscsökkenésre, s e kérdésnél mindazokat a szempontokat mérlegelni kell, amelyek a lelki és erkölcsi okok komplexumát ölelik fel. [...]

Eközben a családi erkölcsök hovatovább romlanak és a városokban ijesztően szaporodik a kétes életű nők száma. Különösen aggályos, hogy míg régebben a züllött életű nők rétegét a tisztességes polgári társadalomtól élesen el lehetett választani, addig napjainkban az elválasztó falak kezdenek leomlani. Az erkölcsi felfogás lazasága lassanként beszivárog a társadalom legszélesebb rétegeibe és megfertőzéssel fenyegeti a nemzet egész állományát. A prostitúció hovatovább terjed, és erkölcsi kórképét rányomja a magyar nagy- és középvárosok utcáira. [...]

Áttérve a falusi népesedéscsökkenés okainak felkutatására, Itt a városihoz képest sok hasonlatosságot, de sok eltérést is találunk. A hasonlatosság főként az erkölcsi momentumoknál mutatkozik, az eltérés pedig a gazdaságiaknál. [...] A lelki indítók között igen fontos helyet foglal el a közvélemény nyomása és a helybeli divat parancsoló szava. Az évszázadok óta ugyanazon röggön élő ormánysági, sárközi lakosság pl. rendkívül konzervatív és a népszokásokat áthághatatlan és megváltozhatatlan parancsnak tekinti. Az évszázadok óta kórosan kialakult születéscsökkentő irányzat a helybeli lakosságnak megfellebbezhetetlenül írja elő az egy-gyermeket, és jaj annak a fiatal asszonynak, aki az előírást forradalmár módjára meg próbálná szegni. Az öregek súlyos büntetése és az egész falu megvetése üldözné a vakmerőt. [...]

Hogy a föld birtoklása, illetve annak hiánya a születéskorlátozás és egyke kérdésével közvetlen összefüggésben van, az tagadhatatlan. Csakhogy ez az összefüggés egészen más és bizonyos vonatkozásban pontosan a fordítottja annak, mint amit egyes falukutatók feltételeztek. A dolog úgy áll, hogy maga a birtoklás ténye, valamint a földbirtok megőrzésére, s az egyetlen örökösnek osztatlanul való átszármaztatására való törekvés az egy-gyermek rendszer legfőbb kútforrása. A nagy születéscsökkenést mutató vidékeken azt látjuk, hogy a jómódú gazda örökölt és összegyűjtött vagyonát féltékenyen őrzi a szétaprózástól, ami az ő és utódja életszínvonalát lecsökkentené és a család elért vagyoni tekintélyét aláásná. Elődei még megelégedtek a két gyermekre való korlátozással, ma már az egykénél tartanak, és ha ezt az Isten magához veszi, eljutnak a vigasztalan „egy se”-ig. A legfőbb szempont a földnek egy kézben való mohó tömörítése, lehetőleg egykés örökös fiúnak vagyonos egykés leánnyal való összeházasítása, az anyagi jólétnek az utódban való kiélése és a család további meggazdagítása. [...]

A születéskorlátozás és egyke kérdésében határozott törvényszerűség mutatkozik, amelyet Simontsits Elemér igen szemléltetően és szellemesen formulázott meg: „Ahol a gyermek keresőtárs, ott sok a gyermek; ahol fogyasztótárs, ott kevés.” A városi lakosság, különösen minden ipari centrum és metropolis lakossága olyan körülmények

között él, amelyek mellett a szülő a gyermeket általában a keresete fokozására nem tudja felhasználni. A városi gyermek tehát a szülő szempontjából nem keresőtárs, hanem ellenkezőleg éppen a szülő keresetét fogyasztja. Ennek megfelelően a városi lakosságnál általános rendszer a születéskorlátozás, és minél nagyobb valamely város, ott a nötlenség, a gyermektelen házasság és az egyke annál fokozottabb mértékben üti fel a fejét. A falusi lakosság tekintetében azonban a helyzet egészen más, amennyiben itt a népesség oly módon oszlik meg, hogy egyik részénél a gyermek keresőtársként, a másikonál fogyasztótársként jelentkezik, s így egyik részénél bő gyermekáldást, a másikonál katasztrofális születéskorlátozást látunk.

Kovács Alajos, Thirring Lajos és más szerzők munkáiból tényként megállapítható, hogy az összes foglalkozási ágak, de a szorosan vett földműves kategóriák között is a gazdasági cselédek és a mezőgazdasági munkások, szóval a földnélküli földművesek családjai a legtermékenyebbek. A mezőgazdasági munkásrétegnek a munkaerején kívül egyebe nincsen és létfenntartásának egyetlen eszköze a munka. Az alacsony munkabérek miatt azonban a családfő keresete távolról sem elegendő a család eltartására, a munkában a feleségnek és a gyermekeknek is részt kell vennie. Annál jobban él a család, minél többen hordják haza a családi tűzhelyhez a munkabért. A gyermekek már ökölnyi korban baromfi-pásztorok, majd mind több és több részt vesznek a munkában és megnősülésükig, illetve férjhezmenetelükig a családi közösség részére keresnek. A szegődményes gazdasági cselédeknél a béren felül a saját haszon- élvezetre kapott földrész megműveléséhez is feltétlenül népes család, sok munkáskéz szükséges, mert enélkül a gazdasági cselédnek a földbirtokos részére vállalt köteles munkát, vagy a haszonélvezetre kapott föld megművelését kellene elhanyagolnia. Emellett közismert, hogy a gyermekek a nincstelen falusi szülők részére életbiztosítást is jelentenek, mert azok felnövekedve, a szülőket, munkaképtelen öregségük idején eltartják. Mindebből kétségtelenül megállapítható, hogy a felsorolt nincstelen földműves néprétegeknél a gyermek kívánatos és szükséges keresőtársként jelentkezik.

KOVÁCS ALAJOS

Magyarország népe és népesedésének kérdése

Budapest, 1941, Magyar Statisztikai Társaság. 40–43.

Kovács Alajos (Gyöngyöspüspöki, 1877. január 6. – Budapest, 1963. április 14.) jogász, statisztikus, demográfus. Egerben érettségizett a cisztercitáknál, majd a Budapesti Tudományegyetem jogi diplomát. 1898-ban a Központi Statisztikai Hivatalnál helyezkedett el. Részt vett az 1900-as és az 1910-es népszámlálás lebonyolításában. Jelen volt az I. világháborút lezáró béketárgyalásokon, mint a magyra küldöttség szakértője. Ő irányította az 1920-as népszámlálást. 1923-ban Genfben, a Népszövetség

egészségügyi szekciójánál folytatott tanulmányokat. 1924-ben kinevezték, a Statisztikai Hivatal aligazgatójának, majd néhány hónappal később helyettes államtitkári rangban a Hivatal igazgatója lett. A KSH vezetését 1936-os nyugállományba vonulásáig látta el. Tudományos tevékenysége elismeréseként már 1920-ban az MTA levelező tagjává választották. 1926-ban a szegedi Ferenc József Tudományegyetem tiszteletberi doktorává avatta. A következő években a Magyar Statisztikai Társaság elnökének, az Országos Statisztikai Tanács másodelnökének, a Magyar-Német Társaság társelnökének posztját töltötte be. 1930-ban kitüntették a Corvin-koszorúval, 1936-ban államtitkári címet kapott. Az Imrédy-kormány időszakában statisztikus szakértőként közreműködött a bécsi döntés szakmai megalapozásában, valamint a zsidótörvény előkészítésében. A nemzeti kérdésben vallott álláspontja az asszimilációt, a némagyarosítást szolgálta. Jobboldali politika megnyilatkozásai miatt 1948-ban megfosztották minden címétől, MTA tagságától, és teljes vagyonek Kobzás mellett 5 év börtönre ítélték, amit később 2 évre mérsékeltek.

A Magyarország népe és népesedésének kérdése című munka a trianoni Magyarországon bekövetkezett népességváltozásokat elemzi, elsősorban nemzetiségi szempontból, vagyis a magyarság döntő többségbe kerülésének okait, és az ebből eredő következményeket.

A magyar statisztika a nemzetiségiiek számának megállapítására 1880 óta következetesen az anyanyelvet használja, mint a nemzetiség legfőbb ismertetőjelét. Kétségtelen, hogy az anyanyelv nem mindenben fedi a nemzetiség fogalmát, de minthogy az anyanyelv meghatározása bizonyos szubjektív elemet is visz a fogalomba – „az a nyelv, amelyet magáénak vall, és a legjobban és legszívesebben beszél” – mindenesetre igen közel áll a nemzetiség fogalmához. Némi kétség csak a több nyelvet beszélőknél merülhet fel, ezek azonban a statisztika tanúsága szerint a lakosságnak trianoni területen kb. csak 18%-át teszik.

A történeti Magyarországon (Horvát-Szlavónország nélkül) a világháború előtti utolsó magyar népszámlálás szerint a népességnek 54,5% vallotta magát magyar anyanyelvűnek, a magyarság után legszámosabban voltak a románok, 16,1%, azután a tótok 10,7, a németek 10,4%-kal. A rutének és a szerben arányszáma már csak egyaránt 2,5% volt, a horvátoké pedig 1,1%, a többi 2,2% a még kisebb nemzetiségek (vendek, bunyevácok, cigányok stb.) között oszlott meg. A magyarság tehát számban jóval túlhaladta a többi nemzetiségek együttes számát, azon kívül a magyar nyelvnek az az előnye is megvolt, hogy azt a nem magyar nemzetiségeknek is 22,5%-a beszélte, az összes népességnek tehát közel 2/3 része (64,7%) tudott magyarul. Ez az arányszám a városok népességében és általában a kulturáltabb és gazdaságilag erősebb rétegekben, és emellett mindenütt a férfinepességben jóval magasabb volt, ami a gazdasági és társadalmi érintkezést igen megkönnyítette.

A trianoni országmegcsonkítás azzal, hogy a nemzetiségeknek legnagyobb részét elszakította Magyarországtól, habár azzal együtt a magyarságnak is kereken harmad-részét idegen uralom alá juttatta, mindenesetre megjavította a nemzetiségi viszonyokat,

amennyiben a megmaradt területrészen a magyarság arányát jelentékenyen felemelte, úgyhogy az 1930. évi népszámlálás a trianoni területen már 92,1% magyar anyanyelvűt talált. A németek arányszáma 5,5, a tótoké 1,2%-ra csökkent, a többi nemzetiség arányszáma pedig csak 0,1–0,3% körül mozgott. Legnagyobb számmal a németek maradtak a trianoni területen, számuk 1930-ban 478 630 volt, a tótoké pedig 104 819. Mindkét nemzetiség erősen megfogyott az utóbbi évtizedben részint az elcsatolt területekre való átköltözés, részint pedig főképp a városokban történt beolvadás folytán. A németek a Dunántúl északnyugati és délkeleti részén vannak nagyobb számmal, különösen Moson, Baranya és Tolna megyékben azután az Alföld déli részén, a megmaradt Bács-Bodrog megyében, végül a fővárosban és környékén. Számuk azonban éppen Budapesten csökken a legnagyobb mértékben. A tótok az ország északi részeiben, ahol a legközelebb lennének fajrokonaikhoz, csak kis számmal fordulnak elő, legnagyobb tömegük az Alföld délkeleti részében lakik, ahová a török kiűzése után, a 18. század folyamán települtek az északi vármegyékből. A többi jelentéktelen nemzetiség is területileg csak egészen kis részben függ össze elszakított fajrokonaikkal, nagyobb részük a magyarság etnikumában szétszórta él.

A magyarság a trianoni terület minden megyéjében abszolút többségben lakik, a legtöbb közigazgatási egységben aránya a 80-90%-ot meghaladja, még Baranya és Bács-Bodrog megyében is, ahol a németek legnagyobb számmal vannak (34,7, illetve 25,7%), eléri a 60,5%-ot, illetve a 66,4%-ot. Tolna megyében pedig, ahol 24,8% német van, a magyarság aránya 74,9%-ra emelkedett. A tótok az egyetlen Békés megyében lagnak említésre méltó arányban, ahol 13%-ot tesznek.

Nagy erőssége a magyarságnak, hogy a kulturális és gazdasági élet gócpontjain, a városokban jóval erősebben van képviselve, mint a falvakban. A tj. városokban 94,8% a magyarság arányszáma, a megyei városokban még ennél is több, 95,8%. Ezzel szemben, a főképp mezőgazdasági jellegű falvakban 91,5%-os a magyarság, ugyanitt a németek aránya 6,9%, holott a városokban csak 2,8. A városok között egyetlen egy sincs, amelyben a magyarság aránya ne lenne több 50%-nál. Még Sopronban is, ahol a némettség a legerősebb (41,6%) valamennyi város között, 56,6% a magyarság aránya. Viszont a tótok Békéscsabán, ebben a közel 50 ezer lakosú városban már csak 38,3%-kal szerepelnek a magyarság 61%-ával szemben. Még a 10 ezer léleknél több lakossal bíró 59 község között is csak négy akad, ahol a magyarság aránya nem éri el az 50%-ot.

Kétségtelen, hogy a magyarság Magyarország trianoni területén olyan elhatározó többséggel bír, ami mellett a többi nemzetiség száma eltörlődik, és minthogy a többi nemzetiség legnagyobb része a magyarság etnikumába van beékelve, falvai sok helyen körül vannak véve magyar falvak által, emellett népfelcsapások állandóan elfolyik a még erősebb magyar többségű városokba, nem lehet csodálni, hogy számuk azoknak az intézményeknek dacára, amelyeket a magyar államhatalom a nemzetiségeknek nyelvük megtartására biztosított, mégis fokozatosan csökkenőben van. Egy-egy községben alig mutatkozik változás a nemzetiségek hátrányára, a falvak lakossága azonban alig szaporodik, a városokba tóduló nemzetiségi fiatalság pedig, amely ott megtelepszik, legnagyobb részt elvesz saját fajtája számára. Ugyanaz a jelenség ez,

mint minden más államban, ahol az államalkotó fajnak túlnyomó többsége van, a nemzetiségek pedig szórványokban laknak, egyformán mutatkozik. Kivétel ez alól a szabály alól csak ott lehet, ahol az államalkotó fajtától különböző nemzetiségek, nemcsak nyelvileg különböznek a többségtől, de vallási, társadalmi és gazdasági korlátok is erősen elválasztják őket. Magyarországon ilyen korlátok nincsenek.

Vallás tekintetében pl. a nagyobb számban megmaradt nemzetiségek, mint a németek és a tótok, éppen úgy megoszlanak a katolicizmus és a protestáns felekezetek között, mint maga a magyarság. A magyarságnak 64,1%-a tartozik a római katolikus egyházhoz, 22,5%-a református, 5,2%-a evangélikus. A németek közül 82% római katolikus és 14,2% evangélikus. A tótok már túlnyomóan evangélikusok, 60,9%-ban, köztük a római katolikusok aránya csak 36,8%. A németek és a tótok tehát jóval nagyobb százaléka evangélikus, mint a magyaroknak, mindamellett a magyarság többsége az evangélikusok között még így is elhatározóan nagy (75,2%). A legnagyobb vallás, a római katolikusok soraiban 91,1% a magyarság aránya, a görög katolikusok között már felmegy 96,9%-ra, a reformátusok között pedig éppen 99,6%-ra. Még a magyarságtól legidegenebb görög keleti vallásúak közt is relatív többségben van a magyarság (39%), a többi 61% megoszlik a románok (32,7%), szerbek (15,8%), bolgárok és még apróbb nemzetiségek közt. Az izraelita vallásúaknak 97,4%-a vallotta a magyar anyanyelvet, 2,2%-a pedig a németet. A német anyanyelvű zsidók száma 1920-tól 1930-ig több mint 10 ezerrel megfogyott, részben ez is magyarázza a németek számának jelentékeny csökkenését.

OLAY FERENC

Kisebbségi népoktatás

Budapest, 1935, Magyar Nemzeti Szövetség. 12–16.

Olay Ferenc, nemes, dr. (Budapest, 1887. március 3. – Budapest, 1936. augusztus 7.) kultúrpolitikus, közíró. A Budapesti egyetem jog- és államtudományi karán végzett, 1910-ben államtudományból doktorált. Ezt követően a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium népiskolai ügyosztályán dolgozott. Részt vett az I. világháborúban, 1918-ban huszárfőhadnagyként szerelt le. Visszatért a VKM-be, ahol az elnöki majd a művelődéspolitikai ügyosztályon szolgált, 1923-tól miniszteri osztálytanácsosi besorolásban. 1935-től miniszteri tanácsosként az egyetemi és külföldi tudományos kapcsolatok ügyosztályának (IV.) vezetője volt. Közben, 1931-ben magántanári címet kapott a szegedi egyetemen. Tagja volt a Magyar Külügyi Társaság elnöki tanácsának, a Műemlékek Országos Bizottságának, illetve a Magyar Nemzeti Szövetség választmányának. Jelentős szakmai tevékenységet folytatott, a trianoni békeszerződés okozta kulturális károk feltárásában és közismertté tételében, az elcsatolt területek magyar

lakossága kulturális problémáinak megoldása érdekében. Mintegy 230 szakmai írása és 130 hírlapi cikke jelent meg, közöttük a Magyar kultúra válságos évei, 1918–1927 és A magyar kultúra kálváriája az elszakított területeken, 1918–1928 című könyv.

A Kisebbségi népoktatás című munka ismerteti azokat az intézkedéseket, amelyek korábban a dualizmus időszakájában a magyar nemzetiségi népoktatásra vonatkoztak, és amelyek 1919 és 1934 között születtek, és azt igazolják, hogy a magyar kisebbségpolitika megfelel az európai elvárásoknak. Majd áttekinti a többi európai ország és az utódállamok kisebbségi oktatással kapcsolatos lépéseit.

Az összeomlás és a rákövetkező két forradalom után, a trianoni békeszerződést jóval megelőzve a kegyetlenül megcsonkított és sok sebből vérző Maradék-Magyarország az ezeréves létét alapjaiban fenyegető viszonyok ellenére is egyik legelső feladatának tekintette, hogy újból megerősítse, a változott világhelyzetnek megfelelően a lehetőség határáig kiterjessze a nemzeti kisebbségei egyenjogúságát is az iskolázás és különösen a népoktatás terén. A forradalmak után megalakult első polgári kormány (Friedrich István miniszterelnök vezetése alatt) már az 1919. év őszén a 4044/1919. M. E. számú szükségrendelettel sietett az első kisebbségi intézkedést megtenni (12. és 13. §-ok). Ez a miniszterelnöki rendelet azonban csak keret-rendeletnek tekinthető, s ezt mihamarább a kisebbségek védelmének újabb jogi rendezése követte, amely a részletekig pontosan szabályozta a nemzeti kisebbségek jogait.

Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban élnek olyan magyar állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek az élvezetéből és felhasználásából, amelyeket közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésben nevelési, vallási vagy jótékonyági célokra fordítanak. Az 1921. évi XXXIII. t. c.-be iktatott trianoni békeszerződésben a nemzeti kisebbségek védelmére vállalt kötelezettséget a III. rész, 6. címének 54–60. cikkei foglalják magukban, amelyekből közvetlen iskolai vonatkozásúak az 58–59. cikkek.

Az említett 58. cikk ötödik bekezdése szerint, „azok a magyar állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi magyar állampolgárok. Nevezetesen: joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják, és vallásukat szabadon gyakorolhatják.” Az 59. cikk pedig ezeket mondja: „olyan városokban és kerületekben, ahol nem-magyar nyelvű állampolgárok jelentékenyszámban lagnak Magyar Kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy ily magyar állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a Magyar Kormány abban, hogy a agyra nyelv oktatását az említett iskolákban is kötelezővé tegye.”

A 4044/1919. M. E. számú szükségrendeletnek kiegészítése a 209 494/1919. válás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet, amely a nemzeti kisebbségek nyelvének a

népoktatás terén a legteljesebb érvényesülést biztosítja, sőt kellenél tovább is megy, mert a nem-magyar oktatási nyelv bevezetését a nem-magyar ajkú községekben kötelezővé teszi. Mivel ez a rendelkezés sok helyen ellenzésre talált, oly módosítása vált szükségessé, hogy a lakosságnak joga van az eddigi tanítási nyelvet megtartani. A trianoni békeszerződés kisebbségi kötelezettségeinek végrehajtását tárgyalja a 4800/1923. M. E. számú rendelet is, amely a kisebbségi jogok szabatos, kibúvók nélküli meghatározása, és nem általánosságban szabályoz, hanem a részletekbe hatolva intézkedik.

E rendelet az oktatásügyet illetően kimondja a szabad iskolaválasztási jogot, minden korlátozás nélkül. Községek, egyházak, egyesületek, magánosok szabadon állíthatnak és tarthatnak fenn iskolákat, ezekben az oktatás nyelvül lakosaik, hívóik, tagjaik, illetőleg a maguk anyanyelvét szabadon használhatják. Iskolájuktól a nyilvánossági jog nem tagadható meg és állami segélyezés szempontjából azonos elbírálás alá esnek a nem állami jellegű magyar tanítási nyelvű iskolákkal. Az állami és községi elemi iskolákban, ott ahol a lakosság többsége valamely nyelvi kisebbség, vagy ahol a kisebbségi tankötelesek száma legalább 40, az érdekeltek (szülők, helyi iskolai, vagy önkormányzati szervek) kívánságára az illető kisebbség anyanyelve egészben, vagy részben anyanyelvül alkalmazandó. A kormány gondoskodik a kisebbségi iskolák tanítóinak képzéséről. [...]

16. §. A nyelvi kisebbségekhez tartozó magyar állampolgárok nem korlátozhatók abban, hogy tanulmányaikat a törvényeknek megfelelő fajú, fokozatú és jellegű tanintézetek közül milyen tanítási nyelvű intézetben folytassák.
17. §. Az iskolafenntartás joga az ide vonatkozó törvényes rendelkezések szerint minden fokozaton megilletvén a községeket, az egyházakat, az erre a célra alakult egyesületeket és magánosokat, ezek az általuk fenntartott tanintézetekben az oktatás nyelvül, a magyar nyelv kötelező oktatására vonatkozó törvényes intézkedések sérelme nélkül – a községek e mellett a 18. §. korlátain belül – lakosaik, hívóik tagjaik, illetőleg a maguk anyanyelvét vagy az állam hivatalos nyelvét szabadon használhatják. Ilyen intézetektől, ha a törvényes intézkedéseknek mindenben megfelelnek, a nyilvánossági jog nem tagadható meg, azok az azonos fajú és fokozatú magyar tanítási nyelvű nem állami intézetekkel állami segélyezésük feltételei tekintetében is teljesen egyenlő elbánásban részesítendőek.
18. §. Az állami és községi népoktatási intézetekben, ahol az egy és ugyanazon nyelvi kisebbségeket tartozó tankötelesek száma 40-et eléri, vagy ahol a magyar állampolgárok egy és ugyanazon nyelvi kisebbségekhez tartozó része a lakosság többségét teszi, a helyi iskolai vagy közigazgatási önkormányzati szervek, vagy a nyelvi kisebbségekhez tartozó 40 tanköteles gyermek szülőjének, gyámjának kívánságára az illető kisebbség anyanyelve (a magyar nyelv kötelező oktatására vonatkozó törvényes rendelkezések sérelme nélkül) megfelelő számú osztályban egészben, vagy részben tanítási nyelvül alkalmazandó.

A tanítás sikerének biztosítása szempontjából a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletileg fogja megállapítani, hogy ott, ahol az előző bekezdésben említett szervek, illetve a szülők kívánsága arra irányul, hogy a kisebbségi nyelv részben érvényesüljön, a tanításnál az előbb nevezett érdekelttség a tanítási nyelv szempontjából milyen típusú

iskolák között választhat. A kormány a felmerült szükséghez képest gondoskodik arról, hogy az általa kijelölendő polgári iskolákban és középiskolákban a nyelvi kisebbséghez tartozó tanulók számára a tanítás erre a célra létesített párhuzamos osztályokban egészen vagy részben a tanulók anyanyelvén történjék.

Ugyancsak megfelelő módon gondoskodik a kormány arról, hogy az ezen rendelkezések végrehajtására szükséges tanerők kellő számban kiképeztesse. Az ország területén élő nyelvi kisebbségek nyelve és irodalma számára legalább egy tudományegyetemen tanszéket kell fenntartani.

A végrehajtási utasítás népiskolai rendelkezéseinek szempontjából, az 1923. évi augusztus hó 24-én kelt 110 478/1923. VKM számú rendelet ezután még részletesebben szabályozta. Mindebből kitűnik, hogy a rendelkezések által a felekezeti iskolák régi joga az állami és községi iskolákra is kiterjesztett, mert az állam minden kérelem nélkül taníttatja az állami iskolákban a helyi többség anyanyelvét.

RÉZLER GYULA

A magyar gyári munkásság

In: Rézler Gyula (szerk.): Magyar gyári munkásság. Szociális helyzetkép. Budapest, 1940, Magyar Közgazdasági Társaság. (7–47). 16–21.

Rézler Gyula (Miskolc, 1911. május 31. – Budapest, 2001. október 29.) szociológus. A budapesti Pázmány Péter tudományegyetemen tanult, tagja volt az Eötvös Kollegiumnak. 1935-ben szerzett történelem–földrajz szakos tanári diplomát. 1938-ban Szegeden társadalomtörténetből, majd 1941-ben Pécsen államtudományokból doktorátust szerzett. 1938 és 1941 között munkatársa volt a Miniszterelnökség Gazdaságkutató osztályának 1943-ban alapítója és első igazgatója a Magyar Munkatudományi Intézetnek. Elsősorban munkás- és üzemszociológiai kutatásokkal foglalkozott. 1945 és 1948 között az Újjáépítési Minisztérium szaktanácsadója volt. 1948 novemberében Ausztriába emigrált, majd 1952-től az Egyesült Államokban élt. Egyetemi tanárként dolgozott New Yorkban, Chicagóban. Széleskörű szakmai tudását 1976-tól munkaügyi döntőbíróként kamatoztatta. Szakmai írásaiban a technikai fejlődés és az automatizálás munka világára gyakorolt következményeivel, illetve a munkaügyi viták rendezésének kérdéseivel foglalkozott. 1998-ban visszakapta korábban elvett magyar állampolgárságát és az MTA külső tagjává választották.

A magyar gyári munkásság című tanulmány bemutatja a nagyipari dolgozók társadalmának szerkezetét, tárgyalja a munkaidő és a munkabér alakulásának kérdését, kitekint a munkásság általános megélhetési viszonyaira, a gyári termelés hasznából és a nemzeti jövedelemből való részesedésére, áttekinti a munkásszervezeteket és a hivatalos, illetve magán munkásjóléti intézmények rendszerét.

A függőleges tagozódás szempontjából a munkásosztályon belül csak két állandó réteget találunk, amelyeket egymástól élesebb és nehezebben átléphető határvonal választ el. E két egymás mellett elhelyezkedő réteg a tanulmunkások és a tanulatlan munkások, vagy napszámosok rétegei. Amint a két réteg megnevezéséből is kitűnik, az elválasztás döntő szempontja a szakértelem. Ez az a tényező, amely a szakmunkást nélkülözhetetlenné teszi. Nehezebben való pótolhatósága jelenti számára a nagyobb bért és az ennek az alapján előálló kedvezőbb gazdasági és kulturális életkörülményeket.

A munkásság rétegződésének számszerű vizsgálatakor induljunk ki ismét az 1939. évi gyáripari statisztikában szereplő 333 750 munkásból. Ezeknek – ha a szakmunkásokká leendő tanoncokat is hozzájuk számítjuk – kereken 35%-a a tanult és szakmunkás, a fennmaradó 65%-a pedig a tanulatlan munkás, napszámos. A szakmunkások soraiból kiemelhetjük a munkásság legjobban kereső részét, az előmunkásokat. akik azonban a foglalkoztatott gyári munkásságnak mindössze csak a 3%-át jelentik. A napszámos réteg nagyjából azonos összetételű, nagyobb különbségek e rétegen belül nem mutatkoznak.

A szakmunkások és napszámosok közötti megoszlás természetesen iparáganként különböző. Legnagyobb a szakmunkások részesedése a nyomdaiparban (79,5%), a ruházati iparban (64,5%), a gépiparban (54,7%) és az áramszolgáltató telepeknél (53,4%). Legmagasabb a tanulatlan munkások (segédmunkások) aránya a textiliparban (88,5%), a vegyészeti iparban (81,1%), a bőriparban (75,6%) és a kő-, anyag- és üvegiparban (75,3%). A szakmunkások és napszámosok aránya egyúttal az illető iparág munkásságának kultúrfokát is jelzi.

Ha vizsgálódásaink keretét kibővítjük és nemcsak a statisztikai értelemben vett gyári munkásság, hanem az egész munkásosztály függőleges irányú rétegződését nézzük, a szakmunkások aránya sokkal kedvezőbbé válik. Amíg a kihagyandó idénymunkások a napszámosok számát csökkentik, a felveendő és jelenleg a kézműiparban foglalkoztatott munkások túlnyomó része, szakmunkás. A tanult és tanulatlan rétegek előbbi 35:65-ös aránya megváltozik, mégpedig a tanultak javára, akik ezzel a számítással a munkásosztálynak kb. a fele részét alkotják. A munkásosztály tehát két, hasonló létszámú rétegből tevődik össze. Természetesen a tanult réteg a munkásosztályon belül számánál sokkal magasabb mértékű társadalmi és kulturális súllyal rendelkezik. [...]

Az 1939. évben foglalkoztatott gyári munkásoknak kétharmada férfi és egyharmada nő. Ha a munkásosztály egyes rétegeit nézzük ebből a szempontból, azt látjuk, hogy a női szakmunkásoknak aránya csekély, az összes szakmunkásoknak csak a 12%-a. Annál nagyobb a számuk a tanulatlan munkások körében. A tanulatlan munkások 45%-a tartozik a női nemhez. A fenti arányok egyébként iparáganként különbözők. A ruházati ipar szakmunkásainak 40%-a, a textilipariaknak 25%-a, az ételmezési iparban foglalkoztatott tanult munkásoknak pedig a 20%-a női munkás. Az áramszolgáltató telepek szakmunkásai között viszont egy nő sem szerepel. Elenyésző a nők aránya a többi iparág szakmunkásainak sorában is. Ezzel szemben számos iparágban a napszámosok többsége nő. Így elsősorban a textiliparban, a ruházati iparban, a papiros

iparban. Majdnem elérik az 50%-ot az élelmezési iparban és a nyomdaiparban. De a többi iparágakban is – az áramszolgáltató telepek kivételével – a női napszamosok száma a foglalkoztatott napszamosoknak 15–40%-ára rúg.

A fenti arányokból következik, hogy a nő a munkástársadalomban a férfihez hasonló jelentőségű tényező. A nő, ha talán kisebb szakértelemmel is, sokszor ugyanazt a természetű munkát végzi, mint a férfi. Talán ez a körülmény magyarázza meg, hogy az a különbség, amely a legtöbb társadalmi osztályban a nő és férfi munkájának értékelésben észlelhető, a munkásságnál nincs meg. Ugyancsak ebből következik, hogy a férfi és a nő politikai egyenlősítését célzó mozgalmak a munkásosztály soraiból szereztek legnagyobb számban tagjaikat. [...]

A munkásosztály tagjai közül egyesek tehetségük, anyagi helyzetük szülei áldozatkészsége folytán a munkásosztályból kiemelkednek és a felsőbb társadalmi osztályokba jutnak be. Mások viszont keresetnélküliségük és egyéb tényezők következtében a munkásosztályból kiválnak és az alatta lévő városi proletariátus tagjai lesznek.

Jelentősebb mértékű felemelkedés csak a magasabb osztályokban megkívánt képzettség elérése után történhet. Épp azért a munkásosztályból való felemelkedés mértékét is az egyes közép- és felsőfokú iskolák munkásszármazású növendékeinek arányán keresztül ítélni lehet. A polgári iskolák tanulóinak 1938-ban 15%-a volt munkásszármazású. A polgári iskolai képzettséggel látogatható tanítóképzők diákjainak 2,9%-a és a felsőkereskedelmi iskoláké pedig 6,8%-a volt munkás eredetű. A gazdasági és ipari szakiskolák hallgatói közül 8,3% született ipari munkáscsaládban. A társadalom magasabb rétegeiben való elhelyezkedésre jogosító középiskolák tanítványainak 3%-a volt munkásgyermek. Hasonló arányban látogatták munkásszármazásúak az egyetemeket is. [...]

A munkásosztályba való leszállást legfőképpen azoknál a kisiparos mestereknél figyelhetjük meg, akiket önállóságuktól akár a gyáripar versenye, akár az általános gazdasági helyzet megfosztott. Munkaerejüket, szakképzettségüket a gyáriparban kénytelenek hasznosítani. Ezeknek a száma azonban csekély és a gazdasági helyzet szerint változik. A középosztályból is történnek szórványos leszállások. Különösen akkor, ha a középosztályra vagy egyes részeire az anyagi helyzetet súlyosan érintő tényezők hatnak. Nagyobb számban helyezkedtek el a középosztálybeliek a munkásosztályban a 20-as évek elején a B-listák idejében. Ehhez hasonló mozgalmat láthatunk napjainkban a zsidótörvények hatására. Az elbocsájtott, másutt elhelyezkedni nem képes zsidó kishivatalnokság nagy számban szállja meg a számára nyitva álló, könnyebb testi munkát igénylő gyáripari ágazatokat.

Nagymértékben egészíti ki a gyári munkásosztályt a közvetlen alatta elhelyezkedő kézműipari segédek és napszamosok rétege. Már a munkásosztály kereteinek meghatározásakor a munkásosztályhoz tartozónak vettük azt a kb. 200 000 iparossegédet, akik felváltva hol a gyárakban, hol a kisiparos műhelyekben dolgoznak és a gyári munkásság állandó és legbiztosabb tartalékának tekinthetők. Az utánpótlás szempontjából azonban figyelembe kell venni azt a 180 000 kisiparos segédet és napszamosot, akik már a számba vett kb. 200 000 iparossegéden kívül a kisipar dolgozóinak sorában

foglalnak helyet. Ezeknek ugyan a gyári munkássággal szorosabb kapcsolataik nincsenek, mégis munkájuk rokonsága folytán alkalmasak kedvezőtlen életkörülményeik hatása alatt pedig készek a gyáripárban munkát vállalni. [...]

A tanulatlan munkásság soraiban mutatkozó hézagot viszont a mezőgazdasági munkásságnak a városba kívánczó, vagy munkanélküli része egészíti ki. Sok mezőgazdasági munkás ugyanis, akinek egyébként termelési ágában megfelelő munkalehetősége van, az ipari bérek hatására a gyárakban próbál elhelyezkedni. A gyári munkás átlagos jövedelme 1939-ben 1266 pengő volt, míg a mezőgazdasági munkásé még ennek a fele sem.

SZEKFŰ GYULA

Három nemzedék és ami utána következik

Budapest, 1935, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 410–421.

Székfű Gyula (Székesfehérvár, 1883. május 23. – Budapest, 1955. június 29.) történész, publicista, politikus. A Budapesti Egyetem bölcsészkarán szerzett történelem, német, francia szakos diplomát 1905-ben. 1905–1906 között a Nemzeti Múzeum, 1907-től a bécsi udvari levéltár munkatársa, közben 1908–1910 között gyakornokként az Országos Levéltárban is dolgozott. Bécsből 1924-ben települt haza. 1916-tól egyetemi magántanár, 1925-től a Budapesti egyetem kinevezett professzora volt. 1925-ben az MTA levelező, 1941-ben rendes tagjává választották. Hóman Bálinttal közösen nagy összefoglaló munkát írt a magyar nemzet történetéről. A korszak elismert történésze volt, munkásságát 1930-ban Corvin-koszorúval díjazták. 1927-től 1939-ig a mérsékelt konzervatív irányzatú Magyar Szemle szerkesztője, 1939-től 1944-ig pedig a németellenes Magyar Nemzet publicistája volt. 1945-től 1948-ig moszkvai magyar követ, 1953-tól országgyűlési képviselő volt, 1954-től bekerült Elnöki Tanácsba.

A Három nemzedék és ami utána következik című munkája egy korábbi írása folytatása volt. 1920-ban jelent meg a Három nemzedék, amely 3 kiadást ért meg. 1934-ben Székfű egy új fejezettel bővítette ki a munkát, így született meg ez a könyv, amit a következő évben újra kiadtak. A mű utolsó fejezete a Trianon után kialakult társadalmi viszonyok kritikáját adja, kiemelve a „neobarokk társadalom”, a „reform nélküli reform-konzervativizmus” főbb problémáit.

A vidéki nemesség, nagy többségében elszakadva a földtől, csak külsőségeiben tudta magát a többi társadalmi osztálytól megkülönböztető, magasabb színvonalon tartani; haza és nemzet fogalmaival éppoly állandó, de inkább külsőleges kapcsolatban volt, és érdekükben éppoly kevés áldozatot hozott, akárcsak a ma vagy tegnap megmagyarosodott zsidó vagy német polgári osztály tagjainak többsége. Az osztályöntudat

igazolására alkalmas lelki tulajdonságok lehulltával – melyek pedig oly nagyra emeltek a múlt század negyvenes éveinek nemesi társadalmát – maga az osztály- öntudat is lesüllyedt egyszerű hatalmi instrumentummá. Az úgynevezett úri társadalom ily módon inkább csak abban különbözött a többi osztálytól, hogy uralkodni akart és az uralom eszközeit lehetőleg csak olyanok kezére bízta rá, akik az ő osztályöntudatát örökölték, vagy pedig sikerrel magukévá tették. Igen sok esetben ez a kiválasztódás bizonyára nem szántszándékkal történt, hanem ösztönösen és öntudatlanul, – mást szinte képtelen volt tenni az úri társadalom öntudatos tagja, annyira mélyen ült lelkében a társadalmi, osztályszolidaritás elemezhetetlen érzése.

A vezető réteg, az intelligenciának hatalommal és emberi méltóságot és életmódot biztosító jövedelemmel ellátott része ily módon aránylag szűk körből rekrutálódott, szinte azt kell mondanunk, hogy talán még szűkebb körből, mint a harmadik nemzedéknek a háború előtti virágzása korában. Akkor Magyarország nagy, kiterjedt területet foglalt magában, melynek népessége még a legmagasabb és legszűkebb társadalmi rétegekben sem ismerte egymást úgy, mint ahogyan most jóformán mindenki ismeri egymást. [...]

Nem kell külön említenünk, hogy az így egymással összekovácsolt úri társadalom származásilag csak kis mértékben függ össze a XIX. század vidéki nemességével, azaz a dzsentrivel, mely tudvalevőleg a vármegyei gazdag középbirtokosság, a bene possessionati köréből alakult ki. Az igazi dzsentri-családok virágzásuk korában, 48 előtt, egy-egy vármegyében szinte ujjainkon voltak elszámolhatók, s mind összevéve is alig tettek ki az országban néhány ezerét. A második és harmadik nemzedék vizsgálatánál láttuk, miként gyarapodott ez a réteg a bocskoros kis nemesség tagjaiból, s ma már odajutottak a dolgok, hogy a dzsentri eredeti fogalma teljességgel elhomályosult, s az uralkodó masszában régi előkelő birtokos családok, meg paraszti gazdálkodást folytató egytelkes nemesek, komposzesszorok és mondjuk, mezővárosi csizmadia-nemesek utódai egész a felismerhetetlenségig összehasonultak és egybevegyültek. Az a kevés dzsentrívér, mely ebben a társadalmi osztályban még egyenes leszármazója a 40-es évek nagy nemzedékének, rég lemondott ezen családi hagyományainak újabb és újabb átéléséről, szerényen beilleszkedve az uralkodó osztályba, melynek többsége távol áll a dzsentri nagy tradícióitól. [...]

Ha „eszmei javak szolgálatát“ nem kereshetjük is e rétegben, annál inkább feltűnik az egész neobarokk ismertető jeleként a régi, 48 előtti nemességhez való külsőleges csatlakozás vágya. Bár a városi megmagyarosodott német és tót polgárság, gyakran zsidó elemekkel vegyítve, már a harmadik nemzedékben is szinte elérte a nemesi – közép- és kisnemesi – származásúak arányszámát, s így tulajdonképpen az egész osztály számára megvolt a lehetősége annak, hogy a tartalmatlanná vált, belsőleg üres nemesi helyett polgári életformát öltön magára. S bár Trianon óta az újonnan csatlakozó nem-nemesi: polgári és paraszti elemek kétségtelenül kisebbségbe szorították a másikat, nemesi félt: mégis győzött a tradíció, melynek értelmében az újonnan feltörekvő elemek mindenképpen megpróbálják a régi nemesi formák felvételét. Ennek sokféle lehetősége van, nem utolsó a név vagy előnév felvétele vagy megváltoztatása, nemesi névvé vagy pedig olyanféllévé, [...]

A szelekciónak ilyen elvei és gyakorlata mellett nem kell csodálkoznunk, hogy vezető rétegeink többé-kevésbé képteleneknek bizonyulnak azon intenzív nemzeti munka végzésére, melyet pedig a Trianon határai közt maradt nyolcmillió magyar számára valakinek el kell végeznie. Kivételek mindenkor, sőt nagy számmal is lehetnek. De amikor egy átlagember számára a felemelkedés útjához saját polgári vagy paraszti egyéniségéről, családi hagyományairól lemondás ajánlkozik, helyesebben, ezen az úton lehetséges a könnyű és sikeres emelkedés, akkor az ilyen múltjukhoz nem ragaszkodó elemekből alakult vezető réteg tulajdonképpen a folytonos változás, új és új alakulás bizonytalanságában tántorog, és aligha alkalmas azon reformmunka elvégzésére, mely az ősi értékekből indul ki és konzervatív, szerves átalakulásra törekszik.

Tántorog, de mégis itt áll és vezet, még akkor is, ha hibákat halmoz egymásra, és ha késedelmességével a nemzet életére döntő akciókat mulaszt is el. Hatalmi állása biztosított, miután a törekvő elemek nagy részét magába illesztette s miután a fiatalság soraiból alig, vagy nagyon kevéssé, utólag kap kiegészítést. Az a józan gondolkodásmód, mely a társadalmi felemelkedésért sok mindenre hajlandó, bizonyára nem sajátja az ifjúságnak s még a „modern“ ifjúság erősen racionalisztikus soraiban is a többség képtelen ilyen gyors átalakulásra. Az ily szempontból romlatlan, vagy, mondjuk, fegyelmetlen, ön javára még fel nem ébredt ifjúság erős betódulása a vezető rétegbe, kétségtelenül nagy változást hozna annak mind összetételében, mind pedig nézeteiben. De itt van az, amit a szellemi pályák túlzásfoltóságának nevezünk, s ami a Trianon óta kifejlődött szelekciónak egyik segítő eleme, anélkül, hogy ez a tény bárhol is tudatosan felismertetnék. Az utóbbi évtized fiatalága alig képes állásokba jutni, s aki mégis bejut, az ezt inkább családi összeköttetéseinek köszönheti, tehát nála előre is megvan a garancia a fiatalos gondolkodástól eltávozásra – vagy pedig ha máshonnan emelkedik fel, ezt már többnyire az uralkodó gondolkodáshoz való csatlakozásnak, megbízható „exteriórjenek“ és nem kevésbé megbízható lelkiiségének köszöni. A kormányzás és közigazgatás kapui előtt ott ácsorognak ezek az ifjak éveken át, s unalmukban maguk is politikát, államot, hasonló komoly dolgokat játszanak, egyesületekben vagy csak olyanfélékben. A mozgalomban, a nézetek surlódásában előbb-utóbb megmutatkoznak a konzervatív vagy mozgékonyabb, radikális lelki alkatok, minek következtében a vezető réteg könnyen emelhet saját soraiba egy-egy ily „konzervatív“ fiatal, aki talán korábban, ártatlan gyermekségében radikális újtónak mutatkozott – de ezzel még idejében felhagyott.

A szelekció ily megoldásán kívül a tekintély elve az, ami e neobarokk társadalom állandóságát biztosítja. [...] Miután az oktobrizmus és bolsevizmus minden korábbi tekintélyt lerombolt, a tekintély fogalmát a reájuk következő első keresztény évek hozták vissza, hozzákötve nemcsak az állami rend képviseléséhez, hanem veszedelmesen egyszerűsítő módon minden politikai és kulturális kiemelkedéshez, sőt ezeknek minden, a nagyságtól mégoly távoli látszatához is. Ennek folytán tekintélye van annak, akinek hangja és állása van, ami helyes és legalább is az esetek többségében biztos szelekció esetén rendben is lett volna, azonban a szelekciónak fent rajzolt módja lett inkább a tekintély elvének leszállításához vezetett. Miután a dolgok természete

szerint állás és méltóság igen sokféle van, így a tekintélyeknek is valóságos bonyolult rendszere fejlődött ki, melyben a tekintélytisztelő a legjobb akarattal is alig tudta magát többé kiismerni. Egyszerűbb lelkek, amilyenek az élni akaró tömegek, úgy segítettek magukon, hogy válogatás nélkül megadták minden Tekintélynek azt, amit ez magáénak vélt. [...]

E tekintélytisztelet több szembeszökő jelenségéről, minő a napilapokban is közölt „előkelő“ gyermekek képei, a címkórság, a méltóságos és kegyelmes címek beteges kívánása és ezzel tökéletes lejáratása – koldusok ma minden „úriembert“ méltóságosnak titulálnak, mintha csak spanyol koldusok volnának – ezek tulajdonképpen külsőségek, melyek az anyagiakban folyvást lejjebb szállított középosztályt gyermekes módon akarják megnyugtatni s kielégíteni. Sokkal fontosabb a nemzeti élet szempontjából, hogy a Tekintély hódolatba burkolóznán és egyszerre igen sok tekintély lévén – minden két-három négyzetméterre jut egy – az igazmondás, az őszinteség nyílt szava kezdet kimenni a divatból s helyét látszólag hódolat és tisztelet elfogódottsága, valóban alakoskodó suttogása foglalta el.

WEIS ISTVÁN

Hazánk társadalomrajza

Budapest, 1942, Országos Közoktatási Tanács. 77–91.

Weis István (Munkács, 1889. július 10. – ?) 1920-ban a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumba került. 1921-től miniszteri titkárként dolgozott, majd a törvényelőkészítő osztályon osztálytanácsosi beosztásban alkalmazták. Az 1930-as években már a közegészségügyi osztály helyettes vezetője volt. 1933-ban kinevezték az Országos Társadalombiztosítási Intézet vezérigazgatójává. 1936-tól tanított a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen, majd 1940 és 1944 között az Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán. Közben, 1941-től államtitkári beosztásban ellátta, az Országos Közellátásügyi Hivatal vezetését. Tudósként számos államtudományi, közigazgatási és közegészségügyi, illetve társadalompolitikai munkát publikált.

A Hazánk társadalomrajza című munka egy ún. nemzetismereti kiadvány, amely leírja a különböző magyar településtípusokat, az egyes társadalmi rétegek fő jellemzőit, a főbb foglalkozási ágakat. Külön tárgyalja az 1938 és 1941 között lezajlott revíziót. Kitér a magyar szellemi élet, a kultúra értékeire, illetve a magyar mentalitás, gondolkodásmód sajátos vonásaira.

Két világháború változásai ellenére lényegében ma is a dualizmus korának társadalmi életét éljük. Döntő jelentőségű tehát az, hogy amikor a vezető középnemesi réteg letűnt, nem állott rendelkezésre olyan másik társadalmi csoport, amely szerepét

átvéve, új középosztályt alakíthatott volna ki. A városi polgárság művelt rétege számban is gyöngye volt; e mellett hatottak rá a köznemesség vonzó egyéni és osztálytulajdonságai, a régi középnemesi életforma szépsége és az ezzel járó tekintély. Kísérletet sem tettek tehát polgári középosztály kialakítására és a középnemességet utánozták azokban az esetekben is, amikor a polgárság tagjai eredeti hivatásuknál maradtak, még inkább akkor – és ez vált tömegjelenséggé – amikor a kereskedelemnek és az iparnak hátat fordítottak.

A hanyatló középnemesség egészen sajátos módon törekedett arra, hogy legalább a látszatot fenntartsa. Akkor, amikor az anyagi alap kicsúszott alóla, nem új alap után nézett, hanem ma már alig érthető lelki folyamattal arra az álláspontra helyezkedett, hogy a lelki függetlenség, a szép hagyományok megfelelő anyagi lehetőségek nélkül is elegendők a középosztálybeli hivatás teljesítésére. Míg a régi nemesi középosztálynak igen egészséges érzéke volt az élet anyagi oldala iránt, a dualizmus évtizedeiben az vált köztudattá, hogy nem úri dolog az anyagi mozzanatoknak gondos figyelembevétel. Az eddigi nemes öntudat helyébe ez a téves úri öntudat lépett. [...]

A helyes megoldás az lett volna, ha a földjét veszített vagy egyébként rossz anyagi helyzetbe került középnemesség a nálunk akkor kezdődő kereskedelmi és ipari kapitalizmus lehetőségeivel élt volna és az ezeken a pályákon működött városi polgársággal egybeolvadva teremtette volna meg az új és egészséges középosztályt. Ennek a rétegnek a fiai sokkal nehezebb helyeken is megálltak helyüket, tehát többségük a kereskedelemben és az iparban is gyökeret verhetett volna. E helyett az úri elzárkózásba és bizonyos, urasáknak elismert, szerény jövedelmet biztosító pályákra tódult, a korai kapitalizmus minden előnyét pedig átengedte a szabadságharc utáni évtizedekben keletről nagy tömegekben beözönlő zsidóságnak.

Így alakult ki azután az a fonák helyzet, hogy a zsidóság csaknem egészében a középosztály helyét foglalta el. A kereskedelem és a bank-ügy jóformán teljesen, a nagyipar túlnyomó részben az ő kezükbe került. [...] Ez a térfoglalás mindenképpen káros volt. A zsidóság még akkor is bajt okozott, amikor mellékcélok nem vezették, mert a szellemi élet irányítását nem a magyar sajátosságok figyelembevételével végezte. Még nagyobb hátrány volt az, hogy a második, legfeljebb harmadik nemzedék mohóságával és türelmetlenségével vetették rá magukat a magyar életre, követésükre akarták kényszeríteni a magyar népet: azt kívánták, hogy a jóról, szépről, hasznosról alkotott fogalmait az ő ízlésük szerint változtassa meg. A zsidóság nyugtalansága, felfele törekvése és önzése komoly társadalmi ellentéteket váltott ki; magasabb életszínvonalra törekvésük, vagyongyűjtési szenvedélyük éles fényt vetett a tömegek szűkölködésére még akkor is, ha a tömegek nyomorának nem közvetlenül ők voltak az okai. Középosztály-politikai nézőpontból pedig ennek a milliós tömegnek a felső és alsó osztály közé ékelődése annyit jelentett, hogy vízhatlan réteg keletkezett, amely megakadályozta a középosztálynak utánpótlását a népből. [...]

Bekövetkezett tehát a hivatalnok-középosztály teljes elszegényedése és az a bűvészkedés, hogy függő helyzetben, csekély jövedelemmel hogyan lehet a látszatot fenntartani. A középső rétegből indul ki a magyar közéletnek az a betegsége, hogy mindenki

a valóságnál többnek akar látszani és a valódi helyzet leplezésére törekszik. El kell ismernünk, hogy a túlnyomó nagy részében hivatalnokokból álló középső réteg még a világháború és a Trianon utáni években is műveltebb, olvasottabb, mint más nemzetek hasonló rétegei. Ebben a tekintetben legfeljebb a legifjabb nemzedék mutat rosszabb képet. Azt is meg kell látnunk, hogy ez a réteg egyéb nélkülözések árán törekszik a régi életszínvonal látszatának fenntartására és a társas érintkezés formái többnyire olyan előkelők, hogy ilyeneket külföldön csak a felső osztálynál lát a megfigyelő. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ez a réteg az egyéni és köztisztesség magas fokán áll, családi élete és nemzeti érzése töretlen. Mindez azonban büvészkedés eredménye és végeredményben a családanyák ügyességén, önfeláldozásán múlik.

A hibás tájékozódásnak az elszegényedésen és a látszathajhászásán felül harmadik káros következménye az, hogy ez akadályozta meg a jó közigazgatás kifejlődését. Bárminnyire különbözött is, még az utolsó években is, a magyar köztisztviselő egyes szomszédos államok hivatalnokaitól megbízhatóság és tisztesség tekintetében, mégis számolnunk kell a ténnyel, hogy a tisztviselői pályára szorult középosztály egyes tagjainak boldogulásánál nemcsak a szolgálati érdemek játszanak döntő szerepet, hanem az összeköttetések is. [...]

A mindenki szemében gyűlöletes, de eddig ki nem irtott protekciós rendszernek azután két súlyos következménye van. Az egyik az, hogy a tisztviselők jelentékeny része nem a jobb képzettségben, a több és jobb munkában látja emelkedésének alapját, hanem összeköttetések után szaladgál, mert azok birtokában valódi vagy vélt előnyökhöz jut. Ez aláássa a munkafegyelmet, a tisztviselői erkölcsöt, kedvetlenséget vált ki a jobbaknál.

A másik káros következmény az, hogy ebben a rendszerben több tisztviselőt kell tartanunk, mint amennyire tulajdonképpen szükség van. Mihelyt a köztisztviselői pálya úri foglalkozássá vált, a hivatal is úri társaskörre alakult át, ahonnan csak jellemhiba miatt lehet valakit eltávolítani és nem tehetséghiány, vagy csökkent munkakedv miatt. Így azután az igazán komoly tisztviselők mellett van jelentékeny létszámú olyan tisztviselő is, aki foglalkozik az ügyekkel, de nem a lényegre nézi, formaságokba merül el és ezek akadályozzák a közigazgatás korszerű átalakítását, vagy hiúsítják meg a gyakorlatban a már majdnem célt ért reformtörekvéseket. Éppen a hivatalok úri mivolta hozza magával azt is, hogy a vezetők nem mindig a legtehetségesebbek, hanem éppen úgy, mint a társaskörökben, azok, akik vagyon, előkelőség vagy életkor tekintetében elől vannak. [...]

Mindaddig ugyanis, amíg a középosztály helyén levő réteg úrnak képzele magát és az uraságot nem erkölcsi értelemben veszi, vagyis nem önfegyelmezésre, fokozott kötelességteljesítésre, nagy eszmék és gondolatok fenntartására törekszik, hanem külsőségek után fut, középosztály utánpótlásról, igazi középosztály kialakulásáról még abban az esetben sem beszélhetnénk, ha ennek a rétegnek mostani nagyon is ingó anyagi alapja megerősödne.

Megállapításunk szerint a középosztálynak az lenne a feladata, hogy közvetítsen felfele és lefele. Felfele a középosztály ezt a szerepét egyáltalában nem teljesíti. A túlnyomó többségében függő helyzetben levő hivatalnok tehát vakon fogad el mindent

felülről: divatot, politikai nézeteket, gazdasági eszméket. Saját osztálytudatának hiánya és az uraság látszata a legtöbbet közülük arra bírja, hogy felfele megalázkodják, minden körülmények között keresse az érintkezést a felsőbbekkel. Nemzeti hibáink legneveztésebbje: a tegeződés felülről jött a középső rétegbe, de azt mérgezi meg legjobban; a hivatalnok vagy más középső rétegbeli ember boldog, ha a felsőbb osztálybeli tegezi: ezért cserébe minden szolgálatra kész, a felsőbb osztályt kiszolgálja. Viszont középsőosztálybeli emberre alig van lesújtóbb tapasztalat, mintha a felsőbb osztálybeli megtagadja tőle a baráti érintkezés formáját és a nyugat-európai országokban szokásos udvariassági keretek között érintkezik vele. Legfeljebb ilyenkor jelentkezik a középosztálytudatnak valami halvány visszfénye visszahatásként. [...]

Nem alkalmas azonban ez a középső réteg arra sem, hogy lefele közvetítsen és az alsó osztályokkal értesse meg az állami és társadalmi összetartozás szükségességét és az erre a célra hozandó áldozatok kikerülhetetlen voltát. A régi magyar középosztály közvetlen kapcsolatot tartott fenn a néppel és nem egy tagja nagy népszerűségnek örvendett. Ezekkel a személyes összeköttetésekkel vette el az élet sok elhibázott intézkedésnek, mentett meg sok kényes helyzetet. A hivatalnok-középosztály nem vegyülhetett a nép közé, mert ez az úri mivolttal nehezen lett volna összeegyeztethető. A néppel érintkezés a szociáldemokrata párttitkároknak és a zsidó kereskedőknek, ügynököknek fenntartott működés volt. A népnek sem igen volt bizalma a hivatalnok urak iránt: a magyar paraszt irtózik a hivataloktól, a hivatalos ténykedésektől és nem rokonszenves előtte az, aki ezekben részes.

2.1.2. Társadalompolitika

BALÁS KÁROLY

Társadalmi politika

Budapest, 1924, Centrum Kiadóvállalat Rt. 113–119.

Balás Károly (1877–1961) közgazdász, egyetemi tanár a Kassai Jogakadémián, a budapesti egyetem magántanára. 1909-ben megalapította a Kassai Magyar Társadalomtudományi Egyesületet. Népesedési és jövedelemelosztási kérdésekkel, szociálpolitikával, valamint pénzügytannal foglalkozott. 1939-ben a Magyar Élet Pártja programjával országgyűlési képviselővé választották.

Szimpatizált az olasz fasizmus eszméivel. Balás Károly azok közé a szakemberek közé tartozott, akik Mussolini rendszerét példaként állították a magyar szociálpolitika elé. Munkáiban élesen bírálta a kommunista nézeteket, mert azok felrobbantják a

társadalom hagyományos szerkezetét, s mert a rendszer képtelen a társadalmi szükségletek kielégítésére szolgáló javak újratermelésére. A munkásmozgalom sztrájkjára, mint a közérdeket veszélyeztető tényezőre tekintett, amit ezért az államnak joga van megakadályozni saját szakszervezetek (a hivatásrendek) kiépítésével.

A modern állam közérdekű gondoskodásának kell tárgyát alkotnia a munkásvédelem körének is. Értjük ezzel mindazt, ami a dolgozók és hozzátartozóik testi, etikai és gazdasági érdekvédelmét illeti. Ezt az érdekvédelmet a modern államnak kell megvalósítania, természetesen mindig a közérdeknek mértékadó tekintetei szerint és nem szabad az „osztályharc” hatáskörébe engedni át ennek a közérdekű érdekvédelemnek a megvalósítását. A dolgozók védelmét ugyanis nem sajátíthatja ki a maga számára egyetlen társadalmi réteg, még kevésbé egyetlen társadalompolitikai párt, vagy csoport, illetőleg annak vezetősége sem. A dolgozók védelmének a társadalom legnagyobb érdekei szerint kell alakulnia, nem pedig osztályharc, vagy osztálytörékvések monopóliumává, tehát egyoldalú érdekek tőkésévé válnia. Megvalósítása, tette váltása tehát állami feladat is, különösen állami feladat pedig annak biztosítása, hogy megvalósulása igazán a társadalom legnagyobb érdekei szerint alakuljon legyen mondható. Nem valami „államszocializmust” akarunk ezzel érteni és célul kitűzni, mint inkább a társadalmi vagy humanitárius érdekek osztályharc nélkül és annak kiküszöbölésével való érvényesítésének a gondolatát hangsúlyozni és a XX. század nagy társadalmi céljai között kiemelni. Könyvtárakat írtak már össze a munkásvédelem címen, részletekig menően számtalanszor végigszántott területe ez a szociálpolitikának, de a dolgozók érdekvédelmének osztályharc és forradalmi tendenciák nélkül célként való kitűzése a maga társadalmi jelentőségéhez mért problémaként és kultúrfeladat gyanánt eddig még nem érvényesült. Az ú. n. „osztályérdekeknel” és forradalmi eszmekörnél magasabb szempontú szociálpolitikai gondolkodásmódnak kell ezt tehát felismernie és magáévá tennie. Nagyon is benne élünk azonban a forradalmi áramlatok, a valósággá tett osztályharc, az alacsonyabb tömegindulatokra építő szociálpolitikai irányok s ezzel a tömeglélektani barbarizmus fokozódásának időszakában, hogy a szellemi és anyagi termelés efficienciájának megoltalmazásában ne tartanak szükségesnek és elkerülhetetlennek ezeken a tereken a technikai önvédelem erélyes és eredményes lefolytatását és a támadótól a védekezésre kényszerített küzdelemnek a győzelemig és az efficiens közérdek biztosításig való végigcsinálását is. Az érdekeinek intenzív tudatára jutott modern társadalomnak ezt megtennie mindennél nagyobb kötelessége, mert e nélkül csak gyors szellemi és gazdasági dekadencia várhat rá. Hogyha a termelés eredményességéhez nagy érdekei fűződnek a társadalomnak, akkor ugyanezek az érdekek fűződnek a termelés hatályosságának és eredményességének megoltalmazásához is. A szellemi és technikai termelés kellően eredményes volta annyira kimagasló társadalmi, kulturális, nemzeti stb. és nem csupán „gazdasági” érdek, hogy efficiens voltát senkinek sem szabad veszélyeztetnie, még magának a munkáosztálynak, vagy azok egy részének sem. Minél nagyobb tömegű valamely társadalmi réteg, annál nagyobb jelentőségű rá nézve a termelés eredményessége, hogy a tömeg

javak és azon felül a népesség nagy tömegeinek is rendelkezésére álló berendezések, intézmények, technikai alkotások megfelelő mennyiségben és állapotban állhassanak rendelkezésére. A legnépesebb társadalmi rétegek elsősorban a tömegfogyasztók, a termelés eredményességének megcsökkenése pedig elsősorban a tömegfogyasztás tárgyainak megcsökkenését jelenti. De nemcsak a tömegfogyasztás és tömegfogyasztási tárgyak oldaláról nézett szempontjai vannak a termelés efficienciájának, elválaszthatatlanul egybefügg vele minden jóléti és kultúrabeli eredmény és állapot is. A szellemi és technikai termelés efficienciája tehát maga a jólét és kultúra. Veszélyeztetése a jólétnek és kultúrának veszélyeztetése, még pedig olyan értelemben, hogy ez a veszélyeztetés annál intenzívebb, minél népesebb aránylag valamely társadalmi réteg. A termelés efficienciáját ekként a jólét, kultúra és civilizáció érdekein sarkaló társadalmi és társadalompolitikai kötelességnek kell felfognunk és ilyen természetű fontos célnak kell kitűznünk. Meg kell azt tehát védelmeznünk mindenkivel szemben, belső és külső ellenséggel szemben egyaránt. Meg kell védenünk egyénnel szemben éppen úgy, mint csoportokkal, társadalmi rétegekkel s azoknak „osztályharcaival” szemben is. Egyetlen társadalmi rétegnek sem lehet meg a joga ahhoz, hogy a társadalmat tudatosan vagy elfogultságból szegényebbé, kultúrában, civilizációban dekadensebbé tegye. Az ú. n. osztályharc, mely termelési eredmények megakadályozását veszi fel harci eszközei közé, éppen ezeknek a legmagasabb érdekeknek szempontjából nézve megengedhetetlenül káros és ennél fogva leküzdendő, megakadályozandó dolog. Megállapíthatjuk ekként, hogy a társadalmi termelés szellemi, vagy technikai eredményességét veszélyeztető minden eljárás, mozgalom, vagy taktika igazi és nem csupán a szavak értelmével játszó minden állami és társadalmi rendben meg nem engedhető és ezért olyan visszaélés, melyet meg kell tiltani, meg kell akadályozni és le kell győzni.

De ki tiltsa, akadályozza meg, és győzze le? A felelet, ha jól megfigyeljük a dolog mibenlétét, nagyon egyszerű: a társadalom ama részének, azoknak az egyéneknek kell végeredményben az erőt és a szankciót megadniuk e megtiltáshoz, megakadályozáshoz, illetőleg győzelemhez, amelyekben az erre vonatkozó közérdekű meggyőződés él és ébren van. Ha az államhatalmat ilyen meggyőződésű és kötelességtudású elemek gyakorolják, akkor az államra vár egyszerűen a szellemi és technikai termelés megoltalmazásának feladata. Az állam azonban olyan erős, amilyen erős tömegek, szervezetek és rétegek állnak mögötte, ha kenyértörésre kerül a dolog. Amikor tehát a társadalom, vagyis a népesség egyik része szembehelyezkedik és szembe is száll az állammal, akkor csak a társadalom másik részében lehet azt az erőt és hatalmat keresni és remélni, amely a tilalmat szankcionálni, a megakadályozást valóvá tenni és így a veszélyeztetést legyőzni tudja. [...]

Ezért a szabotázs, a munkaeredményt veszélyeztető szakszervezeti terror, a sztrájk-kényszer ellen való efficiens védekezést életbevágóan fontos szociálpolitikai eszköznek kell tekintenünk a modern társadalom legnagyobb javai és jövőbeli érdekei tekintetében, amelytől a termelés szellemi és anyagi eredményességének és vissza nem sülyedésének kérdése függ nagymértékben, sőt lehet, hogy függni fog elsősorban. A mai állapotoknak nyomorúságát és a demokratikus államok nevétséges gyöngeségét ma is

a legélénkebben jellemzi a legtöbb országban, hogy azoknak a munkáknak, szükséglet kielégítéseknek biztonsága, melyek a népesség túlnyomó többsége szempontjából életbevágó fontosságúak, állandóan hajszálon függ és úgyszólván a forradalmi osztályharc vezérkarának csak egy intésén múlik, hogy mikor bénuljon meg. Társadalmi rendünk bénaságát, s ennek a problémának a rendelkezésre álló szomorú tapasztalatok dacára való könnyelmű kezelését mindennél jobban mutatja, hogy a legtöbb országban bármikor kitörhet egy-egy olyan általános, politikai, vagy hasonló sztrájk, mely akár valamely váratlan incidens, akár bérmozgalom okaiból, akár szak-, vagy pártszervezeti presztízskérdésből, akár tudatos osztályharcbeli célzattal a közlekedést, világitást, élelmezést, vízzel s a legfontosabb közszükségleti cikkekkel való ellátást, vagy mindezt együttesen megakasztja. Szégyene a mai társadalmi és állami „rendnek”, hogy mindezeknek a legfontosabb közérdekű szükséglet kielégítéseknek a funkcionálása s annak meg nem akadása úgyszólván a szocialista forradalmi pártok és szervezetek intézőségének kegyeitől és szándékaitól függ, szégyene az egész keresztény európai társadalomnak, hogy minden civilizált állam nem építette ki ezzel szemben az eddigi tapasztalatok alapján a védekezésnek, s ha kell az önvédelmi ellenforradalomnak efficiens tényezőit. A fasiszta Olaszországot kivéve, elegendő mértékben nagyszabású, komoly és tervszerű következetességgel meg is valósított védelmet nem igen látunk megszervezve a támadó forradalmi osztályharcnak a társadalmi munka, termelés és forgalom megzavarására irányuló állandó veszélyeztetésével szemben. [...]

Ezért a fenntartó társadalomnak magának kell megcsinálnia a maga szakszervezeteit, le kell győznie a forradalmi szakszervezeteket és a maga szervezetei számára kell elvonnia azok értékes tömegeit, úgy, mint Mussolini mutatta meg rá a példát, ennek a példának további tökéletesítésével és fejlesztésével az idő s viszonyokhoz képest. E nélkül ne álmodozunk győzelemről az „osztályharcban”. Hiszen, ma ott tartunk a legtöbb európai országban, hogy pl. a forradalmi irányok vezetősége a nekik nem tetsző irányú gondolatközlést is megakadályozhatja egy igen primitív eszközzel: a szedők által gyakoroltatott cenzúrával. Tőlük függ, hogy mit szedjenek ki és mit nem a velük ellentétes világnézetűek gondolatai közül. Nem szégyen-e tehát ilyen körülmények között, hogy ezek az ellentétes, nem forradalmi világnézetűek eddig még arról sem tudtak efficiens módon gondoskodni, hogy nyomtatásbeli gondolatterjesztésüket kellően biztosítani tudják a társadalmi küzdelem fellángolása esetén? [...]

A munkás népességnek olyan szakszervezetekbe, vagy hasonló, de nem szolgálilag lemasolt intézményekben való tömörítésére van szükség, melyek ugyanoly, vagy jobb közvetlen érdekvédelmet, de emellett efficiensebb kötelességérzetet és munkamorált, fenntartó, nemzeti és nem robbantó forradalmi szellemet jelentenek, s amelyek nem pusztán valamely csoport- vagy „osztályérdeket”, hanem, mint valamikor a céhek tették, a közérdeket képviselik s igyekezzenek biztosítani. Ilyen munkásszervezetek méltóbbak az európai kultúrához és társadalomhoz s ennek a társadalomnak talán legfontosabb érdekét: a termelés efficienciáját valósítanák meg.

GR. BETHLEN ISTVÁN

A jobb- és baloldali radikalizmus ellen

In: Bethlen István gróf beszédei és írásai. II. köt.
Budapest, 1933, Genius Könyvkiadó Rt. 24–26.

Gróf Bethlen István (1874–1946) politikus, 1921–1931 között miniszterelnök. Tilakozva az első világháború után bekövetkező baloldali fordulat ellen 1919-ben megalapította a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját, majd az Antibolsevista Comitét. Kiemelkedő szerepe volt a háború, a forradalmak és a területi veszteségek miatt válságba jutott politikai rendszer stabilizálásában, a szociáldemokráciának a politikai rendszerbe integrálásában. Az általa létrehozott kormánypárt, az Egységes Párt számára kényelmes többséget biztosított. A gazdasági stabilitás megteremtése után kormánya aktív szociálpolitikát valósított meg: kötelező nyugdíj- és betegbiztosítást vezetett be, fejlesztette a népiskolai és közegészségügyi hálózatot, a törpebirtokok számát növelő, erősen korlátozott földreformot hajtott végre. Exminiszterelnökként Horthy politikai tanácsadója volt, a Főrendiház tagjaként vett részt a politikai életben. A világgazdasági válság kezelésére Keynes állami beavatkozáson nyugvó, munkaalkalmak teremtésével történő keresletpótló politikáját javasolta. Szemben állt a politikai rendszert jobbra tolni kívánó németbarát politikai erőkkal, a jogrend fenntartásának fontosságát hangsúlyozva ellenezte a zsidótörvények meghozatalát. 1944-ben az oroszok elfogták, a Szovjetunióba deportálták.

A forrás, az 1925. március 10-én a Vigadóban tartott beszéd organikus társadalom-szemléletet tükröz, a miniszterelnök a forradalmak során megbomlott egység helyreállításaként legitimálja saját politikai programját.

Békét hirdettem a társadalmi osztályok, a felekezetek és a magyarok között. (Lelkes éljenzés és taps.) Azt hirdettem, hogy felemelkedésünk nem jelszavak és egymás közti harc árán és segítségével, hanem kizáróan produktív munkával érhető el. Ennek a politikának a kiindulási pontja a faluban feküdt és a munkát ott indítottuk meg, mert a forradalom hullámai a falut csak távolabbról érintették, mint a fővárost. Ott a lelkek megnyugvása hamarabb térhetett vissza és ez a politika ott hamarabb találhatott elismerésre. A forradalmak és az azután bekövetkezett események a magyar lelkeket a legmélyén rázták meg. Társadalmi osztályt társadalmi osztály ellen állítottak, bevitték a lelkekbe a gyűlöletet. Atomizáltak, részeire bontották a magyar társadalmat. Annak a politikának, amely újra akar építeni, a lelkek gyógyításán és összeforrasztásán kell megkezdenie a munkát. Hiszen, ha végignézzünk, faluhelyen is sikerült a különböző kategóriákat szembeállítani. Ha a szétbontott társadalmi rétegeket egy újabb nemzeti szintézisbe akarjuk összefogni,

akkor a munkát ott kell megkezdeni, hogy megadjuk minden társadalmi rétegnek a magáét, de ne kockáztassuk azt, ami a nemzeté. Az, hogy faluhelyen a maga méltó képviseltetéséhez juttattuk a kisemberek osztályát, részeltetjük a politikai hatalomban, hogy a mezőgazdasági munkásnak tanyát és földet adtunk, az ennek a szintézisnek egy etapéja, amely faluhelyen bizonyára azt fogja eredményezni, hogy a lelkek összeforradása előbb-utóbb bekövetkezik. De ugyanez az állapot a városokban. A forradalmak szembeállították a középosztályt a proletár rétegekkel. Detronizálták a középosztály vezető szerepét a városi közélet terén. A középosztály a forradalmak következtében és az azután bekövetkezett események folytán gazdaságilag is tönkrement. A mi feladatunk az volt, hogy az egyensúlyt a társadalmi osztályok között politikai téren újból helyreállítva, arra törekedjünk, hogy most már a magyar állam pénzügyeinek szanálásával kapcsolatban a középosztály gazdasági bajainak a szanálását is fokozatosan elérjük. De nemcsak az egyes társadalmi osztályokat állította a forradalom egymással szembe. Szembeállította a várost a faluval. A városnak a bajait orvosolni akarta a falu gazdasági szabadságának a megkötésével, holott a városi elemeknek is az az érdekük, hogy a falu prosperálhasson, mert a városok közjóléte a falvaknak a jólétéből fakad. Szembeállították végre a forradalmak a felekezeteket olyan formában, hogy gyűlöletet vittek be a lelkekbe, amely majdnem lehetetlenné tette most már éveken keresztül, hogy ugyanazt akaró magyarok egymásra találjanak. Háromévi munka után a falvakba kezd visszatérni a nyugalom. De döntő súllyal bír az, hogy most, az utolsó órában a kibékülésnek, a konszolidációnak azt a politikáját, amelyet az imént vázolni bátor voltam, meg lehet-e teremteni a városban is és elsősorban a főváros talaján is. Önök összegyűltek azért, hogy itt tanácskozzanak a főváros jövője felett, hogy maguknak irányt szabjanak és irányt vegyenek, hogy határozzanak azon kérdések felett, amelyek a főváros jövőjét eldöntik. Én azt hiszem, önöknek, akkor, amikor ezt az alapvető kérdést vetik fel, dönteniük kell a felett, hogy politizálni kell-e a fővárosnak, vagy pedig egyszerűen becsületes, puritán munkát végeznie. (Taps és éljenzés.) Vannak a magyar közéletben számottevő tényezők, akik azt hirdetik, hogy a világnézeti kérdések elintézése nélkül, hogy a nagy elvi problémák elintézése nélkül, nem lehet eredményes munkát végezni. (Közbeszólás: Nem is lehet.) Mindjárt be fogom bizonyítani, hogy lehet. (Hosszantartó, szünni nem akaró taps és éljenzés.) Azt mondják, hogy ezen kérdések eldöntése nélkül nem lehet eredményes munkát végezni, mert nincsenek kitzúve a célok, amelyek felé haladni akarunk.

Két irány van, amelyik ezt hirdeti. Az egyik azt mondja, hogy a zsidókérdés világnézeti kérdés, amelynek elintézése nélkül eredményes munkát a fővárosban végezni nem lehet. A másik irány pedig azt mondja, hogy a szélső radikális demokráciának megvalósítása nélkül nincs meg az az alap, amelyből kiindulva, sikeresen lehessen a főváros ügyeit szanálni. Legyen szabad nekem röviden ezzel a kérdéssel foglalkozni. Én azt hiszem és azt a tételt állítom föl és bizonyítani kívánom, hogy az első iránynak azért nincs igaza, mert a zsidókérdés nem világnézeti kérdés. Én nem ismerhetem el azt, hogy az én keresztény világnézetem üldözést parancsoljon bármivel szemben. (Úgy van! Úgy van! Hosszantartó taps.) Az én világnézetem azt parancsolja, hogy igenis, a bűnt, a hitványtságot, a gyalázatot, a becstelenséget, az árulást és mindazt, amit rossznak nevezünk,

üldözünk, bárki kövesse azt el, legyen az keresztény, vagy másvallású. Az én keresztény világnézetem csak egyet tilt: azt, hogy érdem nélkül jutalmazzak embereket, hogy föl-emeljek üresfejű embereket. Ha zsidók követik el a bűnöket, meg kell fegyelmezni őket, nem azért, mert zsidók, hanem azért, mert bűnöket követtek el. És ha keresztények követik el a bűnöket, akkor nem szabad fölmenteni őket azért, mert keresztények és semmi egyebek. Ha keresztény felebarátainknak segíteni kívánunk, – amint kívánom és ezt a politikát követni fogom ezen túl is, – ennek útja nem az, hogy másokat üldözök, hanem puritán, becsületes munkával igyekezzek hónuk alá nyúlni, igyekezzek mindazt megtenni, amit a keresztény szolidaritás velük szemben nekem előír. (Lelkes helyeslés.) De ott van a másik tábor, amely azt mondja, hogy csak radikális demokratikus intézmények realizálásával, a meglévő intézmények fölforgatásával, az erre vonatkozó világnézeti kérdések elintézésével lehet megteremteni azt az alapot, amelyen azután eredményes gazdasági munkát lehet folytatni. A politika nem mindig alkotómunka. Az alkotómunka, az egyúttal mindig helyes politika. A politika lehet eszmei harc, amely eszméket kíván tisztázni, lehet harc, amely azt célozza, hogy elavult és az időknek meg nem felelő intézmények megszüntetessenek és leromboltassanak, de csak azért, hogy felettük más, megfelelő intézmények építtessenek fel. Végeredményben ez a politika építómunkát is végzett. Azt a politikát, amely kizáróan rombolásra tör, politikának nem ismerhetem el, az sem nem építés, sem nem alkotás, az tisztán és kizáróan rombolás. (Úgy van! Úgy van!) Vannak a történelemben pillanatok, amikor az eszmei harc, az eszméknek a forrongása közepette a pártok között az összecsapás nagy, alapvető problémák körül fontos és a nemzetre nézve kívánatos. Vannak pillanatok, amikor viszont elavult intézmények megszüntetése és lerombolása az egyedüli út, amely megnyitja a kaput az előrehaladásnak. Kérdezem azonban, hogy ma ilyen pillanatokot élünk-e? Én azt hiszem, hogy a viszonylagos jólét, a viszonylagos külső és belső béke az az idő, amikor az ilyen politikai harcoknak a kora következett be. De olyan pillanatokban, amelyeket ma élünk, amikor romokban hever ebben az országban minden, amit ezer éven keresztül őseink alkottak, amikor romokban hevernek ezeréves határaink, amikor romokban hever ezeréves alkotmányunk, amikor tönkrement az állam pénzügyileg, amikor a társadalomnak legfontosabb és életerős vezető osztályai pusztultak el, amikor nincs ennek a nemzetnek pénzügyi téren hitele, amikor romokban hevernek kulturális épületeink, amikor romokban hevernek városaink és házaink, akkor elvi harcot felidézni és azt kívánni, hogy meddő politizálással töltsük az időt, ahelyett, hogy hozzáfogjunk együttes erővel az építéshez, az nem politika, hanem könnyelmű játék a nemzet érdekeivel. (Hosszantartó, szünni nem akaró lelkes taps és éljenzés.) Ilyen időkben, amikor minden politikával vagy jel-szavakkal eltöltött perc veszteség a nemzet életében, ilyen időben azt mondani, hogy nem boldog a magyar, mert például az emigránsok tömege, még nincs idehaza, vagy nem boldog a magyar, mert közéletünk fontos kérdéseinek elintézését még egy pár ezer analfabéta, aki nincs benn a választójogban, a maga részéről nem intézheti, vagy hogy nem boldog a magyar azért, mert akad egy miniszterelnök, aki a parlamentben kurjongató legények között rendet teremt. (Hosszantartó, lelkes éljenzés és taps.) – ezt elhiszik elvakult, fanatizált, tudatlan tömegek, de a polgárság józan része sohasem hiszi el.

Nekünk nem világnézeti harcokra van most szükségünk, hanem alkotó munkára. Evvel nem azt akarom mondani, hogy ne legyen saját magunknak világnézetünk. Sőt ellenkezőleg. Megfelelő világnézet nélkül ki sem lehet tűzni a célokat, amelyek felé a politika halad. Azt sem akarom mondani, hogy már most mindenkivel kezdet foghatunk, akinek más világnézete van. Ilyen messze mennünk nem szabad. Azokkal nem haladhatunk együtt egyfelől, akik a keresztény világnézet ürügye alatt visszavonást, üldözést, kiirtást hirdetnek. Ezekkel mi nem mehetünk együtt, mert hiszen más céljaik vannak és nem a valódi építő munka az, amely őket vezeti. Nem mehetünk együtt azokkal a szélsőbaloldali politikusokkal sem, akik a maguk részéről, amint már azt kifejtettem, olyan szélső jelszavak megvalósítása révén látják a magyar jövőt maguk előtt lehetőknek, amelyeket sem nem osztunk és időszerűnek sem tartunk. De én csak annyit mondom, hogy fertőzött ágyba mi nem feketünk bele. Mi világnézeti salto mortalékat nem csinálhatunk. Mi a polgári társadalom Ocskay brigadérosaival³⁰ kezdet nem foghatunk. Nem foghatunk kezdet a szociáldemokrata párttal. Nem foghatunk kezdet ezzel a párttal azért, mert ez a párt lejtőre került. Amikor annak idején 1921-ben velük tárgyaltam, megmutattam azt az utat, amelyen haladva, ebben az országban hasznos tényezővé válhattak volna. De ennek előfeltétele az volt, hogy szakítsanak a kétértelműség politikájával, amelynek szemtanúi voltunk 1919-ben. Ha akartak volna ebben az országban újból tényezővé válni, férfiasan és bátran ki kellett volna mondaniuk, hogy szakítanak ezzel a kétértelműséggel, de szakítanak a nemzetietlenséggel is, (Úgy van! Úgy van!) szakítanak idebenn a pártban azokkal, akik nem szociáldemokraták, hanem kommunisták, szakítanak az emigránsokkal, (Úgy van! Úgy van!) szakítanak a forradalmi tendenciákkal, mert a mai időkben Magyarországot forradalmasítani még kétszeres bűn azzal az idővel szemben, amikor ezt tették. (Úgy van! Úgy van! Lelkes taps.) Ők akkor feltételeimet elfogadták. Becsaptak engem. Nem engem csaptak be egyedül, hanem önmagukat is. Mert ha most vannak nehézségeik a saját pártjukban, hogy azokat az elemeket kiközösítsék onnét, akik nem hozzájuk valók, és akiket velem szemben megtagadni mertek, a nyilvánosság előtt azonban védőszárnyaik alá vettek. [...]

Ezekben voltam bátor röviden vázolni azt a szituációt, amelyet a választások előestéjén, Budapesten látok. Önök tudják legjobban, hogy milyen politikát kövessenek, kikben bízzanak, kik azok a férfiak, akik egy egész élet munkásságával bebizonyították, hogy rendületlenül állottak a polgárság mellett, (Felkiáltások: Éljen Ripka Ferenc!) akiknek élete nem politizálással, hanem komoly alkotó munkával telt el. Én bízom abban, hogy a magyar főváros polgársága megőrzi józanságát és követni fogja azt az utat, amelyet becsületes, dolgozó férfiak neki mutatnak. Mert én előttem a fővárosról egy más kép lebeg, mint amelynek szemtanúi voltunk ezelőtt öt évvel. Én nem szeretném, hogy még egyszer mondható legyen a fővárosról az, hogy bűnös főváros, előttem a főváros a magyar nemzetnek, magyar államnak, országunknak, jelenünknek és jövőnknek reklámplakátja kell, hogy legyen. Ez a reklámplakát fénylő betűkkel dicsőítse ennek a nemzetnek józanságát, becsületességét, munkaképességét és a magyar nemzet géniuszát.

30 Értsd: áruolival. Ocskay László kuruc brigadéros II. Rákóczi Ferenc hadseregében, aki 1708 nyarán átállt a császári seregbe és ott ezredesi rangot kapott. Volt társai azonban két év múlva elkapták, haditörvénysék elé állították és halálra ítélték.

GR. BETHLEN ISTVÁN

1926. november 27-i, debreceni díszpolgárrá választása alkalmából elmondott beszéde

In: Bethlen István gróf beszédei és írásai. II. köt.
Budapest, 1933, Genius Könyvkiadó Rt. 157–162.

A proletárdiktatúra bukása magával rántotta a nagy múltú szociáldemokrata pártot is, amiből az 1921 decemberében titkosan megkötött Bethlen–Peyer paktum hozta vissza a legális politikai életbe az MSZDP-t. A paktum értelmében indulhattak az 1922-es képviseléválasztásokon, ígéretet kaptak munkásvédő szociális törvények meghozatalára, de le kellett mondaniuk az osztályharc klasszikus eszközeinek egy részéről. Így például a megegyezés értelmében a szakszervezetek nem folytathattak politikai tevékenységet, törölniük kellett programjukból a köztársaság visszaállítására való törekvést. A forrásrészlet Bethlen Istvánnak a munkáskérdésben vallott nézeteit tükrözi. A miniszterelnök beszédében annak a szándékának ad hangot, hogy a munkásosztályt szociálpolitikai eszközökkel integrálja a polgári társadalmi rendszerbe. Ennek legnagyobb akadályát a szociáldemokrata pártban látja, amely szerinte „politikai rabszolgájává” tette a munkástömegeket és elfordította őket a nemzettől.

Szükségünk van a társadalmi békére is. Ezt a társadalmi békét megbontották annak idején a forradalmak. Széttört a magyar társadalom békéje azokon a forradalmi cselekményeken, amelyeknek szemtanúi voltunk 1918-ban és azután. Helyre kell állítanunk ezt a társadalmi békét. Istápolnunk kell azt a törekvést, hogy a munkás és a polgári társadalomhoz tartozó rétegek összeforrtanak a nemzeti érzésben, az előrehaladás vágyában és abban a törekvésben, hogy mint egy egységes nemzet szolgálja ennek az országnak minden polgára osztály és foglalkozási különbség nélkül a haza javát. Ennek előfeltétele az, hogy a munkástársadalom ne az osztályharcban keresse boldogulását, és hogy nemzeti alapra helyezkedjék, mi viszont ezt a munkástársadalmat édestestvérként kezeljük, szociális bajain segíteni törekedjünk és orvosoljuk azokat a bajokat, amelyek orvoslására önerejéből képtelen. (Élénk helyeslés.) Én azt hiszem, hogy nincs érdekellentét az egyes társadalmi osztályok között és nincs érdekellentét a munkástársadalom és a nemzet egyeteme között. Meggyőződésem szerint az ország előrehaladása, közállapotaink javulása a munkástársadalomnak éppolyan érdeke, mint a polgári társadalom egyéb rétegeinek. Sőt tovább megyek: azt állítom, hogy a munkástársadalomnak legerősebben érdeke az, hogy az ország ügyeiben ne álljon be zavar. De állítom azt is, hogy nem ellentétes a munkás érdeke a munkaadó érdekével sem. A munkásnak is érdeke, hogy jól menjen a sorsa

annak a vállalatnak, amelyben dolgozik, érdeke, hogy a gyáros új tőkét fektethessen bele a vállalatába és ezen a révén új munkáskezeket foglalkoztathasson, érdeke, hogy a gyárban technikai javítások történjenek, amelyek a munkás munkájának produktivitását emelik. De szolidáris a munkás érdeke a munkaadó érdekével azon a ponton is, hogy a dolgozó tőkék szaporodása a gazdasági életben új munkaalkalmat jelent a munkásnak, márpedig a munkásnak legjobban attól kell félnie, hogy a népszaporulat feleslegei elhelyezést nem találnak és a régi munkásoknak konkuráló munkanélküliek lenyomják a béreket. Mikor azt látom, hogy mindezekben a nagy érdekekben közös a munkás érdeke a társadalom egyéb rétegeinek érdekével, akkor kérdem önöket: van-e abban igazság, hogy a munkás egész politikai egzisztenciája, egy olyan tantételre alapítassék, amely ezzel érdekellentétben van, nevezetesen arra a tételre, hogy a munkás csakis ez osztályharc és a nemzetköziség alapján boldogulhat? Nem az osztályharc és nem a nemzetköziség az, ami a munkásosztályt boldogíthatja. (Igaz, úgy van!) Én, belátva ez igazság erejét, 1920-ban, illetően 1921-ben kísérletet tettem arra, hogy a szociáldemokrata párttal együtt keressük a kibontakozást annak ellenére, hogy nem ismerem el a szociáldemokrata pártot a munkásság kizárólagos képviselőjéül, mert azt tartom, hogy minden becsületes magyar képviselő nemcsak a polgári társadalmat, hanem egyúttal a munkástársadalmat is képviseli. Én ezekből a megfontolásokból indultam ki akkor, amikor helyreállítottam a szakszervezeti szabadságot. Lehetővé tettem a szakszervezetek kebelén belül a gyülekezési jogot és hozzájuttattam a szociáldemokrata pártot a parlamenti képviselőkhöz. (Egy hang: Kár volt!) Majd beszélünk erről. (Derültség.) Ezt én egy feltételhez fűztem: ahhoz, hogy ők is becsületesen részt vegyenek Magyarország újjáépítésének munkájában, hogy lemondjanak – ha már másra nem képesek, legalább arra az időre, amíg ez az újjáépítő munka tart – az osztályharc kiélezéséről és hogy lemondjanak arról, hogy Magyarország nemzetközi érdekei ellen állást foglaljanak, sőt törekedjenek arra, hogy nemzetközi kapcsolataik segítségével Magyarország külpolitikai érdekeit ők is előmozdítsák, és előbbre vigyék. Én tehát nem voltam munkásellenes és nem akarok a jövőben sem munkásellenes lenni. De egyet akarok és ez az, hogy visszaadassék a munkástársadalomnak is a szabad politikai véleménynyilvánítás joga. (Élénk helyeslés.) Hiába hivatkoznak a szociáldemokraták azokra a szabadságjogokra, amelyekkel állítóan nem bírnak: a munkástársadalom vélemény szabadságának egy elnyomója van és ez a szociáldemokrata vezetőség (Igaz, úgy van.) Ez a vezetőség a szakszervezetek által nyújtott szociális előnyöket arra használja fel, hogy a munkástársadalmat politikai rabszolgájává tegye. (Igaz, úgy van!) Elég, ha egy konkrétumra hivatkozom. A munkás, aki a szakszervezetnek tagja, köteles belépni a szociáldemokrata pártba, köteles megfizetni a pártadót. Köteles előfizetni a Népszavára, valamint a szaklapokra, mert ha ezt nem teszi meg, akkor vét a pártfegyelem ellen és akkor vagy nem kap munkát, vagy ha munkában van, akkor bojkott alá helyezik, úgyhogy elveszíti munkáját és más helyet nem talál. Gondoljuk el, mit jelent a munkásra nézve, ha nem részesül a szakszervezet segélyeiben, amelyek ellenértékét ő befizette a saját munkabéréből, a saját zsebéből. És ha a munkás kilép a szociáldemokrata pártból, akkor elveszíti a befizetett hozzájárulásokat és többet nem élvezheti azokat a szociális jótéteményeket, amelyekre rászolgált saját befizetései révén. Itt két megoldás

lehetséges. Meg kell védeni a munkást magában a szakszervezetben azon politikai terror ellen, amelyet egyesek vele szemben gyakorolnak, vagy ha ez nem volna lehetséges, akkor lehetővé kell tenni, hogy a munkás olyan szakszervezeteket alkothasson, amelyek mentesek a politikától és tisztán szociális célokat követnek. Ha az utóbbi utat választják, én, mint kormányelnök, azon a nézeten vagyok, hogy ezt a mozgalmat elő kell segíteni és kormányzati eszközökkel is alá kell támasztani. (Élénk helyeslés.) De tovább kell mennünk. Fel kell karolnunk a szociális biztosítás rendszerét. A nyugati államokban a szociális biztosításnak kifejlett rendszere van érvényben. Mi, mint szegény ország, ahol az iparos munkásság eddig a lakosság összességének csekély hányadát tette, ezen a téren hátra vagyunk. Meg kell tennünk, mint következő lépést az aggkor és rokkantság elleni biztosítás bevezetését. Ez lenne az első lépés. Az általános munkaközvetítést is az állam kezébe kell letennünk. Ez az az eszköz, amelynek segítségével a szakszervezeteket mentesíteni lehetne a politikai túlkapasoktól. Be kell vezetni a békéltető és döntő bíraskodást bérvizvály esetére. A független bíró bizonyára; honorálni fogja, ha a munkás jogos kívánásokkal jön, de a politikai sztrájkok nincsenek a munkásság érdekében; azok csak ama vezetők érdekét szolgálják, akik a munkástársadalmat és a szakszervezetet magát fejőstehénnek nézik. (Élénk helyeslés.) [...]

BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE

A nemzeti radikalizmus szociálpolitikai programja

In: Bajcsy-Zsilinszky Endre: Nemzeti radikalizmus.
Budapest, 1930, Stádium. 103–110.

Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944) jogász, újságíró, politikus, országgyűlési képviselő. A korszakban több lap főszerkesztője volt. Az első világháború után nézetei a fajvédőkéhez álltak közel, amikor Gömbös 1924-ban megalapítja a Fajvédő Pártot, ő is belép. Az 1930-as években a harmadikutas mozgalommal szimpatizál, maga is saját pártot alapít. A korszak második felében Bajcsy-Zsilinszky Endre nézeteiben egyre inkább a németellenesség domborodott ki, 1941-ben az általa szerkesztett náciellenes Szabad szó c. lap hasábjain is hangot adott nézeteinek. A Gestapo az ország megszállása után szinte azonnal letartóztatta, de ekkor még szabadon engedték. 1944 novemberében elnökletével alakult meg a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága, amely a németekkel és a nyilasokkal szembeni politikai erőket tömörítette. Emiatt a nyilasok elfogták és Sopronköhidán kivégezték.

Bajcsy-Zsilinszky Endre 1930-ban alapította meg a Nemzeti Radikális Pártot, amelynek képviselőjeként be is jutott a parlamentbe. Pártja elérendő célként egy kisparaszti társadalmi berendezkedést vizionált, amely a középosztály vezetésével valósul meg. Később a párt beolvadt a kiszgazdamozgalomba.

IX. Szociálpolitika.

Általános elvek. 187. A szociálpolitika egészen ki kell, hogy nőjön különböző jótékonyági gyermekcipőiből. A helyes szociálpolitika elsősorban önvédelem: az egyén, a foglalkozási ág, az osztály szervezett önvédelme minden gazdasági és szellemi kizsákmányolás és elnyomás ellen; tehát elsősorban társadalmi funkció és csak másodszorban a nemzetrészek külön önvédelmeinek összehangolása, kiegyenlítése, ami már állami feladat. A nemzeti szociálpolitika alapvető elve: a nemzet minden tagja, apraja, nagyja az egészért, a nemzet egyeteme pedig minden fiáért. A szervesen összefonódott társadalmi és állami szociálpolitika van arra hivatva, hogy minden csírázó magyar erő, minden megtermett magyar érték, minden születendő magzat és megszületett gyermek, minden dolgozni akaró magyar férfi és nő, minden elhanyagolt, védtelen és gyámsoltalan szerencsétlen számára intézményesen helyet, napot, levegőt és kenyeret, sőt tisztességes megélhetést vívjon ki; a munka kizsákmányolásának, a gyengeség és védtelenség kihasználásának szellemét és eszközeit kiirtsa, a megtörtént kizsákmányolás megtorlását előkészítse, a néppusztító szélsőségeket szegénységben és gazdaságban, nélkülözésben és tobzódásban megszüntesse, vagy a lehetőségig enyhítse és kiegyenlítsse, s minden magyar állampolgár számára boldog hazát biztosítson.

Munkavédelem. 188. Minden nemzeti szociálpolitika legfőbb alapja és feltétele a dolgozó osztályok mindegyikének jogos érdekeit közvetlenül védő, minél tökéletesebben kiépített érdekképviseleti rendszer. Az állam minden szociálpolitikai jó szándéka és erőfeszítése hiábavaló marad, ha nem az arányosan kiépített érdekképviseleti hálózatba ágyazódik. A legfőbb szociális kérdés: a munkaviszony rendezése és a munkavita eldöntése munkaadó és munkavállaló között, valamint a munka kizsákmányolás megtorlásának előkészítése az érdekképviseleti és az azokkal összefüggő bírói és kormányzati szervekre háramlik. A munkaadónak a szerződéses munkaviszonyból folyó felmondási és végkielégítési kötelezettségét alapvető kereteiben törvény állapítsa meg. A felmondási és végkielégítési jog bizonyos ideig kifogástalanul és egyfolytában teljesített szerződéses munka után, minden munkavállalót megillet. A végkielégítés kötelezettsége, illetőleg joga egyévi megszakítatlan munkaviszonynál kezdődik. Betegség vagy baleset a munkaviszonyt jogilag nem szakítja meg, s a munkaviszony egyoldalú felbontásának okául nem szolgálhat. A betegség vagy baleset egy évig csak felfüggeszti a munkaviszonyt s erre az időre a munkás ellátását a társadalom veszi át, kivéve azt az esetet, amikor a munkaadó gondatlansága vagy mulasztása az oka a balesetnek és betegségnek. Ilyenkor a büntető következményeken túl a munkaadóra nemcsak a kártérítés kötelezettsége hárul, hanem a gyógyulásig a teljes munkabér fizetése is. Minden munkavállalót, aki egyfolytában legalább egy évet tölt valamely munkahelyen, 14 napi teljes munkabéres szabadságidő illet meg. Ez a szabadság 5 év alatt fokozatosan 21 napra, 10 év alatt 30 napra emelkedik. [...]

Társadalombiztosítás. 191. Minden munkavállaló, kinek keresete bizonyos, törvényben számszerűen megállapítandó közepes mértékűt meg nem halad, betegség, baleset, rokkantság és öregség ellen az Országos Társadalombiztosító Intézetnél kötelezően bebiztosítandó. A biztosítási díjakat egyharmad részben a munkavállaló,

egyharmad részben a munkaadó és harmadik harmadában az állam fizeti. A társadalombiztosítás adminisztrációja, a mai túlzottan központos és túlzottan bürokratikus, éppen ezért drága és tökéletlen rendszerrel szemben, túlnyomó részben a szakegyséletekben és a magasabb érdekképviseleti alakulatokban, e szervek felelős közreműködésével bonyolódik le. A társadalombiztosításnak ez az új elgondolása tehát maga után vonja a mai rendszer teljes átépítését az egyetemes érdekképviseleti gondolat szellemében és hálózatának felhasználásával s magába öleli az egész munkavállaló társadalmat.

Egészségvédelem. 192. A nemzet minden tagjának egészsége a jól szervezett társadalombiztosítás kereteiben is függ azoktól a berendezésektől és rendszabályoktól, amelyek munka közben védik az ember egészségét s biztosítják a gazdasági élet higiéniáját, valamint azoktól az intézményektől és lehetőségektől, melyek a beteg dolgozót ismét visszaadják az egészségnek, a munkának, a nemzetnek. A betegség megelőzését szolgálják a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi egészségvédelmi rendszabályok a lakásra, műhelyre és általában a munkahelyre vonatkozólag; az egészség helyreállítását szolgálják a kellő számban, arányosan elhelyezett és jól felszerelt kórházak, üdülők, szanatóriumok, gyógyfürdők, a megfelelő számú és minden beteg számára megtalálható orvos és gyógyszerész. A megelőzés érdekében az ipartörvény és iparfelügyelet teljes revízió alá veendő és megalkotandó a ma teljesen hiányzó mezőgazdasági egészségvédő törvény is, valamint a nagyvonalú mezőgazdasági felügyelet. Az egészségügyi felügyelet az egész vonalon az érdekképviseleti szervek bevonásával valósítandó meg. A megrongált egészség helyreállítása pedig az új kórházak, szanatóriumok, üdülők, főleg a népbetegségek (pl. a tuberkulózis, a szegénység betegsége) leküzdésére, ott helyezendők el elsősorban, ahol ma leginkább hiányzanak: a falvakban, a falvak népe számára. Ugyan e célból minden községnek kivétel nélkül meg kell, hogy legyen a maga orvosa s a falu nagyságához mérten a maga néhány betegszobája. Különös gond fordítandó a városok és falvak portalanítására, valamint a lakóházak építésére. Az egészségtelen lakások fokozatosan egészségesekkel pótolandók, az egészségpusztító és túltömött mezőgazdasági cselédlakások és városi nyomortanyák eltörlendők a föld színéről.

Családvédelem. 193. A nemzet sejtje a család. A nemzet egészségének lelki és testi egészsége a magyar család egészségén épül fel. Ezért a család, benne minden magyar anya és áldott méhének gyümölcsei, a csecsemő, a gyermek, a nemzeti szociálpolitika, társadalom és állam különös szeretetét és gondoskodását élvezze. Az életük, egészségük, egészséges fejlődésük biztosítására szolgáló közintézmények úgy alakítandók meg és úgy helyezendők el, hogy egyetlen magyar anya, csecsemő és gyermek ne maradjon védelem híján. Az a körülmény, hogy valaki jó apja vagy gondos, szerető, kifogástalan anyja ellátatlan gyermekeinek, a tehetség, munkakészség és becsületesség mellett súllyal essék latba úgy az állások elnyerésénél, mint hivatali előlépéseknél. A gyermekek száma ezen kívül kedvezményt jelentsen az adó megállapításoknál és számottevő családi pótlékot minden köz- és magántisztviselő fizetéséhez. Családi házak építéséhez minden állami segítség, kedvezmény és gazdasági erőforrás, elsősorban az olcsó és kényelmesen törleszhető kölcsön, megadandó.

A Gömbös-kormány Nemzeti Munkaterve

Budapest, 1932, Digitalizált Törvényhozási Tudástár. 1–8.

Gömbös Gyula (1886–1936) vezérkari tiszt, politikus, honvédelmi miniszter, 1932–1936 között miniszterelnök. 1919 januárjában a militarista antikommunista Magyar Országos Véderő Egylet egyik megalapítója, a Bethlen féle Antiboldsevista Comité tagja. 1920-ban lesz először képviselő a Nagyatádi-féle Kisgazdapárt színeiben. Az 1924–1928 között működő, jobboldali ellenzéki Fajvédő Párt alapítója, az első világháború végén az akkor nagy befolyással bíró fajvédő mozgalom politikai vezére. A nagy gazdasági válság nyomán fokozódó feszültségek kezelésére, mint az „erős kéz politikájának” képviselője kap megbízást kormányalakításra. Miniszterelnökként olasz mintára tett kísérletet a politikai rendszer tekintélyelvű átépítésére. Az osztályharc kiküszöbölésére tervbe vette az érdekképviselő korporatív átszervezését. Kísérletének számos pontja azonban kudarcot vallott és a politikai bukástól csak betegsége miatt bekövetkezett halála mentette meg.

Gömbös kormányprogramja a Nemzeti Munkaterv a „nemzeti öncélúság” megvalósítását ígérve a lelki, kulturális és politikai egység megteremtésének lépéseit körvonalazta. Lényegében egy, a magántulajdonon alapuló nemzeti kapitalizmus vízióját tartalmazta, amelyet erős központi akarat vezet. Ígérte az adóterhek igazságosabb elosztását, a kiszegisztenciák védelmét, a munkanélküliség leküzdését, az egészségesebb birtokmegosztás elősegítését. A munkaterv szociális passzusairól azonban hamarosan kiderült, hogy az nem több szociális demagógiánál.

- I. Politikánk célja. Politikánk célja a magyar nemzet megerősítése, felvirágoztatása, a nemzet minden tagja részére az elérhető legnagyobb erkölcsi és anyagi jólét biztosítása. Mivel ez a cél csakis szilárd alapokon nyugvó, határozott célkitűzésekkel dolgozó s erőteljes alkotmányos központi akarat által irányított független nemzeti állam keretén belül valósítható meg, politikánk közvetlen feladatául az öncélú nemzeti állam kiépítését tekintjük.
 7. Az egyéni szabadság elvének biztosítása. Az egyéni szabadság elvének teljes érvényesülésére törekszünk, addig a határig, ameddig ez a szabadság a nemzeti közösség érdekeit nem veszélyezteti. Ezt az elvet a munkaviszony szabályozása tekintetében is irányadónak tartjuk.
 24. A közterhek arányosítása. A túlzott közterhek az állampolgárok és velük a nemzet további elszegényedését idézik elő. Ezért a viselendő közterheket helyes arányba kívánjuk hozni a nemzeti jövedelemmel. Ezt azonban nem lineáris csökkentésekkel, hanem az állami funkciók és intézmények körének helyes kiválogatásával kívánjuk elérni.

37. A termelés és a fogyasztás összhangja. Termelésünk és fogyasztásunk összhangba hozását és nemzetünk megélhetési viszonyainak javítását nem a tömegek életszínvonalának lesüllyesztésével, hanem olyképp akarjuk megoldani, hogy az összes termelő erők serkentésével, helyes szervezésével és tevékenységüknek a szükségletekhez igazodó irányításával minél több valódi értéket produkáljunk. Sem a fukarság, sem a pazarlás nem ideálunk. A jövedelmi és vagyoni viszonyokon felül való költekezésnek széles rétegekben lábra kapott szokását kiküszöbölni kívánjuk.
38. A nagy tömegek megélhetését biztosító termelési ágak kezdeményezése. A nemzet minél szélesebb rétegeit kívánjuk a nemzeti termelő munka szolgálatába állítani. Olyan termelési ágakat fogunk tehát kezdeményezni, amelyek aránylag nagyobb tömegeknek biztosítanak megélhetést.
39. A kis- és középegyszintenciák szaporítása. Mind a mezőgazdaságban, mind az iparban minél több gazdaságilag egészséges, termelő kis- és középegyszintenciát életfeltételét kívánjuk biztosítani.
42. Az érdekképviselési rendszer kiépítése. Az érdekképviselések szerves, okszerű kiépítését szorgalmazzuk a gazdasági élet minden vonalán. Ez érdekképviselések összhangzatos együttműködésével kívánjuk előmozdítani az egyes termelési ágak egyensúlyát.
43. Szociálpolitika. Az érdekképviselési rendszer kiépítése kapcsán meg akarjuk oldani a dolgozó társadalom erkölcsi és anyagi érdekeinek megvédelmezésére és gondozására hivatott szociálpolitika összes időszzerű feladatait. A munkaközvetítés, a munkabíráskodás, a betegség, rokkantság, öregség s a munkanélküliség elleni biztosítás ügyének szerves és intézményes rendezését ez érdekképviselési rendszer keretein belül szorgalmazzuk. A társadalombiztosítási intézmények reformját szükségesnek tartjuk.
44. A munkanélküliség leküzdése. Addig, amíg a gazdasági élet válsága tart, a munkanélküliség leküzdése céljából állami feladatnak ismerjük el a munkanélküliek foglalkoztatásának irányítását. A munkaközvetítés kérdését véglegesen rendezni kívánjuk.
45. Munka és nem segély. Munkaképes emberek munkanélküliség címén való segélyezésének elvi ellenségei vagyunk, s a munkanélkülieket csak munka ellenében támogatjuk.
51. Telepítési politikánk. A birtokmegosztás egészséges kialakításának előmozdítása végett egészséges telepítési politika kezdeményezésére és végrehajtására fogunk törekedni. Ebbeli törekvésünkben magasabb nemzeti érdeket tartva szem előtt, vigyázni fogunk arra, hogy a termelés folytonossága és eredményessége csorbát ne szenvedjen.
52. Telepítési alap létesítése. Birtokpolitikai és telepítési célokra az állami elővásárlási jog gyakorlása kapcsán megfelelő telepítési alapot kívánunk létesíteni.
53. A hitbizományi rendszer reformja és kiterjesztése. A hitbizományi rendszert megfelelő korrektívumoknak kívánjuk alávetni. Ki akarjuk azonban terjesztetni ezt a rendszert a kis- és középbirtokra is.

54. A szövetkezeti önszegítés előmozdítása. A falu. Elősegíteni óhajtjuk a szövetkezeti önszegítés minden életre való, reális formáját. Különös súlyt helyezünk a falusi nép hitelét, gazdálkodását, fogyasztását, termelését és értékesítését előmozdító szövetkezeti mozgalom kifejlődésére. Az Országos Központi Hitelszövetkezet és a kötelékébe tartozó hitelszövetkezetek működési körét főként a mezőgazdasági kisbirtok hiteligényeinek fokozottabb kielégítésére kívánjuk korlátozni. Megfelelő szerv útján gondoskodni kívánunk arról, hogy a szövetkezetek működése és irányítása az igazi szövetkezeti szellem és a valódi altruizmus jegyében történjék.
83. Magyar faji sajátságokban gyökerező kultúrpolitika. Magyar faji sajátságokban gyökerező, keresztény erkölcsön és világnézetben felépülő nemzeti kultúrát akarunk.
89. Iskolapolitikánk. Az iskolákban az oktatás terén tapasztalható túlterhelés megszüntetésével kapcsolatban minden fokon nagyobb hangsúlyt adunk a nevelő munkának. A nép minden rétegének gazdasági érdekét érintő tankönyv- és tanszerügyet a jogosulatlan üzleti érdekek figyelmen kívül hagyásával az olcsó tankönyv és olcsó tanszer irányában kívánjuk végleg megoldani.
90. A népművelési és testnevelési intézmények átszervezése. A nép széles rétegeinek művelését és nemzeti nevelését erőteljes közművelődési politikával kívánjuk előmozdítani, s evégből népművelési és testnevelési szervezetünket, az e körbe tartozó intézmények korszerű átszervezésével és fejlesztésével kapcsolatban, szélesebb alapokra helyezzük.
94. A népegészségügy felkarolása. A népegészségügy felkarolását és különösen a falusi egészségügyi szolgálat organikus kiépítését fontos feladatunknak tartjuk. A vidéki orvos hálózat és beteggondozás megszervezésénél különös figyelemmel leszünk a fiatal magyar orvos generáció érdekeire.
95. Egészségügyi politika. Egészséges nemzedékek nevelése érdekében a gyermekvédelmet, az anya és csecsemővédelmet erősen ki fogjuk építeni. Ezek igazgatását egységesíteni akarjuk. A gyámügyi igazgatást megfelelően fogjuk átszervezni. Az orvostársadalom érdekeinek törvényes képviselésére orvosi kamarát fogunk létesíteni.

Minden program és így ez a munkaterv is annyit ér, mint amennyit megvalósítanak belőle. Erős elhatározásunk, hogy célkitűzéseinket szem előtt tartva, tervszerű munkával munkatervünket a nemzet javára mielőbb valóra váltjuk.

HALLA AURÉL

Politika a szociálpolitikában

Szociális Szemle, 1. évf. (1939) 2. sz. 58–61.

Halla Aurél (1880–1959) jogász, közgazdász. 1921-től a Kereskedelmi Minisztériumban előbb osztálytanácsos, majd a törvényelkészítési osztály vezetője, miniszteri tanácsos. Komoly szerepe volt a Trianon utáni Magyarország kereskedelmi életének újjászervezésében. 1936–1938 között a Magyar Királyi Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium államtitkára. Közreműködött az érdi KALOT iskola létrehozásában. A Rákosi-korszakban internálták, csak 1956 után került haza.

A Szociális Szemle hasábjain megjelenő írás a politika, a társadalompolitika és a szociálpolitika viszonyát tárgyalja. A szerző amellel érvel, hogy az állami beavatkozás elvét tagadó liberalizmus lényegéből eredően volt képtelen érdemi szociálpolitikára, ami szerinte csak a liberalizmustól való különböző nagyságú eltérés mértékében valósítható meg. Az eltérés mértékének megállapítása azonban már politikai feladat. Következtetése, hogy a szociálpolitikát nem lehet politikamentesen művelni: a szociálpolitikai irány és keret meghatározása politikai kérdés. Példának a szakszervezet vs. munkákamara kérdésében kialakult korabeli vitát mutatja be.

Aki a szociálpolitikai törekvéseknek mintegy másfél évszázados történetét szemügyre veszi, egyebek között két tényt állapíthat meg. Egyik tény, hogy minden szociálpolitikai célkitűzés mélyén – burkolózzék bárminő jelszavakba vagy törvényszerűségekbe – gyakorlatilag az a törekvés rejlik, hogy egyes támogatni kívánt társadalmi rétegek megélhetése közületi beavatkozás útján biztosítható. Ennek oka: mert a hatályos magánjogi jogrend közületi beavatkozás nélkül az illetők megélhetését nem tudja biztosítani. A másik tény, hogy minden ilyen törekvés, bárminő erkölcsi mázzal vonassék is be, elvileg ellentétes a XIX. és az eddig lepergett XX. század társadalmi szervezeteinek – mondhatni – máig legfőbb elvével: a liberalizmussal. Nincs az a logikai mesterkedés, amely elvileg és logikailag elfogadhatóvá tudná tenni, hogy a „be nem avatkozás” társadalmi rendjében bárki javára közületi „beavatkozás” történjék. A viszonyok pedig különböző módokon kikényszerítették a beavatkozást. Egyrészt a legfőként érdekelték: a munkások szervezkedése; másrészt a be nem avatkozásnak különféle általános káros következményei, minők a népesedésben s ezzel kapcsolatosan – a honvédelmi tekinteteket mellőzve – a munkáslétszám csökkenésében rejlő gazdasági hátrányok, a közegészségügynek a védtelen szegénység közbetegségei által a jobb módúak felé is történő veszélyeztetése s egyéb hasonló körülmények a szociális beavatkozás szükségének belátásához vezettek. De ez a belátás nem a szociálpolitikai

célkitűzéseknek a liberalizmussal való összhangját, hanem a liberalizmus egy és más eszközökkel ki nem küszöbölhető olyan szervei hiányait igazolja, amelyek a liberalizmus módszerével, a be nem avatkozással nem orvosolhatók. A szociálpolitika eszerint a liberalizmus, mint az uralkodó társadalomszervező elv ellenére fejlődött ki, s hogy elismerésre talált, az voltaképpen annyit jelent, hogy a még korunkban is uralkodónak számító társadalomszervező elvtől, a liberalizmustól, minden társadalom, amely szociálpolitikát alkalmaz, – és melyik nem alkalmaz? – többé-kevésbé elfordulni kényszerült. Ebből következik, hogy a XIX. század individualizmusában, liberalizmusában, kapitalizmusában nem szabad a társadalmi fejlődés dicsőséges végeredményét látni, hanem csak átmeneti állapotot. Ennek további fejlődése, különféle behatások alatt, különféle irányban történhetik. Következésképpen a szociálpolitikai kutatások egyik alapvető követelményének annak tárgyilagos megállapítását kell tekinteni, mennyire fordult el egy társadalom a maga alapvető szerkezeti elvétől, a liberalizmustól? Az elfordulási szög szárai között fejtheti ki a szociálpolitika a maga gyakorlati működését. A totális és diktatórikus államok teljesen kiszorították társadalmi szemléletükből a liberalizmust. Ott tehát a szociálpolitikának nevezett tevékenység és működés, elvileg és fogalmilag, a régi bevett értelemben teljesen megszűnik, mert közigazgatás jogi vagy közjogi berendezkedés problémájává válik. Nem vitás ugyan, hogy elképzelhető az egész szociálpolitikának közigazgatás jogi felfogása – ez idő szerint azonban liberális társadalmi berendezkedés mellett, a szociálpolitika nem közigazgatás jogi fogalom. Ez idő szerint a szociálpolitika olyan törekvéseket jelent, amelyek a magánjogi módszerekkel ki nem elégíthető megélhetési követelményeknek közületi beavatkozással történő kielégítésére irányulnak. Amivel de lege ferenda nem ellentétes a szociálpolitikának a Szociális Szemle beköszöntőjében adott magas fokú célkitűzése. A világ nem diktatórikus és nem totális államai, köztük hazánk is, társadalmi berendezkedésükben és jogrendjükben általában még a liberalizmusnak hódolnak, ezekben tehát szociálpolitikai tevékenységre tág tér nyílik attól függően, hogy az illető állam mennyire tér el a liberalizmustól és enged beavatkozást a társadalmi viszonyokba. Ennek az eltérésnek, az eltérés mekkoraságának megállapítása azonban már nem szociálpolitikai, hanem politikai feladat, mert a meglévő jogrendtől való eltérésre irányuló akarat elhatározást követel. Már pedig a politikát, Concha Győző³¹ gyakorlati értékű meghatározása szerint (Politika V.) a nemzeteknek és országoló férfiaknak (politikuskoknak) akaratirányzó ténykedései teszik. Téves ennél fogva azoknak a szociálpolitikuskoknak az álláspontja, akik szerint a szociálpolitikai kérdéseket politikamentesen kell megoldani. A gyakorlati kivétel lehet politikamentes; bár a gyakorlatban sem az. Elég egy-egy szociális jótékonyági akció szövevényébe bepillantani, hogy megszűnjék az az illúziónk, mintha ezekből hiányoznék a pártpolitika, a pártösszeköttetés, mondjuk egy-egy közsegély kiosztásnál a protekció. A szociálpolitikai irány és keret meghatározása mindenesetre politikai kérdés. Vizsgáljunk ennek bizonyítására gyakorlati példákat: A részvényjog reformja általános felfogás szerint tiszta közgazdasági; nemzetekölcsi vonatkozásban

31 Concha Győző (1846-1933): konzervatív felfogású jogász, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

azonban szociálpolitikai kérdés is. A reformra a szaktudomány megállapításai szerint évtizedek óta szükség volna. Kormányprogram is volt már néhányszor, teljesen elkészült a javaslat is, mégis lekerült a napirendről – politikai okokból. A reform ugyanis a kistrészcsevisesek igazságosnak megállapított érdekeit is kívánta szolgálni – ebben a vonatkozásban szociális is – de a részvénytársaságoknál nemcsak kistrészcsevisesek vannak s ezek politikai ereje elnyomta a kistrészcsevisesek politikai erejét. Másik kitűnő példa az ipari munkás szakszervezeti kérdés. Az ipari munkásszakszervezetek, éppen úgy, mint általában a szociálpolitika is, a liberális társadalmi rend hiányainak visszahatásaként keletkeztek, s többé-kevésbé tömörítették magukba egy-egy iparág munkásságának zömét. A liberális jogrendnek megfelelően természetesen csak az önségely alapján és keretében. Azt a körülményt, hogy többféle irányú: szociáldemokrata, keresztényszociális, stb. szakszervezet volt és van, nem kívánom kiélezeni; úgy veszem, mintha egységesek lettek volna, hiszen működésük lényegében (munkabér, munkaidő, munkaalkalom közvetítése, stb.) tényleg egységesek is voltak, csupán világnézet, tehát nem szakszervezeti lényegű maguk tartása tekintetében különböztek. Kezdetben a szakszervezetek az egyesületi jog szabályai alatt állottak és sok államban még ma is állnak, de valóságos erejük ettől függetlenül, a kölcsönös érdekközösség felismerésében és a felismerés erkölcsi követelményeinek levonásában rejlett és rejlik. Ez viszont a tagoknak, a munkásoknak nyújtott bizonyos előnyök: munkaközvetítés, munkanélküliségi segély, stb. hasonló eredményes ténykedés függvénye gyanánt jelentkezett. A munkás ugyanis azért ragaszkodik szakszervezetéhez, mert felismeri, hogy a szervezet előnyöket biztosít neki. Ezért nevezik magukat a szervezett munkások „öntudatos” munkásoknak. A fejlődés folyamán az állam fokozatosan beavatkozott a szakszervezetek működésébe. Nem úgy, hogy a szakszervezeteket megszüntette, vagy közvetlenül irányította, hanem úgy, hogy működési területüket és lehetőségüket okszerű eszközökkel szűkítette. Kezdődött ez – bár ez még nem volt szoros értelemben vett szakszervezeti ügykör – az ipari munkásság betegség- és balesetbiztosításával. Folytatódott a munkaviszonyok bizonyos szabályozásával (női és gyermekmunka stb. tekintetében), majd öregségi és rokkantsági biztosítással, általános munkaidő- és munkabér szabályozással. Ha az állam majd szükségét látja annak, hogy a munkaközvetítést és a többi feladatkört is kivegye a szakszervezetek kezéből és esetleg munkanélküli segélyt is nyújt: akkor a szakszervezetek egyenlővé válnak más kultúregyesületekkel, amelyeknek különösebb szociálpolitikai jelentőségük nincsen. (V. ö. Munkajog című tanulmányomat: Mai Magyar Közigazgatás című gyűjtemény IL köt. Korszerű Közszolgálat Útja 640.)

Annak ellenére viszont, hogy a szakszervezetek nagy jelentőségre tettek szert, jogi értelemben nem tekinthetők érdekképviseletnek. A szakszervezetek mellett érdekképviseletül egyes államokban a munkáskamarák alakultak. Nálunk azonban sem a szakszervezetek hatásköre nincsen az egyesületi jog keretein túlmenően szabályozva, sem törvényes érdekképviselete az ipari munkásságnak nincsen. Pedig ez annál inkább hiányolható, mert a magyar társadalom jelentékeny részének van már jogilag szervezett és elismert érdekképviselete. Utalok az ügyvédi, orvosi, közjegyzői, mérnöki, ipari

és kereskedelmi kamarákra. Még az egyébként annyira elhanyagolt mezőgazdasági munkásság is törvényesen elismert érdekképviselőt nyert a mezőgazdasági kamarákban. A társadalomszervezés politikai iránya tehát azt mutatja, hogy hovatovább jogilag intézményesített, általános hivatásbeli érdekképviselői rendszer érvényesül. Föl kell tehát tételni, hogy előbb-utóbb sor kerül az ipari munkásság törvényes érdekképviselőjének rendezésére is, ami társadalomszervezési, – közigazgatás jogi s általában jogi tekintetben – esetleg teljesen megszüntetné a szakszervezetek eddigi fogalmát, működését és keretét. Mi történjék ez esetben, de lege ferenda,³² a szakszervezetekkel, illetve visszamaradó vázukkal? Történelmi hivatásukat betöltötték. A liberalizmus elleni harcaikat megvívták. Tevékenységi körük közigazgatás jogi feladatává válik. A liberális jogrendszer olyan-amilyen fenntartása mellett egyesületként tovább is működhetnek. Megmaradjanak-e tehát továbbra is, mint legalább a munkásérdekek tudatosításának tényezői? Nem inkább a jogilag intézményesítendő érdekképviselő keretében kell-e kifejleszteni a hatékonyabb öntudatosítási körülményeket? Hiszen az emberek ugyanazok maradnak, akik a szakszervezetekben voltak, van-e tehát szükség arra, hogy esetleg érzelmi okokból igyekezzünk mumizálni a szakszervezeteket? E folyóirat első számában megjelent idevágó tanulmány³³ is azt mutatja ki, hogy a szakszervezetek azokban az államokban, melyekben a törvényes munkás érdekképviselő hatékonyabb szervezetet kapott, elsovadtak. A mi történelmünk is ismer erre példát: az 1872. évi VIII. törvény nem törölte el a céheket, csak nem hagyta meg a hatáskörüket és a céhek nyom nélkül elenyésztek. E gyakorlati jelenségek és tapasztalatok után joggal feltehető az a kérdés is: „Szakszervezet vagy munkáskamara? A kérdés ilyen feltevése nem jelent ellenséges hangulatot vagy érzületet a szakszervezetekkel szemben. Nem helytálló, sőt a közérdekre veszélyes az olyan általános kijelentés is, mely szerint a kérdés ilyen feltevése távol állana a szakszervezet vagy a munkáskamara rendeltetésének ismeretétől. Ilyet csak fiatalos túlbuzgóság vagy túlzott öntudat doktrinersége mondathat. Nem, a kérdés ilyen feltevése nem rokonszenv vagy ellenszenv, esetleg tudatlanság kérdése, hanem a nagy általános politikától függő célszerűségi és gyakorlati kérdés, ami a szociálpolitikának jellemzője. Maga a munkásság is így fogja fel a szakszervezeti kérdést, hiszen – legalább a szociáldemokrata jellegű szakszervezeteknél, amelyek a munkásság túlnyomó részét tömörítik – a politikai párt hivatalosan nem egyéb, mint a szakszervezeti törekvések politikai biztosítására szolgáló szervezet. Tisztára politikai kérdés az is, vajon munkáskamara, munkakamara, vagy valamilyen más elegendő alakú legyen-e az esetleg elkövetkező munkásérdekek képviselője. A döntés attól függ, vajon a szabályozás idejében mit kíván a nemzet érdeke. Ami tisztán politikai kérdés. A szabályozásnak kizáróan ennek az érdekek szempontjából kell történnie. Ha a nemzet érdekeinek megfelel, vagy a nemzeti érdekek szempontjából közömbös a szakszervezeteknek jelenlegi alakjukban való működése, akkor a szakszervezetek működésének megszüntetésére vagy hatáskörük szűkítésére nincsen szükség. Ha azonban ez nem közömbös, sőt a nemzet érdeke más irányú működést kíván,

32 a meghozandó törvény szerint

33 Hilscher Rezső: Munkáskamara – munkakamara, 10 s köv. 1. 59 (lábjegyzet az eredeti szövegben)

s az ipari munkásság törvényes érdekképviselői szervének felállítására tényleg sor kerül, akkor válaszut elé kerülhet a szakszervezetek fennmaradása. Tény, hogy e téren különböző szélsőséges és kevésbé szélsőséges felfogások nyilvánulnak meg. A szélsőséges álláspont a szakszervezetek feloszlását követeli. A kevésbé szélsőséges álláspont megelégszik olyan szabályozással, mely a szakszervezetek hatáskörét, vagyonát kisajátítva, azt más, megfelelőbbnek ítélt szervre ruházza, ami által a szakszervezetek lassú elsoványodásra volnának ítélve. Mindez tiszta politikai kérdés. Ebben a pillanatban a feladat az, hogy a különböző nézetek, megoldási módozatok részletes megvitatásban részesüljenek azért, hogy majd a döntés idején a pro és kontra érvek és feltehető erők ismerete rendelkezésére álljon a döntésre hivatott szervnek, aki ezeket gondos mérlegelés tárgyává téve, a nemzet érdekeinek legmegfelelőbb megoldást választhassa – az ő politikai felfogása szerint. A munkás-, illetve munkakamara intézményének, továbbá a szakszervezetek eszmei és valóságos történetét összehasonlítva a hazai viszonyokkal, arra a következtetésre jutok, hogy nálunk kombinált megoldás volna megfelelő, amely beleilleszkedik általános fejlődési vonalunkba, s egyben a különböző célokat is egyesíti. Gondolok ugyanis arra – Hilscher tanulmánya is ezzel zárul, bár nem fejt ki a gondolatot – hogy a mindenestre módosított szervezetű kereskedelmi és iparkamarákba lehetne a munkás érdekképviselőt beépíteni. A kamarákban létesíthető volna a munkáskamarához hasonlóan széles hatáskörű és önálló ipari munkásszakosztály, természetesen megfelelő szakmai és helyi csoportokkal. Ez a szakosztály egy kamara kebelében lévén a munkaadó érdekeltségek ugyancsak önálló szakosztályaival, ez a megoldás egyúttal egyesítené magában a munkakamarai feltételeket is. Ferenczi Imrénének több mint harminc évvel ezelőtt megjelent Sztrájk és szociálpolitika című munkája Új-Zélandtól Európán át Kanadáig a különféle szervezeti formák nagy számát közölte már; a forma tekintetében tehát óriási választék áll rendelkezésre, de éppen a választék óriási volta azt mutatja, hogy a megjelenési forma nem túlzottan jelentős. A kereskedelmi és iparkamarai megoldás mellett megjelenik az a kérdés is, vajon a szakszervezetek nem volnának-e alsó fokú tagozat gyanánt fenntarthatók és felhasználhatók? Ez esetben a szakszervezetek súlya már jogi elismerésben is részesülne és talán a munkásság érzékenységét és ragaszkodását is kielégítené egy ilyen megoldás. A kereskedelmi és iparkamarákban történő megoldás mellett pénzügyi okokból foglalkozni kell. Minden szervezés költséggel jár, s minden ilyen szervezés kapcsán jelentkező költség lényegileg negatív kiadás. Olyan szegény országban, mint a miénk, minden negatív kiadást a legcsekélyebb összegre kell leszorítani. A kereskedelmi és iparkamarák már megfelelő helyiségekkel, épületekkel, kitűnő szakérőkkel, gazdag könyvtárakkal rendelkeznek. Ezeket az intézményeket csekély költséggel át lehet szervezni úgy, hogy a paritásos ipari munkás érdekképviselő igényeit is megfelelően kielégíthetik. De ez a megoldás illeszkednék bele legjobban jogfejlődésünk irányába is. Ugyanis a mezőgazdasági munkásság érdekképviselője is a mezőgazdasági kamarákban szervezetetett meg a munkaadókéval együtt. Miért kellene ettől az iránytól az ipari munkás érdekképviselő kérdésében eltérni? Mindez azonban politika. Annyira politika, hogy nem kell bővebben bizonyítani.

Liberális társadalmi rendben, aminő eddig a mienk is, még a megélhetés jogának biztosítása is politika, mert a liberalizmus csak az élethez való jogot biztosítja, a megélhetéshez való jogot nem. A megélhetéshez való igény – nem jog, csak igény – kielégítését rábízta a gazdasági erők játékára. A szociálpolitikának feladatai közé tartozik ennek az álláspontnak megdöntése, mert ez ellenkezik az általános keresztény erkölcsi elvekkel. De a magyar szociálpolitikának különös feladata elismertetni a megélhetéshez való jog abszolút voltát, mert ezt már a vérszerződésbe foglalt jogszabályaink is a nemzeti gondolat integráns elemének hirdetik. Ezt a magyar nemzet nem teheti politikai vita tárgyává, de magának a nemzeti gondolatnak tudatosítása is politikai feladat legalább annyiban, amennyiben tudományos történelmi feladat is. Következik ebből az, hogy a szociálpolitika csak kisebb részében nemzetközi jellegű, nagyobb részében a nemzeti gondolat alapján emelkedik. De következik az is, hogy a nemzeti gondolat tekintetében politikamentes, mert a nemzeti gondolat természete, hogy minden irányzat tekintetében egységes. Ez a végső célkitűzés. A magyar szociálpolitikának végső célkitűzése e szerint az a tétel, hogy a nemzet tagjai közül senki annak a nemzeti jövedelemnek élvezetéből ki nem zárható, amelyet a nemzet közös munkája gyümölcsözött. Ez politikamentes célkitűzés és kiindulási alap. Ennek a célnak, egész magyar társadalmunk megélhetése biztosításának, a nemzeti jövedelem szaporításának és megosztásának és a kapcsolatos egyéb kérdéseknek tömege azonban már élő politika, mert a miként tekintetében a helyzet állandóan változik és az állandó változás eredménye csak politikai megítélésen keresztül vonható le. Jó régen olvastam egy szellemes svéd regényt. Hajótöröttekről szólt, akik nem Robinzonként ugyan, hanem nagy társaságban egy elhagyott szigetre vetődtek és ott berendezkedtek. Valamennyien képzett, bölcs emberek voltak, telve voltak tudással, azonban mihamarabb rájöttek, hogy tudományuk a világtól való elzárkózottságuk mellett nem használható. Új tudományra van szükség, – adták ki a jelszót, s alkottak egy új tudományt, a – tobozológiát, amely abból állott, hogy a nagy kiterjedésű fenyőerdők tobozait pikkelyeik tizedmilliméteres hosszúságai szerint osztályozták. Persze, ennek a tudománynak sem vették hasznát. A szociológia sem régi tudomány, még kevésbé az a szociálpolitika, s egyben a leggyakorlatibb modern tudomány, amely az életben él és a politikában érvényesül. Ha elveszti az étellel és a politikával való kapcsolatait és pusztá kategorizálássá válik, megszűnik jelentősége is. Fogalom meghatározásokra kétségtelenül van szükség, de csak fenomenológiai értelemben, nem pedig lényeg tekintetében. Semminek a lényegét nem ismerjük, csak megjelölni tudjuk, de azért használni tudjuk. Nem tudjuk, mi az elektromosság, de világítani tudunk vele. Nem azon fordul meg a szociálpolitika eredményessége, hogy vajon egy társadalmi jelenség fogalmát miként töltjük meg szótartalommal, hanem azon, hogy a szociálpolitika mennyiben tudja a politikával a maga nemzeti gondolatban gyökerező ama követelését elfogadtatni alapelvül, hogy mindenkinek megélhetését biztosítani kell és erre milyen módszereket ajánl.

MIHELICS VID

Pápai enciklikák és szociális fejlődés

Szociális Szemle, 1. évf. (1939) 2. sz. 49–55.

Mihelics Vid (1899–1968) a hivatalos politikai katolicizmussal szemben a 30-as években formálódó újkatolikus értelmiségi csoport tagja, újságíró szociológus, szociálpolitikus. 1947-től a Demokrata Néppárt parlamenti képviselője, a párt 1956-os újjáalakulása után annak vezető alakja. Párizsban szociológiát, itthon jogot tanult, mindkettőből doktori fokozatot szerzett, magántanári kinevezést kapott. 1931-től a Magyar Társadalomtudományi Társulat titkárává választották, majd tagja lett a Magyar Szociálpolitikai Társaságnak is. 1938-ban felvételt nyert a Szent István Akadémiába. „Az eszmék és tények professzora” az egyház társadalmi tanításán és a természetjogi gondolkodáson alapuló szociális reformokat sürgetett.

Mihelics a „Quadragesimo anno” enciklika szellemében szimpatizált a neokorporatív szemlélettel. A hivatásrendi eszme felülvizsgálatára a történelmi események késztették, miközben kezdettől és következetesen elutasította a fasiszta és a bolsevik totalitárius megoldásokat. Cikkében abból indul ki, hogy a szociálpolitika is világnézeti kérdés, következésképp a pápák társadalometikai nézeteinek nemcsak helye van a kérdéskör tárgyalásakor, de a katolikus egyház fejének egyenesen hallatnia kell a szavát a szociális kérdésben, hiszen az a legfőbb erkölcsi törvényeket is érinti. Mihelics szerint az enciklikák fő üzenete: a társadalmi igazságosság érvényesítéséhez a magántulajdonnak teljesíteni kell a közösség felé irányuló kötelezettségeit.

A katolikus egyház legfőbb pásztorai gyakran illették korholással, vagy dicsérrettel koruk társadalmi viszonyait, s ezt a világ meg is szokta tőlük. Ki-ki persze a maga vallási meggyőződése szerint hallgatta és értékelte a Rómából időnként feléje hangzó szövegeket. Amikor azonban idestova ötven évvel ezelőtt, 1891-ben, XIII. Leó kiadta Rerum Novarum kezdetű körlevelét, amely a szociális kérdésre vonatkozóan nem egy-két odavetett észrevételt, hanem módszeres és rendszeres tanítást nyújtott, még a hívő katolikusok táborában is sokan horkantak fel, mondván, milyen alapon igényli magának effajta ügyekben a beavatkozásra való illetékességet a pápa, aki csupán a hit, egy tételekbe foglalt vallás örököjének tekintheti magát. Természetesen, még tartózkodóbb magatartást tanúsítottak azok, akik kívül állottak a katolikus egyházon, vagy csupán anyakönyvileg voltak katolikusok. Ennek ellenére már kezdetben is sűrűn történtek hivatkozások a Rerum Novarum enciklikára. Nemcsak a katolikus egyházi életben, hanem vallásilag közömbös fórumokon is, mint például a nemzetközi munkaügyi értekezleteken. A Rerum Novarum és az azóta megjelent pápai körlevelek, elsősorban

az 1931. évi Quadragesimo Anno és az 1937. évi Divini Redemptoris szerepeltek már parlamenti vitákban, sőt idézeteket találhatunk belőlük szociálpolitikai törvények indokolásaiban. Érdeemes tehát vizsgálódnunk abban az irányban, hogy ezek a szociális enciklikák valóban a bölcsesség olyan termékei-e, amelyek javára váltak és válnak az emberiségnek. Ez a kérdés egyértelmű annak taglalásával, hogy a társadalmi viszonyok fölött a pápák által gyakorolt bírálatok megegyeznek-e az idevágó szaktudományok megállapításaival, a körlevelek tanításában kellőképpen visszatükröznek-e a korszerű követelmények s végül, hogy a bennük foglalt indítások ráirányították-e a figyelmet arra az útra, amelyet később a fejlemények helyesnek, vagy éppenséggel egyedül járhatónak mutattak?

Mindenekelőtt néhány szót kell ejtenünk arról a problémáról, amellyel tanulmányunkat bevezettük, nevezetesen a pápák beavatkozási illetékességéről. Minthogy az enciklikák nem szociálpolitikai programokat, hanem társadalombölcseleti és társadalomerkölcsi tanításokat tartalmaznak, a kérdés eldöntése azon fordul meg, hogy a gyakorlati szociálpolitika körébe tartozó feladatokat tisztán szaktudományos alapon kell-e és lehet-e megoldani, vagy világnézeti állásfoglalás is szükséges hozzá. S itt nyugodtan állíthatjuk, hogy amíg a pozitívizmus idejében a szociálpolitikai feladatokban kizárólag szaktudományos problémákat láttak, s minden bölcseleti szempontot kiküszöbölhetőnek vélték – ezért tekintették kételkedéssel még katolikusok is az első enciklikát – addig ma hovatovább általánosan elfogadott tétel, hogy a szociálpolitika végeredményben és gyökerében világnézeti kérdés. [...] Ma különben már senki sem vonja kétségbe, hogy a „klasszikus” közgazdák is koruk uralkodó világnézetéből, az individualizmusból indultak ki. S míg a múlt században egy ilyen ténymegállapítás bizonyos megrovással is párosult volna, ma ezt magától értetődő jelenségnek tartjuk. Hiszen már annak a felfogásnak is szaporodnak hívei, hogy ítéleteinknek, ha lényegeset akarunk mondani, s a tudományos munkát előbbre akarjuk vinni, az intuicionális elem nélkülözhetetlenségénél fogva szükségképpen szubjektíveknek is kell lenniük. Ha pedig a nézetek ekként alakulnak, akkor nyilvánvaló, hogy a nyugati kultúrvilág legnagyobb és legegységesebb egyházának, a katolikusnak, szükségszerűen hallatnia kellett szavát, amikor a szociális bajok orvoslásával, kapcsolatban olyan kérdések is tömegesen jelentkeztek, amelyek bölcseleti elvekkel és erkölcsi törvényekkel állnak összefüggésben. [...]

A szociális igazságosság lényegében az egyén, a kisebb közösségek és az állam egymásközi viszonyának helyes rendezettségét jelenti. Maga a meghatározás tehát semmit sem mond mindaddig, amíg nem tisztázzuk, hogy mit értünk a rendezettség „helyességén”. Ezért vetik fel az enciklikák kivétel nélkül az egyén és a közösség viszonyának problémáját. Már a Rerum Novarum szorgos bírálat alá vette a liberalizmus és a szocializmus közös társadalomszemléletét, az individualizmust, s vele szemben az ember szociális lényűségéből kisarjadó, szolidarisztikus társadalomszemlélet mellett szállt síkra. Szerzője, XIII. Leó felújította a tomizmust, tehát a keresztény szellemmel áthatott arisztotelészi bölcseletet. Ennek a tanításnak lényege tudvalevően az, hogy a társadalomban való élest a konkrét emberi természet kívánja meg, de a társulási

hajlammak a valóságba való átvitelénél, tehát a társas közösségek kibontakozásában az ember tudatos akaratának is szerepe volt. Minthogy pedig a társadalmi lét az emberi természet folyománya, következik, hogy a természetjognak kell szabályoznia a társadalmi jogokat és kötelességeket, intézményeket és törvényeket. Így az állam sem mindenható, hanem köteles alkalmazkodni a természeti jogrendhez, vagyis figyelembe kell vennie, hogy ő, az állam, a keletkezés rendjében később következett az egyénnél és a kisebb közösségeknél, azoknak a feladatoknak ellátása érdekében, amelyeket az előbbiek megoldani nem tudtak. Egy-két mondatra egyszerűsítettük le az enciklikák társadalomszemléletét, amelyből mindenestre kitűnhetett, hogy a pápák tanítása szerint sem az egyén nem szigetelheti el magát a közösségektől, sem a közösségek nem nyomhatják el az egyént. [...]

Az idevonatkozó tanítások áttekintése világítja meg legélesebben azt a kölcsönhatást, amelyet az enciklikák és a szociálpolitikai fejlődés között észlelhetünk. S bárki arról is meggyőződhetik, hogy az enciklikák bámulatos éleselműséggel vágnak elébe a szociális eseményeknek. Az enciklikák szerint a magántulajdonhoz való jog reális jog, de távolról sem abszolút. A földi javak ugyanis mindenki számára szólnak, ezek a javak az egész emberiség és csak azért vonhatók magántulajdonba, hogy közrendeltetésüket jobban betölthessék. A magántulajdonnak tehát kettős vonatkozása van: egyéni és társadalmi. Használatánál nemcsak az egyéni érdeket, hanem a közjót is tekintetbe kell venni. Az idevágó kötelességeket – mondja a *Quadragesimo Anno* – az állam jogosult a jelentkező szükségletek szerint közelebről körülírni. Az enciklikákra épülő katolikus tulajdonjog elmélet szerint a magántulajdon meg van terhelve a munkaképtelenek eltartásának s a munkaképesek foglalkoztatásának kötelességével. A magántulajdon érinthetlensége tehát csak addig terjed, amíg e kötelességektől való mentessége. Végszükségben a javak használata közössé válik. E tanítás alapján nagy tér nyílik a szociálpolitika és a gazdaságpolitika előtt. Nincs például akadálya annak, – a *Quadragesimo Anno* kifejezetten említi – hogy a társadalom által szükségesnek ítélt bizonyos javak köztulajdonba vétessenek, vagy egy-egy tulajdonoshoz tartozó részük mennyiségileg csökkentessék. A köztulajdonba vételt és a korlátozást egyenesen meg kell követelni, amikor az egyéni birtoklás már hatalmi funkciót is jelent (pl. a földnél), mert hatalmi funkció kifejtésére csak az állam hivatott. Mindebből korántsem következik tőkeellenesség, mert az enciklikák csak a tőke öncélú gyümölcsöztetését ostorozzák, egyébként, minthogy a vagyoni munkaalkalmak nyújtásával és a munkaképtelenek eltartásával a közjót szolgálja, nem kárhoztatják a tőkegyűjtést és szaporítást, csak ne járjon ez fősvénységgel, vagyis a gazdasági javak visszatartásával és elvonásával a természetes használat elől. Éppen a közelmúlt gazdasági válság mutathatta meg, mennyire igazuk van az enciklikáknak, amikor a tékozlást még mindig kisebb szociális bajnak minősíti, mint a fősvénységet.

Csakhogy a reformot nem a munkások terhére kell kezdeni. Osztályharc helyett békés együttműködés a közjó érdekében – ez az az eszmény, amelyet már XIII. Leó a korporatív szervezkedés útján vélt megvalósíthatónak. Nyíltan emellett foglalt állást a *Quadragesimo Anno*: „a rendiség helyes felújítása a szociálpolitikai célkitűzés.” Néhány évvel később a *Divini Redemptoris* teljes tudományossággal okolja meg ezt

a célkitűzést, mondván, hogy nélküle az igazságos munkabér és az igazságos munkafeltételek nem érhetőek el. Nemcsak a munkásoknak kell ugyanis kiküszöbölniük egymás között a versenyt, hanem a munkaadóknak is meg kell szüntetniük azt a versenyt, amely „nem fér össze a munkások iránt tartozó igazságossággal”. Mint látjuk, a gazdasági és szociális korporativizmus, mint egy kívánt társadalmi reform, teljesen ésszerűen folyik az enciklikákból. Azt is fölösleges bizonyítanunk, hogy maga az élet ebben az irányban halad. Az a szociálpolitika, amely a szociális igazságosságot hirdeti, szükségszerűen tér rá a kamarai rendszerre, arra az útra, amelyet XIII. Leó oly régen kijelölt. Hangsúlyozottan ki kell emelnünk, hogy az enciklikák tanítása szerint ez a gazdasági és szociális korporativizmus nem jelent politikai rendiséget is. Az úgynevezett rendi állam ugyanis azonos szabályok szerint bírálendő el, mint az államforma általában. A pápák, legalább is a modern korban, soha nem igényelték maguknak azt az illetékességet, hogy az államforma megválasztására akárcsak célzást is tegyenek. „Az emberek szabadon választhatják az államformát, – hangoztatja a Quadragesimo Anno – csak az igazságosság és a közjó érdekei legyenek megóvva.”

TELEKI PÁL

Szociális Magyarország

In: Teleki Pál: Magyar politikai gondolatok. Budapest, 1941, Stádium. 101–105.

Teleki Pál (1879–1941) elismert földrajztudós, egyetemi tanár, rektor, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1938-ban létrehozta a Magyar Táj- és Népkutató Intézetet. A cserkész mozgalom nagy hatású főszereplője volt. Politikai pályájának megítélése ellentmondásos. Ennek legfőbb oka, hogy 1920–1921 között a keresztény nemzeti kurzus első miniszterelnökeként ő terjeszti be a numerus clausust, majd második miniszterelnöksége idején 1939-ben fogadják el a második zsidótörvényt és kezdik el a harmadik zsidótörvény előkészítését. A trianoni béke delegáció tagja volt, az ő irányítása alatt készült Magyarország híres vörös etnikai térképe, amelynek alapján a magyarlakta területek védelmében etnikai elven érvelt a delegáció a békekonferencián. Teleki politikai gondolkodása a konzervatív értékvilágon alapult, szemben állt a szélsőséges irányzatokkal, támogatta az állami szociálpolitika fejlesztését, miközben néhány kérdésben maga is radikális álláspontot vallott. Szociális érzékenysége antiszemitizmussal párosult. A revízió elszánt híve volt, de hamar felismerte a német veszélyt, miközben németellenessége az adott politikai viszonyok között nem volt sokáig fenntartható. 1941 tavaszán öngyilkosságot követett el. „Magyar politikai gondolatok” kötetét Kovrig Béla rendezte sajtó alá, még Teleki maga is javította, de már csak halála után látott napvilágot. Benne a „ Szociális Magyarország” címet viselő beszéde világnézetének katolikus társadalometikai alapvetését tükrözi. Ez Teleki Pál egyik arca.

Ami a szociális Magyarországot illeti, ebben a mi feladatunk lényege és alapgondolata olyan szempont, amelyet a politikában nagyon ritkán szoktak hangoztatni. Talán különösnek fogják tartam, hogy én politikai irányelvből tűzöm ki ezt a szempontot, amely nem más, mint a szeretet. Sokféle emberi együttést, testületet, szervezetet láttam már, fiatalokét és öregeket, mindenfélét. Láttam olyant, amelyet felülről érkező fegyelmezés irányít, láttam olyant, amelyet pillanatnyi fegyelmezés ösztökél, de csak ott találtam meg a valóságos és messzemenően eredményes, helyes irányú fejlődés zálogát, ahol szeretetet is láttam. A liberális kornak is megvolt a maga szociális munkája. Ebben a korban is találunk szociális megoldásokat, de ezek – azt mondhatnám – oportunizmusból, vagy a szükségletek mérlegeléséből eredtek és rendszerint inkább a jótékonyosság képét viselték. A valódi szociális munka, a valódi szociális kapcsolat összetartást, szeretetet és egyöntetűséget jelent. Éppen abban egyöntetűséget, amiben a liberális korszak, amiben a szocializmus, a kommunizmus nem látták és nem valósították ezt meg. A liberális korszakban osztályharcot vívtak azért, hogy az emberek egyformák legyenek. Ámde mindig csak a külsőség egyformaságát keresték, legfőképpen anyagi téren, továbbá a külső formák, címek, tekintélyek, stb. terén. Nem keresték a kapcsolatot és a megértést a szívekben. Mi őszintén és céltudatosan, valójában szociális irányban akarunk haladni és ezt csak nevelés útján érhetjük el. Azt nem fogjuk elérni, hogy az emberek között ne legyenek különbségek, ne legyenek olyanok, akik jobban, vagy akik kevésbé boldogulnak, olyanok, akik magasabb pozíciókat töltenek be és olyanok, akik alacsonyabbakat. A szociális haladást csak akkor biztosíthatjuk, ha neveléssel több szeretetet viszünk gyermekeinkbe és önmagunkba. Én egyszer már betöltöttem a miniszterelnöki tisztséget, aztán a cserkészletben foglalatostkodtam. Nemcsak azért tettem ezt, mert szeretek a gyermekekkel lenni, hanem azért is, mert amit, mint miniszterelnök nem találtam meg, azt megtaláltam közöttük. Ezért igyekeztem mindig átvinni nemcsak a gyermekek, hanem a felnőttek társadalmába is azt, hogy az emberek érzésben együvé tartozók legyenek. Ha az élet útján külön is járnak, ha egyébiránt más-más osztályhoz, vagy embercsoporthoz tartoznak is, mindig érezzék együvé tartozásukat, tudjanak együtt dolgozni, meg tudják egymást érteni. Ennek útja csak az a nevelési módszer lehet, amely az ember szívéből fakad, szabad akaratból, önkéntes társulásból keletkezik. A mi szociális feladatunk csak az lehet, hogy összefogjuk a magyar társadalmat, a széthulló és egyéni érdek után szaladó embereket. Éppen ez az, amit egy kormány magára hagyva nem tud megteremteni. Ezt a munkát mindazoknak kell elvégezniük, akik a nemzet élén járnak. Ilyenformán nemcsak hivatalos, hanem társadalmi feladataink is vannak. Mint miniszterelnök is ilyen szellemben szeretném betölteni feladatomat. Egyetértésre és több szeretetre igyekszem nevelni a társadalmat. A keresztény nemzeti és szociális irányú politikának ezek az ország építő feladatai. Amit elmondottam, és amit elmondani akarok, nem ígéretek, hanem felhívás a munkára. Mindenki tudja, hogy nem szoktam ígérni sem egyeseknek, sem az emberek csoportjainak. Igyekszem a magam dolgát elintézni. Az elmúlt húsz esztendő alatt én is vénültem. Most már az öregebb nemzedékhez tartozom. Hosszra professzori múlt is

áll mögöttem. De amint a nemzet érdekében ezt a helyet kötelességből elvállaltam, úgy megkívánom mindenkitől, teljesítse a maga helyén kötelességét. Munkát kívánok és tudom, hogy kívánhatok, mert a magyar nemzetnek és a magyar embernek igen nagy képességei vannak.

Szociális feladatok alatt én nemcsak a szegények megsegítését és munkaalkalmak nyújtását, igazságos adóztatást és hasonló dolgokat értem. Még csak nem is a szociális igazság megteremtését általában, hanem értem azt, hogy a bizalmatlanság és az irigység helyébe bizalmat és szeretetet ültessünk az emberek lelkébe. Keresztény Magyarországon ez nem is lehet másképpen. Mindig azt tapasztaltam ugyanis, hogy ahol az emberek között szeretet van, ahol az emberek szeretettel kapcsolódnak egymáshoz, onnan alkotó lendület, vállalkozási szellem indul ki. Abból olyan önzetlen szellem fakad, amelyre az országnak és a nemzetnek szüksége van. A szociális fejlődésnek és átalakulásnak ilyen szolgálata a kereszténység legmélyebb értelmében felfogott feladat. Ebben az értelemben kell az államnak a társadalmat támogatnia és ebben az értelemben kell mindnyájunknak, akik a társadalom tagjai vagyunk, vállalnunk és gyakorolnunk a szociális feladatot. Itt van például a sokgyermekes családok megsegítésének problémája. Ide tartozik a Nép- és Családvédelmi Alap felállítása, – erről már gondoskodás történt – az ifjúság felkarolása, anyagi és lelki istápolása. Húsz év óta foglalkozom az ifjúsággal, sokan ismerik véleményemet, nem hiszem, hogy itt részletesebben kellene erről nyilatkoznom. Mindezek a problémák részben anyagi kérdések is és éppen ezért vetik fel sokan a kérdést, hogy a hadsereg felszerelésének befejezésével hol helyezzük el a munkástömegeket, mi történik majd a munkássággal. Megnyugtathatok mindenkit, felkészültünk arra, hogy megoldjuk ezt a kérdést is. Gondoskodunk a munkásság megfelelő anyagi helyzetéről és szellemi vezetéséről is. A magyar ipari munkásokat át kell vezetni a keresztény nemzeti társadalomba. Az állami feladatokat csak a társadalmi feladatokkal karöltve tudom látni. A kétféle feladatkör tulajdonképpen egymásba folyik, egyik a másik nélkül életképtelen. A gazdasági élet rendjének helyreállítása nemcsak anyagi, hanem lelki kérdés is. Mint idegen szóval mondani szoktuk: szociális probléma. A szociális gondoskodásnak teljes egészében kell törvényalkotásunkban is megnyilvánulnia. De meg kell nyilvánulnia a helyes közigazgatásban és a társadalmi szervezkedésben is.

Merre megyünk?

Budapest, 1943, EMSZO – KALOT.

Kovrig Béla (1900–1962) egyetemi tanár, szociológus, szociálpolitikus, katolikus közéleti szereplő, a katolikus reformnemzedék tagja. A budapesti tudományegyetemen 1920-ban államtudományi, 1921-ben jogi doktorrá avatták, majd Berlinben és Párizsban hallgatott előadásokat. 1923-ban Bethlen István miniszterelnök személyi titkára, majd különböző államigazgatási tisztségeket tölt be. Volt a Népjóléti és Munkaügyi

Minisztérium munkatársa, az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) igazgatója, az Imrédy-kormány idején a Miniszterelnökség V. Társadalompolitikai Osztályának, majd Teleki Pál Nemzetpolitikai Szolgálatának vezetője. Nézetei hatást gyakoroltak a korszak szociálpolitikájának alakulására. Ő dolgozta ki többek között az öregségi és rokkantsági biztosításról szóló 1928:40 törvénycikket. Szociálpolitikai munkája mellett oktatói és tudományos tevékenységet is folytatott. Számos könyv szerzője, a Kolozsvári Egyetem szociológia oktatásának megszervezője, majd az egyetem rektora. Katolikus közéleti szerepvállalásaként a Katolikus Szociális Népmozgalom világi vezetője volt. A második világháború után a kommunista titkosrendőrség zaklatásai elől emigrált, a milwaukeee-i Marquette Egyetem szociológia tanáraként dolgozott. 1956-ban kérdőíves adatfelvételt végzett a magyar forradalom emigránsai körében. Poszthumusz munkája a forradalom 60. évfordulóján jelent meg magyar nyelven.

Kovrig mindvégig szoros kapcsolatban állt mind a katolikus reformnemzedékkel, mind pedig a vidék lakosságának egy jelentékeny hányadát a radikális eszméktől sikerrel távol tartó katolikus tömegmozgalmakkal. Széles körben elismert szociológus-szociálpolitikai tevékenysége is hozzájárult ahhoz, hogy a katolikus politika különböző árnyalatait integráló személyiségként ismerjék el, így az egyház vezetése őt bízta meg a háború utáni katolikus program kidolgozására. Ennek első összefoglalása a Merre megyünk? brossura. Kovrig ennek alapján írja meg Magyar Társadalompolitika című művét, amely a háború utáni kereszténydemokrácia társadalomképét és politikai programját alapozta meg.

Katolikus erőtényezőként együttthatók akarunk lenni a háború utáni magyar életben azért is, mert a francia forradalomtól a bolsevizmusig terjedő XIX. század európai történetének ismeretében nem nehéz elképzelnünk mi vár az Egyház szabadságára, a katolikus iskolákra, a vallásoktatásra, az Egyház intézményeire és általában Egyházunk emberalkotó művére és népvédelmére, ha a háború utáni magyar élet társadalmát és formáját elsősorban a laicizmust és antiklerikalizmust kiváltó ilyen értelmű liberalizmus, a még ezt is eltúlzó, gyökereiben keresztényellenes polgári radikalizmus, és a kereszténységgel eleve összeférhetetlen marxizmus határozná meg.

Természetesen mikor, mint katolikusok akarunk együttthatói lenni a háború utáni magyar életnek, a katolicizmust, mint annak a természetjognak az őrzőjét és tanítóját említjük, melyből következik minden meghirdetett elvi állásfoglalásunk. [...]

Mit akarunk? [...]

4. Az alapvető természetes emberi jogok elismerését! A termelés tényével az emberi természetbe ojtott természeti jog tekintélyének helyreállítását, az alapvető természetes emberi jognak az elismerését és érvényesülését akarjuk! Ezek az alapvető jogok:

a) Az emberi méltóság elismerése. Közelebbről: az ember erkölcsi személyiségének, becsületének, személyi tulajdonainak, hagyományos, tisztességes szokásainak, kultúrártékeinek, szerzett jogainak, nevének, anyanyelve korlátlan használatának tiszteletben tartása. Az istentisztelet, a vallás, a

gondolatközlés, a tanítás és a tanulás, a közjóra ártalmatlan egyesülés és gyülekezés szabadsága. Társadalmi önkormányzatok kialakításának, működésükben – autonóm hatáskörben, rendezett feltételekkel – való részvétel szabadsága. Az állam és egyéb köztestületek önkormányzatában való alkotmányos közreműködés joga.

- b) Az emberi képességek kibontakozásának, közösségi hagyományok ápolásának, öröklött és elsajátított kultúrártékek gyarapításának korlátlanúsága, megbecsülése és elősegítése.
- c) Az egészség és testi épség minden felismert lehetőséggel való védelme.
- d) A legteljesebb életközösség a család alapításának megkönnyítése, természetes rendeltetésként tartós fennmaradásának elősegítése, hivatásának védelme.
- e) Magántulajdon szerzése, a közjót nem sértő hasznosításának védelme.
- f) Munkához való jog.
- g) A munkateljesítménnyel és a családi állapottal arányos, tisztességes megélhetést biztosító munkabérré és egészséges családi és hasznos állampolgári életet elősegítő egyéb munkafeltételekre (pl. munkaidő) való jog.
- h) Az önhibájukon kívül keresőképteleneknek és azok családjainak – minden ember született méltóságának megfelelő – közösségi eltartásának joga.

Íme, ezek a minden embert megillető természetes jogok! Elismerésüket mindenkitől, érvényesítésüket az államtól várjuk, és minden közülettől kívánjuk. Mindezekben a jogokban kötelességek is rejlenek. Kötelességek a társadalom irányában, hogy az egyén megadja a közösségnek, ami az övé. [...]

6. Minél több magyarnak magántulajdont! A magyarság tömeggé válásának, a gyökértelen, létbizonytalanságban tengődő proletariátus elhatalmasodásának megelőzése érdekében arra törekszünk, hogy minél több önálló, termelő gazdálkodó magyar család legyen. A pápaság útmutatását megfogadva minél több magyar családnak legyen a tulajdonában annyi föld, termelő eszköz, vagy egyéb tőke, amennyinek szorgos, becsületes munkával történő hasznosításával tisztességes megélhetést biztosíthat magának és családjának. A magántulajdonhoz való jogot tiszteljük tehát és érvényesíteni kívánjuk. (...)

A magántulajdon felhasználása és hasznosítása azonban nem lehet korlátlan és tervszerűtlen, mert nem csak magán, de közügy is, hogy mi történik a magyar földdel és hova vezetik a magyar tőkét. A magántulajdon felhasználása, gyümölcsötvetésének módja, használatának hova fordítása közügy. A tőkeképződés és a magánkezdeményezés ösztönzése érdekében hagyjuk meg a kezdeményezés lehető legnagyobb szabadságát, de kívánjuk meg felügyeletét és ellenőrzését nem a hatóságok, hanem a hivatásrendi gondolatnak megfelelően átszervezett kamarák – hivatásrendek – részéről. [...]

8. Emberre alapított gazdasági életet! A gazdasági rendszerrel, a nép megélhetési alapjával nem kísérletezünk! Az emberrel, az étellel, a családdal senki ne kísérletezzék. Az ember nem fehér egér és nem tengerimalac, hogy vele kísérletezni lehessen.

Nekünk nem kell olyan gazdasági rendszer, melyben békés viszonyok között egy irdatlan állami központi hatalom évekre kitervelt plánum szerint maga állapítaná meg, hogy legfeljebb miből mennyit szabad fogyasztani minden gazdaságnak, üzemnek: mikor miből mennyit kell termelnie, milyen foglalkozásban kell dolgoznia, kinek-kinek a fizetéséből, béréből legfeljebb mennyit és mit szabad vásárolnia, legalább mennyit kell megtakarítania és jövedelmének megtakarított részét mibe kell befektetnie. Nekünk nem kell ilyen gazdasági rendszer, mert ebben az esetben a gazdasági életet, fogyasztást is egy minden ismertnél hatalmasabb és ezért nehézkes bürokrácia irányítaná, szabályozná, ellenőrizné és tömegesen büntetné azokat, akik ellene szegülnének az élet ilyen beskatulyázásának, megmerevítésének.

Nekünk azonban nem kell olyan gazdasági rendszer sem, melyben eszeveszett, nyaktörő versenyben tombol a féktelen önzés, a bírvány és esztelenül tömerek pénz pocsékolva, szüntelen bizonytalanságban tartja a családok életét. Nekünk nem kell eszeveszett verseny, sem gazdasági monopóliumok hatalmaskodása, az értékarányok spekulációs meghamisítása, a gazdasági önzés féktelen garázdálkodása.

Nekünk nem kell tehát sem életdermesztő bürokratikus szocialista tervgazdálkodás, sem liberális korlátlan versenygazdálkodás. Mi nem állunk elő a világbolondítás jelszavával, sem ilyen látszatot keltő gazdasági gyógy javallatokkal. Mi nem állítjuk, íme, az egyedül üdvözítő, embert boldogító új gazdasági rendszer. Mi ezt mondjuk:

Előttünk a gazdasági világ századok során nőtt, összefonódott hatalmas erdeje, helyenként vadona. Ebben vannak életerős vihart álló tölgyek, tápláló gyümölcsfák, de van értéktelen bozót, parazita repkény, buja dögletes ingovány is. Ezzel a rengeteggel küzd, ebben él a dolgozó ember. Melléje állunk és szervezeti erőnkkel széles utat akarunk vágni az életnek ebben a sűrűjében az ember számára, hogy minél bőségesebben hasznosíthassa, minél kevesebb kockázattal gyümölcsöztesse ennek a roppant eleven rengetegnek minden értékét.

Itt van a fejlődő, szüntelenül átalakuló gazdasági mag és itt van a lelkes-szellemes ember. Mi az ember imént újólag meghirdetett méltóságának és minden természetes jogának akarunk érvényt szerezni a gazdálkodás világában is. Ami ezt sérti, gátolja, azt intézményesen el kell hárítanunk, ha szükséges megsemmisítenünk, legyen az az emberi természet kibontakoztatásának akadály, akár erkölcstelenség, akár monopóliumát féltő magánhatalmasság, akár idejétmúlt jogintézmény, akár a létező igazságtalanságból járadékot húzó közérdekellesesen szervezett érdekeltség. Vállaljuk az ember ügyét, a magyarét!

Érvényesíteni akarjuk az ember ügyét, a magyarét mindaddig a határig, ameddig újításaink, szociális intézményeink terhe alatt még nem roskadozik a nemzetgazdasági szempontból értékes, hasznos vállalkozás, míg nem csökken a magángazdaság népfenntartó és népfoglalkoztató képessége. Hogy az ember ügyét előrevivé minél később érkezzünk ehhez a határhoz, az természetes érdekünk.

Mert minél később érkezünk a magánvállalkozás erejének határához, annál több embervédelmet tudunk megvalósítani, a legtöbbet pedig akkor, ha az embervédelem teljes megvalósításakor se érkezünk el ehhez a határhoz. Hogy ez megvalósulhassék, erősíteniünk kell az embervédelemmel együtt a magán vállalkozást és pedig a tőkegyűjtés feltételeinek szabadságával, a tőkeporlasztó adóformák mellőzésével, a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi szociális kiegyensúlyozást is célzó hitel és valutapolitikával.

Tiszteletben tartjuk az elkerülhetetlen fokozatosság elvét, ezért az építés ürügyével nem rombolunk, hanem mindent humanizálunk, emberséggé teszünk. „Megkereszteljük” a gazdálkodást, mert mindent meg kell keresztelnünk.

9. Hivatásrendi gazdasági rendszert akarunk!

Ne egy diktátor, ne lenyűgöző gazdasági hatalom írja elő, hogy a gazdálkodás humanizálása során mikor meddig haladhatunk előre, hol van a különböző foglalkozásokban és tájegységekben a határ, melyet átlépve a gazdálkodás néptartó, népfoglalkoztató képességét már sértenénk. A gazdálkodás humanizálásának hitelét, módját, lehetőségét és határát a foglalkozásonként hivatásrendbe szervezett, gazdálkodó társadalom maga ítélje meg.

Az értékteremtő dolgozók szervezett közreműködésével valósuljon meg az ember érvényesítésének és ennek a szolgálatába állított irányított gazdálkodásnak a politikája, nehogy az értéktermelés megbénuljon, nehogy a termelési érdeket hamisan kijátsszák az emberi érdek ellen. Ezért akarunk hivatásrendiséget.

Nem rendi államot, ami kevesek oligarchájának önkényuralmához, egy kisebb nagyobb csoport parancsuralmához vezet. Nem álkorporativizmust, ami csupán a rendiségre átmázolt állami, gazdasági és munkaügyi közigazgatás, elterebélyesedett szakbürokrácia. [...]

A hivatásrendiség megvalósulásával a társadalmi öntevékenységnek a kiépítésével az állam tehermentesítését, a túlzott, egészségtelen etatizmusnak, az ésszerűtlen, nehézkes és költséges központosításnak a leépítését kívánjuk elérni. [...]

Az állam egészségtelen felpuffadásától erőtlenné válna az államhatalom, melyet emberi és nemzeti érdekből erősíteni kívánunk. Az ilyen kóros, minden alkotmányos életet lényegéből kiforgató, azt csupán látszatra szavazó gépezetnek meghagyó etatizmusnak, ennek a névtelen, kollektív és ezért felelőtlen abszolutizmusnak legtermészetesebb ellenszere a természetes közösségek fejlesztése, a családok, a hivatásrendek, a tájegységek szervezett formáinak erősítése.

Csak így háríthatjuk el a társadalom eltömegesülését, öncélú egyedekre való szét-esését, akiket ugyan látszatra összefogna a középszerűség diktatúrája, de szerves, egymást hivatásukban kiegészítő közösségek hiányában nem lenne az valóságos társadalom. De nem lenne szerves és szellemteljes a magyar nemzet sem – legfeljebb csak kevesekben élne eszmeként. Mert társadalom és nemzet is csak ott van, ahol életerős, tevékeny, szerves közösségekből szüntelenül épül és – az életviszonyok változásához rugalmasan alkalmazkodva – szüntelenül újjáépül a még legtágabb formában is elismerhető, jellegzetes egyéni stílusú emberi együttélés,

melyben jól tagolt hierarchia van, élén pedig olyan vezetőréteg, nemzeti elit, melyet a társadalom az erkölcsi értékek és a kimagasló teljesítmények minőségének megbecsülésével választott ki. Szerves közösségeket, aránytartó hierarchiát, értékes elitkiválasztást akarunk, mert egészséges magyar társadalomban kívánunk élni.

2.1.3. Szociálpolitika

Az 1940. évi XXIII. törvénycikk az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról

Magyar törvénytár. 1940. évi törvénycikkek.

Budapest, 1941, Franklin Társulat. 174–177.

1940. évi XXIII. törvénycikk az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról.

Kihirdetve: 1940. VIII. 14.

1. § Szociális és családvédelmi célokra Országos Nép- és Családvédelmi Alap létesítetik.
2. § (1) Az Alap célja a leginkább támogatásra szoruló néprétegek gazdasági, erkölcsi és szellemi felemelése útján az életviszonyok javítása és a társadalmi kiegyenlítődés elősegítése; továbbá a népesség szaporodásának előmozdítása.
 - (2) Az Alap feladata különösen:
 - a) a sokgyermekes családok intézményes támogatása;
 - b) gondoskodás a gyermekvédelem feladatainak ellátásáról;
 - c) a megélhetésükben veszélyeztetett – főként mezőgazdasággal foglalkozó – családok boldogulásának szerves megalapozása házhoz juttatás, kedvezőbb gazdasági viszonyok közé telepítés vagy egyéb gazdasági megsegítés (közjóléti szövetkezetek, különböző termelési, értékesítési intézmények és vállalkozások elősegítése stb.) útján;
 - d) kellő anyagi feltételekkel nem rendelkező, arra, érdemes családok részére az anyagi eszközök biztosítása a végből, hogy az állam, vagy más közület gazdaságpolitikai tevékenységének részesei lehessenek.
 - (3) Az Alap a nyújtott juttatás visszatérítését pénzben, munkában vagy természetben igényelheti.
3. § (1) Az Alap bevételei:
 - a) az állam illetékekből befolyó bevételének 27%-a,
 - b) a jelen § (3) bekezdésében foglaltak alapján szedendő nép- és családvédelmi pótdó.
 - c) az Alap részére juttatott adományok és hagyományok.

- (2) Az Alap részére az (1) bekezdés a) pontjában biztosított állami javadalmazás évi összege nem lehet kevesebb 1940-ben 28 000 000 pengőnél, 1941-ben 41 000 000 pengőnél, 1942-től kezdődően pedig 46 000 000 pengőnél.
 - (3) Az 1922:I. tc. 29. §-ában foglalt felhatalmazás alapján a nyomor enyhítése céljából a törvényhatóságok és községek (városok) által szedhető díjak és járulékok helyett a jövedelemadó, a társulati adó, a tantiémeadó és az általános kereseti adó fizetésére kötelezettek terhére nép- és családvédelmi pótdátót kell kivetni. E pótdátó kulcsait, valamint kivetésének és kezelésének részletes szabályait a pénzügyminiszter a belügyminiszterrel egyetértve rendelettel állapítja meg.
 - (4) A belügyminiszter az egyes törvényhatóságoknak és megyei városoknak a területükön a (3) bekezdés alapján kivetett pótdátó hozadékát, részben vagy egészben, meghatározott szociális célra átengedheti.
4. § Az Alapot a belügyminiszter kezeli; annak kezelésére, kiadásainak és bevételeinek elszámolására és ellenőrzésére a fennálló törvényes rendelkezések irányadók.
5. § (1) A minisztérium felhatalmaztatik, hogy
- a) az Alap szervezetét és működésének módját rendelettel állapítsa meg és ezt a rendeletet a szükséghez képest módosíthassa,
 - b) a közszolgálat egyes ágazataiban való alkalmazás előfeltételeként rendelettel előírhasa annak igazolását, hogy a pályázó meghatározott ideig szociális munkát végzett,
 - c) a hazai egyetemek mellett és azokkal kapcsolatban szociális tanfolyamokat szervezhessen, azok sikeres elvégzését a közszolgálat egyes ágazataiban az alkalmaztatás előfeltételeként – az egyes jogszabályokban előírt előfeltételeken túlmenően is – rendelettel megszabhasa és a tanfolyamokon való részvételt a már közszolgálatban állók vagy azok egyes csoportjai részére is kötelezővé tehesse.
- (2) A minisztérium rendelettel állapítja meg, hogy az előző bekezdés b) pontja szempontjából milyen tevékenységet kell szociális munkának tekinteni.
6. § A 2. § rendelkezésein alapuló bármilyen juttatásban részesítés iránt előterjesztett beadványok, valamint a juttatással kapcsolatosan kiállított okiratok illetékmentesek; ez a mentesség azonban váltóra, utalványra, csekkre és ügyvédi meghatalmazásra nem terjed ki.
7. § (1) A jelen törvény hatálybalépésének napját a belügyminiszter állapítja meg; a hatálybalépéssel egyidejűleg az 1922:I. tc. 29. §-a hatályát veszti.
- (2) Ezt a törvényt a belügyminiszter az érdekelt miniszterekkel együtt, hajtja végre.

ESZTERGÁR LAJOS

A szociális munka vázlata

In: Esztergár Lajos (szerk.): A magyar szociálpolitika feladatai. I. köt.
Pécs, 1940, Kultúra. 9–23.

Esztergár Lajos (1894–1978) Az erdélyi Abrudfalván született Esztergár Lajos a trianoni békekötést követően menekültként érkezett Budapestre, majd a szerb megszállás megszűnte után került Pécsre. Rendőrfogalmazóként, majd jogügyi és népjóléti tanácsnokként dolgozott. A gazdasági világválság alatt bízták meg a város szociálpolitikájának megszervezésével. Nevéhez fűződik a karitatív támogatáson alapuló hagyományos szegénygondozás („Egri norma”) meghaladása („Pécsi norma”), a produktív szociálpolitika kidolgozása. (Lásd Molnár Margit tanulmányát ugyanebben a számban.) Megszervezte a város szociális és egészségügyi rendszerét, beindította szociális tanfolyamokat, oktatott az egyetemen, könyvei és tanulmányai jelentek meg. 1940-ben Pécs polgármesterévé választották. Sokoldalú, eredményes munkálkodását 1944 őszén a nyilas hatalomátvétel szakította meg. Utána még rövid időre elfoglalhatta hivatalát, de 1945 nyarán távozni kényszerült. 1949-ben egyetemi állását is fel kellett adnia. Nevét ma utca, emléktábla és szociális intézmény viseli a városban. Születésének századik évfordulóján konferenciát rendeztek. (Vargha Dezső: Esztergár Lajos életútja. Pécsi Szemle, 5. évf. 2002 4. sz. 64–70.)

A gazdasági eltolódás a magyar társadalom életében a feszültséget állandósította. Kinövéseket idézett elő, amelyek nem maradhattak következmények nélkül. A „lesz ahogy lesz” elve, mint társadalmi szemlélet, az idők sodrát nem bírta el. A magára hagyott egyén a szükségletek kielégítésének hiánya miatt nehéz sorsba jutott, az egyének azonos okokból fakadó szenvedése, azonos nélkülözései a társadalmi osztályok ellentétét kiélezték. A hiányok és a rétegekbe, osztályokba tömörülés társadalmi szakadékokat okoztak, amelyek egymástól elválasztották a nemzet ereje szempontjából nem nélkülözhető és a nemzetbe szorosan együvé tartozó alkotó részeket. Az individualizmus elve a háború utáni viszonyok kialakulásában éreztette káros hatását. A háború során öntudatra ébredt társadalmi rétegek és osztályok nagy számuk és erejük tudatában nem voltak többé hajlandók a háború előtti állapotba visszasüllyedni, követték minden téren életlehetőségüket.

[...] A szükségletek kielégítését szolgáló javak biztosításán kívül módot kell nyújtani a kevesebb ismerettel rendelkező egyéneknek arra, hogy a boldogulásuknak útját megtalálják. Ezenkívül az eszközök megszerzési lehetőségét is meg kell nyitni, melyek segítségével az egyén a nincstelenségből kikerüljön és a legégetőbb hiányok

kielégítésén túl abba a helyzetbe jusson, hogy mint önálló existencia a nemzeti vagyion, a nemzeti erő szaporításának alkotó tényezőjévé válják.³⁴

[...] Amíg az egyén létfenntartásához szükséges elemek hiányával küzd, addig nem lehet tőle építő munkát várni. Minden építő munkához eszközök és akarat szükséges. A nincstelen nélkülözi az eszközöket, akarata is csak a kiáltó hiányok, az elsődrendű szükségletek kielégítésére irányul. [...]

Az individuális, liberális irányzat szelleme kihatott a kiadott jogszabályok végrehajtására is. Megjelentek a jogszabályok, kiadták az utasításokat, a közfelfogást azonban úgy irányították, hogy annak az írott malaszton kívül jelentős hatása nem maradhatott. A nemzeti érdekek szolgálatát ellátó szociálpolitikai koncepció hiányzott. Egyes adott esetekben, kiáltó hiányok orvoslására kiadtak – jobbára álhumanisztikus szempontok figyelembe vételével – utasításokat, ezek azonban légüres térben mozogtak, mert az intézkedések a megvalósításnak „nervum rerum”-járól [a dolgok idegszála – szerk. megjegyzése], az anyagiak biztosításáról megfeledkeztek. A közfelfogás pedig minden ilyen irányú kiadást a közjótékonyság számlájára, társadalmi önkéntes adakozásra utalt. [...]

A helyzet javítására tett intézkedések a külső és belső feszítő erő eredőjeként jelentkeztek. A hibák javítására megértek. A nemzetközi helyzet alakulása szempontjából követőleg jelentkezett a nemzeti erő fokozása, amelye csak kiegyensúlyozott gazdasági és társadalmi körülmények között biztosítható. A társadalmi és gazdasági kiegyensúlyozás munkája úgy minőségileg, mint mennyiségileg kinőtt az individuális-liberális karitatív pepecselés keretei közül. Ma már a szociális munka nem maradhat közjótékonyság szeretetköpenyegé alatt, nem maradhat az alamizsnálkodás módszerénél. Az összes körülmények és függőségek egybevetése, a gazdasági lehetőségek kihasználása, a társadalmi rétegek helyzetének a többi rétegre és a jövőre való kihatása szabja meg az intézkedéseket. Ezt pedig nem lehet dilettáns munka keretében elvégezni, sőt szakképzett, jól felkészült, széles látókörű, a körülményekkel, a lehetőségekkel számoló és azokat kihasználni tudó ügyszerető, lelkiismeretes irányító és végrehajtó tisztviselőkre van szükség. [...]

Az élet sokoldalú problémáinak egy részét a közigazgatás oldja meg, másik része az egyházi és harmadik része a társadalmi munka keretében megoldandó feladat. Egyik tényező sem hiányozhat, mikor a munkaeredmény biztosítása érdekében a nemzet jövője szempontjából az egyes feladatok megvalósulásra kerülnek. [...]

A szociális problémák csak módszeres munka keretében oldhatók meg. A teljes áttekintés nyújtja a megbízható megoldás lehetőségeit, ez azonban feltételezi, hogy azokkal a problémákkal, amelyek a szociális munka fogalmához kapcsolódnak, tisztában legyenek azok, akik a szociális munkára vannak hivatva. [...] A szociális munka felöleli az egész magyar életet, tehát a megoldások megkívánják, hogy a hozzákapcsolódó társadalmi rétegek és azok gazdasági helyzetét figyelembe vegyék. A szociális munka pontosan működő gépezethez hasonlítható, amelyben megvannak az alkotó részek, s amelyeknek mozgásban tartása az a céltudatos államhatalmi törekvés, amely a szociális helyzet megjavítására irányul. [...]

34 A dőlttel szedett szövegrészek az eredeti szövegben is dőlttel szerepelnek.

A társadalmi munka megszervezése rendkívül fontos és nagyjelentőségű egyrészt a benne rejlő hatalmas munkaenergia miatt, amely a feladatok igen tekintélyes részének megoldásához elegendő volna, másrészt a szervezett társadalmi munka hatalmas nemzetnevelő és nemzetépítő munkát végezhetne el és végül, de nem utolsó sorban a jelentősége kidomborodik abba az anyagi erőben, amit a társadalom juttat a felszínre kerülő problémák enyhítésére. Mindezek az energiák, hatalmas lehetőségek, a szervezetlenség következtében nem fejthetik ki hatásukat. Az átrendezési munka megindítása az államhatalom kezdeményezésére a közigazgatás közreműködésével sürgősen megoldandó.

[...] Tehát szükség van az általános szociális kultúrára, kell ismerni a társadalom szerkezetét, ezeken túlmenőleg nélkülözhetetlenek a szociális munkánál az általános gazdasági ismeretek, a szakismeretek és végül ismerni kell a helyzetet és az egyént, az embert, akinek helyzetén a szociális munka segíteni akar.

A szociális munka legjelentősebb tényezője a gazdasági eszközökben rejlik. Gazdasági eszközök közé kell sorolni a karitatív segélyezést, munkaalkalmak szervezését és a szövetkezetek, pénzüzetek közreműködését – a szociális problémák megoldásának szolgálatában. – E három tényező együtt alkotja a szociálgazdasági feladatkört, amelynek további tagozódásában a munkaközvetítés, szabadidő felhasználás, telepítés, gazdálkodás, tagosítás, értékesítés, beszerzés, hitel és közlekedés feladatai szerepelnek.

A szociális problémákat bőségesen ontja a munkakereslet és munkakínálat mikénti kialakulása, illetőleg a kínálat és kereslet kiegyenlítettensége. A kínálat és kereslet kiegyenlítődése, egészséges egyensúlyba hozása, a gazdasági életet is védi a megrázó kódtatásoktól. A nagy munkástömegeknek a munkalehetőségek területén szükségük van tájékozódásra. A szociális munkának egyik igen jelentős tényezője a helyes tájékoztatás megszervezése, a munkák terén mutatkozó különbségek kiegyenlítése, mert ez az egészséges és igazságos munkabér kialakításának erős támpontja.

A szabadidő felhasználás részben a munkahiány következtében előálló szabadidő, részben pedig a munkaidővel kapcsolatos szabadidő kihasználásnak feladatait öleli fel. A munkaszünetek gazdaságos felhasználása nagy szervezési feladatot ró az illetékesekre, viszont az anyagi és morális előnyök, amelyek benne rejlenek, a nemzet szempontjából felbecsülhetetlenek. A munkanélkülieknek jóirányú foglalkoztatása, a gazdasági életbe való visszavezetése nemcsak a nemzeti vagyok növelése szempontjából rendkívül nagy jelentőségű, hanem egészséges munkás lelkületnek, munkamorálnak a kialakítását is elősegíti. [...]

A hitel szerepe a társadalmi helyzet megjavítása szempontjából ott emelkedik ki jelentőségében, mikor a hitel az önálló existenciák megerősítése, illetőleg kialakítása szolgálatába áll. A hitel tehát nem lehet kizárólag egyoldalú pénzület, hanem tekintetbe kellene vennie azokat a gazdasági hatásokat, amelyek a hitelhez kapcsolódnak, tehát a hitelnek biztosítani kell azt a szerepet, hogy a jobb gazdálkodásfejlődést szolgálja. Nem döntheti el a hitel nyújtását kizárólag csak a kölcsönt felvevő hitelképessége, hanem figyelembe kell venni azt a célt is, amelyre igénybe veszik. Ha az az általános gazdasági keretekben nem biztosítja a társadalmi megerősödést, akkor folyósítani nem

szabad. Ezen kívül a hitel kérdését rendezni kell, különösképpen a bankszerű fedezetet nem nyújtó kisexistenciák hitelkielégítése terén, ahol ez idő szerint fedezet hiánya miatt, személyi hitel formájában az uzsora vámszedői teszik nehezzé a nincstelének és kisexistenciák életét. [...]

A szociális munka felsorolt vázlata mutatja azt a széleskörű feladatot, amelynek központjában az államhatalom, illetőleg a közigazgatás áll. A hajtóerőt, mozgatóerőt a közigazgatásnak kell adnia. A közigazgatás ebben a feladatkörben csak akkor teljesítheti hivatását, ha az egész területet utalja. Látnia kell a problémákat, tudnia kell, hogy mit írnak elő a jogszabályok, látnia kell, hogy a végre nem hajtott jogszabályok alkalmazásával mit lehetne pótolni, ezen kívül milyen intézkedésekre volna szükség a problémák megoldása érdekében. Ezek együttesen felölelik azt a lehetőséget, hogy a viszonyok megoldása érdekében új jogszabályok kiadását kezdeményezze, a megnyitható gazdasági forrásokat kiépítse. A szociális munkát irányító közigazgatásnak látnia kell, hogy mit lehet ezek közül a feladatok közül szervezéssel és mit lehet gazdasági eszközök igénybe vételével megoldani. Feltétlenül pontosan uralnia kell a szociális munka területét a munkamegosztás szempontjából is, hogy az egyház és a társadalomra váró munkarészt kioszthassa, elvégeztethesse.

HILSCHER REZSŐ

Bevezetés a szociálpolitikába

Budapest, 1928, Szövétnek. 9–14.

Hilscher Rezső (1890–1957) jogász, szociálpolitikus. Budapesti jogi tanulmányok után Újpest város szolgálatába lépett. 1920-tól a közgazdaságtudományi kar adjunktusaként vezette a Szociálpolitikai Intézet népvédelmi osztályát. 1944-ben miskolci jogakadémiai tanár, 1949-től 1955-ig pedig a pécsi egyetemen tanszékvezető docens. A Bevezetés a szociálpolitikába c. munkájában Hilscher Rezső rendszerezi a szociálpolitika elméleti alapjait, valamint áttekintést nyújt a szociálpolitika korabeli feladatairól.

I. A szociálpolitika lényege, feladata és irányai.

A szociális kérdést rendszerint csak a munkásságot érdeklő problémának szokták tekinteni s habár igaz, hogy a jelenlegi körülmények mellett a kérdésnek ez a része a legkiáltóbban szembeűnő, mégis, annak ilyen egyoldalú beállításával és a társadalomnak csupán egy csoportjára való vonatkoztatásával, nem merítjük ki a szociális kérdés egész fogalmát.

A szociális kérdés nem csupán egy társadalmi csoport, hanem az egész társadalom problémája és értjük alatta a társadalomban élő egyeseknek, vagy csoportoknak megakadályozottságát, vagy evvel való fenyegetett voltát olyan nívójú erkölcsi,

szellemi és fizikai élet kiélésében, amelyhez minden embernek, társadalmi tagságánál fogva, joga van.

Az élet bizonytalanságai minden ember irányában hatnak, csak a veszélyeztetettség fokában vannak különbségek. A tőkének birtokában lévők veszélyeztetettsége, természetesen, kisebb fokú, mint a tőkét nélkülöző s tisztán szellemi vagy testi munkaerejükre utalt tömegeké, de azt nem lehet mondani, hogy az előbbi kategória a szociális kérdés határvonalán kívül esik.

A szociális kérdés tulajdonképpen a termelés és fogyasztás valamennyi vonatkozásának az erkölcsi, a szellemi és anyagi javak eloszlásával kapcsolatos kérdése és a szociális kérdés megoldottságán, vagy megoldatlanságán múlik az, vajon az ember kiélheti-e rendeltetésszerű életét, vagy sem.

Ha most a termelés és fogyasztás valamennyi vonatkozásának az erkölcsi, szellemi és anyagi javak eloszlásával kapcsolatos kérdésébe oly módon kívánunk beavatkozni, hogy az ember számára az őt, emberi mivoltánál fogva, megillető életet, a társadalom lényegének és céljának megfelelően, biztosítsuk, ezt a szociális politika eszközeinek igénybevételével érhetjük el.

Ebből láthatjuk, hogy a szociális kérdés erkölcsi kérdés és a megoldására törekvő tevékenység tulajdonképpen erkölcsi funkció.

Az előadottak alapján, a szociálpolitikának feladata az, hogy az erkölcsi, szellemi és gazdasági javak olyan eloszlását valósítsa meg, amely a társadalom igazi céljai elérésének szolgálatában, minden ember számára, valamennyi életviszonylatban, emberi létéhez méltó, s őt, társadalmi tagságánál fogva, megillető életnívót biztosít, s az ember számára lehetővé teszi rendeltetésének betöltését.

A szociálpolitikának így meghatározott kerete igen tág és ebben a tág értelmezésben körébe vonhatjuk valamennyi, a társadalmi kérdés megoldására törekvő irányzatot s így a szocializmus gyakorlati megvalósulásra igyekvő rendszerét is, hiszen például akár az erfurti, akár a görllitzi programot nézzük, az nem egyéb, mint ebben az értelemben vett szociálpolitikai célkitűzés. A szociálpolitika azonban a mai társadalmi rend keretén belül kívánja kitűzött céljait megvalósítani, míg a szocializmus gyakorlati irányai új társadalmi rend létrejöttéért küzdenek.

A szociálpolitika igen nehéz tudomány. Éppen azért, mert a társadalom egységes komplexum és élete az egymásra való hatások tömegéből áll és e hatások legkisebb megváltozása, megzavarása nem múlik el nyomtalanul, hanem újabb kedvező, vagy kedvezőtlen, esetleg közömbös hatásokat vált ki, a szociálpolitikának vigyáznia kell arra, hogy e hatásoknak a kitűzött célnak megfelelő, tervszerű megnyilvánulását érje el, mert másként önmagával kerülne ellentétbe.

A szociálpolitikus számára hosszas előtanulmányok szükségesek, hogy e hatások irányítását biztos kézzel elláthassa, tisztába kell jönnie a szociális kérdés minden apró részletével s ezt másutt, mint a való életben, nem sajátíthatja el. A szociálpolitikus laboratóriuma maga az élet és ezért vérszegények, eredménytelenek azok a szociálpolitikai alkotások, amelyek elméleti elgondolások, hivatal-szobai megfogalmazások alapján készültek.

A szociálpolitika az elébe szabott feladatnak csak akkor tud megfelelni, ha a különböző és a szociális kérdés egész területére kiterjedő munkaágai egységes szervezetben futnak össze és a tevékenységek egymásból folynak, egymást kiegészítik. Ezért csonka, eredménytelen azoknak az államoknak szociálpolitikája, amelyek egyes ötletszerűen kiragadott szociálpolitikai intézményeket valósítanak meg.

Eredményes szociálpolitika csak ott lehet, ahol előbb annak szilárd alapot létesítenek, s ezen épül fel, a szükségletek sorrendjének figyelembevételével, a szociálpolitika szervezete.

A szociálpolitika bár külön, önálló tudomány, felöleli az élet valamennyi viszonylatát és igen sovány lenne az az eredmény, amely csupán a külön szociálpolitikai intézmények munkájának konzekvenciájában mutatkoznék meg, hiszen a szociálpolitikai célzatnak benne kell lennie valamennyi törvényben, valamennyi törvényes intézkedésben, hogy nagy távlatokat mondjunk: az adópolitikaiban éppen úgy, mint a vízrendészetiben, vagy az igazságszolgáltatásban. Benne kell lennie az államigazgatás szerveinek munkájában, a társadalom életének minden megnyilvánulásában, a társadalom és az egyén magatartásában, mert másként a szociálpolitika kitűzött céljához: a társadalmi igazságosság megvalósításához sohasem juthat el.

A szociálpolitika nem teóriáknak az életre való erőszakolásával dolgozik, hanem realitásokkal, amelyek mindig a lehetőségekhez alkalmazkodnak és éppen ezért egyedül alkalmas a szociális kérdés megoldására, amihez lépésről-lépésre, fokról-fokra juthat el.

A szociálpolitika legfőbb szerve az állam, amely a kezében tartja az államilag szervezett társadalomban a szociálpolitika egységes szervezését és irányítását, amiben és különösen a részfeladatok, a speciális feladatok elvégzésében kisebb közületek, tartomány, megye, város, község stb. továbbá a különböző társadalmi csoportok és intézmények, szakszervezetek, egyesületek stb. segédkeznek neki. Különösen nagyszerű és úttörő munkát végez a szociálpolitika terén a kollektív szerződésekben megnyilvánuló társadalmi törvényhozás.

Amiként azonban az egyes államok társadalmi szervei részei az egész emberi társadalomnak és az egyes államok társadalmának erkölcsi, szellemi, gazdasági vonatkozásai szerves szállal kapcsolódnak egymásba, így az állam szociálpolitikai szervezettségének túl kell mennie a saját országhatárán és, nemzetközi megállapodások formájában, valamely állam szociálpolitikájának szervei lehetnek idegen államok is. Különösen élesen látható ez a munkapiac kérdésével kapcsolatban, a nemzetközi munkásvándorlások államközi szervezésénél.

A szociálpolitika a fejlődés tudománya s kizár a maga köréből minden konzervatívizmust. A szükségletek alakulásával, fejlődésével együtt halad és tevékenysége az ezek által támasztott követelményekhez képest alakul. Csak így teljesítheti az elébe szabott feladatait.

A szociálpolitika az erkölcsi, szellemi és anyagi javak olyan mennyiségét óhajtván minden ember számára biztosítani, az emberi társadalom fejlődése és tökéletesedése érdekében, amely az igazságosságnak és az emberiségnek megfelel, tevékenysége

hat főirányban bontakozik ki: általános politikai, kultúrpolitikai, egészségügypolitikai, népesedéspolitikai, gazdaságpolitikai, és a maga legszűkebb értelmében vett szociálpolitikai irányban. Ez irányok tartalma azonban annyira egymásban gyökeredzik és egymással oly szorosan kapcsolódnak, hogy a különböző szociálpolitikai tevékenységi ágakat, merev elzárttsággal, egyik vagy másik főirányba beleszorítani, csak önkényesség alkalmazásával lehetne. A főirányok megkülönböztetése csupán a végső célt egyöntetűen szolgáló különböző munkafeladatok jellemzése érdekében történik.

Az általános politikai irány célja: olyan erkölcsi atmoszférának megteremtése az állami és a társadalmi életben, amelynek a megléte nélkül a kultúrpolitikai, egészségügypolitikai, népesedéspolitikai, gazdaságpolitikai és a maga legszűkebb értelmében vett szociálpolitikai irányzat munkája a legtökéletesebb megszervezettség mellett sem érvényesülhet.

Az általános politikai irány keretébe tartozó feladatok legelsőbbje: annak biztosítása, hogy a társadalom életének irányításában, az elérendő célok érdekében követendő teendők sorrendjének megállapításában, azok keresztülvitelében a társadalom minden érett tagja egyenlő joggal és egyenlő kötelezettséggel részt vehessen, mert csak így lehet az egyéni és csoportérdekeknek a közösség igazi érdekeit elnyomni kívánó érvényesülését megakadályozni.

Az ember erkölcsi javainak egyik legértékesebbje a szabadság, amelynek megsértése: tagadása az ember társadalmiságának. Az ember csak a szabadság birtokában lehet igazán emberré, igazán erkölcsi lényvé a társadalomban. A szabadságban fokozatok nincsenek. A szabadság egyformán, egyforma mértékben minden embernek társadalmiságából folyó sajátja. De az egyén szabadsága éppen azért, mert az ember társadalmiságával áll összefüggésben, nem lehet anarchisztikus és csak addig élheti igazi lényegét, amíg más ember szabadságát nem veszélyezteti. Tehát ahhoz, hogy a szabadságot minden ember egyformán, egyenlő mértékben élvezhesse, kötelező társadalmi határvonalak szükségesek. Ennek a szabadságnak e határvonalak megállapításával való megvalósítása és biztosítása az első feladata a szociálpolitika általános politikai irányának. Igen érdekes kísérlet erre az új Németországnak és az S. H. S. államnak alkotmánya.

Az általános politikai irány további főfeladata az, hogy az etikát az állami és társadalmi élet alaphangjává tegye. Ez a feladat részben benne van az előbbiben. Csak az a társadalom haladhat a társadalmi célok megvalósításának útján, amelynek élete az etika jegyében folyik, és amelynek intézményeit a tökéletességre igyekvő etikai szellem hatotta át. Ide erősen belefoglalódik a kultúrpolitika tevékenységi köre is.

A szociálpolitika kultúrpolitikai irányának szintén az ember társadalmiságának alapszempontjából kell kiindulnia.

Minden embernek nem csupán társadalmi joga, de kötelessége bizonyos alapfokú műveltség megszerzése, de minden embernek joga és egyben kötelessége, ha nagyobb szellemi képességei erre predesztináltak, e képességeinek megfelelő kultúrjavakat megszerezni, a társadalom érdekében, mert a kulturális képességek tervszerű ökonómiája: lendítőereje a társadalmi fejlődésnek. Ahhoz, hogy a szociálpolitika

törekvései eredménnyel járhassanak, céltudatos, intenzív s az egész társadalmat át-fogó kultúrpolitikai tevékenység szükségessége.

Etika és kultúra nélkül nincsen fejlődés. Ehhez a kettőhöz kapcsolódik az egészségügyi és népesedési politika, valamint a gazdaságpolitika és a szorosabb értelemben vett szociálpolitika, amelyek csak ezeknek szilárd talaján épülhetnek fel. Etika és kultúra nagyobb gazdasági termelékenységet jelent, s evvel együtt: nagyobb szociálpolitikai lehetőségeket. Az analfabétizmus, a műveletlenség társadalomellenes tény, egyben társadalomellenes tény az olyan kultúrpolitika is, amely a kultúra kincseihez való hozzájutást anyagi lehetőségekhez köti.

Az egészségügyi politikában a közegészségügynek a társadalom egészére egyformán azonosított érdeke domborodik ki. Az egészségügyi politika eredményessége ugyancsak erősen kihat a gazdasági életre. Egészségük, erejük teljes birtokában lévő egyének munkája produktívabb, mint a satnyáké, betegeskedőké, elgyengültké. A munkaerő védelme: a nagyobb produktivitás biztosítása s emellett sine qua nonja a szociálpolitika tökéletesebb eredményeinek. Mert a korán megrokkant, a társadalmi munkából korán kikapcsolódó egyén a szociálpolitika intézményei számára, különben elkerülhető, terheket jelent s viszont az eredményesebb termelés a szociálpolitika számára szélesebb körű kiterjeszkedést biztosít.

A népesedéspolitikai irány feladatköre benne van az elnevezésben. A népesedés kérdését nem lehet a vak véletlenre bízni, mert ez a végletek uralomra juthatásának elősegítésével lenne egyértelmű. Elnéptelenedés, vagy túlszaporodás: mindkettő katasztrofális veszedelmet rejt magában a társadalom irányában. Helyes, tervszerűen felépített népesedéspolitika feltétele a többi irányzat eredményes érvényesülésének. Gondoljunk arra, mit jelent egy nemzet gazdaságpolitikájára, ha széles területeken nem akad, az elnéptelenedés folytán, munkás kéz, mely a parlagon álló földeket megművelje, vagy az ipari termelésben közreműködjék, vagy mit jelent a tervszerűtlen és levezetés nélküli túlszaporodás által állandósított munkanélküliség, amely ügy a gazdaságpolitikai, mint a szorosabb értelemben vett szociálpolitikai irány céltudatos munkáját akadályozza.

A gazdaságpolitikai irány az emberi gazdálkodás egyetemes társadalmi célját segíti megvalósulásra. Ez az irányzat különösen sok helyen egybefolyik a szorosabb értelemben vett szociálpolitikával.

A szorosabb értelemben vett szociálpolitikai irány a tisztán, vagy legnagyobb részben szellemi, vagy testi munkaerejükből élők speciális védelmével foglalkozik amellett, hogy alapfeltétele az első öt irányba tartozó feladatoknak tökéletességre igyekvő megvalósítása, tevékenysége szoros összefüggésben áll a gazdaságpolitikával. Innen van az, hogy sokan tagadják a szociálpolitikának önálló tudomány voltát és a gazdasági politika keretében skatulyázzák el.

Mi a következőkben a szociálpolitikának evvel a szorosabb értelemben vett feladatkörével fogunk foglalkozni, fenntartván a lehetőséget, hogy az előző öt irányzatot külön tanulmány alakjában részletezhessük.

A szegényügy és jótékonyosság.

A szociálpolitikát és a szegényügyet együtt szokták emlegetni s még az 1926. év őszén, Budapesten rendezett társadalmpolitikai kongresszus is a szociálpolitikai témák között vette be a tárgyalások anyaga közé. [...] Ezzel szemben meg kell állapítanunk, hogy a szegényügy, abban a formájában, amelyben ma mindenütt szerepel, a szociálpolitikával merev ellentétben áll. A szociálpolitika, ha tökéletes berendezkedés, elsorvasztja, elpusztítja, feles legessé teszi a szegényügyet.

A szegényügy terjedelme fordított arányban áll a szociálpolitika tökéletességi fokával. Az a körülmény, hogy szegényügy van, hogy szegényügyre még szükség van, az emberiség szégyene. A szegényügy teljesítései a közvéleményben, mint ellenszolgáltatás nélküli szolgáltatások, jelennek meg, sőt e teljesítésre szorultak szemében is ilyeneknek tűnnek fel. Hogy a törvényhozás is így fogja fel a kérdést, bizonyítja az, hogy a szegényügy teljesítéseit igénybevevőket politikai jogaikból kizárja. Ez a felfogás helytelen, mert az egyén, akkor, amidőn a termelési folyamatban, a munkamegosztás egyik szerveként, részt vesz, akkor, amidőn adózik, katonáskodik, amikor részt vesz a társadalom egyéb tevékenységében, olyan funkciókat végez, amelyekért, rászorultsága esetén, a szegényügy teljesítései nagyon szerény ellenértékek.

Tehát az egyén akkor, amikor bajba jut, mikor, legtöbbször egy egész élet közérdekű munkája után, a közületre szorul, a szegényügy teljesítéseiben az általa már előzőleg nyújtott szolgáltatások ellenszolgáltatását élvezi. Minthogy azonban a törvényhozás és a közvélemény előtt ez az egyetlen helyes álláspont idegen maradt, a szegényügy körzetébe sodródottaknak megalázottság jut osztályrészül.

Hogy milyen súlyos erkölcsi hátrányokat jelent ez az adóra és az elfogadóra egyaránt, nyilvánvaló, nagyon aláássa a társadalmi szolidaritás gondolatát és egyéb karos hatásai mellett elhomályosítja azt az etikai kapcsolatot, mely az egyén és társadalom között fennáll.

A magyar szegényügy körébe utalt tevékenység három részre tagozódik: az 1886. évi XXII. t. c. 145. szakasza alapján történő szegénysegélyezésre., az 1888. évi XXI, t.-c. 8 szakasza, illetve az 5180/1926. M. E. sz. rendelet 13. szakasza alapján történő szellemi és testi, beteggondozásra, továbbá az állami gyermekvédelemre.

Az 1886. évi XXII. t.c. 145. szakasza szerint, »amenynyiben a jótékony intézetek segélye és az egyesek közadománya a község szegényeinek ellátására elegendő nem volna, az illetőségi község köteles, a helyi viszonyokhoz képest, gondoskodni a községben illetékes szegények eltartásáról, akik magukat közsegély nélkül eltartani nem képesek«. Az illetőségi községek ezt a kötelességüket főképpen koldulási engedély kiadás, pénzbeli segélynyújtás, vagy természetben történő támogatás, vagy szegényházi ellátás útján teljesítik.

Arra szót sem kell vesztegetnünk, hogy a koldulási engedély kiadása helyes-e vagy sem. [...] A pénzbeli segélynyújtással a község nem meríti ki törvényszerinti kötelezettségét, mert az egy-egy egyén részére folyósított segély havi összege átlagban 4–20 pengő között mozog, amely összeg létfenntartási alapnak nem tekinthető, tehát a segélyezett még a hatóság által hallgatólag túrt koldulásra kényszerül.

A természetben történő támogatás: lakás, élelmiszerek, tüzelőanyag, esetleg ruházat nyújtása által történik a legtöbb esetben. Erre a segélyezési módra is áll az, amit a pénzbeli segélyezésnél említettünk, hogy elégtelen és nem számol a segélyezendő teljes szükségleteivel.

Ehhez a segélyezési módhoz tartozik az az eljárás, amikor a segélyezendő kezébe dátumozott névsort adnak, amelyből kitűnik az, hogy a hónapnak melyik napján, melyik falubeli lakosnál ebédelhet. Hogy milyen elbánásban van az ilyen segélyezettnek része, mindenki tapasztalhatta.

A szegényházi ellátás még a legjobb teljesítő módja a szegényről való gondoskodásnak, bár az a körülmény, hogy a község minden eszközzel az ellátási költségek leszorítására igyekszik, az ellátás minőségét károsan befolyásolja és súlyos kifogásokra ad okot, nem is szólva arról az elhanyagoltságról, amelyben a kisebb szegényházak lakói szenvednek.

Az 5180/1926. M. E. sz. rendelet 13. szakasza az intézeti ápolásban nem részesülő, tehát gyógyíthatatlan betegek, hülyék, siketnémák, vakok és nyomorékok gondozását az illetőségi község kötelességévé teszi, amely azután, a fent már említett segélyezési módzatok között, gondoskodik róluk. Itt még súlyosabban háttérbe szorulnak az emberiség követelményei. A gyógyíthatatlan betegek fokozott szükségletei fokozott figyelmet kívánnak, amivel csak a legritkább helyeken gondolnak, s ez a pénz- és természetbeli segélyezés esetében annál súlyosabb, mert az ilyen beteg még koldulásal sem szerezheti meg a létfenntartásához szükséges összeget. A szegényházi ellátás pedig csaknem valamennyi kisebb szegényházban uniformizálva van, nem törődnek a gyógyíthatatlan betegek speciális igényeivel, ugyanazt az ételmezést kapja a dietikus étkezésre szorult gyógyíthatatlan beteg, mint az egyéb szempontból ellátott egyén. És még egyet: a gyógyíthatatlan betegek igen sok szegényházban egy szobában fekszenek az egészségesekkel és ezek nyugalma, egészségét veszélyeztetik. Magam tapasztaltam, hogy a gyógyíthatatlan tuberkulotikus, a tabeses ágya ott van az egyszerűen szegénységi okból szegényházi gondozásra szorult ágya mellett. S ami még sötétebbé teszi a képet, a kisebb szegényházakban nincsen bentlakó orvos, holott, különös tekintettel a gyógyíthatatlan betegekre, ez ott nélkülözhetetlen lenne.

Hasonló visszasságok vannak a hülyék, siketnémák, vakok és nyomorékok szegényházi gondozásánál. Ezek is uniformizált elbánásban részesülnek, holott szellemi és testi hátrányaik speciális foglalkozást kívánnak meg. De még a legjobb rossz az, hogy az ilyenek szegényházba kerülnek. Gondoljunk csak arra, hogy csaknem minden falunak megvan a maga bolondja, aki többnyire ilyen, a község által »gondozott« nem közveszélyes elmebeteg s aki a falubeli gyermekek gaudiumára szolgál, aki az egykori népszínművek »Bolond Pistá«-jában elevenedett meg a városi ember szeme előtt.

A magyar szegényügy által ellátandó feladatok sorába tartozik az állami gyermekvédelem is. Ez az állami gyermekvédelem nagyon távol áll a probléma helyes megoldásától, mert újabban ismét a családszétbontó rendszer alapjára helyezkedett, amellyel már egy ízben szakított. A hiba ott van, hogy az elhagyottá nyilvánított gyermeket, ha

életének második évét betöltötte, elveszik családjától és idegen községben, idegen nevelőszülőknél helyezik el, s ezáltal megölik a gyermek lelkében a család gondolatát, elidegenítik szüleitől, eltekintve attól, hogy az idegen nevelőszülők túlnyomó része nem embertársi szeretettől, de anyagi haszon reményétől vezetettve, vállal magához ilyen menhelyi kötelékben álló gyermekeket. Az idegen nevelőszülők alkalmazásának helytelenségét maga a népjóléti és munkaügyi minisztérium is megállapította, mégis érthetetlenül, ismét nagyrészen visszaállította ezt a rendszert. [...]

A szegényügy a már bekövetkezett szegénység, nyomorúság súlyát igyekszik enyhíteni, benne a praevencio nem nyilatkozik meg, ellentétben a szociálpolitikával, mely a megelőzés eszközeivel dolgozik. [...]

A közjótékonyág szervezetlen, munkamegosztás, az egyes szükségletek szerint, nincsen ezen a téren. A rendszertelenségen felül, igen sok a visszaélés. Számos olyan jótékonyági egyesület van, amely parazitája az emberi jóérzésnek. Hangzatos jelszavak és jóhiszemű előkelőségek igénybevételel, élelmes üzletemberek dolgoznak itt a háttérben. [...] A társadalmi jótékonyág révén befolyó adományok pedig önkéntes adóknak lennének tekintendők, amelyek elosztása és felhasználása hatósági irányítás és ellenőrzés alá tartoznék. [...] A társadalmi jótékonyág feladata az, hogy kiegészítse a szegényügy hiányait, kitöltse annak hézagát, a tényleges szükséglet által megkívánt munkamegosztás alapján.

KERÉK MIHÁLY

Milliók a milliókért. Új magyar szociálpolitika

Budapest, 1940, Hungária. 5–13.

Kerék Mihály (1902–1990) szociográfus. A budapesti Közgazdasági Egyetemen szerzett mezőgazdasági oklevelet, majd agrárpolitikából doktorált. 1924-ben kezdte pályáját a Magyar Mezőgazdák Szövetségénél. 1930-ban a Faluszövetséghez, 1933-ban a Magyar Gazdaszövetséghez került. Közben állami ösztöndíjjal tanulmányutat tett külföldön a német, lengyel és balti államok agrárviszonyait és birtokpolitikáját tanulmányozta. 1936-ban a Pénzüntézetű Központhoz nevezték ki. Az 1930-as években a Magyar Szemle munkatársai közé tartozott, itt jelentek meg tanulmányai a földreform szükségességéről, végrehajtási módozatairól. Tanulmányai jelentek meg a Kelet Népében, a Válaszban, a Magyar Statisztikai Szemlében. 1937 nyarán előadást tartott a Szegedi Fialok Művészeti Kollégiuma keretében szervezett dudari szociográfiai találkozáson. 1938-tól 1944-ig a Belügyminisztériumban Pest vármegye szociális teendőit látta el. Részt vett a felvidéki földbirtokrendezési ügyek kormánybiztosa mellett a felvidéki földreform lebonyolításában. 1939-től belső munkatársa volt a Magyar Nemzet c. napilapnak. 1945-ben a Független Kisgazdapárt képviselőjében

részt vett a földreform kidolgozásában, majd az Országos Földhivatal elnöke lett. 1949-től állástalan, 1954-től nyugdíjazásáig az Akadémiai Kiadó Lexikonszerkesztőségének munkatársa volt. A magyar földkérdés c. munkája az agrárirodalom alapművei közé tartozik (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap jelentősége

A magyar szociálpolitika a múltban inkább esetenként megindított kisebb-nagyobb segítőakciókban merült ki, amelyek jelentékeny anyagi eszközök felhasználásával is aránylag csekély eredményt értek el. A jószándék tehát nem hiányzott, a megoldás azonban kevésbé volt célrevezető. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az időben és térben szétszórt szociális akciók, amelyek között nem volt meg az összhang, a szerves kapcsolat és hiányzott a megfelelő szervezet is, gyakran az ellenkező hatást váltották ki, mint amit elérni akartak. Csak példaként megemlíjtük a harmincas évek gazdasági válsága alatt életrehívott nyomorenyhítő akciót, amely elég nagyarányú és jelentős anyagi eszközökkel folytatott tevékenység volt. Eredményről alig lehet beszélni, ezzel szemben a visszahatás annál érezhetőbb volt, mert a tömegeknek nem tudott értelmes munkás és elfogadható keresetet nyújtani, ellenben hozzászoktatta őket a segélyekhez, a népkonyhához, az ellenszolgáltatás nélküli juttatáshoz, ami aztán széles területen nagymértékben rontotta a munkaerőkölcst és egyéb morális bajokat is okozott.

Eppen az inségakcióval szerzett kedvezőtlen tapasztalatok adták meg az első lökést arra, hogy a szociálpolitikai tevékenységet egészen új csapásokon kell megindítani. Mindenekelőtt szükség van megfelelő anyagi eszközökre, amelyekkel az egész országra kiterjedő szociális tevékenységet lehet folytatni. Másodsor: a szociális tevékenység különböző ágazatai között összhangot kell teremteni, mert így kisebb áldozattal is nagyobb eredményt lehet elérni, tehát lényegesen növelni lehet a szociális munka hatásfokát. Harmadsor: az ingyenes juttatások, vagyis a jótékonykodás körét a maga területére kívánja visszaszorítani és a szociális munka súlypontját a szegénysorsú lakosság széles rétegeinek gazdasági megerősítésére, életszínvonalának emelésére és önállósodásának előmozdítására kell helyezni. Végül, hogy mindez megvalósítható legyen, szükség van megfelelő szervezetre, mely gondoskodik a támogatás különböző módjainak kimunkálásáról és ügyel arra, hogy a támogatottak megfelelően éljenek a nekik juttatott javakkal.

Ezek az elveken alapul az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról (ONCSA) szóló 1940. évi XXIII. t.c., amely az Alap céljaként „a leginkább támogatásra szoruló néprétegek anyagi, erkölcsi és szellemi felemelése útján az életviszonyok javítását, a társadalmi kiegyenlítődés elősegítését, valamint a népesség szaporodásának előmozdítását jelöli meg. A törvény főleg gyermekes családok intézményes támogatásának fontosságát hangsúlyozza. A szegények és elesettek helyzetén nem, többnyire romboló hatású segélyekkel akar javítani, hanem anyagi eszközökkel: házhoz, földhöz, kishaszonbérlethez, haszonállathoz juttatás útján, háziiparral, különböző munkaalkalmak teremtésével. Ezek a juttatások az ellenszolgáltatás elvén alapulnak, másszóval senki sem kap ingyen anyagi javakat, mindent vissza kell fizetni, a törlesztés feltételei azonban annyira kedvezőek, hogy a legszegényebb család is megerőltetés nélkül

teljesítheti. Senkinek sincs jogigénye a támogatásra. Ilyenben még a sokgyermekes családok közül is csak az részesülhet, akiről feltehető, hogy szorgalmas, törekvő és becsületes életmódjával a juttatott javakat jól használja fel és a maga erejéből is arra törekszik, hogy nyomott helyzetéből minél előbb kiemelkedjék.

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap a sokgyermekes családok gazdasági irányú megsegítésén kívül egyéb szociális munkát is végez: gondoskodik a gyermekvédelem feladatainak ellátásáról és egyéb karitatív irányú tevékenységet is kifejt. Ezzel azonban most nem foglalkozunk.

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap feladatának megvalósítására külön szervezetet létesített. Központi szerve az Országos Szociális Felügyelőség, amely a belügyminiszter legfőbb irányítása alatt működik. A Felügyelőség gondoskodik arról, hogy a törvény és az eddig kiadott rendeletek szellemében folyják a közjóléti tevékenység és a végrehajtás szerveinek megadja a szükséges irányítást. Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap gazdasági irányú tevékenységének a vármegyei és városi közjóléti szövetkezetek a hordozói. Ezek a szervezetek voltaképpen a közigazgatás segédszervezetei kereskedelmi formába öltöztetve. Könnyebben mozognak, rugalmasabbak, gyorsabban tudnak intézkedni, mintha a különböző gazdasági műveleteket a közigazgatási hatóságoknak kellene lebonyolítaniuk. A szövetkezetek elnökei az alispánok és polgármesterek, ami már önmagában is biztosítja a legszorosabb együttműködést a közigazgatási hatóságokkal. Forgatókéküket az Országos Nép- és Családvédelmi Alapból kapják, s évenként összeállított és az Országos Szociális Felügyelőség által jóváhagyott üzletterv alapján dolgoznak. Munkakörük mindent felölel, ami alkalmas arra, hogy a sokgyermekes családok megélhetését könnyebbé tegye és szociális felemelkedésüket előmozdítsa. Ma már két törvényhatóság (Somogy és Szabolcs vármegye) kivételével mindenütt működnek közjóléti szövetkezetek, igen sok megyei városban is. [...]

A kölcsönök kamatmentesek és azokat az összeg nagyságához, a juttatás tárgyához és a támogatásban részesített egyéni körülményeihez képest megállapított idő alatt természetben, vagy pénzben kell törleszteni. [...]

Kertes családi házak építése

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap tevékenységének tengelyében a kertes családházak építése áll.

Köztudomású, hogy Magyarországon igen nagy a lakásínség, nemcsak a nagyvárosokban, hanem a felvakban is. Az évi lakástermelés nincsen arányban a lakosság szaporodása támasztotta szükséglettel. Ennek következtében népünk helyenkint igen kedvezőtlen lakásviszonyok között él s olyan nagy a túlszűfolttság, hogy nem ritka, ahol két-három család szorong egy családnak is szűk helyiségben. Különösen kedvezőtlen a sokgyermekes családok helyzete, mert a háztulajdonosok általában idegenkednek attól, hogy népes családoknak adják bérbe házukat. A hatóság ugyan egy belügyminiszteri rendelet alapján néhol igénybe veheti az üres és nélkülözhető lakásokat, azonban ezzel a lakásínség nincs megoldva. A világháború után végrehajtott házhelykiosztással kapcsolatban

nagyarányú lakásépítési tevékenységet fejtett ki az Országos Falusi Kislakásépítési Szövetkezet, ennek működése azonban ma már csak korlátozott keretek között mozog és nem is mindenben felel meg a kívánalmaknak. A falusi néprétegek: földművesek és kisiparosok lakásszükségletének kielégítésére a Nép- és Családvédelmi Alap munkáján kívül nagyobb arányú kezdeményezésről nincs tudomásunk. Ezért az Alapra, illetőleg ennek szerveire igen nagy feladat hárul, hogy a különösen kedvezőtlen lakásviszonyok között élő sokgyermekes családok mielőbb korszerűen felépített és az egészségügyi követelményeknek is megfelelő saját otthonhoz jussanak.

Hangsúlyozom, hogy saját otthonról és nem csupán kislakásról van szó. Ma már nagyobb városban is lehetőleg arra törekszünk, hogy a munkáscsaládnak olyan hajléka legyen, amelyet magáénak mondhat, még sokkal inkább szükséges ez falun, ahol a család élete – a munkában eltöltött időn túl – majdnem kizárólag otthon játszódik le, ezért minden falusi embernek legfőbb vágya, hogy minél előbb egy kis családi házra tegyen szert.

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap a szegény embereknek ezt a törekvését igyekszik előmozdítani. Amikor szerte az országban kertes családiházakat épít, abból indul ki, hogy a szegénysorsú sokgyermekes családok legtöbbször egész életük megfeszített munkájával sem tudnak annyit megtakarítani, hogy emberi lakásra alkalmas saját otthont építhessenek maguknak.

A gyermekek nevelése legtöbbször a család egész jövedelmét felemészti, megtakarításról tehát szó sem lehet. Aki ily áldozatot hoz, megérdemli, hogy az állam első-sorban támogassa a saját otthon megszerzésére irányuló törekvésében, annál is inkább, mert nehezebben jut megfelelő lakáshoz, mint a gyermektelen család. Továbbá kívánatos, hogy a népes családok kerüljenek mindenek előtt az egészségügyi követelményeknek is megfelelő környezetbe.

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap házai nemcsak sokgyermekes családok befogadására, hanem az építészeti ízlés fejlesztésére is alkalmasak. Nincs szó fényűzésről, a házak egyszerű kivitelben épülnek, túlnyomórészt egy 5×5 méretű lakószobából, egy 4×4 méteres konyhából s egy kétszer három méteres kamrából állanak. A legtöbb gyermekes családok részére újabban kétszobás házak is épülnek, amelyeknél az egyik szoba a konyhából nyílik és részben azt a célt szolgálja, hogy ha a család valamely tagja megnősül, vagy férjhez megy, a fiatal párnak átmenetileg legyen hol meghúzódnia. Ennek a jelenlegi lakásínség mellett különösen nagy jelentősége van. A házak természetesen szilárd alappal épülnek, a felmenő falak azonban gyakran vályogból, ami olcsóbb (ma már ugyan nem mindig az) és könnyebben be is szerezhető, mint a téglá és a célnak tökéletesen megfelel. Az Országos Szociális Felügyelőség műszaki osztálya nagy gondot fordít arra, hogy az új házak a magyar építészeti szokásoknak megfelelően épüljenek és alkalmazkodjanak a környezethez. Nem enged tehát olyan családi házakat építeni, amelyek túlságosan kiütnek a falusi környezetből erőltetett városias jellegükkel, hanem már a tervezésnél arra törekszik, hogy a házak belső beosztásában a célszerűség és egészségügyi követelmények érvényesüljenek, külső formájuk pedig a magyar nép romlatlan ízlését és a táj építészeti hagyományait őrizze.

KOVRIG BÉLA

Hogy életünk emberibb legyen

Budapest, 1940, Nemzeti Könyvtár. 7–19.

Kovrig Béla (1900–1962) Politikus, egyetemi tanár, szociológus. A budapesti Tudományegyetemen 1920-ban államtudományi, 1921-ben pedig jogi doktorrá avatták. 1923-ban Bethlen István miniszterelnök személyi titkára, majd a miniszterelnökség nemzetiségi és kisebbségi osztályán fogalmazó. 1927-től a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumban dolgozott, majd az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) igazgatója volt. A társadalombiztosítás megalkotójának tekinthető, ő dolgozta ki az öregségi és rokkantsági biztosításról szóló 1928: 40. törvénycikket. 1935 és 1938 között meghívott szakelőadó a budapesti Műszaki Egyetemen. Teleki Pál miniszterelnök megbízásából a lélektani hadviselést irányító V. osztályt vezette a miniszterelnökségen (1939–1940), 1940 és 1944 között a kolozsvári Tudományegyetem tanára, 1941–1942-ben a közgazdaságtudományi kar dékánja, az egyetemi tanács elnöke, 1942–1943-ban rektora volt.

Kovrig Béla 1943-tól meghatározó szerepet játszott abban a katolikus reformfolyamatban, ami előbb a Kereszténydemokrata Néppárt, majd a Barankovics István vezette Demokrata Néppárt megalakulásához vezetett. Egyik szellemi vezére volt a Katolikus Szociális Népmozgalomnak, ennek keretében dolgozta ki a magyar társadalmi problémák megoldására irányuló programját. A „Magyar társadalompolitika”-t azonban a nyilas hatalomátvétel után már csak illegálisan lehetett terjeszteni. Kovrig emellett meghatározó szerepet játszott egy, a katolikus reformpolitikát képviselő párt létrehozásáért folyó küzdelemben. A kereszténydemokrata párt alakuló ülésén döntés született arról, hogy a pártprogram alapjául Kovrig Béla Magyar társadalompolitika címet viselő 1944-es könyvének irányadó gondolatait fogadják el. E mű alapján készült el a Merre megyünk? címet viselő első modern kereszténydemokrata politikai program. 1948-ban kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba, ahol 1949–1962-ben a milwaukee-i Marquette Egyetemen a szociológia tanára volt. Kovrig történelmi jelentőségű műve, a Magyar társadalompolitika 1954-ben New Yorkban a szintén emigrációban élő Barankovics István által szerkesztett Kis Magyar Könyvtár 4. köteteként jelent meg.

A léthez való jog sarkalatos elvéből és az értékeknek ebből az eszmerendszeréből fakad a katolikus szociálpolitika mint az ember oldaláról kiinduló ama törekvés összessége, amelyek a legtökéletesebb társadalmi belső egységnek, a hierarchikus társadalmi feltételeként elismert és kívánt közjó állapotának megvalósítására irányulnak. [...]

Minden eszmerendszernek, ideológiának bukását a benne rejlő igazságnak – egyetlen élelelvként való – eltűlése idézi elő.” [...] „vajon a szocializmus lényege-e a marxi tan? Ezt tagadásba kell vennünk, ha elismerjük, hogy az élet valóságát csak határozott politikai akaratot kifejező társadalmi irányzat formálhatja. A marxi szocializmus pedig elsősorban tagadás: tagadása a jelennek, államának, társadalmának, emberének, a ma életének. A változás bizonyosságát akarja belevinni, tudatossá tenni a tömegek életében. [...]

[...] célként kitűzött társadalmi állapot – a közjó – nem biológiai, vagy anyagi, tehát gazdasági eszmény, hanem az értékek összességét, az emberi méltóságot és életjogot garantáló társadalmi valóság. [...] Minden szociálpolitika, társadalomszemléletre és vallási felfogásra tekintet nélkül, közvetlenül a társadalom egységének megőrzésére, a társadalmi összműködés fejlesztésére, tartalmasságára törekszik. A természet feletti tények elismerésétől, a valóság mikénti látásától függ azonban, hogy minek látjuk a szociális valóságot, mit tekintünk a társadalmi egység és fejlődés eszményének, végül, hogy minő eljárásokat tartunk célszerűnek a vágyott társadalmi állapot megközelítése érdekében. [...]

A munka az ember alkotó személyiségének kibontakozása a közjó érdekében. Az élethez való jogból következik minden munkaképes embernek munkára való joga, amely csak akkor valósulhat meg, ha a társadalom életében a jogok és kötelességek egyen arányban érvényesülnek. Munkaöröm szabadságot, magas értékű teljesítmény emberi méltóságot feltételez. Ez minden, mert egy keresztény társadalompolitika minden egyéb értékes tétele és módszere ebből a néhány egyszerű alapelvből következik. [...]

[...] a lerongyolódott szűkös magyar életben egy tétova szociálpolitikai lépéssel már a rentabilitás sorompójánál vagyunk.

KOVRIG BÉLA

Korfordulón. Eszmék forrongása. Új formák keresése. Az emberi együttélés mai válságában

Budapest, 1940, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 287–299.

Kovrig Béla (1900–1962) Politikus, egyetemi tanár, szociológus. A budapesti Tudományegyetemen 1920-ban államtudományi, 1921-ben pedig jogi doktorrá avatták. 1923-ban Bethlen István miniszterelnök személyi titkára, majd a miniszterelnökség nemzetiségi és kisebbségi osztályán fogalmazó. 1927-től a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumban dolgozott, majd az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) igazgatója volt. A társadalombiztosítás megalkotójának tekinthető, ő dolgozta ki az öregségi és rokkantsági biztosításról szóló 1928: 40. törvénycikket. 1935 és 1938 között meghívott szakelőadó a budapesti Műszaki Egyetemen. Teleki Pál miniszterelnök

megbízásából a lélektani hadviselést irányító V. osztályt vezette a miniszterelnökségen (1939–1940), 1940 és 1944 között a kolozsvári Tudományegyetem tanára, 1941–1942-ben a közgazdaságtudományi kar dékánja, az egyetemi tanács elnöke, 1942–1943-ban rektora volt.

Kovrig Béla 1943-tól meghatározó szerepet játszott abban a katolikus reformfolyamatban, ami előbb a Kereszténydemokrata Néppárt, majd a Barankovics István vezette Demokrata Néppárt megalakulásához vezetett. Egyik szellemi vezére volt a Katolikus Szociális Népmozgalomnak, ennek keretében dolgozta ki a magyar társadalmi problémák megoldására irányuló programját. A „Magyar társadalompolitika”-t azonban a nyilas hatalomátvétel után már csak illegálisan lehetett terjeszteni. Kovrig emellett meghatározó szerepet játszott egy, a katolikus reformpolitikát képviselő párt létrehozásáért folyó küzdelemben. A kereszténydemokrata párt alakuló ülésén döntés született arról, hogy a pártprogram alapjául Kovrig Béla Magyar társadalompolitika címet viselő 1944-es könyvének irányadó gondolatait fogadják el. E mű alapján készült el a *Merre megyünk?* címet viselő első modern kereszténydemokrata politikai program. 1948-ban kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba, ahol 1949–62-ben a milwaukee-i Marquette Egyetemen a szociológia tanára volt. Kovrig történelmi jelentőségű műve, a *Magyar társadalompolitika* 1954-ben New Yorkban a szintén emigrációban élő Barankovics István által szerkesztett *Kis Magyar Könyvtár* 4. köteteként jelent meg.

A nemzeti munka szervezése

A Gondviselés a magyarságnak ismét – ki tudja mennyire rövid – moratóriumot adott, hogy az állandóan kísértő nagy történelmi próbatétel előtt megszervezze élet-erőit és kialakítsa a nemzeti társadalom korszerű életformáját. A nemzet erőinek tervszerű mozgósítása mindig egyértelmű a munka emberies és gazdaságos, a legmagasabb rendű nemzeti teljesítmény kiváltására alkalmas rendjének kialakításával. Nem szabad szem elől tévesztenünk ugyanis, hogy még a természeti erőforrásokban leggazdagabb országok esetében is a nemzetnek emberi munkaerőben rejlő vagyona mintegy ötszöröse a természeti, illetőleg a dologi javakban rejlő nemzeti vagyok értékének. Ha ilyen meglepő arány mutatkozik például az Északamerikai Egyesült Államok közösségi életében, akkor kétségtelenül a munka értékének a javára még kedvezőbb az arány olyan országok nemzetgazdaságában, amelyek, miként hazánk, természeti javakban nem bővelkednek. Kétségtelen tehát, hogy nemzeti vagyonosodásunk a magyarság megélhetési alapja, szélesedésének a lehetősége, társadalmi megerősödésünk anyagi feltétele, következésképpen a magyarság biológiai értékállományának alakulása elsősorban attól függ, mennyire céltudatosan, gazdaságosan tudjuk megszervezni a nemzet munkaerőjét, milyen mértékben tudunk olyan magyar munkarendszert kialakítani, amely a mindenkor létező adottságok közepette elérhető legmagasabb nemzeti teljesítményt biztosítja.

A magyar társadalom életét és munkáját megfigyelve, a legtárgyilagosabban meg kell állapítanunk, hogy a nemzeti munka megszervezésének eszmei követelményeihez viszonyítva a magyar munka szervezetlen. Szociálpolitikánk s az ezzel összefüggő

munkaügyi szervezet fejlődése nem tart lépést sem kultúrpolitikánk, sem gazdaságpolitikánk alakulásával, de a korszerű honvédelem politika szociális igényeinek fokozódásával sem. Sokaknak tetszik az állam átfogó történelmi szerepével ellentétes értelmű munkaállam elképzelése, de megfélemlenek arról, hogy a munkaügy országos megszervezése terén még annyi sem történt, ami nem egy divatos munkaállam szerepéből, hanem egy olyan államiságból következne, amely természetes hivatáskörében megelégszik a közjó állapotának észszerű kialakításával. Totális háborúk lehetőségével számolva, higgadtan mérlegelve a magyar nemzettest rovására érvényesülő idegen népi erők munkáját, nem papírosmunka-alkotmányokat, nem pusztán elméleti értékű szociális chartákat sürgetünk, hanem olyan nemzeti munkarendszert, amely meghatározza a magyarság történelmi teherbíró képességét. Ezzel a gyakorlatias célkitűzéssel nem becsúszunk az elméleti elgondolásokat, mert időtálló, nem csupán múltó politikai divatokat kifejező irányelvek nélkül széthull minden konstrukció, mert a tengely hiányzik a szerkezetből.

Egy keresztény nemzet munkarendszerének elméleti alapvetése ugyancsak egyszerű: a munka az ember alkotó személyiségének kibontakozása a közjó érdekében. Az élethez való jogból következik minden munkaképes embernek munkára való joga, amely csak akkor valósulhat meg, ha a társadalom életében a jogok és kötelességek egyenarányban érvényesülnek. Munkaöröm szabadságot, magasértékű teljesítmény emberi méltóságot feltételez. Ez minden, mert egy keresztény társadalompolitika minden egyéb értékes elve és módszere ebből a néhány egyszerű alapelvből következik.

Nemzeti munkaszervezet elképzelhetetlen a társadalom munkaerejének szám-bavétele, működésének, életmegnyilatkozásának, belső forgalmának állandó szemmel tartása nélkül. Ezért minden szerves munkaügyi politikának előfeltétele, hogy megteremtse a pártoktól, részérdekek szolgálatára rendelt intézményektől független, pártatlan, szakszerű, az államtól irányított országos munkaközvetítő szolgálatot. Három évtizede minden magyar szociálpolitikus követeli, sürgeti ennek a magyar közintézménynek mielőbbi megszületését. Világszerte az országok sora megvalósította ezt és ezzel növelte a nemzetgazdaság teljesítőképességét. Hol vannak azok a titkos rúgók, hol érvényesülnek azok a fékező erők, amelyek minden ésszerű megfontolás, korszerű követelmény és megannyi külföldi tapasztalat ellenére megakadályozza azt, hogy legyen jól szervezett magyar munkapiac, hogy végre valahára kialakuljon az az intézmény, amely előfeltétele minden jól átgondolt tanoncpolitikának, minden szociális tartalmú iparpolitikának, minden nagyvonalú közmunkapolitikának és minden stílusos munkaökonómiának? Erre az intézményre kell reáépíteni a pályaválasztási tanácsadást, amely előfeltétele a munkásutánpótlás szociális és gazdaságos irányításának. Ezzel kell kapcsolatba hozni a munkafolyamatokat megfigyelő, elemző munkaügyi laboratóriumokat, amelyek nélkül nem lehet a magyar ember életkörülményeire és természeti adottságaira figyelemmel szabályozni a munkaütemet, a munkanap beosztását, a munkaszünetek és a munkaközi pihenők olyan elrendezését, amely a ki-merülés megelőzésével optimális mértékre fokozza az egyéni munkateljesítményeket.

Nézzünk más összefüggéseket. Az állam országos munkapiaci szervezete nélkül

nem lehet érvényesíteni és ellenőrizni a kollektív szerződéseket. Ez utóbbiak hiányában pedig elképzelhetetlen nyugalmi helyzetet teremteni a munkafeltételekért vívott küzdelmekben. Ezért, ha nem akarunk mindent köztörvénnyel szabályozni, hanem a társadalom belső erejének szabad fejlődése érdekében szerepet akarunk szánni a társadalmi öntevékenységnek, intézményesen meg kell teremteni az autonóm munkajog kifejlődésének és érvényének tárgyi feltételeit. Ezért a kollektív szerződések ügyével együtt rendeznünk kell az ilyen szerződések megkötésére alkalmas jogalanyoknak, a hivatásszervezeteknek évtizedek óta húzódó, sokat vitatott kérdését. Ezzel a kérdéscsoporttal függ össze a termelés békéjének minden intézményes biztosítója. A viták egyeztetésének módszere, a döntőbírói eljárás, a termelésben dúló kollektív viták, küzdelmek megelőzésének és semlegesítésének intézményes megoldása. Ezt mind meg kell oldani, ezzel mind törődni kell, nem azért, hogy a szakértők jókedvére kialakuljon egy testes munkaügyi törvénykönyv, hanem, hogy a jól megalapozott munkarendszer a nemzet testét, a népet erősítse.

A szabály, a jog, az intézmény azonban édeskeveset ér, ha nincsen szellem, amely életet ad a jognak és lendületet visz a megkövesedésre annyira hajlamos intézmények életébe. Ezt a szellemet csak a hivatástudat, a közért minden áldozatra kész szakmunka, a teljesítmény etikai jelentőségét értékelő társadalom tudja kialakítani. A szabad verseny, mindenkinek mindenkivel folytatott gazdasági harca, a kollektív érdekelletetek, az osztályharc az egyéni és a csoportegoizmust táplálja, bomlasztását idézi elő annak, amit nemzeti életrendszernek, közösségi munkateljesítménynek nevezünk. Ezért erősítenünk kell minden olyan apró életmegnyilatkozást, amely szerves élet fejlődését jelzi, ami arra vall, hogy valami természetes úton saját egyéniségének érvényesítésével utat tör és minden mesterséges képződménnyel, ha lassan is, de mindenkor sikerrel megbirkózik. Ezért kell elősegítenünk a hivatástudat gyarapodását, a foglalkozási közösségek kialakulását, a hivatásrendek szerves fejlődését, hogy a lehetőség szerint a társadalom maga termelje ki közösségi munkájának minden életformáját.

A keresztény állam azonban nem várhat időtlen időkig, amíg az etatizmustól agyongyámolított és ezért ellustult társadalom öntevékenyen kifejleszti a maga munkarendjét. A nemzet politikai sorsát látó és irányító államnak ismernie kell a történések irányát és ütemét, tudnia kell tehát, hogy a társadalmi munkarend öntevékeny kialakulásának a ritmusa nem egyszer sokkal lassúbb a nemzet felé viharzó történelmi sors járásánál. Ilyenkor az államnak kell sürgetnie a társadalmi fejlődést. Az államnak kell elhárítani az optimális nemzeti munkarend kifejlődésének akadályait. Az államnak kell megtörnie ama magángazdasági hatalmasságok, görcsösen védett monopóliumok erejét, amellyel maguk a gazdaságilag gyengébb népcsoportok még olya nagy igazságokkal aligha tudnak megküzdeni. Ma az államon a sor, hogy a nemzet munkarendjének megteremtése érdekében valóra váltsa mindazt, amit a mainál könnyebb élet idején a társadalom maga is elvégezhet. Az állam azonban nem akkor teremt maradandót a nemzet munkarendjének formálásával, ha az etatizmusnak merev elgondolásait kényszeríti a belső feszültségektől meggyengült társadalomra, hanem ha elébe siet a társadalom munkájának és megkönnyíti azoknak a szervezeti formáknak a kialakítását,

amelyeken a társadalom maga már dolgozik, de ezt a feladatát erőtlenségénél fogva csak lassan és tökéletlenül tudja megoldani. Az államnak tehát a társadalmi elvet kell érvényesítenie. Azt kell tennie, ami a társadalom természetéből következne, ha ez elég erős lenne. Az államnak erősítenie, nem pedig etatizálnia kell a társadalmat. Ez a szerves munkaügyi politika, ez nem a mának, hanem a hosszú, a szinte örökkévalónak elképzelt nemzetélet alakításának az útja. A nemzeti munka megszervezésének a politikáját valakinek akarnia kell. Valakiben összpontosulnia kell az eszmének, az elgondolásnak, az akaratnak és a hatalomnak. Nem az a fontos, hogy ki csinálja a nemzeti munkaügyi politikát, a múlthatatlan lényeg: legyen egyetlen tényezője ennek a politikának. A tervszerűtlen, az elszigetelt, az ötletszerű kezdemények és a taktikus látszatalkotások ideje régen lejárt, hiszen ezekből a nemzet máris kiábrándult. A társadalompolitikai szintézist, a nemzeti munka tervszerű egységét valakinek hordoznia kell, mert az érzelemnek, eszmének, akaratnak és a hatalomnak egyetlen személyben való összpontosulása nélkül nem lesz magyar munkarendszer, nem lesz szerves belső életerejében hatalmas magyar társadalom.

Társadalompolitika és reform

A szociálpolitika válságáról írnak az aggodalmaskodók, csődjéről pedig mindazok, akik a közhatalmi beavatkozást csak akkor tartják megengedhetőnek, sőt legfőbb közérdeknek, ha ők maguk lehetnek annak haszonélvezői. Már pedig a szociálpolitika nem lehet válságban, sőt csődbe sem juthatott, legfeljebb bizonyos szociálpolitikai irány, illetőleg egy szociális kurzus futhat holtvágányra. Tagadjuk a szociálpolitika csődjét, mert ennek beismerése az ember csődjének meghirdetésével lenne egyértelmű. Gyakorta vicinális utakra és politikai zsákutcába tévedt a szociálpolitika és képviselői a szociális gondolat professzionistáinak, bürokratáinak vagy kufárainak bizonyultak. Mind igaz. Ám az eszmék értéke nem szöszlőik nemességétől, hanem tartalmuk igazságától függ. Így a szociálpolitikai gondolatok és törekvések önmagukban hordozzák értéküket, függetlenül attól, hogy minő hatalmi szervezet vagy egyéni érdek állította a szociálpolitikumot a maga részérdekeinek szolgálatába.

A szociálpolitika „sui generis” célja az optimális, a mindenkor létező adottságok közepette elérhető legtökéletesebb társadalmi lét kialakítása. Nyilvánvaló, hogy a társadalomnak azokat az életkörülményeit nevezhetjük optimálisnak, amelyekben a társadalom természetének teljessége megnyilatkozhatik. Minthogy pedig bárminő létezőnek természete akkor valósulhat meg, ha gátlás nélkül betöltheti célját és rendeltetését, a társadalom természete akkor teljeseedik be, ha biztosítja a maga keretében az emberi természetből folyó társas igények kielégítését. A társadalom éppen azért csakis a benne élő emberek élethez való jogából származtathatja saját létjogát, amiből viszont az következik, hogy a létezés joga olyan mértékben illeti meg a társadalmat, amilyen mértékben benne és általa az ember létjoga érvényesül.

A létehez való jog sarkalatos elvéből és az értékeknek ennek megfelelő rendszeréből fakad a keresztény szociálpolitika, mint az ember oldaláról kiinduló ama törekvéseknek összessége, amelyek a legtökéletesebb társadalmi belső egységnek, a hierarchikus

értékrend uralma társadalmi feltételként elismert és kívánt közjó állapotának megvalósulására irányulnak. A keresztény szociálpolitikának ez az elgondolása két mozzanatot fejez ki. Egyik az, hogy törekvései az élethez való jog alapján társadalmi igényeket támasztó ember oldaláról indulnak ki, a másik az, hogy a célként kitűzött társadalmi állapot – a közjó – nem biológiai, vagy anyagi, tehát gazdasági eszmény, hanem az emberi méltóságot és életjogot garantáló és maradéktalanul megvalósító társadalmi valóság.

A keresztény szociálpolitika, amikor szembeszáll az ember létjogát megsemmisítővel fenyegető dologi világgal, beleütközik ennek a világnak gazdasági erőviszonyaiba. Ez a sorsa különben minden szociálpolitikának: kereszténynek, fajeszmenyesnek, anyagiassáknak egyaránt. Az ember princípiuma, a lelkes ember létjogának védelmében, összeütközik a gazdálkodásnak nem ritkán emberezzek életének rovására ható elveivel. Egykoron a kötöttség, céhszabályzatok, röghözkötöttség volt a gazdálkodásnak olyan elve, amely taposta a létjogokat. Ma ezt rentabilitásnak, jövedelmezőségnek hívjuk. Ez a tőkének hatalmi elve, a tőke létjogának modern formálója s így két létjog kel birokra: a tőkée meg az emberé. Ezt jelenti a tőke rentabilitásának és az ember élethez való jogának elvi ellentéte. A pusztán holnapig tekintő vállalkozó spekulációjától átfogott időtartamot, a „pillanatot” tekintve, az ember elve és a tőke elve kizárja egymást. A napjainkban mindinkább pótolható, sőt nélkülözhető ember megvédésének elve a rentabilitás rovására érvényesül, amikor érvényesül, mert hiszen a jövedelmezőség annál nagyobb, minél intézményesebben és eredményesebben védekezik a tőke az ellenelv igényével, annak szervezett vagy szervezetlen támadásával szemben. És ha a szent, mert transzcendens eredetű emberi princípium a maga igaza mellett a tömegezőkön felül erkölcsi erőket is mozgósít, a tőke hangja racionálisan kioktat. Hangoztatja, hogy rentabilitás nélkül nincs tőkegyűjtés, tőkeképződés nélkül nincsen foglalkoztatásra lehetőség; ha közhatalmi beavatkozás, vagy más szervezett hatalom – mint pl. a szakszervezet – megghiúsítja a rentabilis termelést, a holnap kenyere válik kérdésessé, mert ha a tőke nem reprodukálja önmagát, nem lehet felújítani és kiterjeszteni a termelő berendezést, nem lehet foglalkoztatni a munkaerőt és megghiúsul a szükségletfedezés. Szent tehát a rentabilitás elve – mondja –, mert ez a tőkeképződés elve, a holnapi és holnaputáni élet biztosítója. És az emberi princípium képviselője zavarban van, mert úgy érzi, hogy vele és az ő szerény, múlt, mai életjogával szemben a tőke az egész jövőnek, a következő munkás és nemmunkás nemzedékek életjogának ad hangot. Szinte úgy tűnik fel, hogy a szociálpolitikát követelő emberi elv antiszociális princípium, mert hiszen a mai nagyobb kenyérért évszázadok nemzedékeinek megélhetését veszélyezteti. Ezzel szemben a rentabilitásnak, a tőkeképződésnek elve hatalmas rendező gondolatnak látszik, hiszen érvényesítésétől a jövőbeli megélhetés, a holnapok és holnaputánok munkáltatásának mérték függ.

Ekként jutottunk el a rentabilitás elvének sorompójához, amelynek figyelmeztetése így hangzik: idáig szociálpolitikát, de ne tovább, mert különben holnap nem lesz szociálpolitika, de termelés sem. És az emberiség valóban sokat kérdezte, hogy vajon mindig csak holnapra lesz-e aktuális a lét jogának valóra váltása. Mindig vártuk a holnapot, az ígéretet, megálltunk a rentabilitás tilalomfájánál és tiszteltük azt. Vártunk.

Vártunk a holnapra, ámde ez a holnap nem egyszer még kevesebb ember számára jelentette az életjog valóra váltását. A szociálpolitika elment a tőke rentabilitásának határáig. Útja rövid volt, a lerongyolódott szűkös magyar életben egy tétova lépéssel máris a rentabilitás sorompójánál vagyunk. Az ember oldaláról kiindulva csak egy lépés és már a szociálpolitika gazdasági lehetőségének határához érünk és kimerítettünk minden lehetőséget. Utána már tehetetlenül veszteglünk.

Ezek szerint kár minden írás-beszéd: a szociálpolitika csödbe jutott, így hangzik az elvi ellenvetés. A „rentabilitás” jelszóra megáll a szociális haladás szekere. Igen keveseknek jut eszükbe, hogy mögéje tekintsenek e varázslatos elvnek és kételkedve megkérdezzék: mi mindennek a rentabilitása állíthatja meg parancsolóan az emberi elv térhódítását? Mitől is függ a nemzeti termelésben egy-egy magángazdasági siker mértéke? Szabad-e az emberérvényesítés abszolút határának azt tekinteni, ha a magángazdaság rentabilitását nem a munkabér magassága, a szociális védelem fejlettsége, az üzemi demokrácia intézményessége teszi kérdésessé, hanem a tőke árának magassága, a hitelszervezet hibás üzletvitel, a spekulációs kockázatoknak oktan vállalása?

Igen, mit feleljen erre a szociálpolitikus? Nos, mondja ki nyíltan, hogy a szociális védelem elhanyagolásával nem lehet a kizárólag munkaértékükre utaltakat büntetni azért, mert a vállalkozó kereskedelmi műveletlensége, vagy könnyelmű hitelezése, technikai járatlansága, az üzem telephelyének hibás kijelölése, a piacnak ügyefogyott áttekintése, az üzemtípus elavultsága és millió egyéb ok miatt veszedelemben forog valamely vállalat rentabilitása. A szociálpolitikus csak olyan vállalatok sikerét vagy sikertelenségét fogadhatja el mérték gyanánt, amelyek nemzetgazdasági nézőpontból hasznos iparok, társadalmi és technikai szempontból egyaránt értékes üzemtípusok, vezetésükben nem levantinus szellem és konjunkturális spekulációs nyereség utáni vágy érvényesül, hanem közgazdasági műveltség, pallérozott, észszerű kereskedelmi szellem, technikai tudás és emberökonómiai felkészültség. Ilyen vállalatok rentabilitásának határánál valóban önmagukban is szociális jellegű, embereltartó, népfenntartó intézmények. De ha egy spekuláns, uzsorának számító hitelfeltételekkel, idegen tőkét kapar össze, hogy azután pinceüzemekben, minden munkásvédelmi előírásnak fittyet hányva, reggeltől napestig összezsugorított béren dolgoztasson átmeneti konjunkturális helyzetek kiaknázása céljából – nem, az ilyen vállalatok rentabilitásának nincsen erkölcsi jogosultsága. A szociálpolitika lehetőségének határát a nemzetgazdasági szempontból hasznos vállalatokban dolgozó tőkék rentabilitásában kell látnunk. Törekvésünk tehát arra irányuljon, hogy tárgyilagosan meg tudjuk jelölni az ilyen vállalatok gazdasági sikerének komoly feltételeit, amelyek közé a gazdaságilag még elfogadható szociálpolitika is tartozik.

Az eljárási mód szerintük az, hogy a közhatalom termelési áganként, ezen belül pedig iparáganként a méreteknek minden kategóriájából válasszon ki több olyan tipikus vállalatot, amelyeknek tevékenysége nemzetgazdasági szempontból hasznos, telephelyük az átlagos jónak megfelel, idegen tőkéik igénybevétele észszerű feltételekkel történt, képzett vezetés alatt állanak s technikai felszerelésük az átlagosan megkívánható. Az üzemi és az üzleti titok szigorú megtartásával teljesen tárgyilagos, elismert

magángazdasági szaktekintélyek vizsgálják meg az ilyen üzemek önköltségszámítását és ennek alapján bírálják el, hogy a tipikus közhasznú vállaltok még milyen mértékű szociális terhet tudnak rentabilitásuk veszélyeztetése nélkül elviselni. A rentabilitás előfeltételeinek és határának ilyen megállapítása alapján azután meg lehet egy-egy iparágra vonatkozólag jelölni a szociálpolitika fejlődésének gazdasági határait. Ennek az eljárásnak természetesen áldozatul esnek több kontáruul vezetett, rossz telephelyű vállalat, de senki sem róhatná a szociálpolitika terhére, ha következményei megsemmisítik a vállalatoknak salakját és a termelés élődijét.

A szociálpolitika határa a vállalkozó tőkéjének rentabilitása, de nem a parazita vállalatoké, hanem azoké, amelyeknek működése közhasznú, nemzetgazdasági és társadalmi szempontból egyaránt. Előfordulhat, hogy a típusként kiválasztott közhasznú vállalatok önköltségszámításának ellenőrzése kimutatja: az adott körülmények között nincs szociálpolitikai fejlődésre lehetőség. Legtöbb esetben ez akkor áll elő a társadalomgazdaságban, ha nem a gazdálkodásban rejlő, ezen kívül ható tényezők következtében a viszonylagos optimális feltételekkel termelő magángazdaságok sem lehetnek rentábilisok. Ezek a gazdasági szempontból külsőnek minősített tényezők legtöbbször külpolitikai vagy belpolitikai mozzanatok. Kétségtelen például, hogy a történelmi magyar nemzetgazdasági egység szerkezetének megbontása szintén ilyen, a hazai magángazdálkodás rentabilitását gátló külpolitikai mozzanat. Ha tehát ebből az okból kérdéses a magyar magángazdaságok többségének a rentabilitása és ezt már parányi szociális előrehaladások is kizárttá tehetik, akkor a szociálpolitika fejletlenségének oka nem a benne rejlő emberi elvnek erőtlensége és gyakorlatiatlan volta, hanem az a hatalmi politika, amely a tőle kiváltott európai szerkezeti változásokkal megsemmisítette a „humanum” érvényesítésének gazdasági előfeltételeit. Ennek az állapotnak bekövetkezése éppen ezért nem is a szociálpolitikának, hanem a hatalmi politikának a csődje.

Mindazok a gátlások, amelyek a szociálpolitika fejlődését késleltetik, azt mutatják, hogy az ember oldaláról kiinduló szociálpolitika mindenütt rövidesen a gazdasági életnek olyan tényeibe ütközik, amelyek megghiúsítják az emberérvényesítés munkájának teljes sikerét. Ha tehát nem akarunk lemondani a dologi világ erőrendszerében vergődő lelkes ember létjogáról, akkor meg kell kerülnünk a szociálpolitika útjait keresztező sorompókat. Ha a szociálpolitika egyenes útjait járva nem tudunk eljutni a közjónak, társadalmi eszményként vágyott állapotába, akkor bele kell nyúlnunk a társadalomgazdasági erők összefüggéseibe, hogy új irányító elvek alkalmazásával új közgazdasági képletek kialakulását egyengessük. Nem a vagyonok és jövedelmek új arányairól szólunk, nem a piaci jelenségek és az ezekből adódó jövedelemmegoszlási tények szükségszerű módosításának időszerűségét hirdetjük. Tovább megyünk: ha a szociálpolitika célhoz nem ér, akkor az emberérvényesítésre nincsen más lehetőség, mint új kapcsolatokba igazítani a gazdasági erők munkáját.

A nemzetgazdálkodás jelenségeit kiváltó gazdasági erőknek az emberi létjogból kiinduló új arányba igazítása ma: szociális reform. Ha a rentabilitás a szociálpolitika gazdasági sorompója, akkor a szociális reformnak egyik célja éppen az legyen, hogy a rentabilitás megszűnjék a gazdasági siker jegye lenni. Hátra kell támadni – és pedig a

gazdasági siker és sikertelenség eredményeit kiváltó termelési erők hatásterületéről elindulva – a szociálpolitikát visszatartó rentabilitási elvet. Ilyen szociális reform egyértelmű a gazdálkodás étoszának, a tulajdon értelmének, a munka étoszának, a gazdasági jognak, a gazdálkodás céljának és a fogyasztási szokásoknak, az egyéni és társadalmi életformáknak megújulásával. Részleges, tétova, át és végig nem gondolt gyáva megoldások e téren mind, külön-külön és együtt kudarcba fulladtak. Ezért hiúsul meg minden stílustalan reformterv félénk végrehajtása. Csak szervesen összefüggő és átgondolt szociális reform indulhat meg a siker reményével. Az eddig szerkesztett ötéves tervek és racionális tervgazdasági elgondolások közös hibája, hogy a materializmusnak és a naturalizmusnak posványába fulladtak, mert bár rendet kerestek a termelésben és a fogyasztásban, meg e kettőnek egybehangolásában, de nem kísérelték meg összeegyeztetni a rendet és a gazdálkodás anyagi követelményeit a szabadsággal, a lét materiális kereteit a lelkes ember színes egyéniségével. A keresztény szellemű szociális reformnak éppen ez a célja: elvégezni azt, amit a rentabilitás elvétől korlátolt szociálpolitika el nem érhet, embert érvényesíteni a rend és a szabadság eszméinek koordinálásával, a lelkes ember metafizikai igényeinek kielégítéséhez szükséges anyagi előfeltételek megteremtésével és nem pusztán egy anyagelvű tervgazdálkodás valóra váltásával.

Ha már most a szociális reform ilyen széles távlatokat tár elénk, miért pepecselünk a szociálpolitika mindennapos „Kleinarbeit”-jében, miért nem vetjük azt sutba, hogy teljes erővel és lendülettel munkálhassunk a szociális reformnak ugyancsak a közjóban kicsúcsosodó ügyét?

A szabadság és egyenlőség Isten gondolatai az emberről – úgymond Prohászka Ottokár –, a szociális reform isteni gondolatok útját egyengeti. Egyéni és társadalmi életformák átalakulására irányul ez a reformgondolat, tehát sikerének első és legfontosabb feltétele a gondolatformák, a közmeggyőződések, a szellemi magatartások, az élet-, kiváltképpen a szellemi életszükségletek, röviden az emberek reformja. Kö- és jogintézmények reformját végrehajtja a társadalmi hatalmak parancsszava. Az emberi felfogás reformja azonban csak a hitbeli élményekről áthatott évtizedes szociálpedagógiai munkásságnak lehet mindennél értékesebb eredménye. És csak a korszerű embertípusra, a társadalom iránt nagyfokú és őszinte felelősségérzettel telt lelkeknek új közösségére lehet felépíteni a szociális reformnak gazdasági és jogi rendszerét. Mi történeik addig az emberrel, ha a megkövetelt, a halaszthatatlan, de nemzedékek munkáját igénylő szociális reformnak évtizedei alatt nincsen az emberi jogot még oly tökéletlenül, de mégis csak elmélyítő szociálpolitika?

Éppen ezért a szociálpolitika, amely a közjó állapotának társadalmi előfeltételeit és a lelkes emberek létjogait érvényesíti, nem szünetelhet a szociális reformkorszak alatt sem. A szociális reform célja, a közjó társadalmi állapota sohasem teljesedhetik be, ha a szociálpolitika hiányában méltóságukat elvesztett, erkölcsi és biológiai értékállóományukban megfosztott tömegek elvadult állatias ösztöneikkel átgázolnak az emberi jogok területén, megsemmisítvén minden szociális reformnak emberi feltételét.

Szociálpolitikát vagy szociális reformot? – hangzik napjaink kérdése. Feleletünk: embervédelmet, amelynek nagy gondolatában a szociálpolitika a történelmi és

társadalmi adottságoktól feltételezett irányban és iramban teremtse meg a szociális reform emberi előfeltételeit, utóbbi pedig fokozatosan szüntesse meg az emberérvényesítő szociálpolitikának ma még húsba vágó gazdasági korlátjait.

MAGYARY ZOLTÁN

Társadalomjóléti köztestületek

In: Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás.
Budapest, 1941, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 240–244.

Magyary Zoltán (Tata, 1888 – Héreg, 1945) jogász, közigazgatással foglalkozó tudós. Katonatiszti családban született Tatán. A piaristáknál folytatott középiskolai tanulmányait követően államtudományi oklevelet (1910), majd jogtudományi (1912) doktorátust szerez. Kiváló adottságainak köszönhetően végigjárja a köztisztviselői ranglétrát. Pályájának első fele a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz és a Klebelsberg Kúnó által irányított tudománypolitikához kapcsolódik. Az 1930-as évektől egyetemi tanári és az általa alapított/vezetett közigazgatás-tudományi intézetben végzett kutató munkássága válik meghatározóvá. Ekkorra már nemzetközi hírű közigazgatási tudós. Több nyelven beszélt, saját képességeit folyamatosan fejlesztette (pénzügytan, szervezélelmélet, gyorsírás), több külföldi tanulmányúton vett részt (Németország, Olaszország, USA, Szovjet-Oroszország). Feleségével, dr. Techert Margit filozófussal a szovjet front előtt menekülve 1944-ben Tatára, majd Héregre az erdészházba költöznek. 1945. március 24-én – az átvonuló szovjet csapatoktól elszenvedett atrocitások hatására – az önkéntes halált választják.

113. Társadalomjóléti köztestületek:

- a. Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI). 1925: XXXIV., 1927:XXL, 1928: XL. tc.
- b. Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI). 1925: XXXIV., 1927: XXL, 1928: XL. tc.
- c. Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet (OMBI). 1900:XVL, 1902: XIV., 1912: VIII., 1913: XX., 1936: XXXVI, 1938: XII., 1939:XVI. tc.
- d. Országos Ipari és Bányászati Családpénztár. (1938: XXXVI tc.)

A társadalomjóléti támogatást az állam már a világháború előtt kezdte saját alkalmazottain felül más társadalmi rétegek számára is biztosítani. Így az 1900: XVI. t.-c. a mezőgazdasági munkások és cselédek, az 1907: XIX. tc. az ipari és kereskedelmi alkalmazottak biztosítását szervezte meg baleset és az utóbbi törvény betegség esetére is. Az állam saját alkalmazottai részére 1912-ben új, előnyösebb nyugdíjtörvényt alkotott (1912: LXV. tc.) és bevezette a családi pótlék intézményét (1912: XXXV. tc.).

A világháború után külföldi államok példájára a társadalomnak további rétegeire terjesztették ki a biztosítás újabb ágazatait. Így az 1928: XL. tc. a betegség és a baleset elleni biztosítást kiterjesztette az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság elleni biztosításra is, a biztosítottak körét pedig az 1927: XXI. tc. az ipari és kereskedelmi alkalmazottakról azokra, akik a törvényben felsorolt belföldi vállalatok, magán- és közüzemek, (állami, törvényhatósági és községi) hivatalok, köztestületek, egyesületek és társulatok, alapok, alapítványok és foglalkozások körében, mint munkavállalók munkabér fejében szolgáltatást teljesítenek. Ezért az Országos Államkassza Intézet nevét Társadalombiztosító Intézetre kellett megváltoztatni (1928: XL. tc. 101. §). Nem terjed azonban ki ennek az intézetnek a hatásköre a mezőgazdaságra és az erdei termelésre, az állattenyésztésre, a halászatra, a kert- és szőlőművelésre, a selymeszetre és a méhészetre. Ez utóbbiak biztosítását viszont az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet látja el, amely az 1900. évi XVI. tc. által létesített és az 1913: XX. tc. által átszervezett Országos Gazdasági Munkáspénztárból alakult akkor, amikor annak feladatát a gazdasági munkavállalóknak (munkás, segédmunkás, napszámos, cseléd, l. 1938: XII. tc. 2. §), valamint a gazdasági munkavállalóknak (munkás, segédmunkás, napszámos, cseléd, l. 1938: XII. tc. 2. §), valamint a gazdasági munkavállalóknak (munkás, segédmunkás, napszámos, cseléd, l. 1938: XII. tc. 2. §), valamint a gazdasági munkavállalóknak (munkás, segédmunkás, napszámos, cseléd, l. 1938: XII. tc. 2. §) való biztosítására terjed ki. Betegség esetén a cselédek elhelyezéséről a gazda tartozik gondoskodni. (V. ö. alább, c. alatt.)

Legújabbban az iparban (kereskedelemben), valamint a bányászatban és a kohászatban foglalkoztatott munkások (munkás, napszámos, szolga, altiszt, továbbá a kereskedősegéd kivételével iparossegéd és más hasonló alkalmazott) gyermekei után gyermeknevelési pótlék rendszeresítése tágította a szociális támogatás körét olyan irányban, amely eddig csak a közszolgáltatásban volt kiépítve. Ennek fizetésére a szakmai családpénztárak és az Országos Ipari és Bányászati Családpénztár vannak hivatva (1938: XXXVI. tc.). (V. ö. alább, d. alatt.)

Mindezeknek a szolgáltatásoknak igazgatása nem bürokratikus szervekre, hanem az érdekeltek részvételével alakult köztestületekre van bízva.

- a. Az Országos Társadalombiztosító Intézet tagjai egyrészt a biztosításra kötelezettek, másrészt mindazok a munkaadók, akik ezeket foglalkoztatják. Az OTI, mint tagjaiból alakult testület, jogi személy. Jogokat szerezhethet és kötelezettségeket vállalhat és a törvény és az alapszabályok értelmében hatáskörébe utalt ügyeket önkormányzati alapon intézi. Az önkormányzatban a biztosításra kötelezettek és a munkaadók egyenlő számú képviselő útján vesznek részt (1927: XXI. tc. 97. §).

Az OTI részint központja, részint helyi szervei útján látja el feladatait. Helyi szervei az intézet kerületi és vállalati pénztárai, továbbá a Debreceni Kereskedelmi Betegsegélyező Pénztár. A kerületi székhelyeken kívül kirendeltségek létesíthetők.

Az OTI alá tartozó vállalati pénztárt alakíthat az a munkaadó, aki vállalatában vagy üzemében legalább ezer biztosításra kötelezettet foglalkoztat, ha ezeknek legalább kétharmad része hozzájárul a vállalati pénztár alakításához.

A betegségi biztosítást különállóan teljesítik a következő intézetek:

1. a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI);
2. a m. kir. Posta Betegségi Biztosító Intézete;
3. a m. kir. Államvasutak Betegségi Biztosító Intézete;
4. a közforgalmi magánvasutak betegségi biztosító intézetei;
5. a m. kir. Postatakarékpénztár Betegségi Biztosító Intézete;
6. a m. kir. Dohányjövedék Betegségi Biztosító Intézete;
7. a bányatárspénztárak, ideértve a diósgyőri m. kir. állami vas- és acélgyár, valamint a komlói m. kir. kincstári kőszénbánya társpénztárát is;
8. a Magyar Hajózási Betegségi Biztosító Intézet;
9. a Rabmunkások Biztosító Alapja.

Akiknek biztosítását ezek az intézetek teljesítik, azok az OTI-nak nem tagjai.

Az OTI önkormányzatát részint központi, részint helyi önkormányzati szervei útján gyakorolja.

Az önkormányzat központi szervei: a közgyűlés, az igazgatóság, az elnökség, a kártalanító bizottságok és az alapokat ellenőrző bizottság.

Az önkormányzat helyi szervei: a kerületi pénztári választmányok, a vállalati pénztári választmányok és a Debreceni Kereskedelmi Betegségélyező Pénztár választmánya.

A közgyűlés tagjait és póttagjait az OTI-nak a választói jog gyakorlására jogosult, biztosításra kötelezett és munkaadó tagjai mindkét érdekeltségből egyenlő számban választják meg. A választást mindkét érdekeltségen belül, külön-külön választócsoportok saját kebelükben gyakorlják, mégpedig a munkaadó-érdekeltségen belül a gyári, kézműipari, a kereskedelmi és a háztartási munkaadók, a biztosításra kötelezettek érdekeltségén belül pedig a munkások, a tisztviselők és a háztartási alkalmazottak csoportjában. A szavazás titkos.

Az OTI önkormányzata széleskörű: kiterjed az alapszabályok és a költségvetés megállapítására, az igazgatóság és bizottságok megválasztására, a szolgáltatásokkal kapcsolatos kérdések szabályozására, amennyiben azokról a törvény nem rendelkezik, a tartalékalapok gyűjtésére és felhasználására.

A köztisztviselői jelleget bizonyító vonások a következők:

1. Az intézet elnökét és alelnökeit a minisztérium előterjesztésére az államfő nevezi ki; bármikor felmenthetők. Tisztségük nem fizetéses, de az állami költségvetés terhére tiszteletdíjban részesülnek. Az elnök az önkormányzat minden központi szervének elnöke és a központi szervek érvényes határozatot csak az elnöknek vagy helyettesének elnöklete alatt hozhatnak.
2. Az OTI kinevezett, illetőleg felvett alkalmazottai intézeti alkalmazottak, de közhivatalnokok. Képesítésükre, jogaikra, kedvezményeikre és kötelezettségeikre, fizetési osztályaikra és szolgálati viszonyukra, valamint az alkalmazottaknak és özvegyeiknek és árváiknak ellátására, ideértve a Közigazgatási Bíróság hatáskörét is, az állami tisztviselőkre és egyéb állami alkalmazottakra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. Az OTI alkalmazottait az államfő, illetve a belügyminiszter nevezi ki éppugy, mint az állami

alkalmazottakat. Az OTI alkalmazottainak illetményei és az alkalmazottaknak, valamint özvegyeiknek és árváiknak nyugellátási díjai az intézetet terhelik. Központi vagy kerületi szolgálati beosztásuk iránt a belügyminiszter intézkedik. Az alkalmazottak az önkormányzati szervek határozatait a törvényes korlátok közt foganatosítani kötelesek.

Az OTI a biztosítottak orvosi ellátását az erre szerződéssel vállalkozó orvosok útján teljesíti (1927: XXI. tc. 92–117. §).

Az alkalmazottak tekintetében az OTI helyzete tehát fordított, mint a vármegyéké. A vármegyék maguk választják alkalmazottaikat, de azok fizetésüket az állami költségvetés terhére élvezik. Az OTI alkalmazottait, az orvosok kivételével, az állam nevezi ki, de illetményeik az intézetet terhelik. Mégis mindkét esetben joggal beszélünk önkormányzatról, mert annak nem az a lényeges követelménye, hogy az autonóm testület alkalmazottait maga válassza és maga fizesse, hanem az, hogy legyenek alkalmazottak, akikkel az önkormányzat rendelkezhetik és akik a határozatait végrehajtják. Ez pedig mindkét esetben biztosítva van, többek közt azáltal is, hogy az önkormányzat az alkalmazottak ellen fegyelmi eljárást rendelhet el és abban alsó fokon saját szerveivel bíraskodik.

3. Az OTI-nak a törvény alapján járó szolgáltatások közadók módjára behajthatók. A törvények megsértése számos esetben kihágásnak minősül.

b. A Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI, 1. 1927: XXI. tc. 180–182. §, 1928: XL. tc. 101. §) önkormányzatára, elnöksége és alkalmazottai jogállására és a felette gyakorolt miniszteri felügyeletre az OTI-ra vonatkozókhöz hasonló rendelkezések érvényesek. A MABI biztosításra kötelezett tagjai azok, akik Budapest, Budafok, Kispest, Pestszenterzsébet, Rákospalota és Újpest területén levő vállalatokban, üzemekben, hivatalokban és foglalkozásokban, mint munkavállalók dolgoznak.

c. Az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet (OMBI).

Az OMBI önálló jogi személy, amelynek önkormányzata van. Központi igazgatósága 12 tagból áll. Az Országos Mezőgazdasági Kamara a tíz kataszteri holdat meghaladó birtokkal rendelkező birtokosok érdekeltségi csoportjaiból együttvéve két tagot, a munkavállalói érdekeltségi (első) csoportból négy tagot, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület és a Magyar Földbérlek Országos Szövetsége tagjaik sorából egy-egy tagot, végül a Magyar Gazdatisztek és Erdőtisztek Országos Egyesülete tagjai sorából négy tagot küld az igazgatóságba (1936: XXXVI. tc. 22. §). A kiküldetés három évre szól. A központi igazgatóság elnökét a földművelésügyi miniszter szintén három évre nevezi ki. Az intézet ügyvitele élén a vezérigazgató áll, akit szintén a földművelésügyi miniszter nevez ki.

Az intézet az összes állami, törvényhatósági és községi adók alól mentes. Bélyeg- és illetékmentességet is élvez.

Az intézet bevételei: a. a biztosított munkavállalók járulékai; b. a munkaadók járulékai (1900: XVI. tc. 8. §), illetve a földadó alá eső ingatlanok tulajdonosainak (haszonélvezőinek, javadalmasainak) hozzájárulása (1938: XII. tc. 18. §, 1939:

XVI. tc. 6. §); c. az állam hozzájárulása; d. a törvényhatóságok hozzájárulása; e. adományok és büntetéspénzek. Az a. és b. alatti járulékok közadók módjára hajtathatók be.

Az intézet ügykezelése a földművelésügyi miniszter felügyelete és ellenőrzése alatt áll.

Az intézethez a földművelésügyi miniszter kormánybiztost nevez ki, aki az üléseken részt vesz és a határozatok ellen óvást emelhet. Az intézet ügyrendjét a földművelésügyi miniszter állapítja meg.

Ad a.-c. Minden olyan per, amely a fenti társadalombiztosító intézetek valamelyike és a munkaadó vagy a biztosított közt, akár a munkaadó és a munkavállaló közt, vagy két munkavállaló közt keletkezik, a társadalombiztosítási bírászkodás útjára tartozik. A társadalombiztosítási ügyekben első fokon a kir. járásbíróságok, második és végső fokon a budapesti kir. ítélőtábla járnak el (1932: IV. tc).

d. Az Országos Ipari és Bányászati Családpénztár (1938. évi XXXVI. tc.).

Az iparban, kereskedelemben, valamint a bányászatban és kohászatban foglalkoztatott munkások gyermekei után fizetendő gyermeknevelési pótlék minden gyermek után havi öt pengő. Ennek fedezésére a munkaadók kötelesek alkalmazottaik számával arányos járulékot fizetni. A gyermeknevelési pótlékra való igényjogosultság megállapításával, valamint a gyermeknevelési járulék befizetésével és a pótlék kifizetésével járó teendőket a szakmai családpénztárak látják el. Nyolc szakmai családpénztár van, amelyek a következők: I. sz. a vas-, fém- és gépiparra; II. sz. a kő-, föld-, agyag-, azbeszt-, üveg- és építőiparra; III. sz. a fa-, csont-, papír- és sokszorosító iparra; IV. sz. a bőr-, söрте-, szőr-, toll- és vegyeszeti iparra; V. sz. a fonó-, szövő- és ruházati iparra; VI. sz. az élelmezési iparra; VII. sz. a bányászatra, kohászatra és közhasznú villamos üzemekre; VIII. sz. a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter hatáskörébe utalt ipari (kereskedelmi) szakmákra.

A szakmai pénztárak jogi személyek (1938: XXXVI. tc. 13. §). Felállításuk és igazgatásuk költségét a munkaadók viselik. Az egyes szakmai pénztárak élén az igazgatóság áll, amelynek tagjait az iparügyi miniszter az érdekelt munkaadók és munkavállalók, valamint ezeknek a körén kívülálló szakférfiak sorából egyharmad-egyharmad arányban három év tartamára nevezi ki. Az alkalmazottakat az igazgatóság meghallgatásával a miniszter nevezi ki. Ugyanő állapítja meg az ügyviteli szabályzatot.

A szakmai pénztárak működésének ellenőrzésére az Országos Ipari és Bányászati Családpénztár van hivatva, amelynek ügyvitelét állami és egyéb alkalmazottak az állami költségvetés terhére látják el. Az ügyvitel élén az igazgató áll. A 21 tagú felügyelőbizottság elnökét a kormány, tagjait az iparügyi miniszter három évre nevezi ki.

Mind az országos, mind a szakmai családpénztárak közadók és illetékek alól mentesek. A törvény megsértése több esetben kihágást alkot.

A törvény alapján felmerülő vitás ügyekben első fokon az illetékes szakmai családpénztár, másod- és végső fokon az Országos Családpénztár igazgatója jár el. [...]

2.1.4. További ajánlott irodalom

Társadalomtörténet:

- Boldizsár Iván: A magántisztviselők szociális helyzete. Magyar Szemle, 12. évf. (1938) 1. sz. 330–338.
- Erdei Ferenc: A magyar társadalom a két világháború között. In: Erdei Ferenc: A magyar társadalomról. Összegyűjtött művek. Budapest, 1980, Akadémiai. 291–346.
- Féja Géza: Viharsarok. Budapest, 1980, Szépirodalmi.
- Fellner Frigyes: Csonka-Magyarország nemzeti jövedelme. Budapest, 1930, MTA.
- Illyefalvi Lajos: A főváros polgári népességének szociális és gazdasági viszonyai. Budapest, 1935, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala.
- Laky Dezső: A kereskedők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. Budapest, 1930, Székesfővárosi Házinyomda.
- Laky Dezső: Az iparosok szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. Budapest, 1930, Székesfővárosi Házinyomda.
- Matolcsy Mátyás: Az életszínvonal alakulása Magyarországon 1924–1944. Budapest, 1944, Magyar Ipari Munkatudományi Intézet.
- Ottlik László: Nemzet és nemzetiség. Lugos, 1930, Húsvéth – Hoffer Ny.
- Szabados Mihály: Földmunkáskérdés, munkástelepítés, munkaalkalmak. Budapest, 1936, Földmunkás-szövetkezeti Központ.
- Thirring Lajos: Népünk foglalkozása. Magyar Statisztikai Szemle, 25. évf. (1944) 6. sz. 191–209.
- Weis István: Mai magyar társadalom. Budapest, 1930, Magyar Szemle Társasága.

Társadalompolitika:

- A társadalomtudomány és a munkásság. Budapest, 1940, MSZDP.
- Angyal Béla: Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez, 1919–1936. Dunaszerdahely, 2004, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum.
- Balás Károly: A szociálpolitika fő kérdései. Budapest, 1929, Pallas Rt.
- Gömbös Gyula: Egy magyar vezérkari tiszt bíráló megjegyzései forradalomról és ellenforradalomról. Budapest, 2017, Attraktor.
- Haller István: Keresztény politika. Budapest, 1926, Apostol Nyomda Rt.
- Hilscher Rezső: Az üzemi szociálpolitika. Szociális Szemle, 1. évf. (1939) 1. sz. 194–197.
- Hilscher Rezső: Bevezetés a szociálpolitikába. Budapest, 1928, Szövétnek.
- Illyés Gyula: Pusztulás. Budapest, 1933, Nyugat.

- Klebelsberg Kuno: Jöjjetek harmincas évek. In: Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei, törvényjavaslatai 1916–1926. Budapest, 1927, Athenaeum.
- Klebelsberg Kunó: Világválságban. Budapest, 1941, Athenaeum.
- Németh László: A minőség forradalma – Kisebbségben. Politikai és irodalmi tanulmányok, vitairatok. Budapest, 1992, Püski.
- Szabó Dezső: A magyar középosztály megteremtése. Budapest, 1935, Ludas Mátvás.
- Székfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1935, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Teleki Pál: Magyar politikai gondolatok. Sajtó alá rendezte: Kovrig Béla. Budapest, 1941, Kn.
- Weltner Jakob: Forradalom, bolsevizmus, emigráció. Budapest, 1929. Világosság Ny.

Szociálpolitika:

- A magyar társadalombiztosítás ötven éve: 1892–1942. Budapest, 1943, Országos Társadalombiztosító Intézet.
- Esztergár Lajos: A magyar szociálpolitika feladatai. I. köt. Pécs, 1940, Kultúra.
- Kovrig Béla: Magyar társadalompolitika (1920–1945). I–II. köt. New York, 1954, Kis Magyar Könyvtár.
- Magyary Zoltán (szerk.): A szociális vármegye. Budapest, 1941, Magyar Közgazdaságtudományi Intézet.
- Mihelics Vid: A szociális állam. Budapest, 1931, Szent István Társulat.
- P. Oslay Oswald: Az egri norma. Budapest, 1931, Egri Ferences Szegénygondozó Nővérek.
- Vass József: Az 1927–1928-as társadalombiztosítási reform törvényjavaslatai (parlamentari vita). Képviselőházi Napló (1927–1928).

2.2. Kiemelt társadalom- és szociálpolitikai kérdések

2.2.1. Trianon társadalmi hatásai

FÖLDES BÉLA

A trianoni békeparancs hatása a magyar közgazdaságra

In: Apponyi Albert et. al: Igazságot Magyarországnak!

A trianoni békeszerződés következményeinek ismertetése és bírálata.

Budapest, 1928, Magyar Külügyi Társaság. (258–309). 205–209.

Földes Béla (1881-ig Weisz) (Lugos, 1848. szeptember 25. – Budapest, 1945. január 18.) közgazdász, statisztikus. 1867 és 1971 között végezte egyetemi tanulmányait a pesti, a bécsi és a lipcsei egyetem jogi és közgazdasági fakultásain. 1872-ben a pesti egyetemen jogi és államtudományi doktori címet szerzett, és a Fővárosi Statisztikai Hivatal munkatársa lett, ahol az igazgatóhelyettesi posztig jutott. 1873-tól tanított a budapesti Kereskedelmi Akadémián, 1875-től a Budapesti Egyetemen, 1879-től a nagyváradi Jogi Akadémián. 1896–1897-ben és 1912–1913-ban a bölcsészkar dékánja, majd 1917–1918-ban rektor volt a Budapesti Egyetemen. 1885-ban a Nemzetközi Statisztikai Intézet, 1891-ban a brit Statisztikai Társaság tagjává, 1893-ban az MTA levelező, 1901-ban rendes tagjává választották. 1883 és 1886, illetve 1900 és 1917 között a Nemzetgazdasági Bizottság jegyzője és előadójaként tevékenykedett. 1905-től függetlenségi párti, 1909-től Justh-párti országgyűlési képviselő volt. 1917 és 1918 között, az Esterházy- és Wekerle-kormányban tárca nélküli miniszterként működött. 1918-ban titkos tanácsosi címet kapott, 1923-tól a Statisztikai Társaság tagja, 1926-tól a Társadalompolitikai Társaság és a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Egyesületének elnöke, valamint a Magyar Külügyi Társaság szakosztályi elnöke volt.

A trianoni békeparancs hatása a magyar közgazdaságra című írása a Magyar Külügyi Társaság által kiadott reprezentatív kötetben jelent meg, hogy az 1927-ben felendülő revíziós propaganda alátámasztására szakmai és politikai érvekkel szolgáljon a békeszerződés okozta anyagi és társadalmi problémák bemutatására. Bár Apponyi Antal, Földes Béla és a többi szerző írása alapvetően politikai indíttatású, tényszerűen mutat rá a békediktátum következtében kialakult helyzet súlyos nehézségeire.

Magyarország megcsonkításának egyik oka az a körülmény, hogy a felülmaradt nagyhatalmak arra törekedtek, hogy a világ összes nagy értékeinek, összes gazdasági lehetőségeinek, különösen pedig összes nyersanyagainak lehető nagy részét megszerezzék, vagy legalábbis azok felett ellenőrzést gyakorolhassanak. Úgyszintén gyakorolhassanak ellenőrzést a gazdasági forgalom és annak irányai felett, nehogy az olyan irányokat kövessen vagy keressen, amelyek amaz államok érdekeivel ellenkeznek és melyek a közép-európai államok érdekeit szolgálják. Nemcsak Magyarország területe, nemcsak Magyarország népessége, nemcsak nemzeti vagyona mint olyan kellett, hanem kellett a fa, a vas, a szén, a földgáz, a só, a vízierő, a hasznos állat stb. és ezen gazdagságoknak a győztesek szellemében az érdekeiknek megfelelően való felhasználása. Mert függőségben akarják tartani, megadóztatni az egész világot. Hozzá természetesen gazdagítani akarják mindazokat az államokat, melyek a Nagyhatalmaknak súlyos milliókkal tartoznak, mely milliók visszafizetését így talán mégis remélhetnék. Magyarország megfosztva természeti kincseitől, megfosztva nemzeti vagyonának és nemzeti jövedelmének nagy részétől, megfosztva a lehetőségtől nemzeti érdekeinek megfelelő közgazdasági politikát követni, lassú halálra van ítélve, mert semmi oly erőforrása nincs, amelyből elegendő életerőt meríthetne. Magyarország, melynek búzáját, lisztjét, fáját, állatait és állati termékeit, borát, cukrát a nemzetközi piacokon ismerték és keresték, a trianoni parancs lehetetlen intézkedései folytán páriává vált. [...]

Trianon súlyos következményei hatásaként megállapítható a középosztály pusztulása, mely még az elsőrendű életszükségletek kielégítésére sem képes. A napi krónika hajmeresztő képet festett az uralkodó nyomorról. Sok ember hajléktalanná vált és százezrek tódultak az elszakított részekből hazájukba, ahol azonban csak nyomor várt rájuk. Sokaknak pusztulását ideig-óráig elodázta a régi vagyontárgyak eladása, mire még olyanok is rákényszerültek kik valamikor gazdagságban, jómódban éltek. Ezer és ezer ember vagonokban lakott. Ha a nyomor egy részét a háború következményének kell tekinteni, egy nagy része azonban mindenesetre a trianoni parancssal függ össze. Feltétlenül áll ez a menekültekre nézve. Ezeket Trianon juttatta koldusbotra, kiűzván őket ősi lakóhelyeikből, vagyonukból, állásaikból. Ezeknek száma pedig eléri a 4–500 000-et, kiknek fenntartása nem csekély pénzügyi terhet jelent a köz szempontjából. [...]

Az emberek kisodortattak életpályájukból és kétségbeesetten kapkodtak a kínáló keresethez essék az bármilyen távol régi foglalkozásuktól, régi társadalmi helyzetüktől, jobb neveltetésüktől, magasabb műveltségüktől. A pap megy matrónnak, a tanító megy kocsi tisztítónak, az egyetemi hallgató megy plakátragasztónak. Szét vannak szakítva mindazok a finomabb kötelékek, melyek a társadalomban magasabb, tartósabb egységeket teremtettek. Az emberek ide-oda dobatnak, ma itt vannak, holnap másutt. Veszendőbe megy a foglalkozáshoz való ragaszkodás, annak hivatásként, életfeladatként való felfogása, annak önönmagának való becsülése. Egy széthullott kéve, egy szerteszt szaladó nyáj képe a társadalom, mert Trianon óta bizonytalanná vált minden, bizonytalanná vált elsősorban a mindennapi kenyér. [...]

Míg Nagy-Magyarország népsűrűsége 1910-ben négyzetkilométerenként 64,2, addig Csonka-Magyarországnak népsűrűsége 91; tehát majdnem 50%-kal nagyobb, mint abban a Magyarországon, mely egy konszolidált, gazdaságilag gyarapodó államszervezet volt. A népsűrűség tudvalevőleg különösen a foglalkozási rendszer kialakulására van jelentékeny befolyással. Sűrűbb népesség csak az iparban és kereskedelemben talál megfelelőbb alkalmazást, esetleg a kivándorlás sem kerülhető el. Ma, midőn a régi bevándorlási államok elzárkóznak az utóbbi expériens alig kínálkozik. Az ország gazdasági sorvadása mellett viszont az ipar és a kereskedelem megfelelő felszívóképességgel nem bírnak, hiszen minden téren személyredukció, elbocsátás következett be. [...]

A trianoni békeszerződés által okozott megcsonkítás alapján megrendítette az ország gazdasági struktúráját. Magyarország úgy nyersterméneinek gazdagsága, mind magasabb gazdasági kultúrfokánál fogva arra volt predesztinálva, hogy agrár-indusztriális állam legyen. Ez irányban a háború előtt egészséges haladást találunk. Ezáltal keresetet is bírt nyújtani az ország népessége azon részének, mely fukarabb területen lakott. Agrárterméneinek feleslegével képes volt a külföld iparcikkeit megvásárolni. A népesség egészséges szaporodást mutatott, a jólét emelkedett, a városok kultúrközpontokká váltak. Mindez a trianoni parancs következtében megváltozott. Magyarország elvesztette azokat a piacokat melyeken eddig agrárterméneinek feleslegét elhelyezte és ezáltal mezőgazdasága igen súlyos helyzetbe került. Másfelől az ország ipara elvesztette nyers-terményeit, melyeket most kénytelen külföldről behozni. [...]

A kereskedelmi mérleg kedvezőtlen alakulása pedig az ország fokozatos eladósodásához vezet, ami továbbá kedvezőtlenül befolyásolja az ország fizetési mérlegét és a nemzetközi árfolyamokat. Ehhez még hozzá kell venni, hogy az ország számos városa, 139-ből 92 elveszett, mindmegannyi intenzív gazdasági kultúrával, erős iparral és kereskedelemmel, munkaképes és fogyasztóképes, gazdaságilag aktív népességgel. Egy ennyire gazdaságilag aláaknázott országban a társadalmi és politikai helyzet is labilissá válik, az elégedetlenség és szegénység remédiomot keres, és kalandos utakra terelődik. Így tette tönkre a trianoni parancs az ország gazdasági struktúráját, mely azon az úton volt, hogy egy erős, harmonikus gazdasági egységet képezzen Európa közepén. [...]

Súlyos csapást jelent a trianoni paktum a munkásosztályra nézve is. Nagyon megsűkül a munkapiac. A munkásnak, aki azelőtt egy nagy haladó ország számtalan lehetőségeit látta maga előtt, ma egy szegény, csonka, a fejlődés kevés tényezőjével rendelkező országban kell keresni munkaalkalmat, megélhetést. A munkabérek alakulása is ezen kedvezőtlen mozzanatok hatása alatt áll. Természetesen sínlyi a munkás egyúttal mindazokat a káros hatásokat, melyek Trianon a nemzet minden fiára gyakorol. A közélet nehéz küzdelmei is hatnak a munkásra, ki ma a közügyek iránt érdeklődik, és aki tudja, hogy sorsa és emelkedése szorosan összefügg az ország sorsával és emelkedésével. A családi élet meggyengülését is különösen a munkás érzi, ki nem a családon kívül keresi a boldogság iránti vágy kielégítését. Az idősebb munkás nehezen tud az új viszonyokhoz alkalmazkodni, már nemigen cserélheti foglalkozását és munkahelyét, és elsorvad. A fiatalabbakat az elégedetlenség teljesíthetetlen ábrándok felé kergeti, melyek a társadalom nyugalmát, rendjét veszélyeztetik. [...]

A trianoni parancs olyan pénzügyi terheket rótt az országra, amelyek az elviselhetetlenségig kegyetlenek. A jóvátétel többrendbeli akut alakja, a nyugdíjterheknek a menekült tisztviselők által okozott katasztrofális megduzzadása, bizonyos adóságoknak terhes valorizációja, a zsoldoshadsereg tartása, a sokféle külföldi bizottságoknak magas illetményei és költségei, a természetben való szolgáltatások, vasúti, hajóanyagok kiszolgáltatása és sok más trianoni átkos intézkedés oly helyzetbe sodorták az állam pénzügyeit, mely végromlással fenyeget. Amellett elvesztette az ország jövedelmi forrásainak jelentékeny részét, adóalapjainak széles területeit, adóalanyainak millióit, pénzügyi szervezetének összeműködését, gazdasági életképességét. Csak a bevételek kíméletlen fokozása és a kiadások kíméletlen csökkentése útján lehet a Trianon által ásott sírt elkerülni. De a bevételek ily mértéktelen fokozása nem volt lehetséges anélkül, hogy a magángazdaság érdekei veszélyezteszenek, a mezőgazdaság, az állattenyésztés, az ipar és kereskedelem létérdekeiben megtámadtassanak. Másfelől, a kiadások leszállítása csak nagy gazdasági, kulturális és szociális érdekek veszélyeztetésével volt lehetséges.

SZEKFŰ GYULA

Három nemzedék és ami utána következik

Budapest, 1935, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 244–251., 312–338.

Székfű Gyula (Székesfehérvár, 1883. május 23. – Budapest, 1955. június 29.) történész, publicista, politikus. A Budapesti Egyetem bölcsészkarán szerzett történelem, német, francia szakos diplomát 1905-ben. 1905–1906 között a Nemzeti Múzeum, 1907-től a bécsi udvari levéltár munkatársa, közben 1908–1910 között gyakornokként az Országos Levéltárban is dolgozott. Bécsből 1924-ben települt haza. 1916-tól egyetemi magántanár, 1925-től a Budapesti egyetem kinevezett professzora volt. 1925-ben az MTA levelező, 1941-ben rendes tagjává választották. Hóman Bálinttal közösen nagy összefoglaló munkát írt a magyar nemzet történetéről. A korszak elismert történésze volt, munkásságát 1930-ban Corvin-koszorúval díjazták. 1927-től 1939-ig a mérsékelt konzervatív irányzatú Magyar Szemle szerkesztője, 1939-től 1944-ig pedig a németellenes Magyar Nemzet publicistája volt. 1945-től 1948-ig moszkvai magyar követ, 1953-tól országgyűlési képviselő volt, 1954-től bekerült Elnöki Tanácsba.

A Három nemzedék és ami utána következik című munkája egy korábbi írása folytatása volt. 1920-ban jelent meg a Három nemzedék, amely 3 kiadást ért meg. 1934-ben Székfű egy új fejezettel bővítette ki a munkát, így született meg ez a könyv, amit a következő évben újra kiadtak. A mű az 1848-as, az 1867-es, a századfordulós és a Trianon utáni magyar társadalmi, politikai folyamatokat foglalta össze, elutasítva a revolúciót, kiemelve a középosztály problémáit és a zsidóság hazai térfoglalását.

A magyar kapitalizmus 67 körül az osztráknak fiókvállalkozása. A magyar iparvállalatok megállapíthatólag osztrák tőkével alakulnak, még akkor is, midőn az intézmények élén ősi magyar nevek kápráztatják a közönséget. Első vasutjaink egytől-egyig idegen kézen vannak, alkalmazottjaik nagy többsége osztrák-német, kiknek Baross Gábor által történt ukázszerű megmagyarosítását nemzeti eseménynek kell tartanunk. Persze a külföldi tőke óvakodik a gyarmat kezelésében oly rendszabályoktól, melyek saját otthoni vállalatait érintenék, azoknak komoly konkurenciát teremtenének. Az új magyar vállalatok nem a legmagasabb fokú gyártmányokat termelik, megelégszenek a nyerstermények első feldolgozásával, félgyártmányokkal, melyek külföldre szállítatván, az osztrák üzemekben nyerik a tőkélyt és magas értéket, hogy azután mi újra visszavásároljuk. Egyetlen példa: finom bőrárunk nem nálunk készülnek, holott mi, állattenyésztők, volnánk arra hivatottak, hanem Bécsben, melynek mi adjuk feldolgozásra a nyersanyagot s tőle megvesszük a kész árucikket.

Ez a helyzet a már ismert gazdasági viszonyokból természet szerint adódott, s mint ilyen, következése volt a Mária Teréziától kezdve gyakorolt osztrák iparpolitikának, nem pedig a 67-es kiegyezés közös vámterületének. Elég két század fejlődését egyvégtében áttekinteni s rögtön látjuk, hogy a helyzet éppen 67 óta javult, gyarmati függésünk a 48, sőt 67 előttihez képest folyton könnyebb lőn. Külön vámterület esetén talán kizárhattuk volna az osztrák tőkét, de akkor maradtunk volna vagy szegény tőkétlenséggel, megfúltunk volna saját zsírunkban, vagy pedig máshonnan kaptunk volna idegen tőkét, mely aztán fejletlenségünket éppen úgy kihasználta volna, mint Ausztria. Bajunk százados hátramaradás eredménye lévén, rajta egyszerre, törvényekkel, vámvonalakkal nem lehetett segíteni. Mint legutóbb fejlődő ország, mely nyugati szomszédjai után lép be a kapitalizmus közösségébe, természetes hátrányban voltunk a fejlettebbekkel szemben. E hátrány csak lassan volt paralizálható. És mi sem természetesebb, minthogy e tőkét nekünk az az állam adja, új fellendülésünket az fölözze le, melyre mi nyersterményeink eladása végett leginkább rá voltunk utalva. Ausztria és Magyarország közt a *do ut des* elve érvényesült, mégpedig, mivel mi voltunk a gyöngébbek, nem egyszer úgy, hogy túlfizetésre kénytelenítettünk.

Hirtelen változást csak az a körülmény eszközölhetett volna, ha az eddig harcos és jogász nemzet egyszerre, máról holnapra, kereskedelmi és ipari tehetségnek bizonyul. Ez azonban nem történt meg. Ellenkezőleg, gazdasági életünk lassú bontakozásának egyik oka az, hogy a magyarság ez új korszakban is húzódozott e pályáktól. Az alacsony műveltségű osztályokat, a paraszti tömegeket nem érheti itt szemrehányás, őket eléggé elfoglalta a szabad birtok, az újonnan megnyílt önálló agrárpálya, de a kiváltságos osztályok nem menthetők fel bizonyos felelősség alól. Mint föntebb láttuk, a korábbi közbirtokosok és középnemesek tekintélyes hányada volt kénytelen jobbágyfelszabadítás és abszolútizmus nyomása miatt házi tűzhelyét elhagyni, új egzisztenciát keresni. Csekély éleslátással megtalálhatta volna ezt, ha a kapitalizmus győzelmes szekerebe kapaszkodik, ha földes uraság helyett ipari és kereskedelmi pályára megy. Így a föld terményei a magyar földművelőtől magyar kézen át, magyar közvetítéssel jutottak volna el a hazai vagy külföldi fogyasztóhoz. Sajnos, az ősi szenvedélyek nem

engedték ezt. A volt privilegizált osztályok görcsösen ragaszkodtak az „úri“ pályákhoz, s inkább végkép leszállottak, fokról-fokra csúszva, a társadalmi létrán, semhogy hirtelen kiragadják magukat megszokott körükből és az ipari produkció vagy kereskedelem szolgálatába álljanak. A tönkrement agrár-családok fiai városokba tódultak s ott megszállták az állami, megyei, városi hivatalokat, le egész az írnokságig, mert ezen helyeken, korlátolt látkörük és világot nem ismerő felfogásuk szerint továbbra is „urak“ – más nyelvre ily értelemben le nem fordítható szó! – maradhattak. Az ősi földről elszakított magyarság így indult neki a tévelygésnek, miután az első lépést, a hivatalba állást már megkönnyíté neki Tisza protekciós politikája, s az államhivataloknak tőle eszközölt szaporítása. Legújabb történetünkre fontos tény ez: az új kapitalizmusban a magyarság nemcsak tőkével nem, de vezető szellemmel, ipari és kereskedelmi üzembeli munkával sem vett részt. [...]

A nemesség hatalma, vezető szerepe nem is a birtokon alapul. Már a második korszakban is láttuk, hogy azon osztály, mely Tisza Kálmán hagyományaihoz képest vármegyei és parlamenti közéletünkben uralkodott, csak kis részben állott földbirtokos nemesekből. Hozzá tartozott és tartozik az új korszakban is a régi nemességnek megyei és állami szolgálatba lépett vagyontalan tömege, hozzá a városi életbe vonult józan polgári érzésű nemesség, valamint az egész vidéki városbeli intelligencia, mely polgári és parasztszármazás ugyan, de életfelfogásban, politikai és nemzeti érzésben asszimilálódott a nemesség hivatalviselő tömegeihez, kik a központi hivatalokban ülve, a vidék előkelőbb államhivatalait, reprezentációs helyeit, minő például a törvényszéki elnökség, vármegyei hivatalokat tartósan megszállva, sorsukat az államéhoz kötötték, s így az állami omnipotencia korszakában túlnyomó befolyást, egyéb rétegekre olvasztó hatást gyakorolnak. E birtoktalan nemességnek vagyona semmi vagy csekély, de van konnexiója a központi hivatalokban és van szorgosan ápolat atyafisága a középnemesség birtokos maradványaival. E rokoni viszony szabja meg életmódját s egyúttal azon nemfémes intelligenciáét, mely vele napi érintkezésben lévén, szokásait híven átveszi. Innen az a különös jelenség, hogy megmagyarosodott polgárcsaládok fiain gyakran a legszorgosabb kutatással is alig fedezhetünk fel polgári erényeket, de annál szembeötlőbbek rajtuk azon tulajdonok, melyeket a pusztuló és szegényedő, de a gazdag atyafisággal minden áron lépést tartó hivatalnoknemességtől vettek át. A szegény hivatalnok-nemes külsőleg él, hogy lássák, s ahelyett, hogy a lelki műveltség terjedésével a külső életről leszokott volna, még utánzókra tesz szert, s életmódját, melynek pusztulásra ítélt osztálynál megvan a természetes jogosultsága, egy újonnan feltörekvő rétegre is kiterjeszti. Innen vidéki városaink közismert sivár életmódja, a folytonos külsőségkeresés, a lelkieknek tökéletes elhanyagolása. Hogy csak egy drasztikus jelenséget említsek: vidéki kávéházak éjjeli életében cigányszó (magyar áfium!), kártya és betört tükrök mellett nemcsak a lehanyagolt nemések: megyei aljegyzők, huszártisztek ifjúsága hervadt nem egyszer sivár, lélektelen férfikorrá, de még inkább, nagyobb számban a polgári és parasztcsaládokból feltörekvő új értelmiségé; általában utánozták a kihaló nemesség jó és rossz szokásait, polgári légkör sehol ki nem alakult. [...]

A Kárpátok hágóit átlépve a galíciai és orosz zsidó, ki az ázsiai állapotok közt, honnan jött, emberszámba is alig ment, kellemes csodálkozással vette észre, hogy íme csak nemzeti ruháját kell levetnie, csak a közönséges érintkezésre szükséges magyar beszédet kell elsajátítania, máris éppen olyan jó magyar, tagja új magyarországi nemzeti közösségének, mint generációk óta bentlakó zsidó polgártársai, vagy akár a magyar föld autochtonai, ősi családok nemes vagy paraszt leszármazói. Az idegen elemeket a belső átalakulás kötelessége alól a magyar közhangulat elvileg, változhatatlan érvénnyel felmenté: a határt akadálytalanul átlépő galíciai hosszabb-rövidebb tanyázás után rutén-tót vidéken, az Alföld magyar városaiba megérkezve, már magyar-számba ment és joggal elhíhette magáról, a közhangulat hatása alatt, hogy éppoly jó magyar, mint bárki más ez akkor még széles országban. Az államilag szervezett névmagyarosító akció segítségével eldobja nevét, újat vesz fel, boltot nyit, kis házat szerez, ezzel a magyar illúziók: az állam és nemzet formalisztikus felfogása szerint valóban és egészen magyarrá vált, gyarapítá a magyarság számát. Eggyel megint többen vagyunk, mondtuk, ráfér szegény, testvértelen fajtánkra.

A közhangulat azonban illúziókba burkolózva, örömet szemlélte a magyarság ilyen rohamos gyarapodását, melyet siettetni és nagy arányokra növelni mindent megtett azon értelmiségi réteg, mely az illúziók szolgálatában a magyarság számbeli gyarapodását, a magyar impérium fantomját tette meg élete feladatainak. [...]

Ez a milliónyi zsidóság, a magyar állam és közvélemény illuzionárius intézkedéséhez alkalmazkodva, magyarnak vállalá magát és egyetlen magyar zsidó réteget képezett, melyben régi honosok és ma érkezettek közt senki sem tett különbséget. A galíciai menekült ebben a rétegben egyszerre részesévé lőn mindazon előnynek, melyet a honos zsidóság a magyar faj antikereskedelmi és antikapitalista talentuma folytán élvezett. A kapitalizmus hirtelen fellendüléséhez, az industrializmus és pénzüzet szédületes kifejlődéséhez a zsidóság szolgáltatta az agyvelőt és embert, míg testi munka nélkül lehetett működni. Így a nyereség is az övé volt, azaz a galíciai menekültek a zsidó kapitalizmus segítségével már az első és második generációban felemelkedtek a középosztályba, a magyar középosztályba. Közrejátszott itt a zsidó faj szeretet, a családi érzés is, mely nem nyugszik addig, míg az utódokat kényelmesebb életmódba, székbeli foglalkozások körébe nem emeli.

A zsidó rétegnek szellemi pályák felé kisugárzása pedig annál valóságosabb mérveket öltött, minél inkább elszegényedtek a magyar értelmiségi rétegek, melyek a kapitalizmus napjában nem sűtkérezhettek, s minél inkább tartózkodott az itt-ott még vagyonosabb dzsentri a produktív szellemi munkától. A zsidóság élénk gyakorlati érzékével meg sem kísérté a dzsentrivel a harcot felvenni, meghagyta neki a minisztériumok és vármegyék cifra nyomorúságát, fenn az ernyő, nincsen kas tekintélyét, de annál nagyobb erővel veté magát a jobb keresettel kecsegtető pályákra, minő az ügyvédi, orvosi és mindennemű ipari és kereskedelmi értelmiség. Statisztikai adatokra itt nincs szükség, inkább azt kell meggondolnunk, hogy a zsidóság térfoglalása, mely e pályákon nem egyszer annyira ment már, hogy a keresztények számát megközelíti, sőt felülmúlja (például orvos volt 1900-ban 4807, ebből zsidó 2321, tehát 48%), nem

hosszú fejlődésnek eredménye, hanem néhány évtized alatt, hirtelen, kivédhetetlen betörésszerűen jött létre. Mikor tehát mi a modern Magyarország kulturális haladását dicsőítettük, ez alapján véve nem volt egyéb, mint az értelmiségi pályáknak a zsidósággal való átítatása. Az ügyvédi kar száma például 1890 és 1900 közt 7,2%-kal, de a zsidó ügyvédek száma ugyanekkor 68,6%-kal szaporodott. Tehát a magyar kulturális pályákon működő egyének számának gyarapodása összeesik azzal, hogy a magyar elem a zsidó előtt háttérbe szorul. Mikor azután ezen jobb kerestet nyújtó pályák annyira megteltek a zsidó tömegekkel, hogy meg-élhetési esélyeik a túltömöttség és konkurencia folytán leszállottak, csak ekkor térj észte ki figyelmét a zsidóság a rosszabbul fizetett tanári, bírói és egyéb pályákra.

KLEBELSBERG KUNO

Neonacionalizmus

Budapest, 1928, Athenaeum. 134–139.

Klebelsberg Kunó (1875–1932) jogász, művelődéspolitikus, a Bethlen-korszak valóság és közoktatásügyi minisztere 10 éven (1921–1930) keresztül. Kultúrpolitikája két fő területének a népművelést és a magas kultúra fejlesztését tartotta. Német mintára ő honosította meg Magyarországon a tudománypolitika gyakorlatát. Számos gyakorlati alkotással gazdagította a magyar kultúrát. Egységes koncepcióba foglalta a magyar közoktatás rendszerét, 1925-től külföldi forrásokból aktívan fejlesztette a magyar népiskolák hálózatát, rövid idő alatt több ezer tanyasi tantermet építtetett. Küzdött az analfabetizmus felszámolásáért, az 1930-as évekre a 6 éven felüli felnőtt lakosság 90%-a irt és olvasott. Tudománypolitikája is maradandót alkotott: Szegeden, Pécsen és Debrecenben egyetemeket építtetett, létrehozta a Testnevelési Főiskolát, több ezer népkönyvtárat alapított, stabilizálta a közgyűjtemények helyzetét, biztosította a Magyar Tudományos Akadémia függetlenségét.

Klebelsberg önmagát neonacionalistának vallotta, aki az oktatás eszközeivel készíti elő Magyarország jövőbeni regionális vezető szerepét és revíziót. Hitt abban, hogy a műveltség emelésén keresztül vezet az út ahhoz, hogy „jómódú” és kulturális fölényünk okán vezető nemzetté váljunk, amihez szívesen térnek vissza az elcsatolt területeken élő nemzetiségek.

Abban a körlevélben, melyet az összeomlás gyászévének tizedik szomorú megújulása alkalmával Magyarország összes oktatóihoz intéztem, egy új fogalmat igyekeztem megkonstruálni, amelyet neonacionalizmusnak neveztem el. Ez a körlevélem és néhány cikkem, amellyel a körlevélben foglalt vezetógondolatok fonalát továbbfűztem, oly nagyérdemű egyéniségek figyelmét vonta magára, mint Bárczy István, Kállay

Tibor, Mátray Rudolf, Rákosi Jenő, Somogyi Szilveszter, Surányi Miklós, Tormay Cecile, Ugron Gábor és Voinovich Géza, ezért egyfelől felébred bennem a remény, hogy szeretettel ápoltd kedvenc eszmémet a nemzet magáévá teszi, másfelől kötelességemmé vált, hogy eleinte csak vázlat szerűen odavetett gondolataimat jobban kifejtsem.

Darányi Ignác, aki a kiegyezés korának egyik legnagyobb minisztere volt, alapos összeállítást dolgoztatott ki Nagy-Magyarország vízierőiről. Akkor még megvolt a Kárpátok öve, amelyről források és vízések, patakok és folyók nagy eséssel gyorsan száguldottak lefelé a Duna és Tisza medencéjébe és e közben a turbinák száz ezreit lehetett volna beiktatni, hogy így előállítsuk a hektowattok milliárdjait. A rengeteg vízierő kihasználatlan maradt és Darányi Ignác nekem még élete végén is nem minden keserűség nélkül emlegette, hogy egyik legkedvesebb kezdeményezését közöny fogadta s így azt nem tudta tette váltani. Nyugaton a víznek, mint erőforrásnak olyan jelentőséget tulajdonítanak, hogy elnevezték fehérszénnek, mely számos téren kezdi a fekete kőszén korábbi egyeduralmából kiszorítani. Én úgy érzem, hogy ugyanolyan kihasználatlan erkölcsi erőforrás, erkölcsi fehérszén nálunk a magyar hazafiság, a magyar nacionalizmus, mint ahogy a fizikai világban kihasználatlanul maradtak a Kárpátok vízierői. Mert sem a természeti, sem az erkölcsi erők nem végeznek termékeny alkotó munkát szükségképpen, ahhoz, hogy nagy eredményeket hozzanak létre, irányítani és vezetni kell. A neonacionalizmus lényege az, hogy a magyar hazafiságot, az ősrégi patriotizmust öntudatosan kitűzött olyan célok felé vezessük, amelyektől a magyar faj megerősödését és hazánk feltámadását várhatjuk.

Ez mind szép – vethetik nekem ellen, de miért nevezed ezt a nacionalizmust neonacionalizmusnak, hiszen a nemzeti érzés nálunk, magyaroknál olyan régi, ősi érzés? Csak át kell lapozni III. Béla névtelen jegyzőjének könyvét az 1200-as évek legelejéről és jóformán minden oldalon örömmel látjuk azt az egészséges nemzeti büszkeséget, mondhatni sovinizmust, amely a mi csodálatos Anonymusunk rejtélyes lelkéből fakadt. Többi krónikásaink is tele vannak a saját faj értékének tudatával és a más népektől való idegenkedés jeleivel. Szabad neonacionalizmusról beszélni oly országban, ahol ilyen régi a nacionalizmus? Valóban, ha a nacionalizmusunk nem lett volna ez ezeréves történet velejárója, annyi ellenség között nem maradhatott volna fenn ez a maroknyi nép.

A nemzeti érzés csak motorikus erő, amely változó korokban más és más nagy célok felé irányul s e szerint belső természetében is lényeges változások állnak be. A mai generáció – különösen azok, akiket már férfikoruk delelője után ért a nagy katasztrófa – sokszor nem is látja egész tisztán, hogy micsoda óriási változás állott itt be 1918–1919-ben. Négyszáz évig tusakodtunk Ausztriával állami önállóságunkért és nemzeti sajátosságunk védelmében. 1918-ban elszakadtunk Ausztriától és ezzel az az óriási politikai eszmeanyag, amely az imént még a legnagyobb aktualitás volt, egyszerre történelmévé alakult át. A XVIII. század végétől kezdve az egész XIX. század folyamán és azután növekedő vehemenciával századunk két első tizedében a nemzetiségi kérdés izgatott bennünket, ideszámítva viszonyunkat Horvátországhoz és Fiuméhez. Mindez nemzetiségeink elszakításával szintén tárgytalanná vált. Talán nem túlozok, ha azt állítom, hogy egész politikai műveltségünk, amely az imént említett pár főkérdésre volt beállítva, elvesztette aktualitását s itt álltunk tanácstalanul és azt tapasztaljuk, hogy

még ma is nagy a bizonytalanság nemzeti fő célkitűzéseink tekintetében.

Új, nagy célokat keres, kíván, követel a magyar nacionalizmus. De ez a célkeresés teljes kielégülést csak akkor találhat, ha nemcsak egyes össze nem függő nemzeti célokat tűzünk ki, hanem közelebbi nemzeti céljainkat nagy rendszerbe foglalva össze, ezzel biztosítjuk a magyar neonacionalizmus végső célját, a területi épség helyreállítását. A neonacionalizmusnak ma még csak végső célja van meg, egy politikai rendszer azonban a nemzet életében gyakorlati értékkel csak akkor bír, ha a közbeeső célokat is tervszerűen ki tudjuk tűzni. És ennek rendkívüli a fontossága. Mert módjában van-e az egyszerű magyar hazafinak ma mindennapi életében a területi épség helyreállításán közvetlenül dolgozni? Nyilván nem. Űthet az óra, mikor a haza nagy erőfeszítéseket és nagy áldozatokat követel majd minden egyes fiától. De ezek csak rendkívüli idők lehetnek. A nemzet élete azonban hétköznapiakon hömpölyög tovább és meggyőződés szerint éppen ezeken a hétköznapiakon nincs kihasználva a magyar hazafiság a nemzet megerősítése érdekében, mert nincsenek azok a közbeeső kisebb célok kitűzve, amelyek elérésén a maga módja szerint mindenki és napról-napra állandóan dolgozhat. Attól tartok, ha mindig csak a területi épséget emlegetnők, az után sóvárognánk, és az elveszettért gyászolnánk, a magyar patriotizmus érzéggé zsugorodnék össze és elvesztené feszítő erejét. A nemzet helyzetét gondosan kell tanulmányozni és ebből frázismentesen meg kell állapítani valódi szükségleteinket. Az ilyen alapon kitűzött egyes célokat szerves, összefüggő rendszerbe kell foglalni, hogy minden tervszerűen és koncentrikusan törjön a nagy végcél felé, mert különben nagy erővesztéssel dolgoznánk. De minden ilyen törekvésnek és célnak sajátos nemzeti színnel, zamattal kell bírnia s a reálpolitikai megfontolások ridegségét a nemzeti érzés melegének kell ellensúlyoznia. Csak a nemzeti érzés melege forraszthatja össze szétbonthatatlan egésszé: egy nagy nemzeti programmá az egyes részletes célokat.

A válások számának, a családok felbomlásának ijesztő szaporodása, s ami ezzel jár, a gyermekszoba nyugalmanak a szülők által való feldúlása, az egyke, mind arra mutatnak, hogy a nemzet organizmusának alapsejtjei egészségükben vannak megtámadva. A házasságok tisztasága és tartóssága, a magyar gyermek, a magyar élet védelme a neonacionalizmusnak egyik legközelebbi célja, mely sorsdöntő problémára, mint választási miniszter, közelebb visszatérek. Ezért tartom oly veszedelmesnek a túlnépesezés jelszavának beledobását a köztudatba és ezért bámulom Mussolinit, aki az olasz külpolitika expanzivitását az olasz anya termékenységevel, az olasz nemzet bámulatos természetes szaporodásával indokolja. A szerbek és románok jól szaporodnak, mi lesz hát velünk, ha a magyar család bomlásának, züllésének következtében a természetes szaporodás versenyében elmaradunk?

A magyar neonacionalizmus második célja a magyar ember eszményének további kialakítása. Magyarország összes oktatóihoz intézett körlevelemnek egy lényeges része, hogy oldjuk fel azt a korábbi szónokló, vitatkozó és ellentmondó típust, amely főleg a negatívumokra volt beállítva és helyébe állítjuk a dolgozó, szerző, családjának helyzetét emelni és biztosítani igyekvő magyar ember pozitív alakját, mert csak ilyen egyénekből álló új nemzedéktől várhatjuk a magyar neonacionalizmus végcéljának, a területi épségnek helyreállítását.

TELEKI MIHÁLY

Trianon hatása mezőgazdaságunkra

Budapest, 1933, Kovács – Szegedi Ny. 1–5.

Teleki Mihály gróf (Budapest, 1896. április 20. – London, 1991. augusztus 20.) földbirtokos, politikus. 1932-től az Pest Vármegye Mezőgazdasági Bizottsága és az Alföldi Zöldmező Szövetség alapító elnöke volt. Az 1930-as évek első felében a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara alelnöke, majd 1935-től az Országos Mezőgazdasági Kamara alelnöki posztját töltötte be. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági bizottságának tagja és 1935-től kormánypárti országgyűlési képviselő volt. 1938-ban földművelésügyi államtitkárrá nevezték ki. 1938 és 1940 között földművelésügyi miniszteri feladatot látott el. 1944-ben a német megszállás után a Magyar Élet Pártja elnökeként, valamint a Magyarország főszerkesztőjeként tevékenykedett.

A Trianon hatása mezőgazdaságunkra című írás az 1933. november 16-i Zöldmező Kongresszuson elmondott előadás szerkesztett változata. Teleki kiemeli, hogy a területi változások milyen súlyos gazdasági és társadalmi problémákat idéztek elő a lakosság felének megélhetését biztosító mezőgazdaságban.

Csonka hazánk egyetlen foglalkozási ágát, egyetlen néprétegét sem sújtotta olyan súlyosan a trianoni igazságtalanság, mint a mezőgazdaságot, a földműves társadalmat. A világegés bekövetkezte előtt védett piaca volt agrárterményeinknek, egy körülbelül 40 milliós birodalomnak Magyarország volt az éléskamrája, s így természetesen aránylag elég prosperitásnak örvendezhetett mezőgazdaságunk, de emellett a szükséges iparcikkeket is olcsón szerezhette be. Akkor még nem nyomta rá bélyegét az egész világgazdaságra a kartelluralom. A hitelfeltételek is arányban voltak a mezőgazdaság jövedelmezőségével, s ámbár már a háború előtt el volt adósodva a gazdátársadalom, ez korántsem jelentett olyan veszélyt, mint most. 1914-ben magyarországi pénzügyzeteknél a földbirtok jelzálogos terhe 2487 millió korona volt, mely összeg a háború folyamán successive csökkent, majd az infláció alatt teljesen elenyészett. [...]

Egy ezeréves virágzó országot, melyben a különböző termelési ágak tökéletes harmóniában voltak, tépett szét a gyűlölet és a valódi helyzet nem ismerése! Az ország kétharmadát vették el tőlünk, elrabolták úgyszólván össze erdönket, minden sóbányánkat, megbontván mezőgazdaságunk eddigi ideális, a termelési ágak szerinti arányos tagozódását. Csonka hazánknak nincsenek földrajzi vagy etnikai határai, hanem csak tisztán politikaiak; integer Magyarországnak csak a szíve maradt meg, az ezeréves hazának természetes, centripetális központja, hol a lakosság száma négyzetkilométerenként a legsűrűbb, vagyis 82,1. Ennek következtében a mezőgazdaságunknak a

háború után elsősorban a lakosság élelmezéséről kellett gondoskodnia. Dacára annak, hogy a csonka-országban csökkent a földműveléssel foglalkozók aránszáma az integer országhoz képest, mégis szaporodott a birtoktalanok és törpebirtokosok száma, megváltozott a kisbirtok kárára szántóföldjük aránya a nagybirtokkal szemben, pedig a kisbirtokos osztály vagyonosodása, gazdasági fejlődése a nemzet létérdeke. [...]

A háború gyászos befejezése után egy darabig élelmiszer-mizériákkal kellett küszködnünk, búzát, zsírt kellett importálnunk lakosságunk ellátására, most meg már hihetetlen energiával és szorgalommal kiverekedték a magyar gazdák, hogy csonka hazánk Európa legnagyobb búzaexport állama. Az összeomlás, a román megszállás után a magyar gazdaközönség hihetetlen szorgalommal, ambícióval látott neki a romok eltakarításának, s az új élet megalapozásának. Az első pár év konjunktúrája és az infláció segített is, mert pár év alatt megszabadult a földbirtok összes terheitől. A többtermelés jelszavától áthatva állandóan intenzívebben gazdálkodtak, a műtrágyafogyasztás óriás mértékben fokozódott, az átlagtermések 1–2 rossz évtől eltekintve állandóan emelkedtek, az egész mezőgazdaság fejlődése erősen felfelé ívelő tendenciát mutatott. Az ország búzatermése 1925-től kedve majdnem minden évben elérte a 20 millió métermázsát úgy, hogy tetemes mennyiségeket lehetett exportálni; ugyanakkor az állattenyésztés is minőségi szempontból nagy fejlődésen ment keresztül, sajnos azonban mennyiségileg állandó csökkenés tapasztalható, ami nagy veszélyt rejt magában.

A gépmunka 1925-től kezdve fokozódik, úgyhogy pár éven belül kb. 4200 traktor dolgozott, de ezzel együtt sok más investíciót is végzett a mezőgazdaság, s így megindult egy újabb eladósodási processzus, mely azonban sokkal súlyosabb a háború előttinél, mert magasabbak a kamatterhek, a föld jövedelmezősége pedig állandóan csökken. A most megjelent gazdaadóság rendelet nagy könnyítést jelent ebből a szempontból, de sajnos, csak átmeneti intézkedésnek tekinthetjük, pedig a kérdést csak végleges radikális intézkedésekkel lehet megoldani.

A magyar mezőgazdaság helyzete sajnos nap-nap után romlik, s csakis az ősi rög szeretete, a jobb jövő iránt rendíthetetlen bizalom tartja a gazdáknak a lelket. A trianoni béke után inaugurált iparpártolást mind a mezőgazdaság fizette meg, s fizeti most is, a mezőgazdasági exportból befolyó valuta szolgál az ipari nyersanyagok megvásárlására, s csak a hivatalos kurzust kapják az őket jogosan megillető valutáért, ezáltal több mint 30%-kal kapunk kevesebbet exportált terményeinkért!

Adózási szempontból is rendkívül hátrányos a gazdák helyzete, mert a pénzügyi kormányzat egyáltalában nem veszi tekintetbe a gabonaneműek, állatok áresését, s most is úgy adózik a föld, mint amikor 30 pengőnél is drágább volt a búza, sőt a nagyobb birtokosok, ha kimutatható jövedelmük nincs is, vagyonuk után 2 ezrelék jövedelemadót fizetnek. Ezt a kulcsot a múlt évben megduplázták, úgy, hogy most már majdnem 0,5%-ot tesz ki ez az igazságtalan adó, mely már közel áll a vagyonek kobzás fogalmához.

Ilyen körülmények között nem is csodálatos a gazdák gyors eladósodása, hisz a gazdálkodás nem olyan mesterség, melyet, ha nem jövedelmező, egyszerűen abba lehet hagyni, máshoz fogni. A földet nem szabad parlagon hagyni, sőt szociális szempontból minél több munkaalkalmat kell rajta teremteni! A mostani eladósodás üteme

legalább háromszor olyan gyors, mint a háború előttié, hiszen ha nézzük a statisztikai adatokat, 1928-tól 1931-ig, láthatjuk, hogy e négy év alatt a föld adósága 80%-kal emelkedett, 1928-ban 1160,5 millió pengő volt, s ez 1931-ben már 2291,4 millióra nőtt. Ez a rendkívüli eladósodás, az agrárról egyre tágabbra nyílása, a kartellirozott iparcikkek megfizethetetlen ára folytán, a magyar mezőgazdaság tragikuma.

A különböző kormányok mindig belátták a gazdák nehéz helyzetét, de nem a betegség csíráinak elpusztításával igyekeztek segíteni, hanem különféle kisebb-nagyobb akcióval. Volt itt műtrágya, vetőmag, selector, traktor akció, utóbbi révén 771 darab került a gazdaközönség kezébe, az utolsó pár évben pedig a boletta révén igyekezett segíteni, ezek az injekciók sajnos a beteg meggyógyítására nem elegendők, hanem csak életben tartására. Heroikus erőfeszítéssel dolgozott a gazdaközönség az utolsó pár esztendőben, magától mindent megvonva, küzdött a mostoha sorssal, mely a trianoni békediktátummal reászakadt.

A háború befejezése után állatállományunk nagyon megcsökkent, pedig a mezőgazdasági termelés egyik legfontosabb pillére mindenkor az állattenyésztés volt, ezt kell nekünk most elsősorban megerősítenünk. Ha az ideai állatösszeírás adatait összehasonlítjuk az 1911. évivel, szomorúan tapasztalhatjuk az óriási visszaesést; míg akkor a mostani csonka ország területén 2 148 000 darab szarvasmarha volt, addig ez év tavaszán csak 1 689 793 darab: a visszaesés körülbelül 25%, ennyivel lett mezőgazdaságunk szegényebb. A veszély nemcsak az elszegényedésben rejlik, hanem még abban a szomorú tényben is, hogy ez által a talajerő fenntartása sincs biztosítva, ezt a hiányt pedig egyoldalúan ható műtrágyákkal pótolni nem lehet, csakis szerves trágyával. Ha tekintetbe vesszük, hogy 1895-ben nagy általában csak évi 20 q trágya jutott a szántó mindenegyves katasztrális holdjára, úgy világosan látható a mostani depekorációban rejlő roppant veszély. Gondoljunk csak arra, hogy a szőlőkre, rétekre, legelőkre is kellene trágyának jutni, mert csak utóbbiak jókarban-tartásával lehet a termelést olcsóbbítani. [...]

Mezőgazdaságunkat csak úgy leszünk képesek megmenteni, ha a termelési költségeket a minimumra redukáljuk, s legkitűnőbb minőséget állítjuk elő. A regie apasztása azonban legnagyobb részt nem tőlünk függ; hisz az főleg az adóval, az iparcikkek drágulásával van összefüggésben, mégis helyes gazdálkodással, holdankénti termés-hozam emelésével, vagyis a talajerő fenntartásával és gazdagításával szintén csökkenthető, ezért mezőgazdaságunk átszervezésénél nagy gond fordítandó az állatállomány emelésére, olcsó nevelésére és ezzel kapcsolatban a rétekre, legelőkre. Szántóföldi termelésünknel a túlzott búza- és rozstermelést okvetlen csökkenteni kell, azoknak ára az egész világ túl produkciója következtében a termelési költségeket sem fedezi, fokozhatjuk ellenben takarmánytermő területeinket, a tengerit, melyből rossz termés esetén még behozatalra is szorulunk, s behozatalunkat tanulmányozva, annak útmutatása szerint különféle olajos magvakat.

Mezőgazdaságunk átállításánál tekintetbe kell vennünk külkereskedelmi forgalmunkat, s az ott észlelte tekintetbe vételével neki látni az átszervezésnek, mely feltétlenül az irányított gazdálkodás jegyében kell, hogy végbemenjen; hisz a mostani termelésünk csupa rendszertelenség és kapkodás.

BIKKAL DÉNES

Társadalombiztosítás a Felvidéken

Munkaügyi Szemle, 12. évf. (1938) 1. sz. 549–560.

Bikkal Dénes (Mosonmagyaróvár, 1896. október 6. – ?) szociálpolitikus, társadalombiztosítási szakértő. Az OTI vezetőségének tagja. Azok közé a szociálpolitikai szakpolitikusok közé tartozott, akik a legtöbbet írtak a társadalombiztosítás kérdésköréről. Bikkal kezdetektől fogva támogatta a népbiztosítás gondolatát, illetve elsősorban a mezőgazdasági népesség teljes körű társadalombiztosításának megszervezését.

A Felvidék magyarlakta területeinek visszacsatolása számos megoldásra váró kérdést vetett fel. Ezek között – a szociális problémák nagy jelentősége folytán – nem utolsó helyet foglal el a visszacsatolt területek társadalombiztosítási kérdéseinek rendezése. Az élénk meredező kérdések időszerűvé teszik annak megismerését, hogy a visszacsatolt területeken a cseh uralom alatt mily törvényes rendelkezések alapján látták el a lakosság szociális biztosítását. Mielőtt a kitűzött feladat felvázolásához hozzáfognánk, kiindulópontul szükségesnek tartunk néhány statisztikai számot lerögzíteni.

Csehszlovákia lakosainak száma 1930. évi népszámlálás szerint 14 229 536 lélek volt. Ebből a számból az elszakított magyar területekre 4 055 150 lélek esik. A 14 729 536 főből álló lakosság az utolsó tíz év átlagában a betegségi biztosítási kötelezettség alá eső munkavállalók száma mintegy 2 200 000 fő volt, vagyis az összlakosságnak kb. 15%-a. Ugyanakkor a Felvidék 4 055 000 főnyi lakosából a biztosítottak száma kb. 380 000 fő volt, vagyis a lakosság 9,5%-a. Ha a Magyarországhoz visszacsatolt területen élő lakosság számát kerekén 1 100 000 főben vesszük alapul, akkor az említett százalékarányok figyelembevételével a visszacsatolt magyar területeken lakó biztosítottak számát megközelítőleg 105 000–125 000 főre becsülhetjük. Ezek előrebocsátása után lássuk, hogy a csehszlovák uralom alatt a felvidéki lakosság mily társadalombiztosítási védelemben részesült. [...]

A Felvidéken a trianoni béke után néhány éven át az 1907: XIX. magyar törvény rendelkezései maradtak érvényben és a magyar kerületi munkásbiztosító és a vállalati pénztárak látták el a betegségi biztosítást. Csak 1924-ben került sor az addig megtartott osztrák és magyar törvényeknek hatályon kívül helyezésére s az egész Csehszlovákia területén egy egységes és általános érvényű betegségi biztosítási törvény meghozatalára. Az említett törvény időközben módosításokon ment keresztül s jelenleg Csehszlovákiában a társadalombiztosítást az 1934. augusztus 7-én kiadott egységes szövegű betegségi és öregségi biztosítási törvény szabályozza. [...]

A csehszlovák törvényen nyugvó betegségi biztosítással kapcsolatban megállapíthatjuk a következőket. A magyar törvényhozás kereteit meghaladva a csehszlovák törvények a mezőgazdasági népességre is kiterjesztik a betegségi biztosítási védelmet. Szolgáltatások szempontjából a magyar törvények nem egy segélynem tekintetében értékesebb szolgáltatásokat nyújtanak (kórházi ápolás időtartama, családtagok, stb.) Egészségesebb a magyar rendszer a járulékkulcs egységessége tekintetében, mely jobban kifejezi a nemzeti szolidaritást s ugyancsak megnyugtatóbb a biztosítottak – különösen a vándormunkások – szempontjából az egész ország területén egységes jogszabályok és alapszabályok alkalmazása.

HOSSZÚ KÁROLY

A cseh és szlovák szociálpolitika

Nép- és Családvédelem, 2. évf. (1942) 1. sz. 16–22.

Hosszú Károly cikkében a cseh és szlovák szociálpolitika produktív fordulatát elemzi, kiemelve a korábbi hiányosságokat. Igen részletesen számba veszi a különböző intézkedéseket, és arra is felhívja a figyelmet, hogy különösen a szlovák szociálpolitika a magyarországi megoldásokat tekintette mintának és egyfajta igazodási pontnak. Ez természetesen annak is köszönhető, hogy az első bécsi döntést követően visszakerült felvidéki területeken a magyar állam bevezette produktív szociálpolitikai intézkedéseit, amelyeket így a szlovák állam is tanulmányozhatott.

A cseh és szlovák szociálpolitika

A produktív segélyezés mai magyar rendszerét lényegében igazolja az új Szlovákia³⁵ szociálpolitikája, mely eddig szükségszerűen visszatükrözte azokat a hatásokat, amelyeket a fejlett és sajátos jellegű csehszlovák szociálpolitika húsz év alatt rányomott. Az új állam sok tekintetben felszámolja a csehszlovák szociálpolitika intézményeit és elhagyja módszereit, melyen nem számoltak a köztársaság keleti részének a többtől egészen elütő adottságaival. A szlovák szociálpolitika új utakat keres, módszerei csak most kezdenek kibontakozni. Mivel ez szociálpolitika a való helyzetből indul ki s nem a tőle idegen, számára használhatatlan mintákból veszi indítékait, azt vesszük észre, hogy egyre jobbak közeledik a magyar szociálpolitika alapelveihez. Mi sem bizonyítja jobban a magyar szociálpolitika helyességét, mint az a tény, hogy a Kárpát-medencében egy másik állam, bár azelőtt homlokegyenest ellenkező volt szociálpolitikája, végül is természetes földrajzi, társadalmi és gazdasági adottságok folyamánaként hasonló módszereket vesz fel. [...]

35 A továbbiakban Szlovákia névvel az 1938-ban alakult új szlovák államot, Szlovenszko névvel pedig a Versailles-i békekötés által létesített Cseh-Szlovák köztársaság Magyarországtól elcsatolt vármegyéinek területét jelöljük.

Mielőtt a mai Szlovákia szociálpolitikájával foglalkoznánk, röviden ismertetjük a volt Cseh-Szlovák köztársaság szociálpolitikai viszonyait, amelyeknek gerince a munkanélküli segélyezés és lakáspolitikája volt. Különösen az 1930-as évektől vezetett a fejlődés oda, hogy a munkanélküli segélyezés és a rendszeres jóléti gondoskodás teljesen egybefonódott. A nyugati országrészekben olyan óriási tömegeket segélyeztek, hogy rendszerint az állam által nyújtott összeg nem volt elég a munkanélküli segélyezésre és ezért a törvényhatóságok saját háztartásukból voltak kénytelenek a hiányt pótolni s ezzel nagy összegeket vontak el a rendszeres szociális gondoskodástól. [...]

Nem célunk hosszabban tárgyalni a cseh-szlovák munkanélküli segélyezés mód-szereit és fogatkozásait, elegendő rámutatni két nagy hibájára: egyrészt elvonta a rendszeres jóléti gondoskodástól a pénzt és azt improduktív módon szétforgácsolta, másrészt ugyanazokat a módszereket használván Szlovenszskón, mint Cseh- és Morvaországban, nem hozott olyan módszereket ebbe a szerkezetileg teljesen elűtő ország-részbe, amelyek itt eredményesek lehettek volna.

Ugyanezeket a hibákat megtaláljuk Cseh-Szlovákia másik erősen szociális vonatkozású tevékenységénél, a szociális lakáspolitikájánál. Alig volt állam Közép-Európában, amely annyit költött és költhetett lakásépítésre az első világháború után, mint a Cseh-szlovák Köztársaság. A célt rögtön az első években megjelölték: a szociálisan gyenge néprétegek lakásvizonyait megjavítani. A világháború alatt kiesett lakástermelés pótlása és az iparosodás által egyes vidékeken létrejött lakáshiány kiküszöbölése érdekében nagyfokú munka indult meg. [...]

Az elmaradt építkezések nagyobb iramban történő pótlására 10 millió koronás alapot létesítettek. 1941-ben ennek segítségével a kormánypárt vidéki szervei vezetésével az építőszövetkezetek ma mai nehéz körülmények között 1000 házat építettek vidéken. Ha figyelembe vesszük, hogy a cseh-szlovák köztársaság idejében 20 év alatt összesen 4575 ház épült állami támogatással, az eredmény igen figyelemre méltó. Egyes akciókkal, melyek produktív jelleggel bírnak, most kísérleteznek. Ezeknek célja, hogy a megadott segélyen túl olyan legyen a juttatás, hogy az ne csak pillanatnyi segítséget jelentsen, hanem hogy az önálló egzisztenciákat erősítse, a gazdasági színvonalat és termelést emelje. Ilyen akciók közé tartozik a párt szociális ügyosztálya által 1940 őszén megkezdett tevékenység, amellyel 7000 trágyatelepet létesítettek. Hasonló akció a kútépítés, amelyet az említett építő szövetkezetek létesítenek a belügyminisztérium irányításával. További akciók az állatjuttatás, a háziipar elősegítése Modra, Gyetva, Csicsmány vidékén. Ezek az akciók egyes vidékeken, egy-két vármegye egy-egy járásában erősebb iramban folynak, hogy a kísérletek után levonva a tanulságokat, az egész államban egységesen dolgozzanak.

2.2.2. A zsidókérdés

HALLER ISTVÁN

A zsidókérdés és a keresztény térfoglalás végleges megoldása

Budapest, 1938, Szerzői kiadás, 4–12.

Haller István (Mezőpetri, 1880. november 18. – Budapest, 1964. február 8 (5).) újságíró, keresztényszocialista politikus, miniszter. Négy évig növendék volt a szatmári papnevelő intézetben, de elhagyta az egyházi pályát. 1905-től az Igaz Szó, 1909-től az Új Lap főszerkesztője. Közben, 1908-ban a Katolikus Népszövetség főtitkárává választották, 1918-ig töltötte be ezt a posztot. 1919. augusztus és november között a Friedrich-kormány propagandaügyi miniszteri posztját töltötte be. Ezt követően vallás- és közoktatásügyi miniszterként tevékenykedett a Huszár Károly, a Simonyi-Semadam Sándor és a Teleki Pál vezette kormányokban. Kidolgozója és betérjesztője volt a numerus clausus törvénynek. 1920-ban a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja elnökévé választották. 1927-ig nemzetgyűlési, majd 1931-ig országgyűlési képviselő volt. Ezt követően gazdasági vállalkozásokkal foglalkozott.

A zsidókérdés és a keresztény térfoglalás végleges megoldása című könyvében a szerző az 1938-ban megalkotott első zsidótörvény, indokoltsága és időszerűsége mellett érvel, a gazdasági életben játszott szerepük korlátozása érdekében. Ugyanakkor elutasítja, hogy a további radikális korlátozásokat, a zsidóság teljes kirekesztését, amely szerinte csak súlyos gazdasági és társadalmi problémákat okozna.

Az asszimiláció helyett a disszimiláció folyamatának megindítása katasztrofális következményekkel járna. Hova vezetne, ha a 100-200 év óta itt élő, minden hazafias kötelezettségének lelkiismeretesen megfelelő polgárban állami intézkedések keltenék fel a kételety azíránt, hogy teljes jogú állampolgár-e, magyar-e, vagy olyan ember, aki minden igyekezete mellett sem érheti el, hogy százszázalékos magyarnak legyen elismerve, akinél családfakutatás nyomán megfogják állapítani, hogy bár soha életében más állami és nemzeti kapcsolata nem volt csak a magyar, mégsem lehet minden fenntartás nélkül magyarnak elismerni. [...] Minden megengedhető súlyos szociális problémák megoldása érdekében, az államfenntartó nép fejlődésének és jövőjének biztosítására. A legradikálisabb intézkedésekre, gazdasági és társadalmi struktúrába való legmélyebb belenyúlásra is *salvus conductus* adhat a minden tételes törvény fölött álló életjog. De nem lehet mentséget találni olyan intézkedésre, amely a nemzetet károsítja, a nemzetető gyarapodását kockáztatja. A kisszámú magyar népnek

életszükséglete, minden kitermelhető fillér és minden vércsepp, amely az ezeréves haza fölvirágoztatására és megvédésére használható. Nem bánhatunk tehát könnyelműen elvekkkel és státutumokkal, elméletekkel és rendszerekkel, amelyek homogénebb összetételű nemzeteknél az erőfokozására alkalmasak, nálunk azonban destruáló és dekomponáló hatásúak. Ezer év igazolta szent István politikai vezető gondolatát, hogy a kisszámú magyarságnak iparkodnia kell magába olvasztani az itt talált és természetesen a később idejött népelemeket is, mert csak így tudja létét és fennmaradását biztosítani ezen a viharterületen, ahol minden elődje elpusztult. Az államfenntartó magyar faj hegemoniáját a kulturális gazdasági és politikai téren meg kell óvni, ha elveszett, helyre kell állítani. Ez jogos, sőt szükséges törekvés, amelyet el kell ismernie mindenkinek, aki a magyar állam területén él. Azt azonban, akiben meg van az erre való készség, aki hajlandó magát minden tekintetben alárendelni ennek a hegemoniának, aki bele akar olvadni a magyar nemzeti közösségbe, nem szabad elutasítani, nem szabad elkülönülésre, kiválásra kényszeríteni. [...]

A magyar kormány olyan országnak áll az élén, amely nem a korlátlan lehetőségek hazája, ahol nem veszedelmes a legnagyobb vagyoni ellentét fenntartása sem, mert emellett minden életrevaló ember teremthet még magának nyugodt egzisztenciát, hanem egy olyan országnak, amelyben nagyon is szűkre szabott határok között az emberek jóformán egymás gyomrába látnak, minden falatot és minden fillért számon tartanak, amelyben csak úgy jut mindenkinek még a létminimum is, ha senki sem vesz el túlságosan nagy részt az egészből a maga számára. Ebben az országban, Csonka-Magyarországon a szociális igazság szolgálata, a gazdasági egyensúly megóvása, ha meg van zavarva, helyre- állítása az államalkotó faj eltartását és az állam fenntartását 9 jelenti. Ezt a programot vallja a magyar-kormány. Lényegében Darányi bemutatkozó beszédétől kezdődőleg egészen a győri manifesztációig, a megalkotott törvények és kiadott rendeletek csaknem mindegyike a szociális helyzet javítását, a gazdasági ellentétek kiegyenlítését célozták, az evolúció útját egyengették, a népi emelkedés akadályait és korlátaikat bontogatták. Ebben a munkában szükségképpen el kellett jutnia a magyar értelmiség problémájához, amely éppenséggel nem új, nem a legkisebb és nem a legnagyobb probléma a sok közül. Részletprobléma, ahogy részletprobléma mindaz, ami ezzel kapcsolatban felmerül, vagy megoldásra kerül.

1920-ban terelték az események a törvényhozás és államvezetés figyelmét először a magyar értelmiségi osztályra. Egy nagy mulasztás és egy szörnyű nemzeti katasztrófa következményével találta ekkor magát szembe. Veszedelmes méreteket öltött az értelmiségi munkanélküliség. Ez a veszedelem mértani haladványban nőtt volna tovább, ha azt nem mérsékeli és nem odázza el a törvényhozás, az egyetemi zártszám, a numerus clausus bevezetésével. A kormány évek óta a maga auktoritásának latba vetésével el tud helyezni évi 2–3000 embert, ezzel állandóan csökkenti azt a kontingenst, amely munkára és pedig értelmiségi munkára vár. Mindezek dacára mégis mintegy 15 000 főnyi értelmiségi pályára kvalifikált ifjúság keres ma is elhelyezkedést és hangoztatja mind türelmetlenebbül ahhoz való erkölcsi jogát, hogy annak az államnak a területén találjon megélhetést, amelyben született és amely igénybe veszi véradóját, ha a

körülmények ezt megkövetelik. Legalább ötszöröse volna a mainak ez a szám, ha nem lettünk volna elég előrelátók és elszántak arra, hogy korlátozzuk az egyetemi hallgatók számát és ezzel ifjúságunk egy részét idejében más pályára tereljük. Ma egy teljesen megoldhatatlan problémával állnánk szemben. Lényegében az úgynevezett zsidótörvényt, helyesen a keresztény népelemnek a gazdasági életben való erősebb részesedését biztosító törvényt is az tette szükségessé, hogy a) a numerus clausus nem volt elég szigorú és nem lett teljes egészében betartva, b) elmaradt annak a tervnek a realizálása, amely már 10 akkor minden szerzett jog sérelme nélkül, ahogy ezt az egyetemi numerus clausus törvény is tette, biztosította volna a keresztény intelligenciának átképző tanfolyamokon megadott gyakorlati képzés után a gazdasági életben való elhelyezkedést. Még mindig több diplomát gyártunk, mint amennyinek birtokosát mai gazdasági nívónkon a nemzet termelő rétege eltud tartani, kiváltképpen, amikor a gazdasági téren uralkodó rétegben olyan tendencia is megnyilvánul, hogy az alkalmazásnál lehetőleg mellőzze. A munka nélkül tengődő és sorsa fölött kétségbeesett keresztény intelligenciáról való gondoskodás kényszere azonban az egyetemi zártszám statuálása nélkül kétségtelenül sokkal hamarabb beállott volna és a megoldás sokkal nehezebb – felfogásom szerint – teljesen lehetetlen volna. [...]

Periculum in mora. A kormány tehát jött egy a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról szóló törvénnyel, amelyben továbbfejleszti a zártszám rendszerét és ezen belül az arányosítás gondolatát. Ennek a törvénynek indoka éppúgy nem lehet a bosszú, nem a felekezeti, vagy faji elfogultság, nem az antiszemitizmus, mint ahogy nem volt az az egyetemi numerus claususnak. Csak járulékosan, kihatásaiban érintette a zsidóságot kedvezőtlenebbül, mint a többi felekezeteket, mert, ha egyszer az államrezon megkövetelte a korlátozást, az alól kivételt éppen a jogegyenlőség elvénél fogva nem lehetett tenni senkivel, a zsidósággal sem. A pozíció pedig, amelyet a korlátozás életbelépte előtt a zsidóság az egyetemeken elfoglalt, kivételesen domináló volt és a népességben képviselt arányszámot többszörösen túlhaladta. Ha a zsidóság nem lépte volna túl ezt az arányszámot, úgy mint a többi felekezet nem lépte túl, a numerus clausus ránézve sem jelentett volna semmivel sem többet, mint más felekezetek számára. Akcidentális dolog volt, hogy többet jelentett. Ugyanez a helyzet azokon a területeken, amelyeken az Imrédy-kormány az egyensúlyt a zártszám bevezetésével akarja helyreállítani. Ez a javaslat tehát szintén nem a lényege és tendenciája, hanem pusztán 11 kihatásai alapján nevezhető zsidótörvénynek, mert a magyarság gazdasági térfoglalása – ez a lényeg és cél – csak azok rovására történhetik, akik ezt a területet ez idő szerint túlzott mérvben tartják elfoglalva, itt-ott szinte monopolizálva. [...]

Ennek a törvénynek nem szabad félmegoldást hoznia. Úgy a zsidóságnak, mint a magyar nemzetnek eminens érdeke, hogy a megoldás végleges legyen, megnyugvást hozzon és kivonja azt a méreganyagot, amely a társadalomba ennek révén beszívódott, hogy béke s nyugalom biztosítsa a gazdasági élet egyensúlyát és mindazok zavartalan tevékenységét, akik ebbe belekapcsolódtak. A magyarság számára vissza kell szerezni a gazdasági és szellemi életben a vezetést, úgyhogy a zsidóság ennek kiegészítője és

szerves része legyen, megtalálja a munkálkodásnak a magyarsággal egyenlő feltételeit, védelmet és biztonságot, de ne uralkodjék fölötte és ne nyomja rá arra saját bélyegét. A törvénynek nem szabad túlzásba esnie, nehogy egy olyan folyamatot indítson meg, amely a nemzeti egység kifejlődésének feltétlenül szükséges processusát hátráltatja, vagy egyenesen megakasztja, de viszont el kell érnie azt, hogy egyrészt levezesse és pedig záros határidőn belül azt az izgalmat és nyugtalanságot, amelyet a kenyértelen keresztény intelligencia szaporodása és elégedetlensége okoz, másrészt elindítsa a keresztény magyarságot a gazdasági pozíciók meghódításának útjára, a gazdasági élet irányításának megszerzésére.

STERN SAMU

A zsidókérdés Magyarországon

Budapest, 1938, Pesti Izraelita Hitközség. 21–25.

Stern Samu (Nemesszalók, 1874. január 5. – Budapest, 1946.) üzletember, bankár, zsidó vallási vezető. Két évig járt vallási iskolába, majd kereskedelmi tanulmányokat folytatott. Eredményes vállalkozásai révén az I. világháború előtt már a budapesti élelmiszerkereskedelem meghatározó szereplőjévé vált. 1914-ben kinevezték a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatójává, ebben a minőségében a hadsereg élelmiszerellátásának egyik fő közreműködője lett. A Tisza István által felkínált képviselői mandátumot azonban elutasította. 1929-től a Pesti Izraelita Hitközség vezetője volt, 1932-től pedig a magyarországi neológ zsidóságot összefogó Magyar Izraeliták Országos Irodájának elnöki posztját is betöltötte. Asszimiláció párti, anticionista, konzervatív közéleti személyiségként igyekezett fellépni az antiszemita jelenségek ellen, személyes kihallgatáson emelt szót ebben az ügyben Gömbös Gyula és Imrédy Béla kormányfőnél, illetve Horthy Miklósnál. 1944-ben a Magyarországot megszálló német hatóságok által felállított Zsidó Tanács vezetője lett. A háború után tevékenységét sokan vitatták, de hivatalos eljárás nem indult ellene.

A zsidókérdés Magyarországon című munka az egyre erősödő antiszemita megnyilvánulásokra reflektálva a magyarországi zsidóság történetét, a gazdasági és társadalmi életben játszott szerepét mutatja be, részletes adatokkal igyekszik cáfolni a keresztényeket fenyegető zsidó térfoglalással kapcsolatos nézeteket, hangsúlyozva a zsidóság gazdasági teljesítményeit és állampolgári lojalitását.

Valóban, 1925-től kezdve nemcsak kormánynyilatkozatokban, hanem kormány cselekedetekben is az enyhülés jelei mutatkoztak. Az izraelita felekezetet megillető államsegélyeket némileg újból rendezték, a numerus clausus törvényét úgy módosították, hogy az – legalább látszólag – elvesztette a zsidó vallás ellen irányuló jellegét,

noha a gyakorlatban továbbra is a zsidó vallású ifjak ellen irányul, új törvényekkel képviselőket biztosítottak az izraelita felekezet számára a magyar felsőházban, – forma szerint tehát közjogilag a zsidóság helyzetében további rosszabbodás nem következett be. De ha forma szerint nem is, lényegileg és főként gazdaságilag egyre rosszabb lett a zsidóság helyzete, ami szomorúan tükröződik vissza a statisztika adataiban is, mert a magyarországi izraeliták száma 1920-ról 1930-ra 473 000-ről 444 000-re csökkent, tehát 6%-kal fogyott a zsidóság ugyanakkor, amikor az ország lakossága jelentős mértékben, 8.1%-kal emelkedett.

Még jellemzőbb adatokkal szolgálnak a hazai zsidóság helyzetének leromlásáról a születési és halálozási számok. 1930-tól 1935-ig a zsidó születéseknek 4883 léleknyi évi átlagszámával 6207 léleknyi évi halálozási állagszám áll szemben, – jelül annak, hogy a zsidóság természetes szaporodása nemcsak megszűnt, hanem a halálozások 21%-kal múlják felül a születések számát, ugyanakkor, amikor 1931-től 1935-ig általában, tehát a z összes felekezeteket egybefoglalóan, a születések száma 58 433 lélekkel, vagyis 42%-kal múlja felül az elhalálozások számát. Mégis, e meg nem cáfolható szörnyő tényadatokkal szemben is egyre erősbül Magyarországon az agitáció, amely a zsidóság rovására akarja rendezni a magyarság minden gazdasági és szociális problémáját, többek között az állásnélküliség és keresetnélküliség általános problémáját.

Röpiratok, röpcédulák, népgyűlések mind sűrűbben terjesztik a hangzatos szövegeket hogy: „a zsidóság a magyar gazdasági életnek legjobb pozícióit foglalja el, a nemzeti jövedelemből aránytalanul nagy részt szerez meg, és céltudatos mesterkedéssel tartja távol a keresztény elemeket a gazdasági élettől.” Ezek és ezekhez hasonlóak azok a vádak, amelyekkel a magyarországi nyilaskeresztes mozgalmak és azok, akik e mozgalmak szellemével közösséget vállaltak, és akik a politikai érvényesülés céljából minden eszközt megengedhetőnek tartanak, agitációjukat német minta nyomán alátámasztani próbálják. [...]

Vádat kovácsolnak a hazai zsidóság ellen abból, hogy arányszámán felül jutott érvényesülésre a gazdasági életben. De hát nem a magyarországi zsidóság történelmi fejlődése hozta-e magával, hogy a magyar zsidók főleg közgazdasági téren helyezkedtek el? És volt-e vajon évszázadokra visszamenően más pálya nyitva a zsidóság számára, mint a gazdasági pálya? Avagy akadtak-e a magyar nemzetnek másvallású fiai, akik kereskedelmi pályára menni akartak volna?! Nem állapítja-e meg Szeff Gyula közismert történelmi műve is, hogy a rendi Magyarországon nemes ember nem akart foglalkozni kereskedelemmel, és hogy amikor a nemesi középosztály tagjai birtokaikból kicsöppentek, azok inkább a megyei, vagy állami hivatalokban kerestek elhelyezkedésüket, semhogy gazdasági pályákra mentek volna?!

A keresztény társadalom tagjai még a háború előtt való években sem tartották „úri” foglalkozásnak a gazdasági pályát és inkább mentek akár a legkisebb közhivatali állásba is, semmint hogy a pult mellé vagy valamely gazdasági vállalat íróasztala mellé szegődtek volna. Ilyen körülmények között: ha már mások e pályákra nem mentek, nem volt-e helyes, hogy a zsidóvallású polgárok vették kezükbe, számarányukon felül e téren a munkát és nem volt-e hasznos a hazai zsidóság munkája a gazdasági életben?!

Nem töltötte-e be hivatását a hazai zsidóság e téren oly híven és értékesen, hogy kereskedelmi életünk, iparunk, vállalatunk, bankjaink éppen a hazai zsidóság tevékeny közreműködésével emelhették a nemzeti értéktermelési arra a színvonalra, amelyről azt a trianoni katasztrófa sem tudta egészen ledönteni?

A magyar ipar és kereskedelem elismert pozíciót szerzett az egész világon ennek az országnak és nem lehet azt mondani, hogy a keresztény társadalom tagjai csak úgy „átengedték” a kereskedelmi és gazdasági pályákat a hazai zsidóságnak. „Átengedni” csak azt lehet, ami már valakié volt, de a hazai zsidók a magyar gazdasági munka úttörői között szerepeltek. És nem lehet mondani azt sem, hogy a magyar gazdasági pozíciók csak úgy maguktól alakultak ki. A kereskedelemnek, iparnak s általában a gazdasági életnek minden egyes pozíciója generációk fejlődésének eredménye, amibe nem lehet csak úgy egyszerűen, egyik óráról a másikra beülni, ehhez nem elég a gumibot vagy a fokos, amivel el lehet kéregetni azt, aki benne ült valamely pozícióban, hogy helyébe aztán üljön más. Ehhez – mint ahogy ezt régi, patinás, keresztény cégek és vállalatok példája is igazolja – szorgalom, munka, tudás, apáról fiúra szálló tapasztaltság, generációknak ráneveltségéből fakadó rátermettség szükséges. [...]

Amíg azonban közgazdasági intézményeink minél erőteljesebben igyekeztek hivatásukat a gazdasági élet terén teljesíteni, addig – és erre rá kell mutatni a zsidóellenes agitáció jelszavaival szemben, – magának a zsidóságnak helyzete a gazdasági élet terén egyre romlott az összeomlás óta. Amíg például az iparban 1920-ban az önálló iparosok száma összesen 227 868 volt s ezek között a zsidó 28 090, vagyis 12,3%, addig 1930-ra az önálló iparosok száma általában 216 516-ra szállt le, a zsidóké pedig 23 866-ra, vagyis 11,02%-ra. Még szembevetőbb a leromlás a kereskedelmi és hitelélet terén, ahol az önállóak száma 1920-ban 75 149 volt s ezek között zsidó 40 275, vagyis 53,7%, ezzel szemben 1930-ra az önállóak száma általában 83 995-re emelkedett, viszont a zsidóké 38 295-re szállt le, tehát 45,5%-ra.

Rá kell mutatni továbbá arra, hogy a zsidók elhelyezkedése a köztisztviselői pályán 1910-től 1930-ig 5%-ról 2,92%-ra szállt le, azóta pedig ez az arányszám tovább is még erősebben csökkent. S ha vádként hánytorgatják fel, hogy egyes pályákon a hazai zsidóság arányszámán felül is szerepel, nem lehet szemet hunyni afölött sem, hogy az őstermelés terén viszont ez az arányszám az 5,1%-os országos arányszámmal szemben mindössze 0,33%.

De visszatérve az iparban, bankban, kereskedelemben, általában a gazdasági életben való elhelyezkedésre, az bizony igen kevés ember számára jelent vagyoni vagy jövedelmi szempontból kivételes pozíciót. Mert amikor megállapítjuk, hogy a zsidóság egy bizonyos percentje az iparban helyezkedett el – itt nem néhány gyártulajdonos, vagy nagyobb jövedelmű ipari vezető ember pozíciójáról van szó, hanem ez azt jelenti, hogy az iparból élő mintegy 140 000 zsidónak legalább 95%-a bizony a kisiparos, gyári munkás vagy segéd, legjobb esetben kishivatalnok nehéz munkával megszolgált szűkös kenyerét eszi. És bizony a pozícióra törtető nem ezekre a szerény állásokra pályáznak, hanem a nagy javadalmazása pozíciókra, amikből pedig vajmi kevés van.

S ha azt mondjuk, hogy a zsidóság 43%-a a kereskedelemből él, akkor ne arra a néhány – számban mindegyre összezsugorodó – nagykereskedőre gondoljunk, kiket tehetség és szerencse kivételes pozícióhoz juttatott, s akik különben is áldozatosság tekintetében minden oldalról állandóan igénybe vannak véve, hanem arra a túlnyomó tömegre, mely szegényes boltokban tengeti életét, szorítva a szövetkezeti versenytől, köztehertől s újabban egy féktelen agitációtól, mely talán el tudja érni, hogy a zsidó kereskedő szegénysége nyomorrá váljék, de e révén új kereseti lehetőséget, kívánatos egzisztenciát senki számára teremteni nem tud. Csak egy pillantás a budapesti 1930-iki statisztikára, meggyőzhet arról, hogy – nem szólva az albrétre, vagy hónapos ágyra kényszerülőről – 8 000 zsidóvallású fővárosi kereskedő közül 4 800, tehát 60% lakik puszta-konyhás, vagy egyszobás, illetve legfőlebb kétszobás lakásban, jelölve annak, hogy a zsidóvallású kereskedők legtöbbször a legszerényebb viszonyok között él.

És így van ez a gazdasági élet egyéb területein: az irigyelt nagyjövedelmű állások száma rendkívül csekély, aminthogy csekély a mezőgazdasági szegénység számához viszonyítva a nagybirtokosok száma és csak a lelkiismeretlen agitáció merészeli úgy beállítani a dolgot, hogy a zsidóellenes tendenciák érvényesítése széles rétegek boldogulását jelenti. Ez az agitáció meghozhatja egykét agitáló vezér jobb elhelyezkedését; egészben véve, azonban súlyos igazságtalanságot, nagyobb nyomort jelent, anélkül, hogy szociális problémáink megoldását a legkisebb részben is elősegítené.

SZABÓ DEZSŐ

Az elsodort falu

Budapest, 1919, Táltos. I. köt. 254–255., II. köt. 35–36.

Szabó Dezső (1879–1945) író, kritikus, közíró, magyar-francia szakos középiskolai tanár. Első írásai az 1910-es években a Nyugatban jelentek meg, de később eltávolodik a lap irányvonalától és az első világháború végére már a fajvédők táborához tartozik. Társadalomszemlélete faji alapokon nyugodott, a magyar sorskérdések mögött a fajok versenyét vélte felismerni. Az ország katasztrófájának okozóját nem utolsósorban az individualizmusban és a szabad versenyű kapitalizmusban látta, amit szerinte a zsidóság tudott jobban kihasználni. A szociálisan érzékeny író szerint a válsághelyzet feloldása egyféle faji szocializmus lehet, amelynek csakis a magyar faji tulajdonságokat hordozó parasztság felemelésével van esélye sikerre. 1919-ben megjelent ideológiai irányregénye „Az elsodort falu” kordokumentum, a keresztény nemzeti kurzus egyik nagy hatású programműve. Az expresszionista regény a háború éveiben összeomlott magyar társadalom és az azt megelőző liberális politika átfogó bírálatát adja. Az alkotás a korabeli irodalmi élet jeles képviselőitől lesújtó kritikát

kapott, viszont politikai üzenete páratlan közönségsikert aratott, szerzőjét a korabeli ifjúság szellemi vezérévé tette. A választott szemelvény „Az elsodort falu” egyik szereplőjének, Farkas Miklósnak a regényéről szól, akinek alakjában a kortársak Ady Endrét vélték felismerni.

Miklós meggyújtott két magas gyertyát, leültette Jánost. Azután a szekrényhez ment, valamit kivett onnan. Kézirat volt. Elkezdte olvasni. Egy már majdnem bevégzett regény kézírata volt. János, mindjárt a második oldalánál, egész élete odahajlásával figyelt. Miklós hangja eleinte hideg és rekedt volt, azután átizzott, nagyszerű ércék csengtek ki belőle és távoli zokogás. A regény a századok nagy megraboltságának, Európa Hamupipókéjének, a magyar fajnak regénye volt. Egy mesés arányú, János féle hősből bogozta egybe a mesét. Volt benne kétségbeesett roppant humor, kilüktető zokogás s kihullott jajszó. Hatalmas, világító típusokban ontotta elé, mint egy megtárt bányából, a faj csodálatos gazdagságát. Gyors rohanásban villantotta át a tragikus küzdelmet az óriásokkal, akiket legyőz s a piszkos, ravasz törpékkal, akik megeszik. Egy faj mélyének viharos, sodró előáradása volt ez a regény, egybeölelő, felkiáltó nagy fájdalom. [...]

Miklósnak utolsó regénye, amit azon az éjszakán Jánosnak felolvasott, nagyon sok keserőséget hozott. A regény kétségbeesett kiáltás volt a pusztuló magyar fajért. A magyar fajért, melynek vérének csapra ütötték, a földet kihúzták alóla, gyermekei pusztulnak az éhségtől. Magára hagyva, idegenül, mint egy vak Sámson tántorog idegen középosztály, idegen sajtó, idegen irodalom és idegen élvezők előtt. Bemutatta azt a tragikus utat, amelyet a magyar faj tett a zsidó faj fejlődése mellett. A magyar faj a demokrácia úgy érte, mint az úszni nem tudót a hirtelen áradás. Sem múltjában, sem képességeiben, sem moráljában nem volt elkészülve a szabad versenyre. A nyugati nemzeteknek a kifejlett polgárság, erős ipari és kereskedelmi élet kitűnő előiskola volt, hogy teljesült ügyességgel és ránevelt izmokkal kezdjék meg a demokrácia lihegő futását. Nálunk egész életmódunk, egész morálunk, az élet felé nyúló minden szervünk úgy alakult, hogy halálosan képtelenek legyünk a versenyzésre, a vérnek, húsnak ösztönös, elundorodó képtelenségével. És most jött a demokrácia, beszabadította a versenybe a zsidóságot, ezt a nagyszerű faj, mely annyi erejével érdemli meg, hogy részt vegyen a történelem szabad építésében. És ez a faj, mely minden sajtóságával a szabad versenyre született, az új éhesek tátott mohóságával vetette magát az életnek, s kápráztató iramban foglalta el a gazdasági, politikai, irodalmi, ipari, kereskedelmi, művészi élet: az egész magyar lélegzés minden stratégiai pontját. A magyar orron ütve, erőit eldugva, félre kullog a vad demokratikus rohanásból s belezúllik valami halálíg tartó önpusztításba. És most az a faj, mely minden szabadsággal tette magát az élet urává, még mindig a régi elnyomás, vad, elkeseredett összetartozásával érzi különálló védő és dacoló egységnek magát. Az a faj, mely az egyetemes ember, a nagy emberi összeölelkezés nevében lépett be az európai futók közé, most a megkülönböztető tollat viselő ősz törzsek göggyével, félelmével és gyűlölködő szeretetével húsosodik egybe mindenki és minden ellen.

A faj, mely a századok szabadgondolkodóinak kaszájával tört utat, a legprimitívebb ősi törzsbabona acél abróncaival köti el magát a többi emberektől s az a nép, melynek az emberi elfogultságok elleni küzdelem adott történelmi jogot, a legádázabb elfogultság bástyájaként sötétlik. A demokrácia, melynek szabad versenye beteg börtorkálás, mindennapi vereség és folytonos megraboltatás a szerencsétlen magyarnak, az életet meghódító, engedelmes, rettentő gépezet lett e bámulatos faj kezében, mely össze tudta egyeztetni a két külön világot építő ellentétet s élethódító karmaivá tudta tenni a legforradalmibb gondolatokat s a legősibb elfogultságokat. És Miklós odakiáltotta az eltiprott faj kétségbeesett kiáltását: itt baj van, itt egy nagy igazságtalanság, egy nagy kitagadás történik, mely mindkét faj rettentő végzetévé lesz. Itt nem a gyűlölet, nem az öklöl, nem a fogak vad csattogása segít. Nem új ádáz harapásokkal kell beleharapni az ügyis megharapott kis országba. A szabad verseny átkos, gyilkos, döglétes demokráciája ellen kell megkezdeni a nagy keresztes háborút. És a zsidó látóknak, a hajnalló faj kakasainak kell felrikoltani a nagy veszedelmet. Hogy a zsidóság most önmagán ugyanazt a kritikát, ugyanazt a nagy emberi érvágást, ugyanazt az igazságtételt végezze el, amit a magyar faj önmagán végzett, mikor a zsidóságot asztalához ültette s visszaadta neki az elrabolt testvérjogot. Ők maguk irtsák ki a fajból a szabad verseny sakál morálját, ők maguk hasonítsák bele fajukat Európa nagy egységébe a becsület, a tiszta élet, az egyetemes emberszeretet újjáfürdetésében.

A regény, mely a legjogosabb fájdalom s a legszélesebb emberi ölelkezés volt, mindenfelé csak felemelt öklökre talált. A konzervatívok, a magyarkodó magyarok, az érdek keresztények, akik régen gyűlölték Miklóst merész művészi újtásaiért – mert sunyi, ostoba hecc antiszemitaságuk nem értette meg a könyvet – mint forradalmárt, zsidó barátot, mint átkos nyugati kultúrát ütötték. Régi tábor: kilencven percentben zsidó írók, újságírók, művészek és olvasók, a visszanyelt csalódás hidegével fázódtak el tőle. Innen, eleinte, még nyílt támadás nem érte. Kritikák jöttek, melyekben elismerték minden eddigi nagyságát, de – fájdalommal – megállapították, hogy új könyve már dekadens mű, visszahullása egy merész ívbe törő tehetségnek. Hogy eltért a tiszta művészettől, tendenciákba vakult s veszélyes nehézkedéssel dül elfogult irányok vezércikkei felé. Miklós csak most látta, hogy lángeszének üzleti általánosítása mennyire zsidó barátainak kezében volt. Könyvét alig vették s erről a hatalmas feltámasztó kürtől alig tudtak. A régi meleg bámulat helyébe valami hideg udvariasság került. Azok az irányok, melyeknek eddig harci lobogója volt, mint elveszett emberről kezdtek róla beszélni s tüntetőén fájdalmas, hideg udvariassággal bántak vele. Ha valahol szerepelt vagy megjelent, a sajtó elhallgatta vagy egy pár sablonos sorban tudatta. Miklós lassanként Pesten, az ő Pestjében, idegennek, egyedül valónak érezte magát. Hiúsága, gögje felordította csendjét, s mint megtalált vadkan elcsörtetett falujába, hogy jó meleg falusi békével párnázza ki a kapott sebeket.

Írók, művészek, tudósok deklarációja a magyar társadalomhoz és a törvényhozás tagjaihoz

Pesti Napló, 89. évf. (1938) május 5.

1938. május 29-én fogadta el a parlament az 1938 XV. törvénycikket a „társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról”. A törvény értelmében, a sajtókamarában, az ügyvédi, mérnöki, orvosi kamarában, valamint egyes vállalatok értelmiségi munkaköreiben a zsidók aránya nem haladhatta meg a 20 %-ot. Az első zsidótörvény meghozatalának szükségességét a betérjesztő Darányi-kormány azzal indokolta, hogy a zsidók a gazdasági és társadalmi életben túl nagy befolyásra tettek szert és az indoklás reményét fejezte ki, hogy meghozatala enyhíteni fogja az antiszemitizmust. Ezt a parlamenti vitában felszólaló liberális Rassay Károly azzal utasította vissza, hogy maga a kormány sajtó szítja a zsidóellenességet. Rassay rámutatott annak az elvnek a káros gazdasági hatására, hogy a jövedelem alapja ezután már nem a teljesítmény, hanem a születés adta előny lesz. Az első zsidótörvénnyel Németország és Románia után nálunk is állami szintre emelkedett az antiszemitizmus.

A magyar baloldali és jobboldali értelmiségiek egy csoportja a Pesti Napló (és a Magyar Hírlap) hasábjain tiltakozását fejezte ki a jogfosztó intézkedésekkel szemben. Kezdeményezésük azonban jórészt visszhangtalan maradt.

A magyar irodalom, tudomány és művészet művelőinek egy csoportja az állampolgári jogegyenlőség elvének védelmében a következő deklarációval fordul a magyar társadalomhoz és a törvényhozás tagjaihoz.

Mi, magyar írók, művészek és a tudomány munkásai, különféle világnézetek és pártállások szószólói, különféle társadalmi rétegek szülöttei és tagjai, akik a legkülönbözőbb hivatásokban és munkakörökben dolgozunk, akik valamennyien az évezredek magyar művelődés megtartásának és gyarapításának rendeltetését vettük örökbe, mi, akik valamennyien keresztény családok leszármazottai vagyunk, az emberi becsület-érzés és igaz kereszténység, a józanság és hazafiasság magától értetődő egységével és szilárdságával emeljük föl szavunkat az állampolgári jogegyenlőség elvéért, melyet az úgynevezett „társadalmi egyensúly hatályosabb biztosításáról” szóló törvényjavaslat” megvalósulása esetén törölne a magyar alkotmányból.

Ez a javaslat a társadalmi egyensúly biztosítását ígéri, de egy szava sincs a legszegényebb, gazdaságilag legelesettebb és legárvább rétegek sorsának jobbra fordításáért.

Ez a javaslat még a zsidóságot sem alázza meg annyira, mint amennyire megsérti a keresztény középosztály fiait, amikor azt teszi fel róluk, hogy – az állampolgári jogegyenlőség megszentelt alapelvének semmibevételével – jogfosztástól, megszégyenítő

gyámkodástól, kényszeralkalmazástól várják megélhetésük biztosítását. S felteszi róluk azt az erkölcsi eltévelyedést, hogy polgártársaik egy részének vallása miatt való megbélyegzése, polgári jogai teljességéből való kiforgatása árán akarnak érvényesülni és boldogulni.

Ez a javaslat a zsidók közül is elsősorban a szegényeket veszi célba, azokat, akik leginkább vannak kiszolgáltatva munkaadók kénye-kedvének, s még ezek közül is kivált a fiatalokat sújtja, akiket egyetemlegesen megbüntet amiatt, hogy nem lehettek katonák a háború alatt. Lelkiismeretünkkel nem tartjuk összeegyeztethetőnek, hogy a világi hatóságok a megkeresztelések között dátum szerint tegyenek különbséget, holott a keresztséget különbségtévés és fenntartás nélkül adja meg az egyház a kebelébe térőnek, az Isten előtti egyenlőség és keresztényi testvériség jegyében.

Minket keresztény hitünk, hazafias meggyőződésünk, az ország európai hiteléhez és nemzeti függetlenségünkhöz való ragaszkodásunk készítet arra, hogy soha ne tágítsunk az állampolgári jogegyenlőség elvétől, melyet történelmünk legszebb korszakában, az európai magyarság legnagyobb elméi vívtak ki.

Minden erejére szüksége van a mai válságos történelmi időkből a magyarságnak. A megszállott területek urai statisztikai mutatókkal igyekeznek elválasztani a magyar néptörzstől azokat a zsidó vallású magyarokat, akik elenyésző kivételektől eltekintve, a kisebbségi sorsban is rendületlenül kitartanak a magyar sorsközösség mellett. Szabad-e nekünk akaratlanul is ezt a példát követni és kiközösíteni a magyarságból 400 000 polgárunkat?

Elfeleedtük volna, hogy ezek a polgártársaink a kultúrtörténelem megdönthetetlen tanúsága szerint nemcsak egyszerűen résztvevői, de támaszai és építői is voltak a magyar kultúrának? Tagadjuk le önmagunk előtt, hogy ezt a sorsközösséget 1848 szabadságharcában és a világháborúban vérükkel pecsételték meg? Valljuk, hogy magyarok ezek a polgártársaink és magyarságukat annál kevésbé engedjük vitássá tenni, mert csíráznak ma nyugtalan hajlandóságok, melyek már végleg megmagyarosodottnak hitt és a vezető rétegekbe emelkedett állampolgárokat hajlítanak el a magyarságtól.

Ezért tiltakozunk lelkiismeretünk minden erejével és hisszük, hogy szavunk nem marad hatás nélkül abban a hazában, amely minden dicsőségét a hit- és gondolat szabadságért, az emberi jogok teljességéért vívott hősi harcainak köszönhette. E belső parancsra fordulunk a magyar törvényhozás mindkét házának tagjaihoz, a keresztény egyházakhoz, a foglalkozások, a gazdasági ágak kamaráihoz, szakszervezetekhez és egyéb érdekképviselőkhöz, a politikai, társadalmi és kulturális egyesületekhez, az egész ország józan és hazafias népéhez azzal a kéréssel:

tegyenek bizonyosságot önértükről, bátorságukról, önzetlenségükről és lépjenek sorompóba a mindannyiunkat sértő javaslat ellen.

Gondolja meg minden kortárs, mekkora felelősség terheli, ha a lelkiismereti tiltakozás ellenére is megszületik egy törvény, melyre valamikor minden magyarnak szívenkezdve kell gondolnia!

Gróf Apponyi György, Bartók Béla, Bárczy István, Berda József, Berecz Sándor,

Bernáth Aurél, Blaskó Mária, Bóka László, Csécsy Imre, Csók István, Darvas József, Erdős Jenő, Eszenyi Jenő, Győri Farkas Imre, Ferenczy Noémi, Féja Géza, Fodor József, Földessy Gyula, Földessyné Hermann Lula, Gáspár Zoltán, Hertelendy István, Horváth Béla, Pálóczy Horváth György, Kárpáti Aurél, Kernstok Károly, Kmetty János, Dernői Kocsis László, Kodály Zoltán, Kozma Erzsébet, Kun Zsigmond, Lovászy Márton, vitéz Makay Miklós, Márffy Ödön, Mátyás Ferenc, Mihályfi Ernő, Molnár Farkas, Molnár Kálmán, Móricz Zsigmond, Zugligeti Pintér József, Polner Ödön, Rab Gusztáv, Rados Gusztáv, Remenyik Zsigmond, Riedl Margit, Schöpflin Aladár, Simándy Pál, Somlay Artúr, Supka Géza, Szabó Zoltán, Szakasits Árpád, Szász Zoltán, gróf Széchenyi György, Szimonidesz Lajos, Tersánszky J. Jenő, Tóth Aladár, Vaszary János, Vikár Béla, Vilt Tibor, Zilahy Lajos.

TELEKI PÁL

A keresztény nemzeti irány és a zsidókérdés

In: Teleki Pál: Magyar politikai gondolatok. Budapest, 1941, Stádium. 79–89.

1939. május 5-én jelent meg az 1939. évi IV. tc. „a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról”, közismert nevén a második zsidótörvény. A törvényjavaslatot még Imrédy Béla kormánya nyújtotta be, de már Teleki Pál kormánya tárgyalta. A törvény faji alapra helyezkedve korlátozó intézkedéseket vezetett be az élet szinte minden területén és ezzel közel félmillió magyar állampolgárt diszkriminált. A különböző foglalkozási ágakban a zsidók arányát 20%-ról 12, vagy 6, vagy 0%-ra szorították le. Teleki – meggyőződéses antiszemitaaként – képviselte a törvény szellemiségét a magyar nemzeti érdekre hivatkozva. Parlamenti beszédének főbb gondolatai bekerültek a halála után szerkesztett emlékkötetbe is, ahonnan a forrás is származik. Ez Teleki Pál másik arca.

De mit jelent a keresztény nemzeti irány a politikában és mit jelent a társadalomban? A keresztény nemzeti gondolat a politikában azt jelenti, hogy pótoljuk azokat a mulasztásokat, helyreállítsuk azoknak a rombolásoknak a következményeit, amelyeket a XIX. század materializmusa okozott, a liberalizmus és a kapitalizmus, különösen pedig ezeknek túltengése. Intézményesen kell biztosítanunk, hogy a keresztény magyarság – idetartoznak az idegen nyelvű magyar állampolgárok is – visszanyerje, illetve elnyerje azokat a helyeket a gazdasági életben és egyebütt is, amelyek őt megilletik. Erre a nemzet további élete és fejlődése érdekében feltétlenül szükség van. A magyarság e fontos helyeket azért nem tudta elfoglalni, azért veszítette el, mert a török hódoltság és az Alföld pusztulásának korszakát túl gyorsan követte a világ fejlődésében a kapitalizmus, minden kinövésével együtt. [...]

A keresztény gondolat mindezekén kívül módszert is jelent és pedig mindenkivel szemben. Nyíltan megmondom, hogy a zsidósággal szemben is. Ez azonban nem jelenti a gyűlölködés rendszerét, mert amit teszünk, nem gyűlölségből tesszük. Nem szabad, hogy cselekedeteinket gyűlölködés fűtse. A nemzet megújítása érdekében kell végrehajtani cselekedeteinket. [...] A zsidótörvény történelmi szükségesség. Már a liberális gazdasági jólétben élő korszak eltévelyedései, mondhatnám könnyelmű élete után is keresztény politikát hirdettünk, a keresztény Magyarország visszaállításának szükségességét. Két évtizeddel ezelőtt megmondtam, hogy a hazai zsidóság azon részének, amely valóban idetartozónak érzi és vallja magát, kötelessége volna élesen és határozottan szembefordulni az újonnan bevándoroltakkal. Sajnos, ez nem történt meg. Ha egyesek részéről talán meg is történt, általánosságban semmi esetre sem. Ezért aztán le kellett vonnunk a következményeket. Gondolatvilágunk akkor is ugyanaz volt és az egymást követő kormányok ugyanezt a felfogást igyekeztek érvényre juttatni, különösen a legutóbbi időkben. Ezt szolgálta annakidején, első miniszterelnökségem alatt a numerus clausus és ezt szolgálta az első zsidótörvény is, amelyet bizonyos okokból meg kellett változtatnunk. [...]

Nem szabad a szentistváni gondolatot jelszóként alkalmazni, legkevésbé annak egyes kiszakított részeit. A szentistváni gondolat, nézetem szerint, mindenesetre védekezést sürget azzal a veszéllyel szemben is, amellyel a zsidóság óriási, legnagyobb-részt még csak felületesen beolvadt tömegei fenyegetik a magyar nemzettestet, a magyar nemzet jellegét. A zsidótörvény nem nemzetiségi törvény és nem alkalmazható az országban élő, német, szlovák, román, ruszin vagy más nemzetiségekre. Ezek a nemzetiségek az európai keresztény életközösség népeiből valók és évszázados, sok tekintetben azonos fejlődés részesei. Nem kívánom itt hosszasan részletezni a fejlődés elemeit, de mindannak, ami a humanizmus, a reneszánsz, a lovagkor gondolatvilágát alkotta és sok mindenféle egyéb korszaknak ők éppen olyan részesei az európai életközösségben, mint mi. Ezek nem is különböztethetők meg olyan élesen az európai emberiség egészétől, mint a zsidóság, mert sokkal kevésbé fajtiszták, sokkal kevésbé önállóak, különállóak. Nem helyénvaló tehát az összehasonlítás a nemzetiségi problémákkal. A kettő között nincs semmi kapcsolat, nincs alapja az összehasonlításnak.

A zsidótörvény egyesek szerint a faj és a vér idegen eszméjét hozta be a magyar törvényalkotásba és gondolkodásba. Meg kell állapítanom, semmi idegenszerűség nincs abban, ha faji összetartozandóságról, faji kapcsolatokról beszélünk. Ezt az álláspontot tudományosan és társadalmilag immár régóta vallom és több mint húsz éve írom és hirdetem, tehát jóval előbb kezdtem ezt, semmint hogy ebben a tekintetben külső új befolyások hathattak volna rám. [...]

Kifogás tárgya volt az is, hogy a törvény keresztényeket zsidóknak minősít. Ezzel kapcsolatban csak azt kívánom megjegyezni, hogy az ember lelki világa nemcsak vallási meggyőződésből áll, hanem ezen kívül nemzeti érzésből, mindenféle hagyományoknak lelkünkben való hordozásából tevődik össze. Velünk bármily alapon rokonembereknek és embercsoportoknak szeretetéből, a velük való együttérzésből. A vallási érzés, a vallási rész lelkiségünknek csak egyik eleme. [...]

Többször tették szóvá a jogfosztás kérdését is. Természetesen áll az, hogy a zsidótörvény sok tekintetben jogfosztás az egyedekre nézve. Ez világos. De mindenesetre a nemzet magasabb érdekéből történt jogfosztás. A törvény jogos önvédelemből korlátoz jogokat, hogy védelmet biztosítson a nemzetnek idegen elemekkel való túlzott átítatásával szemben. Megengedem, hogy ez a jogkorlátozás messzemenő sokak szempontjából, de mások szempontjából nem elég messzemenő. Vajon ez az első törvény-e, amely akár nálunk, akár a külföldön meglévő jogokat korlátoz? Kivételes idők, amilyen a mai is, kivételes intézkedéseket kívánnak. Az ilyen kivételes intézkedések során rengeteg jogfosztás történt, például a nyugdíjasoknál, a B-listásoknál. De már a mai kort megelőző szabadelvű korszaknak is voltak – enyhébben szólva – jogszigorításai, amelyeket az érintett emberek magukra nézve jogfosztásnak érezhették. Azt hiszem, az 1881. évi XLI. törvénycikk az ingatlantulajdonossal szemben megszorítja a magántulajdon fölött gyakorolt szabad rendelkezés jogát. [...]

Arról is esett szó, hogy a zsidótörvény nem felel meg alkotmányunknak, abba új elemet visz. Ne tévesszük azonban szem elől, hogy az alkotmány nem rideg, holt és mozdulatlan valami. A magyar alkotmány azoknak a törvényeknek a foglalata, amelyek átmentek a nemzet véérébe, gondolkodásába. Ebből következik, hogy néha a meghozott törvény válik hosszabb-rövidebb idő múltán a nemzet közfelfogásává, közérzésévé és ezzel az alkotmány részévé. Máskor – ugyanolyan természetesen – évtizedek alatt kialakult közfelfogásokat; közszükségleteket visszatükröző érzések jelentkeztek. Ezek az érzések, mint a méreganyagok ellen védekező antitoxinok érlelődnek ki a nemzetben és gyökeres változásokat, megfelelő törvényalkotásokat kívánnak. Ha tehát az alkotmány azoknak a törvényeknek a foglalata, amelyek a nemzet véérébe mentek át, ugyanúgy a nemzet – nézetem szerint – azoknak az embereknek a foglalata, akik egész lényükkel beleolvadtak a magyar nemzetbe. Hogy ezt a zsidóság tömegeiről nem lehet elmondani, azt már a zsidótörvény indokolásában kifejtettem. [...]

A zsidóság számaránya nálunk olyan nagy, mint általában a tőlünk keletre lévő országokban. Ezekben viszont egész más módszerrel kezelte a zsidóságot az állam és a társadalom. Nálunk hatszorta nagyobb a zsidóság arányszáma, mint a Nyugat európai országokban. Mi azonban a folytonosan és sokszor nagy tömegben bevándorló keleti zsidóságot nyugati módszerek szerint kezeltük, így bántunk vele. Ez a keleti zsidóság idegen anyaggal szőtte át a nemzet élő testét. Itt nem is annyira a vérre, mint inkább a lelkiségre célozok. Még veszedelmesebbé teszi ezt a folyamatot a beözönlés állandósága, és hogy az elkeveredés csak bizonyos társadalmi csoportokban, osztályban vagy rétegben folyt le. Ez veszedelmet rejt magában a nemzeti jelleg és jellemvonások épségben tartásának szempontjából. Mindenki tudja, hogy én ezt a nézetet nem most vallo először, nem is akkor kezdtem vallani, amikor Európában erre felfigyeltek. Vallottam régen, már nagyon régen önmagamban és nyilvánosan is, mindjárt a háború után. Már akkor kértem, hogy a zsidóság maga vessen gátat a folytonos keleti beözönlésnek. Ez nem történt meg és ma már olyan erősen nyilatkozik meg a nemzeti akarat, hogy a törvényt aligha lehetne mérsékelni. [...]

Ez a kérdés: magyar kérdés, amely megoldásra vár, mert itt egy zárközottságban töltött hosszú élet folytán erősen különböző, minden más fajnál, vagy nemzetiségnél beolvaszthatatlanabb embercsoportról van szó. A cél – mint mondtam – nem az üldözés, hanem a jogos és indokolt védekezés. Azt is nem egyszer hangsúlyoztam, hogy ez a törvény fájdalmas operáció. Fájdalmas az élet különböző terén velünk együttműködő egyes emberekkel szemben, de a törvény megszavazását halaszthatatlanul szükségessé tette – úgyszólván a tizenkettedik órában – a nemzet magasabb létérdeke. Szükségessé tette a nemzet jellegének megóvása, különösen azokban a rétegeiben, amelyeket a nemzet, mint vezetőrétegeket termel ki magából. Ismétlem, ez a törvény nem gyűlöletből és hasonló érzésekből származik, aminthogy Magyarországon ilyen törvényt nem kísérnek és nem is fognak soha törvényes formákon túlmenő jelenségek kísérni.

JOHAN BÉLA

**A közegészségügyi szolgálatunk krízisének okai,
különös tekintettel az orvoskérdésre.
Javaslatok ennek megoldására vonatkozólag
(1941. május 11.)**

Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár és Levéltár (a továbbiakban SOL). 119. f.
Belügyminisztériumi iratok.

Dr. Johan béla (1889–1983) 1889-ben született Pécsen, ahol édesapja tiszti főorvos volt. 1907-től Budapesten élt, orvosdoktori oklevelét 1912-ben a Budapesti Egyetem Orvosi Karán szerezte meg. Figyelme az első világháború alatt fellépő járványok hatására a bakteriológia felé fordult, közreműködött a hadseregnek gyártott kolera és hastífusz oltások készítésében. 1925-ben a törvénnyel megalapított Országos Közegészségügyi Intézet (OKI) igazgatójává nevezték ki. Ezt követően Rockefeller ösztöndíjasként az Egyesült Államokban és több európai országban tanulmányozta a központi közegészségügyi intézmények rendszerét, 1927-ben kezdte meg igazgatói munkáját. Felhívta a kormány és a társadalom figyelmét a falvak súlyos egészségügyi helyzetére és a fennálló állapot javításának halaszthatatlan szükségességére. Meggyőződése volt, hogy elsősorban jól képzett egészségügyi személyzetről kell gondoskodni, ezért létrehozta az OKI 20 fiókállomását, beindította a fertőzőbeteg jelentési rendszer működését, megreformálta a tisztiorvosi képzést és elindította a védőnők – a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat tagjainak – képzését. 1935-ben belügyminisztériumi államtitkárrá nevezték ki, de ezután is mindennap bejárt az OKI-ba. Johan személye lehetővé tette, hogy a Minisztérium és az OKI tevékenysége egymással szoros összhangban

legyen. 1936-ban a hatósági orvosi tevékenység egységes irányítására megvalósította a tisztiorvosi szolgálat, később a közegészségügyi (körorvosi és védőnői) szolgálat államosítását, tevékenyen részt vett a szükséges jogszabályok megalkotásában. Tudományos munkájának elismerését jelenti, hogy a Budapesti Egyetem orvosi karán 1919-ben egyetemi magántanári, 1927-ben nyilvános rendkívüli tanári címet kapott, az MTA 1942-ben levelező tagjává választotta. 1943-ban államtitkári feladati mellett újból átvette az OKI főigazgatói teendőinek ellátását, 1944-ben a német megszállást követően megfosztották állásától, majd internálták. A háború után nem jutott méltó szerephez a közegészségügyben. A Phylaxiánál antibiotikus kutatással és a hazai penicillin termelés előkészítésével foglalkozott. 1945 után ugyanis az amerikai szakemberek vele vették fel a kapcsolatot és hozzá jutatták el azt a penicillintörzset, amely a hazai gyártás alapját képezte. E kapcsolata az 1950-es években gyanúsnak minősült, ezért Kistarcsára internálták, valamint megfosztották akadémiai levelező tagságától is. Később a Kőbányai Gyógyszertárban helyezkedett el, ahol még 90 éves korában is dolgozott, és a hazai B12 vitamin kutatásában és gyártásában szerzett el nem múló érdemeket. Munkáját „Kiváló újító” és a „Vegyipar kiváló dolgozója” címmel ismerték el, 1972-ben pedig rehabilitálták, s megkapta a „Munka Érdemrend arany fokozatát”. Egészségügyi koncepciója időtállóan bizonyult. 1989-ben születésének 100. évfordulóján az MTA visszaállította akadémiai tagságát.

Az állások betöltésénél mutatkozó nehézségeknek háromféle oka lehet, vagy 1./ nincs elég orvos az országban, vagy 2./ az orvosok eloszlása nem megfelelő, vagy 3./ bizonyos állások betöltésére az orvosok nem vállalkoznak.

E három sokszor hallott kérdést részletesebb vizsgálat tárgyává tettem, hogy megismerjem a jelenlegi nehézségek valódi okát. Eddig is már sokat írtak ezekről a kérdésekről, de inkább csak általános impressiók alapján, esetleg bizonyos célok szolgáltatásában. Így például a zsidó érdekeltségek állandóan cikkeznek az orvoshiányról – mert így remélik, hogy a zsidó orvosok munkához esetleg álláshoz juthatnak, viszont a keresztény sajtóban a cikkek – éppen ellentétes céllal – azt törekedtek bizonyítani, hogy elég az orvos.

Méltóztassék megengedni, hogy vizsgálataim legfontosabb adatait az alábbiakban bemutassam, s ezek alapján az egyes kérdéseknél mindjárt a helyzet javítására vonatkozó javaslataimat is megtehessem. [...]

Az orvosoknak – a népességhez viszonyított arányszáma tehát emelkedett. Ez az emelkedés a 10 évvel ezelőtti arányszámhoz viszonyítva Budapesten 32%-os, az egész országban 22%-os. Ezekkel az arányszámokkal argumentálnak azok, akik szerint az országban elég az orvos.

Ez az emelkedés valóban tekintélyes, s hogy emellett – az orvosi állások betöltése szempontjából – ma mégis orvoshiány mutatkozik, ez három körülménnyel magyarázható: egyrészt a nagyobb orvosszükséglettel, másrészt az 1939. IV. t.c. hatásával, végül az ország területének megnagyobbodásával. Ezeket közelebbről vizsgálva a következőket találjuk.

A fentebb kimutatott orvostöbbletet a közegészségügyi munka fejlődése elnyelte. Az addig elhanyagolt vidéki közegészségügyi szolgálat fokozatos fejlesztése, az egészségvédelem különböző ágainak (anya- és csecsemővédelem, iskolaegészségügyi munka, tuberkulózis-nemibetegségek, malária, stb. elleni küzdelem) kiépítése természetesen mindig több és több orvosi állás megszervezéséhez, s ezzel kapcsolatban több orvos lekötéséhez vezetett.

Az 1939. IV. t.c. hatása is mindinkább mutatkozik. Azok, akik azt állítják, hogy hazánkban (a külföldhöz viszonyítva is) elég orvos van, azok ezzel nem számolnak. A trianoni országterületen az 1940. év közepén lévő 10 279 orvoskamari tag közül 3036, vagyis 29,5% zsidó. Az említett orvos létszámból 1940-ben 6516 állott közszolgálatban, s ezek közül 815 (12,5%) volt zsidó. Ugyanakkor 3763 nem állott semmiféle közalkalmazásban, s ebből 2221 (59%) volt zsidó.

Ha a zsidókat leszámítjuk, akkor a közalkalmazások szempontjából a trianoni ország területén 7243 orvos jöhet tekintetbe. Az orvosi magángyakorlat (tehát az orvosi ellátottság) szempontjából ezek mellett számolni kell és lehet a zsidó orvosokkal is, – de ez csak Budapestre és a nagy városokra áll, míg ritkább népességű területeken, ahol csak az az orvos tud megélni, akinek valamilyen fix fizetéssel egybekötött állása is van, zsidó orvos nem igen fog megmaradni. Kivételt képeznek majd azok a helyek, ahol a körorvosi állások – keresztény pályázó hiányában – hosszabb ideig betöltetlenek lesznek. Ilyen helyeken zsidó orvosok fognak letelepedni. Ezek talán ott meg is tudnak majd élni – sőt esetlen jól is fognak ott keresni. A körorvos ugyanis a község szegény betegeit ingyen, a fizetni képeseket pedig a szabályrendeletileg megállapított – meglehetősen alacsony – díjért köteles kezelni. Viszont a magánorvosnál az orvos díjazása szabad egyezkedés tárgya, – s így féltő, hogy az ott letelepedő zsidó orvos ki fogja használni helyzetét és a megszorult lakosságtól magas díjakat fog kérni.

Ha a zsidó orvosok leszámításával vizsgáljuk 100 000 lakoshoz viszonyítva az orvosok arányszámát hazánkban és ezt más országok teljes orvosarányszámával hasonlítjuk össze, úgy a következőket kapjuk. [...]

Ezek a számadatok az illető országok egész területére (város és vidék) vonatkoznak épp úgy, mint Magyarország adatai. Míg azonban nálunk az orvosok eloszlási aránya Budapest és vidék között ez utóbbi hátrányára nagyon rossz, addig minél magasabb egy állam általános kultúránívója, s minél gazdagabb egy nép, annál kisebb az orvos eloszlás aránytalansága nagyváros és vidék között. Reá kell mutatnom arra is, hogy minél szétszórtabban lakik egy ország lakossága, illetőleg annak egy tekintélyes része (tanya rendszer), és minél rosszabb az úthálózat és így a közlekedés, annál több orvosra van ott szükség.

Közbevetőleg megemlítem, hogy ha a keresztény orvosok fentebb említett számából (7243) levonom a budapesti keresztény orvosok számát (3055), úgy – Budapest leszámításával – a trianoni ország területére csak 4188 keresztény orvos jut, ami 100 000 lakosra számítva 52-es arányszámnak felel meg.

Minden szükségletet egybevetve – hozzávetőleges számításaim szerint – a meglévő keresztény orvoslétszámmal: 100 000 lakosra kb. 80 orvossal, a trianoni országterület egészségügyi szolgálatát el lehetne látni, még ha kórházak, a nagyobb városok stb.

nagyobb szükségletét is tekintetbe veszem. Megemlítem, hogy a szükségletet illetően pontosabb számításokat végezni egyelőre nem tudok, mert nem ritkán tölt be egy orvos több közszolgálati állást, tovább kisebb állások összevonhatók stb. Megemlítem, hogy a trianoni területen 1940 nyarán az orvosi kamarák kimutatása szerint 6516 orvos állott közszolgálatban (a „közszolgálat” szót elég tágan értelmezve), ami már egymaga is 100 000 lakosra számítva 71 orvost jelent, tehát a fentebb 80-ban megálapított orvos-arányszám nem mondható soknak.

Megváltoztatta azonban a fentebb ismertetett helyzetet az ország területének megnagyobbodása. A visszakerült területek orvoslétszámára vonatkozólag végleges – és a zsidó orvosok számaránya szempontjából is megbízható és feldolgozható – számadatok még nem állanak rendelkezésemre. [...]

A visszacsatolt területek tehát erősen lerontották hazánk orvos-ellátottságát. Még rosszabb a kép, ha leszámítjuk az 1939. IV. t.c. értelmében közalkalmazásba nem vehető orvosok számát. Erre nézve pontos adataink még nincsenek. Az érsekújvári orvosi kamara törzslapjai szerint ott a tagok 36%-a, a kassai orvosi kamara nyilvántartó lapjai szerint pedig a tagok 73%-a zsidó. Bizonyos adatok szerint Erdélyben az orvosok kb. 50-51%-a zsidó. Nem túlzok tehát, ha a fentebb felsorolt, – a visszacsatolt területeken lakó együttevve; 1964 orvos 40%-át veszem zsidónak. Így az eddig visszacsatolt területekkel együtt (mindig a déliek kivételével vizsgálva) legfeljebb 8422 keresztény orvossal számíthatunk. Ebből a számból kiindulva, a keresztény orvosok számaránya hazánk jelenlegi területén 100 000 lakosra kiszámítva: 62.

Fentebb 100 000 lakosra számítva legalább 80 (keresztény) orvosban jelöltem meg azt a legkisebb létszámot, amellyel az ország közegészségügyi szolgálatát megfelelően el lehet látni. Ez együttevve 10 832 keresztény orvost jelentene. Hogy ezt a számot a megnagyobbodott országban elérhessük, legalább még 2410 illetve felfelé kikerekítve kb. 2500 keresztény orvosra lenne szükségünk.

PETRES JÓZSEF

A zsidó kérdés orvosi és társadalmi szempontból.

MONE Orvostársadalmi Szemle, 16. évf. (1939) 1. sz. 2–3.

Petres József: A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének alelnöke, szociálpolitikus. Számos állásfoglalása ismert nem csupán a szociálpolitika vagy a közegészségügy kérdéseiben, hanem az általános népesedéspolitika témakörében is.

A MONE két évtized óra megalkuvás nélkül küzdött a magyarságot mind társadalmi, mind orvosi és tudományos téren veszélyeztető zsidó uralommal szemben és soha nem mulasztott el egyetlen alkalmat és lehetőséget sem, hogy céljához közelebb jutva

hasznára legyen a magyarságnak. Most is a legerélyesebben szállt síkra az 1938. évi XV. t.c. olyan revíziója érdekében, ami a magyar nemzeti eszmét a lehető legjobban szolgálja.

A m. kir. miniszterelnökhöz és mindazokhoz, kiknek a kérdés előkészítésében, kidolgozásában és végrehajtásában hathatós részük van, a MONE elnöksége már hónapokkal ezelőtt emlékirattal fordult, melynek bevezető szavai a következők:

Javaslat a társadalmi és gazdasági élet hatályos biztosításáról szóló 1938. évi XV. t.c. orvosi vonatkozású részeinek módosítása tárgyában

A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének tagjai osztatlan örömmel vették tudomásul a kormány azon ténykedését, mely az ú. n. zsidótörvény mielőbbi és jelentős módosítására irányul. Ezen törekvés, valamint a vele járó nagy és felelősségteljes munka megkönnyítése s minél tökéletesebbé tétele céljából mint a gyakorlati élet alapos ismerői úgy érezzük, hogy kötelességet mulasztanánk el akkor, ha alanti javaslatainkat nem hoznánk az Illetékesek nagybecsű tudomására.

Az orvos hivatásánál fogva az összes foglalkozási ágak közül a legközelebb áll az egyes emberhez s éppen ezért annak lelkületére, ily módon a magyarság nagy tömegeire, jelentős befolyást gyakorolhat. Hogy Hazánkban a nagy tömegek lelkülete nem minden tekintetben felel meg azoknak a követelményeknek, melyek a magyar nemzet élet fontos érdekei szempontjából kívánatosak és szükségesek volnának, abban nagy szerepe van annak, hogy a zsidóság úgyszólván megszállva tartja az orvosi pálya jelentős őrhelyeit: uralják teljesen a magángyakorlatot, hatalmas kórházak, gyógyintézetek és charitatív intézmények tulajdonosai, vagy alkalmazottai, orvosai s így a lakosság millióinak látszólag «az elesettségben jótévői». Fájdalom, hogy e látszatot bizonyos hivatalos támogatás is megerősíti, pl. azáltal hogy a Társadalombiztosító Intézetek (OTI, MABI, Posta, Hajózási BBI, OTBA stb.) állandó szerződő felei a zsidó egyházi vagy magántulajdonban lévő gyógyintézeteknek és kórházaknak s ezres tömegekben utalnak be keresztény betegetek ezekbe a zsidó intézményekbe, ahol azok a sajátjukkal ellentétes világszemlélet hatása alá kerülnek, kóser kosztot esznek, szombatot ünnepelnek.

A szenvedéstől megszabadult ember válogatás nélkül hálás azzal szemben, aki rajta segített. Hálás tehát a biztosított magyar is a zsidó intézménnyel és zsidó orvossal szemben, azokat erkölcsileg és anyagilag támogatja s eszébe sem jut, hogy legalább ilyen jó helyzetbe juthatott volna akkor is, ha történetesen az OTI, MABI, OTBA stb. nem zsidó, hanem magyar intézménybe, kórházba utalta volna be a saját két keze munkájával megszerzett és befizetett biztosítási járulékaik ellenében.

Javaslatunkkal elsősorban azt óhajtjuk elérni, hogy a magyar nemzet milliós tömegei felszabaduljanak a leghatásosabb zsidó propaganda alól, mely eddigelé valóságos hatósági támogatásban részesül, másodsorban pedig gazdasági és erkölcsi szempontból illő és megfelelő helyet kívánunk biztosítani a zsidókkal szemben a magyar orvosok világszerte ismert és becsült társadalmának.

A kétségtelenül revízióra szoruló ú. n. zsidótörvény figyelmen kívül hagyta a beteg ember sorsát, nem védte meg a zsidóság anyagi és erkölcsi befolyásától, propagandájától a népi tömegeket. De intézkedései az orvosok szempontjából sem bírnak valami

különösebb jelentőséggel, esetleg előnye csupán évtizedek múlva jelentkezhetnek. Éppen ezért a törvény olyan revízióját óhajtjuk és kérjük, aminek hatása azonnal és erőteljesen jelentkezik, hasznára van az egész magyar társadalomnak és ebben a betegnek, orvosnak egyaránt s eredményes gátat emel a zsidó hatalommal, befolyással szemben. [...]

A MONE módosított javaslata a következő

1. Olyan kórházba, szanatóriumba, gyógyintézetbe, üdülőbe, fürdőbe, vizsgáló vagy kezelő intézménybe, melynek a zsidó egyház, zsidó közület, zsidó magánszemély, egészben vagy részben zsidó személyek tulajdonában lévő Rt. vagy Kft. a tulajdonosa, keresztény ember az Állam, Vármegye és Községek, más közhatóságok, Betegségi Biztosító Intézetek és Vállalati Pénztárak, nem zsidó jellegű társadalmi és jótékonyági egyesületek, intézmények, vállalatok által vizsgálatra, véleményezésre, gyógykezelésre, üdülésre be nem utalható. Az ily célból kötött szerződések és megállapodások érvénytelenek.
2. Zsidó vezetősége, tisztviselője, orvosa, ápolói és egyéb személyzete csak az olyan kórházaknak, szanatóriumnak, gyógyintézetnek üdülőnek, fürdőnek, vizsgáló vagy kezelő intézménynek lehet, melynek tulajdonosa a zsidó egyház vagy zsidó jellegű közület.
3. Közalkalmazott-orvos zsidó nem lehet. A zsidó közalkalmazott orvosok azonnali hatállyal végelbánás alá vonandók.
4. Olyan orvos, aki 1919. évi augusztus 1-e után is tagja maradt valamely hazai vagy külföldi szabadkőműves páholyának, vagy ilyenbe azóta felvételét kérte, illetve ilyenbe belépett, az Orvosi Kamara tagja nem lehet. Az ilyen egyének orvoskamarai tagokként fel nem vehetők, amennyiben pedig tagjai valamely orvosi kamarának, a tagok sorából haladéktalanul törölendők.
5. Az Orvosi Kamara tagjával zsidó orvos mindaddig fel nem vehető, de felvételre elő sem jegyezhető, amíg a kamara zsidó tagjainak száma a 6% alá nem csökken. Ennek megtörténtével is csak annyi zsidó orvos jegyezhető be az orvosi kamara tagjával, amennyi a 6%-ból hiányzik. Az orvosi kamarák választmánya évenként két ízben, éspedig minden év január és július hónapjában foglalkozhatik zsidó orvosoknak a kamarába való felvétele iránti kérelmével. A kamarába való felvételre jelentkezettek sorrendje akként állapítandó meg, hogy melyik zsidó orvosnak a családja, illetve egyenesági ősei tartózkodnak régebben a jelenlegi magyar állam területén s a felvehető 6%-a ezen sorrendnek megfelelően választható ki. Az Orvos Kamara keresztény és zsidó tagjainak százalékos arányszáma az 1938. évi március hó 1-i állapotnak megfelelően megállapítandó, külön a magánorvosok és külön a közalkalmazottak csoportjában. Amennyiben az így megállapított számérték a 6%-nál alacsonyabb volna, ez a szám rögzítendő és a keresztények kárára semmi körülmények között sem emelhető.
6. Az Orvosi Kamara elnökségének és tisztikarának zsidó származású vagy zsidó családi kapcsolattal rendelkező orvos a tagja nem lehet. Az ilyenek megbízatása azonnali hatállyal megszűnik.

7. Az Orvos Kamara választmányának és küldöttközgyűlésének a kamara összes tagjainak számához viszonyított 6%-nál több zsidó választott tagja nem lehet. A 6%-ot meghaladó zsidó tagok megbízatása azonnal megszűnik.
8. Az Orvosi Kamara, valamint azok az egyesületek és intézmények, melyek orvosok anyagi támogatásával, segélyezésével foglalkoznak – kivéve a kizárólagosan zsidó alakulatokat –, a segélyezés céljaira szolgáló összegből csupán 6%-ot fordíthatnak zsidó orvosok vagy hozzátartozóik segélyezésére.
9. A Magyar Országos Orvos Szövetség Nyugdíjintézete nem folyósíthat zsidó orvosnak nagyobb nyugdíjat, mint amennyit a legutoljára élvezett fizetése volt a tényleges szolgálatában.
10. Az olyan nem zsidó jellegű intézményeknél, Betegségi Biztosító Intézeteknél, amelyeknél az orvosi érdekképviselő szervezetként orvosi tanácsok működnek (OTI, MABI, Posta stb.), a tanácsba zsidó orvos csak a százalékos számarányának megfelelő mennyiségben, de legfeljebb 6%-nyi mennyiségben választható meg. Amennyiben ezidőszerint a zsidó tanácsstagok száma ezen szabályban előírt mennyiségnél magasabb, azok megbízatása azonnali hatállyal megszűnik. Az Orvosi Tanács elnökségében és tisztikarában zsidó orvos helyet nem foglalhat.
11. Az Orvosi Kamarák és a Betegségi Biztosító Intézetek, valamint a nem zsidó jellegű orvosokat foglalkoztató intézmények fegyelmi (választott) bíróságának zsidó tagja nem lehet.
12. A nem zsidó jellegű szövetségek és egyesületek választmányában a zsidók a tagok összlétszámához viszonyított számuk arányában, de legfeljebb 6%-ig vehetnek részt. Az elnökségnek és tisztikarnak zsidó tagja nem lehet. Ez a rendelkezés azonnal végrehajtandó.
13. Az orvosi kamarák, orvosi tanácsok (igazságügyi orvosi tanács, a közigazgatási bíróság orvosi tanácsa, a betegségi biztosító intézetek orvosi tanácsai stb.), orvosi érdekképviselői, tudományos és társadalmi, valamint nyugdíj-, segélyező-egyesületek (intézetek és intézmények), a betegségi biztosító intézetek és vállalati pénztárak, betegségi és rokkantsági biztosítással és gyógyítással foglalkozó mindennemű egyesületek, intézmények és vállaltok, kórház- és szanatórium-egyesületek elnökségének, tisztikarának, igazgatóságának zsidó vagy zsidó családi kapcsolattal rendelkező személy a tagja nem lehet. Az említett testületek választmányába és képviselői közgyűlésébe zsidó 6%-nál nagyobb mennyiségben be nem választható. A választást a zsidók teljesen elkülönítve bonyolítják le.

A kizárólagosan zsidó alakulatokra, melyeknek csakis zsidó tagjai lehetnek és onnan keresztények jogszerűen ki vannak zárva, ezen rendelkezés nem vonatkozik.

A rendelkezés azonnal hatályba lép.

A MONE nem csupán bizik, de hisz is abban, hogy a magyar nemzet érdekében benyújtott fenti javaslata az intézkedő körök és az érdekeltek előtt a legmagasabb szempontnak mindenben megfelelő meghallgatásra, megértésre és a legerélyesebb támogatásra talál.

2.2.3. Agrárpolitika

HELLER ANDRÁS

Cselédsor

Budapest, 1937, Szent István Társulat. 12–17., 164–167.

Heller András (1945-től Hellei) szociálpolitikus, egyetemi tanár. 1934-ben közigazgatási gyakornokként dolgozott Fejér vármegyébe, majd 1939-ig szolgabírói pozíciót töltött be. 1939-ben a KSH munkásstatisztikai osztályára került. 1940 és 1943 között a budapesti Kertészeti Akadémia tanára volt, oktatott annak jogutódján, az 1943-ban felállított Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán is. Tagja volt az Országos Mezőgazdasági Szociálpolitikai Tanácsnak. 1945-től dékán-helyettesi, 1946–1947-ben dékáni pozíciót töltött be az Agrártudományi Egyetemen. Több agrárpolitikai könyvet publikált és számos szakmai cikket közölt a Népegészségügy, a Gazdák Szemléje, a Magyar Statisztikai Szemle, a Közgazdasági Szemle, az Agrártudományi Szemle és más folyóiratokban.

A Cselédsor című munka a mezőgazdasági cselédség helyzetét, élet és munkakörülményeit tárgyalta, a székesfehérvári járásban 1935-ben tapasztalható viszonyok részletes bemutatásával. A szerző számos sürgős teendőt emelt ki a cselédség sorsának javítása érdekében, a bérek indokolt növelése mellett a lakáskörülmények javítását, az egészségvédelmet és a munkavállalói jogokat szolgáló intézkedéseket.

Hatszáz ezer magyar él ebben az országban, akinek sorsa a közvéleményt nem érdekli. Mezőgazdasági cselédsorban lévő népünk élete, problémái sem az irodalomban, sem a gazdaságpolitikánkban, sőt a szociális gondoskodás terén sem vonták magukra eddig a figyelmet. Az 1930. évi népszámlálás a gazdasági cselédség létszámát (beleértve a tehenészetben, a juhászatban foglalkoztatottakat is) 217 016 kereső és 382 441 eltartottban – összesen 599 457 főben állapított meg. 1935-ben pedig 296 016 volt az Országos Mezőgazdasági Munkás-pénztárnál biztosított cseléd-keresők száma.

Ha az egyes népszámlálási adatokat összevetjük, megállapíthatjuk, hogy két-három emberöltő előtt tipikusan földművelő országunk lassan agrár-indusztriális állammá alakul át. A népességének 51,8%-a 1930-ben még földművelésből élt. Csonka-Magyarország földtulajdonnal rendelkező lakosságának száma ugyan az utóbbi években a földreform, örökségek, parcellázások következtében 1 282 035 főre emelkedett, (43,7%), de azok, akik az öt holdas megélhetési minimumig jutottak és így bizonyos fokig önálló és független földműveseknek vagy birtokosoknak tekinthetők, alig érik el

agrárnépességünk egyharmadát (30,8%). A földműves nép mintegy háromötöd része „nincstelen”. Ezek közül a statisztika az eltartottakkal együtt 1 250 348 mezőgazdasági munkást, illetve napszámot mutat ki, akiknek fele számát megközelíti a cselédség tömege. Az utóbbiak száma 1920 óta 606 073-ról esett vissza, ami a földbirtokreform, a birtokelaprózódások és a gazdasági válságnak köszönhető.

Számszerű súlyukat talán jobban érzékelhetjük, ha összehasonlítjuk őket a magyar társadalom egyéb néposztályaival. Jóval meghaladják ugyanis a kereskedelem és hitel (469 059), – a közlekedés (338 875), – a polgári és egyházi közszolgálat összes keresőinek és eltartottjainak (434 782) tömegeit. Sőt az izraelita és ág. h. evangélikus felekezetű honpolgárok számát (444 567, illetve 534 165) is túlszárnyalják. [...]

A mai irodalomban a falukutatás, a földművelő népesség viszonyainak boncolása – divat. Annál meglepőbb, hogy a mezőgazdasági cselédség helyzete, céljai a kellő érdeklődést, tudományos megvitatást még most sem vívhatták ki maguknak. Az érdektelenségnek egyik fő oka kétségen kívül viszonyaik általában ismeretlen és hozzáférhetetlen volta. Illyés Gyula említett könyve megkapó képekben tárja elénk ezt a megközelíthetetlen, különös, zárt világot. A cseléd a pusztát ritkán hagyja el, „lakhelyén hozzáférni pedig a nagy távolság, a rossz utak, a különleges hazai viszonyok miatt, de a nép ősi bizalmatlansága miatt is, nehezebb vállalkozás, mint egy közép-afrikai törzs tanulmányozása”. Anyagilag és szellemileg furcsa, de erőt adó közösségben él a nép, a falusi rátartisággal szemben engedelmes, sőt vérmérsékletből alázatos, tiszteletadó. A magántulajdonról, a családi életéről, a feleség, az anya helyzetéről a parasztétól eltérő véleménye van. Illyés megkapó képeket fest szókincseről, szokásairól, babonáiról, életkörülményei által alkotott és a többi földműves osztálytól annyira eltérő világnézetéről, melyet „megismerni megismerhet esetleg más is, érteni csak az tud, aki belőlük származott”. De tényleges megismerésüktől gyakran még az értelmiségnek az a rétege is idegenkedik, amely hivatásszerűleg egész életében velük bajlódott.

Az alábbiakban elsősorban az uradalmak cselédeiről írunk. Kisbirtokon cselédsorban lenni általában véve nem az egész életre szóló hivatás. Itt a béreslegény legtöbbször „bentkosztos”, munkaadója asztalánál vagy konyháján étkezik és gyakran csak gabona- vagy mérsékelt pénzfizetést kap. Alvóhelye rendszerint az istálló. A cselédlakás és a nagyobb jövedelem hiánya kizárja a családalapítást, s ha fészekrakásra kerül a sor, más munka után néz a kisbirtokos béreslegénye.

Az uradalmak világa már jobban magához láncolja cselédeit. A cselédsorban lévők – mint látni fogjuk – a gazdaságok legdrágább munkaerői. Felügyeletükre vagy gondozásukra a munkaadó nagy élő és holt leltári értékeit bízta. Ezért egész munkaerejüket lekötötte, állandóságukat, zavartalan családi életüket többé-kevésbé igyekszik biztosítani.

A gazdálkodás rendje, a pusztá élete a cselédsorban lévők sokszínű rétegződését teremtette meg. Közülük emelkedtek ki a parancsolók, akiknek fiatalabbja már alsóbb fokú gazdasági iskolát is végzett. Némelyik uradalmi gazdára szinte intézői teendőket bízta. A parancsolóknak az uradalmak világában, az ottani kis társadalom magaslatán álló kiváltságos, de felelősségteljes rendjébe a pusztagazdán, béresgazdán, csirás (tehenes) gazdán kívül a pásztorok számadói is beletartoznak. A magtáros, a hajdú

(aki régebben a béresek munkájára vigyázott, abrakot osztott), a kertész, a vincellér és a csősz, parancsoló voltak ellenére a ranglétra második fokán állnak. Velük egyenrangúak a gazdaság szegődményes iparosai, akik segédet, sőt a törvényes követelmények fennforgása esetén tanoncot is tarthatnak. Az uradalmi kovács, gőzekegépész, bográn, s a csak nagyobb birtokon alkalmazott kőműves és ács felesége "asszonyság". Ezer apró jel, szokás különíti el őket a tömegetől. A közcselédek munkabeosztása is szinte társadalmi tagozódásra vezet. A kocsisok között nagy különbség van a parádés kocsis (akit a törvény házicselédnek minősít), az első kocsis és a többi igáskocsis között. A csirásnak – a ki a tehenet gondozza, eteti, feji, a tejet hűti – nagyobb tekintélye van, mint a szekeres béresnek. A régi külterjes gazdálkodás idején jelentős pásztornép között első helyen áll a csikós és a juhász, azután jönnek a kanász, tehenes, tinós és legvégül a cselédkanász, akit azelőtt maguk a cselédek fizettek. [...]

Nemcsak kereseti viszonyaik, életkörülményeik, hanem világnézetük, és természetük is más, mint az uradalomba kerülő vándormunkásoké: a falubeli aratóké, napszamosoké, az idegenből toborzott summásoké, a feles dinnyekertészeké, dohánytermelőké.

A cseléd és munkaadójának viszonyát maga a mezőgazdasági munka természete szabja meg. A cseléd a termelésnek sokkal közvetlenebb részese, érdeke gazdája érdekével sok tekintetben összeesik, a közöttük lévő összhang is másképp alakul, mint például az ipari munkában. Ezért nem tudta még teljesen visszafejleszteni a régi patriarkális viszonyokat a modern élet. [...]

A földműves lakosság alsóbb rétegeinek a bizonytalan kenyérű, nincstelen napszamosoknak, sőt az idénymunkások seregeinek is mostohább a sorsa. Számszerűleg nehéz meghatározni, és csak az erkölcsi felelősség tudatában szabad beszélni a magyar koldusok százezreiről, vagy millióiról. Tudjuk, hogy azoké a segítség terén az elsőség, akiket a nyomor tengere elnyeléssel fenyeget. Hisszük, hogy érdekükben történik is valami. Talán gazdasági életünk lassan érezhető dagálya elhozza megváltásukat. De tőlük függetlenül kell az uradalmi cselédségen segítenünk. Ha a cseléd sor jobb, mint más falusiak élete, úgy ez a földbirtokosok legfőbb nemzeti érdeme. Azon tovább is javítani pedig elsőrendű hazafias kötelessége. [...]

A cseléd is álmodik vagyonszerzésről. De ez a tulajdon utáni vágy elsősorban a falusi ház, a gazdasági héttér az öregség idejének gondtalanítására, a munkából kimaradás veszélyének ellensúlyozására szolgál és nem az önálló jószágon való független termelés ideálját hajszolja.

Földbirtokreformunk története igazolja, hogy a felosztott földeknek – bár a törvény módot adott rá – csak aránytalanul kis része jutott cselédkézre. Az Országos Mezőgazdasági Kamara adatgyűjtése szerint a nagyobb birtokok tekintélyes területének kisajátítása következtében szükséges munkáslétszám apasztásakor elbocsájtott cselédek igyekeztek más uradalmakban cseléd sorba kerülni. Alig több mint fele részük igényelt csak földet.

KERÉK MIHÁLY

A magyar földkérdés

Budapest, 1939, MEFHOSZ. 343–347.

Kerék Mihály (Cegléd, 1902. november 22. – Budapest, 1990. május 8.) közgazdász, agrárpolitikus. 1924-ben szerzett gazdaságtudományi diplomát a Budapesti Egyetemen. Ugyanott agrárpolitikából doktorált. 1924-től a Magyar Mezőgazdák Szövetségénél, 1930-tól a Falu Országos Szövetségénél, 1933-tól pedig a 1933-tól pedig a Magyar Gazdaszövetségénél dolgozott. Több szakmai utat tett külföldön, ahol a német, a lengyel és a balti államok agrárviszonyait tanulmányozta. 1936 és 1938 között a Pénzügyi Központ tisztviselőjeként dolgozott. 1938 és 1944 belügyminisztériumi tisztviselő volt, Pest vármegye szociális kérdéseivel foglalkozott. Közreműködött a visszacsatolt Felvidéken végrehajtott földreform kidolgozásában. Közben az 1930-as években a Magyar Szemle, az 1940-es években a Magyar Nemzet munkatársa volt. 1945-ben a Független Kisgazdapárt felkészésére részt vett a földreform-törvény szakmai előkészítésében. Kinevezték az Országos Földhivatal elnökének. 1949-ben a pártállami diktatúra kiépülésekor elveszítette a munkáját. 1954-től az Akadémiai Kiadó lexikon-szerkesztőségének munkatársaként dolgozott.

A magyar földkérdés című könyv részletesen tárgyalja a földbirtok viszonyok alakulását a 19. század második felétől. Kitér az egyenlőtlen birtokmegoszlás korrigálására tett állami lépésekre, a földreform-törvényekre, és azok eredményeikre. Tárgyalja a földbirtok-szerkezet 1930-as évekbeli állapotát, és a földkérdés megoldáshoz szükséges újabb gazdasági és társadalmi reformlépéseket.

Az 1930-as népszámlálás adatai szerint Magyarország 8 688 319 főnyi lakosából 4 499 393 lélek, vagyis 51,8% tartozott a mezőgazdasági foglalkozáshoz. Ezen az alapon tehát az ország agrárjellege kétségtelen, sőt ez hosszú ideig megmarad akkor is, ha már a mezőgazdasági népesség számaránya 50% alá csökkent, mert nem valószínű, hogy a többi foglalkozási ág bármilyen gyors fejlődése esetén is az agrárlakosság relatív többségét veszély fenyegetné. Mezőgazdasági jellegű államban pedig a földbirtok és a népesség megoszlása és ezek egymáshoz való viszonya egészen más értelmezést nyer, mint ott, ahol az agrárfoglalkozás már a második vonalba szorult. Ezt sem szabadna szem elől téveszteni azoknak sem, akik a gyökeres agrárreform gondolatát elutasítva, az ipari fejlődéstől várják a mezőgazdaság nyomasztó szociális helyzetének javulását. A mezőgazdasági népesség társadalmi rétegződését az alábbi összeállítás mutatja:

	Önálló	Segítő	Eltartott
100 kat. holdon felüli birtokos	5751		
100 kat. holdon felüli bérlő	1682		
50–100 kat. holdas birtokos és bérlő	10 755		
10–50 kat. holdas birtokos és bérlő	168 557		
1–10 kat. holdak kisbirtokos és bérlő	465 006		
1 kat. holdon aluli birtokos és bérlő	25 857		
Részes földműves	17 895		
Kertész	3543		
Egyéb önálló	886		
Összesen:	699 862	536 927	1 372 752

	Nem önálló kereső	Eltartott
Gazdasági tisztviselő	5128	6739
Gazdasági cseléd	218 044	381 678
Munkás 1 kat holdon aluli birtokkal, bérlettel	91 927	-
Munkás birtok ésbérlet nélkül	470 601	687 821
Összesen:	785 700	1 076 138

Ez a kimutatás nyers számadataival is megdöbbentő képét mutatja a magyar agrár-népesség struktúrájának. A tulajdonképpeni parasztréteget, a 10–100 holdasokat mindössze 180 000 birtokos és bérlő képviseli, akik családtagokkal együtt 600–620 000 főre, tehát a mezőgazdasági népességnek körülbelül egy negyedére tehetőek. Ezek kezén – mint láttuk – az összes területnek körülbelül egyharmada lehet, ami azt jelenti, hogy nálunk az egészséges paraszti réteg gyenge kisebbséget alkot számbelileg és birtokállományát illetően egyaránt. Ennek a ténynek szomorú konzekvenciái érezhetőek lépten-nyomon a parasztság keserves létküzdelmében, erőtlen politikai magatartásában s végső fokon a mezőgazdasági népesség helyzetének aggasztó leromlásában. Az a közel hét és félezer 100 holdon felüli birtokos és bérlő, akiknek kezén majdnem 7,5 millió kat. hold földterület van, önmagában nem tudja hatásosan képviselni az egész mezőgazdaság érdekeit, ezt látjuk mezőgazdasági termelésünk elmaradottságában és igen kedvezőtlen agrárszociális viszonyainkban. A tíz holdon aluli tömegek pedig noha a földművelő lakosság háromnegyedét teszik, nem rendelkeznek kellő vagyoni súllyal, sőt egy részük szinte koldussorban él, szervezetlenül és elhagyottan. Ilyen agrárstruktúrát ma már nem sokat találhatunk a széles földkerekségen. [...]

A mezőgazdasági cselédek száma (keresők és eltartottak)	599 622
A birtok- és bérletnélküli munkások száma (keresők és eltartottak)	955 621
Az 1 kat. holdon aluli birtokkal vagy bérlettel rendelkező napszámosok	271 767
Az 1–5 holdas törpebirtokosok száma	1 093 030
Az 1–5 holdas törpebérlők száma	52 700
Összesen:	2 972 740

Ha idevesszük – szintén családtagokkal együtt 27 700 főnyi földmunkásokat (kubikus), akik a mai viszonyok között mezőgazdasági munkát is, de aratást mindenestre vállalnak, az agrármunkásság tömege 3 000 440 főre szaporodik. Ez a szám voltaképpen még további kiegészítésre szorulna, mert hiszen az 5-10 holdas birtok-kategóriában extenzív viszonyok között gazdálkodók egy része nem tekinthető önálló kisbirtokosnak, mert saját földjén – különösen, ha felnőtt családtagok is vannak – sem elegendő munkaalkalmat, sem teljes megélhetést nem talál s a család részben bér-munkára kényszerül. Ezeket azonban mégis számításon kívül hagyjuk, egyrészt, mert számukat alig lehet megbecsülni, másrészt az 5 holdon aluli kisbirtokosok és bérlők önálló elemei (szőlő-, gyümölcs- és zöldségekertészek) ezt a többletet valószínűleg kiegyenlítik. A három millió mezőgazdasági munkás azonban így is ijesztően nagy tömeg: az agrárnépességnek 67, az ország lakosságának 34%-a, amely a kisbirtokok korlátlan eldarabolódása és a munkásrétegnek viszonylag még mindig legerősebb természetes szaporodása mellett az elmúlt 7 év alatt minden bizonnyal tovább növekedett. Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a magyar földművelő lakoságnak ma már 70%-a a munkásosztályhoz tartozik.

Tagadhatatlan tehát, hogy mezőgazdasági népességünk elproletárosodott. Hiszen igaz, hogy nem az egész munkásság birtoktalan – a 3 millióból csak másfélmillió tartozik ebbe a csoportba – a többieknek van némi birtoka, sőt jórészének saját háza is, ez a tény azonban csak keveset szépít a döbbenetes valóságon. A törpebirtok a mai egyoldalú és extenzív gazdálkodási viszonyaink között, a munkásosztály teljes elszegényedése mellett, termelési és szociális érdekei védelmére képtelen állapotban nagyon csekély hátvédet biztosít a megélhetésért folyó küzdelemben és gyakran inkább nyűg, mint segítség a munkáscsalád számára, de mindenestre ritkán jelent magasabb életszínvonalat és jobb szociális helyzetet.

A mezei munkásság megoszlása vidékek szerint változatos. De koránt sem annyira, mint a birtokmegoszlás. Ennek magyarázatát a belső vándormozgalomban leljük, amely az egész országban élénk és a megélhetését kereső munkásnép többé-kevésbé egyenletes elosztódását idézi elő. Ennek a mozgalomnak három főirányát különböztethetjük meg. Az egyik a nagybirtokról indul ki, ahonnan a népszaporodásnak a gazdasági üzem munkaerő szükségletét meghaladó feleslege vándorol el. A lélekszám itt nagy állandóságot mutat és szigorúan alkalmazkodik a gazdaság kevésbé változó

szükségletéhez. Az uradalmi községekben a népsűrűség négyszög-kilométerenként 25 körül mozog és évtizedek óta változatlan. Hiába szaporodik a cselédség valamennyi néprétegnél erőteljesebben, ott helyben nem maradhat, el kell költöznie. Az uradalmi pusztákról kiszorult népesség egy része a nagybirtokok peremén elhelyezkedő munkásfalvakban telepszik meg, és a gazdaságok olcsó, minden bérért kapható időszaki munkásait és napszamosait szolgáltatja. Ezekben a munkás- és törpebirtokos falvakban hatalmas tömegek zsúfolódnak össze, szinte egymás hegyén-hátán élnek az emberek, s a népsűrűség közel hatszorosa (140) az uradalmi községekének. [...]

A múltban különösen frekventált helységek voltak a szülőhelyeikről kiszorult és megélhetési lehetőség híján elvándorlásra kényszerült földművelő elemek számára a nagy alföldi községek és városok. Érdekes, hogy a tanyás határoknak sikerült még aránylag a legjobban megőrizni az egészséges birtokmegosztást, amely viszont csak úgy volt lehetséges, hogy a munkáselem és a deposszedált parasztság ezek gócpontjaiban húzódott meg. Így árasztotta el a mezei munkásság a nagy alföldi tanyás községeket és városokat, amelyek perifériái ma a legsötétebb tömegnyomor fészkei. A város lakó agrárproletariátus sajátos magyar képződmény. [...]

A mezei munkásság és a kisparasztság ma már – némely vidéken – távolról sem ragaszkodik annyira a röghöz, mint ragaszkodott a múltban. A reménytelen küzdelem, amelyet érte folytatott, fásulttá tették és meglazították azokat az évszázados szálakat, amelyek eddig hozzáfűzték. Különösen a fiatalabb nemzedék mutat erős hajlandóságot arra, hogy örökre elszakadjon ősei foglalkozásától, és felcserélje azt a városi életmóddal. A föld és a mezei munka sokat veszített becsületéből, amelyet elsősorban a helytelen és a parasztság sorsával keveset törődő agrárpolitika ázott alá. De nem kevésbé az a szerencsétlen és semmivel sem menthető különbségtevés, amely az intézményes szociális gondoskodás teljességét juttatta az ipari munkásságnak, míg a mezőgazdasági dolgozóktól mindent megtagadott. Ma már olyan vidéken is, ahol eddig ritkán fordult elő a városba költözés, mind többen válnak meg néhányholdas parcelláiktól, hogy a gyárkérmények közelében keressenek maguknak boldogulást.

MATOLCSY MÁTYÁS

Agrárpolitikai feladatok Magyarországon

Budapest, 1934, Soli Deo Gloria. 14–18.

Matolcsy Mátyás (Budapest, 1905. február 24. – 1953. június 23.) közgazdász, politikus. Középfiskolai tanulmányait Budapesten, a Lónyai utcai Református Főgimnáziumban végezte. 1926-ban szerzett gépészmérnöki diplomát a József Műegyetemen. Ezt követően tanársegédként dolgozott, és 1929-ben műszaki és gazdaságtani diplomát szerzett. 1930-tól a Magyar Gazdaságkutató Intézet mezőgazdasági szakelőadója volt.

1935-től országgyűlési képviselőként működött. Induláskor a kormányon lévő Nemzeti Egység Pártjában, majd 1936 és 1938 között az ellenzéki Független Kisgazdapártban politizált. 1938-tól különböző szélsőjobboldali pártok tagja volt, 1939-től a Nyilas-keresztes Párt tagja volt. 1942-ben visszatért a kormánypártba (Magyar Élet Pártja). 1944-ben, menekülés közben, Bajorországban amerikai fogságba esett. Kiadatása után a magyar népbíróság 10 év börtönre ítélte.

Az Agrárpolitikai feladatok Magyarországon című munkája részletes statisztikai adatokra támaszkodva mutatta be a magyar mezőgazdaság szerkezetét, üzemtípusait. Bemutatta azokat a lépéseket, melyek jelentős mértékben hozzájárulhattak a gazdálkodás hatékonyságának és a társadalmi környezet stabilizálásának biztosításához, a kisüzemek számának szaporításától a technológiai és infrastrukturális fejlesztésen át a szakoktatásig és az agrártermelés menedzseléséig.

Az 1000 kat. holdnál nagyobb kiterjedésű gazdaságok az ország területének 23,7%-át, a szántóföld területnek azonban csak 14,8 %-át foglalják el. A gazdaságok nagyság szerinti megoszlása azonban még nem ad hű képet, mert ily módon nem számíthatnak a nagybirtok kategóriához azon tulajdonosok birtoka, akiknek a község határában fekvő birtoka ugyan 1000 kat. holdnál kisebb, de összes földbirtoka mégis együttesen 1000 kat. holdnál nagyobb. Ha a gazdaságokat nem egy-egy község határában elkülönítve, hanem a tulajdonosok szerint összegezve vizsgáljuk, úgy kitűnik, hogy az 1000 kat. holdnál nagyobb birtokok az ország területének 30,3 százalékát teszik ki.

A nagybirtokok előfordulása vidékenként más és más, miért is az említett országos átlagszámtól nagy eltérések tapasztalhatók, Dunántúl a nagybirtok hazája, ahol a nagybirtokok az összes területnek 32,2%-át foglalják el, de az egyes megyékben a nagybirtokok területi aránya még ennél is jóval nagyobb. Fejér vármegyében pl, 48,8, Somogyban 43,0, Veszprémben 38,2% a nagybirtok részesedési aránya. Az északi dombos vidékeket ez az arányszám 28,2%, Az Alföldön a viszonyok kedvezőbbek, de az átlagos 25,8%-os aránytól természetesen itt is van eltérés és Hajdú vármegyében pl. a nagybirtok a vármegye területének 37,9%-át, Csongrád megyében 33,2%-át és Biharban 29,9%,-át teszi.

A két legkevésbé kívánatos gazdaságnagyság, a törpegazdaság és a nagyüzem jelentős szerepet játszik a magyar mezőgazdasági termelésben. Mindkettő, a helytelen földbirtok-politika következménye. Ha a magyar agrárpolitika a kor követelményeihez igazodott volna, a többi európai országokhoz hasonlóan, a mezőgazdasági nagyüzemek ilyen kirívó túlsúlya nem maradhatott volna meg. És ha a földbirtokreform-céljaira igénybevett, alig 1 millió kat. hold terület legnagyobb részét nem ép arra használták volna fel, hogy ép a legegésztelenebb nagyságú – 3 kat. holdnál kisebb terjedelmű – gazdaságok számát majdnem megkétszerezzék, 584 000-ről 978 000-re növeljék, a törpebirtokok elterjedése is kisebb volna. Ezzel szemben a nagygazdaságok területe számottevően nem esőkként, az egészséges kisgazdaságok száma pedig úgyszólván nem változott meg. Ez az oka annak, hogy a magyar földreform, a házhely kiosztástól eltekintve, eredménytelennek bizonyult. Az 1–3 kat.

holdas „földreformföldek” ugyanis nem biztosítanak megélhetést a földhöz jutottnak, különösen ha meggondoljuk, hogy a kisparcellák a falvaktól sok esetben messze esnek és művelésük nem kis nehézségbe ütközik. Az ilyen törpegazdaságok terméseredményei a felszerelés és az állati igaerő híján gyatrább művelés miatt természetesen jóval szerényebbek, mint amit a nagyüzemek ott korábban értek. Ez azonban nem bizonyítja általánosságban a földreform sikertelenségét, hanem csak azt jelenti, hogy a magyar földreform nem létesített a nagygazdaságoknál produktívabb egészséges kisgazdaságokat. Hanem az volt a vezérelve, hogy miként lehet minél kevesebb nagyüzem felosztásával minél nagyobb számú földigénylőt kielégíteni, s a háború után csaknem minden országban aktuálissá vált földreformtörekvést Magyarországon a „megoldott” problémák tárházába helyezni.[...]

A bérbe adott 2 millió kat. hold birtokterületből mindössze 22,6%, 465 000 kat. hold jutott a 100 kat. holdnál kisebb bérleti gazdaságokra. A nagybirtokoknak nagyobb bérgazdaságok formájában való hasznosításának túlsúlya még inkább kitűnik, ha meggondoljuk, hogy a 465 000 kat. hold kisbérlet földből 107 232 kat. hold a 3 nagy alföldi város – Szeged, Debrecen és Kecskemét – kisbérletek által hasznosított városi birtokaiból telik ki, A kisbérleti rendszer a nagybirtokosok előtt népszerűtlen és ennek főleg két oka van: az egyik az, hogy a nagybirtokosok szívesebben szerződnek nagybérlelőkkel, még ha azok csak kisebb, de a nyújtott vagyoni garanciák folytán nagyobb bonitású bért ígérnek, semhogy sok bérlővel vesződjenek. A másik főszempont viszont az, hogy a nagybirtokosok nem szívesen osztják ki birtokaikat hosszú lejáratú kisbérletek formájában, mert így birtokaik kisüzemekké alakulnak át, s attól félnek, hogy az időnként kiújuló agrármozgalmak során a kiosztott parcellák a földet művelők tulajdonába könnyen átmehetnek. A kisbérleti gazdálkodásnak, annak ellenére, hogy ez kevéssé felel meg népünk gondolkozásának, mert hisz pusztán a föld birtoklása is népünk elsőrendű szükségletei közé tartozik, mégis nagy szerepe lehetne az agrárpolitikai célkitűzések időleges megoldásában.

Az agrárpolitika célkitűzései szempontjából az sem közömbös, hogy a magyar földművelő nép gondolkodásától távol- álló zsidó faj milyen mértékben vesz részi a mezőgazdasági termelésben. 1417 zsidó birtokos kezén 509 764 kat. hold föld van.[...]

Érdekes azt is megvizsgálni, hogy a zsidók mekkora földterületet bérelnek, bár kétségtelen, hogy a nagybérlelők magatartása között alig lehet különbség aszerint, hogy azok zsidók-e, vagy más vallásúak, mert a nagybérleti gazdálkodás jellege erősen kidomborítja a hasznoszerzésre irányuló törekvést. A zsidók által bérelt földterület nagysága nem ismeretes. De az 1920. évi népszámlálás szerint 1030, vagyis az e kategóriába tartozó bérlők 35,4%-ában zsidó bérelt 100 kat. holdnál nagyobb birtokot. Míután pedig összesen 2 056 000 kat. hold a 100 holdnál nagyobb bérgazdaságok területe, a zsidó bérletek területe 700 000 kat. holdnál feltétlenül nagyobb, mert köztudomású, hogy különösen a legnagyobb bérletek tekintélyes hányada van zsidó kézen. Ha tehát még az áttért és ezért statisztikailag ki nem mutatható zsidó birtokosok és bérlők kezén levő birtokokra is tekintettel vagyunk; úgy azt állapíthatjuk meg, hogy zsidók gazdálkodnak hozzávetőlegesen 1,5 millió kat. holdon. Még meglepőbb számokat kapunk,

ha meggondoljuk, hogy a 100 kat. holdnál nagyobb tulajdonnal rendelkező földbirtokosok 8 millió kat. holdnyi területéből egyrészt mint saját tulajdon, másrészt mint bérlet, 1,5 millió kat. hold áll zsidó vezetés alatt. De ha az ebbe a kategóriába tartozó 1,7 millió kat. hold erdőgazdaságot számításainkból kihagyjuk – amelyeknek mint előbb láttuk, csak 5%-a van bérlők kezén – úgy arra a meglepő eredményre jutunk, hogy a 100 kat. holdnál nagyobb birtokok körülbelül 23 százalékán zsidó vállalkozók gazdálkodnak, ez az arány még jóval nagyobb, ha az 500 katasztrális holdnál nagyobb birtokokat vizsgáljuk. Ennek azért van nagy jelentősége, mert a kitűnő kalkulatív készséggel megáldott zsidó gazdák rentabilitási számításaitól függ 3 milliónyi magyar mezőgazdasági munkásnép nagyon jelentős részének sorsa. De a nem zsidó vezetés alatt álló nagybirtokok is kapitalisztikus termelésük következtében, közvetve szintén a nemzetközi pénzérdekeltségeknek kénytelenek hódolni. Ezt súlyosbítja az a körülmény, hogy 235 külföldi honos tulajdonában 211 725 kat. hold van. Ezek közül 71 idegen, nem magyar anyanyelvű, akik kezén 118 584 kat. hold magyar föld van. [...]

A jelenlegi birtokmegoszlási viszonyokat a népesedés-politika szemszögéből is vizsgálat tárgyává kell tenni, mert a nagybirtokok túltengése a faj fenntartó magyar nép szaporodására rendkívül kártékony hatást gyakorolt. A nagybirtokok ugyanis lehetetlenné teszik azon község lakosságának, amelyeknek határában elterülnek, a fejlődését, a szomszéd községben pedig, ahol esetleg viszonylag több föld van kisgazdák kezén, a földbirtokok egészségtelen szétforgácsolódását idézik elő, mert a falu természetes úton való szaporodását a nagybirtokokhoz tartozó község elvándorló népe is gyarapítja. Vidéki népességünk egészségtelen eloszlásáról és a fejlődés ma is tovább tartó káros irányáról jellemző képet adnak azok a községek, amelyeknek határában a nagybirtok dominál, különösképpen az u. n. eszmei községek, amelyek területe egy vagy néha több birtokok területével azonos.

Bármilyen áldozat árán meg kell tehát teremteni annak a lehetőségét, hogy földművelő népünk száma és gazdasági ereje gyarapodjék, mert a magyar nemzetre váró nagy feladatokat nem a mezőgazdasági nagyüzemekben generációkon keresztül cselédsorban élők, hanem a magyar földhöz kötött kisgazdaréteg fogja megoldani. Ezt hangsúlyozza a magyar népesedés politikai kiváló művelője, Laky Dezső, aki a kvalitatív népesedéspolitika fontosságát nem tagadja, de mégis a kvantitatív népese-
déspolitika szószólója és a népesedéspolitika középpontjába a születési arányszámnak emelésére irányuló akciókat teszi. Együtt hirdeti Apáthyval, „hogy az egészen független elemek számát kell minden eszközzel szaporítanunk. Azokét, akik szinte csak a maguk, vagy szűkebb családjuk számára dolgoznak és termelnek, mert amellet, hogy a földet megmunkálja és állatot tenyészt, kereskedik, kisebb ipari munkát is elvégez és mintegy ezerestere az életnek.

WEIS ISTVÁN

A magyar falu

Budapest, 1931, Magyar Szemle Társasága. 76–79.

Weis István (1889–1973) szociológus, egyetemi tanár, konzervatív szemléletű társadalompolitikai, szociálpolitikai közíró. 1920-tól a Népjóléti és Munkügyi Minisztériumban dolgozott, majd 1933–1936 között az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) vezérigazgatója volt. Munkái: A közigazgatás szociális feladatai (1921), A mai magyar társadalom (1930), Hova? A magyar jövő útja (1931), Hazánk társadalomrajza (1942). Jobboldali nézetei miatt már 1945-ben internálták, 1949-ben kényszermunka táborba került, 1954-ben államellenes összeesküvés gyanújával elítélték.

Az 1931-ben megjelent A magyar falu című munkáját a Faluszövetség igazgatójaként írta meg. A szövegrészlet a paraszti mentalitás jellemzése, érvelés amellett, hogy a politikai erők észrevegyék a paraszti társadalomban rejlő lehetőségeket.

A hagyományokhoz való ragaszkodás többé-kevésbé minden vidéki, főleg földműveléssel foglalkozó embernek tulajdonsága. A francia kisvárosi polgárnak, vagy földművesnek pl. sokkal erősebben fejlődött ki ez az érzeke, mint a mienk és ott a hagyományok kötelező ereje sokkal erősebb. A földművelés hosszú időszakokhoz kötött volta, nemzedékek hosszú sora által kipróbált módszerek, cselekvési eljárások bebizonyított hasznossága, az évszakok szabályszerű változása éppen úgy a hagyomány tisztelete felé hajtják a falusi embert, mint környezetének látszólagos változatlansága, amelyben azelőtt, hosszú évtizedeken át, csupán egy-egy házasság, keresztelő, haláleset, tűzvész okozott észrevehetőbb változást. A halálhoz és a születéshez azonban a falusi ember nem fűz oly mélyreható következtetéseket, mint mi, mert a természeti tényezőkkel való állandó foglalkozás ezeket az eseményeket teljesen kivetkőzteti előtte misztikus mivoltukból. A hagyománytisztelet mellett erősen érvényesül a bizalmatlanság is benne. Hosszú századokon át a nemzeti életnek csak szenvedőleges alanya és nem szereplő tényezője volt. Magyarországon ugyan a jobbágy még a Dózsa lázadás után sem süllyedt olyan mélyre, mint a legtöbb külföldi államban és sokkal könnyebb volt egyéni kiválóság révén az egyházi vagy éppen nemesi rendbe emelkednie – ez azonban csak az egyeseken segített, a tömeg megszokta azt, hogy a vele érdekellentétben álló felsőbb osztályoktól ritkán jött valami jó és a hatóságok nagyon hosszú ideig természetesen az egyetemes nemzeti érdeket csak a politikai nemzetet alkotó felsőbb osztályok fogalmazásában ismerték és érvényesítették. Mikor azután a negyvennyolcas átalakulás a politikai válaszfalakat ledöntötte és a jobbágy – elkésve ugyan, de még mindig megfelelő gazdasági és műveltségi előkészítés nélkül – a jobbágytelek urává lett, ismét okot talált arra, hogy az idegenekkel,

a kabátosokkal, új intézményekkel és egyénekkkel szemben zárkózott legyen. Egyes magasabb műveltségű, de csekélyebb erkölcsi érzékű tanult egyének megrohanták a falut és, a mi viszonyainkhoz képest túlságosan liberális jogrend hézagait felhasználva, az önállóságra kellően elő nem készített falusi embereket az egész vonalon megrövidítették. A csodás ékesszólással rendelkező, váltókat aláírató részletügynököktől kezdve a vidéki bankok kamatpolitikájáig, a kis tojástózsértől addig az ügyvédig, aki a könyvkivonati illetékesség alapján minden tízedik megyében perelte és forgatta ki vagyonából a gazdát. Ez közrehatott abban, hogy a bizalmatlanság szelleme nagyra nőjön a falusi emberben, ami azután szinte katasztrófális hatású volt akkor, amikor a fokozatos fejlődés alapján álló, hagyományokat tisztelő különböző társadalmi rétegeknek a háború vége felé szorosán kellett volna összefogniuk a közös célok megvalósítására. Ezt a hagyománytiszteletet és az újításokkal szemben való bizalmatlanságot, azt a félelmet, hogy „a falu szájára kerülés” szemükben szörnyű sorsát elkerüljék, sokakban azt a vélelmet érlelte ki, hogy a magyar falusi ember, különösen a földműves feltétlenül konzervatív. Tagadhatatlan, hogy vannak bizonyos konzervatív tulajdonságok a falusi emberben, de éppen a konzervatív irányzat lényege: az egyéni érdekek és érvényesülésnek háttérbe szorulása a közönség előtt – csak vidékenként, inkább egyes falvakban és egyes kiemelkedő egyéniségekben található fel. A magyar földművesek többsége szélső individualista, társas érintkezésben, bizalmasai, barátai megválogatásában elfogulatlan, úgyhogy sokkal inkább lehet liberálisnak nevezni. Végzetes reá és az egész Magyarországra nézve, hogy a liberalizmus korszakát osztály kifejlődésének kezdetleges állapotában érte el és így ennek a korszaknak előnyeit nem élvezhette, csupán hátrányai sújtották. A magyar földművest éppen az jellemzi, hogy hagyománytisztelete és bizalmatlansága ellenére hallatlanul tanulékony és alkalmazkodó. Amint hozzászólt a pennsylvaniai bányák munkarendjéhez és a világháború forogtagaihoz, éppen úgy egészen rövid idő alatt változtat életszokásain, termelési rendjén, amennyiben a változtatás előnyéről meggyőződik. A ceglédi, kecskeméti gyümölcs kultúra csupán néhány évtizedes, éppen úgy, mint a nagykőrösi zöldségtermelés. A kerékpár – amelyet eleinte annyira gúnyoltak – éppen úgy polgárjogot nyert, mint az új táncok, a rádió és számos egyéb említett újítás.

Ez az a fogantyú tehát, amellyel a magyar falu fejlődésének irányát szabályozhatjuk. A cél a minél erősebb művelés úgy az ismeretek közlése, mint a gondolkodóképesség serkentése terén; számolnunk kell azokkal a gátlásokkal, amelyeket a hagyományok és a bizalomhiány okoznak, de meg kell győznünk falusi testvéreinket egyes változtatások célszerű, reá nézve hasznos voltáról; ebben az esetben feltétlenül számíthatunk rájuk. Az elmondottak alapján pedig változásokra szükség van, nemcsak azért, mert a nemzet sorsát a nemzet számbeli többségének állapota határozza meg, hanem azért is, mert hibáik, nehézségeik és visszasságaik ellenére a falusi földműves tömegek alkotják a magyar nemzet legértékesebb elemét, bennük nyilvánul meg legjobban a magyar őserő és regenerálódó képesség. Belőlük kell kitermelődnie az új középosztálynak, minthogy a régi az egyoldalú tisztviselő tájékozódás következtében összeroppant és önekik kell adniuk majd azokat a nagy vezető tehetségeket is, akik Magyarországot a múltak ingó pallóján átvezethetik a jobb jövőbe, a megváltozott viszonyokhoz képest átalakítandó új keretekbe.

A falu népe ma vár. Várja azt vagy azokat, akik orvosságot hoznak sebeire és mindenre kiterjedő tervvel lépnek fel gazdasági, szociális, művelődési hiányainak megszüntetésére, bevezetik a politikai és közigazgatási érvényesülés némiképpen még mindig elzárt fellegvárába. Tulajdonképpen nagy versenyfutásnak kellene lennie a falu népének szervezéséért, irányításáért; azt kellene gondolnunk, hogy a felsőbb társadalmi osztályoknak, különböző élethivatásoknak, politikai pártoknak ez a legfőbb problémája. Igen dicséretreméltó kivételektől eltekintve, ennek éppen az ellenkezőjét látjuk: ismétlések elkerülése végett ezúttal csak egész röviden mutatunk reá arra, hogy még mindig tájékozatlanság uralkodik a falu felől. A faluprobléma még mindig nem önállósult a legtöbb vezető tényező szemében: elbújik az általános termelési vagy politikai kérdésben.

NÉMETH LÁSZLÓ

A magyar élet antinómiái. A föld kérdése

Válasz, 1. évf. (1934) 2. sz. 117–135.

Németh László (1901–1975) író, drámaíró, közíró, a 30-as években induló népi mozgalom meghatározó alakja. Pályafutása a Nyugatnál kezdődött, de hamar eltávolodott a laptól és 1932–1937 között Tanú címmel saját folyóiratot indított, ami a parasztságot középpontba állító harmadik utas mozgalom mérföldkövének bizonyult. Németh László politikai gondolkodásának meghatározó kategóriái a „minőség forradalma”, az „új nemesség” és a „kertmagyarország” eszméje, amit az alábbi szövegben bővebben ki is fejt. A magyar élet antinómiái című írása reflexió Szekfű Gyula Három nemzedék és ami utána következik című könyvére, amelynek egyik fejezete a magyar társadalom nagy ellentmondásai között többek között a földkérdéssel is foglalkozik. Németh egyetértve Szekfű főbb megállapításainak lényegével tovább is gondolja azokat, kiegészítve az „egykézés” megoldásra váró problémájával és a minőségi termelésre való áttérés szükségessége mellett érveléssel.

A termelés ma termények mellett az egész világon elsősorban munkanélkülieket termel; a tökéletesedésnek az a faja, melyet a XIX. század indított meg, egyre több embert rekeszt ki a gazdaságból, úgyhogy a társadalom tagjai, akik hajdan nemesek és jobbágyok voltak, ma még élesebben szétválnak: termelésen belül és termelésen kívül élőkre. [...]

A magyar problémák legsúlyosabbika: a föld kérdése épp abban áll, hogy a gazdaságoknak ez a humanizálása annál kevésbé tud bekövetkezni, minél nagyobb szükség volna rá. Az ipari munkanélküliséget ismerjük, hiszen itt van a szemünk előtt, s elég határozott: a munkás vagy „sétál”, vagy dolgozik; a mezőgazdasági munkanélküliség

távolabb van tőlünk, és lappangóbb is, akinek egy hold földje vagy ötven napszáma van egy évben, az még nem „manifeszt” munkanélküli, annak ellenére, hogy a gazdaságnak legfeljebb a kapuja előtt sündörög. Szekfű ezeknek a nyílt és lappangó mezőgazdasági munkanélkülieknek a számát (óvatosan!) két és fél millióra becsüli: ideszámítva a föld minden földnélkülijét, a háromholdas törpebirtokosig. Két és fél millió ember: a lakosság egyharmada. S hozzá a legmagyarabb harmad, mert míg arisztokráciánk és középosztályunk erős vérkeveredéssel ment át, s idegen nyelvű kisebbségünk városi nép vagy falusi kisbirtokos: ez a földekről az utakra került harmad, éhség és tuberkulózis mézítlábas serege, a sokat emlegetett gyökér, tősgyökér ördögcsékéreként sodródik ide-oda.

Hova tűnjön ez a két és fél millió ember, miután Kanadába már nem mehet, s a temetőbe ilyen rövid idő alatt nem juthatott el? Boldogabb időkben az ilyen, termelésből kipottyant tömeg átrajzott más, kopárabb vidékekre, s lett földönfutóból gyarmatos. A mi földönfutóink nem találhatnak maguknak gyarmatot: nem a tenger állja útjukat, hanem a törvény. Vannak a magyar földnek aránylag gyéribben lakott részei, melyeken legalább egy részük letelepedhetne, de ezeket az emberben kopárabb szigeteket a magántulajdon szentsége védi: lévén ez az országon beüli Kanada a nagybirtok. Két és fél millió munkanélkülivel szemben ott áll 1600 nagybirtokos, övék az ország negyedrész, közel négy millió hold. S övék a törvényhozás, amely jogaikból kimozdíthatná őket. Ez az első, végzetes antinómia.

Akinek hatalma van, annak érve is van. A nagybirtok érve idáig az volt, hogy ő többet termel a kisbirtoknál, s így az ország gazdaságot dúlná fel, aki a nagybirtokot felosztaná. Szekfű is elismeri, hogy ez az érv hamis: hamis, mert a gazdaságnak nem az a célja, hogy többet termeljen, hanem hogy minél több embernek legyen fedél és kenyér, de hamis azért is, mert a kisbirtok, ha a majorságát is hozzászámítjuk a fő tevékenységéhez, egyáltalán nem termel kevesebbet: ha a nagybirtokon a termelési index 100, a kisbirtokon 150. A nagybirtok tehát igenis „humanizálódna”: azaz több életet melengethetne, ha kisajátítanák, csak hogy ahhoz kevesebb jognak kellene lennie ebben az országban, s több emberségnek. A nagybirtokos osztály, miután Nagyatádi reformját³⁶ kivédte, s újrakerítette birtokát a tulajdon szentségével, vadorzásnak kommunizmusnak bélyegzett minden tekintet, amely a kerítésen átmerészkedett. A két és fél millió földönfutótól mindaddig, amíg a munkanélkülieknek köményleves s a csendőrnek kolbász és oldalas kerül, nem kell tartani. Azoknak a független embereknek a száma pedig, akiknek mint Szekfűnek, kifordul a szájukból e tömegnyomor közelében a falat, és saját közérzetük enyhítésére kezdenek el reformot kiáltani, csekély. Annál csekélyebb, minél iszonyúbb mélyébe dobhatják őket azok, akiké a jog.

De éppen mivel ilyen csekély ezeknek a független lelkeknek a száma, örülnünk kell, hogy Szekfű a magántulajdon szentségével szembe mert állítani egy nagyobb szentséget: az „ember méltóságát”. [...] A föld antinómiájának a tárgyalásában Szekfű

36 Az 1920. évi 36. törvénycikk, amit Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter terjesztett elő. A törvény házhelyek és kishaszonbérletek juttatását tette csak lehetővé kártalanítással. E célra az ország földterületének 6%-át használták fel, érintetlenül hagyva a nagybirtok pozícióját. Volumene messze elmaradt az első világháború után a régióban bekövetkezett földreformoktól. A többnyire rossz minőségű földeken 1–2 holdas életképtelen gazdaságok keletkeztek.

nem megy tovább a néptelenedő nagybirtok és a kerítései alatt hűsölő földtelenek látványánál. Sajnos, a magyar antinómiák sokkal összetettebbek, semhogy egy kerítésbedöntés, akármilyen valószínűtlen, hogy ennyire is jusson erőnk, megoldhatná őket. Az elmúlt esztendőben számtalanszor hallottuk, hogy a földből élő magyarság harmadik rétege, a kisbirtokosság, legalább az ország egy részén beteg, megtámadta s halálra ítélte az egyke. Az „egyke”: népbetegség, pusztítóbb, mint a tuberkulózis, mert a test s nem is a buksza, hanem a lélek betegsége; akik beléésnek, rendszeren anyagi okokkal mentegetik magukat, de az anyagi okok mindig csak másodsorbeliek, elősegítők s nem kiváltók. Az egykéző paraszt megtanulta az úri erkölcsant: az ember azért van a világon, hogy minél könnyebben éljen. A sok gyerek, amely az ép emberhez éppúgy hozzátartozik, mint a nagy légvétel, szabad nyújtózkodás – neki már könnyelműség. Mint négy gyerekért felelős férfi hányszor hallottam én is az érvt: vétkezem a gyermekeim ellen, mikor egyre-másra a világra segítem őket. Hogy nevelem fel őket? Miből élnek meg? Majd átkoznak, ha nem lesz meg mindenük. Az az osztály, amelyben ezek az érvek megfogamzanak, amely családi vagyonok összeolvasztásával akarja lendület és vállalkozó kedv helyett pátyolt csemetéit kistafirozni, az az étlettel szemben menthetetlenül defenzívába szorult, s hódításra többé nem lesz képes. Minden család, csoport, osztály, nemzet vagy emelkedik, vagy hanyatlik, s az „egyke” tulajdonképp azt jelenti, hogy az a csoport, amely egykézésre vetemedett, nem bízik többé a saját hódító lendületében, hanem abortuszokkal iparkodik megszerzett kényelmében elsáncolódni, amíg lehet. Hogy a magyarság egészében visszaszorul-e más nemzetiségekkel szemben, azon vitatkozhatnak a statisztikusok, a csűrhető-csavarható számok tudósai, de hogy kisbirtokos osztályunk az egykézés felé hajlik, s különösen a Dunántúlon ennek a paraszttársadalomnak a lendülete az utolsó húsz-harminc évben még a leghódítóbb hajlamú községekben, családokban is megtört, azt nekem kiterjedt és hajdan nagyszerző atyafiságom egész terjedelmében s minden ágában bizonyítja. Míg a nagybirtok az ország egynegyed részéről egyre több embert zárt ki, s a lakosság harmada koldus lesz, a kisvagyonos parasztság védi elért színvonalát, s harakirit követ el magán, mint osztályon. A telepítésnek nálunk tehát nemcsak az emberi méltóságból kikopottakat kell méltóságukba visszahelyezni, hanem a kisbirtokosság pusztuló részét is fel kell váltani. Ez a magyarázata, hogy abban a mozgalomban, melyet Illyés Gyula Pusztulás című gyászjelentése kavart fel, mért kapcsolódott össze az egyke elleni harc a nagybirtokra való telepítéssel, annak ellenére, hogy az egyke nem a nagy-, hanem épp a kisbirtok betegsége, s nem annyira az aránytalan birtokelosztás a felelős érte, mint inkább az egész ország közszelleme.

Az Illyés-féle telepítő mozgalom ma még alig egyesztendő, s ha népszerűvé is tette magát a szót, annyira, hogy a kormány népszerűség előtt egy kormánybiztossal adózott, kérdéses, hogy a résen lévő nagybirtok s a vele szövetséges erők megengedik-e, hogy kibontakozzék. [...] Földbirtok-politikusaink a települőket egykementes vidékekről akarják hozatni, lehetőleg sokgyermekes családokat, s a föld bírását is a gyermekszaporasághoz kötnék, ami mindaddig lehetséges is, amíg a települők fölösleges gyermekei új és új „gyarmatokra” rajozhatnának ki. Mihelyt a kirajzások elől

a föld elfogyott, s igen hamar elfogyna, a települők nem sokban különböznek a mai kisbirtokosoktól, s egy-két nemzedék alatt éppúgy rászoknának az egykésésre, mint ahogy az én dunántúli atyafiaim is rászoktak, miután a középnemesi birtokokat felfalták, s a tanult rokonok közvetítésével a civilizációba belekóstoltak.

Négymillió hold az ország negyede, s ez a negyed, ha cselédsorban is, ma is eltart egymillió embert, s ezt továbbra is el kell valahogy tartania. Az a föld tehát, amely a két és fél millió gyarmatos előtt megnyílik, gyarmatnak elég kicsiny, amíg a gyarmatosítók mezőgazdasági tudása a mai színvonalon van. A települőknek nemcsak a megszállt nagybirtokra kellene tehát kivándorolniuk, hanem a minőség-földművelésbe is. Az a világrész, amelyet a XVI. század emberfölsége megszállt, Amerika volt; az a világrész, amely a XIX. század folyamán az emberanyagot megnégyszerezte: a földben lappangó kincsek, a vas és szén kontinense, melyet a gép idézett fel; az a világrész, amelyet a XX. században a tömegtermelés által utcára lökött tömegeknek kell felfedezniük, csak a minőségtermelés lehet. A nagybirtok megszállása nem sokat enyhíthet a mezőgazdasági nyomoron, ha a megszállást nem követi a föld „elkertesítése”. De hol tanulják meg ezek a mezőgazdaságon kívül lézengő földmunkások a törpebirtokot kihasználó minőségtermelést? S honnan kaphatják meg a hitelt, melyet ennek a magyar Kertországnak a megvalósítása kíván? Münchhausen báró, aki üstökénél fogva emelte ki magát a mocsárból, alighanem az első magyar telepítő volt.

Kétségtelen, hogy van egy intézmény, amely a nagy tömegek gyors mezőgazdasági kiképzésére alkalmasnak látszik, s ez a munkahadsereg. A kötelező katonai szolgálat idejét mi nem használhatjuk ki annyira a népnevelésben, mint amennyire lehetne. Pedig paraszt rokonaimon láttam, hogy a katonaság sokkal hatalmasabb nevelőeszköz lehet, mint a népiskola. Kérdés mármost, hogy rosszabb katonák válnának-e a mi parasztjainkból, ha szolgálati idejüknek csak a felét töltenék el niederekkel és puskapucolással, s a másik felében infanterisztekből³⁷ kertész, ács és baromfitenyésztő katonákká vedlenének át. Én azt hiszem: nem lennének rosszabb katonák, csak jobb polgárok. A munkahadseregben volna a helye az államsegélyre szorult munkanélküliek egy részének és a hivatalok előtt ácsorgó ifjúságnak is, amely ahelyett, hogy az állam megtelt táblájú villamosára furakodna műveltségével, ott igyekezne kiválni, ahol szervezőkre s vezetőkre igazán szükség van. A munkahadsereg nemcsak iskolája és olcsó munkása lehetne a településnek, hanem szűrője is; kiválogatná azokat, akiket képességük és jellemük az új föld megszállására kijelöl. Parasztságból és értelmiségből valóban egy új osztály forrhatna itt ki, „új nemesség”, mely nevelése és erkölcsé révén a szövetkezeti eszmével szemben sem lenne olyan merev, mint a kisbirtokosság, s megteremthetné a magántulajdonnak azt az új, függőbb alakját, mely a függetlenség és terv előnyeit egyesíti. Egy ilyen gazdaságilag műveltebb új osztály s a magántulajdonnak egész más gazdasági illeszkedése nélkül én a telepítést fél munkánk tartom, amely ahelyett, hogy a nagy, szükséges népvándorlást nyitná meg a tömegtermelésből a minőségtermelésbe, a termelésből kizárt tömegeknek csak egy kis részét mentheti át a kisbirtokosságba – a kisbirtokosságba és a kisbirtokosság bűneibe.

37 gyalogság

Természetes, hogy a mezőgazdaságnak ez az átváltása tömegtermelésről minőségtermelésre, szántóföldről kertre, az ekéről a kapára nem mehetne végbe az igények s ezzel együtt az életeszmény átalakulása nélkül. Ez az átalakulás ma már folyik is. Ha kiszámítanák, hogy egy-egy ember mennyi szántóföldi és mezei árut, tehát szemes terményt és nagy állatot fogyasztott régen és mennyit ma; kiderülne, hogy a zöldségkertek, gyümölcsösök és baromfiak offenzívája korunknak egyik legfontosabb mozgalma; ízlésünk legősibb megnyilvánulásában: az étvágyban rég kertpárti lett. Ez a kertpártiság pedig nem szeszély és véletlen, hanem egy új, művészebb életforma tünete, amelynek a tudatossá és uralkodóvá tétele a szellemi élet egész vonalán éppolyan alapfeltétele a minőségtermelésnek, mint ahogyan a minőségtermelés is okvetlen visszahat ennek az életformának a kialakulására. Csak azért mondtam ezt el, hogy a telepítésben ne lássunk gazdasági rész kérdést, s már ennél az első s legfontosabb antinómiánál leszögezzük, hogy a tisztán gazdasági rész megoldásoknak a sorsa csak bukás lehet a lelkek reformja, az antinómiák igazi megoldására termett új magyar típus kialakulása nélkül.

SOMOGYI IMRE

Kertmagyarország felé

Budapest, 1942, Magyar Élet. 3–7.

Somogyi Imre (1902–1947) mezőgazdasági szakíró, népművelő „kertmagyarország apostola”. Szegényparaszti sorból önműveléssel szerzett belterjes gazdálkodási ismereteket, amelyeket a szegényparasztság körében népműveléssel oktatót az 1930-as években, miközben Györffy István munkatársaként néprajzi gyűjtéseket is végzett. A Nemzeti Parasztpárt alapító és vezetőségi tagja, az Ideiglenes Nemzetgyűlésben a párt képviselője. A második világháború után a Földművelésügyi Minisztérium Mezőgazdasági és Újjászervezési Csoportját vezette, és alelnöke volt a Földművesek Országos Gazdasági Szövetségének.

A harmincas évek óta új magyar szellemi front kezd kialakulni. Szellemi téren népi íróink lelkében és a valóságban is kezd kibontakozni a szociálisabb, az emberibb, az igazabb közösségi magyar élet. Az urambátyámok Magyarországa, hála Istennek, kihalófélben van. Eddig úri Magyarország voltunk, ezután népi Magyarországnak kell lennünk. Új szellemi világok, új életformák keletkeznek. Ennek az új Magyarországnak a megálmodói és előharcosai, a fiatal paraszt és népi írók, most rakják le az igazán magyar, mindenkit egyformán értékelő szociális új életforma alapjait. De itt álljunk meg egy percre. A gazdasági élet átalakulása nélkül el sem lehet képzelni az új élet kialakulását. Népi íróink megmutatták a mostani társadalom minden szociális és kulturális hibáját, sőt már azt is elének rajzolták, hogy

az új népi, közösségi társadalomnak milyennek kell lennie. Idáig rendben is lenne minden. A hiba csak ott van, hogy a szociális problémákkal a földreformon túl még elméletben sem jutottunk.

Szellemi irányítóink hála Istennek vannak. De az új magyar gazdasági élet nem elégedhet meg a földreformmal. Nem elégedhet meg a javak igazságosabb elosztásával, új gazdasági életformára kell áttérnünk, ha nem akarunk elveszni, ha be akarunk illeszkedni az új népi Európa közösségébe. De olyan gazdasági életre kell berendezkedni, amelyik minden magyar munkáskezet foglalkoztat. A külterjes szemtermelés nagybirtokvédő drága fényűzéséről le kell mondanunk és a magyar földet azoknak a kezébe kell adnunk, akik azon csakugyan dolgoznak is. De nem elég, hogy a földet szétosztjuk. Az nem cél, hogy nagybirtok ne legyen, minthogy az sem cél, hogy minden mezőgazdasági munkásnak földje legyen. Ennek csak eszköznek kell lenni egy olyan életforma kialakításához, amelyben a közösség minden tagja egyformán boldogulni tudjon. Olyan gazdasági életre kell berendezkednünk, amelyikben termelési költség szempontjából versenyezni tudunk más államokkal. Körülbelül tíz esztendővel ezelőttig a hottentotokról, a zulu-kafferekről, az eszkimókról többet tudtunk, mint a legmagyarabb magyarokról, a magyar parasztokról. A világ minden nagy és kis nemzetéről a kötetek egész sora jelent meg magyar nyelven is. A magyar nép életéről, ősi paraszt-kultúrájáról, szociális problémáiról egészen a közelmúltig alig tudtunk valamit. A magyar parasztot a szomorú emlékü népszínművekből, a kaszárnnyából és a kortes hordóról ismerték. A közelmúltig mindig csak azok írtak a magyar népről, a magyar parasztról, akik maguk nem voltak parasztok, azt az életformát soha nem élték. Tehát nem is ismerhették. Szomorú benne csak az, hogy nem is igen akarták ismerni. Csak váll veregetve, leereszkedni akartak a néphez. Az igazi közeledést szégyelltek. Nem tartották úri dolognak, ha valakinek közeli, vagy még inkább rokonsági kapcsolata volt a néppel. Ezzel a parasztirtózással annyira mentek, hogy a lehető legrosszabbnak tartották parasztnak lenni. Általában szokássá lett nálunk, hogyha valakit nagyon meg akartak bántani, de azért mégis csak úgy, hogy annak törvényes következményei ne legyenek, azt mondták rá, hogy paraszt. Nemcsak a múltban volt így, így van még most is. Nincs a világon még egy állam, ahol egy foglalkozási ágat a többi társadalmi rétegek annyira lenézték volna, annyira lealázónak tartották volna, mint nálunk. Nemcsak az uraink szégyellik a parasztságot, a paraszt kapcsolatot, vagy rokont, de így van ezzel a jelzővel, ezzel a fogalommal maga a parasztság is. Az elmúlt esztendőben az egyik felvidéki szövetkezet, a „Hanza”, az újságjában vitasorozatot indított meg: „Parasztként vagyunk-e, vagy nem vagyunk parasztként?” És a hozzászólások 90%-a tiltakozás volt: nem vagyunk parasztként! Ezt a megbélyegző jelzőt azok vállalták, leginkább, akik már nem, vagy sohasem éltek a paraszt életformát. A nagy tömeg, a parasztság nem vállalja. Sem a szegény, sem a zsíros nyakú. Pógároknak, földműveseknek, gazdáknak, kiscgazdáknak, mezőgazdasági termelőknek stb. mondják magukat. A parasztságot nem vállalják. De ez természetes is. Az utolsó évtizedekben a középosztály számottevő tagjait a parasztság szolgáltatta. A leghíresebb orvosok, ügyvédek, mérnökök, stb. a parasztság közül kerültek ki. Legtöbbnek paraszt volt az édesapja, vagy ha az

már nem, akkor az öregapja. Ezek a parasztivadékok renegátok lettek. Szégyellték a parasztságot, szégyellik a fajtájukat. A paraszt elnevezést pedig nekünk vállalnunk kell. Ez a jelző csak addig sértő, amíg tagadjuk, amíg szégyelljük. Ha az öntudatosabb parasztság vállalja, hamarosan megbecsülést jelent.

KERÉK MIHÁLY

A földkérdés és a szociálpolitika

In: Esztergár Lajos – Somogyi Ferenc (szerk.): A magyar szociálpolitika feladatai. A vármegyei szociális tanácsadók és közjóléti előadók pécsi országos szociálpolitikai értekezletén elhangzott előadások. I. köt. Pécs, 1940, Kultúra. 655–666.

Kerék Mihály (Cegléd, 1902. november 22. – Budapest, 1990. május 8.) közgazdász, agrárpolitikus. 1924-ben szerzett gazdaságtudományi diplomát a Budapesti Egyetemen. Ugyanott agrárpolitikából doktorált. 1924-től a Magyar Mezőgazdák Szövetségénél, 1930-tól a Falu Országos Szövetségénél, 1933-tól pedig a 1933-tól pedig a Magyar Gazdaszövetségénél dolgozott. Több szakmai utat tett külföldön, ahol a német, a lengyel és a balti államok agrárviszonyait tanulmányozta. 1936 és 1938 között a Pénzügyintézet Központ tisztviselőjeként dolgozott. 1938 és 1944 belügyminisztériumi tisztviselő volt, Pest vármegye szociális kérdéseivel foglalkozott. Közreműködött a visszacsatolt Felvidéken végrehajtott földreform kidolgozásában. Közben az 1930-as években a Magyar Szemle, az 1940-es években a Magyar Nemzet munkatársa volt. 1945-ben a Független Kisgazdapárt felkészésére részt vett a földreform-törvény szakmai előkészítésében. Kinevezték az Országos Földhivatal elnökének. 1949-ben a pártállami diktatúra kiépülésekor elvesztette a munkáját. 1954-től az Akadémiai Kiadó lexikon-szerkesztőségének munkatársaként dolgozott.

Mindenekelőtt szükségesnek tartom tisztázni, mi köze a szociálpolitikának a földkérdéshez. Mennyiben illeszthetők be a földbirtok helyesebb megosztására irányuló törekvések a szociálpolitikai feladatok körébe? És hol van az a határ, ameddig ezen a téren el lehet menni?

Egészen bizonyos, hogy néhány évtizeddel ezelőtt – vagy talán nem is kell ilyen messzire menni – a magyar társadalom vezető rétegei határozottan tiltakoztak volna, ha valaki szociális viszonyainkat földreformmal akarta volna megjavítani. Ez természetes volt az akkori magyar közgondolkodás liberális beállítottsága mellett, amely irtózott minden beavatkozástól. A természetes fejlődés elvét tabunak tekintették és azzal egyáltalán nem törődtek, hogy az ilyen fejlődés egészséges-e vagy sem és mennyiben felel meg a közösség érdekeinek. A természetes fejlődés különben merő illúzió volt, mert hogyan fejlődhetett volna az élet természetes úton ott, ahol nem volt politikai

szabadság, ahol hiányzott a szervezkedés szabadsága is, ahol kiváltságok és megkötöttségek (hitbizomány, holtkéz, ipari monopóliumok) védték a nagyvagyonokat, hogy egyebekről ne is beszéljünk.

Ha le akarunk végleg számolni egy hamis és kártékony illúzióval, akkor el kell utasítanunk azt a még ma is számottevő körökben vallott felfogást, hogy ám csináljon az állam szociálpolitikát, de lehetőleg ne avatkozzék a fennálló birtokviszonyok rendjébe, hanem bízza azt a szabad fejlődés folyamára. Akik ezt hirdetik, nem tudják vagy nem akarják tudomásul venni azt a szoros összefüggést, amely a föld demokratikusabb megosztására törekvő birtokpolitika és a szociális állam kialakításának szükségessége között fennáll.

Ma már szinte közmeggyőződéssé vált, hogy egy nagyarányú gazdasági és szociális rendszerváltozásnak elengedhetetlen feltétele a nagybirtokrendszer lebontása. Ez nem csak azért szükséges, hogy a mezőgazdasági lakosság jogos földéhségét ki lehessen elégíteni és kiegyensúlyozottabb társadalmi viszonyokat lehessen teremteni, hanem azért, mert a nagybirtok roppant politikai és társadalmi befolyásával útjában áll a szociális reformoknak. Ha a közhangulat nyomására a kormányoknak időnként mégis sikerült egy-egy szelíd munkástörvényt alkotniok, a nagybirtok ennek végrehajtását mindig meg tudta akadályozni. A közigazgatás emberei előtt nem kell bizonyítani, hogy mit jelent a nagybirtok vétója a vármegyénél, a járásnál, a községnél, tehát a közigazgatásnak azoknál a szerveinél, amelyek a törvények végrehajtását intézik. Bizonyos, hogy ez részben közigazgatásunk antidemokratikus felépítettségének is a következménye, amelyen a már itt elhangzott javaslatok értelmében sokat lehetne javítani, de állítom, hogy teljes értékű átalakulást csak a nagybirtokrendszer lebontásával érhetünk el. Ki tagadhatja, hogy itt nemcsak a birtokviszonyoknak kell megváltozniok, hanem annak a légkörnek is, amely a feudalizmus avult köveiből árad, és sok tekintetben megrontója a közigazgatás szellemének a községtől fel a minisztériumokig? Aki ismeri azt a roppant irányító befolyást, amelyet a nagybirtok egyesülete gyakorol legfelsőbb földművelésügyi igazgatásunkra, igazat fog adni nekem.

A nagybirtok nálunk azzal indokolja elutasító magatartását a mélyebb szociális reformokkal szemben, hogy a föld jövedelmezősége nem bírja el a szociális terheket. Emiatt aztán a legegyszerűbb szociális kezdeményezések is nagy ellenállással találkoznak az érdekeiket makacsul védő földbirtokosok részéről. Ha mégis becsúszik egy-egy reform, mint amilyen az 1907. évi cselédtörvény is volt, abba a Zelenski Róbertek csak azzal a tudattal nyugodtak bele, hogy 'ügysem lesz végrehajtva'. Vagy gondoljunk a szégyenteljes cselédlakás-viszonyok megjavítására törekvő intézkedésekkel szemben megnyilatkozó ellenállásra, amelynek eredményeként ez a kérdés ismét holtpontra jutott és a főszolgabírák által folyamatba tett kihágási eljárásokat felsőbb bizalmas utasításra egytől egyik felfüggesztették.

Tagadhatatlan, hogy a nagybirtok szociális teherbíró képessége nem korlátlan és ebből a szempontból nagy és lényegbevágó különbség van a nagyüzem és a kisüzem között. A jövedelmezőség kérdése, amely szociális nézőpontból is döntő jelentőségű, egészen más megítélés alá esik az egyiknél és a másiknál. Köztudomású, hogy minél

nagyobb mértékben termel piacra valamely üzem, annál inkább függ a konjunktúra hullámzásától. Innen nézve, a kis- és nagyüzem egészen más megítélés alá tartozik. Mindkettőnél szerepet játszik ugyan a jövedelmezőség, de lényeges különbség van abban, hogy amíg a nagyüzemnél a prosperitás életet vagy pusztulást jelent, addig a zárt családi parasztgazdaság határáig terjedő kisüzem kimutatható jövedelem nélkül is fenn tudja tartani magát. A nagyüzem, amely százszázalékik a piacra van utalva, nemcsak az értékesítés, de gazdasági szükségleteinek és az emberi munkaerő beszerzése terén is, csak bizonyos határig mehet el a takarékoságban, főleg azáltal, hogy az intenzitást csökkenti és a munkabéreket leszállítja. Ennek a kettős – és nálunk nem mindig szerencsésen alkalmazott – kényszereszköznek igénybevétele azonban gyakran súlyos visszahatással jár. A belterjesség fokát rendszerint csak érzékeny veszteség árán lehet csökkenteni, a munkabérek leszorítása és általában, a munkáskéz lehető mellőzése pedig – talán mondani sem kell – minő szociális következményeket von maga után olyan országban, ahol a konjunktúra legszebb napjaiban is állandó munkástartalék nyomja a mezőgazdasági munkapiacot.

Ezzel szemben a másik üzemkategória: a parasztgazdaság sokkal jobban ellenáll a válság hullámveréseinek. Ereje és ellenállóképessége az üzem zártságában, autarchiájában van. Ez ugyan pénzgazdaságban sohasem lehet teljes, még a család munkaerejének és eltartásának legmegfelelőbb birtoknagyság mellett sem, mert a közszolgáltatások teljesítéséhez és a nélkülözhetetlen üzemi beszerzésekhez szükséges pénz előteremtése ezt is piacra kényszeríti, de hasonlíthatatlanul kisebb mértékben, mint a nagyüzemet. Ha tehát nincs is kimutatható jövedelem, a családi parasztgazdaság az igények és az életnívó leszállításával fenn tudja tartani magát, mert el nem mellőzhető készpénzkiadásait, ha másként nem megy, a családtagokra eső munkabér terhére fedezi.

Ezeket az elméletinek látszó megállapításokat a magyar mezőgazdaság a múlt-félben lévő válság alatt a példák ezreivel igazolta. A nagyüzem csak úgy tudott valamennyire prosperálni, hogy a legantiszociálisabb munkarendszer minden előnyét élvezhette és olyan munkabérekkel dolgozhatott, amelyet csak egy teljesen szervezetlen és munkáskínálatában bővelkedő munkapiac nyújthat. De még így is sok nagyüzem összeroppant. Mi lesz akkor, ha az elkerülhetetlen szükségyszerűség nálunk is súlyos szociális terhek és progresszív adórendszer vállalására kényszeríti a nagybirtokot? Európában sok példát lehetne felhozni annak igazolására, hogy szociális államban a nagybirtok nem tudja fenntartani magát még a mezőgazdaságra kedvező viszonyok között sem. Ahol nem védtek előjogok, nem kímélte az adórendszer, ahol nem volt kiszolgáltatva neki az emberi munkaerő és szükség esetén a köz terhére támogatásban nem részesült, ott el kellett buknia. Vele szemben a kisüzem óriási fölénye abban áll, hogy nem, vagy csak alig szorul idegen munkáskézre és hogy a parasztnak a föld nem üzlet és elsősorban nem jövedelmi forrás, hanem munkaalkalom, maga az élet, egy család foglalkoztatásának és megélhetésének alapja. Ebben van ereje, stabilitása és nagyrészen a konjunktúrától való függetlensége is. A földbirtokpolitika tehát, ha nem válik nagybirtokmentő akcióvá és a viszonyokhoz alkalmazott feltételekkel dolgozik,

voltaképpen nem tesz egyebet, mint életképesebb üzemek létesítését segíti elő. Ez még válságban is kisebb kockázattal és kisebb áldozattal jár, mint a bajbajutott nagyüzemek szanálása és azok érdekében egy degresszív adó- és antiszociális munkarendszer fenntartása.

Alig vitatható kérdés, hogy a földbirtok eddig nem tett eleget szociális kötelezettségének. [...] nem tudja a rendelkezésre álló munkásokat kielégítően foglalkoztatni, ami végül is katasztrofális munkanélküliség okozója, nem adja meg a munka ellenértékét, tehát uzorabérért dolgoztat és nem részesíti azokban a szociális szolgáltatásokban sem, amelyek ma már minden valamirevaló államban intézményesen biztosítják a mezőgazdasági munkavállalók szociális gondozását. Munkásnépünk megdöbbentő fizikai állapota, testi, sőt sok helyen lelki egészségének katasztrofális leromlása bizonyítja, hogy így van. Ez alól a munkások egyetlen kategóriája sem kivétel. A gazdasági cseléd, akinek viszonylag stabil a helyzetére sokszor szeretnek hivatkozni, általában éppen olyan keserves sorsban él, mint el nem szerződött munkástársa, mert amennyivel több kalóriát fogyaszthat (azt sem mindig), bőven ledolgozza a szünet nélküli munkában. Nem is szólva arról, hogy az az életmód, amelyre kényszerül, nem civilizált államba való.

Aligha kétséges, hogy ettől az életsorstól munkásainkat meg kell szabadítani, mert ez ma már nemcsak az ő magánügyük, hanem veszedelmesen kezd közügygé nőni. Szociális reformokat általában nem humanitásból szoktak végrehajtani. A birtokosok [...] a mezőgazdaság gyenge teherbíró képességére hivatkoznak, amely lehetetlenné teszi a létminimumnak megfelelő munkabér, a munkaidő és a szociális biztosítások reformjának megvalósítását. Ebben sok igazság van. Mivel azonban a szociális átalakulás – beláthatatlan veszedelmek kockázata nélkül – tovább nem halasztható, módot kell nyújtani arra, hogy azok a birtokok, amelyek a szociális terheket nem bírják el, átadhassák helyüket életképesebb és teherbíróbb egységeknek. A nyugati államokban mindenütt ez történt. A szociális terhek súlya alatt összeroppan nagyüzemek a parasztgazdaság időt állóbb formáiban olvadtak fel. [...]

A parasztgazdaság nemcsak egész évre munkát és minden körülmények között bizonyos szerény megélhetést biztosít egy családnak, de automatikusan megoldja azokat a feladatokat is, amelyek különben a társadalombiztosításon keresztül az államot és a gazdasági életet terhelnék. Ennek jelentőségét nem szükséges hangsúlyozni olyan országban, ahol a mezőgazdasági népesség kétharmada a munkavállalók csoportjába tartozik és éppen ennek a hatalmas tömegnek korszerű szociális gondozásával járó óriási teher riasztott vissza eddig minden ilyen irányú kezdeményezést. [...]

Fel kell hívni itt a figyelmet a földreform rendkívül nagy társadalmpolitikai jelentőségére. Ha minden érv a mai birtokmegosztás mellett bizonyítana is, akkor sem lehetne azt fenntartani. Itt ugyanis arról van szó, hogy meg kell szüntetni a mezőgazdaság s vele a magyar állam proletár jellegét, amely elsősorban a folyamatos birtokpolitika hiánya, másodsorban a paraszti termelés teljes elhanyagolása következtében fejlődött ki. A mai világban semmi sem lehet veszedelmesebb egy nép fejlődésére, mintha lakosságának zöme proletársorban él. Magától értetődik, hogy társadalmi

szempontból nem jelentene változást, ha a mezei proletárság kisebb vagy nagyobb részében az ipari proletariátusba menne át. Ez megoldás lehetne a mezőgazdaságra nézve, amelyet megszabadítana nyomasztó emberfeleslegétől, a munkanélküliséget is enyhítené, de a társadalom struktúráján mit sem változtatna. Már pedig nálunk erre is szükség van. Szaporítani az önálló egzisztenciák számát a függő, proletár elem rovására: alig van ma ennél előbbre való feladat Magyarországon. Irtózatosan tévednek azok, akik még ma is azt hirdetik, hogy nem földet, hanem munkát és kenyeret kell adni a népnek. Ez a felfogás, ez a politika, amely különben munkát és kenyeret sem tudott nyújtani, tenyésztette ki a magyar népet proletár nemzetté, történelmének talán legválságosabb periódusában. A kicsinyes osztályönzés még ma sem akarja megérteni, hogy a gazdasági cseléd – ha igaz volna is, hogy több a jövedelme, mint a kisgazdának – nem egyenrangú az önálló paraszttal és osztályhelyzeténél fogva nem lehet hordozója azoknak a magasabb társadalmi és szociális értékeknek, amelyekben egy nemzet szilárdsága és biztonsága nyugszik. Nem akarja belátni, hogy 2392 nagybirtokos a maga 57 [pontosan 5,7 – CZ megjegyzése] millió kat. holdjával és a rajta élő milliányi munkással – még ha ezek nagyobb része nem koldussorban tengődne is – nem jelenti azt a társadalmi stabilitást és nem nyújtja a nemzetnek azt a biztonságérzetét, mintha azon az 57 [5,7 – CZ megjegyzése] millió holdon, mondjuk félmillió saját portáján gazdálkodó paraszt család élhetne. [...]

A magyar szociálpolitikának mindenesetre ügyelnie kell arra, hogy intézkedései mindig produktív jellegűek legyenek és sohasem a termelés csökkenését, hanem a termelés fokozását eredményezzék. Ebből a szempontból – első pillanatra bármilyen ellentmondóan hangozzék is – a kisbirtok rendszerre való áttérésnek igen nagy jelentősége van. [...]

Az elmondottakat összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a kisüzemrendszerre minél szélesebb alapon való áttérés fokozza a közgazdaság stabilitását, emeli a föld foglalkoztató és eltartó képességét, növeli széles rétegek életszínvonalát, megszünteti a mezőgazdasági népeség proletár jellegét, és ezzel lényegesen javítja a társadalom szociális egyensúlyát, lehetővé teszi a társadalombiztosítás kiterjesztését az agrármunkásságra, szélesebb létalapot teremt a kisiparnak, kereskedelemnek és szabad foglalkozásoknak egyaránt, végül fokozza a mezőgazdasági termelést, illetve a fogyasztás igényeinek megfelelőbb irányba tereli azt. [...]

1. Az új magyar birtokpolitika legfőbb feladata: éberrel ügyelni arra, hogy a magyar állam területét alkotó föld olyan elemek birtokába kerüljön és maradjon meg, akik ezzel a földdel származásuknál és hivatásuknál fogva összeforrottnak érzik magukat és ennek az államnak minden körülmények között hű és megbízható polgárai. A földhöz tehát nem lehet mindenkinek joga. Ebből következik, hogy az államnak teljesen szakítania kell a szabad és ellenőrzés nélküli birtokforgalom rendszerével és figyelemmel kell kísérnie a földbirtok minden megmozdulását – a legkisebb földbirtokét is – főként olyan vidéken, ahol a nemzeti érdek védelme fokozott követelményekkel lép fel. Ilyen esetekben a szükséges anyagi eszközöket – még a legnagyobb áldozatok árán is – elő kell teremteni.

2. A földreformot elsősorban és a leggyorsabb ütemben az ország nyugati, déli és keleti határvidékén 50 km-es mélységben, valamint a fővárost körülvevő hasonló szélességű övezetben, végül az egyke által megtámadott vidékeken kell végrehajtani. Ezeken a területeken a nagybirtokokat minden mellékszempontra tekintet nélkül fel kell osztani olyan sokgyermekes válogatott magyar földművelő családok között, akiknek megbízhatóságára és hűségére ez az ország a történelem bármilyen fordulatában biztosan számíthat. [...]

SZEKFŰ GYULA

Három nemzedék és ami utána következik

Budapest, 2007, Maecenas. 422–423.

Szekfű Gyula (Székesfehérvár, 1883. május 23. – Budapest, 1955. június 29.) történész, publicista, politikus. A Budapesti Egyetem bölcsészkarán szerzett történelem, német, francia szakos diplomát 1905-ben. 1905–1906 között a Nemzeti Múzeum, 1907-től a bécsi udvari levéltár munkatársa, közben 1908–1910 között gyakornokként az Országos Levéltárban is dolgozott. Bécsből 1924-ben települt haza. 1916-tól egyetemi magántanár, 1925-től a Budapesti egyetem kinevezett professzora volt. 1925-ben az MTA levelező, 1941-ben rendes tagjává választották. Hóman Bálinttal közösen nagy összefoglaló munkát írt a magyar nemzet történetéről. A korszak elismert történésze volt, munkásságát 1930-ban Corvin-koszorúval díjazták. 1927-től 1939-ig a mérsékelt konzervatív irányzatú Magyar Szemle szerkesztője, 1939-től 1944-ig pedig a németellenes Magyar Nemzet publicistája volt. 1945-től 1948-ig moszkvai magyar követ, 1953-tól országgyűlési képviselő volt, 1954-től bekerült Elnöki Tanácsba.

Mikor 1920. augusztus 18-án Nagyatádi Szabó István, a gróf Teleki Pál-kormány kiszgazda-földművelésügyi minisztere betérjesztette törvényjavaslatát, „a földbirtok helyes megosztásáról”, akkor már a forradalmak hatása alatt maguk a nagybirtokosok is meg voltak győződve arról, hogy a föld nálunk tényleg helytelen, egészségtelen módon van megosztva. A történelmi Magyarország 49 millió katasztrális holdnyi területéből (Horvát-Szlavonországot nem számítva) 22,47 millió hold volt 100 holdon aluli kisbirtok és 26,58 millió ennél nagyobb közép- és nagybirtok. Ez a 45,8%-nyi kisbirtokosság és 54,2%-nyi közép- és nagybirtokosság arányszáma Trianon következtében még inkább megromlott: a csonkaország 16,15 millió holdnyi földjéből csak 7,14 millió, 44,02% esett a kisbirtokra, a nagyobbakra pedig 9,01 millió hold, az egésznek 55,8%-a. Hogy ez így nem maradhat tovább, azt mindenki elismerte, látva a bolsevizmus alatt a magyar falusi nép imponáló magatartását, mely egyedül akadályozta meg, hogy a bolsevista forradalom a magyar földet is meghódítsa. Az ellenforradalmi publicisztikának

gyorsan elhangzott kiáltása: Vissza a magyar röghöz, általánossá tette a kívánságot a magyar paraszt életviszonyainak emelésére, s a földbirtokreformot kívánó mozgalom élére már 1919. november havában a somogyvármegyei nagybirtokosság állott, mely gróf Somssich László elnöklete alatt kimondotta, hogy az idő szelleméhez híven szűkeségesnek látja a föld arányosabb szétosztását célzó földbirtokreformot.³⁸

Tudjuk, hogy a nemzetgyűlés mind a földbirtokreformra, mind a házhelyekre és kis bérletekre vonatkozó javaslatokat törvényerőre emelte, hasonlóképpen a Horthy Miklós kormányzótól megfogalmazott Vitézi Szék gondolatát, mely végrehajtásában eddig mintegy 60 000 holdot adott 90%-ban legénységi állományú vitézeknek, még pedig kötött kisbirtok, majorátus gyanánt, ezzel legelőször valósítván meg Széchenyi Istvánnak száz esztendőn át semmibe vett kezdeményét. Annyi bizonyos, hogy a földreform megvalósításán állami hatóságok és magánosok nagy jóakarata működött közre éveken át – a földreform pénzügyi biztosítására Bethlen István grófnak sikerült 1928-ban a gyufa-monopóliumra hosszúlejárátú kölcsönt felvenni s ha az eredmény ma, tíz esztendő és egy eddig példátlan agrárkrízis távlatán át mégsem kielégítő, ezért sem személyek, sem pártok nem vonhatók felelősségre. Legfőleg az a neobarokk-közszellem, mely a parasztvédelmet sikerrel frázissá formalizálta, s mely a dolgoknak gyökeréig hatolni ezen a téren sem volt képes. Ne feledjük el, hogy politikusok és államférfiak egyformán függvényei egy-egy adott szociológiai helyzetnek, s ez a szociológiai helyzet, az első évek fellángolása után, semmiképp sem kedvezett annak, hogy Nagyatádi Szabó javaslata csak kezdete, nem pedig egyúttal befejezője is legyen a földbirtok helyesebb megosztásának.

Az 1930. évi statisztikai adatgyűjtés szerint az 1925–1930 közt lefolyt földreform tényleg nagyban megszorította a kisbirtokosok számát és földterületüket. Egy holdig terjedő gazdaság volt 1925-ben 281 499, 1930-ban már 551 714, a kétholdasok száma megnőzz 184 605-ről 277 391-re, a háromholdasoké 117 702-ről 148 601-re. Az új rendezés következtében egy holdon aluli birtokos kezében már nem 163 000 hold, hanem 286 000 hol föld van, az összes területnek nem 1,1, hanem 1,8%-a. A változás főként az alacsony kategóriákban szemlélhető: a kétholdas gazdaságok területe az összterület 2,1%-áról 2,7-re, a háromholdasoké 2,1-ről 2,4-re, az ötholdasoké (164 000 gazdaság) 3,8-ról 4,1-re, a tízholdasoké (200 000 gazdaság) 9,1-ről 9,2-re emelkedett, viszont a magasabb kategóriájú kisgazdák száma és birtoka lényegesen alig változott, az 1971 kézben lévő 500–1000 holdas birtokos az összterület 8,7%-áról csak 8,6-ra, s az 1644 birtokos kezében lévő ezerholdon felüli nagybirtok az egész földterület 25,4%-ról csak 23,7%-ra esett le s egyidejűleg, a hivatalos statisztika szerint 3 718 517 holdról lényegtelenül, de mégis emelkedett 3 778 567 holdra. Nagyobb eredményt mutat a statisztika a szántóföldeket illetően, ahol a nagybirtok részesedése 17,5%-ról 14,8-ra hullott le; az ország 9 700 000 holdnyi szántójából 1 434 000 hold van az ezerholdasnál nagyobb birtokosok kezén.

Ha mindehhez az adatok hivatalos feldolgozója azt a tanúságot fűzi, hogy „házánkban a gazdaságok nagyságmegoszlása nyugodtan mondható egészségesnek és az eltelt öt év adataiból bátran következtethetjük, hogy a további fejlődés bírói beavatkozás

38 Bodrogyó Zoltán: A magyar agrármozgalmak története. 1929, 259–271. l.

nélkül is hasonló egészséges mederben fog lefolyni”,³⁹ ehhez a felfogáshoz aligha csatlakozhatik az, aki a neobarokk nézetektől elszakadva a magyar földbirtok megosztásának problémáját a magyar faj jövője szempontjából tekinti.

A továbbiakban is hozhatnánk statisztikákat, de a szemünk előtt álló valóság bizonyára erősebben tud hatni, mint ide vagy oda tologatható számoszlopok. A földreform dicséretreméltóan iparkodott a „nincsteleneket” (Prohászka Ottokár gyakori kifejezése) házhelyhez, kis udvarhoz juttatni, valamint részben 1–2 hold terjedelmű földszalaghoz. Kérdés, hogy ez a juttatás elég lett volna-e a családok fentartására akkor, ha nem következik be az agrártermékek világszerte végbement nagy áresése, melyért sem a földreform kezdeményezőjét, Nagyatádi Szabót, sem a végrehajtó kormányokat józan ésszel nem lehet felelőssé tenni. Hogy ez a ház, udvar, földszalag megélhetést nyújtson, ahhoz legalább is oly nagymértékű intenziválása lett volna szükséges a törpebirtoki termelésnek, amely az új kisbirtokosok hosszadalmas kioktatása, fegyelmezése, emellett árupiacok biztosítása nélkül lehetetlen volt. Holott a földreform végrehajtásával párhuzamosan folyt le Európa autarchikus örülete következtében mezőgazdasági piacaink elvesztése, s egyúttal az elszegényedéssel kapcsolatban belső fogyasztásunk visszafejlődése. Tehát a viszonyok a földreform megalkotóitól függetlenül is úgy alakultak, hogy a reform hozadéka a juttatottaknak a kicsiny, gyakran egészségtelenül épült ház mellé sok gondot adott, biztos megélhetést nem.

De a lefolyt földreform különben sem érinti az egész magyar parasztságot. 1920-ban volt 1 544 353 mezőgazdasági munkás, az össznépesség 19,3, az őstermelő lakosság 34,7%-a. Ezekből ugyan körülbelül 200 000 a földreform folytán 1–2 holdas parcellához jutott, de a mai – és még sokáig tartó – mezőgazdasági válságban alig van biztosítottabb helyzetben, mint a többi agrármunkás. Pártpolitikai agitáció három, négy, sőt öt millióra is teszi azok számát, akiknek a magyar faluban nincs biztos megélhetésük, de a demagógiát elutasítva is lehetetlen az agrárproletariátusnak megnövekedett nagy tömegei előtt fel nem vetni a magyar faj létének vagy nemlétének problémáját.⁴⁰

Annyi bizonyos, hogy a három holdon aluli törpebirtokosok – majdnem egy millió ember – az 1 300 000-et kitevő szorosán vett agrármunkás, az évek óta munkanélküli kubikosok, a földreform és a krízis következtében elbocsátott mezőgazdasági cselédség két és fél millió embert legalább is kitesz s ez a sok-sok ember, országunk lakosságának majdnem egyharmada biztos munka és jövedelem nélkül, alkalmi jótékonyági akcióknak kitéve tengeti éhező és fázó, tápláló ételmet, melegséget és minden kultúrészükségletet nélkülöző életét. Életnívóját pontosan ismerjük és ha statisztikai felvételek alapján készült adatokat olvasunk táplálkozásáról, ruházataról, gyermekei neveléséről, akkor kifordul az ember szájából a falat és meleg szobában is végigborzong hátán a hideg. Széchenyi István száz év előtt kilenc millió jobbágy sorsán

39 Sajóhelyi István, Gazdaságaink nagyságmegoszlása 1930-ban, Magyar Statisztikai Szemle 1931, II. 668–670. l.

40 Ezek a következő adatok Kerék Mihály kutatásainak eredményei: Adatok a magyar mezőgazdasági munkáscsaládok megélhetési viszonyaihoz, Magyar Gazdák Szemléje 1933 és A magyar mezőgazdasági munkás táplálkozása, egészségügye, anyagi helyzete, Magyar Szemle 19. és 20. kötet.

háborgott és állapította meg, az „ember méltósága” nevében is, hogy ez a kilenc millió szegény ember „minden terhek türelmes viselője s egyúttal a magyarság utolsó záloga, reménye, fenntartója”. Az „ember méltósága” ma is végveszélyben van, mint száz év előtt.

Ha mai helyzetünkben tekintetbe vesszük, hogy nemmagyar kisebbségeink nagyrészt városi lakosokból vagy tehetősebb gazdákból, nem pedig nincstelenekből állnak, tehát a majdnem három millió földmunkás szinte egészében a magyar faj leszármazottja, dunántúli és tiszai magyar, [...] ha tekintetbe vesszük, hogy a földmunkásokkal szemben középosztályunk az utolsó száz esztendőben, arisztokráciánk legalább kétszáz év óta erős idegen vérkeverésen ment keresztül, s végül [...] ha hisszük, hogy a dunai–tiszai térségeken továbbra is egy különszínű, magyarszínű életnek és kultúrának kell virulnia, legalább is addig, míg egész Európa önásta sírjába nem sülyed: [...] akkor el kell ismernünk, hogy a mezőgazdasági munkásosztály megmentése, emberi méltóságba visszaemlése nemcsak nagy, de talán egyetlen nagy nemzeti feladatunk.

Mellette nyugodtan félre lehetne állítani minden más feladatot, mert ha ez az egy sikerül, akkor mindent elértünk és újra életerős, egészséges, bátor és önálló nemzeté lehetünk, melynek anyagi és lelki fegyverzete, kultúrája egyaránt magától fog jönni, ha egyszer ez a széles, alsó réteg támaszává lesz a nemzeti életnek. [...]

Nem lehet feladatomból bárminemű javaslatokat tenni e viszonyok megváltoztatására. Mint a nemzeti élet összefüggéseinek vizsgálója, legtermészetesebb útnak találhatnám az agrármunkában feleslegessé vált lakosságnak az ipari termelésbe való átvitelét. Ez ment végbe a kiegyezés korában, amikor pl. a 90-es évek veszélyes agrármozgalmai, néhány évi lángolás után, lassankint elcsöndesedtek, mert az akkor meginduló iparosodási akció, a kivándorlással egyesülve, elvándoroltatta és munkához juttatta az agrárnépesség feleslegét. A földművelés, a falun vagy tanyán lakás a magyarságnak épp úgy nem ősi foglalkozása, mint az ipar és a városban lakás sem, s ehhez képest a nemzetre nem jelentene nehézséget az agrárlakosság iparosodása, ellentétben oly romantikus elképzelésekkel, melyek a falut látják egyetlen méltó lakóhelynek, elfordulva a városi élettől. Jól tudjuk azonban, hogy a mai világhelyzetben további nagymérvű iparosodásunk céltalan és lehetetlen, minélfogva éhező agrármunkásságunkat és törpebirtokosainkat ott kell ellátni, ahol ma vannak. Ez az ellátás lehet eleinte ideiglenes és alkalmi, ami hozzáértő szakemberek szerint csak olyképpen történhetnék, hogy ők is bevonandók a kötelező szociális biztosításba. Az országos társadalombiztosítás megszervezése az utóbbi években a Bethlen-kormány egyik nagy nemzeti ténye volt, aminek érdemét nem rontja le a törvényhozásnak az a mulasztása, hogy az agrármunkavállalók egész tömegét kirekesztette a biztosításból. Bizonyára igaza volt az agrárbirtokos társadalomnak, mikor ezt a terhet mint túlságos súlyosat, a termelés rendjét végképp felforgató utasítást vissza s bizonyára több dolgok vannak földön s égen, miket állam- és nemzetpolitikában tekintetbe kell venni s nem lehet megvetőleg szólni: „Gazdálkodás, Horatio, gazdálkodás!” – azonban egy dolog van, minél fontosabb nép életében nem lehet, s ez a magának a népnek élete. Amíg három millió magyarnak, fajunk igazi fenntartójának élete nincs biztosítva, amíg gyermekhalandóság

és tuberkulózis bántatlanul pusztít benne – tuberkulózishalandóság tekintetében népünk ma is utolsó Európában, szinte még egyszer nagyobb halandósággal, mint az előtte járók, Szerbia, Spanyolország⁴¹ –, amíg nép erőnk, ez ősi rezervoár meg nem erősítettik: addig szükség törvényt bont és az előrelátó államkormányzásnak minden más szempontot félre kell tennie, csakhogy az agrárakosság életét ismét emberi színvonalra emelhesse. Eléggé szegyenletes, hogy bár agrárországnak tartjuk magunkat, a szociális biztosítást épp a mezőgazdasági munkások számára nem alkottuk meg, holott az másutt, Európa elmaradt államait, Spanyolországot és a Balkánt kivéve, valami-képp már megcsinálták. Valóban ez a sajnálatos helyzet: „az ország lakosságának körülbelül egyharmada sem munkaerejének kifejtéséhez, sem megélhetéséhez elegendő földdel, illetve ezzel egyenértékű kereseti lehetőséggel nem rendelkezik; ha megbetegszik, gyógykezelésre és orvosságra nincs igénye, ha rokkantság vagy öregség következtében keresetképtelenné válik, egy egész életen át végzett becsületes munka után hozzátartozói kegyelemkenyerére szorul s ha elhal, árvaságra jutott, keresetképtelen gyermekei a nyomornak néznek elébe”. S igaz mindez alapján az is, hogy nem lehet kiegyensúlyozott társadalom az, amelyben ennyire különböző mértékkel mérnek a népesség egyes kategóriái között.⁴²

Hasonlóképpen minden más érveket megelőző nemzetbiológiai és legmagasabb humanisztikus szempont kívánja az átmeneti segítségen kívül, a mezőgazdasági szegénység végleges védelmét és elhelyezését is. Társadalmi biztosítás, állam- és köz-költségen végzendő közmunkák csak ideiglenes, sürgős mentési akciók lehetnek, a kérdés teljes megoldásában nem nyugodhatik meg a nemzet addig, amíg e ma is sokban földéhes osztály földhöz nem jut, legalább is az a része, mely az agrár bérmunkában tartósan feleslegessé vált s más pályákra, ipari életbe nem ültethető át többé.

CZETTLER JENŐ

A falusi szegényügy és a különös védelemre szoruló gondozása

In: Czettler Jenő: Agrárpolitika. III. köt. Mezőgazdasági szociálpolitika. Budapest, 1945, Stephaneum. 224–231.

Czettler Jenő, czétényi (1879–1953) jogász, közgazdász, egyetemi tanár. Budapesten éd Berlinben végzett jogot, 1901-ben doktorált, majd a Földművelésügyi Minisztériumban külkereskedelmi kérdésekkel foglalkozott. A magyarországi agrárkérdés és agrár-szociálpolitika egyik legfontosabb elméleti szakembere. 1906-ban részt vett a mezőgazdasági cseléd- és munkástörvény előkészítésében. 1908-ban Berlinben a mezőgazdasági szociálpolitikát, a skandináv államokban a mezőgazdasági szövetkezeteket

41 Szél Tivadar, A tuberkulózis halandóság országos statisztikájának legújabb eredményei, Magyar Statisztikai Szemle, 1931. II. 761. l.

42 Kerék Mihály, id. m., Magyar Szemle 20, 26. l.

tanulmányozta. 1914 elején meghonosította a gazdagimnáziumot. Az első világháború idején a hadügyminiszter mellett működő legfőbb gazdasági tanács és a hadsereg-főparancsnokság gazdasági tanácsadó tagja. 1918 után elhagyta az egyetemi katedrát és a Magyar Gazdaszövetség igazgatója lett. A Mezőgazdasági Társaság főtitkáraként részt vett a várható forradalmi mozgalmak elleni szervezkedésben. A Tanácsköztársaság idején eltiltották a tanítástól, annak bukása után újjászervezte a Gazdaszövetséget. A két világháború közötti időszakban tudományos és egyetemi oktatói tevékenységet folytatott. A második világháborút követően rövidesen a kommunista hatalom látókörébe került mint „reakciós”. 1950 őszétől az ÁVH megfigyelte, majd 1950. december 18-án letartóztatták, s 1951 folyamán a Grósz-perben zárt tárgyaláson 10 társával Jónás Béla tanácsa a „népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezése és vezetése” bűnében elsőfokon, majd 1952-ben másodfokon 12 év börtönre, vagyonelkobzásra és a közügyektől való 10 éves eltiltásra ítélte. 1953-ban börtönben halt meg.

A falunak gazdasági és társadalmi egységből közigazgatási szervezetté való átalakulása a szegényügyi gondozás terén gyökeres változást idézett elő. Amíg azelőtt a különös gondozásra szorulókat faluhelyenbiztosabb egzisztenciát találtak, mint városban, most a társadalmi biztosítás, a kórházi ápolás és a szegényügy hivatásos rendezésére lényeges eltolódást idézett elő a városi szegények javára. A falupolitika ezt a változást a városbatódulás egyik oka gyanánt jelöli meg és ha támogatásra szoruló szegények sorsa humanitárius szempontból nem is érdekelné az államot és a társadalmat, az egyoldalú fejlődés veszedelmei kell, hogy a falusi szegényügy rendezésére felhívják figyelmét, ugyanígy a tudományos vizsgálódás érdeklődését is. [...]

A falusi szegényügy nálunk az 1886: XXII. t.c. szerint községi feladat: ott, ahol a magájólékonyság erre nem elégséges, a községnek kell gondoskodnia az ott illetékes szegények ellátásáról. Szintén a község kötelessége az ott lakó betegek és más ügyefogyottak ápolásáról gondoskodni, visszkeresetét fenntartva, ha ők vagy hozzátartozóik a segílyt megteríteni képesek. A legtöbb ország törvényben állapítja meg a segílyre való igényjogosultságot, azt az illetőségi helyhez kapcsolja. Az illetőséget, amely a község segítségére jogosít, régebben nehéz volt elnyerni, mert a lakosok vették föl az idegent a község kötelékébe. Ma legtöbb állam néhány évi helybenlakáshoz és adófizetéshez fűzi azt. Megkönnyíti természetesen a község helyzetét, ha az állam a szegények bizonyos kategóriája (gyógyíthatatlanok, vakok, süketnémák, elmebetegek, elhagyott gyermekek, öregek és rokkantak) számára külön intézeteket létesít. [...]

Ami most már a falu normális szegénygondozását illeti, ennél is a családból kell kiindulni. A feladatkör kezdődik a családalapítás megkönnyítésével, bár amint erre már fentebb utaltunk, falun a kiházasítás szükséges tárgyait még a szegény szülők is a gyermekek keresetéből apródonkint beszerzik. Sokkal sürgősebb és egyetemlegebb megoldást követel a falusi szegény anyák gondozása, az előrehaladottan terhesek megkímélése a nehezebb munkától úgy a szülés előtt, mint azután. A legtöbb falusi anya időnap előtt kénytelen felkelni a gyermekágyból, hogy háztartási kötelezettségeit

elvégezhesse, ami kihat egészségi állapotára s ez az oka, hogy a falusi anya a szüléssel járó kellemetlenségeket igyekszik kikerülni, bár a fizikai fájdalomtól nem idegenkedik. Faluhelyen a szülés ugyanabban a helyiségben történik, ahol a felnőttek a gyermekekkel együtt laknak, és ha a szülésznők mai kiképzése mellett a gyermekágyiláz már nem szedi nagymértékben áldozatait, nemcsak a kezelés, de a háztartásvezetés nehézségein legalább a szülést követő tíz napon át a főt ismertetett módszerrel könnyíteni lehetne. Gondoskodni kell továbbá, hogy az anya a gyermeket megfelelő ideig maga táplálja és túl korán el ne válassza, és ha erre kényszerülne, a csecsemő számára tej és cukor biztosítandó. [...]

A magyar falu szegénygondozása egyébként két vonalon indult meg, egy sokkal kisebb rétegre kiterjedő állami akcióval, amelynek hátvéde a költségvetésileg létesített szegénységélyezési-alap, kezelője pedig az országos szociális felügyelőség. Ügyeit decentralizáltan a vármegyei közjóléti szövetkezetek s a melléjük rendelt előadók, szociális gondozók és a zöldkeresztes védőnők intézik, akik nemcsak a szakminisztériumokkal állanak összeköttetésben, de munkaközösséget szerveztek a törvényhatóság területén működő összes szociális és karitatív egyesületekkel. Tekintélyes összegek felett rendelkeztek, mert a nép- és családvédelmi pótadó révén évente több millió folyt be az alapba. Ennek felhasználása a mezőgazdasági szociálpolitika vezetőelve szerint elsősorban nem az egyént, hanem a családot, még pedig a gyermekek számához mérten támogatta, boldogulásukat pedig nem alkalmi segélyekkel, hanem gazdasági tevékenységük felerősítésével, tehát az önségítség által igyekezett előmozdítani. Juttatásban csak az részesülhetett, akinek birtoka 10 holdat, vagyonának összértéke 5000 és havi jövedelme a 150 pengőt meg nem haladta. Legfontosabb segédeszköz nem az adomány, de a kölcsönnyújtás volt. A családvédelmi kölcsön kamatmentes, csupán egyszer és mindenkorra legfeljebb 5%-ig terjedhető kezelési költséget kellett fizetni. Elnyeréséhez legalább négy 18 éven aluli gyermek volt szükséges s azt rendszerint nem pénzben, hanem természetben (építő- vagy más nyersanyag, állattartás, stb.) folyósították. Legfontosabb célkitűzés volt a családi házak létesítése, a magyar állam az utóbbi években több mint 10 000 házat épített. Bankszerű fedezetet nem kértek, a család erkölcsi értéke, munkakedve és szorgalma pótolta ezt. Minden gyermek után 10%-ot engedtek el a kölcsönből, összesen azonban az építési költség 70%-át, a törlesztési idő 30 év volt. A közjóléti szövetkezetek segítségének falusi jellege főleg a teleknek gyümölcsös vagy zöldséges kertté való alakításában csúcsosodott ki. De támogatta a kisgazdákat a tehén-, sertés- és igásállat-beszerzésben is, a munkásoknak pedig baromfit, angóranyulat, kecskét juttatott, a tulajdonjog fenntartása mellett mindaddig, amíg a gazda a kölcsönt vissza nem fizette (1–5 esztendő). Az ingó-jelzálog szabályait alkalmazták ezenkívül a mezőgazdasági művelés kisebb eszközeinél (eke, szekér, vetőgép stb.) is. A törlesztés vagy készpénzben, vagy természetben (tej, állatszaporulat stb.) történt. A téli munkahiány miatt szűkölködhet a háziipar munkaeszközeivel és nyersanyagbeszerzéssel, továbbá az értékesítés megszervezésével támogatták. A segélyezés és a munkához juttatás kombinációja jellemezte tehát a falusi közjóléti akciót. De utóbbi nemcsak a munka vonalán volt tevékeny és nemcsak a családok

megélhetését, keresetét, gazdálkodását mozdította elő, hanem rászorulóknak házassági kölcsönt is nyújtott, a kisgyermekeket napközi otthon, óvoda stb. létesítésével, étkeztetéssel, tejjel és cukorral való ellátással támogatta; rendkívüli időkben pedig (árvíz, háború stb.) a tehetetlen, vagyonukban tönkrement, vagy kenyérkeresetüktől megfosztott családoknak istápolásával is foglalkozott. A Közjóléti Szövetkezet munkaköre teljesen még nem alakulhatott ki, amikor működését a világháború fejlődésében megakasztotta. A tönkrement magyar államháztartás aligha jut egyhamar abba a helyzetbe, hogy az özvegyek, árvák, öregek és betegek családi gondozását nagyobb arányokban folytathassa. A régi alapítványoknak nagyrészen földbirtokba fektetett vagyonságait felosztották s így sem az államnak, sem a községnek nem lesz módja fűtőanyagot, orvosságot, élelmiszert adni a szegények számára. Az önkéntes adományok a falu általános leszegényedése miatt legfeljebb a kirívó és az általános nyomor méreteit tetézetten meghaladó esetekben ígértek némi enyhítést. A mai viszonyok között tehát még fokozottabban lesz szükséges az esetek egyéni mérlegelésére és a szegénygondozás társadalmi megszervezésére. [...]

2.2.4. Család-, egészség-, oktatáspolitikai

JOHAN BÉLA

Gyógyul a magyar falu

Budapest, 1939, Országos Közegészségügyi Intézet. 249–257.

Johan Béla (Pécs, 1889. szeptember 6. – Budapest, 1983. április 11.) orvos, egészségpolitikus. 1912-ben szerzett orvosi diplomát a Budapesti Egyetemen, de már 1909-től dolgozott az egyetem Anatómia Intézetében. 1919-től egyetemi magántanár, egyben a Szent István Korház főorvosa, 1927-től nyilvános és rendkívüli tanár volt. 1922–1923-ban Rokefeller ösztöndíjjal az USA-ban, 1923–1925-ben több nyugat-európai országban tanulmányozta a közegészségügyi és a humán oltóanyag kutatásokat. Közreműködött az Országos Közegészségügyi Intézet felállításában, melyet 1925 és 1935 között igazgatott. Vezetésével építették a ki a Zöldkeresztes hálózatot, a falusi egészségvédelem rendszerét. 1934–1943 között a Népszövetség Egészségügyi Bizottságának tagjai között szerepelt. 1935 és 1944 között a közegészségügyért is felelős belügyi államtitkárként dolgozott. Több törvénytervezetet dolgozott ki, irányította a tisztiorvosi és községi-körorvosi kar állami státuszba helyezését. Ő kezdeményezte a diftéria elleni kötelező védőoltás bevezetését (1938). 1941-ben a Szent István Akadémia, 1942-ben az MTA levelező tagjává választották (1949-től rendes tag). 1945-be döntő szerepe volt

a humán-oltóanyagtermelés újraindításában. 1948-ig a Phylaxia Oltóanyagtermelő Vállalat kutatója volt, és eredményei alapján készült az első magyar penicillin-készítmény. 1949-ben rövid időre az ÁVH őrizetbe vette. 1950-tól a Chinoin, 1957-től ismét a Phylaxia, majd 1962 és 1980 között a Kőbányai Gyógyszerárugyárban dolgozott kutatóként.

A Gyógyul a magyar falu című munkája részletesen ismerteti a magyar közegészségügy működését, intézményrendszerét, városi és falusi vonatkozásban, az irányító és végrehajtó személyzet feladatait. Kitér az általános betegellátás, a fertőző betegségek gondozása, a környezeti higiéné, a népelelmezés és ivóvízellátás kérdéseire, valamint az egészségvédelemre és a szociális ellátásra is.

A zöldkeresztes egészségvédelmi munka a magyar falu különleges igényeihez és lehetőségeihez szabott családi (általános) egészségvédelmi szolgálat. Célkitűzésében nem különbözik más államok ú. n. általános („polyvalens”) egészségvédelmi munkarendszerétől. A keresztülvitel módjában, személyzetében, a munka legfőbb irányításában azonban vannak eltérések. [...]

Az egészségvédelmi tevékenység a városokban vette kezdetét, majd a nagy községekben folytatódott. Eleinte, míg az egészségvédelmi célkitűzések közt csak az anya- és csecsemővédelem és legfeljebb még a tüdőbetegek gondozása szerepelt, az egészségvédelmi ágazatoknak egymástól független helyzete nagyobb nehézségeket nem okozott. Midőn azonban ezek mellé a nemibeteg-gondozás, majd az iskolás gyermekek egészségvédelme is kapcsolódott, a széttagozódás, illetve a kapcsolat hiánya mind érezhetőbbé vált. Különösen akkor mutatkoztak a nehézségek, amidőn az egészségvédelem mind kisebb községeket kezdett bekapcsolni szervezete körébe. [...]

Abban az időben a 6000 lélekszámnál nagyobb községek és városok elég tekintélyes részében már működött az anya- és csecsemővédelem. Tuberkulózisgondozás csak a legnagyobb városokban és községekben volt. Iskola-egészségvédelmi munka még csak a székesfővárosban és egy-két nagyvárosban indult meg.

A falusi egészségvédelem megszervezésének kérdése, különösen a szervezés rendszere nemcsak hazánk közegészségügyének volt nehéz problémája. A legtöbb országban a mienkhez hasonlóan, egymástól független, önálló szervezetekben indult meg az egészségvédelmi munka. Minél gazdagabb volt egy ország, annál kevésbé illetve annál később érezte meg ennek a specializált egészségvédelmi hálózatnak anyagi terhét.

A pénzügyi szempontok mellett egyéb okok is siettettek egy újabb egészségvédelmi rendszer kialakítását. Ezek között említtem azt a jól ismert szempontot, hogy a család egészségügyi szempontból bizonyos fokig egy egységet alkot. A család egy tagjának betegsége (pl. tuberkulózisa) nem közömbös a család többi tagjára, pl. a csecsemőre nézve sem. A csecsemővédelem kapcsán foglalkozni kell az egész család egészségi és szociális viszonyaival, ami sokkal könnyebb, ha a család összes tagjainak gondozását egy szervezet végzi. [...]

A falusi egészségügyi központ célja egy bizonyos terület népessége egészségügyi és szociális jólétének előmozdítása. Céljának elérése érdekében a tisztiorvos igazgatása alatt egy házban csoportosítja, vagy más módon koordinálja az illető terület egész közegészségügyi szolgálatát, összekapcsolva azt mindazokkal a jóléti és jótékonyági szervezetekkel, amelyeknek kapcsolatuk van a közegészségügyi munkával. [...]

A kisebb vagy községi („primary”) egészségügyi központ a legalsóbb foka ennek a rendszernek, amelynek feladatköre: a) anyavédelem, b) csecsemő-, kisedd-, iskolás-gyermekvédelem, c) népszerű oktatás (ennek egyik példája az iskolai zuhanyfürdő), d) környezet-higiéné, e) elsősegélynyújtás.

A központ vezetője jól képzett hatósági orvos („expert medical officer of health”) legyen, de ha ez nincs, úgy jól képzett magánorvos vezesse. A központ nem nélkülözheti a jól képzett egészségügyi védőnőt. A falusi körzetekben ez lehetőleg általános egészségügyi képzettséggel rendelkező („polyvalent”) és ne szakvédőnő legyen. Rendesen 6000–8000 lélekre kell egy ilyen védőnőt számítani. A védőnőt a jól képzett községi bába támogathatja munkájában, akit lehetőleg be kell vonni a központ munkájába. Az egészségőr (fertőtlenítő) az egyszerűbb egészségügyi vizsgálatokkal bízható meg.

A nagyobb vagy járási („secondary”) egészségügyi központ egyrészt egybekapcsolja, másrészt kiegészíti a kisebb központok munkáját. Emellett abban a községben, ahol felállított (esetleg a szomszéd községekben is) ugyanazt a munkát végzi, mint a községi egészségügyi központ. Ezekon kívül feladatköre: a) tuberkulózis elleni küzdelem, b) nemi betegségek elleni küzdelem, c) laboratóriumi diagnosztika.

Vezetője: egész idejét a közegészségügyi szolgálatnak áldozó tisztiorvos, lehetőleg a járásnak a tisztiorvosa, aki mellett megfelelő számú védőnő teljesít szolgálatot. A központ személyzetéhez tartozik még egy egészségügyi mérnök is. A mérnök, aki a járásban végzi a munkáját, esetleg a Központi Közegészségügyi Intézet személyzetéhez is tartozhat. A laboratóriumi diagnosztikai munkákból csak a legegyszerűbb, mindennapi vizsgálatokat végzi a központ, egyébként csak gondoskodik arról, hogy a szolgálatok a Központi Közegészségügyi Intézet vizsgálatait igénybe vehessék (vizsgálati anyag, tartály-kérdés).

A járási központ felszerelése legyen a nagyobb feladatkörének megfelelő: legyen röntgenkészüléke, zuhanyfürdője, személyszállító automobilja. A járási egészségügyi központ munkáját a hivatalos szerveken kívül egy nem hivatalos közegészségügyi bizottság nagymértékben támogathatja. Legyenek tagjai e bizottságnak: a helyi hatóságok, a helyi orvostársadalom, a társadalombiztosítás, a tanítószó, papság képviselői, a helyi egészségügyi és társadalmi egyesületek kiküldöttei. [...]

Hazánkban e munkának szervezését és irányítását a 41 066/1929. N. M. M. sz. rendelet az Országos Közegészségügyi Intézet igazgatójára bízta. Nevezettet feljogosította, hogy a szervezés dolgában „törvényhatóságokkal, községekkel, társadalmi alakulatokkal vagy más jogi személyekkel közvetlenül tárgyaljon és velük az általam megállapítandó keretek közt megállapodásokat kötelező formában létesíthessen”. A

rendelet értelmében az egészségvédelmi szolgálatok „helyi vezetésével és ellenőrzésével mindenütt az illetékes járási, illetve városi tisztiorvos lesz megbízandó, aki ezen szolgálat ellátása tekintetében közvetlenül a nevezett igazgató utasításai alapján jár el”. Továbbá „a beállítandó segédszemélyzet alkalmazása és munkaköre, szabadságolása, illetményei stb. tekintetében az általam megadott utasítások értelmében az Országos Közegészségügyi Intézet igazgatója határoz. Ezen személyzet közvetlen fellebbvalója az illetékes járási vagy városi tisztiorvos”. Ez a széleskörű felhatalmazás lehetővé tette hazánkban a falusi egészségvédelmi munkának bürokráciától mentes kiépítését. Ennek alapelve alig különbözött az 1931. évi genfi értekezlet javaslataitól. A magyar elnevezésben a „health center” mint „egészségház”, míg az ott folyó munka, mint „általános egészségvédelmi” vagy „zöldkeresztes egészségvédelmi munka” ismeretes. A járási s a községi egészségházak feladatköre nagyjából egyezik az „egészségügyi központokénak a népszövetségi értekezleten körvonalazott feladatkörével.

KORNIS GYULA

Magyarország közoktatásügye a világháború óta

Budapest, 1927, Magyar Pedagógiai Társaság. 37–40.

Kornis Gyula (1906-ig Kremer) (Vác, 1885, december 22. – Budapest, 1958. április 17.) piarista szerzetes, egyetemi tanár, kultúrpolitikus. Vácon és Kecskeméten végezte középiskolai tanulmányait a piaristáknál. 1907-ben szerzett latin-magyar szakos diplomát a Budapesti Egyetemen. Egyetemi éve alatt Lipcsében filozófiát hallgatott, tanulmányokat folytatott Oxfordban. 1908-ban katolikus pappá szentelték. 1914-ig a budapesti kegyesrendi főgimnázium tanára volt. 1914-től a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemen tanított filozófiát, 1918–1919 dékánja volt a Bölcsészettudományi Karnak. 1920 után a Budapesti Egyetem filozófia, majd pedagógia professzora volt, az 1930-as évek közepén betöltötte a bölcsészkar dékán hivatalát. Tudományos munkássága elismeréseként 1916-ban az MTA levelező, 1927-ben rendes tagjává választották. Bekapcsolódott a kultúrpolitika irányításába. Konzervatív, keresztény-nemzeti meggyőződéssel, 1927 és 1931 között közoktatásért felelős államtitkár és az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető alelnöke volt. 1931-től kormányparti országgyűlési képviselőként működött, 1938–1939-ben az országgyűlés alelnöke volt. 1942 és 1944 között felsőházi tagként politizált. 1944 októberében rövid időre őrizetbe vette a Gestapo, majd 1945 januárjában a szovjet haderő. 1948-ban az erősödő baloldali hatalomkiszajátítás elleni tiltakozásul lemondott professzori állásáról és akadémiai tagságáról. 1951-ben kitelepítették Budapestről. Hatósági ellenőrzése 1953-ban szűnt meg.

A Magyarország közoktatásügye a világháború óta című munkájában a szerző képet ad a magyar oktatásügy történelmi fejlődésének főbb sajátosságairól, kiemelve a trianoni békeszerződés nyomán keletkezett veszteségeket. Iskolatípusonként mutatja be a magyar oktatás intézményrendszerét, annak törvényi és szervezeti hátterét, anyagi és személyi feltételrendszerét. Részletesen kitér a tudományos infrastruktúrára a kutatóintézetek, közgyűjtemények helyzetére is.

A régi Magyarország 2958 kiseddóvó jellegű intézetéből Csonka-Magyarországnak 1215 maradt; 16 929 elemi népiskolából elvesztettünk 10 494-et s maradt 6435. A régi Magyarországon 532 polgári iskola volt; ebből az elszakított területekre esett 292, maradt 240. Kilenc óvónőképző intézetből a magyarságra kényszerített békeszerződés elcsatolt négyet, 50 férfi tanítóképzőből 32-öt, 42 tanítónőképzőből 19-et. A felső kereskedelmi iskolákból elvesztettünk 26-ot, megtarthattunk 28-at. Megdőböntő fiúközépiskoláink veszteségének mérlege: 187 gimnáziumunkból elvettek 99-et, meghagytak 88-at; 34 reáliskolánkból elveszett 18, megmaradt 16. A 43 leányközépiskolából 25 maradt határainkon belül. Veszteségünk mérlegénél figyelembe kell vennünk azt is, hogy a középiskolai tanulók 82,6%-a magyar anyanyelvű volt. A majdnem félszázados, rendkívül gazdagon kiépített és felszerelt kolozsvári egyetemet a románok még két év a békeszerződés előtt lefoglalták s tanárait a színmagyar erdélyi városból kiutasították. Ugyanígy jártak el a cseh az újonnan (1912) alapított pozsonyi egyetemmel. Selmec ősi bányászati és erdészeti akadémiája kénytelen volt a megszállók elől menekülni. Kassán és Kolozsvárt kitűnően berendezett mezőgazdasági akadémia hullott a megszállók ölébe. Hasonlóképp esett áldozatul a kassai, nagyváradi, eperjesi és máramarosszigeti jogakadémia.[...]

Amint azonban a nemzet a rettenetes csapásból fel ocsúdott, éppen kulturális téren iparkodott elsősorban ön magát regenerálni s jobb jövője számára utat törni. Gróf Klebesberg Kuno közoktatásügyi miniszter a magyar kultúrpolitikának 1922 óta új fényes korszakát nyitja meg Kezdeményezésére a magyar közoktatásügy valamennyi ága az utolsó öt esztendő alatt alapos reformon ment keresztül. A nemzet szívós művelődési akarata gazdasági elesettsége dacára egyre újabb és újabb kulturális intézményeket teremt, vagy a régebbi intézmények keretét tágítja, hiányait pótolja s beléjük új szellemet lehel. Az új kultúrpolitika egyik főtörekvése, hogy a nagy magyar Alföldön, a tanyavidéken szétszórt lakosság gyermekeinek iskolázását elősegítse. A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló 1926. évi VII. t. cikk rövid idő alatt lehetővé teszi, hogy a főképp tanyákon lakó magyarság fiai ezer új tanteremben szerezzék meg a műveltség elemeit, melyektől mindmáig iskola híján apáik meg voltak fosztva (50. 1.). A polgári iskolákról szóló új törvény (1927. évi XII. t. cikk) minden község számára, melyben a lakosság lélekszáma 5000-nél nagyobb, négyosztályú polgári iskolát biztosít. Az ország megcsonkítása után 240 polgári iskolánk maradt, ma már 412 van (80. 1.). Az iskolán kívüli népművelés erélyes megindítása, 1500-nál több népkönyvtár megszervezése a földművelő és iparos felnőtt munkásság műveltségi színvonalát, a magyar mezőgazdaság és ipar

versenyképességét van hivatva emelni. A mai magyar művelődéspolitikai legfőbb alapelve: a kultúr-demokrácia a legbiztosabb alapja az egészséges politikai demokráciának. Minél műveltebb a társadalom piramisának széles alapzata, annál szilárdabban áll a társadalom épülete, annál fokozottabb és szakszerűbb a termelés, annál virágzóbb a jólét s annál kevésbé kell félni a tömegek forradalmi rázkódásától. Az intenzív és extenzív népoktatás az igazán cselekvő s nem jelszavakba vesző demokrácia.

Az új középiskolai törvény (1924. évi XI. t. cikk), a gimnázium s a reáliskola közé beiktatja a reál-gimnáziumi iskolatípust s ezzel a modern művelődési javak nagyobb mértékű megszerzését teszi lehetővé (92. 1.). Ennek egyik szellemi biztosítékáról gondoskodik a középiskolai tanárképzésnek az 1924. évi XXVII. t. cikktől megszabott új rendje. A magyar közép-fokú leánynevelés egészséges fejlődése várható a leányközépiskolákról és leánykollégiumokról szóló 1926. évi XXIV. t. cikk életbe léptetésétől (150. 1.).

Az egyetemi és főiskolai oktatásügy terén különösen felemelő a nemzet áldozatkészsége. Az 1921. évi XXV. t. cikk a székhelyéről száműzött pozsonyi egyetemet Pécssett, a románoktól kiűzött kolozsvári egyetemet pedig Szegeden állította fel s új épületekkel s felszereléssel látta el. A debreceni egyetemnek a háború alatt megindult nagyszabású építkezése befejezéshez közeledik. Magyarország ezeréves fennállása óta mindig a legsűrűbb érintkezésben volt a nyugat-európai művelődési gócpontokkal; fiatalsága a középkor óta nagyszámban kereste fel a francia, német, olasz, svájci, holland stb. egyetemeket. E hagyomány fennmaradását hatékonyan biztosítja most az 1927. évi XIII. t. cikk, mely nagyszámú ösztöndíjakkal s Collegium Hungaricumok szervezésével a tehetséges, fiatal, tudós nemzedéknek lehetővé teszi a szellemi élet nagy nyugat-európai metropolisáiban a tanulmányokba való elmélyedést s az európai tudományos életbe való közvetlen bekapcsolódást.

A magyar főiskolai oktatás- és ösztöndíjügy erős fellendítésének, mely a nemzetől a legnagyobb anyagi erőmegfeszítést követelte, legfőbb kultúrpolitikai igazolása az a gondolat, hogy az egyetemek, és főiskolák vannak hivatva arra, hogy a nemzetnek a társadalmi s gazdasági élet terén minél több európai látókört, vezető szakembereket neveljenek. A kultúra sugarai mindig felülről áradnak lefelé: az egyetemekről a középiskolák, a középiskolákról a népiskolák felé.

Egészen friss élet kering a nagy magyar közgyűjtemények (Nemzeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum, Orsz. Levéltár stb.) ereiben is, mióta az 1922. évi XIX. t. cikk az egyetemek mintájára önkormányzattal bíró Országos Magyar Gyűjteményegyetembe foglalta őket össze. Elvesztvén az ógyallai régi csillagvizsgáló intézetet, Budapest mellett a Svábhegyen új csillagvizsgáló nyert modern felszerelést; a biológiai kutatás céljára pedig a Balatoni tó partján, Tihanyban biológiai kutatóállomás épült. A teljesen lefegyverzett és gúzsba kötött magyar nemzet elsősorban a szellem hatalmában bíz: műveltségének minél erősebb fokozásában és elmélyítésében keresi hajdani szabadsága és régi ereje visszaszerzésének lehetőségét és szilárd biztosítékát.

SCHERER PÉTER PÁL

Így látom én. Alföldi falvaink lakossága és szociális problémái

Budapest, 1938, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 118–126.

Scherer Péter Pál dr. (Budapest, 1899 – ?) a mezőgazdaság fejlesztésének lehetőségeivel és az agrárnépesség helyzetének alakulásával foglalkozó szakíró. Egy időben a Pallavicini uradalom jószágigazgatói posztját töltötte be. Konzervatív, nagybirtokbarát nézeteket vallott.

Az Így látom én. Alföldi falvaink lakossága és szociális problémái című munka a magyar falusi lakosság helyzetének társadalmi rétegekre és foglalkozási csoportokra lebontott elemzését adja. Bemutatja az Alföld tanyavilágát. Ismerteti a vidék közigazgatási, kulturális és egészségügyi viszonyait. Részletesen tárgyalja a birtokpolitikai, termelési és értékesítési problémákat.

Az Alföldnek ma (Budapest nélkül) a 4 023 462 lelket kitevő lakosságára összesen 2660 okleveles orvos, 2181 okleveles bába, 20 másodrendű képesítéssel bíró bába, 701 gyógyszerész és 94 kórház esik. Figyelembe kell azonban venni azt is, hogy a 2660 orvostól az Alföld törvényhatósági jogú városaiban (Budapest nélkül) 596 működik, sok a 27 megyei városban és a nagyközségekben, vagyis végeredményben az alföldi falvak részére igen kevés, sőt nagyon, de nagyon kevés orvos marad. Ezért van az, hogy a legtöbb faluban mindössze egy orvos működik, de némelyikben egy sem, hanem kéthárom község tart egy közös orvost. A községek nagy része ugyanis szegény ahhoz, hogy hivatalos orvost alkalmazzon, 118 a fiatal diplomások pedig nem akarnak a kis falvakban „eltemetkezni”. De van hely, ahol az öreg orvos nem is akarja, hogy egy fiatalabb költözzék a falujába, mert félti a kenyerét, legalább is jövedelmének egy részét, holott különböző címeiken egész szép jövedelemre tesz szert. De hát az egyéni gazdagodás csak fontosabb, mint a falu egészségügye és több fiatal orvos megélhetése!

Csodálkozhatunk-e tehát azon, hogy az alföldi falu gyermeke miért satnya és miért pusztít itt annyira a gumókor és a tífusz? Csodálkozhatunk-e azon, hogy nálunk 1000 lakosra 15 halálozás esik, míg Ausztriában, Hollandiában 9, Németországban és Svájcban 11 stb.? Csodálkozhatunk-e mindezekben, amikor a probléma első állomása az orvosi helyzet mostohasága? Itt kezdődik a baj és valljuk be, éppen a kezdet a legsúlyosabb, a legfájóbb. A falu emberének munkája, foglalkozása, ha nehéz is, de egészséges, tehát a betegségeknek nem volna szabad annyi áldozatot szedniük a falvakban, mint teszik, de az emberi korhatárnak is hosszabbnak kellene lenni.

Az alföldi községek szemléltetésénél mindig akáclombos, egészséges utcájú, jó levegőjű falvakról beszélnek és írnak, ami igaz is, de, sajnos, a jó levegőről csak tavasszal vagy télen beszélhetünk, de semmi esetre sem nyáron. Ilyenkor is a feneketlen sár, az átitatott mély homok tengelyig húzza le a kocsit, beragasztja a cipőt és a csizmát. Köves járdája legfeljebb csak a községházának van, vagy egy-két gazdagabb háznak, másutt bizony a gyalogközlekedés nagyon problematikus. Májusban pedig, amikor az akácok virágzása színpompás keretbe öltözteti a községet, a por már átvághatatlan és különösen akkor sűrűsödik sötét felhővé, amikor reggel és estefelé a tehéncorda a legelőre és visszatér. Ez a por órák hosszát úszik a levegőben, úsztatja a sok bacillust, a piszkot és csak a kiadós eső tudja a levegőt egy-két napra tűrhetővé tenni. [...]

Az orvoshiány, a por veszélyes hatása után, tehát az egészséges táplálkozás elmaradása a harmadik ok az alföldi falu egészségügyi krízisének. A szentesi főispán múlt évben jelentette ki, hogy megdöbbenéssel tapasztalta azt vármegyéjében, miszerint a szegény néprétegek élelmezése annyira rossz, hogyha ezen gyökeresen nem segítenek, úgy a szapora és nagyon értékes néposztály teljesen degenerálódik. Kijelentette azt is, hogy nincs megalázóbb és szégyenteljesebb állapot annál, mint amikor az Alföld szívében színmagyar testvéreink ezrei a rossz táplálkozás következtében testileg és szellemileg az elsatnyulás veszedelmének vannak kitéve, amikor a gyermekek tömegeinél hiányzik a táplálkozásnak az a minimális mértéke is, amely szükséges lenne ahhoz, hogy egészséges fejlődésüket biztosítsa. [...]

Az csodálatos, hogy a sok szegény paraszt hiányos ruházkodásával, kevés fehérműjével hogy bírja ki egyáltalán a szigorú telet, a nedves, esős őszt. Nyáron is ritkán vált fehérműt és ha munkája közben megsebesül, a szennyes ruha legtöbbször súlyos fertőzést, vérmérgezést okoz. Csak a magyar faj példa nélkül álló szívósságának köszönhető, hogy a halál a tömegeit a szegény néposztálynak nem viszi a sírba. A gyenge táplálkozás, a por, a hiányos öltözet erre minden eshetőséget megad.

A falusi betegségek és legyengültség egyik súlyos kútforrása az is, hogy az alföldi lakosságnak csak kb. 5–16%-a ihat megfelelő tisztaságú ivóvizet. A többséget alig pár méter mély poshadtvízű gémeskutak, dinnyehéjakkal, szeméttel teledobált kerek kutak elégítik ki vízzel, akkor, amikor temérdek jó vizű artézi kút állhatna rendelkezésre, csak meg kellene fúrni a földet. Az Alföldet ugyanis akárhol fúrják meg. a talaj 500–1000 méter mélységből erősen bő és egészséges, tiszta vizet szolgáltat, azonban még a nagyobb községekben is alig találunk egy-két artézi kutat, némelyekben, sőt sokban egyet sem. Ismerek több 6000–7000 főnyi lakost számláló olyan községet, ahol mindössze egy, esetleg két kút látja el a lakosságot artézi vízzel, úgyhogy ezen falvak lakóinak jó része is piszkos gémeskúti vizet kénytelen inni. A tífusz az ilyen helyeken úgy arat, ahogy akar. A gémeskutaknál is egyik a másik után iszik a piszkos favödörből.

A fokozottabb tisztálkodás, a fürdés szinte ismeretlen fogalom az alföldi paraszt életében. Nyáron – ahol folyó van – megfürödhetne, de a dologidő nem engedi, télen pedig semmilyen fürdő sem áll rendelkezésére. Némely nagyközségben, ahol jobb

gőzmalom működik, ott elvétve találunk melegfürdőt, de ez a szegényebb paraszt számára drága és ezért inkább az egészen jómódúak használják, mert fürdőszobát a tekintélyesebb kisgazdáknál sem igen találunk. A parasztcsaládok jó része nagymosás idején fürdik csak meg a teknőben maradt meleg vízben, vízváltás nélkül, egyik családtag a másik után. [...]

A javasasszony még mindig nagy személyiség a falvakban és a „ráolvasással” vagy „gyógylevelekkel” való gyógyítás módját a legtöbb helyen még mindig jobban értékeli, mint az orvosi tudományt. Sok paraszt az orvossal szemben még bizalmatlan és inkább hisz a kuruzsló vénasszonynak, mint a tudományos tanácsnak. Még ha elkerülhetetlen is, hogy orvost hívjának a házhoz, utána csak meghallgatják a javasasszonyt és rendszerint ennek a tanácsát követik. [...]

Már az 1908. évi XXXVIII. tc. foglalkozik a falusi közegészségügyet szolgáló módosításokkal és rendelkezésekkel. Az általános egészségvédelem intézménye pedig 1934-ben áldásos munkásságát az országban már 285 községre terjesztette ki, összesen 648 510 lélekre. Ha tekintetbe vesszük azonban azt, hogy Csonka-országunknak 3344 községe van, akkor azt látjuk, hogy a törekvés még korántsem mozog abban a széles keretben, mint kellene.

A csecsemővédelem terén a Stefánia Szövetségnek 1935. évben már 282 védőintézete volt és 1320 tejkonyhája működött. A Szövetség keretén belül ebben az esztendőben 3964 előadást tartottak, 213 anyák napját és 440 085 esetben adtak ingyenes orvosi tanácsot, 726 758 esetben pedig védőnői látogatást tettek. Ez sem sok még, de örvendetes, hogy a Szövetség működését a falusi társadalom tehetős osztálya hathatósan támogatja és a még kisterű működés dacára az országban sikerült a csecsemőhalálozási arányszámot az 1923. évi 18,6-ról 15,4-re leszorítani.

Szintén a társadalom és főleg a nagyobb uradalmak hathatós támogatása mellett szép munkát fejthet ki az alföldi falvakban a Vöröskereszt- és a Zöldkereszt-akció, az eredmények itt is szembeötlők. Úgy az állam, mint a társadalom részéről tehát megvan a jóakarata törekvés arra, hogy a falusi közegészségügyet megnyugtató irányban előre vigyék, ki vannak jelölve az utak is, csak a megfelelő és az eddig jól bevált intézményeket, rendeleteket kell kiterjeszteni az alföldi falvak és az alföldi tanyák legtávolabbi részére is. Ha az utóbbi években a falvak csecsemőhalandósága nagymértékben csökkent is, a falu közegészségügye javult, a természetes szaporodás abszolút hanyatlása hazánkban az utolsó öt év alatt mégis az európai államok között a legnagyobb. A születések száma ugyanis folyamatosan apad, a házasságok termékenysége csökken, viszont a halálozások száma a kielégítő módon nem csökken.

KLEBELSBERG KUNO

Falusi népiskoláink kiépítése

Nemzeti Újság, 7. évf. (1925) június 25.

Klebelsberg Kunó kultúrpolitikája két fő területének a népművelést és a magas kultúra fejlesztését tartotta. E téren is maradandót alkotott: Szegeden, Pécsen és Debrecenben egyetemeket építtetett, létrehozta a Testnevelési Főiskolát, több ezer népkönyvtárat alapított, stabilizálta a közgyűjtemények helyzetét, biztosította a Magyar Tudományos Akadémia függetlenségét. Amellett, hogy számos más alkotással is gazdagította a magyar kultúrát, legfőbb eredményének az iskolarendszer terén végzett fejlesztéseit tartják. Egységes koncepcióba foglalta a magyar közoktatás rendszerét, 1925-től külföldi forrásokból aktívan fejlesztette a magyar népiskolák hálózatát, rövid idő alatt több ezer tanyasi tantermet építtetett. Küzdött az analfabetizmus felszámolásáért, az 1930-as évekre a 6 éven felüli felnőtt lakosság 90%-a írt és olvasott Magyarországon.

A maradék Magyarország 8 millió lakosa közül kerekén 1 millió a 6 éven felüli korban levő analfabéta. Mit jelent ez? Azt, hogy a több mint 50 évvel ezelőtt törvénybe iktatott általános tankötelezettség a való életben csak hiányosan érvényesült. Rendkívül szomorú és egyúttal fontos ez a tény s így a magyar nemzet méltán elvárhatja, hogy felvilágosítást nyerjen a felől, mi a tagadhatatlan bajnak az oka, és hogy az a férfiú, aki a magyar művelődésért most felelős, mit szándékozik tenni a baj orvoslására. Meglehetős általánosan el van terjedve az a hit, hogy a szülők számottevő része csak kelleetlenül tett eleget annak a kötelességének, hogy a gyermekét iskolába küldje s így voltaképpen a szülők értelmetlensége és lazasága az oka, hogy számos gyermek nem tanult meg írni és olvasni. Az igaz, hogy a háború előtt a szegényebb szülők 11 és 12 éves nagyobb gyermekeiket helyenként nem szívesen küldték iskolába, mert ebben a korban a gyermek már segíthet a mezei, a műhelyi és a házi munkában s így az önzőbb szülők nem szívesen mondtak le a gyermekről, mint segéderőről. De ez inkább csak a népiskolák V. és VI. osztályának elnéptelenedését okozta s a népiskola alsóbb osztályait nem érintette, pedig a gyermek az írást, az olvasást és a számolás elemeit éppen az alsóbb osztályokban sajátítja el. A háború óta a helyzet e részben is megváltozott, mert a világháború során a nemzet nagy tömegei is meggyőződést szereztek arról, hogy az ismereteknek bizonyos mennyisége nélkül az életben boldogulni nem lehet. Máshol kell tehát a baj forrását keresni. Az általános tankötelezettség pusztán elvi követelmény marad mindaddig, amíg iskolák állításával módot nem nyújtunk mindenkinek arra, hogy tankötelességét leróhassa. És itt van a bökkenő. Iskolahálózatunk ma még

oly hiányos, hogy számos szülő részére fizikai lehetetlenség, hogy gyermekét iskolába küldje. Ennek két oka van, az egyik korábbi népoktatási politikánk, a másik a magyar nemzet sajátos települési hajlama.

Nagy-Magyarország nemzetiségi állam volt, lakosságának majdnem a fele idegen ajkú honpolgárokból állott. Ezeknek magyarosítása nem volt a magyar hivatalos kultúrpolitika célja, de az a törekvés igenis teljesen jogosnak látszott, hogy nem magyar ajkú honfitársainknak alkalom adassék az állam nyelvének elsajátítására. Így nemzetiségi vidéken az állami iskolák egész hálózata épült fel, a színmagyar nyelvterületet ellenben meglehetősen elhanyagolták. A trianoni béke következtében a nemzetiségi vidékekkel állami iskoláink nagy részét is elveszítettük, s most itt állunk a népiskolai tekintetben elhanyagolt szintiszta magyar területekkel. De nagy nehézséget okoz népiskolaügyünk kellő megszervezésének az is, hogy minálunk aránylag kevés a 3, 4, 5, 6000 lelket számláló, népes, gazdaságilag teherbíró község, amely képes lenne elemi iskoláját jól benépesíteni és fenntartani. A Nagy-Magyar-Alföld népessége tanyákon szétszórtan él, a dunántúli latifundiumok majorjaiban is decentralizáltan lakik a gazdasági cselédség. Ezen kívül sok a törpe község, ahol a népesség faluban tömörül ugyan össze, de oly csekély számmal, hogy a tanító munkaerejét nem lehet teljesen kihasználni s a csekély anyagi erővel bíró kis népesség nem is képes iskoláját fenntartani. A magyar nemzet sajátos települési viszonyaiból folyó nehézségekkel való megküzdés a magyar népiskolai politika legfontosabb, de egyúttal legnehezebb feladata. Ezt a célt szolgálja népiskolai törvényjavaslatom, melynek az a hivatása, hogy a magyar iskolahálózat teljes kiépítését biztosítsa. Miniszterségem lefolyt három éve alatt is dolgoztunk és színmagyar vidékeken 1200-nál több új tanítói állást szerveztünk oly helyeken, hol iskolahelyiség rendelkezésre állott. De most már új építkezések nélkül tovább menni nem tudtunk volna. Új lendületet ad munkánknak most az a 2 millió aranykorona, amely a kultusztárca 1925/26. évi költségvetésében elemi iskolák építésére be van állítva. Igaz ugyan, hogy ez a 2 millió a mutatkozó óriási szükséglettel szemben elégtelen lenne. Bírom azonban a pénzügyminiszter úr ígéretét, hogy az összeg az évek hosszú során át benn fog maradni a közoktatási budgetben s így szerencsésen megint elérkeztünk egy oly időszakhoz, midőn az állam ismét képessé vált a magyar népoktatás ügyének fejlesztésére. Mindent természetesen nem szabad az államtól várni, a helyi érdekeltségeknek is meg kell tenniük a magukét. Ezekre fog hárulni a telek megszerzése, továbbá ígás- és kézi napszám kiállítása. Az épületek egészségesek, világosak, de igen egyszerűek lesznek. Egyáltalában nem ragaszkodom az állami iskolai típushoz. Ott, ahol kellő helyi áldozatkészség nyilvánul meg, készséggel támogatom történeti egyházainkat új felekezeti iskolák létesítésében. A Nagy-Magyar-Alföldön kifejlesztjük a tanyai iskolák típusát s ez az intézmény a tehetséges magyar fajt még inkább képessé fogja tenni világtörténelmi hivatásának teljesítésére.

ILLYÉS GYULA: PUSZTULÁS

Úti jegyzetek. Észak-Baranya, 1933. július

Nyugat, 26. évf. (1933) 17–18. sz. 189–205.

Illyés Gyula (1902–1983) költő, író, drámaíró. lapszerkesztő. Fiatal korában baloldali nézetei miatt emigrációba kényszerült, ahonnan 1926-ban tért haza, majd hamarosan már a Nyugat publikálta írásait. A 30-as években csatlakozott a népi írók mozgalmához. Baloldali nézetei az 1936-ban megalakult Márciusi Frontba vezették, amiért később perbe fogták. A német megszállás után a nyilasok elől bujkálni kényszerült, a háború végén az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja lett. 1945–1946-ban a Nemzeti Parasztpárthoz csatlakozott. 1956-ban szerepet vállalt a Petőfi párt néven újjáalakult parasztpártban. Emiatt csak 1961-től publikálhatott újra, de már 1969-ben a nemzetközi írószövetség, a PEN alelnökévé választotta. Egyik legnagyobb politikai hatású írása a Kádár-rendszerben a Magyar Nemzetben 1977–1978 fordulóján jelent meg „Válasz Herdernek és Ady-nak” címmel, amelyben elítélte a magyar kormányt, amiért tétlenül nézi a határon túli magyarok ellen folyó „szellemi genocídiumot”. A rendszerváltás után vált széles körben ismertté 1956-ban írt verse az „Egy mondat a zarnokságról”.

„Pusztulás” című, baranyai úti naplója a saját korában országos érdeklődést váltott ki a vidéki Magyarország kérdései iránt, s egyben a népi írók nivós szociográfiai munkásságának kezdetét is jelentette. Benne a magyar kisbirtokos parasztság körében a vagyonaprózódás elleni védekezés jegyében elterjedt mesterséges születésszabályozás nemzetpolitikai következményeire hívta fel a figyelmet.

A szokásos nyaralási üdvözet helyett B. M.-nek pár mondatban megírtam, amit itt látok. Nem édig nyúló hegyeket, nem gazdag városokat, csak egy nép romlását, de ezt oly hatalmas méretben, annyi változatban, hogy ennél megdöbbentőbbet keresve se találhattam volna, semmi vonatkozásban. Niagaraszerű zuhanás, bukás és erőpazarlás, – évek óta mellette éltem, hogy eshetett meg, hogy csak most riadok arra, ami a magyarsággal évtizedek óta történik? Ma kaptam meg B. M. válaszát; pesszimizmussal vádol. Ő is a múltra hivatkozik, amelyet kiálltunk. [...]

Közben védekezni is kellene, hogy nem vagyok sovíniszta, nem vagyok fajvédő, ahogy a politika értelmezi ezt a szót. Ha a magyarság pártján beszélek, azt szinte kozmopolitizmusból teszem. Akármelyik belső-afrikai néger törzs ügyében is megtenném, ahogy Gide tette. A népek íratlan nemzetközi jogára hivatkozom. S mint egykor Vörösmarty, a veszteségre, amely őket is érheti. [...]

Házigazdám tanulmányait és jegyzeteit olvasom erről a «kérdésről», amelynek végzetes súlyosságát csak dunántúli ember érezheti igazán. Az egyke okát ő nem a

nép anyagi helyzetében látja, s okfejtése mellett szól valóban, hogy a körülményekhez képest a nép itt meglehetősen jólétben él. Jómódban él, de még jobban akar élni, igényei vannak, s mivel a gyermekek nevelése ebben megakadályozná, inkább a gyermekekről mond le. Itt persze nem lehet határt szabni, az egykét követi az egy se s mindaz az erkölcsi eltévedés, ami az ilyen számításból már önként folyik. A nép erkölcsi élete valóban megdőböntő.

Közletről még sötétebb, mint Kodolányi parasztregegyeiben. Ez a nép már igazán elveszett, ennek a sötétségnek már nem lesz hajnala. Ezt mondja itt mindenki, aki hozzá mert nyúlni a kérdéshez, ezt mondják maguk a parasztok is. Kodolányi „A hazugság öl” című röpiratában a baj okát abban a kettős, kétszínű életben keresi, melybe a társadalom uralkodó rétegei, a kenetteljes bort ivó – vizet prédikáló szellemi és politikai vezetők a népet belekényszerítették. A nép eltévedt és vakságában agyonzúzza magát. [...]

Egyáltalában jogában áll a nemzetnek, hogy ilyen kérdésbe beavatkozzék? Föltétlenül jogában áll, hisz egész életét fenyegeti. Ha az eleven test vérébe valahol méreg kerül, az egész test azonnal védekezésbe fog, mozgósítja mindenünnen a sejtecskéket a küzdelemre, melytől az egész test sorsa függ. A beteg szervezet nem védekezik, nyugodtan, szinte örömmel várja a halált. [...]

A dunántúli magyarok egykések, a velük egy faluban, vagy egy járásban élő németek nem azok. Nem kell magyarázni, mi következik ebből, előttünk a példa. A Duna-menti rácok két nemzedék alatt eltűntek. Nálunk az első generáció már elbukott. A népmozgalmi megfigyeléseknek törvénye, hogy elég magas százaléku csökkenés után a pusztuló nép kihalását már nem lehet megakadályozni. Úgy gyorsul az már akkor az elkerülhetetlen vég felé, mint a föld felé eső test. Ez a mi helyzetünk. Azonos gazdasági feltételek között az itteni németek közt is fölléphet majd az egyke, de akkor mi már nem leszünk. A kiháló németeket más németek fogják helyettesíteni, ha ugyan ők maguk nem védekeznek a baj ellen, nem teremtenek olyan gazdasági helyzetet, melyben egészségesen élhetnek. Eddigi működésük szerint valószínű, hogy nekik lesz erre eszük.

Az egyke oka tisztára anyagi. Nem a szegénység az oka, hanem a szegénységtől való félelem, tehát végeredményben mégis a gazdasági megnyomorítottság. Tehát csupán az felelős érte, aki a gazdasági megnyomorítást okozza. A parasztokat nem lehet hibáztatni. „Szörnyű fertőben” élnek, de ezt a fertőt nem ők készítették. Az egykés vidéken ma már százféle sajátos tünetet lehet megfigyelni, de összetéveszti az okot az okozattal az, aki ebben látja a baj eredetét.

A parasztság itt felvergődött valami színvonalra, megszerezhetett családonként 20-30 hold földet, esetleg talán százat is, mint itt-ott a Sárközben, megszokott valami módot és természetszerűleg még jobbra törekszik. A gyermekáldás a birtok megosztását jelentené, új küzdelmet, újra azt a látástól-vakulásig tartó állati munkát, melyet csak azok istenítenek oly bukolikusán, akik két kézzel sose próbálták. Mint a mai társadalom minden tagja, ők is csak egyéni érdeküket látják, nem érzik, és nem tapasztalják, hogy valami nemesebb közösség tagjai, amelyért áldozni érdemes. Szó szerint úgy viselkednek, mint az urak, akiknek udvarán szintén nem szaladgál tizenkét gyerek. Kényelmesen, szépen, nyugodtan akarnak élni, egyre kényelmesebben. Ez minden bűnük.

Ez a sors vár tehát minden emelkedő parasztcsaládra? Míg földjeit jó pénzen eladhatja, ez vár reá. Valóságos csapda ez. A parasztokat úgy nevelték, hogy csak parasztok lehetnek; hogy mit jelent minálunk ebből a sorból «kiemelkedni», csak az tudja, aki megpróbálta ezt a kálváriát. Nemcsak a szellemi, de az ipari pályára kerülő parasztfiúnak is már a kezdet kezdetén meg kell tagadni származását és családját, «úrnak» kell lennie. «Inkább égett volna meg egynapos korában» - mondta egy ilyen ivadékról itt pár napja nekem a saját apja.

«Nem csináljunk kódisokat» - mondta ugyanabból a családból ma a vő, jó másfélórai vitánk befejezéséül. Az ország tele van munkanélkülivel - folytatta, - több ember van, mint kellene, mit akarnak mitőlünk? Adjanak földet, a föld maga megtermi az embert.

Tudom, itt már az sem segítene, ha földet adnának. Az történe, ami a Sárközben, ahol a tízholdas gazdák éppúgy egykések, mint a százholdasok. (Vagy akár az ötszázholdas dzsentrik; vagy mint a hasonló jövedelmű tisztviselők és kereskedők.) A természettel nem lehet tréfálni. Ez a vidék, ez a generáció már elveszett; a kérdés már csak az, hol lehetne megállítani a pusztulást.

Ahol kisbirtok van, ott menthetetlenül megjelenik az egyke. Ez első pillanatra a földosztás ellen szól. A nagy latifundiumok cselédsége még szaporodik, legalább is az egyke-vizsgálói szerint; a cselédeknek nem ád gondot, hogy kire hagyják a vagyont s minden gyerek ingyen munkaerőt jelent.

Már a cselédség sem szaporodik úgy, mint a statisztikusok hiszik. Köztük a gyermekhalandóság pusztít. Azon kívül nekik sincs korlátlan elhelyezkedési területük, a nagybirtokok ma már kevesebb embernek adnak megélhetést, mint ötven évvel ezelőtt. Az emberi munkaerőt egyre nagyobb mértékben helyettesíti a gép, itt ez a fejlődés útja. A háború előtti aratósztrájk-mozgalmak és zsellér-lázongások még elriaszthatták a nagybirtokosokat az aratógépek üzembe helyezésétől (az egész országban nincs tán húsz arató-gép), de a külföldi búzaverseny és a «közbiztosság» további megerősödése előbb-utóbb visszahozza őket. A cselédség szaporasága ma ép annyi, hogy magát fenntartsa és Pest rendőrlegénységét, postásait és háztartási alkalmazottjait kiállítsa.

Az egyke egyetlen megoldása, melyet Ravasz Lászlótól kezdve a kérdés minden vizsgálója felvet, anélkül, hogy csak gondolatban is következetesen végig merné gondolni: egy új örökösödési törvény, alapelveiben hasonló a Nagy Lajos-féle ősiségi törvény-cikkelyekhez, melyek a magyar nemességet négy század vérzivatarai közt valóban fenntartották.

Ennek megvalósítása azonban ma messze vezetne. Érdekes megfigyelni, hogy aki csak fölveti, az első mondatok után, hogy kezd ingadozni, hogy kerülget jobbra-balra, s hogy némul egyszeriben el, mintha valami sötét gyanúsítástól tartana.

Ez a tervzet a magántulajdon szentségét érintené. A föld magántulajdonát.

Magam is tétovázva írok róla. Előbb azt forgatom fejemben, micsoda blaszfémia tulajdonképpen a magántulajdont szentnek nevezni. Hogy ez ellen még egyetlen egyház sem emelte fel tiltakozó szavát. Elsősorban a keresztény egyházak, melyek Jézusa

igazán nem volt híve az egyéni vagyonnak. Engem az iskolában hét szentségre tanítottak: első a keresztség, második a bérálás ... a magántulajdon nem szerepel közöttük.

Azután az jut eszembe, hogy noha ez az egyetlen megoldás, semmi remény a megvalósítására, nincs már ebben a népben akkora magát újjáteremtő erő, hogy végrehajtsa; akkor minek emlegetni?

A tervezet röviden ez: készíttessék egy új örökösödési törvény, melynek értelmében minden öröklődő birtok legalább négy részre oszlik; ha az örökhagyónak négy gyermeke van, azok egyenlő részben öröklik; ha három van, csak háromnegyed részét, ha kettő van, csak a felét, ha egy, csak egy negyedét: a többi az államra száll vissza. Ha egyetlen gyermek sincs, az egész az államra száll, amely köteles azonnal új telepéseknek átadni.

Ehhez persze szükséges, hogy minden örökös annyi földet kapjon, amennyiből új családjával megél. Ezt a hiányt a nagybirtokokból kell pótolni, melyre a törvény különben szintén érvényes.

A törvénynek sok ágazata és még több következménye lenne; birtokot csak családok tarthatnának, ez kifejlesztené újra a családi életet, sőt Kodolányi szerint a falu-közösséget.

Megmentené a magyar népet, de véget vetne az egyházi és világi nagybirtokoknak. Őszintének kell lennem: erre az új honfoglalásra ez a nép már képtelen.

Még egy kis kimutatás, minden megjegyzés nélkül, ezt is ellenőrizheti mindenki: Magyarországon 1130 nagybirtokosnak, a népesség alig egy ezrelékének tulajdonában 5 400 000 hold van, az ország területének egyharmada. A «földbirtokreform» következtében az ország megművelhető területének csupán 6 százaléka cserélt gazdát. A nagy uradalmak zöme a trianoni határon belül maradt. Az ország lakosságának 56 százaléka él őstermelésből. A mezőgazdasággal foglalkozó lakosság 28 százalékanak egy talpalatnyi földje sincs. Az őstermelő lakosság további 24 százalékanak 10 holdig terjedő törpebirtoka van. A parasztság 80 százaléka tehát fizikailag képtelen a terjeszkedésre s ebből következően a szaporodásra. Ha új birtokot szerez, csak egymástól veheti el, a földállomány nem változik. A földbíró lakosság nemzetiségi aránya azonban évről-évre ijesztő mértékben változik. [...]

A hazafiság a mai magyarok közt, a legjobb értelmű is, enyhe zsidózással kezdődik; ez az előjáték; alapjában nem áll másból, mint csendes sóhajtozásból és mély légvételből, mintha csak a tüdő hangszerelése lenne. Az is. Folytatódik a kapitalizmus elleni sóhajtozással, ami még ugyanaz a terület, majd átcsap a kifakadásokra Pest ellen, aminek semmi köze az országhoz, tehát a magyarsághoz, ahová az adó ömlik, s ahonnan büdösödik a hal. Így érkezik végre a vidékre, a magyarság sorsához, ahol aztán a töprengés, azaz búslakodás nagy fekete semmibe fordul, a beszélgetésnek szomorú legyintések vetnek véget, jelezve, hogy jobb nem is beszélni.

TEGZES LÁSZLÓ

Új irányok a magyar nép- és családvédelemben (Országos Nép- és Családvédelmi Alap)

In: Fragó Ede (szerk.): Szociális Magyarország. A magyar szociálpolitika törvény- és adattára. Budapest, 1943, Athenaeum. 79–85.

Országos Nép- és Családvédelmi Alap 1940–1944 között az Országos Szociális Felügyelőség égisze alatt működő szociális szervezet, melynek célja a falusi nincstelenek megsegítése volt. Az ONCSA része volt a kormányzati szintre emelkedő produktív szociálpolitikának, amelynek célja a legszegényebbek termelő munkába való bekapcsolása volt. A szociálpolitikai program keretében több tízezer nincstelennt támogattak földdel, állatállománnyal, lakással. A program ugyanakkor magán viselte a társadalmpolitikai prioritások számos elemét. A szociálpolitikai program célja a „társadalmi kiegyenlítődés elősegítése és a népszaporulat előmozdítása” volt. Elsősorban „megbízható magyar és keresztény” embereket részesítettek előnyben a támogatások odaítélésekor. A reformok finanszírozására felhasználták a zsidók tulajdonából elkobzott földek egy részét is. Forrásunk a politikai szempontok melletti érvek gyűjteményeként jól érzékelteti a társadalmpolitika és szociálpolitika összefüggéseit.

A trianoni csapásban erkölcsileg megalázott, anyagilag megszegényített nemzet a nagy megrázkódtatás után befelé fordult, számba vette hibáit, bűneit és megindult a belső megújulás útján. Nyilvánvaló volt, hogy a nagy összeomlás egyik legfőbb okozója a magyar társadalom egyensúlyában szociális, gazdasági és kulturális téren mutatkozó nagyfokú eltolódás volt.

A kiegyezés után szinte váratlan arányokban meginduló gazdasági, ipari fellendülés a liberális gazdasági és társadalmi rendben meghirdetett szabad verseny veszedelmes hatása alá került. Az erőseknek és nagyoknak ez a szabadsága a korlátlan lehetőségek legtágabb és legellenőrizhetetlenebb területe volt azokkal a gyengébbekkel és kisebbekkel szemben, akik számára a szabadság elvi joga mellett a tényleges versenyhez állás előfeltételei sem anyagi, sem szellemi, sem politikai, sem társadalmi viszonyában nem voltak meg. [...]

Nagy vonalakban ilyen elvi fejlődéstörténeti és szakmai tapasztalatok után született meg az új magyar szociálpolitika egyik legjelentősebb intézménye, az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról szóló törvény. A törvényben jelentkező elvek, szociálpolitikai módszerek és eszközök új fejezet megnyílását jelentik a magyar társadalmpolitikában. Mindezenre szakítást jelentenek az előző század egész társadalmi szemléletével szemben.

A törvény 2. §-a ugyanis azt mondja, hogy az Alap célja a leginkább támogatásra szoruló néprétegek gazdasági, erkölcsi és szellemi felemelése folytán az életviszonyok javítása és a társadalmi kiegyenlítődés elősegítése, továbbá a népesség szaporodásának előmozdítása. A továbbiakban a törvény közelebről is megjelöli a széleskörű célkitűzések megvalósításának legfontosabb gyakorlati módját is, mert az Alap feladatát különösen a következőkben sorolja fel:

a) A sokgyermekes családok intézményes támogatása; b) gondoskodás a gyermekvédelem feladatainak ellátásáról; c) a megélhetésükben veszélyeztetett – főként mezőgazdasággal foglalkozó családok boldogulásának szerves megalapozása házhoz juttatás, kedvezőbb viszonyok közé telepítés, vagy egyéb gazdasági megsegítés (közjóléti Szövetkezetek, különböző termelési, értékesítési intézmények és vállalkozások elősegítése útján); d) kellő anyagi feltételekkel nem rendelkező, arra érdemes családok részére az anyagi eszközök biztosítása avégből, hogy az állam, vagy más közület gazdaságpolitikai tevékenységének részesei legyenek. Vagyis a törvény a társadalmi kiegyenlítődés elősegítését már nem csupán a szabad erők egymást kiegyensúlyozó játékára bizza, hanem az abban való közreműködést a társadalomból kialakított legfelsőbb rendű közösségi szervre, az államra ruházza. Az állam ezzel azt a magasabb erkölcsi feladatot kívánja vállalni, hogy hivatásánál fogva különös módon gondjaiba veszi és óvja az igazságtalanságtól a társadalom gyöngébb rétegeit és így az erkölcsi mélységekbe alapozva fogja biztosítani a társadalmi élet tartó részeit.

Szakítás ez a törvény az egyoldalú materialista társadalmi felfogással is, mert a társadalmi kiegyenlítődést ez a törvény már a szellemi és erkölcsi erőknek az anyagiakkal minden tekintetben egyforma érvényesülésétől várja. Lényegében tehát a keresztény világfelfogás alapvető nézeteire helyezkedik, amely a test és lélek analógiáját látja a társadalomban is, s azt olyan szerves egészként fogja fel, amelynek ereje és egészsége a testi és lelki, más néven erkölcsi, szellemi és gazdasági erők kiegyensúlyozott működésén alapszik. Más, gyakorlati vonatkozásban ez azt is jelenti, hogy a megsegítésre váró népréteget az anyagiak juttatásán felül egy időben és párhuzamosan erkölcsi és szellemi segítségben is akarja részesíteni.

Elvi szempontból az is jelentős, hogy a törvény az állam feladatának látja a népesség szaporodásának előmozdítását, vagyis a nemzet biológiai megerősítését, amely megint csak erkölcsi és anyagi erők együttes és harmonikus munkásságától várható. Milyen messze van ez a szemlélet és akarat attól a veszedelmesen önző és ugyanakkor kispolgári szemlélettől, amely túlzottan doktriner világnézetével és az életjelenségek összefüggésének meg nem látásával akarva, nem akarva népes nemzetek erkölcsi, egészségi, termelői, fogyasztói erejét aknázza alá és történelmi hivatásuk betöltését szinte öngyilkosság elkövetésével veszélyeztette!

Ha a törvény példaszzerű felsorolását nézzük további rendkívüli érdekes elvek kidomborodására bukkanunk. A társadalmi kiegyensúlyozás munkájának középpontjában már nem az egyén, hanem a keresztény társadalomtan felfogása szerint a társadalom alapegysége, s a nemzet biológiai erejének egészséges sejtje, a sokgyermekes családok intézményes támogatásai áll. A segítségre szoruló családot, ez a törvény már

nem a karitatív szemszögből nézi, hanem mint az állam gazdaságpolitikai tevékenységének részesét, s mint ilyen számára látja feladatának a megfelelő anyagi eszközök biztosítását. A liberális gazdasági és társadalmi rend nem törődött azzal, hogy vajon az ilyen társadalom és nemzet szempontjából egyaránt nagy jelentőségű egységek egyáltalán hozzá állhatnak-e ahhoz a versenyhez, amely éppen az egymásra való tekintet nélkül igen komoly anyagi eszközök, gazdasági erők, főleg tőkék rendelkezésre állását kívánta. Itt mutatkozott meg ugyanis a materialista-individualista nézet tévedése és a természetellenessége. Éppen a társadalomnak az az értékes egysége nem volt képes a jobb lehetőségek megszerzésére megfelelő indító tőkét szerezni, amely a legtöbb gyermek fenntartását és nevelését vállalta. [...]

Külön meg kell emlékezni a szervezet kapcsán a közjóléti szövetkezetekről. Jelenleg 92 vármegyei és városi közjóléti szövetkezet működik szerte az országban. A közjóléti szövetkezet szervezetében sajátos módon találkozik a közigazgatási tapasztalat és a munka eredményességéhez szükséges nagyobb tekintély az abba bevont társadalmi erők gyakorlati gazdasági ismereteivel. A közjóléti szövetkezeti igazgatás elnökei az alispánok és polgármesterek. Az igazgatóságban azonban helyet foglalnak mindazok a szakigazgatási tisztviselők, akiknek hatáskörét a nép- és családvédelmi célkitűzésnek végrehajtása érinti, így a gazdasági felügyelők, tisztiorvosok, népművelési titkárok stb. Ugyanakkor azonban – s ez a közjóléti szövetkezetek létrehozásában a legszámottevőbb tényező – a közjóléti szövetkezet, mint önálló jogi személy és kereskedelmi társasági forma, a szabályokkal megkötött közigazgatási eljárásoknál rugalmasabb, s a szociális kívánalmakhoz és gazdasági élet követelményeihez sokoldalúbb működést, végrehajtást tesz lehetővé. Mindezen felül a közjóléti szövetkezetekre nevelői hivatás is vár. A juttatásban részesítettek ugyanis tagjai lesznek a közjóléti szövetkezetnek, így a szakszerű vezetés alatt is megismerik az önszegélyben és felelősségben rejtőző hatalmas erkölcsi és gyakorlati értékeket s alkalmassá válnak arra is, hogy talpra állításuk után majd gyámkodás nélkül egyesítsék saját jól felfogott érdekükben a kisebb, de az egyesítés után már a mai fejlettebb gazdasági életben is helyt állni tudó erőket.

Ez a méreteiben jelentős szervezet azonban elvi és gyakorlati okok miatt nem volna megfelelő, ha nem támaszkodhatna olyan hatalmas erkölcsi erőre és munkaerő mennyiségre, amit a társadalom önkéntes részvétele jelent a szociális munkában. Az a társadalom, amely a maga problémáitól és bajaitól úgy kívánna szabadulni, hogy azt egy látszólag rajta kívül álló szervre, az államra s annak szerveire kívánja bízni, lelkületileg életképtelen és meghasadt lenne. Az ilyen magatartás a közösség sorsa iránt való közömbösséget mutatna, amely maga volna szinte a gyógyíthatatlan és legnagyobb szociális betegség. Ezért kétszeresen jelentős társadalompolitikai szempontból az Országos Szociális Felügyelőségnek az a törekvése, hogy a társadalmat a lehető legnagyobb mértékben bevonja a szociális gondozás munkájába, a társadalmat a mai idők szülte szociális tevékenység öntudatos részesévé tegye és ezzel a ténnyel is a társadalmat önismeretre, érzékenyebb szociális lelkületre és öntevékenységre nevelje. Ez a gondolat gyakorlatilag az úgynevezett munkaközösségekben valósul meg. A

munkaközösség nem új egyesület, hanem a helyi közigazgatási és társadalmi szociális munkát végző szervezeteknek, egyesületeknek az egyesítése, a helyi szociális teendők megvalósításában való együttes közreműködésre. A munkaközösség gondolatát a Felvidék szerencsés visszatérése alkalmával az úgynevezett »Magyar a magyarért« akcióban próbálták ki és igazolták. Azóta a magyar városokban és falvakban sorra alakultak meg a munkaközösségek. A munkaközösségek, a karitatív feladatok szervezettebb ellátása és a nép- és családvédelmi teendők körén belül vállalt családgondozói hivatás mellett, új és nagyszerű feladatot kaptak a hadbavonultak hozzátartozóinak gondozása terén. A magyar társadalom áldozatkészségét és segítőakarátát ebben a vonatkozásban a munkaközösségek a legszebb eredménnyel tükrözik vissza.

DOROS GÁBOR

Az egészség magyar népszaporodás feltételeinek biztosítása.

MONE Orvostársadalmi Szemle, 16. évf. (1939) 5. sz. 77–80.

Doros Gábor (Székelyudvarhely, 1892. március 24. – Budapest, 1980. február 16.) orvos. Orvosi diplomáját 1915-ben Budapesten szerezte. 1919-ben a régi Szt. János Kórházban Guszman professzor mellett dolgozott, ekkor fordult érdeklődése a bőr- és nemibetegségek felé. 1920-tól 1927-ig a Nékám-klinikán volt gyakornok, majd tanársegéd. 1927-ben nevezték ki az OTI Pestújhelyi Kórházának bőrgyógyász főorvosává, itt tevékenykedett 1945-ig. Közben 1929-ben egyetemi magántanári, 1941-ben rk. egyetemi tanári kinevezést kapott. 1945 után a XIV. ker. Bőr- és Nemibeteg gondozó Intézet szakfőorvosa lett, egyidejűleg az Orsz. Bőr- és Nemikórtani Intézet munkatársa is volt. 1962-től 1973-ig – nyugalomba vonulásáig – a Ganz-MÁVAG Szakrendelő Intézet bőrgyógyász főorvosaként dolgozott. A bőrgyógyászat és a nemibetegségek, köztük a szifilisz mortalitása vizsgálatában jelentős eredményeket ért el, ezt nagyszámú szakcikke is igazolja. 1945 után publikációinak adatait közli a Magyar bőrgyógyászati és venerológiai bibliográfia.

A demográfia tanulságai rámutatnak arra, hogy a magyarság erőteljes népszaporodása az utolsó évtizedek alatt törést szenvedett, miért is az eddigieknél fokozottabb erőfeszítést kell kifejtenuünk népesedésünk fokozása és egészségessé tétele érdekében. Ismeretes, hogy a népszaporodás két legfontosabb tényezője a születés és a halálozás adataiból tevődik össze, amelyek egyenlege adja az ú.n. „természetes népszaporodás” hányadosát. Minél jobb a közegészségügyi viszonyok, annál alacsonyabb a halálozás relatív száma, ami a „természetes népszaporodás” javára esik. Hazánkban is 1920-tól 1935-ig a mortalitás 21,4-ről 15,3%-re esett és megvan a remény, hogy a halálozás arányszáma még tovább fog javulni. Az emberi életkor határa azonban a végletekig nem tolható ki

és előbb-utóbb bekövetkezik egy optimális határ, amelynek elérése utána a „természetes népszaporodás” emelése tekintetében már egyedül a születések száma játszik szerepet.

Kultúrállamban tehát, ahol a közegészségügy fejlesztése és a mortalitás lehető lecsökkentése az államhatalom elsőrangú feladata, a népszaporodás kialakulását jövőre a natalitás fogja döntően befolyásolni. A natalitás adatait vizsgálva, Magyarországon sajátságos helyzetet látunk, amennyiben hazánk az erős születéscsökkenést mutató nyugati nemzettörzsek és az észak-keleti, keleti és déli bőszejű nemzettörzsek közé ékelve, e tekintetben is válaszfalat alkot a nyugati és keleti Európa között. Nem vigasztalhatjuk magunkat azzal, hogy (1935. évi adatok szerint) a mi 21,2%-os születési arányszámunkkal szemben Anglia csak 15,2%-os, Dánia 17,7%-os, Franciaország 15,2%-os, Németország 18,9%-os, Norvégia 14,5%-os, Svédország csak 13,8%-os születési arányszámot mutatott fel.

Minden nemzet állami létét és sorsát geográfiai helyzete szabja meg! Az egymással szomszédos nyugati és északnyugati európai államok népesedési egyensúlyát fenntartja az a körülmény, hogy natalitás tekintetében úgyszólván mindenik hasonlóan csökkenő tendenciát mutat. Ezzel szemben a magyarságra a sors e téren is súlyos helyzetet rótt, mert északkeleti, keleti és déli szomszédai Európa bővebb szaporaságú nemzettörzsei. Figyelmünket állandóan ezekre a körülményekre kell, hogy összpontosítsuk és egy pillanatra sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy (1935. évi adatok szerint) a mi 21,2%-os születési arányszámunkkal szemben Olaszország 40%-os, Románia 30,7%-os és Jugoszlávia 31%-os születési arányszámokat tüntetett fel. Ha pedig abban bizakodnánk, hogy a szomszédos nemzetek bőszejű születési nyereségét a magas halálozás kiegyenlíti, súlyos tévedésbe esnénk, mert a „természetes szaporodás” adatai az ottani magasabb mortalitás dacára azt bizonyítják, hogy míg pl. 1936-ban Magyarországon ezer lakosra 6,0, addig Romániában 11,7, Jugoszláviában pedig 12,9 évi embertöbblet esett. Tagadhatatlanul fennáll az a komoly helyzet, hogy az utódállamokban a népesség szaporodása kétszer olyan mérvű, mint a csonka magyar hazában! [...]

A családvédelem az embervédelemnek legújabb ágazata, amely – eltekintve az ókori ilyen irányú kezdeményezésektől – alig egy-két évtizedes múltra tekint vissza. Valamilyen mérvű családvédelem ugyan mindig volt, amióta az ember a civilizáció első lépcsőfokára lépett és megalkotta a családi rendszert. Ámde régebben alig mutatkozott hiány a családalapítási hajlandóságban, ellenben a házasságok mindenkor rendkívül gyümölcsözőek voltak. A legutóbbi korszak említett társadalmi rákfenéje, a házasságtól és főként a gyermekáldástól való tartózkodás tette szükségessé, hogy az embervédelem ezen új ágazatát kialakítsuk. A családvédelem, mint a népesedéspolitikai gyakori tényezője, három irányban kell, hogy hatását kifejtsen: 1. a morális családvédelem (a családi eszme megszilárdítása, vadházasságok és válások elleni küzdelem, az egykevesz erkölcsi okainak megelőzése), 2. a szociális családvédelem (a házasulandók, a családosok és főként a sokgyermekesek anyagi felkarolása) és végül 3. a fajnemesítő családvédelem (a házasság és főként a lennedő utódok eugeniai védelme) területén. A családvédelem célja: elhárítani igyekezni mindazokat a morális és szociális okokat, amelyek a házasságkötéseket és gyermekáldást akadályozzák. A probléma lényegében

inkább szociál- és morálpolitikai és nem annyira egészségpolitikai, hiszen – sajnos – a legkitűnőbb közegészségi állapotok sem segítik elő akár a házassági kedvet, akár a gyermekakarást. Még a fajnemesítés is legfeljebb határterület, mert hiszen itt nem az élő egyedről és nem az emberanyagnak fogamzástól-halálózástól terjedő egészségügyi védelméről van szó, hanem a még nem élő, a majdan megfogamzó, jövődö teremtmények védelméről. A családvédelem problémáinak társadalmi művelésével is egy olyan szervezet: A Magyar Családvédelmi Szövetség van megbízva (B. M. 179.058/1937-VII. a. sz. rend.), amely a kérdést elsősorban a szociálpolitika és a morálpolitika esz-közeivel kívánja előbbre vinni. Ámde emellett a bajokon való segítség tekintetében az orvosi karra hárul a főfeladat, amely természettudományi és társadalomtudományi képzettségénél fogva az embervédelem minden ágazatában vezetésre hivatott. [...]

A családvédelem gyakorlati feladatainak ismertetése után ki kell emelnünk az eugenia tudományos feladatait és felosztását is, amely a kérdés megvilágítását még teljesebbé teszi.

A pozitív eugenia feladata az erősebb és egészségesebb egyedeket kiválasztani és azok szaporodását elősegíteni. [...] az erősebb és egészségesebb fiatalok korai és kedvező összeházasságát és gyermekeik felnevelését igyekszünk előnyben részesíteni és elősegíteni. Ebbe a feladatkörbe sorozható a vértisztaság védelme és káros faji keveredések kiküszöbölése.

A negatív eugenia feladatai közé tartozik: 1. A házassági szelekció a házassági tanácsadás útján. Ennek mai legcélszerűbb formája a fakultatív tanácsadás, de jövőben a diagnosztika további fejlődése és megfelelő szakintézetek létesítése után az imperatív megoldását is programba kell vennünk. 2. Az internálás, amely főként az elmebetegek, gyengeelméjűek és a bűnözők izolálására vonatkozik és 3. A sterilizálás, mely az örökletesen kóros géneket tartalmazó csírák termelési lehetőségének megakadályozását célozza. Mint ismeretes, több külállam a fakultatív sterilizálást törvényhozásilag engedélyezte és szabályozta. Németország az 1935. évi törvényében kötelezőleg írta elő a sterilizálást olyan esetekre, amikor kb. 50% valószínűséggel az utódok súlyos örökléses betegség áldozatává eshetnének. A probléma kényes és nehéz, aminek megítélésénél hivatkozhatunk Darányi Gyula professzor véleményére, aki úgy véli, hogy a magyar álláspont eldöntése előtt célszerűnek látszanék megvárni a nagyszabású német kísérlet eredményét, s addig legfeljebb a fakultatív sterilizálási eljárás kérdését tenni mérlegelés tárgyává.

Bizonyos, hogy a minőségi népesedésvédelem semmivel sem kevésbé fontos a mennyiségi embervédelemnél. Szomorú, hogy a miközben a demográfia adataiból azt látjuk, hogy születési arányszámunk vészes tempóban zuhan, ugyanakkor minőségileg is romlunk, s a contraselectio következtében a gyengébb értékű és degenerált egyének száma egyre szaporodik. Nem kell erre vonatkozólag egyebet felhoznom, minthogy a vakok, süketek, süketnémák, idioták és elmebetegek száma az országban 1920-tól 1930-ig 36 019-ről 41 648-ra emelkedett. Durva becsléssel 200 000 tuberkulotikus és 100 000 luetikus egyénnel kell a magyarságnak számot vetnie, úgyhogy az örökletes, s időszakonként többé-kevésbé fertőző emberállományunk mennyisége 3–400 000 körül van, akiknek tömege veszélyezteteti az eljövendő generációk mennyiségét és minőségét, épségét és életerejét.

Mindezek alapján megállapítható, hogy mindenáron tevékeny, sőt expansiv népesedéspolitikát kell folytatnunk, amely azonban figyelembe veszi, hogy a magyar népállomány ne csak mennyiségileg, hanem minőségileg is gyarapodjék, mert csak fajegészségileg kitűnő és nagyszaporaságú magyar generációkkal tudjuk fenntartani a magyarság szupremációját és biztosítani a Kárpátok övezte Dunamedencében nemzetünk örök fennmaradását.

JOHAN BÉLA

Zöldkeresztes egészségvédelmi munka

In: Johan Béla: Gyógyul a falu.

Budapest, 1939, Országos Közegészségügyi Intézet. 249–266.

Johan Béla (Pécs, 1889. szeptember 6. – Budapest, 1983. április 11.) orvos, egészségpolitikus. 1912-ben szerzett orvosi diplomát a Budapesti Egyetemen, de már 1909-től dolgozott az egyetem Anatómia Intézetében. 1919-től egyetemi magántanár, egyben a Szent István Korház főorvosa, 1927-től nyilvános és rendkívüli tanár volt. 1922–1923-ban Rokefeller ösztöndíjjal az USA-ban, 1923–1925-ben több nyugat-európai országban tanulmányozta a közegészségügyi és a humán oltóanyag kutatásokat. Közreműködött az Országos Közegészségügyi Intézet felállításában, melyet 1925 és 1935 között igazgatott. Vezetésével építették ki a Zöldkeresztes hálózatot, a falusi egészségvédelem rendszerét. 1934–1943 között a Népszövetség Egészségügyi Bizottságának tagjai között szerepelt. 1935 és 1944 között a közegészségügyért is felelős belügyi államtitkárként dolgozott. Több törvénytervezetet dolgozott ki, irányította a tisztiorvosi és községi-körorvosi kar állami státuszba helyezését. Ő kezdeményezte a diftéria elleni kötelező védőoltás bevezetését (1938). 1941-ben a Szent István Akadémia, 1942-ben az MTA levelező tagjává választották (1949-től rendes tag). 1945-be döntő szerepe volt a humán-oltóanyagtermelés újraindításában. 1948-ig a Phylaxia Oltóanyagtermelő Vállalat kutatója volt, és eredményei alapján készült az első magyar penicillin-készítmény. 1949-ben rövid időre az ÁVH őrizetbe vette. 1950-től a Chinoin, 1957-től ismét a Phylaxia, majd 1962 és 1980 között a Kőbányai Gyógyszerárugyárban dolgozott kutatóként.

A zöldkeresztes egészségvédelmi munka a magyar falu különleges igényeihez és lehetőségeihez szabott családi (általános) egészségvédelmi szolgálat. Célkitűzésében nem különbözik más államok ún. általános („polyvalens”) egészségvédelmi munkarendszerétől. A keresztülvitel módjában, személyzetében, a munka legfőbb irányításában azonban vannak eltérések.

A zöldkeresztes egészségvédelmi munka kezdete hazánkban egybeesik az Országos Közegészségügyi Intézet felállításával. Az Intézet egyik igen fontos feladata

a tisztiorvos képzés. A tisztiorvosoknak a falusi egészségvédelmi munkában való képzése céljából szerveztük meg az 1926–1928. években a gödöllői járásban a családi egészségvédelmi szolgálatot. A Rockefeller Alapítvány támogatott ebben. Az Alapítványnak az amerikai „egészségügyi mintajárás” (public health demonstration district) lebegett szeme előtt, amikor Scholtz Kornél dr. államtitkár közbenjárására itteni megbízottja, W. L. Mitchell dr. javaslatára az „egészségügyi mintajárások” céljára az anyagi eszközöket a magyar kormány rendelkezésére bocsátotta. A Rockefeller Alapítvány először a gödöllői, majd a mezőkövesdi, váci és berettyóújfalui járásban és végül Pécs városában támogatta az általános egészségvédelmi szolgálat kiépítését. [...]

A magyar zöldkeresztes egészségvédelmi munkának egysége az „egészségvédelmi körzet”. Ennek lélekszáma régebben 6000–8000 volt; ma ezzel 4000–6000-re, – sőt esetleg ez alá –, szállunk le. Általában arra törekszünk, hogy a „közegészségügyi kör” mindenütt összeesék az „egészségvédelmi körzet”-tel. Az 1908. évi XXXVIII. t. c.-ben használt „orvosi kör” elnevezést az 1936. évi IX. t.-c. éppenezen elgondolás alapján változtatta „közegészségügyi kör”-re. Ma – az 1939. évi új közegészségügyi körbeosztás óta – a közegészségügyi körök átlagos lélekszáma: 4900. Ez igen megfelelő az egészségvédelmi munka szempontjából is, márcsak azért is, mert ilyen lakosságú körnek összes egészségügyi védőnői teendőit egy védőnő igen jól el tudja látni. Cél szerű ez azért is, mert arra törekszünk, hogy az egészségvédelemnek a községi-, illetőleg a körorvos legyen a vezetője. [...]

Az egészségvédelmi körzetek költsége fejenként és évenként átlag 50–90 fillér. Tehát egy 5000 lélekből álló egészségvédelmi körzet évi költségzsükséglete körülbelül 2500–3000 pengő. Ebben az összes személyi és dologi kiadások benne foglaltatnak. Ezeket a költségeket közösen viselik: az állam, a törvényhatóság és az érdekelt községek. Az állam fizeti mindig a zöldkeresztes védőnőt, viszont a tanácsadóhelyiségekről, a védőnői lakásról a községnek, illetőleg községeknek kell gondoskodniuk. [...]

A falusi egészségvédelmi munka fejlődését nagyban elősegítette a tisztiorvosi karnak 1936. július 1-jén végrehatott államosítása és a magányakorlattól eltiltása (1936. évi IX. tc.). A kiadott végrehajtási utasítás (670/1936. B. M. sz. rendelet) megengedi a tisztii főorvosoknak és tisztiorvosoknak, hogy az egészségvédelmi intézményekben szolgálatot vállaljanak. A tisztiorvosok tehát nemcsak irányítói és ellenőrzői az egészségvédelmi szolgálatoknak, hanem – ha erre megfelelő képzettségük van – a szolgálatnak valamelyik tanácsadását (például a tüdőbeteg gondozót) is vezethetik. Rendesen a tisztiorvosok végzik az iskolás gyermekek egészségvédelmével kapcsolatos vizsgálatokat. Az egyes egészségvédelmi tanácsadásoknak vezetői – amennyiben az ilyenek az illető községben vannak – szakorvosok.

2.2.5. További ajánlott irodalom

Trianon társadalmi hatásai:

Borsody István (szerk.): Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938. Budapest, 1938, Az Ország Útja.

Hantos Elemér: Magyarország gazdasági integritása. Budapest, 1932, Athenaeum.

Jeszenszky Erik: Földbirtokviszonyok alakulása Magyarországon. Korunk, 11. évf. (1936.) 3. sz. 206–213.

Jócsik Lajos: Iskola a magyarságra. Budapest, 1939, Nyugat.

Laky Dezső: Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Budapest, 1923, MTA.

Olay Ferenc: Csonka-Magyarország ellenséges megszállása és kulturális káraink. Budapesti Szemle (klnyt.). Budapest, 1929, Franklin.

Ottlik László: Új Hungária és Keleti Svájc. Magyar Szemle, 3. évf. (1929) 10. sz. 113–124.

Szvatkó Pál: A trianoni magyarság húsz éve. Budapest, 1938, Révai.

Balás Károly: A szociálpolitika fő kérdései. Budapest, 1929, Pallas.

Joó Tibor: A nemzetiség. In: Keresztes-Fischer Ferenc – Mártonffy Károly (szerk.): A mai magyar egészségügyi közszolgálat. Budapest, 1942, Belügyminisztérium. 529–550.

Csizmadia Andor: Kolozsvár társadalma. Nép- és Családvédelem, 2. évf. (1942) 1. sz. 1–9.

Konkoly Thege Gyula: A magyar Felvidék visszacsatolt részének statisztikája. Magyar Statisztikai Szemle, 15. évf. (1938) 11–12. sz. 1007–1008.

Kovrig Béla: A munka védelme a dunai államokban. Kolozsvár, 1944, Universitas Francisco-Josephina.

Szalay Zoltán: Az 1941. évi népszámlálással kapcsolatban végrehajtott iparstatisztika első eredményei. Magyar Statisztikai Szemle, 20. évf. (1943) 5–6. sz. 268–284.

A zsidókérdés:

Laky Dezső: Adalékok Budapest társadalmának összetételéhez. Budapest, 1932, Székesfővárosi Házinyomda.

Lengyel Miklós (szerk.): Kereszténység, nyilaskereszt, zsidóság. Budapest, 1938, Ige.

Matolcsy Mátyás: Magyarország jövedelem- és adóteher-megoszlása. Budapest, 1938, Magyar Gazdaságkutató Intézet.

Mórocz János: A zsidókérdés egy magyar nemes szemszögéből. Budapest, 1938, Adler és Práder.

Neubauer Gyula: A magyar társadalom osztálytagozódása. Budapest, 1941, Kn.

Szabados Mihály: Magyarok hazatelepítése – zsidók kivándorlása. Budapest, 1942, Egyesült Keresztény Nemzeti Liga.
Zentay Dezső: Napjaink problémái. Népek és népcsoportok. Budapest, 1939, Franklin.

Agrárpolitika:

A kishaszonbérleti törvény vitája (1939. okt.1.). In: Képviselőházi Napló, XX. köt. Budapest, 1940, Athenaeum. 267–268.
Adorján János: A magyar föld korszerű problémái. Budapest, 1937, Arany János Ny.
Bikkal Dénes: A mezőgazdasági munkavállalók betegségi biztosítása. Nép- és Családvédelem, 3. évf. (1943) 11. sz. 419–420.
Bikkal Dénes: A mezőgazdasági munkavállalók öregségi biztosítása (I.). Munkaügyi Szemle, 12. évf. (1938) 3. sz. 143–149.
Bikkal Dénes: A mezőgazdasági munkavállalók öregségi biztosítása (II.). Munkaügyi Szemle, 12. évf. (1938) 4. sz. 200–205.
Csergő Károly: Az Alföld problémái. Szentés, 1931, Stádium.
Eckhardt Tibor: Javaslat a földbirtokmegoszlás rendezésére. Budapest, 1939, Független Kisgazdapárt.
Ecseri Lajos: A magyar földműves nép munkája. Szentés, 1930, Rónai Ny.
Erdei Ferenc: Vita a parasztság körül. Társadalomtudomány, 21. évf. (1941) 1. sz. 124–132.
Gyertyámosi János – Bakay Lajos: A Budapesti Orvosi Kamara felirata a mezőgazdasági betegbiztosítás törvénytervezete tárgyában. Országos Orvoscamarai Közlöny, 8. évf. (1944) január 15. 15–20.
Illyés Gyula: Puszták népe. Budapest, 2005, Osiris.
Kaán Károly: Az Alföld problémája. Pécs, 1929, Dunántúl Pécsi Egyetemi Kiadó.
Kádár Mihály: Megjegyzések a mezőgazdasági betegségi biztosítással kapcsolatban. I–II. rész. Országos Orvoscamarai Közlöny, 8. évf.(1944) április 15. 160–174., május 15. 204–218.
Kerék Mihály: A földreform útja. Budapest, 1942, Magyar Élet.
Kerék Mihály: A magyar falu élete. In: Hóman Bálint (szerk.): Mai magyarságunk életrajza. Nemzetismeret. Székesfehérvár, 1939, Csitány G. Jenő Könyvnyomdája. 46–59.
Kerék Mihály: Adatok a magyar mezőgazdasági munkáscsaládok megélhetési viszonyaihoz. Budapest, 1933, Stephaneum Ny.
Kovács Imre: A gazdasági cselédek kereseti és megélhetési viszonyai. (1935). In: Kovács Imre: A parasztéletforma csődje. Budapest, 1940, Bolyai Akadémia.
Matolesy Mátyás: Új élet a magyar földön. Budapest, 1938, Cserépfalvy.
Szabados Mihály: Földmunkáskérdés, munkástelepítés, munkaalkalmak. Budapest, 1936, Földmunkásszövetkezeti Központ.
Szabó Dezső: Az elsodort falu. I–II. köt. Budapest, 1919, Táltos.
Szabó Zoltán: Tardi helyzet, Cifra nyomorúság. Budapest, 1986, Akadémiai – Kossuth – Magvető.

Család-, egészség-, oktatáspolitikai:

- Áfra Nagy János: A magyar iparitanonc-oktatás története. Budapest, 1937, Ipari Tanfolyamok Országos Vezetősége.
- Csik László: A teljes magyar nemzeti állam egészségügyi rendszere a MONE megvilágításában. MONE Orvostársadalmi Szemle, 16. évf. (1939) 4. sz. 52–59.
- Doros Gábor: Családvédelem. Küzdelem a születéscsökkenés ellen. Budapest, 1938, Magyar Családvédelmi Szövetség.
- Fekete Sándor: A tanyai csecsemővédelemről. Budapest, 1928, Pesti Ny.
- Johan Béla: Az egészségügyi és szociális gyermekvédelmünk bírálata. Székfoglaló értekezés. A Szent István Akadémia IV. Osztályának Értekezéseiből, 4. köt. (1942) 1. sz. 2–17.
- Kerbolt László: A beteg falu. A magyar falu szociális és közegészségügyi rajza. Pécs, 1934. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó.
- Kornis Gyula: Nők az egyetemen I–II. Napkelet, 3. évf. 1925. 1. sz. 60–69., 2. sz. 149–184.
- Máday István: Az egyke-kérdés. Budapest, 1935, Studium.
- Mészáros Gábor: Kórházügy. In: Keresztes-Fischer Ferenc – Mártonffy Károly (szerk.): A mai magyar egészségügyi közszolgálat. Budapest, 1942, Belügyminisztérium. 212–222.
- Nagy Miklós: Agrárnépesedési vizsgálódások Magyarországon. Szeged, 1936, Árpád Ny.
- Petres József: Társadalombiztosítás és közegészségügy. In: Keresztes-Fischer Ferenc – Mártonffy Károly (szerk.): A mai magyar egészségügyi közszolgálat. Budapest, 1942, Belügyminisztérium, 1942. 398–406.
- Scholtz Kornél (Grósz Emil): A trianoni Magyarország egészségügye. Budapest, 1941, Athenaeum.
- SOL. 119. f. Belügyminisztériumi iratok. Johan Béla: A közegészségügyi szolgálatunk krízisének okai, különös tekintettel az orvoskérdésre. Javaslatok ennek megoldására vonatkozólag (1941. május 11.).
- Szabó Zoltán: A fajbiológia alapvonásai. In: Keresztes-Fischer Ferenc – Mártonffy Károly (szerk.): A mai magyar egészségügyi közszolgálat. Budapest, 1942, Belügyminisztérium. 521–528.
- Szádeczky-Kardoss Tibor: A világháború hatása Magyarországon népesedésére. Budapest, 1924, Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata.
- Tegzes László: A közjóléti szövetkezetek szerepe a magyar társadalompolitikában. I–IV. rész. Nép- és Családvédelem, 3. évf. (1943), 6. sz. 202–207., 8. sz. 281–286., 9. sz. 330–335., 10. sz. 374–379.

3. A népi demokrácia és a Rákosi-korszak

3.1. Szövegek az 1945–1956 közötti magyar társadalomról

3.1.1. Társadalomtörténet

SNYDER ÁRPÁD

Becslés Magyarországnak a második világháború következtében elszenvedett emberveszteségeiről

Magyar Statisztikai Szemle, 24. évf. (1946) 1–6. sz. 1–4.

Snyder Árpád (1910. június 7. – 1999. január 9.) eredeti nevén Schneider Árpád a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett államtudományi doktori oklevelet, majd elvégezte a Magyar Külügyi Társaság szakmai szemináriumát. Fogalmazói pozícióra képesítő statisztikai szakvizsgái letétele után, 1934-től a Központi Statisztikai Hivatal elnöki osztályán került alkalmazásra. Először szakmányos, 1936-tól pedig állandó szakdíjnoki minőségben dolgozott. 1937-ben az I. (elnöki) osztályon, 1938-ban az árelenőrző kormánybiztosságon dolgozott. 1939-től, mint miniszteri segédfogalmazó ismét az elnöki osztályra helyezték, ahol a Központi Statisztikai Hivatal elnökének személyi titkára, illetve az Országos Statisztikai Tanács jegyzője volt. 1941-ben miniszteri fogalmazóvá, 1942-ben miniszteri segédtitkárrá lépett elő és kinevezték az I/a. (igazgatási) alosztály vezetőjének. 1944-ben miniszteri titkári címet kapott, és a Statisztikai Vizsgabizottság titkára lett. 1945-től a KSH-ban a béke-előkészítő feladatokat irányította, 1946 szeptemberétől szakértőként részt vett a párizsi béketárgyalásokon a magyar delegáció munkájában. Ezzel összefüggésben 1946 októberétől áthelyezték a Külügyminisztérium Béke-előkészítő osztályára. A politikai változások nyomán 1949-ben rendelkezési állományba került, majd kényszernyugdíjazták. Eredeti kutatási területe a vendégforgalmi statisztika volt, de a későbbiekben foglalkozott az ország vasúti közlekedésének állapotával, valamint a háború során Magyarországhoz visszacsatolt területek népességi és gazdasági kérdéseivel is.

A Becslés Magyarországnak a második világháború következtében elszenvedett emberveszteségeiről című írása az első hivatalos adatforrások alapján készült áttekintés a világháborúban elszenvedett személyi veszteségekről.

A háború befejeződven valószínűleg mindenkiben felmerült a vágy, hogy megtudja, milyen veszteséggel is végződött számunkra a második világháború. A veszteségek felmérése az államhatalom részére nemcsak egyszerű kíváncsiság-kielégítési kérdés, hanem elkerülhetetlen szükségesség, mely nélkül komoly kormányzati tevékenység nem képzelhető el. Anyagi természetű káraink mértékéről tájékoztatást a kárstatisztikai felvétel hivatott nyújtani, személyi veszteségeink felől azonban még nem kaptunk megbízható adatokat, s pontos tájékozódásra ebben a tekintetben valószínűleg csak a távolabbi jövőben lesz módunk. Addig is, amíg részletesebb adatok állnak rendelkezésünkre, kénytelenek vagyunk megelégedni kisszámú és hiányos adaton alapuló becsléssel, mely, ha csak megközelítő számokat is tud nyújtani, még mindig nagyobb hitelességre tarthat igényt, mint a sokszor teljesen légből kapott, érzelmi alapokon nyugvó és a köztudatba bedobott számok. A veszteségek ma még nem is volnának pontosan megállapíthatók, hiszen az az óriási részben kényszerű, részben önkéntes vándormozgalom, melyet a háború idézett fel, ma még távolról sem fejeződött be, s míg mindenki, aki életben maradt, nem tért vissza otthonába, a veszteségek pontos megállapítására nem is lehet gondolni. A becslés elvégzését megnehezíti még, hogy az első világháború veszteségei egészen más természetűek voltak, illetőleg más körülmények között álltak be és így, a múlt adatai sem szolgálhatnak útbaigazítással. Az első világháborúban az ország területe csak kis részben és rövid időre volt hadszíntér, mások voltak a harci eszközök, a veszteségek majdnem kizárólag közvetlenül a harci cselekmények következtében álltak elő és túlnyomó részben a hadra fogható férfi lakosságot sújtották. A második világháborúban az ország egész területe hét hónapon keresztül hadszíntér, illetőleg hadtápterület volt, a veszteségek nagy része, ha a háború folyamányaképen állt is elő, nem a frontokon következett be, és áldozatai között igen jelentős arányban vannak nők, gyermekek és agastyánok is.

Katonai veszteségeinkről hadba lépésünk óta pontos adatfelvétel készült, melynek főbb adatai, ha hadseregünk egy része nem hagyta volna el az ország területét, nem bomlott volna fel teljesen a rend és nem szakadt volna meg összeköttetése a Budapesten maradt országos hivatalokkal és hatóságokkal, valószínűleg már régen rendelkezésre állnának. A háború folyamán minden állománytest rendszeresen, egy-egy mintájú statisztikai lapokon jelentette veszteségeit és a veszteségek a honvédelmi miniszter által kiadott 14 veszteséglajstromban is közzé tétettek. A statisztikai anyagból egyelőre még csak az 1944. december 31-ig befutott veszteségi lapok vannak feldolgozva, melyeknek adatai szerint összes veszteségünk 256 431 fő volt. Ebből a számból 37 490 fő volt az elesettek, 88 296 a sebesültek, 5755 a foglyok és 124 890 az eltűntek száma. A 256 431 főnyi veszteségből természetesen nemcsak a 37 490 elesett tekinthető halottnak, hanem a sebesülteknek, foglyoknak jelentős része is meghalt később, az eltűntnek nyilvánított 125 ezer embernek pedig talán nagyobb része is halott. Az első világháborúban az eltűnteknek és a fogságba jutottaknak mintegy egy hatoda volt halottnak tekinthető. Ez az arány a második világháborúban az 1942. évi téli visszavonulás körülményei, a magyar katonaság számára teljesen

szokatlan éghajlat és a hiányos felszerelés folytán valószínűleg sokkal magasabb, talán a 75%-ot is eléri. Az, hogy az eltűntek aránya ilyen magas, az összes veszteségre jutottak számának majdnem fele, (a hadifoglyoké pedig ennyire alacsony), tulajdonképpen az adatszolgáltatása hibájának tekinthető, amit mutat az a körülmény is, hogy az első világháború idején az eltűntek az összes veszteségrejutottak számának csak 19%-át tették ki. Hogy a kimutatott 88 296 sebesült közül hány halt meg, arra megfelelő kórházi statisztikák hiányában nincs adat, de ha 25–30%-ra, tehát 22 000 emberre becsüljük a sebesülések következtében később elhunytakat, valószínűleg nem tévedünk nagyot, s ha tévednénk is, ez a szám az összes veszteséghez képest olyan csekély, hogy a végszámokat nem érinti lényegesen. A fentiek figyelembevételével tehát a magyar hadseregnek az ország határain kívül való harcbevételére következtében előállott emberveszteségét, vagyis a halottak együttes számát 160 ezer emberre tehetjük.

Ez a veszteség, bármennyire fájdalmas mind egyéni, mind nemzeti szempontból, hiszen az ország fiatalságának, a nemzet legmunkaképesebb korban lévő tagjai jelentős részének kivészését jelentette, az első világháború veszteségeihez viszonyítva végeredményében aránylag mégis kisebb mértékű veszteségnek tekinthető. Az első világháború becslésszerűen megállapított emberveszteségei alapján ugyanis 30%-re tehető az elesettek aránya. Az 1920. évi népszámlálással kapcsolatban végrehajtott veszteségi felvétel adatai szerint, melynek keretében azonban nem sikerült valamennyi veszteségrejutottat számba venni, az első világháborúban ezer lakos közül 97,3 jutott rá valamilyen minőségben, akár mint halott, akár mint sebesült, eltűnt vagy fogoly a veszteséglistára, és 15,3 halt meg, addig a második világháborúban csak 10,9 volt az 1000 lakosra eső katonai halálozások aránya. Ez a körülmény természetesen nem abban leli magyarozatát, mintha a második világháborúban való részvétel kevésbé lett volna veszélyes, vagy mintha ez a háború eszközeiben humánusabb lett volna, hanem a második világháborúban való erőtlenség, vonakodó részvételünket bizonyítja.

Miután célunk a jelenlegi országterület veszteségeinek megállapítása, nem számolhatunk 160 ezer halottal, hanem ennek a tömegnek csak azzal a részével, melynek állandó lakóhelye a jelenlegi országterületen volt. Mivel a jelenlegi országterület népessége a megnagyobbodott országterület népességének csak mintegy 64%-át teszi ki, a veszteségeknek is csak 64%-át számíthatjuk, feltételezve, hogy a katonai szolgálatra való behívás arányosan történt az ország egész területén, vagyis mintegy 100 ezer halottat kell számításba vennünk a veszteségek megállapításához.

Tovább emeli veszteségünket a magyarországi harcok, elsősorban azonban Budapest ostroma alkalmával ejtett hadifoglyok közül (kb. 60 000 fő) elhaltak száma, akiknek halálozási vesztesége a kiszállítási és az ez eddig részben történt visszaszállítási veszteségi adatok figyelembevételével mintegy 20%-ra, tehát 12 000 lélekre becsülhető. Budapest védelmét túlnyomó többségben német csapatok látták el, abban magyar csapattestek csak kis számmal vettek részt, s ennek folytán veszteségünket itt mintegy 24–25 000-re tehetjük, beleértve ebbe a számba az ország egyéb

területén a németek oldalán még szórványosan ellenálló magyar csapatok veszteségeit is.

A háború polgári halottairól semminemű adat nem áll rendelkezésünkre, tehát e téren kizárólag számításokra vagyunk utalva. A polgári veszteségek sora a bombázásokkal indult meg, melyek először 1944 áprilisában öltöttek olyan méreteket, hogy számításunk megtételénél figyelemmel kell lennünk rá. Közvetlen tudomásunk nincs a bombázás áldozatairól, de támpontot nyújthat, ha összehasonlítjuk Budapest 1943. és 1944. évi halálozási adatait az áprilistól decemberig terjedő időszakban. E szerint az adatok szerint Budapesten 1944 áprilisától december végéig 6421 emberrel halt meg több, mint az előző évnek ugyanebben az időszakában. A bombázások következtében előállt halálozás talán ennél a számnál még magasabb is egy kevéssel, ha figyelembe vesszük, hogy a sűrűn ismétlődő légitámadások hatása alatt számosan hagyták el a fővárost a nyár folyamán, tehát egy kisebb népességű városnak volt 6421 fővel nagyobb halálozása. Hozzávetőleges számítást végezvén csak a bombázások következtében elhalt budapestiek száma mintegy 6500-ra tehető számításainkban. A légitámadások vidéki áldozatairól, mivel az idevágó statisztikai anyag az ostrom folyamán megsemmisült, nincsenek adatok, de közelebbi adatok hiányában találgatásszerűen mintegy 9000–9500 lélekre vehetjük fel az összes vidéki áldozatok számát.

A budapesti ostrom polgári áldozatainak számát a székesfővárosi statisztikai hivatal a temetők, a tisztiorvosok jelentései, valamint az anyakönyvi hivatalok adatai alapján az ostrom után hamarosan igyekezett megállapítani, ezeknek az adatoknak az ismeretében a budapesti ostrom polgári áldozatainak számát 8000 főre becsülhetjük. Ez a szám természetesen csak a közvetlen háborús események következtében elhunytakat nyújtja, és nem foglalja magába azoknak a számát, akik az ostrom alatti rossz élelmezési, egészségügyi stb. viszonyok következtében vesztették el életüket. Az ostrom közvetett okai folytán elhunyt polgári személyek valószínű száma 20 000-re tehető. Feltehető, hogy a háborús áldozatoknak ez a csoportja főként gyermekekből és öregekből tevődik össze, akiknek gyengébb ellenálló képességű szervezete nem bírta ki a rendkívüli megpróbáltatásokat.

A háború áldozatai közé kell számítanunk azokat az izraelita vallású, illetőleg az zsidótörvények értelmében zsidónak tekintendő keresztény vallású egyéneket is, akik a zsidótörvények embertelen végrehajtása folyamán, valamint a zsidótörvények rendelkezésein túlmenő törvényellenes atrocitások következtében vesztették el életüket. Az izraelita vallású, valamint a két zsidótörvény hatálya alá eső keresztény személyek száma 1941-ben a jelenlegi országterületen 481 ezerre volt becsülhető. Jelenleg 220–260 ezer közé tehető az országnak a zsidótörvények értelmében zsidónak tekinthető népessége. Miután a zsidóságot a kisegítő munkaszolgálat teljesítése közben ért vesztesége a katonai veszteségnél egyszer már számba vétetett, a felső határt vehetjük alapul a számításoknál, s ebben az esetben 220 ezer főre kell becsülni a mai országterületen lakó zsidóságot ért polgári veszteséget.

A fentebb tárgyaltak alapján a jelenlegi Magyarország háborús embervesztesége összefoglalva az alábbiakban állapítható meg:

Katonai veszteségek a Szovjetunió területén	100 000
Bombázások következtében Budapesten meghalt	6500
Bombázások következtében vidéken meghalt	9500
Katonai veszteségek Budapest ostroma következtében és a vidéken	24 000
Magyarországon ejtett hadifoglyok közül elhalt	12 000
Budapest ostroma alatt háborús cselekmények következtében meghalt polgári személy	8000
Budapest ostromának következményei folytán meghalt polgári személy (háborús többlethalalozás)	20 000
Zsidóság polgári veszteségei	220 000
Összesen	400 000

Mint azt már fentebb is többször hangsúlyoztuk ez a becslés hiányos adatokon, több vonatkozásban pedig találgatásokon alapul, miért is lehetséges, hogy kisebb mértékben még módosulni fog, ha teljesebb és megbízhatóbb adatok is rendelkezésre állnak. Különösen az országhatárokon kívül szenvedett katonai veszteségek teljesebb számbavétele, valamint a zsidóság polgári veszteségeinek pontosabb megállapítása módosíthatja a becslés eredményét. Feltéve, hogy a katonai és polgári veszteségek fenti száma helyes, 1000 lélek közül 44-nek az elhalálózásával kell számolnunk, mely halálózási arány lényegesen meghaladja az első világháború, igaz, hogy csak katonai elhalálózási arányát.

A második világháború áldozatainak száma természetesen közvetlenül befolyásolta a lakosság számának alakulását is. 1941. január 31-én, a népszámlálás időpontjában Magyarországnak a fegyverszüneti szerződésben megállapított területén, 9 319 992 lakos élt. Ez a szám az 1944. év végéig a népesség természetes szaporulata következtében mintegy 9 494 000-re emelkedett, és a polgári népesség háborús vérvesztesége nélkül az 1945. év végén nem maradt volna messze a 9,5 milliótól, bár az ebben az évben erősen fokozódó születéskiesés miatt minden valószínűség szerint az előző év végét nem érte volna teljesen el. Ezen az alapon a közel négyszázezer főnyi háborús emberveszteség leszámítása után a jelenlegi Magyarország lakosainak 1945. év végi számát legfeljebb 9,1 millióra lehetne becsülni. Tekintettel arra azonban, hogy ezt a veszteséget a menekültek, visszatelepülők igen jelentős száma talán felerészben is kiegyenlíthette, a mai országterület lakosságának teljes száma az 1945. év szilveszterén – ideértve a még haza nem tért hadifoglyokat, deportáltakat, elköltözötteket is – 9,3 millió körül lehetett, vagyis nagyban-egészben megegyezhetett az 1941. évi népszámláláskor megállapított lakosságszámmal. Az 1945. év végéig még haza nem tértek és a minden valószínűség szerint továbbra is külföldön maradók nélkül az ország lélekszáma az említett időpontban (1945. december 31.) 9 millió körül mozoghatott, illetőleg valamivel meghaladhatta a 9 milliót.

MÓD ALADÁR

Az újjáépítés gazdaságpolitikája

Társadalmi Szemle, 1. évf. (1946) 1. sz. 13–21.

Mód Aladár (1908. augusztus 20. – 1973. november 21.) 1945-ig Oszkó Aladár, történész, politikus. 1932-ben szerzett a budapesti egyetemen magyar-latin szakos tanári diplomát. Ebben az évben belépett az illegális kommunista pártba. Társadalomkritikai cikkei jelentek meg a Gondolat, a Szabad Szó, a Népszava hasábjain. 1932-ben baloldali röplapok terjesztése miatt 4 hónap vizsgálati fogságba került. 1941-ben a függetlenségi mozgalomban való részvételéért letartóztatták. 1943-ban jelent meg 400 év. Küzdelem az önálló Magyarorszáért című németellenes és a rendszert élesen kritizáló könyve, ami miatt börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után 1944 végén az újpesti partizáncsoport tagja lett. 1945-től az MKP Gazdasági Bizottságának titkára volt és újságíróként dolgozott a Szabad Nép számára. 1947-től az MKP KV Propaganda osztályának 1948-tól az MDP KV agitációs osztályának részlegvezetője lett. 1950 és 1953 között az MDP KV Agitációs és propaganda osztálya köznevelési csoportjának vezetője volt. Ezt követően elsősorban tudományos tevékenységet folytatott. 1954-től a budapesti egyetem tudományos szocializmus tanszékét vezette egyetemi tanárként, s ezzel párhuzamosan 1961-ig a TIT főtitkári tisztét is betöltötte. Elsősorban a baloldali társadalmi törekvések, a munkásmozgalom és a nemzeti függetlenség kérdéseivel foglalkozott, vizsgálta a nemzetfogalom változásait az ún. szocialista hazafiság témakörét.

Az újjáépítés gazdaságpolitikája című tanulmányában a második világháború befejezése után előállt helyzetet, a háborús károkat és a gazdaság helyreállításával kapcsolatos lépéseket foglalta össze, kiemelve az állami adminisztratív beavatkozás szerepét.

Magyarország Hitler utolsó csatlósaként került ki a háborúból. Ez azt is jelenti, hogy jóval többet veszítettünk, súlyosabb feltételek közt kell hozzáfognunk az újjáépítés feladataihoz, mint a szomszédos országok legtöbbjének. Budapest házainak 75%-a sérült meg, nem maradt egyetlen ép vasútvonalunk, 45 000 vagonunkból 7000 maradt meg használható állapotban, 25 000 vagonunk, 500 mozdonyunk, s 104 uszályunk van kinn Németországban. 168 000 tonnát tesz ki az elhurcolt különböző textil- és bőranyagok, szerszámgépek, gyógyszerek, postai- és vasúti felszerelési anyagok súlya. Ipari termelésünk a háború következtében teljesítőképességének 30–35%-át veszítette el, állatállományunk több mint 50 százaléka hiányzik. Az 1944. évi őszi hadjárat következtében a vetési munkákat csak részben lehetett elvégezni, a búza vetésterülete a csonka ország területén így 56 százalékkal a rozsé 47 százalékkal volt kisebb, mint az 1937–1938-as években. A kisebb vetésterületen a rosszabb művelés és a katasztrofális

szárazság következtében a holdankénti átlagos termés 38%-kal volt alacsonyabb, mint normális években. A búza terméseredménye így a trianoni Magyarországon elért átlagos 22 millió métermázsával szemben mindössze 6–8 millió métermázs volt. Ezek azok az adatok, melyek fő vonásokban mutatják azt a példátlanul súlyos gazdasági helyzetet, mellyel az új magyar demokráciának meg kell küzdenie.[...] Hogy eddig elért eredményeinket megtarthassuk és kiszélesíthessük, az ország egész gazdasági életére kiható gyors és erélyes rendszabályokra van szükség. A magyar demokrácia gazdasági újjáépítésének ma három, egymással szorosan összefüggő főkérdése van: 1. az infláció megfékezése, 2. a szén és az ipari termelés biztosítása és végül 3. az élelmezési válság megoldása.

Infláció

A felszabadulás után az új magyar demokrácia kifosztott országot és olyan feladatokat kapott örökül, melyeknél súlyosabbak még nem terheltek egyetlen magyar kormányt sem. A jóvátétel teljesítése, a közlekedés megindítása, a vasutak, hidak újjáépítése, az egész közigazgatási apparátus helyreállítása várt rá, s mindehhez üres állampénztárt talált. Az elindulásnál egyetlen út állt előtte nyitva: kénytelen volt bankjegykölcsönhöz, pénzszaporításhoz nyúlni. Ez azt jelentette, hogy a piacon rendelkezésre álló igen korlátozott, s csak lassan növekvő árumennyiséggel szemben egyre emelkedő pénzmennyiség került forgalomba. Minthogy pedig bizonyos árumennyiség közvetítésére bizonyos névérték mellett meghatározott pénzmennyiség szükséges, ha kétszerannyi pénzmennyiség áll rendelkezésre ugyanazon árumennyiség felvásárlására, ez elkerülhetetlenül az árak megkétszereződését vonja maga után. Sőt minthogy az inflációban senki sem akar magánál pénzt tartani, mindenki minden pénzzel azonnal árut keres, rendkívül meggyorsul a pénz forgási sebessége, ami még fokozza a forgalomban lévő pénzmennyiség áremelő hatását. [...]

Az államháztartás adatai:

	Kiadás (milliárd Ft)	Bevétel (milliárd Ft)	Hiány	
			(milliárd Ft)	(%)
1945. I. 1. – VI. 30.	4,5	0,5	4,0	88
VI. 1. – VIII. 31.	12,4	1,0	11,4	92
IX. 1. – XII. 31. előirányzat	111,9	9,8	102,1	91

A szeptemberi előirányzat a kiadásoknak mindössze 9%-ára volt költségvetési fedezetet, 91%-át a költségvetésnek, a hiányzó 102 milliárdot a kormány bankópréből lett volna kénytelen fedezni. Az előirányzat azonban figyelmen kívül hagyta, hogy a forgalomba dobott új és új milliárdok meggyorsítják az infláció tempóját s megsokszorozzák az állam költségvetési hiányát. Azóta ez már be is következett. November közepén a bankjegyforgalom meghaladta a 200 milliárdot, s a hónap utolsó hetében az emelkedés 54 milliárd volt, vagyis a forgalomban lévő bankjegyek negyedrésze egy hét alatt került kiadásra, ami az áremelkedés ugrásszerű meggyorsulását eredményezte.

November első hetében a létfenntartási index egy hét alatt 100 százalékkal, három hét alatt pedig több mint 300 százalékkal emelkedett, ami azt jelenti, hogy az infláció meggyorsulása következtében a bérek ismételt emelése ellenére is a fixfizetésű dolgozók tényleges vásárlóereje állandóan csökkent.

Az infláció elsősorban a fixkeresetű dolgozók tömegeit sújtja, de ma már az egész magyar demokrácia sorskérdése. A pénz teljes elértéktelenedése lehetetlenné teszi az élelmiszerek felvásárlását és ezzel a közellátás biztosítását. A súlyosbodó ellátási nehézségek egyre nagyobb zavarokat okoznak az üzemek munkájában. Lehetetlenné teszik a munkafegyelem helyreállítását és a teljesítmény normális színvonalra való emelését. Megbénítják legnagyobb és legfontosabb üzemeink, a bányák, a vasutak és nehézipari üzemek munkáját. A termelés visszaesése lehetetlenné teszi a parasztság ipari megsegítését, megakadályozza a mezőgazdasági felszerelés annyira szükséges felújítását és kiegészítését. A kis és középiparban dolgozók tízezrei nyersanyag, a kis-kereskedők áru, munka, kereset és életlehetőség nélkül maradnak. [...]

A demokráciának önjelétől kell felvennie a küzdelmet az infláció ellen, mely összes eddigi eredményeit elsöpréssel fenyegeti. Az infláció megfékezése két alapvető feladatot ró a kormányra: egyrészt az állami bevételek emelésével és a kiadások csökkentésével korlátozni kell a költségvetési hiányt és ezzel a bankóprés inflációs kényszerét, másrészt a termelés emelésével kell fokozni a teherbíró képességet és előteremteni azt, amit a háború elpusztított

A termelés

Ipari üzemeink az angol bombázások, a háborús pusztulás és leszerelések következtében súlyos veszteségeket szenvedtek. A magyar ipar azonban így is igen komoly teljesítőképességgel rendelkezik, s a pillanatnyi feladat csupán az, hogy legalább a meglévő kapacitást kihasználjuk. A magyar ipari munkásság a felszabadítást követő hónapokban rendkívüli nélkülözések közt, páratlan áldozatkészséggel fogott hozzá az üzemek helyreállításához és a termelés megindításához. Munkájának eredményeképp a termelés az üzemekben megindult, s júniusban már az 1943-as csúcsteljesítménynek mintegy 25–27 százalékát, július folyamán 30–33 százalékát érte el. A termelés november közepéig emelkedő tendenciát mutatott s a teljesítőképesség még nagyobb arányú kihasználását csak a munkaerő- és nyersanyaghiány akadályozta. A munkáslétszám júliustól szeptemberig 195 000-ről 234 000-re emelkedett, de még így is messze elmaradt az utolsó háborúelőtti esztendő munkáslétszámától. Úgy a munkaerő-, mint a nyersanyaghiány terén komoly segítséget nyújt a Szovjetunió részint a hadifoglyok hazabocsátásával, részint a szovjet–magyar kereskedelmi egyezmény keretében igen fontos nyersanyagok szállításával. A termelés további emelkedésének azonban újabb igen komoly akadálya van: az egyre katasztrofálisabbá váló szénhiány a teljes megbénulással fenyegeti az alig megindult termelést. [...]

Az ország széntermelése a háborút megelőző és a háborús években egyaránt állandó emelkedést mutatott. Az ipar növekvő energiaszükségletének mindnagyobb részét tudta fedezni a hazai termelés emelésével. Az Iparügyi Minisztérium 1945. VIII. 15.

– XII. 31. időre mindent összevéve 4 millió tonnára becsülte az ország szükségletét. Ezzel szemben szeptember közepén napi 16 000 tonnás termelés alapján a várható havi eredmény 350–400 000 tonna volt, azaz a 4 millió tonnás előirányzat helyett csupán 1 600 000 tonna. Ez azt jelenti, hogy a közlekedésen, a villamos erőműveken és a jóvátételen kívül sem az ipar, sem a háztartások számára szén nem jut, azaz, ha nem sikerül a termelést jelentős mértékben fokozni, úgy a tél folyamán az egész országban elkerülhetetlenül megáll a termelő munka, megáll az ipar, megáll az élet. Mindezt hivatalos tényezők már szeptember közepén megállapították. Foglalkoztak a széntermelés biztosításának feltételeivel, s kiosztották az elvégzendő feladatokat. A feladatok kiosztása azonban természetesen nem elég, s a termelés nemhogy emelkedett, hanem november folyamán tovább süllyedt, s a süllyedést csak december folyamán váltotta fel újra a termelés emelkedése.

A bányászathoz szükséges különböző külföldi segédanyagok, bányafa, robbanóanyag, kenőolaj beszerzése tekintetében meglévő nehézségek mellett a szénválságnak két főforrása van: a bányatulajdon bizonytalansága és az élelmezés elégtelensége. Az eddigi bányatulajdonosok a szükséges beruházásokat nem teljesítették, új feltárásokat nem végeztek, nem gondoskodtak a szükséges segédanyagok megszerzéséről, nem gondoskodtak a munkásság élelmezésének elősegítéséről és megszervezéséről. A beruházások elmaradása miatt rosszabbodnak a termelési feltételek, és az elégtelen élelmezés következtében esett vissza harmadára, negyedére az eddigi teljesítmény. A szénkrízis megoldásának két legfőbb követelménye tehát a bányák államosítása és a bányászok ellátásának a biztosítása. [...]

Az élelmezés

A háború és a közel négy hónapos katasztrofális szárazság következtében Magyarország ez évi búzatermése, a közzétett becslések szerint, az 1937–1938. évi átlagos 22 millió q-val szemben mindössze 6 millió q. Ennek alapján az ország kenyérgabona hiánya mintegy 10 millió q-ra becsülhető. A becslés lehet túlzott, de ha a valóságos helyzet jobb is, nem kétséges, hogy normális fogyasztást véve alapul, a búza, rozs és árpa együttes eredménye még a 4 milliónyi mezőgazdasági népesség vetőmag és háztartási szükségletét sem fedezi, vagyis az idén télen nemcsak a városi, hanem az őstermelő lakosság egy része is kukoricát lesz kénytelen fogyasztani. 4 millió ellátatlant véve számításba, ezek évi gabonaszükséglete 4,5 millió q-ra becsülhető. Kötelező beszolgáltatásból és adógabonából egymillió, vámórlési díjakból további egymillió q-ra számít a közellátás. A 2,5 millió q gabonahiány egy részét ipari csereakció útján lehet csökkenteni, nagyobb részét azonban kukoricával és különböző pótlanyagok keverésével kell majd pótolni, amire a 18 millió q kukoricatermés nyújt fedezetet.

A kenyér után a zsír és a burgonya a népélelmezés legfontosabb alapanyaga. A helyzet itt a következő: A sertésállományban elszenvedett veszteséget kb. 70%-ra becsülik. Bár a helyzet ennél kétségkívül jobb, még sem számíthatunk arra, hogy a jelenleg 400 000 darabra becsült hizódisznból biztosítani lehessen az ellátatlanok zsiradékszükségletét. A zsírellátás legfontosabb bázisát, az 1 millió q-ra becsült napraforgómag

termésből sajtolható 200 000 q és az 5–6 millió q tengeri csíráatlanítása útján kapható 80–100 000 q olaj alkotja. Ehhez hozzászámítva a vágások után kötelező beszolgáltatásból várt 35 000 és a 4–500 vagon alföldi baromfi után várt 7–8000 q zsírt, a várható 333 000 q összes zsiradékból leszámítva a Vörös Hadsereg ellátására szükséges mennyiséget 4 millió ellátatlan számára havi 1,5 kg zsiradékot tudna biztosítani a közellátás. A 20 millió q jó közepes burgonyatermésből levéve a burgonyatermelők mintegy 14 millió q háztartási és vetőmagszükségletét, valamint 2 millió q ipari szükségletet, az ellátatlanok számára fennmaradó 4 millió q-ból havi 7 és fél kg. jutna egy-egy ellátatlanra.

Még a kétségkívül alacsonyra becsült terméseredmények is legalább minimális ellátásra fedezetet nyújtanak. Ennek ellenére a közellátás eddigelé nemhogy a 4 millió ellátatlan, de még a legfontosabb üzemek, bányák és a közlekedés dolgozóinak minimális ellátását sem tudta biztosítani. Ennek oka részben a beszolgáltatás elégtelenségében, részben az elosztás tervszerűtlenségében rejlik.

A közellátás a jelen helyzetben nem vállalkozhat mindenkire kiterjedő egységes ellátásra, hanem elsősorban a legfontosabb rétegek ellátását kell biztosítani. Hatósági élelmiszer ellátásban csak a valóban dolgozóknak szabad részesülnie, a feketézöktől, munkátlanoktól, foglalkozásnélküliektől meg kell vonni a közellátást, s az ellátottak sorában is szigorúbb osztályozást kell keresztyülvinni. Budapesten szeptemberben 1 400 000 kenyérjegyet osztottak ki, ebből 162 000 volt a nehéz testi munkásoké és 208 000 az egyéb munkásoké, azaz 370 000 fő részesült munkásellátásban, jóllehet Budapesten és környékén ebben az időben az üzemekben, a vasútnál és a közlekedésnél ennek a létszámnak még csak nem is fele, hanem csupán 150 000 munkás dolgozott. A közlekedési és ipari kulcsvállalatoknál foglalkoztatott munkások és tisztviselők száma családtagjaikkal együtt 650 000-re tehető. A közellátás minimális kenyéradagon kívül nem vállalkozhat 4 millió fő megfelelő ellátására, hanem elsősorban és mindenképp 650 000 fő ellátásáról kell gondoskodnia, s csak azután kerülhet sor a lehetőségek arányában további közellátásra. Az első lépések ebben az irányban már megtörténtek.

A meglévő szükös készletek elosztásának megszervezése mellett elsődleges feladat magának a beszolgáltatásnak a rendezése. [...] Igen megnehezítette a terményfelvásárlást a közellátás alacsony ármegállapítása és a vásárláshoz szükséges hitelek késedelmes folyósítása. Kirívó példája volt ennek az olajos magvak ármegállapítása. A nyárközepén 700 pengőben megállapított mázsánkénti árat hónapokon keresztül nem emelték s a termelőktől akkor is annyiért várták a beszolgáltatást, mikor egy liter olaj ára már 20 000 pengő fölé emelkedett. Misem természetesebb, mint hogy az illetékes szervek ilyen körülmények között vagy egyáltalán nem, vagy csak igen kis mennyiségben tudtak felvásárolni. [...]

A szükségleteket pontosan meg kell állapítani és a szükséges mennyiségeket megynként, járasonként és községenként ki kell vetni. A készleteket el kell kobozni azoktól, akik nem teljesítik a kötelező beszolgáltatást. A beszolgáltatott élelmiszer méltányos árát az államnak készpénzben azonnal meg kell fizetnie és a beszolgáltató községnek, ha nem is az egész beszolgáltatott mennyiség értékéért, de előre

meghatározott arányban iparcikket, sót, petróleumot, dohányt, textilárut, stb. kell juttatni. Szigorúan felelősségre kell vonni főispántól lefelé minden közhivatalnokot, aki a rendeletek végrehajtását szabotálják. Ezek az intézkedések kétségkívül áldozatot követelnek a parasztságtól. A parasztságnak azonban meg kell értenie, hogy a rendkívüli intézkedések a rendkívüli helyzet következményei, s a termelés fenntartásának lehetővé tétele az ő érdeke is, mert az ipari munkás csak így segíthet a falu dolgozóinak.

Jövőre ilyen mérvű intézkedésekre előreláthatólag már nem lesz szükség. A felszántott és bevetett terület idén meghaladta a tavalyi szántás és vetés területét és az 1931–1938. évek átlagának közel 75%-át, hárommillió holdat ért el. E területen holdanként 7 mázsás közepes termést véve is számításba, 20–22 millió mázsa gabonára számíthatunk, amiből már az egész lakosság megfelelő ellátását biztosítani lehet. A legfontosabb rétegek ellátásához még szükség lesz ugyan beszolgáltatásra, terményadóra, de erre elég lesz az egyszeri, a gazda földjének nagyságával fokozatosan emelkedő terményadó. Ha az adó nem a termés, hanem a föld nagyságától fog függni, s a több termés egésze fölött a gazda rendelkezhet, úgy föltehető, hogy a gazdák az eddiginél jobban fognak a termelés javítására, a nagyobb eredményre törekedni.

Az MDP Központi Vezetősége és a Minisztertanács határozata a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről – Hegedűs András előadói beszéde a KV 1953. december 19-i ülésén

Budapest, 1954, Szikra. 9–16.

A kiadvány első része Hegedűs András előadói beszédét tartalmazza, amit az MDP Központi Vezetősége 1953. december 19-i ülésén tartott a mezőgazdaságban jelentkező problémák megoldásával és a mezőgazdasági termelés fokozásával kapcsolatban. A anyag másik része az MDP Központi Vezetősége és a Minisztertanács által elfogadott határozat a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről, a korábbi években elkövetett hibák, torzulások kijavításáról, az ehhez szükséges szemléletváltásról, jogszabályi, szervezeti és technológiai változtatásokról.

Mindezek következtében meg kell állapítanunk, hogy mezőgazdasági termelésünk, beleértve a növénytermelést és az állattenyésztést is, alacsony színvonalon áll, és jelenlegi helyzetében nem képes megfelelően kielégíteni népünk egyre növekvő szükségleteit. A mezőgazdasági termelés elmaradottságának egyik legfőbb oka az, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésére irányuló politikában, különösen a középparasztkérdésben hibákat követtünk el.

Elhanyagoltuk az egyénileg gazdálkodó parasztok támogatását, jóllehet az ő kezükben van jelenleg is a szántóterület több mint 60 százaléka. Ahelyett, hogy szélesítettük volna az egyénileg gazdálkodó dolgozó paraszttal a termelési kapcsolatokat,

leszűkítettük azokat. A gépállomásokon egészen 1953 júniusáig olyan bérrendszer volt érvényben, amely szinte lehetetlenné tette, hogy a gépállomások az egyénileg gazdálkodóknak dolgozzanak. 1952-ben a gépállomások mindössze 47 000 normálholdnak megfelelő talajmunkát végeztek az egyénileg gazdálkodóknak. 1953 őszén, a kedvezőbb feltételek mellett ez a talajmunka már 300 000 normálholdra emelkedett, ami azonban még mindig nagyon kevés a szükséglethez képest. Műtrágyát az egyénileg gazdálkodók csak a szerződéses termelés keretében kaptak.

E téren a Földművelésügyi Minisztérium és a Központi Vezetőség Mezőgazdasági Osztálya is komoly hibát követett el. A Földművelésügyi Minisztérium az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztnak termelésének támogatására nagyon kevés érdemleges intézkedést tett, a Központi Vezetőség Mezőgazdasági Osztálya pedig elmulasztotta feltárni a párt Központi Vezetősége előtt azt a súlyos helyzetet, amibe az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztnak termelése került. [...]

Az elmúlt évek nagy eredménye az, hogy a dolgozó parasztság százalécai megindultak a szövetkezés útján, és ennek folytán jelenleg 4 677 szövetkezetünk van, 263 070 taggal. Kezükben van az ország szántóterületének mintegy 20 százaléka. A termelősövetkezeteken kívül mintegy 500 állami gazdaság alakult, amelyekhez az ország szántóterületének 13 százaléka tartozik. Ennek a fejlődésnek a mezőgazdaság egész jövője és a szocializmus építése szempontjából nagy jelentősége van. Bár a kisüzemű gazdálkodás lehetőségei mezőgazdaságunkban még koránt sincsenek teljesen kimerítve; a nagyüzemű gazdálkodás, mégpedig a szövetkezeti nagyüzemű gazdálkodás a fő útja annak, hogy teljesen felszámoljuk mezőgazdaságunk elmaradását az ipartól, s megteremtjük a kizsákmányolástól mentes, jómódú falusi életet. [...]

Ahhoz, hogy államunk a dolgozó parasztságnak és a termelősövetkezeteknek termelési színvonaluk növeléséhez nagyobb segítséget adhasson, át kell csoportosítanunk beruházásainkat. Az elmúlt három évben a mezőgazdaságba - beleértve az 1952. évet is – milliárd forintot ruháztunk be. Ezt az elkövetkező három évben két és félszeresére kell emelni, és csupán állami eszközökből mintegy 12–13 milliárd forintot kell fordítani a mezőgazdasági termelés fejlesztésére.

A mezőgazdasági beruházások növelésével, az országos beruházások átcsoportosításával elsősorban meg kell gyorsítani a mezőgazdaság gépesítését, mert enélkül a földművelés színvonalának emelése lehetetlen. 18 000 új traktort kell adni a mezőgazdaságnak, és ezzel traktorállományát mintegy 30 000-re, azaz a jelenleginek több mint kétszeresére kell emelni.

A beruházásoknak az iparon belül történő átcsoportosításával műtrágyagyártásunkat úgy kell fejleszteni, hogy a mezőgazdaság az 1956. évben 600 000 tonna műtrágyát használhasson fel. Ez háromszor annyi, mint amennyi az 1953. évben, és nyolcszor annyi, mint amennyit a nagybirtokos Magyarországon 1939-ben felhasználtak.

A következő három év alatt a mezőgazdasági beruházások emelésével az öntözött területeket újabb 160 000 kat. holddal kell növelni. Ez kerekén tízszerese annak, amennyit 1934-ben összesen öntöztek a nagybirtokos Magyarországon.

Az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztnak és a termelősövetkezeteknek

nagyarányú támogatást kell nyújtani ahhoz, hogy gyengeminőségű földjeiket megjavítsák. Segíteni kell továbbá gyümölcsösök és szőlők telepítését; erre a célra az elkövetkező három évben csak állami eszközökből 372 millió forintot kell fordítani.

Nagy összegeket kell fordítani a rétek és legelők megjavítását, beleértve nemcsak azokat a réteket és legelőket, amelyeket a termelészövetkezetek kezében vannak, hanem a községi legelőket is.

Segíteni kell a termelészövetkezeteket istállókés silók építésében, az állattenyésztéssel kapcsolatos három év alatt munkák gépesítésében. Az elkövetkező három év alatt állami eszközökből csak silók építésére 306 millió forintot kell fordítani. Az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztokat is segíteni kell a silógépekben. Erre a célra hitelt kell számunkra biztosítani.

Jelentős állami támogatást kell nyújtani a mezőgazdasági termelés általános színvonalának emelését szolgáló intézkedések végrehajtásához. Így állami támogatással kell megvalósítani a minőségi vetőmagvak cseréjének kiterjesztését, a heteróziskukorica elterjesztését, a dolgozó parasztok és termelészövetkezetek ellátását jó minőségű apaállatokkal.

A népgazdasági beruházások átcsoportosítása, a mezőgazdasági termelés fokozott állami támogatása széleskörű termelési kapcsolatokat hoz létre a város és a falu között, kedvező feltételeket teremt mind az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztok, mind a termelészövetkezetek és állami gazdaságok számára termésátlaguk gyors emelésére, állattenyésztésük gyors fejlesztésére.

A mezőgazdasági termelés fejlesztéséhez nyújtott termelési segítség mellett igen nagy jelentősége van a város és a falu közti áruforgalmi kapcsolatok egészséges alakulásának is. A mezőgazdasági termelés elmaradottságához hozzájárult az is, hogy az elmúlt években ezek a kapcsolatok nemcsak, hogy nem erősödtek, hanem szűkebb térre szorultak. Emiatt mind a dolgozó parasztok, mind a termelészövetkezeti tagok érdekeltsége erősen csökkent a mezőgazdasági termelés fokozásában.

Az áruforgalmi kapcsolatokat és a termelés fokozásában való érdekeltséget csökkentette a begyűjtési rendszer túlfeszítettsége. Emellett begyűjtési szerveink gyakran megsértették a törvényességet, és sokszor előfordult, hogy olyanoktól vettek igénybe terményeket, akik beadási kötelezettségüket már teljesítették.

Mindez – a szabadforgalmat korlátozó intézkedésekkel együtt – megakadályozta azt, hogy a dolgozó parasztság jelentős mennyiségű terméket tudjon a szabadpiacra vinni, ami csökkentette a dolgozó parasztok és termelészövetkezetek érdekeltségét a termésátlagok fokozásában. Egyben növelte a központi készletből ellátottak számát, és odavezetett, hogy a szabadforgalom kifejlesztése helyett még egészen kis falvakat is központi készletekből láttunk el zsírral, kenyérrel, hússal.

Pártunk Központi Vezetősége és a kormány eddigi határozatai már sokat javítottak ezen a helyzeten. A begyűjtési kötelezettség háromévi időtartamra történt megállapítása, és átlagban mintegy 10–35 százalékos csökkentése, növelte a dolgozó parasztság termelési biztonságát, és termelési kedvét. Már jelenleg is észrevehetően szélesedik a szabadforgalom, ennek következtében javul a dolgozók ellátottsága. Párt- és

tanácsszerveinknek segíteniük kell abban, hogy egészséges áruforgalmi kapcsolatok bontakozzanak ki a város és a falu között, és gondoskodniuk kell arról, hogy beadási kötelezettsége teljesítése után mindenki szabadon vihesse termékeit piacra. A város és a falu közötti áruforgalmi kapcsolatok egészséges fejlesztésében nagy szerepe van a falu ellátásának megfelelő árucikkkel. Az elmúlt években ezen a téren jelentkező hibák, hátrányosan éreztették hatásukat a mezőgazdasági termelésben, részben azért, mert a dolgozó parasztok termelési kedve csökkent a falu iparcikkkel való gyenge ellátottsága miatt, részben azért, mert sokszor hiányoztak a mezőgazdasági termeléshez szükséges legalapvetőbb cikkek, mint a kéziszerszámok, növényvédő szerek (például a rézgálic) vagy a kocsikenőcs.

A város és a falu közötti egészséges áruforgalom kifejllesztése érdekében iparunknak és belkereskedelmi szerveinknek feltétlenül gondoskodniuk kell arról, hogy a falut kielégítő mértékben lássák el megfelelő iparcikkkel. Ez ugyanis növeli a termelési kedvet, és ugyanakkor a termelés számára nélkülözhetetlen árukat is biztosítja.

LÁNYI KAMILLA

Hozzászólás Nagy Tamás: A nemzeti jövedelem termelése és felhasználása című cikkéhez (Kézirat 1956 tavaszáról)

In: Hegedűs B. András – Rainer M. János (szerk.): A Petőfi-kör vitái, hiteles jegyzőkönyv alapján I. köt. Két közgazdasági vita.
Budapest, 1989, Kelenföld – ELTE. 173–178.

Lányi Kamilla (1929–2006) közgazdász, Budapesten a Lónyai utcai Református Gimnáziumban tanult. 1947. önképzőköri szociográfiai kutatást folytatott Büdsszentmihályon. 1948-ban újságíróként dolgozott a Szabad Nép és a Magyar Nap munkatársa volt. 1948 novemberétől 1953-ig Moszkvában folytatott egyetemi tanulmányokat, de gyakran hazalátogatott. Hazatérve a Belkereskedelmi Minisztériumban helyezkedett el. Részt vett a Petőfi kör által szervezett gazdasági vitákon. 1956 után demonstrációként nem lépett be az MSZMP-be. Elveszítette állását, évekig alkalmi munkákból élt. 1959 és 1963 között a Kálvin téri nagyáruházban dolgozott adminisztrátorként. 1963-ban állást ajánlott neki a Kereskedelmi Kamaránál, az ott dolgozó szakemberekkel alakult meg 1964-ben a konjunktúra és Piackutató Intézet. Ebben az időszakban elsősorban az átfogó gazdasági rendszerek, illetve a mezőgazdaság kérdéseivel foglalkozott. Közreműködött az 1968-as gazdasági reform kidolgozásában. Az 1980-as években ő készítette az intézet éves konjunktúrajelentéseit.

A Petőfi kör vitái során a Hozzászólás Nagy Tamás: A nemzeti jövedelem termelése és felhasználása című cikkéhez címen megtartott felszólalása Nagy Tamás

közgazdász egy korábbi írásával vitatkozva valójában az 1. ötéves terv gazdasági szerkezet torzító és életszínvonal rontó hatásait kritizálja és a Nagy Imre által 1953-ban elkezdett reformfolyamat leállítását.

Meg kell jegyezni, Nagy Tamás annyira az 1949–1953-as évek és az 1955 óta eltelt időszak gazdaságpolitikájának fenntartás nélküli igazolását tartja feladatának, hogy még arra sem képes, amit pedig a jobb közgazdászok az elmúlt 10–15 évben is megtettek, hogy legalább „hozzászóljon”, „kiegészítsen” vagy bármiféle részletkérdésben is bíráljon. S mivel fő feladatának azt tartja, hogy megmagyarázza azt, ami tudományosan és gyakorlatilag egyaránt tarthatatlan, igazolja azt, amit nemcsak a tömegek, de érvényes párthatározatok is régen elvetettek, szükségszerűen a hamisítások, tudós számára különösen méltatlan, útjára lép.

Nagy Tamás cikkében a dolgozók jövedelmének alakulását 1949 és 1955 között úgy ábrázolja, mintha a dolgozók jövedelme állandóan emelkedett volna „bár nem kielégítően és egyenletesen”. Ugyanakkor a Központi Vezetőség 1953. júniusi határozata – aki annakidején bepillantatható e soha közzé nem tett határozatba, emlékezhetik – megállapította, hogy az első ötéves terv idején a bérből és fizetésből élők életszínvonala nem növekedett, hanem csökkent. Tekintettel arra, hogy nem közvetett juttatások csökkenéséről volt szó (azok emelkedtek), maguk a reálbérek is csökkentek. Mindenki tudja saját tapasztalatából is, hogy az 1949–1951-es években az élelmiszerek és az iparcikkek árai rohamosan nőttek, és a bérek 1951. decemberi rögzítése átlagosan mintegy 6%-kal maradt el az árak emelkedése mögött. Mindehhez 1953-ig új adónemek bevezetése (1%-os jövedelmi adó, gyermektelenségi adó), a békekölcsönök felemelése járult. A júniusi határozatok nyomán erőteljes intézkedések történtek a reálbérek növelésére, elsősorban az élelmiszerek és az iparcikkek fogyasztói árainak leszállítása, a békekölcsön jegyzés normáinak csökkentése útján. Ez a két intézkedés egymagában évente mintegy kétmilliárd forint megtakarítást jelentett a dolgozóknak. Többféle ok folytán azonban az 1953/54. évi árleszállításokból 1955 végéig lényegében csak az élelmiszerek és a háztartási vegyi cikkek (szappan stb.) árai bizonyultak tartósaknak. A szabadpiaci árak is emelkedtek. S mi történt 1955-ben? A normarendezés a munkások számára mintegy 18%-os nem átmeneti bércsökkenést eredményezett, bevezették a nyugdíjjáruelékot, a békekölcsönök összege 1953-hoz képest majdnem megháromszorozódott. Az élelmiszerek (az alapvetőek is) és az iparcikkek minősége lényegesen romlott. 1955 végén a munkások és alkalmazottak lényegesen rosszabbul éltek, mint 1953 második felében. H a Nagy Tamás mindezeket a nyilvánvaló tényeket megpróbálja elkenni s letagadni, nyilván azért teszi, hogy visszamenőleg és előre igazoljon minden olyan gazdaságpolitikát, mely nem vet számot a dolgozók jogos anyagi igényeivel. Nagy Tamás ezt a feltételezést helyben be is igazolja. Azt mondja cikkében: „A felhalmozási alap azonban természetesen csak addig a határig növelhető, amíg nem veszélyezteti az életszínvonal jelenlegi növekedését. A helyes arányok kialakításakor körültekintően mérlegelni kell az elért életszínvonalat.” Ehhez nincs mit hozzáfűzni. Mindenesetre a dolgozóknak, amikor megvitatják a második ötéves

tervet és megteszik javaslataikat, nem az elért életszínvonalból és nem annak jelenlegi növekedéséből kell kiindulniuk, hanem az elengedhetetlen életszínvonalból, annak szükséges növekedéséből, s ezt a tényezőt feltétlenül mérlegelni fogják a fogyasztás és a felhalmozás arányainak kialakításánál.

Az 1953 júniusa előtt elkövetett hibák palástolgatását, sőt igazolását szolgálja Nagy Tamás akkor is, amikor cikkében a parasztságnak a városba özönlését 1950 és 1953 között teljes egészében pozitív folyamatként állítja be, és úgy értékeli, mint aminek nyomán növekedett az ipari termelés, a nemzeti jövedelem, a munka termelékenység stb. Arról már megfeledeznek, hogy ebben az időszakban csökkent a legfontosabb termények vetésterülete. Ebben, a földben szegény országban parlagon maradtak a szántóföldek, a parasztok menekültek a városba a faluból, ahol nem volt többet értelme a munkának. Jellemző egyébként, hogy a kérdés elkenése érdekében Nagy Tamás arról közöl számszerű adatot, hogy 1949-től 1954 végéig hány paraszt ment a mezőgazdaságból az iparba, holott tudvalevő, hogy 1949-ben az ipar nem a parasztok, hanem elsősorban a városi munkanélküliek sorából fedezte új munkaerő-szükségletét, 1954-ben pedig a megtett intézkedések nyomán megindult a parasztok visszaáramlása a faluba, s ezek száma az adott évben nagyobb volt a faluról távozottak számánál.

A hamisítások harmadik csoportjába tartoznak Nagy Tamásnak azok az állításai, melyek az 1953 júniusa és 1955 márciusa közötti időszakot, mint az általános hanyatlás korát állítják be, ezzel szemben mintha 1955 márciusa óta általános fellendülés következett volna. Nagy Tamás még csak nem is próbál érvelni állításainak igazsága mellett. Megelégszik helyette agyoncsépeelt szólammal az ipar 1954. évi „egy helyben topogásáról”, a jobboldali elhajlásról stb. Nagy Tamás úgy tesz, mintha nem tudná, hogy a nehézipar elsődleges fejlődésének kérdését korunkra, a technika forradalmának korára vonatkozóan sem 1953 előtt, sem azóta senki tudományos igénnyel nem vetette fel, nem fejtette ki, hogy ennek a kérdésnek a vizsgálatával, mint annyi mással még közgazdászaink ma is adósak. De visszatérve a cikk nem tudományos vágányára: lehet-e egy helyben topogásról beszélni egyetlen év vonatkozásában. Főként olyan év vonatkozásában, amelyik évben óriási átcsoportosításokat kellett végrehajtani az egész iparban, s ráadásul ezeket az átcsoportosításokat egyesek igyekeztek elszabotálni vagy a lehető legrosszabbul, legdrágábban megoldani. Am i pedig az 1955. évet illeti, mindenki tudja, hogy ekkor új üzemek léptek be a termelésbe, melyek az előző évben még nem dolgoztak, s a munka termelékenységének növekedése részben ezek belépésének, nagyobbrészt pedig a bérek csökkentésének (normarendezéseknek) tudható be, mivel nálunk a száz forint kifizetett munkabérré eső termelési értéket tekintik a munkatermelékenység mutatójának. Az 1955. évi növekvő termelésben kétségkívül szerepet játszott az ipar átállásának befejezése is: az üzemek már elsajátították az új cikkek termelését. De hogy jó vastag legyen a dolog, Nagy Tamás egy oldalcsellel még az 1954-ben áldozatok árán végrehajtott átállást is az 1955. év eredményei között sorolja fel. A Szabad Nép olvasói emlékezőtehetségének határa azonban nem 1955 márciusa. Egyébiránt, ami a termelés és a munka termelékenysége növekedésének kérdését illeti, Nagy Tamásnak tudnia illenék – amire pedig a Központi Vezetőség

novemberi határozatában is van utalás – hogy tudniillik ez nem valami jobb- vagy baloldali elhajlással eldönthető kérdés: a meglévő termelő berendezésekkel felújítás nélkül, új, termelékenyebb gépek és berendezések beállítása nélkül meglévő üzemeinkben nem növekedhetik tovább a termelés, sőt ellenkezőleg, csökkennie kellene.

A következő hamisítás – bár a tudományos hamisítások kategóriájába tartozik, viszont a jelenlegi gazdaságpolitika igazolását szolgálja, tehát itt kell tárgyalnunk – abban áll, hogy Nagy Tamás a kötelező beadást afféle egyetemes gazdasági kategóriaként kezeli, mely az adó fizetésén kívül az egyetlen lehetséges formája a parasztság részéről a közös társadalmi kiadások fedezéséhez való hozzá járulásnak. Nagy Tamás tudós létére fel sem veti azt a kérdést, hogy olyan rég óta árutermelő mezőgazdaságban, mint a miénk, elképzelhető lenne a megtermelt értéktöbblet egy része lefőlözésének az ártermelő jelleghez jobban igazodó, kevésbé feudális ízű, a parasztság számára kevésbé terhes, intenzív mezőgazdasági kultúra kialakulását kevésbé fékező formája is, mint a kötelező beadás, mely egyelőre a mezőgazdaság elmaradottsága konzerválójának szerepét tölti be. Tekintettel azonban arra, hogy egy idő óta nálunk divat a kötelező beadást gazdasági törvényként tisztelni, Nagy Tamás nem átallja a tudományos igazság pecsétjét is rásütni erre az intézményre, s ekként – mint a közgazdasági tudomány legutolsó szavát – vénsni az emberek fejébe. A z ilyen állításoknak az a céljuk, hogy meggyőzzék a munkásokat: mindenfajta gazdaságpolitika, mely jobban figyelembe veszi a magyar mezőgazdaság tényleges helyzetét, a dolgozó parasztság megalapozott kívánságait, a város kiéheztetésére, a munkások és alkalmazottak életszínvonalának csökkenésére vezetne. Ez a káros szemlélet csak azt eredményezheti, hogy tovább mélyülnek az ellentétek a város és a falu, a munkásság és a parasztság között, a mezőgazdaság erőszakolt természetes jellege pedig még sokáig fékezni fogja az ipar fejlődését.

Az iskolák államosítása

Budapest, 1948, VKM. 9–14.

A nem állami fenntartású iskolák államosítását az 1948. évi XXXIII. t. c. mondta ki. A törvény az új fenntartó számára kedvező módon szabályozta a vagyoni jogi kérdéseket, illetve az iskolai személyzetet, tanítókat, tanárokat is állami szolgálatba vette át. A törvényjavaslat indoklását 1948. június 15-én a vallás- és közoktatásügyi miniszter, Ortutay Gyula ismertette az országgyűlési képviselőkkel. Az indoklás részben az intézkedés általános európai, polgári jellegét hangsúlyozta, másrészt az iskolarendszer és az oktatás átfogó fejlesztése előfeltételeként tüntette fel.

Az iskolák államosítása című kötet közölte a parlamenti vitában elhangzott felszólalásokat, valamint az Országos Pedagógus Nagygyűlés legfontosabb hozzászólásait. A válogatás azonban szelektív, csak az alapvetően támogató megnyilvánulások kerültek be a kötetbe.

Az államnak az a joga, hogy a köznevelés egészét kezében tartsa, a gazdasági és társadalmi fejlődés szükségszerű következménye. Hazánkban éppúgy, mint egész Európában a köznevelés évszázadokon keresztül az egyháznak kezében volt, de a tizennyolcadik században már nálunk is felismerték, hogy az iskolai nevelés az állam feladata, s felvilágosodásunk néhány jelentős egyéniségének, közöttük Kazinczy Ferencnek közreműködésével jelentős kísérlet történt az egyháznak a köznevelés terén elfoglalt egyeduralmi helyzetének megingatására. A további fejlődést a francia forradalom eseményeit követő feudális reakciók nálunk azonban meglassította, úgyhogy a szabadságharcunkat megelőző évtizedekben köznevelésünk intézményei ténylegesen még az egyházak irányítása mellett működtek. A polgárság forradalmi mozgalmi ekkor már mindenütt követelték az államnak azt a jogot, hogy a közneveléskérdéseit saját szempontjai szerint rendezhesse, s ott, ahol a polgári forradalom győzelmet aratott, előbb-utóbb meg is történt a köznevelés kérdéseinek az állam hatáskörébe való utalása. Ez a fejlődés szorosan összefügg a polgárság uradalomra jutásával kialakult új gazdasági és társadalmi renddel. Ennek már csak hatalma megszilárdítása végett is érdeke volt, hogy minden állampolgár számára megteremtse a művelődés lehetőségeit, s ez által biztosítsa az állampolgári jogok gyakorlását. Az új szükségleteket az egyházak nem voltak képesek kielégíteni, iskoláik jó része egyébként is, hogy Eötvös szavaival szóljunk, „a felsőbb osztályok pártolására volt számítva” s így az egyházi iskolák hagyományos rendszere mellett ott is kialakult az állami jellegű iskolák hálózata, ahol az egyháznak és az államnak a polgári liberalizmus által követelt szétválasztása ténylegesen nem következett be. [...]

Köznevelésünk szétziláltsága elsősorban a felszabadulás óta új útra tért művelődéspolitikánk legjelentősebb intézményének, az általános iskolának megvalósítást akadályozza. Az általános iskola célja, mint jól ismeretes, az, hogy a tanulót egységes, alapvető, nemzeti műveltséghez juttassa, minden irányú továbbnevelésre és önnevelésre képessé tegye és közösségi életünk tudatos és erkölcsös tagjává nevelje. E feladat megnyugtató elvégzése nem lehet közömbös a magyar népi demokrácia számára, hiszen a népi demokráciák lakosai nem az államhatalomnak alárendelt „alattvalók”, hanem az állam teljes jogú tagjai, akiknek részt kell venniük az állami élet számos jelentős gazdasági és politikai megnyilvánulásában. A megfelelő műveltség megszerzéséhez ezen felül az állam lakosainak demokráciánk lényegéből fakadó jogunk van, az államnak tehát nemcsak érdeke, kötelessége is, hogy minden lakosának módot adjon képességeinek és hajlamainak megfelelő műveltség elnyerésére. Ez a műveltség azonban az egyén számára csak lehet igazán értékes, ha lehetővé teszi a közösség életébe való zavartalan beilleszkedést és a közösség céljainak vállalását. Más szóval ez azt jelenti, hogy a gazdasági és társadalmi életünk tervszerű megszervezésével felépülő új célok nevelési rendszerünkre egyre több olyan feladatot hárítanak, amelyek csak egységes terv és irányítás mellett oldhatók meg. A tapasztalat máris azt mutatja, hogy e feladatok megoldásának a nevelésügyünkben eddig érdekelt önkormányzatok (egyházak, községek, társulatok stb.) nem felelnek meg csak azért, mert a szükséges anyagi lehetőségeket képtelenek biztosítani, hanem azért is, mert a korszerű nevelésügy gazdasági és világnézeti vonatkozásai nem választhatók el az állami élet hasonló

megnyilvánulásaitól, illetve egy ilyen elválasztási kísérlet a nevelésügyet légüres térbe sodorná és anyagi fenntartását is veszélyeztetné.

Az elmondottak különösen az általános iskola esetében szembetűnők. Ismeretes, hogy kiépítése, eddig leküzdhetetlen akadályokba ütközött, elsősorban az 1–3 tanerős, úgynevezett törpeiskolák miatt, amelyeket az egyes egyházak nem hajlandók iskolahálózatunk ésszerű rendezése érdekében az államnak átengedni, s mivel a különböző egyházakhoz tartozó törpeiskolák együttműködése sem lehetséges, merevségükkel megakadályozzák, hogy a korszerűnevelés követelményeinek már régóta ellentmondó törpeiskolák helyett népünk az általános iskola színvonalának megfelelő neveléshez jusson. Az elhanyagolt törpeiskolák mellett, mint a másik szélsőség, az egyházak gimnáziumaihoz kapcsolt általános iskolák a felvételeknél nem egyszer tudatos társadalmi szelekciót alkalmaznak, nyíltan vagy burkoltan magas díjakat szednek, s ez által a tanköteles koron belüli ingyenes oktatás elvét is megtagadva, továbbra is ápolják az osztályiskola gondolatát. Különösen sajnálatos, hogy igen sok egyházi iskola nevelési eszményei ellentétben állanak az általános iskola demokratikus célkitűzéseivel, amit napnál világosabban mutat az a körülmény, hogy amikor az állam új nevelésünknek megfelelő, színvonalas, olcsóáron hozzáférhető, s azóta osztatlan sikert aratott tankönyveket készíttetett, azokat az egyházi iskolákban nem vezették be, hanem tankönyvek nélkül, vagy a legjobb esetben az állami tankönyvekkel sem árban, sem színvonalban versenyezni nem tudó és tartalmukkal a közműveltség szétziláltságát megerősítő tankönyvekből tanítottak. Egyébként pusztán az a körülmény, hogy az elmúlt tanévben többszázezer iskolaköteles gyermek tankönyvek nélkül maradt, figyelmeztet arra, hogy az iskolai tankönyvellátás kielégítő biztosítására az egyes egyházi autonómiák sem a szükséges anyagi eszközökkel, sem pedig megfelelő szervezettel nem rendelkeznek.

Köznevelésünk szétziláltsága, ha lehet, még nagyobb mértékű a közép- és középfokú iskolák esetében. Az egyházak által fenntartott ilyen iskolák osztály-jellege napjainkban a maradi gondolkodású szülőknek az állami iskolákkal szemben érzett bizalmatlansága folytán még erősebb, mint a múltban volt. Hasonló a helyzet a kisdudóvódiák és a tanulóotthonok esetében, amelyeknek feladatuk egyébként sem választható el nevelésügyünk egészétől.

A felsőfokú oktatásban az egyházak a jogakadémiákkal, egy polgári iskolai tanárképző főiskolával és hittudományi főiskolával voltak érdekelve. A jogakadémiák jelentőségüket veszített, idejükét múlt intézmények; kérdésük ésszerű rendezését eddig kizárólag különállásuk akadályozta; a polgári iskolai tanárképző főiskola pedig az általános iskola bevezetésével feleslegessé vált. A nevelőképzésnek immár elkezdődött átszervezése egyébként megfelelő módon szintén csak az egységes irányítás biztosítása mellett történhet meg. A hittudományi főiskolák és az egyéb egyházi célokat szolgáló tanintézetek esetében a kormány az eddigi helyzetet kívánja fenntartani. A községek, társulatok és magánosok által fenntartott iskolák esetében az állam főfelügyeleti joga eddig is közvetlenérvényesült, s az ilyen iskolák nevelési elvei általában megegyeztek az állami iskolák nevelési elveivel. Földbirtokaik felosztása óta azonban városaink és községeink iskoláikat csak a legnagyobb nehézségek mellett tudják fenntartani és alig gondolhatnak korszerű fejlesztésükre;

az egyéb jellegű iskolákhoz képest elenyésző számú társulati és magániskolák államosítása köznevelésünk egysége és ésszerű megszervezése végett szükséges.

Az elmondottak megfontolása után népünk jobb művelődése érdekében felelősségem tudatában nyújtom be a nem állami iskolák fenntartásának az állami által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetüknek állami szolgálatba való átvétele tárgyában készített törvényjavaslatomat.

Hangsúlyoznom kell, hogy ez a törvényjavaslat semmiben sem érinti a hit- és erkölcstan kötelező oktatásának iskoláinkban jelenleg érvényben lévő rendjét, hanem kizárólag köznevelésünk egységének megteremtésére irányul. Ennek a közművelődésünk jövője szempontjából elengedhetetlen egységnek megvalósítására jelen körülmények között csak az állam képes. Csak az rendelkezik olyan megfelelő eszközökkel, amelyek népünk gyermekeit embertársaik szeretetére, szomszédaink megbecsülésére, a munka megismerésére nevelik. Kossuth szavai ma, szabadságharcunk százéves évfordulóján is világosan kijelölik feladatunkat: "Életkérdés hazánkra nézve a közoktatásügyi reform azért, mert a modern európai társadalom történelmi progresszusában, melynek logikai fejleménye a históriában lépésről-lépésre bámulatos egymásutánban észlelő, a demokrácia kora elkövetkezett. Nemzetek már csak egy erőteljes demokrácia által ígérhetnek maguknak jövőndőt."

A törvényjavaslat részletes indokolását az alábbiakban ismertetem:

A törvényjavaslat I. §-a az általános iskolásban kifejtett okokból gondoskodik arról, hogy a jelen törvény hatálybalépésekor fennálló összes nem állami kisdedóvodák, iskolák és a velük összefüggő tanulóotthonok, kivéve a kizárólag egyházi célokat szolgáló tanintézeteket, állami kezelésbe kerüljenek. Ez az általános szabály azonban nem akarja elzárni annak lehetőségét, hogy bizonyos esetekben a törvényrendelet alól kivételt ne tegyenek. Ilyen kivételezésre a vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetőleg az illetékes miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértve tehet a kormánynak előterjesztést.

A törvényjavaslat a 2. §-a gondoskodik arról, hogy a nem állam tanítók és tanárok a törvény rendelkezése folytán sérelmet ne szenvedjenek. Rendelkezik tehát a nem állami tanárok, tanítók és óvónők állami alkalmazottá váló átminősítéséről és arról, hogy az átminősített alkalmazott minden tekintetben az állami alkalmazottakkal essek egy tekintet alá. Gondoskodik a törvény továbbá azoknak az iskolai és óvodai alkalmazottaknak átvételéről is, akik más minőségben állandó jellegű alkalmazásban voltak. Ezekre vonatkozólag a tanárookra, tanítókra és óvónőkre érvényes szabályokat kell megfelelő változtatással alkalmazni. A törvény módot kíván nyújtani ezen felül a nem állandó jellegű alkalmazottak átvételére is.

A törvényjavaslat 3. §-a okszerűen következik abból a tényből, hogy a szóban lévő iskolák, kisdedóvodák és a velük összefüggő tanulóotthonok fenntartását az állam veszi át. A nem állami iskola, kisdedóvoda, fenntartása állami tulajdonba vétel nélkül indokolatlan terhet róna az államra és veszélyeztetné azokat az érdekeket, amelyekre tekintettel az állami kezelésbe vételt meg kellett valósítani. Itt is lehetőséget nyújt azonban a törvény arra, hogy kivételt lehessen tenni. Ilyen kivételt általánosságban a kormány a vallás- és

közoktatásügyi miniszter előterjesztésére tehet. A kivétel engedélyezésére vonatkozó előterjesztést azért volt célszerű egy miniszter kezébe helyezni, mert ha ugyanabban az épületben több miniszter főfelügyelete alatt álló iskola vagy kiseddóvoda működik, fennforogna az a veszély, hogy több miniszter egymással ellentétes határozatokat hoz.

Nemcsak a községi, hanem a vallásfelekezeti iskoláknál, kiseddóvodáknál is az iskolafenntartás terheit nagy részben a város, a község, esetleg valamely vállalat viselte. Az állami költségvetés súlyos terhelését jelentené és az iskolák, kiseddóvodák dologi ellátásának színvonalát veszélyeztetné, ha ezt a támogatást máról-holnapra teljesen megszüntetnék. A kormány kap tehát felhatalmazást egyrészt arra, hogy a jelenleg is viselt és nem állami iskolákkal, kiseddóvodákkal kapcsolatos terhek további hordozása tekintetében intézkedjék, illetőleg, hogy az állami iskolák, kiseddóvodák dologi terheinek viselésére egységes szabályokat állapítson meg. A jelenlegi helyzet ugyanis az, hogy az állami általános és népiskolák, valamint a kiseddóvodák dologi terheit jelentős mértékben a városok, továbbá a nagy- és kisközségek viselik. Ezeknek a terheknek, vagy legalább azok jelentős részének további viselése nemcsak állami költségvetés szempontjából indokolt, hanem azért is, mert a városok, a nagy- és kisközségek a dologi fenntartást saját eszközeikkel és a helyi viszonyok ismeretében olcsóbban és kielégítőbben tudják biztosítani, mint az állam (4. §).

A törvényjavaslat 5. §-a arra is lehetőséget kíván biztosítani, hogy a törvény hatálybalépése után is létesülhessen nem az állam által fenntartott iskola, kiseddóvoda; ehhez azonban a kormány előzetes engedélye szükséges.

A törvényjavaslat 6. §-a hatályba léptető rendelkezést tartalmaz és a törvény végrehajtását az illetékes miniszterekre bízta. Mivel azonban a nem állami iskolák vagy kiseddóvodák egy részében ugyanabban az épületben más és másminiszter főhatósága alá tartozó iskolák is működnek és a nem állami iskolafenntartók nagy része többfajta iskolát tart fenn, az intézkedések egységes szellemét kívánja biztosítani a vallás-és közoktatásügyi miniszternek közreműködése a más miniszter alá tartozó iskolákra vonatkozó rendelkezések kiadásában.

BIBÓ ISTVÁN

Zsidókérdés Magyarországon 1944 után (1948)

In: Bibó István válogatott művei. II. köt.
Budapest, 1986, Magvető. (621–799). 778–787.

Bibó István (Budapest, 1911. augusztus 7. – Budapest, 1979. május 10.) jogász, szociológus, politológus. 1934-ben szerzett államtudományi doktori oklevelet a Szegedi Egyetemen. Ösztöndíjasként 1933–1934-ben a bécsi egyetem tanult nemzetközi és közgazdasági jogot, 1935-ben Genfben nemzetközi jogot, diplomácia- és politikatörténetet.

1936-ban a Hágai Nemzetközi Jogi Akadémia ösztöndíjasa volt. 1934 és 1936 között a budapesti törvényszéken dolgozott fogalmazó gyakornokként, 1936–1938-ban a büntetőbírószéken, majd a központi járásbírószéken joggyakornokként, 1938-ban a budapesti törvényszéken volt bírósági jegyző. 1938-tól az Igazságügyi Minisztériumban dolgozott bírósági jegyzőként, 1939–1940-ben bírósági titkár, 1941 és 1944 között miniszteri titkár és törvényszáki bírósági bírósági. 1940-től a jogbölcsélet magántanára a szegedi, majd a kolozsvári egyetemen. 1942 és 1944 között a Magyar Társadalomtudományi Társulat titkári posztját töltötte be. 1945 tavaszán az Ideiglenes Nemzeti Kormány Belügyminisztériumában Közigazgatási osztály főnöke, májustól miniszteri tanácsosként a törvényelőkészítő főosztály vezetője, 1945 szeptemberétől miniszteri osztályfőnöként az közigazgatási főosztály vezetője volt. 1946 és 1950 között a szegedi egyetemen a politikatudomány nyilvános és rendes tanáráként dolgozott. 1946–1947-ben a budapesti Teleki Pál (1947-től Kelet-Európai) tudományos intézet kormánybiztosa, 1947-től ügyvezető alelnöke, 1948-tól elnöke lett. 1947 és 1949 között ő volt a Társadalomtudományi Intézet igazgatója is. 1946-tól az MTA levelező, 1949-től tanácskozási jogú tagja volt. A baloldali hatalomátvétel után minden tisztségét elvesztette, a szegedi egyetemen nyugdíjazták. 1951 és 1957 között a budapesti egyetem könyvtárának munkatársa volt. 1956-ban részt vett a Petőfi Párt megalakításában, november 2-től nagy Imre második kormányának államminisztere volt. 1957-ben előbb életfogytiglanra, majd 15 év fegyházra ítélték. 1963 márciusában amnesztiával szabadult. 1963 és 1971 között a KSH könyvtárának tudományos munkatársa volt. 1945 és 1948 között meghatározóan fontos szakmai írásokat publikált (*A magyar demokrácia válsága 1945, A kelet-európai kisállamok nyomorúsága 1946, A magyar társadalomfejlődés 1947, Zsidókérdés Magyarországon 1944 után 1948*), melyek a maguk eszközeivel a demokratikus társadalmi viszonyok védelmét szolgálták.

A Zsidókérdés Magyarországon 1944 után című nagy terjedelmű tanulmányában a zsidó-nem zsidó együttélés múltját, a holokauszt körülményeit, a második világháború után kialakult helyzetet, az egymás megértésének hiányát és az antiszemitizmus továbbélésének/újraéledésének kérdését vizsgálta.

Az ellenforradalmi kormányzati rendszer összeomlása igen széles területen kicserélte Magyarországon a társadalmi hatalmi helyzeteket, a társadalmi és vagyoni lehetőségek és a – vagyoni jólétnek sok vonatkozásban helyébe lépő – kedvezmények és előnyök birtokosait, s azokat, kik emberek mindennemű értékelésében és kiválogatásában, vagyis a társadalmi lehetőségek elosztásában részt vesznek. Antiszemiták és érzékeny kedélyű zsidók időnként fantasztikus arányszámokat közölnek arról, hogy ez a kicserélődés milyen mértékben történt zsidók és egykori zsidótörvények által érintettek javára. Nincs értelme ezt a tárgyat elkerülni, mert az ország nem zsidó és zsidó része egyaránt hosszú időre elvesztette ebben a kérdésben az ártatlanságát és gyanútlanágát; bármennyire élénken él is az erre irányuló rossz emlékű hatósági arányszámvizsgálatok emléke, azért ezeket az arányszámokat időnként az ügyeket intéző illetékeseken nem hivatalosan ma is megszámojják. Nekünk azonban nem kell

utánaszámolnunk, vajon a valóság jobban vagy kevésbé közelíti-e meg ezeket a népi statisztikákat, mert e nélkül is számba vehetjük e kicserélődés összetevőit.

Közvetlen a felszabadulás után egyidejűleg történt a nagybirtokos rétegnek, az ellenforradalmi kormányzat nagyhivatalnoki karának és a gazdasági élet jobboldal felé kompromittált szereplőinek a letűnése, s a volt baloldali ellenzék és a munkásmozgalom pártjainak igazgatási és politikai hatalomra jutása, a gazdasági élet állami és államosított részének új, jobboldal felé nem kompromittált vezetőkkel való ellátása a nagytőke időleges helyreállítása, a zsidók gazdasági és társadalmi érvényesülését korlátozó jogszabálybeli és tényleges korlátok ledőlése, s különféle veszteségeik részbeni kárpótlása. Mindezekhez csatlakozott, mint egészen átmeneti jelenség, az infláció által felvetett spekuláns, feketéző vagy egyszerűen csak könnyen kereső egzisztenciák rövid virágzása. A nagytőkét az ipari államosítás utóbb lényegesen összébb zsugorította, viszont párhuzamosan mind nagyobb mértékben megnövelte az államosított ipar vezetőinek jelentőségét. A felsorolt különféle csoportok többé-kevésbé ismeretes zsidó-nem zsidó arányszámai alapján bizonyosra vehetjük, hogy a kicserélődésnek, illetőleg részben a régi állapot visszaállításának e folyamata együttvéve elég széles körben zajlott zsidók és zsidótörvények által érintettek javára. Annak azonban, hogy ennek a kicserélődésnek valami közös mozgatója lenne, ellene mond a tekintélyes, részben zsidó tőkésrétegek és kapitalista egzisztenciák ellen irányuló politika megerősödése, melynek nyomán legújabbban olyan kivándorlási hullám indult meg ezek körében, ami igen kétes színben tünteti fel az antiszemita által feltételezett zsidó hatalom hatékonyságát, s ezt a kétséget az állam által kijelölt gazdasági vezetők arányszámainak kutatása sem egyenlítheti ki teljesen. Az igazság az, hogy az egész kicserélődés részben régi vagy helyreállított társadalmi-gazdasági szerkezeten alapuló vagyoni helyzetekből és pozíciókból, részben a lehetőségeknek és kiemelkedő előnyöknek új szocialista elosztásából és részben teljesen átmeneti konjunktúrákból tevődik össze, s tejjésséggel forrongó állapotban van? s zsidó vonatkozásban az az egyetlen közös értelme és közös nevezője, hogy mindeme részfolyamatok mind a zsidóüldözések megszűnése és a zsidóüldözök eltűnése után egyszerre következett be.[...]

A fasiszmus Európa-szerte előidézte a közösségi fegyelem ama intézményeinek, és beidegződéseinek teljes felborulását, melyek a nyers uralomvágyat, hatalmi túltengést, emberi kegyetlenséget és az elvi célokkal, eszmékkel és gondolatrendszerekkel szemben érzéketlen önzést korlátozták, s Európa-szerte minden országból kiválasztotta a fasiszta indulatú és fasiszta erkölcsű ember típusát, azét az emberét, aki örömmel kész felrúgni a társadalmat objektív célok alá vető rendező elvek kényelmetlen ellenőrzését a maga erőszakának érvényesülése kedvéért. Magyarország, az egész Közép-Európával együtt, mind a fasiszmus mögött lévő társadalmi erők, indulatok és zsákutcák miatt, mind a zsidók közép-európai helyzete folytán eleve el volt jegyezve azzal, hogy a fasiszmusnak egy antiszemita változatát éli át, a német szomszédság és túlhatalom pedig külön is közrejátszott abban, hogy a zsidógyűlölet és zsidóüldözés nagyobb legyen, mint amennyit egy magyar fasiszmus magától produkált volna. Ez pedig annyit jelent, hogy az egész fasiszta kiválogatódás próbaköve nagy részben éppen a zsidókhoz és a

zsidó származásúakhoz való viszonyulás lett, akiket a zsidóüldözések oly mértékben elkülönítettek, ahogyan soha semmi azelőtt. A fasizmus tehát kizárólag a nem zsidó magyar társadalmon végezte el a maga politikai és erkölcsi kiválogatását, mely oly mértékű volt, amilyennek a magyar társadalom, a szabadságharcot is beleszámítva, évszázadok óta alávetve nem volt. Az első zsidótörvénytől az ellenforradalmi kormányzás véres összeomlásáig terjedő elég hosszú idő alatt mindenki, akit a zsidótörvények nem érintettek, a lehető legnagyobb mértékben és mennyiségben kapta meg a kísértést és alkalmat ahhoz, hogy hatalmi tébolyba essék embertelen és kegyetlen legyen, hálátlan és aljas legyen, erőszakosan vagy erkölcstellenül érvényesülhessen, hatalomhoz és jóléthez jusson, azt felelőtlenül élvezhesse. Ezek a lehetőségek a zsidótörvények által nem érintettek közül nemcsak, hogy az utolsóig kiválasztottak minden aljas és alantas lelkű embert, hanem az átlagosan tisztességes emberekből is kihoztak minden rosszat, ami csak rejtve bennük volt.

Innen adódik az a momentum, amelyen keresztül a zsidók helyzete a magyarok demokratikus erkölcsi és vezetői kiválasztását megzavarta: az, hogy a fasizmus kiválogató hatása zsidókkal és zsidótörvény által érintettekkel szemben – akik között természetesen ugyanannyi vagy nem lényegesen kevesebb a fasiszta alkatúak száma – nem érvényesült. A fasizmus bukásakor tehát ott állott egymás mellett a magyar társadalom nem zsidó és zsidó része; az egyik kiválogatva és bőséges arányban kompromittálva, a másik, az irtózatos mennyiségű ártatlan szenvedés jogainak birtokában és a fasizmusban kompromittálhatatlanul. Hiába szögezték le hangosan is, hivatalosan is, hogy a zsidótörvények által érintettség magában még senkit sem tesz demokratává, azért gyakorlatilag, elegendő számú demokrata hiányában, mégiscsak jelentőségre jutott az a tény, hogy a zsidókban legalább a demokratikus kiválasztás negatív feltétele, a fasizmusban való kompromittálhatatlanság, feltehetően megvan. [...]

A fasiszta alkatú embereknek a demokrácia nevében való fellépése főleg a forradalmi erőszak helyzeteiben vált veszedelmessé. Nagyon fontos, hogy világos különbséget tudjunk tenni forradalmiság és fasiszta erőszak között, aminek egy kalap alá vételére különösen a konzervatív elemek hajlanak, akik számára mindkettő egyszerűen a szerzett jogok, a formai jogi eljárások és a szelíd módszerek félre tételét jelenti.

A kommunizmusnak a zsidók hatalmi törekvéseivel való azonosítása régi jelszava mind az európai konzervativizmusnak, mind az európai fasizmus számos áramlatának. Magyarországon különösen az első tanácsköztársaság után vált ez az azonosítás az ellenforradalmi közélet közhelyévé, úgyannyira, hogy a magyar középosztályi körökben általános elképzelés, hogy a kommunizmus vezetésében és általános irányvonalában egyszerűen zsidó érdekek és célok érvényesülnek. [...]

A zsidókra is kíméletlenül kiterjedő nagyipari államosítás volt talán az első lépés, amely ennek a szemléletnek a biztonságát komolyan megrendítette. Nagyobb perspektívában pedig a legjobb példa, a zsidók helyzetének oroszországi fejlődése, mely világosan mutatja, hogy a kommunizmus fejlődését anélkül, hogy az elején „zsidóbarát” lett volna, s utóbb „zsidóellenes”-sé vált volna, egészen más erők mozgatják, mint a zsidókhoz való viszony.

Az ellenben igaz, hogy zsidó értelmiségi és zsidó kézműves rétegek aránylag könnyebben és gyorsabban reagáltak a kommunizmusra, ami elég könnyen magyarázható a zsidóságnak a feudalizmushoz és a kapitalizmushoz való másféle viszonyából és nagyobb fokú társadalomkritikai készenlétéből. A szocializmus, különösen a marxista szocializmus elfogadásának fontos előzménye a kapitalizmus belső logikájának végső következményéig való végiggondolása: ezért arisztokratikus-jobbági szellemmel telt emberek a marxizmus pusztamegértéséig is nehezen juthatnak el. [...]

A hitlerizmus zsidóüldözésének európai méretű kibontakozása után ugyanis Európa-szerte kialakult az a helyzet, hogy a zsidóüldözésekkel két komoly tényező fordult hatásosan szembe: az egyik a harcos baloldaliság, s azon belül mindenekelőtt a kommunizmus, a másik az európai tradíció különféle komolyabb fellegvárjai, egyházak, konzervatív bürokrácia, konzervatív közép rétegek. Nem vitás, hogy Európa-szerte az első tényező volt a nagyobb lendületű, de a második tényező, nem annyira a világnézeti harc terén, hanem a zsidók közvetlen fizikai védelmezése és megmentése terén nem csekély erőt tudott felvonultatni. Magyarországon azonban ebben a kérdésben az európai konzervativizmus erői, mint láttuk, minden alkalmi erőfeszítés ellenére egészében csődöt mondtak, elsősorban azért, mert a fasizmussal már előzőleg fertőzött ellenforradalmisággal való kapcsolatuk a döntő pillanatokban bizonytalanná tette őket. Ennek lett az a következménye, hogy a magyar zsidóságnak az az alapjában véve apolitikus tömege, mely addig meglehetősen passzívan követett egy nagyjából konzervatív jellegű liberális-kapitalista felső vezetést, most az zsidóüldözések kérdésében mind az erkölcsi helyállás, mind a fizikai védelem terén nem látott mást, mint a kommunista pártot. Nem azt jelenti ez, hogy ez a tömeg többségében kommunistává lett volna, még kevésbé tudja követni a kommunista pártot a különböző kapitalistaellenes akciók után; csak éppen azt tartja számon, hogy egy, a kapitalizmust helyreállító kormányzás Magyarországon egyúttal ellenforradalmi, antiszemita akciókat is jelentene. A kérdés illetően beállítását senkinek sincs joga kifogásolni, csak éppen, mint tömeges jelenség, bizonyos problémákat vet fel.

Ennek a problémának van olyan része mellyel a munkásmozgalom is időszerűnek tartja foglalkozni: ti. hogy e csatlakozó tömeg tekintélyes részében életvitel, életideálok, gondolkodási formák tekintetében alapvető polgári beidegződések élnek. Ezt felesleges is hosszasan magyaráznom, mert az az erély, és keménység, amivel a párt ezeket a polgári tendenciákat saját kereteiben üldözi és szükség esetén teljesen kirekeszti, s általában a tőkés és kereskedő egzisztenciák lehetőségeinek a megszorítása irányában eljár, inkább keményebb, mintsem enyhébb annál, amit a kívülről szemlélő szükségesnek tarthat.

A csatlakozóknak egy további csoportja azonban már nem ilyen könnyen felismerhető, bár a probléma, amit okoznak, szintén elég nyilvános és elég világos: ez azoknak a csoportja, akiket annak tudata visz csatlakozásra és tűzön-vízen keresztül való megbízhatóságra, hogy a kommunisták követelik és viszik keresztül a legerélyesebben ellenfeleikkel, mindenekelőtt a fasizmussal szemben a legkeményebb támadó- és büntetőakciókat, s juttatnak híveiknek erős és hatásos hatalmi

helyzeteket. Ennek kedvéért ez a lelkiállapot szívesen és nehézség nélkül adja fel, ha kell, teljesen, polgári beidegződéseit és tendenciáit is. Ennek a lelkiállapotnak két nagyon különböző erkölcsi megítélés alá eső összetevője van: az egyik, a ritkább, az elszenvedett bántalmak után nyugalmat találni nem tudó elégtétel-keresés, a másik a gyakoribb, a hatalmi túltengés, az erőszak és az uralom önmagáért való szeretete, az, amit fentebb fasiszta alkatnak neveztünk. Ilyen tendenciákkal szemben kiválogatást végezni nem könnyű és nem gyorsan elvégezhető dolog, mert ha a hangsúly a kemény módszerek üldözésére kerül, akkor a forradalmiság jut veszélybe, ha pedig a zsidók mellőzésére, akkor a fasiszta elemek csökkentése helyett azok erősödését idézi elő.

3.1.2. Társadalompolitika

Válogatás a koalíciós korszak polgári pártjainak társadalompolitikai programjaiból

In: Izsák Lajos: Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944–1956.
Budapest, 1994, Pannónia. 218–243.

Az 1945. novemberi választásokon 6 párt indult. A baloldalt a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt képviselte, míg a polgári demokrácia talaján a Kisgazdapárt és a Polgári Demokrata Párt állt. A Demokrata Néppárt az utolsó pillanatban kapta meg a választásokon való indulás jogát, ezért szervezési okokból ekkor végül nem szállt be a küzdelembe, képviselői kisgazda színekben indultak. A választásokon az FKGP szerzett (57%-os) abszolút többséget, a választók egyértelműen a magántulajdonon alapuló piacgazdaság és a parlamentáris demokrácia, nem pedig a szocializmus mellett voksoltak. A polgári erők győzelme ellenére nagykoalíciós kormány alakult. Az 1945–1947 közötti belpolitikai küzdelmekben a kommunista–szociáldemokrata–parasztpárti blokk a társadalmi forradalom szocialista irányba történő folytatását sikerrel kivitelezte, míg a polgári erők folyamatosan hátrálni kényszerültek. A kommunisták szalámi taktikája megosztotta és felőrölte a politikai ellenfeleket. 1949 februárjában az utolsó ellenzéki párt, a Demokrata Néppárt is kimondta önfeloszlatását. A forrásrészlet a koalíciós korszak polgári pártjainak néhány jellemző szociálpolitikai elképzelését és a mögöttük álló koncepciókat mutatja be, amelyek társadalompolitikai alternatívákat jelenthettek volna a szocialista megoldással szemben. Ezek kivitelezésének a politikai realitása azonban az idő előre haladásával egyre kisebb lett, míg végül a lehetőségszféra teljes beszűkülése után sor került a hatalom kommunisták által történő teljes kisajátítására.

Független Kisgazda- Földmunkás- és Polgári Párt programja

26. Milyen földreformot kíván a Független Kisgazdapárt?

A párt a földreformot a szükséges nagy reformok első állomásának tekinti. Minden nagy újítást úgy kell megvalósítani, hogy a késői nemzedékek ne kárhoztassák az újítások megvalósítóit. Ezért kell a földreformot is a lehető legtökéletesebben megoldani. Össze kell egyeztetni a radikális megoldást, az ésszerű megoldással.

Fel kell használni a földreform céljaira minden 100 holdon felüli úri birtokot, és minden 200 holdon felüli parasztbirtokot, valamint a vállalatok és közületek összes birtokát éppen úgy, mint az egyházaknak a 100 hold javadalmi föld feletti részét. El kell kobozni és a földreform céljaira kell fordítani a háborús bűnösök, nyilasvezérek, Volksbundisták és egyéb hazaárulók összes birtokát. Így a földreform céljaira kell fordítani kártérítés nélkül Albrecht és József főhercegeknek, Festetics grófnak a nagybirtokait, éppen úgy, mint Kunder-, Jurcsek- és Marton Béla féle középbirtokosok földjeit.

Az így igénybevett földekből ki kell elégíteni a törpebirtokosokat, a mezőgazdasági munkásokat, gazdasági cselédeket és kisbérlőket. A birtoktulajdonosok számára olyan kártérítést kell adni, hogy a kisebb birtokosok többet kapjanak holdanként, mint a nagybirtokosok. A kulturális, vagy jótékony célú alapítványi birtokoknak azt a részét, amely a megjelölt célra feltétlenül szükséges, úgy kell kártalanítani, vagy az évi jövedelmet úgy kell biztosítani, hogy a széles népi rétegeket szolgáló intézmények továbbra is fennmaradhassanak.

34. Milyen szociális intézkedéseket kíván a párt?

Legelőször is teljes szociális biztonságot kell teremteni az élet minden bizonytalanságával szemben minden dolgozó számára. Teljes mértékben igazságtalan az az állapot, hogy amíg a nemzet egyes rétegei az öregség, a megbetegedés és a baleset ellen élveznek több-kevesebb biztonságot, addig a nemzet legnagyobb rétege, a parasztság, szociális téren teljesen magára van hagyatva. A legszembeeszköbb igazságtalanság az, hogy amíg minden közalkalmazott gyermekeinek nevelésére családi pótlékot kap, addig a falu népe semmiféle segítséget nem kap gyermekei felneveléséhez. Ugyanilyen igazságtalan a nyugdíjrendszer is. A nyugdíjrendszert kihalási alapon meg kell szüntetni, s be kell vezetni a társadalombiztosítást, amelyben az élet viszontagságai ellen a szerény biztosítékot mindenki egyaránt megkapja. A párt álláspontja tehát a teljes szociális egyenlőség.

35. Milyen egészségügyi gondozást kíván a népnek a párt?

Sok dicséretes igyekezet mellett a magyar népnek az egészségügyi gondozása elhanyagolódott. Így mérhetetlen pusztítást vitt végbe nálunk mindenféle népbetegség, de az általános megbetegedetteknek és baleseteknek is sokkal több halálos áldozata volt, mint az egészségügyileg rendezettebb országokban. Ezért a párt elsőrendű feladatának tartja a népi egészséggondozás legmagasabb szintre emelését. Az ingyenes gyógykezelést minden rászoruló dolgozó ember és családja számára lehetővé kell tenni.

Ezen kívül állandó kötelező orvosi vizsgálatnak kell folyni népünk minden rétegében. A falvakban ki kell építeni a modern egészségügyi gondozásnak megfelelő községi és körorvosi intézményt. [...]

36. Milyen legyen a közoktatás?

A magyar népnek minél gyorsabban az első vonalban álló kultúrnépek közé kell emelkednie. Ezért nagyarányú kultúrprogramot kell megalkotnunk. Ezt közoktatásügyünk megreformálásával kell kezdeni. Az iskoláztatást ingyenessé kell tenni a legmagasabb oktatásig. A nyolcosztályú népiskolát, vagy a négyosztályos elemi iskolát és a négyosztályú kis középiskolát származásra és vagyoni helyzetre való tekintet nélkül mindenkinek végig kell járni.

A Polgári Demokrata Párt programja

A Polgári Demokrata Párt a nagy francia forradalom vívmányában, az Emberi Jogok Deklarációjában ismeri fel azt az alap gondolatot, amelyből kiindulva politikájával legtöbbet használhat a demokratikus magyar pártok együttműködésének. Ezekben a szabadságjogokban – amilyen a létjog, a személyes szabadság joga, a vélemény és sajtószabadság, a vallás- és lelkiismereti szabadság, a levéltitok, a becsület joga, a házjog, a vagyonbiztonság joga, az iparforgalom szabadsága, és a nemzetiségi jog – amelyek az embert már annál fogva megilletik, hogy embernek született, kell látnunk azt a közös tövet, azt az ideológiai gyökeret, amelyből a polgári forradalom és az ipari munkásforradalom egyaránt kisarjad. [...] Pártunk törhetetlenül a „szabad föld, szabad ember, szabad gondolat” lobogója mellé sorakozik. [...]

Vallás- és nevelésügy

A közoktatás politikának kell felnevelnie a magyar demokráciát. A politikának ez az az ága, amelyre a legfélébb gonddal kell hajolnia a demokrácia minden barátjának.

Az alapvető emberjogok közül a vallás-és lelkiismereti szabadság, a gondolat- és vélemény szabadság, a tanítás szabadságának védelme, a vallás és nevelésügy feladata.

A vallás- és lelkiismeret szabadság „a szabad egyház szabad államban” elvi alapján építendő. A vallás magánügy, és pártunk állást foglal minden olyan követelés mellett, ami ebből az alapelvekből következik. Ennélfogva tehát az állam területén minden olyan vallás gyakorlata szabad, amely nem áll ellentétben az állam alapintézményeivel, minden vallás teljesen egyenjogú. tehát nincs ú. n. államvallás. [...]

Szükségesnek tartjuk evégből az egész nevelésügy korszerű és messzemenő reformját és pedig egyrészt az életre nevelés ésszerű elve alapján, másrészt a minél nagyobb tömegek minél magasabb iskoláztatása elve alapján.

Kívánjuk ezért a nyolcosztályos alapfokú iskola rendszerének teljes kiépítését, a kiemelkedő népi tehetségek továbbiskoláztatásának közkielcsésen való biztosítását, a középiskolai oktatás terén az egyoldalú német hatás és szellem kiküszöbölését, a modern nyelvek közül az orosz, az angol és a francia elötérbe helyezését, a szomszéd népek nyelvének oktatását, szakiskolák létesítését, különösen az alsó fokú mezögazdasági

szakoktatás rendszeres kiépítését, a vidéki iskolaügy erőteljes felkarolását, a tanügyi közgazgatás decentralizálását, az oktatószemélyzet anyagi és erkölcsi függetlenségének biztosítását, a szomszédos népek viszonyaira vonatkozó tudományos kutatások felkarolását, a nemzetközi összefüggések tanulmányozását, a tankönyvek demokratikus és humanista szellemű revízióját. Követeljük a művészet, tudomány, nevelés és oktatásügy anyagi fedezetének biztosítását. Követeljük művelődésünk fejlesztése érdekében a céltudatos és anyagi alapjaiban is biztosított művelődéspolitikai előtérbe helyezését.

Különösen kívánjuk a történelmi oktatásban és az egész iskolai rendszerben minden olyan gyűlölködésnek a kiirtását, amely embert az emberrel, népet a népekkel szembeállíthat. Követeljük a béke feladataira való céltudatos nevelést és a társadalmi, állampolgári nevelés intézményein belül a nemzetközi viszonyok elemeinek ismertetését.

A Demokrata Néppárt programja

A demokrácia hitvallói vagyunk. Mégpedig nemcsak a politikai, hanem a gazdasági és társadalmi demokrácia hitvallói is, minthogy meg vagyunk győződve arról, hogy a mai körülmények között a politikai demokrácia nemcsak hiú ábránd, ha a gazdasági demokrácia nem teszi igazságossá a gazdasági hatalom elosztását, s ha a társadalmat nem hatja át a nemes demokratikus érzület. Az a demokrácia, amelynek hitvalló harcosai vagyunk, a nép valóságos önkormányzatát jelenti a parlamentarizmus formájában. [...] Történelmi tapasztalat, hogy csak nemes erkölcsű és művelt érzelmű népek képesek a legnehezebb feladatra, önmaguk sikeres elkormányzásra, ami a demokráciának lényegi értelme. [...]

Nemcsak politikai, hanem gazdasági és társadalmi demokráciát!

De akármennyi jóakarattal, eszélyességgel, és áldozatkész bátorsággal törekednénk is a politikai demokrácia eszményi képének megvalósítására – a magyar nép demokratikus otthonát mégis homokra építenők, ha szilárd fundamentumot nem építünk alája a gazdasági és társadalmi demokrácia által. A gazdasági demokrácia lényegében nem egyéb, mint a demokratikus életformában élő nép helyes szociális és gazdasági rendje. Azt ma már egyetlen tárgyilagos fő sem tagadja, hogy a nép politikai jogai merő ábrándokká silányulnak ott, ahol a gazdasági hatalom nyomatékával egy elenyésző kisebbség rendelkezik, ahol a gazdasági hatalom nincs föltétlenül alávetve a közösség javának, s a társadalomban még antidemokratikus előítéletek élnek. [...]

A magántulajdon tiszteletét kívánjuk, de épp ilyen nyomatékkal kívánjuk, hogy a tulajdonjog csakis a természetjog korlátai között érvényesülhessen, tehát a tulajdonjog mértéke, illetve e vele adott hatalom feltétlenül alá legyen rendelve a közjónak és azoknak a kötelezettségeknek, amelyek a tulajdonost, illetve e tulajdonjogot feltétlenül terhelik. Ezért nemcsak helyeselni, hanem alkalmas időben kifejezetten követelni is fogjuk azoknak a magánjavoknak a köztulajdonba vételét, amelyeknek szocializálását a közjó parancsolóan megkívánja, mivel más mód a közjó érdekének kielégítésére nem kínálkozik. Jelszavunk nem az, hogy tulajdona ne legyen senkinek, hanem az, hogy tulajdont mindenkinek!

Ennek a nagyon röviden vázolt szociális programnak a jegyében mindig az idő élén fogunk járni, valahányszor a társadalmat alkotó nagy dolgozó rétegek, a munkások,

parasztok, értelmiségi dolgozók jólétének, társadalmi rangjának és politikai szabadságának hatásosabb szavatolásáról, megvédéséről, vagy emeléséről lesz szó.

A Magyar Radikális Párt programja

A gazdasági szabadsággal azonban együtt jár a veszély, hogy az erős leigázza a gyöngét, a gazdag elveszi az élet lehetőségét a szegény elől, a tőkés kizsákmányolja a munkást. De ezt a veszélyt nem a szabadság eltörlésével kell elhárítani, hanem érvényt kell szerezni annak az elvnek, hogy a szabadság határa a közérdek és hogy a szabadsággal együtt jár a felelősség is.

Követeljük mindenki számára a munkához való jogot. Ha a magángazdaság nem képes teljes foglalkoztatottságot biztosítani, az állam lépjen közbe, mint munkaszerző. Ez azonban ne vezessen improduktív közmunkák halmozásához.

A gazdasági szabadság nem pusztán a tőkés kiváltsága. A kisemberek, a tőke nélkül dolgozók számára lehetővé kell tenni az önálló termelést és a szabad cserét. A szövetkezeti gondolat széles alapú megvalósítását kívánjuk. De csak valódi és önkéntes szövetkezetek létesüljenek, álszövetkezetekre nincs szükség.

Hadat üzenünk minden gazdasági egyeduralomnak. Minden monopólium nemcsak közérdekellenes, hanem szabadságellenes is. Forrásuk mindig mások szabadságának korlátozása. Ezért új monopóliumok képződését meg kell gátolni, a meglévők pedig szálljanak át a közre. [...]

Követeljük minden olyan nagyvállalat államosítását, amely:

Szabad verseny hiányában monopolisztikus hasznot élvez, méreteiben túlnőtt azon a határon, amelyen belül még az egyéni kezdeményezés érvényesülhet. Az államosítás azonban ne vezessen az állami bürokrácia szaporításához. Az állami üzemnek rentábilisnak kell lennie, mert különben vesztesége a közt terheli. A magánüzem szabadon versenyezessen a közüzemmel, csak így dönthető el, melyik a termelékenyebb.

A Magyar Szabadság Párt programja

Gazdaságpolitikánk célja a magántulajdonon felépült és az egyéni kezdeményezések szabadságát biztosító gazdasági rend. A tulajdont azonban nem a régi klasszikus római jogi értelemben tartjuk fenntarthatónak, hanem elsősorban szociális funkciónak tekintjük, amely csak addig jelenthet hatalmat valamely dolog vagy jog felett, amíg ennek a hatalomnak a gyakorlása a közösség érdekeit nem veszélyezteti és mások gazdasági elnyomásához nem vezet.

A tulajdon érvényesítésének célja tehát kisebb részben az egyén vagyonosodásának előmozdítása, nagyobb részben a társadalom előbbre vitele és a dolgozók szociális jólétének, nyomortól és nélkülözéstől mentességének fokozatos és egyre erőteljesebb kiépítése. Ellenőrizni kívánjuk tehát a tőkés termelési rendnek mindazon törekvéseit, amelyek akár a verseny kiélezésével, akár egyes termelési ágakban monopolisztikus törekvések érvényesítésével alkalmasak a gazdasági rend egyensúlyának megingatására, a tömegek életszínvonalának leszállítására, és követeljük az egyre radikálisabb szociálpolitikát. [...]

De ezek mellett a köz érdekeit nem veszélyeztető magángazdasági vállalkozások biztonságos jövedelmezőségét és szabad érvényesülését minden eszközzel fenn kívánjuk tartani, mert ezek nélkül az erőtenyezők nélkül nem tartjuk lehetségesnek országunk gazdasági újjáépítését. [...]

Az államosítási kérdésekben álláspontunk az, hogy a gazdaságilag tönkrement és industrializálásban még nem egészen félútig eljutott országban, amelyet régi adósságain kívül még új keletű tartozásai is erősen terhelnek, csak a legszükségesebb esetben és mindig csak a gazdasági szükség okából, de sohasem politikai szempontok érvényesítése végett lehet – kártalanítás mellett – államosítani. Tárgyilag az államosítás az adott gazdasági helyzetben nem terjedhet túl a föld ásványi kincseinek köztulajdonba vételén és az országos érdekekkel bíró energiaforrások államosításán.

MOÓR GYULA

(MFP) felszólalása az Országgyűlés 1947. október 8-i ülésén a kormányprogram vitájában

Országgyűlési Napló, 1947. I. köt.

(Az Országgyűlés 5. ülése 1947. évi október hó 8-án.) 116–146.

Moór Gyula (1888–1950) jogász, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő. Tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, az 1945-ös parlamentbe, mint a Magyar Tudományos Akadémia ideiglenes elnöke került be. Az 1947-es választásokon a Magyar Függetlenségi Párt képviselőjeként indult és választották képviselővé.

Moór Gyula beszéde a csalásokról elhíresült 1947-es választások után összeülő parlamentben hangzott el. Eddigre a kommunistáknak már sikerült felszalámizniuk az 1945-ös választásokon még abszolút többséget szerző FKGP-t. Politikai stratégiájuk a politikai élet permanens válságát eredményezte. Az 1947-es választások előtt pár hónappal alakult az egykori kisgazda Pfeiffer Zoltán vezetésével a Magyar Függetlenségi Párt, amely 1947-ben a leadott voksok 13,43%-kal végül 49 mandátumot szerzett a parlamentben, de szinte azonnal baloldali támadások indultak ellene. Moór Gyula jogászprofesszor ennek a magántulajdon talaján megmaradni kívánó pártnak volt a parlamenti képviselője. Beszédében a polgári pártok összefogásának szükségességét hangoztatta a kommunisták befolyása alá került baloldallal szemben. A „polgári” pártokat nem osztálypártokként definiálta, hanem olyan politikai erőkként, amelyek a kollektivistákkal szemben állnak és ragaszkodnak a polgári szabadságjogok megőrzéséhez. A forrás nemcsak a szalámi taktika módszereit mutatja be, de azt is bizonyítja, hogy Moór Gyula világosan látta a politikai küzdelmek végkimenetelét. Az MFP elnöke ellen az AVO összeesküvés gyanújával indított nyomozást, így Pfeiffer Zoltán már 1947 novemberében emigrációba kényszerült.

Moór Gyula mandátumát megsemmisítették, akadémiai kinevezésétől megfosztották, nyugdíjba kényszerítették.

Moór Gyula (f): Mint bevezetőben mondtam, a választókerületek eredményeit tekintve csupán, ma 161 baloldali képviselő áll 190 polgári képviselővel szemben. A prémiumrendszer ezt a 39 főnyi többséget 203 kontra 208 arányban csekély ötfőnyi többségre csökkentette. A Magyar Függetlenségi Párt kizárása viszont tökéletesen felborítaná a választás eredményét (Egy hang a kommunista párt oldalán: Azt ne féltse maga!) és 203 kontra 163 arányban 40 főnyi többséget adna a baloldali blokk pártjainak. Ezzel sikerülne az a nagy bűvészmutatvány, amikor is a választópolgárság polgári többséget dobott be a cylinderbe, a magyar kommunista párt azonban baloldali többséget varázsolna és húzna ki belőle. (Derűltég és tetszés az ellenzéken.) A bűvészmesterség szempontjából ez a mutatvány mindenesetre nagyon szép, sőt gyönyörű, a demokrácia szempontjából azonban nagyon elszomorító, (Felkiáltások a kommunista párt oldalán: A fasiszmus szempontjából! Maga ne beszéljen demokráciáról! Szobek András (kp) államtitkár: Menjen Horthy után! Ott beszéljen!) mert, ha valaki ezek után még azt mondaná, hogy demokrácia van Magyarországon, nyilvánvalóan nem volna igaza. (Pászthory István (f): A kékcédulákról beszéljen. Zaj és ellentmondások a kommunista párt oldalán. Egy hang ugyanott: Két és félmillió becsületes parasztot hagytak ki a Horthy-rendszerben! Zaj.)

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak!

Moór Gyula (f): Ha olyan reakciós volnék, mint amilyenek a túloldali sajtó engem kikiabál és amilyenek most a közbeszólások jellemeznek, (Kossá István (kp): Pontosan olyan is! Pontosan olyan, ahogy jellemeztük!) akkor kívánnom kellene, hogy a magyar kommunista pártnak ez a nagy bűvészmutatványa sikerrel járjon, mert a nemzeti akaraton elkövetett erőszakra reagálni szoktak a tömegek is, mégpedig rendszeren nem helyes mértékkel. (Orbán László (kp): A nemzeti akarat az, hogy a fasiszták pusztuljanak! (Pászthory István (f): Ezt maga mondja! Futó Dezső (f): Gyorsan tűnjön el onnan! Kossa István (kp): Horthy-legények! A „vitézek” pusztulni fognak innen! Egy hang a kommunista párt oldalán: Nagy Ferenc is a nemzeti akaratra hivatkozott. Nagy zaj. Az elnök csenget.)

Én annak a sok csalódásnak ellenére, amelyen 1945 óta keresztül kellett esnem (Felkiáltások a kommunista párt oldalán: Szegény!), még mindig vallom azt, hogy a demokrácia a legmagasabb rendű, a legemberibb életforma. (Zaj és mozgás a kommunista párt) oldalán. Egy hang a függetlenségi pártból: Nem is képesek felfogni! Derűltég az ellenzéken. Szobek András (kp) államtitkár: Legyen afelől nyugodt! Pászthory István (f): Majd jön az erőszak úgy-e?! Zgyerka János (kp): Volt itt 20 évig elég erőszak! Pászthory István (f): Most azt akarják folytatni!) Az elnök csenget.) Ezért nem kívánom azt, hogy a magyar kommunista párt akciója sikerrel járjon. A magyar kommunista pártnak figyelembe kellene vennie, hogy (Felkiáltások a kommunista párton: Hogy maguk fasiszták!) demokráciában nem lehet népszerűség nélkül kormányozni (Egy hang a kommunista párton: Ne oktasson ki minket a demokráciára!), népszerűséget nem lehet erőszakos módszerekkel szerezni. [...]

Meg kell jegyezmem, hogy az a hétszázezer választó, akinek a szavazatát most egyszerű hatalmi gesztussal félrelökik, mind keresztülment azon a szörnyű rostán, amelyet a kommunista irányítás alatt készült választói névjegyzékekbe való felvétel jelentett. (Zaj.) A többnyire kommunista elnök vezetésével működő bizottságok mindenkit kihagytak ebből a listából, aki előttük a legtávolabbról is gyanúsnak tűnhetett fel. [...]

Ami pedig pártunknak demokratikus, vagy antidemokratikus voltát illeti, egy pártot programja szerint lehet csak megítélni. (Közbeszólás a kommunista párról: Madarat tolláról!) Mi ezt a programunkat bemutattuk a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak és a Nemzeti Bizottságnak. Mindkét fórum nem talált benne a demokrácia, szempontjából kivetnivalót. Ezt a programunkat lapunkban leközzöltük és választási megnyilatkozásaink is ennek keretében mozogtak. Ugyancsak bemutattuk az említett két fórumnak pártunk vezetőinek névsorát is és ez ellen sem volt kifogás. Hogyan lehetséges az, hogy most egyszerre antidemokratikussá válik az, ami a párt engedélyezése alkalmával demokratikusnak minősült?

Egy további vádpont pártunk ellen, amelyet Rákosi Mátyás is erőteljesen hangoztatott, hogy reakciósok és fasiszták vagyunk (Felkiáltások a kommunista párt oldalán: igaz! Úgy van! Azok is!), akik visszafelé akarják fordítani az idők kerekét, akik a demokráciának halálos ellenségei. Ez az állítás teljesen nélkülözi az igazságot. Mi nagyon jól tudjuk, hogy a felszabadulás óta sok olyan változás történt, ami igazságos, amit többé visszacsinálni nem lehet, és amit mi visszacsinálni nem is akarunk. (Felkiáltások a kommunista párról: Mert nem tudják! Vitézek!) De tudjuk azt is, hogy igen sok igazságtalanság is történt, tudjuk, hogy mai demokráciánknak sok olyan szegényfoltja van, ne mondjuk most már, hogy gyermekbetegsége (Zajos ellentmondások a kommunista és a szociáldemokrata párt oldalán.), amelyek a letűnt fasiszta módszerekre emlékeztetnek, és amelyeket éppen a demokratikus haladás érdekében orvosolni kell. (Úgy van! Úgy van! a függetlenségi párton.) Mi tiszta és szabad demokráciát szeretnénk. (Zaj a kommunista párton.) amely tisztán és demokratikusan valósítja meg a szociális igazságosság követelményeit, s emeli fel a dolgozó népet arra a színvonalra, amelyet az ember legtisztéletreméltóbb erőfeszítése, a verejtékes munka megérdemel.

(Közbekiáltás a kommunista párról: Miért nem emelték évszázadokon keresztül?) A „fasiszta” és „reakciós” jelzőket ma igen olcsón és szemérmetlenül osztogatják. Ma már ott tartunk, hogy mindenki fasiszta és reakciós, aki nem kommunista. (Úgy van! Úgy van! Taps a függetlenségi párt oldalán. Ellentmondások a kommunista párt soraiban.) [...]

Rákosi Mátyás azzal is vádol minket, hogy vakok és süketek vagyunk a magyar dolgozó nép hősiességével szemben és hogy az újjáépítés fogaskerekeibe nemcsak homokot, hanem kavicsot is szórunk. (Úgy van! Úgy van! a kommunista párton. Egy hang ugyanott: Sőt, vasdarabot!) Légből kapott állítás ez is. Mi nagyon jól tudjuk» hogy a magyar dolgozó nép hihetetlen nehézségek között, hősiességével végzett és végez hallatlan munkát az újjáépítés terén [...] és bár nincs tudomásunk arról, hogy a kommunista vezérek is hősiesség nélkülözések között ennél keserű és száraz kenyerüket, mégis elismerjük érdemüket az újjáépítés terén. Tisztelettel adózunk

annak a munkának, amelyet a hidak és vasutak helyreállításában Gerő Ernő végzett (Folytonos közbeszólások a kommunista párt soraiból.)

Szőnyi Tibor (kp): Mussolinit imádtá, mikor a kommunisták börtönben ültek!), mint ahogyan elismerjük a szociáldemokrata Bán Antal érdemét is, aki a felszabadulás után romokból építette újjá a gyárakat. (Közbeszólások a kommunista párról: Nem szégyelled magad? Miért nem ülsz le! Zaj.)

Elnök: Kérem a képviselő urakat, hagyják most már beszélni a szónokot! (Rudas László (kp): De nem amit akar! Tessék rendreutasítani!)

Moór Gyula (f): Tudjuk azt is, hogy a nélkülözéseknek jórészt az a rombolás volt az oka, amelyet a fasiszta rendszer végzett. [...] Amit kifogásolunk, az az, hogy világnézeti és doktriner marxista felfogások hátráltatják sokszor ezt az újjáépítő munkát.

Szobek András (kp) államtitkár: Vitézeknek nincs helye a demokratikus parlamentben! Ha volna egy kicsi politikai erkölcs, nem volnának itt a Házban. Igen! Ha volna politikai erkölcs, vitézeknek nincs itt helye. Zaj a függetlenségi párton. Futó Dezső (f): úgy látszik a tyúkszemére léptem, azért kiabál! Szőnyi Tibor (kp): Magának meg majd a nyakára lépünk! Súlyán György (kp): Most nem fogja megúszni, mint az elmúlt évben!)

Elnök: Kérem a képviselő urakat, ne zavarják a szónokot! (Állandó zaj. Súlyán György (kp): Nem fogja megúszni. Futó Dezső (f): Uram! Akkor is a nyilasok gyilkoltak! Jöjjön!) Moór Gyula (f): Ezért helytelenítjük a bankok államosítása kérdésének a felvetését is, (Nagy zaj és felkiáltások a kommunista párton: Végre!), mert bár ezzel jelentős lépést tennénk a marxista pártok kollektivistá programjának a megvalósítása felé, hátráltatnák az újjáépítést, sőt magának a hároméves tervnek a megvalósítását is. (Nagy zaj. Az elnök csenget.)

(Az elnöki széket délután 2 óra 6 perkor Kéthly Anna foglalja el.) T. Országgyűlés! Eddig még minden államosításra ráfizettünk. A bankok államosítása a magyar nagyipar jelentős részét a kommunista bürokrácia kezére juttatná. (Nagy zaj a kommunista párt oldalán.)

Zgyerka János (kp): Ráfizettünk a kirabolt bányákra, amit maguk, vitézek segítettek kirabolni! Viharsengő. Zgyerka János (kp): Arról beszéljen! Viharsengő.) Ez ismét nagy ráfizetésekkel járna. Azon kívül a jelenlegi helyzetben, midőn az állam nem remélhet külföldi kölcsönt, fokozottan szükség volna arra, hogy legalább nagybankjaink külföldi tőkét hozzanak be az országba. (Felkiáltások a kommunista párról: Amerikai dollár!)

Nagy Imre 1953. június 4-i miniszterelnöki expozéja

Országgyűlési Napló, 1953. I. köt.
(Az Országgyűlés 2. ülése 1953. június 4-én.) 12–26.

Nagy Imre (1896–1958) kommunista politikus, több fontos párttisztviselés betöltője, az 1956-os forradalom miniszterelnöke, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. A kommunista pártba az első világháború után szibériai hadifogolyként lépett be. Moszkovita politikus: 1928 és 1944 között Moszkvában élt, a KOMINTERN agrárszakértője volt. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés agrárminisztere, nevéhez kötődik az 1945-ös földreform kivitelezése. A Rákosi-korszakban a Politikai Bizottság tagja, majd élelmezési miniszter, 1952-től miniszterelnök helyettes. Sztálin halála után 1953–1955 között miniszterelnök lesz, meghirdeti az új szakasz politikáját. A tőle balra álló keményvonalasok erősen támadták, még a Magyar Dolgozók Pártjából is kizárták egy rövid időre. A forradalom kitörése után a kedélyek megnyugtatására ismét őt ültette a párt a miniszterelnöki székbe. Az orosz megszállás után a jugoszláv nagykövetségre menekült, majd a romániai Snagovba internálták, 1958-ban titkos perben, mint ellenforradalmárt halálra ítélték. Újratemetése 1989. június 16-án a rendszerváltás legnagyobb hatású szimbolikus eseménye volt.

Az Országgyűlés június 4-én összeült és az MDP döntéseinek végrehajtójaként a Minisztertanács elnökévé választotta Nagy Imrét. A politikus beszédében a szocialista építés új szakaszának megindulását jelentette be, amelynek részleteit a Moszkvából kapott utasítások alapján a Magyar Dolgozók Pártjának Politikai Bizottsága és Központi Vezetősége is megtárgyalta és elfogadta. A MDP társadalompolitikájában váratlanul és meglehetősen nagy fordulatot hozó változások azért voltak lehetségesek, mert Sztálin halála után a szovjet reformerők változásokat kívántak életbe léptetni. 1953 nyarán Moszkvában rendelték a magyar vezetést, ahol Rákosi addigi politikáját súlyos bírálattal illették.

Tisztelt Országgyűlés! Népgazdaságunk másik fő ága, amelynek terén a kormány előtt új feladatok állnak, a mezőgazdaság. A már említett alacsony és az összes beruházásokhoz képest az utóbbi években viszonylag csökkent beruházások miatt, az egyéni gazdálkodók megsegítésének elhanyagolása miatt, a termelősövetkezetek sem gazdaságilag, sem politikailag eléggé alá nem támasztott, túl gyors fejlesztése miatt, ami a parasztság gazdálkodását bizonytalanná tette, a mezőgazdasági termelés fejlődése megakadt s az utóbbi években lényegében egy helyben állt. Ebben nagy része volt a gyakori és nagyarányú tagosításoknak is, amelyek során sok visszaélés, erőszakoskodás fordult elő, ami joggal sértette parasztságunk igazságérzetét, amellet, hogy komoly gazdasági károkat is okozott neki. Ismeretes, hogy mezőgazdasági termelésünk döntően az egyéni

gazdaságokon nyugszik, melyeknek termelését az ország nemcsak hogy nem nélkülözheti, ellenkezőleg, országos érdek termelésük fejlesztése úgy a földművelés, mint az állattenyésztés terén. A kormány elsőrendű feladatának tekinti az egyéni gazdaságok termelésének felkarolását, termelési és munkaeszközökkel, felszerelésekkel, műtrágyával, nemesített vetőmaggal és az agrotechnika más eszközeivel való megsegítését.

A kormány minden eszközzel meg kívánja szilárdítani a paraszti termelés és tulajdon biztonságát. Ennek érdekében már az idén megtiltja a szokásos őszi tagosítást, amely az önkényes földbirtokcserével akadályozta a föld gondos művelését és csökkentette a gazdák termelési kedvét.

A mezőgazdasági termelés kedvezőtlen alakulásához kétségtelenül hozzájárult a túlhajtott termelészövetkezeti mozgalom, a termelészövetkezetek számszerű fejlesztésének elsietett üteme, ami odavezetett, hogy a megalakult termelészövetkezetek egy része, a szükséges feltételek hiánya miatt, nem tudott gazdaságilag és szervezetenként megerősödni. A termelészövetkezeti mozgalom elsietett kifejlesztésének legsúlyosabb következménye azonban az volt, hogy a dolgozó parasztság körében különösen az előfordult túlkapások, az önkéntesség elvének megsértése komoly nyugtalanságot keltett, zavarta a nyugodt termelőmunkát és a gazdálkodás fejlesztéséhez szükséges befektetések nagyarányú csökkenéséhez vezetett.

A kulákok ellen általánossá vált túlzó rendszabályok is elősegítették, hogy az államnak évről évre mind nagyobb gondot okoz az úgynevezett tartalékföldek hasznosítása, amelyek a gazdálkodás bizonytalansága és a nehéz termelési viszonyok következtében műveletlenül maradtak.

Mindezek alapján a kormány elsőrendű és sürgős feladatának tekinti a mezőgazdasági termelés biztonságának megteremtését. Annak érdekében, hogy dolgozó parasztságunk számára biztosítsa a nyugodt munka minden lehetőségét, hogy eloszlassa kételyeit a parasztságok termelészövetkezetekbe való kényszerítése tekintetében, a kormány helyesnek és szükségesnek tartja a termelészövetkezeti mozgalom lassítását, és az önkéntesség szigorú betartása érdekében lehetővé fogja tenni, hogy azok a termelészövetkezeti tagok, akik vissza akarnak térni az egyéni gazdálkodáshoz, mert ott vélik megtalálni boldogulásukat, a gazdasági év végén kiléphessenek a termelészövetkezetből. Ezen túlmenően engedélyezni fogja olyan termelészövetkezetek feloszlását, ahol a tagság többsége azt kívánja. Ugyanakkor a kormány továbbra is messzemenő támogatásban részesíti a termelészövetkezeteket, kölcsönökkel és beruházásokkal hozzájárul gazdálkodásuk fejlesztéséhez, tagjainak boldogulásához, mert meggyőződése, hogy a parasztság felemelkedésének ez a legjárhatóbb útja. [...]

Tisztelt Országgyűlés! Népgazdaságunk két fő termelési ága, az ipar és a mezőgazdaság mellé, amely az ország két nagy, egymással szorosan együttműködő osztályának, a munkásságnak és a parasztságnak tevékenységi területe, csatlakozik értelmiségünk, az ország szellemi és kulturális életében betöltött nagy szerepével. Sajnos, még mindig előfordul — de a kormány elhatározása ezen gyökeresen változtatni —, hogy a szellemi munka és általában az értelmiség, különösen a régi értelmiség nem részesül kellő megbecsülésben. Gyakran a bizalmatlanság légköre veszi körül, aminek azután

mellőzés a vége ugyanakkor, amikor gazdasági, kulturális és tudományos életünk majd minden területén hiány van tapasztalt, felkészült értelmiségiekben. Népgazdaságunk szocialista fejlődése tevékenységüknek rendkívül széles lehetőségeit teremtette meg. Ennek ellenére bizalmatlanság alapján, vagy indokolatlan tisztogatások során, nem egyszer a népi demokráciához méltatlan módon bánnak jó szándékú értelmiségiekkel, megfosztják őket annak lehetőségétől, hogy tudásukat a maguk szakterületén hasznosítsák az ország javára. A kormány erős kézzel véget vet az ilyenfajta helytelen és megengedhetetlen eljárásnak és eltökélt szándéka a jogos sérelmeket orvosolni. Az értelmiségieknek népi demokráciánk megbecsült tagjainak kell lenniük és el kell foglalniuk képességeiknek megfelelő megtisztelő helyüket tevékenységük területén — legyenek tanárok, mérnökök, jogászok, orvosok, agronómusok, vagy mások. Mindenkinek tudomásul kell vennie, hogy a népi demokráciában a képzettségnek, a tudásnak nagyobb megbecsülés jár ki, mint bármikor a régi úri világban. Ennek a megbecsülésnek széles munkalehetőségben és anyagi elismerésben is kifejezésre kell jutni. A fiatal, új értelmiség képzése terén, oktatási rendszerünkben is megtalálható a túlzás, óriási áldozatokkal valósággal erőszakoltuk a főiskolai oktatást. Most ezen a téren is sokkal szerényebbeknek kell lennünk. Ne építsünk légvárakat. Ugyanakkor az eddiginél jóval nagyobb gondot kell fordítani a népiskolákra, fokozni kell beruházásaikat, szaporítani kell az iskolák, tantermek és tanerők számát, hogy minél jobb feltételeket biztosítsunk a jövő reménysége, a kis magyarok elemi oktatásának, amit eddig — meg kell mondani — a főiskolai oktatás eltúlzása miatt, nagyon elhanyagoltunk. Több figyelmet, több gondot és több anyagi eszközt a tanyai, falusi, a munkásnegyedek iskoláinak. Ez sokkal demokratikusabb iskolapolitika lesz.

Nagyobb türelmességet kell tanúsítani vallási kérdésekben. Megengedhetetlen e téren adminisztratív eszközök alkalmazása, ami eddig bizony néha előfordult. A kormány ebben a kérdésben a türelmesség alapján áll, melynek a felvilágosítás és a meggyőzés az eszköze. Adminisztratív vagy más kényszerítő eszköz alkalmazását a kormány elítéli, és nem fogja tűrni.

Tisztelt Országgyűlés! A kormány egész tevékenységében az Alkotmányban lerögzített jogrend és törvényesség alapján áll. Népi demokratikus állami berendezkedésünk, gazdasági és társadalmi életünk alapja a szocialista törvényesség, az Alkotmányban lefektetett állampolgári jogoknak és köteleességeknek, népköztársaságunk törvényeinek szigorú betartása. A kormányra a múltban elkövetett súlyos hibák helyrehozása, a jogrend megszilárdítása és a törvényesség biztosítása terén is nagy és felelősségteljes feladatok várnak. Államhatalmi szerveink feladata és kötelessége örködni dolgozó népünk jogainak biztosításán és sérthetetlenségén. Ezekre a szervekre nemcsak az a feladat hárul, hogy biztosítsák a dolgozó nép kötelezettségeinek teljesítését, hanem az is, hogy a haza minden polgára szabadon élhessen törvényben biztosított jogaival. Dolgozó népünk ezt méltán elvárhatja saját államától. De igazságügyi és rendőrségi szerveink, valamint helyi tanácsaink munkájában gyakran nem jutott kellően érvényre a népi demokratikus államélet és kormányzás alapelve — a törvényesség. Ezek a szervek nemcsak az állami, gazdasági és társadalmi élet különböző területén, hanem a saját állami tevékenységük

terén és hatáskörében sem tudták úgy biztosítani a törvényesség szigorú betartását, ahogyan azt a népi demokratikus állam és a nép érdekei feltétlenül megkövetelik. A bírósági és kihágási eljárások nagy száma, a széles körben alkalmazott adminisztratív módszerek, a begyűjtés, az adóbehajtás, a kuláklista, a tagosítások terén elkövetett tömeges túlkapások és visszaélések, valamint egyéb zaklatások sértették a lakosság igazságérzetét, megrendítették a törvényességbe vetett hitét, meglazították a dolgozó nép és állami szerveink, valamint helyi tanácsaink kapcsolatát.

Súlyos és jogos kifogás alá esik a hivatalainkban és közintézményeinkben a türhetetlen, durva, rideg és lelketlen magatartás, ahogyan ügyes-bajos dolgaikat intéző egyszerű polgárokkal egyes bürokraták bánnak. Ezek még a különben helyes, igazságos és törvényes intézkedéseket is úgy hajtják végre, hogy megkeserítik vele a nép életét. Elfelejtik, hogy ők vannak a népért és nem megfordítva és a szerénység, a figyelmes-ség és az emberséges magatartás olyan erények, amiket közhivatalainkban mindenki-től joggal megkövetel bármely polgár is, de a kormány is.

A törvényesség megszilárdítása a kormány egyik legsürgősebb feladata. Szigorú intézkedésekkel, s ha nem használ, súlyos büntetéssel, a hibák és lazaságok kiküszöbölésével, rövid időn belül el kell érni, hogy igazságügyi és rendőrségi szerveink, valamint helyi tanácsaink a nép államának, a törvényességnek, a jogrendnek szilárd támaszai és egyben biztosítékai legyenek. Fokozottabban védelmezzék dolgozó népünk érdekeit, éberebben őrködjenek államunk biztonsága felett és a néppel összefor-va, erőteljesebben harcoljanak demokratikus rendünk megátalkodott ellenségei ellen, akikkel szemben a törvények teljes szigorát kell alkalmazni. Az ellenségnek, amely elért eredményeinkre, függetlenségünkre és szabadságunkra tör, talpalatnyi helyet, egyetlen pernyi lélegzetvételt sem engedhetünk.

Tudjuk azonban, hogy vannak megtévelyedettek, akiket kisebb-nagyobb bünei-kért utolért az igazságszolgáltatás keze, vannak, akiken sérelem esett, akiket talán igazságtalanság ért, mert hatóságaink gyakran nem tartották be az alkotmányos sza-bályokat, amelyek védik az állampolgárok jogait, személyes szabadságát és bizton-ságát. Maga az internálás intézménye is hozzájárult ahhoz, hogy a törvényességen csorba lessen. Mindebben kétségtelenül szerepe volt annak is, hogy nem tettünk elég-t a népköztársaság alkotmánya előírásainak és nem hoztuk létre a Legfelső Állam-ügyészség intézményét, amely a jogrend és törvényesség legfőbb alkotmányos öre.

Mindebből kiindulva, a megbocsátás szellemében, a megnyugvás és jogos sérelmek gyökeres orvoslása érdekében, a kormány törvényjavaslatot terjeszt az országgyűlés elé, amelynek alapján szabadon kell bocsátani mindazokat, akiknek büne nem olyan súlyos, hogy szabadlábra helyezésük az állam biztonságát, vagy a közbiztonságot ve-szélyeztetheti. Egyidejűleg megszünteti az internálás intézményét, az internáló táboro-kat pedig feloszlatja. Ezzel a kormány lehetővé kívánja tenni, hogy a közkegyelemben részesülők és internáltak visszatérhessenek otthonaikba, családjukhoz, a társadalomba, hogy munkájukkal annak hasznos tagjává legyenek. Rendezni kívánja a kormány a kitelepítettek helyzetét is, lehetővé téve számukra, hogy az összes állampolgárokra kötelező jogszabályok figyelembevételével választhassák meg letelepedési helyüket.

Összegeztethetetlen a népi demokratikus igazságszolgáltatás alapelveivel a rendőrbíráskodás, ami lényegében azt jelenti, hogy a nyomozó szerv maga bíraskodik is. A kormány a régi rendszernek ezt az átöröklött maradványát törvényhozási úton meg fogja szüntetni.

A kormány rendkívül nagy súlyt helyez arra, hogy a parasztsághoz való viszonyt a munkás-paraszt szövetség szilárd gazdasági és politikai alapjára helyezze, hogy helyreállítsa a parasztságnak a jogrendbe és törvényességbe vetett bizalmát, aminek megrendülésében nem kis része volt az úgynevezett kuláklistának. Amellett, hogy ez a lista a kulákság elleni adminisztratív intézkedésekre és súlyos visszaélésekre vezetett, hozzájárult az állam és a dolgozó parasztság, főképpen a középparasztság közötti jó viszony és tartós szövetség meglazulásához is.

3.1.3. Szociálpolitika

Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL 274. f. 12. cs. 134. öe.)

A második világháború után a magyarországi politikai pártok, köztük az MKP is, napirendjére vette a társadalombiztosítás kiterjesztését, aminek végcélja a népbiztosítás megvalósítása volt. Ugyanakkor a kiterjesztés a társadalombiztosító intézmények központosításával is járt, amit elsősorban az MKP szorgalmazott. Jelen összefoglalóban az OTI vezetőse beszámol a társadalombiztosítás második világháború utáni helyzetéről és feladatairól az MKP Állampolitikai Osztályának.

Miniszter Úr!

Abból az elvi alaptételből, hogy az új demokratikus Magyarország a dolgozók állama kell, hogy legyen, következik az, hogy az állam kötelessége polgárai társadalmi biztonságáról gondoskodni oly módon, hogy munkaképes állampolgároknak munkát, illetve bizonyos esetekben munkanélküli segélyt, a munkára képtelen – megrokkant vagy öreg – állampolgárainak pedig adekvát öregségi biztosítást nyújt. Ebből az elvi alaptételből következik, hogy a magyar társadalombiztosítást alapos és mélyreható reformnak kell alávetni, hogy végre tényleg azzá legyen, amit a társadalombiztosítás szó legtagabb fogalmi értelmezésben jelent: az egész társadalmat átfogó, annak szociális biztonságát szolgáló intézményé.

Természetes, hogy ma még, amikor alapvetően fontos külpolitikai és belpolitikai kérdések és ezzel a társadalom teherbíró képességének a kérdése még nincsenek tisztázva, ez a kérdés nem oldható meg véglegesen. Magyarország a felszabadítása óta

azonban a fizikai és szellemi dolgozó rétegeket képviselő szabad szakszervezetek és ezek megbízásából a társadalombiztosító intézeteket vezető közegek állandóan és megszakítás nélkül foglalkoznak ezzel az égető problémával, hogy a feladat adott, de mindenképpen a legkorábban lehetséges időpontban már előre kidolgozott, rugalmas tervek alapján megoldható legyen.

Miniszter Úr jóvoltából a két legnagyobb társadalombiztosító intézet, az OTI és a MABI már eljutottak oda, hogy önkormányzatuk helyreállt. Így megszabadultak attól a kötöttségtől, amely eddig lehetetlenné tette a biztosítottak demokratikus és hasznos kiszolgálását, lehetetlenné tette, hogy a biztosítottak érdekét humánus és szociális szellemben bírálhassák el és a köteles szolgáltatás okon felül valódi szükség esetén segítséget nyújthassanak a biztosított dolgozóknak akkor is, amikor erre a törvények lehetősége megszűnt.

Meggyőződésünk szerint azonban Miniszter Úr is érzi, hogy ezzel a társadalombiztosításnak a társadalmi biztonság értelmében vett égetően fontos kérdése még nem intéződött el. De ismerjük Miniszter Út erre vonatkozó általános álláspontját is és éppen ezért szükségesnek tartjuk, hogy a társadalombiztosítás további kiépítésére vonatkozó kívánságainkat, illetve javaslatainkat írásban is előterjesszük.

Ismételjük: tudjuk, hogy a pillanatnyi bel- és külpolitikai nehézségek nem engedik meg, hogy az egész kérdéstömeg egyszerre és azonnal rendeztessék; másrészt azonban a szükség mégis arra kényszerít, hogy az ezen az úton való elindulás már most megtörténjék. A társadalombiztosítás szerkezetét és szervezetét egyaránt felölelő reformjával kapcsolatos teendők három nagy csoportra oszthatók:

I. A társadalombiztosítás szervezeti reformja a szónak a racionalizálást jelentő értelmében.

II. A társadalombiztosítás szerkezeti reformja, amely felöleli

- a./ az eddig be nem vont társadalmi rétegek biztosítását és
- b./ a társadalombiztosítási szolgáltatások kiterjesztését és felemelését oly mértékre, hogy a szolgáltatások valódi, megélhető jelentő szolgáltatások legyenek.

I. A társadalombiztosítás szerkezeti reformja (racionalizálás)

A társadalombiztosítás racionalizálásán elsősorban az intézetek belső racionalizálását szokás érteni, amit az egyes önkormányzatok már el is kezdtek abból a célból, hogy a felesleges adminisztráció és az ehhez kapcsolódó felesleges személyzet lebontásával az ügyviteli költségek lecsökkenthetők legyenek. Ez önmagában véve hozzájárul azoknak a hiányoknak a fedezéséhez, amelyek a veszített háború okozta taglétszám-csökkenésből szükségképpen következnek. Ez a lépés azonban csak szükséges, de még távolról sem elegendő. Ezen túlmenően feltétlenül szükséges az is, hogy a különböző társadalombiztosítási ellátók intézmények egységes elvek szerint összevonassanak. Gondolunk itt elsősorban az 1927: XXI. tc. 93.§-ának 1–7. pontjaiban felsorolt különálló intézetekre, de ide tartoznak a Székesfővárosi Segítő Alap, az OTBA, az OMBI

és a különböző szanatóriumi egyesületek; más oldalról viszont ide tartoznak az 1940: XII. tc. alapján működő temetkezési egyesületek és egyéb temetkezési csoportok, de ide tartozik bizonyos mértékig a biztosító magánvállalatok egy része által üzött egyéni vagy csoportos temetkezési biztosítások, röviden az ú.n. népbiztosítási ágazat is.

A most említett intézmények közül azok, amelyek a betegbiztosítással foglalkoznak, többnyire nem rendelkeznek azokkal a gyógyító lehetőségekkel, amelyek a modern betegellátásban feltétlenül szükségesek. A temetkezési egyesületek és egyéb temetkezési csoportok legtöbb esetben komoly biztosítástechnikai megalapozottság nélkül működnek – éppen ezért látta már az előző rendszer is szükségét annak, hogy ezeket a törvényhozási úton megrendszabályozza – és főképpen vidéken a reakciós szellem melegágyainak tekinthetők; működésük tehát politikai szempontból is feltétlenül káros. Mindkét említett csoportra egyaránt vonatkozik pedig az a körülmény, hogy nem rendelkeznek a megfelelő kockázatkiegyenlítéshez szükséges taglétszámmal. Így mindenképpen megáll az a véleményünk, hogy a lerongyolódott országnak nincsen szüksége különböző megalapozás nélküli biztosítási szervekre, amikor ezt a munkát két olyan átfogó intézmény, mint az OTI és a MABI saját hatáskörében jobban elláthatja. Az intézetek összevonása az eddig is jól fundált intézeteket még jobban megerősítené és lehetővé tenné számukra azt, hogy a nagyobb biztosítási kontingens keretében relatíve is több és jobb gyógyító szervet és szervezetet tartson fenn, mint a jelenlegi helyzetben a partikuláris érdekeket szolgáló intézmények összessége ezt megteheti.

Biztos, hogy a most tárgyalt összevonás csak fokozatosan – de nem szükségképpen lassan – hajtható végre. Addig is azonban, míg ez megtörténhetik, bevezethetőnek tartjuk ezeknek a szervezetek gyógyellátási szempontból a MABI-hoz, ill. OTI-hoz való besorolását, az ún. tag-clearing rendszere alapján, amellyel bármely betegség esetére biztosított munkavállaló a hozzá legközelebb eső, nem szükségképpen a saját intézetéhez tartozó körzeti orvost, ill. rendelő intézetet felkeresheti és igénybe veheti. A költségeket ezekben az esetekben kölcsönösen elszámolnók, és úgy érezzük, hogy ezzel a biztosított dolgozóknak nagy szolgálatot teszünk, mert közelebb hozzuk számukra az orvost és a gyógyintézetet.

Külön kell felhívni a Miniszter Úr figyelmét az 1928: XL. tc. XI. fejezete alapján működő elismert, illetve az 1940: XII. tc. alapján működő kiegészítő vállalati nyugdíjpénztárakra. A nyugdíjkiegészítő pénztárak tisztán és kizárólag papiros intézmények, szolgáltatásaik csak látszólagos szolgáltatások voltak; az alapszabályokban lefektetett önkormányzat a valódiságnak még a látszatára sem tartott igényt. Valódi – de nyíltan be nem vallott – rendeltetésük azonban az volt, hogy lehetővé tegyék a vállalatok részére a nyereségek adómentes tartalékolását, ténylegesen tehát az alkalmazottak érdekei helyett a vállalat osztalék- és adópolitikáját szolgálták.

Az elismert vállalati nyugdíjpénztárak anyagilag jobban megalapozott intézmények, hiszen a kötelező öregségi biztosítást helyettesítik és a törvény létesítésüket szigorú feltételekhez kötötte: így például a nyugdíjpénztár szolgáltatásaiért a vállalat saját vagyonával felel. Ma azonban a helyzet az, hogy a nyugdíjpénztárak és a

fenntartó vállalatok vagyona lényegesen lecsökkent, sok esetben pedig teljesen megsemmisült az érdekelt dolgozói réteg nyugdíjlehetősége is, – a vállalati szavatosság lényegében véve megint csak papírszavatosság maradt. A finansziális kibontakozás állam beavatkozás nélkül egyszerűen lehetetlen. Vegyük ehhez hozzá azt, hogy az elismert vállalati nyugdíjpénztárak szolgáltatásai csak alig haladták meg a kötelező biztosítás szolgáltatásait (a cca. 15%-os járulékot nem a teljes fizetés, hanem csak a járulékalap, tehát a teljes fizetésnek cca. 2/3-a után kellett fizetni). Vegyük hozzá azt is, hogy a be nem vallott cél itt is részben az adómentes tartalékolás és az volt, hogy a tisztviselőket nyugdíj reményében alacsony fizetéssel kössék a vállalathoz, – és önként, logikai kényszerűséggel adódik a következtetés, hogy a vállalati nyugdíjpénztárak jogi különállása – legalábbis a mai formájában – semmiképpen sem kívánatos. Éppen ezért feltétlenül szükségesnek tartjuk, hogy ezek az intézmények a szervezeti reform során visszaolvadjanak a kötelező biztosításba, amit még az a praktikus, biztosítás-célszerűségi szempont is alátámaszt, hogy a betegségi és öregségi biztosítás feltétlenül egy helyen kell, hogy koncentrálódjék, mert egymással szervesen és elválaszthatatlanul összetartoznak.

Ideiglenesen pedig, amíg az egyesítés jogszabályalkotás útján meg nem valósítható, feltétlen szükségesnek tartjuk, hogy Miniszter Úr e nyugdíjintézmények felügyeleti jogát a MABI-n keresztül gyakorolja. Erre annál is inkább szükség van, mert az elismert vállalati nyugdíjpénztárakba befizetett járulékok ezek nemlétében egyébként a MABI-t illetnék, az elismert vállalati nyugdíjpénztárak tehát szó szerinti értelemben a MABI pénzével, vagy legalábbis túlnyomó részben azzal gazdálkodnak.

II. A szerkezeti reform

A társadalombiztosítás szervezetének imént körvonalaiban felvázolt reformja csak az első lépés a tulajdonképpeni cél felé, csak eszköz a tulajdonképpeni feladat: a társadalombiztosítás szerkezeti reformjának a végrehajtásához. Az elérendő cél itt kettős:

a./ Az első célkitűzés a társadalombiztosítás vertikális kiterjesztése kell, hogy legyen.

A múlt Magyarországa időnként politikai taktikából felvetette a szabad pályán működő rétegek, vagy a kereskedők és iparosok társadalombiztosításának kérdését. Időnként az érdekeltek megnyugtatóra egy-egy ankétet tartottak, tovább azonban a kérdés nem jutott, de nem is juthatott, mert ellenkezett az akkori reakciós államérdekkel. Már pedig az új demokratikus Magyarországnak szociális szempontból kötelessége, de politikai szempontból érdeke is, hogy a társadalombiztosítás vertikálisan kiterjesztessék: a társadalombiztosításba bele kell vonni azokat a rétegeket is, amelyek eddig nem tartoztak a kötelező biztosítás hatálya alá. Röviden: a társadalombiztosításnak ki kell terjedni a mezőgazdaságtól az iparon és kereskedelmen keresztül az értelmiségig minden dolgozóra, tekintet nélkül arra, hogy munkáját mint munkavállaló, vagy mint önálló ember folytatja.

Szervezeti kérdésben természetesen még korai volna konkrét javaslatokat tenni; elgondolásunk szerint addig is, amíg a társadalombiztosítás szervezeti egységesítése nincsen végrehajtva, a mezőgazdasági és ipari társadalmi rétegek biztosítását az OTI,

a magánalkalmazotti, kereskedelmi és értelmiségi szabadfoglalkozású rétegek biztosítását a MABI látná el.

b./ Az ilyen módon vertikálisan kiépített társadalombiztosítás azáltal, hogy a biztosítás körébe a teljes társadalmat bevonja, az eddigi helyzethez képest relatíve is teherbíróbbá válik. Ezzel azonban megnyílik a lehetőség arra, hogy a biztosítás szolgáltatásait kiterjesszük, és a meglévőket felemeljük olyan mértékre, hogy azok a szó valódi értelmében társadalmi biztonságot jelentsenek. Itt nem csak a már megszervezett társadalombiztosítási igények valorizációjára gondolunk, ami inkább ad hoc feladatot jelent, hanem arra is, hogy pl. az öregségi biztosítás szolgáltatásai már az 1928: XL. tc. megalkotásakor szégyenteljesen kevesek voltak. És itt kell megemlíteni a munkanélküli segélyezés rendes, biztosítási jellegű intézményesítését is, mit nem azért, mert versenyt kívánunk futni más országok szociális berendezkedésével és nem is csak politikai okokból feltétlenül szükségesnek tartunk, mert enélkül a dolgozók szociális biztonsága csonka maradna. [...]

Miniszter Úr, – az eddig előadottakból kitűnik talán, hogy minden igyekezetünk Magyarország dolgozó népének szociális biztonságát előbbre vinni. [...] Hogy munkánkban előbbre juthassunk, hogy a magyar társadalombiztosítás alapvető reformját megfelelően előkészíthessük, szükségesnek tartjuk egy szakértőkből álló bizottságnak Miniszter Úr által történő kiküldését. Ennek a bizottságnak lenne hivatása a társadalombiztosítási kérdéseknek részletekbe menő alapos megvizsgálása és a megoldások előkészítése oly fokra, hogy a kérdés megfelelő jogszabályok megalkotása után mielőbb megvalósítható legyen, – hogy végre Magyarország dolgozó népe elé vihessük azt a korszakalkotó társadalombiztosítási reformot, amely – a földreform méltó párjaként – a társadalombiztosítást valóban azzá teszi, amit a neve mond: az egész társadalmat átfogó biztosítássá és amely a dolgozók társadalmi biztonságát intézményesen magának a dolgozók társadalmának a kezeibe teszi le.

MEZŐ GYULA

Út a népbiztosítás felé

Társadalombiztosítási Szemle, 3. évf. (1947) 5. sz. 7–8.

A társadalombiztosítás 1945 utáni átalakításának egyik fő szempontja a társadalombiztosítás kiterjesztése volt, amit végső soron univerzálissá kívántak fejleszteni. Az OTI háború után újjáalakuló önkormányzata is megfogalmazta azt az igényt, hogy a jövőben a társadalombiztosítás kiterjesztése az elsődleges cél az OTI számára. Mező Gyula, az OTI újonnan megválasztott alelnöke, a bővítésről azonban már a kommunista ideológia szűrőjén át értekezik a Társadalombiztosítási Szemle hasábjain, ami tehát így többszörösen értékessé teszi a forrást.

A felszabadulás után üszkös romokban hevert Magyarország. Először a puszta létnek alapjait kellett megteremteni. A munkásság példátlan lemondással és hallatlan erőfeszítéssel fogott hozzá az újjáépítés munkájához. A termelés megindításával, majd a stabilizáció megteremtésével a társadalombiztosítást is újjászervezte és azt a munkásvédelem erős fellegvárává alakította át. Ettől kezdve a magyar szociálpolitika új utakon, korszakalkotó irányban kanyarodott el. Valóban ettől kezdve lett az „OTI A MUNKÁSOKÉ”.

A munkáspártok a szakszervezetekkel együtt mindet erőt felhasználva igyekeznek valamennyi szociálpolitikai feladatot megvalósítani. Ezeket a nemes célokat szolgálják Molnár Erik dr. népjóléti miniszter elvtárs törvényalkotásai is. Külön kell itt megemlékezni a nemrég megjelent, korszakalkotó mezőgazdasági biztosítási törvényről, amely nagyon régi sebeket gyógyít majd be.

A szovjethadsereg által felszabadított – eddig mindenből kisémmizett – munkások jelentkező nagyobb igényeikkel elég súlyos feladatok elő állítják a fiatal demokráciát.

Két évvel a háború után az emberek nagy része még ma is a múlt okozta tengernyi baj terhe alatt görnyed és a negyedszázados fasiszta szellem ködében eltévedve még botorkál, akár csak az az ember, aki nem látja a fáktól az erdőt. A fasiszta köd még zavarja a tisztánlátást, ami nem akadályozza, sőt fokozza az igények gyors kielégülésének keresését. Viszont, nekünk ma, minden befolyásunkkal mérsékelnünk kell ezeket a jelentkező és fokozódó igényeket, azért, mert az ország mostani helyzetében, a termelés mostani hozamából még nem tudjuk azokat teljesen kielégíteni. Ez az intellemban azonban nem a megállást jelenti, nem, semmi esetre sem, csak a kellő mértéktartásra való törekvést. A semmiből a mindenhez átmenetet kell teremtenünk, mert ezelőtt még egy évvel is csak a semmivel volt egyenlő, amit adhattunk. Ma már tudunk valamit adni. Holnap még többet nyújtunk. Az ország és a termelés megerősödésével hozzáfogunk a szociális problémák megoldásához. A népi demokráciának ez is egyik legfontosabb megoldásra váró feladata.

A korszerű és nagyvonalú szociálpolitikát, a mainál jobbat, csak nagyobb, fejlettebb és racionalizáltabb termelés mellett lehet megvalósítani. Igaz, hogy a háborúval leromlott egészségügyi viszonyokon sürgősen javítani kell. Ez a munka már elindult, folyik, de az egyre újabb és szélesebb területről jelentkező különböző újabb igényeket teljesen kielégíteni csak fokozatosan, a javuló termelés feleslegeinek felhasználásával és a hároméves terv párhuzamosan kiépülő eredményeiből tudjuk majd valóra váltani.

Szépen fejlett iparunk gépezetét, egész instrumentumát a háború pusztította el. Ami megmaradt, azt is a romokból ástuk ki, úgyszólván a semmiből indultunk el. Ennek ellenére ma már egyre izmosodó és dolgozó, új országunk van. Teljesítményünket az egész világ csodálja. A stabilizáció után most a hároméves tervvel egy szilárd politikai hatalom fundamentumát rakjuk le, amelyen a munkásmozgalom kiharcolja majd a dolgozók biztonságosabb, boldogabb életét.

Az ország újjáépítése után el kell jutnunk odáig, hogy ne csak az anyagért, az áruért, hanem az emberért, annak teljes megvédéséért folyjék a küzdelem. Egyszer már arccal az ember felé kell fordulnunk. Mert végeredményben minden küzdelem mégis

csak az emberért folyik. E célok elérésére és megvalósítására egy egészen új, korszerű jogszabályokon épülő, szilárdalapú népbiztosítást, annak önkormányzattal rendelkező, állami támogatást élvező, minden területet behálózó, mindenkire kiterjedő centrális szervezetét kell megteremtünk.

A hosszú évtizedek mulasztásai folytán összetorlódott és már égetően jelentkező szociális feladatok, megoldást sürgetnek. Legelőször is rendezni kellene a különböző biztosítási intézetek ügyét. Erős kézzel kellene belenyúlni és rendet teremteni a biztosítási intézetek dzsungelében. E problémáknál tartva, felmerül a kérdés: vajon szükség van-e ennyi különböző szétforgácsolt erőkkel birkózó biztosítási intézetre!?

Az adminisztráció, a betegellátás, a járadékelbírás, a megelőzés, s a jogszabályok alkotásánál és azok alkalmazásánál, de legvégül az anyagi erők gyűjtésénél és azok felhasználásánál egyetemes érdekek alapján az egységesítés elvének kell érvényesülnie. Észszerű-e és gazdaságos-e tehát külön utakon, szétforgácsolt erőkkel küzdeni? Nem, egy cseppet sem gazdaságos. Az idő és a szükségletek azt sürgetik, hogy a mai rendszeren változtassunk. A feudális állami szempontokat szolgálhatja a sok különálló, régi biztosítási szervezet, de a megváltozott helyzet azt követeli, hogy a szociálpolitika régi felépítményeit teljes egészükben korszerűvé, feladatainknak megfelelővé kell átalakítanunk. A népi demokrácia céljainak megfelelően, annak szellemében egészen új, egységesített felépítményt kell teremtenünk. A most érvénybelépett mezőgazdasági és az útban lévő kisipari rétegek biztosítása már ezt a kérdést érinti.

Az egyre kiterjedő újabb biztosítási ágazatok létesülése és azok igényei is elkerülhetetlenül napirendre hozzák a kérdést: a népbiztosítás megvalósítását, a különböző intézetek egybeolvasztását. A jövő népbiztosítási feladatok jó elvégzésére mulhatatlanul szükség lesz egy hatalmas, egységesített új instrumentumra, egy központi nagy szervezetre, a dolgozók általános népbiztosítási intézetére.

A népbiztosítás fedezetére szükséges anyagi alap előteremtéséhez progresszíven mindenkinek hozzá kell majd járulnia. Uralkodó alapelv, hogy munkán épül fel a jövő társadalma. Elsőrangú állami feladattá vált tehát a legdrágább kincsünknek, a munkaerőnek a megvédése.

Ugyanilyen fontos feladat a megelőzés szociálpolitikájával a dolgozók egészségét védve, a már bajbajutottaknak megsegítése is. A népbiztosítási költségeket a járulékokon kívül a vagyona, jövedelemre, luxusra, s az örökösödésre progresszíven kivetett egyenes és külön szociális céladó formájában az államnak kell behajtania.

A népbiztosítás megvalósítása előtt két kérdés áll egymás mellett, vagy ha úgy tesszük, egymással szemben. Az egyik a biztosítási díjtartalék hiánya. A másik, a felszabadulás után rendkívül megnövekedett igények kielégítése. Úgy fest ez a kérdés durván példázva, mint amikor éhes ember kerül az üres konyhára. A kérdésekkel mégis szembe kell nézni és keresni kell a lehető legjobb megoldást.

A veszített háborúval valamennyi biztosítási intézet elvesztette vagyonát. Ennek ellenére az elpusztult anyagok, épületek, kórházak, rendelők és berendezések pótlására, s a mulhatatlanul szükséges befektetésekre és a juttatások területén elkerülhetetlenül jelentkező nagyobb igényekre szükséges fedezetet minden erőfeszítéssel össze kell

gyűjtenünk. Ezt az anyagi részt termésből, annak hozadékából kell kiharóitanunk. A termelés mostani hozadékából így kiharított rész a tényleges bérnek 18%-a. Vajon elegendő-e a szükséges fedezetre? Nem, sajnos semmi esetre sem elegendő! Különben is ez a békebeli járulékkal összevetve nem 18, hanem ténylegesen csak 9%-nak felel meg. Keresni kell tehát a módot, hogy mi által remélhető nagyobb anyagi erő mozgósítása?

Járulékemelésről most szó sem lehet. Komoly állami támogatást a közeljövőben nem remélhetünk. Díjtartalékunk a háborúval elpusztult. A megmaradt ingatlanaink ma még nem jövedelmezők. Folyó bevételeink az újabb igények kielégítésére nem elegendők. Ezek után mégis mi lehet a kibontakozás? Adva van a hároméves terv. A tervbe illesztett, törvényszerűen emelkedő termeléssel emelkedik az életnívó is. Így fog emelkedni a biztosítási célokra eső járulékrész is. A hároméves terv eredménye az államháztartás pénzügyi helyzetét is javítani fogja, ami által lehetővé válik az állam részéről biztosítási célokra régen esedékes komoly anyagi támogatás elnyerése. Az életszínvonal a termelés emelkedésével és a már előbb említett szociális célokot szolgáló adók beiktatásával olyan komoly anyagi erők állnak majd rendelkezésünkre, amelyekkel megvalósíthatjuk a magyar népbiztosítás igazi korszakalkotó nagy feladatait. Az utóbbi idők gazdasági és politikai szükségszerűsége parancsoló módon a tervszerű gazdálkodás felé kényszeríti a társadalmat.

Amidőn az ország érdekében mindenhol a racionalizálás elve uralkodik, egészen tarthatatlan állapot, hogy a szociális célokra juttatott értéket annyiféle drága adminisztrációval irracionálisan elaprózva juttatjuk el az arra rászorulóknak. A biztosításra kötelezettek is túl sok különböző intézetben keresik védelmüket. Az is ésszerűtlen állapot, hogy amikor egészségügyi viszonyaink annyira leromlottak, amikor oly kevés a kórház, a rendelő, az orvos és a gyógyszer, legvégül a pénzbeli juttatás, ugyanakkor közel egy fél tucat biztosítási intézet külön orvossal, külön rendelővel, külön ügyvitellel, erőit elaprózva fuldokoljon a megoldhatatlan anyagi problémák tengerében. A konkrét esetek ezreivel lehetne igazolni, hogy mennyire idejét múlta a mai széttagolt biztosítási rendszer. Például az egyik házban lakó OTI-orvost, az ugyanabban a házban lakó, de más intézeti tag nem veheti igénybe. Van ez fordítva is. Ez a széttagoltság ügyviteli de még inkább egészségi vonalon jelent sok hátrányt és kárt a nagy közösségnek.

Az intézetek egyesítésével egy anyagilag is jól megalapozott, időtálló szervezet létrehozásával az útban lévő népbiztosítást szolgáljuk ki.

A számos biztosítási intézet ellenére, még mindig sokan vannak, akik a társadalom különböző területén hasznos munkát végeznek, de sehol nincsenek biztosításra kötelezve. Ezért a biztosítást egészen és mindenkire ki kell terjeszteni. Ezt kívánja a magyar nép érdeke és a fejlődés útja. Ez elől nem térhetünk ki. Egy ilyen nagyvonalú célok vonalába eső, korszerű, könnyen áttekinthető, új jogszabályokkal működő, mindenkire és minden területre érvényes népbiztosításnak szervezeti felépítményét kell megteremtünk, egy olyan intézményt, amely az összes jelentkező szociális feladatot képes lesz megoldani.

Nagyon jól tudjuk, hogy a veszített háború folytán országunk még súlyos kötelezettségek előtt áll. Ennek ellenére a magyar jövő kilátásai kedvezőek. Az is vigasztaló számunkra, hogy annyi pusztulás után mégis megmaradt döntően fontos két nagy értékünk. Az egyik a dúsan termő, drága magyar anyaföldünk, ami most már végleg a dolgozó magyar parasztság tulajdonába ment át. A másik, az egyre erősödő magyar ipar komoly értéke, az egész világ előtt jó hírű, kiválóan képzett, szorgalmas és értelmes szakmunkásrétegünk értékes munkaereje. E két fontos érték mellé sorakozik még harmadik tényezőnek a felszabadult népi erőknek jól megszervezett, hatalmas tömegereje, népi demokráciánk komoly biztosítéka, amely cselekvő módon vesz részt a termelésben, annak megszervezésében és irányításában. Legvégül jön majd a népi erőknek szolgáló, minden dolgozóra egyformán kiterjedő népbiztosítási törvényeknek megalkotása. Az így megalkotott népbiztosítási törvények erejével és a megelőzés szociálpolitikájával meg fogjuk teremteni előfeltételét annak, hogy egészséges, igényes és kulturált, munkabíró, szabad emberek építsék szebbé és boldogabbá szegény, annyiszor megtiport szép magyar hazánkat.

Új, egészen nagy feladatok várnak itt megoldásra. Új országot, a dolgozók szabad Magyarországot építjük, ahol végre boldoggá, egészségessé és emberré kell tenni az embert... Nagyvonalú, mindenkire kiterjedő szociálpolitikát, igazi, teljes embervédelmet csak a népi demokrácia erején épülő népbiztosítás mielőbbi megvalósítása által érhetünk el. Minden termékeny gondolatunk, nagy céljaink megvalósítása felé kell, hogy forduljon. Minden fizikai és szellemi erőnk koncentráálásával építsük az országot és a hároméves tervet, hogy a tervvel párhuzamosan minél hamarább megvalósuljon régi álmunk: a dolgozók általános népbiztosítása.

SZÉKELY MIKLÓS

A közeljövő társadalombiztosítási feladatai

Társadalombiztosítási Szemle, 3. évf. (1947) 1. sz. 1–3.

Dr. Székely Miklós: a Szociáldemokrata Párt tagja, népjóléti államtitkár. Mező Gyulánál jóval pontosabb értékelését adja Székely a magyar társadalombiztosítás 1945 utáni feladatainak. Mezőhöz képest, aki nagy hangsúlyt helyez a gazdaság érdekeire, illetve az osztályharcra, Székely kiemeli a szolidaritás, a társadalmi egyenlőség gondolatát, mely a társadalombiztosítás kiterjesztésének alapvető feltétele, valamint a Horthy-rendszer szociálpolitikájával fennálló folyamatosság is.

A félelemnélküli biztonságos élet csak megfelelő szociális alapokon épülhet fel. A dolgozó tömegek akkor lehetnek nyugodtan munkahelyükön, ha azokkal a kockázatokkal szemben, amelyek a termelésben részvételük során őket fenyegetik, nem

egyéni, hanem kollektív módon védekezhetnek. Ezért kerültek a társadalombiztosítási problémák annyira a ma előterébe, miként azt a Beveridge-terv mutatja s miként azt a francia társadalombiztosítás most folyamatban lévő általános reformja igazolja.

Háborút veszített ország vagyunk, amely épp, hogy hozzáfoghatott az újjáépítés néhez munkájához, de ennek körében is az első feladatok közé tartozott a társadalombiztosítás szolgáltatásainak megindítása. A kezdeti nehézségeket ma már magunk mögött tudjuk, úgy, hogy komolyan kell foglalkozunk annak az irányvonalnak kijelölésével, amelyen a különböző biztosítási problémák megoldása tekintetében haladni kívánunk.

Legnagyobb problémánk a mezőgazdasági betegségi biztosításnak nemcsak elméleti, hanem immár gyakorlati megvalósítása. Bárha a szorosán vett gyógyítási tényezőket, az ingyenes hatósági orvosi ellátás, a közkórházi szegénybeteg-ápolás és végül a közgyógyyszerellátás kapcsán a falusi dolgozók ma is használhatják, mégis ezek a biztosítás alanyi jogként jelentkező szolgáltatásait nem pótolhatják. Emellett rendezetlen a táppénz és az összes készpénzszolgáltatások kérdése is. Több mint egy évtizedes harcot fog lezárni az a pillanat, amely végre e téren jogokhoz juttatja a falusi munkavállalókat s e cél érdekében még az is kívánatosnak látszik, hogy a rendelkezésre álló anyagi fedezethez mérten a biztosítás szolgáltatásait esetleg csak fokozatosan léptessék életbe.

Mindjárt megemlékezhetünk sorrendi fontosságban a mezőgazdasági öregségi biztosításról, amely a maga, havi 10 forintos járadékszolgáltatásával a minimális életszínvonalat sem biztosítja. A magyar demokráciának erkölcsi kötelessége ennek a kérdésnek sürgős rendezése.

Az öregségi biztosításban megfontolást érdemel, nem volna-e helyes minél hamarabb az egyéni járadékok rendszeréhez visszatérni, minthogy a járadéktörzs és fokozódó járadékrész különválasztása mellett az egyént munkája alapján ténylegesen megillető járadékot igazságosabban lehet megállapítani. De elsősorban is rendezni kell a járadékok mértékét. Ha most a közeljövőben 100%-os emeléssel havi 60 forintban állapítjuk is meg a járadékok összegét, ez a megélhetéshez nyilvánvalóan nem lesz elégséges s a munkást arra kényszeríti, hogy munkahelyét törődöttsége dacára se hagyja el. Így tulajdonképpen az aggkori biztosítás célját veszítette. Komolyan kell foglalkozni azzal a lehetőséggel, vajon nem volna-e kívánatos a járulékfizetésbe – esetleg önkéntes hozzájárulás alapján – újra bevonni a munkavállalókat is, hogy ennek segítségével a járadékok olyan összegre legyenek emelhetők, amelyek a minimális életszínvonal fenntartását mégis biztosítják.

A társadalombiztosítás a múltban is a betegellátást csak kis részben látta el saját intézményei útján. A cél mégis az volt, hogy bizonyos speciális gyógyítási vonalakon a biztosító intézeteknek saját intézményeik is legyenek. Így vette tervbe az OTI, hogy a Mecseken 500 ágyas hatalmas tüdőbetegszanatóriumot létesít. 1944-ben csak a földmunkákhoz fogtak hozzá s szintén kell sajnálkoznunk, hogy két-három éven belül nem is remélhető az építkezési munkák felvétele. Ezzel szemben minél előbb üzembe volna állítandó a Hegyfalú községben vásárolt, 100 ágyra tervezett tüdőbetegotthon és természetesen azt az OTI-nak újra rendelkezésére fogják bocsátani.

Mielőbb rendezendő az OTI jogviszonya az Országos Egészségvédelmi Szövetséggel, amely korábban megállapodásszerű átalány ellenében a biztosítottak széles

rétégenek általános egészségvédelmét látta el. A szövetség demokratikus átalakítása után az együttes társadalmi munkának nem lesz akadálya. [...] És most térjünk át a kötelező biztosítás számos új jogterületére. [...]

Mindenekelőtt a gyárak egészségügyi ellenőrzése és a gyárgondozás megszervezése körül hárul az OTI-ra olyan új munkafeladat, amely halasztást nem tűr. Idestova tizenöt éve tárgyalnak arról, hogyan kellene az iparfelügyelet, a hatósági orvos és a társadalombiztosító intézet között egészséges és egységes együttműködést kiépíteni. Hatásköri nézeteltérések a múltban akadályozhatták az észszerű megoldást, de a demokráciában nem lehet vitának helye a tekintetben, hogy itt elsődlegesen mégis a munkások egészségének gondozásáról, nem pedig jogelvi kérdésekről van szó. A legegyszerűbb megoldásnak az mutatkozik, hogy az egészségvédő és balesetelhárító óvórendszabályok ellenőrzési rendszerébe kapcsoltsák be megfelelően az egész gyári egészségügyi ellenőrzés és a társadalombiztosítás keretében nyújtsák a munkásoknak az egészségvédelmi gondozást is.

A népüdültetés szükségessége ma már nem szorul külön bizonyításra. Mivel azok a kísérletek, amelyek szövetkezeti alapon kívánták tömöríteni az érdekelteket, megfelelő támogatás hiányában nem tudták a kívánt célt biztosítani, bizonyonnyal a kötelező biztosítás keretében kell majd gondoskodni arról, hogy a munkaerő megóvásának lehetősége ezen az úton elérhető legyen. Nem kívánjuk utánozni a *Kraft durch Freude* és a *Dopo lavoro* hangos reklámpolitikáját, de a céltudatos munkásvédelmi intézményeket a legsürgősebben kiépítendőnek tartjuk.

A kisiparosok és kiskereskedők kötelező biztosításának bevezetése az érdekelteknek szintén régi kívánsága. Ennek keretében történhetik kísérlet a szabad orvosválasztás bevezetésére s a megoldásnál figyelembe jöhet egy magasabb járulékkulcs alkalmazása. A betegségénél talán még nagyobb fontosságú a nyugdíjbiztosításuk, amelyet a munkásbiztosításénál magasabb szolgáltatásokkal kellene megoldani.

A közelmúltban olvadt szervesen az OTI-ba az Országos Családpénztár. Már az 1938. évi tárgyalások során is világos volt, hogy a racionális megoldás szerint a családi pótlékok kifizetésére az OTI a legalkalmasabb. Amikor most a helyes kiindulópontoz visszakerülünk, nem elégedhetünk meg a szervezet reformjával, hanem a szolgáltatások rendszerében is biztosítanunk kell a haladást és mielőbb el kell tüntetnünk azt a diszparitást, ami jelenleg a fizikai és a szellemi dolgozók családi pótléka között fennáll. A szükséges pénzügyi fedezet erre előreláthatólag rendelkezésre fog állni. Ezen felül a családi pótlékok kiutalása körül is adminisztratív könnyítéseket kell majd tenni olyan nagyobb kifizetőhelyeken, ahol az OTI-val való utólagos elszámolásra a megfelelő garanciák fennállnak.

Mint gondolat merül fel, hogy a hadirokkantkérdés is a legcélszerűbben a társadalombiztosítás keretében oldható meg. Erre közvetlen indítékul szolgál az az elvi elgondolás, hogy teljesen mindegy, milyen erőszakos behatások folytán következik be a megrokkánás, tehát a hadiesemények következtében beállott megrokkánás sem zárható ki abból a fogalomkörből, amely a biztosítási kötelezettség alá vonható. Az sem képezhetne akadályt, hogy az érdekeltek egy része nem áll, vagy nem állott munkaviszonyban, minthogy a társadalombiztosítás kivételesen ilyen kategóriára is kiterjeszkedhetik.

A magyar társadalombiztosítás mindez ideig nem gondoskodott a munkavállalók egy széles rétegéről, a közszolgálati alkalmazottakról, akik betegség esetén ez idő szerint segély alakjában kaphatják csak meg azt, amire a többi munkavállalók alanyi jogként tarthatnak igényt. Az OTBA-nak betegbiztosító intézetté való átformálása, önkormányzatának kiépítése és a szolgáltatásoknak korszerűsítése a közszolgálati alkalmazottak jogos követelése.

Meg kell emlékeznünk a munkanélküliség esetére való biztosításról is. A múltban akként állították be a kérdést, mintha a magyar gyáripari és bányaiipari termelést ennek a biztosítási ágak bevezetése végromlásba dönthetné. Ezzel a fölfogással ellentétben elég a számos külföldi példára hivatkoznunk s arra, hogy a magyar dolgozó réteg munkakészségének és munkaakarátának ez az alábecsülése mivel sem támasztható alá.

A baleseti biztosításban a veszélyességi osztályok mai rendszerének egyszerűsítése és ezen felül az egységes járadékok megszüntetése a közeljövő feladatai. A beszámítható javadalmazás alapulvételével lépcsőzetesen lesz a járadékszolgáltatási rendszer kiépítendő. [...] Szervezeti szempontból is a megoldanivaló.

Mindenekelőtt a létszámkérdést kell gyökeresen rendezni. Demokráciában nincs szükség felesleges munkaerőkre. Aki részére nincs megfelelő munkalehetőség, azt haladéktalanul le kell építeni s gondoskodni kell arról, hogy képességeihez mérten másutt nyerjen elhelyezést.

Évek óta szó van a biztosító intézmények szervezeti egységének megváltoztatásáról, összevonásokról, csúciszervezet létesítéséről, esetleg csak az orvosi munka centralizálásáról. Kétségtelen, hogy a kötelező biztosítás fejlődési vonala az általános népbiztosítás felé tart s így mindaz, ami az egységesítés jegyében történik, végeredményben ezt a jövődőt célt szolgálja. Mégis helyesebbnek látszik előbb a biztosítási kötelezettségnek a társadalombiztosításba még be nem vont rétegekre való kiterjesztését megvalósítani s csak azután magukat az intézményeket is összevonni, amikor is a különböző szolgáltatási rendszereket a maguk egészében lehetséges lesz áttekinteni és egymáshoz közelebb hozni. Komoly formában szó lehet ellenben az orvosi munka centralizálásáról, ami full time-rendszer mellett tenné lehetővé az orvosi alkalmazásokat.

A nagy szervezeti összevonásoktól függetlenül merül fel a bányapénztárak – elsősorban szénbányászati pénztárak – összevonásának szükségessége, amelyhez igen megfontolásra érdemes takarékosági szempontok kapcsolódnak.

Ugyancsak gondolni kell az elismert vállalati nyugdíjpénztárak jogviszonyának demokratikus rendezésére is, ami semmiképpen sem a szerzett jogok megszüntetésén kíván alapulni, mert a magasabb szolgáltatásokat adott esetben magasabb járulékok fedezik.

A járadékbiztosítás fedezeti részében, miként az első világháború után, komoly nehézségeket okoz a várományfedezeti rendszer fenntartása. Még élénk emlékezetünkben élnek az évekig húzódo tárgyalások, amelyek a bányanyugbér rendezését kívánták annakidején biztosítani, amit végeredményben a fedezeti tőke háborús megsemmisítése tett szükségessé. Most újra ezen a holtpontra vagyunk s átmenetileg nem is kecsgetet más megoldás, mint általánosságban a felosztó-kirovó rendszerre való áttérés.

Nemzetközi vonatkozásokban a társadalombiztosítási kapcsolatok felvételének sürgőssége mindenképpen indokoltnak mondható. E tekintetben Ausztriával, a Csehszlovák köztársasággal és Franciaországgal a diplomáciai tárgyalások már meg is indultak s remélhető, hogy a közeljövőben a közvetlen szakvonalon folytatandó megbeszélések is megkezdődnek.

Ha a társadalombiztosításnak a fentiekben csak futólag érintett sok problémáján áttekintünk s elgondoljuk, hogy a kiépülő magyar demokráciának e téren is milyen feladatokkal és nehézségekkel kell megbirkóznia, némi csodálkozással kell tudomást vennünk arról, hogy még ma is akadnak egyesek, akik az ú.n. Vass József-féle szociálpolitikát tekintik követendő eszménynek. Anélkül, hogy csorbítani akarnók a múltban elért való eredményeket, mégis fel kell vetnünk a kérdést, vajon a régi Népjóléti Minisztérium Duna parti palotájának egyik kapuján bevészt két társadalombiztosítási törvény mutat-e fel olyan értékállandóságot, mint pl. a mózesi törvények, vagy akár a XII táblás törvények. A feleleteket erre a jövő jogalkotásának kell megadniuk.

3.1.4. További ajánlott irodalom

Társadalomtörténet:

A nemzetiségek száma és helyzete. Budapest, 1955, KSH.

Erdei Ferenc: A magyar paraszttársadalom. Budapest, 1946, Franklin.

Laczkó Miklós: Az ipari munkásság összetételének alakulása 1867–1949. Budapest, 1961, Kossuth.

Nagy Imre: A magyar nép védelmében. Brüsszel, 1957, Forradalmi Tanács.

Nyitott szemmel: az iskolák államosítása. Budapest, 1948, Magyar Ifjúság Népi Szövetsége.

Társadalompolitika:

Bibó István: A magyar demokrácia válsága. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. II. köt. Budapest, 1986, Magvető, 485–505.

Kovács Imre: A demokrácia útja Magyarországon. In: Gyurgyák János – Kenedi János – Murányi Gábor (szerk.): Népiség, radikalizmus, demokrácia. Budapest, 1992, Magvető. 174–190.

Rákosi Mátyás: A jegyrendszer megszüntetéséről, a mezőgazdasági áruk szabad forgalmáról, az állami munkafegyelemről. Beszámoló az MDP Központi Vezetőségének 1951. november 30-i ülésén. In: Rákosi Mátyás: A szocialista Magyarországért. Budapest, 1953, Szikra. 49–82.

Szociálpolitika:

Weil Emil: A népjóléti költségvetés. Magyar Orvosi Szemle, 2. évf. (1948) 8. sz. 149–151.

3.2. Kiemelt társadalom- és szociálpolitikai kérdések

3.2.1. Újjáépítés és modernizáció

BEREND T. IVÁN

Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945–1948

Budapest, 1962, Közgazdasági és Jogi. 15–23.

Berend T. (Tibor) Iván (Budapest, 1930. december 11. –) történész, akadémikus. Származása miatt 1944-ben a dachauai koncentrációs táborba hurcolták, ahol 1945 áprilisában szabadították fel az amerikai csapatok. Egyetemi tanulmányait 1949-ben kezdte meg, párhuzamosan az ELTE történelem szakán és a Közgazdaságtudományi Egyetemen. 1953-ban szerzett történészdiplomát, 1957-ben pedig közgazdaságtanból doktorált. Ezt követően tanársegédként a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem gazdaságtörténeti tanszékére került. 1960-ban docensé, 1964-ben egyetemi tanárrá léptették elő, 1967-ben átvette a tanszék vezetését, amit 1986-ig látott el. 1973 és 1979 között az egyetem rektori posztját töltötte be. Történettudományi kandidátusi értekezését 1957-ben, nagydoktori disszertációját 1962-ben védte meg. 1973-tól az MTA levelező tagja, 1979-től rendes tagja lett. 1965-től a Magyar Történelmi Társulat főtitkára, 1975 és 1979 között pedig az elnöke volt. 1980-ban a Royal Historical Society, 1988-ban a Brit Akadémia, 1989-ben az Osztrák Tudományos Akadémia tagjai sorába került. Ugyancsak tagja volt az Európai Tudományos és Művészeti Akadémiának és 2015-től az American Academy of Arts and Sciences szervezetének. 1986 és 1994 között a Nemzetközi Gazdaságtörténeti Társaság alelnöke volt, 1987 és 1991 között az amerikai Kelet–Nyugati Biztonsági Tanulmányok Intézete igazgatótanácsának társelnökeként, 1990 és 1995 között a Nemzetközi Történeti Társaság alelnökeként, majd 2000-ig elnökeként tevékenykedett. Részt vett az 1968-as gazdasági reform előkészítésében, a rendszerváltás éveiben (1989–1990) a Minisztertanács mellett működő tanácsadó bizottság elnöke volt. Ő vezette 1989-ben az 1956-os forradalom átértékelését végző Történész Munkabizottságot. 1990 és 1993 között a privatizációs folyamatokat felügyelő ún. Kékszalag Bizottság tagja

volt. Pályája során, számos elismerést kapott: Kossuth-díj (1961), Akadémiai Díj (1965, 1966), Apáczay Csere János-díj (1981), Állami Díj (1985)

Az Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945–1948 című munkája az háborúban elszenvedett rendkívül súlyos károkkal, a háború utáni újjáépítés fő feladataival, a gazdasági és pénzügyi stabilizáció megteremtésével foglalkozik, amelynek, Berend T. érvelése szerint meghatározó eleme volt a nagytőke korlátozása, majd teljes felszámolása, és az államkapitalista jellegű gazdaságpolitika alkalmazása.

A földeket 1944 őszén hatalmas területen csak a harcokcsik, az átvonuló csapatok járműveinek kereke szántotta. A Dunántúlon pl. a korábbi búza vetésterületnek mindössze egyharmadát vetették be, s nem sokkal volt kedvezőbb a helyzet a Duna–Tisza közén sem. A mezőgazdasági munkák elmaradtak, az állatállomány és a mezőgazdasági felszerelések rendkívüli pusztulása következett be. A szarvasmarha-állomány – az 1938-as szintet alapul véve – 44%-a (1,2 millió db), a lóállomány 56%-a (0,5 millió darab), a sertésállomány 79%-a (2,2 millió darab), a juhállomány 80%-a (1,4 millió db) vándorolt Ausztriába, Németországba vagy pusztult el. Az állatállományt ért mintegy 1,5 milliárd 1938. évi értékű pengőkár mellett a mezőgazdasági gépek, felszerelések, épületek stb. pusztulása is meghaladta a 600 milliós értéket. A mezőgazdaság háborús károsodása elérte a 3,7 milliárd pengőt. A Magyar Gazdaságkutató Intézet számításai szerint a mezőgazdaságban fekvő nemzeti vagyonnak mintegy egyötöde pusztult el.

Szinte teljesen megbénult a közlekedés. A nagy Duna- és Tisza-hidakat a visszavonuló fasiszta csapatok felrobbantották, de hasonló sorsra jutott a kisebb hidak jó része is: a hídállományból az össznyiulás 36%-a megsemmisült. Az úthálózatot, melyet súlyos rombolásokkal sok helyen használhatatlanná tettek, és közúti hidakat ért károk értéke elérte a 224 millió pengőt. Katasztrófális helyzetbe került a vasúti közlekedés. a sínhálózat, a pályatestek közel 40%-át szétrombolták, több mint 100 nagyobb és 900 kisebb méretű vasúti híd elpusztult. a korábbi, kereken 3000 db mozdonyból pedig 1260 db-ot elhurcoltak, az ország területén maradt mozdonyoknak pedig több mint 60%-a elpusztult vagy megrongálódott. Az 1945 júniusában tartott mozdonyrovancsolás szerint az országban mindössze 641 üzemképes mozdony volt, míg 820 mozdony várt javításra. A személy- és kalauzkocsik közül majdnem 5000 tehervagonokból több mint 47 000, hűtő- és tartálykocsikból mintegy 700 db-ot, a vasút közel 70 000 járművéből 48 880-at hurcoltak el, s az ország területén maradt kocsiknak kb. a fele: a 15 500 vagon 40%-a, a 2400 személy- és kalauzkocsi több mint 55%-a elpusztult vagy megsérült. A hajózás a Dunán és a Tiszán elsüllyesztett 108 hajó, és a dunai hajópark el nem pusztított részének nyugatra hurcolása következtében lényegében teljesen megbénult. 50 személyhajóból mindössze 2 db maradt itthon sértetlen állapotban, 50 vontatóból pedig egyetlenegy sem, a korábbi 252 db-ból álló uszályparkból a felszabadulás után csupán 4 db volt használható. A közlekedés háborús károsodása 3,7 milliárd 1938. évi pengőértéket tett ki, ami az ország közlekedési berendezései több mint felének elvesztését jelentette.

A mezőgazdaság és a közlekedés hallatlanul súlyos pusztulása már önmagában is bénítóan hatott a gyáriparra, melynek termelése az előbb említett gazdasági ágakkal

a legszorosabb kapcsolatban állt. A fasiszta csapatok vandál pusztítása és a hosszú súlyos harcok természetesen a gyáripart sem kímélték. [...] 3602 gyárat, a vállalatok 90%-át érte kisebb-nagyobb károsodás, de az üzemek fele, több mint 2000 gyár jelentősebb, kapacitásukat átlagosan 45,7%-kal csökkentő veszteségeket szenvedett. Az épületek és berendezések 50%-át, a hajtógépek egyharmadát, a munkagépek 75%-át pusztították el, vagy hurcolták nyugatra.

A gyáripar elszenvedett összesen 2 042 409 000 pengő háborús károsodásában a gyárakban tárolt gyártmányok elhurcolásából, illetve elpusztulásából 799 761 000 pengő, az anyagkészletek veszteségéből 343 274 000 pengő, épületrombolásokból 245 672 000 pengő, műszaki létesítmények pusztulásából 216 170 000 pengő és végül a hajtógépek tönkretételéből 55 246 000 pengő kár keletkezett. Emellett a bányászat és kohászat pusztulásai meghaladták a 65 millió pengő értéket. A legsúlyosabb veszteségeket többek között a gépgyártás, a vas- és fémipar és a vegyészet szenvedte. [...] A meglévő 265 mezőgazdasági szeszgyárból pedig a felszabadulás után csak 73 tudta megkezdeni a munkát. A textilipar veszteségére vet éles fényt, hogy a fonóorsók 49%-a, a szövőszékeknek pedig 37%-a esett ki a termelésből a háború következtében.

A magyar gyáripar háborút követő bénultsága, az egyes iparágak termelőképességének valóságos helyzete azonban még e szörnyű veszteségeket tükröző adatoknál is súlyosabb volt. Az egyes ágazatokban keletező háború pusztulás ugyanis nemcsak az érintett ágazatot bénította a károsodás fokának megfelelő mértékben, hanem kihatott más ágazatok termelésére is. Aránytalanságok, úgynevezett szűk keresztmetszetek jöttek létre melyek az egyes iparágak és gyártási ágazatok megmaradt termelőapparátusának kihasználását is lehetetlenné tették, illetve korlátozták. A pamutipar esetében pl. a kapacitásvesztésegeknél csak az elhurcolt és elpusztult orsók és szövőszékek számát a keletkezett épületkárokat stb. vehettük figyelembe. Mint a már fent idézett adatok is jelzik, a pamutipar ténylegesen kihasználható kapacitása jóval kisebb volt a fenti tényezők alapján nyert mutatóknál. Hiába maradt meg ugyanis a szövőszékek 63%-a, ezeknek jó részét nem lehetett használni, mivel a fonóipar korábbi kapacitásának csak 51%-a állt rendelkezésre, így a fonóipar erősebben lecsökkent termelése nem volt elegendő – a korábban a fonóipar termelésével közvetlenül összhangban álló – szövőkapacitás kihasználásának biztosítására. [...]

A textilipar és az acélgyártás mellett majd minden iparág és gyártási ágazat hasonló aránytalansági jelenségek határozták meg. 1945 első felében a legalapvetőbb, az egész gyáripar szintjén jelentkező aránytalanság a szén- és villamosenergia-termelés rendkívüli visszaesésében mutatkozott meg. Hosszú hónapokon keresztül számos bányában teljesen szünetelt a munka, így 1944. október–decemberétől 1945 májusáig a dunántúli bányák kivételével a széntermelés sok helyen majdnem teljesen szünetelt. Az év májusa és júniusa folyamán – bár ekkor, mint látni fogjuk már óriási erőfeszítések történtek a termelés helyreállítására – az 1938. évi havi átlagtermelésnek csupán 40–50%-át szállították ki. A súlyos szénhiány miatt 1945 tavaszán a főváros iparát energiával ellátó Kelenföldi Erőmű – melynek kapacitása, 2 db 25 000 kW-os egység, teljesen sértetlen volt – üzemem kívül állt. A Bánhidai Erőmű pedig, melynek szénellátását a közel fekvő Tatabánya és a kiépített drótkötélpálya-összeköttetés biztosította,

ugyancsak nem tudott áramot szállítani Budapestre, mivel a távvezeték a harcok alatt megsérült, s helyreállításához több heti munkára volt szükség. [...]

A gyáripari termelést alapjában gátolta, hogy ezekben a hónapokban a különböző termelési ágak visszaeséséből keletkező hiányokat, s a magyar gyáripar számos ágának üzemeléséhez általában szükséges import anyagokat, érceket, fémeket, gyapotot, gyapjút, nyersgumit stb. egyáltalán nem lehetett behozni az országba. A régi kereskedelmi kapcsolatok megszakadtak, s újak ekkor még nem épülhettek ki. Ebben a helyzetben tehát különösen élesen jelentkezett az anyagihiány, különösen súlyosak voltak a gyárak anyagkészletében beállott – már említett – károk.

Mindehhez járult, hogy a felszabadulást követő hónapokban a munkások nagy tömegei sem tudtak munkát találni a gyárakban, sokan már a bombázások elől vidékre küldték családjukat, s maguk is utánuk utaztak. Nagy tömegeket érintett, főként Budapesten, a lakások pusztulása is. A közvetlenül a felszabadulás után, 1945 márciusában tartott Budapesti összeírások adatait idézzük: a főváros lakóházainak 3,8%-a teljesen elpusztult, további 23,1%-a pedig súlyos sérülést szenvedett. A közel 40 000 budapesti épületből csak 26% maradt sértetlen. Az épületkárok 13 588 lakás teljes megsemmisülését, 18 755 lakás lakhatatlanná válását és közel 48 000 lakás részleges – egyes helyiségeit érintő – használhatatlanná válását jelentették. A főváros, vagyis az ország legnagyobb gyáripari centrumának lakossága tehát erősen megcsappant. Nagy tömegek áramlottak vidékre, ahol rokonoknál lakáshoz, a háborús ínség és ostrom alatti éhezés, a szállítás lehetetlensége és áruhiány miatt előálló nélkülözések helyett a gyermekek tejhez, a családok élelemhez jutottak. Sok ezer embert a háború sodort a világ különböző tájai felé; halottak, hadifoglyok, deportáltak, menekültek tömegei hiányoztak családjuktól, munkahelyükről. 1945 márciusában Budapest lakossága 832 800 fő volt, vagyis 28,5%-kal kevesebb, mint az 1941 júniusi népszámlálás alkalmával összeírt 1 164 936 fő.

Ha nem is mindenhol olyan súlyosan, de a fővárosban fennálló helyzet más ipari gócpontokat is jellemezte, s így a gyárak munkásgárdája is jelentősen lecsökkent. Csepelen még 1945 nyarán is 15 000 munkahelyen csak 11 000-en dolgoztak, az Istvánfelki Főműhelyben 3000 munkahelyen csak 1800-an dolgoztak. A vas-, fém- és gépiparban 40 000-en jelentkeztek munkára az 1938 őszi 112 000 és az 1944 őszi 150 000 munkáslétszámmal szemben. Az Építőipari Szakszervezet becslése szerint csupán Nagy-Budapesten a legszükségesebb helyreállítási munkákhoz 20 000 építőipari szakmunkásra lett volna szükség, de valójában csak 6000 volt. A Nemzeti Bank adatai szerint a bányászatban 50 000, az iparban 150 000 munkás dolgozott, s mintegy 90 000 főre tehető a munkáshiány. A háborús pusztítás és mindaz, ami abból a gyáripar kapacitáscsökkenésén túl is következett, a felszabadulást követően a gyáripart úgyszólván megbénította. Ezekben a hónapokban természetesen a statisztikai szolgálat sem nem működött még megszokott módján, s így pontos felmérések nem állnak rendelkezésünkre. Annál is értékesebb tehát a Gazdaságkutató Intézet gyorsan elkészített reprezentatív kárstatisztikája, mely szerint 1945 májusában az üzemek munkáslétszáma 69%-kal volt kisebb, mint egy évvel korábban, az ipari termelés volumene pedig az előző évi szint 20%-a körül mozgott.

SZAKÁCS SÁNDOR

Földosztás és agrárfejlődés a magyar népi demokráciában

Budapest, 1962, Közgazdasági és Jogi. 65–72.

Szakács Sándor (1936 –) egyetemi tanár, agrártörténész. Egyetemi tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán végezte 1954 és 1958 között. Ezt követően a Komárom Megyei Könyvtárban dolgozott. 1960-tól oktatott a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tudományos segédmunkatársként, majd adjunktusként. Kandidátusi disszertációját 1967-ben védte meg. 1970-ben egyetemi docensé léptették elő, majd 1988-ban egyetemi tanárrá. Nagydoktori disszertációja 1989-ben készült. 1990 és 1993 között a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatójaként dolgozott, majd visszatért a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemre, ahol 1996-tól az Agrártörténeti tanszéket vezette. Tagja volt az MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai Bizottságának és az Agrártörténeti Szemle felelős szerkesztője volt.

A Földosztás és agrárfejlődés a magyar népi demokráciában című könyve a mezőgazdaságban, a földbirtokviszonyokban a második világháborút követően lezajlott változásokat elemezte. Érzékeltette az erőltetett szerkezetátalakítás során elkövetett hibákat, de állást foglalt a kollektív gazdálkodás szükségessége mellett.

A demokratikus földreformot maga a nép hajtotta végre. Mintegy 3200 községben alakultak meg – kb. 30 000 igényjogosult paraszt részvételével – a földigénylő bizottságok, melyek országos szinten összesen 730 425 földigénylőt írtak össze s ezek közül 663 359 személy minősült földjuttatásra igényjogosultnak. (Házhelyet 353 210-en igényeltek, tekintve azonban, hogy közülük sokan földhöz juttatásban is részesültek, számuk az igénylők teljes számát csak mintegy 150 000-rel növelte.

Az igényjogosultak társadalmi helyzete – az összes igényjogosult százalékában:

Mezőgazdasági munkás	40,6
Mezőgazdasági cseléd	17,0
Törpebirtokos	33,0
Kisbirtokos	5,4
Egyéb	4,0
Összesen	100,0

Az igényjogosultak több mint 90%-a volt – mint a táblázat is mutatja – mezőgazdasági munkás, mezőgazdasági cseléd és törpebirtokos, s az összes igényjogosultnak kb.

4%-a volt egyéb foglalkozású. A földreform céljaira mintegy 75 és félezer földbirtokot használtak fel, közel 5,6 millió katasztrális hold terjedelemben. A földosztás így az ország összterületének 34,6%-át mozgatta meg.

Az igénybevétel mértéke tájegységenként nagyjából arányban állt az illető ország-rész területével, ill. ezen belül a nagybirtok súlyával. Az igénybevétel kétségtelenül a Dunántúlon volt a legnagyobb, ahol a nagybirtok már eleve jelentősebb szerepet játszott, mint az ország más vidékein. Ezzel szemben az igénybe vett birtokok átlagterülete, érdekes módon mégsem az Alföld vagy Észak-Magyarország vidékein volt a legkisebb – ahogy a fentiekből ez következni látszanék – hanem éppen a Dunántúlon. E jelenség oka kétségtelenül abban keresendő, hogy az igen kis átlagterületű elkobzások zöme is a Dunántúlra esett.

Az igénybe vett birtokok számát tekintve, 57% elkobzás útján, s csak mintegy 43% került kártalanítás kilátásba helyezésével kisajátításra. Ennek ellenére az összes igénybe vett földterületnek csak alig több mint 10%-a származott elkobzásból. Ez a tény határozottan mutatja, hogy az elkobzások területileg a földosztás szempontjából alárendelt szerepet játszottak, de világosan utal arra a sajátos történeti, politikai helyzetre is, amelyben maga a földreform-rendelet és fő vonalaiban természetesen ennek végrehajtása is megfogant. [...]

Az igénybevétel gazdasági jelentősége és értéke tulajdonképpen azon fordult meg, hogy a kisajátított területeknek művelés, használhatóság szempontjából milyen értékük volt. A kisajátított területek művelési ágak szerinti megoszlása is azt mutatja, hogy az igénybevétel a nagybirtokra jellemző művelési ágakban volt a legszámottevőbb. Így az össze szántóterületek közel 30%-át, a legelők, rétek, több, int 30-30%-át, a nádasok 58,1, az erdők több mint 73%-át mozgatta meg a földreform. Abszolút értékben természetesen – az ország összterületének több mint felét kitevő szántó kisajátítása volt a legnagyobb mértékű: ez adta az igénybe vett összterület 51,4%-át. Egészében véve megállapíthatjuk, hogy az összes igénybe vett terület több mint 92%-át szántó, legelő, rét és erdő tette ki, s mindössze csak 1,7%-a eredt olyan munkaigényes ágakból, mint a kertészet, vagy a szőlészet. A kisajátítás azoknál a munkaigényes ágaknál volt tehát a legkisebb, melyekben a parasztgazdaságok előnyei (felszabadulás előtti kategóriákról lévén szó) a feudális maradványokkal terhelt extenzív nagybirtokokkal szemben már korábban megmutakoztak. A kert- és szőlőterületek viszonylagosan kisebb részesedése tehát egyrészt abból eredt, hogy a viszonylag kis területen aránylag nagy értéket képviselő kert és szőlőterületekből a nagybirtok sem rendelkezett a többi művelési ágak megfelelő nagy területtel, másrészt abból, hogy e nagy gondosságot és sok munkát igénylő kultúrákból a kisebb üzemkategóriák is jelentős mértékben részesedtek.

Mindezek mellett nem hanyagolható el annak a fontos momentumnak a jelentősége, hogy a rendelet, s kivételes szükségmegoldásoktól eltekintve a rendelet végrehajtása is, az antifasiszta egység fenntartása miatt kímélte a kulákság és a bortokosok érdekeit, kívánságait – ha a szükség másként nem parancsolta – a kisajátításnál figyelembe vették. A birtokosoknak tehát bizonyos körülmények közt lehetőségük nyílt az értékesebb szőlő- és gyümölcssterület megtartására, a rendeletben szabályozott mértékig. Ez a tény

természetesen egyáltalán nem befolyásolta a kisajátítás alapvető tartalmát, a feudális eredetű nagybirtokrendszer maradéktalan szétzúzását.

A kisajátítások révén megvalósult a feudális eredetű nagybirtokrendszer felszámolása, s egyidejűleg sikerült megtörni a nagybirtokos osztály gazdasági hatalmát. De minden földbirtokreformnak döntő meghatározója az is, hogy az igénybe vett földterületeket milyen célra használják fel, kinek a kezébe adják a földet. [...]

A földreform során összesen igénybe vett 5 599 645 kat. hold földterület – ha a házjegynek juttatott területeket is beszámítjuk – több mint 60%-a igényjogosult személyek (gazdasági cselédek, mezőgazdasági munkások, törpe- és kisbirtokosok stb.) tulajdonába ment át. Az igényjogosultaknak közvetlenül kiosztott, művelési célokat szolgáló területek is megközelítik az összes igénybe vett terület 60%-át. A közvetlen földigények, valamint a telepítési és házhelyjuttatási – tehát egyéni – szükségletek kielégítésén kívül az igénybe vett területek figyelemre méltó része vált közületi tulajdonná: részben községi, szövetkezeti (a közlegelők, az erdőterületek kisebb hányada), részben állami tulajdon formájában (állami tógazdaságok és nádüzemek, minta-, tan- és kísérleti gazdaságok, valamint a kisajátított erdő nagy része). E területek tulajdonjogi megoszlását és hasznosítását nemzetgazdasági érdekek és célszerűségi szempontok szabták meg. Különösen vonatkozott ez az erdőterületekre, tógazdaságokra és nádüzemekre, melyek szétosztása – jellegükből következően – egyrészt lehetetlen lett volna, másrészt ellenkezett volna a nemzetgazdaság érdekeivel. E művelési ágak egységes termelési irányítást és kezes tettek szükségessé. Az egyéni, ill. közületi tulajdonba átadott területeken kívül a juttatott terület 0,4%-át tartalékolták, vagy egyéb közcélokra adták, ugyancsak 0,4%-át egyházi célokra utalták ki. Végül kb. 2%-ra tehető azon terület aránya, mely hazatérő katonák juttatására vagy ki nem osztható terméketlen területeként maradt fenn.

Az igényjogosultaknak kiosztott terület nagyobb részét, tehát szántóföld, kert, rét, szőlő, kisebb részét pedig legelő tette ki, míg az erdők, legelők, nádasok döntően közületi tulajdonba mentek át. Ezek tehát a tulajdonviszonyokban végbement nagy jelentőségű változás után üzemszervezési szempontból lényegében továbbra is egy egységes egészet képeztek, szemben az egyéni juttatásokkal, melyeknél a tulajdonjogi változás – a nagybirtok kisgazdaságokra való szétesése következtében – birtokszerkezeti változásokkal és így új üzemszervezési problémákkal járt együtt.

A földreform során közel 110 ezer gazdasági cseléd, több mint 260 ezer mezőgazdasági munkás, majdnem 214 ezer törpebirtokos és 33 ezer kisbirtokos, valamint több mint 24 és félezer egyéb igényjogosult kapott átlagosan 5,1 kat. hold terjedelmű földet, vagyis az 1941. évi állapothoz viszonyítva az összes mezőgazdasági munkásnak mintegy 48,5, a cselédek 53, a törpebirtokosok 55,8, a kisbirtokosok 20,3%-a. A földreform jellegére, osztálytartalmára éppen az mutat rá mindennél világosabban, hogy a 642 352 földhözjuttatottak közül közel 585 ezer (a földhözjuttatottak 90 százaléka!) volt cseléd, mezőgazdasági munkás és törpebirtokos, akiknek a juttatás céljaira szolgáló több mint három és negyedmillió hold területből 3 040 195 kat. hold jutott. [...]

A juttatottak több mint egyharmada (38,4%-a) azonban – kisebb-nagyobb területen – már korábban is gazdálkodott, s így a földreform során számukra juttatott föld régi gazdaságuk megerősítésére szolgált. A megerősödés mértékét, bizonyos fenntartásokkal ugyan, lényegében azonban jól világítja meg az a tény, hogy 1935-ben a törpebirtok átlagterülete 1,4, a kisbirtoké pedig 7,2 kat. hold volt. A földosztás során a birtokkategóriák területe átlag 3,9, ill. 4,4 kat. holddal egészült ki, vagyis a törpebirtok átlagterülete 1,4 holdról 5,3 holdra, a kisbirtok átlagterülete pedig 7,2 holdtól 11,6 kat. holdra növekedett. Az 1941. évi – bázisként csak viszonylagos értékű – adatok alapján a törpe- és kisbirtokosoknak 44,2, ill. 79,7 százaléka nem részesült földjuttatásban. Helytelen volna azonban ebből a tényből arra következtetni, hogy a földosztásból kimaradt törpe- és kisbirtokok átlagterülete azonos maradt az összes törpe és kisbirtok felszabadulás előtti átlagterületével. A földreform idején ugyanis azok a törpebirtokosok kaptak elsősorban földet, akiknek már eredetileg is a legkisebb földjük vagy pl. a legnagyobb családjuk volt. A juttatásból kimaradt törpe-és kisbirtokosok tehát már eredetileg is az átlagosnál nagyobb, vagy éppen jobb minőségű, értékesebb földdel vagy kisebb családdal rendelkeztek. A földreform tehát ebben a vonatkozásban nem egyszerűen csak a juttatásban részesültek gazdaságának megerősítését, hanem általában a kisparaszti gazdaságok megerősödését szolgálta.

Az 1945. évi földreform sorsdöntő történelmi jelentősége mellett sem eléghette ki természetesen teljes egészében a parasztság évszázadok során egyre mélyebbé és (számszerűleg is) egyre szélesebbé váló elemi igényét a földre. Ezzel kapcsolatban azonban nem feledkezhetünk meg arról, hogy Magyarországon a felszabadulás előtt és a földosztás idején is hatalmas nincstelen, félproletár és szegényparaszti tömeg volt, s az igények teljes kielégítésére így nem jutott elegendő föld. A történelmi helyzetből, a politikai erőviszonyokból következően pedig – mint ezt a földreform-rendelettel kapcsolatban is jeleztük – a nemzeti egységfront fenntartása, a földreform osztálytartamának, szegényparaszti megoldásának biztosítása érdekében bizonyos engedelmények és kedvezmények elengedhetetlenek voltak.

A földreform során nemcsak a föld igénybevételére került sor, hanem a nagybirtok élő. és holtfelszerelésének, az épületek, sőt a fellelhető készletek: a vetőmag, a takarmány igénybevételére is. Az ország 25 megyéjében több mint 1500 kastély és kúria, s csaknem 8000 kat. hold területtel került állami tulajdonba, melyeket iskolák, kórházak, üdülők, gyermekotthonok stb. céljaira használtak fel. Mindezek mellett igénybevételre került mintegy 56–70 millió légméternyi épület, melyet igényjogosultak vagy – éppen földreform-rendeletek által létrehozott – szövetkezetek és közterületek kaptak meg. Szövetkezeti kezelésbe került 160 szeszgyár, 228 malom, 210 egyéb mezőgazdasági ipari üzem, 175 különböző kisüzemet pedig (szikvízgyár, bognár- és kovácsműhely) szövetkezeteknek, ill. közületeknek juttattak. Szövetkezeti kézbe került a fentieken kívül 6950 traktor és gőzeke, s mintegy 6000 cséplőgép is. Átadtak továbbá, túlnyomóan az új birtokosoknak 160 000 kisebb talajművelő eszközt és gépet, valamint 250 000 egyéb különféle kispépet is. A Földhivatal számításai szerint az így juttatott értékek (épületek, gépek, eszközök stb.) 18–20 millió mázsa búza

értékével tekinthetők egyenlőnek, vagyis átlagosan minden egyes földhözjuttatott a földbirtokán kívül közvetlenül vagy közvetve még kb. 35 mázsa búza értékének megfelelő juttatásban részesült. [...]

A földreform eredményeként mélyrehatóan megváltozott a földbirtok-kategóriák egymáshoz való viszonya, szám szerinti és területi megoszlása. Országos szinten a földosztás előtti állapothoz képest a 0–20 holdig terjedő birtokok száma kivétel nélkül emelkedett, a 20 kat. holdon felüli birtokoké pedig – ugyancsak kivétel nélkül – csökkent. Az összes birtokok száma a háború előttihez viszonyítva több mint 430 ezerrel növekedett. Ebből következően az egyes birtokkategóriák háború előtti és utáni százalékos megoszlása között lényegében csak kisebb eltérés mutatkozik. Ugyanakkor az egyes kategóriák területi részesedésében nem 20, hanem 100 holdig bezárólag következett be általános gyarapodás. Így amíg a földosztás előtt a 100 holdig terjedő birtokok területe az ország összterületének csak alig felét haladta meg, a földosztás eredményeként csaknem elérte a 80%-ot.

A műszaki fejlesztés és a fiatal értelmiség problémái

In: Hegedűs B. András (szerk.): A Petőfi Kör vitái,
V. Budapest, 1994, 1956-os Intézet. (75–147). 76–79.

A Petőfi Kör által szervezett szakmai viták keretében 1956. október 10-én került sor A műszaki fejlesztés és a fiatal értelmiség problémái című programra, mely elsősorban az 1. ötéves terv elhibázott gazdaságpolitikai törekvései nyomán előállt problémák okait, jellegét járta körül. A bevezető referátumot Kiss Árpád a Műszaki Fejlesztési Tanács elnöke tartotta, ő volt a vitavezető is. A 19 hozzászóló részben a technikai és technológiai kérdéseket, részben pedig a szakember-helyzetet, a fiatal műszaki értelmiség és középvezető rétegmunka- és megélhetési lehetőségeit taglalta.

A műszaki fejlesztést az első ötéves terv időszakában több tényező gátolta. Én a tényezőket elemzésük során két csoportra bontanám.

Az egyik csoport: az iparpolitikai tevékenység. Iparpolitikánkat az első ötéves terv időszakában számos területen a voluntarizmus, az objektív adottságok nem kielégítő figyelembevétele jellemezte. Az ipar fejlesztésében a nagy számokra törekedtünk, hogy az általunk kialakított mutatórendszerben minél nagyobb és minél tetszetősebb eredményeket érjünk el. E nagy számokra való törekvés hozta magával, hogy a termelés mennyiségi mutatói mellett az iparfejlesztésében a napi termelési feladatok teljesítésében is háttérbe szorultak a minőségi gyártás követelményei. Ha összehasonlítjuk az ipar műszaki színvonalát a háború előttivel, nagy fejlődést tapasztalhatunk. Létrehoztunk új üzemeket, amelyek a legmodernebb technikát alkalmazzák. A technikai színvonal emelésének fő módszere az első ötéves terv időszakában az új, korszerű

követelményeknek megfelelő nagylétesítmények építése volt. Az ipar műszaki színvonalának emelését mutatja ugyanis Magyarországon a korábban nem létezett gyártási ágak létrehozása. Új iparág a nagyüzemi építő-, bútór- és ruházati iparunk is például. Jelentős mértékben fejlődött közlekedési gépgyártásunk és hajóiparunk.

Ugyanakkor azonban, amikor az új létesítményeket a legmodernebb technikai színvonalon kívántuk megvalósítani, nem törődtünk a meglévő ipari üzemek technikai színvonalának fejlesztésével, a meglévő ipari üzemek rekonstruálásával, pedig ipari termelésünk túlnyomó többséget ma meg nem az új, modern létesítmények adjak, hanem a régi üzemek. Nehéz lenne ma megállapítani, hogy az új, modern nagylétesítmények belépése az egyik oldalról, a régi üzemek rekonstrukciójának elmulasztása a másik oldalról, végső eredményében hogyan hatottak ki az ipar műszaki színvonalára. Kétségtelenül helyes azonban az a felismerés, hogy a meglévő üzemek rekonstrukciójának elhanyagolása súlyos hiba volt és hogy azt a második ötéves terv időszakában helyre kell hoznunk.

A nagy számokra, a kiemelkedő, propagandisztikus szempontból is jelentős nagylétesítményekre való törekvés behatolt természetesen a sajtóba is, a műszakiak körében végzett egyéb propaganda területére is. Ez sem hatott kedvezően az ipar műszaki színvonalára. Mérnökeink, technikusaink Sztálinváros fejlesztéséről nap, mint nap sokat, a nemzetközi műszaki fejlődésről keveset olvashattak. A tervezők, a kutatók munkája e nagylétesítmények megvalósítására volt beállítva. Ez a műszaki propaganda elterelte a figyelmet az egyes műszaki dolgozók közvetlen, saját és sajátos üzemi feladatairól.

A nagylétesítmények, az országos nagy feladatok egyoldalú propagálása ahhoz a kisebbségi érzéshez is vezetett, hogy a más területen dolgozó műszakiak úgy érezték: ezekhez képest az ő napi, helyi munkájuk, munkaterületük akár közeli, akár távoli fejlesztése: jelentéktelen, eltörpülő feladat.

Együtt járt ez ugyanakkor azzal az iparpolitikával is, amelyet Jánossy akadémikus elvtárs a Műszaki Szemlében nemrég romantikának nevezett. Tervezési módszerünk is a nagy számokra való törekvést szolgálta. Nem reális célokat tűztünk ki magunk elé és a nagy számok teljesítésére törekedtünk. Ez magával hozta, hogy a gazdálkodáshoz feltétlenül szükséges tartalékokat belevetettük a termelésbe, a ma termelését gyakran a holnap eszközeivel teljesítettük és így valóban elfogyasztottuk az aranytojást tojó tyúkot. A nagy számok hajszolása közben bevontuk a termelésbe minden tartalék kapacitásunkat, amely nélkül pedig biztonságos és gazdaságos ipari termelés nem folytatható. Ez a körülmény, valamint különösen az ötéves terv kezdeti időszakában a felületes profilozás magával hozta, hogy egy-egy termék termelése egyetlen, vagy egy-két feladattal túlterhelt üzem monopóliuma lett. Ugyanebben az időben az igények túlsúlyban voltak a fedezettel szemben. Mi mást eredményezhetett ez, mint hogy a feladatok teljesítésének mérésében úgyszólván figyelmen kívül hagytuk a termék tényleges használati értéket, csak természetes egységekben és forintértékben mértünk. Az, hogy üzemeinktől a minőségi követelményekre való tekintet nélkül mindent átvettek, egyben arra is vezetett, hogy a napi feladatokkal amúgy is túlterhelt üzemi vezetők nem törődtek gyártmányuk fejlesztésével, a technológia korszerűsítésével, általában a műszaki színvonal emelésével.

A tartalékoknak a termelésbe való bevetése a nyersanyagtartalékaink teljes felhasználását eredményezte. Azt, hogy ez ma mar hogyan veszélyezteti a termelés folyamatosságát, Önök előtt nem kell bizonyítani. A törzskészletek felélése, a nemzeti jövedelemnek ilyen módon nem megalapozott növelése azzal is járt, hogy a műszakiak hosszú ideje nem a technológiák fejlesztésével, hanem mindennapi operatív anyagi gondokkal küszködve, mindig az anyaghelyzetnek megfelelően, csupán a gyártási technológia fenntartásával foglalkoznak. Az extenzív iparpolitikának tartalékainkat felelő tendenciája következtében végül állóalapjaink egy része a termelésbe vándorolt át. Nem biztosítottuk ugyanis az elhasználásnak megfelelő felújítást.

Gátolja a technika megfelelő fejlődését az is, hogy iparvállalataink vezetőinek egy része a megszokotthoz való ragaszkodás, az önelégültség, az újtól való idegenkedés miatt, nem foglalkozott kellőképpen az új technika bevezetésével. Igaz, hogy iparvállalataink es üzemeink vezetői nem minden esetben rendelkeznek a technika megértéséhez es alkalmazásához a megfelelő alapképzettséggel, és nem mindig képezték magukat tovább ebben az irányban.

A műszaki színvonal emelésének további akadály volt az elmúlt években iparvezetésünk sok bürokratikus vonást tartalmazó mechanizmusa; a dolgozók anyagi érdekeltsége nem egy irányt mutatott a műszaki fejlesztés irányával, hanem gyakran szemben állt azzal. A Központi Vezetőség es a Minisztertanács ezeket az akadályokat el akarja hárítani, és én ebben Önöktől nagy segítséget várok.

A jelenlegi gazdasági es természetszerűleg műszaki es tudományos munkánkat a jövőben két törvényszerűséghez kell viszonyítanunk, hogy ezzel ezt a tevékenységet megjavíthassuk. Az egyik: az értéktörvény hatásának fokozottabb vizsgálata es figyelembevétel. A másik: szakmailag megfelelő színvonalú ipari vezető gárda kialakítása. Néhány műszakinak es közgazdászunknak feladatává kell tennünk a műszaki fejlesztés es a gazdasági mechanizmus közötti összefüggés alapos vizsgálatát. Ebből a szempontból minden szomszédos ország ipari szerkezetet kívánatos elemezni, meg kell vizsgálni, hogyan lehet biztosítanunk a műszaki fejlesztés bizonyos fokú automatizmusát.

Összefoglalva: iparpolitikánk – nagy eredmények elérése mellett, új, korszerű nagylétesítmények létrehozása, új gyártási ágak meghonosítása, tehát mindezen komoly pozitívumok mellett, a műszaki fejlesztés objektív előfeltételeit nagymertekben csökkentette. Ma mar időnk legnagyobb részében a műszaki fejlesztés kérdése helyett a termelés folyamatosságát biztosító mindennapi feladatokkal foglalkozunk.

A műszaki fejlesztés kérdésének nem kielégítő alakulása összefügg az ipar szervezetében kialakult helyzettel. A tartalékoknak előbb említett módon a termelésbe való bevetése nagymertekben erősítette es a centralizmus legszélsőségebb híveinek álláspontjához képest is fokozta az iparvezetés centralizmusát. Kevés anyagot es kapacitást sok igénylőnek tudniillik csak centrálisan lehet elosztani, es minthogy nálunk az egyes tárcák közötti profil megosztása igen kiterjedt volt – es sajnos meg ma is az –, nem ritka eset, hogy ezt a sorolási feladatot a népgazdaság központi szerveinek, nemegyszer a Minisztertanácsnak kell elvegeznie. Ez azt jelenti, hogy az esetek igen

nagy számában ma két-három szinttel magasabban döntenek egy-egy kérdésről, mint ahogyan az összes tényezőket áttekinteni és ténylegesen kézben tartani egyáltalában szükséges és lehetséges. Ez viszont arra a következményre vezetett, hogy megszaporodtak a formális döntések.

A túlhajtott centralizmus azután nemcsak az anyagi eszközök elosztásán mutatkozott meg, hanem a műszaki fejlesztés majdnem minden kérdésében is. Emiatt azután akar egy-egy technológiai módszer, akar egy-egy találmány, vagy a műszaki fejlesztés más kérdése csak akkor kapott polgárjogot nálunk, ha azt a legfelsőbb szinten jóváhagyták.

Mindehhez hozzájárult az is, hogy az egyszemélyi vezetés kérdését a műszaki fejlesztés terén is egyoldalúan alkalmaztuk. Feltétlenül es határozottan le kell rögzítenem, hogy helyesnek tartom az egyszemélyi vezetés alkalmazását valamely határozat végrehajtása területén. Helytelen azonban ezt a módszert alkalmazni a határozat meghozatala előtt annak előkészítésében. A határozathozatal előtt meg kell hallgatni nemcsak egy vagy két hozzáértő vezetőt, hanem a szakértők széles rétegét is.

RÁKOSI MÁTYÁS

A Magyar Dolgozók Pártjával erős virágzó Magyarorszáért

(Beszámoló és zárszó a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusán, 1948. június 13–14-én.)

In: Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, 1955, Szikra. 292–330.

Rákosi Mátyás (Ada, 1892. március 9. – Nyizsnyij Novgorod, 1971. február 5.) 1904-ig Rosenfeld Mátyás, politikus. 1912-ben végezte el a budapesti Keleti kereskedelmi Akadémiát. 1912 és 1914 között Hamburgban, majd Londonban dolgozott kereskedelmi cégeknél. 1910-től tagja volt a szociáldemokrata pártnak (MSZDP). 1914-ben önkéntes katonai szolgálatra jelentkezett. 1915-ben hadapródként orosz fogságba esett. 1918 májusában egy tiszti hadifogolycsere keretében hazatért. 1918 novemberében belépett az újonnan alakult kommunista pártba (KMP), ahol vidéki tétkárnak választották. A Tanácsköztársaság idején kereskedelemügyi, majd szociális termelési népbiztos, a Kormányzótanács központi Ellenőrzőbizottságának és a legfelsőbb Népgazdasági Tanácsnak a tagja és a Vörös Gárda parancsnoka volt. A Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába, majd ottani kitiltása nyomán Csehszlovákiába, Németországba, majd a Szovjetunióba utazott. 1921-től a Komintern Végrehajtó Bizottságának titkárává választották. 1924-ben a kommunista párt újjászervezésére visszatért Magyarországra. 1925-ben ezért letartóztatták és 8,5 évre ítélték. Büntetése lejárta előtt ismét perbe fogták és életfogytiglanra ítélték. 1940-ben titkos nemzetközi megegyezés keretében szabadon engedték, hogy a Szovjetunióba távozzon. A háború alatt a moszkvai magyar

kommunista emigráció, és az ott működő Kossuth Rádió vezetője. 1945 februárjában hazatért Magyarországra, ahol az MKP főtitkárává választották. 1948 júniusában a két munkáspárt egyesülése után az MDP főtitkára lett. 1949-től az újjáalakított népfőnt elnöke, 1950-től informálisan az ország legfőbb vezető testületét alkotó Honvédelmi Bizottság vezetője volt, 1951-től pedig személyesen felügyelte az Államvédelmi Hatóságot. 1952-ben átvette a miniszterelnöki posztot is. Vezetésével szovjet típusú diktatúra épült ki Magyarországon. Sztálin halálát követően leváltották a kormányfői posztról, de a MDP első titkára maradt. 1956 júliusában, a fokozódó társadalmi elégedetlenség nyomására leváltották. Ekkor a Szovjetunióba települt. 1957-ben megpróbálta meggyőzni a szovjet vezetést, hogy Kádár János helyett őt állítsák ismét Magyarország élére. 1957-ben itthon megfosztották képviselői mandátumától és Elnöki Tanácsi tagságától, a Szovjetunióban pedig Moszkvától távoli lakóhelyet jelöltek ki számára, és sorozatos hazatérési kérelmeit rendre elutasították. 1962-ben kizárták az MSZMP-ből 1971-es halála után hamvait hazaszállították és a Farkasréti temetőben helyezték el.

1947 őszéig a magyarországi kommunisták a hatalom kisajátításának fokozatos taktikáját követték. Ekkor azonban a szovjet–amerikai viszony kiéleződése következtében az időközben megalakult Kominform a szovjet rendszer kiépítésének felgyorsítását rendelte el. A többpártrendszer felszámolása Magyarországon is pár hónapon belül lezajlott. A folyamat fontos állomása volt a két munkáspárt egyesülésének kikényszerítése (június 12.) és a Magyar Dolgozók Pártjának megalapítása, miután az egyesülést ellenző szociáldemokrata vezetőket különböző eszközökkel sikerült elhallgattatni. A kommunisták már az 1947-es választásokon nyíltan felvállalták a szocializmus építésének programját. Az egyesülési kongresszuson az MDP társadalompolitikájának legfontosabb célkitűzését a munkások államának teljes kiépítésében, az államosítások kiterjesztésében, a tervutasításos gazdaság bevezetésében jelölték meg. Rákosi beszéde áttekinti a hatalom monopolizálásáért folytatott politikai harc állomásait, külön kiemelve azokat a károkat, amelyeket az éppen aktuális főellenség a jobboldali szociáldemokraták okoztak ebben a folyamatban.

A két munkáspárt, a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt Kongresszusa örömteli lelkesedéssel tegnap elhatározta az egyesülést. Ebben a lelkesedésben osztozik nemcsak a magyar dolgozó nép, helyesli és velünk örvend világszerte a demokratikus haladás minden híve. Ennek, a hazánk történetében korszakalkotó határozatnak megfelelően ma már együtt folytatjuk tárgyalásainkat, hogy közösen is kimondjuk a két testvérpárt egyesülését, hogy megvitassuk az új Párt problémáit, a Kongresszus előtt lévő programnyilatkozatot és a pártszervezeti szabályzatot. E kérdésekkel kapcsolatban számot kell vetnünk a nemzetközi helyzettel, a magyar demokrácia gazdasági helyzetével, a magyar belpolitikai helyzettel, benne pártunk, illetve az egyesült Magyar Dolgozók Pártjának kérdéseivel és az előttünk álló feladatokkal. [...]

Ha végigtekintünk, tisztelt Kongresszus, az elmúlt három és fél esztendő eredményein és kudarcain, meg kell állapítanunk, hogy országunk gazdasági, politikai és

társadalmi struktúrájában gyökerekig menő, alapvető változások történtek. Ezeknek a változásoknak eredményeképpen új munkásosztály, új parasztság, új értelmiség van kialakulóban. A munkásság nem elnyomott osztály többé és többsége, mely állami üzemekben dolgozik, nincs többé kizsákmányolva. Ezért viszonya a termeléshez és az államhoz megváltozott. A munkát egyre inkább népe, a demokratikus állam iránti becsületbeli kötelességnek, saját életszínvonala emelkedése feltételének tekinti. A munkásigazgatók, üzemi bizottságok, szakszervezetek és a Magyar Dolgozók Pártja révén egyre fokozottabb részt kap a gazdasági élet irányításában és kormányzásában. Egyre inkább tudatában van vezető szerepének, ezzel együtt fokozott felelősségének is a gazdasági és politikai életben, az egész nemzet fejlődésében és jövőjében. Megváltozott a magyar parasztság is. A földreform eltüntette a falu nincstelenjeinek zömét, akikből kis- és középparasztkok lettek. A dolgozó parasztságban egyre mélyebb gyökeret ver az a felismerés, hogy a demokrácia nemcsak az ő államformája, de hogy a demokrácia és vívmányai, a földreform, az államosítás, a köztársaság nem átmeneti jelenségek, hanem szilárdak, tartósak, megingathatatlanok. Ezzel a felismeréssel párhuzamosan nő annak is a tudata, hogy a munkássággal szövetségben a parasztság is részes a politikai hatalomban. Ennek a felismerésnek egyik mutatója az, hogy az utolsó hónapokban a középparasztság áramlása is megindult pártunk felé. Ezt az egészséges folyamatot a Magyar Dolgozók Pártjának megfelelő kiválogatással, továbbra is elő kell segítenie. Az értelmiség zömében is a demokrácia sikereinek hatása alatt végre fordulat tapasztalható. Kezd megszűnni köztük a kritikus várakozás és egyre többüknél tapasztaljuk, hogy rátért a munkássággal és parasztsággal való együttműködés útjára. Segíteni akar a demokráciának, részt akar venni az új Magyarország felépítésében, szolgálni akarja a nemzetet. Elősegíti és meggyorsítja ezt a folyamatot, hogy az értelmiség sorai kezdnek felfrissülni a munkásságból és parasztságból származó új elemekkel. [...]

Taktikailag mindenekelőtt a döntő kérdésre, a középkori feudális maradványok felszámolására, a nagybirtok felosztására vettük az irányt. Ez megerősítette a munkásság és a parasztság szövetségét. A zsirosparasztság semlegesítésére, és ezzel a döntő feladat megkönnyítésére mentesítettük 200 holdig a paraszt birtokokat. Hasonló célt szolgált az eklézsiáknak juttatott föld is. Amikor az újjáépítés kérdése került napirendre, nem féltünk bizonyos hallgatólagos megegyezést kötni a kapitalistákkal, akiknek nemcsak lehetőséget adtunk, hogy részt vegyenek az újjáépítésben, de még jelentékeny támogatáshoz is juttattuk őket. Elvtársaink közül sokan kifogásolták ezt a lépést, holott ma visszatekintve, kétségkívül helyes volt a szándékunk; nem rajtunk múlt, hogy a tőkésék nem éltek ezzel a lehetőséggel.

Ugyancsak a lenini-sztálini taktika szellemében dolgoztunk, amikor pontosan kike-resttük, kimunkáltuk céljainkban a mindenkori legfontosabb feladatot, azt a bizonyos legközelebbi láncszemet. A földosztás után azonnal az újjáépítést vettük kézbe. Utána a demokrácia és a köztársaság intézményeinek kiépítését, majd rendet teremtettünk a pénzromlás terén, utána leszámoltunk a demokráciát aláásó összeesküvőkkel s rögtön irányt vettünk a hároméves tervre. A választásokkal megszilárdítottuk a demokrácia alapjait, utána megsemmisítettük a reakció legfontosabb politikai szervezetét, a

Pfeiffer-pártot és likvidáltuk a nemzetközi imperializmus és a magyar reakció veszedelmes segédcsoportját, a szociáldemokrata jobbszárnyat.

Amint egy-egy feladatot magunk elé tűztünk, gondoskodtunk róla, hogy a kitűzött célt szem elől ne veszítsük. Következésképpen és szívósan küzdöttünk érte, s nem engedjük, hogy az ellenség eltérítse róla a figyelmünket. A megvert ellenséget gyorsan és erélyesen üldöztük, nem adtunk rá időt, hogy sorait rendbe hozhassa, reorganizálhassa erőit. Az összeesküvők leleplezését gyorsan követték a választások, mielőtt még az ellenség összeszedhette volna magát. A reakció választási vereségét tíz hét múlva a Pfeiffer-párt megsemmisítése követte. Ezt a politikai győzelmet azonnal gazdasági téren értékesítettük, kiszélesítettük a nagybankok államosításával, újabb tíz hét múlva megsemmisült a szociáldemokrata jobbszárny és ezt azonnal követte a 100 munkásnál többet foglalkoztatott üzemek államosítása. Ugyanezt a taktikát folytattuk előzőleg is, amikor például 1946 márciusában a tömegek mozgósításával nemcsak visszavertük a reakció előretörési kísérletét, hanem utána rögtön kiharcoltuk a bányák államosítását és a nehézipari nagyüzemek állami kezelésbe vételét, a földreform vívmányainak biztosítását. [...]

Mikor mindezeket a sikereket megállapítjuk, ugyanakkor kommunista önkritikával le kell szögeznünk, hogy követtünk el mi jócskán hibákat is. Legsúlyosabb hibánk rendszerint az volt, hogy nem becsültük fel reálisan az osztály erőviszonyokat, lebecsültük a magyar reakció erejét, mély gyökereit és szívósságát. Lebecsültük az ellenséget a 45-ös választások előtt és nem vigasz számunkra, hogy a szociáldemokrata jobbszárny ezen a téren még súlyosabb hibákat csinált és emiatt nem egyszer majdnem válságos helyzetbe hozta demokráciánkat. Most, amikor a két munkáspárt egyesülése következtében a magyar demokrácia erői hatványozottan megnöttek, újra fenyeget az a veszedelem, hogy a siker a fejünkbe száll és azt hisszük, hogy most már minden a zsebünkben van, és hogy az ellenség már végleg meg van verve. [...]

Ma már mindenki előtt világos, hogy a jobbszárnyak ez a működése milyen súlyos károkat okozott a magyar demokráciának, de ettől eltekintve, a magyar Szociáldemokrata Párt az egységfrontban teljesítette történelmi szerepét. (Taps.) Külön hálával kell megemlékeznünk a szociáldemokrata baloldali elvtársakról, elsősorban Szakassits Árpád (Nagy, ütemes taps.), Marosán György (Ütemes, nagy taps.) Rónai Sándor (Nagy taps.) és a többi elvtársakról, akik nem egyszer a legnehezebb helyzetekben, saját jobbszárnyuktól és az imperialisták szolgálatában levő nyugati szociáldemokratáktól szorongatva, állták a harcot és végül is legyőzték a soraikban levő munkásárulókat és megoldották a szerves munkásegység megvalósítása történelmi feladatának rájuk eső részét. Ezzel soha el nem múló érdemeket szereztek maguknak és én örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy ezeket az érdemeket itt, a Kongresszus színe előtt teljes egészükben elismerjem, leszögezzem, és még hozzátegyem, hogy ezek az érdemek annál jelentősebbek, mert nem egyszer megtörtént, hogy a kommunista elvtársak türelmetlensége, vagy merevsége nem könnyítette meg küzdelmüket. Összefoglalva: csak a munkásegység tette lehetővé, hogy ilyen irányban és ilyen eredménnyel törhetett előre a magyar demokrácia. (Nagy taps.)

A két munkáspárt egyesülésével hatalmas új erő jelenik meg a magyar demokráciában, a magyar dolgozó népben. Mindenkinek meg kell értenie, hogy a munkásegység szerves megvalósítása, a két párt egyesülése, nem egyszerű összedási művelet. Nem a két párt eddigi erejének összesítése, hanem megsokszorozása, meghatványozása. Az egyesült párt hasonlíthatatlanul erősebb lesz, mint ahogy a két párt külön-külön volt. És ez az erő, amelyet a két párt erejének mennyiségi növekvéséből eredő minőségi változás jelent a magyar demokrácia, a magyar nép fejlődésének minden vonalán, hamarosan éreztetni fogja hatását. A magyar demokrácia alapjai az egyesüléssel felmérhetetlenül megszilárdultak. Kevesebb lesz az ingadozás, biztosabb a fejlődés, meggyorsul hazánk talpra állása és felvirágzása. [...]

De nem pihenünk babérainkon azért sem, mert hiszen van még előttünk munka elég és nehéz, fáradságos, áldozatos munka. Még rengeteg küzdelem, hosszú évek és évtizedek szívós, keserves munkája kell ahhoz, hogy elmondhassuk: célhoz értünk. Aki ezt túlzásnak tekinti, az gondoljon arra, hogy valahányszor nehéz politikai kérdéssel vagyunk elfoglalva, a reakciónak, a spekulációnak mindig sikerül gazdasági helyzetünket megrontani, sikerül előretörnnie. Mi még ma sem vagyunk elég erősek ahhoz, hogy minden fronton egyformán tudjunk küzdeni. Így állhat elő például az, hogy a reakció spekulációja és a saját gyengeségünk következtében a munkásosztályt az utolsó hónapokban a hús és zsír drágulása szinte újra vegetáriánus kosztra szorítja. Ezért még egyszer ismétlem: ne pihenjünk babérainkon, hanem fogjuk meg továbbra is a munka vastagabb végét.

RÁKOSI MÁTYÁS

Pártunk a dolgozó nép élén (Az MDP Központi Vezetőségének 1949. május 31-i ülésén mondott beszéd.)

Budapest, 1949, Szikra. 3–40.

Rákosi Mátyás (Ada, 1892. március 9. – Nyizsnij Novgorod, 1971. február 5.) 1904-ig Rosenfeld Mátyás, politikus. 1912-ben végezte el a budapesti Keleti kereskedelmi Akadémiát. 1912 és 1914 között Hamburgban, majd Londonban dolgozott kereskedelmi cégeknél. 1910-től tagja volt a szociáldemokrata pártnak (MSZDP). 1914-ben önkéntes katonai szolgálatra jelentkezett. 1915-ben hadapródként orosz fogságba esett. 1918 májusában egy tiszti hadifogolycsere keretében hazatért. 1918 novemberében belépett az újonnan alakult kommunista pártba (KMP), ahol vidéki tétkárnak választották. A Tanácsköztársaság idején kereskedelemügyi, majd szociális termelési népbiztos, a Kormányzótanács központi Ellenőrzőbizottságának és a legfelsőbb Népgazdasági

Tanácsnak a tagja és a Vörös Gárda parancsnoka volt. A Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába, majd ottani kitiltása nyomán Csehszlovákiába, Németországba, majd a Szovjetunióba utazott. 1921-től a Komintern Végrehajtó Bizottságának titkárává választották. 1924-ben a kommunista párt újjászervezésére visszatért Magyarországra. 1925-ben ezért letartóztatták és 8,5 évre ítélték. Büntetése lejárt előtt ismét perbe fogták és életfogytiglanra ítélték. 1940-ben titkos nemzetközi megegyezés keretében szabadon engedték, hogy a Szovjetunióba távozzon. A háború alatt a moszkvai magyar kommunista emigráció, és az ott működő Kossuth Rádió vezetője. 1945 februárjában hazatért Magyarországra, ahol az MKP főtitkárává választották. 1948 júniusában a két munkáspárt egyesülése után az MDP főtitkára lett. 1949-től az újjáalakított népfőnt elnöke, 1950-től informálisan az ország legfőbb vezető testületét alkotó Honvédelmi Bizottság vezetője volt, 1951-től pedig személyesen felügyelte az Államvédelmi Hatóságot. 1952-ben átvette a miniszterelnöki posztot is. Vezetésével szovjet típusú diktatúra épült ki Magyarországon. Sztálin halálát követően leváltották a kormányfői posztról, de a MDP első titkára maradt. 1956 júliusában, a fokozódó társadalmi elégedetlenség nyomására leváltották. Ekkor a Szovjetunióba települt. 1957-ben megpróbálta meggyőzni a szovjet vezetést, hogy Kádár János helyett őt állítsák ismét Magyarország élére. 1957-ben itthon megfosztották képviselői mandátumától és Elnöki Tanácsi tagságától, a Szovjetunióban pedig Moszkvától távoli lakóhelyet jelöltek ki számára, és sorozatos hazatérési kérelmeit rendre elutasították. 1962-ben kizárták az MSZMP-ből 1971-es halála után hamvait hazaszállították és a Farkasréti temetőben helyezték el.

Rákosi Máttyás beszédében az 1949-es választások utáni belpolitikai helyzetet elemzi az MDP szemszögéből. Az 1949-es választásokra a többpártrendszer felszámolása után került sor, ekkor már csak a Magyar Függetlenségi Népfőnt listájára lehetett szavazni, amely elfogadta az MDP vezető szerepét. A lista jelöltjeinek 71%-a eleve MDP tag volt. Az országgyűlési képviselők összetétele a munkás-paraszt szövetséget volt hivatva reprezentálni, s egyben garanciát jelentett arra is, hogy ellenzéki hang nem lesz a törvényhozásban. Rákosi beszédének itt közölt részletei jól érzékeltetik, hogy a kommunista társadalompolitika miként törekedett a lakosság folyamatos harci állapotban tartására, annak a sztálini tételnek a jegyében, hogy a szocializmus építése közben az osztályharc fokozatosan éleződik. Aktuálisan a falusi kizsákmányolók, a kulákok elleni osztályharc szükségességét azért volt szükséges kiemelni, mert az agrárszektorban a szocialista tulajdonviszonyok kialakítása ugyan már 1948-ban elindult, de a folyamat meglehetősen vontatottan haladt, mert a gazdák nagy része ragaszkodott magántulajdonához. A problémák mögött a kommunista logika az ellenség szabotázsát látta-láttatta.

Ezek a kétségkívül meglevő hibák azonban nem vonnak le abból a megállapításból, hogy a választás Pártunknak és népi demokráciánknak elsöprő győzelme volt. Ennek a győzelemnek eredményeképpen most vonul be először a magyar országgyűlésbe a dolgozó nép erejének és jelentőségének megfelelő képviselet. Az új országgyűlés 402 képviselőt számlál. Amikor mi – a választások előkészületekkel – felemeltük

az egy képviselőre jutó szavazatok számát 14 000-ról 16 000-re, azt reméltük, hogy ezzel csökkenni fog a képviselők száma. Minthogy azonban sokkal több szavazó vett részt a választásokon, ez a csökkenés csak lényegtelen, ellenben nagyon lényeges az új országgyűlés szociális összetétele.

A 402 képviselő közül 176 munkás, 115 paraszt, a többi értelmiségi, kisiparos, kiskereskedő és egyéb. A munkások aránya tehát majdnem 44 százalék, a parasztoké kis híján 29 százalék. Együttvéve: a munkások és parasztok száma 73 százalék az új országgyűlésben. A nők száma 71, kereken 18 százalék. A nők száma tehát az elmúlt országgyűléssel szemben szinte megkétszereződött és mutatja, hogy nők egyenjogúsítása ezen a téren is folyik. A nők közül 41 munkásnő és 21 parasztasszony vagy parasztleány. A nők között tehát a munkások és parasztok aránya még jobb, mint a férfiaknál és azt mutatja, hogy az egyenjogúsítás különösen a dolgozó nőket érinti. Végül meg kell emlékezni az új országgyűlés korszerűtlen összetételéről. Az országgyűlésnek pontosan a fele 20 és 40 év közötti, szóval a fiatalabb évfázatokhoz tartozik; köztük 55 képviselő 30 évnél fiatalabb. Egyetlen országgyűlésen még ennyi dolgozó fiatal nem volt képviselve.

Összefoglalva: az országgyűlés számszerűen is visszatükrözi a munkások és parasztok szövetségét és a munkásság vezető szerepét. Visszatükrözi a nők és az ifjak növekvő jelentőségét a demokráciában. Ebből a szempontból sokkal inkább népképviselő, mint a megelőző két országgyűlés, nem is szólva a régi horthysta országgyűlésről, vagy mondjuk az olyan „demokratikus” voltára büszke képviselőtről, mint amilyen az amerikai szenátus, ahol tudvalevőleg egyetlen egy ipari munkás, vagy dolgozó paraszt sem található.

Mi a teendő most, a választási győzelem után? A legsürgősebb tennivalónk, hogy feljünk minden olyan áramlattal szemben, amely a győzelem hatása alatt azt hiszi, hogy most már pihenni lehet a babérokon, hogy most már minden biztosítva van és engedni lehet az eddigi munkatempóból. Az ilyen felfogással szemben teljes erővel fel kell lépni, mert ha ez elterjed, az a veszély fenyeget, hogy eredményeink nagy része elsikkad. Éppen a győzelem és vele kapcsolatban a fokozott felelősség kötelez bennünket arra, hogy az eredményt rögzítsük meg, szervezetileg szilárdítsuk meg és fejlesszük tovább.

Vonatkozik ez elsősorban a középparasztságra. Most, a választások fényében mutatkozik meg csak világosan, hogy helyes és időszerű volt a középparasztság kérdését az idén tavasszal napirendre tűzni. Helyes volt elméletben és gyakorlatban leszögezni irányukban politikánkat. Helyes volt egy sor intézkedés, amely kézzelfogható tettekben mutatta meg nekik, hogy a szegényparasztság mellett őket tekintjük a falun szövetségeseinknek és megvédjük a kulákok, a falu kapitalista elemeinek kizsákmányolásával szemben. A választás ezt a jó munkát nyugtázta.

De ne higgyük, hogy a középparasztság ezzel egyszer és mindenkorra végleg meg van nyerve, hogy többé már nem fog ingadozni és tűzön-vízen át velünk jön. A választáson kétségkívül velünk jött, de nem volnánk Lenin és Sztálin tanítványai, ha elfelejtjük, hogy a középparaszt a termelésben elfoglalt helyzetéből kifolyólag ingadozó, ingadozik a munkásosztály és a kapitalisták között. Minden hibánkra, vagy minden

felvetődő nagyobb nehézség láttára ingadozni fog, vissza fog esni, ha talán nem is az egész réteg, de legalábbis egy része. Nekünk ezt előre kell látnunk. Különösen nagy lesz az ingadozás, amikor a szövetkezés, a társas földművelés a jelenleginél sokkal szélesebb területre fog kiterjedni. Ezt is előre kell látni.

Mi a választásokon tudatosan nem hallgattuk el a szövetkezés kérdését, bár nem volt számunkra titok, hogy a középparasztság jelentékeny része még ellenségesen, vagy félelemmel vegyes bizonytalansággal áll vele szemben. Választási sikereink a középparasztságnál részben kétségkívül arra vezethetők vissza, hogy erről a kérdéstről nem hallgattunk. A hallgatás félelmet keltett volna bennük és azt a benyomást, hogy szándékaink nem tiszták, azért hallgatunk róla. Ha azt akarjuk, hogy a középparasztságnál az ingadozás és a visszaesés a lehető legcsekélyebb legyen, akkor teljes erővel folytatni kell az eddigi politikát, amely felvilágosítással, iskoláztatással, kézzelfogható tényekkel, gazdasági megsegítéssel bizonyítja a középparasztság felé, hogy továbbra is törődünk vele és meg akarjuk erősíteni vele a szövetséget. Továbbra is szívesen és átgondoltan kell munkálkodnunk azon, hogy elválasszuk őket a kulákoktól, szembeállítsuk őket, mint a proletariátus szövetségesét, a falu és város kapitalista elemeivel. Ez a leválasztás a kulákokról rendkívül fontos, mert hiszen a kulák mindent megtesz, hogy minél több szál fűzze őt a középparaszthoz, hogy nehéz legyen felismerni az átmenetet, a választóvonalat, amely a dolgozó középparasztot a kuláktól elhatárolja.

Most, a választások alkalmával is tapasztalhattuk, hogy sok helyen a kulák tüntetőleg kiállt a népi demokrácia mellett, helyenként külön szavazóurnát követeltek maguknak, vagy erőnek-erejével nyíltan akartak szavazni. Ennek eredményeképpen néhol már újra hallhatjuk a „jó kulák” dicséretét. Olyan hangokat is hallani, hogy a kulákok közt is van jó és rossz és természetesen a jót kímélni kell. Mondanunk sem kell, hogy az ilyen „megkülönböztetés” – amely eltekint a kulák szociális funkciójától, eltekint attól, hogy a kulák kizsákmányoló, a régít visszakívánó, a városi kapitalisták szövetségese és képviselője a falun – helytelen. Tekintet nélkül arra, hogy jó-e vagy rossz az egyes kulák, megfelelően küzdeni kell ellene.

Ismétlem, változatlanul és fokozott mértékben gondoskodni kell arról, hogy a munkás-paraszt szövetség a középparasztságnál tovább erősödjék. Minden módon támogatni kell a kulákkal szemben a középparasztságot és segíteni kell neki abban, hogy szorosabbra fűzze az ipari munkássággal a szövetséget. Ezért tovább fogjuk növelni a traktorállományok számát, a falu gazdasági megsegítését, iskoláztatását és a világerő nem elégszünk meg azzal a ténnyel, hogy a középparasztság most a választásokon ránk szavazott. [...]

Fokozni kell az éberséget az ellenséggel szemben. Minden vonalon erősíteni kell a pártfegyelmet. Meg kell követelni a marxista-leninista tudást. Nem szabad túrnünk sehoh a legcsekélyebb pártellenes megnyilvánulást, a cinizmust, a pártvonalától való elhajlást, a liberalizmust a pártmunkában. Egyszóval szorosabbra kell fűzni a Párt sorait, fel kell venni a harcot minden téren az ellenség ideológiai behatolásával, vagy azzal a kísérlettel szemben, hogy ügynökeit Pártunkba becsempéssze.

Az elvtársaknak meg kell érteniük, hogy amikor egy kommunista párt országot vezető párttá válik, amikor a megvert tőkésosztály legális szerveinek működése nem

sok eredménnyel kecsegtet, az ellenség fokozatosan arra vesz irányt, hogy ügynökeit becsempéssze a dolgozók pártjába. Ebből a célból nemcsak árgus szemekkel fogja figyelni a legkisebb véleményeltérést Pártunk vonalától, a legkisebb repedést egységünkben, hanem ezt a behatolásra is fel fogja használni. A jelenlegi stratégiai szakaszon Pártunk állandóan komoly jobboldali elhajlások veszélyének van kitéve falun és a városban egyaránt.

A valorizáció kérdése. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL 274. f. 12. cs. 134. öe.)

A második világháború után jelentős mértékű volt Magyarországon a nemzeti vagyok pusztulása, aminek mértéke 40%-ra tehető. Ez a rendkívüli mértékű értékvesztés a társadalombiztosítási pénztárakat, folyómérlegeket, értékpapír-, ingatlan- és részvényalapú beruházásait is érintette. A háború során keletkező anyagi és pénzügyi károkat tovább súlyosbította a világtörténelmi rekordnak számító hiperinfláció, ami teljes mértékben elértéktelenítette a még meglévő, főleg értékpapírokban és betéti tőkék formájában fennmaradt társadalombiztosítási vagyont. Ennek következtében az egyik legfontosabb újjáépítési feladat az ún. valorizáció volt, azaz a járadékok (és egyben a társadalombiztosítási mérleg) pénzügyi rekonstrukciója és értékállóságának biztosítása.

Az öregségi ágazat legnagyobb problémája a járadékok valorizációjának a kérdése. [...] Az 1928: XL. tc., az ún. Lex Vass II. szolgáltatásai még 1928-as szemmel nézve is szemérmetlenül alacsonyak voltak. Csak mint példát említjük azt, hogy 1943-ban a rokkant tisztviselők havi átlagos járadéka 50,16 P, az özvegyeké 27,35 P, az árváké 19,35 P, az öregeké pedig 62,13 P volt. Ez az összeg békenívón is legfeljebb arra volt elég, hogy a biztosított állandó éhezés közben tengődjék. Ma – a legszerényebb igények mellett sem elég két napi élelemre. És a járadékosok ma is ezt az összeget kapnák, ha egyáltalán kapnának valamit.

Nem vitás, hogy ezen az állapoton segíteni kell. A kérdés az, honnan teremtsük elő a járadékok valorizálásához a fedezetet. [...] Az alkalmazott biztosítástechnikai rendszernek, az ún. várományfedezeti eljárásnak a lényege az, hogy a járulékbetételek, a már felgyűlt járuléktartalék és ennek kamatai fedezik az esedékes járadékok értékét. Ha tehát a járadékokat felértékelni akarjuk, gondoskodni kell arról, hogy a két bevételi forrás: a járulékbetétel és a járuléktartalék, illetve ennek kamatai felértékeltesse. A járulékbetételnél ez automatikusan megtörténik: a folyó járulékokat a mindenkori bérek, jelenleg a kollektív szerződéseknek megfelelő bérek alapján kell

fizetni. A járuléktartalék kamatait azonban csak úgy lehet felértékelni, ha felértékeljük magát a járuléktartaléket, illetve azokat a vagyontárgyakat is, amikbe annak idején a járuléktartaléket fektették. Az egyes vagyontárgyak felértékeléséről pedig csak olyan mértékben lehet szó, amilyen mértékben azon a téren, ahova a vagyontárgy gazdaságilag tartozik, az újjáépítés előrehalad. [...]

A MABI öregségi járuléktartaléka 1944. XII. 31-én összesen 198,9 millió pengőt tett, – ami a következőképpen volt kihelyezve:

I. Készpénzkészlet		
Pénztárkészlet	1 000 000 P	0,5%
Postatakarékpénztári f[olyó]sz[ám]lán	1 300 000 P	0,65%
Pénzüintézeti betétek	29 072 139 P	14,62%
II. Ingatlanok (ideiglenes adat)	63 100 000 P	31,72%
III. Ingóságok	2 380 000 P	1,2%
IV. Értékpapírok	69 366 600 P	34,87%
V. Kölcsönök	30 600 000 P	15,38%
VI. Adósok	2 100 000 P	1,06%
Összesen	198 918 739 P	100%

[...]

Ingatlanok. A felértékelés lehetősége elsősorban az ingatlanoknál látszik kézenfekvőnek. Ezek a mérlegben 63 100 000 P-vel (becslésszerű adat), az összeg vagyonnak 31,72%-ával szerepelnek. Az adat azért becslésszerű, mert az ingatlanok címszó alatt szereplő székház, intézmények, ill. vidéki bérház-építkezések értékét egyelőre csak becsülni lehet. A legnehezebb a helyzet ebből a szempontból az intézményeknél és a vidéki bérház-építkezéseknél: ezek állagáról, ill. jelenlegi állapotáról a közlekedési nehézségek miatt egyelőre csak szórványosan vannak konkrét értesüléseink. Fix számot jelent a mérlegben a budapesti bérházak és telekingatlanoknak az értéke, amely 46 173 119 P-t tesz. Ebből a budapesti bérházakra 25 187 092 P, telekingatlanokra pedig 20 986 027 P esik.

Az ingatlanok felértékelés szempontjából annyit érnek, amennyire a hozadék felértékelésére lehetőség nyílik. Az intézet földbirtokba helyezett vagyontárgyait a földbirtokreform során kisajátították. Felértékelés szempontjából ez idő szerint csak a budapesti bérházak, illetve telkek jöhetnek figyelembe.

A bérházaknál a helyzet az, hogy, ha az ostrom alatt szenvedett sérülésektől, ill. az ezek helyreállításához szükséges költségektől el is tekintünk, lakbéreik kötöttek és feloldásukról legfeljebb csak ott és csak olyan mértékben lehet szó, ahol és amilyen mértékben az intézet költségére helyreállították. Ezeknek a száma ugyan nem jelentéktelen, komoly segítséget azonban a felértékelésnél nem jelentenek. Másrészt viszont a társadalombiztosító intézetek bérházainak feloldása a lakbér-kötöttség alól általános társadalompolitikai érdekekkel ellenkeznék.

Végeredményben tehát éppen az a tétel jön legkevésbé figyelembe, amelynek értékállóságára a háború előtt általánosságban a leginkább számítottak. Pontosabban:

a tiszta tulajdonjog értéke automatikusan emelkedett ugyan, a hozadék maga azonban fix maradt és a felértékelés szempontjából – ha a vagyontárgyak realizálásától eltekintünk, – éppen ezért nem jöhet figyelembe.

Külön elbírálást igényel a telekingatlanok kérdése. Ezeknek a nyílt-piaci értéke és ezzel a mérlegértéke is lényegesen emelkedett. Így mód volna arra, hogy a mérlegben magasabb összeggel szerepeljenek. Ezzel azonban még nem érnénk el semmit, mert a hozadékuk hiányzik és a felértékelés szempontjából ez a lényeges.

Ebben a helyzetben két lehetőség kínálkozik: az egyik az, hogy a telekingatlanok értékénél mutatkozó emelkedést azok egy részének eladásával realizáljuk. Ennek azonban csak akkor van értelme, ha az így befolyt pénzeket más, gyümölcsöző módon tudnók kihelyezni. Ezt a módot mindenképpen érdemes, már az ország újjáépítésének szempontjából is megfontolás tárgyává tenni: az ilyen módon felszabaduló készpénz tőkéket pl. az iparnak nyújtott kölcsönök vagy részvénypakettek megvételében produktív s egyszersmind az intézet részére gyümölcsöző módon lehetne kihelyezni. Az a körülmény, hogy a konzervatív tőkepolitikával való ez a szakítás bizonyos vonatkozásokban jogszabály-módosítást tenne szükségessé (ipari vagy kereskedelmi részvényekbe való vagyongkihelyezést az 1927: XXI. tc. ill. az 1928: XL. tc. ez idő szerint nem tartalmazza), ebből a szempontból irreleváns; a szükséges módosítások simán keresztülvihetők.

Ha az OTI járuléktartalékának hasonló módon kihelyezett részét, ill. a bérházak egy részének értékesítési lehetőségét is figyelembe vesszük, a kérdés politikai síkra kerül át: azáltal, hogy az így felszabaduló nem jelentéktelen készpénz tőkéket az iparba irányítjuk, lehetőleg részvénymajoritások megvásárlásával módunkban áll rátenni a kezünket az ipari profit egy részére is és ezzel egyrészt automatikus felértékelést biztosítani, másrészt a további fejlődés útját előkészíteni. Az ez irányú részletek taglalása azonban túlmenne a jelentés keretein.

A másik lehetséges mód az ingatlanok hozadékának felértékelésére az volna, hogy azokat az üres telkeket, amelyek erre alkalmasak, megfelelő hitel és elsősorban a szükséges munkaerő és nyersanyag rendelkezésre bocsátásával sürgősen beépítsük. Az építési célokra nyújtott hiteleket a befolyó járulék-jövedelmekből fennakadás nélkül lehet visszafizetni. Az újonnan épített lakások bére a kötöttség alól mentes, tehát adekvát és a járadékok emelésére felhasználható hozadékot jelentene. Ezen túlmenően pedig alkalmas lenne arra, hogy a fővárosban ez idő szerint mutatkozó lakásínséget jelentősen enyhítse, ami szintén nem elhanyagolható szempont.

Kölcsönök. Ilyen címen a mérlegben szintén becslésszerű adatként 31 600 000 P szerepel. Az adat azért becslésszerű, mert az egyes ténylegesen befolyt törlesztések könyvelésszerűen még nincsenek feldolgozva. A kölcsönök 3 típusra oszlanak: a törvényhatóságok és városok részére folyósított kölcsönök összege 18 943 000 P, községeknek orvoslakás-építés céljára folyósított kölcsönök 4 796 814 P-t, végül az Ipari Munkaszervező Intézetnek adott kölcsön 9 200 000 P-t tesz.

A kölcsönök felértékelési lehetőségeinek megítélésénél nem szabad, de nem is lehet figyelmen kívül hagyni az ország újjáépítésének kérdését. Az elvi kérdés, hogy

szükséges-e a készpénz-hitelek felértékelése, már eldőlt: az ipar részére most folyósítás alatt álló, kerekén 2 milliárd pengő indulási hitel egy része hivatalos állásfoglalás szerint felértékelési záradék alkalmazásával fog kiutaltatni. Ugyanezt az elvet kell az intézet által nyújtott kölcsönökre alkalmazni, sőt a háború utolsó évében folyósított kölcsönöknél a felértékelési záradékot már alkalmazták is. Nem szabad ugyanis szem elől téveszteni azt a körülményt, hogy pl. az a község, amelynek orvoslakás építésére adtunk kölcsönt, termelvényeit már a mai áron tudja értékesíteni; a felépített orvoslakás pedig mint tárgyi érték megvan. Akkor tehát, amikor a község bevételei a piaci árak emelkedésével felértékelődtek, méltánytalan és igazságtalan volna, hogy a dolgozó pénzből nekik nyújtott hiteleket névértékben és ne vásárlóértékben fizessék vissza, ill. a kamatokat csak a névértékben és nem a vásárlóértékben számított tőketartozások után fizessék. [...] Ugyanez vonatkozik a törvényhatóságoknak, ill. városoknak adott kölcsönökre is.

Az Ipari Munkaszervező Intézetnek nyújtott kölcsön felértékelésének a kérdése összefügg azoknak a vállalatoknak a rekonstrukciójával, amelyek az Ipari Munkaszervező Intézettől egy vagy más formában hitelt kaptak. Itt is azt az álláspontot kell elfogadjuk, hogy az üzem automatikus átértékelésében a hitelezőknek is részesedniük kell.

Értékpapírok. Az értékpapírok az intézet félállami, ill. közcélú jellegéből folyóan kizárólag állami, vagy székesfővárosi kibocsátású papírok, részben pedig az Országos Lakásépítési Hitelszövetkezetnek folyósított kölcsönök. Végösszegükben a mérlegben 69 366 600 P-vel, a kihelyezésekben a legnagyobb arányszámmal (34,87%) szerepelnek.

A Lakásépítési Hitelszövetkezethez kihelyezett összegeknél ugyanazt kellene megismételjük, amit az ingatlanoknál mondtunk, minthogy – lényegében véve – ingatlanokra, ill. azok építésére indirekt úton nyújtott jelzálog-kölcsönökről van szó. Itt még a lakbér megkötöttségnek lehetősége is eszik: az az alkalmazott, vagy munkás, aki családi házat épített, ma a kollektív szerződés alapján legalább is részben a mai viszonyoknak megfelelő bért kap. Jövedelme tehát, legalábbis részben felértékelődött. Csak méltányos, ha azt kérjük, hogy – jelzálog kölcsönének törlesztését a végleges rendezésig, ill. a stabilizációig felfüggesztve – tőketartozása után a kamatokat jövedelmének felértékelésével arányosan, ugyancsak felértékelve fizesse.

Az állami, ill. székesfővárosi kibocsátású kölcsönkötvényeknek a felértékelése csak részben gazdasági, jelentős részben azonban politikai kérdés. Ha csak gazdasági szempontból nézzük a dolgokat, azt kell mondjuk, hogy a székesfővárosnak és az államnak a bevételei, tehát a különböző direkt és indirekt adók, ugyanolyan mértékben és ütemben az ország, ill. ezen belül a székesfőváros gazdasági újjáépítése előrehalad. Ebből viszont az következik, hogy a tőketörlesztéseket a stabilizációig és ezzel a végleges rendezésig fel kell függeszteni; a tőketartozások kamatszolgáltatát pedig, ami a járadékok felértékelése szempontjából egyedül fontos, olyan arányban felértékelve kell teljesíteni, amilyen arányban az állam, ill. a székesfőváros bevételei felértékelődnek.

Konkrétan meg kell állapítani azt, hogy a különböző kölcsönök folyósítása, ill. a különböző kibocsátású kötvények átvételének az időpontjában az államnak, ill. a

székesfővárosnak az akkor érvényben volt adónemekből, ill. üzemeiből számszerűen mennyi bevétele volt. Az átvett értékpapírok kamatait olyan arányban kellene felértékelni, amilyen arányban az államnak, ill. a székesfővárosnak a tétélesen meghatározandó adókból, ill. az üzemekből származó bevétele a kölcsön felvételének, ill. az értékpapírok átvételének időpontjához képest emelkedett.

Jelentős pénzkészlete volt az intézetnek betétek formájában a különböző pénzintézeteknél, kerek számban 29 millió pengő értékben. Ezeknek a felértékelésére a most elmondottakat értelemszerűen lehet alkalmazni.

Amit most a MABI-ról elmondottunk, szó szerint érvényes az OTI-ra is: különbségek csak a számokban, de nem a lényegben vannak. A teljesség kedvéért megadjuk az OTI és a MABI öregségi ágazatának 1943. december 31-re vonatkozó vagyonállagát (az 1944. évi adatok az OTI-nál – a MABI-val szemben – még nem állnak rendelkezésre). Ezek szerint a két intézet öregségi ágazatának vagyontárgyai 1943. december 31-én a következőkben voltak kihelyezve:

Vagyontárgyak	Pengő	%
1. Pénztárhely	219 836	0,04
2. Postatakarék	3 909 583	0,52
3. Pénzügyi betétek	84 920 983	15,39
4. Ingatlanok	152 771 352	27,69
5. Ingóságok	3 345 614	0,61
6. Értékpapírok	210 674 992	38,19
7. Kölcsönök	59 111 138	10,72
8. Államkincstár tartozása (csak OTI tétel)	23 181 456	4,20
9. Adósok	5 203 619	0,94
10. Baleseti üzletágak tartozása	8 326 388	1,60
Összesen	551 664 961	100

A magyar társadalombiztosítás öregségi ágazatának vagyona 1943 végén tehát kerek számban 551,7 millió pengőt tett; 1944 végével a vagyonállag józan becslés szerint 640 és 650 millió pengő körül fog mozogni. Ennek az összegnek a valorizációjáról van szó.

Ismételjük: a valorizáció kérdését a kormány elvben már eldöntötte akkor, amikor az iparvállalatoknak megszavazott hitelt részben felértékelési záradékkal fogják folyósítani. Felértékelés tehát van. Csak igazságos, de jogos és méltányos is, ha a dolgozók saját befizetéseik és igényeik tekintetében ezúttal az állammal szemben lépnek fel valorizációs igényekkel.

Egy különbség azonban van, – és itt válik a kérdés megint az aránylag egyszerű gazdasági kérdéssé súlyos politikai kérdéssé: a rekonstrukciós hitelek az új, demokratikus – pontosabban: a demokrácia felé haladó – Magyarország nyújtja az egészében még kapitalista jellegű magángazdaságnak az ország újjáépítésének az érdekében.

Ez a valorizáció tehát lényegében prospektív jellegű: most adott hiteleknek későbbi valorizációjáról van szó. Ez így rendben is van, mert inflációs időkben a kapitalista azáltal jut és jutna most is nagy extraprofitához, hogy az árakat arányban kalkulálja, a béreket pedig papírban fizeti.

Az öregségi ágazat vagyonának felértékelésénél azonban, aminek a legnagyobb részével az állam tartozik, a valorizáció retrospektív jellegű: a dolgozó rétegeknek a – fasiszta rendszer alatt – befizetett filléreiből felépített járuléktartalék most történő felértékeléséről, végeredményben tehát az új demokráciának a fasiszta rendszer büneiért való helytállásáról, – belső jóvátételről van szó.

A kérdés itt van. Fel nem vetni akkor, amikor a járadékosok helyzete napról-napra tűrhetetlenebbé válik, lehetetlen. Ha nem vetjük fel mi, most, fel fogja vetni más. Véleményünk szerint a kérdésnek felvetése feltétlen politikai szükségesség. Ha felvetjük a kérdést és jól átgondolt megoldással is jövünk, politikai fegyvert kapunk a kezünkbe.

A gyakorlati megoldás lehetőségét az a tény adja meg, hogy az öregségi biztosításban még jó darab ideig – 20–25 évig – nem lesz szükség arra, hogy magához a járulék-tartaléktökéhez hozzányúljunk: a fizetési kötelezettségek fedezetére a befolyt járulékok és a járuléktartalék kamatai elegendők lesznek. Minthogy pedig a járulékok lépést tartanak a bérekkel, ezért is térünk át a százalékos járulékbefizetési rendszerre, a járadékok felértékeléséhez átmenetileg elegendő, ha a kihelyezések kamatszolgáltatát értékeljük fel. Erre pedig, amint az egyes kihelyezési tételek analizálásánál rámutattunk, megvan a lehetőség.

Javaslatunk tehát konkrétan a következő:

1. Az öregségi biztosítás adósainak – ideértve az államot is – tőketörlesztési szolgáltatást fel kell függeszteni addig, amíg az árak és bérek egymással összhangba kerülnek és stabilizálásuk megtörténik. Felértékelésük akkor és csak akkor történhet meg. Addig pedig:

2. A kamatszolgáltatást olyan módon felértékelve kell teljesíteni, amilyen módon az adós bevételei a hitel igénybevételének időpontjához képest emelkedtek, illetve felértékelődtek.

A gyakorlati keresztülvitelt természetesen konkrétan ki kell dolgozni. Véleményünk szerint azonban ez a javaslat a járadékok felértékelésének kérdését természetes úton oldja meg: a felértékelés párhuzamosan megy az ország újjáépítésével. Ezen túlmenően azonban a most javasolt elgondolás alkalmas arra, hogy a gazdasági élet egyéb területeire is kiterjesszessék. A retrospektív valorizáció bevezetése, ha kell, kikényszerítése, kitűnő eszköz az infláció fékezésére és megakadályozására. [...]

A felértékelési kérdés azonban az öregségi biztosításnak csak egy és csak átmeneti kérdése. Vannak súlyosabb kérdések is. [...] Annak idején, amikor a Lex Vass II. bevezette Magyarországon a kötelező öregségi biztosítást, a jelenleg érvényben lévő 5%-os alapjárulékkulcsnál magasabb járulékkulcsot kellett volna megállapítani. Az a tény, hogy a járulékot mégis 5%-ban állapították meg, kerek számban 219 millió pengő

megnyitó hiányt okozott. Ennek az összegnek a fedezetét, illetve törlesztését az 1928: XL. tc. 165.§. 1. bekezdése alapján az állam vállalta oly módon, hogy az állami hozzájárulás összege az 1933–1934-es költségvetési évtől kezdve évi 4 millió pengő, amely összeg ezután 50 éven át a kezdő hozzájárulás 5%-ával emelkedik és az 1983–1984-es költségvetési évtől kezdve állandó.

Az állam ezt a kötelezettségét mindez ideig nem teljesítette. 1933-ban, amikor a törlesztésnek kezdődni kellett volna, az ország a gazdasági válságnak körülbelül a mélypontján volt. Az akkori kormány tehát felhatalmazást adott magának, hogy a törlesztést csak 1939-ben kezdje meg. 1939-ben azonban a Horthy-rendszer már nyíltan készülődött a háborúra: a pénz fegyverkezésre és nem a dolgozókkal szemben vállalt kötelezettségek teljesítésére kellett. Az eredmény: az akkori kormány újra felhatalmazta magát, hogy a törlesztést legkésőbb 1944. december 31-én kezdje meg. Minthogy pedig az elmúlt idő alatt nemcsak a törlesztés, hanem az adósság kamatszolgáltatása is elmaradt, az 1929. január 1-én 219 milliót tévő megnyitó járuléktartalék-hiány 1945. január 1-re értékelve kerekén 413 millió pengőre szaporodott.

Végeredményben tehát a magyar öregségi biztosítás szükséges járuléktartaléka 1945. január 1-én 1050 és 1060 millió pengő között volt. Ebből egy 640 és 650 millió pengő közötti összeg – mert a társadalombiztosítási költségeket a munkaadónak jogában volt a költségvetésként elszámolni és így a fogyasztókra áthárítani – lényegében a dolgozó rétegek tényleges befizetéseiből eredt, míg a különbözet az állam burkolt, mert könyvszerűen nem aktivált tartozása. Ha a ténylegesen befolyt járulékokból az államnak indirekten kölcsönadott összegeket is figyelembe vesszük, ebből az összegből kerekén 647 millió pengővel az állam tartozik, még a többi magángazdaságban van kihelyezve.

Ha pedig a korhatárnak a Sztójay-kormány által rögtönzéseképpen 65 évről 60 évre történt leszállítását is figyelembe vesszük, ami egyébként a munkásságnak régi követelése volt, akkor a járuléktartalék szükséglet hozzávetőlegesen már cca. 500 millió pengővel emelkedik. És ezek az összegek még csak névértéket jelentenek.

Ha ezekhez a tényekhez hozzávesszük a felértékelés kérdését, hozzávesszük azt, hogy az öregségi biztosítás szolgáltatásai még békenívón is szemérmetlenül kevesek voltak, hozzávesszük azt is, hogy a parasztság egyelőre csak papíron, a nem alkalmazotti viszonyban dolgozók széles rétegei pedig ma sincsenek biztosítva, hozzávesszük azt aényt, hogy a magyar társadalombiztosítási törvények egészükben és részleteikben a legnagyobb mértékben antiszociálisak, eljutunk ahhoz a konklúzióhoz, amivel az analízist kezdtük: az öregségi biztosítás csődben van. Csődben van financiálisan és szociálpolitikai szempontból egyaránt.

Az újjáépítés. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL 274. f. 12. cs. 134. öe.)

Lásd: A szociálpolitika és társadalombiztosítás fejlődése az 1945 és 1956 közötti időszakban című bevezető tanulmány vonatkozó részét.

A második világháború után jelentős mértékű volt Magyarországon a nemzeti vagyok pusztulása, aminek mértéke 40%-ra tehető. Ez a rendkívüli mértékű értékvesztés a társadalombiztosítási pénztárakat, folyómérlegeket, értékpapír-, ingatlan- és részvényalapú beruházásait is érintette. A háború során keletkező anyagi és pénzügyi károkat tovább súlyosbította a világtörténelmi rekordnak számító hiperinfláció, ami teljes mértékben elértéktelenítette a még meglévő, főleg értékpapírokban és betéti tőkék formájában fennmaradt társadalombiztosítási vagyont. Ennek következtében az egyik legfontosabb újjáépítési feladat az ú.n. valorizáció volt, azaz a járadékok (és egyben a társadalombiztosítási mérleg) pénzügyi rekonstrukciója és értékállóságának biztosítása.

Az öregségi biztosítási ágazat problémái végeredményben válaszütra visznek. Fel kell vetni először azt a kérdést, hogy fenntartható-e egyáltalán a mai biztosítási rendszer. Az átmeneti felfüggesztés esetén, és ezt a gyakorlati valóság, nem szenved-e a rendszer olyan sérüléseket, hogy azok többé ki nem heverhetők? Ha a várományfedezeti rendszer pénzügyileg csődbejutott, nem kell-e – mint egy elmúlt politikai rendszer csődtömegét kezelniük az egész kérdést, átmenetileg, – politikai érdekből – felosztó-kirovó rendszerre áttérni és az új öregségi járadékok megállapításával ezek fedezetéül a folyamatos járulékbevétel mellett az esetleg módosítható régebbi tőketartalékokat is igénybe venni?

Ily módon kétségtelen szociálpolitikai sikereket érhetnénk el tömegek felé, és erre szociáldemokrata oldalról többször történt már utalás; kétségtelen pillanatnyi siker lenne, de – néhány rövid év alatt a felgyűjtött tőkék teljesen eltűnnének, nem csak a múlt rezsim, hanem a mi jóvoltunkból is, – és munkástömegeink öregségi biztosítás nélkül maradnának, ill. a biztosítást új alapokon újra kellene kezdeni.

Véleményünk szerint pillanatnyi sikerekért nem szabad a felhalmozott, a munkáság által korábban begyűjtött tőkéket, még ha ezeknek a sorsa jelenleg bizonytalan is, ezért feláldozni, hanem annyit kell belőlük átmenteni, amennyit csak lehet. A biztosítási technika elméletének jelenlegi állása szerint a legfejlettebb biztosítás-pénzügyi fedezeti rendszer a várományfedezeti rendszer. Jelenlegi magyar problémáira és átmentésének lehetőségeire az előző fejezetekben rámutattunk.

Pártunknak ebben a kérdésben állást kell foglalnia. Nem vitás, hogy az állásfogalást egyrészt az Európában és ezen belül Magyarországon ez idő szerint fennálló

gazdasági rendszer, másrészt pedig keleti nagy szomszédunk, a Szovjetunió fogja meghatározni. [...] De ezen a problémán túlmenően a demokratikus Magyarország ma az is kívánja tőlünk, hogy a társadalombiztosítást megszilárdult alapokkal, reális szolgáltatásokkal ki is terjesszük. Az újjáépítés során nemcsak a MABI, de az egész magyar társadalombiztosítás alapjaiban reformra szorul. Alapvető hiba volna, ha a MABI vagy általánosságban a magyar társadalombiztosítás újjáépítésénél megelégednénk az eddigi keretek újra kitöltésével. Mint a Szakszervezeti Tanács emlékirata került a népjóléti miniszter elé a társadalombiztosítás kiterjesztésére és egységesítésére vonatkozó elgondolásunk. Az emlékirat szövegét idemellékeljük.

A/ A szerkezeti reform (egységesítés)

Pártunk programja a biztosítás általánosítása, minden dolgozóra való kiterjesztése. A hozzá vezető út a demokratikus Magyarországon keresztül vezet, amelyben a munkásosztály vívja a harcát a reakció ellen, a hegemoniáért. Ebben a harcban a követendő út a társadalombiztosítás önkormányzatának minél szélesebb alapokon történő helyreállítása és a munkásság domináló szerepének a biztosítása, hogy ezek az önkormányzatú intézmények minél erősebb bástyái legyenek a munkásosztálynak. Az egységesítés és a társadalombiztosítás kiterjesztése ezeket a bástyákat erősíti.

A betegségi biztosítás mai széttagoltsága nem utolsó sorban a dolgozók társadalmát bontja meg. Célunk csak az lehet: egységes betegségi és öregségi szolgáltatás a dolgozók minden rétege számára. [...] Az egységesítés irányába eső próbálkozásoknak természetesen igen nagy gazdasági (pénzügyi) kérdéseket kell megoldaniuk és a különböző dolgozó rétegek között fennálló osztálykülönbségeket és a fasiszta időkben különösen kiélezett válaszfalakat kell lebontaniuk. Itt nem elég szép elméleteket gyártani, hanem kellő óvatossággal, de ha kell, kellő határozottsággal is kell eljárni.

Az egységesítés terén megtörténtek az első lépések: az OTI-ba beolvasztják az OMBI-t, szimbolizálva ezzel is az ipari és mezőgazdasági munkásság egyesülését. Az egyesítés elvileg kimondatott, de gyakorlata még nem alakult ki és óriási nehézségekbe fog még ütközni.

Az első MABI–OTBA találkozó is megtörtént. Egyelőre teljes a merevség az utóbbi részéről. Az OTBA képviselői, – saját elvtársaink – többé-kevésbé nyíltan kihangsúlyozták azt, hogy a köztisztviselői rétegnek semmi kedve sincs ahhoz, hogy a magánalkalmazottakkal a betegségi biztosításban egy kalap alá vonják őket, bár tudatában vannak annak, hogy az OTBA minimális betegbiztosítása mennyire elmarad a magánalkalmazottaké mögött. Nagyjában és egészében nyíltan bevallották, hogy bevonásukat azért nem tartják kívánatosnak, mert ez az első lépés volna a közalkalmazottak társadalmi különállásának a lebontásában.

Lebontásra és beolvasztásra várnak az öregségi biztosítás kereteibe illeszthető, jó részét társadalmi egyesületek formájában működő különböző temetkezési egyesületek, az 1928: XL. tc. XI. fejezete alapján működő vállalati nyugdíjpénztárak és az 1940: XII. tc. alapján működő nyugdíjkiegészítő pénztárak. Ezek különállása biztosítási, üzemgazdasági és társadalompolitikai szempontból egyaránt káros. A temetkezési

egyesületek és a vállalati nyugdíjkiegészítő pénztárak ez idő szerint még a pénzügy-miniszter felügyeleti jogkörébe tartoznak; első lépés tehát, hogy ezek a népjóléti miniszter felügyeleti jogkörébe utaltassanak.

A szakmai családpénztárak az iparügyi minisztériumhoz tartoznak. A szakmai családpénztárak elve vitathatatlanul helyes. Felügyeletük azonban a Népjóléti Minisztérium alá tartozik. A szakmai családpénztárak szolgáltatásait mennyiségileg fel kell emelni és eddigi kereteit minden munkavállalóra ki kell szélesíteni.

B/ A szerkezeti (minőségi) reform

1. Betegségi biztosítási ágazat

A hivatása magaslatán álló társadalombiztosításnak a betegségi biztosítás keretében az a célja, hogy a tényleg betegeknek mindent megadjon, amire szükségük van és ezen felül még egy egész sereg olyan dolgot is, amit nem kérnek, de ami gyógyulásuk érdekében szükséges. Jó betegségi biztosítás kevesebb halálesetet és kevesebb rokkantat jelent és lényeges kelléke a jó öregségi és rokkantsági biztosításnak.

A MABI ezt a szempontot szem előtt tartva a betegellátás jelenlegi rendszerét azaz akarja minőségileg feljavítani, hogy a körzeti orvosok eddigi feladatkörét, amely eddig igen sokszor csak adminisztratív szerve volt a központi rendelőintézetnek és kórháznak a háziiorvosi rendszer kiépítésével kívánja feljavítani és bizonyos keretek között lehetővé teszi a szabad orvosválasztást. Ennek a lényege abban áll, hogy az intézet kijelöl bizonyos számú – általa minőségileg megbízhatónak tartott – orvost, akik közül a biztosított tagok tetszésük szerint egy év időtartamára háziorvost választanak. A háziorvos kötelessége a beteget és családját legjobb tudása szerint kezelni és szükség esetén szakorvosi konzultációt is igénybe venni. A központi rendelőintézetben szervezett rendelések a jövőben kizárólag szakorvosi rendelések lesznek és a járóképes betegek is csak akkor kell a rendelőintézetbe elmenni, ha kifejezetten szakorvost igénylő diagnózisról, ill. szakorvost igénylő kezeléssel van szó. Minden egyebet a hozzá közellakó háziorvos, ill. szakorvos lát el. Ezáltal megtakarítjuk a betegnek a központi rendelőintézet felkeresésével járó idővesztést, másrészt pedig, minthogy a rendelőintézet forgalma szükségképpen le fog csökkenni, megtakarítjuk, ill. a minimumra csökkentjük azt az időt is, amit a mostani helyzetben a betegnek a rendelőintézetben történő várakozás jelent.

A betegellenőrzés lényeges kifejlesztésével a szolgáltatásokat, elsősorban pedig a táppénz és egyéb szolgáltatásokat csak a tényleg betegekre fogjuk korlátozni. Ezáltal és az előbb említett intézkedések folytán is olyan megtakarításokat remélünk elérhetni, amelyek lehetővé teszik a betegség-megelőzések célját szolgáló különböző üdültetések lényeges kifejlesztését.

Ugyanide tartozik a korábban már rendszeresített periodikus vizsgálatok továbbfejlesztése. A MABI ill. az OTI az utolsó két évben országos jellegű szűrővizsgálatokat rendszeresített. Ennek a lényege az volt, hogy a biztosított népességet rendszeres időközben mellkasröntgen felvételre rendelte be. Ugyanilyen rendszerrel tervbe vettük

a nemi betegségek leküzdésére, megelőzésére, ill. idejekorán történő felismerése végett a periodikus vérvizsgálatot, szívvizsgáló és rákkutató állomás létesítését is. [...] A betegellátás reformjával természetesen együtt halad a fokozottabb orvosellenőrzés és vényre taksálás kiépítése, ami egyrészt minőségi ellenőrzést, másrészt pénzügyi megtakarítást jelent.

2. Öregségi biztosítási ágazat

Az öregségi biztosítási ágban a szervezeti reform különös sok tennivalót kíván. Hogy az öregségi biztosítás minőségileg is feljavítható legyen, ennek bevezetéséül adminisztrációs reformokra van szükség. [...] Pillanatnyilag az a helyzet, hogy a rokkantsági és öregségi járadékra való igényjogosultság, ill. ennek összege a munkaviszony tartamától, ill. a befizetett járulékoktól függ. Ezeket tehát valamilyen módon nyilván kell tartani. A nyilvántartást illetően ez idő szerint az a rendszer, hogy a nyilvántartásokat a kötelező biztosításnak az a szerve, ill. helyi szerve végzi, ahol az illető munkáját teljesítette. A gyakorlatban ez úgy néz ki, hogy a budapesti munkavállalók nyilvántartását az OTI, ill. a MABI, vidéken pedig az OTI-nak a megfelelő helyi szervei végzik. Ha már most, valamilyen munkavállalónál a biztosítási esemény (haláletet, korhatár betöltése, vagy megrokknanás) bekövetkezik, a szükséges járadék-megállapításhoz előbb le kell nyomozni, hogy az illető munkavállaló biztosított voltának ideje alatt hol mindenütt volt munkaviszonyban, az erre vonatkozó adatokat (az ún. várományi adatokat) az illetékes helyi szervektől be kell kérni és csak ennek alapján lehet az illetőnek járadék-jogosultságát, ill. az illető járadékösszeget megállapítani.

Ez még normális időkben is igen hosszadalmas eljárás volt; a pillanatnyi közlekedési nehézségek mellet egyszerűen lehetetlen. Ez a széttagoltság volt nem utolsó sorban az oka annak, hogy az öregségi ágazatban a törvényben előírt periodikus biztosítástechnikai mérlegek ez ideig nem voltak elkészíthetők és így a biztosítástechnikailag szükséges járuléktartalék nagyságát illetően csak többé-kevésbé a levegőben lógó becslésre vagyunk utalva.

Ezért feltétlenül és sürgősen szükségesnek tartjuk egy központi váromány-nyilvántartó hivatalnak a megszervezését, amely az ország valamennyi öregségi biztosításra kötelezett munkavállalójának az öregségi biztosítás szempontjából szükséges adatait nyilvántartja és ennek alapján periodikusan elkészíti a szükséges biztosítástechnikai mérlegeket is.

Az öregségi biztosítás szolgáltatásai terén kettős reformra van szükség: az egyik a szolgáltatások mennyiségi felemelése, a másik a szolgáltatásra való jogosultság korszerű, demokratikus megállapítása. [...] Ezt a kérdéskomplexumot csak az ország gazdasági újjáépítésével párhuzamosan, fokozatosan lehet megoldani. A szolgáltatások mennyiségi felemelése a legszorosabban összefügg az ország teherbíró képességével. Az öregségi ágazat eddigi szolgáltatási rendszere hibás. A járadékigény ugyanis ez idő szerint évi 480 P (havi 40 P) ún. törzsjáradékból s ezen felül a befizetett járulékok 19%-át tevő ún. emelkedő járadékrészből áll. Véleményünk szerint a törzsjáradékot olyan összegre kell felemelni, amely megfelel a létminimumnak. Ehhez szükség esetén jöhet

egy fokozódó járadékrész, amely arányban áll a befizetett díjakkal. Ennek a hivatása volna az egyéni többleteljesítményre való ösztönzést elősegíteni, azáltal, hogy a létminimumot jelentő törzsjáradékhoz a biztosított befizetett járulékaiknak megfelelően többletszolgáltatásra és így egy bizonyos fokú jólétre való igényjogosultságot jelent.

További lényeges javítanivalók vannak az igényjogosultság feltételeiben. A rokkantsági járadékok alacsony voltának nemcsak a megállapított összegszerűségek alacsony volta az oka, hanem az is, hogy azok éppen a befizetett járulékoktól is függővé vannak téve. Már pedig járulékokat befizetni – és ez elsősorban az ipari munkavállalókra vonatkozik, – csak akkor lehet, ha az illető munkaviszonyban van; ha azonban a biztosított munka nélkül van, nem tud járulékot fizetni és így – elsősorban az ipari munkásságnál, de a magánalkalmazotti rétegnél is, ahol pedig a foglalkoztatottság fluktuációja lényegesen kisebb, a munkanélküliségnek jelentős hatása van a jogosultságra és a lerótt járulékok összegére. Ezen a ponton elsősorban azzal a rendelkezéssel lehet segíteni, hogy az állandó összegű törzsjáradékot felemeljük a létminimumra, másrészt pedig azzal, hogy a fizikai vagy szellemi munkavállalók rokkantsági biztosítása munkanélküliségének ideje alatt is fennáll. Az ebből származó járulékteher-többletet az egész munkáltató társadalomra kellene kivetni. Ezzel egyszersmind megtörténne az első lépés a munkanélküliségi biztosítás bevezetése felé, mégpedig oly formában, amely a társadalom részére aránylag kis megterhelést jelent és éppen ezért gyakorlatilag rövidesen megvalósítható.

Külön és nagy fejezet a biztosítás terheinek viselése. A demokrácia fogalmából folyóan a társadalombiztosítási terheket az egész társadalomnak, az egyes társadalmi rétegek teherbíró képességének arányában kell viselni. Ebből az következik, hogy a társadalombiztosítási terheket szervesen be kell építeni az államháztartásba, de mindenképpen oda kell hatni, hogy a létminimumot jelentő törzsjáradék költségeit az állam viselje. Viselje pedig nemcsak papíron, hanem gyakorlatban is.

Ezzel az elvi állásponttal csak látszólag ellenkezik a MABI kezdeményezésére meghozott az a rendelkezés, amely a társadalombiztosítási terheket kizárólag a munkaadókra hárítja át. Nem szabad ugyanis megfelelkezni arról a körülményről, hogy a társadalombiztosítási költségek ugyanúgy az üzemi kalkuláció egyik tényezője, mint akár a nyersanyag értéke, vagy maguk a munkabérek és gyakorlatban mindössze arról van szó, hogy a munkaadók eddig csak a társadalombiztosítási költségek 50%-át vették, 1945. május 1-től kezdve pedig azok 100%-át veszik mint ármeghatározó tényezőt figyelembe. Ezzel azonban pontosan azt a célt érjük el, ami szándékunkban volt: minthogy a termelt árukat az egész társadalom – és köztük maga a dolgozók társadalma is – vásárolja, ezen keresztül a társadalombiztosítási költségek is a teljes társadalomra hárulnak át.

Összefoglalás

Jelentésünk során megkíséreltük felölelni mindazokat az aktuális kérdéseket, amelyek részben a MABI, részben pedig az egész magyar társadalombiztosítás kérdései. Összegezve az elmondottakat, sikerült:

1/ az önkormányzat függetlenségét helyreállítani, törvényesíteni és kiszélesíteni;

2/ a reakciót az intézet egész területén felszámolni, legalábbis oly mértékben, hogy az szabotálásával, a munkafegyelem megbontásával többé komoly nehézségeket már nem okozhat;

3/ az intézet kórházát, rendelőintézetét normális nivóra emelni, sőt szerény keretek között továbbfejleszteni;

4/ a betegsegélyezést felemelt segélyekkel folyósítani és ehhez a pénzügyi fedezetet jelentős részben a magunk erejéből előteremteni.

Nem sikerült:

1/ a betegségi biztosításban a gyógyászati segédeszközök kérdését rendezni;

2/ az öregségi ágazatban a járadékokat folyósítani és jövőbeni folyósításukra elvi határozaton túl megfelelő lépéseket tenni;

3/ a vidéki intézmények működését megindítani;

4/ a társadalombiztosító intézmények működését megindítani;

5/ a szakszervezeti mozgalmat az egyszerű tagságon túl minőségileg elmélyíteni.

A jelentésben részletesen foglalkoztunk a betegségi és öregségi biztosítás problémáival és az újjáépítéssel mint programmal. A betegségi és öregségi biztosítás problémáit mint nyitva lévő vitaanyagot tártuk a párt elé és szükségesnek tartjuk, hogy a párt ezekkel a kérdésekkel, melyeknek hordereje túlnő a biztosítási kérdés keretein, külön e célra kiküldendő bizottságban foglalkozzék. De szükségesnek tartjuk ezen felül, hogy a népjóléti miniszternek a Szakszervezeti Tanács által átnyújtott emlékiratban javasolt külön bizottság is mielőbb megkezdje munkáját, hogy a társadalombiztosítás egységesítése és reformja kellő óvatossággal, de pártunk kezdeményezésére mielőbb meginduljon.

3.2.2. Társadalmi berendezkedés

RÁKOSI MÁTYÁS

Tiéd az ország, magadnak építed

In: Rákosi Mátyás: A fordulat éve.

Budapest, 1948, Szikra. (276–319). 276–278., 299–303.

Rákosi Mátyás (Ada, 1892. március 9. – Nyizsnyij Novgorod, 1971. február 5.), 1904-ig Rosenfeld Mátyás, politikus. 1912-ben végezte el a budapesti Keleti kereskedelmi Akadémiát. 1912 és 1914 között Hamburgban, majd Londonban dolgozott kereskedelmi cégeknél. 1910-től tagja volt a szociáldemokrata pártnak (MSZDP). 1914-ben önkéntes katonai szolgálatra jelentkezett. 1915-ben hadapródként orosz fogságba

esett. 1918 májusában egy tisztí hadifogolycseré keretében hazatért. 1918 novemberében belépett az újonnan alakult kommunista pártba (KMP), ahol vidéki tétkárnak választották. A Tanácsköztársaság idején kereskedelemügyi, majd szociális termelési népbiztos, a Kormányzótanács központi Ellenőrzőbizottságának és a legfelsőbb Népgazdasági Tanácsnak a tagja és a Vörös Gárda parancsnoka volt. A Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába, majd ottani kitiltása nyomán Csehszlovákiába, Németországba, majd a Szovjetunióba utazott. 1921-től a Komintern Végrehajtó Bizottságának titkárává választották. 1924-ben a kommunista párt újjászervezésére visszatért Magyarországra. 1925-ben ezért letartóztatták és 8,5 évre ítélték. Büntetése lejártá előtt ismét perbe fogták és életfogytiglanra ítélték. 1940-ben titkos nemzetközi megegyezés keretében szabadon engedték, hogy a Szovjetunióba távozzon. A háború alatt a moszkvai magyar kommunista emigráció, és az ott működő Kossuth Rádió vezetője. 1945 februárjában hazatért Magyarországra, ahol az MKP főtitkárává választották. 1948 júniusában a két munkáspárt egyesülése után az MDP főtitkára lett. 1949-től az újjaalakított népfront elnöke, 1950-től informálisan az ország legfőbb vezető testületét alkotó Honvédelmi Bizottság vezetője volt, 1951-től pedig személyesen felügyelte az Államvédelmi Hatóságot. 1952-ben átvette a miniszterelnöki posztot is. Vezetésével szovjet típusú diktatúra épült ki Magyarországon. Sztálin halálát követően leváltották a kormányfői posztról, de a MDP első titkára maradt. 1956 júliusában, a fokozódó társadalmi elégedetlenség nyomására leváltották. Ekkor a Szovjetunióba települt. 1957-ben megpróbálta meggyőzni a szovjet vezetést, hogy Kádár János helyett őt állítsák ismét Magyarország élére. 1957-ben itthon megfosztották képviselői mandátumától és Elnöki Tanácsi tagságától, a Szovjetunióban pedig Moszkvától távoli lakóhelyet jelöltek ki számára, és sorozatos hazatérési kéréseit rendre elutasították. 1962-ben kizárták az MSZMP-ből 1971-es halála után hamvait hazaszállították és a Farkasréti temetőben helyezték el.

A Tiéd az ország, magadnak építéd című beszédében, írásában az ország gazdasági és társadalmi viszonyaiban bekövetkező egyik legfontosabb változás, az államosítás és a mezőgazdaság kollektivizálása mellett foglalt állást.

A legdöntőbb változás az államosítás terén történt. Az elmúlt év végén törvénybe iktatott nagybankok államosítása következtében az iparnak újabb szelvénye került társadalmasítás alá. Ennek eredményeképpen nagyipari termelésünknek csak kisebbik része maradt a magántőke kezén, a nagyobbik része állami kezelésbe került. Állami kezelésben vannak iparunknak kulcspozíciói: a szénbányászat, a villamos energia, az acél- és vastermelés, ezek szinte 100%-ig. Ugyancsak állami kezelésben vannak szinte kivétel nélkül a nagyipari jellegű közlekedési vállalatok. Munkáslétszám tekintetében ez abban mutatkozik, hogy az iparban, a bányászatban és a nagyüzemi közlekedésben foglalkoztatott 600 000 munkásból már mintegy 400 000 állami vagy egyéb társadalmasított üzemben dolgozik és csak 200 000 a magán-kapitalista gazdálkodásban. Ez a szám magában véve mutatja, hogy itt olyan változásról van szó, mely egész gazdasági struktúránkat megváltoztatja. A magyar iparban és közlekedésben a munkások

nagy többsége már olyan üzemekben dolgozik, amelyeknek hajtóereje többé nem a haszonhajhászás, hanem a köz és a dolgozó nép érdeke. És ezt a tényt nem lehet eléggé aláhúzni. Maguk a munkások sincsenek tudatában annak, hogy az államosításnak ez a mértéke megváltoztatja egész gazdasági rendszerünket. A magyar nagyipar többségében már nem kapitalista, hanem államosított, azaz útban van a szocializmus felé. Ennek a konferenciának egyik feladata az, hogy tudatosítsa Pártunk útján ezt az alapvető változást, hogy az egész munkásosztály, az egész magyar demokrácia felismerje, hogy itt alapvető változásról van szó, és hogy ennek folytán meg kell változtatnia a munkás beállítottságának a termeléshez. Ha felismerik azt, hogy az államosított üzemekben többé nem a tőkésék számára, nem a kapitalista profitra, de saját népünk felvirágoztatásáért dolgoznak, akkor a munka természetesen egész más lendülettel fog folyni. Ismétlem, ennek a konferenciának feladata, hogy Pártunkon keresztül megértesse a magyar dolgozókkal ezt az alapvető változást. A magyar demokrácia sorozatos győzelmei, az államhatalom további jelentős demokratizálása és az államosítás együtt alapvető fordulatot eredményeztek.

Természetesen emellett a tény mellett gazdasági életünknek az elmúlt esztendőben voltak figyelemreméltó és biztató egyéb fejlődési momentumai. Elsősorban kell említeni a hároméves terv megindítását. A szárazság, amely nálunk agrárszágban természetesen fokozottabb mértékben érezte hatását, kissé vontatottá tette a hároméves terv megindítását. Ez a vontatottság a burzsoázia köreiben azt a reményt keltette, hogy a hároméves terv mindjárt a kiindulásnál megbukott, sőt olyasmit is hallottunk, hogy nem is fogunk komolyan a megvalósításához. Aki a hároméves terv kérdéseivel foglalkozik, az tudja, hogy mindez nem egyéb, mint a magyar reakció vágyálma. Az éhes disznó makkal álmodik. Az igazság az, hogy a hároméves terv vontatott megindulása után egyre inkább lendületbe jön, és minden reményünk megvan arra, hogy azokat a befektetési összegeket, amelyeket a nemzeti jövedelemnek a szárazságból eredő csökkenése miatt kezdetben kisebbre voltunk kénytelenek szabni, a terv további végrehajtása folyamán pótolni tudjuk. A tervgazdálkodás, – bár alig öthónapos, – már gazdasági életünk minden területén meggyorsítja a termelést, gondoskodik a beruházások legmegfelelőbb elosztásáról és gazdasági életünk döntő erőit összefogva, sietteti hazánk talpra állítását. [...]

Gazdasági téren legfontosabb feladatunk megerősíteni és megemészteni mindazt, amit eddig elértünk. Vonatkozik ez elsősorban az államosított üzemekre és bankokra. Demokratizálni kell a vezetőségeket, hogy olyan emberek kezében legyen az intézkedés, akik valóban a nép érdekeit és nem a régi tulajdonosokét tartják szem előtt. Tovább ki kell építeni a munkásigazgatók jól bevált intézményét. Gondoskodni kell arról, hogy az államosított üzemek deficitje minél előbb megszűnjön. Meg kell változtatni azt az árpolitikát, mely az államosított ipar termékeit mesterségesen, állami hozzájárulással alacsonyan tartja és így szénnel, vassal, acéllal, villanyossággal mintegy szubvencionálja, külön jutalomban részesíti a luxusiparokat és a magánkézben lévő iparokat. A hároméves tervet – melyet a reakció már oly szívesen eltemetett volna – lendületbe kell hozni. Munkaversenyekkel, értékes jutalmakkal fokozni kell iránta a dolgozók érdeklődését és az üzemek teljesítményét.

A legdöntőbb tennivaló azonban a munkafegyelem és a munkateljesítmény helyreállítása. A dolgozók életszínvonalának emelésére irányuló minden törekvésünk kudarcra van ítélve, ha a munkás kevesebbet termel a demokráciának, mint amennyit a régi úri rendszernek termelt. Az ország csak azokkal a javakkal rendelkezik, melyeket munkásai, parasztjai termelnek vagy a termelvények ellenében külföldről beszerez. Ha az egy munkásra eső termelvény kisebb, mint a háború előtt, úgy kevesebb élelem, ruha, fűtés, lakás jut egy-egy dolgozóra. Ezért minden olyan norma, amely túl kevés termelést vesz alapul, vagy olyan béremelés, mely mögött nem áll a termelés megfelelő emelkedése, feltétlenül az életszínvonal csökkenéséhez vezet. [...]

Az új kollektív szerződéssel szemben a munkások között komoly elégedetlenség tapasztalható. Az elégedetlenség egy része a tényleg meglévő hibákra vonatkozik, és ki kell küszöbölni. A morgás más része azonban abból adódik, hogy az új normák rá akarják szorítani a dolgozókat, hogy megközelítsék a békebeli bérekért a békebeli termelést. A helyes és reális normák megállapítása mellett kitüntetésekkel és komoly anyagi jutalmakkal kell serkenteni azokat a munkásokat és csoportokat, amelyek a teljesítményt valóban fokozzák. Gondoskodni kell a kollektív szerződés kisebb hibáinak kiküszöböléséről és főleg arról, hogy a normák könnyen áttekinthetők legyenek és hogy a munkás óráról-órára, napról-napra maga ki tudja számítani, hogy mennyit keres.

A munkafegyelem helyreállítása gazdasági életünk központi kérdése. Az állami üzemek deficitje és a drágaság jelentékeny részben az alacsony munkateljesítmény eredménye, annál is inkább, mert a megállapítások szerint a mezőgazdaságban is a munka termelékenysége csak 70 százaléka a békebelinek. Emellett hasonlíthatatlanul nagyobb súlyt kell fektetni a munka és a termelés megszervezésének kérdéseire, mint ami eddig történt. A munkásfeltalálók és ésszerűsítők kitüntetése és jutalmazása csak az első lépés ezen a téren. A mi mérnöki karunknak elévülhetetlen érdemei vannak az újjáépítés terén, de az elmúlt 25 esztendőben a legkisebb ellenállás vonalát követte és ezért elsősorban a normák leszorítására vette az irányt. Ezen is változtatni kell. A helyes és pontos normák kidolgozása mellett a munkafolyamat jó megszervezésével, az anyaggal való takarékoskodással és hasonló rendszabályokkal is emelni kell a munka annyira szükséges termelékenységét. [...]

A mezőgazdaságban is a fő kérdés a termelékenység emelése. A háború rontásai után át kell térni a minőségi termelésre. Fel kell javítani a háború alatt leromlott állatállományt és vetőmagot is. Meg kell gyorsítani a sok munkát követelő növények termesztését vagy meghonosítását. A hároméves tervben előre kell hozni az öntözést, ami a falusi munkanélküliség csökkenéséhez is hozzá fog járulni.

A döntő kérdés azonban a szövetkezetek fejlődésének meggyorsítása. Az álszövetkezetek kiirtása mellett meg kell szabadítani a szövetkezeteket a kapitalista csökevényektől és hozzá- tehetjük, a kapitalista vezetőktől is, akik sokkal szívesebben dolgoznak a régi tőkéssekkel, mint a szövetkezetekkel. Egyre-másra tapasztaljuk, hogy a szövetkezeti központok bizományosul előszeretettel magán nagykereskedőket alkalmaznak. Például a szövetkezeti állatvásárlásban a falusi szövetkezetek alig 1%-kal részesültek. Az állatvásárlások 99%-át a szövetkezetek részére a régi

állatkereskedők eszközölték. A szövetkezet részére átengedett textilárak, műtrágya és egyéb anyagok is nagyon gyakran közvetítő magánkereskedőkhöz jutnak. Ezen feltétlenül változtatni kell.

A legfontosabb azonban, hogy a szövetkezeti mozgalmon belül első helyre kell állítani a földműves szövetkezeteket, (taps) amelyek taglétszáma, vagyona és főleg a termelésben elfoglalt jelentősége minden mást felülmúl. A most folyó esztendőnek mezőgazdasági feladatai között a legfontosabb ez. Ezt tekintse minden kommunista központi feladatának. Ide összpontosítsa figyelmét és a rendelkezésre álló anyagi erőket. Az újgazdák és a kisbirtokosok többtermelésének és életszínvonala emelkedésének útja csakis a földműves szövetkezetek gyors kifejlesztésén keresztül vezet.

Gondoskodnunk kell a földreform gyors befejezéséről, úgy, hogy egyetlen újgazda ne legyen, aki július 1-ig meg nem kapta volna a telekkönyvi kivonatát. Rá kell menni most a házhely kérdésére, mert ezt eddig elhanyagoltuk és az eredmény az, hogy rengeteg kisember - munkás, iparos - nem tud magának új házat építeni.

A Központi Vezetőség határozata a párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról, s ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról (1953. június 27–28.)

Propagandista, 9. évf. (1986) 4. sz. (136–167). 137–146.

A Sztálin halálát követően beállt politikai és személyi változások lehetővé tették a proletárdiktatúra kiépítését 1949 óta kísérő gazdasági és társadalmi problémák, politikai és hatalomgyakorlási hibák nyílt kritizálását. Az MDP központi vezetősége az 1953. júniusi határozatában viszonylag pontosan írta le a kialakult helyzetet, és jelölte meg az ország működőképességének helyreállításához és a súlyos társadalmi gondok enyhítéséhez szükséges változások fő irányait. Mivel azonban az okok feltárása csak részben történt meg, a mélyebb, strukturális problémák felvetése nélkül, az elhatárolt intézkedések is sok esetben csak részleges reformokat, tüneti kezelést jelentettek.

A legfontosabb hibák a következők voltak:

1) A párt vezetése túlzottan gyors iparosításra, s különösen a nehézipar túlzottan gyors fejlesztésére vett irányt, nem számolva az ország reális helyzetével, és a munkásosztály, a dolgozó nép életszükségleteivel.

Megszédülve a gazdasági téren elért komoly sikerektől a párt vezetése a II. kongresszusnak túlzott ütemű iparosítási politikát javasolt. Ennek folytán a II. kongresszus a gazdaságpolitikában helytelen irányvonalat állapított meg. A kongresszus határozata alapján a nyersvas-termelést az 1949. évi 398 000 tonnáról 1954-ben 1 280 000

tonnára kellett emelni. Ez az ütem annál inkább túlzott volt, mert az ország nem, illetve alig rendelkezik saját vasérckohó-kokszttermeléssel, ami nélkül a vaskohászat gyors ütemű fejlesztése nem állhat szilárd talajon. Hasonlóképpen túlzott volt az az előírás, hogy a széntermelést az 1949. évi 11,5 millió tonnáról 1954-ben 27,5 millió tonnára kell emelni. Túlfeszített volt a gyáripár felemelt ötéves terve is, melynek értelmében a gyáripari termelésnek 1954-ben el kell érnie az 1949. évi termelési érték 310 százalékát, s ezen belül a nehézipari termelésnek az 1949. évi termelési érték 380 százalékát.

A túlzottan magas termelési feladatok megvalósítása túlzott beruházási programot vont maga után. Így az eredetileg 50,9 milliárd forintban meghatározott ötéves beruházási program, 85 milliárd forintra emelkedett. Emellett helytelen volt a beruházásokra előirányzott összeg elosztása is, mely szerint a 85 milliárd forintnyi beruházásból a nehéziparra 37,5 milliárd forint, a mezőgazdaságra mindössze 11 milliárd forint a könnyű- és élelmiszeriparra együttesen 3,5 milliárd forint beruházás jutott. [...]

2) A párt vezetése elhanyagolta a mezőgazdasági termelést és túlzottan gyors ütemben folytatta a mezőgazdaság társadalmisítását.

A túlzottan gyors iparosítás politikája természetesen maga után vonta a mezőgazdasági termelés elhanyagolását, mert az ország erőforrásai nem engedték meg, hogy az iparosítás túlfeszített terveinek teljesítése mellett megfelelő anyagi eszközökkel fejlesszék a mezőgazdaságot. Ennek folytán az utóbbi években csökkent a mezőgazdaság részesedése a népgazdaság össze beruházásaiból, bár a mezőgazdaságba beruházott összeg abszolút mértékben az ötéves terv folyamán évről évre emelkedett. Így 1952-ben a mezőgazdasági beruházások az össze beruházások 15,3 százalékát tették ki, 1953-ban pedig a terv szerint csupán 13,7 százalékát. Különösen elhanyagolt az egyéni parasztgazdaságok termelése. Az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztok például 1951-ben feleannyi műtrágyát kaptak, mint 1949-ben. Erősen csökkent az egyénileg gazdálkodó parasztok gazdaságaiban végzett gépi munka mennyisége.

A mezőgazdasági termelés nem kielégítő alakulásához nagymértékben hozzájárulta a mezőgazdaság társadalmisításának túlzott üteme, ami nem felelt meg az országban meglévő politikai és gazdasági előfeltételeknek. A termelészövetkezetek túlzottan gyors ütemű fejlesztése, és ennek érdekében helyenként erőszakos módszerek és adminisztratív nyomás alkalmazása, valamint a beszolgáltatás bonyolult és állandóan változó rendszere bizonytalanságot teremtett a dolgozó parasztok között.[...]

A bizonytalanság, amelyet a dolgozó parasztok körében a termelészövetkezetek fejlesztésének túlzottan gyors üteme, valamint egyéb helytelen rendszabályok kiváltottak, oda vezetett, hogy az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztok és még inkább a zsirosparasztok kezdték elhanyagolni gazdaságukat, különösen pedig a hosszabb időre szóló befektetéseket, a lucernavetést, a gyümölcsöst, a szőlőt és az állattenyésztést.

Ugyanakkor a termelészövetkezetek gazdaságilag nem fejlődtek megfelelően és a legtöbb területen termés hozamuk vagy éppen csak elérte az egyéni gazdaságokét, vagy elmaradt ezekétől. Különösen nagy az elmaradás a termelészövetkezetek

közös állatállományánál. Ilyen körülmények között a termelészövetkezetek többsége erősen eladósodott az állammal szemben. A termelészövetkezetek tagságának jó része pedig kisebb jövedelemmel rendelkezik, mint az egyénileg gazdálkodó középparasztnak átlaga.

A gazdaságpolitikában elkövetett hibák, különösen pedig a mezőgazdasággal kapcsolatos hibák az úgynevezett tartalékföldek mennyiségének igen nagymértékű növekedéséhez vezettek. A tartalékföldek, vagyis az államnak felajánlott vagy elhagyott, de az állami gazdaságokhoz vagy termelészövetkezetekhez véglegesen vagy egyáltalán oda nem csatolt szántóföldek területe ez év tavaszán elérte a 890 000 kat. holdat, az ország egész szántóterületének több mint 9 százalékát. A tartalékföldek ilyen mértékű területszaporodásának alapvető okai: a termelészövetkezeti mozgalom, s a állami gazdaságok túlzott ütemű fejlesztése és az ezzel kapcsolatos gyakori és sokszor kíméletlen tagosítások; a túlzott ütemben fejlesztett ipar, állami gazdaságok és építkezések szívo hatása a mezőgazdaságban dolgozókra; a beszolgáltatás, s az ezzel kapcsolatos büntetések és kártérítések túlzott volta és sok esetben önkényessége; a kulákok ellen alkalmazott, gyakran törvénytelen rendszabályok, gyakran túlzott anyagi, gazdasági megterhelés; a föld bérbeadásának túlzott megszigorítása stb. [...]

3) A párt vezetése elhanyagolta és háttérbe szorította a lakosság életszükségleteinek kielégítését, helytelen gazdaságpolitikája folytán csökkent a dolgozók életszínvonala.

A túlzottan gyors ütemű iparosítás, s mindenekelőtt a nehézipar és a honvédelmi ipar túlzottan gyors fejlesztése, valamint a mezőgazdasági termelés fejlesztésének elhanyagolása, és a mezőgazdasági termelészövetkezetek s az állami gazdaságok fejlesztésének túlzott üteme a lakosság szükségletei kielégítésének elhanyagolásához vezetett. Szerepet játszott ebben a fegyveres erőknek a szükségesnél nagyobb mértékű és gyorsabb ütemű fejlesztése, valamint az államapparátus felduzzasztása is.

Mindennek következtében az utóbbi években a lakosság, és ezen belül a munkásosztály életszínvonala nem emelkedett megfelelően, sőt az utóbbi évek folyamán a munkások és alkalmazottak reálbére csökkent. Bár ehhez jelentős mértékben hozzájárult az 1952. évi rendkívül rossz mezőgazdasági termés, a reálbér és az életszínvonal kedvezőtlen alakulásának alapvető oka nem ez volt, hanem a gazdaságpolitikában és a párt általános irányvonalában elkövetett hibák.

1953 első felében az iparcikkfogyasztás az előző év, hasonló időszakához képest, lényegesen csökkent, bár ugyanezen időszakban az összes alapvető élelmiszerekben emelkedett a kiskereskedelmi forgalom. A Központi Statisztikai Hivatal számításai szerint 1952-ben a kiskereskedelmi áruforgalom a piaci forgalommal együtt mintegy 5,7 százalékkal volt alacsonyabb az 1951. évinél. Számos iparcikk minősége romlott. Gyakran nem megfelelő a választék, a lakosság bizonyos cikkeket, amelyeknek előállítását nem is jelent különösebb nehézségeket, csak nagy utánajárással vagy egyáltalán nem tud beszerezni.[...]

A lakosság ellátásának romlásához hozzájárult a magán-kiskereskedelem és magán-kisipar túlzottan gyors ütemű kiszorítása. Ennek következtében, különösen a

szolgáltatóipar (vízvezeték-szerelő, villanszerelő, lakatos, üveges, szobafestő stb.) nem elégíti ki a lakosság mindennapos szükségleteit. Számos községben nincsen cipész, szabó, borbély, sok helyütt elégtelen és elhanyagolt a vízszolgáltatás. 1952-ben a városok és községek belső útjainak és járdáinak építési tervét csak 45 százalékban valósították meg.

A túlzott ütemű iparosítás annyiban is kedvezőtlenül hatott ki a lakosság életszínvonalára, hogy a nehézipari beruházások és a z ipari termelés túlméretezett terveinek teljesítése érdekében háttérbe szorult a lakásépítés. Ennek következtében 1950 óta évről évre csökkent az újonnan épített lakások száma, s lényeges emelkedés csupán 1953-ban mutatkozik. A hároméves terv időszakához képest nagymértékben csökkent a magánépítkezések száma, amiben döntő szerepe volt annak, hogy az építőanyagot csaknem kizárólag a nehézipari és általában állami építkezések foglalták le, s így alig jutott anyag magánépítkezésekre. A lakáshelyzetet súlyosbítja, hogy visszaesett a lakóházak karbantartása és felújítása, mert erre a célra nem jutott elegendő anyag, felszerelés és munkaerő. [...]

4) Az adminisztratív módszerek elharapózása, a bírósági és kihágási eljárások túlzottan nagy száma, önkényeskedés a lakossággal szemben.

A párt általános irányvonalában és a gazdaságpolitikában elkövetett hibák, nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a dolgozó tömegekkel szemben széles mértékben alkalmaztak és alkalmaznak adminisztratív módszereket, a rendőrség, a bíróságok tömegesen büntetnek és a hatóságok ridegen bánnak a lakossággal, s gyakoriak az önkényeskedések.

1951 és 1953. május 1. között, vagyis két év és négy hónap alatt, a rendőrség, mint kihágási bíróság kereken 850 000 esetben szabott ki büntetést. Bár a 850 000 esetből 831 000 eset pénzbírság volt, s ebből is 760 000 volt 100 forinton aluli, és csupán 19 000 szólt elzárásra, s ezeknek jelentős részét is felfüggesztették, mégis a kihágási büntetések száma túrhetetlenül magas. E szám arról tanúskodik, hogy Magyarországon olyan mértékben alkalmaznak adminisztratív eszközöket a lakossággal szemben, ami népi demokráciában, a dolgozó nép államában megengedhetetlen.

Ugyanerről tanúskodik a bíróságok működése is. A bíróságok 1950–1953. I. negyede között, vagyis három és egynegyed év alatt, 650 000 személy ügyével foglalkoztak, és 387 000 személy ellen hoztak elmarasztaló ítéletet.

Ugyancsak helytelen és megengedhetetlen a beszolgáltatás elmulasztásáért kivetett tömeges pénzbüntetések rendszere és gyakorlata. A beszolgáltatási kötelezettség elmulasztásáért dolgozó parasztoakra, termelőszövetkezetekre és kulákokra eddig összesen 400 millió forint összegű kártérítést vetettek ki, melynek jelentős része a fennálló jogszabályok értelmében is törvénytelen és igazságtalan.

BIBÓ ISTVÁN

A magyar demokrácia válsága című cikke és a cikk vitája

In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. II. köt. Budapest, 1986, Magvető. 15–118.

Bibó István (1911–1979) jogász, szociológus, politológus. 1934-ben szerzett államtudományi doktori oklevelet a Szegedi Egyetemen. 1940-től a jogbölcselet magántanára a szegedi, majd a kolozsvári egyetemen. 1946 és 1950 között a szegedi egyetemen a politikatudomány nyilvános és rendes tanáraként dolgozott. 1946–1947-ben a budapesti Teleki Pál (1947-től Kelet-Európai) Tudományos Intézet kormánybiztosa, 1947-től ügyvezető alelnöke, 1948-tól elnöke lett. 1947 és 1949 között ő volt a Társadalomtudományi Intézet igazgatója is. 1946-tól az MTA levelező, 1949-től tanácskozási jogú tagja volt. A baloldali hatalomátvétel után minden tisztességét elvesztette, a szegedi egyetemen nyugdíjazták. 1956-ban részt vett a Petőfi Párt megalakításában, november 2-től Nagy Imre második kormányának államminisztere volt. 1957-ben előbb életfogytiglanra, majd 15 év fegyházra ítélték. 1963 márciusában amnesztiával szabadult. 1963 és 1971 között a KSH könyvtárának tudományos munkatársa volt.

Bibó István cikke az 1945-től induló Valóság 2. számában jelent meg, s elsőként hívta fel figyelmet a demokráciára leselkedő veszélyekre. A „Magyar demokrácia válságában” a szerző középutas parasztpárti, az angolszász és a szovjet típusú demokrácia egyféle szintézisét megvalósító fejlődési alternatíva mellett tett hitet. A demokráciát nem egyszerűen politikai jogi intézményrendszerként szemlélte, figyelmet fordított az azt működtető emberek szociálpszichológiai – ma úgy mondanánk, politikai kulturális – jellemzőire is. Bibó úgy vélte, Magyarországon nem voltak meg a történelmi feltételek ahhoz, hogy kibontakozhasson a demokratikus mentalitást megalapozó emberi méltóság forradalma, s ez a demokrácia működésében komoly deficitet jelent.

1945 végén még nem váltak evidenssé a kommunista párt hatalom megragadására törő stratégiájának félelmet keltő jegyei, a hamarosan emigrációba kényszerülő politikai főszereplők ekkor még nem ismerték fel, hogy mi fog történni. Bibó biztos érzékkel azonosította és tematizálta a politikai helyzet aggodalomra okot adó jelenségeit. Bibó vitapartnerei közül forrásunk a kommunista filozófus Lukács György és Rákosi ideológusának, Révai Józsefnek a hozzászólásából közöl részleteket. Lukács szerint Bibó szubjektív hangulatokra alapozza következtetéseit, ahelyett, hogy a képmény objektív tényekre figyelne, míg Révai úgy véli, írásával a szerző a kommunisták elszigetelésére törekszik.

A magyar demokrácia válságban van. Válságban van, mert félelemben él. Kétféle félelem gyötri: fél a proletárdiktatúrától, és fél a reakciótól. Tárgyi okok nem indokolják egyik félelmet sem: Magyarországon mindazok, akik proletárdiktatúrát akarnak, és mindazok, akik a reakció visszatérését akarják, elenyésző kisebbségben vannak, s külső erők sem néznék szívesen egyik fordulatot sem. A politikai élet végzetes félelmeinek azonban az a tulajdonságuk, hogy tárgyi előfeltételek híján is, pusztán a félelem erejénél fogva elő tudják hívni azt a veszedelmet, amitől félnek. Mindazok ugyanis, akik mértéktelenül félnek a proletárdiktatúrától, hatalmassá erősíthetik a reakció táborát, mindazok pedig, akik mértéktelenül félnek a reakciótól, hatalmassá erősíthetik a proletárdiktatúra vagy legalábbis valamiféle szélsőbaloldali diktatúra táborát. Ha az ország nem tud kiszabadulni a félelemnek ebből a csapdájából, előbb-utóbb óhatatlanul kettészakad egy ostobán feltett alternatíva körül: a nemzeti folytonosság hívei a reakcióval, a radikális változások hívei a baloldali diktatúra ügyével kerülnek egy táborba. A kettő között elszikkad minden nyugodt és biztos reformpolitika, és újból kátyúba jut az ez év elején oly nagy reményekkel megindult magyar demokratikus fejlődés.

Hogy ezen a válságos ponton túljussunk, szét kell vágnunk a félelemnek azt a hínárját, amibe belebonyolódtunk. Hogy ezt megtehessük, látnunk kell, hogy mi az, ami válságba jutott Magyarországon.

Magyarországon válságba jutott az országnak a megszállóhoz való viszonya. Válságban van a kommunista párt taktikája s a reakció és fasizmus elleni küzdelem. Zavar van a szocializmus körül, és áthidalhatatlannak látszó ellentét áll fenn a demokrácia értelmezése s a forradalom szükségessége tekintetében. Válságban vannak a demokratikus koalíció összes pártjai, és válságban az egész koalíciós kormányzás. Közvéleményünk politikai szemlélete újból végtelenségé vált, s ez a végtelenség nem hőkken vissza attól sem, hogy az ország külpolitikai egységét, európai elhelyezkedését kockáztassa. Ezek a válság legkritikusabb pontjai. [...]

A KOMMUNISTA PÁRTTAKTIKA VÁLSÁGA

E félelmi válság egyik pólusa a kommunista párt taktikájának a válsága.

A kommunista párt jelenlegi hosszú lejárátú irányvonala a demokratikus erők koalícióján alapuló, népfrontos, demokratikus politika. Ennek a politikának 1945 elején történt programszerű megnyilvánulásai látható megkönnyebbuléssel töltötték el a proletárdiktatúrától való félelemben élő magyar értelmiségi, polgári és birtokos gazdai rétegeket. Ma, csaknem egy esztendei koalíciós kormányzás után, melynek során a kommunista párt felső vezetése igen nagy – néha más pártokénál nagyobb – felelősségérzettel tartotta magát a demokratikus koalíció irányvonalához, az ország közhangulata ott tart, hogy élesen elválik egy kommunistabarát és egy kommunistaellenes részre. Az utóbbi rész szilárdabban hisz a proletárdiktatúra veszedelmében, mint valaha, s hajlandó minden „nemzeti” erőt koncentrálni ezzel a veszéllyel szemben. Ez a hangulat máris nagyfokú közeledést hozott létre a demokratikus koalíció konzervatívabb szárnya és a szó mindenféle értelmében vett valószínűsítő földesúri, hivatalnoki és kapitalista reakció között, ami okkal hozza a másik oldalt a reakciótól való félelemnek nem kevésbé nyugtalanító állapotába. [...]

A FASIZMUS ÉS A REAKCIÓ ELLENI HARC VÁLSÁGA

A demokrácia magyarországi válságának a központi része a reakció és a fasizmus elleni harc válsága. Nem kétséges, amint ezt büszkén hangoztatni is szokta, hogy ennek a harcnak az élén a kommunista párt áll. Egy esztendő óta az ország társadalmi, gazdasági és politikai életének legkülönbözőbb pontjain ragadja üstökön és semmisíti meg a reakciót, és minden héten újabb és újabb fészkeket fedez fel. A csodálatos csak az, hogy a reakciónak és a fasizmusnak minél több fészket fedezik fel, annál szűkebb lesz a demokrácia platformja és annál szélesebb a reakció, s minél több ponton semmisíti meg a kommunista párt a reakciót, annál inkább izolálódik ő maga az egész országban. Mindez nem ok nélkül van így, mert ez is beletartozik a kommunista párttaktika válságának elemei közé.

Annak a reakció és fasizmus elleni harcnak, melyet a kommunista párt inaugurált, a következők az alaptételei: a reakció és a fasizmus egységes világnézet, melynek minden hívét kíméletlenül napvilágra kell hozni, valamiféle büntetőakció (nem-igazolás, internálás, népbíróság) formájában ártalmatlanná kell tenni, s ez az akció már önmagában is az újjáépítést szolgáló konstruktív politikai cselekedet, minthogy az újjáépítés minden akadályát a fasizmus és reakció mesterkedésére megy vissza.

Mindebben van egynémely igazság, egészében azonban az egész beállítás teljességgel félrevezető.

A legnagyobb félrefogás a reakció és a fasizmus egy kalap alá vétele. A kommunista taktika régtől fogva megszokta – éppen a politikai kizárólagosságra való törekvés jegyében –, hogy egyetlenegy, kizárólagos ellenfelet tételezzen fel, mely minden rosszban ott van, ha nem láthatóan, akkor mögötte. Ez a beállítás tárgyilag nyilván téves, de egy bizonyos harci helyzetben kétségtelenül logikus és hasznos: kizárólagos harchoz meg kell találni az egységes ellenfelet is. Így találta meg a kommunizmus a minden mögött ott álló kapitalizmusban, Hitler a minden mögött ott álló zsidóban, s mindezek valójában csupán szekularizált átírásai a kereszténység minden rossz mögött ott álló egységes Sátánjának. [...]

A DEMOKRÁCIA ÉRTELMEZÉSE ÉS A FORRADALOM SZÜKSÉGESSÉGE KÖRÜLI ZAVAR

A válság összes elemeit összefoglalja, s egyben megmagyarázza az az ellentét, mely a demokrácia helyes értelmezése tárgyában a két oldal között fennáll. E két szemben álló oldal, nevezzük őket egyszerűség kedvéért kigazda oldalnak és kommunista oldalnak, kölcsönösen ajkbiggyesztve beszél a másik oldal demokráciájáról, és körülbelül úgy állítja be a kérdést, hogy Magyarországon addig nem lesz igazi demokrácia, amíg a másik fél ki nem kapcsolódik a játékból. A formulákat kedvelő elmék szoktak a nyugati fogalmazású és a keleti fogalmazású demokrácia ellentétéről beszélni. Valójában azonban a nyugati demokraták szemében a keleti demokrácia egyenlő a diktatúrával, a keleti demokraták szemében pedig a nyugati demokrácia egyenlő a reakcióval, s mindkét fél inkább csak udvariasságból használja a másikkal szemben a finomabbik kifejezést.

Állapítsuk meg mindenekelőtt, hogy itt elsősorban nem a demokrácia szervezeti kérdéseiről van szó, hanem a demokrácia belső atmoszférájáról. A nyugati – a magyarországi helyzetre áttéve: kisgazdapárti – stílusú demokráciánál a hangsúly a játékszabályokon van: gondos, precíz jogalkalmazáson, a szerzett jogok tiszteletén s a többségi elv fenntartás nélküli és zokszó nélküli elfogadásán; ezzel szemben a keleti, a kommunista atmoszférájú demokráciában a demokrácia mindenféle ellenfeleivel szemben való keménységen, ezeknek a demokrácia előnyeiből való kizárásán, továbbá közelebről meg nem határozott, széles hatáskörrel bíró demokratikus összerveknek, pl. nemzeti bizottságoknak, termelési bizottságoknak, földgénylő bizottságoknak az életre hívásán, végül a demokratikus tömegakciók, sztrájkok és tüntetések jelentőségének a hangsúlyozásán. Az első beállítás szerint a demokrácia mindenekelőtt bizonyos eljárási módok összessége, a második beállítás szerint harci állapot. [...]

A demokráciához a népek tudatában kell lennie valaminek, ami rejtve marad az Isten kegyelméből való politikai tekintélyek uralma alatt álló közösség előtt: annak, hogy a vezetők hatalma az ő beleegyezésén nyugszik. Ahhoz, hogy egy nép ezt a tudatot megszerezze, először kétségtelenül harc kell, és csak azután játékszabály. Először az emberi méltóságnak egy alapvető felkelésére van szükség, melynek során a jobbágyi alázatban és a fennálló hatalmasságok megingathatatlan tiszteletében élő nép megtapasztalja a maga erejét, és megtanulja azt, hogy neki joga és kötelessége a maga fölött álló hatalmasságokat megválogatni és szükség esetén elkergetni. [...]

Ez a változás Magyarországon nem zajlott le. Megindultunk feléje 1825 és 1848 között, hogy azután 1849-ben végleg elakadjunk. Azóta voltak kisebb-nagyobb félforradalmaink és álforradalmaink, melyek annyit értek, hogy igazi, mélyen fundált úrtisztelet már csak kevés helyen van az országban, azonban ugyanakkor a magyar népek 1944-ig az volt az eleven és érvényes történeti tapasztalata, hogy urakkal és hivatalviselőkkel ujjat húzni nem jó, s aki mégis megtenné, előbb-utóbb rajtaveszt. Az urak néha eltűnnek, de azután visszajönnek, és szigorúbbak lesznek, mint azelőtt. Ez a jobbágynépek történetfilozófiája, s a magyar nép nem jutott ki ebből messzire. Mégis, vajon meddig? Ma mögöttünk van 1944 álforradalma és 1945 félforradalma. 1945-ben a szükséges nagy változásból egy s más lezajlott. Lezajlott belőle valami a nemzeti bizottságok működése révén ott, ahol a nemzeti bizottságok működésében a nép spontán rendező akarata nyilvánult meg, nem pedig a régi közigazgatás ügyeskedése vagy egyes emberek erőlködése vagy erőszakoskodása. A magyar nép bizonyos részében kézbe vette a maga ügyeinek az igazgatását, azonban különösebb átütőerőt nem mutatott, és ellenállhatatlan erőfeszítést nem tett ebben az irányban. Lezajlott a földreform, melynek során a nép birtokba vette azt, amit a földreformtörvény neki juttatott, helyenként ezen túlmenően egyet s mást, ami részben a nép íratlan jogérzéke, részben a nyers erőviszonyok szerint birtokba vehetőnek mutatkozott. Eltűnt a csendőrség, helyette kialakult egy új rendőrség, amely egyharmad részben régi szakmabéli emberekből áll, egyharmad részben valóban a nép rendőrsége, egyharmad részben pedig olyan egyéni forradalmi vállalkozások összessége, amelyek a régi uralom erőivel szemben állanak, de a népekben sem gyökereznek. Megalakultak az üzemi és termelési

bizottságok, s helyenként kitűnő közösségi termelő- és szervezőmunkát végeztek, helyenként belefűlladtak igen kétes értékű személyi akciókba vagy szimpla zűrzavarba. Mindkét esetben azonban ott lebeg felettük a rendezetlenség és a bizonytalanság szeleme. Időközben helyreállt a magyar központi hatalom, bizonyos pontokon nagyban és egészben helyreállt a régi igazgatás, s a legpáratlanabb ötletszerűséggel lezajlottak a legkülönbözőbb értékű személyi cserék. E pillanatban szerte az egész országban szívós pozícióharc folyik régiek és újak között, de az egész harc inkább hivatalviselők és hivatalkeresők közötti harc, mintsem világnézetek, társadalmi osztályok vagy régi urak és lázadó jobbágyok közötti harc. Ez a harc nem folyik ellenállhatatlan dinamikával egyik részről sem. Félő, hogy 1945 fél forradalmának amúgy sem számos lélektani eredményei hamarosan veszendőbe mennek. A földreformot, hála Istennek, már nem lehet visszacsinálni, de a lebonyolítás könnyen vezethető a felé a tanulság felé, hogy amennyi haszon volt belőle, volt ugyanannyi baj is. Összeszámítva a háború és a meg szállás bajait s az urak futásából származó előnyök gyér és szórványos voltát, vajon nem az lesz-e az egészből a tanulság, hogy az urak előbb-utóbb úgyis visszajönnek, de ha nem jönnek, az csak annál rosszabb lesz? Hogy ez a lelkiállapot fog beállani, vagy széles területen be is állott, arra sok jel mutat. Ilyen körülmények között minden riadófűvás indokolt, mely arról ad hírt, hogy a jobbágyi alázat alóli felszabadulás folyamata akadozik, sőt a teljes elposványosodás felé halad, mindennél sürgősebb tehát az 1945-ben félúton maradt forradalmat újból lendületbe hozni.

De vajon lehet-e szó forradalomról egy olyan helyzetben, melyben a nép megláthatta ugyan volt urainak gyengeségét, de ebben nem a maga erejét tapasztalta meg, hanem rajta kívül álló, számára elemi erőkét? Igen nehezen! [...]

RÉVAI JÓZSEF hozzászólása

Bibó doktor úr zokon veszi, hogy cikkének azon részletére reagálnak, amelyik a kommunista párttal foglalkozik. Az ő cikkéből, amely 45 oldal, 26 csak a kommunista párttal foglalkozik. Nehéz hozzászólni, ha ezeket a döntő részleteket nem említi az ember. A kommunista párt taktikájával szemben Bibó állást foglal. Nem hibája, hanem érdeme ez a cikknek, mert a kommunista párt igen fontos szerepet játszik a demokrácia egész mechanizmusában; mint mondani szokták, a motorja a magyar demokrácia fejlődésének, aki tehát ezt kritizálja, az okvetlenül a magyar demokrácia alapkérdéséhez is hozzászól, és állást foglal. Itt rátérek a második kérdésre, melyet Bibó nehezményez. Lukács megállapította róla, hogy jobbról kritizálja a demokráciát. Miről van szó? A cikknek egyik alap gondolata, lényeges része, hogy a középpártok: a szociáldemokrata párt és a Nemzeti Parasztpárt legyenek hordozói a demokratikus koalíciónak.

Ez a politikai tanács a szociáldemokratáknak és a Nemzeti Parasztpártnak azt jelenti, hogy: hagyd ott a balszárnyat, és állj közénk, tehát balról jobbra tolódj. Ez a jobbtorolódás közeledés a demokrácia jobbszárnyához, vagyis elszigetelése a kommunista pártnak. Ezen törekvésen nem változtat szerzőnk jó szándéka sem, ez benne van a cikkben. A kommunista pártról torzképet ad elvi és taktikai szempontból is. Szükséges ezt a torzképet helyrebillenteni. Gyerekesen helyt nem álló, egy informálatlan embernek

az állításával vetekedő a mi pártunkkal szemben az a föltevés, hogy „aki nincs vele, az ellene”. Gyerekesen naiv feltevés ez a kommunista párttal és a marxizmussal szemben. Marx nem győzte hangoztatni Lassalle-lal szemben, hogy mennyire nem marxista teória ez, hogy „aki nincs mellette, az ellene”. Éppen mi teszünk különbséget a kiscgazdapártban reakciósook, közép- és demokratikus szárny között. Szemünkre vetik, hogy azt hangoztatjuk, hogy a magántulajdon alapján állunk, és azt mondják, hogy ezt úgysem fogja nekünk senki sem elhinni. Szerzőnk megnyugtatóására kijelentem, hogy a kommunista párt szocialista párt, és a termelőeszközök köztulajdonba vételét tűzte ki célul. Ennek ellenkezőjét állítani a kommunista pártól csak naiv közhely. De mi a paraszti magántulajdon alapján állunk, de nem az olyan magántulajdon alapján, amely a paraszti magántulajdonból máról holnapra kolhozrendszer akar csinálni. Ami a kis magántulajdont illeti, a kommunista párt határozottan a magántulajdon elve alapján áll. Minden kommunista párt ezt vallja ma is.

A polarizációt Bibó dr. halálos veszedelemnek tartja a magyar társadalom számára. Itt, egy ország történetében, amíg a nagy kérdések nincsenek megoldva, amíg a harc nincsen végigküzdve, más, mint harc, mint polarizáció, nem lehetséges. Igaz, hogy ajándékba kaptuk a szabadságot, és nem volt forradalom, de igaz, hogy nem vagyunk a nagy harc kezdetén, mert a földreform nem kismiska, a nagybirtokos osztály megsemmisítése nem kis dolog. A közigazgatás keretén belül is történt valami, a csendőrség eltűnése is valami, az üzemi alkotmány is valami, és mindez együttvéve több mint politikai átalakulás. Persze a társadalom átalakításáról még nincsen szó. De politikai átalakulásról sem olyan mértékben, hogy egyik társadalmi osztály uralmát felváltotta volna egy másik osztály uralma. De bizonyos pozíciókat az állami életben a munkások is elfoglaltak. Arról van szó, hogy ezt az átalakulást végigvgyük, és akkor ne ijedjünk meg a polarizációtól, olyan csoportosulástól, amikor az egyik oldalon azok vannak, akik az eszmét tovább akarják vinni, azokkal szemben, akik nem akarják továbbvinni.

MIHELICS VID

A mi roppant felelősségünk

Hazánk, 5. évf. (1956) november 4.

Mihelics Vid (1899–1968) a hivatalos politikai katolicizmussal szemben a 30-as években formálódó újkatolikus értelmiségi csoport tagja, újságíró szociológus, szociálpolitikus. 1947-től a Demokrata Néppárt parlamenti képviselője, a párt 1956-os újjáalakulása után annak vezető alakja. Párizsban szociológiát, itthon jogot tanult, mindkettőből doktori fokozatot szerzett, magántanári kinevezést kapott. 1931-től a Magyar Társadalomtudományi Társulat titkárává választották, majd tagja lett a Magyar Szociálpolitikai Társaságnak is. 1938-ban felvételt nyert a Szent István Akadémiába.

„Az eszmék és tények professzora” az egyház társadalmi tanításán és a természetjogi gondolkodáson alapuló szociális reformokat sürgetett.

Theoretikus alkata alkalmassá tette a párt politikájának elvi megalapozására és sajtóban történő népszerűsítésére. 1956-ban vezető szerepet játszott a DNP újjászervezésében és az egykori pártlap, a Hazánk egyetlen forradalom idején megjelenő számának kiadásában.

A forrás az 1956-os kereszténydemokrata pártprogram összefoglalója.

Nemzeti szabadságunk visszaszerzése halhatatlan dicsősége népünknek, elsősorban ifjúságunknak. Olyan tény, amelyhez foghatót aligha, vagy egyáltalán nem találunk népünk és más nemzetek történetében. Honfitársaink ezrei és tízezrei – megannyi hős – áldozták fel életüket és ontották vérüket ugyanazért az eszményért: a független, demokratikus és szociális magyar állam megteremtéséért. Azt a társadalmi berendezkedést áhították, amelynek birtokában az ország valóban a dolgozó nép hazája lesz.

Jöjjünk tehát tisztába azzal, hogy az el nem múltó emlékezésen és kegyeleten kívül mással, sokkal többel is tartozunk nekik. Éspedig azzal, hogy semmi ne menjen veszendőbe abból, amiért ők harcoltak, amiben ők reménykedtek. Roppant nagy a felelősségünk, ma még felmérhetetlen a feladatunk.

Meggyőződésem azonban, hogy a keresztény világnézet, amelyet vallunk és hirdetünk, sokban elősegítheti mind a felelősséggel, mind a feladattal való nyílt és bátor szembenézést. Ez a világnézet – ha helyesen és a kor parancsának megfelelően értelmezzük – minden más szemléletnél hatékonyabban érvényesítheti és bátyázhatja körül az alapvető emberi jogokat, mindenekelőtt a félelemtől és nélkülözésektől mentes életnek a jogát.

Következik ebből: nem képzelhetek keresztény politikai pártot vagy tömörülést, mely ne azon fáradoznék, hogy a társadalom egyetemes érdekeinek megőrzésével egyképpen képviselje az ipari munkáságnak, a parasztságnak és az értelmiségnek s mindhárom réteg gyermekeinek és ifjúságának méltányos és jogos igényeit. Korántsem gondolom, hogy most már minden egyedül a politikai tevékenységen múlnék. Vannak a nemzet életének széles területei, ahol egyéb tevékenységek is szóhoz juthatnak, s kell is, hogy jussanak. A politika azonban minden területen érezteti a befolyását. Természetszerűen van így. Nem mellékes tehát az sem, hogy maga a világnézet, amely jobbra csak irányelveket nyújt, milyen programban ölt megfogható valóságot. Addig is, amíg a Demokrata Néppárt programja alkotmányos úton – az alulról választott szervek bevonásával – elkészül, hadd soroljak fel néhány pontot, amelyet sarkalatosnak tartok.

Mint lapunk más helyén külön is beszélünk róla, föltétlenül helyeseljük hazánk nemzetközi semlegességének kimondását. Annak elismertetésében és megvédésében minden erőnkől közre is működünk.

Tudomásul vesszük nemzetgazdaságunk állami, szövetkezeti és magánszektorra osztását. Ahol azonban maguk az érdekeltek is túlduzzasztottnak érzik az állami szektort,

főleg a mezőgazdaságban, annak csökkentését javasoljuk. Kívánjuk a termelés irányítását is, mert ez ma már világpiacon szükségesség, ám ragaszkodunk ahhoz, hogy ez az irányítás kizárólag az előnyösségre és a saját jónak önkéntes belátására építsen.

Szabad és egységes szakszervezetek legyenek, amelyek a teljes szabadság birtokában minél nagyobb saját vagyonnal rendelkezzenek. Nem engedjük meg, és nem mozdítjuk elő az esetleges olyan törekvéseket, amelyek a szakszervezeti szabadságot és egységet veszélyeztetnék. Amennyiben kívánják, önkormányzattal felruházott érdekképviselői szerveket alakíthassanak a többi foglalkozási csoportok is. Legyünk szószólói a minél fejlettebb üzemi demokráciának. Köteles legyen az államhatalom is mindenkor bevonni az érdekelt szakszervezeteket és érdekképviselői szerveket a gazdaságpolitika és a szociálpolitika intézésébe.

Követeljük természetesen az egyházak és a vallási közösségek teljes szabadságát mind a kultusz, mind a politika körében. A konkordátumot a Szentszékkal.

Nekünk akkor is példát kell mutatnunk a szellem szabadságának tiszteletére, ha netalán módunkban állna fellépni ellene. Miben különböznénk egyébként azoktól a rendszerektől, amelyeket megtagadunk? Őszintén kívánjuk tehát az egyetemek és főiskolák autonómiáját, a tanulás és továbbképzés lehetőségének nemcsak elméleti, de gyakorlati biztosítását is kivétel nélkül mindenki számára.

Azokkal összhangban, akik a Demokrata Néppárt működését újból megindítottuk, a leghatározottabban szembeszállnék minden olyan restaurációs kísérlettel, amely a bányákat és kulcsiparokat ki akarná venni az állam, a gyárakat a munkáság, a földet a parasztság kezéből. Tartsuk szem előtt a tételt, amely egyenesen világnézetünkéből folyik, hogy nem a munkát kell a tőkének, a tőkét a munkának alája rendelni. Ezzel kapcsolatban azonban – ugyancsak világnézetünkéből folyóan – meg kell kívánnunk, hogy az egyéni körülmények mérlegelésével és az elemi igazságérzetet kielégítő fokig, méltányos kártérítést állapítsanak meg a közelmúltban kisajátított termelési eszközök és javak egykori tulajdonosai számára. Tudom, hogy ez egyesek fülében kevésnek, másokéban riasztónak hangzik. Ám ne feledjük, hogy annak idején a kisajátításról rendelkező törvények is kártalanítást ígértek, s ha erkölcsi alapon állunk, egyébként sem nyugodhatunk bele az egyszerű elkobzásba. Kívánjuk továbbá, hogy a múltban anyagilag tönkretett, vagy kirívó sérelmeket szenvedett polgárok legalább a jövőben megfelelő támogatásban, nyugdíjban, vagy járadékban részesüljenek. Végül, hogy az ipari kisüzemeket, a normál típusú kereskedelmi vállalatokat, továbbá a lakóházakat – ha fenntartások, vagy megkötések mellett is – adják vissza volt tulajdonosaiknak.

Én, aki hiszek az igazság szabadító erejében, nyíltan elismerem, hogy sok vonatkozásban gondviselészerű volt az elmúlt nyolc esztendő hazánk életében. A borzalmas bűnök, hibák és embertelenségek ellenére is történetek olyan változások, amelyek nélkül aligha foghatnánk hozzá a politikai társadalmi, gazdasági berendezkedésünk olyan mérvű demokratizálásához, mint amilyenén bizvást ma már munkálkodunk. Csak egyetlen példát rá! Hogy mennyi értékkel gazdagították értelmiségünket és általában az egész nemzetet a munkáság és a parasztság soraiból kiemelt vezetők és iskolába

küldött fiatalok, azt éppen a most lefolyt heroikus, nemcsak nemzeti, de világtörténetet alakító események világosan megmutatták.

Jólélekkel nem mondhatnék kereszténynek semmiféle pártot, ha nem az a törhetetlen elhatározása, hogy sosem hátra, de mindig előre, folyvást előbbre megy. Magam részéről a kommunizmus éveit is olyan szakasznak látom hazánk életében, amelyet hogy vissza ne térhessen, merész lendülettel túl kell haladnunk.

A most elmondottakból ésszerűen következik, hogy nagy rossznak kellene minősíteni, ha mindaddig, amíg népünk szabad választáson ki nem nyilvánítja akarátát, a kormányzat a sürgető visszaessék orvoslásán kívül bármiféle lényegi módosítást végezne az ország gazdasági szerkezetében. Addig is pedig, amíg a nép eldöntötte: milyen mederbe kívánja terelni életét és kikre bízsa sorsának irányítását, minden tőlünk telhetőt el kell követnünk a rend és nyugalom, a termelőmunka érdekében. Ide tartozik az is, hogy útját álljuk és véget vessünk az önbíráskodásnak, amely csak demoralizálásra vezethet, még akkor is, ha jogos elkeseredés húzódik meg mögötte. Szeretném hinni, másoknak is meggyőződésükké vált az elmúlt időkben, hogy ijesztően nehéz az egyéni és családi körülmények szabatos ismerete nélkül csak úgy, bárki felől ítélni. S még akkor is, ha minden jogunk meg volna hozzá, az első ház múltával, immár a megbocsátásnak és a szeretetnek kell szívünkben uralkodnia. Erre figyelmeztetett az a Krisztus is, akinek tanításait immár kivihetjük a templomra kívülre is.

Súlyos felelősség, óriási feladat az, amivel elesett hőseink megterheltek valamennyiünket. Hogy mint nemzet is elviselhesük és megbirkózhatunk vele, ez okból kérem a magyar munkásokat, parasztokat, értelmiségieket, férfiakat és nőket, időseket és fiatalokat egyaránt, sorakozzanak és zárkózzanak fel mögénk

Nyilatkozat Magyarország állami, társadalmi és gazdasági rendjének alapelveiről és a politikai kibontakozás útjáról (1956. december hó 8.)

In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. IV. köt. Budapest, 1988, Magvető. 189–195.

Az 1956 végén, a második szovjet bevonulás után, amikor a munkástanácsok még aktív politikai tényezők voltak, az Értelmiségi Forradalmi Tanács képviselőinek ösztönzésére Petőfi Párt néven újjáalakult Nemzeti Parasztpárt és a Független Kisgazdapárt köreiből kibontakozási javaslat készült „Magyarország demokratikus pártjai és szervezetei” nevében, amely a forradalom vívmányainak – többek között az újjáalakult többpártrendszernek – a megőrzését célozta. A tervet mind Kádárhoz, mind pedig az oroszokhoz el kívánták juttatni, de hamarosan kiderült a hatalom új birtokosaival semmiféle kompromisszum nem köthető már. A Petőfi párti Bibó István a tervet egyik megfogalmazója volt.

Az alulírottak, abban a törekvésben, hogy megvédjék az ország függetlenségét és szabadságát, biztosítsák a szocializmus eddigi eredményeit, intézményes formába öntsék a forradalom demokratikus vívmányait, köztük elsősorban a munkástanácsok felállítását és teljes önkormányzatát, a munkásság sztrájkjogát, a paraszti életforma szabadságát, a parasztságnak a beszolgáltatástól való mentességét, végül az egypárt-monopólium megszüntetését: mind a maguk, mind az irányításuk alatt álló demokratikus pártok és szervezetek nevében a következő ünnepélyes kijelentést teszik:

I.

Szükségesnek tartjuk, hogy Magyarország demokratikus pártjai és forradalmi tényezői forradalmi nemzetgyűlést hozzanak létre, amely alkotmánytörvény hatályára emeli az ország államformájára, kormányzására' és társadalmi rendjére vonatkozó alábbi alapelveket:

1. A magyar köztársaság legfőbb állami szerve a demokratikusan megválasztott országgyűlés, az e nyilatkozatban körülírt állami, társadalmi és gazdasági rendet elfogadó pártok részvételével. Hatékony garanciákkal kell biztosítani a bírói függetlenséget, a szabadságjogok teljességét, közöttük a törvény előtti egyenlőséget foglalkozásra és származásra tekintet nélkül, a sajtó- és vélemény szabadságot, valamint a vallásszabadságot.
2. Az ország társadalmi és gazdasági rendjének alapja a termelőeszközök döntő részének társadalmi tulajdona. Ennek megfelelően az 1956. október 23-án állami tulajdonban lévő bányák, gyárak, bankok és egyéb nagyvállalatok társadalmi tulajdonát továbbra is fenn kell tartani.
3. Az 1945. évi földreform során juttatott ingatlanok tulajdonjoga érintetlenül megmarad, de a földtulajdon megengedett felső határát az egy család által, idegen munkaerő rendszeres igénybevétele nélkül megművelhető földterület szabja meg.
4. A parasztság, a kisiparosság és általában minden gazdasági tevékenység számára teljes mértékben biztosítani kell az önkéntességen alapuló szövetkezés és egyéb gazdasági célú társulás lehetőségét, a nagyüzemi gazdálkodás előnyeinek biztosítása érdekében.
5. A magánvállalkozás a képesítési szabályok és a gazdasági élet tervszerű irányításából következő korlátok között szabad. A magánvállalkozások által foglalkoztatható alkalmazottak számát törvényhozási úton kell korlátozni.
6. Törvényesen biztosítani kell a munkások és alkalmazottak számára az önkéntességen alapuló szakszervezetek alakításának szabadságát, a szakszervezeteknek kollektív szerződések kötésére irányuló és egyéb érdekvédelmi jogkörét, a parasztság, a kisiparosok, kiskereskedők és szabadfoglalkozásúak számára pedig megfelelő érdekvédelmi szervezetek alakításának szabadságát.
7. Az állami vállalatok dolgozói számára törvényesen biztosítani kell, hogy a munkástanácsok útján irányítóan részt vehessenek a vállalatok igazgatásában, továbbá, hogy részesedhessenek a vállalatok működésének anyagi eredményeiből.

8. A múltban elkövetett törvénytelenségek anyagi kihatásainak jóvátétele nem irányulhat a kárt szenvedettek korábbi vagyoni és jövedelmi helyzetének, különösen pedig a kizsákmányolás lehetőségének a visszaállítására. A jóvátétel mértékét a kárt szenvedettek viszonyainak, a méltányossági szempontoknak és az ország gazdasági helyzetének figyelembevételével, törvényes szabályozás alapján, bíróság állapítja meg. Az önkényes egyéni elégtétszerzést minden eszközzel meg kell akadályozni.
9. A kibontakozásig elkövetett politikai hibák és következményeik megítélése a kiengesztelődés szellemében történjék. Senkit ne büntessenek olyan cselekményért, amelyet becsületes politikai meggyőződésből követett el. A halálbüntetést el kell törölni.
10. Az 1–9. pontokba foglalt elvek sérthetlenségét megfelelő alkotmányjogi biztosítékokkal kell alátámasztani oly módon, hogy a fenti elveket tartalmazó alkotmánytörvények 5 évig egyáltalán nem s az után is csak a törvényhozásnak és ezt követően a népszavazásra jogosultaknak legalább kétharmados többségével lehessen módosítani. Nem működhetik olyan politikai párt, amely az e törvényekkel meghatározott állami, társadalmi és gazdasági rend megváltoztatását tűzi ki célul. Végül független alkotmánybíróságot kell létesíteni, melynek joga és kötelessége lesz az alkotmánytörvényekbe ütköző jogszabályokat érvénytelennek nyilvánítani, a politikai pártok működését engedélyezni, vagy működési engedélyüket megvonni.

Az alulírottak a fenti elvek alapján állnak, tekintet nélkül arra, hogy a továbbiakban körvonalazott politikai kibontakozásban való részvételükre sor kerül-e vagy sem.

II.

Az alulírottak, valamint az általuk képviselt demokratikus pártok és szervezetek kérését részt venni a jelenlegi politikai helyzetből való kibontakozásban. Valamennyien egyetértünk abban, hogy e kibontakozáshoz és az annak alapján kialakuló szabad politikai élet egyensúlyához szükség van a magyar kommunisták pártjára. A forradalom bizonyossága alapján nincs kétség afelől, hogy a magyar kommunisták tömegei az itt kifejtett alapelvekkel és az alábbi kibontakozási tervvel egyetértenek, és hozzájárulásukat kellő időben hivatalos formában is megadják. A kibontakozás nézetünk szerint ilyen módon, és pedig az alábbiak szerint volna megvalósítható:

1. A demokratikus pártok és szervezetek országos tekintélyű személyekből 3–7 tagú ideiglenes Nemzeti Kormányzótanácsot alakítanak, amely átveszi az állami főhatalom gyakorlatát.
2. A Nemzeti Kormányzótanács ideiglenes nemzeti kormányt nevez ki. A kormány elnökét és államminisztereit a demokratikus pártok és szervezetek jelöltjei közül kell kinevezni, a szakminisztériumok vezetésével pedig, politikai pártállástól függetlenül, alkalmas szakembereket kell megbízni.
3. A demokratikus pártok és szervezetek a legközelebbi idő alatt létrehozzák a maguk országos és helyi kiküldötteiből a forradalmi nemzetgyűlést, amely

meghozza a fenti alapelveket tartalmazó alkotmánytörvényeket, ellátja az országgyűlés összeüléseiig a törvényhozás teendőit, így többek között megalkotja a választójogi törvényt és rendezi az állami főhatalom gyakorlásának kérdését.

4. Az országgyűlési választásokat az 1957. év őszén kell megtartani.

III.

Annak, hogy a demokratikus pártok és szervezetek részt vehessenek a fenti alapelvek szerinti kibontakozásban, s e feladathoz biztosíthassák a magyar nép osztatlan bizalmát, valamint, hogy Magyarország az őszinte barátság és egyenjogúság alapján együttműködhessen a Szovjetunióval, csak abban az esetben van reális lehetőség, ha a Szovjetunió kormánya is bizalommal fordul a magyar nép demokratikus tényezőinek összessége és jelen kezdeményezésük felé. A mai súlyos helyzet kialakulásában ugyanis nagy része volt azoknak a félrevezető információknak és helyzetértékeléseknek, amelyek a magyar forradalom jellegét és céljait illetően a Szovjetunió vezető államférfiaihoz jutottak. E téves helyzetértékelés nem ismerte fel azt, hogy Magyarországon a forradalmi erők egységesen a szocializmus ügye mellett álltak és állnak, továbbá, hogy képesek minden restaurációs kísérlettel szemben megvédeni a szocializmus vívmányait és fenntartani az ország belső rendjét. Nyilván ebből következett a Szovjetunió kormányának az az elhatározása, hogy csak a belső rend teljes helyreállítása után hajlandó tárgyalásokba bocsátkozni Magyarországon lévő csapatainak kivonásáról és a magyar–szovjet viszony rendezéséről. A szovjet csapatok ittléte által teremtett mai helyzetben azonban lehetetlen a belső rendet megszilárdítani és a termelés normális menetét biztosítani. Vagyis az a feltétel, amelyhez a Szovjetunió kormánya a csapatok kivonását köti, éppen e csapatok ittléte miatt nem teljesíthető.

Ebből a nehéz helyzetből csak az jelenthetne kivezető utat, ha a Szovjetunió kormánya felhatalmazná az alulírottakat annak a nyilvánosságra hozatalára, hogy a fentiek szerint megalakuló ideiglenes magyar kormánnyal milyen irányelvek alapján lesz hajlandó megállapodni a két ország közötti viszony rendezésére nézve, így a Varsói Szerződésben foglalt kötelezettségeknek a többi tagállamokkal egyetértésben való felülvizsgálása, az itt lévő szovjet fegyveres erők kivonásának módozatai és időpontja, végül az általuk letartóztatott magyar állampolgárok hazabocsátása, illetőleg magyar hatósági őrizetbe történő átadása tekintetében, továbbá olyan értelemben, hogy a magyar–szovjet gazdasági viszony rendezése elvileg a lengyel–szovjet gazdasági megállapodás szellemében fog megtörténni. Egy ilyen nyilatkozat birtokában a demokratikus pártok és szervezetek, illetőleg a közreműködésükkel megalakuló kormány minden külső segítség nélkül biztosítani tudja a belső rend helyreállítását és a szocialista vívmányok megóvását.

Amennyiben a Szovjetunió kormánya a jelen nyilatkozatban foglalt biztosítékokon túlmenően kívánatosnak látná, alkotmánytörvénnyel lehetne biztosítani azt is – amit egyébként az alulírottak, valamint az általuk képviselt demokratikus pártok és szervezetek a maguk részéről természetesnek tartanak –, hogy

1. Magyarország határain belül semmiféle idegen fegyveres alakulat nem tartózkodhatik és idegen katonai támaszpontok nem létesíthetők;
2. Tilos hasadóanyagok katonai célra való felhasználása, az ilyen anyagok, illetőleg az előállításukra alkalmas nyersanyagok belföldön fel nem használt részét pedig kizárólag az atomenergia békés célú felhasználásának előmozdítására a folyó év nyarán az összes nagyhatalmak részvételével megalakult Nemzetközi Szervezetnek kell megfelelő ellenértékért rendelkezésre bocsátani, végül, hogy a Magyarországon termelt valamennyi ilyen anyag és termék előállítását, tárolását, forgalmát és felhasználását az említett Nemzetközi Szervezet jogosult ellenőrizni.

KOVRIG BÉLA

A szocializmus rekonstrukciójára törekedett-e a felkelés?

In: Kovrig Béla: Nemzeti kommunizmus és Magyarország. Egy eszme története. Budapest, 2016, Gondolat – Barankovics. 89–95.

Kovrig Béla (1900–1962) egyetemi tanár, szociológus, szociálpolitikus, katolikus közéleti szereplő, a katolikus reformnemzedék tagja. 1923-ban Bethlen István miniszterelnök személyi titkára, majd különböző államigazgatási tisztségeket tölt be. Volt a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium munkatársa, az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) aligazgatója, az Imrédy-kormány idején a Miniszterelnökség V. Társadalompolitikai Osztályának, majd Teleki Pál Nemzetpolitikai Szolgálatának vezetője. Szociálpolitikus munkája mellett oktatói és tudományos tevékenységet is folytatott. Számos könyv szerzője, a Kolozsvári Egyetem szociológia oktatásának megszervezője, majd az egyetem rektora. Katolikus közéleti szerepvállalásaként a Katolikus Szociális Népmozgalom világi vezetője volt. A 2. világháború után a kommunista titkosrendőrség zaklatásai elől emigrált.

Az amerikai emigrációban a milwaukee-i Marquette Jezsuita Egyetem szociológia professzoraként élte meg az 1956-os forradalom eseményeit. Ottani kutatási lehetőségei függvényében tudományos érveket keresett és fogalmazott meg a forradalom emlékét stigmatizálni törekvő korabeli kádári és szovjet propagandaklisékkal szemben. Kutatása során 7730 db, 16 oldalas, 125 (többnyire nyílt) kérdést tartalmazó kérdőívet osztottak szét a világ különböző pontjaira sodródott 1956-os emigránsok között, amelyekből 27% érkezett vissza. Könyvének megírásához a szerző végül 1300 kérdőív adatait hasznosította, kiegészítve azokat más kvalitatív kutatások eredményeivel, főként az amerikai, kanadai emigránsok körében készített interjúkkal. A forradalom elitjének nézeteit az akkor számára rendelkezésre álló anyagok (hazai rádióadások, a Kongresszusi levéltár sajtóanyaga, müncheni Magyar Levéltár '56-os vonatkozású

magyar dokumentumai, magyar íróktól származó dokumentumok, irodalmi alkotások) tartalomelemzése útján rekonstruálta. Az 1956-ról alkotott ideologikus politikai célokat szolgáló értelmezésekkel vitába szállva elsődleges források alapján, empirikus kutatási adatokkal alátámasztva törekedett bemutatni 1956 valódi karakterét. Munkája cáfolja a kommunista propaganda azon tételeit, mely szerint az „ellenforradalomban” a „burzsoá nacionalizmus”, vagy a „horthysta katonatisztek” szervezkedése lett volna az események mozgatórugója.

A magyar felkelés a társadalmi újjáépítést szolgáló mozgalom volt. [...] A normatív struktúra javításával a nép, különösen a parasztság és a gyári munkásság anyagi és erkölcsi állapotát igyekezett mihamarabb orvosolni. E célkitűzést úgy próbálta elérni, hogy emberibbé teszi a helyzetet, és jobban hozzáigazítja a magyar emberek alapvető szükségleteihez, társadalmi-kulturális sajátosságaihoz és az ország természeti környezetének viszonylagos állandóihoz. Ugyanezen okból kifolyólag a mozgalom alapvető változtatásokat kívánt végrehajtani a kormány személyi összetételében és módszereiben.

A korábban említett közlemények tartalomelemzéséből kitűnt, hogy a leginkább egyértelmű értékorientációk a „népre” mint értékre irányultak (248 darab), s nem a „nemzetre” mint értékre. A költők, akik nyíltan tudták kinyilvánítani nézeteiket (túlnyomó többségükben párttagok) a korábban említett antológia szerint 27 alkalommal idézték fel a legmélyebb rokonszenvvel a nép helyzetét, bánatát és gyötrelmeit. Az „írók lázadásának” központi témája a paraszti éhezés, a vidéki élethelyzet, az elhanyagolt falusi nép néma, végtelen szenvedése volt. A kutatót ismételten és egyhangúlag arról tájékoztatták, hogy a nyomoron, az alapvető létszükségleti cikkek elérhetőségében tapasztalható megdöbbentő hiányokon és rendszertelenségen kívül még nagyobb nyomorúság volt tapasztalható a tudat-lelki állapot terén. A néptömegeknek állandó megaláztatásban és frusztrációban volt részük, amikor nemhogy tiltakozni nem tudtak, és szó nélkül tűrniük kellett a hivatalosságok állandó és égbekiáltó hazugságait, de a túlélés érdekében maguknak is folyamatosan hazudniuk kellett. [...]

Tartalomelemzéssel a szocialista demokráciával kapcsolatos 127 pozitív értékorientációt tártunk fel, s egyet sem bármely másfajta rendszerrel kapcsolatban. [...] Fent említett kérdőívünk egyik pontjában arra kértük a menekülteket, hogy az általa preferált gazdasági rendszerrel nyilatkozzon. a következők közül választva: teljesen szabad cseregazdaság (kapitalizmus); kormány által ellenőrzött kapitalizmus; irányított gazdaság; a szindikalizmus valamelyik válfaja; állami tulajdonra épülő és kormány által működtetett rendszer; a szovjet típusú tervgazdaság valamely válfaja. Mostanra a kérdőívet kitöltőknek csak 6%-a választotta az utolsót, a szovjet típusú szocializmust (jóllehet szigorúan ragaszkodunk a válaszadók anonimitásához, és ezt nyomatékosan hangsúlyoztuk is a kiküldött kísérőlevélben). A válaszadóknak csak 85-a választotta az első megoldást (a kapitalizmust). A viszonylagos többség a szindikalizmus valamilyen válfaja mellett voksolt (40%). Igaz, a parasztság alig képviselteti magát a menekültek között, ám ez a réteg számarányában amúgy is mind csekélyebb.

Az interjúkból az is kiderült, hogy a preferált szocialista rendszert egyáltalán nem határozták meg a megkérdezett személyek, hanem inkább negatív módon írták körül: a megkérdezettek több mint 90%-a határozottan ellenezte bármifajta piaci rendszer (szabad cserére épülő rendszer), ha úgy tetszik „kapitalizmus” visszaállítását. Ugyanerre utal, hogy a kérdőívben szereplő kérdésre – „nevezze meg azt a három legfontosabb hazai változást a háború után, amely viszonylag a legelőnyösebb volt a magyar nép számára” – csaknem 80% a következő választ adta: a földreform, s a bankok, nagyvállalatok államosítása. Ami a társadalmi rekonstrukció preferált fajtáját megteremtő politikai eljárást illeti, kizárólag a demokratikus utat fogadták el.

Az értékorientációk terén meglévő túlsúly arra utal, hogy a felkelő tömegmozgalom Magyarországon, társadalmi ellenállásnak is fittyet hányva, valódi szocialista átalakulást tűzött ki célul, mégpedig demokratikus eljárások útján. Ám hogy ez a rendkívül preferált szocializmus valójában miféle társadalmi-gazdasági rendszer legyen, az tisztázatlan maradt. [...]

Az elmúlt három évtizedben voltaképpen kétféle „forradalom” zajlott le Magyarországon. Az egyik a társadalmi struktúraváltoztatás objektív és tartós folyamata volt, amely megváltoztatta a tudati légkört, és kicserélte a politikai elitet. [...] Objektív társadalmi forradalom, a magyar társadalom széles, erős és tartós mélyáramlata volt ez. Összetett társadalmi folyamat, amelyet a legutóbbi háború és a régi rend összeomlása erősített meg és gyorsított fel, először a hitleri Wehrmacht által történt megszállás, majd vereség és Sztálin Vörös Hadseregének betörése nyomán [...] Ez volt a születőben lévő magyar demokrácia (1945–1946) próbaidőszaka. Ez a korszak ért hirtelen véget, amikor a szövetséges hatalmak ratifikálták a párizsi békeszerződést.

Ezzel párhuzamosan azonban egy másik forradalom is zajlott, amely az említett egyezmény ratifikálása után gyökeresen megváltoztatott mindent, amit hosszú évtizedek történelme hozott létre: a magyar társadalmat. E második „forradalom” először erőszakot tett a korábbi objektív forradalmon, majd meg is fojtotta azt. A második forradalom, a „forradalom kívülről” és a „forradalom felülről” gondosan megtervezett kombinációja volt, amelyet a szovjet-orosz kormány hajtott végre, részben ügynöke, az országra kényszerített megszálló hatalom által fenntartott „magyar kormánynak” nevezett politikai képződmény révén. [...]

Vajon ellenforradalom volt-e a felkelés? Bizonyos értelemben igen: megpróbálta visszafordítani az idő kerekét 1945–1946-ra. Megpróbálta visszaállítani azokat a koalíciókat, amelyek egy valódi demokrácia és egy, a nem dogmatikus, emberarcú szocializmus posztulátumainak megfelelő gazdasági élet alakításához szükségesek. A régi rendszer, amelynek visszaállítására a felkelés szemmel láthatóan törekedett, nem a szovjet-orosz megszállás előtti, Hitler által az országra kényszerített Szálasi féle fasizmus volt, és nem Horthy korábbi konzervatív rezsimje, hanem az, ami 1945–1946-ban spontán tört elő a néptömegek közös törekvéseiből. A felkelés egyértelműen a Kreml által (1947-től nem is burkolt formában) kívülről és felülről kikényszerített álforradalommal szembeni ellenforradalom volt. Ez az ellenforradalom az „1945–1946-os forradalom”, azaz a valódi népföradalom visszaállítására törekedett.

Igazoló bizottságok, a társadalombiztosítási intézmények önkormányzatainak összetétele és a reakció elleni harc. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL 274. f. 12. cs. 134. öe.)

A társadalombiztosítás újjászervezésével és bővítésével párhuzamosan a kommunisták 1945 után törekedtek a nem kommunista erők visszaszorítására (köztük a szociáldemokratákat is), munkahelyükről való eltávolításukra, B-listázásokra. Ez vonatkozott a társadalombiztosító intézményekre is. A dokumentum az OTI-n belül működő kommunista önkormányzati vezetők szemszögéből a kommunista párt ideologizált perspektíváján át nyújt helyzetértékelést a társadalombiztosításról. Az OTI és a MABI azon tagjai, aki az MKP tagjai voltak, saját szerepüket jelentősen felértékelték a megoldandó feladatok tekintetében.

A társadalombiztosító intézmények Magyarországon fizikai és szellemi munkások kezdeményezésére az önszegély elve alapján létesültek. A növekvő munkásosztállyal párhuzamosan gyorsan terebélyesedtek ki és lettek jóval az első világháború előtt önkormányzatukkal a munkásság fellegvárai. Az uralkodó osztályok hamar rájöttek arra, hogy a fejlődőképes munkás önkormányzati intézmények egyrészt gazdasági súlyukkal politikailag erősítik a munkásosztályt, másrészt az itt felhalmozódó tőkék a reakciós államapparátus által kisajátítható tőketartalékok lehetnek.

Ez a felismerés két dolgot eredményezett: 1. az önkormányzatok lassú felörlését, először látszatönkormányzattá süllyesztését, majd az önkormányzatok felfüggesztését, 2. mint állandó, biztos pénzforrásoknak nem a dolgozók érdekei szerint való kihasználását, de fejlesztését abból a célból, hogy a dolgozók filléreiből összehordott tőkék minél nagyobb mértékben álljanak a reakció szolgálatára.

Társadalombiztosítási törvényeink, különösen a Lex Vas I. (1927: XXI. tc.) és a Lex Vas II. (1928: XL. tc.)⁴³ éppen ezért nem a dolgozók, hanem az uralkodó osztály érdekeit kívánta szolgálni és ezért antiszociális alaptendenciájuk mellett csak az adandó alkalomra vártak, hogy a látszatönkormányzatok megszüntetésével a teljes kisajátításra, az államosításra törekedjenek.

Mіндеz a 20-as, de különösen a 30-as évek folyamán be is következett, úgy hogy a két nagy intézmény a munkásság fellegváraiból a reakció fészkeivé változott: végrehajtó szervei (ügyvitelei) a politikai jutalmazás és szolgalelkűség gyűjtőhelyeivé lettek,

43 Helyesen Lex Vass: Vass József népjóléti miniszterről, a törvények egyik eszmei megalkotójáról elnevezve.

ahol a beteg és megrokkant dolgozókat már nem a munkásság bizalmából odakerült tisztviselők és orvosok, hanem hatósági közegek fogadták: a munkásság veritékéből nagyra nőtt intézmények gyakran fényűző helyiségeiben a munkásöntudat megalázása folyt lépten-nyomon és a bürokrácia valósággal orgiát ült. A munkásság meggyűlölte saját intézményeit.

A felszabadulás pillanatában az első tennivalók egyike volt elfoglalni és visszafoglalni ezeket az intézményeket: helyreállítani a független önkormányzatot, kisöpörni a reakciót, lebontani a reakciós törvényeket, mozgásba hozni a reakció pénzpolitikája által csődbe juttatott intézményeket. [...]

A 2300/1945. M.E. sz. rendelet visszaállította és bizonyos fokig még tovább fejlesztette a társadalombiztosító intézetek (OTI, MABI és MAHABI) önkormányzatát. Ez a rendelet a felszabaduláskor hivatalba lépett önkormányzatok összetételét a paritásos munkavállalói és munkáltatói alapról 2/3–1/3 arányban a munkavállalói érdekelttség javára változtatta át. A MABI önkormányzata ma kizárólag a két munkaspárt tagjaiból áll. Az elnökség 9 tagból, az igazgatóság 21 tagból [...]. A még meg nem alakult közgyűlés fenti arány szerint 120 tagból fog állni.

A felszabadulás utáni napokban a fontosabb OTI szociáldemokrata, a MABI pedig kommunista vezetés alá került. Az adott helyzetekből keletkező szükséges kezdeményező lépések, átfogó reformokra induló határozatok, reformtervek és átszervezések ma a MABI-ból indultak ki.

Az önkormányzatban a néha túl radikálisnak mutakozó (pl. öregségi szolgáltatások felemelése), a szervezeti reformokkal szemben (pl. járulékkivetés reformja, ügyvitel racionalizálása, köztisztviselő–magántisztviselő kérdés) meglehetősen passzív magatartást tanúsító szociáldemokrata szárnyat a meggyőzés eszközeivel eddig sikerült kollaborációra bírni és az OTI általános passzivitásával és nem utolsó sorban hegemonia féltékenységével szemben egységes arcvonalba állítani.

Súrlódási felületet a két párt között inkább a személyi kérdések jelentik. Az igazoló bizottságok az intézet igazgató főorvosát dr. Keleti Józsefet népbíróság elé utalták, a szociáldemokraták viszont a maguk emberének és megtarthatónak is vélték. A súrlódás különösen szembetűnő az orvos kérdésben.

Az OTI-val a viszonyunk nem őszinte, a MABI önkormányzatának szociáldemokrata tagjai is látják, hogy az OTI önkormányzata gyengén és rosszul működik. Pedig lényeges, hogy az OTI-val, mint nagyobb és fontosabb társadalombiztosító intézettel együtt és párhuzamosan járjunk el. Az OTI-t ért esetleges támadások a MABI-ra is kihatnak. A 2300/1945. M.E. sz. rendelet tulajdonképpen OTI kezdeményezésre keletkezett. Az OTI rendelettervezete azonban nem az önkormányzat kiszélesítését, hanem egyenes visszafejlesztését, az államosítás felé vezető utat célozta, amelyet a MABI részéről visszautasítottunk. [...] Az OTI önkormányzatában Pártunk nincs megfelelően képviselve. Megfelelő minőségű elvtársak beküldésével sürgősen javítani kell ezen az állapoton, de nemcsak az önkormányzatban, hanem az ügyviteli részen is. [...] A felügyeleti hatóságnál, a népjóléti minisztériumnál többször éreztük, hogy a legjobb szándékok és egységes álláspontok a régi kezekben lévő

kodifikáció útvesztőibe botlanak, és ezáltal jogbizonytalanságot (köz- és magánalkalmazotti kérdés) okoznak. [...]

A 25 éves ellenforradalom, a fasizmus, érdekeinek védelmére már hosszú idő óta rendszeresen építette ki állását a társadalombiztosító intézeteknél. A régi Munkásbiztosító és Ferenc József Pénztár alkalmazottainak helyét régen elfoglalták az ellenforradalom emberei, a fasizmus és nyilasuralom szálláscsinálói és aktív részesei.

Éppen ezért, mint az OTI-nál, mind a MABI-nál elsőrendű fontosságú volt az adminisztráció gyökeres megtisztítása. A MABI-nál elsőrendű 1945. március 18-án lépett működésbe az igazoló bizottság és munkáját június első felében fejezi be. Az igazoló bizottság népbíróság elé utalt 11 tisztviselőt és 5 orvost, állásvesztésre ítélt 9 tisztviselőt és 5 orvost, állásától felfüggesztett 24 tisztviselőt és 22 orvost, nem igazolt 61 tisztviselőt és 51 orvost.

Az ügyvitel nemcsak személyi összetételében tette szükségessé az alapos szelekciót, hanem az ügyvitelt magát túlméretezettségénél és bürokratizmusánál (miniszteriális munkarendszer) fogva éretté tette az át- illetve leépítésre. [...] A 2300/1945. M.E. sz. rendelet módot nyújtott arra, hogy az ügyvitel reformja végrehajtható legyen. 1945. június 30-ával a rendelet módot nyújtott arra, hogy az önkormányzat maga válassza ki azokat a tisztviselőket és orvosokat, akikkel az Intézetet tovább akarják vinni. [Tisztviselői létszám: 657 fő (1945. 06. 30.), 342 fő (1945. 07. 01.) 48%-os csökkenés; segéd-személyzet: 344 fő (1945. 06. 30.), 222 fő (1945. 07. 01.) 35%-os csökkenés; orvosi létszám: 241 fő (1945. 06. 30.), 195 fő (1947. 07. 01.) 19%-os csökkenés]

Az ügyvitelt üzemi szempontból, amellett, hogy a biztosítottak létszámcsökkenése is indokoltá tette a leépítést, racionalizáltuk is, felesleges munkahelyeket megszüntettünk, számos munkakört összevontunk és átszerveztünk. Az átszervezési munka jelenleg is folyik. Orvosi vonatkozásban a létszámapasztás főleg minőségi szelekció is és a létszám még kiegészítésre is szorul.

Az üzemi bizottságnak 11 tagja van, melyből 4 pártunk tagja, a többi szociáldemokrata és pártonkívüli. Pártunk többsége a számarány ellenére teljes mértékben biztosító van, az üzemi bizottságnak 4 további, nem kommunista tagja vezetésünk alatt áll. [...] Az üzemi pártcsoport viszonylag kis létszámú. Számbeli megerősítésén dolgozunk, célunk azonban elsősorban a minőségi megerősítés. Az üzem kulcspontjai majdnem mindenütt a kezünkben vannak. Az üzemi pártcsoport alakulásánál is kifejezésre juttattuk, hogy nem lehet célunk az üzem jellegénél fogva sem a számszerű többség elérése, ez ma hiba lenne, ez csak hosszabb építő és nevelő munka után léphet előtérbe.

A párttagok száma 39. A szociáldemokrata párt taglétszáma száz körül mozog. Más polgári párt egészen elenyésző számmal, egy-két emberrel van képviselve. Az alkalmazottak kb. 80%-a szakszervezeti tag. [...] Az alkalmazottak általános politikai beállítottsága kezdettől fogva nem volt kétséges. jobboldali magatartásuk nemcsak az igazoló bizottságok munkája során lett nyilvánvalóvá, hanem kifejezésre jutott azóta egyéb jelenségekben is. Az ideiglenes üzemi bizottság megválasztásánál az eddig némán várakozó és soha meg nem nyilatkozó alkalmazottak megkísérelték a jobboldali elemek becsempészését az üzemi bizottságban. A 2300/1945. M.E. sz. rendelet nyitva

hagyta az önkormányzat és a népjóléti minisztérium által eldöntöttnek vett kérdést, hogy a társadalombiztosító intézetek alkalmazottai mint önkormányzati alkalmazottak magántisztviselők. A rendelet által teremtett jogbizonytalanság először az OTI tisztviselői között váltott ki komoly megmozdulást és magával rántva a szociáldemokrata vezetés alatt álló OTI üzemi bizottságot a közalkalmazotti jelleg fenntartása mellett foglalt állást. Ezt az állásfoglalást emlékirat alakjában a népjóléti miniszterhez is eljuttatta. A jogbizonytalanság és az OTI állásfoglalása megmozdította a MABI tisztviselőit is és ugyanazok az elemek, amelyek a MABI üzemi bizottságát akarták annak idején kezükbe kaparintani, mozgalmat indítottak a köztisztviselői jelleg fenntartása mellett. Bár maga a megmozdulás itt nagyobb arányokat nem öltött, mégis újra felszínre hozta a jobboldali rétegeket. A köztisztviselő és magántisztviselő jelleg kérdése tulajdonképpen összefüggésben állott a 2300/1945. M.E. sz. rendelet azzal az intézkedésével, hogy 1945. június 30-ával az intézeteknek jogukban állott nagyobb arányú leépítéseknek a végrehajtására és az igazoló bizottságok által meghagyott, de kétségtelenül jobboldali, reakciós gondolkodású rétegeknek az eltávolítása. Éppen ezért az elemek vélték a köz- ill. magántisztviselői kérdés felvetésével a rendelet leépítésre vonatkozó részét megakadályozni, megnehezíteni és elodázní.

LITECZKY ANDOR

A mezőgazdasági társadalombiztosítás

Magyar Orvosi Szemle, 1. évf. (1947) 9. sz. 2–6.

Dr. Liteczky Andor, társadalombiztosításban dolgozó szakorvos, az 1930-as években a Közkórházi Orvostársulat titkára és a Közkórházi Orvostársulat Évkönyvének egyik szerkesztője. Azon szociálpolitikusok egyike, aki már az 1930-as években hangsúlyozta a kötelező mezőgazdasági társadalombiztosítás kiterjesztésének szükségességét. A dokumentum ennek a kérdését valamint a közkórházi és körzeti orvosi rendszer reformját tárgyalja az 1945 utáni újjáépítés és demokratikus társadalmi berendezkedés tükrében.

I. Szociálpolitikai megvilágítás

A magyar feudalizmus szociálpolitikájának hű tükré a magyar föld dolgozóinak társadalombiztosítását megalapító, a nép által koldus-törvénynek nevezett 1900: XVI. tc. Ez a törvény csak a kötelező baleseti biztosítást valósította meg, de ezt is igen szűk körre vonatkozólag és általa a földbirtokosokat akarta mentesíteni az egyéni kártalanítás terhe alól. Az igen kiskeretű kötelező baleseti biztosítás, az önkéntes rokkantsági és öregségi biztosítás, a legfontosabb betegségi biztosítás teljes hiánya kifejező bizonyítéka a magyar nép szociális felemelkedését elfojtó feudális kormányzati szellemnek.

A koldussorba jutott és kivándorolni kényszerülő magyar földműves százezrek itt-tartását célozta ez a mézesmadzagon nyújtott szociális biztosítás. Szerte az országban színes plakátok ábrázolták, hogy vesz át egy parasztszalád nagymennyiségű aranyat a szárnyas angyalok által tartott magyar címer fennhatósága alatt, jelképezni akarva az állam gondoskodását a parasztságról. Ezzel az otromba népcsalással természetesen nem lehetett visszatartani a kivándorlókat, de nem tévesztette meg az ittmaradottakat sem és aránylag kevés áldozata volt az önkéntes biztosításnak. A törvény koldus-jelle-
gén mit sem változtatott az a több mint négy évtizedes kozmetikálás, mellyel a nagy-
birtokos osztály csak kendőzte a magyar földműves nép megtévesztését célzó csalárd
szándékát. Háborús propagandacélt szolgált a második világháború felfegyverkezési
nyitányán, az 1938-as győri programban megszületett kötelező mezőgazdasági öreg-
ségi biztosítás, amely a magyar és német nagybirtok és nagytőke érdekében el nem
hulló magyar paraszti népességünk boldog öregségére ígért havi 5 P járadékot.

Az elvesztett háború következtében a gazdaságilag nyomorba juttatott magyar nem-
zet a demokrácia szellemében új utakon kereste a talpra állást. Legelső kötelességé-
nek tett eleget, amikor a földbirtokreformmal, a magyar földek azoknak adta, akik azt
megmunkálják. A földbirtokreformmal még nem tett eleget minden kötelezettségének
a nemzet a magyar föld dolgozóival szemben. Bár jelentőségében vele nem egyenér-
tékű, de igen fontos kiegészítője a földbirtokreformnak, mezőgazdasági népességünk
felemelését célzó másik nagy alkotása demokráciánknak, a teljes értékű mezőgazdasá-
gi társadalombiztosítás megteremtése.

II. Törvényes rendezés

A mezőgazdasági társadalombiztosítást új alapokon szabályozó 6.180/1945 és a
3.500/1947. M.E. számú rendeletben két alapvető szempont érvényesül: a jogi és a
tényleges egyenlőség megteremtése a gazdasági és az ipari munkásság társadalom-
biztosítása között. A jogi egyenlőség azáltal valósul meg, hogy a gazdasági munkás-
ságot az ipari munkásság társadalombiztosítását szabályozó 1927: XXI. és 1928: XL.
tc. hatálya alá vonja. Ezzel a társadalombiztosításnak egyforma jogú tagjai lettek a
gazdasági dolgozók az ipari dolgozókkal. A tényleges egyenlőséget pedig azáltal te-
remti meg, hogy a gazdasági termelésnek az ipari termeléstől eltérő munkarendje és
munkaviszonya ellenére, ugyanazoknak a szolgáltatásoknak az elnyerését biztosítja a
gazdasági munkásság részére, mint amelyekben az ipari munkásság részesül. Ennek
a célnak az elérésére az ipari biztosítástól eltérő különleges rendelkezések szolgálnak.

A gazdasági termelés az ipariétól eltérően nem állandóan, az egész éven át tartó, ha-
nem időszakos, a téli évszakban jóformán szünetelő és így a gazdasági munkavállalás
lehetősége nincs meg. A mezőgazdasági társadalombiztosítás gondoskodik arról, hogy
a téli évszakban munka nélkül maradó gazdasági munkásság a biztosítási szolgáltatá-
soktól el ne essék. Ezt a passzív tagságnak, vagyis a munkaviszony megszűnése után is
fennálló biztosítási tagságnak a téli évszakra való kiterjesztésével biztosítja, ami által
messze túlmegy az ipari biztosítottaknak a passzív tagságán, mely a munkaviszony
megszűnésétől legfeljebb 3 hétig tart. A gazdasági termelés sajátosságaiból folyik,

hogyan a gazdasági termelés teljes időtartama alatt, tehát tavasztól télig, a hosszabb időre szerződött gazdasági cselédek és egyéb minőségben rendszeresen foglalkoztatottak kivételével, a gazdasági munkavállalók nem kaphatnak folyamatosan munkát és így munkaviszonyuk megszakított, végeredményben a termelési időszaknak csak kisebb-nagyobb részére terjed ki. Ettől az időtartamtól, vagyis a tényleges munkaviszony idejétől függ a téli passzív tagság időtartama. A gazdasági év folyamán legalább 13 héten át kell fennállnia biztosítási viszonynak, hogy a novembertől márciusig terjedő időszakra a passzív jog fennálljon. 18 hetes biztosítási viszony után a következő év márciusában, 25 hetes után pedig áprilisban is fennáll még a passzív tagság. A téli évszak passzív tagsága alatt, a betegségi ágazat szolgáltatásaiban van bizonyos korlátozás, így a kórházi ápolás időtartama 42 nap és táppénzben ez alatt az idő alatt általában nem részesül a tag, kivéve, ha a téli szükséglet megszerzésére legfontosabb időszakban június 15-től szeptember 10-ig legalább 4 héten át betegség miatt keresőképtelen volt és ezért az aratási munkában nem tudott részt venni. A gazdasági cselédek és a gazdasági munkakörben rendszeresen foglalkoztatottak természetesen a téli évszakban is jogosultak táppénzre.

A téli passzív tagság időtartamának beszámítása az anyasági segélyek elnyeréséhez szükséges 9 hónapi előzetes munkaviszonyba, lényeges előnyt jelent a gazdasági biztosításban. A gazdasági biztosítottak részére megállapított egységes anyasági segély két részletben való kifizetése szintén könnyítés.

Az összes szolgáltatások elnyerésére való jogszerzés eltér az ipari biztosítástól. Míg az utóbbinál a biztosítási viszonyhoz van kötve, addig a gazdasági biztosítottaknál, mint előfeltételhez a megbetegedés előtti 2 hónapban eltöltött, legalább 4 heti munkaviszonyhoz. Az aktív jognak ezt a megszorítását az ipari biztosítottakkal szemben az indokolja, hogy a mezőgazdasági biztosításnál a bejelentési rendszer helyett bevezetett bélyegrendszer mellett a munkaviszony ellenőrzése nehezebb.

A biztosítási kötelezettség keretébe tartoznak: a mezőgazdaságban, erdei termelésben, állattenyésztésben, halászatban, kert- és szőlőművelésben, selyemtenyésztésben foglalkoztatott munkavállalók. Ezekben a foglalkozási ágakban dolgozók azonban nem tartoznak valamennyien a mezőgazdasági biztosítási kötelezettség alá, hanem csak a szoros értelemben vett gazdasági munkavállalók, mint a részes, a szakmányos és napszámos munkások, az erdőgazdaságban és dohánykertészetben alkalmazott munkások és gazdasági cselédek, míg a gazdasági tisztviselők, gazdatisztek a MABI, a szegődményes gépészek, a vízi munkálatoknál, fakitermelésnél (kubikusok) az ipari biztosítás hatálya alá esnek.

A szűkebb keretben vett gazdasági munkavállalókra sem vonatkozik teljes általánosságban a biztosítási kötelezettség, hanem közülük is a földnélkülieken kívül csak azokra, akiknek saját kezelésükben lévő gazdaságuk az 5 kataszteri holdat nem haladja meg. A kötelező biztosítás tehát nem vonatkozik azokra, akik a saját földjüket munkálják meg és bér munkát másutt nem vállalnak.

A mezőgazdasági biztosításnak az ipariétól lényegesen eltérő ügyviteli rendszere van. Az ipari biztosításban a munkaadó részéről fennálló bejelentési kötelezettség a

mezőgazdasági biztosításban nem lenne keresztülvihető, mert a gazdasági munkaadók ezeknek a teendőiknek nem tudnának eleget tenni. A bejelentési rendszer helyett a mezőgazdasági biztosításban a bélyegrendszer van bevezetve, amellyel nemcsak a bejelentési nehézségek esnek el, hanem a díjfizetési kötelezettség is a legegyszerűbben van megoldva a munkáltatók részéről. Az egységes társadalombiztosítási díj, amely csak kétféle megkülönböztetést tesz, és pedig: férfimunkások és női, valamint gyermekmunkások között, egészen leegyszerűsíti az ipari biztosítás bejelentési és járuléklerovási rendszerével szemben a mezőgazdasági biztosítás adminisztratív teendőit.

Lényegesen különbözik a mezőgazdasági biztosítás egész ügyviteli rendszere is az ipari biztosítástól. Az OTI-nak csak a kerületi pénztárak székhelyein vannak ügyviteli szervei, amelyek nem érhetnek el a községekben, falvakban, tanyákon dolgozó gazdasági munkavállalókhöz. Ezért ezeken a helyeken külön ügyviteli szervekről kellett gondoskodni. A helyi tennivalók elvégzésére a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége (FÉKOSZ) munkaközvetítő irodáit, illetve ahol ilyen még nincs a községi eljáróságot jelöli majd a törvény. Ezek a FÉKOSZ-irodák tehát a mezőgazdasági biztosítás ügyvitelének igen fontos tényezői és bevonásuk a társadalombiztosításba azt jelenti, hogy a demokrácia a saját ügyeinek intézésébe a dolgozó népet mindenütt be akarja vonni. [...] A mezőgazdasági biztosítást az OTI külön üzletág keretében látja el. A biztosítás költségeinek fedezésére az ipariétól eltérő különleges fedezeti tényezők szolgálnak.

III. Egészségügyi és orvosi vonatkozások

A mezőgazdasági társadalombiztosítás kiterjesztése a demokrácia egészség-politikájának gyakorlati megvalósítását nagymértékben előre viszi. Egészségügyi szervezeteink eddigi kiépítése az új szükségletek és irányelvek alapján lényegesen megváltozik. A vidék, község, falu, tanya egészségügyi ellátásának új megszervezése és felépítése sürgetően szükséges lett. Vikol és Simonovits adataiból tudjuk, hogy az ország népességének lényegesen nagyobb része él községekben, falvakon és tanyákon, mint a városokban. Ezzel szemben az egészségügyi ellátás elsőrendű feltételét jelentő orvostelepülés megoszlása szerint a fővárosban és a törvényhatósági jogú városokban az orvosok száma (4672) jóval több, mint az ország egyéb helyein (3703). Ennek megfelelően a nagyvárosainkban 431 lakosra esik egy orvos, míg a többi helyen 1971-re. A szakorvosi megoszlás még hátrányosabb, mert a nagyvárosokban 2807 orvos van, egyéb területeken csak 1299. Így a nagyvárosokban 718 lélekre esik egy szakorvos, a többi helyen 5622-re.

Az OTI orvosi állások megoszlása városok és községes szerint

	Városi	Községi	Összesen
Szakrendelő orvosi állások száma	1052	46	1098
Körzeti kezelőorvosi állások száma	467	1168	1635
Összesen	1519	1214	273

Hasonló tehát az eltérés az OTI-nál is, a városok orvosi ellátása (1519) és a községek, faluk és tanyák orvosi ellátása (1214) között. A szakorvosi megoszlás tekintetében azonban a különbség még sokkal nagyobb. A városokban működő szakorvosok száma 1052, a községekben, falukban működők száma 46.

Az OTI vidéki szakorvosi ellátása a nagyobb városokban lévő kerületi pénztári (3) székhelyek rendelőintézeteibe van központosítva. Ez a központosítás a kerületi pénztárak nagy területű kiterjedése miatt az aránylag kisszámú községi, falusi ipari biztosítottak számára is rendkívül hátrányos volt, a mezőgazdasági biztosítás új biztosított tömegeinek szakorvosi ellátását pedig még nehezkesebbé teszi. A magánrendelőben működő szakorvosok száma (46) nem növelhető lényegesen, mert ezek túlnyomórészt járási székhelyeken, nagyközségekben laknak és itt az Intézet már eddig is igénybe vette őket. A szakellátás szempontjából ki kell emelni a fogászati ellátás elégtelenségét, nem azért, mintha a többi szakellátáshoz viszonyítva ez elhanyagoltabb volna, hanem mert abszolúte elégtelen a fogszuvasodás elterjedtsége miatt. Városokban 153 fogorvos működik, ezzel szemben a vidéken jelenleg magánrendelőben működő fogász szakorvosok száma 26, átalánydíjazással megbízott fogász szakorvosi állások száma 60, a működő orvosok száma 33, így 27 állás jelenleg betöltetlen. Estenkénti díjazással működik még 26 fogász-orvos. Meg kell jegyezni, hogy az átalánydíjazásos, valamint az esetenkénti díjazással működő fogorvosok állás száma, illetve állásvállalása nincs korlátozva és az előbbieken átalánydíjazásos állásnak jelzett 60, a háború előtti, illetve alatti legmagasabb számot mutatja.

A mezőgazdasági társadalombiztosítás jelenlegi keretei között a várható gazdasági biztosítottak száma 500–600 000, a családtagokkal együtt pedig 1 000 000–1 200 000-re tehető. Jelenleg a biztosítási igazolványt kiváltók száma 150 000, tehát még messze elmarad a törvény által előírt kötelező betegségbiztosítási keret telítettségétől. Ennek oka egyrészt az, hogy a mezőgazdasági biztosítás még nem jutott kellően köztudatba az érdekeltek körében, a közönyösséget még nem sikerült megszüntetni, bizonyos fokú bizalmatlanság is mutatkozik még, ami a múlt megtévesztő mezőgazdasági biztosításainak következménye. A munkaadók, birtokosok részéről is mutatkozik egy ellenkezés, aminek oka részben a mezőgazdasági biztosítással járó anyagi terhek, másrészt azonban a demokrácia e fontos vívmánya eredményes megoldásának az akadályozása. Mindezek ellenére nem kétséges, hogy a kötelező betegségbiztosítás által juttatott előnyök a munkavállalók között rövidesen ismertek lesznek és a biztosítási jogosultság megszerzését a dolgozók követelni fogják a munkaadóktól. Átmenetileg még megnehezíti a helyzetet a mezőgazdasági munkanélküliség egyes helyeken, ami a birtokosok ellenkezése miatt arra kényszeríti a munkához jutókat is, hogy a biztosítási kötelezettség hatálya alá eső mivoltukat eltagadják. Mindezek a kezdeti nehézségek azonban csak átmenetiek és demokráciánk további megszilárdulása, a hároméves terv kapcsán megszűnő munkanélküliség és a birtokos réteg nem ritka reakciós beállítottsága miatt kényszerítő fokozott ellenőrzés a mezőgazdasági biztosítás maradéktalan megvalósulását hozza meg. A mai még beszűkített biztosítási keret tágítása, különösen képpen kiterjesztése az új földhözjuttatottakra, tekintet nélkül arra, hogy bér munkát

vállalnak-e, vagy sem, az egészségügyi ellátás és az orvosmegoszlás már ma szükségessé vált megoldását még halaszthatatlanabbá teszi. Ez a kérdés mélyen belenyúlik egész orvosképzési és továbbképzési, egészségügyi segédszemélyzet képzési rendszerünk megváltoztatásába, illetőleg új utakon való megvalósításába. A túlságosan elméleti jellegű egyetemi oktatásnak gyakorlati síkra kell áttérnie, hogy az élet kényszerítő szükségleteit ki tudja elégíteni. Általános gyakorlatra felkészült orvosoknak kell az egyeteméről kikerülni. A szakgyakorlatra jogosító képzést le kell rövidíteni, átmenetileg pedig szakorvosi átképző tanfolyamokat kell szervezni azokból a szakmákból, melyekben kifejezett szakorvos-hiány van. A gyakorlatra megfelelően felkészült fiatal orvosokat aztán vidékre kell irányítani. A mezőgazdasági biztosítás és a Népjóléti Minisztérium 3 éves terve azonban már most intézkedéseket követel és ezeket a jelenlegi adottságok alapján kell eszközölni.

A Népjóléti Minisztérium hároméves terve, melynek középpontjában a Járási Egészségügyi Központok állnak, amelyeken keresztül a vidék egészségvédelmi és szakorvosi ellátásának a megoldását látjuk, az OTI részéről messzemenő támogatásban részesül. A szakorvosok telepítése és megfelelő anyagi bázisuknak megteremtése, a Járási Egészségügyi Központok által oldható csak meg. Ennek a megvalósítása a terv szerint csak fokozatosan történhet meg, mert a kellő számú szakorvos vidékre települése és anyagi megalapozottságának biztosítása a pénzügyi lehetőségektől függ. Az OTI körzeti kezelőorvosi hálózat kiépítése, a körzetek számának szaporítása még ezt megelőzőleg már a mezőgazdasági biztosítás hatálybalépése óta kezdetét vette és mind nagyobb mértékben folytatódik. Az OTI vidéki körzeti beosztása messzemenő módosítást igényel. Az 1168 vidéki körzet közül 415-höz csak egy község tartozik, 753-hoz több község. Az ország több mint 3300 községből levonva a 415 egyközséges körzetet, a megmaradó 2900 község 753 körzetre esik, ami átlagban egy körzetre négy községet jelent. A körzeti beosztás azonban nem a községek száma szerint történt. Az OTI 1168 vidéki körzeti orvosának több mint a fele, 644 hatósági, községi és körorvos. A körzeti területek megállapítása a közegészségügyi körzetek szerint történt, azzal a céllal, hogy a nagyrészt orvos nélküli községekben kis számban élő ipari biztosítottak részére a körorvosok rendszeres kiszállása által az orvosi ellátást biztosítani lehessen. A községekben, falvakban működő községi és kevés magánorvos, még ha akadt is az utóbbiak közül erre jelentkező, csak a saját községét vállalta. Így szerveztettek az egyközségű körzetek községi és magánorvosok részére. A több községes körzetek körorvosok által történő ellátást a fuvarkérdés döntő módon befolyásolta. Ez ma is a legnagyobb probléma a körzetek átszervezésénél. Mégis meg kell csinálni, mert a mezőgazdasági biztosítás által többszöröződő biztosítottak ellátására a nagykörzetű rendszer elégtelen, helyette az egyközséges és a néhány közelfekvő községre kiterjedő kis körzeti rendszert építjük ki. Legelsősorban azokban a mezőgazdasági biztosításra kötelezett gazdasági népesség által sűrűn lakott körzetekben történik átszervezés, amelyekben az egy körzethez tartozó községek száma nagy. Nem kis számban vannak körzetek, amelyekhez 10–16 község tartozik, és amelyeknek területén az orvos székhelyétől igen távol eső (20–22 km-re) községek vannak. Ezeknek a körzeteknek

a felosztása már folyamatban van. Természetesen a felosztás feltétele, hogy orvos is álljon rendelkezésre. Ezen a téren azonban még nagy nehézségek vannak. Különösen nehéz az orvosellátás biztosítása a nagyobb tanyarendszerű helyeken, ahol az orvos-telepítés (lakás, közlekedési nehézségek) a legnehezebbek. Ez főként az Alföldön áll fenn. Itt a községek, falvak túlnyomó többségében van orvos (gyulai, békéscsabai, makói, szegedi, hódmezővásárhelyi, szentesi, kecskeméti kerületi pénztárak), viszont a népesség jelentékeny része a szétszórt tanyarendszerben lakik. Az orvos-telepítés előfeltétele a tanyavilágban az orvosi lakásépítés. Az OTI 3 éves tervében előirányzott orvosi lakásépítéseket és lakásoknak orvosi rendelővé átépítését elsősorban ezeken a helyeken fogja eszközölni. Az itt feltétlenül szükséges közlekedési eszközök megszerzéséhez is megadja a támogatást. A Dunántúlon és a Felvidéken a helyzet más. Itt igen nagyszámú község van, amelyekben nincs orvos, itt vannak azok a körzetek, melyekhez 16 község is tartozik, és amelyekben 20–22 km-re van a legközelebbi község az orvos lakhelyétől. Ezeken a helyeken az orvos-telepítési viszonyok sokkal kedvezőbbek, mint a tanyákon és itt, különösen a Dunántúl déli részén elég nagyszámú csak magánygyógyintézetet folytató orvos működik, ami arra mutat, hogy itt még kielégítő praxislehetőség is van. A mezőgazdasági biztosítás mai keretei közötti telítettségénél kb. 300 új vidéki körzeti állást szervez az OTI. Nem kétséges, hogy a városokban nyomorgó orvos-proletárok számára előnyös cserét jelentene a vidéken való letelepülés. A mezőgazdasági biztosítás az orvosi fix jövedelmet jelentékenyen növelni fogja és ez túlnyomóan a községi, tanyai orvosoknak jut. Egyelőre néhány hónapig, amíg a mezőgazdasági biztosított tagszám nem állapítható meg, előlegeket fog folyósítani az Intézet. Bár az eddigi adatok még hiányosak és folyton változnak, megállapítható, hogy nagyon sok körzeti orvos mezőgazdasági biztosított tag száma többszöröse az eddigi tag számnak, amit természetesen a fizetés többszörösét is jelenti. A mezőgazdasági öregségi járadékosok körzeti tag szám megállapítása már megtörtént és a visszamenőleges fizetések folyósítása folyamatban van. Az a népréteg, amely a mezőgazdasági biztosítással kötelező betegségbiztosításhoz jut, eddig a szegénybeteg-ellátás alá tartozott, így az orvosi magánygyógyintézetet nem érinti. Viszont a jelenlegi OTI fizetések révén az orvosok egy igen jelentékeny többlet-jövedelemhez jutnak a mezőgazdasági biztosítás által.

A magyar demokrácia felemelkedésének útja nehéz, fárasztó, göröngyös, tövissekkel teli. Évszázados mulasztásokat kell helyrehozni a legnehezebb körülmények között. Egy kihasznált, kizsárolt népnek emberi életformát kell adni. Nekünk, orvosoknak, minden tudásunkat és képességünket adni kell, amivel szegény magyar népünk felemelkedését szolgálhatjuk. A demokrácia nagy egészségügyi és szociális alkotásával, a mezőgazdasági biztosítással a legnagyobb értéket, az egészséget adjuk a magyar parasztságnak.

Tájékoztató Rákosi elvtársnak a társadalombiztosítás átszervezéséről, mai helyzetéről. (1951. október 26.)

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (SZKL 2/16. cs. 1. öe. 32–37.)

A dokumentum az Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ (SZTK) 1951. október 26-án kelt összesítő jelentése, melyet Rákosi Mátyáshoz címeztek. Az összegzés fontos forrás a társadalombiztosítás anyagi, szervezeti, és politikai helyzetének megértéséhez a fordulat évét követő időszakban.

Társadalombiztosításba bevontak létszáma és kategóriái

A társadalombiztosítás átszervezését, központosítását a Szakszervezeti Tanács ma már lényegében befejezte. Nyolc társadalombiztosító intézetet egyesítettünk, egységes biztosító intézetet hoztunk létre. Jelenleg csak a vasutasok biztosító intézete van még kívül az SZTK-n, de ez is már a Vasutas Szakszervezet irányítása alatt dolgozik.

A Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központhoz most a következők tartoznak, mint ténylegesen dolgozók és nyugdíjas biztosítottak:

Általános ágon (ipar, keresk. közl. házf. és házt. alk.)	1 568 000
Közszolgálati alkalmazottak	240 000
Gazdasági munkavállalók (bélyegrendszer)	277 000
Mezőgazdasági termelősövetkezeti tagok	97 800
Kisipari termelősövetkezeti tagok	29 400
Kollégiumi és egyéb szakiskolai hallgatók	35 700
Együtt	2 247 900
Vasutasok	140 000
Nyugdíjas vasutasok	70 000
Mindösszesen	2 457 900

Családtagokkal együtt mintegy 4 400 000 dolgozó van bevonva a társadalombiztosításba, ez az ország lakosságának több mint 45%-a. Az egyes kategóriákra szóló kimutatásban már az utóbbi hónapban némi változás van, új munkások jönnek az iparba, egy bizonyos réteg nyugdíjba megy, de a megadott számok az 1951. szeptemberi helyzetet tükrözik vissza.

Decentralizálás

A régi társadalombiztosítást a túlzott központosítás és hatalmas bürokrácia jellemezte. Ez vonatkozott az orvosi gyógykezelésre, gyógyszerellátásra, gyógyászati segédeszközökre, kórházi, vagy szanatóriumi beutalásokra, terhességi, táppénz és

temetkezési segélyek központban való fizetésére. A társadalombiztosítási központokban állandóan nagy tömegek vártak ügyük elintézésére, emiatt igen sok volt a panasz, az óriási bürokrácia ugyanakkor nem tudta gyorsan kiszolgálni, elintézni az ügyeket.

1950 szeptemberében fogtunk hozzá a társadalombiztosítás decentralizálásához. Jelenleg 1 800 üzemben, hivatalnál, intézménynél vannak megszervezve a társadalombiztosítási tanácsok. Ezek a tanácsok 5–14 tagúak, az üzemi bizottság vezetése, ellenőrzése mellett dolgoznak. Ma már az említett 1 800 helyen az üzemben fizetik ki a táppénzt, a családi pótlékot, a szülési és halálozási segélyeket.

A Szaktanács egységes irányelveket dolgozott ki a társadalombiztosítási tanácsok működésére, jogaira és kötelességeire. Meg lehet állapítani, hogy ezek a szervek mind jobban elvégzik feladatukat. Körülbelül 40–45 000 társadalmi aktívával dolgoznak. Nem kismértékben az ő munkájuknak köszönhető a táppénzes arány csökkenése. Már sok helyen látogatják a beteg munkásokat, tanácsot, segítséget adnak, nagyon sok helyen ők leplezik le a szimulánsokat és fellépnek azok ellen az orvosok ellen, akik a körzetekben az álbetegeket, a szimulánsokat segítik. Mind szélesebb a tömegellenőrzés és ma már elmondhatjuk, hogy demokratikus alapokra helyeztük a társadalombiztosítást.

A vasiparban a decentralizálás 90%-os, a szénbányászatban közel 100%, a textiliparban 94%, a vasútnál pedig 100%. Lényegében végrehajtottuk a társadalombiztosítási juttatások helyi kiutalását, a kisüzemek kivételével. Természetesen ezek az említett szervek ma még sok helyen rosszul dolgoznak, nem értik feladatukat, nem érzik felelősségüket munkájukban, sok még a hiányosság, de megállapítható az állandó fejlődés. Számos tanfolyamot szerveztünk ezen bizottságok számára, ahol kioktatjuk őket feladataikra.

A segélyek kiutalását az [üzemi] b[izottságok] ellenőrzése mellett a bizottságok elnökei végzik el. E téren – széleskörű ellenőrzést folytatunk – úgy látjuk, hogy a visszaélések száma igen ritka. A társadalombiztosítási juttatások széleskörű decentralizálása lehetővé tette, hogy csökkentjük a bürokráciát. Amióta átvettük a társadalombiztosítást, 50%-kal sikerült csökkenteni az ügyek intézésénél a várakozási időt. Sokkal kevesebb a panasz. A családi pótléknál például az üzemi kifizetés óra 1/10-re csökkent a panaszok száma. A fellebbezéseket helyben intézik el a társadalombiztosítási tanácsok. [...] A fizetett apparátust másfél év alatt 1 600-al csökkentettük. Az ügyviteli kiadásokra 1950-ben 62 milliót fordítottunk, 1951-ben pedig 47,8 milliót, 1952-ben a biztosított létszám emelkedése dacára 47 400 000 Ft-ot irányoztunk elő ügyviteli kiadásokra.

Az átszervezés, a decentralizálás előnyeit a következő számok is bizonyítják: 1949-ben egy biztosítottra jutó évi ügyviteli költség Ft 40,6 volt, 1950-ben ez a költség Ft 28,16-ra csökkent, 1951-ben pedig az első 7 hónapot véve alapul, az egy biztosítottra jutó ügyviteli költség már csak Ft 18. [...] A Szakszervezeti Tanács természetesen nincs megelégedve ezekkel az eredményekkel, a további decentralizálás, az ügyvitel még olcsóbbá tétele fontos feladatunk lesz 1952-ben is. [...] A táppénzes arány csökkentésével a bürokrácia csökkentésével 1951-ben közel 50 millió forintot takarítottunk meg.

A társadalombiztosítás és a munkavédelem átvétele szükségessé tette, hogy a szakszervezetekben megfelelő osztályokat szervezzünk, amelyek ezt a munkát végzik az üzemek felé. Ez bizonyos létszámemelést és többletkiadást jelent a szakszervezeteknél. [...] Társadalombiztosításra és munkavédelemre függetlenített SZOT és szakszervezeti munkatársak létszáma 270. A társadalombiztosításra és munkavédelemre 1952-re beállított költségvetés, a jelenlegi SZTK nélkül, Ft 4 900 000.

A társadalombiztosítás a következő jogokat biztosítja a munkavállalóknak és családtagjaiknak

Orvosi gyógykezelés, gyógyszerellátás, gyógyászati segédeszköz, gyógyfürdő, kórház, vagy szanatóriumi ápolás, terhességi, gyermekágyi, anyasági, temetkezési segély, táppénz és útiköltség. [...] A biztosítottak családtagjai a fenti szolgáltatásokat megkapják, a pénzsegély kivételével, azonkívül rövidebb szanatóriumi és kórházi beutalást kapnak.

A táppénz ma általánosságban a kereset 65%-a. Akik a munkát önkényesen hagyják el, azoknál 50%. 1952. január 1-től azok a dolgozók, akik két év óta egyhelyben dolgoznak, állami vállalatoknál, keresetük 75%-át kapják meg táppénzben. Ezenkívül az SZTK folyósítja az öregségi, rokkantsági, baleseti, özvegyi és árvai járadékot. Ezeknek a járadékosoknak a száma 410 000. Közülük 330 000 nem dolgozik. Ehhez a számhoz jön még 70 000 vasutas nyugdíjas.

A biztosítottaknak joguk van még családi pótlékra. 1951. júniusi adatok szerint 439 578 munkavállaló 860 667 gyermek után részesült családi pótlékban. A pótlék összege átlagban havi 20 millió forint. Egy gyermekre Ft 18.-, további gyermekenként 4 forinttal emelkedik.

Tájékoztatásul szükségesnek tartom még megemlíteni Rákosi Elvtársnak, hogy a népgazdaságban jelenleg mintegy 40 000 60–64 éves biztosított dolgozik, amelyből 8 000 a nők száma. 65–69 évig közel 20 000 biztosított dolgozik, amelyből 3 000 a nők száma. Ezek a számok azt is mutatják, hogy sikerült ezeket az idősebb munkásokat az üzemekben benntartani. 1927-hez viszonyítva kb. két és félszeresére emelkedett a munkában lévő, 60 éven felüliek száma.

Társadalombiztosítási kiadásokra fordított összegek

1950-ben 1 864 millió, 1951-ben 2 065 000, 1952-ben 2 249 000. Az előirányzott összegeket azonban nem teljes egészében társadalombiztosításra fordítjuk, illetve 1950-ben a költségvetésben biztosított összegekből az állam leemelt 467 millió forintot, 1951-ben pedig havonkénti beütemezéssel 760 millió forintot kell az államkasszába visszafizetnünk. Ebből az állam a biztosított betegek ellátására kb. 350 millió forintot használ fel.

Az állami vállalatok és a magánszektor, a t.sz.cs.-k kivételével, a biztosítottak után a dolgozók keresetének 13%-át fizeti be társadalombiztosítási járulékként. Ebből mi felhasználunk 5%-ot segélyezésre és gyógyszer költségekre, 2 és fél százalékot öregségi, rokkantsági és egyéb járadékokra. Az Egészségügyi Minisztérium kb. két és fél százalékot használ fel az egészségügyi ellátás költségeire, ez összesen 10%, a többi – mint ahogy az előbb kimutattuk – az állam leföli. Ha a 13%-ból most kikapcsoljuk az egészségügyi ellátást, illetve arra fordított összegeket, amelyeknek felhasználásába

és ellenőrzésébe mi nem veszünk részt, akkor a társadalombiztosítási feladatok ellátására mi a 13%-ból 7 és fél százalékot használunk fel. Itt valamit változni fog a helyzet az új nyugdíjtörvény bevezetésével. Ugyanis ezek a költségek is nálunk jelentkeznek, mi utaljuk át az Állami Nyugdíjintézetnek.

Most készítünk javaslatokat arra vonatkozóan, hogy szakmánként állapítsuk meg a társadalombiztosítási járulékkulcsokat, az említett feleslegek ne a mi költségvetésünkben legyenek. Ez annál is inkább fontos, mert ma már a társadalombiztosítás decentralizálásánál az üzemekben látták a társadalombiztosítási tanácsot és mindjobban látják a dolgozók is, hogy a 13%-os járulékkulcsból ők csak 7 és ½%-ot használnak fel. De a társadalombiztosítási alappal való gazdálkodás szempontjából is fontos, hogy most, amikor 1951–52-ben az üzemi költségvetések rendszerére térünk át, ne legyenek nagy feleslegek lent az üzemeknél, hanem a megszabott kulcsok alapján gazdálkodjunk. Ez ösztönöz a takarékosagra, az állam pénzével való felelős gazdálkodásra. Azt is javasoljuk, hogy azokat a társadalombiztosítási tanácsokat, amelyek jól gazdálkodnak, a megtakarításokból jutalmazzuk, illetve a társadalombiztosítási tanács szociális, kulturális beruházásokra fordítson bizonyos összegeket, vagyis tegyük érdekeltté az üzemi szerveket abban, hogy kevesebb legyen a táppénzesek száma, minél kevesebb család forduljon elő, hogy takarékoskodjanak, mert ez az üzem munkásságának hasznára válik, ma pedig bő költségvetési keret van, látják, hogy milyen feleslegek vannak és ez nem ösztönöz a takarékosagra.

T.sz.cs.-k társadalombiztosítása

1951. szeptemberig mintegy 97 000 t.sz.cs. tagja van a társadalombiztosításnak. A t.sz.cs.-knél minden tag után Ft 6-ot fizetnek havonta. Ez egy igen előnyös biztosítás. A Ft 6-ért orvost, gyógyszerert, kórházi ápolást kapnak a biztosítottak és családtagjaik. [...] A t.sz.cs. tagság érdeklődést mutat a társadalombiztosításba való belépés iránt, bár sok helyen azt kérik, hogy gyógyászati segédeszközt és útiköltséget is biztosítsunk számukra. A jelenleg érvényben lévő Ft 6-os havi járulék ráfizetéssel jár. Javasoljuk, hogy 1952-ben ezt emeljük fel Ft 8-ra.

Mezőtúron, Túrkevéen, Karcagon olyan tendencia mutatkozik, hogy növekszik a belépők száma és azok száma, akik orvoshoz mennek. A túrkevei „Harcos” termelőszövetkezetben, amelynek 376 tagja van, július 1–16. között 110 beteglapot adtak ki. Most megvizsgáljuk közelről ezekben a városokban a betegellátást, a társadalombiztosítás kérdéseit, s a vizsgálat után visszünk javaslatot a Párt elé.

[...]

A társadalombiztosítási munkában – amint a felsoroltak is mutatják – értünk el jelentős eredményeket, bár meg kell mondanom, hogy a szakszervezeti vezetők még mindig sok tekintetben nem értik ennek a munkának a fontosságát, mit jelent intézni nap mint nap a dolgozók ügyeit. [...] Régebben a társadalombiztosítási munka majdnem minden szakszervezetben szociáldemokrata reszort volt. A mi elvtársaink nagyon nehezen tanulják meg ezt a munkát és a munka oroslánrészét legszívesebben a Szaktanácsra bízják. Sok esetben még arra sem vesznek fáradságot, hogy az új rendeleteinket, a társadalombiztosítási munka továbbfejlesztésére vonatkozó szabályzatokat megtanulják.

A népi demokráciák közül, úgy látom, hogy mi tettük meg a legmerészebb lépést a társadalombiztosítás átszervezésére. A csehek, lengyelek és a román szakszervezetek ez irányú munkája sok tekintetben gyengébb a miénknél. A cseh szakszervezetek nemrég tanulmányozták nálunk ezt a munkát. Gerő elvtárs engedélyével megküldtük nekik rendeleteinket, törvényeinket, az átszervezésre vonatkozó határozatainkat. [...] A közelmúltban átdolgoztuk a régi társadalombiztosítási jogszabályokat. Jelentős mértékben leegyszerűsítettük a régieket, a szakszervezeti vezetés és az aktívák számára áttekinthetőbbé tettük az új jogszabályokat.

Ami a társadalombiztosítási apparátusokat illeti, Budapesten és vidéken egyben politikai tisztogatás is volt a leépítés. Javult az apparátusban a munkások arányszáma. Jelenleg 51%. De még nem mondhatjuk azt, hogy Huszár Aladár és Peyer protekciósa- it kiraktuk a társadalombiztosításból. Elég sok régi vágású biztosítási szakember van még a társadalombiztosítás területén, de meg kell mondjam, hogy itt új káderek igen lassan nőnek. Az egyetemektől ilyen irányú segítséget nem kaptunk és ezért átmenetileg a régi szakemberek egy részét kellett alkalmazni. Mi most azon dolgozunk, hogy tovább egyszerűsítsük az apparátust, bizonyos idő után tovább építsük le a bürokráciát. A fő gondunk most az, hogy az üzemi társadalombiztosítási szerveket megszilárdítsuk, önállóvá tegyük, olyan szervekké fejlesszük, amelyek szakszerűen és rövid idő alatt elintézik a munkások ügyeit, panaszait.

A fentiekben kívántam tájékoztatni Rákosi Elvtársat a társadalombiztosítás helyzetéről, azokról a munkákról, amelyeket e téren az utóbbi esztendőben végeztünk. Számos kérdésről, amelyet, mint javaslatot vetettünk fel, még Gerő elvtárssal kell tárgyaljunk. Gerő elvtárs megígérte, hogy a közeljövőben lehetőséget ad arra, hogy különböző problémáinkat megvitassuk.

Budapest. 1951. október 26.

3.2.3. Piaci viszonyok és állami szektor

VERES PÉTER

A paraszti jövő

Budapest, 1948, Sarló. 91–93., 109–111.

Veres Péter (Balmazújváros, 1897. január 6. – Budapest, 1970. április 16.) népi író, politikus. 1917-ben katonaként harcolt az I. világháborúban. 1919-ben a balmazújvárosi direktórium és földosztó bizottság tagjává választották. Még ebben az évben román hadifogságba esett. Hadifogságból hazatérve, 1920-ban egy évi fogházbüntetésre

ítélték a Tanácsköztársaság idején vállalt funkciója miatt. Utána mezőgazdasági munkásként és vasúti pályamunkásként dolgozott. Aktívan bekapcsolódott a szociáldemokrata párt és a Magyar Földmunkások Országos Szövetsége tevékenységébe. 1930-tól jelentek meg irodalmi és szociográfiai írásai. Munkái elsősorban a Népszava, a Föld és Szabadság, a Századunk, a Korunk, a Gondolat, A Mi Utunk, a Válasz és a Kelet Népe hasábjain került kiadásra. A Válasz körül tömörülő népi írók köre 1934-ben figyelt fel a munkásságára. 1937-ben már a Márciusi Front egyik vezetője volt, fel szólalt az 1943-as szárazói konferencián is. 1945 és 1949 között a Nemzeti Parasztpárt elnöke volt. 1945-ben az Országos Földbirtokrendező Tanács elnökének választották. 1947–1948 folyamán honvédelmi miniszteri posztot töltött be. 1948-ban Kossuth Érdemrendet, 1950-ben és 1952-ben irodalmi munkásságáért Kossuth-díjat kapott. A Nagy Imre féle fordulat után, 1954-ben megválasztották az Írószövetség elnökének. A forradalom után háttérbe szorult, de 1968-ban tagja lett a Hazafias Népfront elnökségének. Mintegy 60 kötete jelent meg, műveit 17 nyelvre fordították le.

A paraszti jövő című írásában a mezőgazdaság átalakítása, fejlesztése terén történt változásokat elemezte, és ennek kapcsán állást foglalt a paraszti kisüzem fenntartása mellett, amely szerinte a magyarországi viszonyok között jobb lehetőségeket biztosít, mint a termelőszövetkezet.

Mindegyik üzemtípus, ha jó kézben van és a környező feltételek kedvezőek, hihetetlen eredményeket tud felmutatni. A szovjet és amerikai nagyüzem épp oly csodálatos termelési eredményeket tud adni, mint a svájci, a dán vagy akár magyar kisüzem. Szervezés és vezetés dolga. Nem is az üzem szempontjából kell ezt a kérdést nézni, hanem az ember és a nép szempontjából. Nem a nép van a gazdálkodásért, hanem a gazdálkodás van a népért. Ha az emberiségnek nagytöbbsége paraszti őstermelő, és ha ennek az óriási tömegnek nagytöbbsége kisüzemben dolgozó kisbirtokos vagy kisbérlő, és ha a földnélküli milliiónak a vágya és az álma is az, hogy önálló szabad parasztok, kisüzemi termelők legyenek, akkor a demokrácia elvei értelmében ezt a kívánságot tiszteletben kell tartani. Ne felejtjük el, hogy a világ földművelése ma még jórészt őstermelő, vagyis nem piacra termelő üzem, hanem önellátó vagy legalábbis saját szükségletre termelő kiskisgazdaság, amely elsősorban önmagát táplálja és csak a felesleget viszi piacra. A kormányoknak az a kötelességük, hogy ezt a kisüzemi termelést úgy szervezzék meg minden téren, értékesítéssel, hitellel, gépekkel, traktor-állomásokkal, szövetkezetekkel, szakiskolákkal és mintagazdaságokkal, hogy a legfejlettebb nagyüzemekkel is felvehessék a versenyt.

És ezt lehet is. Ha a nagy gépek nem alkalmasak a kisüzemben, akkor gyártani kell apró gépeket, s ha a nagy gépekkel az apró gépek nem is versenyezhetnek erőben, gyorsaságban és teljesítményben, de a jókedvű parasztok millióinak egyéni szorgalma, lelkesedése és vállalkozó kedve, a szabad „invenció” és „intuáció” helyrehozzák a hátrányt. Fő az, hogy mentől több ember szabadnak érezze magát. S ha már a piaci termelés egyszerűsödő és egyirányú, de a mezei termelésben maradjon meg a sokféleség, a változatosság, az egyéni kezdeményezések, ötletek, kísérletek, próbálkozások végtelen lehetősége, mert ez az élő és folyton változó, természettel harcoló mezőgazdaságban

nemcsak erőpazarlás, hanem erő-megtakarítás, új formák, új módszerek születése is. Ezen felül, nemcsak jólét kell az embereknek, hanem jó érzés is, ezt pedig a szabadság is adja, nemcsak a tele gyomor. Egyszóval, a kisüzem vagy nagyüzem kérdése nem csupán tudományos kérdés, vagy gazdasági szakkérdés, hanem elsősorban politikai kérdés is, hiszen az emberiség többségének a véleményéről van szó.

Világosan és röviden befejezve: a mezőgazdaságban maradjon meg a szabadság, a kisüzem és nagyüzem vitájában pedig döntsön maga a parasztság. Ahol az önként vállalt szövetkezés a nagyüzemet helyezi előtérbe – például öntözőműveknél, rizstelepeknél, gyümölcsös erdőknél, ridegállattartásnál, itt-ott a takarmánytermelésnél és a gabonatermelésnél is stb. – ott legyen nagyüzem. De ahol a parasztok a kisüzemet tartják jobbnak, s ez kedvesebb nekik, ott maradjon meg a kisüzem. Egyszóval a kisüzem-nagyüzem vitájához maga a történelem tett pontot azzal, hogy Európa szerte, sőt világszerte és Magyarországon is az ipari munkásság baloldali osztályharcos pártjai segítettek felosztani a földet, avagy pedig éppen ők osztották vagy osztják fel a nagy- és középbirtokokat paraszti kisbirtokokra.[...]

Az bizonyos, hogy egy igazán jól kezelt nagyüzem (persze kevés volt ilyen), amelyiknek jó földje, tőkéje, szerszáma és állata elegendő van, és hozzá igazi szakértődolgos-gondos vezetői vannak, különösen gabonatermékekben ipari és kereskedelmi növényekben (kender, len, cukorrépa stb.), aztán takarmányban is csodálatos eredményeket, tud elérni. S ha ezt összehasonlítjuk egy csomó rosszul kezelt rossz földű, tőkehiány miatt adóssággal vergődő kisüzemmel, akkor a nagyüzem messze elhagyja a több és jobb termelésben a kisüzemeket. Persze igazi jó gazda egyáltalán kevés található a világon, de nemcsak a kis-, hanem a nagybirtokosok között is. Nem a rosszul kezelt kisüzemet kell tehát összehasonlítani a jól gazdálkodó nagyüzemmel, hanem a jól gazdálkodó kisüzemmel.

Innen nézve aztán más képe van az összehasonlításnak. Vannak olyan kisüzemek, melyek elérik, sőt még olyanok is akadnak, amelyek meghaladják a nagyüzem termelési eredményeit, nemcsak minőségben, hanem mennyiségben is. Ha a nagyüzemek átlagtermései magasabbak is, de a kisüzem a több munkával, a kertek, szőlők, udvarok jó hasznosításával, messze túlhaladják a legjobb nagybirtok terméseredményeit is. Nem mintha a nagyüzem nem tudná ezt megcsinálni, hanem inkább azért nem csinálja, mert nem fizetődik ki. A nagyüzemben csak haszonra számító gazdálkodás lehet, amelyik mindig azt termel, ami éppen hasznot hoz, a kisüzem inkább szükségletre termelő gazdaság, amely a földnek, emberi és állati munkaerőnek a legteljesebb kihasználását tartja szem előtt akkor is, ha üzemileg nem fizetné ki magát. Csak egy nyers, de éles példát, amelyet mindenki találhat száz é száz formában. A nagyüzem nem veti be a tarlót másodvetésre, mert az esetleges őszi takarmány nem érné meg a munkát, vetőmagot és a betakarítást. A kisbirtokos – ha ügyes ember, és van elegendő állata és trágyája – beveti, mert ami terem, kész haszon: nem kell a takarmányt piacról venni, és az így termelt takarmányból amúgy is újra trágya lesz, tehát a termelési körforgásban a tápanyag körforgása és a munkaerő körforgása is meggyorsul.

Különösen a gyümölcs, főzelék, szőlő, szarazkertészet, de legfőképpen a kisállattenyésztés tekintetében van előnyben a kisüzem. Nem azért, mintha ezeket nem lehetne nagyüzemben termelni, mert lehet ott is, (egyáltalán a földművelésben, mint az előbb bemutattuk

sokféle forma lehetséges és – eredményes), de ezekhez annyira ől képzett szakemberek és annyira szívvel-lélekkel dolgozó gondos parasztok kellene, hogy ha vannak ilyenek, akkor azok inkább a magukéra fordítják a gondosságot, szorgalmat és hozzáértést. A mit tehát a nagyüzem nagyobb tőkéje és gépei segítségével elér, azt lerontja az, hogy a cselédektől és napszamosoktól nem várhatja, hogy szívüket-lelküket, éjjelüket és nappalukat adják a munkába. Ha pedig erőlteti őket erre, annál rosszabb: több kárt csinálnak, mint hasznot.

A mezei termeléshez, a tudáson túl szív és lélek is kell, és ezt nem lehet erőltetni, de nem is lehet megfizetni. És ha mégis találnának és nevelnének igazi jó szakembereket, és gondos jó munkásokat a nagyüzem számára, azoknak olyan bért kellene fizetni, hogy akkor meg emiatt nem lenne jövedelmező a gazdálkodás. Amint, hogy erre példa is van, hogy amikor világválság van, nemcsak a kisüzem kerül bajba, hanem a nagyüzem is. Sőt, míg a kisparaszt, ha el nem árverezik a talpa alól a földet, átvészel minden válságot, addig a sok tőkével dolgozó nagyüzem megbukik, és gazdát is cserél.

A vitát felesleges folytatni, és befejezzük azzal, hogy ez ma már úgymint tárgyaltan, mert a magyar állami gazdaságok továbbfejlesztik a nagyüzemi termelést, a kisbirtokon pedig kezdődjön mega szövetkezeti hálózat kiépítésével tervszerűsített kisüzemi termelés.

Meg vagyunk győződve arról, hogy a szabad egyéni kisüzemi gazdálkodás mellett is tudunk annyi szép és jó élelmiszert és minden egyebet termelni, hogy mindenkinek bőségesen elegendő lesz, nemcsak a parasztnak, hanem a többi dolgozónak is és külföldre is sok jut majd belőle. A fő kérdés az, hogy az értékesítésnél ne rövidítsék meg a parasztot, és se a tőkések, se az állam ne szívja ki a paraszt vérért.

Magyarország egyetlen mentsége a külterjes és kivitelre dolgozó gabonatermelésről – a lehetőség határáig – áttérni a belterjes gazdálkodásra, amelynek a közepében a nagyarányú takarmánytermesztésre épült állattenyésztés és hízlalás álljon, amint ezt a következőkben bizonyítani fogjuk. Ehhez azonban az kell, hogy az állam a népé legyen, és a bank, az egész hitelszervezet, meg az értékesítési szervezet és a mezőgazdasági feldolgozó ipar szintén a nép kezén legyen. Vagyis szabad egyéni termelés, de szövetkezeti hitelellátás, szövetkezeti értékesítés, és munkának és javaknak mentől igazságosabb elosztása.

RÁKOSI MÁTYÁS

A dolgozó parasztság a szövetkezés útján

In: Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát*. Budapest, 1949, Szikra.

Rákosi Mátyás (Ada, 1892. március 9. – Nyizsnyij Novgorod, 1971. február 5.), 1904-ig Rosenfeld Mátyás, politikus. 1912-ben végezte el a budapesti Keleti kereskedelmi Akadémiát. 1912 és 1914 között Hamburgban, majd Londonban dolgozott kereskedelmi cégeknél. 1910-től tagja volt a szociáldemokrata pártnak (MSZDP). 1914-ben

önkéntes katonai szolgálatra jelentkezett. 1915-ben hadapródként orosz fogságba esett. 1918 májusában egy tiszti hadifogolycseré keretében hazatért. 1918 novemberében belépett az újonnan alakult kommunista pártba (KMP), ahol vidéki tétkárnak választották. A Tanácsköztársaság idején kereskedelemügyi, majd szociális termelési népbiztos, a Kormányzótanács központi Ellenőrzőbizottságának és a legfelsőbb Népgazdasági Tanácsnak a tagja és a Vörös Gárda parancsnoka volt. A Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába, majd ottani kitiltása nyomán Csehszlovákiába, Németországba, majd a Szovjetunióba utazott. 1921-től a Komintern Végrehajtó Bizottságának titkárává választották. 1924-ben a kommunista párt újjászervezésére visszatért Magyarországra. 1925-ben ezért letartóztatták és 8,5 évre ítélték. Büntetése lejárta előtt ismét perbe fogták és életfogytiglanra ítélték. 1940-ben titkos nemzetközi megegyezés keretében szabadon engedték, hogy a Szovjetunióba távozzon. A háború alatt a moszkvai magyar kommunista emigráció, és az ott működő Kossuth Rádió vezetője. 1945 februárjában hazatért Magyarországra, ahol az MKP főtitkárává választották. 1948 júniusában a két munkáspárt egyesülése után az MDP főtitkára lett. 1949-től az újjáalakított népfőnt elnöke, 1950-től informálisan az ország legfőbb vezető testületét alkotó Honvédelmi Bizottság vezetője volt, 1951-től pedig személyesen felügyelte az Államvédelmi Hatóságot. 1952-ben átvette a miniszterelnöki posztot is. Vezetésével szovjet típusú diktatúra épült ki Magyarországon. Sztálin halálát követően leváltották a kormányfői posztról, de a MDP első titkára maradt. 1956 júliusában, a fokozódó társadalmi elégedetlenség nyomására leváltották. Ekkor a Szovjetunióba települt. 1957-ben megpróbálta meggyőzni a szovjet vezetést, hogy Kádár János helyett őt állítsák ismét Magyarország élére. 1957-ben itthon megfosztották képviselői mandátumától és Elnöki Tanácsi tagságától, a Szovjetunióban pedig Moszkvától távoli lakóhelyet jelöltek ki számára, és sorozatos hazatérési kérelmeit rendre elutasították. 1962-ben kizárták az MSZMP-ből 1971-es halála után hamvait hazaszállították és a Farkasréti temetőben helyezték el.

A dolgozó parasztság a szövetkezés útján című írásában Rákosi gazdasági és politikai érveket vonultatott fel a szovjet típusú termelőszövetkezeti gazdálkodás mielőbbi meghonosítását sürgetve, azt állította, hogy a parasztság maga is a kollektivizálás pártján áll, és egyben kritizálta Veres Pétert, amiért ő a kisüzem mellett foglalt állást.

Az ipari termelés fellendüléséhez hatalmas lökést adott a 100 munkásnál többet foglalkoztató gyárak államosítása. Az ipari munkásság, melynek legjobbait állítottuk az államosított gyárak élére, most érzi csak igazán, hogy övé a gyár, hogy magának dolgozik és ez a felismerés adja azt a lendületet, mely az országos munkaversenyekben, az élmunkásmozgalmakban nyilvánul meg.

Fokozza az államosítás eredményeit a tervszerűség. Hároméves tervünk olyan sikerrel halad, hogy jövő decemberre - hét hónappal a kitűzött időpont előtt - be tudjuk fejezni. Hogy milyen óriási gazdasági erőmozgósítást jelent a hároméves terv, arra vonatkozólag elég megemlítenem, hogy ennek az esztendőnek utolsó öt hónapjában másfél milliárd forint a terv befektetése.

Alig van város és falu az országban, melynek ne jutna közvetlenül a hároméves terv gyümölcseiből és eredményeiből. Gyorsan épülnek és bővülnek a gyárak, melyek közül nem egy Európa legnagyobb üzemei közé tartozik. Az államosítással járó kezdeti nehézségeket mindenütt kezdjük legyűrni és a munkásigazgatók, akiknek munkája elé az ellenség annyi lebecsüléssel nézett, beváltják a hozzájuk fűzött reményeket. Az államosított üzemek legtöbbször már haszonnal dolgozik és rajta leszünk, hogy az állam jövedelmének egyre fokozódó részét adják az államosított üzemek.

A jobb szervezés következtében nő a munkások keresete és ugyanakkor csökkennek a termelési költségek. A munkásság életszínvonala a jó pénz megteremtése óta eltelt két esztendőben 43%-kal nőtt. Megnőtt a közalkalmazottak életszínvonala is, mint ahogy az egész ország dolgozó népe fokozottan jobban él. Két adatot fogok ezzel kapcsolatban említeni a tisztelt Nagygyűlésnek. Az egyik az, hogy a kormány szeptember elsejétől kezdve a városban és a falun a cukorfejadagot havi másfél kilogrammra emeli és ugyanakkor a cukor árát 6 forintra csökkenti. Ez a csökkentés részben azért vált lehetővé, hogy az államosított cukorgyárak most gazdaságosabban, 15%-kal olcsóbban termeljenek, mint mikor a tőkés kezén voltak. [...]

Két út áll a magyar dolgozó parasztság előtt. Az egyik út a régi, a megszokott, a túlzásba vitt egyéni gazdálkodás, ahol mindenki csak magával törődik, ahol az az eluralkodik, hogy aki bírja marja. Ennek az elvnek elkerülhetetlen, törvényszerű következménye az, hogy a nagy halak megeszik a kis halakat, a nagy kulák gazdák tovább erősödnek, tovább gazdagodnak és tönkreteszik a szegényebb dolgozó parasztságot. Most is százával vannak falvak, melyekben 8-10 kulák uralkodik és basáskodik. Ha a dolgozó paraszt megszorul, a kulák hálójába kerül, aki bérbe veszi, majd később felvásárolja a kis- és középparasztnak földjét. A dolgozó parasztnak ebben a harcban lassan, de biztosan alul maradnak, a földjük elaprózódik és hosszú, keserves küzdelem után tízezerrel mennek tönkre. A föld kicsúszik a talpuk alól és lassanként újra szolgástorba süllyednek. [...]

A magyar demokrácia természetesen minden erejével azon van, hogy támogassa a dolgozó parasztságot a szövetkezésben, hogy kezükre járjon minden téren gazdasági megerősödésükben. Ezért építjük gyors ütemben az állami mezőgazdasági gépezeteket, melyek a dolgozó parasztság számára biztosítják a modern gépek minden vívmányát, kezükre adják a legjobb traktorokat, a legjobb mezőgazdasági gépeket. Ezért támogatja a demokrácia anyagilag a szövetkezeteket. Ezért részesíti előnyben a szerződéses termelésnél, elsősorban a magnemesítő termelésnél a szövetkezett dolgozó parasztságot.

A kulák nagygazdák is megértik, hogy a szövetkezés már jelentékeny mértékben gátat vet terjeszkedésüknek, megnehezíti az uzorát és a spekulációt és ezért igyekeznek elijeszteni a szövetkezéstől a dolgozó parasztságot. Azt mondják, hogy ez a szövetkezés a kolhoz kezdete, hogy ezzel elvesztik a földjüket és hasonlókat emlegetnek. Másutt viszont azt tapasztaljuk, hogy ezek a spekuláns és zsíros nagygazdák igyekeznek befurakodni a szövetkezetekbe. A héten itt Pest megyében a beszolgáltatással kapcsolatban végigjártam egy sor falut és meglepetéssel tapasztaltam, hogy a földműves

szövetkezetekben különösen ott, ahol keresni lehet, nyüzsögnek a spekulánsok, a volt kereskedők. Az egyik földműves szövetkezetben a gabonabegyűjtést egy olyan gazda vezeti, aki a saját földjén kívül 63 hold bérleten is gazdálkodik. Világos, hogy ezek az elemek, felismerve a szövetkezés előnyeit, oda is beférkőznek és igyekeznek lefölözni a hasznot. Hallottam már olyan szövetkezetről is, amelyet kizárólag nagygazdák akarnak alapítani és 20 holdnál kisebb birtokost be se vesznek maguk közé. Mindez azt mutatja, hogy a nagygazdák nem egyszer jobban megértették, mint a dolgozó parasztok, a szövetkezés jelentőségét.

A demokrácia nemcsak a dolgozó parasztság szövetkezését támogatja, de gondoskodik róla, hogy a kulák nagygazda fája ne nőjön az égig, hogy korlátok közé szorítsák a kulák terjeszkedését. Ennek egyik módja a fokozatos, a progresszív adózás, azaz aki gazdagabb, az fizessen több adót, akinek erősebbek a vállalai, azokra nagyobb terhet kell rakni. Gondoskodni kell arról is, hogy a nagybérletek ne a gazdag nagybérlők kezébe jussanak, hanem a dolgozó parasztság és a földmunkások bérlőszövetkezete dolgozzon rajtuk. Ebből a célból rövidesen meg fog jelenni egy rendelet, mely öszre már biztosítja, hogy a nagybérleteket a dolgozó földműves nép és a földmunkás-szövetkezetek kapják. Meg kell szüntetni azt is, hogy a földet, mint bármely más árut, tetszés szerint adják-vegyék s olyanok vásárolják meg, akik nem földművelők, akiknek a föld csak spekuláció vagy tőkebefektetés tárgya. Az államnak eddig is bizonyos körülmények között elővételi joga volt a földre. Most tovább kell menni és gondoskodni kell arról, hogy az eladásra kerülő földeket elsősorban az államnak ajánlják fel megvásárlásra, hogy az államnak így módjában legyen a földet felvásárolni és a dolgozó parasztságnak vagy földmunkásoknak juttatni.[...]

A Nemzeti Paraszt Párt következetes és egyenes vonalú politikája mellett Veres Péter barátunk legutóbbi könyve jelentett bizonyos ingadozást. Veres Péternek ez a könyve, – amelyet joggal bírált meg saját pártjában Erdei Ferenc, a Kisgazda Pártban Dobi István és Bognár József – azt mutatja, hogy a Paraszt Párt elnöke nem gondolta végig elég mélyen és elég következetesen a magyar parasztság mostani kérdéseit. Nem vette tekintetbe azokat a mélyreható változásokat, melyek a felszabadulás óta a magyar dolgozó parasztságban történtek. Nem értékelte eléggé azt a felismerést, hogy a dolgozó parasztság politikáló zöme az első két esztendő ingadozásai után egyre inkább irányt vesz a munkássággal való szövetségre és szakít minden olyan vonallal, olyan külön harmadik úttal, mely végeredményében visszavezetné a régi nagytőkés, nagybirtokos világhoz. Ezeknek a hibáknak a következtében nem látta meg elég világosan, hogy a parasztság nem valami időtől és történelmi viszonyoktól független osztály, hanem szerves része a dolgozó népnek, és mint ilyen, a dolgozó néppel együtt változik és fejlődik. Ezek a hibák részben abból adódnak, hogy Veres Péter elsősorban író és csak azután politikus. Éppen ezért nem veszi rossz néven, ha a politika terén elkövetett hibáit, melyeket könyvében lefektetett, barátságosan és jóindulatúan, de éppen a demokrácia és a parasztság érdekében, helyreigazítják.

GERŐ ERNŐ

A szocialista iparosítás útján

In: Gerő Ernő: A vas, az acél, a gépek országáért. Budapest, 1952, Szikra. 245–254.

Gerő Ernő (Terbegec, 1898. július 8. – Budapest, 1980. március 12.), eredetileg Singer Ernő, politikus. 1916 és 1918 között Budapesten orvostanhallgató. Tanulmányait abba hagyva 1918 őszén bekapcsolódott a politikába, belépett a kommunista pártba. 1919-ben a Kommunisták Magyarországi Szövetségének aktivistája. 1920-ban az üldözés elől Bécsbe menekült. 1922-ben visszatért Magyarországra, de 1923-ban kommunista szervezkedésért letartóztatták és 15-re ítélték. 1924-ben fogolycsere egyezmény keretében a Szovjetunióba távozhatott. 1925–1928-ban a franciaországi magyar kommunista emigráció szervezője volt, 1928-tól a Moszkvai Lenin Politikai Iskola hallgatója lett. 1931-től a Komintern VB instruktora Franciaországban, Dániában, Svédországban, 1932-től a Komintern újlatin (román, francia stb.) osztályának helyettes vezetője volt. 1933-tól Spanyolországban működött, mint a Komintern képviselője, 1935-től a Komintern egyik vezetőjének, Manuilskijnek a referense, 1937-től Spanyolországban nemzetközi brigád parancsnok, illetve a Katalóniában működő szovjet belügyi szervek vezetője, aki véres leszámolásokat folytatott a trockisták és más politikai nézetű köztársaságiak ellen. 1938-ban Manuilskij titkárságának vezetője. A világháború alatt a magyar moszkvai emigráció második embere, Rákosi mögött. 1945 és 1949 között a kommunista párt állampolitikai osztályának vezetője volt, 1948 és 1952 között a párt főtitkár-helyetteseként, 1950-től a Honvédelmi Bizottság tagjaként működött. 1947 és 1957 között országgyűlési képviselővé választották. Különböző miniszteri posztokat töltött be, 1945-től kereskedelmi és közlekedésügyi, 1948 decemberétől pénzügyminiszter, 1949-től államminiszteri rangban a Népgazdasági Tanács elnöke, 1950-től külkereskedelmi miniszter; 1952–1953-ban a Minisztertanács gazdasági ügyekért felelős elnökhelyettese volt. 1953 és 1956 között a gazdasági tárcákat felügyelő elnökhelyettesként dolgozott a Minisztertanácsban, közben 1953–1954-ben a belügyminiszteri posztot is betöltötte. 1956 júliusában, Rákosi leváltása után az MDP első titkára lett. 1956 októberében, a forradalom napjaiban a Szovjetunióba menekült. 1957-ben minden korábbi tisztségétől megfosztották. 1960-ban térhetet vissza Magyarországra. 1962-ben Rákosival együtt kizárták a pártból. Visszavonultan élt, fordítói tevékenységet folytatott.

A szocialista iparosítás útján című írása elsősorban a nagyarányú iparosítás szükségességének és sikereinek bemutatásáról szól. Gerő két szempontból is fontosnak tekinti ezt, részben, mert az ipar döntő része szocialista tulajdonban működött, részben, mert ez társadalmilag is a nagyipari munkásság vezető szerepét bizonyította. A könyv az első 5 éves terv 1951-ben történt irracionális felemelésének próbál indoklást adni.

Magyarország néhány évvel ezelőtt még túlnyomóan mezőgazdasági ország volt. Ez mindenekelőtt abban jutott kifejezésre, hogy a nemzeti jövedelemben az ipar részesedése kisebb volt, mint a mezőgazdaságé. Ugyanakkor maga a mezőgazdaság is elmaradott volt. Az első és második világháború közötti időben a mezőgazdaság a hanyatlás kétségtelen jeleit mutatta és az ország szinte állandóan agrárválságot élt át. Magyarország elsősorban nyersanyagot és mezőgazdasági termékeket exportáló, iparcikkeket és félkész termékeket importáló ország volt.

Magyarország múltbeli ipari elmaradottsága számos okkal magyarázható. Magyarország az 1914–1918. évi imperialista világháború befejeztéig a Habsburg-monarchia része volt, teljes mértékben függött Ausztriától, s Ausztria nyersanyag szállítójának és kész iparcikkeket felvevő piacának szerepét töltötte be, ugyanakkor, amikor maga a nemzetiségek egész sorát tartotta félgymati állapotban. Mindezek következtében Magyarország a gazdasági fejlődésben, már akkor, mintegy egy évszázaddal elmaradt sok tőkés ország mögött. Az első imperialista világháború után, a Habsburg-monarchia széthullásával, Magyarország helyzete megváltozott. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása alatt a magyar dolgozók, élükön a munkásosztállyal, 1919-ben kezükbe vették a hatalmat. De a magyar burzsoáziának s a nagybirtokos osztálynak, szociáldemokrata lakáik támogatásával sikerült a hatalmat ismét kezükbe kaparintani s leigázni a dolgozó népet. Az ellenforradalom győzeleme következtében a formailag független Magyarország a nagy imperialista hatalmak függvénye, játékszere lett. Magyarországon a két világháború közötti negyed század alatt főként a textilipar és a könnyűipar néhány más ága fejlődött, de a nehézipar – az ország gazdasági függetlenségének alapja – ekkor sem fejlődött ki. [...]

A magyar munkásosztály az államhatalom birtokában rövid idő alatt véghez tudta vinni az ország gazdasági fejlesztése és iparosítása terén azt, amire a magyar burzsoázia évtizedeken keresztül nem volt képes. Ezt a feladatot nem volt könnyű végrehajtani. [...]

Az 1947–1949. évi hároméves népgazdasági terv sikeres teljesítésével megoldást nyertek a gazdaság helyreállításának feladatai. Az 1950–1954. évi öt éves népgazdasági tervvégrehajtása során a terv kezdeményezője és lelkesítője a Magyar Dolgozók Pártja, sikeresen oldja meg a szocializmus alapjai lerakásának feladatait és, Magyarországot fejlett mezőgazdasággal rendelkező ipari állammá változtatja.

Bizonyítja ezt mindenekelőtt a nemzeti jövedelem szerkezetében beállott változás, 1938-ban a mezőgazdaság részesedése a nemzeti jövedelemben felülmúlta az ipar részesedését. Ma az ipar részesedése mintegy 10 százalékkal meghaladja a mezőgazdaság részesedését, és részesedése tovább fog növekedni.

Ugyanezt bizonyítja a gyáripar, s ezen belül a termelési eszközöket gyártó nehézipar fejlődése. 1951-ben a felemelt termelési tervet egészében 103,4 százalékra teljesítettük. Ez azt jelenti, hogy az előző évhez képest az ipar termelése 30,1 százalékkal, a nehézipar termelése pedig 37,7 százalékkal emelkedett. A múlt év végén a nehézipar termelésének értéke 311, a gépipar termelésének értéke pedig 416 százalékra emelkedett a háború előtti legmagasabb színvonalhoz képest, ami azt jelenti, hogy 1951-ben Magyarországon négyszer annyi gépet gyártottak, mint 1938-ban. A gépgyártáson

belül pedig külön, önálló ágazattá fejlődött a szerszámgép-gyártás. Az említett idő alatt a villamosenergia termelése háromszorosára emelkedett. 1951-ben az egész ipari termelésben a termelési eszközök termelése elérte a 61,6 százalékot. A gyáripar termelésén belül a gépgyártás termelési értéke megközelíti a 23 százalékot. [...]

Magyarország gyáriparában a munka termelékenysége 1951-ben több mint másfélszerese volt az 1938. évinek, a gépiparban pedig 75 százalékkal meghaladta az 1938. évi színvonalat.

Az ország és gazdaságának forradalmi átalakulását jellemzi a munkabérből élők számának alakulása is. Magyarországon 1951-ben (mezőgazdasági munkások és alkalmazottak nélkül) 1 850 000 ember élt munkabérből, ami 76 százalékos emelkedést jelent a háború előtti időkhöz képest, pedig jelenleg a magyar mezőgazdaság sem az már, ami volt a felszabadulás előtt. 1951-ben a magyar földeken már 12 000 traktor dolgozott, s egyedül a gépállomások dolgozóinak száma 50 000 főre rúgott. De talán a bérből élők számának növekedésénél is jellemzőbb a dolgozók megoszlása a nehézipar és a könnyűipar között. 1951-ben a gyáriparban foglalkoztatottnak mintegy 66 százaléka a termelési eszközöket termelő iparágakban dolgozott.

A döntő változást, amely a felszabadulás után az ország egész gazdaságában végbe ment, tükrözi a külkereskedelem szerkezetének gyökeres megváltozása is. Míg 1938-ban Magyarország kivitelének legnagyobb részét nyersanyag és mezőgazdasági termékek alkották, addig 1951-ben a nyersanyagkivitel az egész kivitelben már csupán 29 százalékkal szerepelt, az összes kivitelnek 71 százaléka pedig félkészgyártmány, illetve ipari készgyártmány volt. Az egész kivitelnek kereken kétharmadát termelési eszközök kivitele képezte.

Magyarország a szocialista iparosítás politikája következetes végrehajtásának eredményeként lett mezőgazdasági országból ipari országgá. A magyar népgazdaságban szilárdan uralkodó helyzetre tett szert a népgazdaság szocialista szektora, az ipar, döntő részben állami, szocialista nagyiparrá vált, s ugyanakkor a tőkés szektor egészen szűk területre zsugorodott össze. Visszaszorult a népgazdaságban a kisáru-termelő szektor is.

A szocialista szektor 1949-ben 52 százalékkal részesedett a nemzeti jövedelemben, 1951-ben pedig részesedése elérte 76,4 százalékot. A tőkés szektor részesedése ez idő alatt 22,3 százalékról 4,6 százalékra csökkent. A kisáru-termelő szektor (az egyénileg gazdálkodó parasztok és kisiparosok) részesedése az említett időszak alatt 25,7 százalékról 19 százalékra csökkent. A mezőgazdaságban növekszik a szocialista szektor. Az ország egész szántóterületének 25 százaléka 1951 végén a szocialista szektorhoz tartozott (állami gazdaságok és mezőgazdasági termelősövetkezetek együttevét).

Magyarország népgazdaságában még különböző gazdasági szektorok vannak. Az új társadalmi rend két különböző gazdasági talajon áll. Jelenleg, a mezőgazdaság kivételével, a népgazdaság valamennyi ágának alapja a társadalmi tulajdon. A mezőgazdaság azonban még komolyan elmaradt a hétmérföldes léptekkel haladó szocialista nagyipar mögött. A szocialista nagyipar sikeres előre haladása egyre szilárdabb bázissal szolgál a mezőgazdaság szocialista átalakításához és felvirágoztatásához. Az ország

iparosítása lehetővé teszi a mezőgazdaság gépesítését, műtrágyával való bőséges ellátását, elősegíti a már működő állami gazdaságok és mezőgazdasági termelősövetkezetek gazdasági és szervezeti megszilárdítását, terméshozamuk, ártermelésük növelését. Mindez fokozza ezek vezető és szervező szerepét az egész mezőgazdaságban.

Azonban a magyar népgazdaságra az is jellemző, hogy a szén-, vas- és acél-, a villamosenergia- és nyersolajtermelés elmarad a gépipar fejlettségéhez és termelő képességéhez képest. Ezért az acél-, a szén-, a nyersolaj és az alumíniumtermelés fokozott ütemű fejlesztése, Magyarország további iparosításának folytatása – az ötéves terv teljesítésének, az ország további fejlődésének és megerősödésének létfontosságú kérdése. az 1952. év – az egész ötéves terv döntő évének – népgazdasági terve előírja, hogy az ipari termelést 1951-hez képest 25 százalékkal kell emelni.

Indokolás „az egyes ipari vállalatok állami tulajdonba vételéről” szóló törvényjavaslathoz (1948. április 26.)

Törvényjavaslat egyes ipari vállalatok állami tulajdonba vételéről.
Országgyűlési Irományok, 1947. II. köt. Budapest. 149–153.

Az 1945 utáni kommunista társadalompolitikai program megvalósítása, ahogy ők nevezték – az „uralkodó osztályok hatalmának megtörése” szoros összefüggésben állt a magántulajdon megszüntetésével. A kommunista társadalompolitikai céloktól függetlenül, más irányzatok körében is népszerű volt az állam által irányított gazdaság, valamint a vegyes tulajdonú gazdaság eszméje. Ilyen belátásokat szült az 1929–1933-as világgazdasági válságból való kiütkeresés, a második világháború hadigazdasága, valamint a háború utáni romokból való újjáépítés szükséglete is, ezért a folyamat első lépései nem ütköztek minden ellenzéki párt esetében ellenállásba. Az államosítási program 1946 elején a bányák és erőművek kisajátításával kezdődött és még ebben az évben sor került a négy legjelentősebb nehézipari vállalat állami tulajdonba vételére. Később, 1948-ig külön törvények rendelkeztek a villamos művek, távvezetékek, bankok, egyházi iskolák, bérházak, a száz munkásnál többet foglalkoztató ipari vállalatok államosításáról. Majd 1949-ben minden tíz dolgozónál többnek munkát adó cég és a külföldi tulajdonú vállalatok is állami tulajdonba kerültek, végül a mezőgazdaság kollektivizálása, majd 1952-ben a bérházak államosítása zárta a sort. A forrásunkban szereplő törvény a 100 főnél több dolgozót foglalkoztató gyárak államosításáról dönt. Ekkor 594 vállalatot vont irányítása alá az állam, ahol összesen 160 ezer munkás dolgozott.

A kormány 1948. március 25-én elhatározta, hogy a magyar nagyipar államosítása tárgyában törvényjavaslatot terjeszt az Országgyűlés elé. A vezető pénzüzetek államosításával és a földreform végrehajtásával döntően elhatároltuk a demokratikus Magyarország fejlődésének irányát, másfelől azonban a gazdasági élet jelentős része

a nagytőkések gazdasági és politikai befolyása alatt állott s ez a dolgok természeténél fogva igyekezett a fejlődés menetét hátráltatni. A hároméves gazdasági terv végrehajtásának első idejében szerzett tapasztalatok meggyőzték a kormányt arról, hogy ez a felemás állapot a hároméves terv megvalósításának veszélyeztetése nélkül továbbra fenn nem tartható: ahhoz, hogy az állam a tervben kitűzött feladatokat maradéktalanul megvalósítsa s az ország dolgozóinak életszínvonalát minél nagyobb mértékben emelje, elengedhetetlenül szükséges, hogy a száznál több munkavállalót foglalkoztató iparvállalatok köztulajdonba kerüljenek: Éppen úgy, ahogy a nagybankok állami tulajdonba vétele nélkül nem volt lehetőség a hároméves terv pénzügyi végrehajtására, ugyanúgy a terv beruházási, termelési eredményeit nem lehet biztosítani mindaddig, amíg a döntő fontosságú vállalatok állami tulajdonba vételével nem szűnik meg annak lehetősége, hogy az iparvállalatok sora beruházásait és termelését a tervvel ellentétesen folytassa. A magántulajdonban álló nagyipari vállalatok jó része a stabilizáció óta ismételen, gyakran indokolatlanul állami kölcsönöket igényelt s e kölcsönök folyósítása elől az állami igazgatás nem zárkozhatott el, mert az egyes üzemek működtetése egyéb iparágakkal való összefüggésük miatt elengedhetetlen volt. Számos esetben győződött meg a kormány, hogy a kölcsönt kérő magánüzemek tulajdonosai a jelenlegi rendszerrel szembenállásuk folytán saját tőkéjüket üzemükből kivonták, máshol hasznosították vagy tartalékolták s így előállott az a helyzet, hogy egyébként nyereséges vállalatokat az állam kénytelen volt kölcsönök folyósítása útján segíyezni, anélkül, hogy kellő biztosíték lett volna arra, hogy a kölcsönök az államnak meg fognak térülni. A törvényjavaslat célja az, hogy ennek az állapotnak megszüntetésével a magyar nagyipar államosítását megvalósítsa. A javaslat végrehajtása sorári mintegy 500 ipari vállalat kerül állami tulajdonba, az ezekben foglalkoztatott munkavállalók száma 140.000 főre tehető. [...]

A törvényjavaslat gazdasági életünk és az azon alapuló jogrendünk strukturális megváltozását hozza magával. Ez teszi indokolttá azt a tág körű felhatalmazást, amelyet a javaslat a kormány számára biztosítani kíván.

PROPPER SÁNDOR

A hároméves gazdasági terv a szociálpolitika tükrében

Társadalombiztosítási Szemle, 3. évf. (1947) 7. sz. 3–4.

Propper Sándor (1877–1956) magyar szociáldemokrata politikus, az MSZDP egyik vezető szociálpolitikusa. Az első világháborút megelőzően több szociálpolitikával is foglalkozó intézményben töltött be pozíciót (Magyarországi Famunkások Szövetsége; Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár; Általános Fogyasztási Szövetkezet), majd a két világháború közötti periódusban az MSZDP gazdasági ügyeinek egyik

intézője és a pártvezetőség tagja. 1922-től 1939-ig országgyűlési képviselő, de eközben a *Népszava* és a *Szocializmus* című lapok munkatársa is, előbbi helyettes szerkesztője. Az MSZDP-n belül a mérsékeltebb, Peyer Károly és Kéthly Anna által vezetett irányzathoz állt közel. A második világháború után már nem MSZDP vezetőségi tag. 1945 és 1947 között az Országos Központi Hitelszövetkezet elnöke, majd az Országos Szövetkezeti Hitelintézet alelnöke. A szociáldemokrata és a kommunista párt egyesülése után tagjává vált az MDP-nek, de 1948 után már nem tudott részt venni a politika formálásában. (Forrás: "Propper Sándor". In: Kollega Tarsoly István (főszerk): *Révai Új Lexikona*. Szekszárd, 1996, Babits.)

Mire e sorok napvilágot látnak, valószínűleg már tételes törvény rendelkezik arról, hogy augusztus 1-én meg kell kezdeni a hároméves gazdasági terv végrehajtását. A terv, amint tudjuk, a két munkáspárt kezdeményezése alapján indult el és jutott el odáig, hogy törvény intézkedik a végrehajtásáról. A két munkáspárt külön-külön tervezetet dolgozott ki. A kettőt azután egyesítették és az így létrejött szocialista tervezet volt az alapja az erre vonatkozó törvényjavaslatnak. A koalíció egyik polgári pártja is kidolgozott programtervezetet, ez azonban figyelmen kívül maradt; mert a szövegezők a „súlypont-elmélet” alapján dolgozták ki a programtervezetüket, tehát nem átfogó, az egész gazdasági életet felölelő terv volt, hanem csak a mezőgazdasági termelőágra vonatkozó egyoldalú program.

A két munkáspárt egyesített terve az egész magyar gazdasági életet és annak minden ágazatát felöleli és így egyedül alkalmas arra, hogy az ország újjáépítését és a dolgozó nép életszínvonalának emelését sikeresen szolgálja. A két munkáspárt egyesített terve valójában nemcsak gazdasági terv, hanem szociális terv is, mert súlyt helyez arra, hogy a termelés tervszerű irányítása mellett messzemenő szociálpolitikai célokat is valóra váltsion. A munkáspártok köteles előrelátással szövegezték meg tervezetüket, abban a tudatban, hogy egyoldalú gazdasági elgondolás, szociálpolitikai alátámasztás nélkül, nem szolgálná a célt. Megfelelő szociálpolitikai alátámasztás viszont biztosítja a hároméves gazdasági terv teljes sikerét.

A munkáspártok tervezetének megokolása szerint a „hároméves terv fő gondolata és alapvető célja a magyar dolgozó nép életszínvonalának emelése. Ezt a célt szolgálja a reálbérek és fizetések, valamint a dolgozó parasztság jövedelmének emelése. Az állami szociálpolitika ugyanezt a célt szolgálja. A szociálpolitikára fordított kiadások a demokráciában a dolgozó emberek keresetének kiegészítő részét alkotják. A népi demokrácia állami és társadalmi rendje a dolgozó embert állítja gondoskodásának homlokterébe: a dolgozó ember gyermekét, egészségét, munkaképességét óvja, védelmezi.”

Ez a megokolás teljes mértékben fedi a szociálpolitika követelményeit és bizalommal töltheti el a dolgozó embereket. Biztosak lehetnek afelől, hogy a hároméves terv végrehajtása során nemcsak munkaerejüket és tudásukat kell a hároméves terv végrehajtásába belefektetniük, hanem gazdasági és szociális jólétük emelkedni fog. [...] A hároméves gazdasági tervre vonatkozó törvényjavaslat mindössze hat paragrafusból áll, tehát kerettörvény készül a hároméves gazdasági tervről, amelyet tartalommal az

erre hivatott szervek fognak megtölteni. A törvényjavaslat első szakasza a következőkben körvonalazza a hároméves gazdasági terv céljait:

„1. §. Magyarország gazdasági és kulturális felemelkedésének meggyorsítása, valamint demokratikus rendjének megszilárdítása céljából és a lakosság életszínvonalának javítására 1947. augusztus 1. napjával kezdődő hároméves gazdasági tervet kell alkotni, amely a termelőerők fokozását, okszerű felhasználását és a különböző termelési ágak összhangját a nép egyetemes érdekében előírja és biztosítja. [...] A törvényjavaslat indoklása röviden és pregnánsan juttatja kifejezésre a törvény célját. Megállapítja az indoklás, hogy „a fasizmus által reánk kényszerített háború okozta pusztítások eltüntetése és a romok helyén egy új, virágzó ország felépítése az egész Magyarország vágya és törekvése. A cél elérése súlyos erőpróbát kíván. Hogy a dolgozók ennek érdekében minden áldozatra hajlandók a mögöttünk lévő két és fél esztendő ezt mindennél ékebben bizonyítja...”

Az indoklásnak ez az utalása a magyar dolgozók harmadfél esztendő példátlan erőfeszítésére megköveteli azt, hogy a hároméves gazdasági terv végrehajtása valóban ne csak gazdasági, hanem szociális alapon történjék. A harmadfél éves roppant erőfeszítés a magyar dolgozók önfeláldozása volt, egyben a dolgozó tömegek bizalmának a bizonyítéka is a demokrácia iránt, de reménykedés is volt abban a tekintetben, hogy a demokratikus állam olyan arányban, amilyen arányban növekedik gazdasági ereje, kárpótolni fogja a dolgozó tömegeket szociálpolitikai szempontból is.

A két munkáspárt egyesített tervezete, amely az egyesítése után kormányprogrammá vált: 1 milliárd 600 millió forintot fordít szociális és kulturális intézmények fejlesztésére. A csaknem 7 milliárdra rúgó költségvetésnek jelentékeny tétele ez és alkalmas arra is, hogy az egyik kitűzött cél: a dolgozó nép jólétének szociális és egészségügyi fölemelkedésének alapja legyen. A terv adatait közelebbről vizsgálva megtudjuk, hogy lakásépítésre a három év alatt 876 millió forintot fordítanak. Ebből a hatalmas összegből 42 ezer lakás építését vették tervbe és ebből 24 ezer lakás a falura és a vidéki városokra esik. A bánya- és kohótelepeken 4000 lakást építenek. Egyéb szociális és kulturális célú beruházások között egészségügyi intézményekre, gyermekvédelemre és hadigondozásra 362 millió forintot fordítanak. Súlyt helyez a terv az ivóvízellátásra, kórházépítésre, iskolák építésére, munkásjóléti intézményekre, stb.

Rá kell mutatnunk itt arra, hogy a hároméves gazdasági tervben foglalt szociálpolitikai befektetések, noha igen jelentékenyek és bizonyára kimerítik a rendelkezésre álló összeg teherbíró képességét, mégis mutatnak bizonyos hiányokat. A törvényjavaslat és a tervezet ugyan nem tartalmaznak részletes programot a szociálpolitikára vonatkozóan, csak globális összegekben és főfejezetekben kapjuk meg a szociálpolitikai programot, reméljük azonban, hogy a végrehajtás során gondoskodni fognak a szociálpolitikai igények legmesszebbmenő kielégítéséről. Erre annál is inkább szükség van, mert Magyarország meglehetősen elmaradt a szociálpolitikai alkotások terén. Annyi a tennivaló ezen a téren, hogy az első hároméves tervbe nem is volna beszorítható minden elmaradt szociálpolitikai intézmény megalkotása.

A társadalombiztosítás vonalán nagyjában rendben leszünk, ha a mezőgazdasági munkások, a kisiparosok és a kiskereskedők szociális biztosítását az ipari munkásokéhoz

hasonlóan megvalósítják, továbbá – és ez jelentékeny alkotórésze a szociális biztosításnak – ha végre megvalósítják a munkahiány esetére való kötelező biztosítást. Ez régi tartozása az államnak a dolgozók iránt, amit a demokratikus állam már alig halaszthat el a távolabbi időkre. A társadalombiztosítás vonalán sem gondolunk mindjárt a Beveridge-terv arányaira, amely valójában a népbiztosítást és a közegészségügy államosítását valósítja meg. Jól tudjuk, hogy szegény, kifosztott ország vagyunk, amely a saját nyomorúságának roppant terheit viszi és a jóvátételi terheket is kénytelen vállalni és viselni – nem mehetünk tehát odáig, ameddig elment az angol világbirodalom. De bizonyos részlettörlesztés az állam szociálpolitikai adósságából föltétlen kívánatos.

A szociálpolitika egyéb területein is igen sok feladat vár megoldásra. Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy új közegészségügyi törvényre van szükség és talán nem az álomvilágba való az a vágyakozás, hogy az elhanyagolt magyar népegészségügyet államosítani kell. Ezzel összefügg nagy közegészségügyi intézmények létesítése, ami már benne van a hároméves gazdasági tervben, van is rá fedezet, efelől tehát nyugodtak lehetünk. Itt már azért is súlyt kell helyezni a tökéletes végrehajtásra, mert az utolsó három évtizedben a két veszített háború, a reakció nagyúri gondtalansága és a nyilas uralom emberpusztítása igen vészes nyomokat hagyott a magyar dolgozók fizikai erejében. Nagy nemzeti és demokratikus érdek fűződik a népegészségügy erőteljes megjavításához. A két munkáspárt javára kell írni, hogy ezt a szempontot méltányolták is a hároméves gazdasági tervben.

Rá kell még mutatnunk arra is, hogy a munkásegészségügy és a balesetvédelem érdekében tökéletessé kell tennünk az iparfelügyeletet és annak hatáskörét kivétel nélkül minden ipari üzemre – beleértve a mezőgazdasági ipari üzemeket is – ki kell terjeszteni. A felszabadulás óta már történtek intézkedések ezen a téren is, de ezek még mindig nincsenek arányban egyrészt a technika fejlődésével, másrészt a termelés egyre gyorsuló iramával.

Az elavult ipartörvény, az 1887. évi XVII. t.c. módosítására is gondolni kell, illetve: elérkezett az ideje új ipartörvény alkotásának. Elavult ipartörvényünk, amely az ál-liberális korszakból maradt reánk, ma már élesen ellentétben áll a dolgozók érdekeivel, de magával a zavartalan termeléssel is. Ezt az elavult törvényt mielőbb ki kell selejtezni a magyar Corpus Jurisból és új ipartörvényt kell alkotni, olyan, amely a mai idők követelményeinek, a dolgozók érdekeinek és a technika és termelés fejlődésének megfelel.

Ez – jól tudjuk – nem tartozik bele a hároméves gazdasági terv keretébe. De viszont az összefüggés kétségtelen. Ha a dolgozó nép látni fogja, hogy sorsával ezen a vonalon is törődik a gondoskodás, akkor készséggel és vidáman fogja minden erejét megfeszíteni a hároméves gazdasági terv sikeres végrehajtása érdekében. A magyar dolgozók mindenképpen meg fogják tenni kötelességüket, erre biztosíték az elmúlt két és fél esztendő és a munkásság részéről tapasztalt példátlan áldozatkészség, de éppen ez az, ami a demokráciát is kötelezi a munkássággal szemben. Ezt a demokrácia azzal juttathatja kifejezésre, ha a hároméves gazdasági terv végrehajtásának ideje alatt a szociálpolitikai törvényhozás gépezetét is lendületbe hozza és megalkotja mindazokat a szociális és egészségügyi törvényeket, amelyekkel a könnyelmű és bűnös múlt adósa maradt a magyar dolgozó népnek.

Szociálpolitika az 5 éves tervben

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (SZKL 2/16. cs. 24. öe.)

A Szakszervezetek Országos Tanácsának 1951-ben született összefoglalója a szociálpolitika eredményeiről az első ötéves terv tükrében. A dokumentum arról tanúskodik, hogy a szocialista tervgazdálkodásban a szociálpolitika elvesztette önállóságát, a gazdasági tervekbe integrálták, s így utóbbiak szabták meg a szociálpolitika (meglehetősen szűk) mozgásterét az 1950-es években.

Az 5 éves terv a szocializmus alapjait rakja le. Nem lehet egymástól elválasztani élesen az 5 éves terv termelési részét a szociálpolitikai résztől, mert a kettő szoros összefüggésben van egymással. Világos az, hogy a szociálpolitikai viszonyok javulásával az 5 éves tervben szociálpolitikai célkitűzéseink megvalósulásával a dolgozók képesebbekké válnak arra, hogy a termelésben fokozottabb mértékben megállják a helyüket, munkateljesítményeiket fokozzák, eredményesebbé tegyék és így szociálpolitikai eredményt érünk el, emeljük a dolgozó nép életszínvonalát. Ilyen összefüggés van a terv termelési és szociálpolitikai része között. A kettő között nem lehet éles határvonalat húzni, mert az egyik visszaesése visszatartja a másikat. Ez a kölcsönös összefüggés, – ez az egység maga az 5 éves terv, igen fontos a szociálpolitikus számára. [...] Nekünk tudnunk kell azt, hogy egyszerűen nem emberbaráti szempontok szerint akarunk szociálpolitikát csinálni, hanem azt, hogy a termelésre és ezen keresztül a szocialista gazdasági megerősödésre, amelye a szociálpolitikát, az életszínvonalat emeli.

A szociálpolitikának az 5 éves terv folyamán különös jelentőséget fog adni a termelés szempontjából, hogy az 5 éves terv folyamán előreláthatóan munkaerőhiány fog kifejlődni. A szocializmus építése folyamán a termelőerők növekedésének egy bizonyos fokon túl a munkaerőhiány jelentkezik. Ezen a vonalon van különös jelentősége a szociálpolitikának, hogy a termelőerőknek azt a szocializmusban nélkülözhetetlen tényezőjét, az – emberi munkát – biztosítani tudja a termelés számára. Több súlypontja, feladata van a szociálpolitikának a munkaerők biztosítására nézve. Előre meghatározott irányvonallal, perspektívával nézünk a jövőbe, tekintve a szocialista tervgazdaság a távolabbi jövőt veszi figyelembe, akkor már ma kell gondoskodnunk a jövőről is. [...] Fokozott gondot kell fordítanunk az anya és a gyermekek védelmére. Igen lényeges a dolgozó nők szempontjából, hogy amíg a dolgozó nő a gyárban van, részt vesz a termelésben, addig gyermekeik el legyenek látva. A szociálpolitikai terv erre a feladatra meglehetősen nagy súlyt helyez.

A szociálpolitikai kiadásokra 16%-ot fogunk fordítani az 5 éves terv folyamán. Néhány más adatot is számba vehetünk, hogy mit kívánunk elérni az 5 éves terv beruházásával. A bölcsődék számát 80%-kal fogjuk emelni, de a férőhelyeket 110%-kal.

Ez azonban az 5 éves terv végén meg fog duplázódni. A gyermekotthonok részére is hatalmas összeget fordít az 5 éves tervünk, azáltal lesz lehetővé, hogy az elhagyott, vagy menhelyben lévő árva gyermekek körében egészségi és szellemi fejlődését az eddig elmaradt, hátrányos fejlődés mellett a korszerű gyermekotthonoknál biztosítva lesz. Ez is az egyik szempontja annak, hogy ilyen nagyarányú összeget fordítunk gyermekotthonok létesítésére. A múltban, sőt lehet mondani, hogy a közelmúltban, a kulákság a menhelyből kivett gyermekek munkaerejét kihasználva dolgoztatta őket, nem törődve a gyermekek gyenge fizikumával és egészségi állapotával. Igen lényeges kérdés volt azonban a gyermekek nevelése is. Természetesen a kulákok, akiknek csak a vagyonuk volt a fontos, nem tartották szükségesnek a gyermekek nevelését. Népi demokráciánk ezeknek a gyermekeknek biztosítja a kollektív nevelést, nevelőotthonokban helyezik el őket.

A munkaerő-gazdálkodásnak szempontjából is figyelembe vesszük azokat, akik a múltban kiestek a termelésből. Ezeket a dolgozókat újra beállítjuk a termelésbe. Ez természetesen nagy jelentőséget biztosít az érdekelt dolgozóknak. [...] A rokkantak nálunk ma jóformán teljesen kiestek a termelésből, vagy nem végeznek értékes, számottevő munkát. Most már azonban foglalkozunk ennek rehabilitációjával, vagyis, hogy lehet termelő munkába állítani őket. Ez azonban még nálunk nem indult meg, de a Szovjetunió példája nyomán az 5 éves tervben kidolgoztuk ezt a kérdést és ezen a területen is el fogjuk érni a kívánt eredményeket. Ez a Szovjetunióban olyan fokot ért el, amely nálunk teljesen ismeretlen. A lakosság arányát figyelembe véve 300%-kal nagyobb a rokkantak száma, mint nálunk. Az olyan emberek, akik végtagjaikat elvesztették, ezek modern művétagokkal olyan munkát tudnak elvégezni, amely megfelel minden szempontból. [...] A Szovjetunióban az elmúlt világháború számtalan rokkantját és sérültjét és külön az ipari és forgalmi balesetek számár nagymértékben így munkaképesé tudták tenni a modern művétagok használatával.

A legnagyobb jelentőségű a szocializmust építő országunknak munkaerő-gazdálkodás szempontjából is a munkaerők biztosítása a ma is dolgozó ép emberek tömege. Itt kettős szempontot veszünk figyelembe:

- 1./ A dolgozók termelésének folyamatossága. Biztosítani, hogy a dolgozók ne betegedjenek meg, ha mégis megtörténik, rövidebb időn belül meggyógyítják. Erre a vonalra megy rá az egész egészségügyi ellátásunk.
- 2./ Számtalan dolgozó van ma, aki nem egészséges, de nem is beteg. Vagyis nem érti el az egészségkárosodása azt a fokot, hogy munkaképtelenné válik, de megállapíthatjuk, hogy nem teljes mértékű munkaerő.

Ez nem közömbös dolog természetesen, hogy a legtöbb esetben a termelésben nem éri el azt az eredményt, mint egy olyan dolgozó, aki teljesen egészséges. Ebből nemcsak neki, hanem az egész termelésnek nagy kára származik. Pl. azon a termelőeszközön, ahol a munkaerejét kifejti, kevesebbet termel, mint ha olyan dolgozik ott, aki egészséges – világos, hogy ez hátráltatja a munka menetét és csökkenti a termelést. Ez az önköltségre is nagy kihatással van. Hiszen minden megtermelt, minden termékes feldolgozó anyag egy bizonyos kiadást jelent a termelésben, akár egy bizonyos

időegység alatt végzi el, vagy nem. A hosszabb idő alatt megtermelt munkát több költség terheli, ezáltal a dolgozó emeli az önköltséget. Ezeket a szempontokat nekünk a termelésben figyelembe kell venni és azon lenni, hogy a dolgozók az önköltséget a legminimálisabb fokra szorítsák le.

A szociálpolitikának, a szociálpolitikai ellátásnak, ha ezt a szempontját vesszük figyelembe, nyilvánvaló, hogy a fő hangsúly az egészségügyi ellátáson van, ami a leglényegesebb része a szociálpolitikának. Éppen ezért részletesebben az 5 éves terv egészségügyi részleteiről beszélek. Az 5 éves terv folyamán akarjuk végleg felszámolni az egészségpolitikának azt a helytelen irányzatát, amit a Horthy-rendszer megvalósított. [...] A múltban az egészségügyi ellátás terén szervezetileg is teljesen külön állott az egészségvédelem és az orvosi tevékenység. Ez teljes mértékben különböző területet jelentett. Ez általában kiment a köztudatba és a statisztika is kettéválasztotta ezt a két területet. Pl. ha egy orvos egészségügyi tanácsadást tartott, nem volt szabad ez idő alatt gyógyító munkát végeznie. Ez azt jelentette, hogyha egészségügyi tanácsadás ideje alatt hoztak hozzá egy beteget, aki gyógykezelést kívánt, ő ezt nem adhatta meg, mert a két terület külön olt választva egymástól. Tehát ebben az esetben bármilyen sürgős is lett volna a kezelés, nem kezelhette, hanem azt a tanácsot adta, hogy az illető beteg a tanácsadás után keresse fel és akkor majd gyógykezelésben részesíti. Nyilvánvaló, hogy ez a rendszer milyen esztelen volt. Ennek azonban megvolt a maga oka. [...] az orvosok ezt a rendelkezést szívesen magukévá tették, mert ezt az anyagi érdekeik megkívánták. Az orvosoknak az egészségügyi tanácsadás mellett teljesen független munkájuk volt, tehát ez is biztosítani tudta már az így is meglévő anyagi helyzetüket.

Az alapja az volt ennek a rendszernek, hogy a kórházat szét akarta választani az egészségvédelemtől és az orvosi tevékenységtől. Ezt egyrészt azért akarta szétválasztani, mert az orvosi tevékenység sokkal költségesebb volt, mint az egészségvédelmi tevékenység gyakorlása. Ezt az orvosi tevékenységet megfelelő mértékben kiterjeszteni nem akarta, mert a múlt rezsimben fenntartotta az uralkodó osztály és a kiváltságosok számára. Az egészségvédelem sokkal olcsóbb volt, s ezt így hajlandó lett volna a dolgozó munkásosztály számára nyújtani. Azonban ezen kívül a dolgozók részére nem biztosított mást, mint a járványbetegségek ellen való biztosítást. Ezt természetesen nem azért biztosította, hogy ezzel a dolgozó népen segítsen, hanem azért, mert a betegség nem nézte azt, hogy valaki a tőkésosztályhoz tartozik-e, vagy a munkásosztályhoz. Tehát még ebben az esetben is a saját érdekeiket védtek, s a saját egészségüket, mutatva a munkásosztály felé, hogy az ő egészségüket védik. Pl. a tuberkulózis, gümőkór, stb. esetében. Ezeken a területeken hajlandó volt a tőkésosztály bizonyos anyagi áldozatokat hozni az egészségvédelem érdekében. Az olyan dolgozókat, akik tüdőbajban szenvedtek, nem kezelték megfelelően, mert nem fektettek elég súlyt a dolgozó egészségére. A gyakorlati egészségvédelem az jelentette, hogy a beteget elkülönítik a többiektől. Ezt a rendszert már nagy részben kiküszöböltük a 3 éves tervünk folyamán, azonban ezt a kettéválasztást véglegesen csak az 5 éves tervünkben fogjuk végleg felszámolni.

Ennek a feltételét természetesen anyagilag is meg kell teremteni. Erre nagy részben a 3 éves terv alatt irányt vettünk. A 3 éves terv ideje alatt a kórházi ágyakat nagyobb mértékben csoportosítottuk és ezt még jobban fogjuk biztosítani 5 éves tervünk folyamán. Természetesen nem minden fokon egyformán emeljük a kórházi ágyakat, hanem a legnagyobb mértékben a t.b.c.-s betegeknél, ahol a legnagyobb a szükség van. Mi megteremtettük az alapjait annak, hogy a különböző fertőző betegeket teljesen elkülönítsük és külön a megfelelő gyógyintézetekbe helyezzük el.

A múlt rendszer tipikus osztályjellegű egészségügyi szociálpolitikai megnyilvánulásait az 5 éves terv folyamán teljesen fel fogjuk számolni és teljesen biztosítjuk – már most is nagymértékben – a dolgozóink egészségének védelmét. Több ilyen osztályjellegű megnyilvánulást láthatunk. Pl. az orvosok anyagi érdeke, az osztály osztálypolitikája. Más rendszert találunk pl. a nagyváros és a falu, vagy elhagyatott tanya orvosi kezelésében. A belterületen az orvosok természetesen szívesebben keleték a betegeket – amihez nagyban kapcsolódnak anyagi érdekeik is – mint a vidéki betegeket. De nemcsak az orvosi ellátásban, hanem a gyógyszer kérdésében is igen elmaradtak voltak vidéki területeink. Nem voltak rendelőintézetek, kórházak stb., amik helyenként nagyon megmutatkoztak. Mi, 5 éves tervünk folyamán, nagyobb beruházással pótolni fogjuk falun ezeket a hiányosságokat.

Ez szoros kapcsolatban van az 5 éves tervnek a termelési részével. Az 5 éves tervben igyekszünk erre a területre nagy gondot fordítani, egyesíteniünk kell a múlt rendszerben szétválasztott területeket, ami igen fontos egészségügyi szempontból. Ennek a sikeres megteremtésével emeljük dolgozó népünk egészségügyi színvonalát.

Meg kell emlékeznünk a kórházakról is. A kórházak, mint tudjuk, a legmagasabb egészségügyi intézményünk, erre fektetjük a legnagyobb gondot, s erre fordítjuk a legtöbb költséget is. A múltban megfelelő kórházi ápolást csak a kiváltságosak kaptak, mi olyan kórházakat létesítünk, amely egyformán nyitva van minden beteg számára. Meglévő kórházi ágyainkat az 5 éves terv alatt 10%-kal emeljük, ezen túlmenően igen nagy gondot fordítunk a közvetett ágylétszámra is. Ezzel nagymértékben javítjuk kórházaink ellátási színvonalát.

Ezzel kettős célt érünk el. Az ott lévő betegek jobb ellátást kapnak. Ágylétszámot is emeljük ezzel, mert ha a kórházban jobb a betegellátás a beteg hamarabb gyógyul meg, tehát közvetett úton segíti hozzá az ágylétszám növekedését. Ezáltal csökken a betegek létszáma, hamarabb meggyógyulnak, több ágy áll rendelkezésre. Ha megvalósítjuk azt, hogy ez átlagosan 17 napi időt egy nappal lerövidítjük, vagyis előbb hozzásegítjük a beteget a gyógyuláshoz, akkor ez a szám évente hatalmas összeget jelent, ami ágyakba átszámítva sokkal nagyobb számú betegnek a befogadását jelenti a kórházakba. Tehát csökkentjük a gyógyítási idő tartamát és ezzel nagy összeget takarítunk meg, amit beruházásokra tudunk felhasználni. Ezt azonban nem kifejezetten pénzügyben értjük, hanem az ezt kitevő ágylétszámot, amelyet nagyobb létszámú betegek foglalhatnak el.

5 éves tervünk folyamán számos kórházi rendelőintézetet, ambulanciát létesítünk, s ezzel is emeljük dolgozóink egészségvédelmének színvonalát. 200 millió Ft értékű ágyat létesítünk a gyógyulási idő lecsökkentésével. Számos módon érjük el a több

termelés biztosítását a kórházak konyháinak, mosodáinak korszerűsítésével, ez nagymértékben járul hozzá a kórházak, laboratóriumok nagyobb mértékben való megvalósításához, ami lehetővé teszi a gyorsabb kivizsgálást. Ilyen intézkedésekkel is emeljük a kórházi ágylétszámot.

Új dolog lesz, ami nagymértékben hozzájárul az egészségügyi ellátás emeléséhez, hogy a kórházakban rendelőintézeti ellátást biztosítunk. Ez összefügg az egészségvédelem és a gyógyítás lehetőségével. Biztosítani fogunk továbbá szakrendelők egészségvédelmi tanácsadás-helyeit is. [...] Ezzel szemben láthatjuk azt, hogy a múlt rendszerben ez nem volt megtalálható. A szakorvosi tanácsadás nagymértékben kapcsolatban van a kórházzal, ami nagy megtakarítást jelent kórházaink részére. Egyrészt azért is, mert ily módon közösen használhatják felszereléseiket, berendezéseiket is.

A rendelőintézetek számát 35%-kal emeli az 5 éves tervünk előirányzata. Ebben a 35%-ban azonban nincsenek benne a kórházi és az üzemi rendelőintézetek. A kórházi ellátással kapcsolatban az ellátás korszerűvé tételéhez nem kívánunk kiskórházakat létesíteni. Egyrészt azért, mert ezek sokkal drágábban működnek, mint a nagyobb kórházak. A 200-as az alsó létszámhatár, amelyen kórházakat kívánunk létesíteni. Ez persze sok helyen bizonyos meg nem értést jelent. Ennek a feladatnak az ismertetése közvetlen feladatokat jelent a szociálpolitikával foglalkozó elvtársaknak.

Sok helyen tapasztaltuk, hogy a vidéki üzemekben a saját részükre az üzemek kórházakat létesítettek. Ez természetesen jó kényelmi szempontból, de nagy hátránya, hogy nagyon drága és az ellátás színvonala sem olyan jó, mint a nagyobb kórházakban. Ezt az igényt azonban a kis kórházak létesítésével nem lehet kielégíteni, más úton kell ezt a kérdést lehetővé tenni, pl. a mentőszolgálat, nagyobb kórházak kiszélesítése. Ha megfelelő mentőszolgálat van, akkor majdnem ugyanazt az eredményt értük el, mintha lenne a közelben kórház. Ezt megvalósítjuk az 5 éves terv folyamán. A mentőautók segítségével pedig elérjük azt, hogy közvetlen kapcsolatot biztosít a kórházak között.

Továbbá a szülőotthonok létesítése. A szülőotthonok terén nem áll az, amit a kórházakra mondtunk, hogy nagy egységbe létesítsük, mert az otthonnak közelébe kell kerülni a szülő nő lakóházának. Hogy a szülések ne otthon történjenek, azzal érjük el, hogy a szülőotthon számár 60%-kal emeljük, így elérhetjük, hogy minden járásnak lesz szülőotthona, megfelelő szakorvosi ellenőrzés mellett folynak le a szülések.

Ezek az egészségügyi intézkedések, amelyeket az 5 éves terv nagyszámban, nagyarányú káderek biztosítását követeli. Népi demokráciánk komoly összegeket fordít a kádereképzésre. Asszisztens és ápolóképző intézeteket fogunk megvalósítani. Természetesen nem fog e mellett elmaradni az orvos megfelelő utánpótlása sem. Mi komoly gondot fordítunk a megfelelő segédszemélyzet kiépítésére, ami igen fontos feladatot képez 5 éves tervünk megvalósításában. Ha így végigmentünk az általános szociálpolitikai tervnek a fontos részein, szükséges, hogy az üzemi szociálpolitika kérdéseivel foglalkozzunk.

Bizonyos szempontból nem is szabadna szociálpolitikáról és üzemi szociálpolitikáról beszélni. Csak akkor, ha tisztában vagyunk azzal, hogy a kettő szoros kapcsolatban

van egymással. Nyilvánvaló, hogy az egyik a másiktól nem érti el a célját. Hiba van a jó egészségügyi ellátással a lakóhelyen, ha a munkahely nincs megfelelő körülmények között. Éppen ez az egyik fontos oka, hogy a kettőnek szoros kapcsolatban kell lenni egymással. Ezt éppen az elmúlt évek tapasztalatai alapján láttuk, amikor ez a kapcsolat nem volt kellően meg, amikor ez a két terület egymástól függetlenül létezett. Pl. egy nagyüzem egészségházat rendezett be, rendelőt létesített – szakorvosok beállításával – ezzel szemben az állam szintén létesített egy nagyszabású rendelőt a kórházban és itt fekvő ellátás is lehetséges volt. Ilyen tervszerűtlenséget nem engedhetünk meg. Összhangot kell minden esetben teremteni. Ez a példa persze kisebb üzemekben is gyakran fordult elő. De ez már a múlté, mert ma már megvan az üzemben belül és az üzemeken kívül a szociálpolitikai összehangolás és ezt az összehangolást meg is kell tartani. Az összehangolás az üzemek között és az üzemeken kívül egy felsőbb szervnek, egy állami szervnek a feladata.

Az a fejlődés, ami a múltban megmutatkozott, hogy egyes üzemek szociálpolitikai berendezései gyors ütemben fejlődtek és mások visszamaradtak, ezt a fejlődést nem volna helyes fenntartani. Természetes, hogy a szakszervezetek feladata, hogy minél több üzemben minél hamarabb olyan szakszervezeti élet, olyan szociálpolitikai tevékenység folyjon, hogy minden üzemben meglegyen a kellő kezdeményezés. Ha mégis kiesés volna, akkor az összehangolása az üzemeken kívüli szervezeteknek a feladata lesz, hogy ezeket pótolja.

Az egészséges fejlődés az üzemben, hogy felismerjék a reális szükségleteket. Itt meg kell nézni, hogy melyek azok a szükségletek, amelyeket az 5 éves terv folyamán több üzemben el kell érni. Ezt egész röviden kívánom ismertetni. [...] Az üzemi szociálpolitikai berendezésekhez tartoznak mindazok a berendezések, amelyek alkalmasak arra, hogy az üzemben dolgozók egészségét megvédjék, az egészségügyi védőberendezéseket, higiénia szempontjából feltétlenül szükségesek stb. ezeket a szociálpolitikai berendezéseket számolhatjuk. Abból a szempontból, hogy az üzemi szakszervezeti bizottságnak, ott azon belül a szociálpolitikai felelősnek és aktíváknak a feladata, hogy felhívja a figyelmet ezekre a fenti szükségletekre. Ezen a téren igen nagy fejlődés várható az 5 éves terv folyamán. Ez is kapcsolódik a termelés fokozásához, mint minden esetben a termelés emelése a döntő.

Ha az elvtársak figyelmesen elolvasták Gerő elvtárs beszédét, láthatják, hogy Gerő elvtárs kifejti beszédében azt, hogy a gépállomásokat milyen nagymértékben kell fejleszteni és az elavult gépeket – amelyek a dolgozók számára egészségügyi szempontból hátrányt jelentenek – ki kell cserélni. Ez kettős szempontból jelentős. A termelés szempontjából is jelentős és a dolgozók fizikai erejét is befolyásolja a rossz gép. Tehát, ha jó a gép, több a termelés. A szociálpolitikuskok nagy feladata lesz, hogy bizonyos tervet elő tudunk készíteni, azokat a terveket, amelyek szükségesek a modernizálás szempontjából s amelyeket a törvény világosan ki is mond.

A szűkebb értelemben vett szociálpolitikai beruházások közé – amely egy-egy üzemi terv átlagához tartozik – olyan intézkedések, mint főző, mosó stb. Az újonnan létesülő üzemekben ezen a téren nem lesznek különösebb feladatok. Az újonnan létesülő

üzemek megfelelő egészségügyi formák alapján létesülnek. Előre meghatározott tervek alapján létesülnek mosdók stb. és korszerű követelményeknek megfelelően létesülnek majd ezek az üzemek.

1950 elejétől épülnek az üzemek. Ezen a területen a szociálpolitikai felelősöknek nagy feladataik lesznek, sürgősségi sorrendben nekik kell megállapítani azt, hogy melyik üzemnek van elsősorban erre szüksége. Számos üzemben áll fenn, hogy nem tudjuk ezeket a berendezéseket biztosítani, mert egyszerűen nincs lehetőség, mert az üzemek tervszerűtlenül épültek és így igen nagy nehézségekkel küzdünk. De szükséges, hogy ezeket a nehézségeket a legrövidebb időn belül kiküszöböljük. Az üzemi étkezők olyan területe az üzemi szociálpolitikának, amelyik az újonnan létesülő üzemekben többé-kevésbé magától megoldódó dolog, mert megfelelő előírások biztosítják a konyha menetét. A régi üzemekben ez igen nagy probléma. Világos, hogy helyesnek kell tartanunk, hogy minél nagyobb mértékben létesüljenek konyhák. Nekünk célunk, hogy a dolgozók minél jobban el legyenek látva. Az 5 éves terv folyamán erre a célra is komoly összeget fordítunk. Önálló étkező bizonyos létszámon alul nem lehetséges és természetesen nem is kifizetődő. Itt rá kell térni, hogy több üzem közösen látja el magát, közös konyhával, vagy az előre gyártott ételek felhasználása a központi helyen elkészített ételek kiosztása a kisebb üzemekben, ahol nem alkalmasak arra, hogy konyhákat létesítsenek.

Világosan kell látnunk az összefüggését ezeknek a kérdéseknek az üzemen belül és az üzemen kívüli szociálpolitikai kérdését. A szociálpolitikai terv és a termelési terv szükségességét és azt nemcsak tudomásul kell venni, hanem minden munkában a szert kell eljárnunk. Vigyáznunk kell arra, hogy ne hogy szociálpolitikai sovinizmusba essünk, és olyan követelményekkel lépünk fel, amelyek nem helyesek, mert a szociálpolitikának összhangban kell lenni a termelés növekedésével. Az 5 éves terv perspektívája megmutatja nekünk a helyes utat az üzem szociálpolitikai munkájában is.

3.2.4. Egyén és közösség

Áralakulás Magyarországon 1938-ban és 1949–1955-ben

Statistikai Időszaki Közlemények. I. köt. Budapest, 1957, KSH. 5–7.

A Központi Statisztikai Hivatal munkatársai által összeállított anyag az ipari és mezőgazdasági eladási árakat, illetve a fogyasztói árak alakulását vette részletes vizsgálat alá. A háború előtti utolsó békeévet, 1938-at bázisként használva bemutatta a szocialista gazdaságpolitikára való áttérés nyomán az árak alakulására az 1950-es évek első felében, és ennek az egyes társadalmi rétegre gyakorolt hatását, kiemelve azokat a problémákat, amelyeket az elhibázott gazdaság- és társadalompolitika okozott.

A legfőbb megállapítások a következők:

- 1) A lakosság által elköltött pénz vásárlóereje az 1946-os stabilizáció óta nagymértékben csökkent. A vásárlóerő csökkenése lényegesen különböző volt az anyagi javak beszerzésénél, ill. a szolgáltatások tekintetében.
 - a) A forint vásárlóereje a kereskedelmi és szabadpiaci forgalomba került cikkek árai alapján számítva az 1946. évi stabilizációtól 1949-ig mintegy 40%-kal csökkent, 1955-ig pedig egyharmadára esett vissza. (Az 1946. évi árakat 100-nak véve a fogyasztási cikkek árindexe 1949-ben 166,5%, 1955-ben 296,5%.) Egy 1938. évi vásárlóerejű pengővel a kiskereskedelmi, ill. szabadpiaci forgalom árait alapul véve 1946-ban 3,81 Ft, 1949-ben 6,35 Ft 1955-ben pedig átlagosan 11,2 Ft volt egyenértékű. (A pengő és a forint árak közvetlen összehasonlításából számított szorzószámok.)
 - b) A lakosság jövedelmi viszonyainak szempontjából nagyon kedvezően alakultak a szolgáltatások díjai, elsősorban a lakbérek. A szolgáltatások díjai 1946-ban az 1938. évinek átlagosan mintegy két és félszeresét érték el, és azóta alig emelkedtek.
- 2) A háború utáni időszakban az áralakulás terén az alábbi változásoknak volt kiemelkedő jelentőségük:
 - a) Az óriási méretet öltött az inflációt az 1946. augusztus 1-ji stabilizáció szüntette meg. Az iparcikkek árai – az ipar lassúbb helyreállítása folytán – a mezőgazdasági árakhoz képest magasabbak voltak. 1949-ig az árarányok lényegesen módosultak. A mezőgazdasági árak ebben az időszakban az ipari átráknál jobban emelkedtek, de az árarányok még így is kedvezőtlenebbek voltak a parasztság számára, mint az ugyancsak igen kedvezőtlen 1938. évi árarányok.
 - b) Az 1951. december 2-án végrehajtott általános ár- és bérrendezés alkalmával a kiskereskedelmi árak színvonala átlagosan mintegy 40%-kal emelkedett. (A szabadpiaci árak, legalábbis is az árrendezést közvetlenül követő időszakban csökkentek, de később, a rossz termés hatására a zöldség- és gyümölcsfélék árai még a kiskereskedelmi árnál is magasabbra növekedtek. A szolgáltatások díjai a közlekedés kivételével változatlanok maradtak.) Minthogy a munkások és alkalmazottak keresete a bérrendezéskor kb. 20%-kal növekedett, a parasztság 1952. évi árbevétele pedig a kötelező beadás nagyfokú kiterjesztése miatt csökkent, az áremelésből eredő többletbevétel legnagyobb része az állami jövedelmeket növelte, amelyeket a túlzott mértékű beruházások, a honvédelmi kiadások finanszírozására, valamint a felduzzadt államapparátus fenntartására fordítottak. A reáljövedelmek 1952-ben lényegesen visszaestek. Az árrendezés leginkább a parasztságot sújtotta, ugyanis, míg a munkások és alkalmazottak a többletkiadás egy részét béremelésben megkapták, addig a parasztság pénzbevétele 1952-ben a kiadási költségek növekedése folytán még csökkent is.

- c) Az 1953. júniusi kormányprogram után több ízben részleges árleszállításokat hajtottak végre, főként a ruházati cikkeknel. 1955-ben a fogyasztói árak átlagos színvonala – figyelembe véve a munkások és alkalmazottak által vásárolt szabadpiaci árak csökkenését is – 4,5%-kal volt alacsonyabb, a legmagasabb árszintű 1953. évinél.
- d) A vizsgált időszak alatt végig jelentős tényező volt az ún. burkolt áremelés. 1950-ben és 1951-ben különösen a cikkek minőségének visszaesése volt nagymértékű, de 1953 után sem állt meg ez a folyamat, hanem más formában jelentkezett. (A viszonylag olcsó, vagy leszállított árú cikkek kikerültek a forgalomból, az új néven gyártott termékek ára aránytalan volt a régebbi termékekhez stb.) A burkolt árváltozások a közölt indexben nincsenek figyelembe véve.
- 3) Az állami szektoron belül az árak 1949 óta – minthogy szerepük lényegében csak az állami vállalatok és szervezetek közötti elszámolásra szorítkozott – a gazdasági fejlődéstől egészen függetlenül a központi adminisztratív irányítás feltételeihez alkalmazkodva alakultak. Több részleges ármódosítás után, 1952. január 1-jén a legtöbb terméknél bevezették az önköltségi színvonalon álló ún. nettó termelői árakat, és az addig különböző helyeken jelentkező állami bevételeket (növelve az 1951. évi fogyasztói áremelésből származó többlettel) forgalmi adóban egyesítve nagyrészt a fogyasztási cikkekre rótták. Ennek következtében 1955-ben az ipari termelői árak indexe 1939-hez képest a fogyasztási cikkeknel mintegy két és félszer magasabb volt, mint a termelési eszközöknél. 1955-ben az ipari bruttó termelői (az állami jövedelmet is magukban foglaló) árak az 1939. évi áraknak átlagosan nyolcszorosát, az 1949. évinek pedig átlagosan közel másfélszeresét érték el.[...]
- 4) A mezőgazdasági értékesítési átlagárak általános színvonala 1955-ben minden más szektor áralakulását meghaladóan a legmagasabb volt: az 1938. évi árakhoz képest 15-szörös, az 1949. évihez pedig 2,4-szeres. A cikkenkénti átlagárak 1949 után két, egymástól nagymértékben különböző ártényezőből tevődtek össze: az egyik a kötelező beadás, amelynél az adminisztratív eszközökkel alacsonyan tartott árak az adózás sajátos módját jelentették. A másik ártényező a szabadpiaci forgalom volt, ahol a termelői árak a fogyasztói árak színvonala közelében helyezkedtek el. Az állami szabadfelvásárlási és szerződéses árak az évek során változóan vagy egyik, vagy másik csoportba tartoztak, az ipari növényeknél pedig a kettő között helyezkedtek el. [...]
- 5) Az 1938. évi arányokat alapul véve, 1951-ben átmenetileg, 1954 után pedig állandósultnak tekinthető ipari olló keletkezett. A parasztság által értékesített cikkek termelői árai 1955-ben – számolva az árindexben a súlyozásból eredő hibalehetőségekkel – mintegy 28%-kal haladták meg a parasztság által vásárolt cikkek és szolgáltatások fogyasztói árának színvonalát (1938-as bázison mérve). Az ipari olló kialakulása nem jelent feltétlenül helytelen irányú áreltolódást, mert:

- a) A mezőgazdasági és iparcikkek árai közötti arány 1938-ben nagyon kedvezőtlen volt a parasztság számára.
 - b) A háború után az ország gazdasági szerkezetének átalakulása (az ipar erőteljes fejlődése ugyanakkor a mezőgazdasági termelés stagnálása), továbbá a vásárlóerő kiszélesedése nagymértékben növelte az élelmiszerek iránti keresletet, így azok árának az iparcikkárakat meghaladó növekedése az adott szakasz fejlődésének természetes következményeként tekinthető.
 - c) A parasztság által eladott cikkek minősége lényegében az egész időszak folyamán kevéssé esett vissza, mialatt az általa vásárolt iparcikkek minősége számottevően romlott. Ez a körülmény az árindexben nem jut kifejezésre. Ha az árindexben a minőségromlás és más tényezők által bekövetkezett burkolt árdrágulást is figyelembe vesszük, 1938. évi bázison mérve az ipari olló mértéke 1955-ben a közölnél lényegesen kisebb. Az 1949-hez képest – minthogy 1949-ben a parasztság számára mintegy 7%-kal még kedvezőtlenebbek voltak az arányok az 1938. évinél – viszonylag szélesre nyílt ipari olló volt az 1949 utáni évek többségében. Nem véve számításba a burkolt árdrágulást, 1955-ben a mezőgazdasági cikkek termelői árai 1949-től számítva 35%-kal nagyobb mértékben növekedtek, mint a parasztság által vásárolt cikkek árai.
- 6) A háború utáni időszakban, az árak térbeli ingadozásában is nagyfokú változás következett be. Míg a háború előtt a kiskereskedelmi árak a vidéki kisvárosokban alacsonyabbak voltak, mint a nagyobb városokban, addig 1949 után az állami kiskereskedelmi árak az egész ország területén azonosak lettek. Ezzel szemben a szabadpiaci árak (amelyek egyidejűleg termelői és fogyasztói árak voltak) területi szóródása a háború előttinek többszörösére növekedett. Gyakran vidéken voltak magasabbak, mint a központi árualapból jobban ellátott nagyvárosokban. Mivel a kereskedelem a lakosság igényeit gyakran hiányosan elégítette ki, az élelmiszerek szabadpiaci árai sok esetben a kiskereskedelmi árak felett mozogtak.

A magyar nevelésügy kérdései

In: Hegedűs B. András – Rainer M. János: A Petőfi Kör vitái,
VI. Budapest, 1992, Múzsák – 1956-os Intézet. 19–21.

A Petőfi kör szakmai rendezvényei sorában 1956. szeptember 28-án és október 12-én a nevelésügy kérdéséről rendeztek tematikus vitát. A vitában több mint 30 felszólaló mondta el véleményét az oktatási rendszerrel, a tantervvel és az oktatott anyaggal, a tankönyvekkel, illetve a pedagógusok helyzetével kapcsolatban. Többségük azt kritizálta, hogy az 1953. júniusi párthatározat és az azt követő különböző nevelésügyi dokumentumokban megfogalmazott változtatásokra a gyakorlatban nem került sor.

A magyar nevelésügy kérdései című kötet az össze hozzászólót idézi. A megnyilvánulások bizonyos eredmények elismerése mellett határozott kritikával illették a közoktatás és a felsőoktatás 1956-ra kialakult rendszerét és a területet irányító politikai és szakmai felettes szervek munkáját.

Az általános iskolákban mutatkozó néhány gyakorlati kérdéstről szeretnék beszélni. Kifejezetten olyan kérdésekről óhajtok szólni, amelyek a gyakorlatban nap mint nap felmerülnek az általános iskolákban és nap mint nap akadályozzák az oktató és nevelő munkát.

Az első, amiről itt szeretnék beszélni, a pedagógusok anyagi helyzete. Az egyik része ennek az egészen fiatal, kezdő pedagógusok helyzete, a másik az egészen öreg, már a nyugdíjazás határán álló pedagógusoké. A fiatalokkal kapcsolatban el szeretném mondani, hogy nekünk a legutóbbi pedagógus fizetésrendezés nagyon nagy csalódást okozott. Ugyanis a fizetésrendezés a kezdő pedagógusok fizetését meghagyta a régi színvonalon, ugyanúgy 944 forintot kap a pedagógus az első és a második esztendőben, mint eddig és a tizedik esztendőben is csak 1200 forintig emelkedik fel a fizetése, ha főiskolai képzettségű pedagógusról van szó. Pedig ma az egyetemi hallgatóknak, amikor kikerülnek az egyetemről, nincs ruházatuk, nincs lakásuk és ugyanakkor nagyon gyakran családjuk van. Csak a mindennapi élet legszükségesebb dolgait tudjuk biztosítani és távol állunk attól, hogy kulturálisan meg tudjuk közelíteni azt, amire egy pedagógusnak szüksége van. Magam irodalomtanár vagyok, de évek óta nem tudok könyveket venni, mert két gyermekem van. Szeretném kérni, hogy a fiatalok helyzetét nézzék meg, mert ez a fizetésrendezés nekünk fiataloknak legfeljebb 80 forint emelést adott, amiből sem lakást berendezni, sem a többi kérdéseket megoldani nem tudjuk.

A másik kérdés az egészen öreg pedagógusok helyzete, ami az iskolai munkában nagyon sokszor érezteti hatását. Véletlenül tagja vagyok a pedagógus kerületi egyeztető bizottságának és az idén nyáron egy sor ügy került elénk, ahol pedagógusokat nyugdíjaztak. Itt előre kell bocsátani azt, hogy a Munka Törvénykönyvének értelmében nyugdíjazni senkit sem lehet, csak egyetlen egy esetben, a 29. § alapján és ez szó szerint így hangzik: „ha a dolgozó munkáját ismételten nem végzi el megfelelően vagy annak ellátására nem alkalmas.” Az idén kerületünkben 20–25 embert nyugdíjaztak ennek a szakasznak alapján, köztük olyanokat, akik éveken keresztül előzőleg jutalmat kaptak, és nemhogy alkalmatlannok lennének munkájuk elvégzésére, hanem az ellen soha komoly kifogás nem volt. Íme itt van egy levél, ahogy egyik pedagógusunk munkáját megköszönték: „Értesítem, hogy munkaviszonyát a Munka Törvénykönyvének 29. §-a alapján 1956. VIII. 15. napjával megszüntetem, mert előrehaladott életkora miatt a pedagógus munka sajátosságaival járó nehézségeket már nem tudja úgy leküzdeni, ahogy azt az oktatás érdekei megkívánják.” Ehhez hozzá kell tenni azt, hogy én most nem kívánom ugyan részletesen elemezni a nyugdíjtörvényt, ezt már ugyanis megtette a Szakszervezetek Országos Tanácsának legutóbbi ülése, de felhívom a figyelmet arra, hogy a pedagógusoknál ennek a nyugdíjtörvénynek visszaütése sokkal nagyobb, mint másutt, a pedagógusokat ugyanis az öregségi nyugdíj felvételére a szakszervezet valósággal kényszerítette. Mindenki, aki iskolában dolgozik,

tudja azt, hogy a szakszervezet rábeszélte az öreg pedagógusokat, hogy mint a népi demokrácia ajándékát vegyék fel az öregségi nyugdíjat. Ma az a helyzet, hogy legalább 250–300 forinttal kevesebb nyugdíjat kapnak az öregek azért, mert ezt felvették. Ez a pedagógusoknál azért különösen nagy jelentőségű, mert nálunk az öregek fizetésrendezése volt a legnagyobb arányú. Ennek következménye az, hogy az öregek nem akarnak nyugdíjba menni és miután a nyugdíjba menésnek semmiféle rendezett lehetősége nincs, mindenki fél az idősebbek közül attól, hogy nyugdíjba küldik. Ez az oka, hogy a véleményüket nem mondják meg, visszahúzódóak, félénkek, ami nagyon sokban hozzájárul ahhoz, hogy az általános iskolai nevelők nagy része politikailag teljesen passzív, az idősek nem merik még ma sem megmondani a véleményüket. Aki általános iskolában él és még hozzá tantestületben, ahol sok az öreg, tudja, hogy ez így van.

A másik kérdés a tankönyvek. Nem először beszélek erről a Petőfi Körben, egyszer már szóltam róla a történelmi vitában, de tőlünk azt kívánják, hogy a gyermekeknek szilárd ismereteket adjunk, az általános iskolai oktatás színvonalát emeljük, de ezt addig, míg a jelenlegi tankönyveink használatban vannak, nem fogjuk tudni megtenni. Nem a XX. Kongresszus óta, hanem hosszú esztendőik óta mondjuk azt, hogy a tankönyvek nem használhatóak, nem tudunk belőlük tanítani és mindig azt kapjuk válaszul, hogy majd a szocialista tantervben! Hát legalább három év, míg a szocialista tanterv az általános iskolák felső tagozatában megvalósul és addig egyfolytában küszködni fogunk ezekkel a könyvekkel? Nagyon kérjük a megoldást. Más szervek tudtak találni megoldást, akkor miért kell nekünk még mindig ezeket a történelemkönyveket használni akkor, amikor más intézmények számára a Budapesti Továbbképző Intézet és a Központi Továbbképző Intézet vezetői tudtak más megoldást találni. Óriási örömmel olvastuk például Jóború elvtársnő beszédében azt, hogy a legártalmasabb tankönyvek, tehát a 8. osztályos történelemkönyv és a 4. osztályos egyetemes történelemkönyv mellett például a 7.-es irodalomkönyv is kicserélésre került és nagy csalódással vettük észre, hogy a könyv lényegében ugyanaz maradt, csak Sztálin neve helyett mindenütt „a fővezér” szerepel. A könyv alapvető hibáit ez nem változtatta meg. A könyv lényegében egy politikai brosúra, amely a magyar történelem bizonyos korszakainak politikai aláfestését adja, olyan korszakokét, amelyet a gyermekek nem tanultak és azt kívánják tőlünk, hogy 12 éves gyermekekkel megismertessük és megszeretessük Adyt akkor, amikor a gyermekek történelmi ismeretei a vámháborúknál tartanak. Ez pedagógiailag megoldhatatlan, a gyermekek nem szeretik Ady költészetét és az első találkozás rögtön azzal kezdődik, hogy pont az ellenkezőjét érzük el annak, amit akarunk. Vagy ott van az alkotmánytankönyvünk, amely az általános iskolai tanuló politikai nevelését szolgálja, és amelyről a tanévnyitó szakmai úgy nyilatkozik, hogy a könyv nagyjában-egészében megfelel hivatásának. A könyvben rengeteg politikai hiba van. Arról nem beszélek, hogy minden oldalán egy Sztálin vagy Rákosi idézet van, ez is probléma, de halljunk a könyvből egy-két mondatot: „A kizsákmányoló államának a dolgozók elnyomásán kívül van még egy feladata: törekszik az állam területét más államok rovására kiterjeszteni.” Ez enyhén szólva vulgarizálás, mert akkor nem tudom, mit csinálunk a szabadságharcral, Hunyadival. Az osztálytársadalomban is lehet az államnak honvédő szerepe, de ezt nem tudjuk megmagyarázni. Nem beszélve arról, hogy szintén az alkotmány-tankönyvben az

áll, hogy a kulák ipari vagy mezőgazdasági munkás lett, de hiba lenne azt hinni, hogy azok a kulákok és más kizsákmányolók, akik ma már dolgoznak, nem ellenségei államunknak és népünknek, ezért nagy éberséggel kell őket szem előtt tartani, nehogy a dolgozók közé elvegyülve kárt okozhassanak.” Még ma is forgalomban vannak azok a VI. osztályos tankönyvek, amelyeket tavaly nyáron a tantestület úgy tett társadalmi munkával használhatóvá, hogy a Jugoszláviáról szóló részeket kivágta. Ezzel nevetségessé tesszük magunkat a gyermekek előtt. Ezeket a könyveket egy évig használtuk, mostanra már gondoskodni kellett volna arról, hogy ne kerüljenek forgalomba, pedig sajnós, most is használják őket. Ez vonatkozik a humán tárgyú tankönyveinkre. Ezek rengeteg politikai hibával rendelkeznek, a reáltárgyak tankönyvei pedig túlságosan tudományosak. A természetrajzot megutáltatjuk a gyermekekkel, mert tele van a könyv növényrendszertannal, állatrendszertannal, a gyermekek az év háromnegyed részében a bogarakról tanulnak, mert – mint a biológia tanárunk felvilágosított – jelenleg abból van a legtöbb élő állatfajta. Nincsenek egyáltalán tekintettel arra, hogy a rendszertanon kívül vannak a gyermekeknek más igényeik is. Elhiszem, hogy igaz az a tétel, hogy a négyzet egy olyan téglalap, amelynek mind a négy oldala egyforma, de tessék 14 éves gyermekekkel megértetni, hogy a négyzet téglalap, ez meglehetősen nehéz munka.

Évek óta mondjuk mindezeket és kérünk segítséget. Most is csak azt tudjuk mondani, hogy lehetetlen feladatok elé állítanak bennünket is és a gyermekeket is. Jegyzeteből kénytelenek a gyermekek tanulni, pedig a gyerekek nem tudnak jegyzetelni. A 12–14 éves gyermekek író készsége még nem olyan, hogy vázlatot lehetne velük csináltatni, a vázlatból tanulni nem tudnak. Gondolják meg ezt abból a szempontból is, hogy én belterületi iskolában tanítok a fővárosban, de aki a sok száz vidéki osztatlan iskolákban tanít, hogyan tudja venni magának a fáradságot, hogy ezeket a tankönyveket kikorrigálja. Én esetleg meg tudom csinálni, hogy mást tanítok, mint a könyvben van, de a vidékiek képtelenek, és ezek a tankönyvek ártanak és rombolnak hosszú évek óta. Itt szeretném még egyszer kérni, hogy legalább a jövő évre kapjunk könyveket, még akkor is, ha csak arra a másfél vagy két évre is, míg a szocialista tanterv elkészül. Ezekből ugyanis nem tudunk tanítani.

KÁLMÁN ANDRÁS

A magyar cigányok problémája

Társadalmi Szemle, 1. évf. (1946) 8–9. sz. 656–658.

Kálmán András, orvos, közegészségügyi szakember. 1945-ben tért haza emigrációból. 1945 júniusától az Országos Közegészségügyi Intézetben dolgozott adjunktusként. 1947 áprilisától a Népjóléti Minisztériumba került osztálytanácsosi beosztásban. Főként a Népegészségügy, a Társadalmi Szemle, az Új szántás című folyóiratokban publikált.

A magyar cigányok problémája című írásában amellet foglalt állást, hogy a cigánykérdés nem kulturális jellegű, hanem társadalmi probléma. Álláspontja szerint a cigányság nagy része a városi munkás rétegekbe lenne integrálható, míg a kisebb, magyarul nem beszélő csoportjaikat a többi nemzetiséghez hasonló módon lehetne kezelni.

Ma a cigányság három ország területén található nagyobb számban: Romániában, Törökországban és Magyarországon. A kisebb létszámú németországi, lengyelországi és csehszlovákiai cigányokat a németek deportálták és gázkamrákban pusztították el, nemcsak azért, mert faji örületük a cigányokat is alsórendű fajnak minősítette. Hanem azért is, mert a cigányok legyőzhetetlen ösztönös szabadságvágya gyűlöletes volt számukra. A magyarországi cigányok közül is többeket Auschwitzba vittek, a többieket a felszabadulás mentette meg. Az 1941-es év végén a megnagyobbodott Magyarországon az egészségügyi hatóságok, a nagyvárosi és a vándorcigányokat nem számítva, 208 240 cigányt mutattak ki. A Felvidéken és Erdélyben különösen nagyszámú cigány él, így a mai Magyarországon csak kb. feleannyi cigánnyal kell számolnunk. Észak-Tiszántúl és az északi dombvidéken a lakosság 3–7%-át teszik ki, a Duna–Tisza közén és Dunántúl sokkal kevésbé találhatók.

Ha a „cigányproblémáról” beszélünk, világos, hogy nem a cigányfajúak vagy cigányanyanyelvűek problémáját értjük. Noha a magyarországi cigányság valószínűleg tisztább fajú, mint a magyarság, a magyar zsidóság vagy az országban élő bármely nemzetiség, jelentős részük mégis teljesen asszimilálódott. Az asszimilált elemek állandó foglalkozásúak, többnyire városban lakó munkások, kisiparosok vagy kereskedők. Az asszimilálódás felé haladnak azok a városi zenészek, meg falusi iparosok, vándorkereskedők és mezőgazdasági munkások is, akik sem lakhelyileg, sem életmódjukban nem különböznek már lényegesen a lakosság zömétől.

Problémát csak azok a cigányok jelentenek, akik a falun önálló egységbe tömörülve alkalmi keresetből, rendszeres munka nélkül tartják fenn magukat. Egy részük gyakran változtatja lakhelyét: „vándorcigány”. A mély választóárok, mely a cigánysort elkülöníti a falutól, nem fajokat választ el: a magyarság felé eső parton ott vannak a befogadott jobb módú cigánycsaládok, a túlsó oldalon pedig minden faluban néhány társadalmilag a cigányokhoz hasonult magyar család is található. A cigány negyedben számos magyar ösre valló arccal találkozunk, különösen a Felvidéken, ahol sok a vegyes házasság.

Felesleges vitába szállni azzal a közvéleményünkben még igen elterjedt reakciósfelfogással, hogy a cigányokkal való nehézségeket a cigányak veleszületett rossz faji tulajdonságai („hajlam a munkakerülésre, a bűnözésre, stb.”) okozzák, mert a tárgyi-lagos szemlélő előtt kétségtelen, hogy a nem asszimilált cigányság problémája nemzetiségi kérdés. Olyan rétegről van ugyanis szó, amely gazdaságilag, társadalmilag és részben nyelvében önálló csoportot alkot.

A cigányság nemzetiségi kérdése azonban lényegesen bonyolultabb az ország többi nemzetiségének helyzeténél. Ennek oka az, hogy a szóban forgó nem asszimilált cigányság nagyrészt a lumpenproletáriátushoz tartozik. A magyar demokrácia eddig

a cigányságnak nem sokat tudott nyújtani. Igaz, hogy megmentette őket attól a halálos ítélettől, amelyet Hitler rájuk is kiszabott. Igaz, hogy ma már az úri Magyarország ideológiája, amely szerint a cigány félúton áll a kutya és az ember között ég élete is annak megfelelően értékelendő, megszűnt. Ritkábbak lettek a legkirívóbb cigányellenes igazságtalanságok is. De nemzetiségi jogait még nem kapta meg a magyar cigányság és az út sincs még kirajzolva, amelyen a dolgozók társadalmába jut.

A cigányság gazdasági helyzete az utolsó évben különösen kedvezőtlen volt. A városi lumpenproletáriátus a nagyburzsoáziának függvénye, a falusi a nagybirtokos rendszer légköréhez van kötve. A magyar nagybirtokos réteg likvidálásával megszűntek a koldusok, szolgák, vadhajtók alkalmi, nyomorúságos keresetlehetőségei. A mai parasztság pedig nemcsak eltartani nem tudja a cigányokat, hanem többnyire ellenségesen viselkedik velük szemben, dologkerülőnek, mihasznának tekinti ezt a réteget, amely 99 százalékban közellátásra szorul. A kitaszítottságot még fokozza a cigányság mély kulturális szintje. Bár az iskolakötelezettség elvben rájuk is vonatkozik, a 6 elemi osztályon alig jut túl cigánygyerek, mert ruha- és cipőhiány miatt télen nem járhat iskolába.

A cigányprobléma a múltban csak részleteiben vetődött fel, minit rendészeti, iskolázási vagy járványügyi kérdés- Kétségkívül súlyos jelenségekre lehetett rámutatni. 1925–1937 között 100 000 felnőtt cigány közül évente 4000–11 000 volt a különböző bűncselekmények miatt elítéltek száma, mialatt a magyarság közt ez a szám 600–800 közt váltakozott. A kiütéses tifusz terjesztői az országban főképp a cigányok voltak. De az uralkodó rétegek nem engedték feltárni a probléma szociális gyökereit. A kérdés megoldására egy eszközt ismertek: a csendőrszuronyt. A cigányokkal a cigánybírók keresztül érintkeztek (és érintkeznek ma is), akit felelőssé tettek a rendért, a tan-, levente- és katonakötelesekért, valamint az adatszolgáltatásért. Az elmúlt háború alatt a legtöbb járásban egy régi rendelet alapján helyhez kötötték a cigányokat, közmunkákat hajtottak velük végre vagy mezőgazdasági munkákat a nagybirtokokon. A munkáért járó csekély ellenszolgáltatás közvetlenül a községek. „cigánykasszájába” került. A végleges megoldás ügyében azonban a magyar közigazgatás és közegészségügy illetékesei körében két tábor alakult: egyesek Endre Lászlóval az élükön a sterilizáció, mások a deportálás pártján állottak. A távolabbi múltban történt ugyan egy-két romantikus-humanista kísérlet a cigányság „letelepítésére”. Valamilyen mecénás földet és házat adományozott egy cigánycsoportnak. A cigányok azonban nem művelték meg a földet, hamarosan otthagyták tulajdonukat és visszatértek anarchikus életformájukhoz.

A magyar demokrácia bele kell, hogy vágja fejszéjét a cigánykérdés kemény fájába. Világos, hogy nem fogunk a cigány faji tulajdonságokról, „veleszületett antiszociális voltokról” s koncentrációs táborokról beszélni. De ugyanolyan káros volna idealizálni a problémát és megfélemedezni arról, hogy jórészt olyan emberekről van szó, akik gyermekkoruk óta azt látták maguk körül, hogyan kell rendszeres munka nélkül megélni, akikben az osztályöntudat helyett a törzsöntudat él, akik ellenségesen állnak szemben a szervezett társadalom legtöbb megnyilvánulásával és a szabadságot anarchikusan értelmezik. Annak a néhány jóindulatú kísérletnek, amely a múltban a kérdés megoldására

történt, mindnek eredendő hibája volt, hogy a cigányokból parasztokat akart csinálni. A demokratikus földreform alkalmával cigányok úgyszólván sehol sem jelentkeztek, mint (földigénylők, holott kaphattak volna birtokot. A múltban is vonzotta a falusi cigányságot a kisipar (szeg-, fűrő- és patkókovácsolás, kosárfonás, kemence!-, padlástapasztás, üstfoltozás, teknővájás, stb.). Ma már a nem-asszimilált cigányság legjobbjai határozottan a városokban látják a kiutat. A központi irányításnak, elsősorban a szakszervezeteknek fokozatos kiválasztás és áttelepítés útján elő kellene segíteniük a cigányság legmegfelelőbb rétegeinek bekapcsolódását a nagyipari munkába. Ilyen módon kifejlődne egy szervezett réteg, amely az egész cigányságot vezetően befolyásolná.

A gazdasági talpra állítást ki kell, hogy egészítse a cigányság nemzetiségi jogainak megadása. Cigányanyanyelvűnek Magyarországon 1930-ban csak 8000 lakos vallotta magát, a valóságban azonban, mint említettük, a cigány nemzetiségűek száma 80–120 ezerre becsülhető. A szlovákok melleit ez tehát az ország számbelileg legjelentősebb nemzetisége. Még sincs egyetlen cigánynyelvű iskolánk sem. Ugyanakkor, amikor a Szovjetunióban a körülbelül feleannyi főt számláló cigány nemzetiségnek kifejlett kulturális intézményei és irodalma van. Kétségtelen, hogy a cigányság zömének öntudatlan-anarchista beállítottsága nagy nehézségeket fog gördíteni emancipálásuk elé. Különösen jellemző az, hogy jogaik kiharcolására, sorsuk rendezésére saját kebelükből még nem indult mozgalom. Felismerték ugyan, hogy az elnyomottak jogaiért, a társadalmi igazságtalanságok leküzdése érdekében legkövetkezetesebben a kommunisták állnak ki és a nemzetgyűlési választásokon túlnyomórészt a kommunista párt mögé sorakoztak, de önálló politikai életre a cigányság még nem ébredt. A falusi kommunista pártszervezetek nem tehetik magukat minden meggondolás nélkül túl azokon a megrögzött előítéleteken, amelyek a magyar parasztságban élnek és a törekvésük sok esetben csak az lehet, hogy külön csoportokban tegyék lehetővé a cigányság politikai fejlődését.

A cigányok emancipálására irányuló munkának lényeges része lesz a felvilágosító munka a sajtóban és az iskolában, mely meg kell, hogy szüntesse a magyar köztudatban élő íratlan törvényeket és előítéleteket. Már a kérdés felvetésekor meg kell azonban jelezni a kérdés megoldásának mozgató rugóját, azt, hogy a nem-asszimilált cigányság dolgozó réteggé Magyarországon elsősorban a városi iparba való bekapcsolódás útján lesz.

Az egyházi iskolák államosításáról szóló törvény parlamenti vitája (1948. évi június hó 16.)

Országgyűlési Napló, 1947–1951. IV. köt. 73. ülés. 448–480.

Az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt az 1947 márciusában közoktatásügyi miniszterre kinevezett Ortutay Gyula terjesztette be. A törvényt az Országgyűlés sürgősséggel tárgyalta 1948. június 16-án fogadta el az 1948. évi 33. törvénycikket. A törvény az egyházak háttérbe szorítását célzó kommunista stratégia része volt. A

folyamat már az egyházi birtokok felosztásával elkezdődött, s mivel az egyházi iskolák ennek javadalmaiból működtek, fenntartásuk már 1945-től kérdésessé vált. 1946-ban a támadás az iskolán kívüli nevelő szervezeteket vette célba: feloszlatták a nem hitbuzgalmi tevékenységet folytató katolikus egyesületeket, paraszt és munkásszervezeteket, többek között a Magyar Cserkészszövetséget és a KALOT-ot is. Az egyházi iskolák államosítása után hamarosan betiltják a szerzetesrendeket és elkezdődnek a koncepciósperek az egyházak vezetői ellen.

A Demokrata Néppárt teljes mellszélességgel sorakozott fel az egyházi iskolák államosításával szemben. Forrásunkban az állam és a DNP érvei állnak egymás mellett.

BOGNÁR JÓZSEF (kg) előadó: T. Országgyűlés! (Halljuk! Halljuk!) A magyar demokrácia az elmúlt három esztendő alatt a politikai, gazdasági és társadalmi élet területén számos, egymással összefüggő reformot hozott, olyan reformokat, amelyek a politikai hatalom eloszlását, a tulajdoni viszonyokat és gazdasági életünk egész struktúráját alapjában meg változtatták. Ezeknek a szerves és átgondolt reformoknak köszönhető az, hogy Magyarország, amely még 1944-ben is Európában egyedülállóan korszerűtlen, sajátos keverékű feudálkapitalista berendezkedésben élt, ma már politikai rendszerénél fogva a társadalmi fejlődést és a széles tömegek felemelését szolgáló népi demokráciák táborába tartozik. Az az út, amelyet ez alatt az idő alatt megjártunk, természetesen egyik területen sem volt könnyű, hiszen egyszerre kellett számolnunk a befolyásukat vesztett társadalmi osztályok legális és illegális tevékenységével, de kellett számolnunk a múlt társadalmi és kulturális rendszerek eredményeképpen népünk bizonyos rétegeiben visszamaradt elmaradottsággal is. Többször kifejezést adtunk annak a meggyőződésünknek, hogy ezek a reformok, amelyeket hoztunk, csak akkor válnak teljes értékűekké, ha a három év fejlődésének tempója mögött lemaradt magyar közoktatás, közművelődés területén is új utakat tudunk törni. [...] A ma tárgyalásra kerülő és a nem állami iskolák fenntartásának az állam által valói átvételéről szóló törvényjavaslat célja éppen az, hogy pótolva az elmúlt idők mulasztásait, új utakon tudjuk elindítani a magyar közművelődés és köznevelés annyira fontos ügyét. Kétségtelen, hogy ennek a törvényjavaslatnak híre az elmúlt hetekben mély hullámokat vetett a magyar közvéleményben éppen úgy, mint annak idején, mondjuk, az egyházpolitikai törvényjavaslat a polgári háziasságról, amelynek tárgyalása öt esztendőn keresztül tartott, és amelybe három kormánynak a pozíciója rendült bele. [...]

Sokan felvetik azonban azt a kérdést is, hogy az iskolák államosítása magában véve még nem olyan nagy dolog, ők inkább a tankönyvek és az iskola szellemétől félnek. Attól félnek, hogy az iskola olyan gondolkodásmódra fogja nevelni a gyermekeket, amely ellentétes a felnőttekével, szembeállítja az apát a fiúval és eltérést jelent a magyar történelem hagyományaitól, amelynek útján a szülők járnak kívánnak és eltérést jelent a hitnek attól a formáitól és felfogásától, amelyhez ők ragaszkodnak. Mi természetesen nem akarjuk szembeállítani az apát a fiúval, a nemzeti hagyományokat a haladással, a hitet a demokráciával, és nem akarunk olyan ismereteket adni az iskolán belül, amely ilyen szembeállításra alkalmas lenne. Viszont világosan és

félreérthetetlenül megmondjuk, nem akarjuk, hogy a mi iskolai könyveinknek a jövőben az legyen a tendenciájuk, hogy a magyar alapjában véve konzervatív nép, tiszteli urait, parasztsága a szó nemes értelmében vett arisztokratikus hajlamokat mutat, nem volt sohasem lázadó, és mint keleti nép mindig szerette a pompát és a társadalmi tekin-
télyeket. Nem! Mi olyan iskolakönyveket és olyan tanítási szellemet kívánunk, amely a magyarságnak legtisztább, legnemzetibb, tehát legforradalmibb hagyományaira épít, és amelyben nem sikkasztódnak el valami vizenyős felfogás altató mákonyában a ma-
gyar történelem legtisztább hagyományai. Olyan történelmet akarunk, amelyben nem-
csak királyokról, hercegekről, grófokról, bárókról, szóval a történelmi osztályokról
lehet hallani, hanem arról is, hogyan élt az elmúlt évszázadok során a magyar nép,
(Úgy van! A dolgozók pártján.) a magyar parasztság, hogyan fejlődtek munkaeszkö-
zei, hogyan fejlesztette földművelését, milyen viszonyban állt földesuraival, papjaival
vagy egyéb hatalmasságokkal, milyen terhek nyomták a vállát a német rablók és török
martialócok tevékenységén túl, és hogyan ébredt fel benne a társadalmi és gazdasági
elnyomottság érzése, és hogyan indult meg legjobbjában, a Budai Nagy Antalokban
és Dózsa Györgyökben a vágy egy jobb élet felé. (Élénk és hosszantartó taps a kor-
mánypártokon.) Azt akarjuk, hogy ezekről a történelem ne úgy emlékezzék meg, mint
lázadókról, akik a társadalom természetes rendje ellen botor akciókat szöttek, hanem
mint olyan emberekről, akik valahol mélyen a szociális feszítő erők hatása alatt egy új
és jobb kort akartak teremteni. [...]

Barankovics István, a kisebbségi vélemény előadója: Tisztelt Országgyűlés! Tuda-
tában vagyok annak, hogy a szó és az érv olyan hatalmával nem rendelkezem, amely a
koalíciós pártok előzetes elhatározásait módosíthatná és a törvényjavaslat sorsán vál-
toztathatna. Mégis egy politikai és egy lelkiismereti okom van arra, hogy kisebbségi
véleményünk szellemében a javaslat ellen érveinket kifejtsem.

A politikai ok abban áll, hogy a mi pártunk a választásokon alapvetően a termé-
szetjogi politikai szemlélet mellett és kifejezetten az egyház általános iskolajogának
politikai védelme mellett kötötte le magát. Számunkra tehát főbenjáró egzisztenciális,
politikai kérdés e törvényjavaslattal kapcsolatos magatartásunk kifejtése. Emellett a
kérdést a mi oldalunkról tüzetesebben is be akarom mutatni, mert az a véleményem,
hogy minden tárgyalás ésszerű előfeltétele az ellentétes elvi álláspontok kölcsönös
ismerete és ezért talán fejtegetéseim hasznosak lehetnek, ha nem a jelenben, akkor
talán a jövőben.

A lelkiismereti ok pedig abban áll, hogy minket lelkiismereti, hitbeli parancs is
kötelez szólni ama lényeges jogunkról, az igazunkról, amelyet ez a törvényjavaslat
kétségsébe von.

Tisztelt Országgyűlés! Ez a törvényjavaslat egy ezeresztendő nevelési és okta-
tási jogot kíván hatálytalanítani, amikor a nemzet köznevelésének és közművelődé-
sének egy olyan tényezőjét akarja a jövő alakításából az iskolák terén kikapcsolni,
amely évszázadokon át csaknem kizárólagos működési körben nevelte népünket eu-
rópai kultúrnemzetté és mindmáig nemzeti kultúránkat a legegységesebben formáló
központi tényező maradt. A törvényjavaslat ugyanis arra törekszik, hogy a nevelés és

oktatás egész területén, az elvet erősítő kivételezés lehetőségének fenntartásával, az állami iskola monopóliumot vezesse be és az egyháztól elvegye az oktatási és nevelési intézményeket. [...]

E törvényjavaslat jelentőségét azonban megkettőzi az a körülmény, hogy nemcsak a hitvallásos iskolákat, tehát a szorosabb értelemben vett oktatási intézményeket, hanem a hitvallásos nevelő intézeteket is államosítja, mintegy ezzel is kifejezésre juttatván az államnak azt a szándékát, hogy a közösségek, a szülők és az egyház közvetlen befolyásának elhalványítása akaratával az ifjúságra rátegye a kezét. Ezért ez a törvényjavaslat a szülők természet jogába, az egyháznak erővel elvehető, de megsemmisíthetetlen és küldetésétől elválaszthatatlan tanítási és nevelési jogába ütközik, amikor a nevelés területén az állam javára sajátítja ki azt a jogot is, amely a szülőket és az egyházat illeti meg. Ezt az álláspontunkat fogom bizonyítani. [...]

A családnak természeti és ebből következőleg jogi elsőbbsége van a társadalommal szemben a nevelés terén. Mivel azonban a család a nevelést nem végezheti el a maga egészében, mert nem birtokolja az ehhez szükséges eszközök összességét, ezért a nevelés szükségképpen társadalmi feladat. A szülők nevelőjogát és kötelességét azonban a társadalom vagy az állam nem semmisítheti meg. Az állam a szülőktől e természetjoguk gyakorlásának hatalmát elveheti ugyan, de erre csupán ereje lehet a józan ésszel igazolható jogcíme nincsen. [...]

A hitvallásos iskolák államosítása azonban a tény erejével bizonyítja, hogy az egyházat a hittanóra kivételével nem akarják látni a nevelésben (felkiáltások a dolgozók pártján: ez igaz!), legfeljebb kivételként. Ha viszont egy olyan állam iskoláiban, amelyben állami iskola monopólium van, nem a keresztény világnézet határozza meg az oktatás és a nevelés egész szellemét, akkor az állam és a keresztény szülők természetjogának, a lelkiismereti, a tanítási és a tanulási szabadságának legsúlyosabb sérelmével egyfelől megfosztja keresztény világnézetű szülőket attól, hogy a gyermekeik vallásos szellemi oktatásáról és neveléséről a nevelés egész területén gondoskodhasanak, másfelől a keresztény világnézetű szülők esetleg arra kényszerülhetnek, hogy a világnézetükkel össze nem férő hatásuknak tegyék ki gyermekeiket. [...]

De Tisztelt Országgyűlés! Az állam joga sem mond ellent, hanem kiegészíti az egyház és a család jogát bárminő az államforma, és bárminő a kormányforma. Az államnak joga a neveléshez az állam céljából származik. Az állam célja: a közjó megvalósítása által az emberi személyek tökéletesedését igazságos intézkedésekkel szolgálni. Ebből következik, hogy a nevelés terén az államnak első joga és első kötelessége a szülők nevelési természetjogának védelme és biztosítása. [...] Mi tehát az állam iskola állításai és felügyeleti jogát nem vonjuk kétségbe, egyetlen világiakat oktató iskola vagy világiakat nevelőintézet fölött sem. Az állam azonban iskola állítási és iskola felügyeleti jogával nem ronthatja le sem az egyház, sem a szülő nevelési jogát, vagyis a nevelés területén világnézetek érvényesíthetési jogát nem hiúsíthatja meg. [...]

A világnézetileg vegyes társadalomban, ahol fennáll az a kísértés, hogy egy világnézetileg kisebbségi vagy többségi csoport az állam iskolapolitikájának egész irányítását magának sajátítja ki, közel fekszik az a veszély is, hogy az állami iskola monopólium

és a hivatalos iskolák államosítása a keresztény világnézetet elüti ettől a lehetőségtől, hogy szempontjai nevelésében a nevelés egészében érvényesüljenek. Az állami iskola monopólium tehát a totalizmus veszélyét rejti magában, az oktatásban és nevelésben. Őszintén meg kell mondanunk, hogy nekünk ezzel a törvényjavaslattal szemben különösképpen megnöveli aggodalmunkat és súlyos lelkiismereti parancsunkká teszi az elutasító magatartást az a félelmünk, amelyet eddig senki el nem oszlatott, hogy Magyarországon – jöllehet az ország lakosságának nagyobbik többsége keresztény nevelést akar – az állami iskola monopólium bevezetése, és főleg a hivatalos iskolák és nevelőintézetek államosítása azzal fenyeget, hogy az oktatás és nevelés vezető elvei közül a keresztény világnézet szempontjait kiküszöbölik vagyis másodsorba szorítják. (Elnök: Barankovics képviselő urat rendre utasítom.) [...]

Tisztelt Országgyűlés! Legyen szabad néhány szót szólnom a javaslat politikai vonatkozásáról is, a háború utáni magyar közhatalom, néhány esztendő leforgása alatt olyan jogszabályokat alkotott, amelyek következtében az állampolgárok közjogi és magánjogi viszonyai gyökeresen megváltoztak. A forradalmi jellegű átalakulás eddigi szakaszában a változások elsősorban gazdasági, társadalmi és politikai viszonyainkat érintették, de az operáló kés az állampolgárok szellemi és erkölcsi egzisztenciájának központi idegébe közvetlenül nem vágott bele. S talán ebben rejlik annak oka, hogy a lobbanékony magyar természet ezekre a változásokra sem pro, sem kontra nem reagált hevesebben. A magyar nép örök dicsőségre válik, hogy még a földosztás is lezajlott ama véres jelenségek nélkül, amelyek hasonló forradalmi cselekedeteket a történelemben általában kísérni szokták.

Amíg gazdasági, társadalmi vagy politikai érdekek forognak kockán az emberek általában csak gazdasági, politikai vagy társadalmi egzisztenciájuk nyomatékával szoktak küzdelemben részt venni. A most előttünk fekvő javaslat azonban a forradalmi átalakulás folyamatában fordulópontot jelent, mert mind ez ideig egyetlen változás sem érintette olyan közvetlenül és lényegesen az állampolgárok világnézeti meggyőződését, sőt valóságos hitükben, gyökerező felfogását, mint a hitvallásos iskolák és nevelőintézetek államosítása. Aki nem ejtette ki emlékezetéből azt a történelmi tanítást, hogy a szellemi és erkölcsi áramlatok pozitív és olykor döntő politikai erővel rendelkeznek, annak tudományos pontossággal előre kellett látnia, hogy az egyház és az állam viszonyába vágó kérdéseknek az egyház jogát sértő döntése - aminő a hitvallásos iskolák és nevelőintézetek államosítása - a legszélesebb nép lelkének mélységeiből fog viharokat felkavarni. [...]

Tisztelt Országgyűlés! Minthogy az időből kifogytam egy pár mondattal befejezem. A legsekélyebb erkölcsi ingadozás nélkül merem állítani, hogy ez a törvényjavaslat az országgyűlés többségének helyeslését el is nyeri a magyar nép igen nagy többségének értelmi, akaratú és érzelmi egyetértését soha nem fogja elnyerni. És akik ezt a törvényjavaslatot megszavazzák ezeknek is tudniuk kell, hogy ennek a javaslatnak törvényerőre emelésével politikai győzelmet már nem arathatnak. A javaslatot nem fogadom el.

ORTUTAY GYULA miniszter hozzászólása: Nem vallási kérdési ez, t. Ház. hanem művelődéspolitikai kérdésünk, és akik e kérdésből vallási kérdést koholnak, valójában

politikai támadást akarnak intézni a magyar demokrácia, a magyar köztársaság ellen. Ezt az álláspontot el kell utasítanunk. Aki a magyar közműveltség felemelésének a kérdését – hiszen ki fog derülni, hogy erről és csak erről van szó – arra használja fel, hogy a demokrácia ellen támadást intézzen, és aki úgy tesz mintha a templomok bezárásáról, a vallásnak törvényekben kifejezett megszüntetéséről – vagy ahogy a suttagó propaganda állítja – gyermekeinknek Szibériába való száműzetéséről, az emberi jogok tiprásáról lenne szó (Zaj és ellentmondások a néppárt soraiban. Egy hang a dolgozók pártja oldaláról: Kint terjesztik, itt tagadják!) Most egyszerre nem hiszik el képviselő társaim, hogy ilyen propaganda van, de amikor országszerte hallatszák, nem cáfolják meg! (Taps a kormánypártok soraiban.) Aki ezt a propagandát folytatja, az elárulja; hogy a magyar nép és elsősorban a szegény parasztság művelődésbeli felemelkedésének, tehát ezzel együtt politikai öntudatosulásának ellensége. (Úgy van! – a dolgozók pártján.)

A magyar közvélemény tehát ne engedje megtevesztetni magát: iskolaügyről, népünk szellemi felemelkedéséről, politikai tudatosodásáról van szó, nem pedig a vallás – bármelyik vallás – ügyéről! Egyben – erre is rá kell mutatnom, hiszen ez az eddigiekben is benne volt – politikai kérdésről is van itt szó, ahogy erre Erdei Ferenc igen t. képviselőtársam részben rá is mutatott. Azt akarjuk, hogy a magyar köztársaság az ifjú szívűekben is fundáltassék; sziklaszilárdan, megingathatatlanul fundáltassék. Már pedig — és ez nem lehet titok az igen t. Ház előtt, és e tekintetben majd a tankönyvekről szólva, a felekezeti iskolai tankönyvekből vett konkrét adatokkal: fogom bizonyítani állításomat — a magyar demokrácia nem tűrheti tovább a felekezeti iskolákban folyó demokráciaellenes izgatást. (BARANKOVICS István (dn): Ki engedélyezi a felekezeti iskolák könyveit? A kultuszminiszter engedélyezi!) Nem tűrheti ezt tovább gyermekeink jövője, gyermekeink lelki nyugalma, politikai képzettsége érdekében és ezzel a magyar demokrácia jövője érdekében sem, aminthogy azt sem tűrhetjük, hogy akár látszatszövetségek — ha látszatszövetségek! — akár pedig tényleges szövetségek formájában politikai szervezkedés kezdődjék meg a katolikus felekezeti iskolákon keresztül az úgynevezett Katolikus Szülők Szövetségében. [...]

Szeretnék még néhány szót szólni — bár a törvény szövege világos és félreérthetetlen — a törvény intencióiról. Azért kell erről szólnom, mert Barankovics igen t. képviselőtársam és mások is kétségbe vonták e törvény alapján annak igazi, valódi lehetőségét, hogy a felekezeti iskolázás megmaradjon. Elsősorban az 1. és 3. §-ok (2) bekezdései implicite a kivételezés statuálásával biztosítják a felekezetek iskolaállítási jogát. E paragrafusokban a felekezetek iskolaállítási joga implicite van benne, de explicite, expressis verbis benne van az 5. §-ban, amely azt mondja, hogy az iskolaállítás lehetőségét a vallás- és közoktatásügyi miniszter vagy a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel együtt a társmiszterek előterjesztésére a kormánynak lehetősége van megadni. Az egyházak által féltett alapjogokat tehát elvileg ez a törvény nem érinti, elmentésben az annakidején meghozott francia törvénnyel, amely hallani sem akart erről. Mi ellenben ennek biztosítását bevesszük, és meggyőződésünk, hogy a demokráciának és az egyházaknak egymáshoz való viszonyán múlik, hogy ez a jogértelmezés milyen gyakorlatot fog nyerni majd a jövőben. [...]

Magyarországon az álláspont ma teljesen megmerevedett. Annyira megmerevedett, hogy hétről-hétre egymásután olvastak fel pásztorleveleket a magyar katolikus templomok mindegyikében. Nincs természetesen sem okom, sem jogom-arra, hogy ezt a ténykedést bíráljam, nem is kívánom bírálni, ez nem is volna illendő részemről (SUPKA Géza (pd): A magyar kormánynak mindig joga van beleszólni a pásztorlevelek kérdésébe! Közbekiáltások a néppárton: Dehogyan van!)

Ratkó Anna népjóléti miniszter felszólalása a tárca 1951-es költségvetéséről szóló vitában

Országgyűlési Napló, 1949. II. köt. (1950. május 8. – 1953. március 18.) 145–150.

A Magyar Dolgozók Pártja 1948-as programja deklarálta, hogy a „népi demokrácia minden tette szociálpolitika”. Ennek az erősen ideologikus felfogásnak a jegyében szüntették meg az 50-es években a Népjóléti Minisztériumot és számolták fel a szociálpolitikai szakszolgálatokat. Ratkó Anna (1903–1981) szövönöként és szakszervezeti vezetőként – a „kommunista nőpolitika diadalaként” – került a Népjóléti, később az annak helyébe lépő Egészségügyi Minisztérium élére, mint az ország első női minisztere. Kiválasztásának szempontjai nélkülözték a szakmaiságot, viszont Rákosi politikailag megbízhatónak tartotta. Minisztersége idején indul meg az addig komolyabb személycseréktől nem sújtott egészségügyi intézmények vezetőinek megbízható munkáskáderekre történő lecserélése. Ratkó ideológiai megfontolásokból vetette el a politikailag megbízhatatlannak tartott nevelőszülőktől a szovjet katonák erőszakoskodása nyomán fogant árvákat és helyezte el őket rosszul ellátott állami nevelőintézetekbe.

T. Országgyűlés! Az 1950. év folyamán a Népjóléti Minisztérium két nagy munkaterületén, az egészségügyi és a szociális gondozás területein a még bőven meglévő hiányosságok mellett számos eredményről számolhatunk be. A Népjóléti Minisztérium feladata az egészségvédelem, a betegellátás és dolgozóinknak a termelőmunkába való visszavezetése. De feladata a Népjóléti Minisztériumnak az is, hogy gondoskodik azokról, akiket a termelő munkába visszaállítani nem lehet, aggokról, öregekről, rokkantokról.

Szociálpolitikai feladatunk alakulására jellemző, hogy az életnívó emelkedésével fokozatosan mind jobban csökkent az egyéni segélyezés rendszere, és e helyett jelentősen fejlődött az állami, intézményes szociális gondozás. Új szociális otthonokat létesítettünk, régieket korszerűsítettünk. Budapesten és Dobán állami Vakok Intézete kezdi meg működését a vakok gondozásának intézményes kiterjesztése érdekében. Az 1950-es év döntő lépést jelentett szocialista egészségügyünk építésének útján. Közegészségügyi munkánk minden területén kimélyítettük azokat a gyökeres

átszervezéseket, amelyek az egészségügyi ellátást mindinkább dolgozó népünk érdekének szolgálatába állították. Egészségügyi dolgozóink gondolkozásában, munkájában fokozatosan mindinkább tudatossá válik, hogy a dolgozók általános ellenálló képességének erősítése a jó egészségvédelem. A gyógyítás korszerű biztosítása, a betegekkel való kapcsolat gyökeres megváltoztatása, dolgozóink munkaerejének fokozott védelme azok a feladatok, amelyeknek megvalósítása szocialista társadalmunk építésének nagy munkájából reánk vár. Tudatában vagyunk, hogy javuló közegészségügyi helyzetünk nemzetgazdaságunk általános eredményeire támaszkodik. Dolgozóink fokozatosan javuló életnívója az a biztos alap, amelyre szocialista közegészségügyünket eredményesen építhetjük. Tudatában vagyunk, hogy ötéves tervünk eddigi eredményének szervezője és irányítója, a Magyar Dolgozók Pártja, s annak bölcs, szeretett vezére, Rákosi elvtárs. (Viharos taps.) A Párt vezetése alatt munkáosztályunk, dolgozó parasztságunk és haladó értelmiségünk fokozódó lelkesedéssel és fegyelmességgel építi szocialista jövőnket. Eredményeink elérésében nagy segítség volt a Szovjetunió élenjáró közegészségügyének példája. A szovjet közegészségügy tapasztalatainak közvetlen átvételi lehetősége különösen nagy jelentőségű.

Dolgozóink közvetlen támogatása közegészségügyi feladataink teljesítésénél egyre inkább fokozódik. Dolgozó népünk egyre inkább megérti, hogy a közegészségügy nemcsak a kormány és az egészségügyi szervezet ügye, hanem minden egyes dolgozó ügye is. Egyre inkább megérti, hogy a jó egészségügyi intézmények hálózata és a megváltozóban levő egészségügyi munka dolgozó népünk megfelelő egészségügyi-kulturális felvilágosodása és aktivizálódása révén egészsülhet csak ki szocialista egészségügyé. Egészségügyi rendszerünk szocialista átépítésének alapvető feladatát, a magyar egészségügy egységének megteremtését az 1950. évben befejeztük. Ennek az egységesítésnek legnagyobb fejezete a társadalombiztosítás átszervezése volt. A Magyar Népköztársaság Alkotmányának 47. §-a szerint a Népköztársaság segíti a dolgozókat munkaképtelenségük esetén és ezt a segítséget széleskörű társadalombiztosítással valósítja meg. Annak érdekében, hogy ez a segítség minél közvetlenebbül és eredményesebben érvényesüljön, Népköztársaságunk Elnöki Tanácsának az állami társadalombiztosítás átszervezéséről szóló 1950. évi 36-os számú törvényerejű rendelete a társadalombiztosítás feladatát szakszervezeti feladattá nyilvánította.

A társadalombiztosításnak közvetlenül a dolgozók által történő irányítása és ellenőrzése fokozatosan leépíti az OTI régi bürokratikus rendszerét és sokkal eredményesebben fogja kiküszöbölni a táppénz körüli visszaéléseket. Az 1950. évben az egészségügyi feladatok végrehajtását a szervezeti egységesítés után decentralizáltuk a helyi tanácsok szervezetébe. A megyei, járási, városi és községi tanácsokon keresztül dolgozó népünk közvetlen ellenőrzése mellett szervezik és ellenőrzik egészségügyi ügyosztályaink a rájuk bízott terület egészségügyi munkáját. Ez a változás, amely a túlzottan centralizált minisztériumi vezetés helyett a feladatok legnagyobb részét levitte a tanácsokig, ma még fel sem mérhető mértékben javította meg közegészségügyi munkánk feltételeit. Az egységes szervezet megteremtése a másik alapvető biztosítéka közegészségügyünk szocialista átszervezésének.

Az állami gyermekvédelem területén gyökeres változást jelentett az 1950. év. Véglegesen felszámoltuk a családokhoz kihelyezett állami gondozottaknak kulákok által való kizsákmányolási lehetőségét. 1100 állami gondozottat ipari tanulóotthonokban, 750-et pedig népi kollégiumokban helyeztünk el. Ezzel minden 14 éves korhatárt elért gyermek számára biztosítottuk a végleges munkába állás lehetőségét. A múltban ezek az állami gondozottak a 15 éves korhatáron túl ismét az utcára kényszerültek. [...]

Járvány védelmi küzdelmünk munkájában is gyökeres fordulatot kívánunk megkezdni. Járvány elleni küzdelmünknek kétségtelenül vannak jelentős eredményei felszabadulásunk óta. Több fertőző megbetegedés, tífusz, paratífusz, dizentéria, diftéria előfordulási arányszámát lényegesen sikerült lecsökkenteni, a kiütéses tífuszt teljesen felszámolni. Ezen eredményeink ellenére azonban a skarlátjárvány tanulságából is megállapítható, hogy járványvédelmi küzdelmünk sok tekintetben javításra szorul. Sokkal szélesebben kell megszervezni ezt a küzdelmet, bele kell vonni valamennyi egészségügyi intézményünket és dolgozó lakosságunk teljes egészét. A szocialista járványvédelem megköveteli dolgozóink és egészségügyi intézményeink teljes egészének egységfrontját. Általános járványvédelmi rendszabályainknak pontos meghatározása és azoknak szigorú betartása befolyásolni fogják általában egészségügyi intézményeinkben ma még tapasztalható polgári lazaságot. Járvány védelmi szabályainknak tudatos betartása nagyban segíteni fogja egészségügyi dolgozóink szocialista munkafegyelmének kialakítását. Járványvédelmünk kiterjesztését, bővítését jelenti, hogy az 1951. év folyamán bevezetjük a tetanusz elleni tömeges védőoltást. Ezzel olyan betegségtől óvjuk meg dolgozóinkat, amelynek halálozási arányszáma rendkívül magas volt, 50 százalékon felüli. [...]

Az állami gyermekvédelem területén 1951-ben folytatjuk a kapitalista maradványok felszámolását. Az állami gondozásba vett gyermekek 3 éves korig egészségügyi gondozást igényelnek. Három éves koron túl pedig a gondozás nagyobb részét már nevelési feladattá válik. Kivételt képez a testi és szellemi fogyatékoságú gyermekek gondozása. Ezen az elvi alapon a gyermekgondozó intézmények profilírozása már folyamatban van. Ez az átszervezés megadja a lehetőségét annak, hogy az eddig átmeneti elhelyezést biztosító gyermekkórházakat teljes egészében átszervezhessük a gyermekek kórházi gyógykezelésére. [...] Az 1951. év egyik legfontosabb feladatának tartjuk ezért káderképzésünk egész vonalán olyan minőségi változást végrehajtani, mely biztosítani fogja számunkra nemcsak a következő év, hanem a további idők munkájának sikereit is. Költségvetésünk ezen a vonalon jelentős fejlesztést mutat. Orvosképzésünkben és középkádereink képzésében egyaránt érvényesülnie kell annak az új szellemnek, amelynek kialakítása már az 1950. év folyamán megkezdődött, és amely azt jelenti, hogy egészségügyi dolgozóink munkáját mindjobban áthatja dolgozó népünk egészségügyi védelmének magasztos érzése.

A Népjóléti Minisztérium 1951. évi költségvetése a magyar közegészségügy fejlődését csak egy részben mutatja be, mert a megyei ügyosztályokhoz decentralizált kórházak és egészségvédelmi intézmények 1951. évi költségvetése már a tanácsok költségvetésében jelentkezik. Ország vonatkozásban a magyar egészségügy és szociálpolitika

fejlesztésére, minőségi javítására összesen 1.557,600.000 forintot irányoztunk elő, ami a múlt évvel szemben több mint 200 milliós emelkedést mutat. Ebben az összegben benne van az állami és az államigazgatás helyi szerveinél dolgozók és nyugdíjasok társadalombiztosítási járulékaiknak és ugyanezen alkalmazottak táppénz szolgáltatásainak növekedése, végül az összes munkavállalók gyermekei után járó családi pótlékra előirányzott emelkedés összege. Az 1951. évi költségvetéssel biztosított közegészségügyi munka az említett szervezeti és minőségi változások keresztülvitelével a költségvetés összege által jellemzett fejlesztésnél lényegesen többet fog jelenteni.

Közegészségügyünk szocialista átalakításának forradalmi idejét jelentik ezek az évek, amikor a magánpraxisra épített közegészségügyi rendszert dolgozó népünk egészségét és termelésünk érdekeit hűen szolgáló szocialista egészségügyi rendszerre építjük át. (Nagy taps.)

Sárfi Rózsi és Non György felszólalása a kisdedóvról szóló törvényjavaslat vitájában (1953. március 18.)

Országgyűlési Napló, 1949. II. köt. (1950. május 8. – 1953. március 18.) 710–724.

Az 1950-es évekre a nettó reprodukció értéke annyira lecsökkent, hogy előre vetítette a népességfogyás veszélyeit. A kommunista társadalompolitika a rá jellemző diktatórikus tiltó és büntető eszközökkel reagált a helyzetre. 1953 márciusában voluntarista jellegű kormányhatározat szigorította az abortuszok feltételeit, ami lényegét tekintve az abortusztilalommal ért fel. Bevezették a gyermektelenségi adót, megszigorították az abortusztilalmat megszegők büntetési tételeit. „Az abortusz összeférhetetlen a népi demokráciával”- hirdette a pártpolitika. A szülészeti klinikák falán gyermekvállalásra buzdító feliratokat helyeztek el: „Asszonynak szülni kötelesség, leánynak szülni dicőség.” A születések számának alakulásába ez drasztikus beavatkozást jelentett. A korszakban megugrott az élve születések aránya, a következő ilyen kiugrása kb. 20 évvel később került sor, amikor is az úgynevezett. Ratkó-gyerekek – alapítottak családot. A születésszám növekedése azonban csak átmenetinek bizonyult. A tilalom eltörlése nyomán az 1960-as évek végére Magyarországon az abortuszok száma a világon a legmagasabbra nőtt. Forrásunk a kommunista népesedéspolitika ideológiai igazolását mutatja be.

SÁRFI RÓZSI: T. Országgyűlés! Kedves Elvtársak! A kisdedóvról szóló törvényjavaslatot a kulturális bizottság, letárgyalta és két módosítással elfogadta. Ez a törvényjavaslat is bizonyítéka annak, hogy a mi országunkban a legfőbb érték az ember. Népköztársaságunk Alkotmánya leszögezi, hogy a Magyar Népköztársaság különös gondot fordít a gyermekek fejlődésére és nevelésére, következetesen védelmezi érdekeiket. Népköztársaságunk Alkotmányának ezek a rendelkezései a gyermekvédelmi

intézetek és szervezetek széles hálózatának kiépítésével valósulnak meg a gyakorlatban. A felszabadulás óta ezen a téren elért eredményeinket világosan a múlt rendszerrel szemben való összehasonlítás mutatja meg. Milyen is volt a múlt rendszer úgynevezett gyermekvédelme? A „Magyar Szemle” 1935. decemberi száma közli. „Az ország legkülönbözőbb vidékein lefolytatott vizsgálatok azt mutatják, hogy a 30-as évek elején a gyermekek a magyar falvakban napi 800–1000 kalórián éltek a minimálisan szükséges 1600–2500 kalória helyett. Szeged környékén a városi gyermekek 88 százalékának, a tanyai gyermekek 98 százalékának az étrendjéből hiányzott a gyümölcs. A Pest környéken végzett kutatások mutatják, hogy a gyermekek 46 százaléka üres folyadékot vagy száraz kenyeret reggelizett.” Ilyen volt Horthy-Magyarországon a gyermekek egészségvédelme.

Minden társadalmi rendszer sajátosságát visszatükrözi az a tény, hogy milyen erősek, milyen szilárdak benne a családok. A kapitalista társadalmi rendszerben nincs és nem is lehet szó a gyermekek, a család védelméről. A maximális profitért folyó harc, a válságok, a nemzetgazdaság militarizálása szétzülleszt, szétrombolja a családot. A munkanélküliség nemcsak a felnőtt lakosságot sújtja, hanem döntően érinti a gyermekeket is. A tőkés országokban mindennapi jelenség a csavargó, kolduló gyermek, állandó a fiatal gyermekek fizikai munkában való foglalkoztatása, kizsákmányolása. Indiában, Angliában, de más kapitalista országokban is a könnyűiparban, főleg a textiliparban állandó olcsó munkaerő a 10–14 éves gyermek. A kapitalista rendszerre jellemző a fiatakorúak bűnözése, a népbetegségek, a züllés, a családok felbomlása. Már az iskola előtti korban belenevelik a gyermekekbe a tőkés társadalom örökösségének, az urak hatalma megdönthetlenségének hitét. Hasonló volt a helyzet nálunk is a felszabadulás előtt. Országunkban a kisdédóvás rendszerét az 1891. évi XV. törvénycikk vezette be. Jellemző, hogy a törvény életbelépése után csaknem 50 év múlva, 1938-ban az ország területén mindössze 1140 óvoda működött, amelyekből 248-at az egyházak és magánosok tartottak fenn. A nevelés osztályjellege az óvodában is megmutatkozott. A „népóvoda” nevelése a tőkés és földbirtokosok céljait szolgálta. Kifejlesztette a gyermekekben a félelemérzést, a büntudatot a felsőbb hatalmasságokkal szemben.

Hazánk felszabadulása után hatalmas feladatok álltak előttünk a gyermekvédelem területén. Fel kellett számolni a múlt rendszer bűnös politikáját és biztosítani kellett a gyermekek egészséges fejlődésének, védelmének feltételeit. A hároméves terv keretében államunk hatalmas összegeket fordított a gyermekvédelmi intézmények hálózatának megteremtésére. Ezen belül újjáépítettünk 1050 óvodát, 600 napközi otthont, 48 gyermekotthont és több mint 20 gyermeküdülőt létesítettünk. Döntő lépést jelentett óvodáink fejlődésében az óvodák 1948-ban történt államosítása. Ötéves tervtörvényünk kimondja, hogy a dolgozó nép, elsősorban a munkásosztály munkaképességének, családjának egészségvédelmét szolgáló intézmények fejlesztésére és létesítésre 1080 millió forintot kell beruházni, s ebből 173,5 milliót kell felhasználni az anya- és csecsemővédelem keretében szülőotthonokra, bölcsődékre, óvodákra. Óvodahálózatunk – fontosságának megfelelően – egyre nagyobb méretekben bővül, szélesedik. A

felszabadulás óta elért eredményeinket bizonyítja, hogy az 1938-as évhez viszonyítva óvodánk száma majdnem megkétszereződött. Ma 2072 óvoda nyitja ki kapuit minden reggel a beözönlő gyermekek előtt. [...]

Allamunk gondoskodása arra is kiterjed, hogy óvodáinkban szakképzett nevelőkkel biztosítsa a gyermekek megfelelő gondozását, nevelését. Az óvodában óvónőink céltudatos munkája nyomán már kisgyermekkorban megkezdődik a fiatal nemzedék szocialista nevelése, azoknak az alapvető jellemvonásoknak a kialakítása, amelyek a szocialista társadalom ifjúságát, a szocialista embert jellemzik; Szüleik, a család, lakóhelyük környezetének szépségei, építőmunkánk hősei, a sztahanovisták és más kiváló dolgozók megismertetésén keresztül fejlődik ki bennük a hazaszeregetet. A gyermekekben felébred a szeretet Rákosi elvtárs iránt és mélyen a szívébe zárják Sztálin elvtárs nevét. Az óvoda közösségében a játék és a foglalkozás közben a gyermekek felkészülnek első nagy feladatukra: az eredményes iskolai munkára. Természetesen még sok a hiányosság és megoldásra váró feladat az óvodák nevelésügyében is. Elmondhatjuk azonban, hogy az óvoda jó úton halad kettős céljának betöltése terén. Közoktatásunk legalsó fokaként valóban előkészíti az iskolát, másrészt lehetővé teszi, hogy minél több anya azzal a biztonsággal kapcsolódjék be a termelőmunkába, hogy gyermeke jó kezekben van. [...] Mi azt akarjuk, hogy minél több gyermek szülessen és nőjön fel egészségesen. Ezzel szemben a tőkés országokban újjáélesztették Malthus népbutító tanítását, aki el akarta terelni a dolgozó tömegek figyelmét arról, hogy nyomorukat a kizsákmányoló társadalmi rendszer okozza. Ennek az elméletnek a hirdetői a maximális profitért készülnek egy új világháborúra, viselnek gyilkos, háborút Koreában, Vietnamban, Malajföldön és szórnak pestis- és kolerabacilusokat békés dolgozókra, gyermekekre, nőkre, öregekre. [...]

A benyújtott törvényjavaslat célja: kialakítani az új típusú embert, aki elért eredményeinket továbbfejleszti, munkálkodik hazánk, népünk ragyogó jövőjének építésén, aktív harcosa lesz a nemzetköziség nagy eszméinek, az egész világ dolgozói szabadságának, építője lesz azoknak a nagy eszméknek, amelyeket az emberiség- halhatatlanjai, Marx, Engels, Lenin és Sztálin ránk hagytak örökségül. [...]

NON György: T. Országgyűlés! Kedves Elvtársak! A kisedővásról szóló törvényjavaslat – amelyről a t. Országgyűlés most határozni fog, újabb lépés a szocializmus alapelvei megvalósításának útján, újabb bizonyíték amellet, hogy népi demokráciánk magasabb rendű társadalmat épít. [...]

E század elején a kapitalizmus új szakasza, az imperializmus fokozta a dolgozók nyomorát, a viszonylagos túlnépesedést, a munkanélküliséget. Ezzel egyidejűleg a kispolgárság százezreit és a kisárutermelő parasztság millióit juttatta koldusbotra. Ilyen viszonyok között a kispolgárság és a parasztság körében elterjedt a születés-szabályozás, a magzatelhajtás gyakorlata és ezzel párhuzamosan könyvekben, újságokban, folyóiratokban feléledtek Malthus hamis tanításai. Ez a jelenség arra készítette Lenint, nagy tanítónkat, hogy 1913. április 16-án cikket írjon a Pravdában a neo-malthusianizmus ellen. A neo-malthusianizmus – mutatott rá Lenin – a kispolgárság menekülése a kapitalizmus okozta nyomorból és megaláztatásból.. A kispolgár

háaspár így gondolkozik: Mi már csak megleszünk valahogy, de Isten ments, hogy gyermekünk legyen. „Az öntudatos munkás – írta Lenin – végtelenül messze áll ettől a felfogástól. [...] A munkások gyermekeket szülnék, hogy azok még jobban, még hatalmasabb egységben, még öntudatosabban és még nálunk is határozottabban harcoljanak a kapitalista életviszonyok ellen. Az öntudatos munkások mindig a legkíméletlenebb harcot kell, hogy folytassák a magzatelhajtást hirdető reakciós és gyáva tanításai ellen. [...]

Népünk szeretett vezére, Rákosi Mátyás elvtárs az elmúlt év decemberében mondott beszédében az e téren bekövetkezett változásról a következőket mondta: „Az ezer főre jutó természetes szaporodás 1952-ben 47 százalékkal volt magasabb, mint 1938-ban, az ezer lakosra eső házasságkötések száma 20 százalékkal nagyobb, mint 1938-ban. A csecsemőhalandóság 1952-ben majdnem fele annak, mint 1938-ban volt.” De Rákosi elvtárs rámutatott arra is, hogy „a népszaporodás aránya messze elmarad a Szovjetunió vagy Lengyelország népszaporodásától, hogy ezen a téren nagy károkat okoz a lelkiismeretlen orvosok és szülésznők garázdálkodása, a magzatelhajtás elburjánzása. Rákosi elvtárs beszámolója azt a feladatot állította elénk, hogy fokozzuk a harcot a lelkiismeretlen orvosok és szülésznők garázdálkodása ellen. De ezzel egyidejűleg harcolni kell az „egyke” maradványai ellen, amelyek a kispolgárság és részben a parasztság körében még megvannak. Ezek a rétegek a Horthy-rendszerben és azelőtt az „egykével” és „egyesével” próbálták a maguk módján védekezni, menekülni a nyomorból, amelybe őket a tőkés rendszer kíméletlenül taszította. Ma a mi hazánkban mindenki szántára biztosítva van a munka és a munkával arányos részesedés a nemzeti jövedelemből. Nálunk a dolgozókat nem fenyegeti munkanélküliség. Az új agrotechnikai módszerek, a mezőgazdaság gépesítése lényegesen megnöveli a magyar föld hozamát. Termelőségünkben akad bőven munka és biztos megélhetés a dolgozó panasztok gyermekei számára. Megszűntek azok a gazdasági viszonyok, amelyeknek eredményeképpen divatba jött az „egyke” és az „egy se”. Meg kell szüntetni a születések korlátozásának gyakorlatát is, ami, mint a múlt egyik átkos maradványa, még mindig pusztít sorainkban.

WEIL EMIL

A népjóléti költségvetés

Magyar Orvosi Szemle, 2. évf. (1948) 8. sz. 149–151.

Dr. Weil Emil (1897–1954) orvos, radiológus, később egyetemi tanár. 1928-ban kapcsolódott be a munkásmozgalomba, a szocialista orvoscsoport egyik megalapítója. 1936-ban államellenes szervezkedés vádjával letartóztatták és 10 évre elítélték. 1945-ben történt szabadulását követően részt vett az Orvosszakszervezet létrehozásában, s

jelentős szerepet játszott a szocialista egészségügy ideológiájának és gyakorlatának kiépítésében, amit kiegészített orvostársadalmi és szakszervezeti szervező tevékenysége is. Az 1940-es évek végén országgyűlési képviselő, majd 1950 és 1953 között a Magyar Népköztársaság washingtoni követe. 1953-ban az egészségügyi szervezés egyetemi tanárává nevezték ki. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon. URL: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/w-7870D/weil-emil-78760/> (2019. 05. 09.)

Tisztelt Országgyűlés! A Magyar Kommunista Párt nevében örömmel üdvözlöm a Népjóléti Minisztérium költségvetését. Öröndetes, hogy a magyar demokrácia 1947–48-ben egészségügyi, szociálpolitikai célokra kétszer olyan nagy összeget szán, mint az előző évben. Abszolút értelemben véve a költségvetés végösszege – 233 millió forint, nem túlságosan nagy. Hatalmas feladatokat kell a Népjóléti Minisztériumnak ebben a költségvetési évben végrehajtani.

A lerombolt kórházak, egészségügyi intézmények újjáépítése még be sem fejeződött és máris pótolni kell azokat a hiányokat is, amelyeket a Horthy-rendszer hibás egészségügyi és szociális politikája okozott azáltal, hogy a nagybirtokosok és nagytőkések érdekeit képviselte. [...] Mint orvos és az Orvosszakszervezet egyik vezetője azt a harcot, amelyet a magyar orvostársadalom a felszabadulás óta folytat a nemzet egészségügyének érdekében.

Számomra a költségvetés nem rideg adatokból áll. Tudom, milyen féltő gonddal osztották el a Minisztériumban a rendelkezésre álló összeget. Tisztán látták, hogy emberek jóléte, egészsége és élete függhet attól, hogy egyes szociálpolitikai vagy egészségügyi célokra milyen összeget juttatnak. A hatósági és községi orvosok pedig teljes tudásukat és energiájukat vetették latba, hogy ezen összegek segítségével a nemzetnek minél többet használjanak. A magyar orvostársadalom tudása és áldozatkészsége megsokszorozta azon összegek hatását, amelyeket a magyar demokrácia egészségügyi és szociálpolitikai célokra fordítani képes.

A minisztérium központi adminisztrációjára fordított összeg alig változott, bár az adminisztráció munkája jelentősen megnövekedett. A hatósági orvosok: tisztiorvosok, községi és körorvosokra fordított kiadások már jelentékenyen nagyobbak, mint a múlt évben. Az általános egészségügy ellátására, – ahova a hatósági orvosok apparátusa tartozik, a költségvetés a múlt évi 8 millió helyett, 13 milliót fordít.

Talán nem is szükséges ezen a helyen felhívni a figyelmet a hatósági, községi és körorvosok fontosságára. Munkájuk néhány hónappal a háború befejezése után békebeli színvonalra emelkedett. Jórészt az ő odaadó munkájuknak köszönhetjük, hogy hazánk a járványok pusztításaitól mentes maradt. [...] A népi demokrácia orvospolitikájának célja, hogy az orvostudomány minden vívmányát a falu és város dolgozói számára hozzáférhetővé tegye. A községi- és körorvos munkáján nyugszik a falu dolgozóinak egészsége. Minden erőnkkel támogatnunk kell őket. [...]

Az orvosok megoszlása Budapest és a vidék között még mindig egészségtelen. Budapesten kb. 5300 és vidéken kb. 4000 orvos helyezkedik el, ehhez hozzá kell még

tenni, hogy a vidéki orvosok több mint fele is a nagyobb városokban él. [...] Ezen az állapoton csak úgy segíthetünk, ha a falu orvosainak helyzetét emeljük, gazdasági, erkölcsi és szakmai szempontból a falusi praxist vonzóvá tesszük.

Nem tartom kielégítőnek a hatósági és községi orvosok fizetését. Kérem a népjóléti miniszter urat, hogy akár a 71 100. sz. rendelet átdolgozásával, akár attól függetlenül teremtsen meg az orvosi és egészségügyi státuszt, a lehetőség keretein belül rendezze és emelje az orvosok fizetését. Az 1876. IV. t.c. néhány reakciós eredetű, idejétmúlt rendelkezést tartalmaz. Ezeket sürgősen módosítani kellene. Tűrhetetlen, hogy a községi orvosoknak a gazdag betegeket is minimális díjszabás mellett kell gyógyítani. Korlátozzuk a kötelező díjszabást a szegényekre és az új gazdákra. [...] A régi Magyarország szellemének maradványaként a hatósági orvos a legegyszerűbb egészségügyi rendelkezést sem képes közvetlenül végrehajtani. [...] Meg kell adni a hatósági orvosoknak a hatósági jogkört.

145 orvoslakás felállítását teszi lehetővé a hároméves terv. Ezen a téren az első évben 50%-kal elmaradtunk. Be kell hoznunk a mulasztást, mert a rossz orvoslakások a falu egészségügyi ellátását komolyan akadályozzák.

Kérem a népjóléti miniszter urat, hogy az első lehetőséget ragadja meg és tegye lehetővé a hatósági, községi orvosoknak olcsó áron kisautók beszerzését. Az orvos munkájának eredményességét megsokszorozza, ha nem kell idejének nagy részét gyaloglással vagy kocsizással eltöltenie. Ezeket az autókat esetleg betegszállításra is fel lehetne használni.

Az orvostovábbképzés számára 90 000 forint nem elegendő. Ezt a hiányt egyelőre maga az orvostársadalom pótolja. [...] A Szakszervezet vezetésével orvoskongresszust rendezünk és az ország 50 nagyobb helységében kéthavonként budapesti és vidéki egyetemi tanárok és közkórházi főorvosok továbbképző előadásokat fognak tartani. [...] A jövőben az orvostovábbképzésre a legnagyobb gondot kell fordítani. A falusi orvos nem maradhat szakmailag elszigetelt. Legalább háromévenként minden orvosnak négy hetet klinikán, vagy kórházi osztályon kell töltenie.

Az egészségvédelem a modern egészségpolitika legfontosabb része. Nemcsak a betegségek gyógyítására kell felkészülnünk, hanem azok fellépésének megakadályozására. A Szovjetunióban a pozitív egészségvédelem arra törekszik, hogy a dolgozók egészségi állapota már eleve olyan legyen, amely ellenállásukat a betegségekkel szemben fokozza. [...] A mi egészségügyi apparátusunknak hatalmas feladatokkal kell megküzdenie.

Az országban 12 ezer ember hal meg évenként tbc-ben, legalább 60 ezer fertőzőképes tbc-s beteg van és mintegy 3–400 ezerre becsülhetjük a nem fertőző tuberkulotikus betegek számát. A nemi betegekre vonatkozó adatok nem megbízhatóak, mégis a vérbajosok számát 200 ezerre, a kankósokét 100 ezerre becsülhetjük. A csecsemőhalandóság a háború után ijesztő méreteket öltött. Budapesten 28%-ot, egyes vidéki helyekről 25%-os halandóságot jelentettek. [...] Csak helyeselhetjük, hogy az egészségvédelemre fordított kiadások 6 millióról 8 millióra emelkedtek.

Egészségvédelmi apparátusunk munkájával meg lehetünk elégedve. Aránylag igen gyorsan sikerült az egészségvédelmi köröket helyreállítani. Az itt működő orvosok

és védőnők odaadó munkát végeznek. Helytelen megkülönböztetést tenni a régi és az új védőnők között. A régi védőnők általában beilleszkednek a demokráciába és megbecsülésre méltó eredményeket érnek el. A csecsemőhalandóság általában 12% alá szállt. Ez a tény magában is azt jelenti, hogy az a több mint 1 500 000 családlátogatás, amelyet jelentenek, nemcsak mennyiségi, hanem minőségi munka is volt, hogy a 153 000 tanácsadás terhes nők, és 582 000 tanácsadás csecsemők részére, az orvosoknak és védőnőknek alkalmat adott arra, hogy komoly népnevelő és kultúrmunkát teljesítsenek. Ez a nevelőmunka az egészségvédelem szempontjából talán mindennél fontosabb. Ebben a munkában a társadalmi szervezetek, a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége komoly részt vettek. [...] Kérjük a magyar nőket és a Magyar Nők Demokratikus Szövetségét, hogy segítsék továbbra is az orvosokat és védőnőket nemzetmentő munkájukban.

A népbetegségek elleni küzdelem megindítása a felszabadulás után szinte lehetetlen feladatnak látszott. Az ostrom és háború után valamennyi tüdőgondozó és nemibeteg-gondozó intézet működésképtelen volt. A népjóléti kormányzat helyes egészségpolitikáját igazolja, hogy ma már tizennégyvel több tüdő- és harminccel több nemibeteg-gondozó működik, mint a háború előtt. Ezeknek az intézeteknek további felszerelése mikroszkópokkal és röntgenkészülékekkel feltétlen szükséges. A kankós betegek penicillin-kezelése, az antiluetikus kúrák nagy száma óriási anyagi terhet jelent. De hatalmas az a munka is, amelyet gondozóintézeteink 48 000 új vérbajos, 38 000 új kankós és ezen kívül 544 000 egyéb beteg kezelésével végeztek. Úgy hiszem azonban, hogy a várható eredmény megéri az áldozatot. Azzal az energiával, amellyel a Népjóléti Minisztérium a nemi betegségek elleni küzdelmet folytatja, sikerülni fog a nemi betegségeket a faluról kiirtani.

Igen szépek azok az eredmények, amelyeket egészségvédelmünk a fertőző betegségek elleni küzdelemben elért. A háború utáni járványveszélyt elkerültük. Hogy a kiütéses tífusz nálunk nem pusztított és hogy a jelentett esetek száma évről-évre csökken, valamint, hogy várhatóan a jövő évben már nem is lesz kiütéses tífuszeset – nemcsak annak köszönhetően, hogy a védekezés kapcsán új eszközöket, tetűirtó port és védőoltó anyagot tudunk kellő mennyiségben felhasználni. Ezek az eszközök más országokban is rendelkezésre állnak, anélkül, hogy az eredmény a mienkéhez hasonlóan jó volna. A háború után pedig nem volt tetűirtó porunk. Az új eszközökön kívül egészségvédelmi apparátusunk, orvosaink jó szervező-munkája mentett meg bennünket a veszélyes járványtól. A hastífuszesetek számát védőoltásokkal és megfelelő rendelkezésekkel sikerült a harmincas évek színvonalára alá vinni. A veszedelmes diftéria-járványt leküzdöttük azáltal, hogy a diftéria-védőoltásokat intenzívebbé tettük. Olyan tények ezek, amelyekre fel kell hívnunk az ország közvéleményének figyelmét. Nem lehet említés nélkül hagyni azt a munkát, amelyet az Országos Közegészségügyi Intézet végzett, különösen a járványok elleni küzdelem alapját képező oltóanyag-termelés gyakorlati és tudományos megoldása terén.

A már működő és tervbe vett járási-egészségügyi központok és ambuláns-autók az egészségvédelem új alapjait rakják le. El fogunk jutni szakorvosi rendelésekkel a

járási székhelyig. Fel kell hívnom a népjóléti miniszter úr figyelmét a malária-veszedelemre. Lépjön érintkezésbe a földművelésügyi miniszter úrral, mert azt a kérdést a vadvizek lecsapolása és szűnyogirtás nélkül megoldani nem lehet.

Helyesnek tartom, hogy az egészségügyi célokra fordított összegből 57 millió jutott a betegellátás számára. A háborús pusztítás kórházainkat sújtotta legerősebben. 50 000 kórházi ágyból mindössze 25 000 maradt meg. Természetes, hogy nemcsak a költségvetés, hanem a hároméves terv is nagy összegeket juttat kórházak számára, hiszen kb. 600 milliós kárt kell helyrehozni. A hároméves tervet a kórházépítés terén 100%-ban teljesítettük, a kórházi ágyak száma 43 ezerre emelkedett és az év végéig 46 ezer lesz.

A magyar dolgozók tudatára ébredtek, hogy az egészségügy fejlesztése milyen fontos számukra. Egyelőre elsősorban a kórházépítést sürgetik és támogatják. Ha összehasonlítjuk az eredményeket, amelyeket a kórházépítés terén elértünk más országok, pl. Anglia eredményeivel, nincs okunk szégyenkezésre. Sokkal többet teljesítettünk, mint a nálunk gazdagabb államok. Nagyon megnyugtató az a tervszerűség, ahogyan a Népjóléti Minisztérium a kórházak építését és újjáépítését irányítja. A Karcagon és Kisbéren létesített új állami kórházak, hiányos vidéki kórházi hálózatunkat egészítik ki a legfontosabb pontokon. Ezen a téren – a vidéki kórházi hálózat kiépítése terén – még igen sok áldozatra lesz szükség. A Horthy-rendszer alatt sajnos, nem sokat áldoztak a vidéki kórházi ellátásra. Számos kisebb vidéki kórházunkban csak sebészeti és belgyógyászati osztály működik. Csak helyeselhetjük, hogy a Népjóléti Minisztérium a kórházi ágyak újjáépítését nem értelmezi mechanikusan és elsősorban ezekben a kisebb kórházakban igyekszik nőgyógyászati és gyermekosztályokat felállítani. Az ilyen osztályok létesítése még akkor is hasznos, ha nem szaporítja az ágyszámot, hiszen a beteget csak úgy lehet teljesen megnyugtatóan orvosilag ellátni, ha a kórházban minden szakma működik. Örömmel látjuk a tbc-szek számára szolgáló ágyak szaporítását. Magyarországon, mint említettem, évenként 12 ezer tbc-s haláleset van, tehát 12 ezer tbc-s ágyra volna szükség. A múlt rendszer bűne, hogy ezen pusztító népbetegség elleni küzdelem számára csak 6 700 ágyat létesített. Szerencsétlenségre a háború éppen a tbc-s kórházakat sújtotta legjobban. A felszabadulás után mindössze 500 ágy maradt épen. Az egészségügyi kormányzat azonban helyesen értékelte a tbc-s kórházak jelentőségét a dolgozók egészségvédelme szempontjából. Ennek köszönhetjük, hogy ma már tbc-s betegek számára szolgáló ágyak száma elérte és nemsokára túl is haladja a háború előtti nívót. Szolnokon új tbc-s kórház épül, amely egy nagy terület tüdőgondozási központja is lesz. Ha ez a módszer beválik, tbc elleni küzdelmünk min-
taul szolgálhat.

A csecsemők és gyermekek részére kórházainkban még kevesebb férőhely van. Még Budapesten is igen kevés ágy áll a szükséglethez képest beteg csecsemők és gyermekek elhelyezésére, vidéki kórházainkban pedig alig van csecsemő- és gyermekosztály. [...] A Horthy-rendszer nem volt hajlandó erre a célra költeni, számára nem volt fontos, hogy a szegény sorsú dolgozók gyermekei korszerű kezelésben részesüljenek. [...] A karcagi, szentesi, szolnoki új 25–35 ágyas csecsemő- és gyermekosztályok felállítása arra enged következtetni, hogy a Népjóléti Minisztérium átlátta

a gyermekkorházak hiányának nagy jelentőségét és remélhetőleg fokozatosan pótolni fogja őket. Az új gyermekosztályok és tüdőkorházak szervesen egészítik ki anya- és csecsemővédelmi és tüdőgondozói hálózatunk működését.

A kórházban ápolt szegény sorsú betegek ápolási költsége 10 millióról 29 millióra emelkedett, ez az összeg azonban csak látszólag magas. Sajnos, a kórházi betegek 70%-a szegény sorsú és 29 millió legfeljebb 10 forint napi ápolási költséget biztosít. Emiatt kórházaink komoly nehézségekkel küzdenek. Mindamellet meg kell állapítani, hogy – hála áldozatkész, kötelességtudó orvosainknak és egészségügyi alkalmazottainknak – minden nehézség dacára, kórházaink színvonala megfelelő és állandóan emelkedik. A betegek akár Budapesten, akár vidéken, a kor színvonalán álló egészségügyi ellátásban részesülnek. Itt is fel kell hívnom a népjóléti miniszter úr figyelmét az ápolónő- és bábaképzés fontosságára is. Kellő számú és jól képzett ápolónő nélkül nem lehet kórházainkat tovább fejleszteni. Öröndetes, hogy az ország nyolc kórházában folyik ápolónőképzés, mindez azonban nem lesz elég a fokozódó szükséglet kielégítésére. [...] Nem túlságosan távoli jövőben a kórházi orvosok számát is szaporítani kell. [...]

Megnyugtató, hogy hat bábaképzőben és még 12 kórházban folyik előkészület a bábaképzés megindítására. Rendezni kell azonban a szülésznők fizetését is. Igen fontos, hogy a falun dolgozó szülésznők ne végezzenek olyan munkát, amely szülésznői tevékenységüket károsan befolyásolja, és hogy rossz anyagi helyzetük ne mozdítsa elő a magzatelhajtások gyakoriságát.

A jó társadalompolitika és egészségügyi politika eredményeit pontosan kimutatja az egészségügyi statisztika. A csecsemőhalandóság, mint már említettem, országos viszonylatban 12% alá, Budapesten pedig 8,5% alá esett és ezek a számok a felszabadulás óta folyó állandó fejlődés eredményei. [...] Hazánk történetében sohasem sikerült ilyen kedvező eredményeket elérni és világviszonylatban is megállapíthatjuk, hogy nemcsak a német városokkal vagy Béccsel összehasonlítva, hanem Párizssal, sőt, talán Londonhoz képest is, am mi adataink kedvezőbbek. Ugyanilyen kedvező eredményeket kapunk, ha az élve születettek számának emelkedését, a halálesetek számának csökkenését, a fertőző betegek számának csökkenését vizsgáljuk.

Kétségtelen, hogy az ország egészségügyi fejlődésében döntő szerepe van a Népjóléti Minisztérium szervező és a magyar orvosok és egészségügyi alkalmazottak odaadó, áldozatkész, magas nivójú munkájának. Nem vagyok azonban elfogult és meg kell állapítanom azt is, hogy ezeket az eredményeket sohasem érhattük volna el, ha a dolgozók átlagos élelnívója jelentősen nem emelkedik. A hároméves terv megindításakor a Magyar Kommunista Párt megígérte, hogy amikor a munkásoktól az ország érdekében nagy teljesítményt várunk, ugyanakkor az élelnívójuk is fokozatosan emelkedni fog. Egészségügyi statisztikánk minden elfogultságtól mentesen bebizonyítja, hogy az emelkedés be is következett, mert ne feledjük, hogy a betegségek egyik legfontosabb előidézője, kórokozója: a szegénység és a nyomor. A hároméves terv elején az egészségügy és szociálpolitika területén dolgozóknak azt is megígértük, hogy bár az összeg, amit céljaikra juttatunk, kevés, de fokozatosan és gyorsan emelkedni fog.

Ígéretünket betartottuk. Az ez évi költségvetés már kétszer annyit fordít ezekre a célokra, mint az előző évi. Mindenki világosan láthatja azokat a kedvező perspektívákat, amelyeket a hároméves terv további megvalósítása és a magyar demokrácia fejlődése az egészségügy és szociálpolitika számára nyújt. Mindezek alapján a magam és pártom, a Magyar Kommunista Párt nevében a költségvetést elfogadom.

A szakszervezetek feladatai a dolgozók élet és munkakörülményeinek megjavításában (1956. VIII. 21.)

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár és Könyvtár.
(SZKL 2/3. cs. 172. öe. 32–35., 44–45.)

1950. január 1-től a magyarországi társadalombiztosítás irányítását és szervezését az MDP transzmissziós szjaiként működő Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) és a Szakszervezetek Társadalombiztosítási Központja (SZTK) vette át. Előbbi intézmény az irányítási, míg utóbbi a végrehajtási feladatokat látta el. Hatáskörükbe tartozott a dolgozók életkörülményeinek monitorozása és annak javítására tett javaslatok kidolgozása és továbbítása a párt felé. Az 1956-os forradalom kitörése előtt néhány héttel született dokumentum értékes betekintést nyújt a szociálpolitika és a tervezdélkodás kapcsolatrendszerébe, a bér- és életszínvonal alakulásának problémáiba, a lakáskérdésbe, valamint a nyugdíjreform folyamatába.

A szakszervezetek helyeslik, és minden erejükkel segítik az MDP 1956. július 18-21-i határozatainak végrehajtását

A Központi Vezetőség legutóbbi ülésén hozott határozatokat a magyar dolgozó nép megnyugvással, lelkesedéssel fogadta. A Központi Vezetőség határozatai nyomán a széles dolgozó tömegekben szilárdult a bizalom, erősödött a szocializmus építésébe és annak győzelmébe vetett hit. [...] A Szovjetunió Kommunista Pártja történelmi jelentőségű XX. Kongresszusán elhangzott alapvető elveket pártunk Központi Vezetősége ezen az ülésen alkalmazta a magyar viszonyokra, megjelölve a további fejlődés útját.

A Párt Központi Vezetőség és a tömegek közötti kapcsolat megszilárdulásának, elszakíthatatlanságának bizonyítéka volt az, hogy a K.V. a dolgozókat foglalkoztató problémákkal (demokratizálódás, törvényesség stb.) foglalkozott és kifejezésre juttatta eltökélttségét a problémák megoldásával kapcsolatban. [...] Pártunk ezen Központi Vezetőségi ülése nagy jelentőségű egész társadalmi életünk, és ezen belül a szakszervezetek számára is. Pártunknak ez a K.V. ülése a nagy Lenin tanításai alapján először vetette fel megfelelő súllyal a szakszervezetek munkájának nagy jelentőségét a szocialista építés időszakában. Ez a K.V. ülés határozottan fellépett a szakszervezetekről való lenini tanításokat meg nem értő pártok, állami és gazdasági vezetőkkel szemben.

A szakszervezetek jelentőségének és a szocializmus építésében betöltött szerepének növekedését bizonyítja az, hogy Pártunk Központi Vezetősége határozatában követelményként állította fel a szakszervezetek fokozottabb bevonásának szükségességét a tervezés, a gazdasági vezetés kérdéseinek megtárgyalásába, ugyanakkor megállapította azt, hogy egyre nagyobb mértékben rájuk kell bízni a dolgozók szociális ügyeinek intézését.

A magyar szakszervezetek mindig elismerték a párt vezető szerepét, mint erejük egyik alapvető forrását. A pártvezetés érvényesítéséért folyó mindennapos politikai harc mellett egy pillanatra sem szabad elfeledkezni a szakszervezetek pártonkívüli jellegéről, a szakszervezeteket éltető széles demokráciáról. Fel kell lépni a szakszervezeteken belül mindazon vezetőkkel szemben, akik egyrészt meg akarják sérteni a szakszervezetek pártonkívüli jellegét, másrészt tagadják a párt vezetésének szükségességét. A párt Központi Vezetősége határozatának egésze és benne a szakszervezetről és feladataikról való megállapítások megteremtik a szakszervezetek munkája fellendítésének alapját, lehetőségét. Most a szakszervezeti szerveken a sor.

[...]

A második ötéves terv és a szakszervezetek néhány ezzel kapcsolatos feladata

A K.V. a második ötéves tervre vonatkozó irányelveiben célul tűzi ki hazánk szocialista iparosításának továbbfolytatását, a mezőgazdaság szocialista átszervezését és mindezek alapján a dolgozó nép anyagi jólétének további rendszeres emelését. Az ötéves tervnek ezek a célkitűzései határozzák meg a nemzeti jövedelmünk elosztásának arányait: a második ötéves terv során a nemzeti jövedelemnek 20–22%-át kívánjuk felhalmozásra fordítani, elsősorban beruházásokra. A nemzeti jövedelemnek tehát 78–80%-a kerül fogyasztásra, elsősorban a lakosság közvetlen szükségleteinek kielégítésére. A nemzeti jövedelemnek ilyen arányokban való elosztása alapján lehet az ipari termelést a tervezett 48–50%-kal növelni, a mezőgazdasági termelést pedig mintegy 27%-kal emelni.

A termelésnek a tervezett mértékű növelése szükséges ahhoz, hogy az életszínvonal további emelését biztos alapokra helyezzük, hogy a népgazdaság egyes ágait arányosan fejlesszük – többek között megoldjuk, vagy legalábbis jelentősen csökkentjük az alapanyag problémát – és ahhoz is, hogy a mezőgazdaságot átvigyük a szocialista nagyüzemi gazdálkodás útjára, végül ahhoz, hogy az ország védelmi képességét erőnkhez mérten növeljük. Az ipar és mezőgazdaság ilyen ütemű fejlesztése lehetővé teszi mintegy 250 000 új munkás és alkalmazott foglalkoztatását.

Az irányelvekben meghatározott felhalmozási arány lényegesen alacsonyabb, mint amekkora az első ötéves tervben volt. Az első ötéves terv egyes esztendejében, mint például 1951–1953 között a nemzeti jövedelem 32–33%-át fordítottuk felhalmozásra és csak 67–68%-át fogyasztásra. Ez a viszonylag nagymértékű felhalmozás lehetlenné tette az életszínvonalnak az első ötéves tervben előirányzott ütemű emelését. A fogyasztás és felhalmozás arányainak elemzése mellett meg kell vizsgálni a felhalmozásra fordított összeg felhasználását is. Ezen az összegben belül jelentős rész közvetlenül az életszínvonal javítását szolgálja, mint a kulturális, kommunális, szociális beruházások nagyobb része.

A második öt éves tervben az összes beruházások 18%-át fordítjuk kommunális, szociális és kulturális célokra. Ez az arány az első öt éves terv időszakában 15,2% volt. Az összeg legnagyobb részét lakásépítésre fordítjuk. Megnövekszik a felhalmozási alapból a termelő beruházásokra fordított összegek hatékonysága is. Az első öt éves tervben az összes beruházásoknak 21,1%-a volt gépi beruházás, a második öt éves tervben ez az arány 29,5%-ra növekszik. Ez azzal fog jární, hogy a beruházások hamarabb térülnek meg, nagyobb hasznot hoznak a második öt éves tervben, mint amennyit az első öt éves tervben hoztak.

Megváltozik a beruházások és felújítások aránya is. A beruházások mintegy 18%-os növekedése mellett a felújítások összege mintegy háromszorosra nő. Ezzel a meglévő termelő berendezéseink elhasználódását az eddiginél lényegesen nagyobb mértékben tudjuk pótolni és viszonylag kisebb összegű felújításokkal korszerűsíteni is tudunk egyes üzemeket, üzemrészeket, vagy termelési folyamatokat. Ez is növelni fogja a felhalmozásra fordított összegek hatékonyságát.

A beruházások összetételének változtatásával a népgazdaság egyes ágainak aránya is megváltozik, a régebbi aránytalanságok megszűnnek, vagy legalábbis csökkennek. Az elmaradt mezőgazdaság arányos fejlesztésére való törekvést mutatja az is, hogy a beruházások átlagosan mintegy 18%-os emelése mellett a mezőgazdasági beruházások összege 54%-kal fog növekedni. Az ipari beruházások jelentős részét a hazai nyersanyaggal rendelkező iparágak fejlesztésére fordítjuk, mint például vegyiparra, kőolajiparra, alumíniumiparra stb. A nyersanyag, alapanyag probléma megoldására, valamint az energiatermelésben lévő hiányosságok megszüntetése érdekében nagyobb mértékben emeljük az erre a célra szolgáló beruházásokat.

A felsorolt tények azt bizonyítják, hogy a nemzeti jövedelemnek az irányelvekben meghatározott elosztása lehetővé teszi az életszínvonal tervezett növekedését, és az ipar és mezőgazdaság bővített újatermelését. A nemzeti jövedelem felhasználása, a tervezett felosztás biztosíték arra, hogy nem ismétlődnek meg újra az első öt éves tervben elkövetett hibák. A népgazdasági arányok kialakításában, az irányelv vitában az egész dolgozó nép részt vett. A vita során vált világossá a dolgozók előtt az általuk megtermelt javak felhasználása, elosztása: megjegyzéseik, javaslataik és tanácsaik nyomán alakultak ki a népgazdaság fejlesztésének öt éves perspektívái. A munkások, műszakiak és alkalmazottak a párt javaslata alapján maguk alakították ki, hogy miből mennyit kell termelniük, ebből mennyit fogyasztathatunk el és mennyi szükséges felhalmozásra, a népgazdaság fejlesztésére. A szakszervezetek részt vettek a viták szervezésében és az ott elhangzott észrevételek felhasználásával számos javaslatot tettek a népgazdasági arányok kialakításával kapcsolatban, elsősorban a fogyasztási alap felhasználásakor.

A második öt éves terv során a nemzeti jövedelmünk fogyasztási alapja mintegy 35%-kal fog növekedni. A bérből és fizetésből élők számára ez a növekedés úgy valósul meg – többek közt, – hogy az egy keresőre eső reálbér legalább 25%-kal fogja meghaladni 1960-ban az 1955. évi színvonalat. A szakszervezetek már az irányelv-tervezet vitájában felvetették, hogy a reálbérek növekedésére vonatkozó terveket évről-évre egyenletes ütemben kell teljesíteni. El kell feltétlenül kerülni azt, ami az első öt éves tervben történt, hogy az egy keresőre eső reálbér alig 2–3%-os emelkedése mellett 1951–1953

[közötti] időszakban jelentős mértékű csökkenés volt. A párt és a kormány egyetértett a szakszervezeteknek ezzel az észrevételével. Ezt bizonyítja az a tény, hogy 1956-ban előreláthatóan az egy keresőre eső reálbér 4–4,5%-kal fogja meghaladni az 1955. évit.

A békekölcsön elmaradása következtében 1956-ban mintegy 240 millió forintot takarítanak meg a dolgozók, 1957-ban pedig kb. még 1150 millió forintot. Ezzel a megtakarítással az egy keresőre eső reálbér évi egyenletes ütemű növeléséhez szükséges reálbéremelés mintegy 2/3-ad része biztosítottnak tekinthető. Meg kell még jegyeznünk [...] azt, hogy egyenletes ütemű teljesítésre van szükség az életszínvonal emelésére vonatkozó egyéb tervek végrehajtásánál is, mint például lakásépítés, szociális intézmények fejlesztése. Erre megvan a reális alap. 1956 első felében gazdasági életünk fejlődése kielégítően alakult.

Az 1956 első félévi terveket általában túlteljesítettük, az év első felében a minisztériumi ipar termelése 7,3 százalékkal volt magasabb, mint az év első felében, a minisztériumi ipar a tervet 101,9%-ra teljesítette, ugyanebben az időszakban a termelékenység 5,4%-kal volt magasabb, mint a múlt év azonos időszakában. Az első negyedévi adatok alapján már meg lehet állapítani, hogy a minisztériumi ipar önköltsége is csökkent. Az állami építőipar az évi terv időarányos részét 101,6%-ra teljesítette. Az építőipari termelés ez év I. félévében több mint 16%-kal volt magasabb, mint múlt év azonos időszakában, a termelékenység 4,0%-kal nőtt. Sok azonban az időben át nem adott létesítmény és magas az önköltség is. Általában kielégítőek az eredmények a mezőgazdaságban is, és jó közepes termésre számíthatunk. A már három éve életbelépett begyűjtési rendszer, valamint a felvásárlások eredményeként emelkedett a legfontosabb termékek begyűjtött mennyisége is.

Mindezek reális alapot nyújtanak ahhoz, hogy a dolgozók életszínvonala évről-évre a tervben meghatározott mértékben emelkedjék. A K.V. legutóbbi ülésének határozata a biztosíték arra, hogy a tervezett növekedést meg fogjuk valósítani. A párt és a kormány mindent meg fog tenni annak érdekében, hogy az esetleges akadályokat leküzdje. A szakszervezetek a dolgozók termelési aktivitásának fokozásával, a dolgozóról való szüntelen gondoskodással segítik a cél elérését.

A szakszervezetek azon lesznek, hogy a dolgozók javaslatait, tanácsait felhasználva minél kezdeményezőbbben lépjenek fel az élet- és munkakörülmények megjavításában, a folyamatos termelés akadályainak elhárításában. Természetesen tudjuk azt, hogy a második ötéves terv során a dolgozó népünk egy sor alapvető anyagi problémája nem oldódik meg. Azonban majdnem valamennyi területen jelentős előrehaladást fogunk elérni. A szakszervezeteknek ügyelniük kell tehát arra, hogy az ötéves tervben rendelkezésre álló alapokat a legcélszerűbben használják fel. Ez vonatkozik elsősorban az életszínvonal egyik legjelentősebb tényezőjére, a bérekre.

A szakszervezetek érvényesítsék jobban az anyagi érdekeltég elvét a bérezésben. A munkabér kettős feladatot tölt be a szocializmust építő gazdasági rendszerünkben.

1. Munkabér a bérből és fizetésből élők alapvető megélhetési forrása. Munkabér formájában kapják meg a munkások és alkalmazottak a nemzeti jövedelem fogyasztási alapjának reájuk jutó hányad nagyobb részét.

2. A munkabér az anyagi érdekeltség elvének helyes alkalmazásával elősegíti a népgazdaság előtt álló feladatok megvalósítását, ösztönöz a gazdaságos termelésre, az üzemi munka jobb megszervezésére, elősegíti a munkaerő helyes elosztását stb.

A bérezés első feladatáról a reálbérekkel kapcsolatban a bevezetésben már volt szó, a következőkben a bérrendszernek a második funkciójával foglalkozunk részletesebben. Bérrendszerünk általában jelentősen hozzájárul népgazdaságunk alapvető feladatainak megoldásához. A népgazdaság egyes ágai közötti bérarányok többségében kielégítőek, s nagyjából megfelelnek az iparágak közötti arányok is.

Foglalkozási ág	Havi átlagkereset (Ft) 1956. I. negyedévében*
Bányászat	1439**
Kohászat	1307
Gépgyártás	1237
Könnyűipar	989
Mezőgazdaság	867**
Kereskedelem	954
Államigazgatás	1178

*Túlórakkal.

**Természetbeni juttatás, illetve hűségpénz nélkül.

Lakáskérdés

A legtöbb lakást az Építésügyi Minisztérium építi. A tervek szerint az 1956. évben az É.M. által épített lakások mintegy 3/4-e a negyedik negyedévben kerül átadásra. Az elmúlt évek tapasztalata szerint ez az ütemezés nem tartható fenn, mert a szerelési és egyéb munkák hirtelen megnövekedése miatti rohammunka, a túlórák, a vasárnapi műszakok sem biztosítják a munkálatok befejezését, megfelelő minőségét.

A lakáshelyzet javítását szolgálja az irodahelyiségek felszabadítása, lakásokká való átalakítása is. Ezen a téren értünk el eredményeket, azonban ez még nagyon kevés. 1955-ig különböző szervek, kb. 25 000 lakást foglaltak el irodák céljára, addig ennek mintegy 1/3-át adják vissza. Az irodák lakások céljára történő átadása nem folyik kellő ütemben, és a Minisztertanácsnak sokkal határozottabban kell biztosítania az állami intézmények átszervezései során az irodák átadását.

Sok jogos panasz hangzik el a dolgozók részéről a lakások elosztásával kapcsolatban is. Világos, hogy nehéz igazságot tenni egy-egy lakás elosztásánál, mert hiszen sok a jogos igénylő, azonban ennek ellenére a panaszok jó része indokolt. Mint ismeretes, az állami erőből épülő lakások egy részét a tanácsok, másik részét a minisztériumok, illetve üzemek osztják el. Mindkét területen gyakran előfordul, hogy kevés fizikai dolgozó kap lakást és sokszor érvényesül még a protekció és összeköttetés.

A szakszervezetekre, üzemi bizottságokra vár az a fontos feladat, hogy tevékenyen részt vegyenek az üzemek részére épülő lakások elosztásában. Ma már többnyire megvannak a feltételei annak, hogy az építkezések megkezdésekor az üzemek meg tudják,

hogy az ő dolgozóik részére hol épül bizonyos számú lakás, így tehát meg lehet kezdeni a lakásépítkezések társadalmi ellenőrzését azon vállalatok üzemi bizottságai részéről, amelyeknek a lakások jutnak.

Ez az ellenőrzés kiterjed a lakások minőségére is, az ü[zemi] b[izottság] megbízottjai vegyenek részt az elkészített lakások átadásánál, tagadják meg az átvételt és követeljék meg a sürgős kijavítást, ha komoly minőségi hibákat tapasztalnak. Szükségesnek látjuk azt is, hogy megnöveljük a szakszervezetek jogait a lakások ellenőrzésében, elosztásában, ezért javasoljuk annak minisztertanácsi határozatban való kimondását, hogy a lakásokat az üzemekben, vállalatoknál a gazdasági vezetők az üzemi bizottsággal egyetértésben adhassák át. Foglalkozzanak a szakszervezetek a helyi lakásépítési lehetőség kihasználásával. Erre már több kezdeményezés történt, például a téglaegetők üzemeltetése stb.

A gazdasági vezetőknek – igazgatóknak és minisztereknek egyaránt – fontos érdekük, hogy a tárcájukhoz tartozó lakásépítkezéseket elvégezzék, hiszen a lakás – különösen a szénbányászatban – az egyik legfontosabb eszköz a munkás-törzsgárdák kialakításához. A szakszervezetek elnöksége és a minisztérium közösen vizsgálják meg a lakásépítési terv teljesítését és hozzanak megfelelő intézkedéseket annak teljesítésére.

A SZOT Elnöksége rendkívül fontos gazdasági és politikai kérdésnek tartja, hogy egy évre tervezett több mint 40 000 lakás, köztük 16 300 állam építésű lakás, elkészüljön. A szakszervezetek központi vezetőségei és különösen az Építők Szakszervezetének K. V.-e tegyen meg mindent a terv végrehajtása érdekében.

Csökkentjük nyugdíjrendszerünk aránytalanságait

A felszabadulásakor társadalombiztosításunk az öregekről és rokkantokról való gondoskodás területén igen súlyos és szinte megoldhatatlannak látszó terheket és feladatokat vett át. A munkások és alkalmazottak döntő többsége csak egészen alacsony összegű járadékban részesülhetett, mert Magyarország csak 1929-ben – majdnem az utolsók között Európában – rendezte törvényileg az öregekről és rokkantokról való gondoskodást.

Új rendelkezések alapján több ízben emeltük a rendkívül alacsony összegű nyugdíjakat. Új törvény léptett életbe 1952-ben, amely azonban a kettős korhatár-rendszer miatt nem biztosíthatott megfelelő rendezést, mert különbségeket tett az egyes dolgozók között.

Az 1954. évi új nyugdíjtörvény ellátást biztosít mind a nyugdíjkorhatárt elért öregek, mind a rokkant dolgozók számára. Mindazok, akik még nyugdíjat nem vettek igénybe, abban a biztos tudatban dolgoznak, hogy az új nyugdíjtörvény alapján idős-korukban, vagy rokkantságuk esetén fizetésük arányában fognak ellátást kapni és a munkaviszonyban eltöltött idő a nyugdíjak összegeiben is az évek emelkedésével az elkövetkezendő években mindinkább érvényesülni fog.

Az új nyugdíjtörvényünknek azonban vannak fogyatékoságai – elsősorban az, hogy a korábbi törvények alapján nyugdíjazottokról nem gondoskodott kielégítő módon és az új és régi rendszerű nyugdíjasok között komoly összegű különbség keletkezett.

A SZOT Elnöksége foglalkozott a régi nyugdíjasok, járadékosok súlyos problémáival és javaslatot dolgozott ki, hogy az ország teherbíró képességéhez mérten a régi nyugdíjasok, járadékosok újabb emelésben részesülhessenek és az indokolatlan

különbségek eltűnjenek. Sok jogos panasz hangzott el korábban járadékok, nyugdíjat igénybe vett dolgozók részéről – akik tovább dolgoznak, – hogy munkaviszonyuk ab-bahagyása esetén csak akkor cserélhetik át nyugdíjukat, ha újabb 10 évet dolgoznak. A SZOT Elnöksége megvizsgálta ezeket a panaszokat, jogosnak találta és javasolja olyan rendelkezés kiadását, akik régi nyugdíjukról lemondanak, munkaviszonyuk megszűnése után az 1954. évi törvény alapján folyósítsanak számukra nyugdíjat.

Sok panasz hangzott el az özvegyek részéről, akiknek férjét a régebbi törvények alapján nyugdíjazták, hogy csak 175 forintos nyugdíjat kapnak, ugyanakkor az új törvény alapján mindenkit megillet az 50%-os özvegyi nyugdíj. A SZOT Elnöksége arra is javaslatot dolgozott ki, hogy az összes özvegyek a férjük által élvezett nyugdíjnak az 50%-át kapják férjük halála esetén.

A MEDOSZ Elnöksége arra is javaslatot dolgozott ki, hogy az összes özvegyek a férjük által élvezett nyugdíjnak az 50%-át kapják férjük halála esetén. A MEDOSZ Elnöksége több ízben foglalkozott a mezőgazdasági munkások helyzetével és megá-lapították, hogy a mezőgazdasági munkásoknak a sajátos munkakörülményeik miatt majdnem lehetetlen nyugdíjat megállapítani, mert a szükséges várakozási időt ők sokkal hosszabb idő alatt tudják megszerezni, mint más dolgozók.

A SZOT Elnöksége foglalkozott a MEDOSZ javaslatával és javasolja a törvény-nek olyan módosítását, hogy a mezőgazdasági munkásoknak, akik önhibájukon kívül nem tudnak évenként 12 hónapot dolgozni, a 8 hónapi mezőgazdasági munkában le-dolgozott idő és jövedelem 1 évi munkaviszonynak és keresetnek legyen beszámítva. Nyugdíjtörvényünknek még vannak hiányosságai, aránytalanságai. Ezekkel a SZOT vezető szervei foglalkoztak és ezeknek kiküszöbölésére az ország teherbíró-képessé-gét figyelembe vevő javaslatokat dolgoztak ki.

A nyugdíjtörvény végrehajtása során is vannak még hiányosságok. 1945 óta a dol-gozók munkaviszonyairól nem vezetnek nyilvántartást. A felszabadulás előtti időben a munkáltatók sok esetben nem jelentették be munkásaikat, igen sok olyan munkavi-szony volt, amely társadalombiztosításra nem volt kötelezett és ezen körülmények mi-att a munkaviszonyok igazolása rendkívül sok nehézséget és időbeli eltolódást okoz. A munkaviszonyok megszerzéséhez, igazolásához a tanácsok és az egyes vállalatok sem nyújtanak megfelelő segítséget. Sok vállalatot, üzemet átszerveztek, profilíroztak, a nyilvántartási anyagokat nem megfelelően kezelték, sőt egyes helyeken selejtezték és most az igazolások újból való beszerzése súlyos problémákat jelent. A SZOT Elnöksé-ge foglalkozott a megállapítások területén tapasztalható hibákkal, hiányosságokkal és javaslatot dolgozott ki újrendszerű nyilvántartás megszervezésére.

Sokszor előfordul, hogy öreg munkásoknak, alkalmazottaknak csak pár nap, vagy pár hónap hiányzik a szükséges várományi időből és valószínűsíthető, hogy egész életükben munkaviszonyban álltak, csak okmányszerűen nem tudják azokat igazolni. A nyugdíjtörvény módot ad arra, hogy ilyen esetekben kivételes alapon a Pénzügyimi-nisztérium állapítson meg nyugdíjat és ezekre az esetekre kell a szakszervezeteknek felfigyelniük és megadni minden támogatást ezeknek az idősebb és rokkant dolgozóknak, hogy az ellátás számukra biztosítható legyen.

3.2.5. További ajánlott irodalom

Újjáépítés és modernizáció:

- A Népjóléti Minisztérium hároméves tervvel kapcsolatos iratai. (MNL – OL XIX-C-1-1-8t-80 984. 1948.)
- A Népjóléti Minisztérium hároméves tervvel kapcsolatos iratai. (MNL – OL XIX-C-1-1-8t-80 984.1948.)
- Adatok és adalékok a népgazdaság fejlődésének tanulmányozásához. Budapest, 1957, KSH.
- Bibó István: Ókéskei előadás. In: Dénes Iván Zoltán (szerk.): A szabadság kis körei. Tanulmányok Bibó István életművéről. Budapest, Osiris. 285–309.
- Gáspár László – Zsadányi Oszkár: Újjáépítő Magyarok. Az országépítés két esztendeje. Budapest, 1947, Kossuth.
- Hegedűs András: A magyar mezőgazdaság szocialista átszervezésének kérdései. Budapest, 1951, Szikra.
- Moór Gyula: Szociális demokrácia. In: Moór Gyula: Tegnap és holnap között. Tanulmányok. Budapest, 1947, Révai Kiadó. 57–97.
- Rákosi Mátyás: Jó politikai munkával a széntermelés fokozásáért. Felszólalás a tatabányai bányásztanácskozáson, 1951. október 21-én. In: Rákosi Mátyás: A szocialista Magyarországért. Budapest, 1953, Szikra. 29–34.
- Rákosi Mátyás: Szövetkezetpolitikai irányelvek. 1948. augusztus 20-i beszéd. In: Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, 1950, Szikra. 333–339.
- Székfű Gyula: Forradalom után. Budapest, 1988, Gondolat.

Társadalmi berendezkedés:

- A betegségi biztosítás kiterjesztése. (MNL – OL XIX-C-1-1-8t-103 166. 1949.)
- Az OTI átszervezésével kapcsolatos ügyek iratai. (MNL – OL XIX-C-1-1-II/13. szn. 1950.)
- Bibó István: A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változás értelme. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. II. köt. Budapest, 1986, Magvető. 485–505.
- Erdei Ferenc: Népi demokrácia. In: Hajnal István (szerk.): Demokrácia. Budapest, 1945, PYTE BTK. 7–12.
- Féja Géza: Új nemzeteszme. Új Magyarország. 1. évf. (1956) november 3.
- Kéthly Anna programadó vezércikke. Népszava, 84. évf. (1956) november 1.
- Kovács Imre: Új kurzus Magyarországon. Látóhatár, 5. évf. 1954. 6. sz. 321–323.
- Lőcsei Pál. Ki a kulák? Szabad Nép, 5. évf. (1949) január 7.
- Németh László: Emelkedő nemzet. Irodalmi Újság, 7. évf. (1956) november 2.
- Rákosi Mátyás: A népi demokráciánk útja. Előadás az MDP Pártfőiskoláján 1952. február 29-én. In: Rákosi Mátyás: A szocialista Magyarországért. Budapest, 1953, Szikra. 122–201.

- Révai József: A magyar értelmiség útja. In: Révai József: Élni tudtunk a szabadsággal. Budapest, 1948, Szikra. 559–589.
- Soproni János – Bikácsi László: A demokrácia kézikönyve. Budapest, 1948, OSZMT.
- Sulyok Dezső: Két éjszaka nappal nélkül. (1948). Budapest, 2004, Éghajlat.
- Vida István (szerk.): 1956 és a politikai pártok. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1998, MTA Jelenkor-kutató Bizottság.

Piaci viszonyok és állami szektor:

- A Népjóléti Minisztérium hároméves tervvel kapcsolatos iratai. (MOL XIX-C-1-1-8t-80 984. 1948.)
- A szocialista munkaverseny és a „Sztahanov-mozgalom” helyzete 1951-ben (MNL SZKL SZOT Bér- és Termelési o. 1952. 14. d.)
- Az ipari munkaerő-gazdálkodás és a szakképzés helyzete, 1949. (MNL OL M-KS-276. öe.:53/39.).
- Erdei Ferenc: A földhöz jutott parasztság sorsa. Budapest, 1947, Sarló.
- Felzólalások az Ideiglenes Nemzetgyűlés magyar nemzethez intézett szózata általános vitájában. Az 1944. évi december hó 21-ére Debrecenben összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés naplója. Budapest, 1946, Athenaeum. 6–17.
- Komoly Péter: Mit akar a magyar falu. Társadalmi Szemle, 2. évf. (1947) 3. sz. 221–226.
- Kovács Imre: Agrárpolitikai feladatok. Budapest, 1947, Misztótfalusi.

Egyén és közösség:

- A betegségi biztosítás kiterjesztése. (MNL OL XIX-C-1-1-8t-103 166. 1949.)
- A munkás és alkalmazott családok létminimuma, 1956. (MNL OL M-KS-276. 56/36.).
- A parasztság jövedelme és fogyasztása. Statisztikai Időszaki Közlemények. 27. köt. Budapest, 1958, KSH.
- Arató Endre: A nemzetiségi iskolahálózat kiépítésének kérdései. Köznevelés, 4. évf. (1949) 7. sz.
- Az üzemi dolgozók és üzemi vezetők szociális és kulturális helyzete 1953 őszén. (MNL OL M-KS-276. 53/145. 1953.).
- Csákány György: „ezernyi fajta népbetegség...” Budapest, 1955, Szikra.
- Galambo József: A cigánykérdés megoldása. Népegészségügy, 28. évf. (1947) 36. sz. 1146–1160.
- Keresztúry Dezső: Helyünk a világban. Budapest, 1946. Káldor György.
- Kéthly Anna: Demokratikus közoktatás. Budapest, 1946, Népszava.
- Ortutay Gyula: Művelődés és politika. Budapest, 1949, Hungária.
- Polzovics István: A nemzeti kisebbségek új helyzete. Budapest, 1947, Új Ember.
- Révai József: Kulturális forradalmunk kérdései. Budapest, 1952, Szikra.

4. A Kádár-korszak

4.1. Szövegek az 1956–1989 közötti magyar társadalomról

4.1.1. Társadalomtörténet

BÁLINT JÓZSEF

Társadalmi rétegződés és jövedelmek

Budapest, 1978, Kossuth. 39–42., 55–59., 252–257.

Bálint József (Kemecse, 1930. január 15. –) közgazdász, statisztikus, a közgazdaságtudomány kandidátusa. 1946 és 1948 között betanított munkásként, majd vegyipari szakmunkásként a Nyírbogdányi Petróleumgyártó Rt. dolgozója volt. 1947-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba. Ekkor már a Dózsa György Népi Kollégium hallgatója volt, majd 1948-ban felvették a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi egyetemre. 1948 és 1952 között tanulmányait a Leningrádi Tervgazdasági Egyetemen végezte. 1967 és 1973 között az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályának a vezetője és a kormány mellett működő Gazdaságpolitikai Bizottság tagja volt. 1970 és 1980 között tagja volt az MSZMP Központi Bizottságának. Az 1968-as reform előkészítése megbízták a beruházás-politikát kidolgozó munkacsoport vezetésével, majd államtitkárrá nevezték ki. 1973 és 1979 között, nyugdíjba vonulásáig a Központi Statisztikai Hivatal elnöki posztját töltötte be. Ezzel párhuzamosan az ENSZ Statisztikai és Demográfiai Bizottságának tagja volt. Kutatási területét elsősorban a gazdaság és a politika kapcsolata, a beruházások elméleti és gyakorlati kérdései, illetve a társadalmi rétegződéskapcsán felvetődő problémák jelentették.

*A Társadalmi rétegződés és jövedelmek című könyv a társadalom alapvető osztálya-
it és rétegeinek helyzetét, illetve a társadalmi mobilitás alakulását elemzi. Részletesen vizsgálja a különböző jövedelemforrásokat, valamint tárgyalja a lakossági fogyasztás 1945 utáni alakulását és az egyes rétegek közötti eltéréseket e tekintetben.*

1980-ban a dolgozó munkásoknak közel kétharmada már nyolc vagy több évig tanult Közöttük több mint 64%-os arányt képviseltek a befejezett általános iskolai végzettséggel rendelkezők, de az érettségi bizonyítványt vagy magasabb képesítést szerettek aránya is meghaladta a 11%-ot. Így 1980-ban már mintegy 283 000 munkás

érettségizett, míg 1949-ben az általános iskolánál magasabb képesítést szerzettek száma alig haladta meg a 30 000-et, 1980-ban a termelés közvetlen irányítását ellátó munkakörökben dolgozóknak 62%-a rendelkezett érettségivel, 6,8%-a felsőfokú tanintézetet végzett. [...] A munkásnők iskolai végzettségi szintje – mind a befejezett általános iskolát, mind a magasabb képzettség megszerzését tekintve – alacsonyabb, mint a munkásférfiaké. Az aktív kereső munkásnők között az érettségivel vagy annál magasabb végzettséggel rendelkezők aránya 8,2%, míg a munkásférfiak 14%-a az általános iskolánál magasabb végzettséget szerzett. A munkásnők alacsonyabb képzettségi szintje összefüggésben van azzal, hogy a munka melletti továbbtanulási lehetőségeik az életkorral növekvő családi, háztartási, gyermeknevelési problémák miatt korlátozottabbak. Így a fiatalabb korosztályokban még nagyobb a munka mellett továbbtanuló nők, mint a férfiak aránya, viszont általában a férjhez menés után csökken a nők száma az iskolákban.

Az ipar, az építőipar és a többi nem mezőgazdasági ágazatban dolgozó fizikai munkások iskolázottsági színvonala lényegesen magasabb, mint a mezőgazdasági munkásoké. Az utóbbiak között a 46%-ot még a nyolc osztálynál alacsonyabb végzettségűek alkotják, míg a nem mezőgazdasági ágazatokban dolgozó munkások között ez az arány kb. 20%. [...]

A szövetkezeti parasztság aktív keresőinek száma 1970. évi 867 000-ről 1980-ban 606 700-ra csökkent. Ezzel együtt a mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak (tehát a hagyományos mezőgazdasági munkához leginkább hasonlíthatók) aránya a szövetkezeti parasztságon belül csökkenő irányzatú, arányuk 1980-ban 57%, a nem mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak aránya pedig 41,5%-ra emelkedett. Ez jelzi a mezőgazdasági munka iparosodását és a termelőség-szövetkezetek tevékenységi körének bővülését a nem mezőgazdasági tevékenységek irányába. A termelésirányítók részaránya 1,5%. Növekszik a szövetkezeti parasztság szakmai felkészültsége és tevékenységének szakmai színvonala, ami a termelés modernizálására utal. A fizikai állományúak 31,3%-a volt szakmunkás az 1975. évi 26%-kal szemben, a betanított munkások részaránya pedig 44,8% az öt évvel korábbi 42%-kal szemben.

Szakképzettségben a szövetkezeti férfiak jelentős előnyben vannak a nőkkel szemben. A férfiak közel fele – 45%-a – szakmunkás, 38%-a betanított munkás. A nők 4,5%-a szakmunkás, 54%-a betanított munkás, a segédmunkások aránya tehát itt a legnagyobb. Jelenleg a szövetkezeti parasztság aktív dolgozóinak 34,7%-a nő, 1963-ban arányuk 52% volt, 1973-ban pedig 38%. A férfiak arányának növekedése a paraszti munka megnövekedett vonzerejét jelzi. A termelésirányítók 9000-es létszámában mindössze 450 nő található, vagyis kerekén 5%, míg a munkásosztály körében a termelésirányítók 16%-a nő.

A szövetkezeti parasztság rétegződésének egyik megnyilvánulása, hogy fizikai foglalkozású szövetkezeti tagokra és fizikai foglalkozású szövetkezeti alkalmazottakra, valamint termelésirányítókra oszlik. [...] 1973-ban 86 000 nem mezőgazdasági fizikai foglalkozású szövetkezeti paraszt volt alkalmazotti viszonyban a termelőség-szövetkezetekkel, 1980-ra számuk elérte a 103 450 főt. Ebben a kategóriában tehát a létszám

növekedése az 1960-as évekhez képest az utóbbi évtizedben lassult. Arányuk azonban igen jelentős, a 251 350 nem mezőgazdasági fizikai foglalkozású parasztok 41%-át érte el. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy míg a mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak körében az alkalmazotti viszonyban lévők száma 1973-ban még csak 4000 fő volt, vagyis szinte kivételes jelenségnek számított, addig 1980-ban számuk 39 350 főt tett ki, s így a 346 350 fős mezőgazdasági fizikai foglalkozású gárda 11,3%-a alkalmazotti viszonyban tevékenykedik a termelőszövetkezetekben. Az egész szövetkezeti parasztsághoz tartozóknak pedig 23,9%-a fizikai foglalkozású alkalmazott. A kép teljességéhez megemlítendő, hogy a termelésirányítók 27,2%-a szintén alkalmazotti viszonyban van.

A jövedelmekkel párhuzamosan szükségszerűen ugyancsak a kiegyenlítődés jegyében alakult a fogyasztási szint és struktúra is. A kiegyenlítődésnek két fő tendenciája volt:

- a fizikai dolgozók fogyasztásának fokozatos közeledése a nem fizikai dolgozók szintjéhez (anélkül természetesen, hogy ebben a vonatkozásban a teljes kiegyenlítődéssel belátható időtávon belül számolni lehetne);
- a fizikai rétegeken belül a parasztság felzárkózása a munkássághoz.

Mivel a parasztság jövedelemtöbblete nem fogyasztásban, hanem lakásépítésben és megtakarításban realizálódik, a fogyasztást illetően kiegyenlített szintről lehet beszélni.

Legkisebbek a rétegek közötti különbségek az élelmiszerek és az élvezeti cikkek fogyasztásában, továbbá a gyermekek és a fiatalok ruházati kiadásában. Az aktív kereső osztályokhoz és rétegekhez sorolt háztartásokban a legalacsonyabb (munkásosztály) és a legmagasabb (vezető és értelmiségi réteg) élelmiszer-fogyasztása között a különbség csupán mintegy 10%. Az élvezeti cikkek fogyasztására ugyanez a kiegyenlítetttség érvényes az aktív kereső háztartásokban, viszont az inaktív réteg alacsony jövedelemszintje az élvezeti cikkek alacsonyabb fogyasztásában már megmutatkozik. A ruházati kiadásokban már figyelemre méltó a differenciáltság, a vezető és értelmiségi réteg fogyasztása ebben több mint 30%-kal meghaladja a munkásokét. A fizikai rétegek közül a kettős jövedelműek ruházati kiadása a legmagasabb. Feltehetően alacsony az inaktív réteg ruházati kiadása, ami a nyugdíjasok alacsonyabb szükségletével függ össze. A nagy értékű tartós javak fogyasztásában a három fizikai réteg teljesen azonos színvonalon áll, a két szellemi réteg a fizikaiak fogyasztását kb. 40–50%-kal haladja meg. Az inaktívok fogyasztása a fizikai rétegekénél felét sem éri el ezekben a cikkekben. Mosógépekkel az aktív rétegek ellátottsága 90% felett van, rádióval 100% felett, televízióval 100% körül. Az inaktív háztartások 75%-a rendelkezik televízióval és mosógéppel. A személygépkocsi-ellátottságban a fizikai rétegek lényegében azonos szinten vannak, minden ötödik háztartásukban van kocsik. [...]

A vezető állásúak és értelmiségiek rétegében a háztartások közel kétharmadában van kocsik, az egyéb szellemi rétegekben pedig valamivel több, mint egyharmados a gépkocsival rendelkezők aránya. Az inaktív háztartásoknak csupán 3%-ában van kocsik. A gépkocsi-ellátottság vonzata a háztartási kiadásokban az üzemanyag- és járműalkatrész-költség. A fizikai rétegek kiadása ebben is kiegyenlített, a vezető állású és értelmiségi réteg kiadása viszont négyszer több mint a fizikaiaké. Építőanyagból, mint

beruházási jellegű kiadásból természetesen a legalacsonyabb az inaktívok kiadása és a legmagasabb a parasztságé, minthogy a parasztság lényegében maga vállalja lakásberuházási terheit. A belföldi és külföldi üdülésre fordított kiadások differenciáltsága rétegenként jelentős, a vezető és értelmiségi réteg kb. négyszer annyit költ erre a célra, mint a munkások. Lakásfenntartási kiadásokban (fűtés, világítás, karbantartás) a fizikai rétegek egy szinten állnak, az övékét meghaladja mindkét szellemi réteg, ami jelzi, hogy igényesebb lakásokban laknak. A szolgáltatások, a kulturális, az egészségügyi és a testápolási szükségletek kielégítése terén még nagyobb a rétegek közötti különbségek. A rádió és a televízió használata ez alól kivétel, mivel ezek rétegekülönbség nélkül szinte minden családba elviszik a szórakozást, a művelődést, a kultúrát.

Azok a különbségek, amelyek az egyes társadalmi rétegek között a szolgáltatási, a kulturális, az egészségügyi és a testápolási szükséglet kielégítés szintjében mutatkoznak, csak részben minősíthetők rétegjellemzőknek. Jórészt a városi és a falusi életforma különbségeivel függenek össze. A falvakban lakó munkásháztartások ilyen szempontból jobban hasonlítanak a paraszti háztartásokhoz, mint a városban lakó munkásokéhoz. Ezért társadalompolitikai célkitűzésekben egyre nagyobb szerepet kell kapnia a város és a falu közelítésének a fogyasztási struktúrában, a kulturális és egészségügyi ellátottságban.[...]

Az alacsony jövedelműek négy rétegét összevetve megállapítható, hogy a parasztság a kettős jövedelműek és a szellemiek körébe tartozók élelemfogyasztása lényegében meglehetősen kiegyenlített, a munkásoké viszont hozzájuk képest érzékelhetően (kb. 15%-kal) alacsonyabb, húsfogyasztásban ez a hátrány mintegy 25%. Ruházati kiadásokban a szóródás már nagyobb a négy alacsony jövedelmű réteg között, a munkások ebben is utolsó helyen állnak, elmaradásuk a parasztságtól 18%, a másik két rétegtől még több. A nagy értékű tartós fogyasztási cikkekben a munkások és a szellemi réteg egy szinten vannak, kb. 30%-kal maradnak el a parasztság és a kettős jövedelműek ilyen kiadásaitól. A három éven aluli gyermekek ruházódásában első helyen a kettős jövedelműek állnak, utánuk következnek azonos szinten a munkások és a szellemiek, és utolsó helyen a parasztság. A 19–29 éves nők ruházati kiadásában a kettős jövedelműek kiugróan első helyen állnak, a paraszti és szellemi réteg közel azonos szinten a második helyen, és legalacsonyabban a munkások kiadása áll, a kettős jövedelműekének felét sem érve el.

A kulturális szolgáltatásokra fordított kiadás mind a négy alacsony jövedelmű rétegben feltűnően szerény. Ugyanez vonatkozik az üdülésre is. Lakásfenntartási költségekben a három fizikai réteg közel álló szinten van, az övékét lényegesen meghaladja a szellemieké. A szellemiek költsége magasabb építőanyag-vásárlásban és közlekedési kiadásokban is. A három fizikai réteg hűtőgép-ellátottsága 70% körül van, a szellemieké 100%. Személygépkocsival rendelkezik ebben a jövedelemcsoportban a munkás-háztartások 11, a parasztháztartások 12, a kettős jövedelműek 15, a szellemi réteg 58%-a.

A magas jövedelműek csoportján belül vizsgálva a négy réteg fogyasztásának szóródását, a következőket emelhetjük ki. Legmagasabb szinten van a parasztság élelmeszer-fogyasztása, közel áll hozzá a munkásság, harmadik helyen a kettős jövedelműek

és szellemiek fogyasztása. Ruházati kiadásokban első helyen a munkások, utolsó helyen a parasztok állnak, a különbség azonban nem jelentős. A nagy értékű tartós fogyasztási cikkekben is kiegyenlített a négy réteg fogyasztása. Jelentősebb a különbség a három éven aluli gyermekek és a 19–29 éves nők ruházati kiadásában, érdekes módon a szellemiek itt számottevően elmaradnak a többi három rétegbeliéktől. Meglehetősen eltér a három rétegtől a szellemieknek a kulturális cikkekre, közlekedésre, járműfenntartásra, lakbérre fordított magasabb kiadása. A gépkocsi-ellátottság a munkásoknál 33, a parasztságnál 34, a kettős jövedelműeknél 40, a szellemieknél 56%-os. Egyértelmű tehát, hogy a szellemi rétegeknek a fogyasztási szerkezete a legfejlettebb a magas jövedelműek csoportjában, és érthető módon jobban eltér a fizikai réteg fogyasztási szerkezetétől, mint az alacsony jövedelműek csoportjában.

FERGE ZSUZSA

Társadalmi újratermelés és társadalompolitika

Budapest, 1982, Közgazdasági és Jogi. 370–381.

Ferge Zsuzsa (eredeti nevén: Kecskeméti Zsuzsanna) (Budapest, 1931. április 25. –) szociológus. 1949-ben érettségizett Budapesten. Ezt követően a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tanult, ahol, 1953-ban szerzett diplomát. Közben már 1950-től a KSH Közgazdasági Főosztályának munkatársa volt, 1959-ben pedig kinevezték a Rétegződéskutatási Osztály vezetőjévé. 1969-ben a filozófia tudomány kandidátusa lett, és egyúttal az MTA Szociológiai Intézetébe került, ahol a Rétegződéskutatási, majd a Társadalompolitikai Osztályt vezette. Ezzel párhuzamosan tanított az ELTE-n. 1982-ben védte meg MTA doktori értekezését szociológiából. 1988-ban egyetemi tanári kinevezést kapott az ELTE-n, és egyben megbízták a Szociálpolitikai tanszék vezetésével. 1988-tól a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület elnöki feladatait látta el (2000-től örökös elnöki címet kapott). 1993-ban a londoni Európa Akadémia tagjai közé választotta. 1994-ben részt vett az ELTE Szociológiai Doktori Iskolájának megalapításában, 1995 és 2000 között ennek keretében a szociálpolitika alprogramot vezette. 1990 és 1997 között az Autonómia Alapítvány kuratóriumának elnöke, 1993 és 1997 között a Nyugdíjbiztosítási Önkormányzat tagja volt. 1998-tól az MTA levelező, 2004-től rendes tagja. 2001-től a Szegénységkutatási központ vezetőjeként dolgozott, 2006-tól az MTA Gyermekszegénység Elleni Programirodája vezetője volt. Több külföldi egyetemen működött vendégprofesszorként, az Edinburgh-i Egyetem díszdoktorává avatta. Munkásságáért számos elismerést kapott: 1984-ben SZOT-díjat, 1995-ben Széchenyi-díjat, 1996-ban Pro Urbe Budapest díjat, 1998-ban Polányi Károly-díjat, 2001-ben Hazám-díjat. 2002-ben a Magyra Köztársasági Érdemrend középkeresztjével, 2005-ben Prima-díjjal, 2007-ben Nagy Imre érdemrenddel,

2008-ban Demény Pál emlékéremmel tüntették ki. 2009-ben Budapest díszpolgárává választották, ugyanebben az évben megkapta a Húsz éves a Köztársaság díjat, 2010-ben pedig Európai Polgár Díjat kapott. Kutatásai során elsősorban a magyar társadalom- és szociálpolitika (társadalmi struktúra, rétegződés, társadalmi integráció, az egyenlőtlenségek) kérdéseivel foglalkozott részben történeti aspektusból, részben az aktuális helyzetet vizsgálva. E témakörben mintegy 40 könyvet jelentetett meg.

A Társadalmi újratermelés és társadalompolitika című kiadvány az anyagi és nem materiális társadalmi javak újratermelésével, e folyamat tudatosságának, tervszerűségének kérdéseivel foglalkozik. Elemzi a foglalkoztatás problémáját, a munka társadalmi szervezetének változásait, az elosztás elveit, a redisztribúció és a szociálpolitika kapcsolatát.

A „szegénység” roppant sokértelmű fogalom. A számos lehetséges értelmezés közül nálunk – minden valószínűség szerint – még van értelme valamilyen ún. abszolút szegénységfogalomnak, azaz annak, hogy megvizsgáljuk: léteznek-e olyan csoportok, amelyek bizonyos alapvetőnek tekintett szükségleteket nem tudnak valamilyen, társadalmilag elfogadható szinten, sőt esetleg valamilyen élettanilag-emberileg minimális szinten sem kielégíteni? A Központi Statisztikai Hivatal erre vonatkozó, 1967. évi kutatási eredményei mára érvényüket veszítették. Akkor minden jel szerint még elég jelentős volt, 10–15%-ra, esetleg ennél nagyobbra volt tehető e csoport aránya. Ha az akkor megállapított „abszolút” küszöböt fogadjuk el mai mércének – természetesen az ármozgások figyelembevételével –, akkor az abszolút szegénység akkori köre jelentősen lecsökkent. Így 1967-ben az össznépeség 16,3%-a élt egy főre számított havi 700 Ft alatt; 1972-ben kereken 9%-a 800 Ft alatt; 1977-ben pedig közelítően 5%-a 1100 Ft alatt. A javulás mindenekelőtt a nyugdíjasok helyzetváltozásának tudható be, de volt szerepe a legalacsonyabb keresetek emelésének s más juttatások növelésének is. A teljesség kedvéért közlöm a jövedelem eloszlás részletes adatait is. [...]

Ami a legalacsonyabb jövedelmű rétegek összetételét illeti, itt mindenkor jelentős volt egyfelől a társadalmi munkamegosztásban kedvezőtlen helyeket elfoglalók aránya, másfelől pedig azoké, akik nem vettek-vesznek aktívan részt a munkamegosztásban, azaz akiknek jövedelmi helyzetét jórészt a redisztributív jövedelmek határozzák meg. Igaz, a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely szerepe az utolsó évtizedekben csökkent mind a keresetek, mind a családi jövedelmek meghatározásánál. A legalacsonyabb jövedelmű rétegek mindvégig a segéd munkások alkották, a legmagasabb a vezetők és az értelmiségiek. De az ő egy főre számított jövedelmük közötti különbség az 1962. évi közel kétszereséről 1977-re 1,6-szorosra csökkent.

A munkajelleg-csoportok közötti viszonylag kiegyenlített átlagos helyzet azonban még ma is alapvetően eltérő jellegű eloszlásokat takar. A csoportátlagoknál sokkal markánsabb különbségek találhatók a tekintetben, hogy az egyes rétegekben milyen arányban vannak alacsonyabb és magas jövedelműek. Így pl. még 197-ben is az 1200 Ft egy főre jutó havi jövedelem alatti szintre a vezetők-értelmiségiek 0,3%-a került, a segéd munkásoknak pedig 17%-a, míg a 3200 Ft feletti szintre a vezetők-értelmiségiek 31%-a, a segéd munkások 9%-a jutott el. Ennek következtében a különböző

jövedelemcsoportok társadalmi rétegek szerinti összetétele igen eltérő. Ebbe természetesen belejátszik az eltérő kereső – eltartott arány, a gyermekek kisebb vagy nagyobb száma, de nem csak ez az eltérés oka. Pl. két 19 éven aluli eltartott esetén a vezető-k-értelmiségiek 0,5%-a kerül 1200, 0,8% 1600 Ft havi jövedelem alá. A segéd-munkásoknál a két arány 18, illetve 47%. [...]

A nyugdíjasok és főként az eltartottak aránya viszonylag nagy az alacsony jövedelműek között. Minthogy ebben a metszetben rendelkezésre állnak 1972 és 1977 közötti összehasonlító adatok, az is észrevehető, hogy a nyugdíjasok relatív helyzete javult, a gyermekek-eltartottaké viszont romlott a vizsgált öt évben. Így például 1972-ben a munkás-alkalmazotti nyugdíjasok – az össznépeségben elfoglalt arányukhoz képest még 1,8-szoros esélyük volt, hogy a legalsó decilisbe kerüljenek s ez az esély csökkent 1,3-szorosra 1977-ig. Ugyanakkor a felső decilisbe való bejutásuk esélye 0,6-ról 0,8-szorosra nőtt. A 6 éven aluli gyermekeknél a tendencia fordított volt: a legalacsonyabb jövedelmű 10% közé való kerülésük esélye 1,5-ről 1,7-re nőtt, a felső decilisbe kerülésük esélye pedig 0,3-ról 0,1-re csökkent.

Az abszolút szegénység 10–15 évvel ezelőtt még igen súlyos kérdése mindent egybevetve akkor is enyhült, ha ma az 1100 Ft egy főre jutó jövedelem alatt élő 500 ezer, vagy akár az 1400 Ft alatt élő 1,3 millió ember helyzete továbbra is igen nehéz. Ha az idősek, valamint a kis- és sokgyermekesek egy részének anyagi helyzete kifejezetten nyugtalanító; s ha a legrosszabb helyzetű – mondjuk, havi 800 Ft alatt élő – csoport arányát a statisztika alábecsüli, mert az ilyen családok egy része alig található meg. [...]

A szegénység azonban nemcsak abszolút, hanem relatív kérdés is. A relatív mértékek közül a társadalmilag legtöbbet mondó adat az ún. objektív relatív depriváció aránya. Az objektív relatív depriváció azt mondja meg, hogy az összlakosság, s azon belül egyes népességcsoportok közül milyen nagy azok aránya, akik „nem rendelkeznek elég forrással ahhoz, hogy úgy táplálkozzanak, olyan életkörülményekkel és felszereltséggel rendelkezzenek, s azon tevékenységekben vegyenek részt, amelyek saját társadalmukban szokásosak, vagy legalábbis széles körű elfogadásra és helyeslésre találnak. Erőforrásaik annyival elmaradnak az átlagos egyéné vagy családé mögött, hogy tényyszerűen ki vannak zárva a szokásos életformákból, cselekvésekből.”

A relatív szegénység vagy depriváció komplex, szélesesen értelmezett vizsgálatával még adósak vagyunk – csupán jelenleg van folyamatban több ilyen célt is szolgáló kutatás. Ha csak a jövedelmi adatokat nézzük, akkor annyit állíthatunk, hogy a relatív depriváltság feltehetően elég gyakori lehetett 1977-ben a lakosság legalacsonyabb jövedelmű 10%-ánál, akiknek egy főre jutó jövedelme átlagosan 1050 Ft volt, s bizonyára sokakat jellemzett még a következő decilisben is, 1470 Ft egy főre jutó jövedelemnél. Ez a két csoport az átlagjövedelem 45, ill. 63%-ában élt. Azt, hogy ez pontosan mit jelent életmódban, életlehetőségekben, szokásokból-tevékenységekből való kizártságban, esetleg a helyzetátörökítés elkerülhetetlenségében – még nem tudjuk. De hogy a probléma létezik, az kétségtelen. Igaz, gyakran „átmeneti” jellegű – azaz az életciklus elején és végén jelentkezik. A családok egy részénél azonban tartós, az egész életet végigkísérő és meghatározó tehertétel. [...]

A „gazdagság” ténye a rendelkezésre álló adatokból alig tűnik ki. Vagyoni censzus nem létezik, s az 1980. évi népszámlálás előtt még ingatlanstatisztika sem volt. (Az, hogy ez utóbbi adatok mennyire „vagyoni” adatként felhasználhatók, még bizonytalan.) A statisztikailag kimutatott jövedelmi adatok szerint még a legmagasabb jövedelműek is mintha „szegény gazdagok” lennének. A legtehetősebb 10% jövedelme az átlagnak alig kétszerese, 1977-ben egy főre számítva 4300 Ft. Családra számítva, a legmagasabb jövedelmű 10%-nál a havi jövedelem 10 000 Ft körül volt. A statisztika jelek szerint itt torzít a legjobban: ezekből az összegekből nem vezethető le az, amit naponta látunk a luxusnyaralók, a luxusgépkocsik, a műtárgyak vagy a nemesfémek iránti ki-kirobbanó kereslet.

Az igazság valószínűleg az, hogy mind a statisztika, mind a szemünk torzít – csak épp más irányba. A statisztikából hiányoznak mindazok, akik messze a magyar átlag felett élnek, sőt anyagi lehetőségeik jóval meghaladják a hivatalosan legjobban dotált rétegek jövedelmi vagy vagyoni szintjét is. Azt, hogy e magas jövedelmek honnan vannak – csak találgatjuk. Egyesek a piac ideiglenes monopolhelyezeteit tudták-tudják kihasználni, mások féllegális, esetleg nem legális módokon jutottak egyszeri vagy folyamatos különjövedelmekhez, bizonyos esetekben a hosszabb külföldi tartózkodás, a külföldön végzett munka teremtette meg az alapját az itthon szinte elérhetetlen javak megszerzésének, olykor a különösen nagy összegű találmányi, szerzői stb. díjak juttatják kiemelkedő helyzetbe az alkotókat – de ilyen hatása lehet egy-egy nagyobb nyereseménynek is, végül – bizonyára csak szórványosan – a régi rendszerből is átmentődtek vagyonok, amelyek csak mostanában kezdenek fogyasztási javakban nyilvánosan megjelenni. Ha a mögöttes elosztási elveket nézzük, az ilyen jövedelmek inkább monopolhelyzetek, véletlen és szerencse folyamányai, mint valamilyen érdemé – bár ez utóbbi sem egészen kizárt.

Ha a statisztikából mindez hiányzik is, a gazdagságot jelző javak láthatóak. Ezek egy része nehezen összeegyeztető a szocializmus eszméivel, uralkodó elveivel, ezek mögöttes értékeivel. Ezért a szemlélt bosszantják vagy felháborítják. Annál inkább, mert többnyire jó okkal úgy véli, hogy e javak tulajdonosai – kivételektől eltekintve – nem lehetnek nála, az átlagpolgárnál annyival hasznosabb tagjai a társadalomnak, mint amennyivel többet tudtak a maguk számára megszerezni. Márpedig ami bosszant, s kivált, ami felháborít, annak jelentőségét gyakran hajlamos az ember túlbecsülni. Ezért lehet, hogy szemünk a statisztikával ellentétes irányba torzít.

A „gazdag” családok száma, amelyek rendszeresen magas jövedelemmel és a mi viszonyaink között nagy, mondjuk 4–4 millió forint értéket meghaladó vagyonnal rendelkeznek, nem lehet több néhány ezernél, talán tízezernél. Nemzetközi mércével mérve ők sem igazán gazdagok, hiszen tőkevagyonuk gyakorlatilag nincs. A közvéleményt rajtuk kívül azok is irritálhatják, akik vagyoniilag-jövedelmileg talán nincsenek kiemelkedő helyzetben, de egyes szokásaikban látványos módon régi fényűző életformákat utánoznak, azaz úgy tesznek, mintha igazi gazdagok lennének vagy igyekeznek gazdagnak látszani.

Megítélésem szerint tehát ez a legfelső réteg szűk – csak társadalmi sugárzása nagy. Az ilyen helyzetek eredetét nézve alig hihető, hogy bármilyen – gazdasági, adózási,

társadalompolitikai – intézkedés hatékony lehetne e nagyon is heterogén jelenséggel szemben. Talán még a gúnyval átszótt társadalmi elítélés lenne a legjobb fegyver – nem, mintha a jelenséget megszüntethetné, csak vonzerejét és bosszantáspotenciálját csökkentené, a bosszankodókat kompenzálná.

Ennél kevésbé érzékeny a közvélemény a jövedelem eloszlásban ezután következőzösebb „jómódú” rétegre, amely azonban ugyancsak társadalompolitikai problémát jelent vagy előbb-utóbb fog jelenteni. Az ő esetükben nem a látványos fitogtató fogyasztás vagy életmód a zavaró tényező. Két másik kérdés vetődik fel. Az egyik, hogy a ma ismert és elfogadott szükségletek telítése után mire fogják továbbra is magas jövedelmüket elkölteni, hacsak nem térnek rá ők is a pazarlásra vagy a fitogtatásra? A másik, hogy milyen új egyenlőtlenségek lépnek be a társadalmi viszonyok újratermelésébe azáltal, hogy e réteg gyermekei az átlagosnál sokkal jobb helyzetből indulnak, minden – anyagi és nem anyagi – szempontból. E kérdések nem újak, de megnyugtató választ még nem sikerült adni rájuk.

A különbség a „leggazdagabb” és a „jómódú” csoport között az, hogy az első esetben többnyire a jövedelmek nem (teljesen) férnek össze az adott érték- és elosztási rendszerrel. A jelenség „deviáns”, tehát elvi alapon elutasítható, vagy visszaszorításának módszerein lehet gondolkodni. Ám a második eset „normális”, nem deviáns, nem visszaszorítandó. E jövedelmek megadóztatása sem igazán indokolt, a lényegen nem is változtatna. És a következmények mégsem illeszkednek szervesen a rendszer értéktartományába.

KULCSÁR KÁLMÁN

A mai magyar társadalom

Budapest, 1982, Kossuth. 146–150., 167–169., 174–178.

Kulcsár Kálmán (Erdőtelek, 1928. június 27. – Budapest, 2010. szeptember 4.) jogász, szociológus. 1947-től az egi Jogakadémián, 1949-től a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán tanult. 1950-ben szerzett diplomát. Ezt követően katonai ügyészként, minisztériumi tisztviselőként, majd bíróként dolgozott. 1956-ban az állam- és jogtudományok kandidátusa lett. 1957-től az ELTE tudományos munkatársa volt. 1963 és 1970 között a JPTE Állam- és Jogtudományi Karán oktatott. 1965–1966-ban vendégprofesszor volt az Egyesült Államokban, a Columbia és a Berkeley-i Egyetemen. 1968-ban szerzett MTA doktori címet. 1969-től az MTA Szociológiai Intézete vezetője posztját töltötte be. 1972-ben kinevezték egyetemi tanárnak az ELTÉ-n. 1973-tól az MTA levelező, 1982-től pedig rendes tagja. 1983 és 1986 között az MTA fűtitkár-helyetteseként dolgozott. 1986-ban vendégprofesszor volt az Indianai Egyetemen. 1983 a Magyar Szociológiai Társaság elnökévé választották,

amely megbízást 1989-ig töltötte be. 1988 és 1990 között igazságügyi miniszter, közben 1989–1990-ben a Hazafias Népfront elnöke volt, 1990 és 1993 között az ottawai magyar nagykövet feladatait látta el. 1993 és 1998 között, nyugdíjba vonulásáig, az MTA Gazdaság és Jogtudományok Osztályának elnöke és az MTA Elnökségének tagja volt. Közben 1994 és 1997 között igazgatóként vezette az MTA Politikatudományi Intézetét. Tudományos munkássága során elsősorban a társadalmi és politikai változások és a jog kölcsönhatását vizsgálta. A jogszociológia hazai megalapozója tekintették. Munkásságát számos díjjal ismerték el: 1962-ben és 1967-ben Akadémiai Díjat, 1985-ben Állami Díjat, 1998-ban Deák Ferenc-díjat és Széchenyi-díjat, 2001-ben, Bibó István-díjat kapott.

Néhány esztendővel ezelőtt ugyanis – a mezőgazdasági termelés konszolidálásával, fejlődésének modernizálásával – erősen megnövekedett a mezőgazdaság produktivitása és ezzel a falusi lakosság jövedelme. A jövedelemnövekedés egyik jelentős összetevője a háztáji gazdaság volt, amely esetenként azoknak a termékeknek akár 50%-át is produkálta, amelyek termesztésére a nagy gazdasági egységek kevésbé vállalkoztak, vagy amelyek termelése kisüzemi keretek között kifizetőbbnek bizonyult. (pl. zöldség, gyümölcs, bizonyos állati termékek stb.) Ez a megnövekedett jövedelem, minthogy a beruházási lehetőségek a háztáji gazdaságban korlátozottak (nem is szólva arról, hogy egyes vizsgálatok szerint a parasztság sem látott hosszú távú perspektívát a háztáji termelésben), természetesen a fogyasztást növelte, és pedig látványos módon. Igaz a látványos fogyasztásban – modern lakóházak építése, gépkocsi vásárlás stb. – is közrehatottak az urbanizációs folyamat sajátos falusi feltételei, amelyek többet, nagyobb anyagi áldozatot igényeltek és igényelnek az egyéntől, mint a városi feltételek, mégis, a falusi lakosság jövedelmi viszonyainak ilyen kedvező megváltozása bizonyos feszültséget alakított ki a falusi, ill. a bérből és fizetésből élő városi dolgozók között. E feszültség bizonyos túlértékelésével (amelyben természetesen sajátos érdekviszonyok, szervezeti tényezők is közrehatottak, és pedig bizonyos „ideológiai felhanggal”, utalva pl. a munkásosztály vezető szerepe halványulásának veszélyére) született meg a döntés a háztáji gazdaságok fokozott megadóztatásáról. Az adóterhek emelése következtében a háztáji gazdálkodás eredményessége csökkent, egyes, főleg az ilyen gazdaságokban termelt és onnan szállított termékek felhozatalában visszaesés mutatkozott, és ez ellátási nehézségeket okozott, természetesen áremelkedéssel, így végül is a bérből és fizetésből élő városi dolgozók számára okozott nehézségeket. Ez a döntés következményeiben tehát több vonatkozásban is diszfunkcionálissá vált, és nem bizonyult alkalmasnak eredeti célja elérésére sem. Mindez ma már ismert. Számunkra azonban ez a döntés és következményei azért tanulságosak, mert világosan jelezték, hogy minden döntésnek nagyon finom rétegspecifikus következményei vannak. A magyar munkásosztály jelentős része ugyanis falun él, többnyire családi „kétlakásban”, így jelentős részének (a munkásosztály közel felének) háztáji, illetőleg kisegítő gazdasága van. Az adóemelés tehát a munkásosztály tömegeit is érintette (nem is szólva más, bérből és fizetésből élő, de falun lakó rétegekről), így politikailag

abban az osztályban váltott ki kedvezőtlen hatásokat, amelyek érdekében született. A döntésre való reakcióban a társadalmi struktúra „finomsága” nyilvánult meg, és pedig ebben a falusi viszonyok között élő munkásosztály egy részének, mint „magántermelőnek” az érdekei. Egy 1972-ben készült felvétel szerint ugyanis a háztáji és kiegészítő gazdasággal rendelkezők körül a nem mezőgazdasági fizikai dolgozók (a szó klasszikus értelmében vett munkások) közül többen rendelkeznek ilyen gazdasággal, mint pl. a termelőszövetkezetek tagjai.

Ha pedig a parasztság oldaláról indulunk ki, hasonló „finomításra” van szükség. Így pl. a parasztszaládok jelentős részében (kb. 70%), ahol második kereső is van, ezt a második kereső már nem mezőgazdasági foglalkozású. Vagy: a termelőszövetkezetben dolgozó parasztság kb. egyharmada tulajdonképpen ipari jellegű munkát végez. A parasztság és más társadalmi rétegek családi vagy a munka jellegéből fakadó összekapcsolódása tehát nem elhanyagolható jelenség.

A társadalom rétegződéséből és a települési viszonyokból adódó „struktúrák” ilyen összefonódásának azonban – amely jelentős különbségeket teremthet érdekekben, életmódban stb. egy társadalmi osztályon vagy rétegen belül csak egyik példáját adja az a főfoglalkozás mellett végzett termelőmunka, amelyet a települési viszonyok tesznek lehetővé. A települési viszonyok – ha bizonyos mértékben csökkenő erősséggel is – más módon is hatnak a társadalom rétegződésére. A mezőgazdasági környezetben dolgozó bányász életmódjában pl. a falusi társadalom jellegzetességei még akkor is jelen vannak, ha a bányász „homogén” családban él, és nem rendelkezik háztáji vagy kiegészítő gazdasággal sem. Inkább a falusi viszonyok alakították, illetőleg alakítják – akár tradicionális elemeket is közvetítve – pl. annak a „rurális” területen élő segédmunkásnak életmódját is, akiknek a munkája igen sok esetben nem különbözött és részben ma sem különbözik sokban a mezőgazdaság hagyományosan fizikai erő kifejtést igénylő munkakövetelményeitől és feltételeitől. A települési viszonyok alakulásából következően ma is nagyon jelentős az ingázás, és ennek folytán a falusi lakóhelyi épületek hatása is (akár a városi munkahelyen végzett munkában, az életmódban stb.) különösen akkor, ha a települési viszonyokhoz fűződő esetleges hátrányok regionális sajátosságokkal is párosultak. Különbségek vannak pl. a Szabolcs-Szatmár megyei eljáró munkás élete, érdekei és pl. a Pestkörnyéki bejáró munkás élete és érdekei között. A regionális adottságok egyébként is sajátos feltételrendszert teremthetnek az ott élők számára, amely létfeltételeiket és érdekeiket is (ebből fakadóan természetesen életmódjukat, tudatukat stb.) az érintett osztályra vagy rétegre általánosan jellemző sajátosságoktól különböző módon is alakítja. [...]

A falusi népesség lélekszámváltozásait a növelő és csökkenő tényezők egyaránt befolyásolják. A növekedés forrása mindenekelőtt a természetes szaporodás, amely általában magasabb, mint a városi agglomerációkban. A csökkenés pedig a negatív vándorlási egyenlegről adódik. Mindkét jelenség – mint általában a falusi átalakulás folyamata – területileg igen differenciáltan jelentkezik. A természetes szaporodás ugyanis egyes falusi térségekben igen alacsony, sőt negatív. E területen az elvándorlás, esetleg a paraszti születéskorlátozás már régen tartó folyamat, a demográfiai erózió

előrehaladt, a népesség elöregedett. Több faluban évek óta nincs házasságkötés és születés, az anyakönyvbe csak halálzási adatok kerülnek be. Ez a jelenség azonban ritka, hegyvidéki kicsiny falvakban fordul elő, kevés embert érint.

Az elvándorlás mértéke is nagyon különböző. Ez elsősorban a község lakosság-számának és földrajzi fekvésének függvénye. A kisközségek lakossága csökkent a leggyorsabban, az 500-nál kevesebb lakosú községeké 12,8%-kal, az 500–1000 lakosúaké 8,1%-kal, míg a 3000–5000 lakosú községeké csak 2%-kal (1960 és 1970 között). A kis településekből nemcsak a foglalkoztatás hiánya, hanem a szolgáltatások alacsony színvonala is elvándorlásra készítet. E kisközségek az Északi- és Dunántúli-középhegység vonulatában, valamint a déli és délnyugat-dunántúli dombságokban sűrűsödnek, ahol a mezőgazdaság feltételei rosszak, a városhálózat hiányos, a közlekedési feltételek is előnytelenek. A földrajzi fekvés a városközelség szempontjából érdekes. A városi munkahelyek jó elérhetősége esetén ugyanis a falusi népesség inkább az ingázást választja, s nem költözik el. [...]

1. Az urbanizációs lejtő bizonyos fokig társadalmi lejtőként is funkcionál, azaz: a hátrányosabb helyzetű településformák (és ezen belül a hátrányos helyzetű falutípusok), sőt bizonyos fokig az egy településen belüli hátrányosabb ökológiai viszonyok is sok tekintetben hátrányosabb helyzetű társadalmi rézegek képződésére vezetnek. Ez a megállapítás valamennyi társadalmi rétegen belül is érvényes. Csak példaként: a falun dolgozó államigazgatási tisztviselők 35,2%-a, a gazdasági vezetők 49,8%-a, és a pedagógusok 15,6%-a 1970-ben nem rendelkezett diplomával. Az értelmiség szakmai tájékozódási és kapcsolattartási lehetősége (így szakmai fejlődésük egyik jelentős összetevője) sokkal rosszabb a városi vagy éppen budapesti kollégáinál. Összehasonlításként: ezt a lehetőséget jónak értékelte a budapesti értelmiségiek 80,2%-a és a falusi értelmiség 10%-a, de jelentős elmaradás tükröződik a falusi értelmiség szakirodalom-olvasottságában, könyvtárának nagyságában stb. Igaz ugyan, relatíve jobb lakáskörülményekkel rendelkeznek, egészségesebb életlehetőségeik vannak stb.
2. A „falusi fizikai munkaerő nem köthető szorosan egy foglalkozáshoz, egy adott gazdasági ághoz, pontosabban az adott foglalkozás, illetve ágazat nem fejezi ki sem valóságos társadalmi munkatevékenységét, sem életmódját, s nem határozza meg érdekeit sem. Különösképpen igaz ez a falusi ipari-építőipari munkásokra, akik egyszerre kötődnek a mezőgazdasághoz és az iparhoz, egyszerre függenek a társadalmi munkaszervezetektől és saját kisgazdaságuktól, egyszerre vannak jelen a társadalmi munkaerőpiacon és vonják ki munkaerejüket a hatása alól, egyszerre helyhez (a faluhoz) kötöttek, s ugyanakkor rugalmas munkaerők, kvalifikálatlanok, viszonylag alacsony jövedelemmel, s ezzel egyidejűleg konvertálható munkaerővel rendelkező, sajátos ártermelő vállalkozások.
3. A falu mai társadalmi viszonyaiban még jelen vannak a korábbi paraszttársadalom rétegződésének bizonyos következményei, illetőleg befolyásolják a mai struktúrában végbemenő mozgást. Az MTA Szociológiai Kutató Intézetének a

hetvenes évek első felében végzett faluszociológiai vizsgálatai kimutatták, hogy a korábbi agrárproletárok, a kisbirtokos parasztok és a 10–15 holdas parasztok leszármazottai között jelentőskülönbség mutatkozott pl. a szellemi dolgozók rétegébe való átkerülés esélyeiben. Az esély a birtoknagysággal együtt nőtt, ám 50 holdon felül már senki sem került be a vezető- és értelmiségi társadalmi rétegbe. A szakképzett ipari-forgalmi munkások gyermekeinek mobilitási esélyei viszont jóval nagyobbak voltak, mint a mezőgazdasági fizikai rétegekből indulóké, innen kerültek legtöbbször a szellemi dolgozók rétegébe.

4. Minthogy a „falusi származás egyértelműen hátrány”, társadalmi mobilitásban, arra következtethetünk, hogy a falusi társadalmi létben (és ezzel összefüggésben a segédmunkás rétegben) megmutatkozó hátrányok, legalábbis bizonyos mértékig, újratermelődnék. Különösen áll ez a kisebb lakosságú falvakra, ahol az iskolai feltételek is gyengébbek (esetenként osztatlan iskolák és szakképzetlen nevelők is működnek), amelyek közlekedése is rosszabb, és amelyekben természetesen inkább fennmaradnak a korábbi falusi társadalom egyes jelenségei (pl. a tradíciókhoz ragaszkodó társadalmi kontroll). [...]

Az összes aktív fizikai dolgozót tekintve (a mezőgazdasági termelősövetkezetek nélkül) a szakmunkások aránya 49,2%, a betanított munkásoké pedig 36,4%. Ami a betanított munkásokat illeti, arányuk a könnyű- és élelmiszeriparban durván megegyezik a szakmunkásokéval (a könnyűiparban kicsit alacsonyabb, az élelmiszeriparban kissé magasabb). Ez az arány azonban megtévesztő lehet a technológiai színvonalat illetően, hiszen van éppen olyan magasabb technológiai szintű munkafolyamat is, amelyre a munkás szakképzettség nélkül is viszonylag könnyen betanítható, a magasabb technológiai szint és az alacsonyabb képzettségű munkaerő közötti eltérés megfelelő szervezéssel áthidalható.

Ezeket az adatokat kiegészíthetjük azzal, hogy iparunk technológiai szintje meglehetősen differenciált. A technológiai szint differenciáltsága a kisiparra való tekintet nélkül is áll, márpedig a kisipar túlnyomórészt a kézműves technológiával jellemezhető, és tömegeiben sem elhanyagolható: alkalmazottakkal és szakmunkástanulókkal együtt 1977-ben kb. 45 000 ember dolgozott a kisiparban főfoglalkozásuként, és csaknem 10 000 ember rendelkezett iparjogositvánnyal a főfoglalkozás mellett. Hozzáértjük az adatok értékeléséhez azonban az is tapasztalható bizonyos inkongruencia a képzettség és a tényleges munka között. Ez az 1969-re vonatkozó, tehát meglehetősen régi adatok szerint a szakmunkások 8,3%-át érintette, de egyes szakmákban (pl. fonó-, szövő-, faipari, textil- stb. munkások) 17–27%-ig is terjed. Végül emlékeztetünk arra, amit a mezőgazdasági környezetben élő, jórészt ingázó-vándorló munkásokról mondtunk. Mindezek alapján talán nem meglepő, hogy a mai magyar munkásosztályt leginkább jellemző szociológiai vonást átmenetiségében látjuk.

Ennek az átmenetiségnek egyik összetevőjét már a korábbi kutatások is megállapították a következőkben: A munkásság egy nemzedékkel ezelőtti zárt kultúrája ma felbomlóban van a mai magyar munkásság nem zárt társadalmi réteg, kijegecesedett szokásokkal, egyértelmű összefüggésszel, hanem inkább az úton levők hatalmas

táborra. A munkásság egyik fele nemrég vált, vagy most válik parasztból munkássá, s átmeneti életformában él falu és város, paraszt- és munkásélet között. Egy részük csoportvezetővé, művezetővé, technikussá, mérnökké válik, mások gyári laboratóriumba vagy szolgáltató munkahelyekre kerültek.

ANDORKA RUDOLF

A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon

Budapest, 1982, Gondolat. 70–73., 84–88.

Andorka Rudolf (Budapest, 1931. április 30. – Budapest, 1997. június 30.) szociológus, egyetemi tanár. 1949-ben érettségizett Budapesten, majd levelező tagozaton jogot tanult az Pázmány Péter Tudományegyeteme (1950-től ELTE). 1951-ben családjával kitelepítették, apja korábbi katona-diplomata tevékenysége miatt. Katonai szolgálat után és fizikai munka után 1956-ban folytatta a tanulmányait. A forradalom alatt tagja volt az egyetemi nemzetőrségnek, ezért 1957-ben félév szabadságvesztést kapott, így csak 1963-ban végezte el az egyetemet. 1960-tól műszaki fordító volt a Kohó- és Gépipari Minisztériumban. Később, 1962-ben a KSH-hoz került, előbb könyvtárosként, majd kutatói beosztásban. Széleskörű tudományos munkát folytatott, 1979-ben kandidált, szociológiából. 1984-ben a Közgazdaságtudományi Egyetemre került egyetemi tanári beosztásban. 1984-ben Akadémiai díjat kapott. Nagydoktori értekezését 1989-ben védte meg. 1990-től az MTA levelező tagja volt. A Közgazdasági Egyetemen 1991-ben rektorra választották, amely pozíciót 1997-ig töltötte be. 1991 és 1996 között az OTKA elnöke, 1995-től pedig a Magyar Szociológiai Társaság elnöke volt. 1991-től a Magyarországi Evangélikus Egyház zsinatának világi elnöke volt. 1996-ban Széchenyi-díjjal tüntették ki, 1997-ben megkapta a Francia Becsületrendet, illetve a Magyra Örökség díjat. Kutatásai elsősorban a társadalmi rétegződés, a mobilitás, a társadalmi beilleszkedés kérdéseivel foglalkozott.

A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon című munka többek között kiemeli, hogy a II. világháború utáni nagy változások, az elitek és a középrétegek lecserélődése, a szellemi foglalkozásúak arányának megduplázódása, a korábbi többnyire statikus struktúrához képest, szükségképpen nagyfokú mobilitással járt együtt. Ugyanakkor felhívja a figyelmet a különböző társadalmi csoportok eltérő mobilitási sajátosságaira.

A strukturális mobilitás hajtóereje a társadalmi és foglalkozási szerkezet nagy változása volt, egyrészt a gazdasági fejlődésnek, másrészt a szocialista átalakulásnak a következtében. A szerkezeti változás mértéke jól érzékelhető, ha az 1963. évi társadalmi és foglalkozási szerkezettel hasonlítjuk össze, vagy ha a mobilitás során összeírt személyek foglalkozási összetételét az apjuk foglalkozásával vetjük össze. 1930-tól

1963-ig a szellemi foglalkozásúak aránya a férfiak között több mint másfélszerese, a nők között több mint háromszorosára nőtt. Ezen belül is különösen gyors volt a szakértelmiség növekedése. A nem-mezőgazdasági munkássághoz tartozók aránya a férfiak között több mint kétszeresére, a nők között (a háztartási alkalmazottakat figyelmen kívül hagyva) két és félszeresére emelkedett. Ugyanakkor a mezőgazdaságban fizikai munkát végzők aránya a férfiak között közel felére, a nők között körülbelül negyedére, a nők között még nagyobb mértékben csökkent.

Ezek a szerkezeti változások szükségképpen azzal jártak, hogy a mezőgazdasági réteghez tartozóknak igen jelentős hányada a származási társadalom csoportját; a kisiparosok és kiskereskedők gyermekeinek nagy többsége nem lehetett ugyanabban a társadalmi rétegben, mint annak idején szülei; viszont a szellemi réteghez tartozók több mint felének más társadalmi háttérből, elsősorban a parasztságból és a mezőgazdasági munkásságból kellett kikerülnie. [...]

A gyermekszám-különbségek az előző évtizedekhez képest széthúzódtak. A mezőgazdasági munkáság megtartotta régi nagy gyermekszámát, ennek következtében sok tagját szükségképpen ki kellett bocsátania a többi társadalmi és foglalkozási csoportba, ahol a gyerekszám erősen csökkent. A szellemi réteg gyerekszámja lényegesen elmaradt az egyszerű reprodukcióhoz szükséges szinttől, így mindenképpen nagyszámú utánpótlást kellett befogadnia más osztályokból és rétegekből, még létszámának egyszerű szinten tartásához is.

A nők társadalmi mobilitásának meghatározásában ezen kívül szerepet játszott az is, hogy a nők gazdasági aktivitása lényegesen emelkedett. [...]

Az összes keresők közül nő volt 1930-ban 27 százalék 1949-ben 30, 1960-ban 26, 1963-ban pedig 38 százalék. A nők gazdasági aktivitásának növekedése, az aktív és inaktív kereső nők arányának növekedése az összes keresők között elsősorban az egyéb szellemi, valamint a betanított munkás és segédmunkás-kategóriákban növelte a nők számát. Ezáltal lehetővé tette, hogy a férfiak nagyobb arányban áramoljanak, egyrészt a vezető és értelmiségi pozíciókba, másrészt a szakmunkásságba. Így a nők aktivitásának növekedése kedvezően hatott a férfiak helyzetére, olyan értelemben, hogy lehetővé tette nagyobb fokú beáramlásukat a magasabb képzettséget igénylő és jobban fizetett foglalkozásokba.

A nők társadalmi mobilitását és ezáltal a társadalmi mobilitás egészét befolyásolta az a tény is, hogy a különböző társadalmi származású nők eltérő arányban váltak keresőkkelé. [...]

Mivel a szellemi foglalkozású apák leányai, ezen belül különösen a vezető és értelmiségi rétegbe tartozó apák leányai közül többen voltak keresők, mint a munkásapák leányai közül, és az utóbbiak közt többen, mint a parasztapák leányai közül, továbbá, mivel a nők és férfiaknál nagyobb arányban mentek az alacsonyabb iskolai végzettséget és szakképzettséget igénylő társadalmi rétegbe, a nők körében ritkább volt a társadalmi emelkedésnek tekinthető mobilitás, mint a férfiak között.

Még két további, a mobilitást befolyásoló kisebb jelentőségű strukturális tényezőt említhetünk meg a háborús időszakban bekövetkezett halandóság társadalmi differenciáit, valamint a kivándorlás társadalmi differenciáit.

Nincs adatunk arról, hogy a második világháború többlethalandósága (135 ezer katonai halott a frontokon, 45 ezer polgári halott a bombázások és háborús cselekmények következtében, és a mai országterület lakosságából kb. 240 ezer polgári halott deportálás és egyéb ok következtében) a különböző társadalmi osztályokat és tétegeket milyen arányban sújtotta. Feltételezhetjük azonban, hogy a bombázásokkal kapcsolatos polgári halálozás inkább a városi lakosságot érintette, a deportálással összefüggő gyilkosságok pedig az átlagosnál több áldozatot szedtek, egyrészt az értelmiségből, másrészt a kiskereskedő-rétegből. A katonai halandóság viszont inkább a munkásságot és a parasztságot sújtotta. A megüresedett társadalmi pozíciókba – elsősorban az értelmiségbe (a csökkenő létszámú kiskereskedő-rétegbe talán kisebb mértékben) – más osztályokból, rétegekből származók léptek be, tehát ezek a tragikus tömeges halálosek is a mobilitás növelése irányában hatottak a felszabadulás után.

Hasonlóképpen nincs adatunk arról sem, hogy egyrészt az 1944–1945. évi háborús eseményekkel összefüggő kivándorlás, majd az 1956–1957. évi kivándorlás következtében mely társadalmi osztályok és rétegek tagjainak száma csappant meg az átlagosnál nagyobb mértékben. Nem indokolatlan azonban az a feltevés, hogy a háború utáni kivándorlók nagyobb részben a tőkés Magyarország uralkodó osztályaiból és valószínűleg az értelmiségből kerültek ki. Így ez a kivándorlás is ösztönözte a társadalmi mobilitás növekedését.

Ezek a strukturális változások határozták meg a társadalmi mobilitás főirányát: a mezőgazdaságból a munkásságba, valamint a munkásságból és a parasztságból a vezető, az értelmiségi és az egyszerű szellemi foglalkozások felé.

A férfiak és nők nemzedékek közötti mobilitása eltérő tendenciákat mutat annyiban, hogy e főirányon belül a férfiak inkább a szakképzettséget igénylő szellemi és fizikai foglalkozások felé, a nők viszont a szakképzettség nélküli, illetve alacsonyabb szakképzettséget nem igénylő pályák felé áramlottak. [...]

A társadalmi és foglalkozási szerkezet átalakulásának iránya nagy vonalakban azonos maradt az extenzív iparosítás korszakában, sőt az azt megelőzően is megfigyelt változási irányokkal: a mezőgazdaságban dolgozók aránya a nem-mezőgazdasági ágakban dolgozók javára csökkent, a szellemi rétegek aránya növekedett, és a magasabb iskolai végzettségű és szakképzettségű rétegek aránya a kisebb szakképzettségűekkel szemben megnőtt.

Ha az 1973. évi társadalmi és foglalkozási szerkezetet összehasonlítjuk a körülbelül harminc évvel (egy nemzedékkel) korábbi (az 1941. évi népszámláláskor megállapított szerkezettel jellemezhető) szerkezettel, akkor a változás 1973 és 1941 között még nagyobbak látszik, mint 1963 és 1930 között, egyszerűen azért, mert míg 1930 és 1940 között viszonylag kis szerkezeti változás ment végbe, 1963 és 1973 között lényegesebb változásokra került sor.

Ezzel szemben az 1960-as évek közepétől kezdve, tehát az intenzív gazdasági fejlődésre való áttérés után, a megelőző extenzív iparosítási időszakhoz képest a szerkezeti változások lényegesen lelassultak. [...]

1. A mezőgazdasági fizikai foglalkozásuk számának abszolút értelemben kisebb csökkenése; ez összefügg egyrészt azzal, hogy az 1960-as évek közepén a

- mezőgazdaságban korábban meglévő munkaerő-tartalékok kimerültek, mivel a rejtett munkanélküliség megszűnt, továbbá azzal, hogy 1963-ra a mezőgazdasági népesség annyira megcsappant, hogy abszolút értelemben (vagyis százalékpontokban kifejezve) a hasonló arányú további csökkenés is kisebb csökkenést jelentett volna.
2. Nagyon meglassult a nem-mezőgazdasági fizikaiak arányának növekedése, sőt – rétegenként vizsgálva – a segéd munkások aránya csökkenni kezdett, és a betanított munkásoké is alig nőtt; ez azzal függ össze, hogy a hetvenes évek elején az iparban foglalkoztatott munkások számának növekedése megállt, és a munkaerő belső átcsoportosulása egyre inkább a tercier ághoz tartozó ágazatok arányát növelte, ahol viszont több a szellemi foglalkozású.
 3. Valamelyest meglassult azonban a szellemi foglalkozásúak arányának növekedése is. Rétegenként vizsgálva, a vezető és szakértelmiségi réteg növekedése gyorsult, hasonlóképpen a művezetők és a hasonló szellemi foglalkozású termelésirányítóké, viszont az egyszerű szellemi réteg növekedése lelassult. Ezt sem tekinthetjük véletlennek, hiszen kifejezett erőfeszítések történtek az adminisztratív létszám csökkentésére.

A társadalmi és foglalkozási szerkezet változásának lassulása tehát többé-kevésbé természetes jelenség, viszont szükségképpen befolyásolta a társadalmi mobilitást azzal, hogy kisebbé vált a mobilitás, amelynek a szerkezeti változások hatására mindenképpen be kellett következnie.

Hasonló irányba hatott a társadalmi osztályok és rétegek szerinti gyermekszám-differenciák alakulása. Három évtizeddel korábban, a második világháború alatt még az 1930-as évekéhez hasonlóak voltak a termékenységekülönbségek, de a második világháború után rövid idő alatt igen lényeges változások történtek, úgyhogy az 1960-as évekre a korábban igen nagy különbségek a kiegyenlítődés felé erősen előrehaladtak. [...]

Bár az 1959-ben születettek voltak az utolsó nemzedék, amely a mobilitásvizsgálat mintájában szerepelt, és közöttük aktív keresők még nem voltak, e számok mégis érzékeltetik, hogy az 1940-es évek második felében és különösen az 1950-es években született kohorszokban már korántsem voltak olyan szélsőséges gyermekszám-differenciák, mint korábban. Ez azzal járt, hogy a termékenységdifferenciák által kikényszerített strukturális mobilitás is kisebbé vált, mint régebben volt.

Röviden összefoglalva: az történt, hogy eltűnt a régi nagy gyermekszámú mezőgazdasági munkásság, és a helyére lépett állami gazdasági munkásság, valamint a termelősövetkezeti parasztság gyermekszáma már többé-kevésbé a nem-mezőgazdasági munkásság gyermekszámának szintjén mozog. A földosztás után ugyanis az új gazdákra – úgy látszik – igen hamar jellemző lett a régi önálló parasztság lényegesen alacsonyabb gyermekszáma, illetve az ennek megfelelő családtervezés, majd a mezőgazdaság kollektivizálás után a termelősövetkezeti parasztság és az állami gazdasági munkásság is többé-kevésbé a nem-mezőgazdasági munkásság szintjére szállította le családterveit. Ezen aligha csodálkozhatunk, mert az állami gazdasági munkások és termelősövetkezeti parasztek életszínvonala, életkörülményei, sőt életmódja is egyre inkább közeledett az ipari munkásságéhoz.

Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a népesedési helyzetünkről, népesedéspolitikai feladatainkról (1973. február 13.)

In: Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975. Budapest, 1978, Kossuth. 434–451.

AZ MSZMP KB PB 1966 októberében, majd 1967 áprilisában határozatokat hozott a népesedési helyzet javítása érdekében. Ezek közül az anyag a gyermeket nevelő anyák gyermekgondozási szabadságának és gyermekgondozási segélyének bevezetését tekintette, valamint a családi pótlék kiterjesztését, a családok lakáshoz juttatásának felgyorsítását, a gyermekintézmények fejlesztését szolgáló programot, illetve a terhes és kisgyermekes anyák számára a munkahelyen, a munkavégzés során biztosított kedvezményeket. Mindezen intézkedések hatására jelentősen nőtt a születések száma, amivel Magyarország elmozdult az európai ranglista utolsó helyéről. A hatás azonban nem bizonyult tartósnak, már néhány év múlva ismét csökkenni kezdtek a termékenységi mutatók. A pártvezetés újabb határozata a várható társadalmi hatások áttekintése nyomán megfogalmazta a családalapítás és gyermekvállalás további bővülését elősegítő kormányzati intézkedések alapelveit, irányát.

Magyarországon a születésszám folyamatos csökkenése már a XIX. század végén megkezdődött. A felszabadulás utáni születési arányszám a második világháború előtti szinten, 18–20 ezrelék körül alakult. Az abortusztilalom és egyes családpolitikai intézkedések erős, de átmeneti hatásaként 1953–1955-ben a születések száma jelentősen, 23 ezrelékre emelkedett. 1956 után rendkívül meggyorsult a születéscsökkenés folyamata, és a születési arányszám 1962-ben elérte nemzetközileg is egyedülállóan alacsony, 13 ezrelékes mélypontját. Amíg az 1950-es évek végéig tartó születéscsökkenést a halandóság csökkenése számszerűleg nagyjából ellensúlyozta, addig a hatvanas években, a népesség előregevedése miatt, a halandósági arányszám már stagnált, illetve lassan emelkedett, és így a természetes szaporodás visszaesett.

Az iparilag fejlettebb országokban sok helyi tényezőtől – erkölcsi szokásoktól, jogszabályoktól, az ideális gyermekszámra vonatkozó normáktól – motiváltan, ez a folyamat már a második világháború előtti évtizedekben kibontakozott, és azóta is tart. Az ötvenes években tapasztalt maximális értékhez viszonyítva Japánban 33, az USA-ban 30, Csehszlovákiában 29, az NSZK-ban, NDK-ban, Dániában és Ausztriában 10–20 százalékkal csökkent a születési arányszám. A fejlettebb gazdaságot örökölt kelet-európai szocialista országokban a szocialista iparosítás és az annak kapcsán végbement igen gyors társadalmi átrendeződés – az urbanizációs, az életkörülmények javulása, a foglalkozási struktúra alakulása és más körülmények váltottak ki lényegileg

hasonló tendenciákat. Így pl. 1966-ban Romániában 14,3, Bulgáriában 14,9 ezrelékes élveszületési arány volt, ami jóval alacsonyabb a korábbi évtizedek arányszámánál. A második világháború után a különösen magas lengyel születési arányszám a 60-as évek végére 45 százalékkal esett vissza.

Magyarországon az 1956 után eltelt nyolc év alatt 10 ezrelék ponttal süllyedt a születési arányszám. Bár ezt a gazdasági fejlődés, illetve az annak nyomán előállt rohamos társadalmi változások önmagukban nem magyarázzák, mégis közrejátszottak a születéscsökkenés gyorsütemében és mértékében. Megfigyelhető, hogy a születések alakulását lényeges mértékben befolyásolják a nagy társadalmi változások, kritikus helyzetek és a pozitív irányú fejlődés egyaránt.

A születéscsökkenést előidéző okok között fontos szerepe volt az ellenforradalom okozta megrázkódtatásnak, az ellenforradalom utáni disszidálásoknak, amelyek során kb. 170 000, jórészt termékeny korú, vagy a hatvanas években termékeny korbba lépő személy hagyta el az országot. A mezőgazdaság szocialista átszervezése, a fiatalságnak faluról történő nagyarányú elvándorlása szintén szerepet játszik a születésszám csökkenésében.

Születéscsökkentő hatása lehetett annak a körülménynek is, hogy az életszínvonal 1956 utáni társadalmi méretű emelkedését, az egyén anyagi érdekeltségének, illetve anyagi gyarapodásának nagyobb lehetőségeit nem követte megfelelően a jövedelemelosztásnak olyan rendszere, amely fokozottabban venné figyelembe a családokban nevelt gyermekek számát. A sokgyermekes családok akkor is jóval alacsonyabb életszínvonalat érnek el, ha kereső tagjaik az átlagosnál hasznosabb, jobbminőségű munkát végeznek. Magukban a családokban is nőtt az igény a magasabb színvonalú gyermekellátás iránt.

Közvetlen összefüggés van a nők fokozottabb foglalkoztatottsága és születési arányszám csökkenése között. A nők viszonylag magas foglalkoztatottsági arányával – 1970-ben a 15–19 éves nők 64,3 százaléka volt foglalkoztatva – gyermekintézmény-hálózatunk fejlődése nem tartott lépést. 1960-ban a 3 éven aluli gyermekes dolgozó anyáknak 21 százaléka tudta elhelyezni gyermekét bölcsődébe. A bölcsődei férőhelyek számának növelése ellenére ez az aránya 1970-re 13 százalékra csökkent, a dolgozó anyák további 13 százaléka pedig a gyermekgondozási segílyt vette igénybe. Erősödik a tendencia, hogy a gyermekgondozási segílyt igénybe vevő nők a szülés után egy évvel bölcsődése szeretnék adni gyermeküket, hogy visszamehessenek munkahelyükre. [...]

Az óvodai hálózat erőteljes fejlesztése ellenére évről évre emelkedik az óvodai ellátást igénylő, de helyhiány miatt elutasított gyermekek száma. Az igényekhez képest alacsony a diákszociális ellátásban részesülő általános iskolai tanulók aránya: 1971-ben az összes tanuló 22 százaléka részesült valamilyen szociális juttatásban. A dolgozó családok, terhes nők objektíve nehezebb helyzetét tovább súlyosbítják a munkahelyükön elszenvedett hátrányok, pl. fizetésemelés, előléptetés elmaradása a gyermekkel kapcsolatos hiányzások miatt; idegenkedés a szülés előtt álló nők alkalmazásától, sőt az is gyakran megесik, hogy a nekik nyújtott kedvezmények dolgozótársaik ingerült-ségét váltját ki.

A családok szociális problémáival való törődés sem teljesen kielégítő. Így például igen alacsony az aránya a családosok intézményes üdültetésének, a SZOT összes üdültetési lehetőségének évente mindössze 10,4 százaléka használható fel családosok, illetve gyermekek üdültetésére. A gyermekellátási költségek, pl. a gyermekruházati cikkek ára az utóbbi években jelentősen megemelkedett

A család szerepének változásával, „termelési egység” funkciójának fokozatos megszűnésével különösen a parasztság körében a családi kapcsolatok lazulása figyelhető meg. Mindez a válások magas számában is tükröződik.

Lakáshelyzetünk fokozatosan javul, a 100 lakásra jutó személyek száma 1970: 328, 1970: 323, 1972: 319 volt, de még mindig nem érjük el a lakások tekintetében közepesen ellátott európai országok szintjét. Igen magas az önálló lakással nem rendelkező családok és családtörödékek száma: 1970-ben 32 000; az összes családok 9,5 százaléka. 1971 végén Budapesten, a megyei jogú és egyéb városokban összesen 199 000 lakásigénylést tartottak nyilván, ezen belül az összes igénylő 39 százaléka fiatal házas volt. [...]

A felsorolt történeti és későbbi keletű okok hatása főként a család átlagos nagyságának csökkenésében nyilvánul meg: erősen visszaesett a sokgyermekes és viszonylagosa megnőtt az 1–2 gyermekes családok aránya. 1930-ban az akkor befejezett termékenységgű nők egyharmadának volt 6 vagy annál több gyermeke, 1970-re ez az arány 5 százalékra esett vissza. Ugyanez idő alatt 21 százalékról 12 százalékra csökkent a négy-öt gyermekes nők száma. A háromgyermekes családok aránya viszont alig változott. A kétgyermekes családeál térhódítását jelzi, hogy amíg 1930-ban 13 százalék, addig 1960-ban 26 százalék, 1970-ben pedig 33 százalék volt a kétgyermekes családok aránya. Növekszik az egygyermekes családok részaránya is: 1930-ban a családok 10 százalékában, 1960–1970-ben 20–22 százalékában volt egy gyermek. Ezen a tendencián nem változtatott a születések számának 1966 utáni növekedése sem: a születési arányszám viszonylagos emelkedését a második és az elsőszülött gyermekek számának növekedése okozta. Évente az újszülöttek 50 százaléka elsőszülött, 34 százaléka másodsülött, és csak 16 százaléka harmadik vagy további gyermek. [...]

Népesedési helyzetünkől egyértelműen következik, hogy Magyarországon a népesedéspolitikának az eddiginél fokozottabban továbbra is a születésszám, a termékenység növelését kell célozni. Kívánatos lenne, hogy legalább az egyszerű reprodukciót biztosító 16 ezrelékes születési arányszámot, illetőleg az annak megfelelő családonkénti átlagos 2,16 gyermekszámot érjük el a mai 1,8–1,9 helyett. Ennek érdekében hosszú távú népesedéspolitikai stratégiát kell kidolgozni, és számításba kell venni a nem kifejezetten népesedéspolitikai intézkedéseknek a népesedésre gyakorolt hatását.

Korstruktúránk káros hatású egyenetlenségei miatt – pl. az 1954-ben élve születettek száma több mint 70 százalékkal volt magasabb az 1962. évinél – a korösszetétel torzulásainak megszüntetésére kell törekedni. A termékenység jövőbeli alakulását úgy kell befolyásolni, hogy a demográfiai „hullámvölgy” propagatív korbá lépésének esztendeiben, amikor a kislétszámú nemzedék 20–20 éves lesz, növekedjék a

termékenység, nehogy a „hullámvölgy” megismétlődjék, újra és újra felidézve a vele járó káros gazdasági és társadalmi hatásokat. A születésszám emelését célzó intézkedéseket úgy kell időzíteni, hogy azok legerősebben a hetvenes évek közepétől, a szülőképes korú nők számának csökkenésével egyidejűleg hassanak.

A népesedési helyzet kívánatos irányba való befolyásolásánál biztosítani kell, hogy népesedéspolitikai intézkedéseink összhangban legyenek társadalmunk szocialista elveivel, pl. a nők egyenjogúságának, a szocialista demokráciának az elvével, a munkához való joggal. Ennek megfelelően a jövőben is főként az erkölcsi és anyagi ösztönzést egyaránt magában foglaló módszereket kell alkalmazni.

Társadalmunk teherbírásától függően fokozni kell a népesedési helyzetünk javítását célzó gazdasági, szociális erőfeszítéseket. A társadalomnak növelnie kell a több gyermekeseknek nyújtott anyagi támogatást. Ezzel is elő kell segíteni, hogy a V. ötéves terv időszakában is mérséklődjenek a családok eltérő lélekszámából adódó életszínvonal-különbségek.

A gazdasági-szociális intézkedések alapján a társadalmi szervezetek tömegpolitikai munkájával és a tömegtájékoztató eszközök segítségével erősíteni kell azt a felfogást, hogy a társadalom reprodukciója, népesedési helyzetünk javítása szocialista rendszerünk fontos ügye. Az egészséges, harmonikus családnak fontos szerepe, jelentősége van a szocialista társadalom jelene és jövője szempontjából. A gyermekek világrahozatala és felnevelése ösztársadalmi érdek is, ezért a gyermeket nevelő család az egész társadalom megbecsülését és támogatását érdemli.

Fokozatosan kell hangsúlyozni a családok kötelességét a társadalom megfelelő reprodukciójáról való gondoskodásban. A családtervezési munkát és a művi abortuszok elbírálásának rendszerét úgy kell módosítani, hogy a mostaninál jelentékenyebb befolyást tegyen lehetővé a művi terhesség-megszakítások magas számának, káros egészségügyi hatásainak csökkentésére. [...]

- a) A Politikai Bizottság szükségesnek tartja, hogy a IV. ötéves terv célkitűzéseivel összhangban – emeljék a kétgyermekes családok családi pótlékát. Ezen túlmenően vizsgálják meg a jelzett időszakban a gyermekgondozási segély, emelésének, valamint az anyasági segély differenciált növelésének lehetőségét. A népgazdasági lehetőségek figyelembevételével vizsgálják meg az első gyermek utáni időszakos pl. 3 éves korig szóló családi pótlék bevezetésének indokoltságát, előnyeit és problémáit.
- b) A Központi Bizottság Gazdaságpolitikai Osztálya vizsgálja meg a gyermektelenek által fizetendő családtámogatási hozzájárulás bevezetésének lehetőségét, és 1973. II. félévében terjessze véleményét az illetékes pártszervek elé. Ugyancsak vizsgálja meg a városokban, az ipari településeken élő három- és több gyermekes családok kiemelt lakáshoz juttatásának lehetőségét.
- c) Az V. ötéves terv keretében a Minisztertanács a születési arányszám növelésének előmozdítására olyan komplex szociálpolitikai programot dolgozzon ki, amely fokozatosan ösztönöz a 2–3 gyermekes családtípus tervezésére, ezzel egyidejűleg megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a gyermekintézmények,

mindenekelőtt az óvodai, bölcsődei és általános iskolai napközi férőhelyek fejlesztésére. Az igények teljesebb kielégítése érdekében:

- meg kell teremteni a feltételeit annak, hogy Budapesten és az ipari centrumokban az V. ötéves terv végére kielégíthessük a bölcsődei és óvoda iránti igényeket;
 - emelni szükséges a lakásépítéshez kapcsolódó gyermekintézmények normáit. Biztosítani kell, hogy az új lakótelepeken a gyermekintézmények időben valósuljanak meg.
- d) Az V. ötéves terv, illetőleg a távlati lakásépítési, valamint településfejlesztési tervek végrehajtása során, az állami erőből épített lakáskeretben növelni kell a népesebb családok befogadására alkalmas, nagyobb alapterületű lakások számát. Egyidejűleg szerény igényeket kielégítő, egyszobás lakásokat is kell építeni, hogy a fiatal házások a családi életet megkezdhessék.
- e) A családok, terhes anyák fokozottabb megbecsülése és további kedvezmények biztosítása céljából központi, helyi, vállalati intézkedések – pl. pótszabadság a 3 és több gyermekes dolgozó anyáknak, soron kívüli munkaidő-csökkentés, részfoglalkoztatási, bedolgozási lehetőség, s további hasonló intézkedések – lehetőségét is meg kell vizsgálni.
A szakszervezeti, üzemi üdültetés keretében növelni kell a gyermekes családok üdülésének arányát.
- f) A Központi Bizottság 1972. novemberi határozatának szellemében különösen szigorú árelenőrzést kell végezni a gyermekellátási cikkek területén.

MONIGL ISTVÁN

Életmódváltozás és életkörülmények

In: Vass Henrik (szerk.): Válság és megújulás. Gazdaság, társadalom és politika Magyarországon. Budapest, 1982, Kossuth. (146–171). 152–159.

Monigl István. Az Országos Tervhivatal demográfiai munkacsoportja tagjaként a 1980-as évek elejének népesedéspolitikai háttéranyagait, és programtervezetét készítette, amely alapján 1981-ben megszületett a Minisztertanácsi rendelete a népesedéspolitikáról. 1981–1990 a Népeségtudományi Kutatóintézet igazgatója volt. Kutatási területe a társadalmi tervezés, a népesedéspolitika, a gazdaság és oktatáspolitikai kapcsolata.

Az Életmódváltozás és életkörülmények című munka áttekintette az 1960-as évek során az életszínvonal emelkedésében elért eredményeket, a jövedelmek és a fogyasztás bővülését. majd elemezte az 1970-es évek gazdasági egyensúlyproblémái nyomán jelentkező problémákat. Végző megállapítása, hogy a korszak kezdetén felszámoltak gondolt hátrányos helyzet különböző gazdaság- és társadalompolitikai gondok miatt újratermelődött.

Az ellenforradalom utáni években, a második hároméves terv (1958–1960) időszakában egyik legfontosabb politikai feladat volt a lakosság életszínvonalának emelése. Ennek forrása nagyrészt a felhalmozási arány nagyarányú csökkentése és a szocialista országok segítése lehetett; eredményét a munkanélküliség elkerülése és a reálbérek és reáljövedelmek jelentős emelkedése mutatta. Mg az 50-es évtized első felében a reálbérszint alig változott, második felében évi 8%-kal növekedett. A munkás-, alkalmazotti népesség reáljövedelme 1950–1954 között évenként 4%-kal, a parasztság reálfogyasztása 3,6%-kal csökkent, 1955–1959 között viszont évenként 8, illetve 6,7%-kal növekedett.

A fogyasztási és a felhalmozási arány között fokozatosan csökkentek a korábban oly jellemző ingadozások, a felhalmozás aránya fokozatosan emelkedve az időszak eleji 20–21%-ról az időszak végén megközelítette a 30%-ot. A nemzeti jövedelem fő felhasználási arányainak kiegyensúlyozottsága és a felhalmozási ráta növekedése rövidebb és hosszabb rávon egyaránt javította az életszínvonal fejlődésének feltételeit. A nemzeti jövedelem növekedése szempontjából az 1960–1975 közötti éveket két szakaszra bonthatjuk. Az első szakaszban – 1961–1965 között – a nemzeti jövedelem növekedése viszonylag lassúbb volt és szélesebb határok között ingadozott. Az időszak alatti átlagos évi növekedés 4,1%, a növekedés ütemének legmagasabb értéke 6,0%, a legalacsonyabb értéke 0,1% volt. Az 1966-tal kezdődő tíz évet minden korábbi időszaknál magasabb átlagos növekedési ütem – évi 6,5% – jellemezte, és az ingadozás mértéke lényegesen kisebb volt: 8,1% illetve 4,9% között alakult.

Az 1960-as évektől fokozatosan csökkent, majd az 1960-as évek második felétől-végétől az életszínvonal szempontjából jelentéktelenné zsugorodtak az újratermelés egyes főbb arányai közötti strukturális feszültségek. Az életszínvonal szempontjából meghatározó szerepe volt a mezőgazdaság kiemelkedően gyors fejlődésének. Kiegyenlítettebb és teljesebb lakossági áruellátás vált lehetővé. A fogyasztási cikkek piacán időnként fellépő hiányokat, strukturális feszültségeket az 1960-as évek közepétől alapvetően a kínálat növelésével, az 1970-es évek első felében az import növelésével is igyekeztünk ellensúlyozni. Az 1970-es évek közepéig tartó gazdasági fejlődést – miközben a külgazdasági kapcsolatok szerepe különösen 1965 után jelentősen növekedett – a külgazdasági hatások nem érintették meghatározó és közvetlen módon.

A gazdasági növekedés üteme, egyenletessége, a lakosság életszínvonalát a gyakorlatban is középpontba helyező gazdaságpolitika, az életszínvonal fejlődésének anyagi alapjai és keretei az 1970-es évek közepéig kedvező feltételeket biztosítottak az életszínvonal-politika és így a lakosság életkörülményeinek javítása számára.

1960 után fokozatosan megszűnt az életszínvonal emelkedésének korábbi nagymértékű ingadozása, és az 1960-as évek közepétől az életszínvonal növekedése egyenletesebbé vált. Ezt részben az egyenletesebb gazdasági növekedés eredményezte, nagyobb részt annak következménye volt, hogy ebben az időszakban a gazdasági fejlődés problémáit, a gazdaság kisebb és átmeneti egyensúlyi zavarait már alapvetően nem az életszínvonal növekedésének korlátozásával oldottuk meg.

1961–1967 között viszonylag lassabban, 1968–1975 között gyorsan növekedett a lakosság jövedelme és fogyasztása, s emellett az utolsó öt évben megkezdődött a nem termelő infrastruktúra elmaradottságának fokozatos csökkenése is. Az életszínvonal emelkedésének ingadozásai – a növekedés magas üteme mellett – kevésbé okoztak feszültségeket. Az időszak egésze, különösen pedig annak utolsó 8–10 éve az életszínvonal növekedése szempontjából fejlődésünk eddigi legsikeresebb időszaka volt.

A lakosság reáljövedelme 1960–1975 között csaknem kétszeresére – évente átlagosan 4,7%-kal – növekedett. A társadalmi juttatások az időszak egészében gyorsabban és egyenletesebben növekedtek, mint a munkajövedelmek, és arányuk az 1960. évi 18,4%-ról 1975-re 27,3%-ra emelkedett. A reálbérek évi átlagos növekedése 2,8% volt. Az időszak első részében nivellálódás, közepén kisebb differenciálódás, az időszak végén újra nivellálódás jellemezte a bér- és kereseti arányokat. Jelentősen csökkentek a férfiak és a nők keresetei közötti indokolatlan különbségek. A családi jövedelemkülönbségek az 1970-es évek elejéig csökkentek, azután alig változtak, kissé növekedtek.

Az időszak egészében, de különösen 1965 után a parasztság keresete gyorsabban növekedett, mint a lakosság többi részének keresete. Ennek hatására 1968-ra a parasztság jövedelme már kissé meghaladta a munkásságét, a két osztály jövedelemhelyzete lényegében kiegyenlítődt. A két alapvető osztály szociális ellátása az 1970-es évek közepén született nagy hatású szociálpolitikai intézkedésekkel közel került egymáshoz.

A parasztság jövedelmében 1965 után növekvő szerepet kapott a mezőgazdasági kisgazdaságokból származó jövedelem. 1975-ben a munkásosztályhoz tartozó háztartások kb. 50%-ának volt kisgazdasága. Az időszak harmadik részében bővültek és korszerűsödtek a különböző szociálpolitikai rendszerek (nyugdíj, családi pótlék stb.) bővült a jogosultak köre.

A lakosság egy főre számított fogyasztása 15 év alatt évi átlagban 4,3%-kal növekedett. A fogyasztási cikkek piacán javuló színvonalú lett a lakosság ellátása; az 1970-es évek elejétől a hiánycikkek korábbi mértékének jelentős csökkenése, a kereslet-kínálat javuló globális és strukturális egyensúlya volt a jellemző. [...]

Az 1970-es évtized az életszínvonal szempontjából ellentétek időszaka. Az évtized közepéig stratégiai jelentőségű eredményeket értünk el az életszínvonal fejlesztésében, a második felévben és végén rendkívüli erőfeszítéseket követelt az elért eredmények megőrzése. Az évtized első felében teljesedett ki és ért csúcspontjára az utóbbi évtizedek életszínvonal-politikája, az évtized második felében-végén a gazdasági növekedés és a társadalmi folyamatok egyes elemeinek megváltozása már új életszínvonal-politika kialakítását igényli. Az évtized első feléig sikeresen hoztuk be elmaradásunkat, ugyanakkor a fejlődés, az elért fejlettségi szint teremt nem várt új feszültségeket, ellentmondásokat.

Az 1970-es évtized második felében az életszínvonal alakulását elsősorban a gazdasági növekedés új vonásai és a népgazdaság megváltozott egyensúlyi helyzete befolyásolták. A gazdasági növekedés üteme jelentősen lelassult és nagymértékben ingadozott. 1978–1979-ben a népgazdaság egyensúlyi helyzete olyan mértékben romlott, hogy változtatásokat kellett végrehajtani a gazdaság- és életszínvonal-politikában. Ebben az időszakban az egyensúlyhiány növekedése a felhalmozási folyamatokkal

függött össze, 1979 után a lakossági jövedelmek elért színvonalának megtartása megkívánta a felhalmozási ráta jelentősebb mérséklését.

1979-től a lakossági jövedelem folyamataiban törés következett be: 1979 második felétől az időszak végéig a reáljövedelem kissé, a reálbér ennél nagyobb mértékben csökkent. A lakossági fogyasztás növekedése a jövedelmeknél kisebb ütemben mérséklődött: ennek forrásaként megváltozott a lakosság megtakarítási magatartása, csökkent a megtakarítási hányad. A fogyasztási árakat 1968-ig jellemzőstabilitás, majd ezt követő lassú emelkedés után az 1970-es évtizedben kb. 50%-kal, ebből 1976–1980 között 37%-kal növekedett a fogyasztói árszínvonal. Az 1979. évi fogyasztói árintézkedések következményeként az ezt követő időszakban kb. 9%-kal emelkedett a fogyasztói árszint, ebből átlagosan 6% került kompenzálásra, s a kompenzálás csak az alacsonyabb jövedelmű rétegeknél ellensúlyozta az áremelés hatását.

Az 1970-es évtized karakterisztikus vonása az infrastruktúrának a korábbinál lényegesen nagyobb ütemű fejlesztése. Ez az időszak egészében – tényleges társadalmi súlyának megfelelően – elsősorban a lakásépítés, 1976–1980 között a közoktatás kiemelését jelentette; ennek mértékét jellemzi, hogy a lakossági infrastruktúra más ágazataiban – így az egészségügyben és a közművelődésben is – lényegében csak az 1960-as évtizedhez hasonló fejlesztést valósíthattak meg. Az 1970-es évtized második felében az infrastrukturális fejlődés további gyorsítására már nem – csak az előző öt-éves tervben elért szint fenntartására volt lehetőség. Ebben az időszakban a korábbi évtizedeknél lényegesen gyorsabban javult a lakosság infrastrukturális ellátottsága, gyorsan fejlődtek a szolgáltatások. Ugrásszerűen javult a lakásellátás, de a lakáshoz kapcsolódó társadalmi feszültségek – a mennyiségi hiány megmaradása, a minőségi igények gyorsnövekedése és a lakásépítéssel és használattal összefüggő terhek indokolatlan különbségei miatt – ennek ellenére nem kisebbek, mint a korábbi időszakban voltak. Az intézményrendszer gyors bővítése ellenére az oktatással szembeni igények kielégítését feszültségek jellemzik. Az egészségügyi ellátás problémái – részben a gyorsan növekvő és változó szükségleti struktúra, részben az elégtelen fejlődés miatt – az időszak végére a lakásellátáshoz hasonló súlyú társadalmi gondná növekedett. Az 1976–1980 közötti időszakra szóló életszínvonal-emelő célkitűzéseket a jövedelem-fogyasztás szférájában nem lehetett teljesíteni, azonban a lakossági infrastruktúra ágazataiban a kitűzött célok teljesültek vagy kissé túlteljesültek. A végbemenő folyamatok, a jövedelem-fogyasztás növekedési pályáinak radikális megváltozása, az infrastrukturális ellátáshoz és a szolgáltatásokhoz kapcsolódó mennyiségi és minőségi feszültségek új középtávú életszínvonal-politika kialakítását követelték meg.

Az 1970-es évtized fejlődése az életszínvonal-politika számára más, újabb, megoldásra váró problémákat is felvetett. Világossá vált, hogy infrastrukturális elmaradásunk – lakosság elért életszínvonala mellett, a szükségleti szint és struktúra alakulását és az életmód formálásának feladatát is figyelembe véve – fokozatos megszüntetése csak hosszabb idő alatt, esetleg az ezredfordulót követően lehetséges. Kiderült – és ezt elsősorban az infrastruktúra fejlesztéseinek prioritásai, az ezekhez kapcsolódó feszültségek, valamint a lakosság szerepe a lakásépítésben mutatták meg – hogy állami

erőforrásokból, a lakosság anyagi erejének fokozottabb felhasználása nélkül az elmaradás behozása nem oldható meg.

A megoldást könnyítheti a lakosság felhalmozódó személyi tulajdona, anyagi forrásai, megtakarításai. Ez már nemcsak távoli elvi-elméleti problémaként veti fel, hogy e forrásokat milyen mértékben és milyen módon lehet és célszerű igénybe venni az újratermelés folyamatában, hogy az anyagi ösztönzés – a személyi tulajdon már elért nagysága és általában az adott megszerezhető és elfogyasztható javak mellett – milyen módon és formákkal tehető hatékonyabbá.

A társadalom általános anyagi gazdagodásának körülményei között az elosztáshoz kapcsolódó feszültségek – tényleges és a közvélemény szerint is – egyre kevésbé a legmagasabb jövedelmű, és egyre inkább a legalacsonyabb jövedelmű, esetleg többoldalúan hátrányos helyzetben lévő rétegekhez, ezek fogyasztásához, életmódjához kapcsolódnak. Ebben annak felismerése is szerepet játszik, hogy miközben az örökségként kapott nyomort már a korábbi évtizedekben felszámoltuk, a népesség örege-
dése, a család demográfiai jellemzőinek változása és funkciózavarai, a lakosság egészségi állapotának egyes, az egészségügyi juttatások fejlesztése mellett is megmutatkozó kedvezőtlen vonásai – az alkoholizmus népbetegséggé válása és más tényezők hatására – egyre kevésbé anyagi meghatározottságban újratermelődik és hosszabb perspektívában is létezik a többoldalúan hátrányos érintettség.

Az életszínvonal-politika későn, és kitérők után ismerte fel a kisebb termelő egységek, a rugalmas gazdálkodási formák és a főfoglalkozás melletti társadalmilag hasznos munkavégzés valódi funkcióit és növekvő jelentőségét. E szféra fennmaradása s a gazdasági fejlődésben, a foglalkoztatásban, a lakosság ellátásában és a családok, egyének elért életszínvonalának megtartásában játszott szerepe arra utal, hogy e szféra megkezdett támogatása és integrálása nemcsak az életszínvonal-politika szempontjából jelentős.

4.1.2. Társadalompolitika

Fock Jenőnek, a Minisztertanács elnökének beszámolója a kormány munkájáról

Országgyűlési Napló, 1971. II. köt.

(Az Országgyűlés 17. ülése. 1973. március 21.) 1252–1274.

Fock Jenő (1916–2001) kommunista-szocialista politikus, 1956 novemberétől az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának tagja, 1957–1980 között a Politikai Bizottság tagja. 1967–1975 között a Minisztertanács elnöke, a kormány feje. A reformok elkötelezett híve. Az ő miniszterelnöksége idején vezetik be az új gazdasági

mechanizmust, amit Brezsnyev a Kádár Jánossal szembenálló munkásellenzék nyomására (Komócsin Zoltán, Biszku Béla) leállítat. Brezsnyev 1972 februárjában közölte Kádárral a reform „jobboldali elhajlásai” miatti elégedetlenségét, majd ugyanez év novemberében váratlan villámlátogatásra érkezett Budapestre, és átadta az MSZMP főtitkárának azoknak az embereknek a listáját, akiknek eltávolítását követelte a legfelsőbb vezetésből. Ennek a tisztogatásnak esik áldozatul Fock Jenő is, akit a miniszterelnöki székben Lázár János követett. 1988 májusában, a Központi Bizottságban Fock Jenő javasolta, hogy Kádár János mondjon le főtitkári címéről.

A forrásban található kormánybeszámoló az MSZMP társadalompolitikai céljainak és az azok megvalósításához használt szociálpolitikai eszközöknek a példatára.

Tisztelt Országgyűlés! Kormányunk munkájának középpontjában a Magyar Szocialista Munkáspárt X. kongresszusa határozataiból adódó feladatok és az Országgyűlés által két évvel ezelőtt elfogadott kormányprogram megvalósítása áll. Az 1971-ben jóváhagyott kormányprogram időarányos részét végrehajtottuk. Hazánkban szilárd alapokon, vívmányaink továbbfejlesztésével erősödik rendszerünk. Munkásosztályunk, dolgozó népünk helytállása nyomán társadalmunk építése tervszerűen halad, előre léptünk a szocializmus teljes felépítése útján. Az ország belpolitikai helyzete kiegyensúlyozott. Az államhatalom szilárd, alapvetően minden területen érvényesül pártunk irányutatója alapján a munkásosztály vezető szerepe. Tovább erősödött államrendszerünk politikai alapja, a munkás-paraszt szövetség. Fejlődött a társadalom dolgozó osztályainak és valamennyi rétegének összefogása. Az ellenforradalom leverése óta több mint másfél évtizede folytatott szövetségi politikánk egyetértésre és követésre talál a munkásoknál, a parasztnál, értelmiségiek-nél, tetteikkel, szellemi és fizikai munkájukkal a szocialista célok valóra váltásáért dolgozó emberek millióinál. [...]

Tisztelt Képviselő Elvtársak!

Politikánk, gazdaságpolitikánk alaptétele, hogy gazdálkodásunk eredményességével egyidejűleg emelkedjék népünk életszínvonala. Gazdasági építőmunkánk célja, értelme, hogy a lakosság szükségleteit egyre jobban elégítsük ki, szabad boldog életet, jó munka- és életkörülményeket biztosítsunk a szocializmust építő ember számára. Az ötéves terv első két évében az átlagkeresetek 9,4%-kal nőttek. A lakosság egy főre jutó reálbére 4,3%-kal, reáljövedelme pedig 8%-kal nőtt. A fogyasztói ár-színvonal tervezett 3,6%-os növekedése ellenére 1973-ban a lakosság egy főre jutó reáljövedelme 4,5–5%-kal nőtt, az egy keresőre jutó reálbér pedig 2–2,5%-kal növekszik 1972-höz viszonyítva. Az önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe került ágazatok és vállalatok bérfeszültségeinek feloldására kormányzatunk intézkedéseket tett. Két esztendő alatt több mint egymilliárd forintot fordítottunk e célra. Ez jelentősen enyhítette azt az eltérést, ami elsősorban a nagyvállalatok hátrányára volt tapasztalható. A költségvetési szervek dolgozói közül emeltük az egészségügyi, az oktatási, az igazságügyi dolgozók, az egyes kulturális intézmények dolgozóinak fizetését. A negyedik ötéves tervben számításba vett szociálpolitikai intézkedések közül sor került a

három- és többgyermekes családok családi pótlékának emelésére. Ebben az évben az állami költségvetésből gondoskodunk a kórházak, a szociális otthonok, az oktatási és gyermekintézmények normáinak felemeléséről. Részben a reálbérek növekedésének meggyorsítására, részben a béarányok indokolt változtatása céljából határozta el a párt és a kormány az ipari és építőipari munkások március 1-én életbe lépett központi béremelését. Az intézkedés több mint egymillió háromezerezer dolgozóra terjedt ki, és 1973-ban tíz hónap alatt mintegy 2,3 milliárd forinttal növeli a munkások jövedelmét. A rendelkezésre álló pénzügyi keretek elosztásánál előnyben részesültek a nőket nagyobb arányban foglalkoztató iparágak és vállalatok, a nehéz és kedvezőtlen körülmények között dolgozók, valamint azok a területek, amelyekben nagyobb arányban dolgoznak többműszakos vagy folytonos munkarendben. A jelenlegi béremelés, mint ismeretes, csak az állami ipar és az építőipar fizikai munkásaira és művezetőire terjed ki. Ez természetesen vitát és nemtetszést váltott ki az állami ipar más munkakörében foglalkoztatottak között és a népgazdaság más szektoraiban alkalmazott dolgozóknál. Úgy gondolom, nem kell hosszan bizonygatnom, hogy a párt és a kormány vezetői ugyanúgy megbecsülik a műszaki, az adminisztratív munkakörben, valamint a gazdaság más területén tevékenykedők munkáját, mint azokét, akik most béremelésben részesültek. Most azonban ezt kellett tennünk, mert itt maradtak el a bérek másokhoz viszonyítva és ez már alapvető politikai kérdésként jelentkezett. A bérezési rendszer rugalmasabbá tétele érdekében több intézkedést léptettünk életbe. A szénbányászatban és a villamosenergia-iparban a sajátosságokat jobban figyelembe véve megszüntettük, hogy a bérek közvetlenül a nyereség alakulásától függjenek. Az élelmiszeripar négy ágában, a vasútnál, a helyi közlekedésnél, valamint az állami gazdaságoknál és az erdőgazdaságokban már évek óta folytatott bértömeg-gazdálkodási módszert kiterjesztettük 16 ipari, építőipari vállalatra, illetve szövetkezetre, hogy még sokrétűbb tapasztalatot szerezzünk. Elősegítjük, hogy azok a vállalatok, amelyek az üzem- és munkaszervezés segítségével létszámtartalékaikat feltárják és átcsoportosítják, anyagiilag is érezzék annak előnyeit. Az illetékes állami szervek a Szakszervezetek Országos Tanácsával együttműködve a bértarifa-rendszer kiegészítéseként kidolgozzák a szakmai bérek országos táblázatát. Ennek az lesz a feladata, hogy az eddiginél jobban irányítsa és befolyásolja a vállalatok bérezési gyakorlatát, elősegítse, hogy az azonos munkát végző munkások azonos skálájú alapbért kapjanak a népgazdaság valamennyi ágazatában és szektorában. A negyedik ötéves terv időszakában folytatjuk a munkaidő általános csökkentését. 1972 második felében a tervező és szervező intézetekben, beruházó vállalatoknál és ipari kutató intézeteknél vezettük be a csökkentett munkaidőt, 1973. június elsejével sor kerül az államigazgatásban dolgozók munkaidő csökkentésére is. A kormány még ez évben kidolgozza és jóváhagyja a további területeken történő munkaidő csökkentés alapelveit, feltételeit és ütemezését. A nyugdíjasok helyzetét javította és egyben munkaerő gondjaink enyhítését szolgálta a munkában maradásra ösztönző nyugdíjrendszer 1972 januárjától történt bevezetése, valamint a nyugdíj melletti munkavállalás időtartamának bővítése. A korábbi nyugdíjtörvény alapján megállapított nyugdíjak színvonala jelentősen elmarad a jelenleg

megállapított nyugdíjak összegétől. Arra törekszünk, hogy a különböző időpontban nyugalmba vonultak nyugdíja közötti különbség mérséklődjék. Az elmúlt két évben emelkedett a pénzbeli és a természetbeni társadalmi juttatások összege is. E juttatások a dolgozók évi jövedelmének mintegy 24 százalékát jelentik. Költségvetésünk jelentős hányadát fordítjuk évente az egészségügyi, oktatási, kulturális szolgáltatások biztosítására, az üdültetésre. Népgazdasági tervünk fontos célkitűzése a lakosság áruellátásának biztosítása. A negyedik ötéves tervidőszakot megelőzően a fogyasztási cikkek viszonylag széles körében voltak ellátási hiányosságok. Az elmúlt két évben nagymértékben javult a helyzet. A belkereskedelem a lakosság és a közületek keresletét nagyobb ellátási zavarok nélkül kielégítette. A fogyasztási cikkekből bőséges választék áll a vásárlók rendelkezésére. Említésre méltó, hosszabb ideje fennálló zavar a lakosság ellátásában a tökehús mennyiségében, helyesebben fajtankénti megoszlásában mutatkozik. Szeretném azonban kihangsúlyozni, hogy az 1973. évi húsmennyiség az üzletekben nem kevesebb, hanem több mint a múlt évi megfelelő ellátást biztosító mennyiség volt. Megoszlásában azonban a sajátos magyar fogyasztási igényeknek a már említett okok következtében kevésbé felel meg. Az elmúlt évi 80 százalékos sertéshús arányt nem tudtuk tartani. Kérem a lakosság megértését, legalább néhány hónapra. Egyébként a marhahús is hús, a baromfi is az, sőt halat is többet tudunk adni, mint amennyit jelenleg fogyasztanak. A húsfogyasztás évről évre emelkedik. 1972-ben 61 kilogramm volt, a folyó évben 63 kilogrammot vettünk tervbe, az ötéves terv utolsó évében kereken 65 kilogrammal számolunk egy főre. [...]

Rátérve az egészségügy helyzetére, engedjék meg, hogy idézzem az 1972 áprilisában megalkotott egészségügyi törvényt, amely kimondja: az egészségügy állami feladat, s egyben az egész társadalom ügye. Ennek alapján gyakorlatilag az ország egész lakossága betegségi biztosításban és ingyenes orvosi ellátásban részesül. A legutóbbi hónapokban népünk egészségvédelme érdekében megvizsgáltuk a népelelmezés helyzetét és meghatároztuk a tennivalókat. Elemeztük az iskola egészségügy, az iskolás fiatalok testi-szellemi fejlődésének helyzetét. A felnövekvő nemzedék, a szocialista Magyarország jövődjő lakossága iránti mélyszéges felelősségtől áthatva biztosítanunk kell, hogy a népszaporulat kedvezőbben alakuljon. A korábban meghozott intézkedéseink hatására 1967-től kezdődően valamelyest emelkedett is a népszaporulat, de ez a folyamat megállt, és az elmúlt évben 14,7 ezrelék volt a születési arányszám. Sokan, sok helyről, több vonatkozásban indokoltan felhívják a figyelmünket arra, hogy ez az arány még mindig nem megfelelő, nemzetközi összehasonlításban is kedvezőtlen. Gyors ütemben nő a nyugdíjasok száma, 1960-ban az összlakosság 6,4 százaléka, 1972-ben pedig 14,8 százaléka volt nyugdíjas. A lakosság előregedésének jele, hogy a nyugdíjasoknak a száma megközelíti az ipari munkások teljes létszámát. Hosszabb távon mind kevesebben lépnek a munkaképes korú nemzedék sorába. Csökken az anya tiszteletre méltó szerepére, az egészséges, új élet világra hozására képes nők száma és aránya. Demográfusaink szerint, ha a jelenlegi népszaporodás változatlan marad, 20—30 év múlva társadalmunknak már nemcsak a korösszetétele módosul erőteljesen, hanem a lakosság létszáma is csökken.

A tudatos családtervezést továbbra is népesedéspolitikánk alapjának tekintjük. Nem akarunk olyan megszigorításokat bevezetni, amilyenek korábban érvényben voltak. Azt az elvet valljuk, hogy a nők szabadon választhassanak, akarnak-e, illetve hány gyermeket akarnak. Tudjuk, hogy a közszellemen és a közfelfogáson is változtatni kell. A szocialista társadalom minden téren azoknak ad előnyt, megbecsülést, akik a társadalom jövőjének alakításáért felelősséget éreznek, és annak érdekében gondokat is vállalnak magukra. Ezt az elvet következetesen és határozottan, mindent megelőzve érvényesíteni kell a népesedéspolitika kérdéseiben is. Nem szabad eltúrnünk, hogy hátrányos helyzetbe kerüljenek a szülő nők és a gyermekgondozási segílyt igénybe vevő asszonyok. Ehhez az üzemi párt- és szakszervezetek segítségét kérjük. Emellett azonban egy sor kormányzati intézkedésre is szükség van. Fel kell emelni a kétgyermekes szülők családi pótlékát. Növelni kell differenciáltan a gyermekgondozási segílyt, lehetőleg minél előbb, de a jövő esztendőben feltétlenül. Öröndetes, hogy a tervezett jelentősen meghaladó mértékben növekszik az óvodai férőhelyek száma, sok esetben a költségvetés felemelése, a társadalmi összefogás, az üzemek segílytése révén. Ezt a folyamatot még erősíteni szükséges, és emellett ugyanígy kell eljárni a bölcsődei férőhelyek számának növelésében. Ezek összessége azt jelenti, hogy kedvezőbb életfeltételeket kívánunk biztosítani azok számára, akik a gyermekeket világra hozzák, gondozzák és nevelik. De ez nemcsak anyagi kérdés. Ezen túlmenően szemléltváltozásra és más intézkedésekre is szükség van. A tudomány és az orvosi gyakorlat egyaránt megállapította: a terhesség többszöri erőszakos megszakítása nemcsak a nők egészségét veszélyezteti, hanem rendkívül károsan befolyásolja a később születő gyermekek fejlődését is. Kötelességünk, hogy az anyák, a nők egészségét sokkal jobban védjük. Mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy az új nemzedék erős és egészséges legyen.

Győri Imre képviselő népesedéspolitikai témájú hozzászólása Fock Jenőnek, a Minisztertanács elnökének beszámolójához

Országgyűlési Napló, 1971. II. köt.

(Az Országgyűlés 17. ülése. 1973. március 21.) 1299–1302.

Győri Imre (1924–1987): nyomdász, országgyűlési képviselő, több vezető tisztség betöltője. A munkásmozgalommal 1942-ben került kapcsolatba, akkor a szociáldemokrata pártba, majd 1944-ben a kommunista pártba lépett be. Kezdetben ifjúságpolitikai vonalon dolgozott. 1956-ban részt vett a Magyar Szocialista Munkáspárt megszervezésében. 1957–1962-ben az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője. 1962-től az MSZMP Szegedi Városi Bizottságának, ugyanezen évtől 1974-ig az MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának első titkára, 1966–1985 között az MSZMP Központi Bizottságának tagja. 1974–1980

között a Központi Bizottság ideológiai titkára, 1974–1985-ben a KB Agitációs és Propaganda Bizottságának tagja, 1980–1982-ben a KB agitációs és propaganda osztályának vezetője.

Eredetileg nem létezett kidolgozott kommunista népesedéspolitika, de a kommunista és szocialista kormányoknak ettől függetlenül szembe kellett nézniük a népesedés problémájával, a csökkenő születésszámmal. A politika a női munkavállalást és a gyermekvállalást egyaránt ösztönözte. A családi pótlékra jogosultságot a szocializmus éveiben egyre nagyobb körre terjesztették ki. A szülési szabadság az ötvenes években még csak 12 hét volt, s már 1953-ban törvény mondta ki, hogy a kismama felvételét a munkahelyre várandósság miatt tilos megtagadni. Az abortusztilalom visszavonása után az abortuszok száma folyamatosan (a világensők közé) emelkedett Magyarországon, miközben a születésszám a mélypontra zuhant. A GYES-t 1967-ben vezették be, de a politika a megoldásban elsősorban a munkaerő-felesleg kezelését, s nem népesedéspolitikai kérdést látott. 1973–1974-es népesedéspolitikai csomag, majd az utána következő rendelkezések tovább liberalizálták az igénybevétel feltételeit, majd 1985-ben került sor a GYED bevezetésére. Hosszú távon azonban az intézkedések csak átmeneti eredményt hoztak a népességszám alakulása tekintetében.

Tisztelt Országgyűlés! Nagy jelentőségű esemény a kormány beszámolójának napirendre tűzése az Országgyűlés színe előtt. A kormány szempontjából is, a képviselő szempontjából is. [...] A kormány munkaterve, a kormány elnökének beszámolója bizonyítja, hogy a X. kongresszus irányvonala, a Központi Bizottság novemberi állásfoglalása testet ölt a kormány tevékenységében, egész államéletünkben. Ezt bizonyítják az eddig megtett és a tervezett további intézkedések. Kapcsolódva a kormányelnöki expozéhoz, szeretnék egy kérdéssel foglalkozni. A magam részéről üdvözlöm a Minisztertanács azon elhatározását, hogy gazdasági, társadalmi, politikai súlyának megfelelően kíván foglalkozni az ország népesedési helyzetével és népesedéspolitikai feladatainkkal. Meggyőződésem szerint ez nagy fontosságú kérdés, hovatovább előrehaladásunk egyik kulcsproblémája. Ismeretes a képviselőtársak előtt, hogy hazánkban a népszaporulat indokolatlanul alacsony. El kell mondanom, hogy Hódmezővásárhelyen, választókerületemben, sőt az egész Csongrád megyében még az országos értéknél is negatívabb helyzet mutatkozik. Az 1000 lakosra jutó élveszületések száma megyénkben 1964-ig általában 12 alatt volt, ezt követően 1967-ig 12–13 között ingadozott, majd a különböző kedvezményeket biztosító kormányintézkedések hatására 13 fölé emelkedett. Eme ingadozással együtt megyénkben az elmúlt másfél évtizedben a természetes népszaporulat mindenkor az országos átlag alatt maradt. Ugyanakkor a halálozási gyakoriság meghaladja az országos átlagot. Bár a X. kongresszus felhívta rá a figyelmet, összességében azonban a népesedés ügye ma még sajnálatosan nem lett közügyé. Márpedig meggyőződésem szerint népességi gondjaink megoldásánál erkölcsi, magatartási, érzelmi, tudati elemeknek, egyáltalán a társadalmi közgondolkodás változásának legalább akkora jelentősége van, mint a kérdés megoldásához nem nélkülözhető anyagi, szociális momentumoknak. El kell mondanom,

hogy a népesedési probléma megfelelő szinten kezelése a tömegpolitikai munkában, a társadalmi közgondolkodásban, megyénkben is inkább előttünk álló feladat, mint megoldott probléma. Megyei pártbizottságunk, a társadalmi szervezetek, a tanács az elmúlt évben áttekintette a szocialista közgondolkodás helyzetét, továbbfejlesztésének néhány feladatát Csongrád megyében. Ennek keretében a többi között a szocialista családerkölcstől néhány elemével is foglalkoztunk. Megállapítottuk, hogy a tisztességes családi életnek növekvő becsülete van társadalmunkban és lassan bár, de kezd kritériummá válni, hogy a család milyen állampolgárt ad a társadalomnak. Az azonban még korántsem tudatos, hogy az egészséges, harmonikus családnak milyen fontos szerepe, jelentősége van a szocialista társadalom jelene és jövője szempontjából. Keveset foglalkozunk több olyan kérdéssel, amelyek a szocialista normák családi vetületeit jelentik. A közélet és a magánélet egységes elbírálása, a családi élet figyelembe vétele a közösségi feladatok elosztásánál, a visszasságok, a durva magatartás, a válaszok indokolatlanul magas száma, a gyermek jövőjének problémája és más közérdekű témák ritkán szerepelnek fórumainkon.

A pártnak, a tanácsnak, különböző kollektíváknak természetesen nem feladata beleszólni a családi életbe, de nem is mehet el szó nélkül a szocialista erkölcs normáinak megsértése mellett. Amellett sem, hogy nincs helyén az ifjúság felkészítése a szocialista családi életre, az iskolában, az ifjúsági szervezetben, sőt magában a családban is periférikus terület ez. A népszaporulat a szocialista családerkölcstől fontos része, eleme, és ezzel, mint társadalmi kérdéssel kell foglalkoznunk. Szeretnék megemlíteni néhány okot, amely ha nem is menti, de bizonyos mértékig magyarázza megyénk országosnál rosszabb helyzetét a népszaporulat terén. Az elmaradásnak széles körű gazdasági, erkölcsi, tudati okai vannak. Közismert, hogy Csongrád megye gazdasági fejlődése, iparosítása a felszabadulás után is hosszú ideig elmaradt az országos átlagtól. Az elmúlt másfél évtizedben ugyanakkor jelentős eredmények születtek pártunk és kormányunk vidéki ipartelepítési politikája, az átszervezett szocialista mezőgazdaság következtében. Ennek eredményeként megszűnt megyénkben az egy évtizede még jellemző munkaerő-felesleg, sőt napjainkban a nők foglalkoztatottsága is meghaladja az országos átlagot. Ilyenformán a népszaporulat egyik fontos kérdése, nevezetesen a munkaképes korú családtagok keresetének, foglalkoztatottságának biztosítása, megoldott. A gazdasági fejlődéssel, a munkahelyek növekedési ütemének alakulásával egyidejűleg és azonos ütemben azonban nem tudtuk megoldani a népszaporulat másik fontos anyagi, szociális feltételeit, ezek közül különösen kettőt: a lakásproblémát és a gyermekintézményi hálózat megfelelő mértékű növelését. E téren csak a legutóbbi években, és várhatóan a következő esztendőben tudtunk a korábbinál nagyobb ütemben előre lépni. Ennek dokumentálására hadd említsek meg néhány számot. A harmadik ötéves tervben 13 500 lakás épült Csongrád megyében, a IV. ötéves tervben csaknem 20 ezer lakással számolunk, és ennek időarányos teljesítése megfelelően halad. A harmadik és a negyedik ötéves tervet összehasonlítva, figyelemre méltó előrelépés történt, illetve várható gyermekintézményeink fejlesztési területén is. Amíg a harmadik ötéves tervben a száz bölcsődés korú gyermekekre jutó férőhely 7,8 százalék volt, a IV. ötéves

tervben ez a mutató 10,1-re emelkedik. Hasonló a helyzet az óvodáknál is. A harmadik ötéves tervidőszak végére száz óvodáskorúra 61 férőhely jutott, a IV. ötéves tervben a száz óvodáskorú férőhelyszám csaknem hetvenre emelkedik. Határozott törekvésünk, és az V. ötéves terv előkészületeinek jelenlegi stádiumában is elhatározásunk, hogy a következő időszakban a gyermekintézmények férőhelyszámát még gyorsabb ütemben növeljük, hiszen a szülők kereseti lehetőségének biztosítása mellett – a lakás gondok folyamatos megoldásával együtt – a népszaporulatnak ez fontos szociális feltétele. Az elmondottak mellett – a teljesség igénye nélkül – szükséges néhány további tényező vázlatos felsorolása. Megyénkben az országos átlagot jóval meghaladja a városi népesség aránya. Köztudott ugyanakkor, hogy a népesség csoportok közül a városi lakosság soraiban kisebb a népszaporulat. Egy másik, viszonylag kis szaporulatú népességcsoport, a szellemi dolgozók számaránya megyénkben az elmúlt évtizedben több mint 20 ezer fővel növekedett. A falun élők és a mezőgazdaságban foglalkoztatottak jelentős része is ma már a gyermekáldást nem úgy tekinti, mint régen, amikor a család számára pótlólagos termelőerőt jelentett 10–12 éves korától a gyerek, jövedelmet, hasznot hajtó munkát végzett, majd később az öregek eltartója lett a földtulajdon alapján. Megyénk járásai közül a népesedési mutató csak egy járásban, a tanyás szegedi járásban pozitív. Megyénkben viszonylag magas az egyedülállók, a részcsaládban, a családtöredékben élők száma. Az okok között felsorolhatjuk azt is, hogy Csongrád megyében az országos átlagnál kevesebb fiatal és több időskorú lakos él. Az elmúlt két évtizedben a 60 éves és idősebb népesség aránya rohamosan növekedett, és az 1949. évi 13 százalékkal szemben megközelíti a 20 százalékot, s számottevően felülmúlja az országos átlagot. Ugyanakkor növekvő népesség mellett ma 15 százalékkal kevesebb 15 éven aluli fiatal él a megyében, mint tíz évvel korábban. Az országosnál alacsonyabb születésgyakoriság miatt a 15 év alattiak aránya kevesebb, mint országosan. A gazdasági, szociális, életkorbeli tényezőkhöz hasonlóan megfelelő mélységben és konkrétságban kell vizsgálnunk a népesedési helyzet alakulásának a közgondolkodásban fellelhető antiszocialista elemeit. Ezek közül is csupán néhányat említek meg. Az egyik legélesebben jelentkező problémának azt tartom, hogy a „státus-szimbólumok” sorában a minden társadalmi támogatás mellett is sok gonddal, lemondással járó gyermeknevelés következményeit vállaló család messze a sor végére került. Bár ennek bizonyítására szociológiai adataink nincsenek, úgy gondolom, hogy a tapasztalatok alapján ezt nyugodtan állíthatom. Nem ritka a modern, új lakásban élő fiatal házaspár körében az, hogy előbb lépnek fel a parkírozóhely és a garázs igényével, mintsem hogy a gyermekjátéktér és a park hiányozna számukra.

Pártunk nőpolitikai határozata széles körű, és döntően pozitív társadalmi fogadtatásra talált. Az eredményeink valóban jelentősek, jól mérhetőek, és helyes úton haladunk a nők valódi társadalmi egyenjogúságának biztosításához. Azt gondolom azonban, hogy a nőpolitikai határozat realizálása eddigi menetében a közgondolkodásban a nő családayai funkciójának elismerése és tisztelete kisebb mértékben fejeződik ki a szükségesnél. És ez elsősorban nem anyagi kérdés, hiszen a kormány az anyagi lehetőségeinkhez mérten is közismerten jelentős intézkedéseket hozott a kisgyermekes

és egyedülálló nők támogatása érdekében. Itt közvéleményről, közgondolkodásról van szó. amelynek pozitív megváltoztatását már nem lehet csupán kormányrendelettel, végrehajtási utasítással megoldani, hanem itt a párt-, állami-, társadalmi szervek széles körű politikai munkájára is szükség van. Azt gondolom, hogy a család, a gyermeknevelés kérdésében is a helytelen életviteli szemlélet nagyon sok hadállását meg kell még törnünk annak érdekében, hogy előre léphessünk.

E téma kapcsán csupán két elgondolkoztató tényről emlékeztetnék. Megyénkben az élveszületések száma 1968-ban 5455 volt, amely kisebb hullámzásokkal 1970-ben 6050-re futott fel. Eközben a művi vetélések száma 9316-ról 9193-ra alakult, ugyanakkor jelentős hullámzással. Megyénkben a családok többségében a kívánatosnak tartott gyermekek száma alacsony. Az utóbbi évtizedben az egy-két gyerekes családok váltak tipikussá. Jelenleg a házasságban élő nők mindössze 23 százaléka szült kettőnél több gyermeket. Megyénk tapasztalatai azt is jelzik, hogy a nagy fontosságú társadalmi mobilitás, életforma változás, amely nálunk viszonylag rövid idő alatt lejátszódott és pozitív irányban hozott változásokat – gondolok itt a létbiztonság megteremtésére, az életszínvonal emelkedésére, a munkásság létszámának növekedésére, a társadalmi műveltség növekedésére, az urbanizációra és más tényezőkre – lassabban gyakorol pozitív hatást a családi életre, a szocializmust építő társadalom alapsejtjeinek rangjára, súlyára, tiszteletére.

Tisztelt Országgyűlés! A negatív beidegződések kiszorítása nagy körültekintést, tapintatot, de ugyanakkor széles körű és egy irányba ható politikai munkát igényel tőlünk. Ennek során a tömegkommunikációnak, az irodalomnak, más művészetnek is nem kis feladata van a helyes, szocialista családmódel kialakításának elősegítésében, és a családon belül egy olyan egészséges gyermek- és anyakultusz kialakításában, amelytől – sajnos – ma még messze vagyunk. A család, a gyermeket szülő és nevelő dolgozó anya legyen eszménykép, s kapja meg a társadalom mindenirányú megbecsülését. A népesedés kérdését nem szabad a gazdasági, társadalmi, kulturális, egészségügyi, szociális fejlődésünktől, a közgondolkodás állapotától, fejlődési irányától elvonatkoztatva vizsgálni, hanem azzal együtt, annak szerves részeként és a jövő előrehaladása ütemének feltételeként kell kezelni. Ennek során számot kell vetni azzal a széles körben jelentkező társadalmi igényekkel, amelyek a családi jövedelmek kiegyenlítésének meggyorsítását várja. Kérem a kormányt, vizsgálja meg annak lehetőségét, hogy a gyermeknevelés költségéből fokozatosan mind nagyobb részt vállaljon a társadalom, már most, ebben az ötéves tervben, s még inkább a következő ötéves tervek során. Kérem a kormányt, hogy teremtsen rendet a népesedés-egészségügy tekintetében is. Itt meg kell birkóznunk az ötvenes években a népesedés ügyében alkalmazott adminisztratív intézkedések reakciójaként kialakult szabadossággal is. Állítsa a kormány a maga eszközeivel, befolyásával a tömegkommunikációt jobban a család, az anya, a gyermek megbecsülése, védelme szolgálatába. Mindezekben a kormány biztosan számolhat nemcsak az Országgyűléssel, de a társadalom többségének támogatásával. A kormány elnökének expozéját elfogadom és a tisztelt Országgyűlésnek elfogadásra ajánlom. (Taps.)

4.1.3. Szociálpolitika

A társadalombiztosítás szervezete és működése. Szervezet. A társadalombiztosítási ügyek intézése. Nemzetközi kapcsolatok

In: Illés György (szerk.): A magyar társadalombiztosítás 20 éve (1945–1964).
Budapest, 1967, SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóság. 3–9.

A korszakra jellemző kommunista ideológia jegyében az osztályharcos retorika, valamint a politikai célkitűzések által újraértelmezett szociálpolitikai feladatok és eredmények bemutatása az 1950-es, 1960-as években.

A szociális ellátás legjelentősebb területe a társadalombiztosítás. A felszabadulást megelőző utolsó békeévben, 1938-ban 2,8 millió munkásra, alkalmazottra és igényjogosult családtagra, az ország lakosságának 31 százalékára terjedt ki a társadalombiztosítás. A félfedűlis, agrár-ipari Magyarországon a társadalombiztosításból már eleve kizárták a kisparaszti törpebirtokokon élő 3 millió mezőgazdasági proletárt, valamint a kis egzisztenciák népes táborát, a kisiparosokat, kiskereskedőket. A nagybirtokon élő mezőgazdasági munkásság is csak baleset és a férfi dolgozók öregség esetére voltak biztosítva, betegségi biztosításának megvalósítását, a földesurak érdekeit védő kormányok következetesen megakadályozták. A dolgozók egyes rétegeinek társadalombiztosítási jogai között lényeges eltérés volt, a társadalombiztosítási ügyek lebonyolítását mintegy harminc különálló intézmény végezte.

A felszabadulás utáni húsz évben a társadalmi és gazdasági téren elért fejlődés a társadalombiztosítás nagyarányú fejlődését is eredményezte. A feladatok között első helyen állt a társadalombiztosítási szervezeti széttagoltságnak megszüntetése és az egységes állami egészségügyi szolgálat kialakítása. 1945-ben megvalósult a mezőgazdasági munkásság betegségi biztosítása, és 1949-ben a kisipari és mezőgazdasági termelészövetkezeti tagok is biztosítottakká váltak. [...]

A három- és ötéves tervek nagyarányú iparfejlesztése, a mezőgazdaság szocialista szektorának kialakulása eredményezte, hogy 1964-ben 9,8 millió főre, az ország lakosságának 97 százalékára terjedt ki a társadalombiztosítás.[...] Fontos dátum a társadalombiztosítás történetében 1950, amikor a Szakszervezetek Országos Tanácsának irányításával a szakszervezetek átvették a társadalombiztosítás igazgatását. Ez idő szerint 23 ezer munkabizottságban 124 ezer aktivista foglalkozik a társadalombiztosítási ügyek intézésével. [...]

Szervezet

A felszabadulás előtt a társadalombiztosítás szervezete széttagolt volt. Az egyes intézmények más-más szolgáltatást nyújtottak, eltérő volt a szolgáltatások mértéke, az egészségügyi ellátás színvonala. Az uralkodó osztály ily módon is szembeállította a dolgozók rétegeit. A biztosítóintézetek csak látszatönkormányzattal rendelkeztek. [...] A társadalombiztosítás vezető intézménye az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) volt, mely az ipari munkásság betegségi, nyugdíjbiztosítását, a vidéki vállalatoknál foglalkoztatott magánalkalmazottak betegségi biztosítását, mindkét réteg baleseti biztosítását és a bányanyugbér-biztosítást látta el. [...] A Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI feladatkörébe tartozott a budapesti vállalatoknál foglalkoztatott magánalkalmazottak betegségi biztosítása és országosan a magánalkalmazottak nyugdíjbiztosítása. [...] Az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézethez (OMBI) tartozott a mezőgazdasági munkásság baleseti és járadékbiztosítása. Csak betegségi biztosítási feladatokat látott el: az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap (OTBA) a közalkalmazottak részére; a Székesfővárosi Alkalmazottak Segítő Alapja (SZASA); az Államvasutak Betegségi Biztosító Intézete; a Posta Betegségi Biztosító Intézete; a Magyar Hajózási Betegségi Biztosító Intézet (MAHABBI); a Dohányjövődék Betegségi Biztosító Intézete (DOBBI); a Postatakarékpénztár Betegségi Biztosító Intézete; a 18 bányatárspénztár és több kisebb intézmény.

A közalkalmazottak nyugdíjbiztosítását az állam, az állami üzemek, a közületek látták el. Számos nagyvállalat létesített vállalati nyugdíjpénztárt, elsősorban tisztviselői részére. [...] Családi pótlékban a közalkalmazottak és a nagyobb üzemekben dolgozó ipari munkásság részesült. Az ipari munkásság családi pótlékát 8 szakmai családpénztár folyósította.

A második világháború alatt a társadalombiztosító intézetek önkormányzatát felfüggesztették, vagyonuk jelentős részét háborús célokra használták fel. A felszabadulást követően az ideiglenes nemzeti kormány visszaállította az önkormányzatok működését azzal, hogy az addigi 50–50 százalékos arányt megváltoztatva, az önkormányzati tagok kétharmad részét a munkavállalók, egyharmad részét a munkaadók delegálták. A társadalombiztosító intézetekben megerősödött a munkásosztály befolyása. Megkezdődött a harc a társadalombiztosítás egységesítéséért, a szolgáltatások fejlesztéséért, az egészségügyi ellátás javításáért.

A szervezeti egységesítésre a szakszervezetek XVII. kongresszusa hozott határozatot. Addig az időpontig csak az OMBI és a szakmai családpénztárakból alakult Országos Szakmai Családpénztár olvadt be az OTI-ba. A kongresszusi határozat alapján első lépésként az OTI és a MABI egyesítése történt meg 1949. január 1-én. Ezt rövidesen követte a többi intézmény beolvasztása is, a vasutas dolgozók biztosítási intézményeinek kivételével. Külön intézmény, az Országos Nyugdíjintézet (ONYI), létesült a nyugdíjak folyósítására.

Az egészségügyi ellátás vonalán nagymérvű változást jelentett a Minisztertanács 1950. évi 139. sz. rendelete, amely a dolgozók és családtagjaik betegellátását az állami egészségügyi szervezet feladatává tette.

A Minisztertanács 1950. évi 165. sz. határozata arról intézkedett, hogy azokban az állami vállalatokban, üzemekben, hivatalokban, amelyek legalább 100 főt

foglalkoztatnak, a betegségi biztosítás készpénzszolgáltatásait és a kórházi beutalót az üzemekben kell kiszolgáltatni. Később ez a feladatkör a családi pótlék megállapításával és folyósításával kibővült.

Az Elnöki Tanács 1950. évi 36. sz. törvényerejű rendelete a társadalombiztosítás igazgatását a SZOT irányításával a szakszervezetekre bízta. Az OTI feladatkörét a Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ vette át. A 100 főnél több dolgozót foglalkoztató üzemekben megalakultak a szakszervezeti bizottság irányításával működő társadalombiztosítási tanácsok, az SZTK alközpontjai és kirendeltségei segítségével és ellenőrzésére a társadalombiztosítási bizottságok. A szakszervezetek központjai, megyei tanácsai és megyei bizottságai, a társadalmi aktivisták széles hálózatára támaszkodva, kezdtek foglalkozni a társadalombiztosítás kérdéseivel.

A Minisztertanács nevében gyakorolt felügyeleti jogkör a nyugdíjjal és családi pótlékkal kapcsolatban a Pénzügyminisztériumhoz, majd 1957-től a Munkaügyi Minisztériumhoz került. Ebben az időszakban terjedt ki a társadalombiztosítás hatálya a kisipari és mezőgazdasági termelősövetkezeti tagokra. A kisipari termelősövetkezeti tagok biztosítását kezdetben az SZTK, majd 1953. január 1-től a Kisipari Szövetkezeti Kölcsönös Biztosító Intézet (KSZKBI) látta el. A mezőgazdasági termelősövetkezeti tagok biztosítása kezdettől fogva az SZTK feladata volt.

A szervezeti, irányítási és felügyeleti rendszer további egységesítése a szakszervezetek XX. kongresszusának határozata alapján 1964. december 31-én valósult meg. Az Elnöki Tanács 1964. évi 6. sz. törvényerejű rendelete alapján létrejött a SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatósága és ennek igazgatóságai és kirendeltségei. Az új szervezet átvette az SZTK feladatkörét, és magába olvasztotta a KSZKBI-t, az ONYI-t és az Újságírók Szanatórium Egyesületét. A SZOT a Munkaügyi Minisztériumtól átvette a nyugdíj és családi pótlék jogszabályok, valamint a nemzetközi szociálpolitikai egyezmények előkészítését és az ezekkel kapcsolatos szakmai felügyeletet.

Nem tartoznak az említett egységes szervezetbe: a MÁV Nyugdíj Hivatala, melynek szakmai felügyeletét, és a Vasutasok Szakszervezetének társadalombiztosítási osztálya, melynek teljes felügyeletét a SZOT végzi. A közalkalmazottak családi pótlékát a hivatal fizeti. A fegyveres erők, továbbá a fegyveres és rendészeti testületek tagjainak társadalombiztosítását az említett szervek saját hatáskörükben végzik.

A SZOT elnökségének határozata alapján, mint tanácsadó szerv, megalakult az Országos Társadalombiztosítási Tanács, amelyben a szakszervezetek, az állami szervek és a szakszervezetbe nem tartozó biztosítottak érdekképviselői szerveinek megbízottai vesznek részt. Ugyancsak megtörtént a társadalombiztosítási bizottságok kiegészítése az átvett biztosított rétegek képviselőivel.

A társadalombiztosítási ügyek intézése

A SZOT XVII. kongresszusának határozata: az ügyintézésnek közelebb vitele a dolgozókhoz, az üzemi kifizetőhelyek létesítése útján valósult meg. 1949 júniusában 3, 1964. év folyamán 3700 kifizetőhely működött. 2,7 millió dolgozó, az üzemi dolgozók 85 százaléka (családtagokkal együtt több mint 5 millió fő) a munkahelyen kapja

kézhez a betegségi biztosítás készpénz-szolgáltatásait és a családi pótlékot. A kifizetőhelyeken a társadalombiztosítási feladatokat több ezer üzemi ügyintéző végzi. A kisebb üzemek dolgozói, a szövetkezeti tagok, a nyugdíjasok és egyéb biztosítottak betegségi biztosítási és családi pótlék ügyeit (a kisipari szövetkezeti tagok családi pótlék ügyeinek kivételével), valamint minden biztosított nyugdíjügyét 19 igazgatóság és az ezekhez tartozó 15 kirendeltség intézi. Az igazgatóságok, kirendeltségek feladata az üzemi kifizetőhelyek munkájának szakellenőrzése is. Az igazgatóságok, kirendeltségek alkalmazottainak száma 4250 fő. Mind az üzemi kifizetőhelyek, mind az igazgatóságok, kirendeltségek munkáját szakszervezeti szervek ellenőrzik, segítik és egyes feladatokat maguk is ellátnak. Országosan 23 ezer munkabizottságban 124 ezer aktivista foglalkozik társadalombiztosítással.

Az üzemekben a társadalombiztosítási kérdések gazdája a társadalombiztosítási tanács (tt), amelynek tagjait szakszervezeti taggyűléseken választják. 4200 tt működik 22 100 tanácstaggal. A tt-k az egyes feladatok ellátására albizottságokat hoznak létre (kifizetőhely ellenőrző, nyugdíjügyi, beteglátogató stb.).

Ez idő szerint 1700 kifizetőhely ellenőrző és 2400 nyugdíjügyi albizottság működik. A nyugdíjügyi albizottság tagjai megbeszélik a dolgozókkal a nyugdíjazással kapcsolatos problémákat, segítséget nyújtanak az iratok beszerzéséhez, és továbbítják a nyugdíjazási igénybejelentést az igazgatóságokhoz, kirendeltségekhez.

A nyugdíjügyi albizottságok eredményes munkáját jelzi, hogy az általuk előkészített nyugdíjügyek intézési ideje a nyugdíjhatározat meghozataláig 16 nap az átlagos 23 nappal szemben. Az öregségi nyugdíjak 53 százalékát, évi 22 ezer határozatot, már az albizottságok készítették elő. Évről évre emelkedik azoknak az üzemeknek a száma, amelyek társadalombiztosítási üzemi beszámoló keretében tájékoztatják a dolgozókat az üzemi társadalombiztosítási kiadások alakulásáról. 1964-ben 1300 nagyüzemben 1,7 millió dolgozó részére tartottak beszámolót. [...] A tt-k foglalkoznak a betegellátás, az üzemi egészségügy kérdéseivel, s döntenek a betegségi biztosítással és családi pótlékkal kapcsolatos vitás ügyekben.

A társadalombiztosítási bizottságok feladata az igazgatóságok, kirendeltségek munkájának ellenőrzése, a megyei egészségügyi intézmények tevékenységének társadalmi ellenőrzése, a tt-határozatokkal és a nyugdíjügyekkel kapcsolatosan benyújtott felszólamlásokban állásfoglalás, a rendkívüli segélyalapok felhasználásának intézése. [...] 33 társadalombiztosítási bizottság 120 albizottságának 700 tagja a szakmák megyei bizottságainak segítségével végzi munkáját. 1964-ben 32 ezer esetben javasoltak segítyt és gümőkórosok részére rendkívüli segítyt évi 15,6 millió forint összegben. A társadalombiztosítási bizottságok segítik a megyei szakszervezeti szervek társadalombiztosítási és egészségvédelmi tevékenységét. A megyékben a társadalombiztosítási tevékenységet a szakszervezetek megyei tanácsa (szmt) irányítja.

A szakszervezetek központi vezetőségei tapasztalt szakemberekből álló bizottságok közreműködésével dolgozzák ki javaslataikat az iparág sajátos helyzetéből adódó társadalombiztosítási, egészségügyi kérdések megoldására. A szakmai központok teszik meg javaslataikat kivételes nyugellátás megállapítására a szakszervezeti mozgalomban szerzett érdemek alapján.

A felszabadulást követő húsz év alatt változott az ügyviteli apparátus összetétele, szelleme, emelkedett a dolgozók politikai, szakmai és általános műveltsége. Kialakult az apparátus tevékenységében a szakszervezeti munkastílus, amely gyakorlatilag azt eredményezte, hogy az akták mögött az embereket látják a maguk problémáival, és legmesszebbmenően kifejezésre juttatják segítőkészségüket. [...] Az igazgatóságok és kirendeltségek egészségesen fejlődő szemléletét bizonyítja az is, hogy felelősséget éreznek a SZOT határozatainak végrehajtásáért, és erőteljesen segítik gyakorlati megvalósulásukat. A társadalombiztosítás területén dolgozó ügyintézők és szakszervezeti aktivisták célja közös: az igényjogosult minél rövidebb idő alatt részesülhessen a jogszabályok által biztosított szolgáltatásokban.

Nemzetközi kapcsolatok

A szakszervezeti társadalombiztosítás területén elsősorban a baráti szocialista országok társadalombiztosítási intézményeivel fejlődtek ki jó kapcsolatok. A baráti országok társadalombiztosítási vezetői kétévenként konferencián tanácskoznak az egyes országok társadalombiztosításának helyzetéről, tapasztalatairól és fejlesztési kérdéseiről. 1960-ban Budapesten, 1962-ben Moszkvában, 1964-ben Berlinben került sor közös eszmecserére.

Az utóbbi években 7 szocialista állammal jött létre szociálpolitikai egyezmény: Bulgáriával, Csehszlovákiával, Jugoszláviával, Lengyelországgal, a Német Demokratikus Köztársasággal, Romániával és a Szovjetunióval. Az egyezmények kiterjednek a társadalombiztosítás minden ágára, valamint a szociális gondozásra. [...] Az egyezmények alapján a dolgozók a társadalombiztosításban szerzett jogaikat megőrzik akkor is, ha az egyezményt aláíró valamely másik ország területén dolgoznak. A felsorolt országok bármelyikében az odautazó dolgozók heveny megbetegedés, baleset esetén díjmentesen részesülnek gyógykezelésben, kórházi ápolásban. [...] Az SZTK 1963-ban lépett a Nemzetközi Társadalombiztosítási Szövetség tagjai sorába. Képviseltette magát 1963-ban a Genfben tartott ülésen, valamint 1964-ben Washingtonban tartott közgyűlésen.

A szociálpolitika főbb területei és értelmezései

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 9–19.

Az előző forrásszemelvényhez hasonlóan ez a korabeli értelmezése a szociálpolitikának a szociálpolitikát a gazdaság rendszerén belül, annak alárendelve értelmezi. Előtérbe helyezi az osztályharcot, azaz a szociálpolitika osztályérdekek mentén történő gyakorlati megvalósítását, valamint a szocialista szociálpolitika (s egyben a kommunista jóléti állam) egyik fontos elvi alapvetését: az üzemi szociálpolitikát és a kommunista párt „transzmissziós szíjaiként” működő szakszervezetek bevonását a társadalombiztosításba.

Minden társadalmi rendszerben használatos a „szociálpolitika” kifejezés. A szó mögött azonban rendkívül sokféle tartalom húzódik meg. Tulajdonképpen a kapitalizmus kibontakozásakor a munkásosztály megszületésével egyidejűleg jelenik meg, jelezve, hogy a körülményeik megjavításáért küzdő munkások nem csupán a bérek és bérformák tekintetében, hanem egyéb, az életfeltételek valamennyi területét érintő kérdésben kívántak a maguk számára jobb helyzetet teremteni.

A kapitalista országok gazdasági fejlődése, a munkások öntudatra ébredése, s a programjaikba foglalt követelések kiszélesedése mindjobban tágította a fogalom tartalmát. A fejlődés jelenlegi szakaszára is az a jellemző, hogy az anyagi-gazdasági feltételek bővülése, a dolgozók igényei, sikeres harcai a juttatások újabb és újabb formáit hozzák létre.

A szociálpolitika tartalmát meghatározza a társadalmi rend, a hatalmon lévő osztály politikája, célja. A kapitalista országokban uralmon levő burzsoázia meghatározott osztálycélokat követ szociálpolitikájában. A legfejlettebb tőkés országok szociálpolitikai rendszere magán viseli az osztályok, társadalmi rétegek szigorú megkülönböztetését, a szabadság, az orvosi és kórházi ellátottság, a nyugdíj és egyéb vonatkozásokban.

A legutóbbi évtizedekben rendkívül megerősödött a monopóliumok, a tőkés kormányok törekvése a különbségek, az osztályellentétek elfedésére. Intézkedéseket tesznek a munkásklubok, étkezdék, nyaralók építésére és működtetésére, különböző intézményeket rendszeresítenek, közvetlen a munkahelyhez kötött juttatásokkal (év végi jutalom, nyugdíj-kiegészítés stb.) igyekeznek a dolgozókat megalkuvásra kényszeríteni. (A helyzet természetesen komplikált, mert ugyanakkor a munkások is harcolnak a szociális körülmények javításáért.) Tanulmányozzák a dolgozók egymás közötti kapcsolatait, a családokkal baráti, meghitt, bizalmas viszonyt építenek ki a jól megfizetett beosztottaik révén. Mindezeknek jelentős a hatása a munkások körében, de mégsem tudják megakadályozni, hogy milliók lépjenek harcba tüntetések, sztrájkmozgalmak útján jogaik védelméért, igényeik kielégítéséért. A VI. szakszervezeti világtalálkozón (Varsó, 1965. október 8–22.) előterjesztett jelentés erről a következőket tartalmazza: „Számos kapitalista országban nagy sztrájkok folytak és folynak. Gyakran sikerekre vezettek, amelyek mindmennyi akadályt jelentettek a monopóliumok politikájának útjában.”

A hatalmas és egységes sztrájkok, amelyeket a dolgozók milliói folytattak Franciaországban és Olaszországban, köztük a 200 000 francia bányász és az olasz vasmunkások sztrájkja, a 400 000 vasas dolgozó sztrájkja a Német Szövetségi Köztársaságban, az asztúriai nagy bányászsztrájkok, a több mint 500 000 gépkocsipari dolgozó és a több mint 60 000 dokkmunkás nagy sztrájkja a keleti partvidéken és a Mexikói-öbölben, az Egyesült Államokban, a nagy tüntetések, amelyeket Japánban a SOHYO (Japán Szakszervezetek Főtanácsa) szervezett, a MONTISA (Ausztrália) monopólium dolgozóinak egységes harca, a nagy indiai tömegmegmozdulások, a jelentős sztrájkok Argentínában, Chilében és Uruguayban – tökéletesen kifejezésre juttatják a tömegek nagyarányú egységét a követelésekben, valamint a kapitalista gazdasági élet legjelentősebb szakmai szektoraiban kirobbant konfliktusok osztályjellegét. Más népeség- vagy foglalkozási kategóriákhoz tartozó dolgozók is szerveztek jelentős méretű

sztrájkokat, így például az állami tisztviselők, a közszolgáltatási dolgozók, a pedagógusok és a mezőgazdasági dolgozók.

Csak néhány példát idéztünk, s ez nem ad teljes képet a sztrájkmozgalom méreteiről, jelentőségéről. A legutóbbi időszak harcainak jellemző vonása, hogy a munkások harci megmozdulásai számszerűen is növekedtek. Nem rendelkezünk minden országra vonatkozóan általános és teljes körű statisztikai adatokkal, de valamennyi ország szakszervezetei egybehangzóan ezt állapították meg. Az 1964-es év végét és az 1965-ös évet az Egyesült Államokban például az jellemezte, hogy növekedett a sztrájkok száma és időtartama, és hogy ezek a sztrájkok voltak a legjelentősebbek 1957 óta.

A munkások harcának növekedése cáfolja egyes burzsoá ideológusok állításait is, akiknek vélemény szerint a kapitalizmus jellege megváltozott. A munkások harcának növekedése valójában a tőke és a munka közötti ellentmondás fokozódását tükrözi. Azt bizonyítja, hogy a munkásosztály helyzete tendenciájában rosszabbodik, és arról tanúskodik, hogy az osztály-együttműködés eszméi mindinkább tért vesztenek.

A munkások harca többnyire egységben folyik. [...] Az erőteljes iparosított tőkés országokban napjainkban is bérharc áll az első helyen. De a bércsökkentés nélkül munkaidő-csökkentésre vonatkozó követelés is égetően időszerűvé válik. Számos esetben harcot folytatnak az elbocsátások ellen is.⁴⁴ [...] A küzdelemben jelentős helyet foglal el napjainkban is a szociális juttatásokban elért eredmények védelme és azok továbbfejlesztésének a követelése.

A második világháborút követő időszakban a szocializmus eszméinek gyors terjedése, a szocialista tábor, illetve a szocialista világrendszer létrejötte és gazdasági erejének nagyarányú fejlődése, a megvalósult szociálpolitikai intézkedések nagy hatással vannak a kapitalista országok dolgozóinak helyzetére, életkörülményeik javulására, s jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy osztálytestvéreink küzdelme ez időben sikereket is eredményezett.

Az új társadalmat építő munkásosztály szociálpolitikájában nyíltan osztálycélokat követ, szolgálja valamennyi dolgozó érdekét. A szocialista társadalomban létrehozott anyagi javakat meghatározott elvek, céltudatos tervezés alapján osztják el. A termelési eszközök társadalmi tulajdona, a kizsákmányolás megszüntetése a munkát teszi a jövedelemszerzés fő forrásává. A végzett munka mennyisége, minősége, a „mindenki képessége szerint, mindenki a munkája szerint” elv érvényesülése határozza meg a fogyasztásra fordítható alap felosztását. Az uralkodó elven túl azonban a társadalom tudatosan törekszik a dolgozók, az állampolgárok életfeltételeinek a javítására, helyzetük, biztonságuk megszilárdítására. Ez a törekvés az elosztás olyan formáit is létrehozza, melyek egyrészt szorosan kapcsolódnak a munkaviszonyhoz, a munkabérhez, másrészt pedig függetlenek azoktól.

A szocialista társadalomban szükség van szociálpolitikára, szociálpolitikai elvek kidolgozására és megfelelő gyakorlati alkalmazásukra. Társadalmunkban a szociálpolitika nem jótékonykodás, hanem politikai, gazdasági, jogi, társadalmi célkitűzéseken nyugvó gyakorlat. A szociálpolitika az életszínvonal-politika része, tágabb értelemben

44 Lásd VI. szakszervezeti kongresszus. Táncsics Kiadó, 1965. 36–37. old.

magában foglalja az állami és a társadalmi szervek mindazon anyagi, szervezeti és egyéb intézkedéseit, amelyek a létbiztonság megteremtését szolgálják. A szocialista társadalom szociálpolitikája tudatosan a munkásosztály érdekeiből indul ki, biztosítja a munkaképes lakosság teljes foglalkoztatását, elősegíti a munkavállalást, s azoknak nyújt mindenekelőtt előnyöket, akik munkából szerzett jövedelemből élnek. Gondoskodik az állampolgárokról, a munkaképtelenekről, a csökkentett munkaképességűekről és minden ellátásra szorulókról, megszünteti a kapitalista társadalmi rendben kialakult és azt jellemző kiváltságokat. A szociálpolitika kiterjed – többek között – a társadalombiztosítási szolgáltatásokra, ezen belül a nyugdíjra, a munkásellátásra, az üdülésre, a népegészségügyre, a gyermekgondozásra, a diákjóléti ellátásra, a családvédelemre, az ellátatlanokkal való foglalkozásra, a munkásvédelemre, a munkaegészségügyre, a munkanélküliség megelőzésére, illetve leküzdésére, a lakáskérdésre, a betegség, természeti csapás vagy más ok következtében bajbajutottak intézményes megsegítésére. A szociálpolitika szorosan összefügg az életszínvonal-politikával. A kettő nehezen határolható el egymástól egyértelműen, mert például, ha foglalkoztatásról, bérrendezésről vagy árrendszerrel szólnak, mindig találkozunk olyan elemmel, megfontolással, amely szociálpolitikai szempontokat is tartalmaz. Nem állíthatjuk azt sem, hogy a szociálpolitika egyenlő a béren kívüli juttatással, mert a bérrendszer is – különösen az elmúlt két évtized tanúsága szerint – igen jelentősen vett figyelembe szociálpolitikai tényezőket is.

A nemzeti jövedelem, az emberekről való gondoskodás és a foglalkoztatás néhány összefüggése

A társadalmi összterméknek az a része, amely a termelésben elhasznált termelési eszközök értékének levonása után fennmarad: a nemzeti jövedelem. A társadalom által egy év alatt megtermelt új értéknek, a nemzeti jövedelemnek egy részét a termelés bővítésére, felhalmozásra kell fordítani. A fogyasztásra fennmaradó alapból kell kielégíteni a társadalmi méretekben jelentkező szükségleteket és ezeket központilag kell finanszírozni (például az államigazgatásra, a fegyveres erőkre stb. fordított kiadások). Vannak szükségletek, amelyek közfogyasztásnak tekinthetők (például a közvilágítás, a tudomány fejlesztése stb.), ezeket ugyancsak a közös alapból kell fedezni, ezért a felhasználható fogyasztási alapon kell megteremteni az ilyen kiadások anyagi alapját. A fogyasztási alapon az egyéni szükségletek kielégítésére fordítható, a szociálpolitikai szempontból felhasználható része is a társadalmi szükségletek kielégítését szolgálja.

A nemzeti jövedelemből az egyéni szükségletek kielégítésére fordított alap nagysága, mértéke számos tényezőt figyelembe véve, döntően politikai, gazdaságpolitikai megfontolástól függ.[...] Hazánkban a hatalomért folytatott harc során éppen úgy, mint a hatalom megragadása után – figyelembe véve a gazdasági lehetőségeket – a munkásosztály érdekeiből kiindulva az életszínvonal-politika szerves részeként határozta meg a párt a szociálpolitika fejlesztésének főbb irányait. [...]

A teljes foglalkoztatás politikai, gazdasági, szociálpolitikai szempontból kulcsfontosságú kérdés volt és napjainkban is fontos része életszínvonal-politikánknek, a dolgozók biztonságérzetének. Ez érthető, hiszen a munkával szerzett jövedelem a

megélhetés fő forrása, ugyanakkor a munkaviszony – szövetkezeti tagság, illetve minden munkával szerzett jövedelem – az alapja valamennyi, az életkörülményekre döntően kiható juttatásoknak.

A foglalkoztatással összefüggő rendkívül fontos kérdés a keresők és eltartottak aránya a családban, hiszen az egy főre jutó jövedelem nagyságát ez jelentősen befolyásolja, hatással van a család helyzetére, nemcsak a kereset, de a munkaviszony után járó vagy igénybe vehető egyéb juttatások egész sora tekintetében. A foglalkoztatás bővítésével sok tényező függ össze, a reálbér növekedését meghaladó reáljövedelem fejlődésének is egyik fő forrása ez volt. A tudatos törekvés a keresők számának növelésére természetesen magával hozta a bérszínvonal kialakításában is a szociálpolitikai elemeket, és szükségessé tette a gyermekjóléti intézmények jelentős fejlesztését is.

Hazánkban a bérpolitika fő elve a végzett munka mennyisége és minősége szerinti bérezés. Mindemellett tudatosan alkalmazott egyéb elvek is érvényesültek az alacsony keresetek rendszeres emelésében. A magasan kvalifikált munkaerő és a legegyszerűbb munkákat végzők munkabére közötti különbség a felszabadulást követően csökkent. Ezt az osztályszempontokon kívül sürgették azok a törekvések is, amelyek a foglalkoztatás bővítésére, a fiatalok és a nők számára azonos munkáért azonos bér biztosítására irányultak. Az alacsony bérek rendszeres emelésével érvényesítettük a szociális szempontokat is.

A munkaviszony, illetve a munkával szerzett jövedelem az alapja az egyik legfőbb juttatásnak: a társadalombiztosításnak. Szocialista társadalmunkban a társadalombiztosítási törvények, rendeletek alapján, tehát jog szerint járó ellátást nyújt a dolgozóknak. Az ellátás pénzbeli és természetbeni juttatásokra terjed ki. A szakszervezetek által irányított társadalombiztosítás rohamos ütemben fejlődött az elmúlt két évtizedben. A fő jellemző adatok a következők: 1938-ban csupán a lakosság 31%-ára terjedt ki a társadalombiztosítás, jelenleg a lakosság 97%-a jogosult a betegségi biztosítás természetbeni szolgáltatásaira.

Értékelve a juttatások különböző formáit, megállapítható, hogy alapjában véve helyesnek bizonyultak törvényeink, rendeleteink. Elsősorban azok a szolgáltatási formák fejlődtek, amelyek legjobban megfeleltek a dolgozók igényeinek, szükségleteinek. A pénzbeli juttatások közül a táppénz folyamatos munkaviszonytól és az elért átlagkeresettől függő 65–75%-os aránya a jelenlegi gazdasági adottságoknak megfelel, figyelembe véve azt is, hogy a 75%-os táppénzben részesülők száma és aránya állandóan emelkedik. Ezt a pénzbeli szolgáltatást jelentősen kiegészíti a szakszervezeti, a vállalati és az egyéb társadalmi segítség – például a segély – is, ezáltal az átmeneti munkaképtelenség időszakára megélhetést biztosít.

A társadalombiztosítás pénzbeli szolgáltatási között szintén jelentős a családi pótlék, a terhességi és gyermekágyi, valamint a gyermekgondozási segély. Kiterjedése, szélessége – figyelembe véve a gyermekek eltartásához járó egyéb társadalmi segítséget – szociálpolitikánk egyik nagy teljesítménye. A családi pótlékot és az egyéb juttatásokat együttesen számítva, a gyermek eltartásának jelenleg mintegy 36%-át a társadalom fedezi. Az utódok neveléséről gondoskodó családokkal együtt, sokra

értékeljük ezt a segítséget, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy ezt a juttatást a jövőben még tovább kell fejleszteni.

A biztosítottak, családtagjaik, hozzátartozóik, csaknem az egész lakosság lényegében ingyenes egészségügyi ellátásban részesül. Két évtized alatt alapvető változások következtek be a gyógyszer- és kórházi, valamint az orvosi ellátásban. A lakosság számához viszonyítva az orvosok számát az európai országok sorában az elsők között foglalunk helyet. Pusztító népbetegségeken lettünk úrrá, jelentősen fejlődött egészségügyi kultúránk. A bérből és fizetésből élő dolgozók mellett a mezőgazdaság dolgozói is egyre tartalmasabb, színvonalasabb egészségügyi szolgáltatásban részesülnek. A biztosítás jogán járó egészségügyi ellátással szemben a társadalom igen magas követelményeket, gyorsan növekvő igényeket támaszt. Ehhez képest az egészségügyi intézmények, a kórházi férőhelyek száma és műszaki-technikai felszereltségük nem fejlődött kielégítően. A dolgozók munkahelyein a felszabadulás után új formaként megszervezett üzemegészségügyi ellátás lényegesen megkönnyítette az egészségügyi szolgáltatás igénybevételét, kedvezően alakította a dolgozók munkahelyén is az egészségügyi ellátást. Általában megjavult és széles körűbbé vált az üzemi higiénia, a dolgozók egészségügyi ismerete. Mindezek együtt jelentősen csökkentették az ipari megbetegedések számát és az üzemi ártalmakat (szembetegségek, szilikózis stb.). [...] A fejlődés természetesen nem töretlen, az üzemegészségügy mindinkább a gyógyítás irányába tolódt el, a betegségmegelőzésre, a felvilágosításra fordított idő a szükségeshez képest elégtelen.

Szociálpolitikánk nagy vívmánya az összes dolgozóra kiterjedő és tartalmában állandóan gazdagodó nyugdíjrendszer. Nyugdíjrendszerünk a bérek, a munkában eltöltött évek arányában, a nőknél az 55., férfiaknál a 60. (a mezőgazdaságban a 60., illetve 65.) életkortól nyugdíjazást és megélhetést biztosít. Az 1959 után megállapított és teljes nyugdíjat élvező nyugdíjasok döntő többségének az ellátása jó. Gondok vannak az ezt megelőző nyugdíjrendszer szerint megállapított rész- és özvegyi nyugdíjban részesülők, általában az alacsony nyugdíjjal rendelkezők megélhetése tekintetében. A helyzeten, bár javított az alacsony összegű nyugdíjak többszöri felemelése, de az újonnan és a régebben megállapított nyugdíjak közötti – összecszerűen lényeges – különbséget megszüntetni nem tudtuk. A jövőben minden lehetőséget meg kell ragadni arra, hogy a legrászorultabbak helyzetén – szocialista társadalmunk törekvéseinek megfelelően – segítsünk.

A dolgozó emberről való gondoskodás rendkívül sok formája vált életünk szerves részévé; bölcsődéink, óvodáink, napközi otthonaink, a gyermek- és felnőtt üdültetés – százmillió forintokat emésztve fel – nyújt juttatást a dolgozóknak, a családoknak.

Kiépült és átfogó rendszerré vált a gyermekintézmények hálózata. Építésüket az állam, a társadalom fontos feladatának tekinti. Fenntartásuk költségeit lényegében az állami költségvetésből, az üzemek hozzájárulásából fedezzük. A szülők térítése az ilyen kiadásoknak csupán egy részét fedeti. A gyermekintézmények fejlesztése, férőhelyeik számának növelése több irányú célt szolgál, többek között elősegíti a nők munkavállalását. A gyermekintézmények igénybevételének fontos feltétele a munkaviszony, tehát

ösztönzőnek is a munkavállalásra. Ugyanakkor a szolgáltatást igénybe vevő családoknál jelentősen hozzájárulnak a gyermekek eltartásához, általában elősegítik a gyermekek korszerű nevelését, kedvező feltételek között. A gyermekintézmények hálózata különösen gyorsan fejlődött az üzemekben. Kedvező adottságok esetén a jövőben is kívánatos az üzemi gyermekintézmények fejlesztése, bár az utóbbi években a területi elv került előtérbe, abból a megfontolásból, hogy közlekedési eszköz igénybevétele nélkül jusson el a gyermek a lakóhelyhez közel lévő bölcsődébe, óvodába. Ennek megfelelően a gyermekintézmények építését elsősorban a lakóterületen kell szorgalmazni a jövőben.

Szociálpolitikánk előrehaladását, fejlődését értékelve azt is megállapíthatjuk, hogy teljesen új – a felszabadulás előtt lényegében ismeretlen – juttatásként vált elismertté a dolgozók üdültetése. A jól végzett munka után megérdemelt pihenést évenként több mint félmillió ember élvezi a SZOT és a vállalatok üdülőiben. Az üdülésben részt vevők tulajdonképpen jelentős összegű anyagi juttatásban részesülnek. A kezdetben elhanyagolt területnek számító gyermek- és családos üdültetés az utóbbi öt évben jelentősen kiszélesedett, különösen sokat fejlődött a dolgozók gyógyüdültetése. A gyermekintézmények és az üdülők férőhelyeinek száma azonban a nagyarányú növekedés ellenére sem tudott lépést tartani az igényekkel.

A csökkent munkaképességű dolgozók helyzetének rendezése a felszabadulás után került az érdeklődés előterébe. Az új politikai, társadalmi, gazdasági rend kialakításának feladatai mellett azonban nem juthatott elegendő energia e kérdés gyökeres megoldására. [...] Jelentősen meggyorsult az előrehaladás a probléma megoldásában 1957 után. Több intézkedés, jogszabály és a Munka Törvénykönyvének idevonatkozó szakaszai igyekeztek intézményesen védelmet nyújtani és gondoskodni a csökkent munkaképességű dolgozók egy-egy csoportjáról. Számos célvállalat, szövetkezet létesült, amelyekben több ezer csökkent munkaképességű dolgozó talált megfelelő foglalkozási lehetőséget.

1975. évi II. törvény a társadalombiztosításról

<http://jogiportal.hu/index.php?id=ap2wlmiubsjqb0zdt&state=19961206&menu=view>
(2019. 05. 20.)

Az 1975-ös társadalombiztosítási reform gyakorlatilag egységes jogosultsági rendszert és 100%-os lefedettségi szintet valósított meg az ellátások azonos szintje mellett. Az egészségügyi ellátás és az üzemi balesetbiztosítás állampolgári joggá vált. Ugyanakkor a jogok és a lefedettség bővülése nem tekinthető sem fokozatosnak, sem ugrászerűnek, sokkal inkább többlépcsős, nagyobb bővülési szakaszokon keresztül kibontakozó egységesülési folyamatról beszélhetünk. Az 1975-ös reform értelmében három járulékfizetési csoportot határoztak meg. 1976. január 1-től eltörölték az illetményadót,

a társadalombiztosítás járulékait pedig összevonták. Ennek megfelelően az állami vállalatok dolgozói bérük 22%-át, a mezőgazdasági vállalatoknál és szövetkezeteknél dolgozók jövedelmük 17%-át, egyéb intézmények alkalmazottai pedig bérük 10%-át fizették a társadalombiztosítás kasszájába. A járulékfizetés a szociálpolitika központi elemét képezte, mivel szinte az összes biztosítás, sőt a jutalmak és prémiumok rendszerre is járulékfizetéshez voltak kötve.

A Minisztertanács a társadalombiztosításról szóló 1975. évi II. törvény (a továbbiakban: T.) végrehajtására a következőket rendeli.

I. FEJEZET

ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEK

A törvény célja

T. 1. § E törvény célja, hogy egységes elvek szerint szabályozza az állampolgárok-
nak az Alkotmány rendelkezései alapján a társadalombiztosítás keretében járó
ellátásokat.

Alapelvek

T. 2. § (1) A társadalombiztosítás állami feladat. Az állam a társadalombiztosítás fejlesztéséről a nemzetgazdaság fejlődésével összhangban, tervszerűen gondoskodik.

(2) A társadalombiztosítás szervezetről külön jogszabály rendelkezik.

T. 3. § Az anyagi ellátás a végzett munkához, illetőleg a szociális biztonság követelményeihez igazodik.

T. 4. § (1) A nehéz és az egészségre ártalmas munkát végző dolgozók, az üzemi baleseti sérültek és hozzátartozóik fokozott gondoskodásban részesülnek.

(2) A nők, az ifjúság és a gyermekes, főként a többgyermekes családok anyagi ellátására különös gondot kell fordítani.

T. 5. § A társadalombiztosítás kiadásainak fedezetére járulékot kell fizetni, és a táppénz kiadásához a munkáltató hozzájárul. Az állam az e törvény szerint megállapított ellátások kifizetését (szolgáltatások teljesítését) akkor is biztosítja, ha a kiadások meghaladják a bevételeket. [...]

T. 7. § A társadalombiztosítási jogviszonyban a biztosított, a társadalombiztosítási szerv, valamint a munkáltató az egyén és a társadalom érdekeivel összhangban együttműködnek.

T. 8. § A társadalombiztosítási feladatokat ellátó szerv a hozzáforduló biztosítottak jogairól és kötelezettségeiről tájékoztatja, igényének érvényesítéséhez segítséget nyújt.

T. 9. § A társadalombiztosítási jogot vagy kötelezettséget érintő intézkedéssel szemben jogorvoslatnak van helye.

A biztosítottak köre

T. 10. § (1) E törvény alapján biztosított:

- a) a munkaviszonyban (közalkalmazotti, illetőleg közszolgálati jogviszonyban) álló személy;

- b) a szövetkezeti tag – ide nem értve az iskolai szövetkezet (szövetkezeti csoport) nappali tagozatos tanuló, hallgató tagját –, ha a szövetkezet tevékenységében munkaviszony vagy vállalkozási jellegű jogviszony keretében személyesen közreműködik. [...]
 - c) a szakmunkástanuló, ha ösztöndíjban (munkabérben) részesül, a tanuló szerződés alapján szakképző iskolai tanulmányokat folytató tanuló;
 - d) az egyéni vállalkozói tevékenység gyakorlásában rendszeresen közreműködő segítő családtag, továbbá a jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság – ide nem értve a jogi személy felelősségvállalásával működő gazdasági munkaközösséget – természetes személy tagjának a társaságban rendszeresen munkát végző segítő családtagja, kivéve azt, aki e törvény vagy külön jogszabály, illetőleg államközi egyezmény alapján öregségi (ideértve a korengedményes nyugdíjban, az előnyugdíjban, a bányásznyugdíjban, az egyes művészeti tevékenységet folytatók öregségi nyugdíjában, ideértve a Magyar Alkotóművészeti Közalapítványtól öregségi nyugdíjban részesülő személyt is, valamint a szolgálati nyugdíjban részesülő személyt), rokkantsági, baleseti rokkantsági nyugdíjban részesül, ideértve a Magyar Alkotóművészeti Közalapítványtól rendszeres rokkantsági segélyben részesülő személyt is;
 - e) keresetpótló juttatásban, munkanélküli járadékban részesülő munkanélküli személy.
- (2) Az (1) bekezdésben említett személyeken túl a biztosítás kiterjed
- a) az egyéni vállalkozóra [103/D. § (1) bekezdése];
 - b) a közkereseti társaság természetes személy tagjára, ha a társaság tevékenységében személyesen közreműködik;
 - c) a betéti társaság természetes személy beltagjára, illetőleg kültagjára, ha a társaság tevékenységében személyesen közreműködik;
 - d) a korlátolt felelősségű társaság tagjára és a közhasznú társaság tagjára, ha a társaság tevékenységében nem munkaviszony, nem megbízási jogviszony keretében személyesen közreműködik, munkát végez, továbbá a szabadalmi ügyvivői társaság tagjára, ha a társaság tevékenységében személyesen közreműködik;
 - e) az ügyvédi iroda tagjára, a szabadalmi ügyvivői iroda tagjára;
 - f) a gépjárművezető-képző munkaközösség tagjára;
 - g) az oktatói munkaközösség tagjára. [...]
- (3) Az (1)–(2) bekezdésben említett személyeken túl a biztosítás kiterjed, ha a tevékenységéért díjazásban részesül
- a) a bedolgozóra,
 - b) a megbízási, valamint a 103/D. § (1) bekezdésének hatálya alá nem tartozó vállalkozási jellegű jogviszony keretében személyesen munkát végző személyre,

- c) az alapítvány, a társadalmi szervezet, a társadalmi szervezetek szövetsége, a társasház-közösség, az egyesület, a köztestület, a közhasznú társaság, a kamara, a biztosítási önkormányzat, a gazdálkodó szerv - ide nem értve a korlátolt felelősségű társaság esetében a 10. § (2) bekezdés d) pontja szerint biztosított tagot, továbbá a 11. § (1) bekezdésének b)-c) pontjában említett külföldi állampolgárokat - választott tisztségviselőjére, továbbá a helyi (települési) önkormányzat választott képviselőjére (tisztségviselőjére) és a társadalmi megbízatású polgármesterre, az önkéntes kölcsönös biztosító pénztárak választott tisztségviselőjére,
- d) a felhasználási szerződés alapján szerzői díjazásban részesülő személyre.

(4) A (2) bekezdés rendelkezéseitől eltérően nem terjed ki a biztosítás az egyéni vállalkozóra, továbbá a közkereseti társaság, a betéti társaság, a korlátolt felelősségű társaság, a közhasznú társaság, a szabadalmi ügyvivői társaság, a gépjárművezető-képző munkaközösség, az oktatói munkaközösség tagjára, az ügyvédi iroda tagjaként működő ügyvédre és a szabadalmi ügyvivői iroda tagjára, ha a 118/A. § szerint kiegészítő tevékenységet folytatónak minősül.

(5) A biztosítás, ha jogszabály másként nem rendelkezik, az ennek alapját képező jogviszony kezdetétől a megszűnéséig áll fenn.

T. 10/A. § Az egyidejűleg több jogviszonyban álló személy biztosításának a fennállását mindegyik jogviszonyában külön-külön kell elbírálni.

T. 11/A. § E törvény alkalmazásánál

a) munkáltatónak kell tekinteni:

1. a biztosítottakat [T. 10. § (1) bekezdés a)–b) és f) pont és (3) bekezdés] foglalkoztató jogi személyt, illetőleg jogi személyiség nélküli gazdasági szervezetet, magánszemélyt, költségvetés alapján gazdálkodó szervezetet, továbbá egyéb szervezeteket,
2. a tanulószervezővel szakképző iskolai tanulót vagy ösztöndíjas szakmunkástanulót foglalkoztató gazdálkodó szervezetet - ideértve az egyéni vállalkozót is -,
3. a társas vállalkozás [T. 103/E. § (1) bekezdés] tagja esetében a társas vállalkozást,
4. a T. 10. §-a (1) bekezdésének g) pontjában említett magánszemélyek esetében a munkanélküli-ellátást folyósító szervet,
5. a gyermeknevelési támogatásban vagy ápolási díjban részesülő személyek esetében a támogatást, illetőleg a díjat folyósító szervet.

4.1.4. További ajánlott irodalom

Társadalomtörténet:

Ferge Zsuzsa, Várnai Györgyi (szerk.): Szociálpolitika ma és holnap.

Budapest, 1987, Kossuth.

Hankiss Elemér: Társadalmi csapdák – Diagnózisok. Budapest, 1983, Magvető.

Hegedűs András: A szocialista társadalom struktúrájáról.

Budapest, 1971. Akadémiai.

Kolosi Tamás: A társadalmi szerkezet változásai: rétegződés és egyenlőtlenség.

In: Vass Henrik (szerk.): Válság és megújulás. Gazdaság, társadalom és politika Magyarországon. Budapest, 1982, Kossuth. 131–145.

Szelényi Iván: Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon.

Budapest, 1992, Akadémiai.

Tóth József: Urbanizáció az Alföldön. Budapest, 1988, Akadémiai.

Társadalompolitika:

Az MSZMP Központi Bizottsága politikai bizottságának határozata a dolgozók társadalombiztosítási, egészségügyi ellátásáról (1959. január 13.)

Az egészségügy fejlődése a felszabadulás óta. Határozat az egészségügy megjavítására. In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai (1956–1962).

Budapest, 1964, Kossuth. 278–287.

Az MSZMP VII. kongresszusának irányelvei gazdasági feladatainkról és a második ötéves terv előkészítéséről (1959. november 30–december 5.).

Életszínvonal, kultúra, tudomány. In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai (1956–1962). Budapest, 1964, Kossuth. 405–411.

Biszkú Béla: Az állami munka fejlesztésének és pártirányításának néhány kérdése (1972. március) In: Biszkú Béla: A párt és az állam a nép szolgálatában.

Budapest, 1975, Kossuth. 260–270.

Grósz Károly, a Minisztertanács elnökének expozéja az Országgyűlés 1987. szeptember 16-i ülésén. Országgyűlési Napló, 1985. II. köt.

(Az Országgyűlés 17. ülése.) 1209–1227.

Kádár János: Zárszó a Központi Bizottság ülésén 1972. november.

In: Kádár János: Válogatott beszédek és cikkek.

Budapest, 1974, Kossuth. 422–433.

Szociálpolitika:

Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport.
1992. Budapest, 1992, TÁRKI.

Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics.

Illés György (szerk.): A magyar társadalombiztosítás 20 éve (1945–1964).

Budapest, 1967, SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóság.

Kornai János: The Hungarian Reform Process. *Journal of Economic Literature*, Vol.
24 (1986) No. 4. 1637–1738.

Laczkó István: A magyar munkás- és társadalombiztosítás története.

Budapest, 1967, Táncsics.

4.2. A korszak kiemelt társadalom- és szociálpolitikai kérdései

4.2.1. A mezőgazdaság szocialista átszervezése. A vidéki Magyarország

KULCSÁR KÁLMÁN

A magyar falu és a magyar parasztság

In: Vágvölgyi András (szerk.): A falu a mai magyar társadalomban.
Budapest, 1982, Akadémiai. (11–40). 35–39.

Kulcsár Kálmán (Erdőtelek, 1928. június 27. – Budapest, 2010. szeptember 4.) jogász, szociológus. 1947-től az egri Jogakadémián, 1949-től a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán tanult. 1950-ben szerzett diplomát. Ezt követően katonai ügyészként, minisztériumi tisztviselőként, majd bíróként dolgozott. 1956-ban az állam- és jogtudományok kandidátusa lett. 1957-től az ELTE tudományos munkatársa volt. 1963 és 1970 között a JPTE Állam- és Jogtudományi Karán oktatott. 1965-1966-ban vendégprofesszor volt az Egyesült Államokban, a Columbia és a Berkeley-i Egyetemen. 1968-ban szerzett MTA doktori címet. 1969-től az MTA Szociológiai Intézete vezetője posztját töltötte be. 1972-ben kinevezték egyetemi tanárnak az ELTÉ-n. 1973-tól az MTA levelező, 1982-től pedig rendes tagja. 1983 és 1986 között az MTA főtitkár-helyetteseként dolgozott. 1986-ban vendégprofesszor volt az Indianai Egyetemen. 1983 a Magyar Szociológiai Társaság elnökévé választották, amely megbízást 1989-ig töltötte be. 1988 és 1990 között igazságügyi miniszter, közben 1989–1990-ben a Hazafias Népfront elnöke volt, 1990 és 1993 között az ottawai magyar nagykövet feladatait látta el. 1993 és 1998 között, nyugdíjba vonulásáig, az MTA Gazdaság és Jogtudományok Osztályának elnöke és az MTA Elnökségének tagja volt. Közben 1994 és 1997 között igazgatóként vezette az MTA Politikatudományi Intézetét. Tudományos munkássága során elsősorban a társadalmi és politikai változások és a jog kölcsönhatását vizsgálta. A jogszociológia hazai megalapozója tekintették. Munkásságát számos díjjal ismerték el: 1962-ben és 1967-ben Akadémiai Díjat, 1985-ben Állami Díjat, 1998-ban Deák Ferenc-díjat és Széchenyi-díjat, 2001-ben, Bibó István-díjat kapott.

A magyar falu és a magyar parasztság. A történeti-szociológiai háttér vázlata című tanulmánya a magyar parasztság és a falusi társadalom átalakulását követi nyomon a századforduló korától, a szocializmus első időszakáig, a kollektivizálás végrehajtásáig, 1962-ig.

A mezőgazdaság kollektivizálásának folyamata természetesen az 1959–61 közötti években is járt nehézségekkel. Jóllehet ez a politikai légkör messze különbözött az ötvenes évek elejének nyomott, a parasztságot elkeserítő, a háború fenyegetésével és törvénytelenségek terhével súlyosbított hangulatától önmagában a politika és módszereinek változása még nem tette volna lehetővé ezt az országos méretű átalakulást. Most azonban már szervezési tapasztalatok állottak rendelkezésre, jogszabályilag biztosítottak kedvezőbb helyzetet a termelészövetkezeti parasztság jövedelmeinek elosztására (földjáradék), a belső önállóságra, megszüntették a parasztságon belüli, a múltba vezető politikai diszkriminációt, és ezzel együtt jelentősen növekedett az állami támogatás is. Az állami támogatás elsősorban a szakemberellátásban, másodszorban a beruházások támogatásában jelentkezett. Igaz a hosszú lejáratú beruházási hitelek visszafizetésének kötelezettsége csökkentette a termelészövetkezetek saját forrásából való beruházási lehetőségét, a hiteltartozások részbeni törlésével azonban a helyzet javult. Az átmenet nehézségei abban is mutatkoztak, hogy a beruházásoknak az első években a kiesett munkaerőt kellett pótolni és azt állószközcsereire kellett fordítani, a „termelőszköz-ellátottság egységnyi területre számítva – a viszonylag nagy beruházások ellenére – csak 1962-ben haladja meg kis mértékben az 1958. évi színvonalat. Ez igen kedvezőtlenül hatott a szövetkezetek termelésére és a jövedelmezőségre. 1958–1965 között a beruházások 88%-át fordították a kiesett termelőerők pótlására”. További nehézséget jelentett (a már említettből is kitűnően) a termelészövetkezeti tagság összetételének változása. Mert igaz ugyan, hogy a mezőgazdasági keresők csaknem 94%-a dolgozott 1961-ben a szocialista szektorban, mégis a fiatalabb és különösen férfi munkaerő kiáramlása a mezőgazdaságból még hosszú évekig jelentős gondot okozott. Még 1972-ben is a tagság 45%-a volt 60 évnél idősebb és 30,7%-a 40 és 60 év közötti. Az ilyen összetételű tagság túlnyomó részében a régi típusú mezőgazdasági termeléshez szokott, nagyüzemi tapasztalatokkal nem rendelkező és természetesen a régi kisparaszti „szakképzettségű” emberekől állott, akiknek alkalmazkodása az új körülményekhez természetesen nem volt ellentmondásmentes folyamat. A termelészövetkezeti tagság elöregedése azonban, jóllehet súlyos problémákat okozott, egyúttal előrevetítette a nemzedékváltás közeli perspektíváját is. [...]

Mínthogy a parasztság az extenzív iparosodás egész menetében – tehát már a felszabadulás előtt is – az ipar tartalék munkaerejét alkotta, a parasztságból kifelé irányuló mobilitás korábban jelentkezett már. Igaz ugyan, hogy ennek aránya – mint láttuk – az egész parasztsághoz képest nem is volt túlságosan nagy. A paraszti társadalmi rétegbe irányuló (ún. belépési) mobilitás azonban még ennél is sokkal kisebb volt, így a parasztság bizonyos mértékben valóban joggal volt jellemezhető – már a tradicionális paraszti

társadalom sajátosságaként is ismert – zártsággal. A szocialista átalakulás folyamatában azonban ez a „zártság” – főleg a kilépési mobilitást tekintve – szinte teljesen eltűnt.

A paraszti társadalmat ért első nagy, történelmi méretű esemény a földreform első sorban a paraszti társadalmon belül idézett első nagyfokú mozgást. Mindenekelőtt a mezőgazdasági munkások (nemzedékek közötti viszonylatban ezek gyermekei) kerültek át az önálló gazdálkodási kategóriába, és vált ezeknek közel a fele (45%) önálló parasztgazdává, e réteg fiainak csak mintegy 18%-a maradt meg mezőgazdasági munkásnak. A mozgás tehát a birtokkategóriákban következett be, első sorban a kisbirtokosok arányát növelve. Bizonyos fokig azonban már megnőtt a kifelé irányuló mobilitás is, és pedíg első sorban a szakképzetlen munkáskategóriák felé. A szakképzetlen mezőgazdasági munkás, illetőleg önálló parasztszármazásúak aránya pl. az iparban dolgozó szakképzetlen munkások között 41,4%-ra, a közlekedésben 55,3%-ra, más ágakban pedig 54,6%-ra nőtt. Érezhető volt valamelyest az ellentétes mozgás is, amennyiben a munkásságból a földreform hatására viszonylag sokan tértek vissza a parasztságba, ahogyan éppen a földbirtokreform következtében a falusi kisiparosok kb. 16%-a ugyancsak mezőgazdasági foglalkozású lett, többségük önálló gazdává vált. A belépés és a kilépés azonban továbbra sem volt kiegyenlített, így a parasztság – és általában a mezőgazdasági foglalkozásúak – aránya a társadalomban tovább csökkent.

A csökkenések igazi lendületet azonban az extenzív iparfejlesztés erőteljes szívóhatása adott 1949-től kezdődően, amelyhez a mezőgazdasági politika már említett torzulása, mint taszító hatás is csatlakozott. Ez a körülmény nyilvánvalóan felfokozta a mezőgazdaságra amúgy is jellemző mobilitási jelenségeket: nevezetesen a fiatalok – csaknem két évtizedig stabil tendenciájú – kiáramlását a paraszti foglalkozásból, amelynek előregedése már ekkor megindult. Jóllehet, az iparfejlesztéstől elmaradt urbanizációs folyamat körülményei nem engedték a mezőgazdaságból átrétegeződött munkaerő jelentős részének a faluból (mint lakhelyről) való elköltözködést, mégis a lehetséges elvándorlás következtében ugyancsak innen származtatható a falusi lakosság korstruktúrájának az öregedés irányába való megváltozása. Nemkülönben ekkor indult meg az a mozgás is, amely falu–falú viszonylatban lebonyolódva, és később jóval jelentősebbé válva, a falusi településszerkezet közötti különbségek alakulásában a fejlődő és elmaradó, a növekvő, és „kihaló” falvak polarizációjában fejeződött ki.

A mezőgazdasági lakosság kilépési mobilitása azonban az ötvenes évek után sem csökkent. Az 1938-ban a mezőgazdasági-fizikai foglalkozású apáktól származók 31%-a, 1949-ben 35%-a, 1962–64. évi vizsgálat alkalmából pedig 50%-a hagyta el eredeti rétegét. Az iparfejlesztés – mint munkaerőt szívó hatás – tehát az 1950-es évek után sem gyöngült, és jóllehet a mezőgazdasági politika sok tekintetben jelentősen változott, az 1959-ben megindult kollektivizálás átmenetileg ismét taszító erőt jelentett, és pedíg ismét első sorban a mezőgazdaságban dolgozó fizikai foglalkozású fiatalabb korosztályú férfiak számára. A parasztságból kilépők közel fele a hatvanas évek elején betanított vagy segédmunkás, hivatalsegéd, éjjeliőr, napszámos stb. lett. Kevesen érték el a szakmunkás szintet, és még kevesebben váltak szellemi foglalkozásúvá. A parasztság e nagyfokú kilépési mobilitása azonban még világosabbá válik, ha nem csupán

nemzedékek közötti viszonylatban vizsgáljuk. Ha az eredetileg mezőgazdasági foglalkozásúak átrétegződésének arányait is számításba vesszük, akkor kitűnik, hogy az 1949 és a hatvanas évek eleje között azoknak, akik 1949-ben paraszti foglalkozást folytattak, több mint egynegyede kilépett ebből a társadalmi rétegből. Ha mármost ezt a jelenséget az országban zajló alapvető gazdasági és politikai változások, folyamatok társadalmi strukturális feltételeinek alakulásával együtt vizsgáljuk, akkor nem tűnik túlzásnak az a megállapítás, miszerint a „paraszti vagy mezőgazdasági réteg volt az a nagy tartalék, amely az egész magyar mobilitási folyamatot mozgásban tartotta, annak utánpótlását adta. Egyéb szellemi rétegek tagjainak beáramlását az értelmiségbe, a munkások beáramlását az értelmiségbe és az egyéb szellemi rétegbe, a betanított és segédmunkások beáramlását a szakmunkás rétegbe az tette lehetővé, hogy minden továbblépő, vagy minden főirányban mobil személy helyére léphetett valaki egy rosszabb helyzetű rétegből, végső soron a parasztságból. Kétségtelen, hogy a kilépés a mezőgazdasági rétegből – amely az egész magyar társadalmi mobilitásnak körülbelül felét alkotta – az ország gazdasági fejlődésének következménye és egyben előfeltétele is volt. [...]

A parasztság mobilitásának adatait összevetve a falusi területi mobilitás, azaz a vándorlás adataival, illetőleg az 1973-ban készített mikrocenzus adatainak ama sajátosságával, hogy a lakosság mintegy 21%-a dolgozott mezőgazdasági fizikai foglalkozásúként (ez egyébként az 1960-as éveknek csupán 44%-a), ellenben a falusi lakosság részaránya még mindig 52% volt. Világos, hogy jelentős részben a paraszti lakosság mobilitása következtében a falu foglalkozás szerinti szerkezetében is határozott változás következett be. Ennek a változásnak a lényege, hogy a falu és a város foglalkozási szerkezetében történetileg kialakult különbség napjainkra lényegében eltűnt. 1970-ben (a népszámlálás adatai szerint a falusi aktív keresők 46%-a volt a nem mezőgazdaságban dolgozó munkás, valamivel több, mint 11%-a szellemi dolgozó, 29,3%-a termelészövetkezeti tag, 8,4%-a mezőgazdasági munkás és valamivel több, mint 4% önállóan gazdálkodó, illetőleg kisiparos vagy kiskereskedő. A mezőgazdaságban dolgozók aránya tehát rohamosa csökkent, és még további csökkenéssel is számolni kell. Így azután a falun lakó, de másutt dolgozók (ún. ingázók száma) jelentősen megnőtt. (1930-ban mindössze 141 ezer volt, napjainkban kb. egymillió, az aktív kereső népesség 20%-a). Ez a körülmény azonban csupán egyik összefüggése a falusi társadalom átalakulásának, mert az ipartelepítés tudatos decentralizálása is a falusi foglalkozásszerkezet jelentős módosulását eredményezte. Ha el is tekintünk a termelészövetkezetek gazdasági fejlődésében később kialakuló sajátosságtól, nevezetesen az ún. melléküzemágak számának és termelési erejének növekedésétől (amelyben dolgozó munkások a statisztika mezőgazdasági foglalkozásúakként tartja nyilván), a vidéki iparfejlesztés önmagában is a nem mezőgazdasági foglalkozásúak számának emelkedését eredményezte. (Ebből a szempontból nem közömbös egyébként, hogy a hatvanas évek végén a lakhelyváltoztatásban megmutatkozó ún. „vándormozgalom” jelentős részben falu–falun viszonylatban bonyolódott le, nyilvánvalóan jelezve a falvak közötti gazdasági és urbanizációs fejlettségben megnyilvánuló különbségek taszíró és szívó hatását a népesség mozgásában.)

Ma már világos, hogy a második termelőszövetkezeti szervezési időszakban a bizonytalan jövőtől való félelemből sokan elhagyták a mezőgazdaságot (bár nem mindig a falut is, sőt többnyire fiatal férfiak vándorolván el, a családtagok egy része a mezőgazdaságban is maradt), akiknek egy része később visszatért a mezőgazdaságba vagy a termelőszövetkezetek melléküzemégaiba. Az átrétegződéssel tehát együtt járt ugyan meglehetősen nagy területi mobilitás is, ez azonban jelentős részben ideiglenes jellegű (ahogy a már említettük az átrétegződés ingavándorlást produkált, nem kis részben azért, mert a városok a lakáshiány miatt nem tudták lakosságként is befogadni a területükön dolgozókat). Ezért azután pl. néhány nagyváros körül, különösen Budapest környékén a falvak lakossága erősen felduzzadt (nem kis problémákat okozva az erre fel nem készült településeknek.) Nem jelentéktelen azonban a falusi életkörülmények változásának, a falusi urbanizációnak és a falusi kettős kereset lehetőségének vonzó hatása sem, amely a falun lakást ma már nem jelzi egyértelműen negatívként. Megjelentek az „aprófalvak” típusai, amelynek lakossága jelentős részben naponta ingázik, de a falut végleges lakóhelyének tekinti.

Mindezen jelenségek következményei sajátos vonásokat adnak a mai magyar társadalomnak. Ezek közül az egyik, hogy a munkásosztály jelentős részben falun maradt, ennek minden összefüggésével együtt (pl. a kétlaki családok, kettős kereset stb.). A falu foglalkozási struktúrájának átalakulásában jellegzetes színfolt az értelmiségi vagy szélesebb értelemben a szellemi foglalkozásúak megnövekedett aránya. Bizonyos sajátosságok azonban itt is észlelhetők. Tíz esztendővel ezelőtt pl. a Szabolcs-Szatmár megyében ideiglenes munkavállalók jelentős része – 22,5%-a – volt szellemi foglalkozású, ahogyan pl. a Budapestről vagy Miskolcra ideiglenes elvándorlók között is 26,4%, illetőleg 21,1%-ot tettek ki a szellemi dolgozók. Ezek a számok világosan jelzik a fordított ingázás sajátos jelenségét és ezzel együtt azt a körülményt, hogy a falu foglalkozási struktúrájában helyet foglaló szellemi dolgozók jelentős része nem lakik a falvakban – éspedig különösen a kevésbé fejlett vidékeken – aminek következményei a falu kulturális, szellemi életére nyilvánvalóan negatívan hatnak.

FÓRIS IMRE

A szociális gondoskodás helyzete, problémái a termelő szövetkezetekben

Budapest, 1969, TOT. 13–16., 31–34.

Fóris Imre. Jogász. Elsősorban termelőszövetkezeti joggal, a szövetkezetek belső életének, működésének szabályozásával foglalkozott, beleértve a társadalombiztosítás kiterjesztését, a szövetkezeti tagságot érintő nyugdíjintézkedéseket.

A szociális gondoskodás helyzete, problémái a termelő szövetkezetekben című munka a szövetkezetek gyorsított létrehozása során elmaradt, vagy hiányos belső

szabályozás problémáit tekintette át, amely tisztázatlanul hagyta kezdetben a tulajdonosi viszonytal kapcsolatos kérdéseket éppen úgy, mint a munkavégzésre vonatkozó alapvető előírásokat. A társadalombiztosítás, a nyugdíj kiterjesztése ugyan meghatározó jelentőségű volt a tsz-tagság életében, de éveken át ezen a területen is volt számos bizonytalansági tényező, egészen 1967-ig, amikor a tsz-ekre vonatkozó jogi szabályozást az új szövetkezeti törvény teljessé tette.

Az 1967. évi III. tv. 3.§-a szerint a termelőszövetkezet a tagok önkéntes személyi és vagyoni társulásán alapuló szocialista mezőgazdasági nagyüzem, amely tagjai munkájával önálló szövetkezeti vállalatszerű gazdálkodást folytat. A tag tehát résztulajdonosi helyzeténél és munkakötelezettségénél fogva egy személyben gazdája és dolgozója a termelőszövetkezetnek. [...] A termelőszövetkezetek tagsága mintegy 20 évig – néhány nem jellemző kivételes esettől eltekintve – a más üzemekben szigorúan megkövetelt munkafeltételek általánosságban való biztosítása nélkül végzete saját nagyüzemében a termelő munkát. Ez a paradox helyzet úgy állhatott elő, hogy a munkaügyi jogszabályok a szocialista szektorba tartozó mezőgazdasági termelőszövetkezetekről, az ott folyó munkáról és annak teljesítőiről egyaránt megfelelkezve egyoldalúan csak a munkaviszonyban állók munkaügyi problémáit rendezték.

Súlyosbította a helyzetet, hogy a munkaügyi jogszabályoknak azt a tudatos fogyasztósságát a kötelező erejű Mintaalapszabály nem pótolta, illetőleg, hogy az 1959. évi 7. sz. tvr., amely a végrehajtására kiadott rendeletekkel együtt szinte a teljesség igényével szabályozta a termelőszövetkezeti viszonyok területét, lényegesen tudomást sem vett e problémacsoport létezéséről. Így a szövetkezeti viszonyoknak megfelelő munkaügyi intézmények és normatívák kialakítása, a munkaidő megállapításáról kezdve az állandó lekötöttséggel járó beosztásban dolgozók heti pihenőnapjának és a traktorvezetők munkaruhájának biztosításáig bezárólag – sok más feladattal együtt – az e kérdésekben járatlan tagság elhatározásától függő tennivalók számát szaporította.

A másutt megszokott munkaügyi intézmények hiánya kezdetben fel sem tűnt. A tömeges megalakulások majd a közös gazdaságok megszervezésének és beindításának időszakában ugyanis a tagság figyelmét elsődlegesen a jogviszony tulajdonosi oldalával kapcsolatos vagyoni kérdések (bevitt vagyontárgyakért járó térítés, földjáradék, háztáji föld stb.) rendezése, a munka szerinti jövedelemelosztás rendszerének megalapozása, az ajánlott teljesítményi előírások és díjtételek viszonyaikra való formálgatása kötötte le. Ez azonban csak kezdeti jelenség. Az érdeklődés később szükségszerűen a közös gazdasági célkitűzések, a megélhetés alapját képező munka, valamint szorosan a munkához tapadó jogok, kötelezettségek és kedvezmények felé fordult. A szemlélet változásával viszont a jogviszony munkaügyi vonatkozásai, majd ezek nyomán a szociális kérdések kerülnek előtérbe.

A jogviszony munkaügyi és szociális vonatkozásainak jelentkezése és előtérbe jutása természetes folyamat. Szoros következménye annak, hogy a közös gazdaságban rendszeres munkát végző termelőszövetkezeti tag lényegében azonos veszélyeztetésnek és anyagi károsodásnak van kitéve, mint a munkaviszonyban álló dolgozó. Ennél

fogva jogosan tart igényt arra, hogy munkaügyi és szociális gondolkodás szempontjából a munkaviszonyban álló dolgozót megillető elbánásban részesítik. Jelzi és kifogásolja munkakörülményeinek elmaradottságát és igényt jelent be a megközelítően azonos elbánásra.

A tagság követelésére, amelynek az egyre gyarapodó alkalmazotti réteg privilegizált társadalombiztosítási és munkaügyi jogállása is tápot ad, lényegében külső segítség és iránymutatás nélkül a vezetők kezükbe a helyi viszonyoknak megfelelő munkakörülmények kialakítását. Mivel ehhez is pénz kellett, az igények sorrendiségének és az anyagi lehetőségek latolgatásával, esetenként tettek javaslatot egy-egy munkaügyi intézmény megvalósítására a közgyűlésnek. Arra is volt példa azonban, hogy a közgyűlés a beruházás vagy a ráfordítás jövedelmet csökkentő hatását mérlegelve nemcsak a tagok egy részére (traktorok, állattenyésztők, műhelymunkások stb.) korlátozódó kedvezmények megvalósítását ellenezte, hanem a valóban nélkülözhetetlen, vagy éppen a hatóság által elrendelt egészségügyi és munkavédelmi berendezések létrehozására kért költségeket is leszavazta.

Bár sok helyes kezdeményezés kerül le ilyenformán a napirendről, a többségi megnyilatkozás végző eredményében hasznosnak bizonyult, mert mértéktartásra, az egyes üzemágak, munkaszervezeti egységek közötti helyes arányok betartására és mindennekelőtt az állandó beosztásban dolgozók ügyének egyoldalú szorgalmazása helyett a tagság egészének érdekelt szolgáló létesítmények megvalósítására bírta a vezetőket. [...]

Az új gazdasági mechanizmus előkészítésének időszakában bizonyossá lett, hogy az üzemi munkával kapcsolatos alapvető kérdések (munkaidő, túlmunka, heti pihenőnap, garantált munkadíj, fizetett szabadság, fiatalok és nők foglalkoztatása, baleset-elhárítás és munkavédelem stb.) a korszerű üzemekké fejlődött közös gazdaságok tagjai tekintetében is szabályozni kell. A szabályozás szükségességét az 1967. évi II. törvénnyel kihirdetett Munka Törvénykönyve 7. § (1) bekezdése a következőkben alapítja meg: „A mezőgazdasági termelészövetkezetek tagjainak munkavégzésére vonatkozó szabályokat a törvény elveinek figyelembevételével külön törvény rendezi.”

A két évtizedes mulasztást az 1967. évi III. törvény pótolja. A Tv. VIII. fejezetébe beépült átfogó szabályozás azon a megfontoláson alapul, hogy viszonyaink között az állam minden polgára, ennél fogva termelészövetkezeti tag is jogosan formál igényt az államhatalom lényegéből adódó széleskörű munkaügyi gondoskodásra, illetőleg, hogy a szövetkezeti közös gazdaságban folyó termelőmunka alapvető feltételeinek biztosítása nem csupán a szövetkezők magánügye, ellenkezőleg: fontos közérdek, amelynek ugyancsak törvényi kötelezettség formájában kell érvényt szerezni. A Tv. VIII. fejezete tehát a termelészövetkezeti tagok munkatörvénykönyve. [...]

A munkások és alkalmazottak szociális biztonságának ügyét jelentős részben a személyi biztosítás új hajtásaként létrejött társadalombiztosítás szolgálja, amely általában közintézményként, hármas feladatkört ellátva működik. A feladatkörök a történelmi fejlődés során kialakult biztosítási ágazatok, amelyeknek bevételeit és kiadásait a társadalombiztosítást ellátó szerv keretében egymástól elkülönítve kezelik.

A társadalombiztosítás funkcióit meghatározó biztosítási ágazatok általában a következők: betegségi biztosítás, baleseti biztosítás, öregség, rokkantság és elhalálozás esetére szóló, más kifejezéssel élve: járadék-, vagy nyugdíjbiztosítás.

A magyar társadalombiztosítás keretében 1952. január hó 1. napjától csak a betegségi és nyugdíjbiztosítási ágazatot különböztetünk meg, mivel a korábban önálló balesetbiztosítási ágazat az említett időponttól a nyugdíjbiztosításba tartozik. Az üzemi balesetet szenvedett dolgozó ennél fogva a nyugdíjbiztosítás szolgáltatásaként részesül baleseti kártalanításban.

Egyes kapitalista államokban a társadalombiztosítás hatálya a munkanélküliség esetére szóló ellátásra is kiterjed. Másutt, többek között Magyarországon a társadalombiztosítás szervezete – megbízás alapján állami szociálpolitikai célkitűzések (családi pótlék, gyermekgondozási segély stb.) lebonyolításában is közreműködik.

A társadalombiztosítás egyébként állami feladat, amelynek intézését hazai viszonylatban az állam a történelmi szerep elismeréseként biztos a szakszervezetekre, illetőleg a Szakszervezetek Országos Tanácsára. Ez utóbbi külön ügyviteli apparátus, a Társadalombiztosítási Főigazgatóság és annak megyei igazgatóságai útján gondoskodik a dolgozók millióit közelről érintő feladat megvalósításával. Innen származik a szakszervezeti társadalombiztosítás megjelölés. Korábbi szerve az SZTK, az 1964. évi július hó 1. napján megszűnt, illetőleg átalakult főigazgatósággá. [...]

A betegségi biztosítás feladata az, hogy legalább részben megtérítse azt az anyagi kárt, ami a dolgozót betegsége következtében érte. A betegséggel kapcsolatos károk két csoportba oszthatók:

1. a megrongált egészség helyreállításával felmerülő gyógykezelés költségei, valamint
2. a betegség miatt elmaradt munkabér.

A kötelező betegségi biztosításban a gyógykezelésköltségeit általában nem pénzben térítik meg, hanem a szükséges természetbeni szolgáltatásként bocsátják a betegek rendelkezésére. A magyar társadalombiztosítás pl. 1950. július elseje óta az állami egészségügyi szolgálat útján biztosítja a gyógykezelést. Saját orvosai, rendelői, kórházai nincsenek.

A betegség miatt kieső munkabér a betegségi biztosítás készpénzben pótolja. A táppénz néven ismert szolgáltatás (Krankengeld) alapja a keresőképtelenné nyilvánítást közvetlenül megelőző rövidebb időszakban (3–6 hónapban) felvett munkabér; hosszabb biztosítási viszony esetében is csak meghatározott időre (6–24 hónap), a segélyezési előzmény betudásával jár. A jogosultság elismerésére csak az orvos véleményétől függően kerülhet sor, aki ebben az esetben arról nyilvánít véleményt, hogy a betegként jelentkező dolgozó eredeti foglalkozását képes vagy nem képes folytatni.

A táppénz bizonyos megfontolások miatt sohasem egyenlő a munkabérrel, mértéke általában 50–80% között mozog. Más megfontolások alapján viszont a betegségi biztosítás a szülés nyomán jelentkező bérvesztéséget magasabb mértékben, nem ritkán teljes egészében megtéríti. [...]

A nyugdíjbiztosítás a kizárólag vagy túlnyomó részben munkabérből élő rétegek intézményeként az egyénnek önmagáról való gondoskodását hivatott pótolni.

Ennél a jellegénél fogva a nyugdíjbiztosítás sem függhet a dolgozó elhatározásától. Egyrészt, mert a leginkább rászoruló keresők anyagi megfontolásuktól vezetettve önként nem fizetnek a járulékokat, másrészt mert a fiatalabb korosztályokba tartozóktól, akik az érdekeltek többségét alkotják, nem is lehet elvárni, hogy évtizedekben előre gondolkozva olyan események bekövetkezésének számoljanak /előregedés, megrokkánás stb./ ami távol esik gondolkodásunktól, amelyeknek jelentőségét kellően nem érzékelhetik.

Az öregség, megrokkánás és halál esetére szóló biztosítás kötelezettségében tehát gyakorlatilag a társadalom gondoskodásának elsődlegessége, a társadalmi eszközökkel történő kiegyenlítés jelentőségének felismerése jut kifejezésre.

Társadalmi szinten csak a biztosítási elvek következetes érvényesítésével válik elérhetővé, hogy az öregség vagy a rokkantság miatt keresésképtelen dolgozó, illetőleg a túlélő családtag olyan támogatást kapjon, amely életkörülményeinek megfelelően megélhetését jelentősen megkönnyíti, illetőleg szocialista viszonyok közt a megélhetést alapvetően biztosítja. Ennek megfelelően a kockázatvállalás az öregkor elérésén és a megrokkánáson túlmenően a biztosított elhalálozásának, valamint az özvegyiség és az árvaságesetére is kiterjed.

A nyugdíjbiztosítás szolgáltatásaihoz járulékkal fedezett hosszabb előzetes biztosítási ideákat kell igazolni. Az öregségi szolgáltatások kivárási ideje rendszerint hosszabb, mint a rokkantsági alapon igényelhető szolgáltatásoké.

A nyugdíjbiztosítás járulékból kifejezett költségeit a munkáltató üzemek és a dolgozók megosztva viselik. Magyarországon az üzem a munkabér 7%-át fizeti nyugdíjjárulékként. A dolgozók nyugdíjjáruléka 3–10%-ig terjed. Az intézmény közérdekű célkitűzésére tekintettel gyakran az állam is részt vállal a terhekből. Közvetlen hozzájárulás fizetésével, vagy az ágazat deficitjének a költségvetés útján történő kiegyenlítésével.

A társadalombiztosítási nyugdíj összegszerű megállapításánál és a járulékfizetésnél egyaránt a munkabért veszik alapul. Járulékfizetésnél a tényleges, szolgáltatás esetében a biztosítási eseményt, vagy az igény benyújtását megelőző 3–5 évi bér átlagát. Egyes kategóriákban – a táppénzhez hasonlóan – a szolgáltatásokat és a járulékokat egyaránt a tényleges javadalmazásra tekintet nélkül országos átlag figyelembevételével, illetőleg általánösszegben határozzák meg. (Háztartási alkalmazottak, alkalmi munkások, mezőgazdasági dolgozók stb.)

A nyugdíjban kifejezésre jutó visszatérítés ugyancsak részleges: a munkabér összegét még hosszabb biztosítási viszony esetében sem éri el. Az öregségi és rokkantsági ellátás többnyire a bérátlag 50–70%-áig terjedő törzsnegyedéből és a munkaviszonyban töltött évek után számított kiegészítésekből áll.

Az MSZMP agrárpolitikájának tézisei. A párt politikája a parasztság egyes rétegeivel kapcsolatban (1957. július)

In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Budapest, 1973, Kossuth. 105–109.

Az MSZMP közvetlenül az 1956-os forradalom után a parasztság felé gesztusértékű intézkedéseket tett. Már 1956 novemberében eltörölték a kötelező beszolgáltatásokat, lehetővé tették az 5 hold alatti földek adásvételét, emelték e termények felvásárlási árait. Tudomásul vették a tsz-ek felbomlását, de a kollektivizálásról perspektivikusan nem mondtak le. Ezt 1957 nyarán tették nyilvánvalóvá az MSZMP agrárpolitikájának téziseiben, amely differenciáltan kezelte a vidéki társadalmat és az egyes paraszti csoportokkal kapcsolatos pártstratégiát a szocializmushoz való, a párt által feltételezett viszonyuk alapján határozták meg. Amikor a kezdeti türelmes agitáció csak kevésbé bizonyult hatékonynak, 1957 végén a folyamat felgyorsítása mellett döntött a pártvezetés. A meggyőzés eszközei közé tartozott a társadalombiztosítás kiterjesztése a tsz tagokra is. 1961 végére már csak a parasztság 6,5%-a maradt a magánszektorban. A mezőgazdasági szektorban dolgozók aránya is megváltozott, mert sokan inkább az iparban való elhelyezkedést választották. Az átszervezés időszakában látványosan csökkent továbbá a mezőgazdaság termelékenységére, az ország élelmiszerekből behozatalra szorult.⁴⁵

A magyar parasztságot a már megváltozott falusi osztályviszonyok között a következő rétegek képviselik:

Termelőszövetkezeti parasztság: A termelőszövetkezeti parasztság a jövő egységes parasztosztályának magját képezi. Gazdálkodási módja elvileg és alapjaiban különbözik az egyénileg gazdálkodóktól. A mezőgazdasági termelés és a paraszti életforma új perspektíváját tárja fel a dolgozó parasztság különböző rétegei előtt. A termelőszövetkezeti parasztságot, a mezőgazdasági munkásokkal és a félproletárokkal együtt a párt fő falusi bázisának kell tekinteni. A tsz tagok szocialista gazdasági helyzete és öntudata között azonban ma még sok esetben tapasztalható ellentmondás. Ez megmutatkozik a volt középparaszti és a volt szegényparaszti tagok közötti súrlódásokban, a kistulajdonosi gazdálkodási mód káros maradványaiban. Ezért a pártnak, a szövetkezeti vezetőknek és minden öntudatos szövetkezeti tagnak a jövőben nagyobb gondot kell fordítania a termelőszövetkezeti parasztság egységének, nevelésének és öntudatának kikovácsolására, az egységes, egészséges szövetkezeti szellem kialakítására. [...]

Mezőgazdasági munkások, félproletárok. Számbelileg a falu legnagyobb rétege. Számuk több mint egymillió. [...] Az októberi–novemberi ellenforradalmi

45 Romsics 2002. 352–353., 425–430.

eseményekben e réteg szilárdan kiállt a népi demokrácia mellett. A mezőgazdasági munkások, félproletárok szervezésére sokkal nagyobb gondot kell fordítani a jövőben. Legöntudatosabb tagjait fel kell venni a pártba a Munkásörségbe, a helyi tanács különböző állandó bizottságaiba, s minél szélesebb körben be kell kapcsolni őket a mezőgazdasági szakszervezet, a MEDOSZ munkájába. Világosan látni kell, hogy az agrárproletárok a jövőben elsősorban az állami szocialista szektor dolgozói lesznek. [...]

Kisparasztok. Általában 4–8 kat. holdas parasztok. Számuk több mint negyedmillió. [...] A pártnak a kisparasztokkal – mint a jövő szövetkezeti tagjaival – sokat kell foglalkozni. Ismertetnie kell velük célkitűzéseit, a kormányhatározatokat, a mezőgazdasági termelés fellendítésére irányuló politikát, a szerződéses felvásárlási árakat stb. Mivel e réteg a földreformmal, az igauzsoránál olcsóbban elvégzett gépállomási talajmunkával, a szerződéses termelés stb. segítségével sokat nyert, hívjuk fel a figyelmét arra, hogy mindezt a munkásosztálynak, a népi demokrácia államhatalmának köszönheti. [...]

Középparasztok. Hazánkban a dolgozó parasztság legtehetősebb rétege. Gazdaságuk zömében árutertermelő jellegű. Életkörülményeik az 1945 előttihez képest javultak. Jelenleg a középparasztság úgy érzi – főleg a beadási kötelezettség eltörlése után kialakult szabad árrendszer mellett – megerősödött gazdaságában, s egyre inkább ezt igyekszik biztosítani. Ebben a helyzetben a középparaszti gazdaságok egy része természetesen úton időnként bővített újratemeléshez juthat. Ezzel erősödtek a középparaszti gazdaságok kapitalista tendenciái. [...] A pártnak a szocialista építés szakaszában a középparasztsághoz való viszonya döntő jelentőségű. A középparaszti árutertermelésére a népgazdaságnak szüksége van, ezért segíteni kell őket lehetőségeik kihasználásában. El kell kerülni azt a múltban elkövetett hibát, hogy a középparasztok egy részét a kulákok közé sorolták és harcoltak ellenük. A középparasztnak nagyon nehezebbre esik a választás az egyéni és a közös gazdálkodás között. Ennek oka az, hogy az egyéni gazdálkodás keretei között is viszonylag jól él, megfelelő jövedelme van, nehezen adja fel a „biztos jelent” a „bizonytalan jövőért”. Ezért a kollektív nagyüzemi gazdálkodásba nagy türelemmel, fokozatosan, és csak a nagyüzemi gazdaságok elvitathatatlan fölényének bizonyító erejével, minden erőszak nélkül lehet és kell bevonni. Meg kell vele ismertetni és kedveltetni a szövetkezeti gondolatot – túlzott tulajdonosi beállítottsága miatt elsősorban az egyszerűbb társulásokon keresztül. [...]

A következő években a mezőgazdaság fellendítéséért, szocialista átalakításáért folyó harcban a mezőgazdasági munkások, félproletárok, termelőszövetkezeti parasztok erőire és politikai bázisára támaszkodva mindent el kell követnünk a parasztság igazi derékhadának, a kis- és középparasztoknak a megnyeréséért.

A falusi kizsákmányolók. A kulákok tőkés vállalkozók a mezőgazdaságban, akik rendszerint több bér munkással dolgoznak, vagy dolgoztak, s a parasztsággal ezek csak a falusi kultúrszínvonal, falusi életmód és a saját gazdaságukban végzett fizikai munka köti össze. Jövedelmüket elsősorban a kizsákmányolásból és nem a saját tisztességes munkájukból szerzik vagy szerezték. [...] Súlyos hiba lenne tehát az „osztálybéke”

álláspontjára helyezkedni velük szemben, s ennek megfelelően visszaadni földjeiket, felszereléseiket stb. Ugyanakkor az is súlyos hiba lenne, ha visszatérnénk az elmúlt években szokásos likvidáló módszerekhez, és a célszerű korlátozó intézkedések helyett olyan – termelésüket lehetetlenné tévő és őket emberi méltóságukban megalázó – módszereket alkalmaznánk, amelyekkel a dolgozó parasztság zöme, főleg a kis- és középparasztság nem értene egyet. Ezért a fő küzdelmet politikai befolyásuk csökkentéséért kell folytatni. Ez nem azt jelenti, hogy a párt feladata élezni az ellentéteket a kuláksággal, hanem azt, hogy meg kell gátolni e réteg ellenséges tevékenységét. Meg kell akadályozni, hogy faluban, üzemben, vagy hivatalban, bárhol politikai hatalommal járó tisztséget viseljen. S ha az októberi események alatt vagy után ilyen helyekre befurakodtak, a legsürgősebben el kell távolítani őket onnan. A politikai harc azt is jelenti, hogy nap, mint nap le kell leplezni ártalmas rémhíreiket. Amennyiben a nép demokrácia, a munkás-paraszt hatalom, a szocializmus stb. ellen támadnak, határozottan fel kell lépni velük szemben, szigorúan meg kell büntetni, vagyonukat elkobozni, stb. Nem lehet cél azonban a kulákság gazdasági megsemmisítése. Tegyük számukra lehetővé a termelést, és csupán kizsákmányoló, spekulációs tevékenységüket korlátozzuk. Továbbra sem akadályozzuk meg az idegen munkaerő alkalmazását, de ezt megadóztatjuk. Fiaik, leányaik és más közeli rokonaik természetesen más elbírálás alá esnek. Ezek számára általában lehetővé kell tenni az érvényesülést. [...] A kulákok személy szerinti megítélésében legyen döntő szerepe a körülményeket jól ismerő helyi szegényparaszti közvéleménynek. [...]

Az októberi novemberi ellenforradalom azt bizonyítja, hogy az elmúlt évek során helytelen volt a szocializmussal szemben álló osztályellenség fogalmát falun csak a kulákokra leszűkíteni. Az osztályellenség fogalma jóval szélesebb a kulákságnál. Az ellenforradalom napjaiban a restaurációs lehetőségeket látva, megmozdultak a volt főszołgabírók, csendőrök, volt horthysta tisztek, nyilasok, úri birtokosok, a letűnt burzsoá és földesúri osztály itt levő, eddig meghúzódó képviselői, a „munkássá” vált és a mezőgazdasági üzemekben elhelyezkedett deklasszált egyes „értelmiségi” elemek és kulákok, stb. Benyomultak az un. „forradalmi” nemzeti bizottságokba, igen sok helyen a munkástanácsokba, kezdeményezték a szovjet hősi emlékművek ledöntését, szervezték a helyi tüntetéseket, a termelősövetkezetek szétverését. Féktelen ellenforradalmi uszítással, rémhírek áradatával, az „ösi föld” hazug jelszavával igyekeztek zűrzavart kelteni a faluban, és a parasztságot szembefordítani a párttal, a munkásosztállyal, a népi demokrácia államával. Nem rajtuk, hanem a parasztság higgadtságán, a földreform útján földet adó népi demokrácia iránti háláján, a munkásosztály iránti hűségén múlt, hogy ez nem sikerült. E tapasztalatok alapján a pártnak és nép demokráciánk államhatalmának a kulákok mellett az egyéb ellenséges elemek ellen is kíméletlen harcot kell folytatnia.

A nyugdíjrendszer fejlődése

In: Illés György (szerk.): A magyar társadalombiztosítás 20 éve (1945–1964).
Budapest, 1967, SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóság. 27.

A mezőgazdasági munkavállalók kötelező társadalombiztosításának teljes körű bevezetése és megvalósítása a második világháború utáni időszakban valósult meg, melynek lényeges szakasza volt nem csupán az egészségbiztosítás kiépítése, hanem a mezőgazdaságban dolgozók nyugdíjbiztosítása is. Jóllehet az 1950-es, 1960-as évek folyamán a mezőgazdasági dolgozók jelentős része nyert el nyugdíjjogosultságot, ez nagyfokú diszkriminációval párosult (például az ún. kulákok vagy a nem tsz-tag mezőgazdasági magánzók nyugdíjbiztosításának megvonása vagy e társadalmi csoportok figyelmen kívül hagyása). Mindazonáltal a nyugdíjrendszerrel foglalkozó szemelvények rávilágítanak a már meglévő nyugdíjak rendkívül alacsony színvonalára: ezek a pénzügyi jóléti szolgáltatások aligha jelentettek önálló kereseti és megélhetési forrást, kiváltképp a rokkantsági és az öregség ágazatban.

Mezőgazdasági termelősövetkezeti tagok nyugdíjrendszere

A mezőgazdasági termelősövetkezeti tagok nyugdíjbiztosítása a termelősövetkezeti tagok nyugdíjbiztosítása a termelősövetkezetek fejlődésével párhuzamosan valósult meg. 1957-ben intézkedést hoztak a tagok üzemi baleset és foglalkozási betegség esetén történő kártalanításáról (54/1957. Korm. sz. r.). 1958. január 1-én lépett hatályba a termelősövetkezeti tagok kötelező kölcsönös nyugdíjbiztosítása (1957. évi 65. sz. tvr.).

Öregségi nyugdíjra az a 65. (nő 60.) életévét betöltött mezőgazdasági termelősövetkezeti tag jogosult, akinek legalább 20 nyugdíjéve van. 10 nyugdíjév alapján is jogosult azonban öregségi nyugdíjra az, aki 1961. december 31-ig a mezőgazdasági termelősövetkezetekben tagként belépett. Rokkantsági, özvegyi, árva, szülői nyugdíj is jár.

1959-től a munkaviszony és kisipari szövetkezeti tagság alapján szerzett időt is figyelembe kell venni. Ha az igénylőt ezzel a szolgálati idejével is megszerezte a nyugdíjra a jogosultságot, az ipari dolgozókhoz hasonlóan házasársi pótlékban részesül, és gyermekei után az ipari dolgozóknál érvényben lévő rendszer alapján kapja a családi pótlékot. (1959. évi 15. sz. tvr.) 1960-tól járadék állapítható meg a 70. (nő 65.) életévét betöltött vagy munkaképtelen termelősövetkezeti tagnak, illetőleg özvegyének, ha a nyugdíjra jogosultságot nem tudta megszerezni (6/1960. Korm. sz. r.).

Kisiparosok kötelező kölcsönös nyugdíjbiztosítása

1962. január 1. napjában lépett életbe a kisiparosok kötelező kölcsönös nyugdíjbiztosítása (1961. évi 20. sz. tvr.). A nyugellátásra jogosultság feltételei általában azonosak a munkaviszonyban álló dolgozók nyugdíjfeltételeivel. A nyugdíj összegének megállapításánál a kisiparosok három nyugdíjosztályba tartoznak.

Ügyvédek nyugdíjrendszere

1955. július 1-től a munkaközösségekben dolgozó néhány magángyakorlatot folytató ügyvédre is kiterjed a munkaviszonyban álló dolgozókra vonatkozó nyugdíjrendszer bizonyos eltérésekkel (2147/1955. MT sz. h., illetőleg 24/1963. Korm. sz. r.).

A tsz-tagok új nyugdíjrendszere

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 66–71.

A mezőgazdasági munkavállalók kötelező társadalombiztosításának teljes körű bevezetése és megvalósítása a második világháború utáni időszakban valósult meg, melynek lényeges szakasza volt nem csupán az egészségbiztosítás kiépítése, hanem a mezőgazdaságban dolgozók nyugdíjbiztosítása is. Jóllehet az 1950-es, 1960-as évek folyamán a mezőgazdasági dolgozók jelentős része nyert el nyugdíjjogosultságot, ez nagyfokú diszkriminációval párosult (például az ún. kulákok vagy a nem tsz-tag mezőgazdasági magánzók nyugdíjbiztosításának megvonása vagy e társadalmi csoportok figyelmen kívül hagyása). Mindazonáltal a nyugdíjrendszerrel foglalkozó szemelvények rávilágítanak a már meglévő nyugdíjak rendkívül alacsony színvonalára: ezek a pénzbeli jóléti szolgáltatások aligha jelentettek önálló kereseti és megélhetési forrást, kiváltképp a rokkantsági és az öregség ágazatban.

A mezőgazdasági tsz-tagok nyugdíjbiztosítását a termelőszövetkezetek fejlődésével párhuzamosan ugyancsak megoldották. Nyugdíjbiztosításunk a munkás-paraszt szövetség elve alapján a termelőszövetkezetek és a népgazdaság teherbíró képességének megfelelően, fokozatosan épült ki. [...] A tsz-tagok és családtagjaik üzemi baleset és foglalkozási betegség esetére 1957 óta voltak biztosítva. Balesetbiztosításuk teljesen megegyezett a bérből és fizetésből élő dolgozók balesetbiztosításával, a szolgáltatásokat havi 900 Ft összeg figyelembevételével kapták.

A tsz-tagok kötelező kölcsönös nyugdíjbiztosítása 1958. január elsején lépett hatályba. [...] Öregségi nyugdíjra az a 65. (nő 60.) életévét betöltött mezőgazdasági tsz-tag volt jogosult, aki legalább 20 nyugdíjévvvel rendelkezett. Öregségi nyugdíjra 10 nyugdíjév alapján is jogosult volt az, aki 1961. december 31-ig a mezőgazdasági termelőszövetkezetbe belépett. Rokkantsági nyugdíjban, özvegyi és árvaellátásban, továbbá szülői nyugdíjban megközelítően a bérből és fizetésből élő dolgozók ellátásához hasonlóan részesedhettek. Minden tsz-tag nyugdíj-megállapításának alapját havi 900 Ft jövedelem képezte. Nyugellátásuk mértéke és összege lényegesen alacsonyabb volt, mint a bérből és fizetésből élő dolgozóké.

Öregségi és munkaképtelenségi járadékot állapíthattak meg 1960-tól kezdődően a tsz-tagoknak, ha legalább három évet a termelőszövetkezetben tagként dolgoztak, továbbá, ha a 70. (nők 65.) életévüket betöltötték, vagy teljesen munkaképtelenné váltak.

Egy családon belül csak egy fő részesülhet öregségi vagy munkaképtelenségi járadékban, még akkor is, hogy a járadék megállapításához szükséges feltételekkel a férj és a feleség is rendelkezik.

A mezőgazdasági tsz-tagok nyugdíjbiztosításának bevezetése nagy jelentőségű intézkedés volt. Az 1960-tól megállapítható öregségi és munkaképtelenségi járadékkal együtt, különösen a mezőgazdaság szocialista átszervezésének éveiben segítette a termelőszövetkezetek fejlődését, és hozzájárult az idős tsz-tagok szociális helyzetének javításához.

A nyugdíjrendszer bevezetése óta a termelőszövetkezeti mozgalom jelentős változásokon ment át, a nyugdíjrendszer azonban lényegében változatlan maradt. Időközben a munkaviszonyban álló dolgozók nyugdíjára vonatkozó rendelkezéseket többször módosították, és így a két nyugdíjrendszer között a kezdetben is meglévő eltérések fokozódtak. A nyugdíj független volt a tényleges jövedelemtől, mert a nyugdíjalap minden tsz-tagnál havi 900 Ft volt és a nyugdíj összegében nem jutott eléggé kifejezésre a hosszabb tagsági idő.

A kétségtelen eredmények ellenére a nyugdíjrendszer hiányosságai, fogyatékosságai a tagok szociális ellátásán kívül a mezőgazdasági termelőszövetkezetek munkaerő-ellátásában is éreztette hatását. Az öregkori ellátás kevésbé kedvező volta – az egyéb tényezők mellett – hatással volt a fiatalokra, hozzájárult a szakképzett munkaerő elvándorlásához, a vidéken maradó fiatalság nagy része pedig nem tsz-tagságra, hanem munkaviszony létesítésére törekedett.

Ilyen előzmények után a Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusa úgy foglalt állást, hogy a tsz-tagok részére olyan új nyugdíjrendszert kell kidolgozni, amely megközelíti a munkaviszonyban álló dolgozók nyugdíjrendszerét, illetve csak annyiban tér el tőle, amennyiben az eltérést a mezőgazdasági termelőszövetkezetek sajátosságai és a nyugdíjrendszer egyszerűsítésének szempontjai indokolják.

Ennek megfelelően 1967. január elsején lépett életbe a mezőgazdasági tsz-tagok új nyugdíjrendszere. A tsz-tagok öregségi vagy rokkantsági nyugdíjra, kártalanítási segélyre és baleseti járadékra, hátramaradt hozzátartozóik pedig özvegyi nyugdíjra, árvaellátásra és szülői nyugdíjra jogosultak. Az öregségi vagy rokkantsági nyugdíjra nem jogosult tsz-tagok – az előírt egyéb feltételek megléte esetén – öregségi vagy munkaképtelenségi járadékra, hátramaradt házastársuk pedig özvegyi járadékra jogosultak. Az öregségi és rokkantsági nyugdíjas, valamint az öregségi és munkaképtelenségi járadékos házastársa után házastársi pótlékban részesül. Ezek a nyugdíjasok gyermekeik után családi pótlékot is kaphatnak. Különös méltánylást érdemlő esetben a tsz-tagok, illetve hozzátartozóik részére kivételes nyugellátás is megállapítható.

A mezőgazdasági tsz-tagok és a bérből és fizetésből élő dolgozók nyugdíjrendszere között jelenleg a következő eltérések vannak.

1. Az öregségi nyugdíjra jogosító korhatár

A mezőgazdasági tsz-tagok nyugdíjrendszerében az öregségi nyugdíjra jogosító életkor férfiaknál 65., nőknél pedig a 60. életév betöltése. A magasabb korhatárt a tsz-tagok korösszetétele indokolja.

2. Nyugdíjévek

Az öregségi nyugdíjhoz – ugyanúgy, mint a bérből és fizetésből élő dolgozóknál legalább 10 nyugdíjév szükséges. Nyugdíjévenként a tagsági időnek azokat a naptári éveit kell beszámítani, amelyekben a tag a közös gazdaságban 150 (nők 100) tízórás munkanapnak megfelelő munkát végzett. Ha a tsz-tag egy naptári évben 150 (nők 100) tízórás munkanapnál kevesebb időn át vesz részt a közös munkában, a teljesített munkaidejét nyugdíjhónapokban kell számításba venni oly módon, hogy a férfi 10 munkanappal, a nő pedig 8 munkanappal szerez egy nyugdíjhónapot. A munkaviszonyban a kisipari szövetkezetben és kisipari nyugdíjbiztosításban szerzett időt is nyugdíjévenként kell számításba venni oly módon, hogy minden 365 naptári nap ad egy nyugdíjévet.

3. Az öregségi nyugdíj mértéke

Az öregségi nyugdíj 10 nyugdíjévre, a tsz-tag átlagjövedelmének 33%-a; 10 nyugdíjév után 25 nyugdíjévig – évi 2%-os emelkedéssel – a jövedelem 63%-ára emelkedik; 25 nyugdíjéven felül minden további nyugdíjév után a nyugdíj összege a tag jövedelmének 1–1%-ával növekszik, de nem haladhatja meg a jövedelem 70%-át. (A nyugdíj megállapításánál alkalmazott százalékos kulcsok csaknem pontosan ugyanakkora nyugdíj megállapításához vezetnek, mint amennyi a munkaviszonyban állóknak a törzsnyugdíj és a nyugdíj kiegészítés együttes összege.) Az öregségi nyugdíj legkisebb összege havi 400 forint.

4. Rokkantsági nyugdíj

A rokkantsági nyugdíjhoz szükséges nyugdíjévek száma a bérből és fizetésből élő dolgozók nyugdíjrendszeréhez hasonlóan, az életkortól függ. A rokkantak ebben a nyugdíjrendszerben is első, második, harmadik csoportba tartoznak. A nyugdíj mértéke a rokkantsági csoporthoz és az öregségi nyugdíj mértékéhez igazodik. A baleseti rokkantsági nyugdíjasok nagyobb összegű nyugellátást kapnak, mint azok, akik nem baleset folytán rokkantak meg. A rokkantsági nyugdíj legalacsonyabb havi összege 400 Ft.

5. Baleseti járadék

A mezőgazdasági tsz-tagok a bérből és fizetésből élő dolgozókhöz hasonlóan üzemi baleset, illetve foglalkozási betegség esetén baleseti járadékra jogosultak, amennyiben tartós munkaképesség-csökkenésük a 16%-ot meghaladja, de a 67%-ot nem éri el.

6. Nyugdíjosztályok

A tsz-tagokat a termelőszövetkezetek jövedelemelosztásának sajátosságai miatt és a nyugdíj összegének egyszerűbb megállapítása érdekében évenként – az előző évi személyi jövedelmük alapján – nyugdíjosztályokba sorolják. Személyi jövedelemnek az előző évi zárszámadásban, a közös munka alapján kimutatott részesedést kell tekinteni. Ha a tsz-tag a közös munkán elért jövedelmet ki kell egészíteni a családi, részes stb. művelés révén elért jövedelemnek a tag munkájával arányos részével. A tsz-tagokat a 21 nyugdíjosztály egyikébe kell besorolni. A legalacsonyabb nyugdíjosztályban a jövedelem összege havi 900 Ft, a legmagasabban pedig havi 5000 Ft.

7. Öregségi, munkaképtelenségi és özvegyi járadék

Az új nyugdíjrendszer magában foglalja a korábbi rendelkezésekkel létesített öregségi és munkaképtelenségi, továbbá özvegyi járadéokra vonatkozó rendelkezéseket is. A járadéokra vonatkozó rendelkezések annyiban módosultak, hogy az öregségi és munkaképtelenségi járadékosok havi 40 Ft háztartási pótlékra is jogosultak, és a havi 130 Ft özvegyi járadék 200 Ft-ra emelkedett. Kétségtelen tény, hogy az öregségi és munkaképtelenségi járadék címen folyósított havi 260 Ft nem nagy összeg, de figyelembe kell venni azt is, hogy a mezőgazdasági tsz-tag a járadékán kívül háztáji földből származó jövedelemmel is rendelkezik, s hogy a járadék igénybevételére akkor is jogosult, ha a termelőszövetkezetben továbbra is munkát végez.

Nehezebb a helyzetük az olyan idős és munkaképtelen tsz-tagoknak, akik egyedül élnek és egészségi állapotuk miatt nem képesek megművelni háztáji földjüket, és a termelőszövetkezetben sem tudnak munkát vállalni. Ezeknek a tsz-tagoknak a megélhetését a 260 Ft nem biztosítja, egyéb támogatásra is szükségük van. A termelőszövetkezeteknek kell további segítséget nyújtaniuk. Az idős, járadékos tagok részére a termelőszövetkezet pénzübeli, természetbeni segítséget nyújthat és a termelőszövetkezetek közös összefogással szociális otthont is létesíthetnek.

8. A nyugellátások folyósítása

A termelőszövetkezetek nyugdíjas tagjai (járadékosai), akik fizikai munkát végeznek, nyugdíjukat (járadékukat) a közös munkából származó jövedelemre való tekintet nélkül megkapják. A nem fizikai munkát végzők nyugdíja (járadéka) csak addig folyósítható korlátozás nélkül, amíg a nyugdíjas (járadékos) teljesítménye egy naptári évben a 120 munkanapot nem haladja meg. A tsz-tagnak, ha nem fizikai munkát végzett, de több mint 120 munkanapot dolgozott, a nyugdíj nem folyósítható, illetve nyugellátása az év végéig szünetel.

9. A régi nyugellátások emelése

Az új termelőszövetkezeti nyugdíjtörvény a korábbi jogszabályok alapján megálapított nyugellátások felemeléséről is intézkedett. A nyugdíjak emelésére vonatkozó legfontosabb rendelkezések:

- a korábban megálapított 400 Ft alatti öregségi és rokkantsági nyugdíjakat 400 Ft-ra felemelték;
- a tsz-tagsággal szerzett nyugdíjévek alapján megálapított havi 300 Ft-nál kevesebb özvegyi nyugdíjakat havi 300 Ft-ra kellett felemelni;
- a már öregségi és rokkantsági nyugdíjban részesülők is kérhették – az előírt feltételek fennállása esetén – a házastársi pótlék megálapítását.

Az új nyugdíjrendszer lényegesen többet nyújt a tsz-tagoknak, mint a régebbi. Megszünteti azokat az alapvető különbségeket, amelyek a bérből és fizetésből élők nyugdíjrendszeréhez viszonyítva fennállottak. A termelőszövetkezetben végzett jó munka eredményét kifejező jövedelememelkedés lehetővé teszi, hogy a nyugdíjak összecszerülleg megközelítsék a bérből és fizetésből élő dolgozók nyugdíját.

4.2.2. Forradalom és reform: 1956–1968

NYERS REZSŐ

Útkeresés – reformok

Budapest, 1988, Magvető. 410–418.

Nyers Rezső (Budapest, 1923. március 21. – Budapest, 2018. június 22.) közgazdász, politikus. 1938 és 1944 között nyomdában dolgozott. 1940-ben belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba. 1945 után helyi vezető pozíciókat töltött be a pártban, 1946–1947-ben a Népszava kiadóhivatalában dolgozott. 1948-ben tagja lett az MDP-nek. 1948 és 1953 között országgyűlési képviselő volt. 1951-től a Belkereskedelmi Minisztérium főosztályvezetőjeként dolgozott. 1951-től kezdte meg tanulmányait a Közgazdasági Egyemen, ahol 1956-ban végzett. 1954-ben a SZÖVOSZ elnökhelyettes lett, bekerült az MDP Központi Vezetőségébe, 1956-ban rövid ideig élelmiszeripari miniszter volt. Alapító tagként lépett be az MSZMP-be, 1957-től a SZOVOSZ elnöke és az MSZMP központi Bizottsága tagja volt, 1958-tól ismét országgyűlési képviselő. 1960-tól pénzügyminiszterként dolgozott. 1962-ben kinevezték az MSZMP KB titkárának, 1966-tól beválasztották a Politikai Bizottságba. Az 1968-as gazdasági reform egyik kidolgozója volt. Emiatt politikai pozíciót sorra elvesztette. 1974-től az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének igazgatója, 1983-tól a Magyar Közgazdasági Társaság alelnöke volt. 1987-ben az Országgyűlés reformbizottságának elnökévé választották. 1988-ban visszakért az MSZMP PB-be és államminiszterré nevezték ki. 1989 és 1990 között rövid ideig az MSZP elnöke volt. A politikától 1998-ban vonult vissza. A Corvinus Egyetem címzetes egyetemi tanári címet adományozott neki. 2007-ben Radnóti Miklós díjat, 2009-ben Köztársasági díjat kapott. Gazdaságpolitikai, szövetkezetpolitikai írásokat publikált.

Az Útkeresés – reformok című könyv az 1960-as évek gazdasági problémái és az ezek megoldására bevezetésre kerülő új gazdasági mechanizmus megszületésének körülményeiről, jellegéről, eredményeiről, és gondjairól szól, egy az események közepontjában lévő kortanú szemszögéből. Taglalják a tanulmányok az 1970-es évek végének gazdaságpolitikai döntéseit, az egyensúlyteremtés érdekében tett lépéseket, és az 1980-as évek kibontakozó gazdasági válságát is. A szerző írásait vele készült interjúk egészítik ki, ami az elmondottakat személyessé teszi.

Az okokat két nagy csoportra oszthatjuk: általános fejlődéstörténeti okokra, valamint az adott helyzetben jelentkező konkrét okokra. Az okok első csoportja abból

következik, hogy a szocialista gazdálkodási és társadalmi rendszer történelmi fejlődésének első felidejében van, szükségszerű tehát magának a rendszernek a fejlődése, gyengeségeinek a leküzdése, a kommunisták út- és módszerkereső tevékenysége Marx és Lenin szellemében. Az okok második csoportja azzal függ össze, hogy a magyar népgazdaság fejlődési feltételei lényegesen változtak a hatvanas évtized második felében, úgyszintén módosultak a gazdasággal szembeni társadalmi igények.

Az általános elvi okokat a következőkben foglalnám össze:

Közel két évtizedes tapasztalat kritikai elemzéséből arra a következtetésre jutotunk, hogy népgazdaságunkban a termelékenység és a jövedelmezőség nemzetközi mércével mérve alacsony, nem fejlődik kellő ütemben. Az is megállapítást nyert, hogy a teljesítmények, a vállalati jövedelmek és a személyi keresetek erősen függetlenedtek egymástól. Mindez ellentétes volt szocialista céljainkkal, s az okot nagymértékben a gazdasági mechanizmusra vezettük vissza.

Szükségessé vált a gazdasági mechanizmust sokkolta jobban hozzáigazítani a tartósan sajátos magyar viszonyokhoz, így a külkereskedelem és a hazai termelés nagyfokú kölcsönös függéséhez, a gazdaságföldrajzi, a demográfiai és a gazdasági szerkezetbeli adottságokhoz. A szocialista gazdasági alapelvek nemzeti adaptációjának szélesebb és mélyebb szükségessége vetődött fel annál, amit korábban alkalmaztunk.

A régi mechanizmusunk erősen összefüggött a világháború utáni extenzív (a mennyiséget előnyben részesítő) fejlődéssel, viszont a hatvanas évek végétől az intenzív fejlődés vált társadalmi szükségletté. Az erőforrások lassúbb növekedése mellett a hatásfokra helyeződött a hangsúly, a korábbi centralizáció sok területen túlzottan bizonyult, az áru-pénz viszonyokat nem lehetett kiküszöbölni az újratermelési folyamat nagyobb részében. Mindez változást követelt a gazdasági mechanizmusban.

A konkrét időszerű okok között szeretném aláhúzni először is azt, hogy a hatvanas évek közepétől viszonylagos, de mégis jelentős erőforrásszüke keletkezett az iparban, mert megszűnt a munkaerő és az anyagi eszközök átcsoportosítása a mezőgazdaságból az iparba, az új szocialista mezőgazdaság korszerűbbé, de egyúttal beruházás-igényesebbé is vált. Másodszor azt, hogy intézményesen kellett érvényesíteni olyan gazdasági növekedést, amely a külkereskedelmi mérlegben, az állami költségvetésben, a beruházási és a fogyasztási javak piacán az egyensúly felé tendál, mert ennek hiányában az időnkénti központi megszorítások jelentős zavarokat okoztak az újratermelési folyamatban. Harmadszor azt hangsúlyozom, hogy többirányú politikai nyomás is jelentkezett a tömegek részéről a gazdálkodási módszerek változtatása érdekében. Széles tömegek igényelték a termeléssel együtt növekvő személyi jövedelmet, a jobb áruellátást és szolgáltatást, a helyi párt- és szakszervezetek pedig nagyobb vállalatvezetési önállóságot sürgettek, melyben a mozgalmi szervek cselekvése is jobban érvényre juthat. [...]

A reform megkezdésekor a legfontosabb elveknek tekintettük a következőket:

A gazdálkodást a központi tervezés és a piaci mechanizmus szerves kapcsolatára, bizonyos mértékű kölcsönhatására kell építeni. Ennek során nem szabad fenntartani a vállalatok központból történő közvetlen irányítását, a kötelező tervutasítások

rendszerét, helyette közvetett szabályozással kell érvényre juttatni a társadalmi érdeket, tudatosan teret engedve az objektíve létező piacihatásoknak.

A vállalatokat erőteljes anyagi ösztönzéssel kell érdekeltté tenni a jobb, hatékonyabb munkában. Az érdekelttség középpontjába a vállalati nyereséget kell állítani, ettől függővé téve a fejlesztést és a keresetek emelkedését. Az elv tehát az, hogy a vállalatok saját teljesítményüktől függően fejlődjenek, dolgozóik is annak arányában boldoguljanak.

A magyar gazdaságban párhuzamosan több szektor (állami, szövetkezeti, kisgazdálkodói, vegyes tulajdonú) működését kell lehetővé tenni, hogy a szektorok egymást kiegészítve teljesebben hasznosítsák a társadalom egészének anyagi és szellemi erőforrásait. Ugyancsak szabaddá kell tenni a szocialista vállalatokban a különböző tevékenységek gazdaságos kombinálását, megszüntetve a központi profil meghatározás kötöttségeit.

Az eredeti elvektől való eltérés a reformfolyamat továbbvitelének kérdésében mutatkozott a megkezdés után néhány évvel. Főként az értékarányos árakra való áttérés megakadásában, a vállalati nyereségérdekelttség csökkenésében, valamint a kisgazdasági szektor kibontakozásának az akadályozásában mutatkoztak lényeges eltérések az elvekről. Az árupiacok egyensúlya az első években lényegesen javult, a későbbiekben a javulás megállt, jelentős maradt a piaci kereslet kielégítetlensége. Ezzel együtt erős bizonytalanság lépett fel a vállalatok közötti gazdasági verseny társadalmi értékelésében, ezért elmaradt a verseny kívánatos a kibontakozása.

Tizenöt esztendő távlatából helyesnek ítélem az 1968-as reformkoncepciót, megjegyezve, hogy nagy lépés volt előre, de csak egy részét valósíthatta meg a kitűzött céloknak, a másik részét hosszabb reformfolyamat keretében kell megoldani. Nagyon fontos eredmény és tanulság, hogy a magyar népgazdaságban a tervszerűség nem romlott, hanem javult a reformmódszerek alkalmazása következményeként.

A reform kidolgozatlan részeként megemlítem azt, hogy szervezeti változások akkoriban csak nagyon szűk körben történtek, mind a kormányzati, mind a vállalati szervezet fejlesztésének a koncepciója igazában kidolgozatlan maradt. Úgyszintén kevésnek bizonyultak a társadalmi tőke áramlásának érdekében tett intézkedések, továbbá erőtlenségre sikerült a beruházási piac közgazdasági-pénzügyi szabályozása, emiatt fennmaradt a nagyfokú beruházási túlkereslet, alig javuló hatékonyság mellett. [...]

Az elmúlt 15 évben a reform eredményei részint azonnali, de időhöz kötött előnyökben realizálódtak, részint a gazdaság hosszú távú fejlődőképessége javulásában. Mindkettő egyformán fontos.

Az azonnali gyors eredmények az 1968–73-as esztendőben jelentkeztek, amikor a magyar népgazdaság számára a korábbinál jobban sikerült hasznosítani a világgazdasági fellendülésből adódó lehetőségeket. A gazdasági növekedés üteme, amely 1961–65 között évi 4–5%-os volt, 1966–75 között évi 6% fölé emelkedett, mégpedig úgy, hogy a növekedésgyorsulás nem rontott, hanem javított a népgazdaság általános egyensúlyi helyzetén. Míg 1961–67 között a külkereskedelem kiegyensúlyozatlan volt, addig 1968–73 között a kereskedelmi mérleg 6 átlagában kiegyensúlyozottá vált.

Kedvező változás és jelentkezett továbbá az életviszonyok általános javulásában, a biztonságos élelmiszerellátásban, a bővülő iparcikkellátásban és a javuló szolgáltatások terén. A bérből és fizetésből élők reálbére a korábbi időszak évi 1%-os növekedésével szemben évente 3%-kal növekedett a reform eredményeként. Ugyanakkor a mezőgazdasági dolgozók jövedelmi viszonyai némileg ennél is nagyobb mértékben javultak úgy, hogy a mezőgazdaságban dolgozók reáljövedelme az iparban dolgozók szintjére emelkedett. Mindez növelte társadalmunkban a szocialista gazdálkodás iránti bizalmat, ezáltal erősítette a politikai közmegegyezést (konszenzust), és lehetővé tette annak megtartását.

A reform hosszú távú eredményét azonban lehet megjelölni, hogy gazdasági rendszerünk fejlődőképességét újratemtette, miután ez a fejlődőképesség már lanyhult az azt megelőző esztendőben. A vállalatok és üzemek cselekvőképességének a kiterjesztése ösztönzőnek bizonyult az eredményesebb gazdálkodás, a nagyobb hatékonyság szempontjából. Miközben az elmúlt években a magyar népgazdaság számára súlyos nehézségeket okoztak a külső világgazdasági hatások, népgazdaságunk a rugalmasabb gazdálkodás, vagyis a reform révén állóképesebbé vált a negatív külső hatásokkal szemben, nem kényszerült a világgpiactól való elzárkózásra, hanem a külgazdasági realitásokhoz való jobb alkalmazkodás útján képes haladni. Jobban érvényre tudtuk juttatni sajátos helyzetünknek azt a követelményét, hogy párhuzamosan erősítjük gazdasági kapcsolatainkat a szocialista országokkal, a fejlődő országokkal és az iparilag fejlett tőkés országokkal.

Az eredményeket ellentmondások kísérté, ezek főként abból eredtek, hogy a konkrét valóságban a régi módszerek még léteztek az újak mellett, nem tűnt el egy csapásra. Az elmúlt 15 évben lényegesen jobb volt a piaci egyensúly a korábbinál, de nem sikerült megvalósítani a kívánt mértékben a kereslet és a kínálat összhangba hozását a gazdaság teljes egészében. Az árupiacok egy részén fennmaradtak a hiányok, ez gyengítette új irányítási rendszerünk hatékonyságát. 1973–78 között pedig nem sikerült megvalósítanunk a külkereskedelmi egyensúlyt, emiatt jelentős konvertibilis hitelállomány gyülemlett össze, amely komoly problémát okoz napjainkban is gazdasági fejlődésünk biztosítása szempontjából.

A hetvenes évtized második felében az ellentmondások és problémák erősödtek. Ezek összefüggésben voltak azzal, hogy politikai bizonytalanság keletkezett a piaci módszerek alkalmazása és a többszektóruság kérdésében. Ez időben gazdaságunkban bizonyos visszarendeződés tendenciája jelentkezett a reform előtti állapotok irányában. A vállalatok nyereségérdekeltsége jelentősen csökkent, piaci kapcsolatbővítésük lanyhult a hetvenes évek második felében. Elszaporodtak a vállalati ügymenetbe való aprólékos központi beavatkozások, egészében pedig gyengült a népgazdaság külső piaci alkalmazkodása. A visszarendeződés tendenciájával együtt jelentkezett az úgynevezett „második gazdaság”, vagyis a népgazdasági terven és szabályozáson kívül álló gazdasági tevékenységek elszaporodása és kiterjedése. Ez utóbbinak sajátos gazdasági kiegyensúlyozó – mintegy pótlólagos szükségletkielégítő – szerepe volt, de egyúttal konfliktust okozó tényezővé is vált.

Az elmúlt 15 esztendő legfőbb tanulsága az, hogy a szocialista gazdálkodást érdemileg rugalmasabbá lehet tenni, és – bizonyos polgári közgazdászok kételyeivel szemben – alkalmassá tehető arra, hogy hatékonyságban versenyképes legyen a tőkés gazdálkodással, miközben a társadalmi viszonyokat kedvezőbbé teszi a tömegek számára. Bebizonyosodott, hogy a vállalatokat nemcsak kötelező tervutasításokkal, hanem a közvetett irányítás módszereivel is eredményesen lehet befolyásolni, ösztönözni a társadalmi érdekek szolgálatára.

Tanulság számunkra az, hogy az irányítási rendszer alapjait érintő változtatásokat egymással összefüggő intézkedéseknek az egyidejű bevezetésével lehet megoldani, viszont a reform kibontakozását egy hosszabb idejű reformfolyamatban lehet megoldani, részintézkedések fokozatos megvalósításával. A gazdaságot és a társadalmi szférát tehát fel kell készíteni és alkalmassá kell tenni egy hosszabb idejű reformfolyamat megvalósítására.

Tanulásként jelentkezik számunkra az is, hogy a reformok keretében hosszú távú előnyökért esetenként rövid távú hátrányok vállalásával kell fizetni. A rövid távú hátrányok vállalása alapvetően politikai kérdés és politikai feladat, ezeket nem lehet mérték nélkül rázúdítani a társadalomra, hanem ésszerűen „adagolni” kell. Minél inkább tudatosodnak a közép- és hosszú távú előnyök, annál inkább képes a társadalom rövid távú hátrányokat elviselni.

SZÉLL JENŐ:

Társadalmi és politikai erők az 1956-os forradalomban

In: Hegedűs B. András (szerk.): Ötvenhatról nyolcvanhatban.

Az 1956-os magyar forradalom előzményei, alakulása és utóélete című
1986. december 5–6-án, Budapesten rendezett tanácskozás jegyzőkönyve.

Budapest, 1992, Századvég – 1956-os Intézet. (111–128). 123–128.

Széll Jenő (Budapest, 1912. június 13. – Budapest, 1994. január 27.) érettségi után, 1930-ban beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára. 1931-ben kapcsolatba került az illegális kommunista mozgalommal, és 1932-ben belépett párt ifjúsági szervezetébe, a KIMSZ-be. 1933-ban letartóztatták és másfél év börtönre ítélték. Szabadulása után Párizsban, majd Bécsben élt emigrációban, ahol vegyésztechnikusnak tanult. 1938-ban hazatért, Budapesten majd Pápán dolgozott textilüzemekben. Csatlakozott a szociáldemokrata mozgalomhoz. 1945 után az MKP hivatali alkalmazottja volt és egy ideig Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának tagja. 1948 és 1950 között bukaresti magyar követ posztját töltötte be, de az erdélyi magyarság helyzetének javítására irányuló aktivitása miatt visszahívták. Rövid ideig az MDP agitációs és propaganda osztálya helyettes vezetője volt, majd 1951-ben

megbízta a Népművészeti Intézet vezetésével. 1955 októberében csatlakozott a magyar írók, művészek memorandumához, melyben a kulturális élet pártellenőrzésének megszüntetését követelték. Ezért leváltották korábbi posztjáról és a Műcsarnok vezetésével bízták meg. 1956 szeptemberében visszahelyezték a Népművészeti Intézet élére. Az októberi forradalom napjaiban néhány napig titkári feladatokat látott el Nagy Imre mellett, majd kinevezték a Szabad Kossuth Rádió kormánybiztosának. Nem lépett be az MSZMP-be, ezért elbocsátották. 1956 és 1959 között az OSZK-ban talált munkát. 1959 februárjában letartóztatták, és (a Mérei–Fekete perben) 5 évi börtönre ítélték. Szabadulása után német és francia fordításokból és lektori munkákból tartotta fenn magát. Később a Zeneműkiadónál helyezkedett el, majd a Könyvvilág szerkesztőjeként dolgozott. 1972-ben nyugdíjazták. Alapító tagja volt 1988-ban a Történelmi Igazságtétel Bizottságnak, és részt vett Nagy Imre és társai 1989. június 16-i újratemetésének előkészítésében.

A Társadalmi és politikai erők az 1956-os forradalomban című összefoglalójában az 1956-os forradalom kibontakozásában szerepet játszó, a kialakult helyzet konszolidációját elősegítő, és hosszabbtávú elképzelésekkel (programmal) rendelkező társadalmi és politikai tényezőket mutatta be. Kiemelte, hogy a forradalom rövid fennállása alatt csak bizonyos elvek kerültek megfogalmazásra, illetve ennek jegyében az aktuális problémák kezelésére történtek lépések – a hogyan tovább kérdése kapcsán több alternatíva létezett.

A kis- és középparaszti földtulajdon erőszakos, a termelést visszavető, az ország élelmiszer-ellátását kockáztató álszövetkezetekbe tömörítése éppoly kevésbé tekinthető progresszív lépésnek, mint a téeszből való kilépés és ezzel a paraszti kisárutermelés visszaállítása reakciós lépésnek. Mint ahogy nem a sztálinizmusnak tett engedmény Németh László november 3-i figyelmeztetése: ne romboljuk le a már magukra talált, virágzó téeszeket. Az eleve torzszülött termelőszövetkezetek széthullása nem ad útbaigazítást a magyar falu 1956-beli magatartásának értékeléséhez; elképzelhető viruló szocializmus kisparaszti közreműködéssel, mint ahogy volt példa százszázalékos szövetkezetesítésre, amely kicsúfolása a szocializmusnak. A paraszti ki- és középbirtok megléte elvileg sem ellentétes a szocializmus eszméjével (nem egy újabb kezdeményezés mutat ez irányba): a parasztság pedig '56-ban, különösen november 4. után tettekkkel, a sztrájkoló városi munkásoknak küldött ingyenes élelmiszer-adományaival mutatta ki hűségét az igazi munkás-paraszt szövetséghez.

Emellett elvben megvolt a történelmi nagybirtok restaurálásának lehetősége. Elvben: hiszen a földosztás óta csak 11 év telt el, élt még a kárvallottak nemzedéke; de a gyakorlatban elképzelhetetlen lett volna olyan program, amely visszajuttatja a parasztnak a téeszbe „államosított” földet, hogy aztán egy füst alatt továbbadja egykori földesurának. Ebben a vonatkozásban csak az egyházi birtokok visszaállítása lehetett volna problematikus. A munkásosztály azonban olyan vitathatatlan erőfölénnyel jelentkezett a politikai arénában, hogy eleve senkinek sem jutott eszébe konzervatív vagy restaurációs jelszavakat hangoztatni. A földesúri birtok visszaállítására egyetlen

akkori pártprogramban vagy követelésjegyzékben sem szerepet; rádiószózatában még Mindszenty hercegprímás is megelégedett kikapuk nyitásával esetleges későbbi egyházi igények érvényesítése érdekében. „A magyar nép természetesnek találja, hogy nagy múltú és nagy értékű intézményeinkről gondoskodni kell.”

Ami érvényes volt a nagybirtok visszaállítására, vonatkozott a nagytőkére is. A bankok reprivatizálásának gondolata föl sem merült; ami pedig a gyárakat illeti, köztudomású volt, hogy az elmúlt 11 év átszervezései, leválasztásai és összevonásai, és az általános műszaki fejlesztés az egykori kisajátított objektumokat a felismerhetetlenségig megváltoztatták; ilyen körülmények közt legföljebb kártalanításról lehetett volna szó (elvben!). A forradalomnak a függetlenség és semlegesség kivívása mellett azonban másik fő mozgatója a munkás öngazgatás gondolata volt, ami eleve kizárta a reprivatizálás lehetőségét. Más lapra tartozik a kisárutermelés megfelelő keretek közötti engedélyezése; ennél tovább (korlátozott magántulajdon) még Mindszenty sem merészkedett.

A keresztény úri középosztály viszonylag épen vészelte át az 1945 óta eltelt éveket. A közigazgatásban betöltött szerepének elvesztéséért a rohamosan elburjánzó vállalati bürokrácia pozícióival kárpótolta magát. Mint deklaszált társadalmi réteg előbb a vállalati forradalmi és nemzeti bizottságokban hallatta hangját (ezekre Budapesten helyenként Dudás Józsefnek volt befolyása), majd az október 28. után gyorsan szerveződő (és november 4. után éppoly gyorsan semmivé foszló) új pártokban, részben a Független Kisgazdapárt egyes személyiségeiben talált politikai képviselőire.

A viszonylag kis létszámú keresztény úri középosztályt Mindszenty hercegprímás személye, és az egyház által befolyásolt politikai pártok tették politikai tényezővé. A hercegprímás személye körül mintegy polarizálódtak a politikai erővonalak. Sokak szemében ő volt a helyzet kulcsembere; népszerűségét az alapozta meg, hogy annak idején ő volt a bolsevista totalitarizmus legradikálisabb ellenzője – ám egyben ő volt az „ancien régime” leghajthatatlanabb védelmezője is. Úgy volt kérelmelhetlen ellenzője a sztálinista–rákosista kollektivizálásnak, hogy korábban ellenezte magát a földreformot is. Ehhez járult még az egyház tényleges sérelmeiért harcba szállt és üldözötést szenvedett egyházfő mártír glóriája; a hercegprímás befolyása széles körben a legkülönbözőbb rétegekre hatott.

Mindszenty emlékezetes november 3-i rádiószózata félreismerhetetlenül arra irányult, hogy éket verjen a forradalmi tömegek és a kormány közé. Igyekezett nem ellentétbe kerülni a felkelt munkások törekvéseivel: jogállamról, sőt, osztály nélküli társadalomról beszélt, visszaélésmentes választást követelt. [...] Félreérthetetlen hadüzenet volt, hogy a nemzet törvényes kormányát ismételten, három ízben is a bukott rendszer örökösének nevezte, leszögezve, hogy „a bukott rendszer részesei és örökösői külön felelősséget viselnek saját tevékenységükért”.

Rádiószózatának elmondásakor a hercegprímás országon belül körülbelül egyedül képviselte ezt a (harmadik Nagy Imre-) kormánnyal szembeni intranzigenciát. A nagy becsvággyal és ezzel nem egészen arányos tehetséggel megáldott Dudás József, aki korábban megtagadta elismerését a kormánytól („Ugocsa non coronat”), addigra, a

politikai aréna szélére sodródva már hajlandó volt Nagy Imre támogatására. Mind-szentyvel egy követ lényegileg csak a saját kommunistaellenességébe reménytelenül belegabalyodott Szabad Európa Rádió fűjt.

Az ún. katolikus komplexum jelentősége '56-ban abban állt, hogy ez volt az egyetlen „két lábon álló”, azaz jelentős tömegkapcsolatokkal rendelkező, és ugyanakkor a politikai szférában is szervezeten jelen lévő restaurációs erő. Az újonnan alakult katolikus pártok programnyilatkozatai egyöntetűen nem restaurációs jellegűek voltak, akkor, 1956. november elején azonban nem lehetett még tudni, melyik választja majd a progresszív katolicizmus útját, és melyik igyekszik a lehetőségeket kihasználva az országban jelen levő nem jelentéktelen szocialistaellenes erők gyűjtőhelyévé válni. Ismerve mindenesetre a hercegprímás hajthatatlanságát és ultrakonzervatív nézeteit, nyilvánvaló, hogy ha nem következik be a második szovjet intervenció, a haladás erőinek nehéz politikai harcokkal kellett volna számolniuk az egyház pajzsa mögött szervezkedő restaurációs erőkkal. Ezek feltehető álláspontja az ország függetlensége kérdésében a szovjet megszálló erők kivonulása után egy nyugati tőkés orientációjú semlegesség lett volna (szemben Nagy Imre szovjet és kelet-európai orientáltságú fel-fogásával); a megvalósítandó politikai struktúra kérdéseiben pedig egy erősen egyházi befolyásoltságú, hazai hagyományú konzervatív, megkötésekkel bilincsbbe vert úri-polgári demokráciára törekedtek volna.

A kibontakozó stabilizálásban a munkásság oldalán részt vevő legpozitívabb tényező az a baloldali értelmiség volt, amely a kezdet kezdetén, mint a népi írók tábora jelent meg a politikai arénában, és amelyhez a népi demokrácia éveiben a NÉKOSZ-ban és azon kívül nevelődött új népi értelmiség csatlakozott. Felelőssége tudatában régi politikai szervezetét (Nemzeti Parasztpárt, más néven Petőfi Párt) elsőnek alakította újjá. Ez a kiváló szellemi tőkével rendelkező csoport élve a lehetőséggel, hogy kedvezőbb helyzetben volt, mint a kommunista reformerek, mérsékelt hangvételével a megfelelő időpontban mutatta a kibontakozás helyes útját. Németh László figyelmeztetése: az elmúlt évek kezdeményezéseiből nem minden elvetendő, óvjuk a mezőgazdasági téteszeket, és a nem osztrák, hanem jugoszláv típusú semlegességet. A Petőfi Párt létének néhány napja alatt természetesen nem tisztázódhatott, hogy milyen mértékben tudja maga mögé felsorakoztatni az ország értelmiségét, és megtalálja-e a kapcsolatot a parasztság különböző rétegeihez.

A jövő tekintetében is igen nagy jelentőségű momentumként tarthatjuk számon november 4. után az utolsó Nagy Imre-kormányban a Petőfi Pártot képviselő Bibó István és munkástanácsok minden látványos külsőséget nélkülöző találkozást. A munkástanácsok mintegy saját programnyilatkozatukként fogadták el Bibó kibontakozási platformját, azon a közös alapon, hogy a felépítendő szocialista Magyarországon csak olyan párt kaphat működési engedélyt, amely programjában elismeri a szocializmust.

Az újjáalakult másik koalíciós párt, a Független Kisgazdapárt a rövid idő alatt alig-ha nézhetett szembe tevékenységének meghatározó problémájával, azzal, hogy már nem az antikommunisták monopolizált össznemzeti pártja, hogy egykori nagyon széles bázisának mekkora hányada ment át az új katolikus pártokba.

Az idő rövideége azt sem engedhette meg, hogy fő vonalakban kirajzolódjék a munkásság politikai képviselőjének struktúrája az új helyzetben. Nyitott kérdésnek kell tekintenünk, hogy a munkáspártokat, az újjászerveződő kommunista pártot (MSZMP) és a Szociáldemokrata Pártot mennyire kötik majd a múlt beidegződései, és szerkezetüket, működésük stílusát összhangba tudják-e hozni a munkásság új törekvéseivel. Megoldandó feladat lett volna, hogy miután a kommunista párt is letért az egypártrendszer útjáról, mindkét munkáspárt megtalálja a változott helyzetben a maga önálló arculatát. [...]

A reform-kommunista irányzat erejének és szerepének utólagos megítélésénél legtöbbször a forradalom első hetére gondolunk, mikor ez a gárda egyszerűen felörlődött a jobb- és baloldal összecsapó szélsőségei közt. Pedig november elsejére a 23-án és az azt követő napokban dezorganizált reform-kommunista tábor, mely ekkor, mint cselekvő erő szintén Nagy Imre személyére redukálódott, felocsúdott bénultságából, és az alakuló új rend legfontosabb, sőt szinte egyedül cselekvő, egyedül hatékony szervező erejévé vált. November első három napján mindazt, amit az új rezsim, mint egész, mint politikai szubjektum cselekedett, a reform-kommunizmus erői hajtották végre. Minden más forradalmi erő az önszerveződés stádiumában, annak is az elején tartott; amit a kormány, a forradalmi rend cselekedett, reform-kommunista tényezők műve volt. Ők hozták létre a fegyverszünetet, a forradalom fegyveres erőinek integrálását célzó Karhatalmi Bizottságot, adták a forradalom rendkívül potensnek mutató fegyveres testületi vezető garnitúráját: Király Bélát, Kopácsit, Malétert; ők tárgyaltak a szovjet csapatok kivonásáról, intézték a forradalmi kormányzat külpolitikáját: ennek első lépéseként ők bonyolították le a Varsói Szerződésből való kilépés bejelentését és fejezték ki politikai formában a semlegesség szándékát. Reagáltak a szovjet csapatok beözönlésére és tettek ezzel kapcsolatos lépéseket. [...]

A munkásosztály, míg a szót végleg belé nem fojtották, egyértelműen és ingadozás nélkül kitarzott az országszerte szintén egyazon pillanatban megfogalmazott azonos követelése mellett. A termelőeszközök addiginál szocialistább köztulajdona mellett, beleértve igényét a termelés közvetlen irányításában való részvételre. A politikai pluralizmus, az addiginál demokratikusabb szocializmus eszméje mellett, beleértve részvételét a hatalom közvetlen gyakorlásában.

Ez a tömören fogalmazott követelésrendszer minden egyéb, csak nem rutin jellegű: merőben új, a jövőbe tekintő koncepció. Kezdetben a munkások utcai tüntetéseken, jelszavakban, üzemi gyűléseken hangoztatták elképzeléseiket, de már az első napon megkezdődött a munkástanácsok szervezése: Budapesten az Egyesült Izzó munkásai voltak az elsők (október 24-én), vidéken a diósgyőriek, már október 22-én (!). A munkásosztály elhivatottságának tudatát mi sem mutatja jobban, mint hogy a második szovjet katonai intervenció után, teljesen önmagára hagyatkozva, megkezdte a munkástanácsok egész országot felölelő szervezetének kiépítését.

HEGEDŰS ANDRÁS

A történelem és a hatalom ígézetében

Budapest, 1988, Kossuth. 284–289., 304–305.

Hegedűs András (Szilsárcány 1922. október 31. – Budapest, 1999. október 23.) szociológus, politikus. 1941-ben érettségizett a soproni Evangélikus Liceumban, majd a József Nádor Műszaki Egyetemre iratkozott be. 1942-ben belépett a kommunista pártba. 1944-ben letartóztatták és két évre ítélték, de megszökött a börtönből. 1945 és 1947 között a MADISZ országos titkára volt. 1948-tól az MDP szövetkezeti osztályán dolgozott, 1949-től, mint vezető. 1951-től az MDP Titkárságára került, egyben tagja lett a Központi Vezetőségnek, a Politika és a Szervező Bizottságban. 1951 és 1953 között mezőgazdasági miniszter-helyettesé, majd az állami gazdaságok és erdőgazdaságok miniszterévé nevezték ki. 1953-tól miniszterelnök-helyettes, majd 1954-ben földművelési miniszter, végül 1955–1956-ban miniszterelnök volt. 1956–1958 között a Szovjetunióban élt. 1958-ban hazatért és az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének főmunkatársa lett. 1961-ben Akadémiai díjat kapott. 1961 és 1963 között a KSH elnökhelyettese volt. 1968-tól az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának vezetője volt és a Valóság folyóirat szerkesztője. 1966-ban a Közgazdaságtudományi Egyetem címzetes egyetemi tanára lett. 1968-ban tiltakozott a Csehszlovákia megszállásában való magyar részvétel miatt, ezért elbocsátották az Szociológiai Kutatócsoport éléről és az Ipargazdasági kutatócsoport munkatársaként dolgozott. 1973-ban kizárták az MSZMP-ből és elbocsátották az MTA-tól. 1975-től nyugdíjas volt, és tanított a Közgazdasági Egyetemen.

A történelem és a hatalom ígézetében című könyvben az egykor a párt apparátusában gyors karriert befutott, a legfiatalabb miniszterelnökként a kormány élére kerülő, majd a szocializmussal szemben egyre kritikusabbá váló és ezért háttérbe szorított szerző azokat a körülményeket, politikai hibákat, kompromisszumképtelenséget mutatja be, ami a párt ideológiáját és gyakorlatát 1956 előtt, és más formák között, de 1956 után is jellemezte. Áttekinti, hogy a hatalomhoz való ragaszkodás hogyan ásta alá a párt meglévő, vagy megteremthető társadalmi bázisát, hogyan fordította szembe vele a lakosság nagy részét kitevő dolgozó rétegeket.

Nagy Imre pártba való visszavétele fontos lépés volt ugyan, de korántsem elégitette ki az ellenzékét, amelynek tagjai Nagyot a miniszterelnöki székben akarták látni, és a KV személyi összetételét is alapvetően meg akarták változtatni. Az akkori vezetés tagjainak tisztességes megegyezést még azon az áron is meg kellett volna kísérelnie, ha ennek következményeként többségük elveszti pozícióját. Mindenképpen meg lehetett

volna találni a hatalmukat veszített vezetők visszavonulásának mindenki számára elfogadható megoldását. 1956-ban Lengyelországban ezt a feladatot példásan oldották meg. Más kérdés, hogy az akkor kialakult vezetés a hatvanas évek második felében miért merevült el, miért bizonyult önmaga megújítására alkalmatlannak, ami elvezetett az 1968-as megmozdulásokhoz és az 1970-es válsághoz.

A hatalom birtokosai azonban Kelet-Európába ez időben még csak igen ritkán mutatkoztak képesnek vezető pozícióik elvesztésével járó kompromisszumra. Túlságosan bizonytalanok látják a jövőjüket, nemcsak egzisztenciális félelmeik voltak, hanem – nem teljesen alaptalanul – még féltik a maguk és családjuk életét is. Ezekben a társadalmakban nem alakult még ki a hatalmi struktúrából való kilépés normális rendje. Túl közel volt az az időszak, amikor a hatalmi pozíció elvesztését nyomon követte a letartóztatás, ami gyakran a családtagokat is sújtotta. [...]

A magyar vezetés 1956-ban a lengyelországihoz hasonló kompromisszumra képtelenül bizonyult, de nem kizárólag egzisztenciális okból és nem is csak a hatalomhoz való ragaszkodás miatt. Bár mindezek a motívumok igen fontos szerepet játszottak, de mellettük az ideológiai orientáltság sem mellékes. A szó igazi értelmében már nem voltunk ortodox marxisták–leninisták, többségünket a hatalom megtartásának praktikus szempontjai vezettek. Mégis gondolkodásunkban igen nagy szerepet játszott ideológiánk igazába vetett hitünk, ami ekkor már nem annyira a gyakorlati tevékenységünk „vezérfonalaként” szolgált, mint inkább a múltbeli tettek (beleértve a bünteteket is) és az akkori merevség igazolásául.

Figyelmen kívül hagytuk azt a nyilvánvaló tényt, hogy ezt az általunk tévedhetetlennek feltüntetett ideológiát a sztálinizmus bűneinek feltárásával és elítélésével az SZKP XX. kongresszusán súlyos csapás érte. Mi a negatívumoknak a rendszerben és az ideológiában rejlő okait tagadtuk és minden negatívumok a személyi kultuszra, lényegében szubjektív hibákra akartuk visszavezetni. [...]

Hazánkban nemcsak a párton belüli, hanem a demokratikus ellenzéknek a kialakulása is történelmi szükségszerűségnek tekinthető, mert hiszen a hatalmi struktúra élén olyan vezetés állt, amelyik önerőből, külső kényszer nélkül képtelennek bizonyult önmegújulásra és olyan Radikális reformok bevezetésére, amelyek révén közmegegyezést lehetett volna teremteni a munkásokkal, a parasztokkal és az értelmiségiekkel. Így az alapvetően illegitim hatalmat szociológiai értelemben legitimizálni lehetett volna. A legitimizálás külső nyomás és radikális személyi változások nélkül – ahogy ezt az 1953 júniusát követő évek bebizonyították – egyszerűen megoldatlan, irreális feladatnak bizonyult. Ez a politikai élet főbb szereplői számára 1956 nyarán és kora őszén már nyilvánvalóvá vált.

Igen feszült helyzet alakult ki. Az ország politikailag aktív népessége igazi demokratizálást követelt. A hatalom birtokosai viszont – köztük én is – attól féltek, hogy minden jelentősebb engedmény a hatalom megrendülésének veszélyét rejti magában. E nélkül viszont alulról jövő tömegmegmozdulás és ennek nyomán éles konfrontáció kialakulása fenyegetett, de ezt a veszélyt mind a hatalom birtokosai, mind az ellenzék lebecsülték. Mi az ellenforradalom veszélyét az ellenzékiekkel szemben fenyegető mumusként emlegettük ugyan, de ebben komolyan mégsem hittünk.

Az ellenzék viszont meg volt győződve arról, hogy komoly reformokat és antisztálinista kiállást követelve ők állnak a helyes elvi alapokon és hogy az idő számkra dolgozik. Sokan közülük éppen ezért nem helyeselték, hogy Nagy Imre „viszonylag olcsón” hagyta magát „visszavéetni” a pártba.

Sem az egyik, sem a másik fél nem látta a végig sértett nemzet készülődését az újjászületésre. Elsősorban nem a régi polgári pártok tagjai azok, akik revánsra vágnak; ilyenek is voltak, de csekély vonzóerővel. Még kevésbé a régi uralkodó osztályok tagjai, akiknek még kisebb a hatósugaruk. A felkelés igazi szereplője a nemzeti öntudattól fűtött „átlag” magyar, főleg „átlag” magyar diák, akibe forradalmi romantikát táplálunk egy mesterségesen elnemzetietlenített közegben. Nem beszélhettek Trianon igazságtalanságáról, nem ünnepelehtették igazán méltóan március 15-ét, de ugyanakkor forradalmi és szabadságharcos romantika lengte körül őket az iskolában, az úttörőszervezetben és a hivatalos történettudomány révén.

Ez a fiatalság, mely még nem integrálódott a munkamegosztás diktálta új struktúrába, hatalmas erőt képviselt. Létezésük más hatalmon kívül rekedt rétegekkel együtt nem fért be sem a hatalomgyakorlók sem pedig a demokratikus és pártfunkcionáriusi ellenzék gondolkodásába. [...]

A tüntetés úgy indult, mint demokratikus reformmegmozdulás, a résztvevő tömegek többségükben egymásba karoló egyetemisták voltak, de mindez rövid egy-két óra alatt megváltozott. Az utca népe, különösen a fiatalság csatlakozott az egyetemi diáksághoz és a tömegmegmozdulás jellege megváltozott. A demonstráció jelszavai túllépték azokat a követeléseket, amelyek az egyetemeken fogalmazódtak meg. A nemzeti követelések kerültek előtérbe, s mély szenvedélyességgel teltek meg e jelszavak. „Jugoszlávok, lengyelek, együtt megyünk veletek!”, „Szovjet sereg menjen haza, Sztálin szobrát vigye haza!”, „Aki magyar, velünk tart” – skandálták október 23-án a több tízezerre nőtt tömegben. S ezzel egy időben megkezdődött a vörös zászlók elégetése és a vörös csillagok eltávolítása is a középületekről. Ennek a szimbolikus eseménysoportnak messzire sugárzó betetőzése a Felvonulás téren álló hatalmas Sztálin-szobor ledöntése és feldarabolása.

Ez már nem demokratikus reformmegmozdulás, hanem a nemzeti felkelés előjátéka, de még nem fegyveres felkelés. A még demonstrációs jellegű nemzeti felkelés órák alatt átment fegyveres harcra. Ez sokakban azt a hitet keltette, hogy ez csak hosszú ideig tartó előkészítés eredményeképpen mehetett végbe.

A fegyveres felkelés tudatos és szervezett előkészítésében nem hiszek. Erről sok vita folyik ma is, de az akkori magyar helyzet ismeretében (utólagos adatgyűjtés és tájékozódás alapján) úgy látom, hogy a reformtüntetés nemzeti tüntetésbe való átcsapása (a nemzeti felkelés első szakasza) magával ragadott egymástól teljesen elkülönült, a rendszerrel szemben különböző okokból ellenzéki vagy egyenesen ellenséges körök tagjait, köztük olyanokat is, akik a fegyver megragadásától sem riadtak vissza. Nem spontán felkelés ez a marxista dogmatikus történelemfelfogás értelmében, mert sok erre irányuló egyéni és csoportos akarat összegeződött a különböző harci csoportok kialakulásában, de nincs és a következőkben sem alakul ki egy olyan hatalmi központ,

amely a maga sajátos bélyegét a felkelő csoportok zömére rá tudta volna nyomni és irányításukat kézbe tudta volna venni.

A demokratikus ellenzék és a pártellenzék tagjai ezen a napon bénultan nézték az eseményeket, jóllehet különböző okokból, de teljesen alkalmatlannak bizonyultak mind arra, hogy az események élére álljanak, mind pedig arra, hogy befolyásolják annak menetét. Ez már a nemzeti felkelés első, tüntetés jellegű szakaszában is szembeötlő. De a zavarodottság még inkább jellemző a fegyveres felkelés első napjaira.

A változásokért harcolóknak két fő csoportja alakult ki:

- a) A rendszeren belül állók, köztük számítom mind a demokratikus ellenzék, mind pedig a pártellenzék, akik pozitívan szemlélik az eseményeket.
- b) A rendszeren kívül állók, akiknek döntő többsége rokonszenvezik a nemzeti felkeléssel, de egy törpe kisebbségük vállalja a nagy személyi kockázattal járó fegyveres harcot.

A két csoport között az első napokban nincs, vagy legalábbis én nem érzékelek semmiféle olyan közeget, amely közvetítőként szerepelne. Ha voltak is itt-ott személyi összefonódások, ezek véletlenszerűnek tűnnek és a „szakadék” áthidalására alkalmatlannak bizonyulnak. [...]

A népi-nemzeti megmozdulás első napján politikai éretlenségéről tett tanúbizonyságot a régi vezetés is, amelynek beszűkült gondolkodásmódját, tárgyalásra, politikai megoldás keresésére való képtelenségét jól tükrözte Gerő Ernő beszéde, de a demonstráció radikális, militáns vezetői is leszerepeltek az általuk a Műegyetemen megfogalmazott 16 ponttal, már semmibe vették a geopolitikai tényezőket, a világ kettéosztottságát és országunk külpolitikai helyzetét. Mindez joggal tűnt kihívásnak a szovjet vezetéssel szemben.

Ebből azonban akkor, ott, az Akadémia utcában, a Központi Vezetőség székházában mit sem akarok észrevenni és nincsenek rossz előérzeteim sem, megnyugtatom magamat, most, hogy újra Budapesten vagyok a megszokott környezetben. [...]

Azok a dinamikus csoportok, amelyeknek a tagjai a népi-nemzeti megmozdulás egyes fázisaiban a katalizátor szerepét játszották, így vagy úgy, de az alapvető társadalmi rétegek elégedetlenségét fejezték ki, amelyet a hatalom mindenekelőtt azért tudott mérsékelni, mert befagyasztotta az 1953 júniusában megindult reformfolyamatot és így megoldatlanok maradtak mind a munkásság és parasztság, mind az értelmiség alapvető sérelmei.

A munkásság, amelynek az összetétele egyébként nagyon heterogénné vált (a faluból városba áramlás, tömeges deklasszáció a városokban stb.), jogosan elégedetlenkedett az életszínvonal lassú emelkedése miatt, nem felejtette el az 1952-es életszínvonal-csökkenés a tömeges normarendezéseket, az erőszakolt békekölcsönjelzéseket és a sztahanovista mozgalmakkal kapcsolatos manipulációkat. Mindemellett a közéletiségre vágyó tagjai tudatában voltak, hogy teljes alárendeltségbe kerültek és minden lehetőségük megszűnt arra, hogy önálló mozgalmakat és autonóm érdekképviseleti szerveket hozhassanak létre.

A parasztság előzőleg (1949 előtt) saját földdel rendelkező rétegei (s a földosztás után a többség ide tartozott) elégedetlenek voltak az erőszakos kollektivizálással, a gyakori tagosítással és a begyűjtési rendszerrel. Ugyanakkor a termelőszövetkezeti

tagok és az állami gazdaságok dolgozói igen kedvezőtlen anyagi feltételek között éltek és dolgoztak. Köztudott volt az is, hogy a túlzott iparosítás költségeinek java részét könnyen átlátható művelet révén (alacsony begyűjtési árak, progresszív adóztatás stb.) a mezőgazdaság fedezte. Voltaképpen nem a szocialista ipar támogatta a mezőgazdaságot, ahogy azt fennen hirdették, hanem a mezőgazdaság – ezen belül is különösen a magángazdaság – viselte az iparosítás terheit.

Az értelmiség fő tömegei, különösen a népből való feltöltődés révén (amiben nagy szerepet játszott az 1945 után kialakult NÉKOSZ mozgalom) népi-nemzeti rezsimit kívántak, ahol a nemzeti megújulás szolgálatában kibontakozhatnak a népi tehetségek, s virágzó népi-nemzeti kultúra alakulhat ki. A fordulat éve után azonban ezek az elképzelések hiú reményeknek bizonyultak; általánossá vált a szovjet modell másolása és ezzel együtt minden autonóm népi-nemzeti törekvés felszámolása.

Kádár János beszéde a budapesti dolgozók nagygyűlésén a Hősök terén, 1957. május 1-jén

Népszabadság, 2. évf. (1957) május 1. Rendkívüli kiadás.

Kádár János (1912–1989) kommunista politikus, a magyar történelem meghatározó alakja. 1956 és 1988 között több mint három évtizedig volt a róla elnevezett rendszer első embere, a Magyar Szocialista Munkáspárt titkára, majd főtitkára. 1931 és 1944 illegális kommunista, 1945-ben Budapest rendőrfőnök helyettese, 1946-tól a Magyar Kommunista Párt, később a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkár helyettese. 1948 és 1950 között belügyminiszter; majd 1951-ben őt is letartóztatják, minden tisztségétől megfosztják, s csak 1954 közepén rehabilitálják. A forradalom alatt 1956. november 1-ig Nagy Imrét támogatta, utána Moszkva kezdeményezésére elvállalta az ellenkormány vezetését, november 4-én bejelentette a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány megalakulását. 1957 júniusától 1985-ig a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának első titkára, 1985–1988 között főtitkára, 1988. május 24-e után az MSZMP elnöke. Ez utóbbi kinevezése azonban lényegében már félreállítását szolgálta.

Az 1957. május elsejei felvonulás a vérben fogant MSZMP hatalom melletti első szervezett demonstráció volt, amely rendzavarás nélkül zajlott le, s amelyen körülbelül 300 ezren vettek részt. Szimbolikusan fejezte ki, hogy a szovjet csapatok 1956. november 4-i bevonulásakor még virulens ellenállás ereje 5 hónap alatt megtört. A berendezkedő Kádár-rendszer szigorú felelősségre vonással és megtorlással lépett fel a forradalom tevékeny résztvevői ellen, a passzív tömegeket viszont hangulatjavító intézkedésekkel próbálta maga mellé állítani. November és május között az MSZMP kialakította álláspontját a történetekkel kapcsolatban. MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának december 2–5. között megtartott, kibővített értekezletén az októberi eseményeket

ellenforradalomnak minősítették. Kiváltó okaiként a „Rákosi–Gerő-klikk” hibás és „dogmatikus” politikáját, a „Nagy Imre-csoport” revizionizmusát, „Horthy-féle erők” szervezkedését és a nemzetközi „imperializmus aknamunkáját” jelölték meg. A látványos eseményekkel párhuzamosan azonban már folytak a kivégzések. 1956-ban még alig volt kivégzés, de csak az 1957-es esztendőben 100 emberen hajtották végre a halálos ítéletet.

Munkások, elvtársak, budapesti dolgozók!

Hatvanezer öntudatos budapesti munkás gyűlt össze ezen a helyen, ahol ma állunk, 1890. május elsején, hogy Magyarországon először tüntessen a proletár nemzetköziség eszméje mellett. Ennek 67 esztendeje. Akkor a szocialista társadalom eszméje még csak a legöntudatosabb munkások szívében élet, és a Duna-medence népeit rabságban tartó gögös Habsburg monarchia az egész tüntetést rendőri ügynek tekintette. Hol van már a gögös monarchia! [...] Végül úgy gondolom, hogy az 1890-es, az 1919-es és az 1945-ös május elsejék mellett sokáig emlékezetes marad és kiemelkedő jelentőségű lesz a mai, az 1957-es május elseje.

Ebben az órában, itt Budapesten, a magyar szocialista forradalom lüktető szívében és a Magyar Népköztársaság minden városában és falvában harcoss tüntetéssel ünnepli a magyar dolgozó nép sok-sok százezernyi fia és lánya a munkás nemzetköziség, a munka nagy napját – május elsejét!

Kedves Elvtársak! Miben van a különös jelentősége az 1957-es magyar május elsejének népünk számára és nyugodtan mondhatjuk nemzetközileg is? Abban hogy ezen a napon az októberi sikertelen ellenforradalom fölött a munkásosztály nemzetközi segítségével döntő győzelmet aratott a magyar dolgozó nép ünnepli május elsejét, a proletár nemzetköziség ünnepét.

Eltársak! Az 1956. októberi események menetében a fasiszta magyar burzsoázia, amely egyrészt az ellenforradalom posványába süllyedt Nagy-Imre csoporttal, másrészt az amerikai nagytőke által vezetett nemzetközi imperializmussal szövetekezett, megdöntéssel fenyegette a Magyar Népköztársaság társadalmi rendjét. Halálos veszély, a megsemmisítés veszélye fenyegette a magyar munkás-paraszt államot, a néphatalmat, a proletariátus diktatúráját Magyarországon. Veszélyben volt népünk nemzeti függetlensége, a béke ügye éppen úgy, mint a bankok, gyárak államosítása, a földosztás, mindazok a nagy vívmányok, melyeket népünk a társadalmi haladás 12 éve alatt elért.

Külön kérdés, és nem feledkezhünk meg arról, hogy az elmúlt évek súlyos hibái jogos elkeseredést keltettek a tömegekben, és ezt az ellenforradalom igen ravaszul és hatásosan tudta használni a Magyar Népköztársaság rendje elleni támadásra.

Még kevésbé feledkezhünk meg arról, hogy Nagy Imréék árulása nélkül – amely döntő pillanatban bénította meg az ország vezetését – és a vezetéstől megfosztotta, félrevezette, tehetetlenségre kárhoztatta a szocialista forradalom ügyéhez hű magyar dolgozók tömegeit – soha nem tudott volna az ellenforradalom olyan sikert elérni, mint amelyet átmenetileg elért.

Mindannyian emlékszünk még az ellenforradalmi támadás sötét napjaira. Budapest utcáin az ellenforradalmi terror lett az úr, tömegesen gyilkolták le a kommunistákat és a haladó embereket. Az országban ezrével vetették börtönbe a párt harcosait, termelőszövetkezeti vezetőket, tanácselnököket, szocializmus híveit, és lemészárlásukra készülődtek. Ismét megjelentek a politika porondján a tőkésék, földesurak, bankárok, hercegek és grófok, élükön Mindszentyvel. Megjelentek a parlamentben, két nap alatt 28 ellenforradalmi pártot alapítottak, még a hírhedt Magyar Élet Pártjának megalakítását is bejelentették, és megjelentek a falvakban, gyárakban a „mindent vissza” jelszóval. [...]

Népköztársaságunk alkotmányos törvényes rendje biztosított. Az alkotmányos néphatalmi és államigazgatási szerveket helyreállítottuk. Újjászerveztük népköztársaságunk fegyveres erőit; a néphadsereget, a határőrséget, a rendőrséget, ezen belül elsőként a karhatalmi egységek fegyveres erőit. A kulcspozíciókból eltávolítottuk az árulókat. A hatalom fegyveres biztosításának feladatába bevontuk és bevonjuk a munkások, bányászok, a parasztok legöntudatosabbjait – megszerveztük a munkásőrséget! [...] A népi hatalom megerősítése mellett másik nagy eredményünk a népgazdaság elemi rendjének és rendes vérkeringésének helyreállítása. [...] Elvetettük a hazug semlegesség jelszavát, és megmondtuk, hogy a Magyar Népköztársaság kitéphetetlen tagja a szocialista országok Szovjetunió által vezetett hatalmas családjának és következetesen hű marad a Varsói Szerződéshez. [...] Leszámoltunk a pártot bomlasztó és az ellenforradalomnak ezzel a kezére játszó, a párt vezető szerepét tagadó revizionista nézetekkel. Ennek a harc következetességnek az eredménye, hogy az ellenforradalom tüzeiben újjászületett a magyar nép vezető ereje, a munkásosztály élcsapata, a Magyar Szocialista Munkáspárt.

Társadalombiztosítás

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 24–33.

A szöveg részletesen bemutatja az 1950-es, 1960-as évek főbb szociálpolitikai és társadalombiztosítási változásait: a társadalombiztosítás államosítását, majd kiterjesztését; az 1956-os forradalom és szabadságharcot követő jelentős bővítési hullámot; a Kádár-rendszer legitimizációjában fontos szerepet játszó jóléti univerzalizmus kiépítésének kezdeti lépéseit.

Szociálpolitikánk keretében az emberről való sokoldalú gondoskodás jelentős mértékben a társadalombiztosítás útján valósul meg. [...] A szocializmus teljes felépítése, a lakosság életszínvonalának állandó emelése feltételezi és megköveteli a nemzeti jövedelem állandó emelését, a nemzeti jövedelemből felhalmozásra fordított rész tervszerű fokozását, amely a bővített újratermelés forrása. Ez teremt anyagi alapot a fogyasztás állandó növelésére, és így a dolgozók társadalombiztosítási ellátása színvonalának további emelésére is.

A párt és a szakszervezetek különböző kongresszusainak határozatai – felmérve a dolgozók reális igényeit és a népgazdaság teherbíró képességét – megjelölték a társadalombiztosítás fejlesztésének irányát. Ennek megfelelően és ezek eredményeként szélesíthettük ki például a társadalombiztosításba bevontak körét, és tehattünk például olyan intézkedéseket, mint a dolgozók egységes nyugdíjrendszerének kidolgozása és törvénybe foglalása, az anya- és csecsemővédelemmel kapcsolatos társadalombiztosítási ellátás javítása, a sokgyermekes családok helyzetének megjavítását célzó, a családi pótlékra vonatkozó rendelkezések megalkotása, a termelészövetkezeti parasztság életszínvonalát emelő társadalombiztosítási intézkedések stb.

A társadalombiztosítás több mint két évtizedes eredményei azt bizonyítják, hogy társadalmunk fejlődésének megfelelően növekedett a társadalombiztosításba bevontak száma és ennek megfelelően az ilyen célokra fordított összegek nagysága. [...] míg 1946-ban kb. 2,8 millió fő, a lakosság 31%-a, addig 1965-ben 9,8 millió fő, a lakosság 97%-a részesült a társadalombiztosítás juttatásaiban. A társadalombiztosításra fordított kiadások összege 1949-ben 1,9, 1965-ben pedig már 18 milliárd Ft volt. Az 1949-ben egy biztosítottra jutó 1156 Ft társadalombiztosítási kiadás 1965-ben közel a négyszeresére, vagyis 4155 Ft-ra emelkedett.

A társadalombiztosításba bevontak száma és a társadalombiztosítási kiadások

Év	Népesség száma év közepén (1000 fő)	A társadalombiztosításba bevontak száma (millió fő)	A népesség százalékában	Társadalombiztosítási kiadások (millió Ft)
1938	9167	2,8	31	n.a.
1946	9024	2,8	31	n.a.
1950	9338	4,4	47	2272
1955	9825	5,9	60	6119
1960	9984	8,5	85	11 816
1965	10 148	9,8	97	18 162
1966	10 179	9,9	97	20 832
1967	10 217	9,9	97	22 623

A társadalombiztosítás főbb jellemzői a felszabadulás után

Az ország felszabadulását követően gyökeresen megváltozott társadalmi, gazdasági, politikai viszonyok szükségszerűen felvetették a társadalombiztosítás demokratizálásának szükségességét, szocialista elvek alapján történő átszervezését. [...] A társadalombiztosítás a társadalmi viszonyokban bekövetkezett változások függvényeként, a szocialista elveknek megfelelően, fokozatosan fejlődött. A felszabadulást követő időszak főbb feladatai a következők voltak:

- A társadalombiztosítás általánossá tétele; az egészségügyi ellátás, a betegségi biztosítási szolgáltatások, a nyugdíj, a családi pótlék stb. kiterjesztése minden bérből és fizetésből élő dolgozóra.

- Az igényjogosult családtagok körének bővítése.
- A dolgozó parasztság bevonása a társadalombiztosításba, helyzetüknek megfelelő társadalombiztosítási szolgáltatások nyújtása.
- A társadalombiztosítás finanszírozására szolgáló fedezetnek nagyobb mértékű áthárítása a munkaadóra – az állam garanciája mellett – úgy, hogy a dolgozókat csak a nyugdíjjárulék fizetése terhelje.
- A társadalombiztosítás szervezeti egységének megteremtése a szakszervezeti mozgalom keretében.
- A társadalombiztosítási szolgáltatások kifizetésének decentralizálása a dolgozók munkahelyéhez.
- A dolgozók széles körű bevonása a társadalombiztosítási ügyek intézésébe.

Felszabadulásunk óta társadalombiztosításunk tartalmilag és szervezetileg is jelentősen fejlődött, a társadalmi juttatások köre állandóan bővült, jól kapcsolódott a jövedelemelosztási rendszerhez. A társadalmi-gazdasági viszonyok fejlődésével párhuzamosan kikristályosodtak, erősödtek a társadalombiztosítás szocialista alapelvei is, amelyek a következők:

1. A társadalombiztosítás kiterjesztése egész társadalmunkra.
2. Az állami garancia érvényesülése
3. Széles körű egészségügyi és anyagi ellátás minden – társadalmilag indokolt – esetben.
4. A társadalombiztosítás fokozatos és rendszeres fejlesztése.
5. A munka szerinti elosztás elvének érvényesítése, és a szükségletek lehető legjobb kielégítése.
6. Különböző kedvezmények biztosítása az egészségre ártalmas, illetőleg veszélyes munkakörben dolgozók részére.
7. A dolgozó nők, a fiatalok és a többgyermekes családok fokozottabb támogatása.
8. A társadalombiztosítás demokratizmusának érvényesítése a szakszervezeti irányítás és igazgatás útján.
9. A dolgozók közvetlen részvétele a társadalombiztosítási feladatok megoldásában.
10. A társadalombiztosítási kiadások járulékból való fedezése.

A társadalombiztosítás kiterjesztése az egész társadalomra

Szocialista társadalmi rendünk alapja a munka. Alkotmányunk minden munkaképes állampolgár részére biztosítja a munkához való jogot. Széles körű társadalombiztosítással és az orvosi ellátás megszerzésével védi a dolgozók egészségét, és segítséget nyújt munkaképtelenségük esetén. [...] A társadalombiztosítás napjainkban már a lakosság 97%-ára terjed ki, tükrözve azt a törekvést, hogy a társadalom minden tagja számára nyújtson ellátást és védelmet. [...] A társadalombiztosítás kiterjed a bérből és fizetésből élőkre, a mezőgazdasági és a kisipari termelősövetkezetek tagjaira, a kisiparosokra és a kiskereskedőkre, az iskolák tanulóira stb. Hazánkban a

társadalombiztosítási ellátásra jogosult családtagok köre is rendkívül széles.

A dolgozók különböző rétegei nem egyenlő feltételekkel és mértékben részesülnek a társadalombiztosítási ellátásban, minthogy ez idő szerint lényegesen a különbségek a termelésben elfoglalt helyük és a jövedelemszerzés módja tekintetében. Ebből ered az is, hogy a dolgozók egyes kategóriáinak társadalombiztosítását a jogszabályok kötelezően írják elő (például a bérből és fizetésből élők), más rétegek társadalombiztosítási ellátása részben a kötelező, részben pedig az önkéntes biztosítás hatálya alá tartozik (például tsz-tagok, illetve kisiparosok). A kiskereskedők önkéntes alapon részesei a társadalombiztosításnak. [...] Törekvésünk az, hogy a társadalmi viszonyok fejlődésével, a termelés és a jövedelemelosztás terén meglévő különbségek fokozatos megszűnésével párhuzamosan általánossá, kötelezővé váljon a társadalombiztosítás, terjedjen ki a társadalom minden tagjára.

Az állami garancia érvényesülése

A munkásosztály hatalomra jutása óta a szakszervezetek fokozatosan bővülő, s egyre önállóbb hatáskörrel irányítják, igazgatják a társadalombiztosítást. A szocialista állam azonban megtartotta törvényhozási, rendeletalkotási, döntési jogkörét a társadalombiztosítás mindazon kérdéseiben, amelyek az állampolgárok jogait, kötelességeit, anyagi helyzetét, vagy az állami szervek feladatait lényegesen érintik, de a szakszervezeteket is felhatalmazva jogszabályok alkotására. A társadalombiztosításra vonatkozó minden jogszabály betartását az állam kényszerítő ereje biztosítja. Ily módon szavatolja az állam a társadalombiztosítási jogok és köteleességek érvényesülését. [...] A társadalombiztosítás anyagi fedezetét is az állam biztosítja. Ez egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a nemzeti jövedelemnek a népgazdasági tervben meghatározott hányadát az állami költségvetés keretében e célra előirányozza, másrészt abban, hogy ezen felül is rendelkezésre bocsátja a jogos igények kielégítéséhez szükséges többletösszegeket.

Széles körű egészségügyi-anyagi ellátás minden – társadalmilag indokolt – esetben

A szocialista társadalom lényegéből fakad az ember egész életére kiterjedő és átfogó szociális gondoskodás. Ennek megfelelően a társadalombiztosítás is differenciált mértékű védelmet nyújt és ellátást biztosít minden esetben, amely intézményes támogatást igényel. Vonatkozik ez az egészségromlásra és a különböző egészségi ártalmakra, a munka- és keresésképtelenségre, az öregségre, a szülésre, a családok támogatására, az özvegyekre és árvákra, illetve a dolgozók családtagjairól való gondoskodásra.

A társadalombiztosítás rendszeres, fokozatos fejlesztése

Az elmúlt több mint két évtized tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a népgazdaság fejlődésével párhuzamosan az életszínvonalat jelentősen befolyásoló társadalombiztosítás is fejlődött. A párt és szakszervezetek kongresszusai – a gazdaságpolitikai elveknek megfelelően – feladatul tűzték és tűzik ki a társadalmi gondoskodás körébe tartozó szociális és egészségügyi juttatások fejlesztését, színvonaluk állandó emelését. A társadalombiztosítás előrelátó, tervszerű fejlődése alapvetően 1964 után, a párt életszínvonal-politikájának

kidolgozásával egyidejűleg, a politikai, a gazdaságpolitikai és a szociálpolitikai célokkal összhangban kezdődött meg – a középtávú népgazdasági terv keretében. [...] A társadalombiztosítással szemben támasztott alapvető követelmény, hogy fejlődjön az ellátás jelenlegi színvonala, másrészt fokozatosan közeledjenek egymáshoz, illetve megszűnjenek a társadalombiztosítási szolgáltatásokban ma még meglévő indokolatlan különbségek.

A munka szerinti elosztás érvényesítése és a szükségletek lehető legjobb kielégítése

A társadalombiztosítás keresetpótló készpénzjuttatásai és a nyugellátás a munkabérhez igazodnak. A munkabér színvonalát a végzett munka mennyisége és minősége határozza meg. A társadalombiztosítás keresetpótló készpénzjuttatásai tehát általában a munka szerinti elosztás elve alapján illetik meg a dolgozókat. [...] Ez az elv nemcsak a bérből és fizetésből élők, hanem az egyéb dolgozó rétegek vonatkozásában is érvényesül. A tsz-tagok például, sajátos jövedelemelosztási viszonyaikhoz igazodóan, a termelészövetkezetben végzett munkára figyelemmel és arányában részesülnek a betegségi készpénzszolgáltatásban, a termelészövetkezet szociális alapja terhére. [...] A társadalombiztosítás anyagilag méltányolja a munkahelyhez való hűséget, illetve a hosszú időn át végzett munkát (75%-os táppénz, nyugdíj kiegészítés). [...] A természetbeni szolgáltatások tekintetében, már napjainkig is, a szükségletek lehetséges kielégítésére irányulnak a törekvések. Így például mind a biztosítottak, mind a családtagjaik, szükség esetén bármikor igénybe vehetik az orvosi ellátást, a bérből és fizetésből élő dolgozók időbeli korlátozás nélkül mindaddig jogosultak gyógyintézeti ápolásra, amíg betegségük ezt indokolja. [...] A természetbeni szolgáltatások szükséglet szerinti igénybevételét az anyagi és a tárgyi feltételek további fejlődése teszi lehetővé.

Kedvezmények biztosítása az egészségre ártalmas, illetőleg veszélyes munkakörben dolgozók részére

A társadalombiztosítás fokozottabb védelemben részesíti azokat a dolgozókat, akiket munkájuk során egészségi ártalom, károsodás ér, akiknek a szervezete a nagyobb fizikai megterhelés következtében erőteljesebben van igénybe véve, illetőleg elhasználódása gyorsabb, továbbá azokat is, akik üzemi baleset, vagy foglalkozási megbetegedés következtében válnak munkaképtelenné. Ezek a dolgozók a betegségi ellátás egyes területein, valamint a nyugdíjbiztosításban élveznek előnyöket.

Előnyök nyújtása a dolgozó nők, a fiatalok és a többgyermekes családok részére

A társadalombiztosítás általában egyenlő jogokat biztosít mind a nőknek, mind a férfiaknak. Figyelemmel azonban a nődolgozók eltérő testi alkatarára, anyai hivatására, a családban elfoglalt helyére és a rájuk háruló ez irányú kötelezettségekre, a társadalombiztosítás előnyöket nyújt részükre. Külön kedvezményben részesülnek az egyedülálló dolgozó nők. [...] A társadalombiztosítás előnyben részesíti a fiatalokat tanulmányaikkal, illetve munkavégzésükkel összefüggésben. Különös gondot fordít

egészségük megóvására, s ellátásuknál bizonyos esetekben el is tekint az egyébként megkívánt feltételektől. A társadalombiztosítás a gyermekes családok helyzetét családi pótlék fizetésével könnyíti meg.

A társadalombiztosítás demokratizmusának érvényesítése a szakszervezet irányítása, igazgatása útján

A szakszervezetek választott vezető testületeit beszámolási kötelezettség terheli. Ennek megfelelően rendszeresen tájékoztatják a dolgozókat, illetve a dolgozók képviselői szerveit a társadalombiztosítás alakulásáról, problémáiról, a fejlesztési tervekről stb. Mindez lehetővé teszi a dolgozók demokratikus jogainak érvényesítését, kritikai észrevételeik közlését, javaslataik megtételét. [...] A társadalombiztosítás szakszervezeti irányítása és igazgatása lehetővé teszi, hogy a fejlesztés, az ellátás színvonala emelésének stb. kérdéseiben, a dolgozók reális javaslataira, a népgazdaság helyzetének ismeretében nyilatkozzanak, kezdeményezzék, illetve tegyék meg a szükséges intézkedéseket. [...] A szakszervezetekhez nem tartozó egyéb dolgozó rétegek is – érdekképviselői szerveik útján – tevékenyen részt vesznek a társadalombiztosítás fejlesztését célzó tervek kialakításában.

A dolgozók közvetlen részvétele a társadalombiztosítási feladatok megoldásában

A dolgozók közvetlenül érdekeltek a társadalombiztosítási feladatok gyors, pontos végrehajtásában, ez is indokolja, hogy tömegesen vegyenek részt az ilyen ügyek intézésében, a végrehajtás ellenőrzésében. A dolgozók közreműködésével a feladatok jelentős része társadalmi munkában végezhető el. A társadalmi munka hatékonyságát nagymértékben növeli, hogy a szakszervezeti szervek jogszabályban rögzített jogkörrel és számos egyéb lehetőséggel rendelkeznek a dolgozókról való gondoskodás terén. [...] A szakszervezetek tisztségviselőinek és a társadalmi munkásoknak a tapasztalatai, helyi ismeretei megkönnyíthetik a problémák megoldását, az érdemi döntést, javaslataik pedig jelentősen hozzájárulhatnak a társadalombiztosítás egyszerűsítéséhez, korszerűsítéséhez, fejlesztéséhez.

A társadalombiztosítási kiadások járulékból való fedezése

A társadalombiztosítási kiadásokban a munkáltatók, illetve a termelő közösségek által fizetett járulékból, a dolgozók progresszív nyugdíjjárulékaiból, valamint az állam hozzájárulásából fedezik. [...] Az önálló gazdálkodásra irányuló törekvés – s ez a gazdaságirányítás új rendszerének egyik fő elve – a társadalombiztosítás területén is megkívánja, hogy a kiadások fedezete a járulék legyen, és ily módon az állami dotáció fokozatosan csökkenjen. [...] A társadalombiztosítás elveinek érvényre juttatása erősíti a társadalombiztosítás szocialista tartalmát, és lehetővé teszi a társadalombiztosítás fogalmának megközelítő pontosságú meghatározását is.

A szocialista társadalombiztosítás fogalma

A szocialista magyar társadalombiztosítás a dolgozók és családtagjaik betegsége, balesete, rokkantsága, öregsége és elhalálása esetére, valamint a gyermekes családok támogatására vonatkozó jogszabályban meghatározott feltételű és mértékű – részben a szükségletek, másrészt a végzett munka szerinti – anyagi ellátásnak olyan rendszere, amely csaknem az egész lakosságra kiterjed, és a szakszervezetek irányításával és igazgatásával a dolgozók széles körű részvételével valósul meg.

A nyugdíjtörvény értékelése, a megoldásra váró feladatok

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede.
Budapest, 1969, Táncsics. 61–66.

A szociálpolitikai tervezésnek nem alakult ki önálló arculata a második világháború utáni Magyarországon. Ezt leginkább az 1950-es évek egymást követő nyugdíjreformjai támasztják alá. A második világháború utáni gazdasági reorganizáció lehetőséget kínált a különböző foglalkozási kategóriák nyugdíjainak újraszabályozására. A nyugdíjrendszer törvényi átalakítása az 1950-es években ment végbe (1953, 1954, 1958), és az 1975-ös reformig volt érvényben.

Nyugdíjtörvényünk rendelkezései a szocialista elveknek megfelelnek. A nyugdíj összege a szolgálati időhöz és az elért keresethez igazodik. A hosszú szolgálati idővel rendelkező dolgozók a munkabérük 60–70%-át kapják nyugdíjként, ami világviszonylatban is jó arány. Természetesen vannak még olyan kérdések, amelyeket még ezután kell megoldani. Megoldásukra akkor kerülhet sor, ha népgazdaságunk fejlődésével a nemzeti jövedelem növekszik, és a feladatok megoldásához szükséges anyagi fedezet rendelkezésre áll. A megoldásra váró kérdések a következők:

1. Lényeges különbség mutatkozikösszepszerűségben a régebben megállapított és az újonnan megállapításra kerülő nyugellátások között, annak ellenére, hogy a régi nyugellátások összegét több alkalommal emelték. Az 1954. október elseje előtt megállapított sajátjogú nyugdíjak átlaga havi 75 Ft; az 1954. október elseje és 1958. december 31-e között érvényben volt jogszabályok alapján megállapított nyugdíjak átlaga havi 875 Ft; az 1959-től érvényben lévő nyugdíjtörvény alapján megállapított teljes nyugdíj átlaga havi 1139 Ft.

A különböző időpontokban megállapított nyugdíjak közöttiösszepszerűkülönbségek megszüntethetők:

- a régi nyugdíjaknak – a jelenlegi szakmai átlagbérek alapján – az új törvény szerinti nyugdíjakra való átszámításával, vagy
- a régi nyugdíjak olyan százalékos emelésével, hogy legalább a különböző időpontokban megállapított nyugdíjaknak az átlaga legyen azonos,

- végül megszüntethető a korábbi időpontban megállapított alacsony összegű nyugdíjak emelésével
2. Összszerszerű feszültség keletkezik az ugyanazon nyugdíjrendszeren belül a különböző időpontban megállapított nyugdíjak között is, mert a nominálbérek rendszeres emelkedése következtében a korábban megállapított nyugdíj a későbbben megállapítottéhoz képest alacsonyabb összegű.

A jelenleg érvényben lévő nyugdíjtörvény szerint az 1959-től 1963-ig megállapított teljes nyugdíjak átlaga havi 1064 Ft; az 1963-ban megállapítottaké havi 1225 Ft, tehát a két időszak között megállapított nyugdíjak átlagában közel 200 Ft az eltérés; az 1970-ben megállapításra kerülő nyugdíjak átlaga előreláthatólag havi 1500 Ft-ra emelkedik. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy az árak is növekvő tendenciájúak, akkor megállapíthatjuk, hogy a nyugdíjak reálértéke csökkenő tendenciát mutat.

A nyugdíjak reálértékét úgy lehetne rögzíteni, hogy az árindexben bekövetkező eltolódásokat megfelelően a nyugellátások összegét meghatározott időközökben felül kellene vizsgálni. Ha a nyugdíjak összegét az árindexhez igazítjuk, akkor rögzíthetnénk a nyugdíjasok életszínvonalát. Ha a nyugdíjak rendezésének a nominálbérekben bekövetkező eltolódás lenne az alapja, akkor a nyugdíjasok életszínvonalát a dolgozók életszínvonalával párhuzamosan emelhetnénk.

3. Nyugdíjrendszerünk eléggé bonyolult és nehezen áttekinthető. Ennek oka az, hogy a különböző időpontokban hatályba lépő új nyugdíjtörvények lényegében csak a jövőben megállapításra kerülő nyugellátások vonatkozásában tartalmaznak egy-egy egyes rendelkezéseket, a régi nyugellátások vonatkozásában tartalmazhatnak egyes rendelkezéseket, a régi nyugellátásoknak rendszerint csak a felemeléséről intézkednek; a különböző időpontokban megállapított nyugellátásokra tehát különböző rendelkezések vonatkoznak.

A nyugdíjtörvények figyelemmel voltak a szerzett jogokra, a hosszú évtizedek alatt kialakult rendelkezésekre és ezek a régebbi rendelkezések az új nyugdíjtörvényekbe is beépültek. Rendkívül bonyolultak például a szolgálati idő számítására vonatkozó rendelkezések, mert a jelenlegi jogszabályok átvették a volt közszolgálati alkalmazottakra, a volt vállalati nyugdíjpénztári tagokra vonatkozó régi rendelkezéseket is. [...] Az 1959 óta hatályban lévő nyugdíjtörvényt többször módosították. A módosításokat jogszabályokba foglalták.

A bérből és fizetésből élők nyugdíjrendszerén kívül más rétegekre vonatkozó nyugdíjrendelkezések is születtek. Külön nyugdíjrendszerek határozzák meg a mezőgazdasági tsz-tagok és az önálló kisiparosok nyugdíjra jogosultságát. Ezek a nyugdíjrendszerek az alapelveket tekintve általában megegyeznek a bérből és fizetésből élő dolgozók nyugdíjrendszerével, de sok vonatkozásban tartalmaznak eltérő rendelkezéseket is, például a nyugdíj összege, a nyugellátás folyósítása stb. tekintetében.

Szükségszerűen vetődik fel az a kívánság, hogy tegyük nyugdíjrendszerünket egyszerűbbé, áttekinthetőbbé, a dolgozók számára is könnyen érthetővé. Ezt a

célt szolgálja a nyugdíjtörvények tervezett kodifikálása, amikor is a különböző időpontokban megjelent jogszabályokat egységes rendszerbe foglalják, a nyugdíjrendszereket egyszerűsítik és közérthetőbbé teszik. [...] Az egyszerűsítéssel kapcsolatban szükséges megjegyezni, hogy ennek kereteit és időpontját az határozza meg, hogy a népgazdaság milyen mértékben képes vállalni a nyugdíjjal kapcsolatos többletkiadást.

4. A nyugdíjazás ténye minden dolgozó életében változást okoz. A nyugdíjasnak meg kell válnia munkahelyétől, munkatársaitól, abba kell hagynia a hosszú évtizedekig végzett munkát. A nyugdíjas új életkörülmények közé kerül, a korábbi munkájával megszerzett, nyugdíj formájában jelentkező munkanélküli jövedelemből él. A nyugdíjassá válás nehézségeinek leküzdése társadalmi közreműködést is igényel. [...] Nem véletlen jelenség, hogy a nyugdíjasok még akkor is igyekeznek munkát vállalni, ha nyugdíjuk egyébként biztosítja a megélhetésüket. A munkavégzés leköti többletidejük egy részét, s azért, hogy feladataik vannak, úgy érzik, hogy a társadalomnak továbbra is hasznos tagjai maradnak.

Ismert tény, hogy a legtöbb üzemben nyugdíjügyi albizottságok működnek, amelyek mind többen foglalkoznak, törődnek az egykori munkatársakkal, a nyugdíjasokkal. Kéri és igénylik tapasztalataik átadását, tanácsaikat az üzemi feladatok elvégzéséhez, időközönként meghívják a nyugdíjasokat baráti beszélgetésre, megvendégelik őket. Számos helyen nyugdíjasklubot szerveztek, ahol kellemes körülmények között tölthetik szabad idejüket. A nyugdíjasok tehát érzik és élvezik a volt munkatársak szeretetét, törődését és nem tekintik magukat a dolgozók társadalmából kiszakadt embereknek. [...] A nyugdíjasok ellátását munkával, rendszeres foglalkoztatásukat feltehetően elősegítik majd a bedolgozókra vonatkozó új rendelkezések, a bedolgozói rendszer kiszélesítése.

A nyugdíjasokkal való törődés nemcsak a társadalom, hanem a család feladata is. Közismert, hogy családjogunk a szülő számára kötelezővé teszi a gyermekeikről való gondoskodást, törődést, a gyermekek eltartását, de ugyanakkor a gyermekeket is kötelezi a rászoruló szülővel való törődésre, adott esetben eltartásukra, amit általában meg is tesznek. [...] Vannak azonban olyan tapasztalatok is, hogy a gyermekek az idős szülőkről nem gondoskodnak, helyzetüket a gyermeki szeretet megnyilvánulásaival nem könnyítik. Itt elsősorban nem a szülők rendszeres anyagi támogatására gondolunk – bár a gyermekeket a családjog erre kötelezi –, hanem arra, hogy az idős nyugdíjas szülőket a gyermekek egyéb irányú gondoskodással vegyék körül.

5. A nyugdíjterhek – a nyugdíjasok részére évenként kifizetett összegek – növekvő tendenciájúak.

*Nyugdíjban – járadékban – részesülők száma, a kifizetett nyugdíjak alakulása
(január elsejei adatok)*

Év	Ipari stb. nyugdíjjára- dékos	Mezőgazdasági tsz. nyugdíjjáradékos	Hadigondozott járadékos stb.	Összesen	Nyugdíj- kiadás (millió Ft)
	létszáma (ezer fő)				
1958	552	–	57	609	2908
1959	560	7	56	623	3722
1960	575	9	52	636	4427
1961	591	149	56	796	5080
1962	630	227	55	912	5737
1963	661	280	42	983	6421
1964	702	304	40	1046	6992
1965	743	320	38	1101	7712
1966	785	332	39	1156	8711
1967	834	342	37	1213	9514
1968	876	357	36	1269	–

Az adatok szemléltetően bizonyítják, hogy a nyugdíjterhek a nyugdíjasok számának növekedésén kívül is növekednek, ami természetes jelenség, és főként a következőkkel magyarázható. Az életkörülmények javulásával, a gyógyászat eredményeinek igénybevételével az emberi életkor megnövekedett. Társadalmunkban ma sokkal több idős ember él, mint néhány évtizeddel ezelőtt, s így a nyugellátást is hosszabb ideig élvezik. Állandóan növekszik a nyugdíjasok létszáma. A társadalombiztosítás területén bekövetkezett fejlődés következtében mind több és több dolgozó lesz jogosult a nyugellátásra.

Növekszik a folyósított nyugdíjak összege azért is, mert a régebben megállapított nyugdíjjal rendelkező nyugdíjas, ha meghal, a nyugdíjterhek alacsonyabb összeggel csökken, mint az a nyugdíjterhek, amelyet az új nyugellátás megállapításával vállal a társadalom. A nyugdíjterhek a nemzeti jövedelemből – a nyugdíjak emelésére vonatkozó külön intézkedések nélkül is – mind nagyobb összeg igénybevételét teszik szükségessé. [...] A nyugdíjrendszer segítségével oldunk meg néhány olyan munkaerő-gazdálkodási problémát is, amelyek a népgazdaság fejlődése szempontjából elkerülhetetlenek, így például azokat a kérdéseket, amelyek egyes bányüzemek szanálásával kapcsolatban jelentkeztek.

A kapitalista államokban is tapasztalható, hogy a gazdaságosabb energiahordozók felhasználásának előtérbe kerülésével a nem, vagy csak kevésbé gazdaságos szénbányák termelését csökkentik, mégpedig úgy, hogy a bányákat bezárják, de a dolgozókról a társadalom különösebben nem intézkedik, nem gondoskodik. Nálunk a szénbányák termelésének csökkentése következtében keletkezett munkaerő-feleslegről a társadalom intézményesen gondoskodik. A bányászokat tervszerűen más munkahelyre irányítják, részükre különböző kedvezményeket (költözködési

költségek átvállalása, új lakáshoz juttatás stb.) nyújtanak. Az öregségi korhatárhoz közelálló vagy a föld alatt végzett munka során legalább 50%-ban csökkent munkaképességűvé vált dolgozók például nyugellátásban részesíthetők.

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatjuk, hogy a népgazdaság fejlődésével párhuzamosan és összhangban nyugdíjbiztosítási rendszerünk is állandóan fejlődött és – a megoldásra váró problémák ellenére is – a tények azt bizonyítják, hogy hazánkban fejlett nyugdíjrendszer van. A fejlődés a társadalom valamennyi rétegének életkörülményeit kedvezően befolyásolja. Nyugdíjbiztosítási rendszerünk lényegében az egész társadalomra kiterjed, és egyre kedvezőbbé válik. A kisipari szövetkezeti tagokra is például a bérből és fizetésből élő dolgozókra vonatkozó nyugdíjbiztosítás vonatkozik, 1951. július elsejétől.

A családi pótlék

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 71–78.

Magyarországon 1912 óta létezett családi pótlék, azonban a második világháborút megelőzően ennek összege és lefedettségi köre rendkívül alacsony volt. 1946-ban – a korábbi 14 éves korhatárral szemben – már a 16 évnél fiatalabb gyermekek után is folyósítottak családi pótléket járulékfizetés ellenében. A családi juttatások közt a legfontosabb támogatásokat a családi pótlék és az anyasági segély összegei jelentették. Mindkét juttatás esetében a színvonal folyamatosan emelkedett 1945 után. Az 1967-től folyósított gyermekgondozási segély az anyák foglalkoztatottságát kívánta elősegíteni, nem kis mértékben munkaerőpiaci megfontolásoknak megfelelően. A családi juttatások viszonylag stabil összeget jelentettek a szociális kiadásokon belül. A GDP-hez viszonyított szociális kiadások 12,2%-át adták 1960-ban, 1980-ban pedig 13,3%-át. Ennek következtében a juttatások összege a kiadások dinamikus növekedését követve a korszakban folyamatosan emelkedett. A családi pótlék összege 201 Ft volt 1960-ban, 1987-ben viszont már 1399 Ft.

A családpótlék-rendszer kialakításánál több szempontra kellett figyelemmel lenni. Mindenekelőtt arról kellett gondoskodni, hogy a családi pótlékre jogosultság minden munkaviszonyban álló dolgozóra kiterjedjen; egységes legyen a jogosultság feltétel és mértéke; a családi pótlékkal kapcsolatos ügyeket decentralizáltan, a dolgozók bevonásával és ellenőrzésével oldják meg.

Az 1946. évi családpótlék-rendelet már valamennyi ipari és háztartási dolgozóra, házfelügyelőre kiterjesztette a családi pótlékre jogosultságot és a korhatárt a gyermek 14. életévétől a 16. életév betöltéséig felemelte. Bővítette a családi pótlékre jogosult gyermekek körét és a családi pótlék összegét minden dolgozó kategóriára egységesen állapította meg. Ezzel megszüntette a fizikai és szellemi dolgozók családi pótléka közötti méltánytalan megkülönböztetést.

A rendelet a családi pótlékra való jogosultságot a biztosításra kötelezett munkaviszonyához kötötte. Tehát nem az üzem jellege vagy a foglalkoztatott dolgozók létszáma, hanem a társadalom érdekében kifejtett munka lett a családi pótlék alapja. Ezzel egyidejűleg a családi pótlékra jogosultság feltétele a társadalombiztosítás betegségi biztosításának alapvető feltételével lett azonos. [...] A családi pótlék a korábbi, elkülönült és korlátozott kereteiből kilépett, társadalombiztosítási szolgáltatássá vált.

A családi pótlékra jogosultak köre a pénzreformtól a gazdasági lehetőségekkel összhangban szélszerte is emelkedett, kiterjesztették a családi pótlékot a nevelt gyermekekre, a testvérré, az unokára; orvosolták a mezőgazdasági dolgozók jelentős rétegének régi sérelmét: családi pótlékra váltak jogosulttá az állami gazdaságok állandó, valamint legalább hat hónapi időre vagy hat hónapi meghatározott munkára szerződött mezőgazdasági dolgozói is. 1948-tól – átmenetileg – a gyermekek számának növekedésétől függően – emelkedően állapították meg a családi pótlék összegét.

Mindazok az üzemek, vállalatok, hivatalok, amelyek rendszeresen legalább 100 betegségi biztosításra kötelezett dolgozót foglalkoztattak, 1952. január elsejétől kötelesek voltak ellátni a családi pótlék megállapításával és folyósításával kapcsolatos ügyviteli tennivalókat is. [...] A családi pótlékkal kapcsolatos feladatok intézésének, ellenőrzésének széles körű demokratizálása nagy felelősséget rótt azokra, akik a közösség megbízásából elvállalták a rendelkezésre álló anyagi eszközök felhasználásának ellenőrzését, illetve a vitás ügyek elbírálását.

Az 1953-ban megjelent rendelet az anya- és gyermekvédelem érdekében felemelte a három és ennél több gyermek után járó családi pótlék összegét. Eleget tett egyúttal a szocialista gazdálkodás útjára lépett parasztság jogos kívánságának és családi pótlékot biztosított a termelőszövetkezetek tagjainak is. [...] Az 1958. évi rendeletben már erőteljesen és pozitív irányban érvényesül a dolgozók többéves közreműködése alapján szerzett tapasztalat, számos rendelkezés egyszerűbbé vált.

A jelentős fejlődés ellenére 1958–1959-ben mind sürgetőbben vetődött fel a többgyermekesek problémája a családi pótlékkal kapcsolatban. A családi pótlék összegét emelték, de az árrendezés okozta többletterhek miatt a többgyermekes családok gondjai lényegesen nem csökkentek, az időközben végrehajtott béremelések a gyermektelen és a többgyermekes családok közötti aránytalanságokat stabilizálták, minthogy 1953-tól 1959-ig a családi pótlék összegében nem történt változás.

Az 1959. évi rendelet három és több gyermek után járó családi pótlékot, valamint az egyedülálló dolgozó nők részére járó családi pótlék összegét jelentősen felemelte. [...] Az MSZMP IX. kongresszusának javaslatára a két gyermek után járó havi 75 Ft családi pótlékot 1965-ben havi 200 Ft-ra emelték fel. A rendelkezés a családi pótlékra jogosult családok mintegy 58%-át érintette, és ez számukra évi 520 millió Ft többletjövedelmet jelentett.

A családi pótlékra jogosultak köre

A családi pótlékra jogosultak körének meghatározásánál az ország felszabadulását követően elsődleges feladat volt a jogosultságot függetleníteni a munkáltatótól, az üzem jellegétől és a foglalkoztatott létszámtól. [...] Az emberről való gondoskodás megkövetelte, hogy a jogosultságot mindinkább a dolgozó munkavégzése határozza meg. Ennek az elvnek gyakorlati megvalósítására csak fokozatosan kerülhetett sor. A fokozatosságot a munkajogi és egyéb jogviszonyok tisztázása, valamint a népgazdaság teherbíró képessége kívánta meg. Abban a termelési ágban, amelyben a nagyüzemi termelési és jövedelemelosztási viszonyok megközelítően azonosan alakultak ki, viszonylag rövid idő alatt rendeződött a családi pótlékra jogosultak köre.

Azt az elvet ugyanis, hogy a nemzeti jövedelemből elsősorban azoknak a problémáját kell megoldani, akik létrehozásában rendszeres munkájukkal közreműködtek, a családi pótlék vonatkozásában is fokozottabban érvényesíteni kellett. Ennek figyelembevételével a családi pótlékra jogosultak körét indokolt volt a munkaviszonyban álló, betegségi biztosításra kötelezett dolgozókra kiterjeszteni. Hazánkban szocialista jövedelemelosztási viszonyok uralkodnak, ami azt is jelenti, hogy csak olyan munkaviszonyban nyújt alapot a családi pótlékra jogosultságra, amely a dolgozó fő megélhetési forrása, vagyis családi pótlékra azok jogosultak, akik a munkaviszonyban végzett rendszeres munkateljesítésért ellenszolgáltatásként kapott munkabérből fedezik saját és családtagjaik életfenntartását, kulturális és egyéb kiadásait.

Családipótlék-rendszerünkben a mezőgazdasági tsz-tagok családi pótlékra jogosultságának feltételei lényegesen eltértek – és még jelenleg is eltérnek – az ipari dolgozók és a velük azonos elbírálás alá tartozó dolgozókra vonatkozó feltételektől.

A családipótlék-szolgáltatás különbözősége egyrészt a bérből és fizetésből élő dolgozók és a tsz-tagok között, másrészt a termelőszövetkezeten belül a munkaviszonyban állók és a tsz-tagok között feszültséget teremtett. Szükségszerűen felvetődött, hogy a családi pótlékot e területen is fokozatosan úgy fejlesszük, hogy mind a feltételek, mind az összecszerűség tekintetében a bérből és fizetésből élő dolgozókéhoz hasonló rendszer alakuljon ki. Az MSZMP IX. kongresszusának határozata értelmében a tsz-tagok családi pótléka 1970-ig éri el a bérből és fizetésből élők családi pótlékának a színvonalát.

A családi pótlék mértéke

Az ár- és bérrendezés hatásának kiegyensúlyozására – 1966. február hónapjában – gyermekenként havi 50 Ft-tal ismét emeltük a családi pótlékot. Ennek alapján két gyermek után havi 300 Ft, három gyermek után 510, minden további gyermek után további 170 Ft a családi pótlék. Ez a rendelkezés több mint 600 000 családra terjed ki.

A családi pótlékban részesülő családok és gyermekek száma, a folyósított családi pótlék összege

Év	Családi pótlékban részesült		Családi pótlék kiadás (millió Ft)
	családok	gyermekek	
	száma		
1950	595 400	1 094 000	303
1955	462 000	1 197 100	772
1960	569 600	1 405 000	1391
1965	600 100	1 419 900	1560
1966	670 800	1 554 000	2551
1967	666 800	1 525 000	2709

A családi pótléknak, mint a gyermek eltartásához nyújtott juttatásnak mértéke és jelentősége

Alkotmányunk szerint minden munkaképes polgárnak joga, kötelessége és becsületbeli ügye, hogy képességei szerint dolgozzék. Szocialista társadalmi rendszerünk alapja tehát a munka. A dolgozót végzett munkájának mennyiségétől és minőségétől függően munkabér illeti meg. [...] Társadalmunkban azonban a munkások és alkalmazottak életszínvonalát nemcsak az egyéni munkabér határozza meg. Az egyéni munkabért különböző szociális, kulturális stb. juttatások egészítik ki. [...] A munkások és alkalmazottak tágabb értelemben vett reáljövedelme tehát az egyéni reálbérből és a dolgozók szociális és kulturális szükségleteire fordított társadalmi juttatásokból tevődik össze.

Ebből következik az is, hogy a dolgozók életszínvonalának alakulását nem lehet csupán a munkabérek vizsgálata alapján megítélni. A szocialista bérezés alapelve, mely szerint egyenlő munkáért egyenlő a bér, tartalmazza azt a tényt is, hogy – ha csak a béreket vizsgáljuk – a családos és a családdal nem rendelkező dolgozók életkörülményei és anyagi helyzetük között különbségek vannak. Lényegesen nagyobb anyagi terhek hárulnak a családos – különösen a nagycsaládos – dolgozókra. Anyagi helyzetük tehát jelentősen befolyásolja, meghatározza a gyermekek száma.

A szocialista állam törekvése többek között arra is irányul, hogy a dolgozók életszínvonalában a család tagjainak száma alapján kialakult különbségeket a szociális és kulturális juttatások révén enyhítse, a gyermekes, a többgyermekes családok anyagi terheit könnyítse. [...] A családos és a nem családos dolgozók élet- és anyagi körülményei közötti különbség mértéke és mennyisége határozza meg a szociális célú juttatások összecszerúségét. Ily módon a szociális alapok és közöttük a családi pótlék céljára megállapított rész – szocializmust építő társadalmunkban – a jövedelemelosztás egyik igen fontos eszköze is. [...] A családi pótlék tehát a társadalombiztosítás keretében a családos dolgozóknak nyújtott anyagi ellátás, amelynek célja az egyéb szociális juttatásokkal együtt enyhíteni azt a különbséget, amely a családos és a nem családos dolgozók élet- és anyagi körülményei között fennáll.

A szocialista állam egyre többet fordít a szociális juttatások színvonalának az emelésére. Minél többet nyújt az állam a szociális alapból a többgyermekes dolgozóknak, annál inkább csökkenti a különbséget a nem családos dolgozók helyzetéhez képest. Ez egyben meghatározza azt is, hogy a családi pótlékot milyen ütemben és mértékben szükséges növelni.

Minél több társadalmi juttatás: bölcsőde, óvoda, napközi otthon, tanulószoba, diákotthon, menza stb. áll a gyermekek rendelkezésére, annál kevesebb a családos dolgozók anyagi terhe. Következésképpen mindaddig, amíg jelentős a különbség a családos és a családdal nem rendelkező dolgozók életszínvonala között, a családi pótlék keretében nyújtott pénzbeli és egyéb társadalmi juttatásokat összességében is növelni kell. Mindaddig, amíg a társadalmi juttatások a szükségleteket megközelítő színvonalat nem érik el, indokolt a családi pótléknak – mint pénzbeli juttatásnak – az emelése. Indokolt tehát a pénzbeli és a társadalmi juttatások alakulását folyamatosan figyelemmel kísérni, mert meghatározóak a családi pótlék összességének fejlesztése szempontjából.

A családi pótlék a társadalmi juttatások rendszerében

A családi pótlék feltételeinek, mértékének vizsgálatánál, fejlesztési irányának meghatározásánál figyelemmel kell lenni arra, hogy a családi pótlék jelentősége túlnő a társadalombiztosítás keretein, a családvédelem jelentős tényezője. Pártunk IX. kongresszusa erre vonatkozóan – többek között – határozatban mondta ki, hogy az átgondolt és széles körű gazdasági, szociális, egészségügyi intézkedésekkel egyidejűleg, a jövőben nagyobb figyelmet kell szentelni a családvédelem, a gyermeknevelés kérdéseinek.

A családvédelem igen összetett, bonyolult feladatokat foglal magában s e körben helyezkedik el a családi pótlék is. A családi pótlék elsődlegesen a születendő gyermekek számának függvénye és másodlagosan kapcsolódik be a gyermeknevelés céljait szolgáló társadalmi juttatások rendszerébe. Hazánkban az élve született gyermekek száma 1956 óta jelentős számban csökkent, az utóbbi években jelentkező javulás ellenére is az 1000 lakosra jutó 13 élve született gyermek nemzetközi viszonylatban alacsony arány.

Népesség száma, élve születések (fő)

Év	Népesség január elsején	Élve született gyermekek	Természetes szaporodás	Csecsemő halottak száma
1938	9 138 000	182 200	51 600	23 900
1946	9 015 000	169 100	33 600	19 700
1950	9 293 000	195 600	88 700	16 800
1955	9 767 000	210 400	112 600	12 600
1960	9 961 000	146 500	44 900	7000
1965	10 135 000	133 000	24 900	5200
1967	10 197 000	148 900	39 400	5500

A népszaporulat komplex intézkedések nélkül nem növelhető, s ehhez kapcsolódik, hogy a szociálpolitikai feladatok között gondoskodni kell a bölcsődék és napközi otthonok fejlesztéséről, az iskolai férőhelyek számának bővítéséről, a családi pótlék összege további növelése lehetőségeinek megteremtéséről.

A gyermekgondozási segély

A családvédelem céljaira nyújtott társadalmi juttatások rendszerét egészíti ki az MSZMP IX. kongresszusa határozata alapján 1967. január elsejei hatállyal életbe lépett gyermekgondozási segély. [...] A gyermekgondozási segély a legklasszikusabban tükrözi az egyén, a család, a vállalat és a társadalom érdekeinek az összhangját. Ez elsősorban az anyák és gyermekeik helyzetében fejeződik ki.

A felszabadulás óta fokozatosan emelkedett a számuk és ma már a foglalkoztatottaknak csaknem a felét teszik ki azok a nők, akik üzemekben, szövetkezetekben, hivatalokban dolgoznak, és közben nevelik, gondozzák gyermekeiket, ellátják családjukat is. A dolgozó anyák egy részének azonban nagy gondot okoz, hogy nem tudják gyermekeiket a lakásukhoz közel lévő vagy üzemi bölcsődékben, óvodában elhelyezni. Sokan kénytelenek fizetés nélküli szabadságot igénybe venni, hogy gyermekeiket gondozhassák. Ezáltal viszont csökken a család jövedelme. A vállalatoknál is gyakran problémát okozott a kisgyermekét gondozó, ápoló anya hiányása a munkahelyről, mert a vállalatnak általában nem volt lehetősége arra, hogy új munkaerő felvételével a hiányzó anya helyettesítéséről gondoskodjon. Ezt a problémát mindkét fél szempontjából kedvezően oldotta meg a gyermekgondozási segély igénybevételének a lehetősége.

A gyermekgondozási segély rendszere lehetővé teszi, hogy az anya otthon maradjon gyermeke két és fél éves koráig. A segély folyósításának tartama alatt a dolgozó nő munkajogi és társadalombiztosítási helyzete lényegében ugyanaz, mintha ténylegesen dolgozna. A gyermekgondozási segély folyósításának időtartamát – például a nyugdíj szempontjából – szolgálati időnek tekintik. A dolgozó nő a gyermekgondozási segély lejártával eredeti munkakörébe vagy ennek hiányában hasonló munkakörbe kerül.

Megoldásra váró feladatok

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede.
Budapest, 1969, Táncsics. 205–210.

A szemelvény összegzését adja a magyarországi szociálpolitikának az 1960-as évek végén. A szerzők hangsúlyt helyeznek az elért eredményekre, és a korabeli kommunista politikai nyelvezetnek megfelelően felvázolják a jövőben elérendő célokat. A forrásrészlet rávilágít arra is, hogy az 1960-as években folytatódott az 1950-es években kialakult tendencia, miszerint a szociálpolitika másodlagos szerepet töltött be a gazdasági és más politikai célok mögött.

Az MSZMP IX. kongresszusának határozatai az életszínvonallal szoros összefüggésben szabják meg a szociálpolitika főbb elveit. Erről – többek között – így határozott a kongresszus:

„Az életszínvonal alakulása. [...] Az alapvető gazdaságpolitikai elveknek megfelelően, a lakosság életszínvonala a népgazdaság fejlődésében elért eredmények alapján a jövőben is rendszeresen emelkedik. A harmadik ötéves terv időszakában az egy főre jutó reáljövedelmet 14–16%-kal növeljük. Az egy keresőre jutó reálbér 9–10%-kal emelkedik. [...] Az életszínvonal emelésében az eddiginél nagyobb szerep jut a reálbérek növelésének. Új gazdálkodási rendszerünkben arra törekszünk, hogy az átlagosnál nagyobb mértékben emelkedjék a jól dolgozó, az átlagosnál többet nyújtó munkások és alkalmazottak keresete.

Megérték a feltételei annak, hogy bérrendszerünket tovább javítsuk. A bércategóriákat úgy kell szabályozni, hogy azokban jobban kifejeződjék a nehéz fizikai, a kvalifikált és a nagyobb felelősséggel járó munka megbecsülése. A vállalat dolgozói egyéni és kollektív erőfeszítéssel emeljék a vállalati jövedelmezőséget, s ehhez az eddiginél jobban kapcsolódják saját személyi jövedelmük, egyszersmind meg kell teremtenünk a növekvő és differenciáltabb igények kielégítésének feltételeit.

A társadalmi gondoskodás körébe tartozó szociális juttatások – nyugdíj, családi pótlék, betegbiztosítás, oktatás – rendszerét továbbra is fenntartjuk és a lehetőségekhez mérten továbbfejlesztjük. 1980-ben a pénzbeli szociális juttatások mintegy 5 milliárd Ft-tal haladják meg az 1965. évi szintet. A béren kívüli juttatások másik részének (üdülés, üzemi étkezés stb.) bővítését vagy személyi jövedelemmé való átalakítását célszerű a vállalatok hatáskörébe utalni.

A lakosság ellátását áruval és szolgáltatásokkal tovább javítjuk. Előmozdítjuk, hogy a lakosság megtakarításai tovább növekedjenek, elsősorban a beruházás jellegű építőanyagok, a tartós fogyasztási cikkek, a fogyasztási javak megszerzésére. [...] Tovább kell folytatni a már eddig 170 000 munkást érintő munkaidő-csökkentést. 1970 végére az egészségre ártalmas és különösen a nehéz fizikai munkát igénylő összes munkakörben csökkenteni kell a munkaidőt. [...] Vállalatonként, üzemenként az eddigi teljesítményt és munkabért biztosítva 1968-tól kezdődően 1970 végéig fokozatosan az összes ipari dolgozó munkaidejét átlagosan heti 44 órára kell csökkenteni.

A tsz-tagok családi pótlékának emelése mellett, 1967. január elsejével új termelőszövetkezeti nyugdíjrendszert vezetünk be. Az új nyugdíjrendszer alapelvei a bérből élőkével azonosak. A nyugdíj összege a tagok tényleges, a közös gazdaságban végzett munka utáni jövedelméhez és a nyugdíjévekhez igazodik.²⁴⁶

Az életszínvonal emelésében nagyobb szerep jut a reálbér növelésének. E szükségszerű célkitűzés jelzi, hogy a fejlődés meggyorsítását az anyagi ösztönzéssel fokozatosan elő kell segíteni. Nagyobb figyelmet kell fordítani arra, hogy a dolgozók közvetlenül a borítékba tett pénzben érzékeljék jobb, eredményesebb munkájuk gyümölcsét. Ez egyben társadalmi érdek is, más szükségleteket ennek figyelembe vételével lehet kielégíteni.

46 Az MSZMP IX. kongresszusának jegyzőkönyve. Budapest, 1967, Kossuth. 469-470.

A helyes és mindenképpen megvalósításra váró feladatok sok nehézségbe ütköznek. Kérdés: milyen forrásból kell biztosítani a reálbér növekedését? Mint ismert, a vállalat által realizált nyereség, a nyereségrészesedési alap, illetve a növekvő nemzeti jövedelem a reálbér növelésének forrása. Más forrásokkal, mint az árszínvonal változásának hatása a reálbérre most nem foglalkozunk. A cél az, hogy válaszoljunk a kérdésre, hogy a szociálpolitikára fordítandó anyagi eszközöket milyen mértékben célszerű növelni.

A reálbér dinamikája növekszik az eddigihez képest, miközben megvalósítjuk a leglényegesebb szociálpolitikai célokat is. Ezzel egyidejűleg a foglalkoztatás növelésében is előrelépünk. Ha valamennyi cél egyidejű megvalósítására törekszünk – márpedig erre szükség van – úgy a megoldás egyetlen útja a nemzeti jövedelem fokozottabb növelése.

A szociálpolitikában eddig megoldott és már elhatározott kérdések, a keletkező növekvő nemzeti jövedelemből is igen tekintélyes részt kötnek le. A szabad döntési lehetőség nem túl nagy. Éppen ezért kell különös gondossággal meghatározni, hogy milyen igények megoldására használjuk fel – megfelelő sorrend kialakításával – a rendelkezésre álló összeget.

A határozatok meghozatalánál alapelveként kell figyelembe venni, hogy a szociálpolitika fejlesztését szolgáló döntések hosszabb távra szólnak, anyagi kihatásuk is hosszabb távon jelentkezik. A fejlesztés mértékét úgy kell tehát megállapítani, hogy hosszabb távon se gátolja – ne eméssze fel a nemzeti jövedelemből fogyasztásra fordítható eszközök nagy részét – a reálbér dinamikusabb növelésével összefüggő törekvések gyakorlati megvalósítását.

Megítélésünk szerint a jövőben is a foglalkoztatás, a munkaalkalom biztosítása a legfontosabb minden munkaképes vagy részben munkaképes állampolgár számára. Ésszerű, társadalmilag hasznos foglalkoztatásra gondolunk. Ezért a tudományos, tervszerű munkaerő-gazdálkodás ma még elmaradott területére hívjuk fel nyomatékosan a figyelmet. A nők, a fiatalok szakképzése a népgazdaság igényeinek megfelelő összetételben, a munkában levők továbbképzése, a csökkent munkaképességűek társadalmilag hasznos foglalkoztatása a gyorsabb előrehaladás nélkülözhetetlen tartozéka.

A népgazdaság munkaerőmérlegének gondos tanulmányozása feltárja, hogy a jövőben több lehetőség kínálkozik a dolgozni kívánó, nyugdíjkorhatárt elérő, illetve már nyugdíjban lévők számára. Természetesen a foglalkoztatásuk megfelelő megoldása sokat segíthet, de nem mellőzhető a nyugdíjrendszer fejlesztése, a nyugdíjasok helyzetének további javítása sem.

Alapelveiben helyes a nyugdíjrendszerünk, mégis rendkívül sok, esetenként egymást keresztező, elavult rendelkezés van érvényben. A munkaviszony öt éves megszakításánál, a kórházi ápolásnál meglévő kööttségek és meg sok más, az 1952–1954-ben kiadott nyugdíjrendeletek tarkasága szükségessé teszik a rendeletek kodifikációját. Az alapelveknek a teljes kerestet, a szolgálatban töltött időt figyelembe vevő, a megélhetést biztosító nyugdíj-megállapítást a jövőben is tartalmaznia kell azzal, hogy az alsó határokat az anyagi lehetőségeket figyelembe véve, emelni kell.

Új feladatként áll előttünk az árszínvonal elemzése. Szükség van arra, hogy a bázis-hoz képest lényeges árelmozdulás esetén a nyugdíjak és egyéb segélyek tekintetében

kövessük a mozgást, megőrizzük ezen juttatások reálértékét. Kívánatos lenne elérni, hogy minden állampolgár kötelező vagy önkéntes biztosítás útján bekapcsolódjék az ellátásba.

Előre kell haladunk a kórházi ellátásban részesülők táppénzének emelésében is, és amint erre lehetőség nyílik, a családi pótlék emelésében. Szocialista társadalmunkban a gyermekek nevelése, ellátása sokoldalúan fejleszthető. Kevés a bölcsődei, óvodai és napközi otthoni férőhelyek száma. A női munkaerő fokozottabb foglalkoztatása, az élve születések számának gyarapodása, a gyermekek nevelése szükségessé teszi új intézmények építését, a meglévőkben a férőhelyek bővítését. Ma még korai arról szólni, hogy milyen mértékig helyes a bővítés, mert az igények többszörösen meghaladják a lehetőségeket.

Az öregekről, az elhagyottakról, szociális otthonba helyezésükről a társadalomnak az igényeknek megfelelően kell gondoskodni. Az előrehaladás csak fokozatos lehet, mert nagy költségekről van szó. Érdemes azonban figyelembe venni, hogy igen sokan foglalnak le olyan lakóterületet, amely számukra szükségtelen. Szívesen adnák át olyanoknak, akiknek ez létkérdés, és fizetnének érte. A megfelelő nyugdíjjal rendelkezők cserébe – térítés ellenében – panziószerű ellátást igényelnének. Gazdaságosan lehet megoldani ezt a kérdést a lakáspolitikai keretében is.

Az említetteken kívül is van néhány olyan kérdés, amelyeket a központi szerveknek kell feldolgozni, megoldásukat kezdeményezni, de ezeket most nem taglaljuk, inkább arra hívjuk fel a figyelmet, hogy milyen jelentős változás következik be a szociálpolitika területein az új helyzetben.

Eddig szinte kizárólagosan központi intézkedések útján javult, fejlődött a különböző fontos juttatások színvonala. Az üzemek, állami és tanácsi szervek megnövekedett gazdasági önállósága viszont rendkívül sok lehetőséget kínál a területi, a helyi szociálpolitika fejlesztésére, biztosítva ehhez az anyagi alapot is. Értelemszerűen nem minden probléma oldódik meg egy csapásra, hanem sorba véve a megoldásra váró feladatokat, fokozatosan, szükség esetén, hosszabb távon kell a leghelyesebb megoldást kiválasztani. A felmérést az üzemi és területi, a tanácsi szerveknek kell elvégezni a megoldandó tennivalók érdekében. A területen általában a lakással, az egészségüggyel, a szociális ellátással, a gyermekintézményekkel összefüggő kérdések rendezését kell előtérbe helyezni. Az üzemi szervezetekben a termelési költségeket terhelő munka-, védőruha-, munkásszállás-, munkásszállítás-, védőétel- és védőital-juttatást célszerű rendezni – a törvényes előírásoknak megfelelő anyagi fedezetből –, fejleszteni. A megfontolás, a tanulságok mérlegelése nem nélkülözhető, jobb lassúbb ütemű, de tartósabb fejlesztést végrehajtani, mint állandó jelleggel módosítani.

Nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy megszámlálhatatlan mennyiségben jelentkeznek a felmérő munka során a szociálpolitika keretében megoldásra váró kérdések. Csupán a legfontosabbak felsorolása is gondot okoz. Külön figyelmet kell fordítani a nőkre, a fiatalokra, a nyugdíj előtt állókra, a nyugdíjasokra, a nagycsaládokra, a gyermekintézményekre, az üzemegészségügy fejlesztésére, az üzemi szociális létesítmények építésére, a balesetek megelőzésére, a balesetet szenvedettek és a betegek ellátására, a csökkent munkaképességűek foglalkoztatására, a munkásszállításra és a munkásszállásokra, a szakképzésre és a továbbképzésre, az üzemi étkeztetés javítására, a dolgozók üdültetésének, hét végi pihenésének a megszervezésére.

Kiemelkedően fontos társadalompolitikai feladat a lakásépítés meggyorsítása, és ennek érdekében megfelelő üzemi alapok felhasználásának a biztosítása. Szociálpolitikai megfontolásnak kell érvényesülnie a még alacsony keresetű dolgozók bérének az emelésében. Megfontolandó, hogy hogyan, miként használják fel a vállalatok a rendelkezésükre álló pénzügyi alapokat a legcélszerűbben. [...] Nem jelentkeznek mindenütt egyformán és azonos súllyal a megoldásra váró gondok és problémák, de megoldásukkal mindenütt foglalkozni kell.

Az üzemi gazdasági vezetők, a szövetkezetek, a párt- és szakszervezeti szervek – a fiatalok részvételével – jó, ha feltárják, és összegzik, mit kell megoldaniuk. Tervbe kell foglalni a feladatokat, megvizsgálva megoldásuk anyagi lehetőségeit, szorgalmazva, segítve, ellenőrizve a végrehajtást. Ebben foglalható össze a gazdasági vezetők, a párt- és szakszervezeti szervek feladata az üzemi szociálpolitika fejlesztésében.

Egészségesen fejlődő szocialista társadalmi rendünk mélységes humanitással, a növekvő gazdasági lehetőségek birtokában megoldja társadalmi kötelezettségét. Az elmúlt húsz esztendőben elért kimagasló eredmények biztosítékot nyújtanak erre. Újabb erő hatja át gazdasági életünket, a gazdaságilag hatékonyabb termelésre való törekvés több nyereséget, hasznot, egészében véve több nemzeti jövedelmet eredményez. A fokozódó társadalmi aktivitás, a szocialista tudat fejlődése is nagy hatással lesz a szociálpolitika fejlesztésére. A társadalmilag szervezett gondoskodáson kívül várható, hogy javul az egyes emberek, a családok magatartása, gondoskodása is a hozzájuk közelálló rászorultakról. Új, szocialista társadalmi rendünk teljes felépítésének időszakosa jogos reményeket kelt arra, hogy a szociálpolitika keretében mindazok, akiket ez megillet, magasabb színvonalon részesüljenek a számukra szükséges és biztonságot adó ellátásban.

4.2.3. „Jólét” és szegénység – életmód a Kádár-korszakban

BOKOR ÁGNES

Szegénység a mai Magyarországon.

Budapest, 1987, Magvető. 69–82.

Bokor Ágnes (Budapest, 1953 –) közgazdász, szociológus. Apja, Bokor László irodalomtörténész. 1985-ban kutatásaiért elnyerte a Magyar Szociológiai Társaság Erdi-díját. Kandidátusi címet szociológiából szerzett 1986-ban. Fő kutatási területe a depriváció és szegénység kérdésköre.

A Szegénység a mai Magyarországon című könyve elsősorban a teljes elnyomóródstól különböző, de a társadalom átlagos életszínvonalától jelentősen elmaradó körülmények között élő csoportok problémáival, az ún. relatív szegénységgel foglalkozik. A mű részletes elemzést nyújt a deprivált és a depriváció által veszélyeztetett társadalmi csoportok helyzetéről, életkörülményeik alakulásáról az 1980-as évek Magyarországon.

A depriváltak demográfiai, családi viszonyaik tekintetében jelentősen eltérnek a társadalom többi csoportjaitól. Ezek az eltérések döntően az életkori összetétel különbségeire épülnek. A depriváltak átlagéletkor majdnem húsz évvel magasabb, mint a nem depriváltaké (59,9–40,5 év). Többségük (56 százalékuk) 60 évesnél idősebb személy, míg a nem depriváltaknak csak egytizede idős. Az 51–60 évesek között megegyezik a depriváltak és a nem depriváltak aránya, a fiatalabb korcsoportokban viszont a depriváltak erősen alulreprezentáltak: a 41–50 évesek 1,8-szor, a 31–40 évesek 2,9-szer, a 18–20 évesek pedig 3,4-szer nagyobb arányban tartoznak a nem depriváltak közé.

A veszélyeztetettek kormegoszlása a depriváltakéval megegyező jellegű, azonban azokénál valamivel kevésbé torz. Átlagéletkoruk 54,3 év, s a 60 évesnél idősebbek aránya közöttük 42 százalék.

Az egyes korcsoportokhoz tartozók esélye a depriváltak közé kerülésre a fiataloktól az idősek felé haladva folyamatosan nő, azonban ugrásszerű esélynövekedésről csak a 60 évesnél idősebbek esetében beszélhetünk. Míg valamennyi korcsoportban a nem depriváltak dominálnak (bár csökkenő mértékben), az időseknél majdhogynem egyenlő arányban találunk nem depriváltakat (32 százalék), veszélyeztetetteket (39 százalék) és depriváltakat (29 százalék). A legidősebb korcsoporttagjainak több mint hétszeres az esélye a depriváltakhoz való tartozásra a legfiatalabb korcsoporthoz képest, de még a második legidősebb kohorszhoz képest is majdnem háromszoros.

A „minél idősebb valaki, annál nagyobb az esélye arra, hogy a depriváltakhoz tartozék” általános tendenciája a 20–25 éveseknél nem érvényesül: a pályakezdés, családalapítás időszakában lévőknek némileg rosszabb a helyzetük, mint a náluk 5–10 évvel idősebbeké. Azoktól kezdve csökken a nem depriváltak aránya, akik 1945-ben egészen fiatalok, vagy másképpen fogalmazva, 1968-ban középkorúak voltak. A nagymérvű csökkenés a felszabaduláskor 25–30, a gazdaságirányítási rendszer reformjakor pedig 45–50 éveseknél kezdődik. Ebből arra következtetünk, hogy a felszabadulást követő változások pozitív hatásaival élni, negatív hatásait kivédeni kevésbé voltak képesek azok, akik életkorukból eredően már lényegében kialakult életfelfogással, értékrendszerrel, illetve megélhetési móddal befejezett iskolai pályafutással rendelkeztek. A reform következtében kibővülő, az életkörülmények javítását eredményező lehetőségek túl későn teremtődtek meg azok számára, akik életútjuk felét-kétharmadát megtették.

A nőknek azért van nagyobb esélyük a depriváltságra, mert az idősebbek között több a nő, s amint láttuk, az idősek többségben vannak a depriváltak között. Míg a nem depriváltaknak alig felel nő, addig a depriváltaknak majdnem kétharmada. Ennek megfelelően a nőknek 13, a férfiaknak pedig csak 8 százaléka deprivált.

A családi állapot szerinti megoszlásra is rányomja a bélyegét az eltérő konstruktúra. Ez elsősorban a deprivált özvegyek magas arányára és a deprivált házások viszonylag alacsony arányára igaz. [...] Ha csak a gyerekes családokat hasonlítjuk össze, kitűnik, hogy a sokgyerekesek gyakrabban depriválódnak: a nem depriváltaknál 7, a depriváltak pedig 30 százalék a sokgyerekesek aránya. Ha az azonos számú gyermeket nevelő családokat vetjük össze, vagyis a deprivációra való esélyeket vizsgáljuk, még szembetűnőbb az egyenlőtlenség. A legkisebb esélye a kétgyerekeseknek van (4 százalék), majd az egykés családok következnek (7 százalék). A kétgyerekesekhez képest a háromgyerekeseknek háromszor, a négy- és többgyerekeseknek pedig tízszer akkora esélyük van depriválódásra. A depriváció és az idős kor erős kapcsolata miatt a gyermekteleneknél a kétgyerekesek gyakoriságának több mint az ötszörösét találjuk. A háromgyerekesek kétharmada, a gyermektelenek fele, a négy- és többgyerekesek kétötöde tartozik csak a nem depriváltak közé. [...]

A depriváltak területi elhelyezkedése mindenféle mutató szerint igen egyenlőtlen. A legszembetűnőbb a Budapest–vidék egyenlőtlensége: az összes személy 20 százaléka lakik a fővárosban, ugyanakkor a depriváltaknak csak 6 százaléka. Ez egyértelmű azzal, hogy a budapestiek csupán 4 százaléka, míg a vidékiek 14 százaléka deprivált. [...] A lakosság fele él s Dunán innen, és 30 százalék a Dunán túl, viszont a depriváltaknak kétharmada lakik a keleti és 28 százaléka a nyugati országrészeken. Az Alföld és az Északi-középhegység lakosainak 16 százaléka deprivált, és 62 százaléka nem deprivált, míg a dunántúliak 11 százaléka deprivált, és 70 százaléka nem deprivált. Ha a keleti országrészt kettéosztjuk Alföldre és északi iparvidékre (Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád és Heves megyét sorolva az utóbbiba), akkor az északi körzetre a dunántúli és az alföldi adatok közé eső értékeket kapunk. Az Alföld lakosainak van a legnagyobb esélyük a depriválásra. [...]

Az egyes megyékben igen eltérő a depriváltak aránya az összlakosságon belül. A két végpontot Budapest (4 százalék), illetve Szabolcs-Szatmár (27 százalék) képviseli. A keleti és nyugati országrész közötti egyenlőtlenség így is kitűnik: a depriváltak arányának súlyozatlan átlaga az előbbieken 11.3 az utóbbiban pedig 16,3 százalék. A Dunántúlon a várható értéknél alacsonyabb értékszámot mutat Komárom, Fejér, Zala és Veszprém megye, magasabbat pedig Baranya és Vas, míg a többi megye értéke a várható érték körüli (az átlaggal megegyező, vagy attól +1 százalékponttal eltérő). A Dunán innen viszont átlagkörüli érték is csak három megyében: Nógrádban, Csongrádban és Borsod-Abaúj-Zemplénben tapasztalható. A többi hat megyében az átlagot jelentősebben meghaladó arányt találunk, s különösen Szabolcs-Szatmár, Szolnok, Heves és Hajdú-Bihar megyében magas a depriváltak száma a megye összlakosságához képest. A megyék ilyen szempontú rangsorolásához ezt a mutatót tartjuk a legalkalmasabbnak, ezért itt a konkrét arányokat is érdemes közölni. [...]

A depriváltak jóval nagyobb arányban (42 százalék) dolgoznak a szövetkezeti szektorban, mint a nem depriváltak (23 százalék). A depriváltak a magánszektorban is felülreprezentáltak, az egyéni gazdák miatt. A nyugdíjasok szektorális megoszlásából

valószínűsíthető, hogy a depriváció a korábbiakban még erősen kapcsolódott a szervezeteti tagsághoz, hiszen a nyugdíjas depriváltak 52 százaléka dolgozott szervezetekben, míg a nem deprivált nyugdíjasok csak 19 százaléka.

A munkahely népgazdasági ágazata megmutatja, hogy nem általában a szervezetekben, hanem csak a mezőgazdasági termelőszervezetekben vannak relatíve többen a depriváltak, s mind az ipari, mind pedig a tercier ágazatokban alulreprezentáltak, még hozzá az utóbbiakban erősebben, mint az iparban és építőiparban. Az aktív kereső nem depriváltak 42 százaléka a két ipari ágazatban, 43 százaléka pedig a tercier ágazatokban dolgozik, s csak 15 százalékukat foglalkoztatják a mezőgazdaságban. Ezzel szemben a depriváltak 43 százaléka a mezőgazdaságban, 36 százaléka az iparban és 21 százaléka a széles értelemezett szolgáltatásban dolgozik. A háború utáni négy népszámlálás közül az 1960-as adataihoz (39–34–37 százalék) hasonlít leginkább a depriváltak megoszlása az első, második és harmadik népgazdasági ág között. Csak a fizikai dolgozókat tekintve is több mint kétszer annyian vannak a mezőgazdaságban dolgozók a depriváltak (49 százalék), mint a nem depriváltak (19 százalék) között. [...]

Milyen munkakört töltenek be a depriváltak aktív keresők? Kizárólag fizikai munkakört, egyetlen, akár a legegyszerűbb szellemi munkakörben foglalkoztatott sincs köztük, holott a nem depriváltak 37 százaléka szellemi dolgozó (vezető, értelmiségi, egyéb szellemi). A depriváltak nyugdíjasok közül is csak 3 százalék volt szellemi foglalkozású, míg a nem deprivált inaktív keresők 39 százaléka töltött be szellemi munkakört.

Akkor is hatalmas egyenlőtlenséget tapasztalunk, ha csupán a fizikai dolgozókat tekintjük. A nem deprivált segéd munkások és a deprivált szakmunkások, a nem deprivált szakmunkások a deprivált betanított munkások, valamint a nem depriváltak betanított munkások s a deprivált segéd munkások aránya nagyjából megegyezik. (A szakmunkás – betanított munkás – segéd munkás arány a nem depriváltaknál 54:36:10, a depriváltaknál 10:58:32.) Míg tehát a nem depriváltak zöme szakmunkás, és egy töredéke segéd munkás, addig a depriváltak zöme betanított munkás, és egy töredéke szakmunkás. A nyugdíjasoknál ugyanilyen jellegű megoszlást tapasztalunk. A szakmunkás, betanított munkás, segéd munkás kategóriák természetesen igen eltérő jellegű foglalkozásokat takarnak. Igen részletes foglalkozási csoportosítást (a Foglalkozások Osztályozási Rendszerét) használva megállapíthatjuk, hogy a depriváltak körében melyek a leggyakoribb, illetve melyek a nem depriváltakhoz viszonyítva gyakoribb foglalkozások. Ilyen értelemben, a segéd munkán kívül, tipikus deprivált foglalkozásnak a következőket tarthatjuk: növénytermesztő, állatgondozó, erdészeti munkás, hagyományos építőipari foglalkozású, anyagmozgató, rakodómunkás. [...]

A deprivációval veszélyeztetettek foglalkozási szerkezet „modernebb” közülük már többen dolgoznak az állami szektorban, illetve a nem mezőgazdasági, sőt tercier ágazatokban, mint a depriváltak közül, s ez a veszélyeztetett inaktív keresők utolsó foglalkozásával kapcsolatosan is elmondható. Munkáltatójuk népgazdasági súlya valamivel nagyobb, s munkahelyük átlagos nagysága nem is különbözik a nem depriváltakétól. Köztük már jelen van egy 6 százalékot kitevő (művezetőkből és nem

értelmiségi dolgozókból álló) szellemi foglalkozású csoport, s egynegyedük szakmunkás. A veszélyeztetett nyugdíjasoknak 12 százaléka volt szellemi dolgozó, és 19 százaléka szakmunkás. A volt szakmunkások ugyanekkora arányt tesznek ki a nem deprivált nyugdíjasok között is. Foglalkozásuk mobilitási presztízse azonban nem sokkal jobb, mint a depriváltaké, presztízspontszámuk pedig a depriváltakéhoz esik közelebb. Munkájukat többre értékelik, mint a depriváltak, s a nem depriváltakhoz hasonlóan annak figyelemigényességét és felelősségteljességét emeli ki, bár a fizikai nehézséget is közel ugyanennyire hangsúlyozzák. Munkaautonómiájuk, az átlagpontszámokat tekintve, éppen annyival nagyobb a depriváltakénál, mint amennyivel az övék kisebb a nem depriváltakénál. Munkakörülmény-mutatóik alapján egy nehéz feltételek között dolgozó, de viszonylag jól megfizetett csoportjuk körvonalazódik. Általában is úgy tűnik, hogy köztük többen vannak a „felszínen maradásért” extra erőfeszítéseket vállalók. (Ezzel a jelenséggel majd a második gazdaság tárgyalásakor ismét találkozunk.) Átlagos keresetük 12 százalékkal haladja meg a depriváltakét. Munkahelyükkel a nem depriváltakkal egyező arányban és hasonló jellegű indokrendszer miatt elégedettek. A megfelelők keresetét ők említik a legnagyobb arányban (50 százalékuk). Állásukat szintén a nem depriváltakhoz hasonló arányban érzik biztosnak, s az elhelyezkedési lehetőségek megítélésében is hozzájuk hasonlítanak. A munkával kapcsolatos valamennyi szubjektív válasz sejteti, hogy a veszélyeztetettek a nem depriváltakhoz igyekeznek idomulni, hogy a többségi normák követése nekik könnyebben megy. Nem világos azonban, hogy a veszélyeztetetteknek a depriváltakénál némileg jobb munkamegosztásbeli pozíciója nagyobb lojalitásuk eredménye, vagy inkább arról van szó, hogy meglehetősen rossz pozíciójuk ellenére fokozottabb normakövetésre képesek. [...]

Vizsgálatunkban a második gazdaságbeli részvételt, annak tényét, formáit sikeresen fel tudtuk térképezni, az ebből származó jövedelmekről kevéssé megbízhatóak az információink. A részvételi arányok persze nagymértékben attól, milyenfajta tevékenységeket ítélünk a második gazdasághoz tartozónak. Az e téren folyó elméleti vitába nem kívánunk beleszólni, az itt alkalmazott második gazdaság fogalmunk csupán praktikus igényű. Kizárólag taxatív definíciót adunk: a következő tevékenységeket és jövedelemszerzési formákat számítjuk ide: a háztájiban és egyéb formákban folyó mezőgazdasági kistermelést, a másod- és mellékállást, a túlórázást, a szerződésen és megbízáson alapuló, főfoglalkozás mellett végzett tevékenységeket, az ingatlanok teljes vagy részleges bérbeadását, a borraivalót és a hálapénzt

Az egyes részvételi formákat összegezve azt az eredményt kapjuk, hogy a családok 75 százaléka legalább egy tagja révén részese a második gazdaságnak. A depriváltaknál nagyobb részvételi arányt találunk, mint a nem depriváltaknál: 83 százalékot a 72 százalékkal szemben. Ez a háztáji gazdaságok miatt alakul így. A deprivált családok 76 százalékanak van kisebb-nagyobb földje, a nem depriváltaknál csak 59 százalékos ez az arány. Mind a két csoportban valamivel kevesebben vannak azok, akik mezőgazdasági árutermelést folytatnak, mint a csak önellátásra termelők. (Nem depriváltak: 33–26 százalék, depriváltak: 41–35 százalék.) Ily módon a nem depriváltak között valamivel nagyobb arányúak a második gazdaságból pénzjövedelemhez jutó családok.

A nem deprivált személyek 40, a depriváltak 35 százaléka szerez többletjövedelmet. Mindkét csoportnál a mezőgazdasági kistermelés a fő pénzforrás: a nem depriváltaknak mintegy fele, a depriváltaknak 80 százaléka a piacra vitt mezőgazdasági termékekből jut bevételhez. A nem depriváltak között tehát többen vannak az ipari szolgáltató tevékenységet végzők, s azok is, akik mindezt mezőgazdasági árutermeléssel kombinálják. [...]

A deprivációval veszélyeztetettek közül többen tevékenykednek a második gazdaságban, és azon belül is többen annak jövedelemszerző formáiban, mint a depriváltak közül – s nagyobb jövedelemre is tesznek szert. Különösen intenzíven dolgoznak a mezőgazdaságban. Ebből az következik, hogy a veszélyeztetettek részben a második gazdaságnak köszönhetik azt, hogy nem tartoznak a depriváltak közé.

FERGE SÁNDORNÉ – LÁNG GYÖRGYNÉ – KEMÉNY ISTVÁN (SZERK.)

Társadalmi rétegződés Magyarországon

Statisztikai Időszaki Közlemények. 11. köt. Budapest, 1966, KSH. 33–59., 63–69.

A Társadalmi rétegződés Magyarországon című kötet 15 000 háztartás 1963. évi adatait dolgozza fel. Vizsgálja a háztartások összetételét, nagyságát, a családtagok korösszetételét és a gyermekek számát. Elemzi a jövedelmek összetételét, szintjét és szóródását. Elemzi a munkajelleg csoportok közötti jövedelemkülönbségek alakulását, okait, az ezt befolyásoló csoporton belüli tényezőket, és kitér a munkás–alkalmazott–termelőszövetkezeti háztartások esetében adódó speciális elemekre. Külön áttekintést nyújt, az életmódot jellemző két legjellemzőbb összetevőről, a lakásviszonyokról és a családok fogyasztásszerkezetéről. Bemutatja a kulturális helyzet fontosabb vonatkozásait, eszközeit, formáit, a kultúrafogyasztással kapcsolatos jellemző magatartásokat munkajelleg csoportok, illetve társadalmi státuszok szerint. Végezetül felvázolja a társadalmi csoport-mobilitás főbb sajátosságait, az egyes társadalmi rétegek származás szerinti összetételét, az intragenerációs és intergenerációs folyamatok jellegzetességeit és az egyes csoportok körében megfogalmazódó célokat a társadalmi munkamegosztásban betöltendő szereppel kapcsolatban.

Az alacsonyjövedelműek között az össznépszerűségben belüli súlyukat messze meghaladó arányban szerepelnek a mezőgazdasági munkások, segédmunkások és természetesen a nyugdíjasok, a magas jövedelműek között pedig a vezetőállásúak, értelmiségiek,

középszintű szakemberek és bizonyos szakmunkáscsoportok háztartásai. Ezek a különbségek különösen előtérbe kerülnek, ha a még szélsőségesebb jövedelműeket vizsgáljuk, azaz a népesség legalacsonyabb jövedelmű 10 százalékát (ahol az egy főre jutó jövedelem havi 400 forint alatt volt 1962-ben), vagy a legmagasabbnak számító jövedelműek csoportját (akiknél az egy főre jutó jövedelem 2000 forint fölé került). A vezetőállásúak, értelmiségiek háztartásainak aránya – mely az összes háztartások közt 7 százalék – az első csoportban 0,3 százalékot, a másodikban közel 40 százalékot tesz ki. A többi csoportnál nem ennyire szélsőséges a helyzet, de relatíve legrosszabb a segédmunkásoknál, és a nyugdíjasoknál. Mindkét csoport a legalacsonyabb jövedelműek között tényleges arányának közel kétszeresével, a legmagasabb jövedelműek közt pedig a tényleges arány ötödével szerepel.

A keresetek mellett a háztartás nagyságának is igen nagy szerepe van abban, hogy valamely háztartás melyik jövedelemcsoportba kerül: az alacsonyjövedelműek között (600 forint alatti egy főre jutó jövedelem) a nyugdíjasok kivételével, de egyébként a munkajelleg-csoportoktól szinte független, viszonylag kevés 1–2 tagú háztartás van, viszont a népes családok átlagos arányuknál jóval nagyobb súllyal szerepelnek. Még erősebben érződik a háztartásnagyság szerepe a viszonylag magas jövedelműeknél: az egy főre jutó havi 1400 forint feletti jövedelemmel rendelkező háztartások zöme (70 százaléka) 1–2 tagú. [...]

A munkás-alkalmazotti népességen belül a fizikai foglalkozású háztartásfők, illetve a mezőgazdasági fizikai háztartásfők háztartásai között az egy főre jutó jövedelemben 37 százalékos különbség van, és ebből 26 százalék a háztartásfők keresetében mutatkozó különbségeknek tudható be. A különbségből további 8 százalékot magyaráz az a tényező, hogy a fizikai háztartásokban az összes kereső átlagos kereseti szintje közelebb van a háztartásfők átlagos keresetéhez, mint a mezőgazdasági fizikai háztartásokban. További 29 százalékos különbséget jelent a fizikai háztartások javára ezen háztartások kedvezőbb kereső-eltartott aránya. Végül az így kialakult összes különbséget 27 százalékkal mérsékli az a tény, hogy a mezőgazdasági fizikai háztartásokban a béreken felüli jövedelmek aránya az összjövedelemben nagyobb, mint a fizikai háztartásokban. [...]

A munkajelleg-csoportokon belül egyértelműen a legfontosabb jövedelem-differenciáló tényező a háztartásnagyság, illetve a kereső-eltartott arány. Az egytagú, illetve hattagú háztartások jövedelmi szintje között több mint két és félszeres az átlagos különbség, és ez az átlag tovább differenciálódik a háztartáson belüli keresők számától függően. Így azok a nagy háztartások, melyekben sok a gyermek és csak egy vagy két kereső van, igen szűkösen élnek. Igaz, e háztartások száma nem túlságosan nagy. Ám éppen, mivel a legnépesebb háztartásokról van szó, az ezekben élő népesség aránya lényegesen magasabb, mint a háztartások aránya. (Az 5 tagú és ennél nagyobb, legfeljebb 2 keresővel rendelkező háztartások számaránya 11 százalék). [...]

A háztartások 45 százalékában van 14 éven aluli, és 51 százalékában 18 éven aluli gyermek. Ezek közül kis hányadban csak az egyik szülő – többnyire az anya – él a gyermekkel. Ezeknél a háztartásoknál érthető módon többnyire meglehetősen alacsony a jövedelmi szint. Anyagilag azonban azokban a háztartásokban sem sokkal

jobb a helyzet, amelyekben a szülők együtt élnek, de a két szülő közül csak az apa dolgozik – és a többgyermekes családok zöménél ez a helyzet.

A gyermektelen házaspárok viszonylag jelentős hányadánál az asszony nem kereső, de ebben igen nagy szerepet játszik az életkor: közülük sokan már idősebbek, esetleg felnőtt gyermekekkel (akiket itt nem vettünk figyelembe). Az egy gyermekes asszonyok közül (csak a 14 éven aluli gyermekeket véve számításba 63 százalék folytat kereső foglalkozást, a két gyermekesek közül 58 százalék, a négy vagy többgyermekesek közül 32 százalék. Ezek az arányok vidéken alacsonyabbak, mint Budapesten és munkajelleg-csoportonként is igen eltérőek. Az alacsony képzettségű, általában rosszabb felkészültségű csoportoknál az átlagosnál kedvezőtlenebb az arány, ugyanis ahol a férj alacsony képzettségű, ott rendszerint a feleségnek sincs szakmája. Így a munkavállalás maga is nehézségekbe ütközik, de az is megfontolandó, hogy érdemes-e vállalni a kereső foglalkozással járó többletproblémákat – az elérhető alacsony keresetért. [...]

A termelőszövetkezeti háztartások segítő családtagjai kisebb teljesítményüknek megfelelően, a teljes teljesítményt nyújtó, ún. rendszeres keresőknél többlet jövedelmet hoznak. Másfelől viszont a mezőgazdasági népességnél nemcsak a keresőknek tekintett népesség járul hozzá a háztartás jövedelméhez. A paraszti háztartásokban – a sajátos családi munkaszervezet következtében – úgyszólván minden munkabíró családtag vállal valami részt a gazdaság ellátásában, még ha hivatalosan nem is tekinthető keresőnek (például nem szerepel az aktív keresők között nyugdíjas lévén stb.) A fent elmondottak következményeként adódik, hogy pl. a kéttagú, egy-, illetve kétkeresős háztartások családi jövedelmében a munkás-alkalmazotti háztartásoknál kerekén 1200 forint, a termelőszövetkezeti háztartásoknál csak 400 forint a különbség. [...]

A munkás-alkalmazotti népességen belül a jövedelmek szóródása a már említett két tényező, a végzett munka jellege és a kereső-eltartott arány a leglényegesebb összetevők. A két tényező együttesen a teljes jövedelemszóródás 52,5 százalékát magyarázza.

E legfontosabb összetevők mellett fellép néhány kisebb jelentőségű differenciáló tényező. Ilyen pl. az, hogy a keresetek (és a nyugdíjak) mellett milyen kiegészítő jövedelemre tud szert tenni a háztartás. E kiegészítő források legjelentősebbike adataink szerint a kisegítő gazdaság. Az alkalmi stb. jövedelmeket, melyek zömmel a lakosság egymás közötti jövedelemáramlásaiból adódnak, a felvétel csak töredékesen tükrözi. A csak munkás-alkalmazotti keresővel rendelkező (vagyis a keresők foglalkozási viszonya szempontjából tiszta) háztartások 38 százalékának van kisegítő gazdasága, és az ebből adódó jövedelem háztartásonként átlagosan havi 427 forint. Megjegyzendő, hogy az egy háztartásra jutó jövedelem még így is kevesebb e háztartásoknál, mint a kisegítő gazdasággal nem rendelkezőknél. Természetesen a kisegítő gazdaság léte elsősorban a település jellegétől függ. Budapesten csupán a háztartások 7 százalékának van saját gazdasága, a teljesen falusias községekben viszont 85 százalékának. [...]

További differenciáló tényező, hogy az egyes munkajelleg-csoportokon belül igen nagymértékben szóródnak a keresetek egy sor objektív tényezőtől, a kortól, nemtől, iskolai végzettségtől, a lakóhely jellegétől függően. A kereső neme minden munkajelleg-csoporton belül szinte azonos kereset-differenciáló szerepet játszik, a nők

átlagkeresete átlagosan több mint 30 százalékkal alacsonyabb a férfiakénál. Az életkor minden munkajelleg-csoportnál összefügg a keresetekkel, de a fizikai munkásoknál másként hat, mint a szellemiekénél: a 40–50 éven felüli munkásoknál elég jelentősen csökken a teljesítmény és ezzel a kereset is, viszont a szellemi foglalkozásúaknál csak a legidősebb korosztálynál esik vissza a kereset. Végül az iskolai végzettség szinte csak a szellemi foglalkozásúaknál hat a keresetekre. [...]

A lakóhelynek elég jelentős szerepe van a jövedelmek szempontjából: az átlagos (egy háztartásra vagy egy főre jutó) jövedelmek között ettől függően elég nagy különbségek vannak. (Az egy főre jutó jövedelmeknél természetesen nagyobbak a lakóhely szerinti különbségek, ami a háztartások átlagosan különböző nagyságával függ össze. A lakóhely, mint sajátos ok, két kisebb jelentőségű faktor révén járul hozzá közvetlenül a munkás-alkalmazotti jövedelmek település szerinti differenciálásához. Egyfelől a gazdaság révén, amiről már beszéltünk, másfelől annyiban, hogy a munkalehetőségek száma valóban a település fejlettségétől függ, tehát a település így a keresők és eltartottak arányát közvetlenül befolyásolja. [...]

A mezőgazdasági termelőszövetkezeti háztartásoknál – mint erre már rámutattunk – más súllyal hatnak azok a jövedelem-differenciáló tényezők, amelyek a munkás-alkalmazotti népességnél alapvetőeknek bizonyultak. A jövedelem teljes szórása csaknem ugyanolyan mértékű, mint a munkás-alkalmazotti népességnél (az egy főre jutó jövedelmek relatív szórása a munkás-alkalmazottaknál 49 százalék, a termelőszövetkezeti tagságnál 45 százalék). Ezzel szemben a végzett munka jellege és a kereső-eltartott arány, mely az első esetben a teljes szórás 52,5 százalékát magyarázta, itt csak 25,6 százalékot magyaráz. Ugyanakkor a termelőszövetkezeti háztartásoknál előtérbe kerül néhány olyan jövedelem meghatározó mozzanat, mely a munkás-alkalmazotti népességnél úgyszólván nem ismeretes.

A közös gazdaságból származó jövedelem nagymértékben függ egyrészt attól, hogy milyen maga a szövetkezet. Ez többek között a szövetkezeti kollektíva egész munkájának, a szövetkezeti vezetésnek, a szövetkezet induló feltételeinek, vagyis a közös alapoknak a függvénye.

A szövetkezet általános színvonalának a hatása jól tükröződik abban, hogy a gyengébb szövetkezetektől a jobbáig 6000 forintról 16 000 forintra emelkedik egy háztartás közösből származó évi átlagos jövedelme. [...] Fontos jövedelemalakító tényező az, hogy a szövetkezeti tagok, és általában a szövetkezeti háztartások tagjai milyen mértékben, milyen intenzitással vesznek részt a közös munkában: az 50-nél kevesebb, illetve 500-nál több munkaegységet teljesítő háztartások közösből származó évi jövedelme 1300 és 22 500 forint között szóródik.

Kétségtelen, hogy a háztartás tagjainak évi munkaegység teljesítése függ attól is, hogy mekkora a háztartás és hány tagja munkabíró (ez valamennyire kifejezésre jutott a kereső-eltartott arányban), de nemcsak ettől függően szóródik a teljesítmény. Egy-egy tag részvétele igen eltérő mértékű lehet és természetesen a jóváírt munkaegységek a végzett munka mennyiségétől és jellegétől is függnék. A termelőszövetkezeti munkaszervezetben nehéz megállapítani egy-egy tag által végzett munka mennyiségét,

mert sokszor a család többi tagjai által a közösen végzett munkát is a termelőszövetkezeti tag nevére írták. Mégis az így nyilvántartott adatok is alkalmasak a teljesítmények szóródásának megvilágítására, minthogy egy háztartásra számítva átlagosan csak 1,15 fő a termelőszövetkezeti tagok száma. [...]

Az egyik ilyen jövedelemforrás, aminek az osztályok (és az osztályok közötti viszony) szempontjából lehet bizonyos jelentősége, az a társadalmi juttatások, a szociális jövedelmek sajátos a tulajdonviszonyhoz kötött jellege. Ha csak a kézhez kapott juttatásokat nézzük, a tétel aránya önmagában nem túl jelentős, az összes jövedelmeken belül a nyugdíjakkal együtt 7,6 százalék. Azonban összegében is, arányában is több mint kétszeres különbség van a munkások-alkalmazottak és a termelőszövetkezeti tagok között. [...]

A fenti különbségek természetes következményei annak, hogy mind a nyugdíjfolyósítás, mind a családi pótlék felvételei kedvezőbbek az alkalmazásban állóknál, mint a termelőszövetkezeti tagoknál. A különbségek annál hangsúlyosabbak, minél nagyobb háztartásokról van szó, vagyis minél több kedvezményezett lehet a háztartásban. Megjegyzendő, hogy a termelőszövetkezeti tagok családi pótlékának 1966. évi emelése után ezek a különbségek némileg csökkentek. A másik lényeges különbség nem elsősorban a termelési eszközökhöz való tulajdonviszonnyal, azaz a jövedelem eredetével, hanem a jövedelem mezőgazdasági, illetve nem mezőgazdasági jellegével függ össze.

A mezőgazdasági termelési eredmények jelenlegi körülményeink között még erősen függenek időjárásról és hasonló tényezőktől, amelyek nagymértékben bizonytalanná teszik azt, hogy a háztartások jövedelmeiket előretervezhessék. Minthogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jövedelmek eléggé kapcsolódnak a termelési eredményekhez, a termelés bizonytalan jellege lényegében a jövedelmek bizonytalanságát, előre nem látható voltát is jelenti. E mellett – és a jövedelmek szempontjából ez talán még lényegesebb – a mezőgazdasági termelés ciklikussága miatt a jövedelmek nem folyamatosan, hanem lökészerűen realizálódnak.

Ez a bizonytalanság, illetve rendszertelenség két szempontból érinti a mezőgazdasági termelőszövetkezeti háztartások jövedelmét. Először: az év folyamán, az egyes hónapokban csak viszonylag csekély összeget kapnak kézhez a közös gazdaságban végzett munkájukért, sőt a háztartások elég jelentős része – közel fele – 5 vagy annál több hónapban egyáltalán nem kapott készpénzt a megfigyelés évében. A pénzjövedelem rendszeressége mindenekelőtt azzal függ össze, hogy ki mennyit dolgozik, mennyi munkaegységet teljesít (ami viszont a betöltött munkakör nyújtotta lehetőségektől is függ.) Azonban még azoknál a háztartásoknál is, amelyekben a termelőszövetkezeti tagok 200, 300, sőt 500-nál több munkaegységet teljesítettek, ott is 20–30 százalék körül van a meglehetősen rendszertelen jövedelmük aránya. [...]

A háztáji termelés – főleg ahol nagyobb baromfiállomány van vagy tehenet tartanak – bizonyos mértékig ellensúlyozhatja ezt a rendszertelenséget. Mégis bizonyosra vehető, hogy a mezőgazdaságon kívül munkavállalásra nemcsak az átlagos jövedelmi szint emelése miatt törekcsenek a termelőszövetkezeti háztartások, hanem azért is, hogy ezáltal biztosítsák a jövedelem rendszerességét.

Átlagosan így is a jövedelem túlnyomó része mezőgazdasági eredetű a mezőgazdasági termelősövetkezeti háztartásoknál – vagyis több-kevesebb bizonytalanságot rejt. Az alkalmazásban állóknál ugyanakkor a jövedelem túlnyomó része rendszeres, és előre tervezhető, a mezőgazdaságból és esetleg bizonyos alkalmi forrásokból származó jövedelem (ami tehát nem pontosan előrelátható) az összjövedelem alig egy nyolcadát teszi ki. A munkaviszonyból származó, illetve a mezőgazdasági jövedelem aránya – mint erre már utaltunk – az alkalmazásban állók csoportján belül bizonyos mértékig összefügg a lakóhely jellegével. [...]

A magyar lakásállomány összetétele általában kedvezőtlen: a háztartások 65 százaléka lakik egyszobás lakásban, lakrészben (vagy albérletben), és mindössze 3,5 százalék háromszobás vagy annál nagyobb lakásban. A mégis meglévő különbségek persze nem elhanyagolhatók. Az általában alacsony szobaszám ellenére a vezető-állásúak, értelmiségiek 68 százaléka lakik két- vagy több szobás lakásban. A segéd munkások háztartásainál ez az arány 23 százalék. A társadalmi csoportok lakásnagyság szerint kialakuló rangsora a korábbiakban leírt hierarchiát követi, egyetlen kivétellel: a mezőgazdasági népesség helyzete e tekintetben határozottan jobb, mint a segéd munkásoké, ami valószínűleg összefügg azzal, hogy a falusi építkezések igénytelenebbek és így házilag is könnyebben kivitelezhetők. Egyébként a parasztság helyzete annyiban eltér a többi rétegtől, hogy (ismert és érthető okokból) itt az albérlet gyakorlatilag ismeretlen.

Az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása a Magyarországon élő cigánylakosság helyzetéről (1974. június 11.)

In: Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975. Budapest, 1978, Kossuth. 781–796.

Az MSZMP KB állásfoglalása az 1961-es hasonló tartalmú határozat óta eltelt időt tekintette át. Megállapította, hogy az akkori helyzetfelmérés és a meghozott intézkedések helyes voltak, melyek nyomán a cigánylakosság helyzete Magyarországon sokat javult. Az 1971-es átfogó cigányvizsgálat eredményeinek ismeretében azonban kénytelen volt elismerni a párt vezető testülete is, hogy komoly problémák jellemzik a cigányság életét. Ezek közül külön kiemelési igényelt, a lakás helyzet, ahol a meghozott intézkedések csak a lélekszám növekedés mértékében tudtak kedvezőbb elhelyezést biztosítani, de a megfelelő lakással nem rendelkezők számát jelentősen csökkenteni nem tudták. Gondok jelentkeztek a foglalkoztatás terén, ahol javultak a mutatók, de a munkaképes korú lakosság cigány egyharmada továbbra sem dolgozott. Ezért az állásfoglalás nagy részben az érintetteket

tartotta felelősnek. Ugyancsak megoldandó kérdésnek tekintették az iskolázottság terén tapasztalható lemaradást, az rendszeres iskolába járással kapcsolatos hiányosságokat. Végezetül a kölcsönös előítéletek csökkentését tartotta az állásfoglalás sürgős feladatnak.

A politikai Bizottság 1961. évi határozatta megállapítja, hogy a munkaképes cigánylakosság 33 százaléka állandó, 32 százaléka alkalmi jellegű munkaviszonyban áll, 35 százaléka egyáltalán nem dolgozik. Ehhez viszonyítva jelentős a fejlődés: jelenleg a 15–59 éves cigány férfiak háromnegyed része állandó 5,7 százaléku ideiglenes munkaviszonnyal van alkalmazásban. A nők foglalkoztatása is fejlődik, bár nem elég kedvezően: a 15–54 éves korú cigány nők 30 százaléka kereső.

A cigánykeresők zöme (60 százalék) az építőiparban, valamint rakodó- és szállító-munkásként, illetve takarító- és segédmunkásként, 13 százaléka a mezőgazdaságban dolgozik. Az összes mezőgazdaságban foglalkoztatott cigányok csupán 5 százaléka termelészövetkezeti tag.

A cigánylakosság 78 százaléka falun él, ahol a fő foglalkozási lehetőség a mezőgazdasági munka, ugyanakkor a termelészövetkezetek gyors ütemű technikai és technológiai fejlődése az időszerű alkalmazottak és alacsony szakmai műveltségűek számának mintegy 40–50 százalékos csökkenését idézte elő, ezért a termelészövetkezetek cigányokat egyre nehezebben tudnak foglalkoztatni. A cigányok nagy része sem kötődik a termelészövetkezetekhez, különösen a gyenge adottságú termelészövetkezetek nem tudnak számukra állandó jövedelmet és szociális ellátást biztosítani. Továbbra is oka a cigányok többsége termelészövetkezetektől való távolmaradásának a termelészövetkezetek vezetői és tagjai egy részének cigányokkal szembeni fenntartása, előítélete.

Az állami gazdaságokban, erdőgazdaságokban és az élelmiszeriparban növekszik az állandó munkaviszonyban lévő cigányok száma. E helyeken szervezettebb, szociálisan jobb körülmények között dolgozhatnak, állandó keresethez jutnak, s a cigánydolgozók irányában inkább mutatkozik megértés.

Az elmúlt 10–12 év során a falun élő cigányok az ipari munkahelyek felé törekednek, mert a megnyíló ipari munkaalkalmak a cigányoknak nemcsak a biztos jövedelmet jelentik, hanem az egyenjogúság elnyerésének jobb lehetőségét is. E réteg gyorsabb ütemű iparba áramlását azonban főként a telepedési nehézség hátráltatja és hozzájárul az is, hogy a falusi cigányság nagy részénél a mezőgazdasági idénymunkából származó jövedelem viszonylag jelentős, és ezért nem törekszik lakóhelyétől távoli állandó munkahely vállalására. A falutól való elszakadás talajtalanná, gyökértelessé tenné őket.

Az állandó munkaviszonyban álló cigánymunkások egy részéről a munkahelyek vezetőinek és a nem cigány munkatársak többségének jó a véleménye. Növekszik a cigány törzsgárdatagok száma, s a szocialista brigádok némelyikében is ott találhatók. Ugyanakkor sok kifogás aláesik az idénymunkát vállalók magatartása.

A cigányok foglalkoztatási nehézségeinek könnyítése érdekében a tanácsai munkai szervek a munkaközvetítés során fokozottabban törődnek részükre munkaalkalmak biztosításával. A cigányok foglalkoztatottak száma állandóan növekszik, de még

sok személynél nincs meg a munkakészség, ezért kerüli a munkát. Sok a fizetés utáni hiányzó és a munkafegyelmet megsértő közöttük. Gyakori az olyan eset is, hogy a családi pótlék fizetéséhez szükséges munkanapok számát dolgozzák le.

A velük szemben táplált előítélet miatt gyakran a munkahelyen nem segítik beilleszkedésüket, munkájukat, sőt egyes helyeken nem foglalkoztatják képzettségüknek megfelelő munkakörben sem. [...]

a Politikai Bizottság határozatának megjelenése óta kedvezően fejlődtek a cigány-lakosság egy részének lakás- és egészségügyi körülményei. Ezt nagyban segítették a kormánynak 1964-ben és azt követő években a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolása érdekében hozott határozatai. E határozatok azokat a kedvezményes feltételeket is megszüntetik, amelyek alapján e telepek lakói új ház építésével vagy vásárlásával megfelelő körülmények közé juthatnak. A telepek felszámolása, illetve a szociális körülmények meg nem felelő lakásban lakó cigánycsaládok számára új lakások építése, illetve meglévő lakások vásárlása 1964-ben megkezdődött. A III. ötéves tervben évenként átlagban 800–1000 új lakás épült, illetve került megvásárlásra központi segítséggel.

A IV. ötéves tervidőszakra a kormány 10 000 (+10 százalék tartalék) lakásépítési, illetve vásárlási keretet biztosított központi forrásokból. A 10 százalék tartalékkeretet a kormány 1970-ben a Szamos menti árvízkarok helyreállítására bocsátotta rendelkezésre. Az 1971–1973-as évben összesen 7484 központi keret állott a tanácsok rendelkezésére, s ebből új lakások építésével, illetve házvásárlással összesen 4855-öt létesítettek. A tanácsok ezen kívül saját erőforrásaik és kiutalások révén összesen 580 cigánycsalád számára tették lehetővé, hogy jobb lakásokba költözzenek.

A III. és IV. ötéves terv idején hazánkban mintegy 14 000–15 000, főként telepen élő család jutott jobb lakáshelyzetbe. Ez a mennyiség jóformán csak arra volt elegendő, hogy ellensúlyozza e népréteg természetes szaporulatát, hogy ne romoljanak tovább a szociális követelményeknek meg nem felelő telepeken lakók lakáskörülményei.

Ma már világosan látszik, hogy a kormánynak az a célkitűzése, hogy a 15 éves lakásépítési terv keretében a telepek felszámolást nyerjenek, a jelenlegi konstrukció mellett még akkor sem lenne lehetséges, ha az előirányzatot minden évben teljes mértékben teljesítenénk, mert nem elégségesek a telepek belátható időn belül történő felszámolására. A meglévő lehetőségeket többek között azért nem tudjuk megfelelően kihasználni, mert az érvényben levő hitelösszegeből vagy vásárlási keretből az állandóan emelkedő építési költségek és vásárlási árak miatt nem lehet már megfelelő házat építeni, illetve lakást vásárolni, még az építető által az építési költség 10 százalékának hozzáadásával sem. A másik fő ok, hogy a cigányok nagy része nem képes megbirkózni az építéssel járó kötelezettségekkel, ezért más sok meglévő szerződés is felbomlik, vagy nem fizetik vissza a hiteleket. Jelenleg a telepeken már egyre inkább a nagyon gyenge anyagi körülmények között élő nagycsaládok és jövedelemmel szinte nem rendelkező idős, beteg emberek maradnak, akik saját erőből semmi áldozatra nem képesek. Igen gyakori, hogy a putrik felszámolását ez a körülmény is hátráltatja.

Probléma az is, hogy a cigánylakások építésére igen nehezen akad vállalkozó; gyakori az építő szerv részéről a visszaélés; helyenként hiányos a tanácsszervek előkészítő, ellenőrző munkája. A cigány építetők olykor egy idő múlva jogtalanul eladják a házat és visszaköltöznek a telepre. Sokan vannak, akik nem vállalnak munkát, hogy ne kelljen teljesíteniük az építéssel járó kötelezettségüket.

A cigánylakosság munka- és életkörülményeink, valamint egészségügyi kulturáltsága fejlődésének hatására 1961 óta előrehaladás mutatkozik a cigányok egészségi állapotában, a telepek egy részének közegészségügyi viszonyaiban: csökken a cigány csecsemők halandósága; kezdik jobban igényelni az egészségügyi szolgálatot; kisség nagyobb gondot fordítanak a személyek és a környezet tisztaságára. Számos megyében a tanácsok a telepek tisztántartásával, jó ivóvíz biztosításával javítják a telepek közegészségügyi helyzetét; gondot fordítanak a cigányoknál jelentkező szociálpolitikai jellegű problémák megoldására.

A cigányság elmaradott rétegeinél azonban nem kielégítő, sőt sok helyen súlyos az egészségügyi, közegészségügyi és szociális helyzet. A cigánylakosság 63 százaléka olyan telepeken lakik, amelyeken a 40 000 egészségtelen lakás nem felel meg az elemi higiéniai követelményeknek sem. Körükben az egészségtelen élet- és munkakörülményeik miatt gyakori a meghűlés, a fertőző betegség. A csecsemőhalálozás a javulás ellenére is kétszeres a nem cigány átlagnak. Igen sok a 35 éven felüli leszázalékolt vagy krónikus betegség miatt munkaképtelen cigányember.

Egészségügyi kulturáltságuk elmaradottsága miatt sokan nem teljesítik a kötelező egészségügyi előírásokat, nem veszik igénybe a felkínált lehetőségeket. Eddig kevés eredménnyel járt a családtervezésre, születésszabályozásra vonatkozó felvilágosítás. A cigány népességnél az 1971. évi reprezentatív felmérések szerint az ezer főre eső elveszületések száma 37 körül volt. Ennek az állapotnak a fenntartása sem népesedési, sem szociálpolitikai szempontból nem tekinthető célravezetőnek, mert a cigány szülők egy része – éppen a tudatilag elmaradottak – az egymás után születő gyermekek után járó gyermekgondozási segélyre építik létüket. Ugyanakkor a nagyszámú gyermek nevelésének, gondozásának, eltartásának nem képesek eleget tenni. [...]

A rendelkezésre álló adatok alapján az 1957/58. tanév végén az általános iskolák 27 000 cigány tanulót tartottak nyilván. (Ez az összes tanulók 2,2 százalékát tette ki.) Ezeknek akkor 88,3 százaléka járt alsó tagozatba, a felső tagozatba pedig 12 százaléka.

A Művelődésügyi Minisztérium által történt adatfelmérés szerint az 1970/71. tanévben az összes tanulók mintegy 5 százaléka volt cigány, s a felső tagozatba már a cigány tanulók 30,8 százaléka felkerült.

Változatlanul továbbra is a fő probléma, hogy a cigány tanulók többsége nem járt folyamatosan, rendszeresen iskolába, sokan nem végzik el az általános iskolát. A hagyományos életformát élő cigány szülők nem hogy segítenék gyermekeik iskolába járását, hanem visszatartják azokat, vagy nem képesek gyermekeik számára megfelelő feltételeket biztosítani. Komoly problémát jelent a cigánygyermekek számára az ottani elmaradott környezet, szegényes a szókincsük és tárgyismeretük, valamint gyenge az

egészségi állapotuk. Sok helyen a rossz utak és a telepek nagy távolsága akadályozza a cigánygyermek iskolába járását.

Az iskolákban nem mindenütt szorgalmazzák a cigánygyermek iskolába járását. Elterjedt a cigánygyermek elfogadható okok nélküli iskolába járás alóli végleges vagy ideiglenes felmentése. A törvénytelen felmentéseket a szülők és az iskolák egyaránt kezdeményezik, a tanácsi szakigazgatási szervek pedig több helyen nem lépnek fel ellene kellő határozottsággal. Ugyanakkor az igazoltan mulasztás miatti szabálysértési eljárások számos esetben indokolatlanul elmaradtak.

Az értelmi fogyatékoságot megállapító gyógypedagógiai áthelyező vizsgálat után egyre gyakrabban kiegészítő iskolába, ennek kihelyezett osztályiba iskolázzák be a cigánygyermeket. Sok helyen cigányosztályt jelent a túlkoros osztályok létrehozásának gyakorlata is. A kiegészítő, túlkoros osztályok, valamint az átmenetileg szervezett külön cigányóvodák és cigányosztályok segítik a cigánygyermek előrehaladását.

Nem helyeselhető azonban az egyre gyakrabba váló azon törekvés, hogy a cigány tanulókat még az általános iskola felső tagozatában is együtt tartják, elszigetelik a nem cigány tanulók környezetétől. Ez később is nehezíti társadalmi beilleszkedésüket.

A cigányok lakta települések többségében nem működik óvoda, általános iskola, napközi otthon, ahol étkezésben részesülhetnének. Tapasztaltunk olyan magatartást is, hogy egyes tanácsszervek a rendelkezéseket szó szerint értelmezve, nem engedélyezik azon cigánygyermek napközi otthonba történő felvételét, akiknek mindkét szülője „nem dolgozik”. [...]

A felnőtt cigánylakosság műveltségi helyzetének elemzése, kutatása, vizsgálata a közművelődési és tudományos szervek részéről még nem történt meg.

A közművelődési könyvtárak fejlesztésénél több helyen figyelembe vették, hogy azok a cigánylakosságot is vonzáskörzetükbe fogadassák. Az ilyen körzetekbe telepített könyvtári egységekben arra törekedtek, hogy minél nagyobb számmal legyen olyan irodalom (mese, ifjúsági mű, romantikus regény), amely a tapasztalatok szerint leginkább felkelti a cigánylakosság érdeklődését. A szakszervezeti könyvtárak egy részében (építőipari munkásszálláson) ugyancsak figyelembe vették a szállások összetételét. Az olvasni tudó, főleg iskoláskorú fiatalok látogatják a könyvtárakat, gyakran tartanak ott felolvasásokat.

Több községben a művelődési otthonok keretében érdeklődésüknek és nevelésük céljának megfelelő előadásokat, műsorokat szerveznek: néhány községben a cigánylakosság a műkedvelő művészeti mozgalom aktív résztvevője, sőt, önmaguk hoztak létre olyan együtteseket. Néhány megyében a cigányok számára külön klubot alakítottak, ahol számukra esteket, bálákat, táncos rendezvényeket szerveznek. Egyes helyeken szívesen vesznek részt a szakkörök munkájában, s körükben nagy népszerűségnek örvendenek az egészségügyi tárgyú felvilágosító, ismeretterjesztő előadások. Néhány helyen a ház körüli teendők helyes ellátásának megismertetésére is tanítják őket. Közismert, hogy a városi peremkerületi és a falusi mozik látogatói között magas a cigányok száma.

A tanácsi és szakszervezeti szervek közművelődési intézményeinek fent ismertetett tevékenysége sajnos még nem általános. [...]

Az utóbbi években egyre többet foglalkozik a sajtó, a televízió s a rádió a cigánylakosság társadalmi beilleszkedésével. Újraéledőben van az etnográfusok, a nyelvészek, a zenetudósok, a színház, a tánc és film szakemberei részéről a cigány népművészet termékeinek gyűjtése, feldolgozása, életük művekbe öntése. [...]

Főként a Budapesten élő cigány értelmiségiek, cinagológusok és egyetemisták állnak elő az utóbbi időben politikai, kulturális jellegű kérdésekkel, követelésekkel, hogy pl. alakuljon cigányszövetség: a különböző, cigánylakosság ügyeivel foglalkozó szervezetbe, bizottságokba kerüljenek be cigányok is, hogy rétegük érdekeit képviselhessék: induljon politikai, kulturális, ismeretterjesztő, felvilágosító hetilap; létesüljön Budapesten cigányszínház; ahol cigánygyermekek többségben vannak, folyjék kétnyelvű oktatás. Egyesek megkérdőjelezik a Politikai Bizottságnak azt az álláspontját, hogy a Magyarországon élő cigánylakosság egy sajátos népréteg, azt tartják, hogy nemzetiiség, s a nemzetiségnek kijáró jogok illetik meg.

Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról (1961. június 20.)

In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. Budapest, 1973, Kossuth. 519–521.

A cigányság társadalomban való helyzetének első felvetése 1946-ban történt a párt elméleti folyóiratában, a Társadalmi Szemlében.⁴⁷ Kálmán András: A magyar cigányok problémája című művében a cigányság nemzetiséggé nyilvánítását javasolta, de a lassan kibontakozó kommunista cigánypolitika fő célja ezzel szemben az asszimiláció, a többségi társadalomba történő nyom nélküli betagolás volt. A rendszer szociális és nem etnikai problémaként kezelte a „cigánykérdést”. Az 1960-as népszámláláskor 56 121 cigányt regisztráltak, ebből cigány anyanyelvű 25 633 került bejegyzésre. A KSH 1963-as becslése szerint létszámuk 222 ezer körül mozoghatott.⁴⁸ A hatvanas években – szemben a dokumentumban olvasható adatokkal – a cigányság kb. 70 százaléka élt a környező lakosságtól elkülönült telepeken.⁴⁹ A korszakban a cigányság archaikus életformáját úgy kezelték, mint a régi világ maradványait, célként a szocialista rendszerbe való betagolásukat (az ipari szektorban képzetlen munkaerőként való alkalmazásukat), s ezzel állami felügyelet alá kerülésüket tűzték ki. 1957-ben jött létre a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége, amely országos szinten foglalkozott a cigányokkal és az egyes minisztériumok és társadalmi szervezetek munkáját és tapasztalatait összegezte. A Szövetség 1961-ben szűnt meg a Politikai Bizottság e dokumentumban foglalt rendelkezése értelmében.

47 Társadalmi Szemle, 1946. 8-9. szám, 656–658.

48 Majtényi 2018. 225.

49 Magyarországi cigányok. Írta Ligeti György, Varga Ilona. Kiadja a körtánc Egyesület. 1998.

Hazánkban mintegy 200 ezer cigány él az egész ország területén szétszórta. Életmódjuk és társadalomba való beilleszkedésük szerint három csoportot alkotnak:

A beilleszkedett cigányok elérték a lakosság átlagos gazdasági és kulturálisan színvonalát, felhagytak a cigány életformával, jobbára szétszórta élnek. Ide tartozik a cigánylakosságnak kb. 30%-a.

A beilleszkedésben lévő cigányok (további 30%) külön telepeken, a falu vagy a város határában, putrikban élnek, többnyire csak alkalmi munkákat végeznek; kulturális színvonaluk igen alacsony.

A be nem illeszkedett (félig letelepedett és vándor) cigányok jelentős része egyáltalán nincs munkaviszonyban, kerüli a tisztességes munkát, máról-holnapra él, ill. a társadalom terhére élőködik. Lakóhelyüket gyakran váltogatják, a legalacsonyabb kulturális színvonalon élnek; túlnyomó többségük írástudatlan. Ebbe a csoportba tartozik a cigány lakosság mintegy 40%-a. (Egyes megyékben, pl. Bács-Kiskun és Zala megyében 60–70%-a.)

A kapitalista társadalomban a cigányokat kiközösítették, kölcsönös bizalmatlanság, és az előítéletek mély szakadéka keletkezett a cigányok és a nem cigány lakosság között. Hazán felszabadulásával a cigányok a társadalom teljes jogú tagjai lettek, s a kedvező fejlődési feltételek pozitív hatással voltak a cigánylakosság leghaladottabb elemeire. Ezek száma azonban ma még igen kicsi, és csak lassan növekszik. Többségük még máig sem tudott megszabadulni a múlt terhes örökségétől.

Jogszabályaink ugyan nem tartalmazzak olyan rendelkezést, amely a cigánylakosság hátrányos megkülönböztetésére alapot adhatna, mégis – különösen falun – még mindig előítéletek falába ütköznek, s helyenként sok önkényeskedésnek vannak kitéve. A közhiedelem pl. azt tartja, hogy a cigányok többsége bűnöző, holott a bűnügyi statisztika tanúsága szerint csak alig valamivel nagyobb közöttük a bűnözők aránya, mint a nem cigány állampolgárok között. Az emberek nagy része ma még szinte babonás idegenkedést érez a cigányokkal szemben. Sok szülő tiltakozik, ha gyermeke mellé cigánygyermeket ültetnek az iskolában.

A cigánylakosság helyzetének alakulásában a munkának és a letelepedésnek meghatározó szerepe van. E két előfeltétel megteremtése azonban ma még igen sok akadályba ütközik. A munkaképes cigánylakosságnak jelenleg kb. 33%-a van állandó, 32%-a alkalmi jellegű munkaviszonyban, 35%-a pedig egyáltalán nem dolgozik. Többségüknek nincs szakképzettsége. A fiatalok nagy része csak 2–3 osztályt végzett, sok esetben még ennyit sem – így nincs lehetőségük szakma tanulására. A vállalatok és szövetkezetek többsége elzárkózik felvételük elől még akkor is, ha munkaerő hátránnyal küzd. A tervteljesítésre és arra hivatkoznak, hogy a többi dolgozó elutasítja a cigányokkal együttes munkát. Előfordul, hogy egyes vállalatoknál, szövetkezeteknél a munka elosztása és bérezése, valamint más jogok gyakorlása terén is hátrányos megkülönböztetésben részesülnek.

A cigánytelepek száma 2100. Ezek rendszerint egészségtelen, ősztől tavaszig szinte megközelíthetetlen területen (erdők, mocsarak mentén) vannak, s lakóik emberi lakásra alkalmatlan építményekben, helyenként földbe vajt kunyhókban élnek. A

cigánytelepek kommunális ellátottsága rendkívül alacsony, egészségügyi viszonyaik ijesztőek. [...]

Nagyon nehezíti a beilleszkedést a kulturális elmaradottság is. Az írástudatlanok száma mintegy 60 ezerre tehető. A most folyó tanévben kb. hatezer cigánygyermek maradt távol az iskolától. A beiratkozott gyermekek közül csak mintegy 13% jutott el az általános iskola felső tagozatába. Igen nagy a túlkoros cigánytanulók száma, a hiányzási átlag magas, a tanulmányi eredményük rendkívül alacsony. A szülők általában nem fordítanak gondot a gyermekek tanulására, otthonukban pedig a tanulás feltételei is hiányoznak. Ez annál is súlyosabb, mivel a fő figyelmet éppen a cigánygyermek nevelésére kell fordítani, őket mielőbb kivonni a cigány életmódból. A fiatalok könnyebben megértik társadalmunk lényegét és helyzetük megváltoztatásának szükségességét.

A probléma megoldása iránt a társadalmi érdeklődés növekszik. Az utóbbi években a tanácsai végrehajtó bizottságok tanulmányozták és megtárgyalták a területükön élő cigánylakosság helyzetét, foglalkoztak átnevelésük lehetőségeivel, terveket készítettek, amelyek számos konstruktív javaslatot és intézkedést tartalmaznak. Ugyanakkor – esetenként – helytelen, erőszakos intézkedések is előfordulnak. (Például Veszprém megyében.)

A cigánykérdés megoldásával kapcsolatban még számos helytelen nézet érvényesül. Sokan nemzetiségi kérdésként fogják fel, és javasolják a „cigány nyelv” fejlesztését, cigány nyelvű iskolák, kollégiumok, cigány termelészövetkezetek stb. létesítését. Ezek a nézetek nemcsak tévesek, de károsak is, mivel konzerválják a cigányok különállását és lassítják társadalomba való beilleszkedésüket.

A Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége - bár ért el bizonyos eredményeket azzal, hogy segítette a tanácsok és egyes társadalmi szervek figyelmét a problémára irányítani – nem alkalmas arra, hogy a cigánylakosság átnevelésében jelentős szerepet töltsön be.

A Politikai Bizottság a jelentést tudomásul vette, és az alábbi határozatot hozta:

A Politikai Bizottság megállapítja, hogy a cigánylakosság elkülönülésének megszüntetése és beilleszkedése a társadalmunkba – már csak e réteg nagy száma és súlyos elmaradottsága miatt is – fontos társadalmi ügy. E folyamat meggyorsításához megvannak a feltételek, azonban ez a feladat ma még a párt- és állami és érdekelt társadalmi szervek munkájában nem kapja meg a szükséges figyelmet.

A cigánylakosság felé irányuló politikánkban abból az elvből kell kiindulni, hogy bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot társadalmi csoportot. Problémáik megoldásánál sajátos társadalmi helyzetüket kell figyelembe venni, és biztosítani kell számukra a teljes állampolgári jogok és kötelességek érvényesülését, az ezek gyakorlásához szükséges politikai, gazdasági és kulturális feltételek megteremtését.

Fokozatosan el kell érni, hogy a cigányok a lakosság többi részétől nem elkülönítetten, állandó lakóhelyeken települjenek, állandó munkához jussanak, egészségügyi körülményeik javuljanak és emelkedjék kulturális színvonaluk.

Fel kell venni a harcot a lakosság körében még ma is élő helytelen nézetek ellen, amelyek nehezítik a cigányok beilleszkedését, társadalmi, gazdasági és kulturális felemelkedését.

Intenzív felvilágosító munkát kell folytatni mind a cigányok, mind a lakosság más rétegei között. Ebben, valamint a cigányok politikai és kulturális nevelésében a Hazafias Népfront mellett vegyen részt a Magyar Nők Országos Tanácsa, a Vöröskereszt, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, valamint a sajtó, Rádió, Televízió is.⁵⁰

KIS JÁNOS – KŐSZEG FERENC

Beszélő-beszélgetés a Szeta kezdeményezőivel

Beszélő, 4. évf. (1985) 1. sz. (12. sz.) 11–25.

A szervezet 1979 októberében jött létre azzal a céllal, hogy felhívja a figyelmet: a kormánypropaganda állításaival szemben a szocializmusban létezik szegénység. A SZETA-t a Szabad Demokraták Szövetsége elődszervezetének tekinti. Az alapító tagok jelentős része Kemény István szociológus tanítványainak köréből került ki, aki 1969 és 1972 között folytatott cigány- és szegénységvizsgálatokat. Kemény kutatásai eredményeként először hívta fel a figyelmet a szegények helyzetére. 1980 márciusában született meg a SZETA első hivatalos dokumentuma, amely a magyarországi szegények támogatását kérte a lakosságtól. Később a mozgalomhoz többen csatlakoztak, a szociálisan érzékeny, a társadalmi igazságtalanságokra fogékony, vagy politikai indítatásból ellenzéki érzelmű emberek közül. Aktivistaként pénzt, ruhát gyűjtöttek, segélycsomagokat készítettek, az alap javára kulturális rendezvényeket szerveztek, amelynek bevételeit segélyezési célokra használták. Bár a SZETA mindenekelőtt karitatív szervezetként definiálta magát, léte közvetetten politikai tartalmat hordozott. A legalitás határán mozgó autonóm szervezet volt, amely nem volt hajlandó betagozódni a Hazafias Népfront alá. Példát mutatott arra, hogy az autonóm társadalmi cselekvésnek még a diktatórikus szocializmusban is vannak lehetőségei Nyíltan beszélt arról, hogy a szocialista társadalomnak is vannak elesett csoportjai, ami nem fért bele az uralkodó MSZMP ideologikus társadalomképébe. Emiatt az állambiztonság megfigyelés alatt tartotta a SZETA-t, a hatalom részéről a szervezet tagjai nem egy alkalommal ki voltak téve a hatóságok zaklatásainak, egy részüket rendőri figyelmeztetésben részesítették, utasításba adták a kutatási intézeteknek, hogy a SZETA tagjai semmiféle szociálpolitikai tárgyú kutatásban nem vehetnek részt.

50 A határozat további pontjai a konkrét intézkedéseket tartalmazzák.

Jelen Vannak: Havas Gábor, Lengyel Gabriella, Nagy András, Solt Otília (SZETA) – Kiss János, Kőszeg Ferenc (Beszélő)

1984. november 15-ét írunk. Öt éve már, hogy létrejött a Szegényeket Támogató Alap. Hogyan került sor a SZETA megalapítására?

SOLT: Némi túlzással azt mondhatnám, hogy a SZETÁ-t a szegények alapították. Vagyis két nagyszájú, a gyerekei mindennapi kenyeréért és fűtött szobájáért hadakozó budapesti szegény asszony. A SZETA magvát alkotó szociológusok, mi, akik itt ülünk és még néhányan, többek között szegény Matolay Magdi, a Kemény István⁵¹ féle nagy vizsgálatokban – a szegényvizsgálatban, cigányvizsgálatban, munkásvizsgálatban – iskolázódtunk a 70-es évek elején, és Kemény példáját követve az első perctől belefolytunk a munka közben megismert családok életébe. Szerény lehetőségeinkhez mérten segítettünk intézni nekik az ügyeiket, és baráti körünkből gyűjtögettünk ruhát a gyerekeiknek. Néhány ilyen kapcsolat tartósan fennmaradt. [...]

SOLT: Ezek persze borzasztó nagy szavak, a „szegénység”, a „társadalom”, a „közvélemény” mikroszkopikus méretű darabkára gondolhatunk. Úgy gondoltuk a legelnyomottabb, a legkizsákmányoltabb rétegek melletti egyéni elkötelezettségünk mellé most felsorakoztatjuk mások segítő készségét és talán elkötelezettségét is. Pénzt fogunk gyűjteni, mert a szegényeknek mindenekelőtt pénz kell. [...]

Mindez úgy hangzik, mintha a szegények megsegítését a SZETA kezdeményezte volna Magyarországon. Pedig egyházi körökben (nemcsak kisegyházakban) régen is folyt karitatív munka. Mi a viszonyotok ehhez a tevékenységhez? Mi újat hozott – hozott-e újat – az egyházi tevékenységhez képest a SZETA?

NAGY: [...] A mi karitatív munkánk csak annyiban különbözik az övékétől, hogy ők – nem mindig, de általában – a gyülekezeten belül igyekeznek segíteni. A SZETA viszont mint világi és liberális érzelmű társulás, vallási felekezetre való tekintet nélkül igyekszik felkutatni és támogatni az ország legszegényebbjeit. De ezzel legfeljebb kiegészítjük, nem helyettesítjük az egyházak munkáját. [...] Lényegi különbség viszont, hogy az egyházak inkább csendben, diszkréten dolgoznak, mi pedig elsősorban azt akarjuk elérni, hogy a szegénykérdés a nyilvánosság elé kerüljön. Fel akartuk hívni rá a figyelmet, hogy a hivatalos állítások a dacára a hagyományos szegénység tovább él a mai magyar társadalomban. Hogy még ma is hatalmas tömegeket érint, és valaminek történnie kell, mert a hivatali rutinra alapozó állami szociálpolitika nem mutat a megoldás irányába.

Tehát a társadalmi jótékonykodásnak kell magasabb szintre kerülnie?

NAGY: Soha nem képzeltük, hogy a helyzet magánszemélyek adakozásával befolyásolható. Végeredményben államosított társadalomban élünk, ahol az anyagi

51 Kemény István (1925–2008): Széchenyi díjas szociológus. Pályáját 1947-ben még a Teleki Pál Tudományos Kutatóintézetben kezdte. 1970–73 között az MTA Szociológiai Kutatóintézetében dolgozott, majd publikációs tilalom alá helyezték. Ezután 1977-es emigrálásáig szabadfoglalkozású kutatóként dolgozott. A rendszerváltás után visszatért Magyarországra. Volt a Magyar Szociológiai Társaság elnöke, alelnöke, az MTA Szociológiai Intézetének tudományos tanácsadója.

források a hivatal kezében vannak. Azt reméltük azonban, hogy ha fel tudjuk kelteni a közvélemény figyelmét, ha megindul valamiféle társadalmi mozgolódás a szegényügy területén, akkor az a hivatalokra is hatással lesz. Érezzenek valamiféle odafigyelést és nyomást az állam emberei! És közben gyűjtögetünk és elosztunk. Ez mindenképpen hasznos dolog és megfoghatóbb, mint arról vitatkozni, hogy a szocialista fejlődés automatikusan megoldja-e a szegénység problémáját. [...]

Hogyan lett az 1979 novemberében elindult kísérletből SZETA?

SOLT: Politikailag igen óvatosan kezdtünk. Fontosnak tartottuk, hogy ne lehessen azonnal megfojtani bennünket, mint „illegális szervezetet”. Különösen 1979 óta ugyanezt a játékot próbálta játszani minden autonóm csoportosulás, a Dialógus, a Duna-kör...

HAVAS: Felmerült az is, hogy próbáljuk meg a csoportunkat legalizálni. Hónapokig folytak a viták, hogy ne adjunk-e be egyesületalapítási kérvényt az illetékesekhez. Ezt végül azzal vetettük el, hogy még mindig jobb nem engedélyezett szervezetnek lenni, mint betiltott szervezetnek. [...]

SOLT: Ezek után megszületett a Felhívás a magyarországi szegények támogatására c. röpirat, benne neveztük először magunkat Szegényeket Támogató Alapnak. A felhívást 1980. márciusi dátummal bocsátottuk ki. Nyolcan írtuk alá: Havas Gábor, Iványi Gábor, Lengyel Gabriella, Matolay Magdi, Nagy András, Nagy Bálint, Pik Katalin, meg én. [...]

HAVAS: Abban az időben Magyarországon ezt a szót, hogy „szegény” hivatalosan nem lehetett használni. Emlékezetes, hogy Keménynek valamikor 1970 táján volt egy előadása az Akadémián, amikor használta ezt a szót, és ez a tabuszegés volt az elindítója annak a folyamatnak, amelynek a végén Keményt kiseprűzték a magyar szociológiából. A témával foglalkozó hivatalos jelentéseket néhány példányban, szigorúan titkosítva „forgalmazták” a hivatali és pártapparátus felső régióiban. A KSH-nak volt egy ilyen anyaga, meg azt hiszem az OT-nek is. De még ezek a titkosított anyagok sem írták le azt a szót, hogy szegény. A legjobb esetben is csak többoldalas „hátrányos helyzetről” beszéltek. Ennek megfelelően a magyar szociálpolitika sem vett tudomást a szegényekről. Semmi olyan intézménye, juttatási formája, törekvése nem volt, ami kifejezetten és egyértelműen a szegénység és az ezzel összefüggő problémák kezelését célozta volna. [...]

Mire hivatkoztak, akik kifogásokat emeltek a SZETA ellen?

HAVAS: Elsősorban a közkézen forgó szegényellenes ideológiákkal jöttek: ez a rendszer gazdasági prosperitást hozott (még 1979–80-ban vagyunk!), aki megteszi a magáét az boldogul. Tehát ha valaki szegény, az maga tehet a helyzetéről. Külön sokat hallottam a cigányokról: a legtöbb szegény cigány, ők aztán nagyon is vétkesek lehetetlen helyzetükben. Ezeket olyanok is mondták, akik egyébként adakoztak. Azok, akik nem adtak, a legkacifántosabb dolgokkal álltak elő. Voltak illusztris értelmiségiek, akik azt mondták, Magyarországon ez a probléma nem lényeges, ha már alakul

autonóm szervezet, akkor a határon túli magyarok problémájával foglalkozzon. Más azt fejtegette, hogy talán létezik anyagi nélkülözés is Magyarországon, de az igazi probléma a kulturális szegénység. Széles rétegek hirtelen meggazdagodtak és ehhez a gazdagsághoz nincs megfelelő kultúrájuk. Életmódjuk torz és primitív, hiányoznak belőle a valódi értékek – ezt a problémát kellene megoldani.

LENGYEL: Azt is gyakran mondták, hogy a segélyezés demoralizálja a szegényeket. Ha ellenszolgáltatás nélkül pénzt kapnak, még úgy se fognak dolgozni és a helyzetük nem változik. Volt olyan ellenérv, hogy az így összegyűjtendő pénz nevetségesen kevés, ezért nem érdemes olyan nagy hűhót csapni.

SOLT: A reformértelmiségiektől azért kaptuk meg a magunkét, mert olyan illúziót keltünk, hogy a szegénység magánkezdeményezésből, önkéntes jótékonykodással megoldható, holott csakis állami eszközökkel lehet segíteni rajta. Tehát nem jótékonykodni kell, hanem reformjavaslatokat kidolgozni. Radikális ellenzőink pedig azt mondták, hogy ők ugyan egy büdös vasat sem adnak egy ilyen lagymatag társaságnak, mint a SZETA. Mert hiszen ők a jövedelmükből adót fizetnek az államnak, hát a SZETA inkább robbantson benzines palackot a Parlament előtt, és harcolja ki, hogy az állam többet fordítson az adókból szociális célokra. Mi ehelyett egyszerűen elfogadjuk a szociálpolitika diszfunkcionális intézményrendszerét. Elhangzott persze az is, hogy nem jótékonykodni kell a szegényekkel, hanem forradalmasítani őket. Bezzeg a kommunisták annak idején is megmondták, hogy a szegénység csak a társadalom radikális átalakításával szüntethető meg!

Befejezésül még egy kérdést. Beszélgetésünk elején sok szó esett azokról a vitáitokról, hogy ellenzéki politikai szervezet legyen-e a SZETA. Végül is milyen szervezet lett? Mi a viszonya politikához, az ellenzékihez?

LENGYEL: Azok között voltam, akik a végsőkig ragaszkodtak ahhoz, hogy a SZETA még véletlenül se tűnjön politikai csoportosulásnak. SZETA-beli tevékenységemet egy cseppet sem érzem ellenzéki, vagy nem ellenzéki politizálásnak, hanem egyszerűen szakmám nem hivatalos gyakorlásának. Sokan csatlakoztak hozzánk olyanok, akik csak is jótékonykodást látnak a kezdeményezésben. Féltém őket, egy érdeklődő ismeretlent nem vihetünk bele a politizálásba, ahová ő nem akart menni eredetileg. Ez az aggályoskodás addig tartott, míg a rendőrség nem közölte velem egyértelműen, nyomtatékosan és ismételtelen, hogy illegális ellenzéki szervezet tagja vagyok. Nem a véleményem, az óhajom változott meg, egyszerűen nyilvánvalóvá vált számomra, hogy bárminek szánjuk a SZETÁT, a hatóságok mindenképpen ellenzéki szervezetnek tekintik. A rendőrség számlájára írom, hogy a SZETA nevének ma politikai felhangjai vannak. Ha én az ellenzéki nézeteimmel akarok fellépni, akkor kimegyek egy táblával az utcára, vagy megírom a véleményemet a szamizdatban, de nem bújok mások nyomorúsága mögé. A SZETÁ-nak szerintem elvileg semmi köze az ellenzékhez, akármilyen beállítottságúak legyenek is a képviselői: független polgári kezdeményezés a szociálpolitika korrigálására.

NAGY: Mint ellenzékinek személyes elvárásom az egypártrendszerű diktatúrától az, hogy szűnjenek meg, adják át helyüket a politikai ember normális állapotának

jobban megfelelő demokráciának és pluralizmusnak. Ami szorosan politikai, azt az egy párti diktatúrák csak rosszul csinálhatják. Ebből nem következik azonban az, hogy az alsóbb funkciókat, mint például a szociálpolitika, szintén rosszul kell csinálniuk. Nagyon valószínű, hogy a független érdekképviselőt híján ezt sem csinálják jól. Teoretikusan azonban el tudom képzelni, hogy olyan szociális technikákat, elosztási, segélyezési eljárásokat alakítsanak ki, amelyek vetekszenek a demokrácia megoldásaival. Ilyen értelemben egy magát szociálpolitikai keretek közé záró társulás, amilyen a SZETA, elvileg nem kell, hogy frontálisan szemben álljon a politikai berendezkedéssel. Az ellentét, hogy úgy mondjam, nem antagonisztikus. Más kérdés, hogy a totalitárius építmény fenntartója különösképpen hajlamos arra, hogy az itt maradt afro-ázsiai szegénység szemét kiűtő, orrát is facsaró testi valóját ideologikusan nem kívánatosnak, ezért nem létezőnek minősítse. [...]

Demokratikus társadalomban a SZETA a maga céljaival és módszereivel tökéletesen érdektelen, ismeretlenségre ítélt csoportoska maradna. A mai Magyarországon elkerülhetetlen politikai képződménnyé válik. Ez nem belőle a SZETÁ-ból, hanem a totalitárius politikai környezetből adódik.

Antall József a késő Kádár-rendszer társadalmáról

In: Antall József: Kései memoár. Publikálatlan interjúk.
Budapest, 2013, Corvina. 87–94.

Antall József (1932–1993) tanár, muzeológus, politikus, miniszterelnök. Az ELTE BTK-n szerzett magyar–történelem szakos tanári diplomát. 1956-ban diákjaival együtt vett részt a tüntetéseken, az Eötvös Gimnázium Forradalmi Bizottsága elnökévé választották, részt vett a Keresztény Ifjú Szövetség és a Független Kisgazdapárt újjászervezésében, tervet készített a politikai kibontakozás feltételeiről. 1959-ben politikai magatartása miatt eltiltották a tanítástól. 1964-től dolgozott a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyv- és Levéltárban, hamarosan annak igazgatója lett. A rendszerváltás folyamatában a jobbközép politikai erők megszervezésére törekedett, 1989-től ezeket csoportokat igyekezett integrálni az európai kereszténydemokrata szervezetekbe. Az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásokon az MDF-et képviselte, 1989. október 21-én megválasztották a párt elnökévé. Az MDF 1990-es választási győzelme után május 23-án lett miniszterelnök. Pártja koalíciót kötött az FKgP-vel és a KDNP-vel.

A nomenklatura az MSZMP káderhatásköri listáján szereplő pozíciók jegyzéke, de a rendszerváltás utáni szakirodalomban a politikai hatalmat gyakorlók személyi körét is értették alatta. Nem azonos az elit fogalmával: míg az elit tudás és tehetség alapján spontán kiválasztódáson keresztül rekrutálódik, addig a nomenklatura tagjait politikai szempontból választják és nevezik ki. A nyolcvanas években kb. 30–40 ezer ember tartozott ebbe a körbe. (pl. a Központi Bizottság, a Politikai Bizottság,

az Országgyűlés tagjai, a társadalmi szervezetek vezetői, a média vezetői, a megyei párttitkárok, a tsz-ek vezetői). Bihari Mihály a nomenklatura három nagy korszakát különbözteti meg: 1.) 1945–1956, 2.) 1956–1970-es évek, 3.) 1970-es évektől 1989-ig. A Kádár-rendszerben csökkent a politikai osztály által igénybe vehető kiváltságok mértéke, de a privilégiumok így is jelentős előnyt jelentettek a társadalmi érvényesülés terén. Előnyöket a különleges információkhoz való hozzájutás, a lakásügyekkel kapcsolatos kiváltságok, valamint a szociális munkaiügyi egészségügyi privilégiumok (soron kívüli gépkocsi igénylés, kiemelt egészségügyi ellátás, stb.) jelentették. A rendszer politikai elitjén belüli ellentéteket szokás a reformerek-dogmatikusok (munkásellenzék) törésvonallal jellemezni. Az előbbiek csoportjában Nyers Rezső, Fock Jenő, Fehér Lajos és Aczél György nevét szokás emlegetni, míg a dogmatikusok közé Biszku Bélát, Pulai Árpádot, Gáspár Sándort és Komócsin Zoltánt sorolják. A két pólust a kádári centrum egyensúlyozta Losonczy Pállal, Németh Károllyal és Nemes Dezsővel. A nomenklaturában további törésvonalat jelenthetett a megyei párttitkárok és a központ közötti, valamint a generációs ellentét is.⁵² Szalai Erzsébet már az 1980-as évek kutatásai során felfigyelt arra, hogy a nagyvállalati technokrácia politikai tőkéjét igyekszik gazdasági tőkére cserélni. Míg a rendszerváltás során a régi politikai elit lefelé mobil pályát futott be, addig az új technokrata politikai elit gazdasági pozíciókat szerzett. Szelényi Iván és Szelényi Szonja kutatásai azt jelzik, hogy az 1988-ban nomenklatura pozícióban levők többsége 1993-ban is őrizte privilegizált helyzetét, nem buktak látványosan, vagy nyugdíjba mentek, vagy tisztességes pozíciókat szereztek maguknak. Magyarországon a nomenklatura „túlélőinek” arányát a szerzők 51%-ra teszik.⁵³

Az elmúlt évtizedek során tényleg kialakult egy új osztály, az új értékrendszeren alapuló uralkodó elit, vagy nomenklatura. Ami nem azt jelenti, hogy ezek hisznek a marxizmus-leninizmusban, esetleg sose hittek! De minden esetre egy olyan uralkodó osztályt alkotnak, amelyik úgy veszi, hogy kiesett a politikai hatalomból. Most a gazdasági pozíciókba vonult vissza, sőt szisztematikusan készítette elő ezt a – katonai nyelven szólva – mélységében tagozott védelmet, hogy még meglegyenek a hátsó lövészárkok, ahová visszavonulnak. A politikai hatalomnak az első vonalából visszavonulnak, a második, vagy harmadik vonalat és a gazdasági pozíciókat igyekezve szilárdan kézben tartani. Ehhez nagyban hozzájárult, hogy az elmúlt időszakban már a nyugati üzleti körökkel szoros kapcsolatban voltak. Mást mutattak természetesen kifelé, mint befelé. Évtizedekkel ezelőtt is előfordult, hogy a kongresszusokon találkoztam olyan elviselhetetlen magyar történészekkel és egyéb szakmák képviselőivel, akiktől itthon hányingert kaptunk, és jöttek Amerikából az amerikaiak, és mondták milyen remek figurák ezek, milyen nagyszerű és szabad szellemű emberek. Elhűlve hallgattam, hogy X vagy Y, akit mi itthon – joggal – egészen másként tartottunk számon, milyennek mutatja magát kint. Ez azután nagyon jellemző volt minden szakmára és

52 Hell 2010. 100–120.

53 Szelényi 1996. 475–500.

képviselőire, akik külföldön egészen más magatartást tanúsítottak, és közben nagyon sikeresen megnyertek maguknak üzletembereket. Kirkland amerikai szakszervezeti vezető fogalmazott nagyon világosan – ő használta ezt a szót – hogy a kapitalisták nagyon jól megértették itt egymást a kommunistákkal. Azokat nem érdekelte, hogy ezek a kommunisták hogyan és miképpen viselkednek. Ez talán nem ilyen egyszerű, de nagyon sok igazság van benne.

Természetesen mire itt sor került az egész államszocialista vagy kommunista rendszernek a krízisére, addigra ezeknek már kitűnő kapcsolataik voltak nyugati üzleti körökkel, vegyes vállalatokkal, a sajtóban kiadókkal. Ez az értékrendszer teljesen világos. Akik itt húsz–harminc éven keresztül kommunista vezetők voltak – és ha írásukat valaki elolvassa, akkor teljesen világos, hogy minden odaadásuk a rendszeré – ezek ma külföldi egyetemeken, Kaliforniától a keleti partig oktatnak mindenütt. Itt a vegyes vállalatokban, és másutt üzleti kapcsolataik vannak, és olyan lehetőségeik, hogy például a gyerekeik külföldön tanultak. Ez a nomenklatúra, amelyik egymással politikai vitákat folytatott, és gyűlölték egymást személy szerint – tehát például Kádár János örökösei, a kommunista párt „ifjú törökjei”, akik Kádár körül szerepeltek – egymásról a legrosszabb véleménnyel voltak. De amikor arról van szó, hogy együtt esnek ki a hatalomból, akkor természetesen egymásra találnak és összefognak. Ezek a fél párt, fél szakember típusok vagy pártfunkcionáriusok, akik egymásról rossz véleménnyel voltak, ma egymást segítik. Egyik bekerül egy nyugati vállalathoz, a másikat ajánlja. [...]

Tehát a kommunista nomenklatúra és a kommunista „új osztály” – gyilaszosan⁵⁴ szólva – megvan, összetart. Úgy gondolja, úgy gondolta, hogy egy átmeneti időszak után, amikor a következő politikai garnitúrára ráhagyták az összes disznóságot, az összes nehézséget – nemcsak az adósságot, hanem ennek az átalakulásnak az összes kellemetlenségét – azalatt a nép amnéziás lesz, és elfelejti mindazt, ami hozzájuk fűződött. És akkor négy év múlva, vagy x idő után visszatérnek a hatalomba, átfestve szociáldemokratának, vagy átfestve – pláne legitimizálva Nyugatról – nyugati szociáldemokrata színekben, vagy más színekben. Az egész propaganda, a „szakember”, a „menedzser” mind erre irányul. Az említett beszédekkel én ezeket kívántam megemlíteni és felhívni rá a figyelmet. Egyébként ugyanezt világosan látják a lengyel és a cseh politikusok is. [...]

Ez ellen csak úgy lehet védekezni – és nem véletlen, hogy a Piarista Gimnázium diákjai előtt szóltam is erről – hogy a nem kommunista szellemi, politikai, vagy gazdasági elit tudatosan ráébred erre, és önmaga tudatosan megszerveződik.

Itt az a probléma, hogy mi, akik a fordulat végrehajtását megcsináltuk, nagyon kevesen voltunk. A magyar értelmiségnek az a része, amelyik igazából nem tartozott a nomenklatúrához – tehát bizonyos típusú értelmiségi, aki akár fizikai munkát végző szülőktől származik, akár paraszti, népi származású, akár középosztálybeli, ezek a kategóriák a 60-as, 70-es évekre eltűntek tulajdonképpen – akárhonnan jött, elsősorban megmaradt az 1956-os élményt követően a csalódottsága a Nyugatban, hogy nem

54 Milovan Gylasz jugoszláv kommunista politikus könyvének címe „Az új osztály” (1957), amelyben azt fejtette ki, hogy nem a kommunista osztálynélküli társadalom valósult meg, hanem a kommunista nomenklatúra telepedett rá a társadalomra.

segít. [...] A Kádár-korszakban a 70-es 80-as években tehát kialakult egy lojális magatartás. Ez a lojális magatartás kezelhetővé tette a széles szakértelmiségi réteget, a humán értelmiséget, és az íróktól kezdve tulajdonképpen mindenki beletartozik ebbe a – leegyszerűsítve – mecenatúrába. A párt elit ezt jól tudta manipulálni.

Na most, 1989–90-ben, az átalakulásnál ez az értelmiségi nem állt át hirtelen az ellenzékhez, a kivárási álláspontjára helyezkedett. Az orvostársadalom, a mérnöktársadalom – vagy bármelyik foglalkozást vesszük – nagy része bizonyos értelemben a lelátóról nézte a futballmeccset, és nem kívánt csatlakozni, mert nem akarta kockáztatni a megszerzett pozíciókat, a megszerzett vagyont. Tehát 1989-ben nagyon széles értelmiségi rétegek – nem beszélve a munkásságról, vagy a parasztságról, akik ezt sokkal távolabbról nézték – nem hitték, hogy lesz egyszer szabad választás Magyarországon. Még 1989-ben sem hitték, még a Kerekasztal Tárgyalások idején sem, hogy lesz itt egy év múlva szabad választás. Számталanszor fogalmazták meg kétségeiket. 1990-ben még akik várták, azok sem akarták elhinni, hogy az oroszok tényleg ki fog-nak vonulni. [...]

Az a furcsa, hogy tulajdonképpen kialakult egy skizofrén állapot. Olyan skizofrén állapotban éltek az emberek, amelyik nagyon sokaknak megfelelt. Ennek az a lényege, hogy az egyik oldalon szidta a rendszert, kifejezésre juttatta szembenállását családi környezetben, bizalmasabb baráti körben, tehát hosszú évek óta a rendszer szidása – viszonylagos szidása – hozzátartozott a mindennapokhoz. A leginkább – és én ezt utáltam a legjobban – a kommunisták szidták. Ez volt számomra a legellenzenvesebb, hogy a központi bizottsági tagoknál, vagy egyebeknél szinte sikk volt, hogy cinikusan, vagy nyeglén beszélnek a kommunista rendszerről. Miközben azt csinálták. [...]

Haszonélvezői voltak és ez hozzátartozott. Nagyon sok ember a párttagsága mellett szidta a rendszert és közben élte a Kádár-rendszerben kialakult életforma lehetőségét. Amikor viszont ebből kiestek és az átalakulás bekövetkezett, nem voltak felkészülve. Először is nem voltak felkészülve, hogy az egész kommunista tömb a krízis felé halad. Nem voltak felkészülve arra, hogy ez megváltozhat vagy felbomolhat. Arra sem voltak felkészülve, hogy egy ilyen átalakulást nem lehet úgy végrehajtani, hogy az egyes embert ne érintse. Az átlagember ma is úgy gondolkodik, hogy az előző rendszerben jobban élt, most öneki rosszabb. Ez azért káros, mert nem gondolnak arra, vajon miért bukott meg az előző? Ami neki abból történetesen jó volt, jobb volt, az egyszerűen megszűnt.

Azért lehetett Magyarország a „legvidámabb barakk a táborban”, mert felvettünk egy nagy adósságot, 22 milliárd dollár volt a tartozásunk. Jelcin most 70 milliárd dolláros adósságról alkudozik. Ha hozzávesszük, hogy mekkora a felvett hitelek aránya az országok méretéhez képest – és most ennek átütőerőjét akarja kérni – ez önmagában jelzi, hogy Magyarország éveken keresztül mekkora hiteleket vett fel. Én ezt egyébként nem tartom tragikusnak, de az ország eladósodása bekövetkezett, viszont ezekkel a hitelekkel érthették el – akár az iparban, akár a mezőgazdaságban – hogy struktúrákat konzerváltak. Tulajdonképpen a hitelezők ezáltal hozzájárultak ahhoz, hogy olyan alapokat konzerváltak, amelyek a világgazdaságban már nem állják meg a helyüket a

mai körülmények között. Eltüntette viszont azt a különbséget, ami kényszerrel jelentett volna a változásra. Így teljesen mindegy, volt, hogy egy kohászati üzem, vagy bánya ráfizetéses volt, attól még a dolgozói a legmagasabb jövedelmet megkapták. [...] És most ez egyszerre megszűnik.

Egészségügyi ellátás

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede.
Budapest, 1969, Táncsics. 101–104.

Az 1969-ben elkezdődött reformfolyamat végeredményeképp 1975. július 1-jén új társadalombiztosítási törvény lépett életbe. Az egészségügyi ellátás és az üzemi balesetbiztosítás állampolgári joggá vált. A törvény értelmében a lefedettségek a társadalom egészére kiterjedt az ellátások azonos szintje mellett. A szociális jogosultságok és lefedettség így egységessé vált, ami az 1945 előtti és utáni fejlődés kontinuitására utal. Az egészségügyi ellátás kivált a társadalombiztosítás rendszeréből, csak a pénzügyi funkciók maradtak az állam kezelésében (táppénz, terhességi és gyermekágyi segély, anyasági és temetési segélyek).

Az egészségügyi ellátás és az egészségügyi hálózat fejlődése

A szocialista társadalom tényéből következik a fejlődést meghatározó, alapvető törvényszerűség, amely szerint a lakosság állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek mind teljesebb kielégítésére kell törekedni. Ez a törvényszerűség fejeződik ki a szocialista egészségügyben is, amelynek középpontjában az ember, az emberről való gondolkodás, az egészségvédelem, az egészségügyi szükségletek adott viszonyok közötti maximális kielégítése áll. A szocialista egészségügy alapelveiben ez a szemlélet tükröződik.

A betegségek megelőzésére való törekvés már nemcsak a megbetegedéstől való védelmet, hanem a harmonikus testi és szellemi fejlődést, az emberi kor végső határáig az aktivitás biztosítását is jelenti. A megelőzés irányzata a szervezet és a környezet kölcsönös összefüggésének helyes felismerésén alapul, a lakosság élet- és munkakörülményeinek megjavítását, valamint a szervezet külső ártalmakkal szembeni ellenálló képességének fokozását célozza. A mindenki számára hozzáférhető társadalombiztosítási jogosultság alapján ingyenes és magas színvonalú orvosi ellátás biztosítja a lakosság maximális egészségügyi ellátásának egyik alapját.

A szocialista építőmunka új szakaszt nyitott a magyar egészségügy fejlődésében is. [...] A szocialista iparosítással, a mezőgazdaság szocialista átszervezésével, a szocializmus alapjainak a lerakásával jelentősen megnőtt az egészségügyi ellátásra jogosultak száma a társadalombiztosítás alapján. A népgazdaság második ötéves terve célul tűzte ki az egészségügyi ellátás mennyiségi és minőségi fejlesztését és a

megnövekedett feladatok jobb megoldását. Az alapvető egészségügyi ellátás fejlesztését célozta a körzeti orvosi hálózat bővítése. Öt év alatt 211 új körzet alakult, melynek eredményeként a 4000 lakoson felüli orvosi körzetek részaránya az összes körzetek 6,3%-ára csökkent. (1958-ban ez az arány még 34,5% volt.) Az orvosi körzetek száma 3400 fölé emelkedett, miáltal egy orvosi körzetre átlagosan 2900 fő jutott. A körzeti orvosok 98%-a orvos írnokkal, asszisztenssel rendelkezett és közel 90%-uk mellett működött körzeti ápolónő. Megkezdődött az egészségügyi alapellátás szakosítása is, 1965 végén már 394 gyermekorvosi körzet volt az országban. Gyors ütemben kiépült a fogászati ellátás hálózata, öt év alatt 764 fővel nőtt a fogorvosok száma.

Az orvosok számának alakulása (10 000 lakosra számítva)

Év	Budapest	Vidék	Országosan
1950	27,8	7,3	11,0
1955	35,3	9,5	14,3
1960	36,6	11,0	15,7
1965	40,3	14,2	19,2
1966	40,8	14,8	19,8
1967	41,9	15,4	20,6

A szakorvosi ellátás

Lényegesen javult az egészségügyi intézmények személyi ellátottsága, dolgozóik létszáma 23%-kal emelkedett. Öt év alatt 15 kórház építése, illetve bővítése fejeződött be. A járó betegek szakorvosi ellátásának fejlesztése érdekében az új kórházak egy része már szakorvosi rendelőintézettel együtt épül. Ez idő alatt 13 rendelőintézet is létesült, s a napi szakorvosi óraszám is jelentősen emelkedett. Hét új tbc-gyógyintézet építését fejezték be a második ötéves terv éveiben, ezáltal 3000-re növekedett a tbc-gyógyintézeti ágyak száma. Az üzem-egészségügyi feladatokat 269 főfoglalkozású és 672 mellékfoglalkozású üzemorvos látta el.

Egy körzeti orvosra jutó lakosok száma

Év	Budapesten	Vidéken
1955	2686	3679
1960	2540	3467
1965	2686	3130
1966	2700	3056
1967	2686	3030

Egy gyógykezelésre, vizsgálatra jutó percátlag a szakrendelések szerint

Szakág	1952	1965	1967
Belgyógyászat	6,6	10,4	10,4
Sebészet	4,3	6,6	6,4
Szülészet, nőgyógyászat	6,3	9,9	9,3
Gyermekgyógyászat	6,8	9,0	9,9
Fül-, orr-, gégegyógyászat	4,8	7,8	7,7
Szemészet	4,4	6,9	6,8
Ideggyógyászat	9,0	13,6	13,4
Urológia	8,0	10,8	10,2
Onkoradiológia	10,1	11,9	12,4
EKG	5,0	6,6	6,7
Röntgen, diagnosztika és terápia	4,8	6,0	6,0
Fogászat, szájszészet	9,8	14,8	15,9
Ortopédia	5,7	9,0	8,7
Laboratórium	1,5	3,0	2,9

A második ötéves terv végrehajtása során elért jelentős fejlődéssel sem szűntek meg az egészségügy területén kialakult aránytalanságok. Ez főként azzal magyarázható, hogy a társadalombiztosításba bevontak száma ugrásszerűen emelkedett, elsősorban a falusi lakosság fokozott bevonása révén. Ez, valamint a betegek színvonalasabb ellátása, az egészségügyi kultúra fokozódása növelte az egészségügyi szolgálat igénybevételét mind a járó-, mind a fekvőbeteg-intézményekben. Az igények növekedése, valamint a népgazdasági tervben egészségügyi intézmények fejlesztésére előirányzott összeg nem állt arányban a jelentkező szükségletekkel. Az egészségügy harmadik ötéves terve ezért az aránytalanságok csökkentését, illetve megszüntetését, a zsúfoltság enyhítését tűzte ki célul a mennyiségi és minőségi fejlesztés mellett. A rugalmasabb gazdálkodási módszerek bevezetésétől várható, hogy a harmadik ötéves terv éveiben az egészségügyi ellátás hatékonyabbá és színvonalasabbá válik.

A számadatokkal is érzékeltetett fejlődés mellett hangsúlyozni kell a tartalmi munka javulását is. Az alapellátást végző körzeti orvosok a munka- és életkörülmények olyan tényezőit is kutatják, amelyek a megbetegedést előidézik. Szorosan vett szakmai elfoglaltságuk mellett az orvosok segítik az egészségügyi és szociálpolitikai állandó bizottság munkáját, a Vöröskereszt eredményes működését, és orvosi tevékenységük szerves része az egészségügyi felvilágosító és ismeretterjesztő munka is. Egyre több városban működik már önálló körzeti gyermekorvos, akik mind a járó, mind pedig a lakáson fekvő beteg gyermekeket ellátják, utóbbiakat legalább hároméves korukig.

A szakorvosi rendelőintézetek szakmai munkája színvonalának emelkedésével párhuzamosan előrehalad az új szervezeti egység kialakításával kapcsolatos munka is. A kórház – rendelőintézeti egység – célja, hogy meghatározott terület lakosságának teljes gyógyító-megelőző egészségügyi ellátást funkcionális egységben működő intézményként biztosítsa. Így oldható meg ugyanis a legjobban a lakosság egységes, magas szintű szakorvosi alapellátása, és ilyen szervezési formában érvényesülhet leginkább a betegségmegelőző jelleg, elsősorban a gondozási módszer széles körű alkalmazásával.

Üzemegészségügy

Az iparosítás fokozása, a mezőgazdaság nagyüzemi fejlődése szükségessé tette az ipari és mezőgazdasági dolgozók egészségvédelmével való fokozottabb törődést. Ennek megfelelően a kormány 1951-ben állami feladattá tette az üzemekben dolgozók egészségvédelmét és egészségügyi ellátását. Ezt a feladatot – az állami egészségügyi szolgálat szerves részét alkotó üzemi egészségügyi szolgálat útján oldják meg. Az eltelt időszakban – különösen a legutóbbi években – a számszerű fejlődés (üzemi orvos, rendelői óraszám) mellett a tartalmi munka is emelkedett, de nem olyan mértékben, mint az egészségügy egyéb területén. Az üzemorvos támaszkodik az üzemi szakszervezetre, ezen keresztül széles körű társadalmi aktívvalóval oldja meg feladatait, akik közreműködnek a betegségek megelőzésében és leküzdésében is. Az egészségügyi szolgálat szoros kapcsolatot épít ki az üzemben belüli és üzemben kívüli – egészségvédelmet befolyásoló – szervekkel. Gyakorlatilag alkalmazza a munkaegészségtan tudományát, figyelemmel kíséri a munkakörülményeknek az ember szervezetére kifejtett hatását. Megszabja a betegségek megelőzésének módját, meghatározza az egészségügyi normákat, elbírálja a munkaalkalmasságot stb. Mindez lehetővé teszi munkaegészségügyi szempontból a kielégítő szervezést, az egészséges munkakörülmények megteremtését, a foglalkozással összefüggő megbetegedések számának csökkentését, a munkaképesség emelését. Az üzem-egészségügyi ellátás színvonala azonban a fejlődés ellenére sem tartott lépést az egészségügy általános fejlődésével s a követelményekkel.

A társadalombiztosítás a hatodik ötéves terv idején

In: A társadalombiztosítás fejlődése számokban, 1950–1985.

Budapest, 1987, KSH. 327–334.

Az 1980-as évek végén akuttá váló pénzügyi nehézségek és eladósodás válságba sodorták az igen csekély határfokkal, hiányokkal és a tervezésben rejlő hibákkal küzdő szocialista jóléti rendszert. Ehhez az is hozzájárult, hogy az 1950-as években lefektetett gazdasági struktúra valamint az ebben másodlagos és kiegészítő szerepet betöltő szociálpolitika viszonyrendszerében nem történt lényegi változás. Ennek megfelelően a társadalombiztosítási feltételrendszer alkalmi átalakításával, kényszersegélyezéssel és

szubvencionálással próbálták megoldani a felmerülő gazdasági nehézségeket. Mindazonáltal pozitív fejleményként értékelhető, hogy a magyarországi nyugdíjak megközelítették az OECD országok átlagos szintjét az 1980-as évek elejére, a szociális jogok rendszerében pedig az 1975-ös reformot követően az univerzalitás érvényesült, mely 100%-os társadalombiztosítási lefedettséget jelentett. A korszak magyar szociálpolitikáját mégis a jóléti rendszer strukturális problémái – alacsony hatékonyság, szakmai hiányosságok és rugalmatlan reagálási mechanizmusok – határozták meg. Ez leginkább az egészségügy rendkívül alacsony színvonalában és a lakáskérdés megoldatlanságában nyilvánult meg.

A hatodik ötéves terv beindulásával esik egybe a népességszám csökkenésének kezdete, amely csökkenés azóta is megszakítás nélkül tart. A népességszám csökkenése elsődlegesen nem a 12 ezrelék körül ingadozó – egyébként igen alacsony – halvaszületési aránynak, hanem az európai országok között a hazánkban az egyik – ha nem éppen a – legmagasabb szintre emelkedett halandóságnak a következménye. Íme a közelmúlt évek halandósági mutatói:

1000 megfelelő nemű lakosra jutó halálozás

Év	Férfi	Nő	Együtt
1980	14,8	12,4	13,6
1981	14,8	12,4	13,5
1982	14,7	12,3	13,5
1983	15,2	12,7	13,9
1984	15,0	12,5	13,8
1985	15,3	12,5	13,8

Európában 13 ezreléket meghaladó halandóság csak egy országban, az NDK-ban található (1984: 13,3 ezrelék), de a miénknél lényegesen kedvezőtlenebb korösszetétel mellett és csökkenő tendenciával. A hazai adatokat szemlélve legfeljebb a további emelkedés elmaradásában reménykedhetünk. [...] A halálokok között megtartotta vezető helyét a szívbetegségek (az elhalálozások 26,4%-a), a rosszindulatú daganatok (19,3%), az agyérbetegségek (16,0%). Aggasztó néhány további halálok előretörése, mint például az érlemeszesedés, amely 1980-ban 6,7, de 1985-ben már 8,6%-ra, az idült májbetegség és májszugarodás aránya 2,0%-ról 3,1%-ra (!) emelkedett.

Kedvezőtlen a népesség korösszetételének alakulásában megnyilvánuló tendencia is, amely egyértelműen jelzi a népesség előregedését. Az össznépességen belül a 0–14 évesek száma és aránya csökkent (2341 ezerről 2279 ezerre, illetve 21,8%-ról 21,4%-ra), jelentősebben csökkent a 15–29 évesek száma és aránya (2356 emberről 2112 ezerre, illetve 22,0%-ról 19,9%-ra), csökkenés állapítható meg a 40–59 éves korúak számában és arányában is (2706 ezerről 2623 ezerre, illetve 25,3%-ról 24,7%-ra); jelentős emelkedés mutatkozik a 30–39 évesek számában és arányában (1477 ezerről 1685 ezerre, illetve 13,8%-ról 15,8%-ra), végül növekedett a 60 évesek és idősebben

száma és aránya (1830 ezerről 1941 ezerre, illetve 17,1%-ról 18,2%-ra). [...] Az ezredfordulóig a gyermekkorúak – 0–14 évesek – aránya az össznépességen belül 19%-ra esik vissza, és abszolút számuk is csökken. A munkaképes korúak aránya nő és eléri a 62–63%-ot, de tényleges számuk 140–160 ezer fővel apad, mondják a demográfiai előrejelzések.

A társadalombiztosítás által elszámolt kiadás összege az 1980. évi 83,8 milliárd Ft-ról 132,3 milliárd Ft-ra, mintegy 58%-kal emelkedett, a nemzeti jövedelemre vonatkozó aránya 14,4%-ról 15,8%-ra növekedett. Az előző tervidőszakban 43,8%-os költségemelkedés következett be a bázisul szolgáló 1975. év adataihoz viszonyítva, és a nemzeti jövedelemre vonatkozó arány 11,4%-ról növekedett 14,4%-ra.

Ez az első olyan tervperiódus, amelyben a társadalombiztosítás által elszámolt kiadás emelkedési üteme csak némileg haladta meg a nemzeti jövedelemét. A kiadás emelkedésének mérséklése a táppénzalap nettósításával, valamint a legtöbb ellátás reálértékvesztése árán volt elérhető. [...] Beértek és meghozták gyümölcsüket a társadalombiztosítás bevételeinek fokozása érdekében tett intézkedések is. [...] 1984-ben eltűnt a bevételi hiány, majd a következő évben már 3 milliárd Ft bevételi többlet jelentkezett, amely az állami költségvetés javára elvonásra került.

Betegségi, anyasági ellátás

Tovább tisztult a társadalombiztosítás profilja, mivel az 1982. év végével az egészségügyi hálózat átvette a gyógyászati segédeszközök kiszolgáltatását és nyilvántartását.

A tervperiódus utolsó évében jelentős kihatású jogszabály-módosítást hozott a 3/1985. (I. 17.) MT. sz. rendelet, melynek rendelkezései szerint

- a táppénz összegének megállapításánál a nyugdíjjáru lékkel, általános jövedelemadóval csökkentett keresetet kell figyelembe venni;
- az év végi részesedés és a jutalom összege után táppénz csak a keresőképtelenség harmincegyedik napjától jár;
- a keresőképtelenség harmincegyedik napjától 5, a kilencvenegyedik napjától további 5%-kal magasabb mértékű táppénz jár;
- a pályakezdő fiatalok meghatározott feltétel esetén – két év megszakítatlan munkaviszony hiányában is – 75%-os táppénzre jogosultak;
- hatályon kívül helyeződött a kórházi időre járó táppénz csökkentésére vonatkozó rendelkezés;
- meghosszabbodik a beteg gyermek ápolása címen évente igénybe vehető táppénzes idő, az egyik évben fel nem használt napok a következő évre átvihetők, továbbá ilyen címen a jogosultság a gyermek tízéves koráig tart;
- a szülési szabadság tartama 20 hétről 24 hétre növekszik, továbbá a terhességi-gyermekágyi segély minden napra jár.
- Az 1985. év táppénzes adatai alapján felmérhető volt, hogy a táppénzrendszer ért két nagy módosítás (1977-től az előző év keresetének alapulvétele, majd 1985-től a táppénzalap nettósítása) mennyire befolyásolta a táppénz-költség alakulását. A felmérés eredménye a következő:

- az első módosítás 1769 millió Ft-tal csökkentette a táppénzkiadást, amelyből 144 millió Ft a munkáltatók terhére elszámolt táppénz;
- a második hatására további 1746 millió Ft megtakarítás keletkezett;
- a táppénzrendszert érintő jogkiterjesztés hatására 375 millió Ft költségnövekedéssel lehet számolni.

Végeredményben tehát a megtakarítás tiszta összege 3140 millió Ft egyetlen év, az 1985. év vonatkozásában. [...] Meg lehet tehát állapítani, hogy a rendkívül jelentős megszorító intézkedések hatására számottevően csökkent a táppénz és táppénzjellegű kiadások összege. [...]

[A] táppénzesek aránya gyermekápolási esetek nélkül, adatai jól mutatják, hogy az influenzajárványos évek adataitól eltekintve a táppénzes arány 5,3% körül változott a hetvenes években, valamint 1980-1982-ben is. Emelkedés indult meg 1983-ban, amely tendencia azóta változatlan, hiszen 1986. első három negyedévének átlaga 5,9%, valamint a gyermekápolással összefüggő új rendelkezések hatása is jelentkezik már a 0,6%-ban. [...] A táppénzesek aránya a táppénzrendszernek sem az első, sem a második módosítását követően nem csökkent. Ez a tény az idő múlásával egyre inkább azok véleményét igazolja, akik a táppénzesek arányának emelkedését nem a munkafegyelem lazulásának, hanem sokkal inkább az aktív korú népesség egészségi állapota negatív irányú változásának, egészségügyi hiányosságnak tulajdonítják.

Mintegy 150 ezer embert érintett az 1982-vel megindult jogkiterjesztés, amelynek alapján ma már táppénzjogosultsággal rendelkeznek a kisiparosok, magánkereskedők, a gazdasági munkaközösségi tagok, valamint a felsoroltak közeli segítő családtagjai, továbbá az ipari szakcsoporthagok, ügyvédek, jogtanácsosok, munkaviszonyban nem álló előadóművészek, szerződéses üzemeltetésű üzletek vezetőinek közeli hozzátartozói. [...] Az előző évek adataihoz képest jelentősen emelkedett az 1985. évben az anyasági segélyre fordított összeg, az esetenkénti segély összegének 2500 Ft-ról 4000 Ft-ra emelése következtében.

Családi pótlék

A családi pótlékre jogosultság a táppénzre jogosultsághoz hasonlóan bővült 1982-től kezdve, fokozatosan. [...] [A] jogkiterjesztés alapján családi pótlékban részesülő családok száma 56 600, a gyermekek száma 102 300 volt az 1985. évben. [...] További jogkiterjesztés, hogy 1983-tól a még csak egy gyermeket nevelő család is jogosult családi pótlékre a gyermek 6 éves koráig. Ezen családoknak és gyermekeknek a száma 1985-ben 184 400, az ellátásban részesülő családoknak ez 13,5%-a, a gyermekeknek pedig 7,8%-a.

Érdekes és további vizsgálatra érdemes jelenség, hogy a korábban két-három vagy még több gyermek után családpótlék-ellátásban részesült, de a gyermekek felnövekedése következtében a számbavétel évében már csak egy gyermek után családi pótlékban részesülő családok létszáma évről évre növekszik. Például 1980-ban 206 540, 1985-ben 246 650. A létszám emelkedése várhatóan a következő évtized első felének közepéig folytatódik.

Táblázat a családipótlék-ellátás összegváltozásáról

Gyermekek száma (jogcím szerint)	1980. júl.	1983. júl.	1984. jan.	1985. jan.	1985 / 1980 %
1 gyermekes egyedülálló	490	600	670	710	144,9
2 gyermekes egyedülálló	1320	1320	1460	1680	127,3
1 gyermekkel maradó család	490	600	670	710	144,9
1 gyermekes család (6 éves korig)	–	300	370	410	–
2 gyermekes család	980	1200	1340	1420	144,9
3 gyermekes család	1980	1980	2190	2520	127,3
4 gyermekes család	2640	2640	2920	3360	127,3
5 gyermekes család	3150	3150	3500	4200	133,3
6 gyermekes család	3660	3660	4080	5040	137,7
Minden további gyermek után	610	610	680	840	137,7
Súlyosan fogyatékos gyermek után	810	810	880	1040	128,4
Nevelőszülő állami gondozott gyermeke után	–	810	880	1040	–

A családi pótlékra nem jogosult egy gyermek után 1979. júl. 1-jétől havi 130 Ft, 1984-től 200, 1985-től 240 Ft jövedelempótlék jár. Figyelemmel az 1980. és 1985. évek közötti 139,1%-os árindexre, megállapíthatjuk, hogy a korábbi tervidőszakokkal szemben az elmúlt periódusban még a családipótlék-ellátások reálértékét sem sikerült maradéktalanul megőrizni. [...] Kizárólag a jogkiterjesztések következménye, hogy a bázisév adataihoz képest mind a családipótlék-ellátásban részesülő családok, mind a gyermekek létszáma emelkedett.

Gyermekgondozási segély

A gyermekgondozási segély ellátásban részesülők évi átlagos létszáma az 1977. évet követően évről évre mintegy 4%-kal csökkent 1984-ig bezárólag. Az 1985. évben bevezetésre került korszerűbb ellátás, a gyermekgondozási díj hatására a segélyben részesülők évi átlagos létszáma 30%-kal csökkent. [...] A gyermekgondozási segélyre és kiegészítésekre fordított kiadás összege évről-évre csökkent, kivéve az 1984. évet, amelyben az előző évhez viszonyítva 5%-kal emelkedett. Az emelkedés oka a havi 290 Ft jövedelempótlék összegének 360 Ft-ra emelése volt.

Gyermekgondozási díj

A népesedéspolitikai célokkal egyezően a gyermeket vállaló családok fokozott támogatása jut kifejezésre egy új intézménynek, a gyermekgondozási díjnak a bevezetésében. A gyermekgondozási díj a gyermekgondozási segélyt váltja fel fokozatosan. Az 1985. március 1-jétől hatályos rendelkezések szerint egyelőre az 1 éven aluli

gyermeket nevelő anyák vagy egyedülálló apák vehetik igénybe a gyermek 1 éves koráig. Abban különbözik a gyermekgondozási segélytől, hogy az egyéni keresethez, mértéke pedig a táppénzhez igazodik, vagyis a gyermekgondozási segélynél lényegesen magasabb szintű ellátás.

A gyermekgondozási díjat az veheti igénybe, aki rendelkezik a gyermekgondozási segélyre jogosultság feltételeivel, vagyis a szülést megelőző két éven belül legalább 270 napi olyan munkaviszonyban vagy szövetkezeti tagsági viszonyban dolgozott, amelyben munkaideje a törvényes munkaidő felét elérte. A jogosultság kiterjed a be-dolgozókra is. Nem terjed ki azokra, akik gyermekgondozási segélyre nem jogosultak. A gyermekgondozási díj feltétele az is, hogy a szülési szabadság lejártá után az igénylő fizetés nélküli szabadságot vegyen igénybe, természetesen csak akkor, ha munkavi-szonyban áll vagy szövetkezetben dolgozik. [...] A mezőgazdasági szövetkezet tagja is jogosult gyermekgondozási díjra, ha a szülést megelőző két éven belül legalább 90 napon át részt vett a közös munkában, és a gyermek gondozása céljából díjazás nélküli szabadságot vesz igénybe.

A szülési szabadság idejére járó terhességi-gyermekágyi segélynek 65 vagy 75%-a a gyermekgondozási díj. Napi összege nem lehet kevesebb az öregségi nyugdíj legkisebb összegének a harmincad részénél, és nem lehet több ennek kétszeresénél. [...] Előfordulhat, hogy a szülési szabadság idejére járó terhességi-gyermekágyi segély napi összege alacsonyabb az öregségi nyugdíj legkisebb összegének a harmincad részénél. Ilyenkor a gyermekgondozási díj összege azonos marad a terhességi-gyermekágyi se-gély összegével. [...] A gyermekgondozási díjat igényelni kell. A jogosultság elbírálá-sa és a díj folyósítása a munkahelyi társadalombiztosítási szerv, ezek hiányában pedig az illetékes megyei társadalombiztosítási igazgatóság (kirendeltség) feladata.

A gyermekgondozási segély rendszere továbbra is megmarad a gyermekgondozási díj bevezetése mellett. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a gyermekgondozási díj lejár-ta után a gyermekgondozási segély a gyermek 3 éves (súlyosan fogyatékos gyermek esetében 6 éves) koráig igénybe vehető. Előfordulhat az is, hogy a gyermekgondozási segély összege – több gyermek vagy alacsony kereset esetén – kedvezőbb a gyermek-gondozási díjnál. Ezért a gyermekgondozási díj és a gyermekgondozási segély között a jogosultak választhatnak.

Nyugellátás

A tervidőszak alatt is folytatódott a nyugdíjas-, járadékos létszám mérsékelt emel-kedése. Az állomány létszáma öt év alatt 217 emberrel növekedve elérte a 2,3 milliót. Mintegy tíz évvel a társadalombiztosításról szóló törvény hatályba lépését követően, a nyugdíjas-, járadékos állomány több mint fele részének (52,2%), 1,2 millió főnek ellátását már a törvény rendelkezései alapján állapították meg. Ez az adat az állomány viszonylag gyors cserélődését jelzi. Némileg emelkedett az állományon belül az öreg-ségi korhatárt betöltötték aránya, 83,2%-ról 84,3%-ra.

A saját jogon (öregségi, rokkantsági) nyugellátásban részesülő férfiak létszá-ma 85 ezerrel növekedve 924 ezerre, a nők létszáma az előző adatnak mintegy

háromszorosával, 235 ezerrel növekedve 873 ezerre emelkedett. A két nem létszámadata között jelenleg fennálló 50 ezer főnyi különbség 1980-ban még meghaladta a 200 ezret. A létszámnövekedésből a férfiaknál 51 ezer az öregségi, 34 ezer pedig a rokkantsági nyugdíjasok; a nőknél 187 ezer az öregségi, 48 ezer a rokkantsági nyugdíjasok létszámát növelte. A tervidőszak folyamán az özvegyi nyugdíjban részesülők létszáma 27 ezerrel, az árvajáradékban részesülőké 18 ezerrel emelkedett. [...]

Folytassuk hát a vizsgálatot az öregségi nyugdíjasok 1980. és 1986. (mivel az 1985. év adatai hiányosak) év eleji (január) létszámadatainak összehasonlításával. Az ún. munkás-alkalmazott kategóriába tartozó öregségi nyugellátások száma hat év alatt mindössze 15,5 ezerrel (3,9%) növekedett, vagyis éves átlagban 2,5 ezer fővel. Ugyanitt a női létszám jelentős, 98,7 ezer (32,0%) fős növekedése állapítható meg. A mezőgazdasági szövetkezeti tagságon alapuló férfi öregségi nyugellátások létszámnövekedése is jelentősnek mondható, 22,3 ezer (19,1%), a női létszámé úgyszintén jelentős, 36,5 ezer (63,1%)!

A rokkantsági nyugellátásban részesülő munkás-alkalmazott kategóriában meglepően magas a nők létszámnövekedése, 30 ezer fő, és az arány is figyelmet érdemlő (36,1%), a férfilétszám mérsékeltebben, 22,6 ezerrel (13,7%) növekedett. A mezőgazdasági szövetkezeti tagságon alapuló rokkantsági nyugdíjas létszám növekedése a férfiaknál 3,2 ezer (4,6%), a nőknél 4,6 ezer (17,0%). Ezek a viszonylag alacsony értékek megtévesztőek, mert nem a megrokkánások kedvezőbb arányának, hanem az állomány gyorsabb cserélődésének a következménye. E kategóriában mind a férfi-, mind a női átlagéletkor négy évvel magasabb, a 70 éves és idősebbek aránya 30,9%, illetve 10,3%, szemben a munkás-alkalmazott kategóriában található 13,5%, illetve a 4,8% részarányal.

Az előző adatok alapján az öregségi férfilétszám a munkás-alkalmazott kategóriában közel telített, az éves növekedés üteme 0,5% körül van, ide tartozik a vizsgált férfilétszám 51%-a. A férfilétszám emelkedését a mezőgazdasági szövetkezeti kategória telítetlensége és az új megrokkánások növelik. Korántsem tekinthetők telítettnek a nők létszámadatai, még mindig jelentős a növekedés. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy a munkás-alkalmazott kategóriában a saját jogú nyugdíjas nők létszáma (604 ezer) túlhaladta a férfiakat (602 ezer). [...] Annyit még a nyugdíjas (járadékos) állomány létszámához, hogy ha az 1970. és 1975. évek között tapasztalt növekedés nem törik meg, akkor 1985 végén a létszám a tényleges 2299 ezer fő helyett mintegy félmillióval (!) több, 2772 ezer lett volna.

A nyugdíjra, járadékra fordított kiadás az 1980. évi 55 979 millió Ft-ról (100,0) 1985-ben 91 737 millió Ft-ra (163,9) emelkedett. A költségemelkedés egyik oka az előzőekben már érintett létszámnövekedés, másik oka az egyes nyugdíjak, járadékok összegének emelkedése, részben az éves nyugdíjdinamika, részben különböző kiegészítések, pótlékok, továbbá az állomány cserélődése a korábbinál magasabb összegű új ellátásokra. Az ellátások összegének emelkedései üteme is csökkent az 1970–1975 közöttihez képest, bár kisebb mértékben, mint a létszámnövekedés. Ha ez a csökkenés nem következik be, az egy ellátásra jutó átlagösszeg (nyugdíjkiadás összege osztva

az év közepi nyugdíjas, járadékos létszámmal) 1985-ben 3534 Ft lett volna, és ennek, valamint az említett 2772 ezer fős létszám hatására a kiadás mintegy 26 milliárd Ft-tal haladhatta volna meg a ténylegesen felmerült 92 milliárdnyi összeget.

A különféle ellátások összegei emelkedésének mérséklődése következtében az ellátások jelentős részének reálértéke csökkent. [...] Megállapítható, hogy a munkás-alkalmazott kategóriában az új saját jogú megállapítások átlagösszege nem tartott lépést az árindex emelkedésével. Ez nem meglepő, mivel az 1980-hoz viszonyított reálbérlétszám 95,5%. [...] Egyértelmű a mezőgazdasági szövetkezeti átlagok lényegesen gyorsabb növekedési üteme, ezek tizenöt év alatt megközelítően hatszorosukra, illetve az ötszöröset jóval meghaladóan emelkedtek. A munkás-alkalmazott átlagok mindössze 3,5, illetőleg 3,8 szoros értékre emelkedtek.

A kilencvenes évek kezdetétől változik a nyugdíjjogosultsághoz feltétlenül megkívánt legkevesebb biztosítási időtartam. Az öregségi nyugdíjak esetében tíz évről húsz évre emelkedik ez a minimum, és ezért időszerű a biztosítási idő tartamának alakulását vizsgálni.

Munkás-alkalmazott kategória (adatok 1966-tól) a nyugdíjba vonuló férfiak 70%-a már öt év óta harmincöt év vagy ennél hosszabb biztosítási idővel rendelkezik, meglepő viszont a negyven, vagy több biztosítási évvel rendelkezők arányában az utóbbi években megnyilvánult csökkenő tendencia: a húsz évnél rövidebb biztosítási idővel rendelkezők aránya öt év óta 2,0–2,5%, a magasabb tartamú minimum nem okoz problémát (kb. 500–550 fő).

A nők biztosítási idejének tartama jóval rövidebb, 30–39 évvel rendelkezők aránya az utolsó két évben érte el a 39–40%-ot; az utolsó öt év folyamán a 10–14 évvel rendelkezők aránya 19,5%-ról lecsökkent ugyan 14,3%-ra, de stabilan 12–13% a 15–19 évvel, 14–15% a 20–24 évvel rendelkezők aránya; a húsz év biztosítási időminimum bevezetése – figyelembe véve még az öt év alatt várhatóan bekövetkező további kedvező változást is – az öregségi korhatárt betöltő nők együtödénél kizárja majd a jogosultságot, egy vagy több év további aktív tevékenységre kényszerítve őket (kb. 6,5–7 ezer fő).

Mezőgazdasági szövetkezeti tagok (adatok 1974-ből) a férfi öregségi nyugdíjkorhatárral rendelkezik; sajátos módon a húsz évnél rövidebb biztosítással rendelkezők 5% körüli aránya 8–9%-ot meghaladóra emelkedett 1983–1984-ben, várhatóan ismét 5% körüli értékre csökken le 1991-ig (500–600 fő).

A mezőgazdasági szövetkezetek nőtagjainak biztosítási ideje meglehetősen rövid tartamú, 30–34 évvel 6%, 35 év vagy hosszabb idővel 1,6% rendelkezik; a nyugdíjba vonulók 50–55%-a nem szerzett húsz év biztosítási időt; némi javulást feltételezve is, jó kétötödük (40–45%) fog korhatár betöltését követően további aktív munkavégzésre kényszerülni 1991-től (4–4,5 ezer).

Összességében tehát a férfiaknál mintegy 1–1,2 ezer fő, a nőknél az előző értéknek mintegy tizszerese, 11–12 ezer fő jogosultságát fogja elodáznia a húsz évet el nem érő biztosítási idő. (Évente 90–95 ezer öregségi nyugdíj kerül megállapításra.) [...] A nyugdíjas, járadékos létszámnak 1990-ig várható alakulására nézve a statisztikai osztály 1976–1977-ben előrejelzést készített. Az eltelt időben az előrejelzés és tényleges

adatok közötti eltérés aránya nem érte el a 0,5%-ot. Az előrejelzés számított adatai, valamint a tényleges adatok a következők:

Nyugdíjas, járadékos létszám (év végén, 1000 fő)

Év	Számított érték	Tényleges érték
1976	1871	1871
1977	1921	1928
1978	1972	1974
1979	2023	2018
1980	2074	2082
1981	2123	2131
1982	2171	2176
1983	2219	2215
1984	2267	2261
1985	2315	2299
1986	2354	–
1987	2399	–
1988	2441	–
1989	2483	–
1990	2524	–

Az előrejelzés szerint a hetedik ötéves tervidőszak folyamán a nyugdíjas, járadékos létszám várható növekedése 200–220 ezer fő, mikor is az állomány összlétszáma 2,5 millió körül alakul.

4.2.4. Értelmiségpolitika, rendszerkritika és kiútkeresés

ANDORKA RUDOLF ET AL.

Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon

Budapest, 1986, Kossuth. 27–43.

A Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon című, kilenc szerző által összeállított könyv a Minisztertanács Tudománypolitikai Bizottsága Társadalomtudományi Koordinációs Bizottsága felkérésére készült, melyben mintegy 100 szakértői anyag került feldolgozásra és összegzésre. Az első olyan kiadvány, amely a legnagyobb

problémát jelentő társadalmi beilleszkedési zavarokat egymással szoros összefüggésben tárgyalja. Részletesen bemutatja az öngyilkosság, a bűnözés, az alkoholizmus, a mentális zavarok, a veszélyeztetett helyzetben lévő fiatalok problémáját, felvázolja ezek 20. századi tendenciáit 1983-ig, megvizsgálja ezeket a kérdéseket nemzetközi összehasonlításban is, és elemzi demográfiai, területi és társadalmi sajátosságokat. Az anyag számos nemzetközi tapasztalatot felvonultatva javaslatokat és ajánlásokat is megfogalmaz a társadalmi beilleszkedési zavarok megelőzésére, illetve visszaszorítására.

A második világháború után az öngyilkossági arányszám körülbelül a háborút megelőző évek viszonylag alacsony szintjén maradt. 1951–1952-ben némileg emelkedett, 1953-ban és 1954-ben azonban lényegesen visszaesett, éspedig olyan alacsony szintre, amely a századforduló óta nem fordult elő. 1956 után lassú és folyamatos emelkedési tendencia indult el, amelyet csak egyes években szakított meg – tendenciaváltozásnak nem értékelhető – kisebb visszaesés. Hasonló csekély visszaesés mutatkozott 1982-ben is (4659 öngyilkosság) 1981-hez képest (4880). Az emelkedésben szerepet játszott ugyan a népesség korösszetételének öregedése is (mivel az időskorúak között gyakoribb az öngyilkosság), de más, sokkal erősebb okok is szerephez jutottak, mert minden korcsoportban nőtt az elkövetés gyakorisága. [...]

A nemek szerinti megoszlás a századforduló óta meglepően nagy állandóságot mutat: az öngyilkosság következtében elhunytaknak valamivel több, mint a kétharmada férfi. A nemek szerinti megoszlás életkor szerint érdekes és nagyon következetes különbségeket mutat: minél magasabb korcsoportot nézünk, annál közelebb áll a nők aránya a férfiakéhoz, és annál kisebb – a korösszetétel különbségének hatását kiszűrő – a 100 000 lakosra jutó halálozási arányszám eltérése a férfiak és a nők között. A fiatalabbak között tehát nagyobb a férfitöbbség, mint az idősebbek között.

Az öngyilkosság gyakorisága az életkorral (s vele együtt járóan az egészségi állapot romlásával) együtt erősen emelkedik. Mégis 1982-ben a 4659 öngyilkosnak csak kisebb része (38%) volt 60 éves és idősebb, körülbelül ugyanekkora része a felnőttkor derekán volt (40–59 éves 36%), nem kevés fiatal felnőtt (15–39 éves 26%) és néhány gyermek (15 évesnél fiatalabb) is meghalt öngyilkosság következtében. Többségük tehát olyan életkorban hal meg, amikor még többé-kevésbé hosszú és aktív élet állhatna előtte. Az öngyilkosok életkor szerinti megoszlása az 1950-es évek óta nem változott: a 14 évesek és fiatalabbak kivételével (ahol az emelkedés kisebb) minden korcsoportban nagyjából hasonló mértékben nőtt a gyakoriság, bár a 40–59 évesek korcsoportjában némileg nagyobb az emelkedés.

Lényeges különbséget mutat a családi állapot szerinti vizsgálódás. Mind a férfiaknál, mind a nőknél a házasok öngyilkossági arányszámai – a megfelelő korcsoportban – jóval alacsonyabbak a nőtlenek-hajadonok, özvegyek és elváltak arányszámainál. A házas családi állapot tehát egyértelműen csökkenti az öngyilkosság elkövetésének esélyét. Ennek hátterében feltehetően a magányosság hatása áll: az egyedül élők között lényegesen magasabb az öngyilkosság gyakorisága. [...]

A társadalmi különbségek azt mutatják, hogy napjainkban – ellentétben talán a közhittelemmel, amely az öngyilkosságot értelmiségi jelenségnek tartja – az öngyilkosság

gyakoribb a társadalom kedvezőtlenebb helyzetű (szakképzetlen fizikai foglalkozású) rétegeiben. A társadalmi különbségek a század eleje óta lényegesen megváltoztak. A XIX. század utolsó negyedére vonatkozó kutatások szerint egyes településeken még az értelmiség körében volt a leggyakoribb az öngyilkosság, a földművesek között viszont kisebb. Az 1901–1908. évi országos átlagos adatok is arra engednek következtetni, hogy az öngyilkosság a szellemi foglalkozásúak (közszolgálatban állók és szabadfoglalkozásúak) körében volt a leggyakoribb. Különösen veszélyeztetett réteget alkottak a katonatisztek és tiszthelyettesek. Egyetlen hátrányos helyzetű réteg volt, ahol hasonló gyakoriság mutatható ki: a háztartási alkalmazottak. Jelenleg kétféle mutató alapján becsülhetjük meg az öngyilkosság társadalmi különbségeit. Az egyik az öngyilkossági halálesetek száma a megfelelő kategóriába tartozó keresőkhöz viszonyítva. [...]

1953–1954-ben, majd 1956 után tartósan visszaesett az elítéltek száma, és azóta az amnesziás évektől eltekintve 60 000 és 70 000 között ingadozott; a növekedés főleg a közlekedési bűncselekmények szaporodásának számlájára irandó. Egyértelmű hosszú távú tendencia nem mutatható ki, az ingadozások elsősorban a jogszabályok és a joggyakorlat változásaival magyarázhatók. Egyes korábban bűncselekményként definiált viselkedési formák az életviszonyok átalakulása és a jogszabályi változások következtében elvesztették bűncselekmény jellegüket. (Például a vagyoni elleni bűncselekmények alsó értékhatását többször felemelték először 200, majd 500, végül 1000 forintra.)

Ugyanakkor az elmúlt 30 évben olyan törvényi tényállásokat is alkottak, amelyek új bűncselekmény-kategóriákat hoztak létre. Ilyenek pl. az ittas vezetés, a garázdaság, a tartás elmulasztása. Csak a felsoroltak miatt 1982-ben több mint 16 000 személyt ítéltek el, a közvétség cselekmények miatt elítélt személyek 26,8%-át. Szerepet játszottak mind a jogalkotásban, mind pedig a bűncselekmények alakulásában különféle gazdasági és társadalmi változások is. Például a személygépkocsi-állomány növekedésével párhuzamosan növekedett a közlekedési bűncselekmények száma (jelenleg az összes felnőtt korú elítélt 27%-át közlekedési bűncselekmény miatt marasztalták el): a nemzetközi turistaforgalom növekedésével párhuzamosan növekedett a devizagazdálkodás megsértése és a csempészet miatt elítéltek száma. Az áremelkedések következtében viszont az értékhatárok reálértéke változott meg. [...]

Az elmúlt években nem lehet az összébűnözés egyértelmű növekedéséről beszélni, inkább csak néhány – a lakosság körében nagy figyelmet keltő – bűncselekményfajta gyakorisága emelkedett. Nem lenne helyes az utóbbi években évente elítélt 50 000–60 000 személyt minden további nélkül a bűnözőkkel azonosítani. A cselekmények többsége ugyanis igen kis súlyú. Így az 1982-ben köz- és magánvád alapján elítélt 58 099 felnőtt közül csak 14 610 személy büntetése volt fel nem függesztett szabadságvesztés, és csupán 5048 személy büntetése volt egyévi vagy annál hosszabb szabadságvesztés. Itt érdemes említést az is, hogy míg sok európai országban nem létezik halálbüntetés, illetve nem hajtanak végre halálos ítéletet, Magyarországon sor került kisszámú (1981-ben 3, 1982-ben 5) halálbüntetés kiszabására.

Tizenöt–húsz éves távlatban nem lehet a fiatalok bűnözésében sem egyértelmű növekedési tendenciát megállapítani. Az 1983. év első felének adatai viszont

figyelmeztetőek; az előző évekhez képest hirtelen, kb. 20%-kal megnőtt a fiatalok által elkövetett bűncselekmények száma. Különösen nyugtalanító, hogy elsősorban az erőszakos, garázda jellegű bűncselekmények gyakorisága nőtt, és ezek sok esetben összekapcsolódtak alkohol- vagy kábítószer-fogyasztással. Az 1982-ben elítélt 5527 fiatalok közül csak 1080 kapott fel nem függesztett szabadságvesztés-büntetést, közülük 534 egy évet vagy azt meghaladó mértékűt.

Az utolsó években emelkedett a gyermekkorú (14 éven aluli) bűnelkövetők száma is (1982-ben 3272). [...]

A bűnözés jellegzetesen „férfitevékenység”. Az 1981-ben elítélt felnőtteknek mindössze 14%-a volt nő. Emellett a bűnözés meglehetősen erősen összpontosul a fiatalabb felnőtt korosztályra. Így azt mondhatjuk, hogy a bűnözés elsősorban a fiatal felnőtt férfiak devianciája. A bűnelkövetők lakóhely szerinti megoszlása 1982-ben: Budapest 18,3%, vidéki városok 40,6%, községek 41,1%. Ezek az arányszámok alig térnek el a népességnek a lakóhelytípusok szerinti megoszlásától. Településenként vizsgálva leginkább néhány vidéki város bűnözési gyakorisága emelkedik lényegesen az átlag fölé.

Az elkövetők és az elítéltek száma a leghátrányosabb helyzetű rétegekben a legmagasabb. A leghátrányosabb helyzetűekben ebben az esetben a nyolc osztálynál alacsonyabb végzettségűeket, a semmilyen szakképzettséggel nem rendelkezőket, a segédmunkásokat kell érteni. Bűncselekmény-fajtánként természetesen nagy különbségek vannak. Elsősorban az erőszakos bűncselekmények koncentrálnak a hátrányos helyzetűek körében. A fiatalok bűnözése az össz-bűnözésnél is nagyobb mértékben összpontosul a leghátrányosabb helyzetű, elsősorban szakképzetlen munkásrétegben.

A bűnözés társadalmi különbségeinek kérdéskörébe tartozik a cigányság bűnözési gyakorisága. Az ismertté vált bűnelkövetők között a cigány elkövetők aránya 1975-ben 5,1% volt; ez az arány 1980-ra 6,1%-ra emelkedett. A cigány elkövetők arányának és a cigányság összlakosságán belüli arányának (3–4%) összehasonlítása, valamint körükben a bűnözés arányának emelkedése önmagában nem indokolja a cigányok bűnözésének a közvélemény egy részében előforduló, túlzásra is hajlamos megítélését. (A cigány elkövetők meghatározása nem tekinthető teljesen egzaktnak.)

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy erőteljesen befolyásolják a lakosságot azok a tények, hogy egyes közfigyelmet keltő bűncselekményekben, illetve a fiatalok elkövetők között lényegesen magasabb a cigányok aránya. Bizonyos bűncselekmény-kategóriákban (pl. rablás, betörés, egyéb erőszakos bűncselekmények) részesedésük eléri a 20–60%-ot is. [...]

Magyarországon a súlyos alkoholisták száma közel 300 000. Azoknak a száma pedig, akiknek életében az alkohol problémát okoz, ennél lényegesen nagyobb lehet, túllépheti az 500 000-et is (ebben a számban természetesen benne foglaltatik a 300 000 súlyos alkoholista is.)

A két világháború között nem látszik emelkedés, sőt a gazdasági válság idején a sör és az égetett szeszes ital fogyasztása visszaesett. Az egy főre jutó sörfogyasztás, 100 százalékos szesze átszámítva, az 1930-as évek elején öt liter körül volt, hasonlóképpen, mint az 1950-es évek elején. Azóta, 1978-ig folyamatosan nőtt és 11 liter fölé

emelkedett. Az 1978. évi alkoholizmusellenes intézkedések (köztük az áremelések) óta a fogyasztás emelkedése megtorpant. Az 1982. évi előzetes adatok körülbelül az 1978. évi szintet érik el. Az 1950-es évek elejéhez képest azonban a növekedés több mint kétszeres.

Mivel azonban Ledermann szerint a mértéktelen alkoholfogyasztók száma az egy főre jutó fogyasztás négyzete szerint nő, az alkoholisták száma több mint ötszörösére emelkedett. A májzsugorodás okozta halálesetek száma 1938-ban 675 (0,74), 1948-ban 366 (0,40), az 1950-es évek elején közel 600 (0,66 körül) volt, 1982-ben már közel 3451 (3,22). Eszerint a súlyos alkoholisták számának emelkedése az 1930-as évekhez, illetve az 1950-es évek elejéhez viszonyítva szintén körülbelül ötszörösnek mutatkozik. [...] 1980-ban a gondozott alkoholisták 87,5%-a férfi, 12,5%-a nő volt. A férfiak tehát nagy többségben vannak. Meg kell azonban jegyezni, hogy 1976-ban még csak 9,3% volt a nők aránya. Ebből óvatosan arra következtethetünk, hogy a nők körében is gyakoribbá válik az alkoholizmus.

A májzsugorodás okozta halálesetek között a nők aránya azonban sokkal magasabb: körülbelül 2:1 a nők és a férfiak egymáshoz viszonyított száma. Az alkoholos eredetű májzsugorodás következtében meghaltak között 3:1 a nemek aránya. Meg kell azonban jegyezni, hogy a szakirodalomban van olyan feltevés, hogy az alkoholizáló nőket erősebben veszélyezteti a májzsugorodás, mint az alkoholizáló férfiakat. [...]

A májzsugorodás okozta halálesetek száma meglehetősen nagy (két-két és félszeres) területi különbségeket mutat. Az egy-egy évre jutó, viszonylag kis esetszámok miatt a megyei adatok némileg ingadoznak, mégis azt lehet mondani, hogy két területen különösen gyakori az alkoholizmus: Budapesten és környékén (Pest, Fejér és Komárom megye), valamint a nagy bortermelő (és esetleg pálinkafőző) területeken (Bács-Kiskun, Heves és Zala megye). Ez egyben érdekes következtetésekre is lehetőséget nyújt a nagy mennyiségű ivás társadalmi méretű okairól: egyrészt a városiasodás-iparosodás velejárója, másrészt a régi hagyományok továbbélésének következménye.

Az MSZMP Központi Bizottsága Kultúrpolitikai Munkaközösségének állásfoglalása néhány társadalomkutató antimarxista nézeteiről (1973. március)

In: Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975. Budapest, 1978, Kossuth. 456–469.

Az MSZMP KB 1969-ben határozta meg az új tudománypolitikai irányelveket, amelyeket a párt X. kongresszusa is megerősített. Ezek között szerepelt, hogy nagyobb figyelmet kell fordítani a társadalomtudományos kutatásra, de abból az aspektusból, hogy az segítse a párt politikai döntéseinek megalapozását. 1972 novemberében MSZMP KB állásfoglalás született, hogy a társadalomtudományoknak a fejlődő

szocialista társadalom kérdéseivel kell foglalkozniuk, és nem lehet pluralizálni a marxizmus–leninizmust, különféle kutatási irányok, tudományos műhelyek keretében megkérdőjelezni a marxista-leninista ideológia alaptételeit, meghatározó jellegét a szocializmus építése során, vagy a munkásosztály vezető szerepét a szocialista társadalomban. A társadalomtudományok művelőinek többsége elfogadta a párt elvárásait, egyes társadalomtudósok azonban írásaikban megpróbálták revízió alá venni a marxista elméletet, illetve az MSZMP politikai gyakorlatának egyes kérdéseit, és a szocializmustól idegen, nyugati „újbaloldali” megközelítéseket alkalmaztak. A határozat elítéli ezeket a törekvéseket és a társadalomtudományok feladatául a politika támogatását jelöli meg.

Az említett írásokban kifejezésre jutó politikai koncepciót a legegyszerűbben és a legközelebbit formában Hegedüs András és Márkus Mária fogalmazták meg, amikor a kelet-európai szocialista országok jelenlegi fejlődési tendenciáinak „értékelésére” vállalkoztak. Hegedüsék szerint ezekben az országokban a fejlődésnek két főiránya bontakozott ki. Egy részük az ún. „államigazgatási modellt” követi. E „modellben” a termelés a tervekben és tervutasításokban kifejeződő társadalmi szükségletek szerint folyik, e szükségleteket azonban – szerintük – „bürokratikus apparátusok határozzák meg”, mindenekelőtt a bürokrácia hatalmi és rétegérdekeinek megfelelően. A kelet-európai szocialista országok másik csoportja, Hegedüsék szerint, a fejlett tőkés országok által egyszer már bejárt „főútvonalon” halad, s a piaci viszonyok reprodukálásával próbálja biztosítani a fejlődés nagyobb dinamizmusát.

A Hegedüsék adta jellemzésből teljesen egyértelmű, hogy szerintük a kelet-európai szocialista országok csak az ezekben az országokban uralkodó „hivatalos ideológia” szerint lehet szocialista országoknak tekinteni, voltaképpen sem nagyobb dinamizmussal nem büszkélkedhetnek, sem humánusabb társadalmi viszonyokat nem tudtak létrehozni, mint a fejlett tőkés országok. [...]

Heller Ágnes említett cikkében a szocialista forradalmak voltaképpen forradalomivoltának, a munkásosztály korunk forradalmaiban betöltött vezető szerepének tagadásához jut el. Figyelmen kívül hagyva a társadalmi forradalmak marxista–leninista elméletét, a forradalmak osztályjellegét, Heller a „politikai forradalmak” terminussal jelöl és mos egybe minden olyan mozgalmat, amely az egész társadalom forradalmi átalakítását tűzi ki célul a politikai hatalom megragadása útján. (E forradalmak legklasszikusabb típusa – Heller szerint – a francia jakobinizmus.) Ugyanakkor az így definiált politikai forradalmaktól megkülönbözteti az ún. „össztársadalmi forradalmakat”, s azt állítja, hogy ilyen forradalmakat mindeddig nem ismer a történelem. Vagyis a Nagy Októberi Forradalom és századunk világtörténelmi jelentőségű forradalmi nem „össztársadalmi forradalmak” voltak. Ezzel félreérthetetlenül a fenti értelemben definiált „politikai forradalmak” közé soroltnak be a szocialista forradalmak is, amelyek így – amennyiben egyáltalán forradalmak voltak – szintén csak a politikai hatalom birtoklásában jelentettek változást, nem vezethettek a társadalom egészének forradalmi átalakításához, nem vezettek életforma-forradalomhoz.

A szocialista forradalmak és a munkásmozgalom – Heller terminológiájában: a „politikai forradalmi mozgalmak” – azért nem érhetik el céljukat, a kapitalizmus radikális átalakítását, mert a munkásosztálynak a kapitalizmusban már kialakult szükségleteire alapozzák programjukat. E szükségletek kielégítése ugyanis nem mutat túl a kapitalizmuson, a marxí értelemben elképzelt forradalom viszont – folytatja Heller – az egész polgári szükségletstruktúra meghaladását feltételezi, olyan szükségletek kialakulását, amelyek elvileg nem elégíthetők ki a kapitalizmus keretei között. Ezeket a szükségleteket Heller „radikális szükségleteknek” nevezi, s azt állítja, hogy a történelmi tapasztalat szerint a munkásosztálynál – Marx várakozásaival ellentétben – nem alakulnak ki ilyen szükségletek. Ezért, ha hüek akarunk maradni a marxí programhoz, „más utakon kell kísérletezni”.

Ez a „más utakon való kísérletezés” Hellernél egyértelműen a forradalmi munkásmozgalomtól, a szocialista országokban folyó szocialista építés programjától való elfordulást és mindezzel szemben a fejlett tőkés országok ultraradikális ifjúsági és diákmozgalmai felé való orientálódást jelenti. Heller a fejlett tőkés országok néhány, összefüggéseikből kiragadott válságjelenségének tényeire hivatkozva jut történelmileg tarthatatlan, antimarxista konzekvenciákhoz. „Mikor az iparilag legfejlettebb kapitalista társadalmakban az ifjúság egy rétege (és többnyire éppen a legjobb) hátat fordít az apák fridzsider-, autó- és presztízs értékrendszerének, mikor tömegessé válik – megint gyakran éppen a leg jobbak részéről – az egyetemek elhagyása (éppen ebből a motívumból), mikor egy új családforma – a kommuna – van elszaporodóban, mindez jelzi, hogy létrejött a szükséglet a szükséglet-struktúra átalakítására.”

Mindez azt jelenti: a szocialista országokban nem a marxí forradalom-konceptió realizálódik; a munkásosztályban, a munkásmozgalomban nem jönnek létre a szükséglet-struktúra átalakítására irányuló „radikális szükségletek”, de létrejönnek a fejlett tőkésországokban, a társadalmi harcokban csak rövid – s nemegyszer meglehetősen kétes értékű – szereplésekre vállalkozó, a társadalomból kivonuló és a maguk naiv elképzeléseit társadalmon kívüli szigeteken megvalósítani szándékozó hippik kommunáiban. A munkásmozgalom forradalmi programja, a munkásosztály forradalma helyett az ellenkultúra-mozgalom és a kommunák „forradalma” – ez Heller Ágnes „újbaloldali”, „forradalmi” programja.

Vajda Mihály írása a marxizmus filozófiai alapjainak relativizálására irányul, és egy „következetes” pluralista koncepciót fejt ki. E koncepció szerint nincs „autentikus marxizmus”, a marxizmusnak több, egymástól különböző interpretációja – vagyis többféle marxizmus – lehetséges. Ez a koncepció ugyanakkor nem csupán a marxizmus, hanem a tudomány ellen is irányul. Vajda szerint ugyanis nincs objektív igazság, az igazság „gyakorlati kérdés”, nem pedig az objektív valóság összefüggéseinek feltárása, visszatükröződése. Ez azt jelenti, hogy pl. egymásnak homlokegyenest ellentmondó társadalmi elméletek Vajda szerint egyaránt igazak lehetnek, ha megfelelnek valamely társadalom vagy társadalmi erők gyakorlatának. Így azt, hogy a polgári és a marxista elmélet közül, „melyiknek mindegyike hamisként kezeli a másikat, melyik lesz történelmi igazsággá, nem az dönti el, hogy melyik tükrözi helyesen a fennálló társadalmi

állapotokat. E két igazság között csak az őket képviselő erők harca dönthet. Lényegében ezt értem azon, hogy az igazság gyakorlati kérdés” – írja Vajda. [...]

Az említett írásokból kirajzolódó antimarxista ideológiai-politikai platform közösége, koncepciójuk összefüggése a közvetlen érintkezéseken túl is nyilvánvaló. Nyilvánvaló pl., hogy a marxizmus pluralista felfogásának Vajda-féle koncepciója milyen közvetlenül támasztja alá a szocializmus politikai pluralizálódásának Hegedüs András és Márkus Mária által feltételezett és kívánatosnak tartott tendenciáját.

E platform lényege: fellépés egy kispolgári-humanista frázissá sekélyesített ”marxizmus” nevében a marxizmus és a munkásmozgalom ellen, a reális létező szocializmussal szembeállított „szocialista alternatíva” nevében a szocializmus gyakorlatilag megvalósult minden formájával szemben. Ez a platform egyszerre szolgálja a végbement világtörténelmi jelentőségű szocialista forradalmak elméleti „visszavételét”, korunk világforradalmi folyamata vezető erői, a szocialista országok és a nemzetközi munkásmozgalom forradalmi szerepének elvitatását, a kelet-európai szocialista országok fejlődésének lejárátását, ezen belül az MSZMP politikájának (s különösen az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése nyomán kibontakozó fejlődés-dezavualását, és a nemzetközi munkásmozgalom stratégiai irányvonalától eltérő, a szocializmus építése minden eddig ismert gyakorlati útjával és elméletével szakító politikai orientáció és program felvázolását.

Ez a program a marxizmus–leninizmus alapvető elveinek revízióján alapszik, illetve arra irányul. Vezérmotívumai közös-általános humanisztikus szólamok, kispolgári utópiák a szükséglet-struktúrát biztosítani hivatott közösségekről, amelyek majd az állami bürokráciát és a piacot egyaránt képesek lesznek uralmuk alá hajtani, s amelyeknek az előképét az iparilag fejlettebb tőkés országok kommuna- és ellenkultúra-mozgalmában kellene látnunk. Akik ismerik a tudományos szocializmus alapjait, klasszikusainak a szocializmusra vonatkozó tanításait, azok tudják azt is, hogy humanisztikus frázisokra, valamiféle elgondolt – mindenesetre a szocializmus reálisan létező erőivel, a munkásosztály forradalmi mozgalmával szembeállított – „közösségeknek” politikailag meglehetősen kétes értékű mozgalmára redukálni a szocializmus marxi programját nem egyéb, mint a szocializmus fogalmával kapcsolatos revizionista visszaéléseknek egy újabb változata. [...]

Az említett szerzők nem egyik pillanatról a másikra kerültek szembe a marxizmussal, váltak revizionistákká. A párt már korábban is kénytelen volt foglalkozni nézeteikkel, illetve konkrét politikai fellépéseikkel kapcsolatos problémákkal. Kellő türelmet tanúsított velük szemben, s lehetőséget adott nézeteik vitatására, önkritikus revideálására, arra, hogy a számukra biztosított kutatási lehetőséget szocialista társadalmunk érdekében hasznosítsák. A társadalomtudományok marxista művelői részéről történek kísérletek arra, hogy nyílt vitákban utasítsák el pl. Hegedüs András politikailag már korábban is erősen vitatható nézetei vagy a marxizmus pluralizmusát meghirdető filozófiai törekvéseket, az említett írások szerzői azonban kitértek az érdemi vita elől. Emellett megsértve az állami fegyelmet, több esetben munkahelyi viták és felelős intézeti vezetőik megkerülésével hozták nyilvánosságra, illetve igyekeztek megjelentetni írásaikat.

Az egyes kérdésekben megnyilvánuló különállásukat átgondolt elméleti és politikai különállással „fejlesztették”. Ezzel egyszersmind átlépték ideológiai közéletünknek azt a határát, amelyet kulturális politikánk elvei régóta és számos alkalommal – többek közt a tudománypolitikai irányelvekben is – félreérthetetlenül megvontak. Ezek az elvek – amelyek egyszersmind a kutatási és vitaszabadság, a tudományos iskolák kialakulásának és versengésének biztosítékai és ösztönzői – mit sem változtak. A szóban forgó szerzők korábban is vitatott vagy vitatandó nézetei változtak: az utóbbi időben kaptak egységes, összegezett és – különböző mértékben bár, de – politikai célzatú-érdékű kifejtést. [...]

A Központi Bizottságnak a X. kongresszus határozatai végrehajtásáról és a tennivalókról szóló 1972. novemberi állásfoglalása ismételtén arra hívta fel a társadalomtudományok marxista művelőit, hogy „valóságfeltáró feladatuk mellett fokozottabb mértékben lássák el azt a szerepet, amely a tudatformálásban, az emberek nevelésében, a helytelen nézetek elleni harcban hárul rájuk”. Ezen túl a Központi Bizottság állásfoglalása hangsúlyozta: „Arra kell törekednünk, hogy a marxizmus–leninizmus alkotó alkalmazásával, álláspontunk világos kifejtésével, igazunk meggyőző bizonyításával küzdjük le az antimarxista nézeteket.” [...]

A párt tudománypolitikai irányelvei egyértelműen hitet tettek amellett, hogy „a tudomány művelésének elengedhetetlen feltétele a tudomány helyesen értelmezett szabadsága. Nincsenek olyan, társadalmi gyakorlatunkkal, társadalmunk fejlődésével összefüggő, valóban tudományos problémák, amelyek kutatása és elemzése ideológiai szempontból ne állana érdekében a szocializmust építő népnek.” Ugyanakkor az irányelvek leszögezték azt is, hogy „a tudósnak kötelességei vannak népével, országával szemben. A szocializmust építő magyar nép joggal várja el a tudomány művelőitől a szocializmus, a társadalmi haladás iránti elkötelezettséget. Arra törekszünk, hogy a tudomány művelői között általánossá váljék a marxizmus–leninizmus elmélete és módszere. A tudósnak fel kell ismernie a társadalom igényét, számolnia kell az ország lehetőségeivel, a kutatási feladatok megválasztásában ezekre figyelmet kell fordítani. A párt szervei mindenekelőtt a társadalom igényeit helyesen felismerő, és azokhoz kapcsolódó kutatómunkát támogatják”. [...]

A párt tudománypolitikai irányelveinek következetes végrehajtása és érvényesítése ma is a legfőbb biztosítéka a társadalomtudományok helyes irányba fejlődésének, és a társadalomtudományok marxista művelői ezen az úton járulhatnak hozzá a leghatékonyabban a szocialista társadalmunk előtt álló feladatok megoldásához is. Éppen ezért ismételtén felhívjuk a figyelmet arra, hogy a társadalomtudományok mindenekelőtt a szocializmus építése hazai gyakorlatának és történelmi tapasztalatainak tudományos elemzésével, e tapasztalatok elméleti általánosításával járulnak hozzá a legeredményesebben a marxista-leninista elmélet gazdagításához, a marxizmus-leninizmus közgondolkodásunkban kivívott pozícióinak megszilárdításához és további tértnyeréséhez, a szocializmus magasabb szinten való építése szempontjából legegységesebb elméleti kérdések megoldásához.

ANTAL LÁSZLÓ ET AL.

Fordulat és reform. Háttér tanulmányok. A magyar gazdaság helyzete a nyolcvanas években.

Medvetánc, 7. évf. (1987) 2. sz. Melléklet. (47–74). 70–74.

A Fordulat és reform című munka összefoglaló helyzetértékelés, amely az 1978-as, a növekedést visszafogó, helyette az egyensúly megteremtését preferáló új gazdaságpolitikájának problémáit foglalta össze. Szélesebb értelemben az 1980-as évek második felében kibontakozó gazdasági recesszió kérdéseit elemezte, és ennek a társadalmi szférát érintő következményei taglalta. Az írás első változata 1986-ban készült. Az anyagot a Hazafias Népfront Társadalompolitikai Tanácsa karolta fel, az MSZMP KB viszont nem kívánt vele foglalkozni. A széles szerzőgárda (Bauer Tamás, Lengyel László és mások) 1987 tavaszán átdolgozta, továbbpontosította az anyagot, amelyet végül az MSZMP KB Közgazdasági Munkaközössége is megvitatott. Az elkészült írás strukturális válságról beszélt, amelyben többek között az 1970-es évek végén végrehajtott gazdaságpolitikai fordulat, a piaci tényezők hiánya, a KGST nem megfelelően működése is elemzésre került. Kijelentette, hogy a helyzet legfeljebb 3–4 évig tartható komolyabb társadalmi következmények nélkül, ezért átfogó és radikális reformra van szükség. Ennek elemei a szerkezetátalakítás, a hatékonyságnövelés, a megtakarítások ösztönzése, restriktív pénzügypolitika, adóreform. Ezen túlmenően azonban a fennálló szocialista rendszer néhány alapelemét is érintve tulajdonosi reformot és decentralizációt sürgetett. A szerzők leszögezték, hogy a gazdasági reformnak társadalmi reformmal kell együtt járnia, amelyet az állam működésének ellenőrzése, demokratikus nyilvánosság, működő érdekképviseletek, társadalmi szolidaritás jellemez.

Annak, hogy a magyar kisvállalkozások mégsem intéznek döntő kihívást a veszteséges ágazatokkal, vállalatokkal és főként a nagyvállalati szektorral szemben, annak az oka, hogy a nagyvállalatokhoz hasonlóan kettős természetűek. Döntő többségük nemcsak a piactól függ (például a VGMK-k, a csoportot a másodállású kisvállalkozók), ezért a kettős kötés egyben megosztja a motivációt is. A több mint félmillió kisvállalkozónak mintegy egynegyede az, akinek egyedüli megélhetőségi forrása a vállalkozás sikere. A többiek számára ez csak kemény többletmunka, ők azok, akik a biztos egzisztencia talaján igyekeznek a piacról több jövedelmet elérni. Minthogy a kisvállalkozások többsége egypiacos (munkaerőpiac) vállalkozás, és sem az áru-, sem a tőkepiacon nincsenek jelen, ezért a mai magyar kisvállalkozás nem jelent megoldást a merev gazdasági szerkezet megújulására.

A mai kisvállalkozás azért sem intéz döntő kihívást az elmerevedett struktúrákhoz, legfeljebb oldja kissé annak merevségét, mivel nem kínál tartós perspektívát a résztvevőknek. A főállású kisvállalkozók elkülönültek maradtak a társadalombiztosítás, az adózás, a hitelezés, a műhelyszerzés szempontjából, egyetemleges anyagi felelősségük nem ösztönöz arra, hogy vállalkozásukat fejlesszék, szervesen beépüljenek a gazdaságba. A kisvállalkozók ezért a népgazdaság vonatán mindig a lépcsőn állnak, azaz bárhol leléphetnek, bármikor beléphetnek – de le is lökhetők. [...]

A népgazdaság VI. ötéves terve az életszínvonal területén a megőrzést, továbbá az életkörülmények lassú javulását írta elő. A tervcél részben teljesült: a reálbér ugyan csökkent, de a többi lényeges életszínvonal-tényező (reáljövedelem, fogyasztás) reálértéke növekedett, az életkörülmények (lakások száma laksűrűség, munkaidő hossza, egészségügyi-oktatási hálózat leterheltsége, tömegközlekedés leterheltsége stb.) javultak. Ebben az időszakban vált meghatározóvá a fogyasztói árak szerepe a reáljövedelem szabályozásában.

1985-ben 100 Ft pénzjövedelem növekedéséből 74 Ft-ot semlegesített az áremelkedés, azaz a többletből csak 26 Ft szolgálhatta a termékek és szolgáltatások bővülő vásárlását. A munkajövedelmeken belül csökkenő tendenciájú a szocialista szektorban teljes munkaidőben foglalkoztatottak főmunkahelye szerzett jövedelmének az aránya, és növekvő a kiegészítő jövedelmek, továbbá a vállalati munkaközösségekből, ipari szolgáltató szakcsoportokból származó jövedelmek aránya. Nemzetközi összehasonlításban a magyar reálbér-alakulás a kedvezőtlenebbek közé tartozik, de stagnáló jellege nem egyedüli. Ugyanakkor ebbe az időszakban nem jutott érvényre az az elképzelés, hogy a hatékonyan dolgozó közösségek reálbére kismértékben emelkedjék, a kevésbé hatékonyabbé viszont csökkenjen.

Ezzel éppen ellentétes folyamatok erősödtek meg, amint az a költségvetésen keresztüli újraelosztás eredményeképpen kialakuló vállalati keresetnövekedéseknél tapasztalható. A reálbérek 1980 és 85 között kimutatott 4 százalékos csökkenése olyan átlag, ami csak nagyon kevés dolgozó egyedi reálbérére igaz: a keresők mintegy harmadánál érzékelhetően, több mint 8–10 százalékkal nőtt a reálbér (többségük pályakezdő fiatal); a keresők mintegy felénél kismértékű volt a javulás (kb. évi 1 százalék); a keresők mintegy 10–15 százalékánál stagnálás, reálbércsökkenés mutatkozott. Az utóbbiak többsége idősebb kereső munkás.

Az egyéni és az átlagos reálbérek eltérő irányzatát az összetétel-változás hatása magyarázza. A keresők köréből általában a magasabb keresetűek válnak ki (nyugdíj), és helyükbe 50–60 százalékkal alacsonyabb keresetű fiatalok lépnek. Ez azt jelenti, hogy évi 2–3 százalékos mértékű reálbércsökkenés kellene ahhoz átlagosan, hogy a keresők mintegy felének ténylegesen is csökkenjen a reálbére. Az összetétel hatásából ered az is, hogy a bérdifferenciálódásnak stagnáló vagy kismértékben csökkenő reálbér esetén is vannak – a keresők túlnyomó többségét vagy akár mindegyikét reálbérnövelésben részesítő – tartalékai. [...]

A vállalati gazdasági munkaközösségektől, ipari szolgáltató szakcsoportoktól származó jövedelmek 1985-ben a munkajövedelmeknek mindössze 3 százalékát tették ki.

Ez kisebb, mint a részfoglalkoztatottságból eredő munkajövedelem vagy fele akkora sincs, mint az állományon kívüliek részére folyósított munkabérek, az egyéb bérjelle-gű fizetések összege.

Ebben az időszakban az alacsonyabb nyugdíjak reálértékének a növekedése nem valósult meg, az átlagosnál érzékelhetően (pl. 25 százalékkal) alacsonyabb nyugdíjak vásárlóértéke is csökkent. A nyugdíjasok életkörülményeiben nem tükröződik az erő-feszítés, melyet a jövedelemelosztás tesz életszínvonaluk csökkentésének mérséklése érdekében.

Az utóbbi öt évben elért lakossági pénzbeli reáljövedelem-növekmény 40 százalé-ka a nyugdíjtömeg növekedésében testesült meg. Az ellentmondás oka romló demo-gráfiai helyzetünk: a növekvő számú nyugdíjas réteget, a csökkenő számú aktív kereső állomány „tartja el”. Népesedéspolitikánk nem veszi figyelembe az alacsony születés-szám húsz év után várható hátrányos gazdasági következményeit.

A gyermekek fenntartási költségeit fedező családi pótlék hányada egyre csökke-nő irányzatú volt, a gyermekgondozási segély vásárlóértéke folyamatosan csökken. A szociális célú segélyek súlypontja az egyéni munkát, társadalmi hasznosságát jól ismerő munkahelyekről fokozatosan tolódik el a területi igazgatás felé. Az egészségügyi ellátásban csökkent a térítési díjak aránya, azonban ha a térítési díjnak tekintett para-szolvenciák középarányos mértékét vesszük (kb. 4 és félmilliárd Ft), akkor a térítés aránya 17–18 százalékra, azaz a hivatalos térítési díj kilencszeresére nőtt.

A lakossági jövedelmek között 1985-ben (amikor a fogyasztói áremelkedés 7 szá-zalékos volt) a betétek mintegy huszadrésze őrizte meg vásárlóértékét, miközben 1980–1985 között a lakosság kamatból származó bevételei megduplázódtak. A nö-vekvő lakossági megtakarításoknak a kamatszintekből eredően csökkenő hozama és reálértéke állandósul.

Az elmúlt három évtizedben folyamatosan csökkentek a lakosságon belüli jöve-delemkülönbségek. A nyolcvanas évek első felében a tendencia lelassult, de feltéte-lezhető annak felerősödése. A jövedelemdifferenciálódás folyamata azonban látszat: valóságban a fogyasztás differenciálódik. A differenciálódó fogyasztás olyan felhal-mozott pénzvagyron elköltésén alapszik, amely egy korábbi, jövedelmileg differenci-áltabb időszak terméke, s amelyet az inflációs politika kényszerít elköltésre. A nagy áremeléseket követően 1980-ban rohamosan csökkent a lakosság megtakarítási haj-landósága, az 1970. évinek mintegy a hetedére, 0,5 százalékra. A valóságban a nyolc-vanas évek első felében a jövedelmi különbségek fennmaradtak, esetleg kissé tovább csökkentek. A jövedelmi különbségek mérséklődésének irányába hatnak az alábbi té-nyezők: az alacsony jövedelmű, több gyermekes családok létszámának a csökkenése; a nyugdíjas korú eltartottak létszámának a csökkenése; a munkaképes korú eltartottak számának egy minimális szintre történő mérséklődése; a nyugdíjjárulék kulcsok 1983. évi emelése; az alacsony nyugdíjak rendszeres emelése, régi magas nyugdíjak érték-vesztése; a szociális segélyek terjedése; az alacsony jövedelműek külön jövedelmei. A jövedelmi különbségek növekedésének irányába hatnak: a bruttó kereseti különbség kismértékű növekedése; a vállalkozói jövedelmek arányának növekedése; a nyugdíjak

megállapításánál a tízezer forintos plafon megszüntetése; az egygyermekes családok pótlékának a bevezetése; a több családi pótlék értékvesztése; az átlagosnál magasabb jövedelműek külön jövedelmei.

A jövedelemkülönbségek növekedése és csökkenése egyenlegében az utóbbi felé hajolt el, segített ebben a láthatatlan jövedelmek jövedelemdifferenciálódásában betöltött szerepének csökkenése is. Az a láthatatlan jövedelemtöbblet, amely 1980-ban ismeretlen mértékben, de az ismertnél jobban differenciálhatta a lakosság jövedelmeit, ma kevésbé fejt ki ilyen hatást. Miután az ország lakosságán belül növekszik a nyugdíjasok aránya, miközben csökken részarányuk a legalacsonyabb jövedelmi rétegben, a nyugdíjasok jövedelme összességében felzárkózó tendenciát mutat. Ezzel szemben a gyermekes családok jövedelmi pozíciója egyértelműen romlik. Az életszínvonal és életminőség alakulása szempontjából lényeges a jövedelem felhasználás szerkezeti alakulása. A nyolcvanok évek első felében a lakosság rendelkezésére álló pénzüsszegen belül stagnált a lakásberuházási kiadások aránya; növekedett a megtakarítási hajlandóság; kismértékben csökkent a fogyasztás részaránya. Az indokoltnál magasabb fogyasztási szint az inflációs politika időszakában alakult ki; éppen akkor, amikor termelőszféra visszafogta beruházásait, a lakosság viszont menteni kívánta a pénzét: általánossá vált az elővásárlás. Ugyanakkor a fogyasztás területén érvényesülő legfontosabb tendenciák pozitív jellegűek voltak: az étrend fokozatosan egészségesebbé vált, megtorpant az élvezeti cikkek fogyasztási növekedése, fokozatosan telítődött a háztartások tartós javakkal való felszereltsége. A lakossági jövedelmek felhasználásán belül a lakásberuházások kiadása annak ellenére emelkedett, hogy csökkent a lakásépítés üteme. A 24 százalékkal csökkenő lakásépítéssel szemben a lakásberuházás költségei 58 százalékkal emelkedtek, a nagyrészt növekvő árak, a kismértékben növekvő alapterület, a javuló lakásfelszereltség, továbbá az állami lakásépítés csökkenése miatt. Az OTP lakossági betétállományának növekedése mögött a lakosság csökkenő megtakarítás aránya húzódik meg. A lakossági betétállomány és készpénzállomány az elmúlt időszakban évente átlagosan 14–16 milliárd forintot veszített vásárlóértékéből az infláció miatt. Leszámítva a veszteségből a hitelek reálértékének csökkenését (évi 6–8 milliárd forint), az inflációs politika évente 8–10 milliárd forint vásárlóerőt vont el a lakosság nettó bevét-, illetve pénzvagyonából. Eközben a betétállomány növekedésében szerepet játszottak a kényszertakarékossági motívumok is, például az 1986 végén 274 milliárd forintos betétállományból 13,4 milliárd forint volt a gépkocsi fedezeti betét, vagyis ennek duplája, azaz a betétállomány 10 százaléka a gépkocsi-hiány miatt befagyasztott betétösszeg. Mindez azt a tendenciát vetíti előre, hogy az inflációs politika előtérbe kerül, és ha nem semlegesíti egy, a lakossági megtakarítást kedvezményező adótámogatás (például az értékpapírokba való befektetés mentesítése az adó alól), akkor bekövetkezik a már ismert lakossági reakció, hogy éppen a vásárlóerő visszafogásának kritikus időszakában csökken a megtakarítási kedv, és nő a korábban keletkezett jövedelmek és vagyonok feléléséből származó fogyasztás.

Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a vallásos világnézet elleni eszmei harcról, a vallásos tömegek közötti felvilágosító és nevelőmunka feladatairól (1958. július 22.)

In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Budapest, 1973, Kossuth. 236–242.

A dokumentum a Kádár-rendszer valláspolitikájának alapelveit fektette le. A határozat legális lehetőséget adott a vallás korlátozott keretek közötti gyakorlására, de ugyanakkor adminisztratív eszközökkel is folytatandó politikai harcot hirdetett a „klerikális reakció” ellen, annak pontos meghatározása nélkül, hogy mi tartozik az üldözendő kategóriába. Az egyházpolitika legfőbb szerve az Állami Egyházügyi Hivatal volt, amelynek jelentősége és önállósága az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején megnőtt. a PB 1958-as határozata nyomán úgynevezett ateista munkabizottságok jöttek létre a politikai és társadalmi szervezetek vallásellenes felvilágosító tevékenységének támogatására. Az 1960-as években elindult egy enyhülési folyamat, amelynek eredményeit a Vatikán és a Magyar Népköztársaság 1964-es részleges megállapodása rögzítette. Az MSZMP Központi Bizottsága 1989-ben határozatban szüntette meg a vallásos világnézet elleni harcot, az ÁEH ugyanebben az évben jogutód nélkül szűnt meg.⁵⁵

1. A szocializmus építése, eredményei, társadalmi, politikai és gazdasági viszonyaink változása következtében meglazultak a vallásos világnézet társadalmi gyökerei. A tudományok gyors előrehaladása, a kultúrforradalom eredményei, a marxizmus-leninizmus oktatása, a társadalom- és természet-tudományos propaganda, pártunk tömegnevelő és felvilágosító munkája jelentős szerepet játszottak népünk öntudatának növelésében. Komoly lépést tettünk előre a tudatlanság felszámolása terén, ezáltal meggyengült a vallásos világnézet ismeretelméleti alapja.
2. A jelentős fejlődés ellenére a vallásos ideológiának mély gyökerei vannak, elsősorban a társadalom elmaradottabb rétegeiben; a falusi lakosság és a városi kispolgárság között, az elmaradottabb munkásrétegek, az asszonyok, a fiatalok, valamint az értelmiség között. Egyes párttagoknál fellelhető a vallásos ideológia hatása. Bizonyos társadalmi csoportok, elsősorban a volt uralkodó osztályok deklasszált elemei, reakciós politikai beállítottságból tüntetésként vesznek részt vallásos szertartásokon.

55 Rajki Zoltán: Az állam és az egyház kapcsolatának jellemző vonásai a Kádár-korszakban. In: Egyháztörténeti Szemle. 3. évfolyam 2. szám

3. Számos tényező gátolja a vallásos ideológia elleni eszmei harc és a világnézeti tömegnevelő munka kibontakozását.
 - a) A világnézeti harc és nevelőmunka gyengesége, az ellenséges ideológiák elleni harc elhanyagolása és lebecsülése, a vallási kérdést liberálisan kezelő jobboldali opportunistá felfogás és a baloldali szektás türelmetlenség elterjedése zűrzavart teremtett a párton belül: általános, hogy összekeverik a vallásos világnézet elleni harcot a klerikális reakció elleni harccal. [...]
5. a klerikális reakció, vallási köntösbe bújt politikai reakció, ezért az ellene való harc politikai harc.
 - a) A klerikális reakció hívő embereket vallásos világnézetükön keresztül próbálja a reakciós politika befolyása alá vonni. A szocialista társadalmi rend és a klerikális reakció közötti ellentét, a dolgozó és reakciós osztályok között lévő osztályellentét – kibékíthetetlen, antagonisztikus jellegű. [...]
6. A párt álláspontja az egyházakkal kapcsolatban: a szocializmus építésének korszakában az egyházak még hosszú ideig fennmaradnak, ezért megsemmisítve a klerikális reakció ellenforradalmi kísérleteit az egyházakkal pozitív együttműködésre törekszünk. Ennek az együttműködésnek a tartalmát a szocializmus építésének követelményei határozzák meg. A szocializmust építő állam együttműködése az egyházakkal ugyan átmeneti jellegű, de hosszú ideig tart, egy egész átmeneti korszakot ölel fel.
7. A vallásos világnézet elleni eszmei harc és a vallásos tömegek között felvilágosító, nevelőmunka irányelvei.

Pártunk a vallással kapcsolatos tevékenységét mindenkor az általános politikai harc, az osztályharc érdekeinek rendeli alá. A vallás elleni harc az általános osztályharc része. Számunkra nem az a fő kérdés, hogy ki vallásos, ki ateista, mivel ebben az esetben a harc fő frontja a kapitalizmus és szocializmus közötti ellentétről a vallásos nem vallásos dolgozók közötti ellentétre tevődne át. A fő kérdés az, hogy a munkások, dolgozó parasztok és az értelmiség testvéri összefogással, egyetértésben építsék a szocialista jövőt, amelynek győzelme a vallás társadalmi alapjait megszünteti. Mi az embereket nem a hitelveik, hanem az osztályhelyzetük, politikai állásfoglalásaik és cselekedeteik alapján ítéljük meg. A vallással kapcsolatos ideológiai feladatainkat mindig ebből a szempontból kell meghatároznunk. [...]

A proletárdiktatúra államának egyik fő feladata az egész nép szocialista átnevelése; ebbe beletartozik a vallásos világnézet elleni türelmes eszmei harc. Ugyanakkor az összes állampolgári jogok gyakorlása tekintetében az állam a vallást magánügynek tekinti. [...] A vallásos világnézet elleni harc nem sértheti a hívők vallásos érzületét és nem korlátozhatja a vallásszabadság gyakorlását. Az államot lojális viszony célkitűzése

vezérli az egyházakkal szemben, amelyeknek anyagi segítséget nyújt egyházi funkcióik elvégzéséhez. [...]

A vallás a párt tagjai számára nem lehet magánügy.

Pártunk világnézeti harcot vív a burzsoá ideológia ellen, s így a vallásos eszmék ellen is. A vallásos világnézet elleni eszmei harc a párt világnézetének a dialektikus materializmusnak a harca az idealizmus ellen. Ebben a harcban nem lehet kompromisszum. E harc törvénye, hogy a régi, elavult idealista világnézet teljesen megsemmisül. E harc megvívásához a párt minden tagjának együttes erőfeszítésére van szükség. Ezt az eszmei harcot különböző fokon valamennyi párttagnak folytatnia kell, gyakran önmaguk gondolkodásában meglévő téves eszmék ellen. Az olyan párttagokkal, akik még vallásosak, még nem szakítottak teljesen vallásos téveszméikkel, meg kell értetni: a vallást a párttagok számára azért sem tekintjük magánügynek, mert vallásos szemléletükkel idegen, ellenséges nézeteket hoznak be a pártba. Ellenséges nézeteknek pedig a pártban semmi helyük nincs. Az ilyen nézetek megbontják a párt egységét és súlyos veszélyt jelentenek a munkásosztály hatalmára. [...]

A Klerikális reakció elleni politikai felvilágosító munka irányelvei:

- a) A pártszervezetek, állami és társadalmi propaganda szervek rendszeresen ismertessék a klerikális reakciónak a magyar történelemben játszott haladásellenes, hazaáruló szerepét. [...] Különösen fontos a klerikális reakció napjainkban folytatott tevékenységének leleplezése. Az egyházi reakció minden eszközzel igyekszik megbontani az egyházon belüli haladó mozgalmat. Jelentős aktivitást fejt ki elsősorban az ifjúság és a nők között. Tevékenységében egyaránt alkalmazza a legális és illegális eszközöket, valamint maximálisan támaszkodik az egyházak nemzetközi kapcsolatokban rejlő lehetőségekre. Az egyházi reakció kapcsolatban van az egyházon kívüli reakcióval. [...] Az ország közvéleményét tájékoztatni kell azokról az ellenforradalmi, politikai akciókról, amelyekkel a Vatikán és maga a pápa az ellenforradalom leverése után megpróbálta meggátolni az ország helyzetének konszolidálását.

Fel kell tárnunk a Vatikán és az imperialista monopóliumok érdekazonosságát. Meg kell világítani a katolikus pártok és keresztényszocialista mozgalmak szerepét a nyugati országokban. Foglalkozni kell a protestáns egyházak világtanácsának tevékenységével, reakciós szerepével. Meg kell mutatni az egyházak szerepét a kapitalista országokban.

Az MSZMP Központi Bizottsága Titkárságának határozata a középiskolai, a főiskolai és az egyetemi felvételi rendszer megjavításáról (1959. február 27.)

In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956–1962. Budapest, 1973, Kossuth. 315–319.

A szocializmus oktatáspolitikájának ideologikus célkitűzése kezdetektől a kommunista párthoz hű értelmiség kinevelése volt. Ezt szolgálták például az egyetemeken felállított marxizmus–leninizmus tanszékek, s nem utolsósorban a diplomát szerző fiatalok társadalmi összetételének mesterséges szabályozása az 1952-ben bevezetett erősen diszkriminatív felvételi rendszerrel. Mint dokumentumunk is jelzi, az MSZMP KB. 1959-ben még fenntartotta a Rákosi-rendszerből örökölt szelekciós mechanizmusokat. A KB. titkársága 1960 februárjában ismét foglalkozott a felsőoktatásba kerülő fiatalok szelekciójának kérdésével. Kísérleti jelleggel ekkor vezették be a „helyhiány miatt” fel nem vehető kategóriáját, ami azt jelentette, hogy a sikeres felvételi vizsgát tevők csak 1 év termelőmunka után kezdhették meg tanulmányaikat, amennyiben a munkaadó, a KISZ, vagy egyéb politikai szerv igazolta „kifogástalan” magatartásukat. A származás szerinti differenciálást, a munkás- és parasztszármazású fiatalok felvételi előjogait 1962-ben törölték el. Ezután csak az azonos pontszámot elérték kategóriáján belül élveztek prioritást. Továbbra is megmaradt azonban a magas állami és pártkitüntetésben részesült szülők és a nomenklatura gyermekeinek szinte automatikus felvétele a felsőoktatásba, amennyiben egy minimális pontszámot sikerült elérniük. 1984-re a munkás- és parasztszármazású fiatalok aránya már csak 34% volt, szemben az 1957-es 55%-kal.

A Titkárság az alábbi határozatokat hozza:

Mindent el kell követni annak érdekében, hogy a középiskolákban növekedjen, az egyetemeken és a főiskolákon legalább megmaradjon a munkások és a dolgozó parasztszám gyermekeinek jelenlegi aránya. Kívánatos, hogy a középiskolák 1. évfolyamára ez évben felveendők között 55–58%, az egyetemekre, főiskolákra felveendők között 52–55% legyen a munkás, valamint a dolgozóparaszt származású fiatalok aránya. Ennek érdekében:

Az üzemek, termelőszövetkezetek, állami gazdaságok és gépállomások által adományozható társadalmi ösztöndíj széles körű elterjesztésével a munkás, valamint dolgozóparaszt fiatalok továbbtanulását – az anyagiak tekintetében – lényegesen meg kell könnyíteni. [...]

Széles körű mozgósítást kell végezni a továbbtanulás érdekében az ipari technikumokban ez évben érettségiző, valamint régebben érettségizett és azóta a termelésben résztvevő munkás. és dolgozóparaszt fiatalok között. [...]

A származási kategóriák ez ideig alkalmazott rendszerét meg kell változtatni. Ez évtől kezdve általában a szülők (eltartók) felszabadulás utáni helyzetét – a tanulók életére, felfogására döntő hatású időszakot – kell alapul venni a származási hovatarozás megállapításánál; ez azonban az osztályidegenekre (a volt tőkésekre és földbirtokosokra, háborús bűnösökre és egyéb ellenséges elemekre ne vonatkozassék. A kiemelt munkáskáderek gyermekei természetesen továbbra is munkásszármazásúnak minősülnek, függetlenül jelenlegi beosztásuktól.

Meg kell vizsgálni van-e lehetőség olyan osztályidegen szülők gyermekeinek főiskolai, egyetemi felvételére, akik az elmúlt 14 alatt a harc kiélezett szakaszaiban sem léptek fel a népi hatalom ellen. Ebben az esetben is korlátozott számban, szigorú egyéni elbírálás alapján, miniszteri engedéllyel lehet felvenni.

A Politikai Bizottság tavalyi határozatának szellemében, amely az eddiginél fokozottabb politikai követelményeket írt elő a felvételnél, a munkásszármazásukkal azonos előnyt kell biztosítani a középiskola, továbbá az egyetemi, főiskolai felvételnél azoknak a munkásmozgalomban a felszabadulás előtt huzamosabb időn át részt vett, valamint a szocializmus építésében és védelmében érdemeket szerzett szülők gyermekeinek is, akik nem sorolhatók a munkás- vagy dolgozóparaszt származású kategóriába. [...]

A Központi Bizottság Tudományos és Kulturális Osztálya és a Művelődésügyi Minisztérium készítsen részletes továbbtanulási agitációs tervet; A KISZ,⁵⁶ a SZOT,⁵⁷ valamint a Nőtanács ennek alapján dolgozza ki a saját agitációs programját. A sajtó és a Rádió – e részletes agitációs terv alapján végezzen mozgósítást a középiskolai, valamint az egyetemi felvételnél sikere érdekében.

ACZÉL GYÖRGY

Az ideológiai és kulturális élet néhány időszerű kérdése. Vitaindító előadás az 1973. január 24–25-én rendezett országos agitációs propaganda és művelődési tanácskozáson

In: Aczél György: Szocialista kultúra – közösségi ember.
Budapest, 1974, Kossuth. 201–217.

Aczél György (1917–1991) a kádári kultúrpolitika egyik központi alakja, aki a párt értelmiségpolitikájának irányelveit ültette át a hatvanas-hetvenes években a gyakorlatba. Erre utalnak ironikus nevei: „kultúrboltos”, „a gazda”, „a kulturális miniszter első felettese”. Az 1945 utáni kommunista politika állandó szereplője. Az 1947-es országgyűlési

56 Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség. Az állampárt ifjúsági szervezete 1957 és 1980 között.

57 Szakszervezetek Országos Tanácsa. 1948-ban alakult, s ezzel lényegében elsorvasztotta az ágazati és egyéb szakszervezeteket. Fő funkciója az volt, hogy végrehajtsa az öt éves terveket.

választásokon lett első alkalommal országgyűlési képviselő. 1956-ban az MSZMP alapító tagja. 1967-ben az MSZMP KB titkárává választották, 1974-ben a Politikai Bizottság tagja, majd a Minisztertanács elnökhelyettese. 1982-ben újra a MSZMP KB kulturális titkára lesz, de 1985 tavaszán leváltják. 1988 májusában került ki a Politikai Bizottságból.

Az MSZMP művelődéspolitikai alapelveit 1957 nyarán fogalmazzák meg először, majd 1958. július 25-én születnek meg az MSZMP művelődési politikájának irányelvei.⁵⁸ Aczél György 1974-es előadásában részben megerősíti, részben – igazodva a 70-es évek elejének balra tolódási tendenciáihoz – új tartalommal is tölti meg ezeket. A három T határai azonban mindvégig homályban maradtak, a hatalom önkényesen értelmezve ezeket ad hoc politikai érdekei szerint jutalmazta, vagy büntette az alkotókat.

Mi elutasítjuk a kapitalista „fogyasztói társadalmat”. Mi nem azért élünk és dolgozunk, hogy csak vásárolhassunk, hanem azért fogyasztunk – remélhetően minél többet és jobbat – hogy értelmesen, egészségesen teljes emberi életet élhessünk magunk és az egész társadalom javára. Hiba lenne túlértékelni az életszínvonalat, hiszen nagyon sok tennivalónk van még ebben a vonatkozásban is. De egyre inkább előtérbe kerül, hogyan gondoskodunk a javuló, és remélhetőleg mind gyorsabban javuló életszínvonal alapján kialakuló szocialista életigények formálásáról és gyakorlati érvényesítéséről. S itt már nem elég a kész receptek, általános elvek hangoztatása, hanem konkrét feltételeink között kell keresni, megtalálni és megoldani ezeket a történelmileg sok vonatkozásban új, eddig nem látott feladatokat.

Aki nem ismeri fel, hogy itt történetileg új helyzettel állunk szemben, azt különböző veszélyek fenyegetik. A polgári–kispolgári gondolkodás, életérzés zsákutcájába kerülhet: behódol ezeknek az eszméknek, szokásoknak, erkölcsi normáknak. Kár lenne ezt a jelentkező veszélyt néhány külsőlegesen ríktó jelenségre korlátozni: a különködő divatra, a televízióban bemutatott néhány felszínes, kommersz játéokra, zenés giccsre, vagy hasonló filmekre. E kommersz változatok mellett fel kell figyelniünk a polgári hatások jelenlétére a kultúra úgynevezett magasabb szféráiban is. Lebecsülnénk a polgári–kispolgári hatás erejét, ha azt csak a pszudokultúra, a szórakoztatóipar táján keresnénk. Jelentkezik az magasabb szinten is. Gondoljunk néhány ismeretterjesztő előadás kritikátlan „ismeretterjesztésére”, gondoljunk arra, hogy olykor még neves művészek, írók és képzőművészek is a divatok, a burzsoá divatok ízlésiránya szerint évenként változtatják új és új ruhájukat, így akarnak feltűnni, így keresnek „halhatatlanságot”. [...]

Nincs minden rendjén az ún. alkotó műhelyek társadalmi-ideológiai felelőssége körül sem. Néhány évvel ezelőtt kulturális politikánk jobb megértése, népszerű kifejezése végett használtuk az úgynevezett „T”-ket, a „támogat, tűr, tilt” alliteráló szavakat. Ezeket ki lehetne egészíteni a „tudomásul vétellel”, vagy „tájékoztatással” és még egy sor „T” betűs kifejezéssel. Az orientáló elvek természetesen mindig az egyes művek konkrét elemzése alapján és nem sematikus érvényesíthetők. A valóságos értékelés nem tűri a sematikus skatulyákat még akkor sem, ha formailag egzaktabb módon fogalmazzuk meg), azonban a lényeg, hogy tudniillik minden – a művészet, a kultúra,

58 Az MSZMP határozatai 1956-1962. 243-272.

alkotásait közvetítő – fórumnak kultúrpolitikánk elvei szerint kell szelektálnia, az félreérthetetlenül kitűnik még ebből a leegyszerűsítő jelszóból is.

De esetenként éppen ez a félreérthetetlen lényeg nem jut kifejezésre valamennyi „T” közül számunkra ezen túl is, akárcsak eddig, a támogatás érvényesítése a legfontosabb. Csak magas színvonalú szocialista alkotómunka bátorító-ösztönző segítése útján való-síthatjuk meg kulturális politikánk dolgozó nép érdekeit szolgáló célkitűzéseinket. [...]

Kultúrpolitikánk elvei torzulnak akkor is, amikor (nem találván megfelelő „T” be-tűt) valódi művészeti alkotásokkal úgy vagyunk türelmesek, hogy passzívan tűrünk ott, ahol az alkotónak és alkotásainak megbecsülése elvi vitát, türelmes elvi vitát ígé-nyel. A türelem célja nem az, hogy ezzel valamiféle állóképpé merevítsük kulturális életünket, hogy passzívan regisztráljuk, ez vagy az az alkotóművész az ilyen vagy olyan szellemi fogyatékossgal rendelkező alkotók kategóriájába tartozik. A türelem egyúttal elvi vitát is jelent, amelynek segítenie kell az alkotót abban, hogy alkotó-munkájához leküzdje az eszmei bizonytalanságokat, szocialista elveinktől, életunktől idegen vonásokat. A türelmes elvi vitának segítenie kell abban, hogy ezek az alkotók is továbblépjenek az egyértelműen támogatandó szocialista értékek alkotásához. [...]

Művészetpolitikánk elvei nem változtak. Továbbra sem lakkozott valóságot, apo-logetikus illusztrációt, nem makulátlan mintahősöket várunk. Változatlanul a marxista világnézetten, a társadalmi-közéleti felelősségvállaláson alapuló szocialista, a nép, a haladás ügye mellett elkötelezett, hiteles, magas színvonalú művészetet igénylünk- ez a szocialista valóság igénye.

Lakitelki nyilatkozat

Magyar Nemzet, 50. évf. (1987) november 14.

*A rendszerváltáshoz vezető út fontos állomása volt az 1987. szeptember 27-én meg-
rendezett első lakitelki találkozó, amelyet a népiek szerveztek. A tanácskozáson 181
– különböző szellemi csoportosulásokhoz tartozó – értelmiségi vett részt. Meghívást
kapott Pozsgay Imre, a Hazafias Népfront főtitkára is, aki kapcsolatban állt az el-
lenzékiek számos tagjával. A lakitelki találkozó eredményeként megszülető „Lakitelki
nyilatkozat” politikai meggyőződés nélkül mindenkire szólt, aki szíven viselte a ma-
gyarság sorsának alakulását. Valójában azonban a demokratikus ellenzék és a népi
írók között a törésvonal egyre mélyebb lett. A második lakitelki találkozón a demok-
ratikus ellenzék már nem vett rész. Ezen került sor 1988. szeptember 3-án a Magyar
Demokrata Fórum megalapítására. Az MDF taglétszáma az év végére elérte a tízezer
főt, ami jelezte, hogy az ellenzék kimozdult korábbi elszigetelt helyzetéből.*

A magyarság történelmének egyik súlyos válságába sodródott. Népmozgalmi erejé-
ben megroppant, önhitében és tartásában megrendült, kohéziójának kapcsai tragikusan

meglazultak, önismerete megdöbbenően hiányos. Összeomlással fenyegető gazdasági válságnak néz elébe. A magyar etnikumot példátlan széttagoltság sújtja. Nemzetünknek nincs közösen vállalható jövőképe.

Az országot megrázó társadalmi-gazdasági válság, a demokrácia, a politikai intézményrendszer elégtelensége, a közkerölcs súlyosbodó gondjai, a kulturális élet, a közoktatás aggasztó tünetei, megmaradásunk gondjai kaptak hangot az eszmecsere során. A magyarság esélyeit kutató jelenlevők és felszólalók a józanság és megfontoltság jegyében igyekeztek mérlegelni a kilábalás és a kikerülhetetlen megújulás, az igazán hatékony reformok módozatait.

Az ország és a magyarság sorsáért érzett felelősségtől áthatva az egybegyűlték szükségesnek és időszerűnek érzik olyan keretek létrehozását, amelyek arra szolgálnak, hogy a társadalom tagjai valódi partnerként vehessenek részt a közmegegyezés kialakításában. Viták után a résztvevők egyetértettek abban, hogy egy ilyen közmegegyezés csak valamennyi progresszív társadalmi erő összefogásával teremthető meg.

Az a véleményük, hogy csak a társadalom részvételével lehet megoldani a válságot, mégpedig mind a társadalom, mind az ország politikai vezetőinek részvételével. A politikai és társadalmi szervezetek jelenlegi rendszerében nincs biztosítva az önálló és független nézetek kifejtése.

Ezért javasolják a Magyar Demokrata Fórum létrehozását, amely a folyamatos és nyilvános párbeszéd színtere lehetne. Ez a fórum alkalmas lenne súlyos gondjaink megvitatására, egy-egy témakör elemzésére, alternatív megoldási javaslatok elkészítésére.

A fórumot a résztvevők nyitottnak képzelik, egyszerre demokratikus és nemzeti szelleműnek. Munkájában különböző világnézetű és pártállású emberek együttműködésére számítanak. Fontosnak tartanak, hogy ezeknek az eszmecsereknek és elemzéseknek az anyagát megismerhesse az ország közvéleménye. Ezért szükségesnek érzik alkotmányos keretek között működő, független sajtóorgánumok létrehozását.

Hisszük, hogy a megújulás erőinek széleskörű összefogásával kijuthatunk a válságból.

Lakitelek, 1987. szeptember 27.

Szabad Demokraták Szövetsége: A rendszerváltás programja

(Elfogadta a Szabad Demokraták Szövetségének közgyűlése, (1989. március 19. – április 16.) a budapesti Corvin Filmszínházban.)

Budapest, 1989, SZDSZ. 34–39.

A Magyar Bálint és Pető Iván által szerkesztett program társadalomképének központi kategóriája a szabad piac, s ennek megfelelően a magántulajdonon alapuló gazdaság. Az SZDSZ által egyre markánsabban megfogalmazott neoliberális gazdaságpolitikai irány és a korábban hirdett szociális - szociálpolitikai megfontolások között

feszlő ellentét a szervezetben a szociálliberális csoport szociálisan érzékeny társadalompolitikai koncepcióját veszélyeztette. A szemelvény azt illusztrálja miként próbált a párt egyensúlyt teremteni a tőke érdekeit szolgáló szabad versenyos kapitalizmus és a szociális igazságosság szempontjai között. A szociálpolitikát alapvetően szegénypolitikaként képzelték el a szerzők: társadalompolitikájukban nem prevencióban, hanem utólagos korrekcióban gondolkodtak.⁵⁹

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALMI SZOLIDARITÁS

Társadalompolitikai elképzeléseinkben a jóléti eszményének olyan elveire támaszkodunk, amelyek arra törekszenek, hogy meghaladják az európai civilizációban átmenetileg kialakult meghasonlást: az ökonomizmust és a társadalmi szolidaritás elvének elkülönülését, a politika kettéválását a növekedést szolgáló gazdaságpolitikára és a társadalmi élet újratermelődésének zavarait enyhíteni akaró szociálpolitikára. Az európai kultúra fejlődése ma már lehetővé teszi, hogy olyan egységes társadalompolitikára törekedjünk, amelyik természetesként kezeli ugyan, intézményeinknek illeszkednie kell a piachoz, de a közösség minden intézményét úgy formálja meg, hogy az a társadalmi szolidaritást szolgálja, s egyúttal teret hagyjon az egyén személyiségének. Ezt azért teheti meg, mert kialakította a társadalom tagjainak azt a közös értékrendjét, amelynek alapján a legkülönbözőbb élettereken egymással kapcsolatba lépők létre tudják hozni közösségeiket, és mert kialakította azokat a szervezettípusokat és gazdálkodási formákat, amelyek segítségével egyéni és közösségi célokat és vagyonokat egymással harmonizálva, az egyént biztosító közösségek és önkormányzatok társtulajdonos tagjává, a közösségi szervezeteket az egyének szolgáltatójává lehet alakítani.

A SZOCIÁLPOLITIKA VÁLSÁGA A TÁRSADALMI BERENDEZKEDÉS VÁLSÁGA

[...] A gazdasági szabályozás tervlebontásos módja és az egyidejű politikai folyamatok, a munkaerő leértékelésével a társadalmi „juttatások” munkavállaláshoz kötésével kikényszerített teljes foglalkoztatás, a béren kívüli juttatásnak nevezett oktatás és egészségügyi ellátás vagy a költségvetési ágazattá degradált, a mindenkori politikai céloknak alárendelt társadalombiztosítás meghonosított rendszere egymástól elválaszthatatlan fogaskerekeként épültek egybe, s szolgálták a központi hatalom vezérelte társadalom-átalakítási programot. Ez, az európai századelő értékeiből is táplálkozó modernizációs program egy radikális integrációs kísérlet végrehajtásával próbálta meg a magyar társadalom két öröklött bajának, a társadalom kettészakadtságának és a tömeges szegénységnek meghaladását. E kísérlet sikerét a társadalomnak a családi viszonyokig lehatoló felforgatásától s új alapokon való átépítésétől várta. A kísérlet zsákutcának bizonyult: a társadalom új formájú kettészakadtságát eredményezte és az egyének társadalmi és gazdasági lehetőségeinek túlzott korlátozásával a társadalom gazdasági teljesítményét is annyira korlátozta, hogy ezzel korlátot állított a szegénység

59 Vö.: Ripp Zoltán: Szabad Demokraták. Történelmi vázlat a Szabad Demokraták Szövetségének politikájáról. (1988–1994.) Politikátörténeti Alapítvány. Napvilág Kiadó 1995. 22–30.

felszámolásának is. A személyiség tiszteletének feláldozása miatt föl kellett áldoznia közösségi értékeit: a szociálpolitika a politikai és gazdasági célú erőforrás fölhasználás utáni maradékkal kénytelen megelégedni, a társadalom szétaprózottsága nagyobb, mint bármikor eddigi történelmünkben.

A BIZTONSÁG ALAPJA A TULAJDON

A társadalompolitika lehetséges és szükséges új intézményrendszerének legfontosabb és minden állampolgárt érintő alapja a biztosító társaságoknak az a rendszere, amelyik az eddigi társadalombiztosítás üzleti alapokra helyezésével jöhet létre. Így lehet világossá tenni, hogy a nyugdíjak és a betegpénztári szolgáltatások nem az állam vagy a társadalom ajándékai, hanem a dolgozók és munkáltatóik megtakarításainak: a nyugdíjjáruléknak, a társadalombiztosítási járuléknak és a személyi jövedelemadó készének tőkésített hozadéka. A biztosított nem más, mint – általában több – befektető közösség vagyonának társtulajdonosa. E befektető közösségek egy részének állampolgári jogon tagja, más részének pedig befizetései arányában tulajdonosa. [...]

AZ ÁLLAMHATALOM ELLENSÚLYAI AZ ÖNKORMÁNYZATOK

A társadalmi szolgáltatások (egészségügy, oktatás, közművelődés, területrendezés, gondozás, stb.) jelentős része területhez kötött. Ahhoz, hogy szervezetei a helyi szükségleteknek és lehetőségeknek megfelelően formálódhassanak és kombinálódhassanak, hogy minél jobban igazodhassanak az egyéni szükségletekhez, legfőképp pedig, hogy az újuló szükségletek s az azokat kielégítő szervezetek öntudatos és felelős helyi politika révén alakuljanak, szükség van az államigazgatástól független, erős, önkormányzó községre. Ez föltételezi, hogy az államigazgatás s a helyi önkormányzatok közti „transzmissziót” betölteni hivatott – s ezért bizonytalan működésű – megye szervezet elsorvadjon. Helyét egyik oldalon a kanton-jellegű vagy feladatokra szerveződött községsszövetségek, másik oldalon a minisztériumok – feladattól függően tagolt – regionális irodái vegyék át. [...]

KETTÉHASADT TÁRSADALOM

A magyar társadalom válságának egyik legsúlyosabb körtünete a végletes kettéhasadás egy európai mércével mérhető, rendezett életformájú, stabil egzisztenciájú, konszolidált többségre és egy zárványhelyzetben rekedt, ázsiai állapotok között élő, szívósan újratermelődő, tanulatlan képzetlen kisebbségre. A magyar társadalomnak ezt a két nagy csoportját pillanatnyilag áthidalhatatlannak tűnő, mély szakadék választja el egymástól. A társadalom kettészakítotttsága térben is megjelenik. Vannak leszakadt régiók, leszakadt települések és leszakadt településrészek. E helyzetért ugyan a központosított újraelosztás rendszere a felelős, de a piacgazdaság kiépülése esetén a hátrányos induló feltételek a területi egyenlőtlenségek növekedését valószínűsítik.

A leszakadt kisebbség problémáját önmagában az sem oldja meg, ha a gazdaság és a politika szférájában megvalósulnak a hivatalosan hirdetett radikális reformok, mert az erre vonatkozó program a konszolidált többségre épít. A leszakadt kisebbség viszont

gazdaságilag versenyképtelen, politikai önszerveződésre alkalmatlan, ezért csak passzív szemlélője és kárvallottja lehet a változásoknak csakúgy, mint azok hiányának. De féltő, hogy az átalakulás – legalábbis rövid távon – tovább mélyíti a szakadékot, megerősíti kirekesztettségüket. Az önszabályozó piac integráló hatása az ő esetükben azért nem érvényesülhet, mert óhatatlanul csak azokban az eddig betöltött, elkülönült munkapiaci szerepekben tarthat rájuk igényt, amelyekből a legkritikább esetekben lehetséges átmenet a kevésbé szegmentált pozíciók felé, nem is beszélve a munkanélküliség fenyegető réméről. [...]

A POZITÍV DISZKRIMINÁCIÓ SZÜKSÉGESSÉGE

A leszakadt társadalmi csoportoknak csak úgy lehet esélyük a felzárkózásra, ha pozitív diszkriminációban részesülnek, vagyis ha az induló feltételek terén mutatkozó önerőből behozhatatlan hátrányt az esélyegyenlőség elve alapján egy erre a célra kidolgozott, átgondolt eszközrendszer kompenzálja. Az emberi jogok alapján elfogadhatatlan ugyanis, hogy a társadalom egy jelentős csoportja tartósan, a kilábalás minden esélye nélkül emberhez méltatlan, lealacsonyító és megnyomorító létfeltételek közé kényszerüljön. [...]

POZITÍV DISZKRIMINÁCIÓ CSAK PIACKONFORM MÓDON

[...] Mindenekelőtt ezeket a tartósan kiépített mesterséges akadályokat kell főlészármolni, annál is inkább, mert tökéletesen ellentmondanak az esélyegyenlőség elvének. Ilyennek minősül az adórendszer, amely nem veszi figyelembe az eltartottak számát és az egy főre jutó jövedelmet. Ugyancsak a leszakadt kisebbséget sújtja a gyerek után járó juttatások (családi pótlék, GYES, GYED, stb.) munkaviszonyhoz kötött rendszere, a „közveszélyes munkakerülés” fogalmához kapcsolódó büntetőjogi és rendőrségi szankciók, a munkaviszony büntető jellegű (javító-nevelő munka és az ehhez kapcsolódó bércsökkentés) felhasználása, a közhasznú munka jelenlegi – maximált bérekkel és kényszerjelleggel működő – intézménye, a munkanélküli segély iránti jogosultság adminisztratív megkötései, a társadalmi szelekcióként funkcionáló iskolai szelekciós mechanizmus (kisegítő iskolák és osztályok, a versenyképtelennek tartott gyerek elkülönítése a párhuzamos osztályokban, a szakmunkásképzés toborzási, beiskolázási és átirányítási rendszere, stb.), a lakásjogosultság földrajzi és egyben társadalmi mobilitást akadályozó adminisztratív szabályozása (ötéves állandó munkaviszony vagy ötéves állandó helyben lakás a városokban) és a nyugdíjjogosultság jelenlegi szabályozása. Olyan megoldásokat is kell találni, amelyek jelentősen csökkentik a leszakadás mértékét növelik az integráló hatású életformaváltás esélyét és a piacivá váló gazdasági viszonyok közepette megteremtik a versenyképesség legelemibb feltételeit.

A SZEGÉNYEKNEK IS ELŐNYÖS UNIVERZÁLIS RENDSZEREK

Csak az állampolgári jogon járó juttatások megteremtésével lehet megfelelően garantálni a társadalmi helyzettől, életkortól, piaci versenyképességtől függetlenül minden embert megillető elemi létbiztonságot. Az univerzális jelleg ellenére az ilyen

típusú juttatások is integráló funkciót töltenek be, egyrészt mert szavatolják az életben maradáshoz fűződő emberi jogokat, másrészt mert mérsékelik a szülők versenyképtelenségének a gyerekekre háruló következményeit. [...]

A POZITÍV DISZKRIMINÁCIÓ ESZKÖZEI

[...] Meg kell teremteni a negatív vagyoadó intézményét, mert csak ez biztosíthatja, hogy a vagyontalanokat a területi önkormányzatok a többiekkel egyenrangú polgárként kezeljék. A negatív vagyoadó azt jelenti, hogy a helyi önkormányzat „fejpénzt” kap a közösségi erőforrásokhoz hozzájárulni képtelen vagyontalanok után. A rendkívül jelentős területi egyenlőtlenségek kompenzálása érdekében a telekérték átlaga alapján pótlólagos támogatást kell biztosítani az egyébként versenyképtelen sorvadó településeknek. A leszakadt kisebbség integrálódásának legfőbb akadálya az alacsony iskolázottság újratermelődése. Ezért külön támogatásban kell részesíteni az alacsony iskolázottságú szülők gyerekeinek tovább tanulását. Ennek legcélszerűbb módja, ha a család az iskolaköteles életkor után továbbtanuló (szakmát tanuló) gyerekek kieső jövedelmét pótló támogatásban részesül. Külön támogatásra szorulnak a három és többgyermekes családok. Előnyt kell élvezniük a lakásszerzésnél és fenntartásnál. Az ilyen családoknál a juttatási rendszer az anyát kezelje eltartottként. A leszakadt kisebbség újratermelődésének jelentős tényezője az állami gondozás jelenlegi rendszere, amely nem a családokat próbálja működőképessé tenni és integrálni, hanem a gyerekeket kiszakítja természetes környezetükből, elkülöníti őket a társadalomtól és ezzel kizárja a versenyképességet biztosító társadalmi szerepek megtanulásának lehetőségét. Az ilyen típusú állami gondozást fokozatosan le kell építeni, hogy helyét az általánosan elfogadott normáknak megfelelő családi szocializáció vehesse át. Szükség van egy nonprofit vállalkozási szféra kiépülésére, amely megfelelő keretet ad a leszakadás problémájával összefüggő egyéni és közösségi kezdeményezéseknek és ösztönzi az ilyen célt szolgáló vállalkozási modellek kidolgozását. Ehhez meg kell teremteni a nonprofit szféra speciális szabályozási feltételeit.

A bizonyítottan diszfunkcionális és a problémák iránt érzéketlen, központosított nagy állami intézményrendszerek szerepét egyre több területen kell átvennie vagy kiegészítenie a kifejezetten a kulturális és szociális hátrányok csökkentésére szerveződő, egymással is versengő, gazdag választékot kínáló egyéni és közösségi kezdeményezéseknél (alapítványok, pályázatok, ösztöndíjak, kollégiumok, stb.). Az ilyen típusú kezdeményezések bátorítása és térhódítása jelentős mértékben erősítheti a társadalmi szolidaritást. A szolidaritás megerősödése viszont az egyik legfontosabb előfeltétele a kettéhasadt társadalom újraegyesítésének.

A szociális kiadások és a szociálpolitika Magyarországon

In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport. 1992. Budapest, 1992, TÁRKI. 396., 410–412.

A kiadások, a szociális jogok és lefedettség tekintetében a nyugat-európai átlaggal közel azonos szintet ért el a magyarországi kommunista jóléti állam. A szociálpolitika más területein viszont, legfőképp ami a demokratikus ellenőrzési mechanizmusokat illeti, a második világháború előtti korszakkal való diszkontinuitást figyelhetünk meg. A különböző jóléti tényezők és a szociálpolitika egyes területeinek vizsgálata alapján nyugat-európai értelemben vett jóléti expanzióról nem beszélhetünk. Mindazonáltal kétségtelen, hogy indokolt a kommunista jóléti rendszer megnevezés, hiszen – ha relatíve divergált is Magyarország Nyugat-Európától – a szociálpolitika és társadalombiztosítás kiterjedt a korszakban.

Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy felmérje a szociális kiadások alakulását Magyarországon és megvizsgálja azok felhasználásának hatékonyságát abban az értelemben, hogy a szociális kiadások elősegítik-e deklarált céljaik elérését és azok az egyének, családok részesednek-e belőlük, akiknek erre elsősorban szükségük van. [...] A szociális kiadások és a szociálpolitika ilyen elemzése mindig fontos feladat. Ma Magyarországon azonban különösen aktuálissá teszi azonban három tény:

1. A magyar gazdaság a nagyrészt állami tulajdonon alapuló és többé-kevésbé központilag tervezett gazdasági rendszerből egy, a magántulajdon túlsúlyán alapuló piacorientált rendszer felé halad. A gazdaság ilyen átalakulása szükségessé teszi a szociálpolitika olyan átalakulását, hogy piackonformmá váljék, vagyis ne akadályozza a piacgazdaság érvényesülését, hanem a piaci hatások szociális szempontból szükséges korrekcióját szolgálja ott, ahol ez társadalmi szempontból szükséges.
2. A szociális kiadások összességükben meglehetősen magasak, a gazdasági fejlettségünk színvonala által megengedhetőnél magasabbak, vagy megterhelést jelentenek az állami költségvetés számára, ezért kívánatos lenne azoknak a szociális kiadásoknak a csökkenése, amelyek nem szolgálnak a piacgazdaság körülményei között feltétlenül fontos társadalmi célokat.
3. Számos elemzés arra enged következtetni, hogy a szociális programok egy része nem hatékony abban az értelemben, hogy nem a legmegfelelőbben szolgálja azt a célt, amelynek érdekében e kiadásokat bevezették. Ez megnyilvánul egyebek között abban, hogy nem a társadalom leginkább rászoruló rétegei részesednek elsősorban vagy nagy részben a szóban forgó szociálpolitikai

támogatásokban, így azok nem vagy csak kevésbé járulnak hozzá a nemkívánatos egyenlőtlenségek mérsékléséhez, a legszegényebb, leginkább rászorult rétegek védelméhez. Más szóval nem képeznek igazi „szociális védőhálót”.

A szociális kiadások körét tágan definiáljuk, mert úgy látjuk, hogy ennek az egész szférának az elemzéséhez és értékeléséhez figyelembe kell venni mindazokat a kiadásokat, amelyek közvetlenül vagy közvetve, kimondottan vagy csak félig kimondva szociális célokat szolgálnak.

Társadalombiztosítás

Magyarországon egészen 1989-ig a társadalombiztosítás nem különült el az állami költségvetéstől, a bevételek és az állami költségvetés bevételi oldalába kerültek és a kiadások az állami költségvetést terheltek. Az utolsó években a társadalombiztosítás kiadásai olyan mértékben nőttek, hogy azzal fenyegettek, hogy túlhaladják a bevételeket. Ez részben demográfiai tendenciák következménye volt: egyrészt nőtt a nyugdíjasok száma, másrésztől csökkenni kezdett az aktív keresők száma, akik kereseteikből társadalombiztosítási járulékot fizettek. Ennek hátterében részben a népesség korösszetételének öregedése állt: nőtt a nyugdíjas életkorban lévők száma, viszont csökkent a munkavállalási életkorban lévők száma. A középfokú és felsőfokú iskolázás kiterjedése csökkentette az aktív keresők arányát a munkavállalási életkorú népességben belül, ugyanakkor a nők foglalkoztatása már olyan magas szintet ért el, hogy nem nőtt tovább, sőt kissé csökkent, így a nők fokozódó munkába állítása megszűnt az aktív keresők száma növekedésének lényeges forrása lenni.

1989-ben a társadalombiztosítási alapot szétválasztották az állami költségvetéstől. Ettől kezdve a társadalombiztosítási nyugdíjakat, a családi pótlékot, a GYES-t és a GYED-et, a táppénzt és a gyógyszerek ártámogatását a társadalombiztosítási járulékokból származó bevételekből fedezték. 1990 márciusában ezt olyan módon változtatták meg, hogy a gyermekes családoknak nyújtott támogatások átkerültek az állami költségvetés kiadásai közé, viszont az egészségi ellátás kiadásai átkerültek a társadalombiztosítás kiadásai közé. Legújában az országgyűlés eldöntötte a társadalombiztosítási alap kettéválasztását nyugdíjalapra és egészségbiztosítási alapra.

A társadalombiztosítás bevételei a bruttó bérek után a munkavállalók által fizetett 10 százalékos és a munkaadók által fizetett 44 százalékos társadalombiztosítási járulék. A társadalombiztosítás kiadásai között a legnagyobb tételt a nyugdíjak alkotják [...], ehhez képest a többi tételek (nagyságuk szerinti sorrendben:) az egészségi ellátás, a családi juttatások, a gyógyszer-támogatás, a táppénz jóval kisebbek, bár együttesen az összes kiadás 43 százalékát alkotják. Ez a tény jelzi, hogy a társadalombiztosítási alap hosszú távú egyensúlyának kérdése elsősorban a nyugdíjrendszer kezelésének, átalakításának kérdése, de fontos a többi ellátási rendszer, mindenekelőtt az egészségügyi finanszírozás korrekciója is.

Hosszú távon a népesség további öregesedése a nyugdíjkiadások lényeges növekedését fogja okozni. Hozzá kell tenni, hogy a népesség öregedése az egészségi ellátási kiadások lényeges emelkedését is okozza, mert az idős népesség egy főre jutó

egészségi ellátási költségei sokkal nagyobbak, mint a fiatalabb felnőttek ellátásának költségei. A társadalombiztosítási rendszer egyensúlya és a demográfiai tendenciák közötti ezen összefüggést semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni, amikor annak tendenciáit és távlati reformjának lehetőségeit vizsgáljuk.

A magyar társadalombiztosítási rendszer – a legtöbb más ország kötelező társadalombiztosításához hasonlóan – a felosztó-kirovó elv szerint működik: az adott évi járulék-befizetésekből történnek a kifizetések. A korábbi járulékbefizetések tőkésítésére nem kerül sor. Ezért nem létezik olyan tőke, amely a korábbi aktív keresők járulékaiból halmozódott volna fel és amely alapul szolgálhatna nyugdíjak kifizetésére a nyugdíjba vonulásuk után.

A tőkefedezeti elvre való áttérés nem valósítható meg olyan módon, hogy annak elhatározásától kezdve a befizetett járulékokat nem fizetik ki nyugdíjként, hanem tőkésítik, a nyugdíjak kifizetésének ugyanis semmilyen más fedezete sincsen, mint az adott évben befizetett járulékok. A teljes tőkefedezetnek az állami tulajdon privatizációja útján való előteremtése igen sok bonyolult technikai problémát vetne fel.

A felosztó-kirovó rendszer azonban a jelenlegi demográfiai tendenciák folytatódása mellett magában hordozza a fizetéseképtelenné válás növekvő veszélyét. A fizetéseképtelenség átmenetileg elhárítható a társadalombiztosítási járulékok felemelésével, ez azonban – tekintettel azoknak már jelenleg is igen magas szintjére – rontaná a magyarországi vállalatok nemzetközi versenyhelyzetét és arra ösztönözné, hogy a magánvállalatok „feketén”, a társadalombiztosításnak való bejelentés nélkül alkalmazzanak munkásokat. Átmenetileg elhárítható a fizetéseképtelenség a kiadások csökkentésével, például a nyugdíjkorhatár felemelése útján, a nyugdíjak csökkentése (akár a nyugdíjszámítási elvek megváltoztatása, akár egyszerűen a nyugdíjak reálértékének csökkenése elleni intézkedések elmulasztása) útján. Mindegyik intézkedés nagymértékben népszerűtlen lenne.

A társadalombiztosítás egyensúlyának távlati biztosítása a jelenlegi demográfiai tendenciák alapvető változása esetén remélhető. Más szóval a népesség korösszetételének további öregedése kellene, hogy megálljon, vagy legalább lényegesen lelassuljon. Ennek két lehetséges útja van: 1. a születésszám felemelkedése az egyszerű reprodukcióhoz szükséges szintre (ez körülbelül 10 százalékos növekedést tételez fel), 2. nagyszámú fiatal felnőtt bevándorlása más országokból. Mindkét említett út járhatóságának kérdései túlnyúlnak ennek a tanulmánynak a témakörén. Amikor azonban a társadalombiztosítás hosszú távú egyensúlyának és általában a szociálpolitika hosszú távú perspektíváinak kérdéseit tárgyaljuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a gyermekszám és a bevándorlás (illetve kivándorlás) jövőbeni alakulásának különféle elképzelhető alternatíváit.

Egészségi ellátás

In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport. 1992. Budapest, 1992, TÁRKI. 425–428.

Az 1980-as évek végére elkerülhetetlenné vált a gazdasági és a jóléti rendszer szerkezeti átalakítása. A második világháború utáni fejlődés strukturális problémái következtében a legtöbb szociálpolitikai célkitűzést hiányosan vagy egyáltalán nem sikerül megvalósítani, ugyanakkor a juttatások, a jövedelmek és ellátások színvonalában bizonyos piaci viszonyoktól független, politikai prioritásoktól viszont annál inkább függő hierarchiák alakultak ki. A sikertelen intézkedések a források pazarlásához és felesleges munkavégzéshez vezettek. A lakásprogram családmodellre és demográfiára gyakorolt kedvezőtlen hatásai miatt a jólét célkitűzéseivel ellentétes folyamatok valósultak meg.

Magyarországon a szocialista korszakban az egészségi ellátás elvben ingyenes volt. Ténylegesen egyes gyógyszerek, egészségi segédeszközök, bizonyos diagnosztikai tesztek és szanatóriumi kezelésmódot kivételével minden ellátás ingyen járt a biztosítottaknak. A gyógyszerek nagy többsége esetében a társadalombiztosítás fedezte az ár nagy részét, a vásárló annak töredékét fizette. 1972-től az ingyenes egészségi ellátás minden állampolgárnak járt, függetlenül attól, hogy bebiztosított volt-e vagy sem.

Az egészségi ellátás költségeit – az egyéb társadalombiztosítási kiadásokhoz hasonlóan – az állami költségvetés fedezte. Ugyanakkor az állami költségvetésbe folytak be a befizetett társadalombiztosítási járulékok, amelyek nem voltak megosztva aszerint, hogy a nyugdíjak, az egészségi ellátás vagy más kiadások fedezésére szolgálnak-e.

1990-ben a személyes egészségi ellátásnak a finanszírozása átkerült a Társadalombiztosítási Alaphoz. Ide folynak be 1989 óta a társadalombiztosítási járulékok. A közegészségügyi kiadások finanszírozása továbbra is az állami költségvetésből történik.

Az ingyenes állami egészségi ellátás rendszere elvileg igen jó rendszer, mert minden állampolgár számára biztosítja a legmagasabb szintű egészségi ellátást. A gyakorlatban azonban igen sok ellentmondáshoz vezetett és végeredményben mindenkinek – a betegeknek és az egészségügyi személyzetnek egyaránt – nagyfokú elégedetlenségéhez vezetett. Nehéz pontosan megállapítani, mérni, hogy az elégedetlenség mennyire indokolt. A magyar népesség egészségi állapotának tárgyalása e tanulmány következő részében mindenesetre alátámasztja azokat a feltételezéseket, hogy a magyarországi egészségi ellátás ténylegesen rosszul működött, vagyis az elégedetlenség indokolt. Nem lehet azt állítani, hogy az egészségi állapot romlásának egyedüli oka az egészségi ellátás rossz működése volt, de nehéz lenne elutasítani azt a feltevést, hogy az egészségi ellátás hiányosságainak része volt a népesség egészségi állapotának romlásában. [...]

Más országokhoz képest az összes egészségi ellátási kiadásoknak az aránya a GDP-hez viszonyítva Magyarországon hosszú ideig feltűnően alacsony volt. Bár ezeket a kiadásokat nehéz pontosan összehasonlítani, egyrészt mert a közkiadások különféle tételeit nem egyformán számítják be, sőt az egészségi ellátás területe sem feltétlenül azonos minden ország statisztikájában, másrészt mert az egészségi ellátásra fordított egyéni kiadásokat nehéz mérni, mégis levonható az a következtetés, hogy míg Magyarországon az egészségi kiadások aránya a GDP-hez viszonyítva 1990 körül 5 százalék környékén helyezkedett el, az OECD országok nagy többségében 6–11 százalék körül van. Az egészségi kiadások aránya akkor is feltűnően alacsony, ha gazdasági fejlettségünket – az egy főre jutó GDP-t – figyelmen kívül vesszük. Az egészségi kiadások alacsony arányának oka minden bizonnyal az úgynevezett „maradék-elv” érvényesülése volt az állami költségvetés kiadási oldalának tervezésekor. Ez az elv ugyanis azt eredményezte, hogy a „humán szféra” kiadásai, mint az egészségügy és az oktatás, háttérbe szorultak egyrészt az államigazgatás kiadásaihoz, másrészt a gazdasági kiadásokhoz képest, az utóbbiak kiadásai után fennmaradó maradékból részesültek. Kétségtelen ugyanakkor az is, hogy ha figyelembe vesszük a táppénzkiadásokat és a gyógyászati segédeszközök és gyógyszerek áttámogatását, akkor a kiadások már nem tűnnek olyan alacsonynak.

Az egészségi ellátásra fordított kiadások ugyanakkor nagyjából 1980 óta gyorsan növekedtek [...]. Paradoxnak tűnő jelenség, hogy azokban az 1980-at megelőző években, amikor a gazdaság viszonylag gyorsan növekedett, a kormánynak sikerült visszatartania az egészségügyi kiadásoknak a GDP-nél gyorsabb ütemű növekedését. Ezzel szemben az 1980-as években, amikor a gazdaság közel stagnált, az egészségügyi kiadások gyorsan növekedni kezdtek. A kiadások megnövekedésének oka feltehetően a népesség korösszetételének az öregedése. Az idősebb emberek sokkal nagyobb mértékben veszik igénybe az egészségi ellátás különféle szolgáltatásait, mint a fiatalabb felnőttek. Mivel az idős népesség arányának növekedése a jövőben folytatódni fog, az egészségügyi kiadások további növekedésére kell számítani. Ezért – a nyugdíjkiadások növekedése mellett – az egészségi ellátás kiadásainak növekedése is felborulással fenyegeti a társadalombiztosítási rendszer egyensúlyát.

Az egészségi ellátásra fordított kiadásoknak viszonylag alacsony aránya a GDP-n belül ellentmondásban van azzal a ténnyel, hogy a legtöbb egészségi ellátási „kemény” mutató szerint Magyarországon magasabb szintű az ellátás, mint az OECD országok többségében. [...] Különösen magas az ezer lakosra jutó orvosok száma Magyarországon. Ugyanakkor alacsony az ápolónők száma. Feltűnő az is, hogy ennek ellenére az orvosok száma gyorsabban nőtt, mint az ápolónők száma. [...] Az 1980-as években javultak a kórházi ellátás mutatói is.

Végeredményben kevés egészségügyi kiadással viszonylag nagy egészségügyi apparátus működött, sok egészségügyi foglalkoztatásával és viszonylag nagy kórházi ágyszámmal. Ez az ellentmondás arra enged következtetni, hogy a viszonylag nagy egészségi ellátási apparátus viszonylag rossz anyagi ellátottsági színvonalon működött. Alacsony színvonalú a kórházak felszereltsége, közismerten rossz a kórházban

fekvő betegek napi ellátása (például ételmezek) és – mindenekelőtt – igen alacsony az orvosok, ápolók és más egészségügyi foglalkozásúak fizetése.

Ehhez kapcsolódik a magyarországi egészségi ellátás egyik legésszerűtlenebb intézménye, a hálapénz. A különféle egészségi ellátásokért az orvosoknak és más egészségügyi foglalkozásúaknak hálapénzt kell vagy illik fizetni. A betegeknek mindenesetre az az érzésük, hogy ajánlatos hálapénzt adniuk, hogy megfelelő ellátást kapjanak. A hálapénzen keresztül tulajdonképpen a piaci viszonyok tértek vissza az egészségügybe. A betegek saját jövedelmükből az ellátást fizették meg. Ez a félig rejtett, félig elismert fél-piaci rendszer azonban számos torzulást okozott annak következtében, hogy a piaci viszonyok nem tisztán érvényesültek.

Mindenekelőtt a betegek nagy része nem tudja mennyit és kinek kell fizetnie az ellátásért. Különösképpen a társadalmi hierarchiában hátrányosabb helyzetben lévő rétegek tagjai, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, alacsonyabb jövedelműek nincsenek ezekkel tisztában, mivel nem rendelkeznek azokkal az információk kapcsolatokkal, ahonnan ezeket pontosan meg lehet tudni. Ennek következménye, hogy a betegek sok esetben a szükségesnél többet fizetnek, és nem annak fizetnek, akitől az ellátás minősége leginkább függ. (Pl. a kezelőorvos helyett a főorvosnak fizetnek.)

Egy másik probléma az egészségügyi foglalkozásúak oldalán jelentkezik. A hálapénz rendszer indokolatlan jövedelmi különbségeket hoz létre közöttük. Az ápolók eleve igen alacsony fizetéséhez többnyire viszonylag kevés hálapénz adódik hozzá. Egyes orvosi részterületeken dolgozók igen nagy, mások sokkal kisebb vagy semmi hálapénzhez nem tudnak hozzájutni. Nincsenek erről pontos adatok, de közismerten sok hálapénzhez jutnak a szülészek és sebészek (mivel viszonylag gyorsan nagyon látványosan sikeres orvosi ellátást tudnak nyújtani), lényegesen kevesebbhez mindazok, akiknél a betegek hosszabb ideig tartó kezelést kapnak (belgyógyászok), végül egyes orvosi szakmák (például alkohológusok) hálapénz szerzési lehetőségei igen rosszak, mert a hozzájuk kerülő betegek már eleve szegények és hosszú kezelés után sem lehet általában nagyon látványos gyógyulást elérni. A hálapénzhez jutás fenti különbségei semmiképpen sem tükrözik a kérdéses orvosi szakmák iránti társadalmi igényt vagy azok tevékenységének hasznosságát. Ha arra az egyszerű tényre gondolunk, hogy Magyarországon becsülhetően félmillió alkoholista él, világosan belátható az alkohológus szakorvosok iránti igen nagy társadalmi igény.

Több adat van arról is, hogy az elvben ingyenes állami egészségi ellátás az egészségügyi infrastruktúra felhasználásában is ésszerűtlenségekhez vezet. A kórházi ágyakat nem minden esetben azokban az ellátási formákban használják fel, ahol a betegek száma alapján rájuk a legnagyobb szükség lenne. Szemléltető példa erre az, hogy amikor Budapesten a szülések száma lecsökkent, a szüléssel kapcsolatban kórházban töltött napok száma meghosszabbodott, feltehetően azért, hogy az ágykihasználási arány magas maradjon és az ágyak egy részét ne használják fel másfajta betegek ellátására.

Mindent egybevetve az egészségi ellátás alapvető reformja szükségesnek látszik, amely valamilyen formában piaci elemeket vinne az ellátásba. Ez feltehetően hozzájárulhatna ahhoz, hogy az egészségi ellátási kiadások növekedése lelassuljon. Továbbá

érdekeltekké tehetné az intézményeket és az egészségügyben dolgozókat abban, hogy jobb ellátást adjanak, mert ennek fejében magasabb jövedelemhez juthatnak. Végül ésszerűbb tehetné az egészségi ellátásra fordított összes kiadásoknak az elosztását a különböző egészségi ellátási formák között. Arra azonban nem lehet számítani, hogy ezáltal a társadalombiztosítás egészségi ellátásra fordított kiadásai csökkenjenek.

4.2.5. További ajánlott irodalom

A mezőgazdaság szocialista átszervezése. A vidéki Magyarország:

A termelészövetkezetek gazdálkodása a számok tükrében. Budapest, 1975, KSH.

Biszkú Béla: A munkás–paraszt szövetség lenini elvei alkalmazásának tapasztalatai Magyarországon (1970. április). In: Biszkú Béla: A párt és az állam a nép szolgálatában. Budapest, 1975, Kossuth. 234–249.

Erdei Ferenc: A termelészövetkezeti gazdaságok állami irányítása. In: Erdi Ferenc: Szövetkezeti írások II. Budapest, 1979, Akadémiai. 195–216.

Gyöngyösi István: Termelészövetkezeteink sokoldalú fejlesztése: utak, útvesztők, taktikák. Budapest, 1982, Mezőgazdasági.

Hegy András (szerk.): Agrárgazdaság, agrártársadalom, agrárpolitika. Szeged, 1985, JATE.

Hoóz István: Népesedéspolitika és népességfejlődés Magyarországon a két világháború között. Budapest, 1970, Akadémiai Kiadó.

Illés György (szerk.): A magyar társadalombiztosítás 20 éve (1945–1964). Budapest, 1967, SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóság.

Kádár János: A mezőgazdaság szocialista átszervezése Magyarországon (1961. június). In: Kádár János: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, 1974, Kossuth. 148–164.

Laczkó István: A magyar munkás- és társadalombiztosítás története. Budapest, 1967, Táncsics.

Szelényi Iván: Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon. Budapest, 1992, Akadémiai.

Törvénytervezet a mezőgazdasági termelészövetkezetekről. Budapest, 1967. Kossuth Ny.

Vágvölgyi András (szerk.): A falu a mai magyar társadalomban. Budapest, 1982, Akadémiai.

Forradalom és reform: 1956–1968:

A hazánkban 1956. október 23-án kezdődött események okai és előzményei. In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Budapest, 1964, Kossuth. 13–19.

- A népi demokratikus rend további erősítése és az ellenforradalom elleni következetes harc. A párt és a tömegek kapcsolatai In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Budapest, 1964, Kossuth. 68–71.
- Acél Tamás – Méray Tibor: Tisztító vihar, adalékok egy korszak történetéhez. London, 1960, Big Ben.
- Berecz János: Ellenforradalom tollal és fegyverrel. Budapest, 1981, Kossuth.
- Berend T. Iván: A magyar gazdasági reform útja. Budapest, 1988, Közgazdasági és Jogi.
- Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics.
- Hollós Ervin: Kik voltak, mit akartak? Budapest, 1976, Kossuth.
- Illés György (szerk.): A magyar társadalombiztosítás 20 éve (1945–1964). Budapest, 1967. SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóság.
- Kulcsár Kálmán: A gazdasági reform és a szociálpolitikai problémák. In: Kulcsár Kálmán: A modernizáció és a magyar társadalom. Budapest, 1986, Magvető. 319–349.
- Molnár Miklós: Egy vereség diadala. Párizs, 1988, Magyar Füzetek.
- Szalay Hanna (szerk.): Magyar krónika. 1956 sajtója. Budapest, 1989, Kolonei.

„Jólét” és szegénység – életmód a Kádár-korszakban:

- A lakosság jövedelme és fogyasztása 1960–1980. Budapest, 1984, KSH.
- A társadalombiztosítás fejlődése számokban, 1950–1985. Budapest, 1987, KSH.
- Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport. 1992. Budapest, 1992, TÁRKI.
- Bálint József: Társadalmi rétegződés és jövedelmek. Budapest, 1983, Kossuth.
- Bánfalvy Csaba: Munkanélküliség. Budapest, 1989, Magvető.
- Egészségügyi helyzet. 1972. Budapest, 1973, KSH.
- Ferge Zsuzsa: Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből. Budapest, 1986, Magvető.
- Gács Endre: Szociális kiadásaink nemzetközi összehasonlításban. Statisztikai Szemle, 63. évf. (1985) 12. sz. 1226–1236.
- Népesség- és társadalomstatisztikai zsebkönyv, 1985. Budapest, 1986, KSH.
- Szelényi Iván: Városi társadalmi egyenlőtlenségek. Budapest, 1990, Akadémiai.

Értelmiségpolitika, rendszerkritika és kiütkeresés:

- Aczél György: Számolhatunk társadalmunk szocialista összefogásával. In: Aczél György: Szocializmus, nemzet, kultúra. Budapest, 1985. Kossuth. 267–273.
- Aczél György: Szocialista életmód – szocialista kultúra. In: Aczél György: Szocialista kultúra – közösségi ember: Budapest, 1974, Kossuth. 159–167.
- Agócs Sándor – Medvigy Endre: A magyarság esélyei. A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve. Lakitelek 1987. szeptember 27. Budapest – Lakitelek, 1991, Püski – Antológia.
- Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport. 1992. Budapest, 1992, TÁRKI.

- Antall József a késő Kádár-rendszer társadalmáról. In: Antall József: Kései memoár. Publikálatlan interjúk. Budapest, 2013, Corvina. 87–94.
- Bihari Mihály et al.: Fordulat és reform. Medvetánc, 7. évf. (1987) 2. sz. Melléklet. Gazdaság és társadalmi szolidaritás, In: A rendszerváltás programja. Budapest, 1989, SZDSZ. 34–39.
- Horn Gyula: Cölöpök. Budapest, 1991, Zenit.
- Kulcsár Kálmán: A gazdasági reform és a szociálpolitikai problémák. In: Kulcsár Kálmán: A modernizáció és a magyar társadalom. Budapest, 1986, Magvető. 319–349.
- Kulcsár Kálmán: A társadalompolitika negyven éve Magyarországon. In: Kulcsár Kálmán: A modernizáció és a magyar társadalom. Budapest, 1986, Magvető. 278–318.
- Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 1988. Budapest, 1989, R-Forma.
- Szalai Júlia: Az egészségügy betegségei. Budapest, 1986, Közgazdasági és Jogi.
- Tóth István (szerk.): Művelődéspolitikánk 25 éve, Budapest, 1984, Kossuth.

Irodalom- és forrásjegyzék

1891. évi XIV. törvénycikk az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89100014.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D33> (2018. 08. 31.)
1898. évi II. tc. Magyar Törvénytár. Budapest, 1899, Franklin Társulat.
1898. évi II. törvénycikk indoklása a munkaadók és mezőgazdasági munkások között jogviszony szabályozásáról. Képviselőházi Irományok. Budapest, 1896/1901. X. köt. 271. sz. 59–75.
1907. évi XIX. törvénycikk az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700019.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36> (2018. 08. 31.)
1907. évi XLV. tc. és 1907. évi XLVI. tc. Magyar Törvénytár. Budapest, 1908, Franklin Társulat.
1907. évi XLVI. törvénycikk a gazdasági munkásházak építésének állami támogatásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700046.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36> (2018. 08. 31.)
1975. évi II. törvény a társadalombiztosításról. <http://jogiportal.hu/index.php?id=ap2wlmiubsjqb0zdt&state=19961206&menu=view> (2019. 05. 20.)
- A családi pótlék. In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 71–78.
- A Gömbös-kormány Nemzeti Munkaterve. Budapest, 1932, Kn.
- A hazánkban 1956. október 23-án kezdődött események okai és előzményei. In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Budapest, 1964, Kossuth. 13–19.
- A kishaszonbérleti törvény vitája (1939. okt. 1.). In: Képviselőházi Napló, XX. kötet. Budapest, 1940, Athenaeum. 267–268.
- A Központi Vezetőség határozata a párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról, s ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról (1953. június 27–28.). Propagandista, 9. évf. (1986) 4. sz. 136–167.
- A lakosság jövedelme és fogyasztása 1960–1980. Budapest, 1984, KSH.
- A magyar nevelésügy kérdései. In: Hegedűs B. András – Rainer M. János: A Petőfi Kör vitái, VI. Budapest, 1992, Múzsák – 1956-os Intézet. 19–21.
- A magyar társadalombiztosítás ötven éve: 1892–1942. Budapest, 1943, Országos Társadalombiztosító Intézet.

- A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Magyar Statisztikai Közlemények IX. köt. Budapest, 1895, KSH.
- A magyarság esélyei” tanácskozás hiteles jegyzőkönyve. Budapest, 1991, Püski.
- A műszaki fejlesztés és a fiatal értelmiség problémái. In: Hegedűs B. András (szerk.): A Petőfi Kör vitái, V. Budapest, 1994, 1956-os Intézet. 75–147.
- A népi demokratikus rend további erősítése és az ellenforradalom elleni következetes harc. A párt és a tömegek kapcsolatai. In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Budapest, 1964, Kossuth. 68–71.
- A nyugdíjrendszer fejlődése. In: Illés György (szerk.): A magyar társadalombiztosítás 20 éve (1945–1964). Budapest, 1967, SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóság.
- A nyugdíjtörvény értékelése, a megoldásra váró feladatok. In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 61–66.
- A szakszervezetek feladatai a dolgozók élet és munkakörülményeinek megjavításában (1956. VIII. 21.). Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár és Könyvtár. (SZKL 2/3. cs. 172. öe. 32–35., 44–45.)
- A Szlovák Nemzeti Párt 1901. évi választási programja. In: Mérei Gyula – Pölöskei Ferenc (szerk.): Magyarországi pártprogramok 1867–1919. Budapest, 2003, ELTE–Eötvös. 202–203.
- A szociális kiadások és a szociálpolitika Magyarországon. In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport. 1992. Budapest, 1992, TÁRKI. 396–412.
- A szociálpolitika főbb területei és értelmezései. In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 9–19.
- A társadalombiztosítás a hatodik ötéves terv idején. In: A társadalombiztosítás fejlődése számokban, 1950–1985. Budapest, 1987, KSH. 327–334.
- A társadalombiztosítás fejlődése számokban, 1950–1985. Budapest, 1987, KSH.
- A társadalombiztosítás szervezete és működése. Szervezet. A társadalombiztosítási ügyek intézése. Nemzetközi kapcsolatok. In: Illés György (szerk.): A magyar társadalombiztosítás 20 éve (1945–1964). Budapest, 1967, SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóság. 3–9.
- A társadalomtudomány és a munkásság. Budapest, 1940, MSZDP.
- A termelőszövetkezetek gazdálkodása a számok tükrében. Budapest, 1975, KSH.
- A tsz-tagok új nyugdíjrendszere. In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 66–71.
- A valorizáció kérdése. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL 274. f. 12. cs. 134. öe.)
- A zsidókérdés Magyarországon. A Huszadik Század körkérdése. Huszadik Század, 18. évf. (1917) 7–8. sz.
- Acél Tamás – Méray Tibor: Tisztító vihar, adalékok egy korszak történetéhez. London, 1960, Big Ben.

- Aczél György: Az ideológiai és kulturális élet néhány időszerű kérdése. Vitaindító előadás az 1973. január 24–25-én rendezett országos agitációs propaganda és művelődési tanácskozáson. In: Aczél György: Szocialista kultúra – közösségi ember. Budapest, 1974, Kossuth. 201–217.
- Aczél György: Számolhatunk társadalmunk szocialista összefogásával. In: Aczél György: Szocializmus, nemzet, kultúra. Budapest, 1985. Kossuth. 267–273.
- Aczél György: Szocialista életmód–szocialista kultúra. In: Aczél György: Szocialista kultúra – közösségi ember: Budapest, 1974, Kossuth. 159–167.
- Adorján János: A magyar föld korszerű problémái. Budapest, 1937, Arany János Ny.
- Áfra Nagy János: A magyar iparitanonc-oktatás története. Budapest, 1937, Ipari Tanfolyamok Országos Vezetősége.
- Agócs Sándor – Medvigy Endre: A magyarság esélyei. A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve. Lakitelek 1987. szeptember 27. Budapest – Lakitelek, 1991, Püski – Antológia.
- Ajtay József: A nemzetiségi kérdés. Budapest, 1914, Pesti Könyvnyomda.
- Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport, 1992. Budapest, 1992, TÁRKI.
- Andorka Rudolf et al.: Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Budapest, 1986, Kossuth.
- Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Budapest, 1982, Gondolat.
- Angyal Béla: Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez, 1919–1936. Dunaszerdahely, 2004, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum.
- Antal László et al.: Fordulat és reform. Háttér tanulmányok. A magyar gazdaság helyzete a nyolcvanas években. Medvetánc, 7. évf. (1987) 2. sz. Melléklet. 47–74.
- Antall József a késő Kádár-rendszer társadalmáról. In: Antall József: Kései memoár. Publikálatlan interjúk. Budapest, 2013, Corvina. 87–94.
- Áralakulás Magyarországon 1938-ban és 1949–1955-ben. Statisztikai Időszaki Közlemények. I. köt. Budapest, 1957, KSH. 5–7.
- Asbóth János: A föld, mint társadalom-politikai és nemzeti kérdés. Budapest, 1900, Athenaeum.
- Az 1940. évi XXIII. törvénycikk az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról. Magyar törvénytár. 1940. évi törvénycikkek. Budapest, 1941, Franklin Társulat. 174–177.
- Az egyházi iskolák államosításáról szóló törvény parlamenti vitája (1948. évi június hó 16.). Országgyűlési Napló, 1947–1951. IV. köt. 73. ülés. 448–480.
- Az iskolák államosítása. Budapest, 1948, VKM.
- Az MDP Központi Vezetősége és a Minisztertanács határozata a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről – Hegedűs András előadói beszéde a KV 1953. december 19-i ülésén. Budapest, 1954, Szikra.

- Az MSZMP agrárpolitikájának tézisei. A párt politikája a parasztság egyes rétegeivel kapcsolatban. 1957. július. In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Budapest, 1973, Kossuth. 105–109.
- Az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása a Magyarországon élő cigánylakosság helyzetéről (1974. június 11.). In: Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975. Budapest, 1978, Kossuth. 781–796.
- Az MSZMP Központi Bizottsága Kultúrpolitikai Munkaközösségének állásfoglalása néhány társadalomkutató antimarxista nézeteiről (1973. március). In: Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975. Budapest, 1978, Kossuth. 456–469.
- Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a népesedési helyzetünkről, népesedéspolitikai feladatainkról (1973. február 13.). In: Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975. Budapest, 1978, Kossuth. 434–451.
- Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról (1961. június 20.). In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. Budapest, 1973, Kossuth. 519–521.
- Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a vallásos világnézet elleni eszmei harcról, a vallásos tömegek közötti felvilágosító és nevelőmunka feladatairól (1958. július 22.). In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Budapest, 1973, Kossuth. 236–242.
- Az MSZMP Központi Bizottsága politikai bizottságának határozata a dolgozók társadalombiztosítási, egészségügyi ellátásáról (1959. január 13.). Az egészségügy fejlődése a felszabadulás óta. Határozat az egészségügy megjavítására. In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai (1956–1962). Budapest, 1964, Kossuth. 278–287.
- Az MSZMP Központi Bizottsága Titkárságának határozata a középiskolai, a főiskolai és az egyetemi felvételi rendszer megjavításáról (1959. február 27.). In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956–1962. Budapest, 1973, Kossuth. 315–319.
- Az MSZMP VII. kongresszusának irányelvei gazdasági feladatainkról és a második ötéves terv előkészítéséről (1959. november 30. – december 5.). Életszínvonal, kultúra, tudomány. In: Ságvári Ágnes – Vass Henrik (szerk.): A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai (1956–1962). Budapest, 1964, Kossuth. 405–411.
- Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL 274. f. 12. cs. 134. öe.)

- Az újjáépítés. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL 274. f. 12. cs. 134. öe.)
- Bajcsy-Zsilinszky Endre: A nemzeti radikalizmus szociálpolitikai programja. In: Bajcsy-Zsilinszky Endre: Nemzeti radikalizmus. Budapest, 1930, Stádium. 103–110.
- Balás Károly: A család és a magyarság. Budapest, 1906, Grill Károly.
- Balás Károly: A szociálpolitika fő kérdései. Budapest, 1929, Pallas.
- Balás Károly: Társadalmi politika. Budapest, 1924, Centrum Kiadóvállalat Rt. 113–119.
- Bálint József: Társadalmi rétegződés és jövedelmek. Budapest, 1983, Kossuth.
- Bánfalvy Csaba: Munkanélküliség. Budapest, 1989, Magvető.
- Bánffy Dezső: Magyar nemzetiségi politika. Budapest, 1902, Révay.
- Bangha Béla: Magyarország újjáépítése és a kereszténység. Budapest, 1920, Szent István Társulat.
- Bartha Miklós: Kazár földön. Kolozsvár, 1901, Ellenzék Nyomda.
- Beksics Gusztáv: A magyar politika új alapjai. Budapest, 1899, Athenaeum.
- Berecz János: Ellenforradalom tollal és fegyverrel. Budapest, 1981, Kossuth.
- Berend T. Iván: A magyar gazdasági reform útja. Budapest, 1988, Közgazdasági és Jogi.
- Berend T. Iván: Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945–1948. Budapest, 1962, Közgazdasági és Jogi.
- Bernát István: A magyar agrártörekvések célja és létjogosultsága. Budapest, 1896. Kilián.
- Bernát István: Agrárpolitika. Budapest, 1903, Kilián.
- Bernáth Gyula: Az új Magyarország agrárpolitikája 1967–1914. Budapest, 1938, Dunántúl Pécsi Egyetemi Kiadó.
- Berzeviczy Albert: A dzsentriről. In: Berzeviczy Albert: Beszédek és tanulmányok. II. köt. Budapest, 1905, Singer és Wolfner. 233–253.
- Bethlen István 1926. november 27-i, debreceni díszpolgárrá választása alkalmából elmondott beszéde. In: Bethlen István gróf beszédei és írásai. II. köt. Budapest, 1933, Genius Könyvkiadó Rt. 157–162.
- Bethlen István: A jobb- és baloldali radikalizmus ellen. In: Bethlen István gróf beszédei és írásai. II. köt. Budapest, 1933. Genius Könyvkiadó Rt. 24–26.
- Bibó István: A magyar demokrácia válsága című cikke és a cikk vitája. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. II. köt. Budapest, 1986, Magvető. 15–118.
- Bibó István: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után (1948). In: Bibó István válogatott művei. II. köt. Budapest, 1986, Magvető. 621–799.
- Bihari Mihály et al.: Fordulat és reform. Medvetánc, 7. évf. (1987) 2. sz. Melléklet.
- Bikkal Dénes: A mezőgazdasági munkavállalók betegségi biztosítása. Nép- és Családvédelem, 3. évf. (1943) 11. sz. 419–420.

- Bikkal Dénes: A mezőgazdasági munkavállalók öregségi biztosítása (I.). Munkaügyi Szemle, 12. évf. (1938) 3. sz. 143–149.
- Bikkal Dénes: A mezőgazdasági munkavállalók öregségi biztosítása (II.). Munkaügyi Szemle, 12. évf. (1938) 4. sz. 200–205.
- Bikkal Dénes: Társadalombiztosítás a Felvidéken. Munkaügyi Szemle, 12. évf. (1938) 1. sz. 549–560.
- Biszkú Béla: A munkás – paraszt szövetség lenini elvei alkalmazásának tapasztalatai Magyarországon (1970. április). In: Biszkú Béla: A párt és az állam a nép szolgálatában. Budapest, 1975, Kossuth. 234–249.
- Biszkú Béla: Az állami munka fejlesztésének és pártirányításának néhány kérdése (1972. március). In: Biszkú Béla: A párt és az állam a nép szolgálatában. Budapest, 1975, Kossuth. 260–270.
- Bokor Ágnes: Szegénység a mai Magyarországon. Budapest, 1987, Magvető.
- Boldizsár Iván: A magántisztviselők szociális helyzete. Magyar Szemle, 12. évf. (1938) 1. sz. 330–338.
- Borsody István (szerk.): Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938. Budapest, 1938, Az Ország Útja.
- Böhm Vilmos: Szociálpolitikai kongresszusok. In: Jemnitz János – Schlett István (szerk.): Szocializmus (1906–1938) Budapest, 1984, Kossuth. 547–554.
- Chyzer Béla: A gyermekmunka Magyarországon. Budapest, 1909, Országos Gyermekvédő Liga
- Concha Győző: A gentry. Budapesti Szemle, 142. k. (1910) 401. sz. 1–34., 402. sz. 177–199.
- Czettler Jenő: A falusi szegényügy és a különös védelemre szorulóknak gondozása. In: Czettler Jenő: Agrárpolitika. III. köt. Mezőgazdasági szociálpolitika. Budapest, 1945, Stephaneum Ny. 224–231.
- Czettler Jenő: A magyar állam mezőgazdasági szociálpolitikája. Budapest, 1905, Stephaneum Ny.
- Czettler Jenő: Magyar mezőgazdasági szociálpolitika. Budapest, 1914, Pátria Ny.
- Czettler Jenő: Szükségünk van-e szociálpolitikai egyesületekre? In: Czettler Jenő: Mezőgazdaság és szociális kérdés Tanulmányok és parlamenti beszédek. Budapest, 1995, Századvég – Akadémiai. 116–117.
- Csekey István: Szociális kötelelességeink. Kecskemét, 1914, Széll Nándor.
- Csergő Károly: Az Alföld problémái. Szentes, 1931, Stádium.
- Csik László: A teljes magyar nemzeti állam egészségügyi rendszere a MONE megvilágításában. MONE Orvostársadalmi Szemle, 16. évf. (1939) 4. sz. 52–59.
- Csizmadia Andor: Kolozsvár társadalma. Nép- és Családvédelem, 2. évf. (1942) 1. sz. 1–9.
- Dániel Arnold: A szövetkezetek és a parasztság. Budapest, 1907, Huszadik Század.
- Dániel Arnold: Föld és társadalom. Budapest, 1911, Athenaeum.
- Doros Gábor: Az egészséges magyar népszaporodás feltételeinek biztosítása. MONE Orvostársadalmi Szemle, 16. évf. (1939) 5. sz. 77–80.

- Doros Gábor: Családvédelem. Küzdelem a születéscsökkenés ellen. Budapest, 1938, Magyar Családvédelmi Szövetség.
- Eckhardt Tibor: Javaslat a földbirtokmegosztás rendezésére. Budapest, 1939, Független Kisgazdapárt.
- Ecseri Lajos: A magyar földműves nép munkája. Szentés, 1930, Rónai Ny.
- Ecseri Lajos: Az alföldi munkáskérdés és a mezőgazdasági válság. Budapest, 1898, Lampel Róbert.
- Egészségi ellátás. In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport, 1992. Budapest, 1992, TÁRKI. 425–428.
- Egészségügyi ellátás. In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 101–104.
- Egészségügyi helyzet. 1972. Budapest, 1973, KSH.
- Erdei Ferenc: A magyar paraszttársadalom. In: Erdei Ferenc: A magyar társadalomról. Budapest, 1980, Akadémiai. 83–252.
- Erdei Ferenc: A magyar társadalom a két világháború között. In: Erdei Ferenc: A magyar társadalomról. Összegyűjtött művek. Budapest, 1980, Akadémiai. 291–346.
- Erdei Ferenc: A termelőszövetkezeti gazdaságok állami irányítása. In: Erdei Ferenc: Szövetkezeti írások. II. köt. Budapest, 1979, Akadémiai. 195–216.
- Erdei Ferenc: Vita a parasztság körül. Társadalomtudomány, 21. évf. (1941) 1. sz. 124–132.
- Esztergár Lajos: A magyar szociálpolitika feladatai. I. köt. Pécs, 1940, Kultúra.
- Esztergár Lajos: A szociális munka vázlata. In: Esztergár Lajos (szerk.): A magyar szociálpolitika feladatai. I. köt. Pécs, 1940, Kultúra. 9–23.
- Farkas Géza: Az úri rend. Budapest, 1912, Eggenberger.
- Féja Géza: Viharsarok. Budapest, 1980, Szépirodalmi.
- Fekete Sándor: A tanyai csecsemővédelemről. Budapest, 1928, Pesti Ny.
- Fellner Frigyes: Csonka-Magyarország nemzeti jövedelme. Budapest, 1930, MTA.
- Ferenczi Imre: Munkáslakás-kérdés, különös tekintettel Budapestre. Budapest, 1906, Kilián.
- Ferge Sándorné – Láng Györgyné – Kemény István (szerk.): Társadalmi rétegződés Magyarországon. Statisztikai időszaki Közlemények. 11. köt. Budapest, 1966, KSH.
- Ferge Zsuzsa, Várnai Györgyi (szerk.): Szociálpolitika ma és holnap. Budapest, 1987, Kossuth.
- Ferge Zsuzsa: Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből. Budapest, 1986, Magvető.
- Ferge Zsuzsa: Társadalmi újratermelés és társadalompolitika. Budapest, 1982, Közgazdasági és Jogi.
- Fock Jenőnek, a Minisztertanács elnökének beszámolója a kormány munkájáról. Országgyűlési Napló, 1971. II. köt. (Az Országgyűlés 17. ülése. 1973. március 21.) 1252–1274.

- Fóris Imre: A szociális gondoskodás helyzete, problémái a termelő szövetkezetekben. Budapest, 1969, TOT.
- Földes Béla: A munkáskérdés megoldása. In: Földes Béla: A socialis kérdésről. Nemzetgazdasági tanulmányok. Budapest, 1876, Pesti Könyvnyomda. 109–157.
- Földes Béla: A socialis kérdésről. Budapest, 1876, Aigner Lajos.
- Földes Béla: A trianoni békeparancs hatása a magyar közgazdaságra. In: Apponyi Albert et. al: Igazságot Magyarországnak! A trianoni békeszerződés következményeinek ismertetése és bírálata. Budapest, 1928, Magyar Külügyi Társaság. 258–309.
- Gaal Jenő: A társadalom feladatai a közgazdasági patriarchalizmus terén. In: Gaal Jenő: Társadalmi béke a közgazdasági patriarchalizmus alapján. A socialis kérdés megoldása. Budapest, 1898, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 15–20.
- Gács Endre: Szociális kiadásaink nemzetközi összehasonlításban. Statisztikai Szemle, 63. évf. (1985) 12. sz. 1226–1236.
- Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics.
- Gazdaság és társadalmi szolidaritás, In: A rendszerváltás programja. Budapest, 1989, SZDSZ. 34–39.
- Gelléri Mór: Harc a munkanélküliség ellen. Budapest, 1900, Új Magyar Szemle.
- Geőcze Sarolta előadása a konzervatívizmusról és keresztényszocializmusról. In: A társadalmi fejlődés iránya. A Társadalomtudományi Társaság által 1904-ben rendezett vita. Klnyt. Huszadik Század. Budapest, 1904, Porlitzer Zsigmond. 67–85.
- Geőcze Sarolta: A leányok középfokú oktatásáról. In: Geőcze Sarolta: Tanulmányok a magyar társadalom életéből. Budapest, 1896, Singer és Wolfner. 185–201.
- Geőcze Sarolta: Egészségügyi statisztika. In: Geőcze Sarolta: Tanulmányok a magyar társadalom életéből. Budapest, 1896, Singer és Wolfner. 61–71.
- Gerő Ernő: A szocialista iparosítás útján. In: Gerő Ernő: A vas, az acél, a gépek országáért. Budapest, 1952, Szikra. 245–254.
- Giesswein Sándor: Keresztény szociális törekvések a társadalmi és gazdasági életben. Budapest, 1913, Stephaneum. 3–5.
- Gömbös Gyula: Egy magyar vezérkari tiszt bíráló megjegyzései forradalomról és ellenforradalomról. Budapest, 2017, Attraktor.
- Gratz Gusztáv előadása a liberalizmusról. In: A társadalmi fejlődés iránya. A Társadalomtudományi Társaság által 1904-ben rendezett vita. Klnyt. Huszadik Század. Budapest, 1904, Porlitzer Zsigmond. 3–20.
- Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. Magyarország története. I–II. köt. Budapest, 1934, Magyar Szemle.
- Grósz Károly, a Minisztertanács elnökének expozéja az Országgyűlés 1987. szeptember 16-i ülésén. Országgyűlési Napló, 1985. II. köt. (Az Országgyűlés 17. ülése.) 1209–1227.

- Gyertyámosi János – Bakay Lajos: A Budapesti Orvosi Kamara felirata a mezőgazdasági betegbiztosítás törvénytervezete tárgyában. Országos Orvoskamrai Közlöny, 8. évf. (1944) január 15. 15–20.
- Gyöngyösi István: Termelőszövetkezeteink sokoldalú fejlesztése: utak, útvesztők, taktikák. Budapest, 1982, Mezőgazdasági.
- Győri Imre képviselő népesedéspolitikai témájú hozzászólása Fock Jenőnek, a Minisztertanács elnökének beszámolójához. Országgyűlési Napló, 1971. II. köt. (Az Országgyűlés 17. ülése, 1973. március 21.) 1299–1302.
- Halla Aurél: Politika a szociálpolitikában. Szociális Szemle, 1. évf. (1939) 2. sz. 58–61.
- Haller István: A zsidókérdés és a keresztény térfoglalás végleges megoldása. Budapest, 1938, Szerzői kiadás. 4–12.
- Haller István: Keresztény politika. Budapest, 1926, Apostol Nyomda Rt.
- Hankiss Elemér: Társadalmi csapdák – Diagnózisok. Budapest, 1983, Magvető.
- Hantos Elemér: Magyarország gazdasági integritása. Budapest, 1932, Athenaeum.
- Hegedűs András: A szocialista társadalom struktúrájáról. Budapest, 1971, Akadémiai.
- Hegedűs András: A történelem és a hatalom ígázatában. Budapest, 1988, Kossuth.
- Hegyí András (szerk.): Agrárgazdaság, agrártársadalom, agrárpolitika. Szeged, 1985, JATE.
- Heller András: Cselédsor. Budapest, 1937, Szent István Társulat.
- Hilscher Rezső: Az üzemi szociálpolitika. Szociális Szemle, 1. évf. (1939) 1. sz. 194–197.
- Hilscher Rezső: Bevezetés a szociálpolitikába. Budapest, 1928, Szövétnek.
- Hollós Ervin: Kik voltak, mit akartak? Budapest, 1976, Kossuth.
- Hoóz István: Népesedéspolitika és népességfejlődés Magyarországon a két világháború között. Budapest, 1970, Akadémiai Kiadó.
- Horn Gyula: Cölöpök. Budapest, 1991, Zenit.
- Hosszú Károly: A cseh- és szlovák szociálpolitika. Nép- és Családvédelem, 2. évf. (1942) 1. sz. 16–22.
- Igazoló bizottságok, a társadalombiztosítási intézmények önkormányzatainak összetétele és a reakció elleni harc. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL 274. f. 12. cs. 134. öe.)
- Illés György (szerk.): A magyar társadalombiztosítás 20 éve (1945–1964). Budapest, 1967, SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóság.
- Illyefalvi Lajos: A főváros polgári népességének szociális és gazdasági viszonyai. Budapest, 1935, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala.
- Illyés Gyula: Puszták népe. Budapest, 2005, Osiris.
- Illyés Gyula: Pusztulás. Budapest, 1933, Nyugat.
- Illyés Gyula: Pusztulás. Úti jegyzetek. Észak-Baranya, 1933. július. Nyugat, 26. évf. (1933) 17–18. sz. 189–205.

- Indokolás „az egyes ipari vállalatok állami tulajdonba vételéről” szóló törvényjavaslatához (1948. április 26.). Országgyűlési Irományok, 1947. II. köt. 149–153.
- Írók, művészek, tudósok deklarációja a magyar társadalomhoz és a törvényhozás tagjaihoz. Pesti Napló, 89. évf. (1938) május 5.
- Issekutz Győző: A tűzhely védelme. Magyar Gazdák Szemléje, 3. évf. (1898) 1. sz. 257–287.
- Istóczy Győző: A zsidókról. Budapest, 1875, Tettey Nándor és Társa.
- Jászai Samu: A magyarországi szakszervezetek taktikája. Szocializmus, 1. évf. (1906) 1. sz. 12–17.
- Jászi Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés. Budapest, 1912, Grill Károly.
- Jászi Oszkár: Új Magyarország felé. Huszadik Század, 8. évf. (1907) 1. sz. 1–10.
- Jeszenszky Erik: Földbirtokviszonyok alakulása Magyarországon. Korunk, 11. évf. (1936.) I. köt. 3. sz. 206–213.
- Jócsik Lajos: Iskola a magyarságra. Budapest, 1939, Nyugat.
- Johan Béla: A közegészségügyi szolgálatunk krízisének okai, különös tekintettel az orvoskérdésre. Javaslatok ennek megoldására vonatkozólag (1941. május 11.). Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár és Levéltár (SOL). 119. f. Belügyminisztériumi iratok.
- Johan Béla: Az egészségügyi és szociális gyermekvédelmünk bírálata. Székfoglaló értekezés. A Szent István Akadémia IV. Osztályának Értekezéseiből, 4. köt. (1942) 1. sz. 2–17.
- Johan Béla: Gyógyul a magyar falu. Budapest, 1939, Országos Közegészségügyi Intézet. 249–257.
- Johan Béla: Zöldkeresztés egészségvédelmi munka. In: Johan Béla: Gyógyul a falu. Budapest, 1939, Országos Közegészségügyi Intézet. 249–266.
- Joó Tibor: A nemzetiség. In: Keresztes-Fischer Ferenc – Mártonffy Károly (szerk.): A mai magyar egészségügyi közszolgálat. Budapest, 1942, Belügyminisztérium. 529–550.
- Kaán Károly: Az Alföld problémája. Pécs, 1929, Dunántúl Pécsi Egyetemi Kiadó.
- Kádár János beszéde a budapesti dolgozók nagygyűlésén a Hősök terén, 1957. május elsején. Népszabadság, 2. évf. (1957) május 1.
- Kádár János: A mezőgazdaság szocialista átszervezése Magyarországon (1961. június). In: Kádár János: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, 1974, Kossuth. 148–164.
- Kádár János: Zárszó a Központi Bizottság ülésén (1972. november). In: Kádár János: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, 1974, Kossuth. 422–433.
- Kádár Mihály: Megjegyzések a mezőgazdasági betegségi biztosítással kapcsolatban. I–II. rész. Országos Orvoskamarai Közlöny, 8. évf. (1944) április 15., 160–174., május 15. 204–218.

- Kálmán András: A magyar cigányok problémája. Társadalmi Szemle, 1. évf. (1946) 8–9. sz. 656–658.
- Károlyi Mihály: Földreform. In: Károlyi Mihály: Hit, illúziók nélkül. Budapest, 1977, Magvető. 193–196.
- Károlyi Sándornak a Magyar Gazdaszövetség nevében írt felterjesztése az Igazságügy-miniszterhez. In: Az uzsora ellen. Jogi tanulmányok és a Magyar Gazdaszövetség szaktanácskozása. Budapest, 1902, Magyar Gazdaszövetség.
- Kenéz Zoltán: Tíz év múltán. Visszapillantás a gazdasági viszonyokra az Alföldön. Budapest, 1893, Országgyűlési Értesítő Ny. 47–51.
- Kerbolt László: A beteg falu. A magyar falu szociális és közegészségügyi rajza. Pécs, 1934, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó.
- Kerék Mihály: A földkérdés és a szociálpolitika. In: Esztergár Lajos – Somogyi Ferenc (szerk.): A magyar szociálpolitika feladatai. A vármegyei szociális tanácsadók és közjóléti előadók pécsi országos szociálpolitikai értekezletén elhangzott előadások. I. köt. Pécs, 1940, Kultúra. 655–666.
- Kerék Mihály: A földreform útja. Budapest, 1942, Magyar Élet.
- Kerék Mihály: A magyar falu élete. In: Hóman Bálint (szerk.): Mai magyarságunk életrajza. Nemzetismeret. Székesfehérvár, 1939, Csitáry G. Jenő Könyvnyomdája. 46–59.
- Kerék Mihály: A magyar földkérdés. Budapest, 1939, MEFHOSZ.
- Kerék Mihály: Adatok a magyar mezőgazdasági munkáscsaládok megélhetési viszonyaihoz. Budapest, 1933, Stephaneum Ny.
- Kerék Mihály: Milliók a milliókért. Új magyar szociálpolitika. Budapest, 1940, Hungária.
- Kis János – Kószeg Ferenc: Beszélő-beszélgetés a Szeta kezdeményezőivel. Beszélő, 4. évf. (1985) 1. sz. (12. sz.) 11–25.
- Kiss Sándor: Fajunk védelméről. Budapest, 1918, Hornyánszky.
- Klebelsberg Kunó: Falusi népiskoláink kiépítése. Nemzeti Újság, 7. évf. (1925) június 25.
- Klebelsberg Kuno: Jöjjetek harmincas évek. In: Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei, törvényjavaslati 1916–1926. Budapest, 1927, Athenaeum.
- Klebelsberg Kuno: Neonacionalizmus. Budapest, 1928, Athenaeum.
- Klebelsberg Kunó: Világválságban. Budapest, 1941, Athenaeum.
- Kolosi Tamás: A társadalmi szerkezet változásai: rétegződés és egyenlőtlenség. In: Vass Henrik (szerk.): Válság és megújulás. Gazdaság, társadalom és politika Magyarországon. Budapest, 1982, Kossuth. 131–145.
- Komáromi Sándor: Ágoston statisztikái. In: Komáromi Sándor: Mi az igazság? Válasz Ágoston Péter: A zsidók útja című munkájára. Budapest, 1917, Egyenlőség.
- Konkoly Thege Gyula: A magyar Felvidék visszacsatolt részének statisztikája. Magyar Statisztikai Szemle, 15. évf. (1938) 11–12. sz. 1007–1008.

- Kornai János: The Hungarian Reform Process. *Journal of Economic Literature*, Vol. 24 (1986) No. 4. 1637–1738.
- Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Budapest, 1927, Magyar Pedagógiai Társaság. 37–40.
- Kornis Gyula: Nők az egyetemen I–II. *Napkelet*, 3. évf. (1925) 1. sz. 60–69., 2. sz. 149–184.
- Kovács Alajos: Magyarország népe és népesedésének kérdése. Budapest, 1941, Magyar Statisztikai Társaság.
- Kovács Imre: A gazdasági cselédek kereseti és megélhetési viszonyai. (1935). In: Kovács Imre: A paraszteleletforma csődje. Budapest, 1940, Bolyai Akadémia.
- Kovrig Béla: A munka védelme a dunai államokban. Kolozsvár, 1944, Universitas Francisco Josephina.
- Kovrig Béla: A szocializmus rekonstrukciójára törekedett-e a felkelés? In: Kovrig Béla: Nemzeti kommunizmus és Magyarország. Egy eszme története. Budapest, 2016, Gondolat – Barankovics. 89–95.
- Kovrig Béla: Hogy életünk emberibb legyen. Budapest, 1940, Nemzeti Könyvtár. 7–19.
- Kovrig Béla: Korfordulón. Eszmék forrongása. Új formák keresése. Az emberi együttélés mai válságában. Budapest, 1940, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Kovrig Béla: Magyar társadalompolitika (1920–1945). I–II. köt. New York, 1954, Kis Magyar Könyvtár.
- Kőrösi Henrik: Népoktatásunk nemzetközi megvilágításban. Budapest, 1911, Franklin Társulat.
- Kulcsár Kálmán: A gazdasági reform és a szociálpolitikai problémák. In: Kulcsár Kálmán: A modernizáció és a magyar társadalom. Budapest, 1986, Magvető. 319–349.
- Kulcsár Kálmán: A magyar falu és a magyar parasztság. In: Vágvölgyi András (szerk.): A falu a mai magyar társadalomban. Budapest, 1982, Akadémiai. 11–40.
- Kulcsár Kálmán: A mai magyar társadalom. Budapest, 1982, Kossuth.
- Kulcsár Kálmán: A társadalompolitika negyven éve Magyarországon. In: Kulcsár Kálmán: A modernizáció és a magyar társadalom. Budapest, 1986, Magvető. 278–318.
- Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): Magyarország politikai évkönyve, 1988. Budapest, 1989, R-Forma.
- Laczkó István: A magyar munkás- és társadalombiztosítás története. Budapest, 1967, Táncsics.
- Lakitelki nyilatkozat. *Magyar Nemzet*, 50. évf. (1987) november 14.
- Laky Dezső: A kereskedők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. Budapest, 1930, Székesfővárosi Házinyomda.
- Laky Dezső: Adalékok Budapest társadalmának összetételéhez. Budapest, 1932, Székesfővárosi Házinyomda.

- Laky Dezső: Az iparosok szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. Budapest, 1930, Székesfővárosi Házinyomda.
- Laky Dezső: Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Budapest, 1923, MTA.
- Láng Lajos: A társadalmi deficit. Budapest, 1881, Kilián Frigyes.
- Lengyel Miklós (szerk.): Kereszténység, nyilaskereszt, zsidóság. Budapest, 1938, Ige.
- Lippay Zoltán: A magyar birtokos középosztály és a közélet. Budapest, 1919, Franklin.
- Liteczky Andor: A mezőgazdasági társadalombiztosítás. Magyar Orvosi Szemle, 1. évf. (1947) 9. sz. 2–6.
- Máday István: Az egyke-kérdés. Budapest, 1935, Studium.
- Magyary Zoltán (szerk.): A szociális vármegye. Budapest, 1941, Magyar Közgazdaságtudományi Intézet.
- Magyary Zoltán: Társadalomjóléti köztestületek. In: Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. Budapest, 1941, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 240–244.
- Mailáth József Szociálpolitikai tanulmányai és beszédei. Budapest, 1903, Kilián.
- Matolcsy Mátyás: Agrárpolitikai feladatok Magyarországon. Budapest, 1934, Soli Deo Gloria.
- Matolcsy Mátyás: Az életszínvonal alakulása Magyarországon 1924–1944. Budapest, 1944, Magyar Ipari Munkatudományi Intézet.
- Matolcsy Mátyás: Magyarország jövedelem- és adóteher-megoszlása. Budapest, 1938, Magyar Gazdaságkutató Intézet.
- Matolcsy Mátyás: Új élet a magyar földön. Budapest, 1938, Cserépfalvy.
- Megoldásra váró feladatok. In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 205–210.
- Méhely Kálmán: A munkáskérdés háborús fejlődése. Budapest, 1918, Pesti Könyvnyomda Rt.
- Merre megyünk? Budapest, 1943, EMSZO – KALOT.
- Mészáros Gábor: Kórházügy. In: Keresztes-Fischer Ferenc – Mártonffy Károly (szerk.): A mai magyar egészségügyi közszolgálat. Budapest, 1942, Belügyminisztérium. 212–222.
- Mező Gyula: Út a népbiztosítás felé. Társadalombiztosítási Szemle, 3. évf. (1947) 5. sz. 7–8.
- Mihelics Vid: A mi roppant felelősségünk. Hazánk, 5. évf. (1956) november 4.
- Mihelics Vid: A szociális állam. Budapest, 1931, Szent István Társulat.
- Mihelics Vid: Pápai enciklikák és szociális fejlődés. Szociális Szemle, 1. évf. (1939) 2. sz. 49–55.
- Miklóssy István: Keresztény magyar népünk gazdasági romlása. Szociálpolitikai tanulmány. Budapest, 1913, Stephaneum.
- Mocsáry Lajos: Néhány szó a nemzetiségi kérdésről. Budapest, 1886, Singer és Wolfner.

- Mód Aladár: Az újjáépítés gazdaságpolitikája. Társadalmi Szemle, 1. évf. (1946) 1. sz. 13–21.
- Modern társadalombiztosítás kialakulása. <http://mek.oszk.hu/08200/08281/08281.pdf> (2019. 09. 05.)
- Molnár Miklós: Egy vereség diadala. Párizs, 1988, Magyar Füzetek.
- Monigl István: Életmódváltozás és életkörülmények. In: Vass Henrik (szerk.): Válság és megújulás. Gazdaság, társadalom és politika Magyarországon. Budapest, 1982, Kossuth. 146–171.
- Moór Gyula (MFP) felszólalása az Országgyűlés 1947. október 8-i ülésén a kormányprogram vitájában. Országgyűlési Napló, 1947. I. köt. (Az Országgyűlés 5. ülése 1947. évi október hó 8-án.) 116–146.
- Mórocz János: A zsidókérdés egy magyar nemes szemszögéből. Budapest, 1938, Adler és Práder.
- Münstermann Győző: A középosztály önvédelme. Kolozsvár, 1904, Ajtai K. Albert.
- Nagy Imre 1953. június 4-i miniszterelnöki exozéja. Országgyűlési Napló, 1953. I. köt. (Az Országgyűlés 2. ülése 1953. június 4-én.) 12–26.
- Nagy Miklós: Agrárnépesedési vizsgálódások Magyarországon. Szeged, 1936, Árpád Ny.
- Németh László: A magyar élet antinómiái. A föld kérdése. Válasz, 1. évf. (1934) 2. sz. 117–135.
- Németh László: A minőség forradalma – Kisebbségben. Politikai és irodalmi tanulmányok, vitairatok. Budapest, 1992, Püski.
- Népszerű- és társadalomstatisztikai zsebkönyv, 1985. Budapest, 1986, KSH.
- Neubauer Gyula: A magyar társadalom osztálytagozódása. Budapest, 1941, Kn.
- Nyers Rezső: Útkeresés – reformok. Budapest, 1988, Magvető.
- Nyilatkozat Magyarország állami, társadalmi és gazdasági rendjének alapelveiről és a politikai kibontakozás útjáról (1956. december hó 8.). In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. IV. köt. Budapest, 1988, Magvető. 189–195.
- Olay Ferenc: Csonka-Magyarország ellenséges megszállása és kulturális káraink. Budapesti Szemle, 1929. 5. sz. (klnyt.). Budapest, 1929, Franklin.
- Olay Ferenc: Kisebbségi népoktatás. Budapest, 1935, Magyar Nemzeti Szövetség.
- Ottlik László: Nemzet és nemzetiség. Lugos, 1930, Húsvéth – Hoffer Ny.
- Ottlik László: Új Hungária és Keleti Svájc. Magyar Szemle, 3. évf. (1929) 10. sz. 113–124.
- P. Oslay Oswald: Az egri norma. Budapest, 1931, Egri Ferences Szegénygondozó Nővérek.
- Pethő Sándor: Világostól Trianonig. A mai Magyarország kialakulásának története. Budapest, 1925, Enciklopédia Rt.
- Petrássevich Géza: Magyarország és a zsidóság. Budapest, 1899, Szent Gellért Ny.
- Petres József: A zsidó kérdés orvosi és társadalmi szempontból. MONE Orvostársadalmi Szemle, 16. évf. (1939) 1. sz. 2–3.

- Petres József: Társadalombiztosítás és közegészségügy. In: Keresztes-Fischer Ferenc – Mártonffy Károly (szerk.): A mai magyar egészségügyi közszolgálat. Budapest, 1942, Belügyminisztérium.
- Pikler Gyula: A jótékonyosság központosítása. Budapest, 1900, Demokratia Páholy.
- Prohászka Ottokár: A modern szegénység és az evangélium. Katolikus Hitvédelmi Folyóirat, 6. évf. (1895) 3. sz. 315–330.
- Prohászka Ottokár: Az anarchia logikája. In: Schütz Antal (szerk.): Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái. XI. köt. Budapest, 1927, Szent István Társulat. 53–57.
- Prohászka Ottokár: Kultúra és terror – Keresztény szocialista akció. In: Schütz Antal (szerk.): Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái. XI. köt. Budapest, 1927, Szent István Társulat. 49–65.
- Prohászka Ottokár: Mi a szociális kérdés? Magyar Sion, 8. évf. (1894) 1. sz. 1–25.
- Propper Sándor: A hároméves gazdasági terv a szociálpolitika tükrében. Társadalombiztosítási Szemle, 3. évf. (1947) 7. sz. 3–4.
- Pulszky Ágost: A munkáskérdés. Budapest, 1890, Eggenberger.
- Rákosi Mátyás: A dolgozó parasztság a szövetkezés útján. In: Rákosi Mátyás: Építjük a nép országát. Budapest, 1949, Szikra.
- Rákosi Mátyás: A Magyar Dolgozók Pártjával erős virágzó Magyarorszáért. (Beszámoló és zárszó a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusán, 1948. június 13–14-én.). In: Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, 1955, Szikra. 292–330.
- Rákosi Mátyás: Pártunk a dolgozó nép élén. (Az MDP Központi Vezetőségének 1949. május 31-i ülésén mondott beszéd.) Budapest, 1949, Szikra.
- Rákosi Mátyás: Tiéd az ország, magadnak építed. In: Rákosi Mátyás: A fordulat éve. Budapest, 1948, Szikra. 276–319.
- Ratkó Anna népjóléti miniszter felszólalása a tárca 1951-es költségvetéséről szóló vitában. Országgyűlési Napló, 1949. II. köt. (1950. május 8. – 1953. március 18.) 145–150.
- Réz Mihály: Magyar fajpolitika. Budapest, 1905, Kilián Frigyes.
- Rézler Gyula: A magyar gyári munkásság. In: Rézler Gyula (szerk.): Magyar gyári munkásság. Szociális helyzetkép. Budapest, 1940, Magyar Közgazdasági Társaság. 7–47.
- Rézler Gyula: A magyar nagyipari munkásság kialakulása 1867–1914. Budapest, 1945, Faust.
- Sárfi Rózsi és Non György felszólalása a kisdédóvókról szóló törvényjavaslat vitájában (1953. március 18.). Országgyűlési Napló, 1949. II. köt. (1950. május 8. – 1953. március 18.) 710–724.
- Scherer Péter Pál: Így látom én. Alföldi falvaink lakossága és szociális problémái. Budapest, 1938, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 118–126.
- Scholtz Kornél (Grósz Emil): A trianoni Magyarország egészségügye. Budapest, 1941, Athenaeum.

- Snyder Árpád: Becslés Magyarországnak a második világháború következtében elszenvedett emberveszteségeiről. Magyar Statisztikai Szemle, 24. évf. (1946) 1–6. sz. 1–4.
- Somogyi Imre: Kertmagyarország felé. Budapest, 1942, Magyar Élet.
- Steier Lajos: A tót kérdés. A tót nemzetiségi mozgalom fejlődésének története. Liptószentmiklós, 1912, Steier Izidor.
- Stern Samu: A zsidókérdés Magyarországon. Budapest, 1938, Pesti Izraelita Hitközség.
- Szabad Demokraták Szövetsége: A rendszerváltás programja. (Elfogadta a Szabad Demokraták Szövetségének közgyűlése, (1989. március 19.- április 16.) a budapesti Corvin Filmszínházban.) Budapest, 1989, SZDSZ. 34–39.
- Szabados Mihály: Földmunkáskérdés, munkástelepítés, munkaalkalmak. Budapest, 1936, Földmunkás-szövetkezeti Központ.
- Szabados Mihály: Magyarok hazatelepítése – zsidók kivándorlása. Budapest, 1942, Egyesült Keresztény Nemzeti Liga.
- Szabó Dezső: A magyar középosztály megteremtése. Budapest, 1935, Ludas Mátvás.
- Szabó Dezső: Az elsodort falu. I–II. köt. Budapest, 1919, Táltos.
- Szabó Zoltán: A fajbiológia alapvonásai. In: Keresztes-Fischer Ferenc – Mártonffy Károly (szerk.): A mai magyar egészségügyi közszolgálat. Budapest, 1942, Belügyminisztérium. 521–528.
- Szabó Zoltán: Tardi helyzet, Cifra nyomorúság. Budapest, 1986, Akadémiai – Kossuth – Magvető.
- Szádeczky-Kardoss Tibor: A világháború hatása Magyarország népesedésére. Budapest, 1924, Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata.
- Szakács Sándor: Földosztás és agrárfejlődés a magyar népi demokráciában. Budapest, 1962, Közgazdasági és Jogi.
- Szalai Júlia: Az egészségügy betegségei. Budapest, 1986, Közgazdasági és Jogi.
- Szalay Hanna (szerk.): Magyar krónika. 1956 sajtója. Budapest, 1989, Kolonei.
- Szalay Sándor: Városi cselédkérdés. Budapest, 1909, May János.
- Szalay Zoltán: Az 1941. évi népszámlálással kapcsolatban végrehajtott iparstatisztika első eredményei. Magyar Statisztikai Szemle, 20. évf. (1943) 5–6. sz. 268–284.
- Szántó Menyhért: Az állam és a társadalom szerepe a munkásvédelem terén. Elhangzott a Társadalomtudományi Társaság ülésén. Huszadik Század, 2. évf. (1901) 1. sz. 239–248.
- Szász Zsombor: A munkáspolitikai irányai. Elhangzott a Magyar Társadalomtudományi Egyesület értekezletén. Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1. évf. (1908) 10. sz. 938–948.
- Székely Miklós: A közeljövő társadalombiztosítási feladatai. Társadalombiztosítási Szemle, 3. évf. (1947) 1. sz. 1–3.
- Szekfü Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1935, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

- Szelényi Iván: Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon. Budapest, 1992, Akadémiai.
- Szelényi Iván: Városi társadalmi egyenlőtlenségek. Budapest, 1990, Akadémiai.
- Széll Jenő: Társadalmi és politikai erők az 1956-os forradalomban. In: Hegedűs B. András (szerk.): Ötvenhatról nyolcvanhatban. Az 1956-os magyar forradalom előzményei, alakulása és utóélete című, 1986. december 5–6-án, Budapesten rendezett tanácskozás jegyzőkönyve. Budapest, 1992, Századvég – 1956-os Intézet. 111–128.
- Szociálpolitika az 5 éves tervben. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. (SZKL 2/16. cs. 24. öe.)
- Szterényi József: A sociálpolitikai conservativizmus. Megnyitó beszéd a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének 1914. évi közgyűlésén. Budapest, 1914, Kilián.
- Szvatkó Pál: A trianoni magyarság húsz éve. Budapest, 1938, Révai.
- Tájékoztató Rákosi elvtársnak a társadalombiztosítás átszervezéséről, mai helyzetéről. 1951. október 26. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (SZKL 2/16. cs. 1. öe. 32–37.)
- Tallián Béla: Törvényjavaslatok munkás- és cselédek sorsának betegség, baleset, rokkantság és aggkor esetére való biztosításáról. Budapest, 1896, Pátria Ny.
- Társadalombiztosítás. In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 24–33.
- Tegzes László: A közjóléti szövetkezetek szerepe a magyar társadalompolitikában. I-IV. rész. Nép- és Családvédelem, 3. évf. (1943), 6. az. 202–207., 8. sz. 281–286., 9. sz. 330–335., 10. sz. 374–379.
- Tegzes László: Új irányok a magyar nép- és családvédelemben (Országos Nép- és Családvédelmi Alap). In: Faragó Ede (szerk.): Szociális Magyarország. A magyar szociálpolitika törvény- és adattára. Budapest, 1943, Athenaeum. 79–85.
- Teleki Mihály: Trianon hatása mezőgazdaságunkra. Budapest, 1933, Kovács – Szegedi Ny.
- Teleki Pál: A keresztény nemzeti irány és a zsidókérdés. In: Teleki Pál: Magyar politikai gondolatok. Budapest, 1941, Stádium. 79–89.
- Teleki Pál: Magyar politikai gondolatok. Budapest, 1941, Stádium.
- Teleki Pál: Szociális Magyarország. In: Teleki Pál: Magyar politikai gondolatok. Budapest, 1941, Stádium. 101–105.
- Thirring Gusztáv: A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság. Budapest, 1904, Kilián Frigyes.
- Thirring Lajos: Magyarország népessége 1869 és 1949 között. In: Kovacsics József (szerk.): Magyarország történeti demográfiája 896–1995. Budapest, 1963, Közgazdasági és Jogi.
- Thirring Lajos: Népünk foglalkozása. Magyar Statisztikai Szemle, 25. évf. (1944) 6. sz. 191–209.

- Thoroczkay Viktor: Magyar állam és nemzetiségei. Budapest, 1896, Pesti Könyvnyomda.
- Timoleon (Beksics Gusztáv): A legújabb politikai divat. Budapest, 1894, Zilahy.
- Tisza István: Magyar agrárpolitika. In: Gróf Tisza István összes munkái. I. köt. Budapest, 1923, Franklin. 237–302.
- Tóth István (szerk.): Művelődéspolitikánk 25 éve, Budapest, 1984, Kossuth.
- Tóth József: Urbanizáció az Alföldön. Budapest, 1988, Akadémiai.
- Törvénytervezet a mezőgazdasági termelészövetkezetekről. Budapest, 1967, Kossuth Ny.
- Vágvölgyi András (szerk.): A falu a mai magyar társadalomban. Budapest, 1982, Akadémiai.
- Válogatás a koalíciós korszak polgári pártjainak társadalompolitikai programjaiból. In: Izsák Lajos: Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944–1956. Budapest, 1994, Pannónia. 218–243.
- Vass József: Az 1927–1928-as társadalombiztosítási reform törvényjavaslatai (parlament vita). Képviselőházi Napló (1927–1928).
- Veres Péter: A paraszti jövő. Budapest, 1948, Sarló.
- Verhovay Gyula: Az ország urai. Budapest, 1890, Buschmann.
- Víg Albert: Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben. Budapest, 1932, MTA.
- Weil Emil: A népjóléti költségvetés. Magyar Orvosi Szemle, 2. évf. (1948) 8. sz. 149–151.
- Weis István: A magyar falu. Budapest, 1931, Magyar Szemle Társasága.
- Weis István: Hazánk társadalomrajza. Budapest, 1942, Országos Közoktatási Tanács.
- Weis István: Mai magyar társadalom. Budapest, 1930, Magyar Szemle Társasága.
- Weltner Jakab: Forradalom, bolsevizmus, emigráció. Budapest, 1929, Világosság Ny.
- Wittmann Ernő: A nemzetiségek önrendelkezési jogának múltja és jövője. Budapest, 1918, Franklin Társulat.
- Zentay Dezső: Napjaink problémái. Népek és népcsoportok. Budapest, 1939, Franklin.
- Zigány Zoltán: Népoktatásunk reformja. Budapest, 1918, Új Korszak.